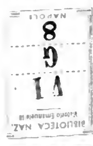
S.

ULINI

PERA

MNIA

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
VI
G
8
NAPOLI

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
VI
G
8
NAPOLI

PAULINI
NOLANI EPISCOPI
OPERA.

antiquiores emendata, & aucta, nec non Variorum Notis ac Dissertationibus illustrata;

NUNC VERO PRIMUM

QUATUOR INTEGRIS POEMATIBUS

Quæ ex Ambrosiana Bibliotheca pridem eruta
modo secundis curis recognovit

D. LUDOVICUS ANTONIUS MURATORIUS

AUCTIORA DEMUM ATQUE ABSOLUTA,

VERONÆ, CIϽ IϽ CCXXXVI.

TYPIS DIONYSII RAMANZINI BIBLIOPOLÆ AD S. THOMAM.

SUPERIORUM PERMISSU.

Ant. Balestra Inv. *Car. Orsolini sculp.*

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO D. D.

FRANCISCO ANTONIO CORRARIO

EX CAPPUCCINORUM ORDINE

VENETIARUM PATRIARCHÆ DALMATIÆ PRIMATI &c.

DIONYSIUS RAMANZINI TYPOGRAPHUS

S. P. D.

ONSUEVERUNT illi qui ſibi gratiam a principibus viris quærunt, ea ipſis munera maxime offerre, quæ eorum ingenio gratiſſima atque acceptiſſima futura eſſe arbitrantur; atque ideo mirum nobis videri non debet interdum legentibus aut videntibus, aliis numiſma-

funt) mearum hic Liber est, quem tibi etiam confido fore carissimum. Qui enim virtute omni præditus, pietatis maxime & religionis es amantissimus, in hisce scriptis tanti & tam antiqui Præsulis virtutum omnium exempla, pietatis & religionis rectissimam normam cognosces. Probabunt interea legentes ceteri consilium meum, quod hæc opera nomini inscripserim tuo, illud animadvertentes, te quamdam S. Paulini earum autoris referre speciem, si utriusque vitam, si studia, si laudes comparaverint. Romanæ Reipublicæ Senator ille & Consul, humanarum & divinarum litterarum doctissimus, amplissimis honoribus posthabitis, ad sanctiorem vitam accedens, factus Nolanus Episcopus Christianum orbem auxit scientia et exemplis: Tu non secus atque ille in Veneta Republica, quæ cum Romana præclare certat, clarissima

ex

Tu inquam, in tanta Republica ex tam generoſa ſtirpe progenitus, non ſecus ac Paulinus, immortalis ejuſdem Reipublicæ Senator ampliſſimus, ſummus item armorum Imperator, omnique præclariſſimo munere terra marique functus, Patavina Præfectura poſtremum egregie geſta, omnes tibi paratos honores contemnens, ſeveriſſimum ſanctioris vitæ inſtitutum arripiens, te in Cappuccinorum ordinem recepiſti. A quo tamen ſubinde eductus, ut Venetæ Cathedræ præficereris, cui olim duo e tua familia percelebres inſederant (nimirum Gregorius ipſe XII. cum Caſtellanus Epiſcopus Venetiis præerat, ac Gregorius Patriarcha qui laudato Pontifici fuit fratris nepos) ita longe lateque tuæ virtutis lucem effundis, ut omnium animos rapias in admirationem tui. Non enim te a ſuſceptæ diſciplinæ ſanctitate & rigore abduxit novus digni-

tatis

bus quantum in his excellas & emices? Verum id non ago ut in te conferam laudes; non enim esset exigui operis. Sed pauca de judicio meo atque officio dicebam qui Librum hunc tuo præclarissimo nomine ornatum voluerim, tibique dicaverim, ingenii tui humanitatem atque pietatem cognitam habens. Accipe igitur hilari vultu munusculum hoc nostrum, Scriptoremque elegantissimum atque sanctissimum & ipse amare, & aliis commendare velis. Vale

FELICITATEM.

X. Kal. Jul. MDCCXXXVI. Die festo S. Paulini.

PRÆ-

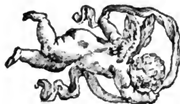
ANCTI PONTII MEROPII PAULINI Opera a nemine ſatis pro dignitate laudanda, qui in illo aut eloquentiſſimi Scriptoris eruditionem & fidem, aut eximii Vatis divinam mentem & intelligentiam ſuſpiciat, ut Lectoribus ego magnopere commendem, neque inſtituti mei ratio, neque ipſa patitur ſanctiſſimi Autoris præſtantia: in quem præclarum illud elogium plurima jamdiu ſecula, totque aliorum Patrum, & cumprimis Ambroſii, Hieronymi, Auguſtini teſtimonia conſenſerunt, ſummum in Eccleſia fuiſſe virum. At enim quod illa univerſa nunc primum collecta in publicum profero, ſi nihil aliud, hoc certe ſpero aſſecuturum me laudis, quod eorum hominum, quos Sanctorum lectio Patrum delectat (quibus profecto omnis doctrina elegans omnis antiquitatis memoria continetur) ſtudiis conſuluerim. Nam etſi haud multi faciendam ſentio, quam in iis colligendis impendi operam, nec quod nonnulli nunc faciunt, ex pura putaque alienorum deſcriptione συνταγμάτων famam inter eruditos aucupor: video tamen quantum ex hac ipſa cura utilitatis & commodi ad rem Chriſtianam ſacraſque literas eveniat, quando eorum operum adornatur editio, quæ cum ſui merito nullis ferme ſecunda ſint, nondum tamen integra, ſimulque numeris omnibus abſoluta in vulgus prodierant. Ut vetuſtiores omittam, deque una, quæ omnium poſtrema eſt, Pariſienſi dicam, erat illa quidem celeberrimi Presbyteri

 JOAN-

[illegible] cum aliis [illegible] ac [illegible], [illegible] uno Anecdotorum tomo edidit. Ita demum, quod saltem hæc spectat Natalitia, salva res erat; verum quod hæc veluti disjecta membra ab reliquo corpore separarentur, in omnium votis erat, ut in unum coalescerent, essetque adeo ut aliorum Patrum, ita & Paulini Operum absoluta Editio. Et vero hæc est, ad quam contendimus utilitatem, hoc laboris nostri palmarium, studuisse ut & nova accederent recto quæque ordine, eorumque ipsa accessio altera donaretur prærogativa, ut novis curis ab ipso Editore recognoscerentur. Quare convertimus nos ad Cl. MURATORIUM, ipsumque enixe eflagitavimus, ut quas multis jam ab hinc annis in ea Poemata excuderat, Dissertationes & Notas recoleret, & si qua sibi vel uberius edisserenda, vel quoquo modo viderentur immutanda, edissereret, mutaretque, & in publicum, cujus maxime studiosus est, bonum conferret. Qui & benigne annuit ut est ad recta omnia & honesta studia promtissimus, suoque potissimum favore factum est, ut egregium hocce opus quanta licuit cura expolitum prodiret in publicum.

Jam qua id ratione sit præstitum, paucis commemorabo. Quæ tribus in quarto, ut vocant, tomis antea continebantur, hoc nos uno comprehendimus volumine; tribuimus autem in duas partes universa syntagmata, quarum altera quæ soluta oratione constant, altera quæ Poeticis numeris, complexi sumus. His succedere jussimus Appendicis loco post pauca quædam utriusque generis opuscula, quæ falso tamen Paulino adscribuntur, vetustiorum Editorum Notas, Dissertationes & Commentaria, quæ Parisiensis quam laudavimus postrema editio anni MDCLXXXV. accuratissime repræsentat: curam nempe omnem,

[illegible] praetermissum, quod ad novam hanc Editionem ex omnium votis ex animo cumulatissime instruendam, ac numeris omnibus absolvendam pertineret, lectio ipsa magis quam verborum commendatio comprobabit. Magnum exinde fructum nobis percepisse videbimur, si nostram industriam solidioris doctrinæ candidatis tum gratam cum utilem fuisse intellexerimus: pergemusque huc eniti, ut quotannis aliquid ex labore nostro prodeat sacræ cum primis literaturæ studiosis voluptatem cum utilitate conjunctam allaturum.

AULINUM Episcopum Nolanum & ipsius Scripta quanti fecerint SS. Ecclesiæ Patres, multi norunt, omnes ex ipsorum Elogiis infra describendis nosse possunt. Jam pridem viris doctis ægre erat tam depravata esse tanti Viri Opera, & ab aliquo medicam ipsis adhiberi manum vehementer optabant. Horum consiliis & autoritatibus adducti ad ea primævo nitori restituenda animum adjecimus, corrogatis undequaque, tum ex Gallia tum ex vicinis regionibus, Codicibus Manuscriptis, quorum ope aucta & emendata sunt.

Prima eorum Editio prodierat Lutetiæ Parisiorum anno 1516. typis Jodoci Badii Ascensii in multis lacera, in nonnullis mutila, ac etiam a censore ipso Badio depravata.

Secuta est Editio secunda Henrici Gravii Dominicani, qui anno 1560. Coloniæ sub prelo Choliniano Paulini Opera multis mendis repurgavit ex veteribus exemplaribus MSS.

Inde tertia prodiit Basileæ an. 1569. inter Orthodoxographos a Johanne Jacobo Grinæo collectos quæ videtur ex Manuscriptis post priores Editiones expressa.

Quartam cum MS. codice collatam intexuit Andreas Schottus Jesuita in Coloniensem Bibliothecæ Patrum Editionem an. 1618. addito Epithalamio Juliani & Iæ nondum excuso.

Quintam & postremam Editionem anno 1622. Antuerpiæ curavit, & ty-

Totum Opus in duos Tomos distinximus, quorum primus complectitur indubitata S. Paulini Opera ſecundum ordinem temporum nunc primum diſpoſita, quem ſtudio & conſiliis doctiſſimi viri inveſtigare ſategimus. Nonnullas adjecimus Epiſtolas, plures in duas diviſimus ſecuti MSS. Codicum autoritatem, ex duabus unam ex certis argumentis aliquando confecimus. Has inter ordine ſuo collocavimus unicum, qui nobis ſupereſt, S. Paulini Sermonem *de Gazophylacio*.

Præterea rem gratam utilemque Studioſis facturos nos arbitrati ſumus, ſi his insereremus Epiſtolas ad Paulinum vel ſcriptas vel reſcriptas.

Deinde Epiſtolarum argumenta male digeſta & incompoſita caſtigavimus, & ſacræ Scripturæ loca Italico expreſſimus charactere.

Ceterum cum apud omnes conſtet SS. Patrum affectus & virtutes non alibi melius quam in Epiſtolis poſſe deprehendi, in Paulini Litteris Autoris genium, eloquentiam, prudentiam, zelum, animi conſtantiam, veritatis ac pietatis amorem, Scripturæ ſacræ ſtudium, humanitatem, modeſtiam, humilitatem vere Chriſtianam, caritatem maximam, nec-non faciem & animum facile quivis intueri poteſt. In variis enim epiſtolis Autores ſponte ſe ipſi produnt pinguntque nativis coloribus, quos natura, locus, occaſio, argumenti genus, perſonæ, etiam a non cogitantibus exprimunt. Quod adeo verum, ut Paulinus, qui imaginem ſuam ſuo Severo poſtulanti denegaverat, ſe ipſe tam egregie pinxerit in variis Epiſtolarum ſuarum locis, ut facile nobis fuerit ex iis faciem ejus ad vivum repræſentare, Epiſtolis ſcilicet V. n. 4. XXII. n. 2. XXIII. n. 10. & 23. & XL. n. 6. nonnihil etiam ad picturam abſolvendam juvante Uranio n. 5. 6. & 7. Fortunato lib. 2. de Vita S. Martini, & Rom. Subterr.

Epiſtolas excipiunt Poemata innumeris mendis repurgata, verſibus plurimis aucta, & argumentis illuſtrata. His plurima Eccleſiaſticæ Diſciplinæ, Antiquitatis & Hiſtoriæ monumenta continentur, nec-non præcipua Evangelii præcepta & conſilia.

Porro in omnibus Paulini Operibus ſectiones deſignavimus frequentes,

Sequuntur Variantes ex MSS. & editis codicibus Lectiones, quas inter deprehendere est levioris momenti Emendationes.

Ne quid vero in postrema hac Editione desideraretur, quindecim Indices adtexuimus. Primus novum huncce Epistolarum ordinem cum hactenus vulgo comparatum exhibet. Secundus vulgatum prius ordinem continet, quatenus ad hunc novum reducitur. Tertius constat eorum nominibus Alphabetico ordine digestis, ad quos Paulinus dedit Epistolas, vel a quibus ipse vicissim accepit. Quartus vero exhibet Epistolarum initia secundum Alphabeti seriem disposita. Quatuor sequentes Carmina eadem spectant ratione.

His octo adjecimus digestum ordine Alphabetico Syllabum & Editorum & MSS. Codicum, quorum ope Paulinum repurgavimus. Horum non mediocrem copiam humanissime pro more suo fecit nobis tum e sua insigni Bibliotheca, tum ex nonnullis aliis V. Cl. Emericus Bigotius Rotomagensis, Viris doctis satis notus. Apposuimus Indices duos Codicum ad quos singulæ Epistolæ recognitæ sunt, & Poemata quæque castigata.

Hos sequuntur alii Indices duo Locorum sacræ Scripturæ, quæ explicantur, & singulari modo exprimuntur. His item accedit Index Vocum, quarum insolita significatio. Agmen claudet Index Rerum copiosissimus.

Tum ne quid difficultatis pariant variorum Autorum appositæ in marginibus citationes, te monitum volumus nos fuisse usos Ausonii Editione Burdegalensi an. 1575. a Vineto procurata, S. Hieronymi Basileensi an. 1565. S. Augustini Editione novissima, Sulpicii Severi Antuerpiana an. 1574. Gregorii Turonensis an. 1640. Parisiensi, S. Gregorii Magni item Paris. an. 1605 Conciliorum Binii, & Annalium Eccles. Baronii Editione Coloniensi an. 1609.

In dictionibus e Græco derivatis Græcam usurpavimus Orthographiam, in Latinis eam quam exhibent veteres MSS. Codices, dummodo in iis pronuntiandis nulla sit ab usu recepto dissonantia quæ aures offendat.

Nobis quidem fuisset in votis ut Pauliniana hæc Opera manus elegantior retractasset, quo tanti Viri dignitati ac meritis respondere potuisset

laboris

ELEN.

OPERUM PARS PRIMA.

PARS ALTERA.

APPENDIX.

S. PON-

DEINDE

NOLANI EPISCOPI
VITA
EX
IPSIUS SANCTI
ET VETERUM SCRIPTORUM
OPERIBUS
CONCINNATA.

CAPUT I.

S. Paulini Ortus, Familia, & Opes. De variis Paulinis.

AULINUS, qui & Antiquis [a] PONTIUS, & MSS. ac editis codicibus [b] MEROPIUS, tot ac tantis laudibus in Ecclesia celebratus ex [c] illustrissima familia ortus est, ex [d] Senatoribus scilicet tum paterno tum materno genere [e] Romanis. [f] Melaniæ seniori, cujus nobilitas tam illustris Romæ habebatur, affinis erat; [g] Pneumatii quoque filio Celso, de cujus obitu suave & elegans Poema condidit.

2. Sub primis Imperatoribus [h] plures exstitere Paulini; [i] Consules duo sub Constantino annis 325. & 334. Inter Patricias familias, quæ primitus ab idolis ad Christum transierant, Paulinos recenset [k] Prudentius. Enimvero cum Paulini nostri fama jam per orbem esset vulgata, [l] eum hoc familiæ elogio a Prudentio donatum merito adnotat Cardinalis Baronius, qui ad Aniciam illustrem familiam Paulinum nostrum pertinere existimat; quia duobus [m] Paulinis sub Constantino Consulibus fuit Anicii cognomen. Et quidem Paulinos Roma in Aquitaniam transmigrasse facile crediderim, cum S. *Paulinum* [n] *splendore generis in partibus Aquitaniæ nulli secundum* testetur Ambrosius. Etiamnum superest, [o] Burdigalæ locus *Paulini Podium* dictus, qui hujusce familiæ domicilium olim fuisse creditur. Fuere præterea ex [p] Ausonii affinitate alii Paulini in Aquitania, inter quos fuit Ausonii nepos Paulinus, cujus Poema quoddam Eucharisticon reperitur: nec tamen Ausonius & Paulinus in litteris ad se invicem datis, ulla se dicunt affinitate devinctos. Nolæ [q] S. Paulino aderant ejusdem nominis alii duo, quorum unus Presbyter, alter laicus, ut alias demonstrabitur. Eodem tempore vixit [r] Paulinus in inferiori Occitania [*] Biterrensis Episcopus, qui

[a] Auson. ep. 19.
[b] Paulin. ep. 40.
[c] Ambr. ep. 30.
[d] Uran. §. 9.
[e] Paulin. Chr. M. p. 113.
[f] Paulin. ep. 10. n. 4.
[g] Paulin. Carm. 31. v. 621.
[h] Auson. ep. 19.
[i] Baron. A. 394. §. 78.
[k] Prud. Symmach. l. 1.
[l] Baron. A. 394. §. 79.
[m] §. 76.
[n] Ambr. ep. 30.
[o] Auson. No. Vinet. p. 465.
[p] Ibid. p. 128. 129.
[*] V. Bellarm. lib. de Script. Eccles. ad A. 420. Observat. 3.
[q] August. epist. 149. n. 14.
[r] Idat. Chronic. [*] Gallicha. Beziers.

A

qui

post se dimittens : a [f] Delphino Burdegalensi Episcopo fuerat baptismo initiatus; verum non ea vixerat sanctitate, quam requirit Christiana Religio, & præsentia, & caduca bona cælestibus, & æternis præposuerat: quod in illius obitu Paulinum fratrem vehementer contristavit, qui ejus animam Delphini & Amandi precibus commendavit. Quidam Paulinum [g] Ebromagum patriam appellare autumant: quod non satis constat. Is igitur [h] Burdigalæ natus est anno Domini [i] 353. ex Chiffletii rationibus & argumentis, licet anno 354. eum natum fuisse dicat. [k] Patrimonium ei peramplum ingentiaque prædia fuere, tum *præsidio domorum*, tum servorum numero, tum eorum qui illum ut patronum colebant. Quæ fuerint ejus prædia ex Ausonii [l] verbis facile est conjicere, quia secessu Hispanico Paulinum revocans, ait:

Ne raptam sparsamque domum, laceratаque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus.

4. In seculo agens Paulinus quoddam oppidum e dominio suo incolebat dictum [m] Ebromanum, seu [n] Ebromagum: quod unum est. Vinetus, & Fronto-Ducæus ex illa regione oriundi hunc locum [o] infra Blaviam, quatuor leucis Vasconensibus distantem, infra Burgum proprium olim Paulinorum dominium, in ripa Garumnæ situm vicum nomine *Embrau*, seu *Brau*, veterem Ebromagum esse, suspicantur. At vox *Burgus*, qua donatus est locus ille, post annos quinquaginta cum ad Ebromagum nullo modo accedat, plane diversa mihi videtur civitas Burgus ab Ebromago. *Brau* enim, procul dubio, idem est oppidum, quod Geographus [p] Samso *Braux* in Votreziaco apud Santones vocat, & a Garumna leuca una dissitum scribit; cum Ebromagus olim navigio appelleretur, teste [q] Ausonio: *Adusque vectus Ebromanum tuam* Hac fultus ratione Samso Ebromagum non *Brau* sed *Burgum* esse contendit. Nihil tamen obstat, quin fluvii alveus huic oppido vicinior olim fuerit. Regionem autem, quam incultam & ingratam dicit; nemo mirabitur, profusis Procerum sumtibus, olim ornatam, a duodecim seculis neglectam, antiquum amisisse decorem. Veteres itinerarii [r] Ebromagum circa Carcassonem collocant, quam ab Ebromago Paulini

[f] Paulin. ep. 35. & 36. n. 2.
[g] Sacchin. Vit. S. Paulin. & ep. 11. n. 14.
[h] Vran. §. 1.
[i] Paulin. Chiff. p. 130. V. infra c. 31.
[k] Greg. Tur. Confess. c. 107. Vit. Mart. 2. T. 8. Sulp. V. Mart. c. 26. Aug. Civit. l. 1. Eucher. ep. ad Valerian.
[l] Auson. ep. 23.
[m] Ibid. ep. 21. & 22.
[n] Paulin. ep. 11. n. 14.
[o] V. Not. 10. in Paulin.
[p] Samso. B. p. 165.
[q] Auson. ep. 21.
[r] V. Not. 10. in Paulin.

prudentiam Deo stultus & mutus fui... [e] *quondam in litteris humanarum fabularum loquax.*

2. Egregium in litteris [f] magistrum nactus est Decium Magnum Ausonium, poetica & oratoria facultate inclitum inter ejus ævi primos: cui, cum diu Grammaticam & Rhetoricam fuisset professus, Imperator Gratianus instituendus regendusque traditus est, [g] a quo postea ad amplissimos dignitatum gradus evectus est Ausonius, Præfectus Galliarum & Italiæ Prætorio, & anno 379. creatus Consul Ordinarius. Ex carminibus Christianum fuisse Ausonium liquet omnino, & inter [h] villæ suæ commoda, Ecclesiæ proximitatem enuntiat. At pleraque ejus [i] carmina, quibus Paulinum nostrum a sancto vitæ proposito divertere conatus est, magis Ethnico digna sunt quam Christiano. Is [k] veteris Paulini patris necessitudine & amore compulsus, ita erudiendum educandumque nobilem puerum suscepit, ut sedulitate industriaque præceptoris, humanitate ac pietate patris docuerit formaritque; nec aliter eum postea, quam [l] filium consueverit appellare, seque parentem ejus & altorem dicere. Paulinus vero pro sua parte omnia Ausonio debere fatetur:

[m] *Tibi disciplinas*, inquit, *dignitatem, litteras,*
Linguæ, togæ, famæ decus,
Provectus, altus, institutus debeo,
Patrone, Præceptor, Pater.

Sed & [n] omnia sua, bonos mores, & studia, ex Ausonii fontibus orta alibi ultro confitetur

3. Quamvis opera Paulini quæ præ manibus habemus, ejus eruditionis sint præclara monumenta : illius tamen de Eleemosyna, seu [o] de Gazophylacio Homilia, Pauliniani styli suavitatem magis arguit, quod compositio adstricta sit, & solitam in Epistolis verborum copiam & rapiditatem coerceat. Eximiam illius [p] *eloquentiam, nobilitatem, & indolem* summopere commendat S. Ambrosius. Idatius in Chronico eum *nobilissimum & eloquentissimum* dicit, & [q] S. Eucherius *uberrimum eloquentiæ fontem*. Sed instar omnium S. [r] Hieronymi elogium est: sic enim ad ipsum aliquandiu post Nolanum secessum scribit: *Librum tuum, quem pro Theodosio Principe prudenter ornateque compositum transmisisti,*

[e] Ep. 40. n. 6.
[f] Auson. ep. 22. & 24.
[g] Vit. p. 11.
[h] Auson. ep. 32.
[i] Baron. A. 394. §. 84. 85.
[k] Auson. ep. 23. & 24.
[l] Ep. 24.
[m] Paulin. carm. 10. v. 93.
[n] Ibid. c. 148.
[o] Paulin. 34. inter epist.
[p] Ambrosf. ep. 10.
[q] Eucher. ep. ad Valerian.
[r] Hieron. ep. 13.

… infinitam sermonis supellectilem, & facile loqueris & pure; facilitasque ipsa & puritas prudentia mixta est: capite quippe sano omnes sensus vigent. Huic prudentiæ & eloquentiæ si accederet studium vel intelligentia Scripturarum, viderem te brevi arcem tenere nostrorum. Etiam [a] alibi commendat ejus *eloquii venustatem* & in litteris seculi eruditionem. Paulinum [b] *Ciceronem Christianum* vocat Erasmus. In Litteris Paulini [e] eruditionem laudat Ausonius; sed poeticam illius venam mirum in modum extollit, cum quoddam poema a Paulino [f] prædicat scriptum *tanta elegantia, ut solus videretur assecutus quod contra rerum naturam est, brevitas ut obscura non esset. Hæc tu quam perite,* inquit, *& concinne, quam modulate & dulciter! Jam quid de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum, nullum tibi ad poeticam facundiam Romanæ juventutis æquari. Certe mihi ita videris. Si erro, pater sum.... Verum eum pie diligam, sincere & severe judico.* Laudat præterea in carminibus illius *vegetam & sublimem alacritatem*, & dicit eum sic summa appetere, ut non decidat. Discipulum sibi palmam poeticam præripuisse [z] alibi fatetur. Alia vero epistola scilicet 21. de alio poemate idem Ausonius [a] ait: *Illud de Poematis jucunditate, de inventione & continuatione, juro omnia nulli unquam imitabile futurum, etsi fateantur imitandum.* Hæc Poemata nulli imitabilia perierunt. Haud dubie [b] Paulini natura & vena lenior ac suavior, itemque magnificentior erat, cui, ut idem testis est Ausonius [c], *mellea quædam inerat modulatio*, &c. Nec vero Poetæ florentis facultas existimanda est ex his, quæ exstant, carminibus ex Evangelica simplicitate conditis post [d] abdicatas Musas: sed cogitandum, hæc ipsa cum tamen talia sint, profecto dum ferveret ambitio, dum placendi studium, & cupido famæ stimularent atque exacuerent eutam, simulque hinc alti vigor ingenii dictionem attolleret, exstitisse aliquid valde perfectum, quod merito & doctis & multitudini placeret.

4. In seculo adhuc agens tres Suetonii libros, quos ille de Regibus dedit, in [e] Epitomen redegit & jucundissimum Poema composuit. Intercidit autem illud Suetonii Tran-

[a] Hieron. ep. 103 & 151. [b] Erasm. … [e] Auson. ep. … [f] Aus. ep. … [z] Aus. ep. 20. [a] Aus. ep. 21. [b] Sacchin. Vit. Paulin. … [c] Auson. ep. 19. [d] Paulin. c. 10. … [e] Auson. ep. 19.

CAP. III.

Therasiam in matrimonium ducit Paulinus. Consulatu & amplissimis honoribus decoratur. Cum plurimis amicitiam constituit.

1. PAULINUS [a] THERASIAM similem sibi sortitus est conjugem, quæ ingentia ei contulit prædia. [b] Virtuti & studio ejus proxime accessit, neque a viri proposito de fugiendo seculo discrepans, transscriptis in aliorum jura suis prædiis, virum in Nolæ secessum fortiter secuta est; & exiguo illic contenta cespite solabatur sese caritatis, simplicitatis, & religionis obsequiis. Sicque conjux, non ut Eva quondam [c] dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui, cordis & voluntatis unitate redacta & reddita, spiritualibus ei tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulata, illius in Deum amoris sanctissimi facta est particeps; ita ut in uno matrimonio sexus uterque calcandæ superbiæ secularis, & non desperandæ Christianæ perfectionis exempla inveniret. Hieronymus [d] Therasiam *sanctam Paulini sororem* vocat, eo sane quod cum eo in solitudine continentem ageret vitam. Studiose admodum S. Hieronymi consiliis illa paruit, matronarum declinans consortia; & inter gemmas circumsedentium feminarum & sericas vestes, pauperes induisse cultus nusquam erubuit; tum quia nobilium feminarum contubernia fugiebat, tum quia alterum propositi pœnitentiam, alterum jactantiæ & superbiæ seminarium esse probe sciebat. Eapropter Paulinus [e] etiam ad Episcopos scribens ejus nomen in epistolarum titulis inscribebat, & ex sua parte [f] Episcopi rescribentes usque ad annum 408. aut 409. Therasiam & Paulinum salutabant. Jam vero ad virtutem, & a seculo ad Deum conversionem Paulino fuisse [g] adjumento Therasiam conjugem ex gloriosa Ausonii contumelia conjicere est; qui Paulinum carpens tamquam in amicitia parum constantem, causam in eam velut abducentem confert [h] *Tanaquilam* appellans, quæ

[a] Greg. Tur. de gl. Conf. c. 107. [b] Ambros. ep. 30. [c] August. ep. 27. n. 2. [d] Hieron. ep. 13. [e] Paulin. ep. 3. 4. 5. 7. 30. 39. 40. 41. 44. 45. [f] August. 31. 95. [g] Sacch. Vit. Paulin. p. 662. [h] Auson. ep. 24.

 sapientia

raptus puer vitam expedivit, & Compluti sepultus est. An alios filios procrearint, non compertum.

2. Paulinus primo in [p] fori strepitu & secularibus rebus occupatus a primis annis amplissimos dignitatis & honoris gradus adeptus est. [q] Anno 372. Novæ Epiro, seu Albaniæ Præfectus fuit quidam Paulinus: si noster novemdecim, aut ad summum viginti annos erat natus. [r] Ante Ausonium eum Consulem fuisse constat, id est ante annum 379. At cum illius Consulatus in Fastis inscriptus non habeatur, [s] eum Valenti anno 378. vita functo, aut cuipiam alteri Consuli suffectum dicere necesse est, non autem ordinarium. Quod enim Ausonius [t] nomen Paulini Fastorum titulo honoratum dixerit, nemo miretur; suffectos siquidem ordinariis Consules in Fastis scribi in usu fuit, cujus exempla supersunt: quod [u] Baronium profecto movere non debuit, ut Consulem ordinarium anno 375. cum assereret, cum ipsomet anno, Hieronymo [x] teste, nullus creatus sit Consul: idque Baronius [y] ibidem asserit & negat. [z] Anno 380. Paulinum Romæ Præfectum legimus: [a] quod de nostro interpretari pronum est. *Veterum* ejus *honorum largitorem* se dicit [b] Ausonius, cujus apud Imperatorem Gratianum magnam fuisse gratiam atque autoritatem ex eo constat, quod eum docuerit & educarit. Paulinus [c] vero honores & dignitates Ausonio se debere ultro fatetur; quem [d] & amasse, & coluisse, & colere, & eum quo se æterno fœdere junctum contestatur.

3. Nec solum cum Ausonio, sed & [e] cum plurimis in seculo amicitia conjunctus est, in quorum numero fuit inprimis Sulpicius Severus, de quo alibi fusius. In [f] infideli via fideliter & mutuo se dilexerant, & tam religiosus erat utriusque amor, ut ad eorum dilectionem nulla adjici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. In seculo etiam [g] Sanctum noverat Paulinus ac dilexerat; & ex tunc processerat ejus quæ cum Jovio & Apro intervenit necessitudo.

[p] Paulin. ep. 5. n. 4.
[q] Cod. Theod. Gothofred. T. 5. p. 365. 366.
[r] Auson. ep. 20. 23. 25.
[s] Paulin Chifl. p. 131. & 136.
[t] Auson. ep. 20.
[u] Baron. A. 194. §. 8.
[x] Hieron. Chron.
[y] Baron. A. 375. §. 2.
[z] Oig. T. 5. p. 365. 366.
[a] Baron. A. 324. §. 82. & Chifl. p. 131.
[b] Aus. ep. 22. & 24.
[c] Paulin. carm. 10. v. 9.
[d] Carm. 11.
[e] Paulin. ep. 11. n. 5. & n. 2.
[f] Ibid. n. 5.
[g] Ep. 40. n. 2.

C benignus, etiam cum in superbia seculi versaretur. Singularem hanc humanitatem suavissimosque mores spirant illius Epistolæ. Se in seculo [e] bene moratum ab hominibus habitum innuere videtur. Et quidem si crimen aliquod in vita admisisset, sæpe sæpius lugens commemorasset in scriptis suis, in quibus tot exstant ejus humilitatis argumenta. Consumtam in peccatis ætatem, & in seculo se volutatum dolet, in quo inter inimicos, ut [f] ait, inveteraverat, ac sub [g] magno honore peccatorem etiamque veteranum se in numero peccatorum, in [h] fluctibus seculi se multa
D subiisse naufragia gemens fatetur, & Dei judicia tremens formidat; [i] in infideli via ambulasse, [k] mortis pabula vixisse, & stulta Deo sapuisse ingemit, & ex his grandem captat humilitatis materiam. *Veteranus* [l], inquit, *in numero peccatorum, sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, & per inutiles litteras reprobatamque prudentiam Deo stultus & mutus fui*. At nihil sceleris nominatim designat. Itaque illum in seculo eam traduxisse vitam credere par est, qua vivunt tot mortales, qui irreprehensibiles sese existimantes, de salute quidem sua minime dubitant, quod eos sensibilia & gra-
E viora scelera non arguant, nec deprimant. Sed ea quæ Paulino lux Dei affulgebat, qua tam humiliter de se sentiret, aliud revelabat. Seculum dilexerat, satis erat ei ut usque ad ultimum vitæ spiritum lugeret: quod soli Deo debitum, tradiderat diabolo, cujus servitutem declinare ex seipso non valebat. Et [m] tanta fortunæ commoda & humanæ prosperitatis blandimenta, quo majora ac plura erant, eo fortioribus atque tenacioribus illum sibi devinctum catenis seculi vanitas detinebat. Hæc tamen vincula, Christo juvante, disrupit;
F & inde Christi gloria tanto illustrius triumphavit, ejusdemque vis gratiæ potentior apparuit, cum tantus Senator universa illa, quæ alii ut supremum spectabant bonum, pro detrimento duxit, & arbitratus est ut stercora, quo Christum lucrifaceret.

2. Cum ærumnis sæpe Deus soleat gratiæ suæ efficaciam & virtutem obtegere, his mediis usus est, ut Paulinum ad se converteret. Is enim, ut ipse [n] testatur, in laboribus & ærumnis

[e] Paulin. carm. 10. v. 111.
[f] Ep. 40. n. 6.
[g] Ep. 4. n. 2. & ep. 47. n. 1.
[h] Ep. 4. n. 4.
[i] Ep. 11. n. 5.
[k] Carm. 10. v. 115.
[l] Ep. 4. n. 2.
[m] Sacchin. V. Paulin. p. 600.
[n] Paulin. ep. 5. n. 4.

iat. Cum S. Delphino Burdegalensi Episcopo, a quo Burdigalæ baptizatus est, & cum ipsius Delphini successore S. Amando, [a] a quo salubribus Religionis Christianæ disciplinis fuerat informatus, adhuc in seculo agens singulari amicitia junctus erat Paulinus, ut ex aliis patebit. S. Martinum [y] *beatum patrem* nominat, & ubique de eo honorifice scripsit, & summos eidem detulit honores: a quo [z] se amatum commemorat & lætatur. Et profecto Paulinum singulari veneratione eum prosequi par erat; cum enim [a] oculo graviter doleret Paulinus, & jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus peniculo contigit, pristinamque illi sanitatem, sublato omni dolore, restituit. Evangelicæ paupertatis tam illustre exemplum nondum dederat Paulinus, quod cum rescivisset [b] Martinus tantopere commendavit. Ubi terrarum illud miraculum evenerit, non compertum est. Viennæ Martinum & Victricium vidisse Paulinum abunde constat, & [c] superius demonstravimus. Jam tunc ex gloriosissimo [d] Confessore Episcopus fuerat effectus Victricius: quapropter gaudebat Paulinus quod hoc saltem gloriari sibi liceret, quia faciem illius in carne vidisset; aliunde vero lugebat infelicitatis suæ negligentiam, quod occasionem tanti boni ignarus amisisset, contenebrantibus eum, ut ait, illo tempore non solum peccatis quibus premebatur, sed & curis seculi: quanta tamen licuit copia eum veneratus est, & se ac suos in æternum precibus ejus commendavit.

4. At præcipuum habuit patronum S. Felicem Nolanæ Ecclesiæ presbyterum, qui temporibus Decii glorioso Confessoris titulo illustris effectus, multo illustrior erat miraculis, quæ ad ejus tumulum creberrime fiebant, & cujus nomen in Ecclesia latissime celebrabatur: nec tamen hodie nisi ex ipsius S. Paulini scriptis innotescit. [e] Hujusce sancti servitio jam a primis annis se a Christo mancipatum dicit Paulinus: unde conjecturæ locus est illum extunc Christo nomen dedisse, id est ab infantia, si his vocibus, *primis ab annis*, id voluit designare. Quod profecto non a veritate alienum quis

[y] Ep. 18. n. 9.
[z] Ep. 32. n. 10.
[a] Sulpit. Vit. Mart. c. 20.
[b] Sulp. c. 26.
[c] n. 2.
[d] Paulin. ep. 18. n. 5.
[e] Carm. 13. v. 7.

1. Tandem [a] *ut a calumniis & peregrinationibus requiem capere visus est, nec rebus publicis occupatus, & a fori strepitu remotus, ruris otium, & Ecclesiæ cultum, placita in secretis domesticis tranquillitate, celebravit: ut paulatim subducto a secularibus turbis animo præceptisque cælestibus accommodato, proclivius ad contemtum mundi comitatumque Christi, jam quasi de finitima huic proposito via demigravit.* [b] Primus Paulini secessus in Hispania contigisse videtur, ubi quatuor saltem annos transegit [c] usque ad vernum tempus anni 394. sicque illuc accessisse anno 389. aut 390.

2. Hucusque de Paulini Baptismo nullam fecimus mentionem, quia nihil de illius ætate constat. A Delphino [d] Burdegalensi Episcopo Baptismo initiatus est Burdigalæ; nec solummodo salutis sacramentum ab eo se recepisse insinuat [e] Paulinus, sed & *patris*, & *Petri*, & piscatoris munere functum Delphinum prædicat, [f] *qui miserit hamum, ut de profundis & amaris hujus seculi fluctibus ipsum extraheret, ut captura salutis efficeretur; & cui vivebat, naturæ moreretur, ut cui mortuus erat, viveret Domino.* Hæc quidem verba Paulinum cum sacramento Baptismi gratia & effectu donatum satis aperte indicant, & sub idem, quo renatus, est tempus cum seculo renuntiasse; sicque paulo ante secessum in Hispaniam per vitales undas renatum admodum probabile est. At si omnia peccata sua in Baptismo absorpta credidisset, cur in scriptis suis tam sæpe de peccatis & prætetita in seculo vita sermonem haberet? Cum autem mutatorum in melius morum rationes Ausonio expendit, sanctioris vitæ institutum Baptismo non tribuit. Idcirco [g] Chiffletius cum jam divina ablutione renovatum ponit anno 379. seu 380. cum S. Felici se totum dicavit. Nec quis objiciat hoc posito peccata a Baptismo suscepto admissa illum a presbyteratus seu episcopatus gradu reddidisse alienum, siquidem aliqua eum canonica culpa irretitum nullibi reperire est, & quadriennali secessu & honorum abdicatione profanam & secularem vitam eum piasse nemo negabit. Utut sit, Paulinum jam ante Baptismo initiatum, quam in Hispaniam recederet, perinde

constat,

[a] Paulin. ep. 5. n. 4.
[b] Sacch. V. Paulin. 157. & 177.
[c] Chiff. p. 135. n. 4.
[d] Paulin. ep. 3. n. 4. & 20. n. 8.
[e] Ep. 20. n. 6.
[f] Ibid.
[g] Chiff. p. 140.

ftius possit excogitari. De Amando & per Amandum [a] se in Christo natum recognoscit; illiusque opprobrium futurum, si tanto patre sit indignus; aut gaudium, si ex fructibus bonis ejus arboris ramus esse noscatur; illius [o] fidei interventu, per gratiæ baptismalis sacramentum, Dominum in naviculam cordis sui fuisse impositum, & se ejus in Christo plantationem dicit. Unde colligere est [p] Amandum tunc temporis fuisse Burdegalensis Ecclesiæ presbyterum, nec mediocrem ei deberi conversionis Paulini gratiam, cum eum Christianæ Religionis elementis imbuerit, & forsan de sacro fonte levaverit.

[a] Ep. 2. n. 4.
[o] Ep. 9. n. 1. & 3.
[p] Chifflet. p. 177.

Cap. VI.

Quomodo statim post secessum in Hispaniam se gesserit Paulinus. De Filio ejus mortuo.

1. Paulinus igitur ex aqua renatus & Spiritu, ac perfectæ virtutis amore succensus, ut [a] superius diximus, cogitare secessum in Hispaniam cœpit, ut acceptam in Baptismo gratiam augeret, & se totum Deo dicaret. [b] Homini enim necessitatibus tam multis implicito, inter suos ita culto, cujus gratiam certatim omnes ambirent, omnino necessaria fuga erat. In locis [c] excultis & gratissimis non longe a mari & urbibus habitabat, vitam tamen solitariam jam amabat, & sanctos Anachoretas maximo jam cultu & amore prosequebatur, qui ut ait,

----- [d] Spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis & amore salutis, abjurent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur.....
[e] Attamen hæc [*] sedisse illis sententia visa est,
Tota quibus jam lux patuit verique bonique,
Venturi æternum seculi, & præsentis inane.
At mihi non eadem (nunc) gloria.

2. Paulo post progressum ad vitam severiorem & Hispanicum secessum poemata quædam com-

Hoc quoque per spatium fortes agitare quadrigas.
Nunc cœptum repetamus iter: mortalia dicat
Pagina mortalis: Dominum divina loquantur.

Paraphrasis [m] primi Psalmi ex hymnis opinor est, quos condidit etiamnum Theologicorum arcanorum rudis. Itaque non mirum si videatur illic significari error eorum, qui prave intelligentes locum Apostoli 1. Cor. 3. putabant Christianos omnes, quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem qamdam consecuturos, nec damnatorum pœnis cruciandos.

3. Cum Paulinus [n] nondum Evangelicæ paupertatis viam inierit antequam in Hispaniam secederet, per id temporis natum Paulino filium facile crediderim, quem [o] Compluti sepeliri jussit juxta corpora SS. Martyrum, id est, ut opinor, SS. infantium Justi & Pastoris Martyrum, quorum memoria celebris est Compluti, quod Samso Geographus Madritum vocat. Baptismo fuerat procul dubio initiatus ille puer, cum eum Paulinus [p] *posteritatem piam* vocet, quemque alterius baptizati pueri Celsi in gloria facit æternæ vitæ participem. Hanc sanguinis sui guttulam sibi-ipsi peccatori adfuturam sperat, ut peccatis sibi condonatis aliquando detur eadem perfrui requie. Tumulum illius juxta SS. Martyrum corpora composuerat, ut, [q] inquit, de vicino Sanctorum sanguine & ordine novam duceret virtutem. Eo demortuo, nulla Paulino soboles remansit; nec alium habuisse unquam filium asserere audemus, cum ipse hunc mortuum [r] *exoptatam diu sobolem* dicat. Ex postrema [f] matutina precatione Paulini videtur filium habuisse tunc vivum cum eam composuit. Illud autem pro certo habendum, eum [s] filiis fuisse orbatum cum Nolam recessit; & hæc filiorum fecunditas ei defuit, ut de sterelitate corporum, fecunditas augeretur animorum, & meliorem recte factorum progeniem & minime caducam meritorum posteritatem desideraret. Sibi autem a Deo [u] ereptum filium dicit, quia sancta posteritate gaudere indignus esset.

4. Quidam [x] existimant in Hispanico secessu, ubi procul ab amicis & notis commoratus est, (non in Nolano, ubi Nolanos quibus erat cognitus latere non potuit,) tum evenisse quod

[a] Cap. 5. n. 2.
[b] Sacchin. V. Paulin. p. 667.
[c] Paulin. carm. 10. v. 232. & 236.
[d] Ibid. v. 164.
[e] Ibid. v. 192.
[*] id est, placuisse.
[m] Carm. 5.
[n] Carm. 31. v. 599.
[o] Ibid. v. 609.
[p] Ibid. v. 601.
[q] Ibid. 606.
[r] Ibid. v. 601.
[f] Carm. 5. v. 63.
[s] Ambros. ep. 10.
[u] Paulin. carm. 31. v. 601.
[x] Sacch. Vit. Paulin. p. 671.

demigraret. Fidelis Deus quærentibus se, & qui eis ultro adest, eam quam famulo suo ipse inspiraverat bonam voluntatem benedixit & coronavit. *Postquam*, [b] ait Paulinus, *inveteravi inter inimicos meos, & evanui in cogitationibus meis, levavi oculos meos in montes ad præcepta legis, & gratiæ dona suscipiens, unde mihi auxilium venit a Domino; qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humilavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.* Vitam [c] priorem quam in seculo egerat omnino mutavit, in quo tamen perversus non habebatur: & [d] *hæc vere mutatio dexteræ Excelsi*, quam solus Deus operari poterat. Extremi & terribilis judicii metus cor illius pervaserat: quamobrem ad Ausonium scribens ait, Deum se timere judicem, supremæ illius tubæ cieri terrore; id providere ne imparatum mors opprimat, & ut hunc recognitionis diem securo sibi liceat animo expectare.

Hujus [*] *in adventum* ([e] inquit) *trepidis mihi crebula fibris*
Corda tremunt, gestitque anima, id jam cauta futuri,
Præmetuens, ne vincla ægris pro corpore curis,
Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
Increpitet tuba vasta polo, non possit in auras
Regis ad occursum levibus se tollere pennis......
Hic [f] *metus est, labor iste, dies ne me ultimus atris*
Sopitum tenebris sterili deprendat in actu.

Sed & illud de gratia Christi totum immutante hominem ostendit, quam ipsum sibi Paulinum penitus vendicasset:

Hic [g] *ergo nostris ut suum præcordiis*
Vibraverit cælo jubar,
Abstergit ægrum corporis pigri situm,
Habitumque mentis innovat:
Exhaurit omne quod juvabat antea
Castæ voluptatis vice:
Totusque nostra jure Domini vendicat
Et corda, & ora, & tempora:
Se cogitari, intelligi, credi, legi,
Se vult timeri & diligi.

2. Eodem [h] tempore & vestem mutavit, & novum induit animum. Domui, [i] patriæ, cognationi quoque valedicere constanter statuit & a Senatu migrare, quo impensius Deo serviret, [k] vitam Monasticam profiteri, & [l] religiosis

Et fabulosis Litteris,
Vetat (Deus) suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam.

Et quidem post abdicatas musas carmina quæ scripsit, [m] & sine studio, & ex Evangelica simplicitate & pietate condidit; poetarum adeo oblitus, ut ne eos quidem nominare auderet, & [n] veniam a Severo postulaverit, quod aliquid de Poeta Virgilio assumserat a studio Monachi alienum.

D

Cap. VIII.

Prædia vendit, & pecuniam pauperibus erogat.

1. Nihil *est grande;* [a] inquit Hieronymus, *tristi & lurida facie vel simulare vel ostentare jejunia; possessionum reditibus abundare, & vile jactare palliolum. Crates ille Thebanus non putavit se simul posse & virtutes & divitias possidere: nos*
E *sufarcinati auro Christum pauperem sequimur, & sub prætextu eleemosynæ pristinis opibus incubamus.* In hoc vitium non incidit Paulinus; tunicam enim una cum animo mutavit: nec pleno marsupio gloriosas sordes appetiit, sed puris manibus & candido pectore pauperem se & spiritu & operibus gloriari poterat. Non exspectavit donec [b] turbulentissima miseriarum tempestas eum mitteret in portum paupertatis, ut quibusdam ejusdem nominis accidit; sed pelago tranquilliore permeavit, quia in ipsa tranquillitate periculum videbat. Audita [c] sententia Salvatoris: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ*
F *habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, & sequere me;* [d] Evangelica verba vertit in opera. Hæc, inquam, verba promta efficacique fide in Paulini mentem penitus descendere, & cordis ejus aures assidue personarunt. Quod [e] ex ore Domini eum tristitia dives audiit, hic cum lætitia fecit: quod [f] sibi necessarium existimavit ut advenientis Christi justitiam præveniret.

*Hic

[b] Paulin. ep. 4. n. 2.
[c] Carm. 10. v. 142.
[d] Ep. 4. n. 2. & Psal. 76. 11.
[*] Al. Christi.
[e] Carm. 10. v. 304.
[f] Ibid. v. 316.
[g] Ibid. v. 39.
[h] Hier. ep. 13.
[i] Ambros. ep. 30.
[k] Hieron. ep. 13.
[l] Ambr. ep. 30.
[m] Baron. A. 394. §. 14.
[n] Paulin. ep. 22. n. 5.
[a] Hieron. ep. 13.
[b] August. ep. 149. n. 34.
[c] August. ep. 149. n. 34.
[d] Hieron. ep. 13.
[e] Greg. Tur. ibid. & Aug. ep. 31. n. 5.
[f] Paulin. carm. 10. v. 316.

Multaque spretam largior pecuniam
Restituet usura Deus.

Paupertatem divitiis prætulit [h] securus de Christi sermone, quo quærentibus in veritate regnum Dei & justitiam ejus, victum, & vestitum insuper adjecturum promisit. *An magis*, [i] inquit, *abundare credis illum qui terræ, quam qui Deo credit; & qui propria, quam qui divina pascitur cura? Quid ille miser habeat, qui se non habet? Non enim se habet, qui plus de se quam de Deo sperat; vereque est mortuus, qui* [*] *non vivere timet, si totum se Deo credat, Deoque permittat.*

2. *Venditis* [k] *igitur facultatibus tam suis quam etiam conjugalibus, ea in pauperes contulit quæ redegit in pecuniam.* [l] *Aperuit horrea sua pauperibus, apothecas suas advenientibus patefecit: nam parum ei erat proximos alere, nisi etiam undique evocaret quos pasceret atque vestiret. Quantos captivos redemit! quantos intricatores debiti a creditoribus suis, reddita pecunia liberavit! una scilicet pietatis negotiatione & planctus debitorum extersit, & creditorum gaudia reparavit. Quadam vero die*, inquit [m] Gregorius Turonensis, *venit ad eum qui stipem peteret, & ait conjugi: Vade, & da ei quod habet necessarium. Quæ respondit: Non est nobis amplius quam unus panis. Cui ille*: Vade, *inquit*, porrige eum; Dominus enim dabit nobis victum. *Sed illa quasi strenua, reservari cupiens ne aliquid deesset, porrigere noluit. Sed brevi illa didicit quanto esset locupletior Paulini fides, quam timida suæ curæ sollicitudo. Interea advenerunt quidam dicentes missos se a dominis suis* (forte Paulini bonorum conductoribus) *ut illi annonæ ac vini deferrent speciem; sed per hoc moratos, quod orta tempestas unam eis cum tritico abstulerit navem. Tunc vir Dei conversus ad mulierem, ait: Intellige te nunc pauperi unum panem fuisse furatam, & ideo hanc navem esse mersam.* [n] Paulinus igitur innumeris nummis & eleemosynis peccata sua redemit, & facultates in terra cum sparsisset, ad cælos migravere; quin etiam in cælum terras fecit ascendere, ut ibi æternam sibi pararet mansionem. Pro Christo sibi factus est pauper, & ipse fide ditior quam antea, [o] *Exoneratus a cunctis cupiditatibus Magistrum liber sequitur, per hæc se putans paradisi divitiis locuple-*

[h] Paulin. ep. 11. n. 13.
[i] Ibid.
[*] quasi leg. timet non vivere.
[k] Ambros. ep. 30.
[l] Uran. §. 5.
[m] Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107.
[n] Fortunat. Vit. Mart. l. 1. p. 761.
[o] Greg. Tur. de gl. Confess. c. 107.

C momento non abdicavit, id enim impossibile erat, cum eam quam ex his venditis redegerat pecuniam pauperibus erogaret; & prædia paulatim & cum quadam cautela eum vendidisse credere par est, ut facilius pauperes aleret. Ex ejus [z] litteris ex Hispania missis illum jam partem bonorum in usus pauperum vendidisse constat antequam ex hac regione migraret & presbyteratu initiaretur. Inchoasse hoc anno ex eo probabiliter admodum conficitur, quod [a] in Epistola quarta anno 394. exeunte data, ut alias videbimus, dicit secundum carnem sibi eam
D jam esse ætatem qua fuit ille ab Apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus, id est, quadraginta annorum & amplius; in natalibus autem animæ, illius adhuc sibi esse tempus infantiæ, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine Agni victimam præcucurrit, & Dominicam auspicata est passionem; [b] id est bimatum Innocentium: quod cum de ejus baptismo interpretari non possit, ad strictioris vitæ institutum & seculi fugam referri necesse est. Nam etsi Paulinum, illo exeunte anno, sacerdotium suscipisse poneremus, hæc dicta de sacerdotio intelligenda nemo, ut opinor, dixerit. In altera epistola, etiam anno
E 394. data [c] ait: *Scias antiquissimum peccatorem, nec ita olim de tenebris & umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, & Crucem Domini sustulisse*. Et alibi [d] *se adhuc infantem in verbo Dei, & spiritali ætate lactentem* Augustino educandum tradit humiliter.

[z] Paulin. carm. 10. v. 83. & 318. Epist. 1. n. 7.
[a] Ep. 4. n. 3. Actor. 3. 7. & 4. 22. Dicitur annorum amplius quam 40.
[b] Sacch. Vit. Paulin. p. 664.
[c] Paulin. ep. 1. n. 3.
[d] Ep. 4. n. 3.

F

CAP. IX.

In bonorum abdicatione Paulini humilitas.

Tam [a] præclara & illustris ab origine virtus gloria Christi erat, Ecclesiæ gaudium & exemplum; at inani gloriæ valde subjecta, quæ omnia ejus merita labefactasset; *Utilius enim*, inquit [b] Augustinus, *terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquitur*. Tantum opus non suis

[a] August. ep. 31. n. 6.
[b] Ibid.

agnoscentis pudorem laudator perurgeret; quia non seipsum, sed divinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscebat. Cum tamen hisce laudibus tentaretur [g], amicos enixe rogat ut his abstineant, ne peccent de caritate in caritatem, peccatorum illius sarcinam pondere indebitæ laudis accumulantes. *Nam & inimicum cautissime intuebatur*, ut [h] Augustini verbis utar, & ad vanitatis obtutum tremebat. *Nisi certo statu* [i] inquit Paulinus, *dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbiam; & evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites vitiis?* [k] Alibi miratur quod res magna putaretur, quia de re pereunte salutem mercatus fuisset æternam, & perpetuis caduca mutasset; quod terram vendidisset ut cælum emeret, cum Deus imagine servi dejectus mortem Crucis passus ipsum multo carius emisset. *O miseri homines*, inquit [l] alibi, *largiri nos aliquid credimus: negotiamur, & liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; & quidem tanto avariores cupidissimis terræ fœneratoribus, quanto amplius est cælestia de terrenis, & beata de miseris seris egenisque rebus emere, quam terrena terrenis, & labentibus lapsura mercari, & Dominum quam hominem fœnerare.* Hoc sibi ad salutem necessarium fuisse dicit.

[g] Ep. 14. n. 1.
[h] Aug. ep. 31. n. 6.
[i] Paulin. ep. 40. n. 11.
[k] Carm. 14. v. 110.
[l] Ep. 32. n. 10.

2. In publicis [m] inscriptionibus in exemplum reis & peccatoribus se supponit, qui fusis nummis crimina sua redimerent, dum [n] alii perfectum eum dicerent, cum ad [o] ingressum & januam solummodo se pervenisse, non ad metam, existimaret. *Temporalium*, inquit, [p] *quæ in hoc seculo habentur bonorum relictio sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta, sed janua est. Non enim athleta tum vincit cum exuitur, qui ideo nudatur ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus. Et natator amnem interpositum superaturus exuitur; nec tamen hoc tanto apparatu quod se dispoliaverit transnatabit, nisi totius corporis nisu, & omnium scita mobilitate membrorum, propulsu pedum, & remigio brachiorum, & lateris illapsu torrentis impetum scindat, & laborem natationis exhauriat.* Eodem sensu [q] persequitur, allegorice exponens luctationem *Veni, & sequere me*, istam altiorem difficultatem attendens, verebatur ne secundam non posset perficere. *Cum videas*, inquit [r] ad eumdem Severum suum scribens, *quantæ molis verbum superfit, cum ipse Dominus majestatis adiiciat: Et veni, sequere me: Istam potius difficultatem considera, & dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinis, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pallium remittentibus exciderunt: & quæ nobiscum non intulimus in hunc mundum, nec poteramus efferre nobiscum, quasi mutuata reddidimus; nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus.*

[m] Ep. 32. n. 3 & 4.
[n] Ep. 24. n. 1 & 2.
[o] Ibid. n. 7.
[p] Ibid.
[q] Ibid. n. 8.
Matth. 19.21.
[r] Ep. 24. n. 5.
Matth. 19. 21.

3. Solerti humilitate exponit se nondum omnia vendidisse. *Non enim pecuniam tantum*, inquit [s], *& fundos, & extraneas facultates, sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus: hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultas est ingenita quam apposita separare, & intus infixa divellere, quam affixa extrinsecus reiicere.* Et alibi [x], *Nunc opus est ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est cor & animam & corpora nostra exhibentes in hostiam vivam, ut scriptum est, Domino, nosque ipsos ædificantes ei in templum sanctum. Orate solliciti*, inquit alibi [y], *ut tanto ore vel munere Dei dignum cor accipiamus, & qui accepimus contemtum patrimonii, accipiamus etiam nostri contemtum.* Sed & supra satis ex Hieronymo demonstravimus [z] hunc ferventissimæ fidei virum non solum divitias, sed & seipsum Domino obtulisse; qui contra diaboli tergiversationem nequaquam pellem pro pelle; sed carnes, cor, & ossa, animam suam & membra omnia Deo consecravit. Etiam alibi docet [a] Paulinus: *Viam vitæ nobis* (Dominus) *perfectionemque virtutis non in vendendis tantum prædiis & pretiis erogandis, sed in sui sectatione proposuit; & quia dixerat: Cum exaltatus fuero omnia ad me traham, ideo dicit: Veni, sequere me. Beatus qui tam proximo intervallo sequitur ut dicat: Adhæsit anima mea post te: Quod illa tantum caritas dicere potest, quæ finis præcepti & plenitudo legis est; id est de corde puro & bona conscientia, & fide non ficta se ita inserit & affigit Deo, ut nihil extra Deum amans dicat: Et ego semper tecum.*

[s] Ep. 40. n. 10.
[x] Ep. 24. n. 6. Rom. 12. 1.
[y] Ep. 40. n. 10.
[z] Hieron. ep. 14.
[a] Paulin. ep. 24. n. 9 21. & 22.
Iohan. 12. 32.
Matth. 19. 21.
Psalm. 62. 9.
Rom. 13. 10.
1. Tim. 1. 5.
Psalm. 72. 23.

tui, & mortificantia gerentes, in mortuis viveremus.

4. Tam humiliter de se sentiens Paulinus, in nihilo se aliis præponebat qui sua resservassent bona; [b] cogitabat enim divisiones esse gratiarum & mensuras donationum, quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Dominus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed & corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur, si multiplex virtus in una compage numeretur. Sulpicius Severus quem cum Paulino junctissima prioris vitæ amicitia signaverat, eodem, quo Paulinus, tempore se Deo dicavit; sed prædia sua conferens Ecclesiæ, jus utendi fruendique sibi reservavit. Omnem ingenii sui solertiam & industriam adhibens Paulinus ei palmam adscribit, dicens [c] fortius esse manentibus quam alienatis rebus carere; & spernere quod habetur, quam non habere quod sit spernendum; itaque nullam in se esse perfectionem quæ laudetur, sed infirmitatem quæ excusatione tegatur. In laudibus sibi a Severo datis, variis modis etiam seipsum despicit. *Nisi forte*, inquit [d], *id quoque auctore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem tuum promere; & forsitan possimus effici quod non sumus? dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit faciem sermonis tui, blandimentum aspernatur verecundia.* Extra culpam non essent plerique, qui tantæ perfectionis institutum arriperent; si enim fortissima fides non vigeat, accedat autem quoddam incommodum, plurimi animis solent cadere, & erogatorum bonorum desiderio teneri. Sed in amore paupertatis & divitiarum contemtu semper parem, generosum & constantem se præbuit Paulinus. Cum Severus, quem jamdiu ad se invitabat Nolæ degens, ad eum scripsisset se credere ita eum futurum esse brevi pauperem, ut ulterius non auderet illum invitare: Paulinus respondet [e] hæc comitatis jocum esse; & fatetur nihil se præoptare tantæ libertatis bono, cum tam intima circumcisio plena esset perfectio. *Nihil habemus*

[b] Paulin. ep. 24. n. 1.
[c] Ibid. n. 4.
[d] Ibid. n. 11.
[e] Epist. 11. n. 11.

si, & multis laudibus celebratunt. Quod ubi cognovit [b] Ambrosius, Sabinum Placentiæ Episcopum gaudii sui participem esse voluit, quem plurimi facturum tantum miraculum profecto sciebat. Conjugem a viri proposito non discedere testatur, & præcipue in eo versatur, ut generis splendore adeo nobilis viri animum & virtutem commendet, qui coram hominibus Christum tam constanter confiteretur, & sanctæ religionis ac severioris disciplinæ cultum aperte profiteretur. Hujusce egregii facinoris magnitudinem & meritum mirum in modum extollit Augustinus [c] quod *Christi gloriam* appellat, & caritatem mirabili gaudio eum verba Domini adimplentem conspicere dicit. *Gaudent*, inquit [d], *infatigabiliter & ineffabiliter fratres tam uberibus & tam excellentibus donis Dei, bonis tuis.* [e] *Fratres non solum qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt; sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant, germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam.* [f] *Laudatur & benedicitur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos & maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. Videtur a legentibus ibi conjux non dux ad mollitiem viro suo sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui.... Ibi cedri Libani ad terram depositæ, et in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribiliter secant. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur: et mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiaque secularis.*

2. At Ardens Augustini in Paulinum amor, quem in [g] prima sua ad eum anno 395. data epistola videre est, nullum potest incrementum recipere, & sibi carissimos extunc ei commendavit, sperans eum & sermonibus & precibus salutem illorum operaturum; illum rogat & flagitat ut in Africam venire dignetur, ut sciar quantum ibi diligatur & desideretur. In secunda epistola cum ad se invitans obtestatur atque obsecrat in hunc modum: [h] *Non impudenter ego rogo vos, et postulo, et flagito ut in Africam manere talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate, laboran-*

[b] Ambros. ep. 10.
[c] August. ep. 31. n. 6.
[d] August. ep. 27. n. 2.
[e] Ibid. n. 6.
[f] Ibid. n. 2.
[g] Aug. ep. 27.
[h] Aug. ep. 31. n. 4. & 5.

& idcirco ditiores & magis inliti, quia pro Christo pauperes & inhonorati.

3. Hisce tribus Ecclesiæ Latinæ Doctoribus subjungendus est mirificæ sanctitatis Turonensis Antistes [a] Martinus, qui beatum existimabat seculum cui tale fidei & virtutis exemplum contigisset, illique videbatur Paulinus, summis opibus abjectis, Christum secutus, solus pene his temporibus Evangelica præcepta complevisse. Eos qui se adirent, & præcipue Severum, autoritate atque admiratione Paulini semper lacessebat, illum sequendum, illum clamabat imitandum; ejusque exemplum ingerens, dicebat mundi hujus illecebras & seculi onera relinquenda, ut Iesum liberi expeditique sequerentur. Cum Nolam se recepisset [o] opus Dei in eo Campania tota venerata est. Inter Hieronymi opera exstat epistola, quæ ipsi merito abjudicatur. Et quidem ea scripta est dum Paulinus illiusque uxor adhuc vitam agerent: hanc [p] Gennadius adscribit Eutropio presbytero quem in ordine Catalogi Paulino subjungit. [q] Autor ille cum dixisset duplex sepulcrum quod sibi providit Abraham, non solum præfigurasse sepulcrum in quo corpora mortuorum hominum sepelirentur, sed etiam signasse quietem quam sibi fide sua & opum contemtu comparavisse, addit: [r] *Illud sibi sepulcrum & Paulinus noster nuper ipse divitiis cum sua matresfamilias comparavit, qui conversationi seculi morientes a mundialibus operibus jam quiescunt, dicente Apostolo: Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.... Hoc est illud duplex sepulcrum exterioris hominis & interioris, quies una.... Hoc sepulcrum sibi duplex patresfamilias isti providerunt, qui Senatum, honores, divitias relinquendo, mortui videbantur..... Ecce unum sepulcrum in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur.* Sanctus Eucherius [s] de quibusdam illustribus viris sermonem habens, qui contemtis opibus & dignitatibus omnia pro Christo reliquissent, ait: *Paulinus quoque, peculiare & beatum Galliæ nostræ ornamentum, ingenti quondam divitiarum censu; uberrimo eloquentiæ fonte ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mun-*

[a] Sulpic. Vit. Mart. c. 26.
[o] Paulin. ep. 3. n. 13.
[p] Gennad. Catal. 49.
[q] Inter. ep. Hier. T. 9. Ep. 3. ad Genadi filias.
[r] Ibid.
Coloss. 3. 3.

posse. Paulinus dicit [b] in se congruisse illud Scripturæ: *Inimici hominis domestici ejus.* Omnes enim divites, [c] fratres, amici, proximi, liberti, & servi, ab eo defecerunt & debita officia denegarunt; multorum quoque, cum [d] quibus illi dulcissima & junctissima intercesserat necessitudo, per hoc Paulini propositum facta est divisio, & itinere mutato ab eo dissoluti sunt. Ex eo plane intellexit quam facile carnis & sanguinis vincula rumperentur. *Ubi enim*, inquit, [e] *nunc mihi consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, exter fratribus meis & peregrinus filiis matris meæ. Amici mei & proximi quondam mei nunc a longe steterunt, & sicut fluvius decurrens, & ut fluctus pertransiens sic transeunt me, & in me forsitan confunduntur, & erubescunt, ut scriptum est, venire ad me.* Frater [f] illius negligens erat. Viri seculares cum non modo despiciebant & deserebant; sed [g] prophana, ut ita dicam, vel stulta verba circumlatrabant. Pietatem stultitiam putabant. In operibus servi opus Dei lacessebant, quia eum in suis actibus spernebant; erant enim infideles, aut ex iis qui Christum nomine confitentes actu negabant.

2. Cum in solitudine Paulinus degeret minus hisce contradictionibus erat obnoxius. At Sulpicius Severus, qui in conversione eum secutus licet inferiori gradu, de [h] patria non migraverat, laborabat [i] multum ut pro suo ac Paulini facto rationem redderet. De his conqueritur in epistola ad Paulinum data, qui ei respondens ex sacris Litteris ostendit [k] quam grave sit eorum crimen, & insuper addit: *Obstrue frater & sepi aures tuas spinis ad verba eorum quæ sunt spinæ & sagittæ zabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem Christi....* [l] *Tu autem homo Dei fuge ab istis; neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse sapientiæ qui times Dominum. Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei & præceptum Christi geris; & reminiscere quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia, & quoniam quod stultum est Dei, sapientius*

[b] Paulin. ep. 5. n. 11. Matth. 10. 35.
[c] Paulin. ep. 11. n. 3. & 4.
[d] Ibid. p. 9.
[e] Ibid. n. 9. Psal. 68. 9. & 37. 12. sec. Psalter. Rom. Psal. 37. 12.
[f] Paulin. ep. 11. n. 4.
[g] Ep. 1. n. 3. & 5. 6. Ibid. n. 6. & 9.
[h] Ibid. n. 10.
[i] Ibid. n. 4. & 6.
[k] Ibid. n. 2. Eccli. 28. 28.
[l] Ibid. n. 3. 1. Tim. 6. 11. Psal. 110. 10. 1. Cor. 1. 27.

… displicere, quibus & Deus displicet… [p] *Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt quas istic habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam, nobis inopiam nostram, ut putant, & stultitiam nostram relinquant. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac sua generatione sapientes, dum in illa regeneratione nostra inveniantur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, blandiente seculo, defluentes, mollibus vestiantur, in domibus Regum sint, dum in laboribus hominum non sint, & cum hominibus non flagellentur. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei…. [q] Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, & notemur, & conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum super aspidem & basiliscum ambularemus, & conculcaremus caput draconis antiqui. Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvimur, & in Christo deliciamur laudari, tantum in nomine ipsius amantes; contristari & tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conteratur, accendi magis, & tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti inardescamus ad fidem; & eos ipsos qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi granum sinapis, quod minimum est seminum, frangere conantur, uramus. Si vero ii qui deforis sunt rationem a te sancti operis inquirunt, & venenatas de corde viperino linguas in eorum vibrant; noli dare sanctum canibus, & margaritas tuas non projicias ante porcos.* Et in altera [r] ad eumdem Severum epistola: *Mundus nos non amat, sed amat Christus: homo negligit, sed Deus diligit. Inimici hominis domestici ejus, sed rursus amici hominis domestici Dei.* Quod hic Severo scribit, idipsum repetit scribens ad Aprum, qui in eadem persecutione positus omnia fortiter tolerabat. *Jam hanc gratiam*, inquit [s], *mereris a Domino ut te oderint omnes: quod non fieret nisi verus imitator Christi esse cœpisses: non enim odisset hic mundus nisi quod jam a se alienum & sibi videret adversum. Gaude & exsulta: jam in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perspicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati…. O beata injuria displicere cum*

p Ibid. n. 7.
q Ibid. n. 8.
Psal. 90. 13.
Matth. 7. 6.
r Ep. 11. n. 4.
s Ep. 8. n. 2.

1. CUm in solitudine degeret Paulinus, seculi amicorum contradictionibus minus patebat; attamen in eum carmine scriptis epistolis oblatravit Ausonius, quem ut patrem Paulinus venerabatur: qui Ausonius [a] licet Christianus, erat carnalis adhuc homo, nesciens quæ sunt spiritus. Crebris antea [b] litteris se invicem salutabant Ausonius & Paulinus; at post Hispanicum secessum nihil scribens Paulinus noster, aut cum litteræ non

D redderentur, & jam [c] fama increbresceret eum abdicare seculum & patrimonia vendere constanter statuisse, & falso ex rumore crederetur [d] vastas quasdam inhabitare solitudines ab hominum societate remotissimas, ad eum grandem fecit epistolam [e], in qua suam queritur labefactari amicitiam ac dissolvi, & eum dicit impium. Tum illum obtestatur atque obsecrat ut illius criminis non fiat conscius, & queritur quod in Hispania tam remotus ageret. Quietem & delicias villæ suæ apud Santones describit in Novero, qui [f] Novalarius pagus esse creditur, Gallice

E *les Nouliers*, prope S. Johannem de Angeriaco. Inter hujusce villæ commoda Ecclesiæ vicinitatem enuntiat, sed his omnibus amicum suum præferre se asserit, quem votis precibusque vocat. Illhæc epistola [g] quartum jam annum in secessu Hispanico agenti Paulino reddita fuit: itaque cum nihil rescriberet Paulinus, aliam item ad eum misit epistolam [h] Ausonius in qua de illius silentio conquestus iterum proditæ crimen amicitiæ objectat, variosque ostendit scribendi modos quibus uti posset si prodi timeret; at rogat ut ipsius [i] *Tanaquil*, illud nesciat, sic enim

F Paulini uxorem malo nomine vocabat. Nescio an ad Therasiam respexerit Ausonius, an ad Eugenii turbas qui Hispaniam, ut credimus, nondum subjugaverat, cum Paulinum metuere dixit ne interciperentur litteræ. Tertiam [k] item scripsit epistolam quæ intercidit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, & ad Musas reditum precabatur. Quartam

insuper

a Baron. A. 394. §. 15.
b Auson. ep. 24.
c Auson. ep. 23.
d Auson. ep. 25.
e Auson. ep. 25.
f Vinet. Not. ad Auson. p. 613.
g Paulin. carm. 10. v. 8.
h Auson. ep. 24.
i Ibid. v. 31.
k V. Auson. ep. 25. v. 1. & Not. p. 103.

metri, in quibus ei reddit rationes cur Musis renuntiaverit, & bona abdicarit. Tum ostendit quam gratia Christi totum immutans hominem ipsum sibi penitus vendicasset ; fatetur se Ausonio omnia debere, & protestatur se semper eum coluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem: tandemque alias Ausonii querelas his confutat versibus. [r]

r Ibid. v. 31.

Huic (Deo) vacantem, vel studentem, & deditum,
In hoc reponentem omnia,
Ne quaeso segnem, neve perversum putes....
D
[s] *Sed cur remotus tamdiu degam arguis,*
Pioque motu irasceris:
Conducit istud, aut necesse est, aut placet:
Veniale quidquid horum erit.
Ignosce amanti, si geram quod expedit:
Gratare, si vivam ut libet.

s Ibid. v. 97.

Cap. XIII.

Ausonii querelas fortiter refutat Paulinus.

E

1. VErsus Iambicos sequebantur [a] Hexametri in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat heroico [b] scilicet carmine, *Defore me patriis*, quo quartae respondet Ausonii epistolae, [c] *Quarta tibi haec*, & tertiae quae excidit in qua Ausonius Paulinum jam [d] triennio absentem querebatur, nec non secundae [e] *Proxima quae nostrae*, in qua Therasiam Ausonius *Tanaquilam* vocabat. Cumque Paulinus [f] dicat Ausonium Hispaniae oppidula nominare, tacitis urbium nominibus Caesareae-Augustae, Tarraconis, & Barcinonis, quae cum habeantur in epistola Ausonii [g] prima, hanc nondum Paulinum tunc recepisse inde manifestum est. Postquam igitur [h] primo conquaestus est Paulinus quod Ausonius non Christum vitae nostrae autorem, sed Musas deprecatus fuerat ut Paulinum ad poesin revocarent, ait conversionem suam esse vere mutationem Excelsi quam solus Deus operari poterat: et si quid in a-

a Paulin. carm. 10 v. 14.
b Ibid. v. 103.
c Auson. ep. 25.
d Paulin. carm. 10. v. 103.
e Auson. ep. 24.
f Paulin. carm. 10. v. 221. & seq.
g Auson. ep. 23.
h Paulin. carm. 10.

Saepe poetarum, numquam decet esse parentum.

Uxoris [o] honorem defendit, & tandem conversionis suae causas Ausonio exponit, dicens [p] se seculum fugere & bona abdicare velle, ut Christo Judici securus possit occurrere. Quod si quis mentis errorem esse judicet sic juxta Christi leges vivere,

[q] *Juvat hoc, nec paenitet hujus*
Erroris: stultus diversa sequentibus esse
Nil moror, aeterno mea dum sententia Regi
Sit sapiens.

D
Denique praeclaram Christi confessionem ita claudit, & quasi trabali clavo figit;

[r] *Si placet hoc, gratare tui spe divite amici;*
Si contra est, Christo tantum me linque probari.

2. Ausonio insuper respondit alio carmine [s] *Continuata meae*, in quo non jam suscepti instituti reddit rationes; sed protestatur se semper eum omnibus officiis excoluisse, colere, culturumque etiam pietate mansura post mortem, easdem in animis a corpore separatis affectiones mansuras existimans. Illud poema [t] primae Ausonii epistolae respondet, & cuivis alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito imperitare incusabat: aliquando post tres alias, duas hasce simul litteras forsan recepit Paulinus.
E

o Ibid. v. 190.
p Ibid. v. 293.
q Ibid. v. 285.
r Ibid. v. 330.
s Paulin. carm. 11.
t Auson. ep. 23.

Cap. XIV.

Junctissima Paulini cum Severo necessitudo.

1. JAm supra [a] observavimus junctissimam Paulinum inter & Severum in seculo intercessisse amicitiam, quam postea neuter unquam
F
dissolvit, quia [b] ambo pariter ad Deum conversi, in Christo semper cohaeserunt, pariter in caritatem ejus animati uno & tenore propositi & tempore conversionis; ita ut, cum Sulpicius Severus qui cum gaudio majorem in Paulino gratiae copiam recognoscebat, ad Paulinum scripsisset [c] ex duobus qui fuerant in agro unum assumtum, relictum alterum, Paulinus sic respondeat: *Cur in nos onerose, & de te falso loqueris.* [d] *Eramus*, quidem, *& singilla-*

tim

a Cap. 9. n. 4.
b Paulin. ep. 11. n. 6.
c Ibid. n. 6.
d Ibid. n. 5. & 6.

Dei nectimur copulam, per consuetudinem illius fami-
g Ibid. n. 4. *liaritatis inolevimus .... g In te uno, quæ accepimus*
bona si computemus, omnia nobis nostra in te largius
h Ibid. n. 5. *atque pretiosius compensata reputabimus....* h *Pro pa-*
rentibus, & fratribus, & amicis tu nobis factus a
Domino es, qui & parentum cura anxius, & frater-
na dilectione sollicitus, & tota non fictæ amicitiæ fide
sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus,
assiduis nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulce-
i Paulin. ep. 23. n. 2. *as:* i *Tuis erga humilitatem nostram officiis alios ante-*
verteras, omnibus nostris, ut sæpe testati sumus, &
amicis studiosior, & proximis religiosior, & fratri-
bus diligentior. Ideo cum maxime amabat. *Quid*
k Ibid. n. 3. *extorques*, inquit ad eumdem k, *ut te plus ame-*
mus? crescere summa non recipit.... amoris tui cu-
mulum facere non possumus. Si potest mare superflue-
re obices suos & quæcumque naturalem plenitudinem
servant, incrementum temporale sentire, potest & ca-
ritas in te nostra cumulari: quam suo fine comple-
mus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Idcirco
l Epist. 5. n. 12. l summum in eo jus animi se habere præsume-
bat Paulinus.

m Epist. 1. n. 10. 3. Paulino m & Severo fuerat commune vo-
tum sese Nolam recipiendi. Hocce anno 393.
n Ibid. Severo scripsit Paulinus n epistolam quæ exci-
dit, in qua dicebat se in Barcinonensi civita-
te consistere; ubi diu commoratus fuerit cum
o Ibid. n. 11. Sulpicius Severus ad eum o litteras rescripserit
Elusone per hominem suum, qui octava die
Barcinonem pervenit octoginta duas circiter le-
ucas ab Elusone dissitam. Quam Elusonem in
Gallia Narbonensi Itinerarium Burdegalense
collocat a Tolosa duodecim fere leucas distan-
tem, & tredecim saltem a Carcassona, circa
urbem Podium ad Lertium, in finibus Tolo-
sanæ diœcesis.

Cap. XV.

Barcinone Paulinus Presbyteratu initiatur invitus.

a Cap. 9. n. 3. b Paulin. ep. 4. n. 4. c Epist. 1. n. 2. 1. IN votis habuerat Paulinus, ut superius
observatum est a, ultimum b in Ecclesia
tenere locum, indignum se putans c inter sa-

C novum insperatumque placitum divinæ volun-
tatis expavit. Et quia si in Barcinonensi Eccle-
sia Presbyteratu initiaretur, eidem Ecclesiæ
juxta Canones se alligari intelligebat, & quia
monasticæ vitæ consilium fixum hærebat pe-
ctori, promotioni suæ consentire noluit; sed
tandem illi concessum i est ejus quam optaret, i Ibid.
Ecclesiæ servitio se mancipare. Itaque quam-
vis k cuperet calicem istum a se transire, ni- k Ep. 1. n. 2. Matth. 10. 28. Luc. 22. 42.
hilominus sciens Christum dixisse: *Non veni mi-*
nistrari, sed ministrare, necesse sibi fuisse judica-
vit dicere Domino: *Verum non mea voluntas, sed*
D *tua fiat;* Et tandem se consecrari l permisit ea l Ep. 1. n. 10.
lege ut diœcesi certæ non alligaretur, *in sa-*
cerdotium tantum Domini, non etiam in locum Ec-
clesiæ dedicatus. Ita Antiochiæ S. Hieronymus
a Paulino ejusdem urbis Episcopo presbyter fuit
creatus circa annum 378. At m Paulinus noster m Chiff. p. 111.
anno 393. presbyter factus est, si Nolam (ut
putamus) anno 394. se receperit; aut anno
392. si Nolam anno 393. secesserit, eo n sci- n Paulin. ep. 1. n. 10. & 11.
licet anno quo se ad iter Nolanum parabat sub
proximum Pascha. Quod si o *dies Domini* quo o Ibid. n. 10.
presbyter creatus est diem Dominicam designet,
non festum diem Domino sacrum, dicemus e-
E um anno 393. consecratum Dominica die eaque
Christi Nativitati sacra, cum eo Christi anno
393. esset littera Dominicalis B, & incurreret
in VIII. Kalendas Januarias Dominica dies. I-
nitiatus ergo fuit sacerdotio a p Lampio Barci- p Ep. 1. n. 4.
nonensi Episcopo, qui q, ut videtur, suffectus q Hieron. Catal. c. 106.
fuerat S. Paciano sub Theodosio ante annum
392. vita functo.

2. Jam vero quo animi sensu, quanta sub-
missione, quanta reverentia Christi jugo colla
subdiderit, ipse persequitur: r *Data*, inquit, r Paulin. epi 1. n. 10.
cervice in jugum Christi video majora me meritis &
sensibus opera tractare; jamque arcanis & penetrali-
F *bus Dei summi receptum & insertum communicare cæ-*
lestia, & Deo propius admotum in spiritu ipso Chri-
sti, & corpore, & splendore versari. Vix adhuc in-
tellectum sacræ molis capio mentis angustiis; & o-
nus muneris mei conscius infirmitatis horresco: sed is Psal. 8. 3. & 14.
qui sapientiam parvulis dedit, & ex ore infantium
atque lactentium perficit laudem sibi, potens est in me
opus suum perficere & munus ornare; ut se dignum
faciat quem ab indigno vocavit. Digna digno
& hu-

nectere, & in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora & corda fide mundata costruere; per arma Apostoli potentia Deo omnem elationem extollentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere, Evangelicam securim arborum radicibus admovere; & gladio spiritus, id est verbo Dei interficere peccatores terræ, & scuto catholicæ fidei omnia jacula caudentia nequissimi exstinguere & certamine decertato, cursuque decurso, fide servata, ministerio impleto, exspectare illud quod Dominus in illa die justus judex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus. Paulini etiam humilitas in eo elucet quod Augustinum presbyter *fratrem* vix auderet appellare; Ita enim ad eum scribit: [a] *Præsumtione igitur non mea, sed placito & ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor, quia te pro tua sanctitate certo scio non alta sapere, sed humilibus congruere.*

a Ep. 4. n. 3.

Anno Christi 394.

C A P. X V I.

Sulpicium Severum ad Nolanum secessum invitat Paulinus. De sua ad Sacerdotium promotione Amando scribit.

1. HOc [a] anno cum Paulinus Nolam secesserit, primum in laudem S. Felicis carmen Natalitium ad anni Christi 394. mensem Januarium pertinere opinamur, [b] scriptumque fuisse in Hispania, unde Nolam post Pascha proximum profecturus sic Patronum suum Felicem alloquitur.

[c] *Jam desideriis immenso tempore fessis*
Consule: jam vel sero memor miserere tuorum:
Perque orbem, magni qui nos procul æquore ponti
Disparat, obtentis quæ nos inimica retardant,
Pande vias faciles, &, si properantibus ad te
Invidus hostis obest, objecta repagula pelle
Fortior adversis, & amicos provehe cursus.
Seu placeat telluris iter, comes aggere tuto

a Chifl. p. 103.
b Paulin. Carm. 12.
c Ibid. v. 18.

Pascha, qui dies anno 394. erat 2. Aprilis, a ipso sacerdote sacras ferias concelebrare vellet; aut saltem si jam in itinere Nolano vellet occurere, statim post Pascha proficiscatur; statuerat enim Paulinus, elapsis feriis Paschalibus, Barcinone per Gallias in Italiam proficisci. Dicit se sperare quod Severum flagrantius desiderium ipsius inspirabit, ne ultra Pascha tempus differat; additque iter breve esse & facile, cum ipsius Severi puer de Elusone octava die Barcinonem pervenerit. *Verum quid de spatio agimus*, inquit [h], *si nos desideras, via brevis est; longa, si negligis.*

2. Sub idem tempus scripsit ad Amandum epistolam II. in qua de consecratione sua multa scribit, quæ capite [i] superiori enarravimus. Quandoque tamquam [k] ad plures in ea sermonem facit, intelligens profecto aut clericos Burdegalensis Ecclesiæ, aut ipsum Delphinum Episcopum. Cum Amando [l] commercia litterarum habuisse videtur Paulinus, unamque ab Amando accepisse diu desideratam epistolam. Hanc de Paulini episcopatu, non presbyteratu, interpretatur [m] Chifflетius. Nonnulla illius opinioni favent; nec mirum esset Paulinum eadem vi multitudinis coactum suscepisse episcopatum, qua sacerdotium. At satis aperte declarat [n] ipse Paulinus se ex ove pastorem factum, & laicum in Apostolorum fundamento positum; seque presbyterum innuit [o] his verbis: *jam nomine officioque seniores.*

h Ibid. n. 11.
i Cap. 15.
k Paulin. ep. 2. n. 4.
l Ibid. n. 6.
m Chifl. c. 11. p. 127.
n Paulin. ep. 2. n. 4.
o Ibid. n. 1.

C A P. X V I I.

In Italiam venit Paulinus. A S. Ambrosio amanter ac honorifice excipitur, male a Siricio Romano Pontifice.

1. OMnia conducunt ut credamus Paulinum statim post Pascha, sicut statuerat, per Gallias Nolam venisse; quidam [a] enim existimant illum in hanc remeasse regionem ut reliquorum bonorum suorum auctionem faciendam curaret. Vinum vetus Narbone sibi esse

scri-

a Sacchin. Vit. Paulin. p. 679.

... & per id tempus ut plurimum Florentiæ commoratus Ambrosius, nonnisi mense Augusto anni 394.[l] Mediolanum rediit.

2. Paulinus tandem Romam advenit, ubi pro suo merito & generis qualitate fuit honore ac veneratione ingenti exceptus a populo, & præcipue a S. Domnione Romanæ Ecclesiæ presbytero quem [m] *sanctissimum parentem* vocat, a Proceribus viris Romanis SS. Pammachio & Macario,[n] aliisque maximo numero Dei servis. At [o] quorumdam clericorum sensit invidiam, ipsiusque etiam *Urbici papæ*, ut vocat Paulinus, hoc est Siricii Romani Pontificis, commotam, ut putat Cardinalis [p] Baronius, quod Siricius repentinam Paulini consecrationem non probaret; Vehementer enim incubuerat ut grassantem per ea tempora pravum morem elideret, quo laici homines aut etiam neophyti raptim in sacerdotes consecrabantur; & certa statuerat intervalla per quæ sensim ad sacræ militiæ ordines ascenderetur juxta Ecclesiasticas regulas; & ideo forte dixerit [q] se Paulini consuetudinem nolle, aut forsan [r] inter presbyteros ei denegaverit in Ecclesia locum, ne scilicet repentinam ejus consecrationem probare, & latas a se leges ipsemet enervare videretur. Quamvis siqua fuisset in hac consecratione culpa, in Paulinum certe cadere non debuit, qui nihil per contumaciam commiserat, & quem [s] invitum ac inflammatæ plebis multitudine, & vi coactum fuisse presbyteratu initiatum omnes sciebant, legesque generales in hac singulari occasione cedere, ut in Ambrosio factum fuerat. Itaque [t] in Siricio saltem inconsideratus zelus excusari non potest. At ex scripta Paulini ad Severum [u] epistola V. facile colligitur quorumdam clericorum ipsiusque Siricii invidiam ex eo commotam, quod adveniente Paulino Romam post tam longum temporis spatium omnium oculi in ipsum essent conversi, obstupescentium præ miraculo cum viderent Senatorem, Consularem virum, Præfectum, jam Presbyterum factum & monachum, qui gloriæ contemtu gloriam adipisceretur; indeque idem celebri concursu tum civium, tum exterorum, antistitum, clericorum, monachorum, atque laicorum frequentaretur officiis ac legationibus. Quamobrem ipse [x] pacis filius, cum his

[l] Baron. A. 394. §. 89. & 9. & Sacch. p. 610.
[m] Paulin. ep. 5. n. 3.
[n] Ep. 5. n. 14. & ep. 13. & 45.
[o] Ep. 5. n. 13. & 14.
[p] Baron. A. 394. §. 92.
[q] Sacchin. Vit. Paulin. p. 610.
[r] Baron. ibid.
[s] Paulin. ep. 1. 2. & 3.
[t] Sacchin. ibid.
[u] Paulin. ep. 5. n. 13. & Baron. ibid.
[x] Sacchin. p. 611. & Paulin. ep. 5. n. 13.

C

& judicium taciti sustinemus, qui potens est & nunc in nobis tacere, & cum voluerit interpellare pro nobis. Idipsum [b] in magnum divinæ gloriæ cedebat impedimentum, & Dominicæ gratiæ detrimentum faciebat, cum ab sequendis Paulini vestigiis non paucos rumor ille de alieno Romani Pontificis animo retardaret. Hanc tamen Siricii zelotypiam paulo post fuisse sedatam [c] ex infra sequentibus patebit.

[b] Ibid. n. 14.
[c] Cap. 22. n. 2.

D

Cap. XVIII.

Nolæ consistit Paulinus. Quam illic vitam instituerit.

1. A Mœno [a] in agro ad quingentos ab urbe Nola passus ossa beati Felicis Presbyteri & Confessoris quiescebant, hodieque servantur. In eum veluti portum ubi Paulinus ab seculi æstu fessam ratem invexit, dici non potest, ut respirarit, quibus gaudiis exundarit, ut amantissimo Patrono se totum dicarit permiseritque, ac totum in omnem sanctitatis præstantiam effuderit. Urbs [b] Nola celebris est colonia in Campania, eaque maritima; octo leucas a Capua distans, seu [c] viginti mille passus, unum supra viginti juxta Antonium in Itinerario; & ad unum supra centum sexaginta passuum millia ab urbe Roma, seu sexaginta quatuor leucas; quam tamen [d] centum & viginti mille passus solummodo a Roma dissitam dicit Paulinus. Hanc urbem maxime [e] commendabat S. Felicis tumulus paululum [f] ab urbe remotus. Super tumulum erat [g] constructa basilica, & juxta eam ædificium [h] a terra suspensum cœnaculo, una porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tendebatur. [i] E diverso habitationis ejusdem alterum erat domicilium in quo seculares viri aliquando hospitabantur: & hæc omnia [k] videbantur urbs altera. Illic [l] hortulus erat, quem S. Felicis [m] hortum vocabat Paulinus, eumque tam [n] angustum describit, ut vix unici caulis ferax & capax esset. Ex altera parte erat hortus [o] pomarius, ex quo privatus in S. Felicis basilicam aperiebatur ingressus. Cum Paulino habitabant quidam

[a] Sacchin. Vit. Paulin. p. 612.
[b] Lexic. Ferrar.
[c] Paulin. carm. 21. v. 664.
[d] Carm. 14. v. 85.
[e] Carm. 18. v. 166.
[f] Carm. 24. v. 406.
[g] Ep. 32. n. 10. & 13.
[h] Ep. 29. n. 13. & carm. 25. v. 400.
[i] Ibid.
[k] Carm. 18. v. 185.
[l] Ep. 11. n. 16.
[m] Ep. 5. n. 16.
[n] Ep. 13. n. 6.
[o] Ep. 32. n. 12.

E

F

... ego flatum Thrasonis ructantis effugio. Si illis displicet gutturis nostri siccitas, & nobis gulæ eorum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, & nos ventrium offendit ingluvies. Videant ergo nos non manecbrii, sed vespere jejuni; nec hesterno inflati vino, sed hesterno abstemii; nec de crapula libidinis dementer instabiles, sed vigiliis honestatis integre saucii & sobrie temulenti, quos parsimonia facit, non vorago, titubare. Non solum singulis [x] quadragesimæ diebus ad Vesperam usque differebat Paulinus cibum sumere, verum etiam [y] paschali tempore ante nonam nullus in familia edere præsumebat: toto anni curriculo [z] ad vesperam edebant, & eorum cibi consueti herbæ & [a] olusculа erant. Cum panem siligineum Paulinus [b] pro eulogia mitteret ad Severum, dicit quod ei videbitur modum suæ humilitatis excedere: ex quo conficitur tam delicatum non fuisse panem cibarium quo vesceretur. Summa erat ejus in victu temperantia tum in ciborum tum in potus qualitate & copia, [c] loquens enim de Cardamate tantæ sobrietatis insueto, dicit eum pene immutatum: Non assiduus, inquit [d], mensulæ nostræ particeps ita se ad mensuram nostri gutturis artiavit, ut nec olusculа, nec pocula nostra vitaverit quod poterit attenuatione sui corporis & oris pallore tedari. Et alibi, [e] Cum raris & minutis calicibus aspergeretur quibus labra summa vix tingeret, nihil de vacui ventris aut sicci gutturis injuria querebatur. Modico tamen [f] vino usus fuisse videtur Paulinus etiam quadragesimali tempore, quod ab hujus ævi disciplina ecclesiastica prorsus alienum erat: nisi dixerimus eum infirmum & debilem, ut ipsemet testatur in epistola [g] ad Pammachium 13. potuisse uti Apostoli consilio. Tum de quibusdam [h] inventis hilariter loquitur, quibus Victor, de quo [i] alias fusius dicemus, eum instruxerat, ut parcius, simplicius, & asperius viveret. Sua fercula [k] Paulinus dicebat esse aptissima quo Senatoris poneretur fastidium: at [l] infirmo stomacho probabiliter fortiores fuere cibi quibus vesceretur. Divinas [m] laudes videtur de nocte celebrasse; gravi [n] sacco caprigenum tectum, ac setarum asperitate eum stimulatum & compunctum fuisse satis colligitur ex illius scriptis.

x Ep. 15. n. 4. — y Ibid. — z Ep. 23. n. 8. — a Ep. 15. n. 4. — b Ep. 5. n. 21. — c Ep. 17. n. 4. — d Ep. 15. n. 4. — e Ep. 20. n. 6. — f Ep. 15. n. 4. — g Ep. 13. n. 1. — h Ep. 23. n. 8. & 9. — i Cap. 18. ep. 3. 4. — k Ep. 23. n. 6. — l Ibid. n. 9. — m Ep. 22. n. 13. — n Carm. 31. v. 471. & ep. 29. n. 1.

...xeam Severo misit tamquam spiritualis convivii munus, ut doceretur simili argento uti. Ad qualem paupertatis statum se redegerit Paulinus colligi potest ex [c] epistola 39. cum inopiæ necessitate se aliquando sale egere ponit. Ejus itaque [d] paupertatem admirabatur Severus, sed imitari se negabat posse. Et quidem nihil Paulinus [e] habebat nisi Christum, at omnia possidere se existimabat in eo qui omnia habentem haberet. In paupertate non fluctuabat aut diffidebat, nihil curans de crastino; nec tamen amicos ad se invitare dubitabat; sciebat enim Deum sibi adfuturum qui se totum Deo crediderat et permiserat, neque tum defaturam illis vitæ mortalis alimoniam, quorum Deus cœperit esse possessio. Hanc paupertatem, voluntariam corporis afflictationem, humiliationem amabat, sperans se divitias, gloriam, et gaudia æterna inde consecuturum.

Da mihi nunc lugere Deus (inquit [g]) *fletuque salubri*
Prægerere æterna semina lætitiæ.
Hoc precor, hoc potius maneat mihi luctus in ævo,
In quo quicquid adest per breve transit iter.
Ite procul læti, flentum consortia malo,
Ut brevibus lacrymis gaudia longa metam.
Si modo lugentem gravis hirto tegmine saccus
Caprigenum setis dum teget & stimulet.
Tunc Patre placato meriti reddentur honores,
Annulus, & cinget me stola lætitiæ.
Tunc mihi jure Pater vitulum mactabis opimum,
Si modo jejunus justitiam esuriam.
Malo famem panis, quam sancti ducere verbi:
Nolo domum vini, lucis aquam sitio.
Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
Contractum pannis tristibus obsideat.
Hic licet ante suas dives me trasfcat ædes
Spernens vel micis me saturare suis.
Nolo mihi Tyrio modo serica murice vestis
Ardeat, arsuri corporis invidia;
Ne post purpureos me flamma perennis amictus
Ambiat, & pretium vestis in igne luam,
Hic potius miseri jaceamus in aggere fœdo
Stercoris, & lambant ulcera nostra canes;
Ut placida tristem post vitam morte solutos
Mitis ad occursus Angelus excipiat.

c Ep. 39. n. 4. — d Ep. 11. n. 12. — e Ibid. n. 14. — f Ibid. — g Carm. 31. v. 449.

autem in solitudinis tranquillitate & lætitia pacis coram Deo gratiarum actionibus vacabat, unde Augustinus ad Licentium suum scribens[o], ait: *Vade in Campaniam, disce Paulinum....... disce quibus opibus ingenii sacrificia laudis Christo offerat, refundens illi quidquid accepit ex illo; ne amittat omnia si non in eo reponat a quo hæc habet.* In observantia & [p] exspoliatione cordis sui totus erat, ut diaboli tela declinaret. Idcirco prædia vendiderat, & ab omnibus aliis se expedierat occupationibus, ut huic uni vacaret.

o Aug. ep. 26. n. 5.

p Paulin. ep. 14. n. 9. 13. & 14.

3. In [q] scribendis litteris ejus humilitas fluentem stili venam ex una parte comprimebat, interdum abripi se caritatis æstu longius sinebat, cum loquendi necessitatem agnosceret: quanti autem faciendæ sint ex Augustino discamus qui primis a Paulino acceptis litteris sic respondet [r]: *Legi Litteras tuas fluentes lac & mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris Dominum sentiens de illo in bonitate, & afferentes ei claritatem & honorem.... Quotquot eas legerunt rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, & quam fragrat ex eis dici non potest. Illæ Litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris: nam & perspicabilem faciunt & desiderabilem; quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur & benedicitur Deus cujus gratia tu talis es.* [s] *Litteræ illæ, Litteræ fidei non fictæ, Litteræ spei bonæ, Litteræ puræ caritatis, quomodo nobis anhelant sitim tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini! Quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, & ita serenæ sunt?*

q Ep. 13. n. 1.

r Aug. ep. 27. n. 3.

s Ibid. n. 3.

* * *

C Deum continuo exorandi necessitas incumberet; quamobrem ad Severum [c] scribit: *Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, & assiduum vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, & quantæ in eo versentur insidiæ, quæ illic vitiorum virtus, & quanta virtutum infirmitas sit, quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur: nunc sentio vim legis adversæ, quæ velut, injecta manu, captivum me trahere contendit in legem peccati: & recognosco quantam beatus ille vir mea potius infelicitate uritur, & de mea affectione pro me dolens clamat:*

c Ibid. n. 10.

D *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Sed idem Magister me recreat & reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adjaceat mihi ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, qui exorandus est ut prævalescat inimicis nostris, & tenebris superabundet: destruat in nobis aliena vel nostra, & ædificet sua.* [d] *Sicut exhaustione vacerum nudata humo sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua spinarum, aut pleraque noxii generis animalia, & præcipue fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remota a nostro pectore temporalium rerum possessione & cura,*

d Ibid. n. 10.

E *jam nobis inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extrahebant, inveteratorum criminum nodos, & inimicorum spiritalium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, & illic repertia quorum non est numerus. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo sumus, & quam mortui in comparatione viventium, videmus.* [e] *Intellige hæc, & cura nostri anxio corde suspira.* Cum aliquando postulasset Severus [f] Paulini imaginem, hinc abjiciendi sese atque despiciendi causam ille venatus est, & postularum de homine interiore

e Ibid. n. 11.

f Paulin. ep. 30. n. 2. & 5.

F interpretans, ac hominis cælestis imaginem in se ipso terrena corruptione infectam prætexens ingeniose elusit Paulinus. His usus est verbis, quæ Augustinus epistola 186. n. 40. commemorat: [g] *Pauper ego & dolens qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, & plus de primo, quam de secundo Adam carneis sensibus & terrenis actibus refero; quomodo audebo me tibi pingere, cum cælestis imaginem infitiari prober*

g Ibid. n. 2.

corrup-

purgante vacuemur. in nobis enim inesse sentimus causas pœnarum æternarum viventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum.

2. Hac ipsa humilitate, quæ in omnibus illius scriptis sparsa est, dicit [l] se mirari amicorum caritatem atque patientiam in perferendis scriptorum suorum, seu ut vocat, ineptiarum suarum, molestiis. Ad Delphinum a quo baptizatus fuerat scribit [m] se timere ne illius animum bonæ de ipso spei præsumtione gaudentem, decepta exspectatione, contristet, quod ex illius documentis, exemplis, & ab eo collatis sibi sacramentis nullum fecisse in virtute progressum; itaque dicit illum adhuc habere quod pro ipso faciat imitatione illius qui sterilis ficulneæ commeatum a Domino vineæ deprecatus est. Cum Severo de pietate in familiam & servos fuisset gratulatus, ejus extollit felicitatem, & addit [n]: *Fatemur gemuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent; sed facti sumus quasi consolati, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.* [o] *Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos & te separet, totum hunc, quo cantibus & noctibus Deum mulces, sacræ plebis accinge cœtum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant, & exorent ut confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis, id est ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus, & qua gloriamur, in illa die refrigeremur & gaudeamus.* Amandi precibus seipsum commendans ait [p] se indignum cujus nomen a sanctis viris divinis auribus ingeratur, ne forte labia eorum immunda fiant cum ipsum nominaverint. Item ad alium presbyterum scribit [q]: *Verum quia novissima hora est, & securis jam ad radices arborum posita, aridis & infelicibus lignis jostum minatur excidium, quæso te ut indulgentiam mibi & laxamentum temporis deprecceris, ut morte dilata forsitan fructum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia & sollicitudinis meæ cultu, ut cor meum divinus timor fodiat & stipem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus omni hora paratus assistam, & Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim.* Et alibi [r], *Adventum ejus & diligimus miseri spe misericordiæ ejus, & horre-*

[l] Paulin. ep. 13. n. 1.
[m] Ep. 10. n. 3.
[n] Ep. 13. n. 3.
[o] Ibid. n. 4.
[p] Ep. 11. n. 11.
[q] Ep. 43. n. 6.
[r] Ep. 13. n. 1.

C *gistro super terram, uni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit caritas de corde puro & fide non ficta; quod autem abundantius est, a malo est.* In hac tamen laude admittenda facilem se præbebat, & eamdem tribuebat cum iis agens quibus minus familiariter utebatur, in re pene indifferenti morem & consuetudinem retinens, & servans honorem. Convivarum manibus [x] aquam ministrabat, ut in hac saltem minima humanitate S. Martino aliquatenus accederet; sed & ex eadem submissione, suique existimatione infima sibi vilior factus, immensis laudibus Victorem extol-

D lit unum e vulgo, qui sibi quædam ex caritate ministeria exhibuisset. *Audeo*, inquit [y], *rem oneris nostri fateri, dum tibi nihil de ejus bonis taceam quæ gaudium tuum esse certo scio, quoniam portio tua est bonum familiaris tui.* [z] *Servivit ergo mihi, servivit, inquam, & væ mihi misero, quod passus sum; servivit & peccatori, qui non serviebat peccato, & ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero, quod sancti fratris famulatum non superbia vendicavi, sed conciliandæ caritatis meæ, & fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in*

E *nomine Dei famulatio, & in libertatis spiritu famula dilectio. Ob hoc voluntarium ejus bonum & pro ipsius utilitate suscepi, præsumens eo potentiorem exoratorem pro me futurum, quo plus meriti de religionis operibus acquisisset. Aget profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me.* Addit [a] quia & sibi pedes lavare voluit Victor, semel se tantum Apostolico exemplo cessisse, quod in Victore Christum veneratus optaret *ut ad infirmitatis remedium melior se conservus aqua attingeret.* Quamvis eminens Paulini virtus in ejus

F admirationem omnium oculos & ora converteret, inter hos tamen plausus [b] nihil sibi de bonis operibus blandiens se servum inutilem asserebat. In virtute Dei & misericordia ejus spem suam omnem collocabat, a quo intellectum itineris sui petens, auxilium quo hanc curreret viam præstolabatur. Quin etiam in ipsis operibus bonis Dei judicia timebat. *Poterit nos*, inquiebat [c], *vel humilitas confessionis as-*

[x] Ep. 23. n. 6.
[y] Epist. 23. n. 9.
[z] Ibid. n. 4.
[a] Ibid. n. 5.
[b] Ep. 29. n. 4.
[c] Ibid.

[illegible] non potui di-*vinæ revelationis habere fiduciam, cum prudentiæ lucem tenebroso corde non caperem. Tu vero benedicte, vas mundum & aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius qua filios suos prophetico spiritu Patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni*, &c. Ejusdem loci explicationem paulo post a Ruffino postulavit, *ut te magnæ gratiæ*, inquit ei, *ac laudis autorem habeam, si his qui de me supra me opinantes consulendum me putaverunt, divina potius de tuo spiritu, quam de meo sensu inepta, respondeam*. Cum in quodam carmine multa de Christi morte magnifico & sublimi stilo tractasset, se statim quasi [c] temeritatis & superbiæ conscium arguit, ac se [d] præsentiæ Nicetæ excusatione defendit, quæ insolitum sibi hunc incitavisset ardorem, & addit.

[e] *Sed reprimam tumidos flatus; nec magna super me*
Exiguus spirabo loqui, referarque relictæ
Parvus humo, & plano modici pede carminis ibo.

Ad Augustinum scribit se nihil de beata Melania seniore sanctius aut melius posse prædicare, quam ille in eam prosatus fuerat, *ut quia*, inquit [f], *ego peccator immunda labia habens nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor in Ecclesia veritatis procurante in melius Dei gratia, parareris dignior tam virilis in Christo animæ prædicator, qui & mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, & mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.*

2 Quanto erat vilior sui-ipsius existimatio, tanto major erat apud alios illius fama qui eum in rebus obscurioribus consulebant, & præcipue apud Augustinum, qui Paulinum interrogavit, [g] quænam post resurrectionem carnis in illo seculo Beatorum futura esset actio. Ad hæc ille respondit [h] *At ego de præsenti vitæ meæ statu & magistrum & medicum spiritalem consulo, ut doceat me facere voluntatem Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, & morte ista Evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu, non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita quæ tota tentationum plena, vel, ut [i] tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus a pedibus*

c Carm. 24. v. 107.
d Ibid. v. 145.
e Ibid. v. 150.
f Ep. 45. n. 1.
g Ibid. n. 4.
h Ibid.
i August. ep. 95. n. 4.

[illegible] *Domini, quo nobis curam redemtionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque & oris opes suppetere nobis arbitrareris, sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa decepit. Unde enim mihi tantum aquæ, quantum sitis? Unde tale poculum, quod digne bibas? Unde tanti panes, quantos postulas? Sed ipsi tibi autor injuriæ tuæ eris diutius esurire qui Evangelicos lucis & vitæ cibos in alta hujus seculi nocte desiderans, somnolenti & pauperis amici egenam penum pulsas, qui flumina aquæ vivæ sitiens, arentem venulam scalpis, & humorem de pumice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirantiæ siccitate, aut amarus de malitiæ felle fons intus est, quem utinam orationes & litteræ tuæ sæpius impensæ mihi exundare ac dulcescere faciant fidei tuæ ligno & eloquii suavitate.* De duobus libellis a se compositis, cujus alter erat Panegyricus, seu Apologia pro Theodosio Imperatore, & cujus desiderium doctis viris intolerabilius reddit magnifica illa S. Hieronymi approbatio, ita ad Severum suum scribit [n]: *Ut aliquid de præceptis tuis facerem, nisi ex his, quæ metuo ne inertiæ potius vel imprudentiæ meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia, aut certe vel humanæ documenta sapientiæ: misi tamen tibi, id est commisi meo pectori meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi: ceterum materia sancta, & tuo potius ingenio eloquioque digna etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quamquam in egenæ supellectilis vilitate custodit.*

n Epist. 28. n. 6.

CAP. XXII.

Paulini pietas erga Sanctos, & præcipue in sanctissimum Patronum Felicem. Quotannis ad sacra Apostolorum corpora coram veneranda Romam petit.

1. QUam memor esset beneficiorum Dei, quas gratiarum actiones refunderet Deo, proclive intellectu est ex grato & fideli obsequio quo sanctissimo Patrono Felici famulaba-

Cum (ait)[c] *mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis, Sit Felix donante Deo.*

Cum illius domus hujusce Sancti basilicæ cohæreret, cum sæpe sæpius [d] *Dominædium* suum, tamquam dominum ædium, appellat; [e] itemque domum suam & hortulum suum, S. Felicis ædes & hortum vocat. In [f] vigilia solemnitatis S. Felicis cum tota familia jejunare solebat, & libatis vespere sacris, solutoque cœtu, domum remeabat; & sumta dape, exsultans Deo hymnis & psalmis noctem omnino aut ex parte producebat. Corpore [g] & spiritu quantum poterat cælesti illi Patrono quotidie famulabatur, sed solebat quotannis natalem hujusce Sancti diem novo Natalitio carmine honorare, lingua dulcissimum voluntariæ servitutis tributum pensitans, immolans Christo hostiam laudis, & reddens Altissimo vota sua. Supersunt quindecim illius de S. Felice Natalitia carmina, ex quibus totam Confessoris vitam, sacra certamina, & patrata ad sepulcrum ejus miracula habemus; ita ut, si Paulinus noster sanctissimo Felici suæ debet gloriam conversionis, vicissim S. Felix suam apud homines gloriam debeat Paulino, qui S. Felicis Nolani nomen tum basilicarum magnificentia, tum carminibus longe lateque per terras venerabile & inclitum fecit. In sequentibus [*] videbimus quomodo illius basilicam amplificaverit & ornaverit. Sed quantavis pietate coleret S. Felicem, & licet tam læto animo se Deo ad ejus tumulum pro toto vitæ suæ spatio devovisset, scribebat tamen ad Augustinum [h] ita se in illo quo feliciter utebatur, loco perseverare decrevisse, ut, si quid de se aliud Domino placuerit, ejus voluntatem suæ esset prælaturus. Item Sulpicio [i] scribit se humo terræ in hortuli sui, qui solus e tam multis prædiis sibi superrerat, glebula se non teneri. Nec solummodo S. Felicem colebat, sed & alios sanctos, ut ex ejus scriptis constat, maxima venerabatur reverentia, ac præ ceteris S. Martinum Turonensem Episcopum, ejusque discipulum Clarum.

2. Singulis [k] annis Romam ad natalem Apostolorum se conferebat pro veneratione Apostolorum et Martyrum, ut ad eorum sacras ...

... lisse ea mente, ut eam tum Sanctis venerationem quam mense Junio solitus erat exhiberet. Hominum [q] turbis opprimebatur cum sic Romam veniebat. Tempus, ante meridiem in votis suis per Apostolorum & Martyrum sacras memorias consumebat; cumque deinde ad hospitium redierat, innumeris visitantium frequentationibus occupabatur, quas partim amicitia, partim religio contrahebat: ita ut vespera tantum solveret cœtus, Paulinique animum laxaret; et cum totos ibi [s] decem dies ageret, aliquando tamen epistolam scribendi, aut aliquid sine intermissione legendi facultas illi non erat. Ab ipsis temporibus Siricii hanc inierat consuetudinem, quandoquidem cum se Romam contulit primum sub [t] Anastasio Papa anno trecentesimo nonagesimo nono, testatur se illud iter *solemni consuetudine* confecisse: atque ita probabile omnino videtur Siricium brevi eam, qua in Paulinum arserat, zelotypiam deposuisse.

Cap. XXIII.

Paulinus amicitiam jungit cum Augustino & aliis in Africa sanctis.

1. Brevi admodum tempore sane postquam Nolam se receperat Paulinus, per [a] Julianum suum hominem de Carthagine revertentem ei redditæ sunt Alypii litteræ, quibus amicitiam cum eo jungeret; etiamque ab eo accepit Augustini librum *de vera Religione*, & ejusdem alios quatuor adversus Manichæorum hæreses. Simul Paulinum rogabat Alypius ut sibi mitteret [c] Eusebii de cunctis temporibus historiam, quam Romæ apud Domnionem reperiret. Ex quibus apparet Alypium credidisse Paulinum non tunc in Hispania aut in Galliis degere, verum Nolæ, aut Romæ. [d] Aurelius Carthaginensis Episcopus ad eum sub idem tempus scripsit, & quædam de Augustino commemoravit. [e] Gratissimæ Paulino fuerunt illæ litteræ, & istam Dei amicorum in ignoto orbe erga se benevolentiam reputavit [f] gra-

[c] Ibid. v. 609. [d] Ep. 5. n. 15. 16. & 3. al. n. 6. 12. n. 10. & Carm. 20. v. 191. [e] Ep. 5. n. 15. & al. [f] Carm. 14. v. 111. [g] Ep. 28. n. 6. [*] Cap. 41. & 42. [h] Aug. ep. 30. n. 2. [i] Paulin. ep. 11. n. 14. [k] Paulin. ep. 17. n. 1. 3. 18. ep. 43. n. 4. 45. & ad Aug. ep. 94. n. 6.

[q] Ep. 45. n. 1. [r] Ep. 17. n. 1. [s] Ep. 45. n. 1. [t] Epist. 20. n. 2. Vide cap. 9. n. 2.

[a] Paulin. ep. 3. n. 2. [b] Ibid. n. 2. [c] Ibid. n. 3. [d] Ep. 4. n. 1. [e] Ep. 3. n. 1. [f] Ep. 11. n. 3.

Possumus igitur inde interpretari panes illos non ad quosvis indiscriminatim fuisse missos, sed ad fideles vulgo, nam [o] apparet Licentium baptismatis nondum aquis tunc fuisse renovatum: in quo pane Paulinus [p] dicit contentam fuisse Trinitatis soliditatem, forte quia [q] trifidus erat. Eusebium Cæsariensem [r] *venerabilem Episcopum* vocat Paulinus: unde probatur, quod ipse [s] fatetur, cum in Historia fuisse rudem.

2. Sub idem tempus ad Augustinum [t] misit litteras quibus conglutinaret caritatem, quam inter se a Spiritu Sancto per Alypium formatam esse confidebat. Ab eodem Augustino omnia quæ scripserat opera expostulavit. Has [u] litteras per unum e suis ad Augustinum aliosque Deo dilectos salutandos *ante hiemem* misit. Cumque ex Augustini historia id fieri non potuerit neque ante neque post annum trecentesimum nonagesimum quartum, inde necesse habemus dicere jam tum temporibus istis Nolam sese recepisse Paulinum. Merito etiam quis posset credere in illa urbe eum commoratum fuisse vel ipso anno trecentesimo nonagasimo tertio, presbyterumque fuisse ordinatum anno 392. Sed maluimus cum Baronio & Chiffletio id reiicere in annum sequentem, quia videtur Alypium voluisse cum eo jungere amicitiam ubi rescivit eum Nolam adventasse. Quod si sacrum presbyteratus ordinem die Dominica suscepit vigesimaquinta Decembris die, ea die incidit Dominica anno trecentesimo nonagesimo tertio, non vero anno 392. Quin etiam series carminum quæ singulis annis in honorem S. Felicis scripsit Paulinus, facile eo modo cum historia temporum congruit. Dicit sibi fuisse tum [x] eam ætatem, qua fuit claudus ab Apostolis Petro & Johanne in porta Speciosa sanatus, nempe quadragesimum & supra annum: unde conclusimus eum natum esse anno circiter trecentesimo quinquagesimo tertio; itaque anno uno erat superior Augustino die decima tertia Novembris anni trecentesimi quinquagesimi quarti nato. In natalibus vero animæ dicit [y] sibi tempus illud esse infantiæ, quæ, intentatis Christo vulneribus, immolata & Dominicam auspicata est passio-

[o] Aug. ep. 36. [p] Paulin. ep. 3. n. 6. [q] V. Not. VII. [r] Ep. 3. n. 6. [s] Ep. 31. n. 5. [t] Ep. 4. n. 1. & 5. [u] Ep. 6. n. 1. [x] Epist. 4. n. 6. [y] Ibid.

veteris amicitiæ præferebant; item Paulini prudentiam & eloquii venustatem. Adfuit [c] etiam apud Hieronymum Eusebius quidam, Cremonensis forte, cui cum notissimus aliunde carissimusque esset Paulinus, eum amplius apud ipsum commendavit, referens honestatem morum illius, contemtum seculi, amicitiæ fidem, amorem Christi. Hieronymus igitur ad eum his de rebus epistolam CIII. misit, in qua [d] illius studium & sciendi laudat ardorem; neque enim quemquam in sacris Scripturis sine prævio & monstrante semitam posse
D ingredi dicit; sese magistrum renuere, sed comitem spondere, simul quæsiturum, simul petiturum, simul pulsaturum. Deinde festinet rogat, & ne procrastinet, diem de die trahens, caute & pedetentim possessiones suas vendere; eas potius proiiciat, & hærentis in salo naviculæ funem magis præscindat quam solvat, Deo se totum dedat; Christum aliunde habere unde pauperes alat; Christo, non superstitibus sibi fortasse facultatibus, confidat. Qua exhortatione tam sancta indicat Hieronymus vereri se, ne si retinuerit pristinarum aliquid facultatum Paulinus, quibus sub prætextu eleemosynæ sapien-
E tius deinde pauperibus distribuendæ incubuerit, illis paulatim irretiatur rursus; neque etiam in tota epistolæ serie laudat tam egregium facinus, cujus exitum necdum plane perspectum habebat. Verum postea cum proculdubio audiit quam libens sua seseque ipse Deo obtulisset, non solum [e] miris eum & inauditis ornavit laudibus; sed & monuit potius ut sapienti discretione aliquid de zelo remitteret quo facultates erogabat, quam excitavit ut eum augeret. Baronius [f] existimavit illam epistolam fuisse scriptam ad alium quemdam Paulinum, non ad Nolanum; sed qui [g] post eum illud diligentius perscrutati sunt,
F credidere rationes quibus nititur ejus opinio, postponendas esse iis quibus infringitur.

2. Sub idem tempus Paulinus Theodosii Panegyricum celebravit, si assentiendum est [h] Gennadio asserenti hanc orationem fuisse a Paulino ipsi Theodosio dicatam, qui quidem princeps 17. Januarii die, anno trecentesimo nonagesimo quinto obiit. Argumentum [i] suppeditarunt victoriæ quas a tyrannis Maximo scilicet & Eugenio

[c] Ibid. [d] Hieron. ep. 103. [e] Hieron. ep. 13. [f] Baron. A. 394. §. 6. [g] Sacch. V. Paulin. p. 33. [h] Gennad. Cata. c. 48. [i] Ibid.

jus opusculi sibi fuisse autorem Endelechium dicebat. Eam orationem dubio procul legerat Augustinus: verum si est ille Libellus [x] *adversus Gentes*. quem ab eo petit anno trecentesimo nonagesimo sexto, quem nondum plane absolutum videtur supponere: cum, vivo Theodosio, non scripsit, neque cum ipsi dedicavit, ut Gennadio placet. Augustinus [y] certe tangere videtur illum Panegyricum his verbis: *Christiani quoque Imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in Sacramentis idolorum dæmonumque posuerant, gloriosissimam victoriam perceperunt; cum apertissimis notis misque documentis, de quibus nonnulli jam scriptum memoriæ commendarunt, illos fallerent vaticinia dæmoniorum, hos firmarent prædicta Sanctorum.* Quibus verbis constat eum indicare cladem Eugenii & Argobasti. Mentionem etiam facit [z] Cassiodorus libri quem Paulinus de Theodosio scripserat, sed quæ de eo refert, ex Hieronymo excerpsisse videtur.

x Aug. ep. 31. n. 8.
y Aug. in Faus. 33. c. 30.
z Cassiodor. lib. div. lectionum c. 21.

C A P. XXV.

De Paulini necessitudine cum Sancto & Amando.

1. NOn facile conjicitur an ille Sanctus Endelechius ad quem Paulinus misit Theodosii Panegyricum, idem ille sit cui epistolam XL. scripsit. Nomen, *Sanctus*, erat utrique commune. Cumque evidenter appareat Sanctum item [a] hymnos Christianos composuisse, quorum aliquos ad Paulinum miserat, ea persuadere possunt unum & eumdem esse Sanctum: & constant Paulinum cœpisse [b] eum diligere vel nondum renatum. Aliunde vero quamvis etiam tum temporibus istis Romani multis insignirentur nominibus, videtur tamen in usu idem semper fuisse adhibitum. Itaque cum Paulinus alium vocet semper Endelechium, alterum semper Sanctum cum ter quaterve illius nomen repetit, non sine fundamento videtur posse concludi eos a se invicem esse diversos. Accedit eodem quod Paulinus [c] videtur innuere ex quo fuerat ad Christum conversus

a Paulin. ep. 40. n. 2.
b Ep. 40. n. 2.
c Ibid. n. 9.

vum vivendi instituisse modum, & jam Paulinus ait in eo habitare [i] caritatem de corde puro, & bona conscientia, & fide non ficta. Verbis [k] beatificantibus Sanctus in suis litteris Paulinum honorabat quod Christi verbum [l] complesset jubentis omnia vendere quæ possideret. Scribendi ad Paulinum Sanctus sibi [m] fecerat participem Amandum quemdam, alium porro ab Episcopo Burdegalensi, quem apparet non plane fuisse Paulino notum. *Puerum Domini benedictum* vocat eum Paulinus, & ab eo [n] preces expostulat. Adnotarant Sanctus & Amandus [o] in tergo epistolæ suæ indicem epistolarum Paulini, quibus Sanctus nonnullos adjecit hymnos quos Paulinus desideraverat, & in quibus, ut videtur, decem virginum referebatur parabola. Maximo perfusus est [p] gaudio Paulinus, accepta ea epistola; & in hac, quam remisit ad utrumque, dicit se eam unam computare a Sancto sibi redditam, quia talem ab eo qua repleta esset anima ipsius adhuc semel acceperat, se ad Sancti litterarum desiderium excitari, modo [q] caveat eum onerare laudibus quibus se indignum omnino censebat. Deinde ad pietatem quasi seipsum hortatur egregia oratione, at proculdubio qua Sanctum informet, quem multis in locis allequitur. De [r] seipso solita humilitate verba facit, & posset videri tunc reptantem ævi spiritalis infantiam adhuc agere, nisi [s] diuturnum silentium quo cum Sancto erat usus induceret ad credendum eum jam a multis annis Nolæ commorari. At enim dicit [t] senectutem canis caput non spargere modo, sed & profundere. Possumus solum judicare eum scripsisse antequam ad episcopatum fuisset promotus, atque idcirco ante annum quadringentesimum octavum, cum [u] scribat una cum Therasia. Dicit [x] se aliquid accepisse a quodam sibi carissimo, qui multum fuerat peregrinatus. Ruffinum proculdubio intelligit qui in occidentem reversus est anno dumtaxat trecentesimo nonagesimo septimo.

3 Postquam epistolæ veluti clausulam apposuit Paulinus, aliud rursus [y] aggreditur argumentum, de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod eleganter spectari potest aut veluti epistolæ altera pars, unde & una typis olim excusæ sunt, aut veluti altera prorsus epistola,

i Ibid. n. 1.
k Ibid. n. 3.
l Ibid. n. 11.
m Ibid. n. 1.
n Ibid.
o Epist. 41. n. 1.
p Epist. 41. n. 1.
q Ibid. n. 5.
r Ibid. n. 6.
s Ibid. n. 5. & 1.
t Ibid. n. 6.
u Ibid. in titulo.
x Ibid. n. 6.
y Ep. 41. n. 1.

CAP. XXVII.

Augustinus scribit ad Paulinum qui denuo illi mittit litteras. Paulini potestas in dæmones.

1. PAulinum circa finem superioris anni ad Augustinum scripsisse [a] observavimus ut cum eo jungeret amicitiam, quam Augustinus cuivis facile concedebat, sed eam maxime debuit Paulino, cujus exstabant tot ac tanta in Augustinum benevolentiæ argumenta & sui in Christum amoris. Et quidem nihil carius, nihil ardentius Augustini [b] litteris quas hocce anno ad Paulinum misit per Romanianum amicum sibi carissimum. Præter ea quæ de illo supra diximus, vehementi ejus videndi desiderio teneri se testatur. Et postquam susceptum de Paulini conversione gaudium abunde effudit, nescire se asserit quid pro ejus amore rependat, *nisi quia totus sum tuus*, inquit [c] illi, *in eo cujus totus es tu. Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum me tibi refundo, si parum hoc tibi putem, non credidisse convincar*. Narrat deinde quomodo concordarent Paulini, quibus efferebatur, præconia, & ipsamet delictorum suorum conscientia, pugnam hanc sic [d] dirimit: *Non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco, & credam me abs te diligi, quoniam sentio & plane percipio: ita nec in me temerarius, nec in te ingratus exstitero*. Romanianum [e] amicum suum harum litterarum portitorem pollicetur facturum Paulino ipsius librorum copiam, de quibus summa animi demissione loquitur, & [f] petit si quæ Paulino displiceant velit emendare. Mittit insuper ad eum [g] carmen Licentii filii Romaniani, & petit ab eo ut præceptorum suorum opera patris & filii curam salutis suscipiat, & ad virtutem utrumque promovere studeat; Et [h] addit, *neque velim credas quæ pater de me forte laudans dixerit, ne si meliorem quam revera sim judices, pro me non ores quantum velim*. Responsum [i] etiam suum ad Licentii poema perferri ad eum curavit, in quo ne, quod hoc anno editum arbitramur. Insigna dumtaxat [x] miracula quæ hac die maxime in energumenos patrabantur, & [s] populi ad hanc solemnitatem concursum exponit qui S. Felicis [u] tumulum floribus, sertisque & coronis limina prætexerent, & nocte dieque circa altaria micare lumina describit. Vota [a] deinde ad S. Felicem fundit, & precatur ut longo ævo suum illi impendat servitium, & ad ejus tumulum vitam absolvat; animamque Felix ad Christum paterno vectare gremio non renuat, ut meritis ejus & precibus tandem laudatis agnis aggregari mereatur. Ad Paulinum pertinuisse [y] nonnulli existimant multa ex iis quæ ad S. Felicis sepulcrum gesta sunt miracula; [z] Gennadius enim affirmat Paulinum non solum eruditione & sanctitate vitæ, sed & potentia adversum dæmones claruisse.

[a] Cap. 23. n. 8.
[b] August. ep. 25.
[c] Ibid. n. 3.
[d] Ibid.
[e] Ibid. n. 4.
[f] Ibid. & n. 6.
[g] Ibid. n. 5.
[h] Ibid. n. 4.
[i] Aug. ep. 26. & ep. 27. n. 6.
[x] Ibid. v. 21. & seqq.
[s] Ibid. v. 41.
[u] Ibid. v. 91. & seqq.
[a] Ibid. v. 116. & seqq.
[y] Sacchin. V. Paulin. p. 310.
[z] Gennad. Catal. c. 48.

CAP. XXVIII.

De Augustini ad Episcopatum promotione ab ipso Augustino certior factus Paulinus suum singulare gaudium Romaniano testatur.

1. ROmanianus, cujus opera usus fuerat [a] Augustinus ad perferendam anno superiore ad Paulinum epistolam; cum adiit cum jam sollicitus esset de sanctorum fratrum Romani & Agilis reditu. Advenerunt [b] tandem post discessum Romaniani, & ab iis [c] Augustini jam Episcopi, aliorumque clarissimorum virorum, Aurelii scilicet Carthaginensis, Alypii, Profuturi Cirtensis, Severi Milevitani, omnium pariter Episcoporum litteras recepit Paulinus, quarum sola [d] Augustini exstat quæ iterum de Licentio agebat: qua nimirum posteriori Paulini æpistolæ responsum expendere volebat, & testatur, ut in prioribus [e] litteris anno superiore datis, pari [f] se cum eo & studio & dilectione vinciri. Sancti, cui respondebat, [g] verbis quibusdam usus est, idque de indu-

[a] Aug. ep. 27. n. 4. & 6.
[b] Pulin. ep. 7. n. 1.
[c] Ibid.
[d] Aug. ep. 31. n. 7.
[e] Aug. ep. 27.
[f] Aug. ep. 31. n. 4. & 9.
[g] Ibid. n. 1.

2. Augustinus [o] in epistola sua Paulino commendat quemdam nomine Vetustinum Nolam proficiscentem, vel ut Deo cum illo militaret, vel ut S. Felicis precibus e quibusdam eriperetur malis quæ lacrymas impiis excussissent, quæque inflicta a Deo verbera videbantur. Tres [p] ad eum libros de Libero Arbitrio perferri jussit, necnon [q] panem, ut coniicio, jam benedictum (*uberior benedictio fiet dilectione accipientis vestræ benignitatis.*) Opus [r] beatissimi Papæ Ambrosii contra philosophos desiderare se testabatur Augustinus, cum minime dubitaret quin tanti viri scripta omnia haberet Paulinus. Citat frequenter hoc opus Augustinus in scriptis sequentibus, in eo etiam libro [s] qui *de Doctrina Christiana* inscriptus est, quem forte post duos aut tres annos conscripsit: quod opus a Paulino excepisse Augustinum vero simile est. Dicit præterea [t] Augustinus se audiisse a fratribus, Agili, ut videtur, & Romano, contra paganos scribere Paulinum: orat igitur eum ne sibi dubitet mittere quæ scripserat, *Nam pectus tuum*, inquit, [u] *tale Domini oraculum est, ut eo nobis tam placita & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus:* Haud scio an hoc opus Theodosii panegyricon fuerit. Cum enim referat [x] Hieronymus Paulinum hujusce principis apologiam scripsisse, ibique de ejus legibus tractare, poterat hic tueri leges imprimis contra paganos sancitas, easque ab injuria vindicare, respondendo objectionibus ab ethnicis contra Religionem Christianam allatis.

3. Quod [y] Augustinus Episcopatum suscepisset, & hanc Dei curam meruissent Africanæ Ecclesiæ ut verba cælestia ex ejus ore perciperent, id maximum Paulino gaudium contulit. Statim [z] post duos dies singularis lætitiæ caussam Romaniano per litteras intimare properavit. [a] Panes quinque ipsi & filio Licentio misit [b] ad quem eodem tempore, & forte in eadem charta vel saltem in eodem fasciculo, rescripsit soluta & stricta oratione, quo impulsu [c] Augustini a seculi vanitatibus, hujusce juvenis animum abduceret, cumque hortaretur ut saluti suæ provideret.

[o] Aug. ep. 31. n. 7.
[p] Ibid.
[q] Ibid. n. 9.
[r] Ibid. n. 8.
[s] Lib. 2. c. 28.
[t] Aug. ep. 31. n. 8.
[u] Ibid.
[x] Hieron. ep. 13.
[y] Paulin. ep. 7. n. 2.
[z] Ibid. n. 1.
[a] Ibid. n. 3.
[b] Ep. 8.
[c] Aug. ep. 27. n. 6.

Hieronymum, qui [a] tanti viri tot annos Christi servitio addicti insignem pietatem (C) doctrinamque summis prosequebatur laudibus. Ab eo quærebat Paulinus [i] quam in statu suo monachali deberet inire viam; & videbatur quodam teneri desiderio Hierusalem proficiscendi, loca sacra invisurus, ut fortasse S. Hieronymo propior iis præceptis imbueretur, quæ in priori epistola jam receperat Hieronymus de sacræ Scripturæ lectione se traditurum Paulino. Mittebat [k] quoque ad eum Paulinus librum suum pro Theodosio, & [l] apud eumdem plurimum commendabat Vigilantium qui idcirco [m] a divo Hieronymo honorifice (D) ac peramanter exceptus est. Cum vero Hieronymum inter & Johannem Hierosolymitanum Ruffinumque exorta esset maxima dissensio, [n] in istam rixam & controversiam venit Vigilantius, & adversus Hieronymum locutus est: ab eo tamen supplex veniam petiit, apud eum invenit gratiam, deinde ex Palæstina discessum maturavit, & in Gallias reversus [o] librum edidit contra Hieronymum qui respondere coactus est. Insurrexit etiam postea Vigilantius adversus fidei Catholicæ doctrinam, diversosque disseminavit errores quibus Hæreticorum (E) Galliæ principis nomen merito obtinuit. En miserrimum hominis statum qui divino beneficio, quo tot Sanctis conjunctus erat, ad salutem non usus est: quorum tamen caritas non sine mercede, cum virtutem quam ejus animo inditam putabant venerati sunt, & ea benigne in illo excusaverunt vitia quæ tanto fore Ecclesiæ detrimento non arbitrabantur. An allatæ ab ipso Paulini epistolæ responsum per eumdem dederit [p] Hieronymus, incertum est. Nihil adversus eum dixit, & ejus reliquit arbitrio referre Paulino quomodo ille ab ipso exceptus fuerit: satis tamen indicat nescio quid (F) molestum & grave inter eos accidisse; plurimumque laudat Paulinum.

2. In hisce [q] duabus epistolis Paulinum in sacris litteris instituendum supponit Hieronymus: quod intelligere est de traditis a Græcis interpretationibus. Neminem enim fere reperias ex Patribus qui sacras litteras frequentius in scriptis adhibeat; illas ubique inserit, ubique ad eas alludit, & præclarissimas notiones detegit, quamvis obiter: idque advertes

p. 71.
[h] Hieron. ep. 13.
[i] Ibid.
[k] Ibid.
[l] Ep. 31.
[m] Ep. 13.
[n] V. Hieron. l. Apol. p. 86. 89.
[o] Ibid. p. 144. & lib. Hieron. advers. Vigilant.
[p] Hieron. ep. 13.
[q] Hieron. ep. 13. & 73.

... doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege domini. Videtur quæ non intelligebat inter legendum adnotasse, ut eorum intelligentiam ab aliis exquireret, difficultatem vero antequam proponeret ita discutiebat, ut ejus solutionem ferre attingeret. Unde ad eum Augustinus a: *Multa quæsisti, & quærenda admonuisti, & quærendo docuisti..... cum enim interrogando disputas, & quæris acriter, & doces humiliter.*

a Aug. ep. 121. n. 1.

Cap. XXX.

SS. Delphino & Amando scribit Paulinus. Vitam S. Martini mittit ad eum Severus.

1. EPistolam IX. hoc, ut videtur, anno scripsit Paulinus ad Amandum, una cum X. ad Delphinum. Jam tum a in ipso Hispanico secessu Paulini & Amandi litterarum intercessisse commercium observavimus; b quod etiam Nolæ tenuit, servavitque etiam cum Delphino: cujus litteræ spiritalia Paulino erant condimenta, quippe quæ c spiritali sapientiæ sale, quo ipse in baptismate fuerat perfusus, condirentur, ut illius saporem servaret. Paulinus d vero religiosa quadam erga eum observantia plena urbanitatis & humilitatis responsa dabat. Liberius e cum Amando agebat, & in charta familiarius inditos pietatis sensus exponebat, sermone quidem mellitao, quem Paulinus alioqui vocat ineptum & temerarium. Cum vero f Amandus patris communis Delphini auribus litteras ejus insinuasset, sanctus ille vir a Paulino g petiit litteras spiritali sale conditas, in quibus præter officii necessitatem sermonem de Scripturis adjiceret quo thesaurum cordis sui revelaret. Exinde piam sane & humilem, eamque X. scripsit epistolam, in qua dicit i Delphinum hæc sane juste ab eo repetere, ut depositi sui debitum, & ut seminis germen exspectare; sed vereri se ne pro tritico tribu-

a Cap. 26. n. 10. b Paulin. ep. 19. & 20. ep. 35. & 36. c Paulin. ep. 10. n. 1. d Ibid. & ep. 19. n. 1. e Ep. 9. n. 4. f Ibid. g Ibid. h Ep. 10. n. 1. i Ep. 10. n. 1. & 2.

... quondam, de quibus postea ... & exemplo ad pietatem conversis, ut de filiis sanctis, & de benedicta in Domino prole gloriabatur ipse Paulinus. Sic x per puerum suum hoc anno ad eum misit Severus epistolam, in qua y ipsi se longe inferiorem reputans asserebat ambos in agro, hoc est in lata seculi via, inventos, alteram assumtum, relictum alterum. Fatebatur z insuper paupertatem ejus se demirari, sed horrere; quam velle se, nec posse assequi contendebat, ut habens victum & vestimentum hoc contentus esset, nihil ultra diem cogitans; cui imitando imparem omnino se censebat. Deinde a adjungit, profecto per jocum, se credere ita eum futurum brevi pauperem, ut ulterius eum invitare non auderet; eumque b hortuli causa reliquisse Eboromagum. Videtur ad eum simul c misisse vitam B. Martini, adhuc vivi, a se conscriptam. Responsum ex Severi d pietate erga se exorsus est Paulinus, & de ea faustissimas illi gratias agit, virtutemque ejus e multis deinde præconiis prædicat in quibus Martini historiam inserit. Illum f serio increpare videtur quod de paupertate locutus infirmum se in fide & Christo diffidentem prodiderit; & g profitetur se vel pauperrimum numquam invitare eum destituturum, & quam studiosissime hortaturum. Cumque nequaquam Severus polliceatur se venturum, idcirco epistolam XVII. nonnisi post duos annos collocamus. Quam Severus B. Martini vitam scripserat, jam eam observavimus missam ad Paulinum, qui h illam primus Romam attulit, in eo sane itinere quod circa festum SS. Petri & Pauli solitus erat suscipere. Hunc librum omnes sitiere. Eum Paulinus i per Italiam necnon per Illyriam disseminavit; nec pietas ejus erga S. Felicem gloriæ B. Martini quidquam invidebat, quin etiam infusas a Deo in animam sancti hujus Episcopi virtutes præclaras religiose venerabatur & mirabatur.

x Ibid. y Ibid. n. 6. z Ibid. n. 11. a Ibid. n. 12. b Ibid. n. 4. c Ibid. n. 13. d Ibid. n. 2. & 4. e Ibid. n. 5. & 11. f Ibid. n. 11. & 12. g Ibid. n. 11. & 14. h Sever. Dialog. 1. c. 23. i Dial. 3. c. 10.

* * * * * * * * * *

phinum, quæ periit. Agit apud Amandum ut sancti presbyteri Exsuperii opera in Ecclesiæ casa terrulam Sanemarius, qua victum suum procuret, accipiat. Forte a Sancto Paulino ager ille concessus fuerat Ecclesiæ in qua parentes humati erant, & cujus regimini præfectus erat Exsuperius, qui magnus ille vir [f] postea Episcopus Tolosanus creditur a Baronio.

2. Agit quoque cum Amando Paulinus [g] de quodam sancto presbytero vita & ætate venerabili, qui injuriam gravem & alienarum ædium exsilium patiebatur. [h] Is profecto Basilius celeberrimus Capuanæ Ecclesiæ presbyter, de quo in litteris anno sequenti datis agit Paulinus. Is, inquam, erat [i] admirabili pietate senex, [k] cujus erat domus quæ per vim illi fuerat erepta a divitum quorumdam hominibus, qui [l] quidem divites in Campania prædia habebant, ita ut afflictus [m] senex in alienis ædibus veluti exsul agere coactus fuerit: nec deerant [n] perversi homines qui venerabilis senis dolori & malis gratularentur. Videtur hæc injuria a gestæ rei autoribus Christianis fuisse profecta, cum eos Paulinus [o] vocet suos *fratres* & [p] *filios*. Burdigalam [q] sæpius veniebant: itaque [r] Paulinus Delphini & Amandi opem implorandam duxit qua de sancti presbyteri negotio cura a se suscepta haberet patrocinium. [s] Ad Daducium igitur unum ex illis præcipuum Paulinus epistolam transmisit, [t] eamque apertam Amando ut ejus rei momentum & necessariam agendi celeritatem agnosceret, ac petiit ab eo ut ipsius & Delphini, cui profecto scribebat, commendatio litteris suis accederet; faceretque ut Delphinus, si Daducius in Galliis esset, sine dilatione per conservum fidelem & impigrum, vel clericum ex suis, vel unum ex Alingonensibus eas deferendas curaret: quod certe indicat Paulinum olim quoddam jus in hunc agrum habuisse, quem forte Ecclesiæ Burdigalensi dono dederat, [u] cujus Ecclesiæ quondam fuisse per multos annos comperimus. Paulini [x] litteræ cum Delphini & Amandi commendationibus conjunctæ optatum exitum habuerunt. Adjuvit [y] Deus pauperem hunc presbyterum de mendicitate, illuminavit & humiliavit alta

[f] Baron. A. 405. §. 60.
[g] Paulin. ep. 12. n. 12.
[h] Ep. 14. n. 4.
[i] Ep. 15. n. 1.
[k] Ep. 14. n. 4.
[l] Ep. 15. n. 1.
[m] Ep. 12. n.
[n] Ep. 15. n. 2.
[o] Ibid. n. 3.
[p] Ep. 12. n. 12.
[q] Ep. 15. n. 3.
[r] Ibid. n. 2. & ep. 14. n. 3.
[s] Ep. 12. n. 12.
[t] Ibid.
[u] Vinet. in Notis ad Auson.
[x] Paulin. ep. 15. n. 3.
[y] Ep. 14. n. 4.

C lentibus gratias etiam de Paulini sensuum ac viscerum affectione reddat; vel si tarda fuerit eorum copia, dignetur eis gratulationem debitam & meritam benedictionem operis sui mittere, ut sciant & intelligant quam acceptum Deo sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua Paulini petitionem in Delphini & Amandi interventu exorabiles receperunt: quamvis proprie nomine [f] litteras ad eos dare decrevisset ipse Paulinus cum quis ex ipsorum hominibus e Campania Burdigalam se conferret.

[f] Ibid.

D

CAP. XXXII.

Pammachium de morte uxoris consolatur Paulinus. Ex Delphini ægritudine captat humilitatis materiam. In ejus gratiam scribit Anastasius Papa.

E 1. PAulina, sanctæ Paulæ filia, & uxor Pammachii, diem supremum [a] obiit circa finem anni 397. Paulinus [b] nonnisi post multos menses mortem ejus cognovit & propter loci remotionem & nuntiorum raritatem, eamque accepit ex litteris cujusdam amici [c] Olympii scilicet, idque [d] in hieme; cujus tempestatis inclementia & solita valetudinis infirmitate prohibitus est ne Pammachium ipse adiret, ut in votis habebat: tulit enim [e] gravissime amici dolorem. Cum eum igitur adire non posset, prolixam illi epistolam scripsit in qua primo pias ejus lacrymas in F funere conjugis, tum deinde impensas pro defunctæ solatio egenis eleemosynas laudibus prosequitur: quæ ultima pars epistolam olim 33. fere integram occupabat, cujus erat ad Alethium inscriptio. Verum ostendit [f] Chiffletius errorem esse manifestum, & totum hunc locum pertinere ad epistolam XIII. (olim 37.) quæ est ad Pammachium. Fuerat semper [g] Pammachii memor Paulinus, & tamen

[a] V. Hieron. infer. quæ mox dabitur. p. 107.
[b] Paulin. ep. 13. n. 4.
[c] Ibid. n. 1. 2.
[d] Ibid. n. 2.
[e] Ibidem. n. 3.
[f] Chiff. p. 1. & 20.
[g] Paulin. ep. 13. n. 2.

2. In quinto de S. Felice carmine *l* Natalitio hujus sancti confessoris historiam absolvit Paulinus, quam in poemate *m* anni superioris fuerat exorsus. Sub initium hujus anni, vel sub finem præcedentis ex Severi famulis Paulinus *n* epistolam accepit, ubi hoc ipso anno ad eum se venturum pollicetur; hanc enim se suscepturum peregrinationem *o* plus quam semel pollicitus est Severus. Dubium non est quin Paulini responsum acceperit, sed desideratur. Ejus pueros *p* ante æstatem et S. Petri festum remisit. D Hoc anno etiam, *q* duobus scilicet annis ante conscriptam epistolam XIX. advenisse *r* Cardamatem in diebus quadragesimæ ad Paulinum, & a *f* Delphino ac Amando litteras attulisse credimus. Faciebant eum certiorem *t* de negotio Basilii feliciter gesto, de quo satis anno superiore diximus; & præterea de diuturno *u* ac gravi morbo Delphini *x* febrium ardore & variis humoribus vexati: sed eodem indice *y* & ægritudinem & sanitatem cognovit. Ex hoc morbo grandem captavit Paulinus humilitatis materiam, Delphino dicens *z*: *Si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui & peccatores ubi parebimus.* E *a* Brevissimas quidem Delphinus litteras, Paulino tamen gratissimas, misit. Utrique *b* post pascha Domini fecit responsum, illudque citra dubium per Cardamatem, *c* quem ad id usque tempus retinuerat *d* qui ejus servus fuisse videtur, ab ipsoque traditus Delphino & Amando. Cardamatem olim mimum egisse, eumque vino fuisse deditum conjicere licet; verum Amando magistro *f* omnino mutatus est, ita ut Clericus factus fuerit, atque a Paulino ut talis affectu fraterno exceptus. *g* *Consamulum* eum vocat, & gloriatur quod *h* F sibi quotidianus prope conviva esse non fugerit: quod præsertim dicit, ut appareat quam sobrius esset factus; Addit tamen *i* eum post pascha murmurasse, quod cibum non sumeret donec ad vesperum declinaret dies. Ad quem cleri gradum fuerit provectus non innotescit. In scriptis biennio post litteris *k* dicitur a Delphino factus Exorcista. Jam *l* senex erat & canos habebat, sæpissime tamen

exemplum.

Cap. XXXIII.

De Theridio & Posthumiano Paulini amicis, & de Iovio ejus cognato.

1. Cum Paulinus *a* duobus annis superioribus quidquid ad S. Felicis vitam pertinebat carminibus retulisset, in sexto Natali *b* D exsequias ejus commemorat, facitque tumuli mentionem ipsi primum erecti, necnon magnifici templi quod deinde fuerat superædificatum. Ea etiam narrat *c* generatim quæ ibi fiebant miracula; sed pluribus refert jucundam cujusdam *d* rustici historiam cui a S. Felice restituti sunt boves a latronibus *e* abducti. Eodem anno contigit ipsa Natalis S. Felicis nocte *f* Theridii vulnus & miraculosa curatio, quam Paulinus anno sequenti versibus eleganter describit. Hic Theridius, quem *g* *fratrem* suum vocat, *h* e patria sua aliquanto E ante exierat, & per maris & terræ pericula contemta venerat Nolam, ut S. Felici se dicaret cum aliis Dei famulis. Ille est dubio procul *i* Theridius quem alibi Posthumiano adjungit, quos sanctos & religiosos viros vocat, qui e patria discesserant, Gallia scilicet ut probabile est, & in Campaniam ipsius causa venerant. Ita alibi loquitur de Theridio, quem *Theridium suum* vocat *k*

Vir, munus a Christo mihi,
Vir pacis, & vir legis, & vir gratiæ,
Requies, voluptas, mens mea.

Verum hic Romæ & in domo propria mansisse videtur. Credere non dubitamus illum Posthumianum, F cum esse qui maxime celebratur in Sulpicii Severi Dialogis, in quibus aparet eum *l* ex Aquitania fuisse oriundum, eumque ante illud tempus iter in orientem confecisse, illique Hieronymum Bethleem fuisse notum. Inopinato Dei munere erant allapsi Theridius & Posthumianus *m* ignoti Paulino, qui maximam in illis elucere virtutem comperit, & in ea qua se existimabat beatum gratia eos tantum increpavit quod se familiaritatis ac notitiæ Severi expertes faterentur;

a Carm. 18. v. 72. *b* Ibid. v. 93. & 95. *c* Ibid. v. 160. *d* Ibid. v. 210. *e* Ibid. v. 431. *f* Carm. 20. v. 109. *g* Ibid. v. 108. *h* Ibid. v. 142. *i* Ep. 16. n. 1. *k* Carm. 24. v. 318. *l* Sulp. Dialog. 1. c. 20. *m* Paulin. ep. 27. n. 4.

... in memoria tenebat. Græcam pariter & Latinam callebat linguam, facundiæ
[x Carm. 15. v. 10.] doctrinæque fecunditatem miram habebat, [x] magnum decus & nomen e poesi sibi comparaverat.
[y Ibid. 39.] A natura [y] præstanti sublimique
[z Ep. 16. n. 11.] ornatus erat ingenio: verum nimio plus [z] philosophos Academicos sectabatur, qui in contentionibus de Divinitate assumpti semper eam quærebant, & numquam inveniebant, quia neque erant satis puri & intelligentes ut Deum viderent, neque satis humiles ut eum non visum crederent. Litteras [a] huma-
[a Ibid. n. 6.] nas sacris posthabendas esse ducebat Jovius, istis tamen minus, quam illis erat deditus.
[b Ibid.] Christum [b] veri luminis fontem agnoscebat, & Paulini amore Christiani nominis studiosum se [c] neque a monachis abhorrentem pro-
[c Ibid. n. 1.] fitebatur: sed lumen sibi cognitum non sequebatur, pro excusatione prætendens impa-
[d Ibid. n. 6.] rem se adhuc, [d] *& ideo non capacem Dei, quia terrenis rebus & curis obsessus, ab altiore suspectu cælestium quasi in expositis nubibus arceretur*; [e] Tri-
[e Ibid.] butisque solvendis, a quibus non erant immunes vel potentissimi Proceres, occupatum
[f Ibid. n. 1.] se esse dicebat. Cum eo [f] amicitiam junxerat Paulinus, nullamque ad eum scribendi prætermittebat occasionem.

Cap. XXXIV.

Egregiam Jovio scribit Paulinus epistolam, qua eum excitet ad fidem pietatemque Christianam amplectendam.

[a Ep. 16. n. 2.] 1. Navis [a] aliquanto ante tempore magno
[b Ibid. n. 6.] pondere argenti onerata, gravi [b] jactata tempestate inter marinos tamen vortices servata fuerat, & in littus ejecta in quo familiare Paulino oppidum, & Jovio patrimonium erat; ita ut mortuo argenti custode, inter hibernos turbines & nautas avaros servatum tamen fuerit. De hoc argento Pau-
[c Ibid. n. 1.] linus [c] tamquam suo unius, aut saltem sibi
[d Ibid.] cum Jovio communi loquitur. Illud [d] vocat *argentum sancti commercii*: quibus verbis quis

C servari potuerit, in dubium revocari non posse quin ad illius regimen omnes motus et cetera omnia quæ in eo fiunt debeant revocari, si qua [l] autem sunt quorum rationes consequi [l Ibid. n. 5.] et colligere non valeamus, tutius nobis esse altiores sensibus et cogitationibus nostris esse rationes, quam nullas, credere. Et revera [m] quæ [m Ibid. n. 5. & 6.] Dei bonitati convenire non posse videntur, illo esse dignissimas, cum per ea exerceatur aut probetur virtus, cum non nisi per labores et pericula virtutes virorum in historia tam clarorum emicuerint; si [n] per fata intelligantur [n Ibid. n. 4.] astrorum effectus, astra quidem esse minimas
D nostri istius mundi partes, quæ Dei voluntati parebunt; [o] extra hunc sensum Fata, Parcas, [o Ibid.] et Fortunam cassa esse nomina, quæ, cum omni specie careant, nec quidquam producere valent; mirum item esse Platonem [p] [p Ibid.] ipsum adeo abusum esse humanis auribus inanis arrogantia facundiæ, ut ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis inserere, in quibus de divina etiam natura disputare audebat. Postquam sic probavit [q] Deum [q Ibid. n. 5.] esse et nostrum et omnium Creatorem ac Dominum, addit [r]: *Et quia quantus quantus est, boni-* [r Ibid.] *tas, & sapientia, & origo rationis est, nihil nisi*
E *ratione constituit, & ad materiam suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sumus impendamus, & quæ illi placita sunt, studeamus discere, & facere curemus. Tunc defæcata mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; & hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; & non sit malum, quod bonum habeat auctorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, & nostris utilitatibus agit; & ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit.* Rursus urget eum gravius [s] ut verita- [s Ibid. n. 6.]
F ti pareat, *non ei abesse aut vacationem aut facultatem*; occupationes et Tributa impedimento non futura quominus Dei discat sapientiam, cum eum a studio oratorum philosophorumque Græcorum et Latinorum non arceant. *Vacat tibi* inquit [t] Paulinus, *ut philo-* [t Ibid.] *sophus sis, non vacat ut Christianus sis. Verte potius sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias & religione, consertis utare sapientiam, et sis*

Dei

cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circumlata, quia divini timoris vacua, sapientiæ caput non habet. Finem facit [d] eum rursus hortando ut mittat errores philosophorum et ignorantiam, et sibi satis sit ab illis linguæ copiam et ornatum, *quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse, ut,* inquit, *eorum nudus erroribus, & vestitus eloquiis, fucum illum facundiæ, quo decipit vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum figmentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed & mentibus hominum profutura mediteris.*

[d] Ibid. n. 10.

3. Præter illam epistolam in qua Paulini ingenii acumen, ipsiusque scientia magis quam in aliis elucescunt, poema [e] etiam Jovio dicavit, idque forsan scripserit paulo ante, in quo eum hortatur [f] ut voveat studium & operam scribendis laudandisque Dei miraculis & potentia. Sic ait:

[e] Poëm. 19. [f] Ibid. v. 145.

[g] Incipe divinis tantum dare pectora rebus,
Subrectosque Deo sensus attollere terra.
Mox oculis cælo nova lux orietur aperto,
Intrabitque sacer tacito per operta meatu
Spiritus, & læto quatiet tua viscera flatu....
Quanto major ab his cedet tibi gloria cœptis,
In quibus & linguam exercens, mentem quoque sanctam
Erudies; laudemque simul, vitamque capesses?
Dumque leges catus, & scribes miracula summi
Vera Dei, propior disces, & carior ipsi
Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
Incipies, & amando Deum redamabere Christo.

[g] Ibid. v. 4.

Addit insuper Paulinus eum edocendum [h] in libro Geneseos quæ sit vera mundi origo, apud Johannem quæ de Deo & Christo sit credendum, &c. in rubri maris transitu & Jonæ historia Deum, non fortunam, mari dominari & tempestatibus; in Josue & Ezechia solem & astra illi obtemperare, nec fato vitæ nostræ curriculum regi cogniturum. Quid ista apud Jovium valuerint, non innotescit, constat saltem his Paulini excrevisse

[h] Ibid. v. 39. & seqq.

litteris quæ ejus nomine ipse redditæ sunt se consolatus est, in quibus [g] causatus infirmitatem suam Severus illi [h] spem præsentiæ suæ adimebat. Has litteras Paulinus accepit ab homine [i] cujus & vestis & facies minime sapiebant monachum, aut eos quos ipse & Sulpicius Severus ad tale commercium erant soliti adhibere. Etenim is servus erat unius ex amicis ipsius, nomine Sabini, qui Severo proxima erat affinitate conjunctus: quod cum ea in occasione Paulino innotuisset, cumulato tunc Sabinum amore complexus est. Ejus vero servus haud scio an sit ille Marracinus quem Paulinus [k] alio in loco simili plane modo depingit, & quem dicit alias sibi Severi litteras attulisse. Ille tamen [l] Marracinus ad Severum pertinuisse videtur, qui illum jusserat *monachum fingere*, ut testatur Paulinus qui eum monachum inspiritalem vocat. Litteras ad Sulpicium Severum repetiit Sabinus a Paulino, sed nimium occupatus [m] totos decem dies quos Romæ egit, rescribere non potuit, multo minus domum regressus, eum enim [n] gravis oppressit ægritudo eaque diutina; sed Deus vita & resurrectio eorum qui illi serviunt, eum morti tradere noluit, & verberatum liberavit sperantem in misericordia ejus. Cum igitur revaluisset, ad Severum [o] scripsit, & questus est quod tamdiu eum frustra [p] exspectasset, asserens [q] se de animo suo spem istam abjicere non posse, qua præsumebat eum videndum amplectendumque sibi, cum toties id esset pollicitus; ni veniret, eum statuendum [r] culpæ reum in S. Felicem, nec eum posse causari infirmitatem, cum tot alias frequentaret peregrinationes, & iteratis sæpe intra unam æstatem excursibus Turones Martinum visitaret, an vero vivum, aut mortuum, ex hac epistola non colliges. Per [s] Amachium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. Verisimile est eum simul dedisse litteras ad Delphinum & Amandum. Ex omnibus tamen epistolis ad utrumque datis nulla exstat, quæ hoc anno potius scripta, quam altero, adstrui possit.

[g] Ibid. n. 2. [h] Ibid. n. 1. [i] Ibid. [k] Ep. 23. n. 1. & 2. [l] Ibid. [m] Ep. 19. n. 2. [n] Ibid. n. 1. [o] Ibid. n. 3. [p] Ibid. n. 1. [q] Ibid. n. 3. [r] Ibid. n. 4. [s] Ibid. n. 3.

* * *

CAP.

et illius cicatrices non lambisset. Ad eum scribendi [d] quærebat occasionem, nec dabatur, donec quod optanti aliquando non contigerat, id insperanti sibi provenit Romæ quo accesserat Paulinus; eodem enim tempore cum quodam catechumeno [e] Urso concurrit et Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, in cujus [f] humanitate et gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas, velut speculo reddente, se collegisse dicit Paulinus; Paschasium enim & institutionis Victricii discipulum & viæ comitem [g] modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis & sermo in omnibus sale conditus probabant. Itaque cum [h] præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilius amabiliusque suscepit Paulinus, quod is de Victricii clero, & corpore, & spiritu, esset. Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci, sed quadam caritatis violentia eum perduxit Nolam, ut diutius per illius præsentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione frueretur. Illius tamen [i] conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus, qui tunc temporis carnali ægritudine afflictus est, ut jam [k] superius observavimus. Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat [l] Paschasius contribulatus & compassus est, sed & in Ursi, quem indivulsum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est in quo Paulinus se perspexisse asserit fidem & caritatem in Domino plenam. Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti confessoris sui Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, & per [m] Paschasii diaconi manus Christo genitus in lectulo baptizatus rediit, licet adesset Paulinus jam presbyter, & plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem [n] Ursus sana & robusta esset valetudine, & Paschasius ad Victricium reditum meditaretur, per ipsum XVIII. epistolam suam ad Victricium direxit Paulinus, in qua cum [o] Paschasium diutius apud se retentum excusasset, Victricium [p] ad Morinos et Nervios in Belgio E-

[d] Ep. 18. n. 1.
[e] Ibid. n. 3.
[f] Ibid. n. 10.
[g] Ibid. n. 2.
[h] Ibid.
[i] Ibid. n. 2.
[k] Cap. 35.
[l] Paulin. ep. 18. n. 3.
[m] Ibid.
[n] Ibid. & n. 1.
[o] Ibid. n. 1.
[p] Ibid. n. 4.

tuo datæ pene omnes exciderint. Circa hoc tempus [y] conscripta etiamnum superest epistola, ex qua liquet Paulinum in prophetam Danielem Commentariorum libros postulasse ab Hieronymo, qui ejus petitioni acquievit; at justis quibusdam de causis nobis ignotis eos procrastinavit. Anno *398.* opus aggredi tentavit, at iterum distulit ut Origenis libros περὶ ἀρχῶν interpretaretur. Ei iterum scripsit Paulinus ut ad scribendum eum provocaret, et conquestus est quod parvas et incomptas litterulas mitteret. Quocirca hancce ei epistolam rescripsit in qua seipsum excusat quod promissum adimplere non potuisset, dicitque ei se temporis penuria ab amplissimis litteris atque doctissimis perscribendis abstinere; præterquam quod cum eloquentia eum terreret Paulinus, & in epistolari stilo prope Tullium repræsentaret, verebatur ne verbosius ad eum loquens plura reprehendenda trasmitteret. Pro pileolo ab eo accepto gratias agit. De locis qui liberum arbitrium tollere videbantur, ac de sanctificatione filiis fidelium ab Apostolo adscripta quæstiones ei proponebat Paulinus. Ex Tertulliani sententia quæstioni posteriori respondit Hieronymus; quoad priorem, ad Origenis libros περὶ ἀρχῶν eum remisit, quorum interpretationem nuper a se factam a Pammachio posset mutuari, licet illi græca sufficerent exemplaria: eique obiter commemorat se cuncta Origenis non reprobare quæ scripsit, quod ejus adversarii in eum criminabantur, sed tantum prava dogmata repudiare. Hæc dicebat ob suam cum Ruffino controversiam, cujus in partem non venere Paulinus & Augustinus; constat enim Paulinum perpetuo dilexisse Ruffinum, qui in Occidentem reversus, exeunte anno *397.*, integrum fere annum Romæ commoratus est, unde sub finem anni Aquilejam se contulit, & inde Romam rediit. De illo Paulinus profecto loquitur [z] cum dicit se a sanctissimo & doctissimo viro, sibique carissimo, qui non solum legendo, sed etiam peregrinando multa cognoverat, quædam de pellicano insignia audisse.

* * * * *

[y] Hiero. ep. 153.
[z] Paulin. ep. 49. n. 6.

Anno

tione fuerat suspensus Paulinus a quo litteras Delphini accepturus erat: [e] at officii sui negligens Uranius remansit ubi non debebat. Hujusce [f] hominis absentiam non moleste tulit, cujus accessio nihil ipsi conferre poterat boni: at non modico dolore Paulinus affectus est, quod Uranius [g] per prævaricationem suam longa ab oris Delphini panibus fame tabefecit Paulini animam. Cum [h] per æstatem nihil litterarum accepisset Paulinus, multo magis tempus hibernum in eodem silentio transigendum putabat; cum Deus, qui dat escam esurientibus, Paulino quidem insperanti, sed optanti, repentino iterum per Cardamatem tunc exorcistam superventu solatium & gaudium intulit, qui Cardamas [i] de Delphini valetudine eum certiorem fecit, & [k] illius ac Amandi epistolas ei reddidit. His respondit Paulinus. In tota ferme epistola XXI. [l] ad Amandum laudat Cardamatem quod velox esset & levis cursu; in altera [m] vero ad Delphinum rogat ut pro ipso deprecetur Deum, ne forte gratiam baptismalem ipsius Delphini ministerio acceptam maculet. Quamvis hæc epistola amplissima sit, tamen cum Paulino ad Delphinum scribendi occasio raro occureret, [n] secundam apposuit epistolam certe quidem [o] conscriptam inter Anastasii electionis anniversarium, ac tempus quo Paulinus Romam se conferre consueverat, id est, a fine anni 399. ad diem Junii vigesimum nonum anni 400. Hacce epocha quibusdam ad Delphinum & Amandum Paulini epistolis tempus præfiximus, licet tamen hoc certissimum omnino non afferamus. Cum Cardamati [p] de inquirenda Paulini valetudine mandatum dedisset Delphinus, in epistola secunda Delphino scribit se bona esse valetudine, non tamen robusta, & [q] Anastasii summi Pontificis benevolentiam in se commemorat. Ad hæc addit eum Romæ erit [r] se a summo Pontifice commendatitias litteras impetraturum quibus Delphino etiam commendaretur.

2. Venerius [s] Mediolanensis Episcopus (Simpliciani successor) novissime ordinatus scripserat Paulino. Delphinus Paulinum rogaverat ut ipsius vice ad Venerium scriberet: quod

e Ibid. n. 1.
f Ibid.
g Ibid.
h Ibid. n. 2.
i Ibid.
k Ep. 20. n. 3. & 4.
l Ep. 21. n. 6.
m Ep. 20. n. 4.
n Ep. 20. n. 1.
o Ibid. n. 3.
p Ibid. n. 2.
q Ibid. n. 2.
r Ibid.
s Ibid. n. 3.

contra vero Sorianus monachus admodum pius & vir vere spiritualis, cum Severum de Paulino sæpius audisset loquentem, ac Paulini desiderio teneretur, gaudens optata occasione litteras in se recepit attulitque Paulino, cui se probavit. Quapropter Severo respondens [b] postquam optimi atque veri monachi imaginem adumbravit Paulinus, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc epistolam erat delaturus. Paulinus hoc ipso anno [c] summa edificia inchoavit quæ post tres annos fuere perfecta sub finem anni 402.

4. In carmine [d], quod anno sequenti composuit, commemorat plerosque homines se singulis diebus ante Sancti Felicis altare offerre, ut ei gratias agerent quod Dei misericordia ejusdemque Sancti auxilio, pereuntes e naufragiis evasissent incolumes. Nescio an ad historiam Martiniani non alludat, quam Cytherio describit in poemate, cujus epocham certissime omnino statuere non possumus. Cytherius [e] iste vir erat in seculo tum genere tum doctrina illustris, & clarus dignitatibus quas fuerat assecutus. At Deus, qui omnia ad se trahens seculi potentes nonnumquam eligere dignatur, eum humilem corde ditaverat ut æternam illi conferret altitudinem, & [f] ad amorem pauperum eum excitaverat. Alligatus [g] erat uxori quæ [h] in castitate filios suos educabat: unum ab ipso ortu consecraverat Deo [i], eumque Severo salutaribus disciplinis imbuendum educandumque tradiderat, ut aliquando [k] in Ecclesia inter clericos ministrare mereretur. Martinianus, de quo nobis sermo, [l] ipsi carus erat, sed ut videtur, egenus. Paulinus eum vocat [m] *fratrem spiritu & fide germanum*, [n] cujus pietas interior sermonibus emicabat. Is magno Paulini conveniendi [o] desiderio affectus est, quamvis ipsi [p] Paulino ignotus: eam ob rem Cytherius commendatitias [q] ei litteras tradidit ut Paulinum adiret. Primo [r] terra progredi voluit Martinianus, at tam longo itineri pedibus se committere non audens, ineunte [s] autumno Narbone in navim conscendit: unde patet eum æque ac Cytherium fuisse ex Galliis. [t] Secundus ei fuit ventus; sed navis, quam ascenderat [u] absoleta media

b Paulin. ep. 22. n. 2. & 3.
c Carm. 25. v. 266.
d Carm. 23. v. 365.
e Carm. 21. v. 441.
f Ibid. v. 455.
g Ibid. v. 459.
h Ibid. v. 494.
i Ibid. v. 515
k Ibid. v. 377
l Ibid. v. 445. & 451.
m Ibid. v. 7.
n Ibid. v. 417
o Ibid. v. 410
p Ibid. v. 415.
q Ibid. v. 416. & v. 4.
r Ibid. v. 31.
s Ibid. v. 219.
t Ibid. v. 43.
u Ibid. v. 181.

E   nocte

tis [e] Centumcellas appulit Martinianus, unde [f] Romam usque pedibus se contulit. Receptus [g] est in cujusdam Paulini & Theridii domo, qui S. Paulino erant pariter cari; & tunc temporis Nolæ cum Paulino nostro Theridius commorabatur. Hac in Urbe Martinianus viros sibi notissimos & populares suos reperit, & Paulinus civis ille Romanus cum nudavit veste naufraga & cooperuit sua. Martinianus deinde [h] pedibus iter versus Nolam perrexit. Capuæ, quæ leucis octo distat Nola, [i] vacantem sarcina mulum redeuntem parvo ære locavit: at pigritiam non tulit impunitam; mulo enim subducto in terram cecidit in ora lapsus, in saxa fusus & rubos; nec tamen læsus est: quod Paulinus noster [k] S. Felicis protectioni tribuit. Denique in domum S. Paulini advenit; [l] ignotus ante mox ut cognitus esse cœpit & Cytherii amicus, Paulino factus est carissimus, quamvis litteras commendatitias ei nullas dare potuerit, quia eas suaque omnia amiserat. Illud carmen Paulinus inscripsit ad Cytherium, cui postquam casum ac miracula commemoravit quibus e periculo Martinianum Deus eripuerat, [m] de filii institutione, quem sub Severo Cytherius Deo dicaverat, multa differit. Circa idem tempus forsan scripsit Paulinus [n] Epithalamium Juliani, quem constat [o] ex Augustini epistola CI. fuisse diaconum anno 408.

f Ibid. v. 170.
g Ibid. v. 171. & 315. & seqq.
h Ibid. v. 398.
i Ibid. v. 401. & seqq.
k Ibid. v. 414.
l Ibid. v. 415. & seqq.
m Ibid. v. 496. & seqq.
n Carm. 25.
o Aug. ep. 101. n. 4.

Cap. XXXVIII.

Per Victorem Sancti Martini discipulum Sulpicio Severo plures epistolas scribit Paulinus.

1. Severus [a] qui semel tantum quotannis Paulino scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, ut videtur, iterum scripsit quo ei amorem suum magis testificaretur. In hisce litteris Paulinum [b] rogabat ut magis magisque eum redamaret: ipsius [c] virtutem geret, existimans sibi non minimam benedictionem esse sanctam illius in nomine Dei famulationem, ut viro cujus pietatem venerabatur suum declararet affectum. Ut autem vicissim [m] minimam saltem guttulam de sacris Sancti Martini actibus delibaret ex Severi libro, Victori licet invito aquam manibus ministravit. Victor insuper eum [n] docuit qua ratione simplices cibos & fercula minore sumtu & mollitie pararet: quo circa pro tota domo [o] coquinariam artem aliquandiu exercuit, uno tantum adjuvante sene rustico recens baptizato, Paulini domestico. Asserit Paulinus [p] Victorem in ipsum summe fuisse officiosum, & præcipue quod ipsius capillos totonderit, [q] quod Severi mandato faciebat, ut artem suam Paulino proderet. Ex illo tempore iste [r] Victor ex Galliis usque Nolam sæpissime se contulit, & quidem itinere annuo: & idcirco Paulinus Severo suo scribens, Victorem [s] *solemne solatium suum* appellat: quod iter, ut videtur, pedibus conficiebat.

a Paulin. ep. 23. n. 2.
b Ibid. n. 3.
c Ibid. & n. 2.
m Ibid. n. 5.
n Ibid. n. 6. 8. & 9.
o Ibid. n. 9.
p Ibid. n. 10.
q Ep. 10. & 11. n. 1.
r Ep. 30. n. 1.
s Ibid.

Anno Christi 401. AN. 401.

2. Si potuit, exeunte anno 400. sed potius anno 401. ineunte per eumdem Victorem Severo probabiliter respondit Paulinus. [a] Primum Severi amicitiam ac benevolentiam valde commendat, suamque mutuam ei denuntiat, & [b] deinde multa de Victore differit: hæc recludit initium epistolæ XXIII. usque ad numerum 10. quod olim epistolam totam ad Severum III. in vulgatis antea codicibus constituebat; quarta vero in iisdem excusis codicibus sic incheabat [c]: *Venio nunc ad majorem fratris erga me Victoris operam*. At quis non videat & ex his primis vocibus præcedentis epistolæ cohærentiam, unam, eamdemque esse. Itaque unam constituimus epistolam XXIII. In hac postrema parte postquam ostendit Paulinus nos Deum & proximum adamare teneri hoc fine concludit [d]: *Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ sola nos facit vel unum de magnis & innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos*

tantum

a Ep. 23. n. 1.
b Ibid. n. 2. & seqq.
c Ibid. n. 10.
d Ibid. n. 47.

Cap. XXXIX.

Paulinus hortatur Militem ut seculo abrenuntiet. Sebastiano eremitæ de pietate gratulatur.

1. EX Victoris colloquiis epistolas XXV. & XXVI. conscripsit Paulinus; quo autem anno, non omnino certum est. Vigesima quinta ignoto [a] cuidam viro nobili adscripta est, qui cinctus fuisse videtur miles, suæque [b] patriæ præfectus ac patronus, & qui [c] militarium stipendiorum exactiones curabat. In flore [d] juventæ erat, [e] uxoratus, sive nubilis. Apud eum [f] manserat Victor cum eamdem vivendi rationem teneret: per ipsum innotuit Paulino, qui sibi satis esse existimavit ut per Victorem illi litteras daret. Eum fortiter cohortatus est in epistola ut omnia terrena dimitteret desideria, ut soli Christo deinceps serviret. Ille nondum baptizatus fuisse conjicitur ex sequentibus [g], *cum conversus fueris legendo cognosces*, &c.

2. Sebastianus fidelis Dei servus, ad quem data est epistola XXVI. ad [h] quemdam torrentem secreto sedebat, ut in isto loco orationi & jejunio vacaret. Diaconus quidam nomine [i] Benedictus, qui de carne æque ac spiritu illius frater fuisse videtur, illuc cum sæpissime conveniebat, eique ad vitam necessaria suppeditabat. Cum [k] a Victore eos novisset Paulinus, unde illos in Aquitania habitasse colligitur, simul cum Therasia epistolam Sebastiano scripsit ut ei de pietate gratularetur, & utriusque precibus se commendavit. *Ob hoc enim*, inquit, [l] *misericors & miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat & donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat.* Benedicti [m] & Sebastiani pietatem plurimum extollit, dicitque alterum [n] imitari Johannem Baptistam in

… tumultu, & incursionum barbarorum, & nominatim [c] Gothorum metu conscriptum est. Sed & ex S. Prosperi [d] Chronico discimus Alaricum Gothorum ducem & Rhadaghaisum anno 400. Italiam pervagasse, necnon ab [e] Hieronymo accipimus eos anno 400. sive 401. Aquilejam obsedisse. In eo terrore alii [f] in legionibus confidebant, alteri vero in civitatum arcibus quarum expedite reædificati erant muri, cum Paulinus ad defensionem signum Crucis & S. Felicis confessoris tutelam solum asciscebat: timentes enim Deum ab omnibus malorum seculi terroribus liberantur. Itaque [g] bellum quod omnes formidabant nihil Paulino obfuit quin solito more S. Felicis festum sicut pacis ac lætitiæ diem celebraret, tantummodo [h] orationi ferventius quam tranquillo tempore vacavit. Præterquam quod Deus confidentes in misericordia ejus solet e periculo eripere, præterea a S. Felice qui & dæmones terrebat, ac tot miracula quotidie patrabat, [i] barbaros repelli posse præsumebat. In illo carmine quædam commemorat de vicino rustico [k] quem obsidens diabolus horrida necabat fame. Is paulo ante sanus fuerat factus, & incorrupta mentis & corporis sanitate, agrum suum tunc temporis colebat. Iidem affirmat S. Felicis virtute [l] torrentem, qui in illius ecclesiam præceps irruere assolebat ac vicinas domos & suam in discrimen ducere, per novum alveum longinquo meatu insolitum duxisse cursum, atque [m] incendium, quod totam ipsius domum absumere videbatur, cum fletisset ventus immotus, tectum dumtaxat mediocre perarsisse.

3. Hoc ipso anno Paulinus XXVII. epistolam scripsit, qua [n] pluribus Severi litteris respondet, saltem duabus, quarum priorem a [o] Posthumiano Theridioque acceperat, posteriorem a [p] Sortiano & Virino. Vidimus [q] jam Paulinum Posthumiano & Theridio in Gallias proficiscentibus mandavisse [r] ut ad Severi conspectum complexumque properarent, cumque cognoscere omnibus in patria rebus & curis suis anteferrent: jussis paruere. Non mediocriter [s] lætati sunt quod Paulini consiliis adhæsissent: nam a Severo omnia

[b] Ibid. v. 71. [c] Ibid. v. 11. [d] Chron. Prosp. [e] Hieron. ad vers. Ruffinum III. c. T. 2. [f] Carm. 21. v. 105. [g] Ibid. v. 17. [h] Ibid. v. 63. [i] Ibid. v. 101. [k] Ibid. v. 106. [l] Ibid. v. 415. [m] Ibid. v. 400. [n] Ep. 17. n. 1. [o] Ibid. n. 2. [p] Ibid. [q] Cap. 33. n. 3. [r] Ep. 17 n. 1. [s] Ibid.

omnia

…ocet. Et hos quidem ad hunc Posthumiani in Gallias reditum referimus quod ait Paulinus, *a* Posthumianum scilicet offendisse Narbone Victorem, quem ad ipsum Paulinum mittebat Severus ut apud eum hiemaret: idque factum puto circa autumnum. *b* Remissus fuit a Posthumiano ad Severum Victor, qui inde iterum Nolam profectus est cum ad Paulinum directus pervenire potuisset, hoc est tardissime, ineunte hieme, *c* qua exeunte pervenit. Itaque verius dixerimus Posthumianum anno 402. in Orientem iter fecisse.

- *a* Ep. 28. n. 1.
- *b* Ibid.
- *c* Ibid.

AN. 402.

Anno Christi 402.

Cap. XLI.

A Niceta Dacorum Episcopo, & a Melania invisitur Paulinus: A Severo de quibusdam historiæ locis difficilioribus consultus sententiam dicere humiliter recusat; necnon eidem imaginem ipsius postulanti negat.

1. Paulinus in nono S. Felicis carmine *a* Natalitio fuse differit de Christianorum festis. Denotat inprimis *b* Christi Nativitatem, Epiphaniam, Pascha, & Pentecosten, quibus etiam adjungit suam *c* S. Felicis festivitatem quam coluit ipse singulari gaudio, quippe qui ipsius, quem vocat *d* patrem & *e* magistrum, Nicetæ præsentia geminum sibi natalem hoc anno fuisse dicit. Jam *f* ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas, ejusque iterum videndi non mediocri desiderio tenebatur Paulinus; sed suscepto ex S. Felicis festivitate gaudio *g* alteram ex Nicetæ conspectu lætitiam accessuram sperare non audebat, cujus quippe adventus *h* bello & metu Gothorum omnino præcludi videbatur. Quapropter plus solito animatus & incitatus in S. Felicis laudem poema edidit, idque prolixius & sublimius quam superioribus annis. Ibi ex verbis ejus vehementer optaverit Paulinus, iter scilicet prosperum illi precaturus, & ut perpetuum immortalitatis ejus memoriæ monumentum. Sed quo pertineat illud poema, an ad primum, an ad secundum Nicetæ iter, incertum est: spectare potius videtur ad annum 398. quo nihil tum moveri apud barbaros animadvertimus, nisi hoc potissimum tempore quo semper sub armis stabant.

- *a* Carm. 24.
- *b* Ibid. v. 40. & seqq.
- *c* Ibid. v. 147.
- *d* Ibid. v. 180.
- *e* Ibid. v. 269.
- *f* Ibid. v. 133.
- *g* Ibid. v. 188.
- *h* Ibid. v. 339.

2. Sed & jucundissima quoque accidit Paulino hoc anno S. Melaniæ senioris *p* ab Hierusalem Romam peregrinatio, quam Neapoli Nolam redeuntem apud se humanissime excepit. Singulas hujus historiæ partes vide apud Paulinum epist. *q* XXIX. Particulam *r* de ligno divinæ Crucis *munere Johannis Hierosolymitani episcopi* illustris hæc vidua ab Hierusalem attulit Paulino, ac dono dedit *s* tunicam de agnorum vellere, quam, ubi pro reverentia aliquandiu gestasset Paulinus, ad Severum misit, cui, illico ut accepit; destinaverat. Ad eos enim potissimum dies advenit Melania *t* quibus a Severo missum Victorem excepit, hoc est *u* exeunte hieme. Monebat eum per litteras Severus ne *x* se fatigatum putaret allatis per Victorem tot numero & copia voluminibus; quæ ad tres præcedentis itineris litteras easque amplissimas referuntur, quin immo illis suo quodam modo prorsus refectus postulabat ut pluribus, si posset, scriptis esset molestior: *y* magnis quoque laudibus priora scripta efferebat.

- *p* Ep. 29. n. 6. & seqq.
- *q* Ep. 29. n. 6. & 8.
- *r* Ep. 31. n. 1.
- *s* Ep. 29. n. 5.
- *t* Ibid. n. 6.
- *u* Ep. 15. n. 3
- *x* Ibid. n. 4.
- *y* Ep. 29. n. 1.

3. Paulinum præterea rogabat *z* Severus ut quæ de Annalibus non unius gentis, sed generis humani, ipsum fugerent Paulinus peritior edoceret, quia iis inquirendis operam dabat, ac præsertim in concilianda Regum Juda & Israel chronologia non parum laborare se significabat, qua institutione indigebat ad universalem quam ad annum 400. produxit historiam conscribendam, quamque post hunc annum absolvisse potuit. Mittebat ad eum *a* pallia camelorum pilis texta. Inscripserat hanc anno superiore epistolam Severus, & Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, & postea statim reversurum; *Tu enim*, inquit *b* Paulinus, *vere spiritu Dei fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ fovebis calore; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.* Victorem

- *z* Ep. 28. n. 1
- *a* Ep. 29. n. 1
- *b* Ep. 28. n. 1

huic priori epistolæ addidit alteram, XXIX. scilicet, in qua [g] ex paliis camelorum pilis contextis materiam captat se confitendi peccatorem qui pænitentiæ habitu & labore indigeret, idque fuse satis explicat. Reliqua [h] præconium conficiunt Melaniæ, [i] cui utpote Romæ commoranti timere se dicit. Hoc quoque anno, nec serius ad Severum XXX. misit epistolam Paulinus, quam Augustinus [k] tractans de culpa originali citavit: de ea jam supra dictum est cap. 20. n. 1.

[g] Ep. 29. n. 1. & 4.
[h] Ibid. n. 6.
[i] Ibid. n. 13.
[k] Aug. ep. 186. n. 40.

C

4. Rogaverat Severus, ut verisimile est, [l] Paulini & Therasiæ imagines, in quo eum insanire exprobrat Paulinus, multaque eum caritate pene delirum fieri; & ingeniose postulatum [m] de homine interiore interpretans eludit, ac solita venustate & sanctitate de eo disputat. Concludit denique dicens [n] quod si tantus amor illi est visibilia quoque captare solatia, poterit per magistras animi sui lineas vel imperitis aut ignorantibus Paulinum & Therasiam dictare pictoribus, memoriam illis in qua eos haberet pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. *Sed si forte*, addit [o] idem Paulinus, *ad intellectum verbi tui inscitior manus* * *artis erraverit, dissimiles pinget aliis; tibi* ✠ *tamen nos semper animo consideranti & complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitia sua pinxerit, tamen tua conscientia nos erimus*. Idque Severus fecisse videtur, quandoquidem anno sequenti [p] Paulinum in æde sacra pingi curaverat: unde hoc anno scriptam fuisse colligimus hanc epistolam, quam nec multo ante conscribere potuit; qua enim spe Paulinum adeundi ducebatur Severus, ea sane dejectus est cum Paulini imaginem postulavit. Non apparet a quo reddita fuerit hæc epistola, nec ea ullum habet historiæ monumentum.

[l] Paulin. ep. 30. n. 2.
[m] Ibid.
[n] Ibid. n. 6.
[o] Ibid.
* Lectio anterior.
✠ Leg. autem.
[p] Ep. 32. n. 2.

D

E

F

dam annumerabat, quæ licet basilica non fuerit, eo tamen nomine potuit nuncupari, quandoquidem cum [g] de nova basilica hoc anno absoluta loquitur, quatuor antiquis hanc additam esse asserit. Sed nec ad tumulum S. Felicis [h] affluenti populo sufficiebant (quatuor vel quinque) illæ basilicæ quas Nolam adveniens repererat Paulinus: [i] novam itaque exstrui jussit, quam apsis solo & parietibus marmorata necnon camera musivo illusa clarificabat, ubi Trinitas pleno coruscabat mysterio: Patrem quidem vox e nube tonans, Christum agnus, Spiritum columba designabat. Crucem præterea corona lucido cingebat globo, cui coronæ inerant Apostoli in columbarum choro figurati: tum de petra quatuor meabant fontes quibus stabant Evangelistæ quatuor viva Christi flumina; versus enim inscripti hæc omnia explicabant. Intra apsidem [k] trichorum videbatur altare in quo sacratæ Apostolorum & martyrum reliquiæ reconditæ erant, necnon particula de ligno Crucis quam Melania ab Hierusalem hoc ipso anno ad eum detulerat. Totum vero extra concham [l] basilicæ spatium alto & lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatabatur, quibus duplex per singulos arcus dirigebatur ordo columnarum. [m] Cubicula intra porticus quaterna, longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis religiosorum ac familiarium, *accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbebant*. Deinde cum [n] duabus dextra lævaque conchulis intra spatiosum sui ambitum apsis sinuata laxabatur: sinistra quidem orantes & legem sanctam meditantes recipiebat, dextra vero immolanti jubilationis hostias antistiti patebat, instar venerandæ penus qua condebantur & qua promebantur sacri ministerii vasa & ornamenta ad altare deferenda.

2. In hac [o] nova basilica antiquam Legem, hoc est [p] Pentateuchi, Josue & Rut historias, [q] additis argumentis, depingi voluit Paulinus in gratiam eorum qui ad S. Felicis festum undique singulis annis illuc confluebant, qui quidem ferme omnes [r] rustici erant, adeoque rudes & imperiti, ut aliquid maxime religiosum ducerent super tumulos Sanctorum mensas

struere,

[g] Ep. 32. n. 10.
[h] Carm. 18. v. 182. & carm. 24. & v. 450.
[i] Ep. 32. n. 10. & Not. 130.
[k] Ibid.
[l] Ibid. n. 12.
[m] Ibid.
[n] Ibid. n. 13. & 16.
[o] Carm. 25. v. 171.
[p] Carm. 24. v. 517.
[q] Ibid. v. 584.
[r] Ibid. v. 547.

nus totidem a fronte ingressus sui foribus novam reseravit, & paribus trinis arcubus, quibus tota hæc basilica in basilicam memorati confessoris perlucente transenna aperiebatur, quod diatritam veluti speciem ab utraque in utramque spectantibus lætissimo præbebat aspectu. [c Ibid. n. 24.] c In ipsis basilicæ novæ ingressibus dextra lævaque Crucem Paulinus minio depinxerat, quæ floriferæ coronæ orbe cingebatur, signo cælesti superstantibus columbis. [d Ibid. n. 25.] d Intra ipsam transennam qua breve illud, quod propinquas sibi basilicas potius discludebat, intervallum continuabatur, interfluebat fons in sacras ædes intrantium abluendis manibus oribusque lavandis, [e Vid. Not. 41. & 169.] e qui fontes ex adversa fronte templi ea ætate frequentes erant, & etiamnum visuntur in Cathedralium & præcipuarum Ecclesiarum atriis, [f Vid. Not. 42.] f hisque fontibus successit vas aquæ lustralis ad vestibulum templi apponi solitum. Præter ingressum qui erat a latere basilicæ S. Felicis, alter patebat aditus, [g Ep. 12. n. 18.] g cujus januam superstabat Crux coronata.

C

Cap. XLIII.

Paulinus antiquam S. Felicis basilicam picturis adornat, & foris pluribus circumdat ædificiis.

1. Præter hanc novam Ecclesiam, Paulinus [a Carm. 24. v. 383.] a prædictam S. Felicis basilicam novis decoribus ornavit: [b Ibid. v. 385.] b insculptum camera crispante lacunar ebur in ligno mentiebatur, tectoque superne pendentes lychni spiris ahenis retinebantur. Hæc steterat basilica [c Ibid. v. 395. & carm. 25. v. 206.] c pilis deformibus vasto agmine, quibus in melius mutatis, quin etiam, ni fallor, [d Carm. 24. v. 396.] d marmoreis fulcivit columnis, quo major fieret & spatii & luminis accessio. Exstant hodieque [e V. Not. 161.] e in S. Felicis basilica haud dubie S. Paulini manu inscripti versus, qui & eam ampliorem & lucidiorem redditam fuisse declarant. Hanc etiam [f Carm. 24. v. 386. & carm. 25. v. 212.] f depinxit Paulinus, [g Ibid. v. 400.] g ita ut æque nova ac altera appareret: in ea [h Ibid. v. 173.] h novi Testamenti

... contignata, & de superis fenestris altare spectantia, in quibus [y Ibid. v. 469.] y hospirabantur qui ad sepulcrum S. Felicis Deum religiose precaturi accedebant. [z Carm. 24. v. 31. & seqq.] z In area varii erant fontes ac multiplicis formæ, & maxime prælucens cantharus quem cancellato tegmine ænea tegebat turris. Complures [a Carm. 24. v. 470.] a adstruxerat Paulinus cisternas, quæ pluviales exciperent aquas & in hos fontes refunderent, cum [b Ibid. v. 465.] b procul urbs, & aquæductus prope nullus ab urbe exiguam illuc tenui limite guttam demitteret. [c Ibid. v. 480.] c Ad aliud latus porticus cernebatur mediis bipatente spatio fulta columnis, quæ culmine discretas

D

aulas adito sibi copulabat. Spectabatur & [d Ibid. v. 484.] d ædes altera oblonga, per plura atria etiam discreta, prati seu campi spectaculum præbens, inclusi autem septo ne sacra tecta profanis oculis paterent. Notat insuper Paulinus [e Carm. 25. v. 15.] e arctissimas aliquot cellas quo per trina ostia pandebatur aditus: [f Ibid. v. 24.] f primam complebant Job & Tobiæ sacra gesta; secundam ornabant plurimorum utriusque sexus martyrum imagines; in tertia facta Judith & Esther penicillo erant eleganter expressa. In interiore [g Ibid. v. 130.] g majoris auræ seu Ecclesiæ, sinu insita latebat cella procul stellato speciosa tholo & trino recessu; cujus

E

in medio baptisterii fons enitebat in quo nondum quisquam baptizatus fuerat, nec deerat altare ad sacra mysteria celebranda. Hic locus forte fuerat a Paulino solum modo ornatus, decoratus ac renovatus, cum fateatur [h Ep. 12. n. 1.] h in eo se superatum a Severo quod baptisterium ille condidisset. Hæc fere omnia, quantum potuimus assequi, describit Paulinus noster de additionibus & ornamentis ab ipso factis in S. Felicis honorem, quem in patronum assumserat. Non deerunt perspicaciores oculi qui plura penetrent.

F

3. Hæc ædificia Deo accepta fuisse testatur [i Carm. 30. v. 61. & seqq.] i Paulinus, quod & miraculo quodam comprobatum est: In media enim area juxta Ecclesiæ limina erant vetulæ domus duæ ligneæ quæ fœdo obice prospectum cæcabant & *decus omne operum perimebant*. Illas amoliri cupiebat Paulinus; at dominus cujus erant jurabat se potius mortem oppetiturum, quam inde egressurum.

Temnenda

jam altari suppositas reliquias legimus, manifeste apparet jam tum illam esse dedicatam; De ᵐ ligno enim veræ Crucis præter fragmentum quod sub eo altari reposuit, aliam ⁿ particulam ad Severum anno sequenti mittendam reservaverat: sed sive illa basilica hoc anno, vel sequenti fuerit dedicata, fuit certe ᵖ ab Episcopo Paulo Ecclesiæ Nolanæ tunc præsule.

m Ep. 12. n. 1. — n Ep. 11. n. 1. — p Ep. 12. n. 1.

AN. 403.

Anno Christi 403.

CAP. XLIV.

Basilicam item Fundis exstrui jubet Paulinus, & pro Primuliacensi basilica ad Severum mittit carmina.

1. AD solitam Paulino festivitatem accessit et altera ᵃ hoc anno solemnitas, dedicatio scilicet omnium operum quæ ad sacram S. Felicis ædem addita et recens absoluta pari undique cultu emicabant, vel certe ᵇ baptisterii ab Episcopo (Paulo) ad baptismatis et sacrificii usum consecrati, ubi utrumque sacramentum eadem die administravit. In hæc nova ædificia et præteritum incendium decimum in S. Felicis laudem Natalitium carmen ᶜ condidit Paulinus, quod integrum ad nos usque transmissum est: accedunt piæ cogitationes in spiritalem animæ Christianæ renovationem, et præclaro hoc carmine illud poema concludit.

a Carm. 25. n. 1. — b Ibid. v. 116. — c Carm. 25. — d Ibid. v. 116.

ᵈ *Non igitur simus veteres inter nova tecta....*
Vita prior pereat, pereat ne vita futura;
Sponte relinquamus mundum, non sponte carendum,
Sponte nisi fugimus; moriamur, ne moriamur:
Letalem vitam vitali morte tegamus,
Terrena intereat, subeat cælestis imago;
Et Christo vertatur Adam, mutetur & iste,
Ut mutetur ibi: qui nunc permanserit in se
Idem, & in æternum non immutabitur a se.

Ecclesiam ᵉ quoque Paulinus construi jussit Fundis oppido, ubi possessiones olim habuerat et familiare domicilium: ita ad pignus quasi-nus. His addidit Victor ᵠ a Severo desiderari Sanctorum reliquias quas in hac Ecclesia reconderet: cui Paulinus ʳ significavit nullas sibi superesse, præter eas quas mox dedicandæ Fundanæ basilicæ reservabat. At fragmentum de ligno veræ Crucis, quod sibi supererat ex dono Melaniæ, ˢ tubello aureo conditum ad Sulpicii Severi socrum Bassulam misit Therasiæ sponsæ suæ nomine, quod perinde erat ac si Severo ipsi illud dono dedisset; ideo a se ᵗ missum id fuisse Severo alibi testatur, eique suadet ut sub altari Ecclesiæ inter alias reliquias reponat, ᵘ nisi mallet ad quotidianam tutelam atque medicinam sibi reservare; docetque ˣ quanta reverentia tractare debeat rem adeo pretiosam, et refert quemadmodum ʸ ab Helena Crux reperta sit. Cumque pateret pagina, ᶻ prolixam epistolam denuo inchoavit, in qua conqueritur ᵃ se a Severo vel majori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit. Sed post de industria eo sermonem convertit ᵇ quasi Severus in Martino formam justitiæ et summam virtutum, in Paulino vero conscientiæ iniquitatis obtritionem et confessionem declaraverit, ut et beatis Martinus exemplum pateret, et Paulinus miseris. ᶜ Duo ad illum epigrammata in hanc misit sententiam, et petiit ut si illa in baptisterio ponere vellet, servaret tamen sua. Hæc omnia ᵈ fecisse se declarat pro suo summo in eum studio, ita ut magis de non obtemperando, quam de multiloquio, peccatum timeret: hac se ratione ᵉ adductum ut suadente Victore duarum Nolanæ et Fundanæ basilicarum versus mitteret, ᶠ & novos etiam conderet Severi basilicarum parietibus inscribendos, ipsique ᵍ tumulo S. martyris Clari qui in una harum requiescebat, quorum materiam Victor dictaverat enarratione operis. Ubi multa dixit Paulinus de ædificiis illis materialibus, ʰ ad spiritualis rationem ædificii sermonem convertit, de quo suo more præclare disseruit.

q Ep. 31. n. 1. & ep. 32. n. 7. — r Ep. 31. n. 1. — s Ibid. n. 1. — t Ep. 32. n. 7. — u Ibid. n. 8. — x Ep. 31. n. 4. — y Ibid. n. 5. — z Ep. 32. n. 1. — a Ibid. n. 2. — b Ibid. n. 2. & 3. — c Ibid. n. 3. — d Ibid. n. 4. — e Ibid. n. 10. — f Ibid. n. 5. & 7. 8. — g Ibid. n. 6. — h Ibid. n. 18. & 15.

* * * * * * *

CAP.

Paulinus, concionem ad populum potius quam epistolam dixerim, inter quas tamen ei dedimus locum ut suo numero constaret. Et facile quivis judicaverit fuisse aliquando sollicitatum ab Episcopo Nolano Paulinum ut populum doceret maxime eleemosynæ virtutem & meritum, cujus erat egregius concionator & magister: de ea enim hæc præcipue tractat oratio, quæ omnium Paulini operum elegantissima est & suavissima. Stilus longe purior quam in epistolis: cum enim illam studiose elaborare coactus fuerit, videtur magis adstricta compositio, in qua solitam in epistolis verborum copiam & rapiditatem coercuit. Inscripta est *de Gazophylacio*, non aliam ob causam quam eo quod in ea primo de Gazophylacio loquitur, quod post Tertullianum vocat mensam in ecclesia positam in qua recondebantur erogatæ pauperibus eleemosynæ. Alethius ille merito ac jure laudatur * apud Hieronymum anno 407. cum tantum sacerdotis esset caractere insignitus: factum enim eum Cadurcensem Episcopum, mortuo fratre Florentio, apud omnes constat.

* V. Dissert. III. n. 2.

2. Ad hunc Florentium scripsit quoque Paulinus, quod hic observamus cum tempus conscriptæ epistolæ XLII. non omnino certum sit: eam tamen circa annum 405. scriptam putamus. A Florentio g quem nondum noverat Paulinus epistolas accepit plenas officii & humanitatis perinde ac si antiqua præcessisset inter eos necessitudo & familiaritas. Huic etiam Paulinus humaniter & liberalissime respondit, & ita lætatus h est ejus Episcopi se adeptum esse amicitiam, & caritate ditatum, ut de eo laudes Deo plurimas referat. De hoc Florentio nihil peculiare legimus. Magnifice i Paulinus ejus prædicat epistolam, cujus sermo Apostolico sale conditus saporem gratiæ, quæ illi data esset, ita exprimeret; quemadmodum eloquii suavitas quam suavis in eo esset Dominus aperte ostendebat. Adjungit Paulinus k eum per mansuetudinem ovis & agni innocentiam meruisse pastorem fieri; & sublimem factam per humilitatem & mansuetudinem cordis animam illius in id singulis diebus incumbere, ut animas de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus hamo verbi salutaris extraheret, ad

g Paulin. ep. 42. n. 1.

h Ibid.

i Ibid. n. 2. & 3.

k Ibid. n. 1. & 2.

CAP. XLVI.

Victricius, Aper, & Augustinus, Paulino scribunt: his ille respondet. Pelagius etiam scribit ad Paulinum.

1. EX carmine a quod sub initium hujus anni in S. Felicis laudem edidit Paulinus pauca nobis supersunt fragmenta, in quibus agitur de Sanctorum reliquiis quas Deus per orbem iis veluti expiandum dispersit. Si integrum exstitisset poema, ex eo innotuisset quantus Alarici nominis terror anno superiore Italiam invaserit, in quam descenderat, & unde post pugnam Pollentiæ discessit. Hoc anno ad Paulinum b scripsit Victricius Rotomagensis Episcopus per Candidianum, cui respondit Paulinus epistola XXXVII. Videat Lector Dissertationem IV. Ad Paulinum item c scripserat Aper de sua ad Christum conversione: eodem anno ei respondit Paulinus epistola XXXVIII. Quis ille fuerit Aper, & quale Paulini cum eo commercium, vide Dissert. V. Hoc, ut videtur, anno d maximi scandali causam præbuere Hippone Bonifacius presbyter & quidam laicus nomine Spes, quorum contentionem cum discutere aut saltem aliis explicare non posset Augustinus, jussit utrumque in locum quemdam miraculis clarum pergere, ut Deus alterutrius innocentiam aut culpam patefaceret. In e locum igitur ubi beati Felicis Nolani corpus conditum est eos misit, quia inde ipsi facilius fideliusque scribi poterat quidquid super ea re divinitus esset propalatum; quod citra dubium Paulini gratia dicebat, cum quo inceptum anno 395. commercium probabile est eum fovisse semper, quamvis nulla illius exstet nota ab anno 396. ad hunc usque annum. Quis fuerit Bonifacii & Spei contentionis exitus non apparet. Hac fortasse in occasione has misit ad Paulinum litteras de quibus anno sequenti in epistola f mentionem facit, in quibus, ut videtur, ei proponebat quæstionem quamdam de obligatione nostra semper Dei voluntati parendi: de qua

a Carm. 27.

b Ep. 37. n. 1.

c Ep. 38. n. 1.

d V. ep. 78. Aug. & Cod. Canon.

e Aug. ep. 78. n. 3.

f Aug. ep. 80. n. 2.

tæ humanæ, in quibus sæpe facile non potest discerni. Eum plurimi fecisse Paulinum ex iis litteris evidenter apparet. Dicit [o] se non potuisse, nec etiam debuisse Celsum retinere, cui cum Paulino melius quam secum esset. Africana Ecclesia sæpe cogebatur Episcopos in Italiam multis de necessitatibus gravissimis mittere: [p] quos quidem Episcopos fere omnes Nolam se contulisse apparet, ut ibi Paulinum salutarent. Solabatur illud Augustinum, quod assidue Paulinum amicorum oculis videret Theasius & Evodius ambo deinde confessores, quorum ultimus erat Augustino conjunctissimus, legati fuerant a Carthaginensi Concilio ut in Donatistarum effrenatam violentiam peterent leges: hoc ipso anno eas obtinuerunt mense Februario. Paulinum adierunt, Augustinus vero qui eos expectabat, cum profectus est Celsus, dixit [q] Paulinum ad se in eorum Episcoporum pectoribus & sermonibus esse venturum, cumque ex iis quæ referrent quantum posset eo satiatus fuerit, se ad eum prolixiorem, cujus se confitebatur debitorem, missurum epistolam pollicitus est. Neque ea nunc apparet, neque ulla earum quas ad se invicem ad annum usque 408. mittere potuerunt.

3. Pelagius qui, antequam vulgata esset ejus hæresis, multorum sanctorum virorum amicus erat, [r] tamquam Dei servus etiam a Paulino amabatur. Augustinus se hujusce hæresiarchæ [s] epistolas ad Paulinum misisse dicit, in quibus se satis gratiam agnoscere ajebat Pelagius, quod a Deo nobis insitam esse voluntatem liberumque arbitrium fateretur. Eadem est, ut videtur, epistola ad Paulinum longa 300. circiter lineas, ut numerat [t] ipse Augustinus, quam Pelagius afferebat anno 417. ut fidem suam probaret sinceram & orthodoxam. Augustinus non dicit in ea epistola aliquid absolute malum fuisse, at eum de gratia nonnisi remisso admodum vixque sustinendo modo in ea scripsisse contendit. Pelagius eam se epistolam [u] ante duodecim fere annos atque ideo circa annum 405. scripsisse testabatur. De Apri conversione fuse tractamus Dissertatione V. De ejus ad Paulinum epistola,

num.

1. PEr [a] Victorem ad Paulinum eo, ut credimus, anno scripsit Sulpicius Severus. Quis litterarum tenor fuerit non palam nobis est, nisi quod a Paulino peteret quamprimum sibi remitti Victorem, ut ad vindemiæ dies remissus occurreret. [b] Desiderii presbyteri litteras simul ei Victor reddidit, qui ab eo petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit. Post [c] modicum adventus sui Nolam tempus Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut Paulinus breves ad Desiderium & Severum litteras fecerit, quæ binæ perierunt. Et forsan eodem tempore aut paulo post conscripta est ad Florentium Cadurcensem Episcopum epistola XLII. de qua fuse [d] supra diximus. At vero jamjam [e] profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, dum hiems navigationem & itinera metus clauderent, quibus impeditus necessitati longam Nolæ dilationem ad finem usque hiemis præstitit. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat, ne ipsi Romanorum aut hostium exercitus in via occurrerent: quod referre fas est ad descensum Alarici [f] in Italiam anno 403. aut Rhadagaisi anno 405. Cum vero retulerimus ad annum 403. epistolam aliam Paulini ad Severum ipsi a Victore redditam; hunce metum rejicere oportet in descensum Rhadagaisi qui multo majorem quam Alaricus in Italia concitavit terrorem. Rhadagaisi [g] exercitus nonnisi circa hiemem deletus fuisse dicitur, qui licet ante fuisset; Romani etiam exercitus milites, qui adhuc multis in locis dispersi esse poterant, quique ut plurimum barbari erant, metum viatoribus incutere potuerunt.

2. Eo, ut videtur, anno [h] Posthumianus ex Oriente, exacto ibidem toto triennio, reversus est. Trigesima luce [i] ex Ægypto Massiliam pervenit, decima vero ex urbe Massilia ad locum ubi Sulpicius Severus degebat. Materiam Dialogorum suppeditarunt Sulpicio Severo prima cum ipso colloquia, sub quorum finem [k], cum Posthumianus esset Orientem mox repetiturus, eum hortatur ut per Campaniam iter haberet, licet de via multum

F hac

o Ibid.
p Ibid. & ep. 33. n. 6.
q Ep. 149.
r Ibid. ep. 186. n. 1.
s Ibid.
t August. de Gratia c. 35.
u Ibid.

a Paul. ep. 43. n. 1. & 2.
b Ibid. n. 3.
c Ibid. n. 1. & 2.
d Cap. 45. n. 2.
e Ep. 43. n. 2.
f Prosper. Chron.
g Ibid.
h Sulp. Dial. 1. c. 1.
i Ibid.
k Sulp. Sev. Dial. 3. c. 20.

que Christianam tutelæ indicium semper habita est; & ea quæ supersunt pauca ex hoc poemate [p] carmina Paulinum Romæ & Imperii Martyribus hanc victoriam tribuisse probant. [q] Victorem anno superiore a Severo & Desiderio missum ad Paulinum vidimus, coactumque fuisse Nolæ expectare donec adventasset verna tempestas ut in Gallias rediret. Sic [r] exspectantem eum invasit gravissimus morbus, quo in extremis positus est. Ejus tribulationem [s] compatiens sustinuit Paulinus, sed quamvis jam ab omnibus desperatus ægrotaret, [t] de Severi tamen fide ejusque meritis sanitatem speravit Paulinus. Revera [u] convaluit Victor: sed plus temporis in reficienda valetudine consumsit, quam ægritudine tolerata produxerat, & [x] vicino tantum Apostolorum natali plane restitutus est. Tam cito dimittere eum noluit Paulinus; sed retinuit donec secum Romam illum sui itineris annui socium duceret, ut illine proficisceretur in Gallias reversurus, & ad vindemiæ dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod præscripserat Severus [*], verum sequenti tantum anno. Duas [y] breves epistolas quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum & Desiderium scripserat Paulinus, eidem Victori deferendas dedit; sed duas proliziores ad eosdem, *remissa atque laxata in otium mente* scriptas iis adjecit. Ea quæ ad Severum prolixior erat scripta, periit, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit.

4. In [z] Spicilegio Acheriano binas nomine Severi ad Paulinum inscriptas habemus epistolas, quarum prima sane est Severi ad Paulinum, quare & eam [a] supra retulimus. Altera etiam potuisset mitti ad Paulinum, eaque esset præclarum pietatis ejus argumentum, cum sit gratiarum actio cujusdam nomine sui & aliorum, ut videtur, rusticorum, quod ipsius cohortationibus veritatem & Dei cultum fuissent edocti, minis non territi. Sed cum constet epistolam hanc non esse Severi, nos hac una nixi autoritate, Paulino, ea quæ ipsi forte non conveniunt, tribuere non audemus. Cum Paulinus in epistola ad Desiderium [b] ostendisset quid causæ fuerat cur Victor nonnisi post elapsum annum rediret, maxima se humilitate

p Carm. 18.
q Cap. 47. n. 1.
r Paulin. ep. 43. n. 1.
s Ibid. n. 2.
t Ibid.
u Ibid. n. 3.
x Ibid.
* Ibid n. 8.
y Ibid. n. 1. & 2.
z Spicil. T. 5. p. 532. 534.
a Cap. 38. n. 1.
b Ep. 43. n. 4.

morali, & mystica; ita ut Ruffinus excusatione primum allata [g] tandem obtemperaverit, ejusque votis paruerit. Accepta enim hujus benedictionis explicatione prima, petiit [h] a Ruffino Paulinus, ut per reliquos filios distributam dignaretur exponere. Paruit Ruffinus, illaque duo opera etiamnum supersunt cum litteris quas simul ad Paulinum misit. Quare ut Gennadii autoritatem taceamus, [i] Isidoro illud opus ipsi Paulino adjudicanti assentire non possumus. Se aliquid ejusmodi [k] *post tempus* a Ruffino expostulasse testatur Paulinus; Ruffinusque sibi ab ipso quædam de Scripturarum interpretatione tradita fuisse asserit: verum illa non exstant. Ex priore illius [l] ad Ruffinum epistola eum aliquid de S. Clemente (Papa) transtulisse manifestum fit; quare cum gravius eum [m] admonuisset Ruffinus ut studium in græcas litteras attentius sumeret, se implere non valere affirmat, nisi diutius Ruffini consortio fruatur, eoque præceptore utatur. Postremum per Cerealem epistolam XLVII. misit Ruffino qui [n] tunc in monasterio Pinetensi degebat, unde brevi erat Romam venturus ut in Orientem reverteretur; idque circa annum 409. ut demonstrabitur aliquando in historia S. Hieronymi & Ruffini.

2. Credimus illo eodem anno 406. Paulinum [o] misisse epistolam XLIV. ad Aprum & Amandam, a quibus unam acceperat quam multum laudat, [p] & cui dicit se nihil simile posse referre. Tandem statuit [q] epistolam in eorum sermonis retractatione contexere, & apud eos rursus illorum epistolam laudans [r] usus est ferme iisdem verbis quibus Augustinus ad ipsum scripserat anno 395. Reliquum epistolæ, adhibet in laudes Amandæ quæ seculi curas curabat, ut posset Aper totum se dare cælestibus & ministerii sui operibus. Eos denique hortatur [s] ut filios diligenter & pie educent.

Anno Christi 407. AN. 407.

3. Decimi quarti Natalitii carminis [a] in S. Felicem supersunt tantum fragmenta quædam. Illud carmen eo solum scripsisse videtur Paulinus, ut enumeraret Dei in se beneficia hujus sancti Confessoris ope. Si integrum exstaret, ex

co

g Paul. ep. 47. n. 1.
h Ibid.
i Isid. Hispal. lib. Script. Eccl. c. 4.
k Paulin. ep. 46. n. 1.
l Ibid. n. 2.
m Ibid.
n V. hist. Hieron. §. 166.
o Paul. ep. 44. n. 1.
p Ibid.
q Ibid. n. 3.
r Ibid.
s Ibid. n. 4.
t Ibid. n. 5.
a Carm. 29.

scriptum cognoscimus, sive perierint alia, sive de eo nihil amplius scripserit Paulinus; etenim constat turbas tribus annis sequentibus exortas ab hisce animi oblectationibus potuisse Paulinum avertere, qui ubi Episcopatum adeptus est, aliis sibi studiis pietatem colendam duxit. Saltem non illi erat satis otii festo die S. Felicis ut scribendis versibus animum adjungeret. Ab hoc ipso anno fuerunt *b* Paulino incredibiles occupationes, quibus illum expertem Augustinus credebat; & quibus jactatus Paulinus fortasse *c* solito citius Romam peregrinationem consuetam maturare compulsus est; illuc enim post Pascha se contulit, unde ante 15. Maii diem erat reversus. Ibi *d* Quintus diaconus jam Romæ aliquandiu commoratus ab Augustino epistolam, cujus erat portitor, Paulino tradidit. At ipsi percupienti Augustini epistolam legere per tempus non licuit, *e* donec interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuit, totum huic operi manciparet, & in ejus epistolæ lectione veluti in deliciis spiritualibus ab omni curarum fæce liber epularetur. Scribebat ad eum Augustinus de constantia Melaniæ in morte unici filii sui. Ad Augustinum 15. Maii die rescripsit *f* Paulinus epistolam XLV. in qua ejusdem Melaniæ laudes prosequitur; idemque videtur credere *g* Deum ab hominibus in vita æterna laudandum vocibus humanis post ipsam resurrectionem, sed laudem hanc humanis sensibus & eloquiis fore longe altiorem.

2. Huic epistolæ respondit Augustinus sequenti hieme per epistolam 95. cujus delator fuisse videtur *h* Possidius, qui acturus causam Ecclesiæ suæ Calamensis apud Imperatorem, data occasione usus Paulinum lubens invisit. Circa idem tempus Episcopo Memori *i* litteras dedit Augustinus, ubi de filio ejus *k* Juliano agit qui tum erat diaconus, & postea hæresiarcha factus est. Conjugatus fuerat cum Ia, & Paulinus *l* patris & filii unicus (perinde ac Augustinus) in Juliani & Iæ matrimonium scripserat epithalamium, quod ideo in annum 400. aut circiter *m* rejecimus.

3. Ad præsens tempus vel potius ad annum 409. referre possimus eam quam Gre- ... fuisse designatum; ita ut si sit Paulini nostri hæc epistola, ut minime dubitamus, ante annum 410. scripta fuerit necesse est, quo anno jam tum fuisse Episcopus videtur Paulinus. Et revera fieri non potest ut Amandus ante annum 410. obierit, si ante et post Severinum, ut communis fert opinio, Burdigalensem rexit Ecclesiam; et si epistolæ Zosimi suppostitiæ non sunt, *r* Simplicius Viennæ vivebat etiam anno 417. At enim si textus ipse Paulini diligenter observetur, quivis perspexerit id sibi animo proposuisse Paulinum ut exponeret quo statu tum Ecclesia esset cum hæc scriberet; adeoque eum recensuisse Episcopos vivos, non mortuos. idcirco non dicit, *Vidisti*, sed *Vides*, quod ad mortuos referri non potest; quod autem his verbis usus fuerit, *nunc autem Pegasium*, innuisse videtur Pegasium tum fuisse recens Episcopum. Itaque cum Alethium Cadurcensem Episcopum hunc fuisse arbitremur, quem Hieronymus solo presbyteri nomine designat in quadam epistola quæ videtur anno 407. scripta, isthæc epistola non videtur a Paulino fuisse conscripta nisi paulo ante Episcopatum circa annum 408. vel 409. Quid referat historia de Exsuperio, Simplicio, et Amando, alius in lucem proferet: nihil de Diogeniano, Dinamio, et Pegasio comperimus. De Alethio vide Dissert. III. n. 2.

4. Paulo plura recenset Gregorius de Venerando: erat ille profecto *s* Senator, et verisimiliter Claromontanus. S. Artemio successit, et VII. numeratur Claromontanus Episcopus. Nihil certum habemus de ejus gestis præter ipsius Paulini testimonium. *t* In vigilia Natalis Domini hunc obiisse ferunt, cujus exsequiæ postridie exsolutæ instar solemnis hujus diei processionis habitæ sunt. Gregorius Turonensis *u* asserit ad ejus tumulum plurima patrata miracula. Sepultus est autem in quadam ecclesia quæ nomen ejus sortita est, ditata *x* multorum Sanctorum corporibus, in iis maxime *y* S. Nepotiani, V. Episcopi Claramontani, et *z* S. Liminii martyris: quæ basilica etiamnum in hortis Abbatiæ S. Alyrii visitur, *a* sed paucissimæ ibi relictæ sunt S. Venerandi reliquiæ, cum maxima pars 22. Decem-

r Baron. A. 417. ... in Append.

s Greg. Turon. Hist. Franc. lib. 2. c. 13.

t Ibid.

u Ibid. c. 17.

x Ibid. c. 35. & 36.

y Ibid. c. 35.

z Ibid. c. 15.

a Bolland. Ianuar. ... p. 134.

sapiens ut Salomon, apostolicus ut Petrus, amabilis ut Johannes, cautus ut Thomas, doctor ut Paulus, videns ut Stephanus, fervens ut Apollo. De sollicitudine autem & cura Ecclesiarum, in fide & caritate omnes Apostolos & Episcopos imitatus est. Hæc omnia in se habuit, hæc in tempore conversationis suæ fideliter custodivit. [x] *Et vere talis erat ut ab omnibus amaretur: vixit enim cunctis in exemplum acquirendæ salutis, & in refrigerium consolationis. Neque enim solius hæc mea vox est: testes sunt omnes provinciæ, testis est omnis terra quam Romanus orbis includit, testes etiam sunt barbaræ nationes ad quas fama domni Paulini pervenerat.* [y] *Nec immerito ab omnibus amabatur, qui aderat omnibus. Quem enim jacentem non sua dextera erexit? quem interpellantem se non pia voce consolatus est? Erat enim pius, misericors, humilis, & benignus; nullum spernens, nullum despiciens. Omnibus tribuebat, omnibus indulgebat: animabat trepidos, mitigabat violentos; hos verbis, illos ædificabat exemplo: alios epistolis, alios sumtibus adjuvabat. Nullas opes, nullas divitias, nisi quas sanctis suis Christus promiserat mirabatur. Aurum atque argentum, & ceteras sic definiebat, ut ea sibi ad largiendum liberalitas, non ad retinendum cupiditas vendicaret. Et ut breviter dicam, omnia bona in se habuit quia Christum amavit: habuit enim fidem, mansuetudinem, curam proximorum, jugem pro miseris sollicitudinem, compassionem pro infirmis, nihil aliud respiciens nisi pacem & caritatem; solus namque mendicabat, ut omnibus abundaret. Denique quis locus est in orbe terrarum, quæ solitudo, quæ maria, quæ S. Paulini beneficia non senserunt? Omnes eum agnoscere cupiebant, omnes videre desiderabant. Quis ad illum non lætus advenit? aut quis ab illo non desideraturus abscessit? Nam qui corpore eum videre non poterant, saltem epistolas ejus contingere cupiebant. Erat enim suavis & blandus in litteris, dulcis & bene suavis in versibus. Quid plura? Vix quæcumque de illo dicuntur admitteret credulitas fidei, nisi propellerent sua facta mendacium.*

x Ibid. n. 2.
y Ibid. n. 3.

nem crudelis fuerit, & partem auris servandam voluisset abscindere, nisi in illo vulneris res fuisset. Videtur [d] ipse Paulinus senem Valgium naufragio ereptum aquis lustralibus abluisse, illique [e] Victoris nomen in ipso baptismate indidisse. Navis [f] quæ erat cujusdam Christiani Secundiniani nomine, & in qua servatus fuit, sine ullo damno oneris [g] in Lucanorum & Brutiorum littore allapsa est, quo [h] Posthumiani Senatoris Romani possessio adluitur. Posthumiani procurator navem illico occupavit, & captam vacuefecit, cui [i] præter onus publicum plura etiam de stipendiis & peculiis nauticis inerant. [k] Super hoc latrocinio apud Provinciæ Judicem depositæ jam sæpe fuerant querelæ, sed procurator primo vi rebellavit adversus provincialis Judicis edicta ejusque ministros, postea Romam profugit, quo Secundinianus cum Victore se contulit. Rescribens Macario Paulinus, eum [l] precatus est ut Posthumianum ad jura pietatis & justitiæ leges adduceret, faceretque ut a procuratore ablata solummodo restituerentur; quod enim spectat ad summendas de eo pœnas, orat Paulinus Macarium ut ab iis abstineatur. Videtur ille fuisse Macarius qui, postquam Vicarius Præfectorum exstitit, Romæ fuit hoc tempore pietate maxime & scientia percelebris, & cui, ut docet Augustinus [m] prolixam Paulinus noster de morte uxoris consolatoriam dederat epistolam.

d Ibid.
e Ibid. n. 2.
f Ibid. n. 2. & 13.
g Ibid. n. 1. & 13.
h Ibid. n. 95.
i Ibid. n. 2.
k Ibid. n. 13.
l Ibid.
m Aug. ep. 259. n. 1.

Ann. Christi 410. 411. 412. 413.

AN. 410. 411. 412. & 413.

2. Celebris est Romæ vastatione annus 410. [n] quo Alaricus Gothorum rex 24. Augusti die Urbem ingressus traditur, ex eaque vigesimo sexto ejusdem mensis egressus [o] Campaniam deinde populatus est. Referendum est [p] profecto ad illud tempus quod dicit Augustinus, [q] Nolam scilicet obsessam a barbaris, quo tempore hujusce urbis civibus visus est S. Felix, quibus jam tot pietatis suæ argumenta crebris miraculis præbuerat; quod Augustinus non ex opinione communi, sed ex certis testibus se comperisse fatetur. Hinc colligit [r] Baronius hacce occasione cives Nolanos evasisse incolumes: quod non asserit Augustinus; immo

n Theophan. & Oros. l. 2. c. 39. & l. 7. c. 39.
o Philostorg. l. 12. c. 4.
p Baron. A. 410. §. 46.
q Aug. lib. de cura pro mortuis c. 16.
r Baron. A. 410. §. 46.

3. Circa hoc idem tempus ad Augustinum epistolam L. scripsit [a] Paulinus varias illi quæstiones proponens quibus statim responsum dedit Augustinus; quo amisso, eidem rescripsit iterum Paulinus, cui responsum alterum misit Augustinus quod & secundo amissum est. His tamen non permotus Paulinus tertiam de iisdem difficultatibus epistolam scripsit, pium quoddam opus meditans. Anno 413. magnum *de Civitate Dei* opus Augustinus exorsus est, cujus in primis capitibus illustre [a] Paulini virtuti testimonium reddit.

[a] Paulin. ep. 30.
[a] Aug. lib. 1. de Civit. Dei c. 10.

AN. 414. *Anno Christi* 414.

4. Ad quæstiones a Paulino propositas respondit Augustinus [b] epistola 149. quam Paulino redditam fuisse non dubium est, cum ad nos usque pervenerit: cujus sub finem [c] animadvertimus Paulinum nostrum tunc apud se habuisse alterum sui nominis presbyterum; tertium quoque ejusdem nominis, qui temporum calamitate fortunarum suarum jacturam passus ad Paulinum nostrum se receperat, & ex damnis suis sub tanto duce proficere conabatur. [d] Videtur ille aliquam ab Augustino institutionem postulasse, sed hunc paucis hortatus est, in epistola ad S. Paulinum data [e], ut de eo statu in quo Providentia divina fuerat constitutus Deo gratias ageret; *Non enim* inquit Augustinus, *uberiore fructu legit, vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem*. De Paulino Episcopo Nolano nihil historiæ proditum est annis 415. 416.

[b] Aug. ep. 149.
[c] Ibid. n. 4.
[d] Ibid.
[e] Aug. ep. 149. n. 34.

AN. 417. *Anno Christi* 417.

4. Jam antea [f] observavimus Paulinum nostrum amicitia fuisse devinctum cum Pelagio antequam proderentur ejus errores, & cum Juliano in Campania Episcopo, qui postea Pelagiani dogmatis fuit defensor acerrimus. In ipsa [g] Paulini familia (*apud vos*) vel saltem in civitate Nolana, magna pro errore Pelagiano quidam obstinatione nitebantur: eapropter Augustinus epistolam 186. alias 106. ad

[f] Cap. 46. n. 3. & c. 49. n. 2.
[g] Aug. ep. 186. n. 29.

nianus Episcopus ob hæresim Pelagianam sede sua pulsus est duobus Imperatoris Honorii edictis: at historiæ de Paulino nihil hoc anno proditum est.

Anno Christi 419. AN. 419.

CAP. LII.

Ad Synodum Ravennam invitatur Paulinus ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. SS. Eucherius & Honoratus cum Paulino amicitiam instituunt.

1. Zosimo Papa mortuo exeunte anno 418. schisma conflatum est & oborta in clero dissensio, cujus pars minor elegit Eulalium archidiaconum in summum Pontificem, major vero Bonifacium presbyterum. Sub finem mensis Martii anno 419. Honorius Imperator per litteras sanctissimes diversarum provinciarum Episcopos ad Synodum Ravennam convocavit, quo tantæ controversiæ finem facerent. In primis vero scripsit [a] ad S. Paulinum Nolanum Episcopum: sed is propter corporis invaletudinem minime accedere valuit. Cum autem indicta Synodus, Eulalii temeritate, fuisset intermissa, nec ad effectum perducta [b], Concilium translatum est Spoleti maximo numero habendum idibus Junii. Idem [c] Honorius Imperator, seu potius illius germanus [d] Constantius Patricius, rebus Imperii Præfectus, Paulinum rogavit ut venire dignaretur, & ideirco ad eum [e] litteras reverentiæ plenas dedit, ex quibus quantæ apud eum æstimationis quantique meriti fuerit Paulinus colligi potest. Eum primo sanctum ac venerabilem patrem appellat, & deinde dilatum propterea dicit Concilium, quod, absente illo propter invaletudinem, existimatum sit nihil posse definiri. Epistola autem sic se habet petita ex codice Vaticano MS. apud Baronium anno 419. §. 20.

[a] Baron. A. 419. §. 19.
[b] Ibid. §. 20.
[c] Ibid. §. 16.
[d] Ibid. §. 19.
[e] Ibid. §. 20.

Sancto

rer non suscepit, siquidem septimo idus Aprilis *f* totum negotium alio modo consumtum est.

f Baron. A. 421. § 34.

AN. 421. usque ad 426.

Anno Christi 421. *vel* 424.

2. Ab anno 319. de S. Paulino nihil historiæ proditum est usque ad annum 421. quo S. Augustinus *g* ad eum per presbyterum Candidianum misit librum *de cura gerenda pro mortuis*. Eum prolixum fecit Augustinus amore diutius loquendi cum Paulino, illumque scripsit circa annum 421. vel non serius anno 424. Paulinum obsecrat Augustinus ut rescribere dignetur quomodo hunc librum acciperet. Ad hæc tempora convenit referre commercium quod Paulino cum Lerinensibus monachis & solitariis intercessit. Data est autem hæc epistola *h* a Paulino jam Episcopo Nolano ad Eucherium nondum episcopum, cum adhuc Lerinensibus præesset S. Honoratus Abbas, qui anno 426. ad Arelatensis Ecclesiæ episcopatum assumtus est. Nemo nescit S. Honoratum, abdicata seculi vanitate, in insulam Lerinum in ora provinciæ maritima secessisse, ibique monasterium fundasse, quod deinde celeberrimum factum est. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, *i* cum Paulinum in eodem vitæ instituto fuisset imitatus, cum Galla conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie *S. Margaritæ insula* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Hinc *k* quosdam ad Paulinum visitandum misit Eucherius, qui quidem cum divina gratia sibi invicem innotuissent, connexi sunt per viscera caritatis Christi. Per hosce viros ab Eucherio missos locum habitationis illius simul & venerabilis Honorati agnovit Paulinus: unde conjici potest Honoratum in Ecclesia nondum celebrem tunc fuisse. Epistola, quam haud dubie S. Paulinus tunc temporis ad Eucherium direxit, intercidit. An ad Honoratum tunc scripserit non compertum est. Verum Honoratus *l* anno insequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres religiosos de sancto congregationis suæ numero ad Paulinum visitandum misit. Eorum profectionem ignoravit *m* Eu-

g Aug. lib. de cura ger. pro mort. c. 1. & 18.

h Paulin. ep. 51.

i Chiflet. p. 88.

k Paulin. ep. 51. n. 1.

l Ibid. n. 2.

m Ibid. n. 3.

stiti in posterum commendasset.

Anno Christi 431.

AN. 431.

Cap. LIII.

Sancti Paulini extremus morbus, & Obitus.

D 1. AD Paulini tandem Obitum veniamus, cujus narrationem fecit oculatus testis. Jamdiu *a* Paulinus de hoc mundo ad cæleste habitaculum evolare cupiebat ut ibi cum Sanctis haberet mansionem, cum *b* gravissimo lateris dolore gravatus, & in extremis positus, ex superfluo archiatrorum mandato ustionibus multo magis fatigatus est. Triduo ante illius obitum *c* duo ad eum Episcopi visitandi studio convenerunt, S. Symmachus, & benedictus Acindynus (ut Chiffletius *d* ingeniosa sane conjectura restituit ex lectione MS. codicis Medicæi, cum in vulgatis antea legeretur
E *Benedictus Hyacinthinus*. Cum autem *e* nec sancti Symmachi nec benedicti Acindyni sedes expresserit Uranius, conjectura est eos e vicinia advenisse, ac fuisse fortassis sanctum Symmachum Episcopum Capuanum, cujus nomine plures exstant ecclesiæ in civitate & provincia Capuana, & cujus solemnitas ad XI. kalendas Novembris adscripta est in veteri Kalendario Capuano; quo autem ille potissimum vixerit tempore penitus ignoramus. Duo isti præsules *f* Paulinum in extremis laborantem convenerunt, cum jam de salute ejus
F omnes desperassent. Ita *g* tamen in eorum adventu recreatus atque refectus est Paulinus, ut oblita omni carnali infirmitate, totum se eis spiritalem atque angelicum exhiberet. Jussit *h* sibi ante lectulum suum sacra vasa & ornamenta ecclesiastica exhiberi, & una cum sanctis Episcopis obtulit Deo sacrificium; simulque & eos quos pro disciplina ecclesiastica a communione sacrorum mysteriorum extorres esse

a Uran. de Obitu S. Paulin. n. 4.

b Ibid. n. 3.

c Ibid. n. 2.

d Chiffl. p. 190.

e Ibid. p. 193

f Uran. n. 2.

g Ibid.

h Ibid.

[illegible]mus, commonitus quod pro vestimentis quæ pauperibus erogata fuerant quadraginta solidi deberentur, leviter subridens ait ad Posthumianum: *Securus esto fili, crede mihi quia non deerit qui debitum pauperum solvat.* Et ecce, non longa interposita mora, ingressus est quidam presbyter de Lucaniæ partibus veniens, missus a sancto Episcopo Exsuperantio, & a viro clarissimo fratre ejus Ursatio, qui ei per ipsum muneris gratia quinquaginta solidos miserunt: quibus acceptis, Paulinus gratias Deo egit quod non dereliquisset sperantem in misericordia ejus. De his autem quinquaginta solidis ipse presbytero, qui eos exhibuerat, manu sua duos dedit; reliquos vero negotiatoribus qui vestimenta pauperibus dederant, reddi mandavit. Cum autem jam *a* nox diei successisset, usque ad mediam noctem paululum quieti concessit, nec ultra potuit somnum capere, crudescente lateris dolore excitatus, & archiatrorum ustionibus fatigatus. Una antequam lucesceret hora vir sanctus, ut solebat, omnes excitavit, & matutinum officium ex more & ordine celebravit. Facta autem die presbyteris & diaconis atque omnibus clericis pacem hereditariam exemplo Dominico prædicavit, dein tacitus usque ad vesperum perduravit. Tunc vero lucernariæ devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce dixit, *Paravi lucernam Christo meo.* Deinde facto aliquandiu silentio, *b* circa horam decimam aut undecimam in nocte, omnibus qui aderant sollicite vigilantibus, subito cellula ejus tam ingenti terræ motu concussa est, ut hi qui lectulo ejus assistebant exterriti atque turbati ad orationem se cuncti jactaverint, *c* nihil tamen scientibus his qui pro foribus consistebant: neque enim publicus ille in tota domo, sed privatus in cellula fuerat terræ motus, qui præsagiebat quanto dolore omnes in hujus Sancti obitu essent afficiendi.

2. Ille vero Deo debitum *d* spiritum exhalavit angelicis susceptum manibus. Porro ubi ad beata cæli gaudia felix anima evolavit, *e* ita niveo candore vultus ejus & totum corpus affectum est, ut omnes qui aderant inter

a Ibid. n. 9.

b Ibid.

c Ibid.

d Ibid.

e Ibid. n. 10.

A Paulino jam vita functo ad cælos evocatur S. Johannes Neapolitanus Episcopus. S. Paulini Obitus historiam scribit Uranius.

1. Qui de Paulini Obitu scripsit Uranius, *a* narrat apparitionem quæ anno Christi 432. post Paulini obitum proximo, contigisse creditur. Tunc temporis *b* præerat Ecclesiæ Neapolitanæ Episcopus nomine Johannes, qui de nocte ad quintam feriam in majori hebdomada somno sopitus vidit S. Paulinum, ut ipse Johannes retulit, angelica dignitate vestitum atque ornatum, favum mellis candidissimum in manu tenentem, ac dicentem sibi: *Frater Johannes, quid hic facis? solve vincula tædiorum tuorum, & jam ad nos veni: hæc enim esca, quam in manu teneo, apud nos abundat.* Hæc cum dixisset, Johannem Episcopum complexus est, et immisit in os ejus partem favi illius; cujus dulcedinem atque odorem Johannes ita concupivit, ut si illi in ipsa revelatione potestas fuisset, S. Paulini pedes quos tenebat amplexos nullatenus dimisisset. Statim a somno excitatus est, et eadem die, id est quinta feria, sanus Dominicæ Cœnæ solemnitatem celebravit, et juxta consuetudinem suam clericis et pauperibus cœnam apposuit: sexta vero feria orationi vacavit. Sabbato autem secunda hora diei, id est circa septimam matutinam, ad Ecclesiam lætus processit, et ascenso tribunali ex more populum salutavit, pacem eis prænuntians; resalutatusque a populo, orationem dedit, et collecta oratione spiritum exhalavit. Hac tamen die et sequenti nocte solito more peractum est divinum officium. Postera autem, Dominicæ Resurrectionis die, illuminatis lampadibus cum ingenti neophytorum pompa, prosequente etiam multitudine populorum usque ad sepulcrum, gloriosam atque laudabilem sepulturam adeptus est. Johannes *c* ille inter Neapolitanos Episcopos decimusquartus sedisse fertur. De eo nihil legitur, nisi quod Marciano prope * Puteolos sublatum S. Januarii corpus Neapolim transferri jussit, quod in eo oratorio

D E F

a Uran. n. 18. & Chiff. p. 214. 219.

b Uran. n. 12.

c Paul. Chiff. p. 198.

* Gall. Pontoles.

ronensis nihil de S. Paulini vita se legisse dicit. Pacatum vero, quem nobilitatis titulo ornat Uranius [f] vel huic laicum & genere nobilem, ex Gallia Christianum, & probatum illo ævo poetam fuisse colligi potest, qui originem duxit a Latino Pacato claro sane oratore, qui Theodosio Imperatori anno 389. Romæ panegyricum dixit post Maximi tyranni interitum. De illo unum certo scimus, [h] eum scilicet co-

transitu magnam penes se lectionem habuisse indicat Gregorius [c] Turonensis, in qua de sanctorum Ianuarii & Martini apparitione fit mentio; Isidorus [a] vero de S. Paulini Obitu historiam Uranii commemorat. De iis quæ huic Uranii narrationi aut adiicere, aut adimere, quibusdam placuit, egregie disputat Chiffletius in Paulino illustrato.

de gl. Confess. cap. 107.

[f] Isid. Hispal. lib. de Scriptor. Eccles. c. 4.

[a] Chiffl. p. 179. 180. 197. & 200.

G EPI.

… duxit uxorem, Cap. 1. n. 1.

Exeunte 389. Cujus hortationibus, sanctorumque Episcoporum & presbyterorum suffragiis, ad Christum conversus est ætatis anno 36. Cap. 4. n. 2. & 3. Cap. 5. n. 2.

A Delphino Burdegalensi Episcopo baptizatus, Cap. 5. n. 2.

Incerto anno, circa ante 390. In Hispaniam cum piissima conjuge Therasia secessit: Ibid. n. 1. Cap. 6. n. 3.

Exeunte 389. Ibi quatuor completos annos commoratus ex ea suscepit filium qui sub octavum ab ortu diem defunctus Compluti sepultus est. Cap. 7. n. 2.

Paulinus se Deo dicat & consecrat, ac Monasticam vitam amplectitur;

392. Prædia vendit, & pecuniam pauperibus erogat, Cap. 8. n. 1. & 2.

Exeunte 393. Barcinone facto multitudinis impetu a Lampio Presbyter ordinatur invitus die Dominica Nativitatis Christi, ætatis anno 40. Cap. 15. n. 1. & 2.

Anno Christi 394. post Pascha. Ex Hispania in Italiam venit, & Florentiæ peramanter exceptus est ab Ambrosio, qui illum clero suo adscribere voluit, ut etsi diversis in locis degeret, tamen Mediolanensis Ecclesiæ presbyter censeretur; Cap. 17. n. 1.

Hinc Romam se contulit, ubi dum honorifice exceptus est a populo & Proceribus viris. Siricii Papæ & quorumdam Romanæ Ecclesiæ clericorum sensit invidiam: Ibid. n. 2. Ibid. n. 2.

395. Quamobrem paucis post diebus Nolam se recipit, & ibi consistit una cum conjuge. Cap. 26. n. 2.

In morbum incidit, & ab Africæ & Campaniæ Episcopis, Clericis ac monachis invisitur. Cap. 30. n. 2. & 3.

398. Sanctissimo Capuanæ Ecclesiæ præsbytero Basilio magna vi ereptam domum restitui impetrat.

In Paulini gratiam scribit Anastasius Papa ad Episcopos Campaniæ. Cap. 32. n. 3.

Gravi & diutino morbo laborat Paulinus, Cap. 33.

401. A Niceta Dacorum Episcopo & a Melania seniore invisitur; Cap. 41. n. 1. & 2.

Basilicas Nolæ ædificat, Cap. 42. & 43.

403. Item Fundis ecclesiam construi jubet. Cap. 44.

Ipsius frater moritur. Cap. 45. n. 1.

Exeunte 409. Paulinus Nolæ creatur Episcopus, ætatis anno 56. Cap. 10. n. 1.

410. Nola a Ghotis capta, nihil mali Paulino illatum est. Cap. 11. n. 2. Ibid. n. 4.

Apud eum se recipiunt Paulini duo, unus presbyter, alter laicus. Cap. 13. n. 1.

410. Ad Synodum Ravennam ab Imperatore invitatur, ut Romanæ Ecclesiæ schisma componat. Cap. 11. n. 1.

431. mense Jun. Gravissimo laterum dolore correptus a duobus Episcopis invisitur triduo ante obitum,

Cum quibus ante lectulum suum offert Deo sacrificium. Ibid. n. 1.

Ad Ecclesiæ communionem revocat a sacris mysteriis extorres, Ibid. n. 1.

Postridie cum suis matutinum persolvit officium. Ibid. n. 1.

Et data pace omnibus Ecclesiæ suæ Clericis; Ibid. n. 1.

431. 22. Jun. Circa horam decimam in nocte cubiculum in quo jacebat terræ motu contremuit, Ibid. n. 1.

Ac paulo post animam Deo reddidit, ætatis anno 78. Ibid. n. 2.

Niveo candore vultus ejus & totum corpus resplenduit. Ibid. n. 2.

Pagani ac Judæi ingenti fletu & scissis vestibus ad ejus exsequias una cum Christianis convenerunt. Ibid. n. 2.

Nolæ in basilica S. Felicis sepultus est. Cap. 34. n. 1.

432. Ad cœlos ab eo evocatur S. Johannes Neapolitanus Episcopus.

S. PAU-

[a] *Vincit centum oculos regie* [a] *pavo tuos.*
Cedimus ingenio quantum præcedimus ævo.
Assurgit Musæ nostra Camœna tuæ.
[b] *Vive, vale, & totidem venturos* [b] *congere Janos,*
Quot tuus aut noster conseruere patres.

AUSONIUS *epist.* XXI. *ad* PAULINUM.

Hæc fragmenta collata ad eosdem codices.

IAmbe Parthis, & Cydonum spiculis,
Iambe pinnis alitum velocior,
Padi ruentis impetu torrentior,
Magna sonoræ grandinis vi densior,
Flammis corusci fulminis vibratior;
Jam nunc per auras, Persei talaribus,
Petasoque ditis Arcados vectus vola, &c.
PAULINI *adisque mœnia, Ebromagum loquor.*
Et protinus jam si resumtis viribus,
Alacri refecti corporis motu viges,
Salvere jussum mox reposce mutuum, &c.
Dic &, valere; dic, avere te jubet
Amicus, & vicinus, & fautor tuus,
Honoris auctor, alter ingenii tui;
Dic & magister, dic Parens, dic omnia
Blanda atque sancta caritatis nomina.
Aveque dicto, dic vale, & actutum redi, &c.
Aliquid reportans interim munusculi
De largitate musici promptarii.

AUSONIUS *epist.* XXIII. *ad* PAULINUM.

Recensita sunt hæc fragmenta ad MSS. codices Lugd. Poelm. Reg. & edd. Bad. Grav. Lud. Poelm. Schot. Toll. & Vinet.

DIscutimus, PAULINE, jugum quod certa fovebat
Temperies: leve quod positum, & tolerabile junctis,
Tractabat paribus concordia mitis habenis. &c.
Cedebat Pylades: Phrygii quoque gloria Nisi

a Quidam codices, *pave.*
b Codd. quidam, *consere.*
c Sic MSS. codices. Edici, *Agnoscerque.*
d Edd. quidam codd. *suas ... musas.*

Aspersa.

AUSONIUS *epist.* XXIV. *ad* PAULINUM.

Collata sunt hæc fragmenta cum codicibus supra notatis, & præterea cum MS. Voss.

PRoxima quæ nostræ fuerat querimonia chartæ,
Credideram quod te, PAULINE, inflectere posset,
Eliceretque [c] *tuam blanda objurgatio vocem.* [c]
C *Sed tu, juratis velut alta silentia sacris*
Devotus sineas, perstas in lege tacendi.
Non licet? anne pudet? &c.
Si prodi, PAULINE, times, nostræque vereris
Crimen amicitiæ, Tanaquil tua nesciat istud.
Tu contemne alios, nec dedignare parentem
Adfari verbis. Ego sum tuus altor, & ille
Præceptor primus, [d] *primus largitor honorum,* [d]
Primus in Aoniam qui te collegia duxi.

AUSONIUS *epist.* XXV. *ad* PAULINUM.

Recognita sunt hæc fragmenta ad MSS. codices Lugd. Mariang. Reg. & ad 7. edd. supra notatos.

D *QUarta tibi hæc notos detexit epistola questus,*
PAULINE, & blando residem sermone lacessit;
Officium sed nulla pium mihi pagina reddit &c.
Vertisti PAULINE tuos dulcissime mores. &c.
Ergo meum, patriæque decus, columenque [e] *Senatus,* [e]
Bilbilis, aut hærens scopulis [f] *Calagurris habebit?* [f]
Aut quæ dejectis juga per scrupulosa ruinis
Arida, torrentem Sicorim despectat Ilerda.
Hic trabeam, PAULINE, tuam, Latiamque curulem
Constituis, patriosque istic sepelibis honores?

PRUDENTIUS *lib.* I. *contra Symmachum.*

E *NOn PAULINORUM, non Bassorum, dubitavit*
Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam
Gentis Patriciæ venturo attollere seclo.

d Ita MS. Reg. & edd. codd. Bad. Lugd. Toll. & Vinet. alii, *veterum.*
e MS. Mariang. *Senati.*
f Sic MSS. Lugd. & Reg. cum edd. Poelm. Edd. 4. *Calagurris.*

sed puris manibus & candido pectore, pauperem te & spiritu & operibus gloriaris... Librum tuum, quem pro Theodosio principe prudenter ornateque compositum transmisisti, libenter legi, & præcipue mihi in illo subdivisio placuit: cumque in primis partibus vincas alios, in penultimis te ipsum superas. Sed & ipsum genus eloquii pressum est, & nitidum; & cum Tulliana [b] luceat puritate, crebrum est in sententiis. Jacet enim, ut quidam ait, oratio, in qua tantum verba laudantur. Præterea magna est rerum consequentia, & alterum pendet ex altero. Quidquid assumpseris, vel finis superiorum, vel initium sequentium est. Felix Theodosius, qui a tali Christi oratore defenditur. Illustrasti purpuras ejus, & utilitatem legum futuris seculis consecrasti. Macte virtute: qui talia habes rudimenta, qualis exercitatus miles eris? O si mihi liceret, istiusmodi ingenium, non per Aonios montes, & Heliconis vertices, ut poetæ canunt, sed per Sion & Ithabirium, & Sina excelsa [c] ducere; si contingeret docere quæ didici, & quasi per manus mysteria tradere Scripturarum, nasceretur nobis aliquid quod docta Græcia non haberet.... Si haberes hoc fundamentum (*divinas nempe Scripturas*); immo si quasi extrema manus [d] operi tuo induceretur, nihil pulcrius, nihil doctius, nihil dulcius, nihilque latinius tuis haberemus voluminibus. Tertullianus creber est in sententiis, sed difficilis in loquendo. Beatus Cyprianus, instar fontis purissimi, dulcis incedit, & placidus est; & cum totus sit in [e] exhortatione virtutum, occupatus [f] persecutionum angustiis, de Scripturis divinis nequaquam disseruit. Inclito Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit eloqui non potest. Lactantius quasi quidam fluvius eloquentiæ Tullianæ, utinam tam nostra [g] confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit. Ar-

[a] MS. Victorinus codex cum ed. Mogunt. an. 1470. *ascendis*.
[b] MS. Vict. *eluceat*.
[c] MS. codex Vict. cum ed. Mog. *doctrinam Scripturarum*.
[d] Iidem codices, *in tuo opere duceretur*.
[e] Sic emendavimus ex MS. codice Vict. & ed. Mogunt. Ante erat, *exercitatione*.
[f] MS. Vict. & ed. Mog. *persecutionis*.

ut prius Senatus habuit. Præpara tibi divitias, quas quotidie eroges, & numquam deficiant; dum viget ætas, dum [h] nondum canis [i] spargitur caput, antequam *subeant morbi, tristisque senectus; & labor, & [m] diræ rapiat inclementia mortis*. Nihil in te mediocre esse contentus sum, totum summum, totum perfectum desidero.

Horat. Satyr. lib. 1. — Virgil.

Hieronymus *epist.* XXXIV. *ad Julianum*.

Nec est quod excuses nobilitatem, & divitiarum pondera. Respice sanctum virum Pammachium, & ferventissimæ fidei Paulinum presbyterum; qui non solum divitias, sed seipsos Domino obtulerunt: qui contra diaboli tergi versationem, nequaquam pellem pro pelle, sed carnes, & ossa, & animas suas Domino consecrarunt: qui te & exemplo & eloquio, id est, & opere et lingua possunt ad majora perducere. Nobilis es? & illi; sed in Christo nobiliores: dives & onoratus? & illi; immo ex divitibus & honoratis pauperes & inglorii; & idcirco ditiores, & magis incliti, quia pro Christo pauperes & inhonorati.

Hieronymus *epist.* CIII. *ad Paulinum*.

Hæc fragmenta recognita sunt ad MS. codicem Vict.

Frater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit & suavissimas litteras, quæ a principio amicitiarum fidem probatæ jam fidei & veteris amicitiæ præferebant. Vera enim illa necessitudo est, & Christi glutino copulata quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola & palpans adulatio, sed Dei timor, & divinarum Scripturarum studia conciliant. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui litterarum tuarum mihi gratiam duplicavit; re-

[g] MS. Vict. *firmare*.
[h] MS. codex Vict. *simplicium*.
[i] Addita particula & ex MS. codice Vict. & edit. Mogun.
[k] MS. Vict. & ed. Mog. *dum adhuc non*.
[l] MS. codex Vict. *aspergitur*.
[m] MS. Vict. & ed. Mog. *dura*.

ferens

quæ loquentur? Ex illa familia, illa prosapia, illa indole, tanta præditum eloquentia migrasse a Senatu; interceptam familiæ nobilis successionem; ferri hoc non posse. Et cum ipsi capita & supercilia sua radant siquando Isidis suscipiunt sacra; si forte Christianus vir attentior sacrosanctæ religioni, vestem mutaverit, indignum facinus *f* clamant. Equidem doleo tantam esse in mendacio observantiam, in veritate negligentiam, ut confundantur plerique attentiores ad sacrosanctam religionem videri, non considerantes vocem dicentis: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, g confundar & ego eum coram Patre meo qui est in cælis.*

AUGUSTINUS *epist.* XXVI. (*al.* 39.) *ad Licentium.*

Recognitum est hoc fragmentum cum ed. Bened. ad 23. MSS. codices & edd. quatuor.

VAde in Campaniam, disce PAULINUM, egregium, & sanctum Dei servum, quam grandem fastum seculi hujus, tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit; ut eam subderet Christi jugo, sicut subdidit: & nunc, illo moderatore itineris sui, quietus & modestus exsultat. Vade, disce quibus opibus ingenii, sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quidquid boni accepit ex illo; ne amittat omnia, si non in eo reponat a quo hæc habet.

AUGUSTINUS *epist.* XXVII. (*al.* 32.) *ad* PAULINUM.

Hujus epistolæ fragmenta collata sunt cum edit. Bened. ad 24. MSS. cod. & edd. 4.

O Bone vir, & bone frater, latebas animam meam: & ei dico ut toleret quod adhuc lates oculos meos; & vix obtemperat, immo non obtemperat.... Ne reprehendas, quæso jus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. *b* Videtur a legentibus ibi conjux, non dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui: quam in tuam unitatem redactam & redditam, et spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulatam, officiis vestræ sanctitati debitis, in & uno *c* resalutamus. Ibi cedri Libani ad terram depositæ, & in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hu-

D jus fluctus imputribiliter secant. Ibi gloria, ut acquiratur, contemnitur; & mundus, ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis. Hæc atque hujusmodi suavissima & sacratissima spectacula litteræ tuæ præbent legentibus, litteræ illæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis. Quomodo nobis anhelant sitim tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini? quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas im-

E petrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, & ita serenæ sunt? Quid est, quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum est, plus certe non habeo.... Fratres, non solum qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt, sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere; sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus

F vacat, *d* vides quid mecum sitiat Africa.

a Ita MSS. codices Pratellensis, Gemeticensis, Vindocinensis, Michaelinus in Monte Tumba, & Mis. Dei; nec ullus præfert lectionem Baronii in Annalibus. Ante erat, *in Aquitania*.
b Addita particula *autem* ex MSS. codicibus quatuor.
c Sic emendavimus ex MS. Vindocinensi codice. Alii, *solabitur se*.
d Editio Parisiensis, *simplicitatis*.
e MS. codex Vindoc. in margine per correctionem, *audierunt* . . . *querelantur*.
f Ita repositum ex tribus MSS. codicibus Gemet. Pratell. & Mich. Alias, *appellant*.
g MSS. codices Vindoc. Mis. Dei, & Mich. *confundam*.

a Editi codicesque *& affectus*. At MSS. sexdecim: *& afferetur*.
b Sic 2 1. MSS. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi revixans excitatur, non dux, &c.*
c Ita in MSS. Vaticanis tribus & in sexdecim Gallicanis. In MS. uno Vaticano, *una mente resalutamus*. In prius editis, *uno ore salutamus*.
d Editi, *veniat & videas quid mecum sentiat Africa*. At MSS. codices carent his verbis, *venias &*, habentque, *vides quid*, &c. ac demum ex iis tres, *quid mecum sitiat*: quo verbo pulcre alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit rursum in epist. 31. & 42.

AUGU-

vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, & postulo, & flagito, ut in Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem venire dignemini. Scit Deus, quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque fama prædicante didicerunt; sed etiam propter ceteros, qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus .... Aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud, jam incorporata divellere. Illa velut cibi repudiantur, illa velut membra præciduntur. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbiæ, non desperandæ perfectionis exempla .... Adversus paganos te scribere didici ex fratribus: si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus: nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Beatissimus frater Severus Milevitanæ antistes ecclesiæ debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quam vos desiderant; tam vos desiderant, quam vos diligunt; & tam diligunt, quam estis boni.

AUGUSTINUS *epist.* LXXX. (*alias* 65.) *ad* PAULINUM & THERASIAM.

Illud epistolæ fragmentum recognitum est cum edit. Bened. ad MSS. 21. & edd. codd. 4.

NUnc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis faciatis. Oretis pro nobis, ut videat Deus humilitatem nostram, & laborem nostrum, & dimittat omnia peccata nostra. Colloqui autem vobiscum talia cupio, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce, illam quæstiunculam, quam nuper proposueram, tamquam si præsens

C

Collata sunt hæc fragmenta cum edit. Bened. ad MSS. codices 23. & eddit. 4.

UT potui, non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, & ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, & quæris acriter, & doces humiliter .... Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem.

D AUGUSTINUS *epist.* CLXXXVI. (*alias* 106.) *contra Pelagianos ad* PAULINUM.

Fragmentum illud collatum est cum edit. Bened. ad MSS. 6. & eddit. 4.

ORemus ergo pro illis, sancte Frater. Certis quippe nobiscum quam malo errore teneantur. Fragrant enim Epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus gratiæ ipsius dilector & confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primo quia jocundissimum est, fecimus; Quid
E enim debet esse jocundius, vel infirmis gratia qua sanantur, vel pigris gratia qua excitantur, vel volentibus gratia qua juvantur; deinde ut si quid nostra dispositione Deo adjuvante possemus, tua non fides, sed fidei contra tales adminiculetur assertio; sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamur. Quid enim uberius, & veracissima confessione plenius, quam illud est in quadam epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti, dicens: *Pauper ego & dolens, qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, & plus de primo quàm de secundo Adam carnis sensibus & terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum cælestis imaginis inficiator probet corruptione terrena? Utrimque me concludit pudor. Erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum, & non sum quod amo.*

F

Ex epist. Paulini ad Severum 30. [al. 8.]

a Edit. quidam codices *obiterem*. At MSS. plerique, *adderem*.

b Hæc epistola non exstat.

Sed

[illegible] PAULINUM.

Recognita sunt illa fragmenta ad MSS. codices Vatic. duos.

Cap. 1. DIu sanctitati tuæ, coepiscope venerande PAULINE, rescriptorum debitor fui, ex quo mihi * scripsisti per homines filiæ nostræ religiosissimæ Floræ, quærens a me utrum prosit [d] cuique post mortem, quod corpus ejus apud Sancti alicujus memoriam sepelitur. Hoc enim abs te vidua memorata petiverat pro defuncto in eis partibus filio suo: & rescripseras consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegii, quod materno & pio affectu desideravit, esse completum, ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur . . . . Habes ad ea quæ a me putasti esse quærenda, qualem potui reddere, responsionem meam: quæ si ultra quam [e] satis est, prolixa est, da veniam: id enim factum est amore diutius loquendi tecum. Hunc ergo librum quemadmodum acceperit venerabilis dilectio tua, peto rescriptis tuis noverim, quem tibi perlator ejus faciet sine dubio gratiorem, frater scilicet & compresbyter noster Candidianus, quem per tuas litteras cognitum toto corde suscepi, invitusque dimisi.

* Non habentur epistolæ.

Cap. 18.

AUGUSTINUS *lib.* 1. *de Civitate Dei*, *Cap.* X.

Hoc fragmentum collatum est cum editione Venetica an. 1475.

UNde PAULINUS noster, Nolensis Episcopus, ex opulentissimo divite voluntate pauperrimus, & copiosissime sanctus, quando & ipsam Nolam barbari vastaverunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo, ut ab eo postea cognovimus, precabatur: *Domine, non excru-*

a Apud Paulinum legitur, *ab Adam*.
b Ita MSS. tres. At tres alii, & editi 4. *conversis*.
c Editi, *quem tua non ferret epistola?* Sed melius MSS. *quæ tua non fertur?* id est, quæ ex tuis epistolis, &c. RR. PP. Benedict.
d Ita duo MSS. codices Vaticani. Editi, *aliud*.
e Sic duo MSS. Vat. Al. *fat*.
f Sic restitutum ex MSS. codicibus tribus Germ. duos Jol. Victorino, & Bigotiano. In quibusdam editis, *laudandum*.
g Ita emendavimus ex septem MSS. codicibus [illegible].

D

E

F

virtutum pissimus æstimator, non abnuet præsulem nostrum cum suo Felice componere.

SULP. SEVERUS *de Vita S. Martini*, *cap.* 21.

Illud fragmentum recensitum est ad MSS. codices Germ. & Iol. 800. annor.

PAULINUS vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cœpisset, & jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum [i] ejus Martinus [k] penicculo contigit, pristinamque ei sanitatem sublato omni dolore restituit.

MARTINUS *apud Sulp. Severum in ejus Vita*, *cap.* 26.

Hoc fragmentum collatum est ad 4. MSS. Germ. 900. 800. 500. 400. annor. Iol. 800. Vict. 600. & Big. 500.

SErmo autem illius non alius apud nos fuit, quam mundi hujus illecebras & sæculi onera relinquenda, ut Dominum Jesum liberi expeditique sequeremur: præstantissimumque nobis præsentium temporum, illustris viri Paulini, cujus supra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui summis opibus abjectis Christum secutus, sol s pene his temporibu Evangelica præcepta complesset: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatumque esse [l] præsens sæculum, tantæ fidei virtutisque documento: cum secundum sententiam Domini, dives, & possidens multa, vendendo omnia, [m] & dando pauperibus, quod erat [n] factu impossibile, possibile [o] fecisset exemplo. Jam vero in verbis & confabulatione ejus quanta gravitas, quanta dignitas erat; quam alacer, quam efficax, quam in exsolvendis Scripturarum quæstionibus promptus & facilis.

h Abest *in Christo* a MSS. codice uno Jol. In Germanensi uno additum est alia manu.
i Ita MSS. codex. Jolianus, Alias *ei*.
k MS codex 1. Germ. *penicillo*.
l MSS. duo codices Germ. *præsentis sæculi . . . . documentum*, male.
m MSS. 1. Germanensis codex, *donando*.
n Ita MSS. unus Germ. codex cum editis. At MSS. sex, *factu*.
o MSS. unus Germ. codex, *fecit*.

HONO-

nobis visitationis tuæ, si ita dicendum est, munus indulge: ut, postpositis omnibus, quantum temperantia his & tranquillitas suffragantur, Synodo profuturus, sine intermissione, etiam desideriis nostris, & benedictioni quam cupimus, te præstare digneris.

EUCHERIUS *in parænetica epistola ad Valerianum.*

PAULINUS quoque Nolanus Episcopus, peculiare & beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu, uberrimo eloquentiæ fonte, ita in sententiam nostram propositumque migravit, ut etiam cunctas admodum mundi partes eloquio operibusque respersferit.

D

PROSPER *in Chronico, ad annum Arcadii & Honorii 4.*

PAULINUS, Nolanus postmodum Episcopus, admirabili exemplo venditis omnibus, cum esset Dominus innumerabilium prædiorum, religionem expeditus elegit.

IDATIUS *in Chronico, ad annum Honorii 30.*

E

PAULINUS nobilissimus & eloquentissimus, dudum conversione in Deum nobilior factus, vir apostolicus, Nola Campaniæ Episcopus habetur insignis: cui THERASIA de conjuge facta soror, testimonio vitæ beatæ æquatur & merito. Exstant Operis ipsius egregii studia prædicanda.

SIDONIUS APOLLINARIS *lib. 4. epist. 3.*

PAULINUS provocat.

F

SIDONIUS APOLLINARIS carm. 9.

SEd me tu mihi comparare tentes,
Quos multo minor ipse plus adoro;

a Sic repositum ex MS. codice Germanensi 1000. annor. Ante erat in editis, *compofuit*.
b Abest hoc verbum a MS. codice Germ.
c MS. Germ. codex, *Theodosi*.

vitæ, sed & potentia adversum dæmones.

Autor antiquus inter Opera S. Hieronymi tomo 9. epist. 3. ad Geruntii filias.

ISstud sibi sepulcrum & PAULINUS noster nuper ipse divitiis cum sua matrefamilias comparavit, qui * conversatione sæculi morientes, a mundialibus operibus jam quiescunt .... Hoc sepulcrum sibi duplex, patresfamilias isti de quibus locuti sumus, providerunt; qui Senatum, honores, divitias relinquendo, mortui illis videbantur, quibus nati esse videntur, etiam dum vivunt mortui. Ecce unum sepulcrum, in quo conversatio veteris hominis cum crepundiis suæ nobilitatis absconditur: illud erit aliud, cum ipsum corpus quod naturæ lege caducum est, dissolutum revertetur in terram; de quo scriptum est; *Terra es, & in terram ibis;* anima tamen in refrigerio quiescente. Gen. 3. 19.

* conversationi.

CASSIODORUS *de Institutione divinarum Scripturarum lib. 1. cap. 21.*

EX MS. codice Fontanetensi, Chiffletii cura.

IS (*nempe Hieronymus*) epistolam suam ad PAULINUM ex Senatore Presbyterum mirificam destinavit, docens quemadmodum Scripturas divinas, adhibita cautela, perlegeret.... Ille enim scripsit ad divinæ legis novum lectorem, qui tantum erat litteris sæcularibus eruditus, ut etiam Librum de Theodosio Principe prudenter ornateque confecerit.

PAULINUS PETRICORDIAS lib. 2. de Vita S. Martini.

Fragmentum illud recensitum est ad MS. Germ. 800. annor.

QUin & PAULINO similis medicina salutem
Reddidit, insignis fidei quem gloria late

d In eodem MS. codice deest, *vitæ*; sed hanc vocem retinendam confirmant verba Usuardi in Martyrologio desumta ex ipso Gennadio.

Extu-

contemptum in hoc, centuplum accipies, in futuro autem vitam æternam possidebit. Verum assumto episcopatu semper se humilem proferebat, quia sciebat se apud Deum excelsum futurum, si humilitatem sectatus fuisset. Pecunia vero de redditibus Ecclesiæ, quæ manus ejus attingebat, confestim pauperibus erogabatur. Castissima enim conjux ejus non discedebat ab eo. Erat autem vir sanctus miræ prudentiæ, & rhetoricis litteris eruditus. Qui tantum in virtute per multiplicata gratiarum spiritalium charismata resplenduit, ut in obitum suum, ipsum Martinum, Ianuariumque Italicum, priusquam spiritum redderet, corporeis oculis contemplaretur: prius enim ab eo de hoc mundo migraverant. Et quia de hujus beati vita nihil legeramus, idcirco ea quæ per relationem fidelium cognovimus, dum de eleemosynis proloqui voluimus, memoravimus. De transitu autem ejus est apud nos magna lectio; ideo eum ex ordine prosecuti non sumus. Ecce quid tribuit eleemosyna. Ecce quales thesauros sanctis suis, qui se in pauperibus diligunt, Deus indulget. E contrario, avaritiæ malo inhiantibus, quæ nequiter concupiscunt aufert, juxta illud Evangelii sancti oraculum, quia *qui habet, dabitur ei, & abundabit; qui autem non habet, quod videtur habere auferetur ab eo.* Matth. 25. 29.

Qui Pater illustris PAULINI *gesta beabat,*
Floruit Italiæ quo post antistite Nola,
Qua regio Campana sedet, rectore supremo:
Dives agris, opulens famulis, locuples & acervis;
Vir censu vastus, lare celsus, & ore rotundus;
Ditior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
Et dedit innumeros redimentes crimina nummos:
Cujus sparsa solo migravit ad astra facultas,
Fecit & in cœlum pigras ascendere terras
*Uns * stando loco, & dant bruta ad sidera saltum.* * Al. limites.
Ergo Evangelicum Paulino implente relatum,
Martinus monitat cunctis talem esse sequendum,
Tramite difficili potuit qui pergere dives,
Depositoque onere ascendit qui liber in arcem,
Exemploque monens vocat altius ire sequaces.

GREGORIUS *Turonensis Episcopus lib. 2. de Gloria Confessorum, cap. 107.*

FUit vir vitæ venerabilis PAULINUS, Nolanæ urbis, ex nobili stirpe ortus. Therasiam similem sibi sortitus est conjugem, habens divitias multas, & tam in fundorum possessione, quam in præsidio domorum valde dives erat ac locuples. Sed cum primum aures ejus Evangeliorum lectio illa penetravit, in qua Dominus adolescentem pro divitiis arguit, dicens; *Vade, vende, omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem introire in regnum Dei;* statim venditis omnibus quæ habebat, pauperibus erogavit. Exoneratus a cunctis cupiditatibus Magistrum liber sequitur, per hæc se putans paradisi divitiis locupletari, si videretur nihil de transitoriis possidere. Cui Majestas divina tribuit, ut quod impossibile dixerat per Evangelium, hic possibiliter adimplere mereretur per actum. Quadam vero die venit ad eum qui stipem peteret; & ait conjugi; *Vade, & da ei quod habet necessarium.* Quæ respondit; *Non est nobis amplius quam unus panis.* Cui ille, *Vade, inquit, porrige eum; Dominus enim dabit nobis victum:* sed illa, quasi strenua, reservari cupiens, ne aliquid decsset, porrigere noluit. Interea advenerunt quidam,

GREGORIUS M. *lib. 3. Dialog. cap. 1.*

Hæc collata cum MSS. codicibus Big. 600. annor. Iol. duobus & novissima editi. Vide differ. VII.

CUm a sævientium Wandalorum tempore fuisset Italia in Campaniæ partibus depopulata, multique essent de hac terra in Africanam regionem transducti, vir Domini PAULINUS cuncta quæ c de Episcopio suo habere potuit, captivis indigentibusque largitus est. Cumque jam nihil d omnino superesset quod petentibus dare potuisset, quodam die quædam vidua advenit, quæ a Regis Wandalorum genero su... m filium in captivitatem fuisse ductum perhibuit, atque a viro Dei ejus pretium postulavit; si forte illius Domi...s hoc dignare-

a Sic emendatum ex veteri MS. codice Germ. Ante erat, *medela*.
b Tres MSS. codices, *Dom*.

c Sic reposuimus ex MS. codice Joliano uno. Alter, *in episcopii usum*. MS. Big. ad Edd. *ad episcopi usum*.
d MS. 1. Iol. omnino; alter, *autumnodo*.

H tur

[g] venusti vultus hominem conspexisset, quam artem nosset inquisivit: Cui vir Dei PAULINUS respondit, dicens: *Artem quidem aliquam nescio, sed hortum bene excolere scio*. Quod vir gentilis valde libenter accepit, cum in nutriendis oleribus quia peritus esset audivit. Suscepit itaque servum, & roganti viduæ reddidit filium. Quo accepto vidua ab Africana regione discessit: PAULINUS vero excolendi horti curam suscepit.

Cumque idem Regis gener crebro ingrederetur hortum, suumque hortulanum quædam requireret, & sapientem valde [h] esse hominem videret, amicos cœpit familiares deserere, & sæpius cum suo hortulano colloqui, atque ejus sermonibus delectari: cui PAULINUS quotidie ad mensam olera [i] virentesque herbas deferre consueverat, & accepto pane ad curam horti remeare. Cumque hoc diutius [k] ageretur, quadam die suo Domino secum secretius loquenti ait, *Vide quid agas, & Wandalorum regnum qualiter disponi debeat provide, quia Rex citius, & sub omni celeritate est moriturus*. Quod ille audiens, quia ab eodem Rege præ ceteris diligebatur; ei minime tacuit; sed quid a suo hortulano, sapiente scilicet viro, agnovisset indicavit. Quod dum Rex audisset, illico respondit: *Ego vellem hunc, de quo loqueris, hominem videre*. Cui gener ejus, venerabilis PAULINI temporalis Dominus, respondit, dicens: *Virentes herbas mihi ad prandium deferre consuevit: has itaque ad mensam [l] eum deportare faciam, ut quis sit qui mihi hæc locutus est, agnoscas*. Factumque est. Et dum Rex ad [m] prandendum discubuit, PAULINUS ex suo opere [n] olera quæque & virentia delaturus advenit. Cumque hunc Rex conspexisset, subito intremuit; atque [o] accersito ejus Domino sibi per filiam propinquo, ei secretum quod prius absconderat indicavit, dicendi viri PAULINI satisfactione, in ejus comitatu laxati sunt.

Post non multos vero dies Wandalorum Rex occubuit, & flagellum, quod ad suam perniciem, dispensante Deo, pro fidelium disciplina [p] tenuerat, amisit. Sicque factum est, ut omnipotentis Dei famulus PAULINUS vera prædiceret; & qui se in servitium solum tradiderat, cum multis a servitio ad libertatem rediret: illum videlicet imitatus, qui formam servi assumsit, ne nos essemus servi peccati: cujus sequens vestigia PAULINUS, ad tempus voluntarie servus factus est solus, ut esset postmodum liber cum multis.... De cujus etiam morte, apud ejus Ecclesiam scriptum est, quia cum dolore esset lateris tactus, ad extrema perductus est. Dumque ejus omnis domus in sua soliditate persisteret, cubiculum in quo jacebat æger, facto terræ motu, contremuit, omnesque qui illic aderant, nimio terrore concussi: sicque sancta illa anima carne soluta est. Factumque est ut magnus pavor invaderet eos qui PAULINI mortem videre potuissent.

Julianus Pomerius *de Vita Contemplativa lib. 2. cap. 9*.

Illud fragmentum recognitum est ad MSS. codices Big. 800. Germ. 800. & Iol. 600. annor.

Denique sanctus PAULINUS, ut ipsi melius nostis, ingentia prædia, quia fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit: sed cum postea factus esset Episcopus, non contemsit Ecclesiæ facultates, sed fidelissime dispensavit. Quo facto satis ostendit & propria debere propter perfectionem contemni, & sine impedimento perfectionis posse Ecclesiæ quæ sunt profecto communia possideri.

a Ex MS. codice Bigotiano & nova editione reposuimus, *Episcopum*. Ante erat, *seipsum*, incongrua lectio; nec forte ideo minus Gregoriana.
b MSS. duo Iol. *Pervenerunt*.
c Sic emendavimus ex MSS. codicibus duobus Jol. & editione novissima. Ante erat, *Procedente*.
d Edd. *ejus*. Reposuimus *ei* ex MSS. duobus Jol. a quibus abest vox, *filium*; & in quorum uno legitur, *donari*.
e MS. 1. Jol. *cumidus*.
f MS. codex Bigotianus addit, *meum*.
g MSS. Big. & Jol. 1. *venusto vultu*.
h Ex MSS. Jol. duobus, & Big. addidimus, *esse*.

i Nova editio in marg. Al. *adeferens*.
k Ita tres MSS. codices Jol. & Big. cum editione novissima. Ante erat, *ageret*.
l MS. codex 1. Jol. cum editione nova, *hunc deportare facio*.
m MSS. duo Jol. *ad prandium*.
n MS. 1. Jol. *odora ....*, *venit*.
o MSS. duo codices Jol. *accito*.
p MS. 1. Jol. *in famulis*.
q Ita repositum ex MSS. codicibus Jol. & Big. Alias, *meditatione frequentis inquisitionis*.
s MS. 1. Jol. *acceperat*, & mox *sequentes*, pro *sequeret*.

VSUAR-

verfario, differuit, non facile a quoquam excerpi aut deflorari poteſt; quia cuncta, flores, aromata, roſæ, lilia, ſuaveolentia ac melliflua ſunt.... Hinc Beatum PAULINUM, ſanctitate & ſapientia præditum, quaſi quamdam pharum lucidiſſimam, & turrim inexpugnabilem in primis prætendimus, qui plurima de hac ratione, luculentiſſimo atque fecundiſſimo ſermone differuit.

JOHANNES *diaconus in proœmio Vitæ S. Gregorii M. ad Johannem VIII. Papam.*

Coll. ad MS. Big. 600. annor.

NUper ad Vigilias [a] beati Gregorii Romani Pontificis, Anglorum gentis Apoſtoli, lectione de PAULINO civitatis Nolanæ præſule conſuetudinaliter perſonante, viſus es a venerabilibus Epiſcopis divino quodam inſtinctu commotus requirere, cur tantus Pontifex, qui multorum Sanctorum Vitas texuerat, geſtis propriis in propria dumtaxat Eccleſia caruiſſet: præſertim cum & apud Saxones, & apud Longobardorum ſibi prorſus infenſiſſimam gentem, geſtis propriis ubique polleret.]

Anonymus in prologo Operum S. PAULINI.

Ex codice Cluniacenſi pervetuſto, F. Chiffletii cura.

PAULINUS ſanctus, Nolanæ civitatis Epiſcopus, genere Aquitanus, dignitate vero generis, Urbis Romæ Senator clariſſimus, exemplo maxime & prædicatione beati Martini Turonenſis Epiſcopi, & Delphini Burdegalenſis, una cum Severo Sulpicio æque nobili & litterato viro, ex laica & conjugali vita ad perfectionis Chriſtianæ pauperiem ditiſſimam animatus, omnem pompam & luxum ſeculi calcans, quæcumque in hoc mundo poſſidebat, juxta Domini præceptum vendidit, & pauperibus erogavit. Deinde juxta Nolam Campaniæ
Matth. 19. 21. civitatem monaſterium inſtituens & ſanctam vitam exercens, ejuſdem civitatis Epiſcopus factus eſt. Itaque verbo & exemplo, necnon &

a MS. codex Big. *beati Gregorii Pontificis, Anglorum ſcilicet gentis Apoſtoli.*

C PAULINUS, presbyter, diſcipulus ſancti Auguſtini Hipponenſis, & poſtea Epiſcopus Nolæ Campaniæ, ad quem Auguſtini & Hieronymi multæ feruntur epiſtolæ, variique tractatus, vir in Scripturis ſanctis eruditiſſimus, & in ſecularibus litteris nulli ſuo tempore ſecundus, non minus ſanctitate quam eruditione clarus effulſit: de quo beatus Gregorius Papa in tertio libro Dialogorum ſcribit, quod tantæ pietatis & miſerationis fuerit, ut poſtea quam omnia ſua in pauperum uſus, & captivorum liberationem expenderat, etiam ſeipſum in ſervitutem pro filio cujuſdam viduæ tradiderit; a qua tandem cum multis captivis ob vitæ meritum dimiſſus fuit. Scripſit
D tam metro quam proſa multa volumina, de quibus iſta feruntur; De Sacramentis lib. 1. Panegyricum Theodoſii lib. 1. De contemtu mundi lib. 1. De Benedictionibus Patriarcharum lib. 1. Ad Severum Sulpicium Epiſtolas XIV. Vitam S. Felicis Nolani Epiſcopi lib. 1. De morte baptizati infantis lib. 1. Hymnorum diverſo Carmine lib. 1. De Pœnitentia lib. 1. De Laude Martyrum lib. 1. Epiſtolarum ad diverſos lib. 1. Alia quoque nonnulla edidit, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit ſub Honorio & Valentiniano Principibus
E anno Domini CCCCXX.

BAPTISTA MANTUANUS, *Poeta, Carmelitanus, in Apologetico.*

QUid de Paulino Nolanæ urbis Epiſcopo, Hieronymi contemporaneo & familiari? quid dicam? Nonne pulcherrima quæ adhuc exſtant, & ſemper exſtabunt, excudit Poemata? Cum adhuc adoleſcentulus eſſem, & a ſtudiis eccleſiaſticis illius ætatis more abhorrerem, forte in ea Poemata incidi, & car-
F minis ſuavitate delectatus animum ad res divinas paulatim appuli, & ex illo tempore litterarum ſacrarum ſtudioſior fui.

AMBROSIUS LEO *lib. 2. de Nola, cap. 13.*

SAcellum vero divi PAULINI ubinam ſit, clarum eſt, Ædes ſola eſt abſque cella.

PONTIUS PAULINUS nobili genere natus inter eos Poetas refertur, qui fub Imperio Cæf. Gratiani floruerunt, ut Fauftus, Tetradius, & Aufonius. Burdegalenfis fuit, ac in poetica facultate magnopere excelluit. Quidam putarunt fuiffe nepotem Aufonii, quod eum grata ac benevola quadam appellatione filium nominet; fed hoc non fatis conftat in tam varia & ancipiti rerum obfcuritate. Inter alia opera fcriptum eft a Paulino poema hexametris verfibus de Regibus ex Suetonio Tranquillo collectis, in quo maximam laudem adeptus eft, ut ab Aufonio refertur his verbis: *Cogifti in ep tomen tres libros Suetonii de Regibus tanta elegantia, folus ut videare confecutus quod contra rerum naturam eft, brevitas ut obfcura non effet*. Leguntur adhuc quædam ipfius Paulini carmina, in quibus mirifica eruditio & incredibilis elegantia apparet. Idem Paulinus præclaris atque honeftiffimis dignitatibus perfunctus eft, & inter principes viros atque nobiliffimos habitus.

JODOCUS BADIUS ASCENSIUS *in Præfatione ad* S. PAULINI *Opera*.

SAnctus PAULINUS, qui cum Ethnicorum litteris effet inftructiffimus, fic tamen divitiis ufus eft, ut in ejus labiis & Pytho illa & Suadæ medulla feffitaffe merito prædicentur; docet enim & movet, afficitque legentem; imo quo vult impellit fupra modum.... Ut paucis explicem vitam beati Paulini, ut ex ejus aliorumque fcriptis excerpere potui breviter commemorabo.

Claris natalibus ortus, & in fplendida re educatus, miroque ingenio præditus, cultioribus litteris operam dedit fub Decio Aufonio Burdegalenfi poeta amœniffimo, cui propter amicitiam & commercia patrum utriufque fingulari devinctus erat amicitia; & quantum ex Aufonii verfibus colligere datur, aut una, aut viciffim fummos Romæ gefferunt honores. Unde illud Aufonii ad Paulinum epift. 23.

Paulinum Aufoniumque viros, quos facra Quirini,
Purpura & auratus trabeæ velavit amictus.

C HENRICUS GRAVIUS *in Præfatione ad* S. PAULINI *Opera*.

Ex editione Colon. 1560.

BEatus PAULINUS, ut erat longe doctiffimus ac venuftiffimus, ita multorum infcitia ac temeritate mirum in modum depravatus exiit. Atque id profecto, cum indignum fit in omnibus eruditis, tum longe indigniffimum erat in Paulino, qui vel unus merebatur ut incorruptiffimus fervaretur ob fermonis puri-
D tatem aliafque dotes eximias. Quid enim eo purius? quid nitidius? quid gravius, aut ardentius? Si vitæ pietatem fpectes, quis Chriftum fpirat vividius? quis eum vita magis expreffit? Siquidem præclarum admodum id, quod de eo refert Paulus Aquileienfis diaconus: *Hoc tempore*, inquit, *quo fcilicet Wandali cum Mauris capta Roma totum Campaniæ tractum popularentur, Nolamque mifera ruina diruerent, Paulinus Epifcopus Nolanæ Ecclefiæ, vir fanctiffimus &, ficut fcribit Gregorius, eloquentiffimus, prophanaque erud tione inprimis doctus, nec prohetici fpiritus expers, cum redimendis Chriftianis captivis*
E *cenfum omnem confumfiffet, videretque viduam captivum filium effuctim lugentem & lamentantem, tamque immodicas lacrymas pietati admixtas, multo magis pius ipfe ferre non poffet, cum vidua in Africam, ubi captivus erat filius, trajecit, ibi vicarius filius redemtum filium matri reddidit. Paulinus vero, cum ejus fanctitas etiam barbariffimis effet hominibus venerabilis, juffus eft in patriam cum fuis omnibus civibus dono acceptis redire*. Illud etiam filentio minime prætereundum eft; quod quidam hunc Nolanum Epifcopum alium a Pontio Paulino autumant viro Prætorio, qui tres libros Suetonii *de Regibus* tanta elegantia in epi-
F tomen redegit, ut tefte Aufonio, *folus videatur affecutus quod contra naturam eft, brevitas ut obfcura non effet*: feducti, ni fallor, quod hic nofter Paulinus ab alio vitæ profeffione & fcribendi ftilo aliquantulum diftulerit. Verum hos *τῦ πάνυ ἰδῷ ἀναμαρτάνεσθαι* juxta proverbium paucis explicabo. Claris fiquidem Paulinus ortus natalibus, & fplendida in re educatus, miroque ingenio præditus cultioribus litteris operam dedit

Lib. 3. Dial. c. 1.

oscitantia depravatum dolerent; operæ pretium me facturum existimavi, si studio & labore ita castigatum, ut jam commodius legi & rectius intelligi possit, in publicum proferrem.

GREGORIUS FABRITIUS *de* S. PAULINO *Nolano*.

Ex tomo 1. Orthodoxographorum, Basileæ an. 1569. pag. 75.

PONTIUS * EUTROPIUS PAULINUS, natione Burdegalensis, patre Senatore natus: patrimonium Fundis in Campania amplum possedit, sed id pro Christo negligens paupertatem divitiis potiorem duxit. Fratres habuit claros homines, uxorem Therasiam valde nobilem, amicos & propinquos bonos ac magnos. In Tarraconensi Provincia Hispaniæ a Lampio Episcopo Bareinonensi sacros ordines accepit. Initio muneris sui ægrotantem Episcopi Campaniæ fere omnes, sed & nonnulli ex Africa, eum inviserunt observantiæ causa. Nolæ presbyter fuit duorum Episcoporum Maximi & Quinti, quibus tandem consensu illius Ecclesiæ & summorum hominum successit. Nolanam & Fundanam basilicas exstruxit, easque non tam ornavit structuris, quam ingenio: nam varias locis singulis inscriptiones addidit. Ipse domnunculam humilem possedit juxta divi Felicis templum, in qua fuit elevatum suspensumque a terra cænaculum, & propinqua porticus, prope quam cellulæ hospitibus destinatæ erant. Non autem se saginavit optima siligine, aut panibus Picentibus, ut olim Romæ sacerdotes Vestæ: neque artagines aut phasianos sibi curavit apponi, ut ibidem sacerdotes Cybeles: sed moderati seculi moribus vixit parce & tenuiter, usus victu paupere & parabili, nempe pultibus non e siligine, sed e farina & milio coctis in oleo modico & aqua copiosa: fabam item intrivit panicio: unde idem Marracinum monachum epulonem detestatur. Calices fuerunt rari & minuti, quos poculorum stillicidia ipse nominat: cujus frugalitatis testes adducit hospites suos * sacerdotes optimos Victorem & Cardamatem. Inter munera quæ collegis Episcopis

* Meropius.

* Non erant sacerdotes.

davit. Scripsit Natales divi Felicis libros X.
C Carmen Panegyricum de Obitu Celsi. Item ad Cytherium, & Nicetam, & epistolarum libros V. Item Theodosio Imperatori Panegyricum. Historica etiam tractat argumenta in epistolis, de Melania ad Severum, de Valgii naufragio ad Macarium, in quibus suavitudo narrantis admodum delectat. Venit ad senectutem grandem, mortuus * Imperante Marciano, circa annum 458.

* Obiit anno 431.

ELIAS VINETUS *in Notis ad Ausonii Opera de* S. PAULINO.

D

Ex edit. Burdigal. an. 1575.

CONsul Romanus ante Ausonium fuit, ut cognosces ex epistola 20. Ausonii; hoc est ante annum Christi 382. sed extraordinarius, ut dicemus, cumque magistratum Ausonii opera videtur adeptus.... Ubi sit mortuus nescio, nisi forte Nolæ suæ, unde Romam translatum corpus ejus, & in æde Bartholomæi collocatum scribit Raphael Volaterranus.

ANDREAS SCHOTTUS *de Vita* B. PAULINI.

E

Ex tomo 5. Bibliothecæ Patrum, edit. Colon. an. 1618.

PAulini parens Cos. Romæ cum Juliano, opinor, fuit anno V.C. CIƆLXXVII. Christi 325. quo anno Nicæna Synodus prima CCCXVIII. patrum haberi cœpit, ut in Fastis Onuphrius docet. Paulinus vero filius natus est Constantio Aug. IX. Gallo & Juliano Cæs. II. Coss. anno Christi 357. vel, ut Victor Giselinus in prolegom. Severi Sulpicii numerat, anno Christi 348. quo & Prudentius poeta sacer sit natus, & decimo post anno Severus Sulpicius; Urbis
F conditæ MCX. cum Ariminensis & Seleuciana sit habita Synodus. Natus itaque Paulinus consulari familia Ebromagi urbe non longe dissita a Tarbellorum finibus, & Burdigala, seu potius Garumna flumine, qua ille a Tarbellis venientes proxime Burdigalam ducit, quo in loco prædia a majoribus relicta, Lucaniaco Ausonii non minora possedit: & Ausonio usus præceptore una cum fratribus educatus est: neque

tiatus & rite baptizatus mutavit, verborum jam lenocinia fugiens: & sacras litteras pietatemque adamasse piæ ipsius ad Severum Sulpicium, aliosque, epistolæ missæ declarant, clarumque
* nunc ep. 11. epist. * 6. ad Severum, in fine. Quin & Ausonio ad poeticum serio revocanti sic respondet: *Quid abdicatas*, &c.

Ausonius illi, ut Virgilii quondam lectori & & imitatori, sed ut pio repudianti zelo ducto inscripsit Centonem nuptialem e Marone. Fuit autem Severi Sulpicii exemplo, (qui uxore mortua seculo renuntiarat, seque S. Martino adjunxerat) a Delphino Burdegalensi Episcopo baptizatus: Conjux illi Therasia pia matrona, qua assentiente Paulinus venditis plurimis præ-
* nunc 31. diis, ut Fundis, quod scribit epist. * 11. seculum relinquere statuit. De quo Ambrosius lib. 6. epist. & Augustinus de Civitate, cap. 10. Severus in Vita S. Martini. Viennam Galliæ primum profectus, B. Martinum cum Sulpicio invisit, ibi ex oculis laborans a Martino curatur, & cum Victricio, qui postea Rotomag. Episcopus fuit, amicitiam contraxit. Hinc Mediolanum profectus, ubi B. Ambrosio familiariter est usus. Romæ etiam vixit: tunc & Nolam secessit, ut Ambrosius epist. ad Sabinum lib. 6. meminit, & ipse Paulinus Natali 2. in sanctum Felicem. Dehinc in Hispaniam iter instituit. Peragrata deinceps Hispania Complutum venit, ibique ex Therasia uxore primogenitum diu desideratum mors sustulit. At octavo die mortuo infante, ibidem ad Martyres sepelitur. Prudentio etiam Cæsaraugustano tunc innotuisse putant. Barcinone presbyter a Lampio Episcopo ordinatur, ea tamen lege ne ulli Ecclesiæ alligaretur, ut epist. ad Severum 6. ostendit. Ausonius jam in Gallias retrahere, desiderium ejus non ferens, satagebat epistolis datis 21. 23. 24. & 25. accusans tamquam uxori nimis deditum, quam Tanaquilem appellat. Respondit ille pervenusté:

Nec Tanaquil mihi, sed Lucretia conjux.

Ea tempestate Maximus tyrannus Gratianum occidit, hunc Theodosius superavit. Cui victori Panegyricum Paulinus ad Endelechium scripsit, sed intercidit. Fama jam Paulinus to-
* Non a'erat Nola. to orbe celebratus, * absens renuntiatur Nola-
* Id non constat. nus Episcopus Christi anno * 395. ætatis suæ 38. Nolæ Natales S. Felicis pertexuit a secundo

Episcopum fuisse opinantur, vixitque ad an-
C num Domini 587. Sed Paulini familiaris hic presbyter fuit Primuliacensis (non autem Episcopus) & S. Martini discipulus, cujus etiam Vitam elegantissime descripsit, & circa annum Christi CCCC. floruit. Primuliaci basilicam extruxit, ut epist. 12. refert Paulinus. Cetera ex Gennadio colligas, & Victore Giselino prolegomenis ad Severi Sulpicii opera, & denique ex Baronio Ecclesiast. Annal tom. 5.

CASPAR BARTHIUS *Adversar. Commentar. lib. 13. cap. 14.*

D Ex edit. Francofurt. an. 1648.

CHristianorum litteris poeticis clarorum neminem PAULINO præponere possis. Profunda eruditio secularium litterarum phrasin ipsi fecit, quam divinis mysteriis sine fuco tractandis egregie & amabiliter miscet. Quod si ipsos Dei præcones Apostolos latinis numeris laudes Domini pangere voluisse diceres, talibus utique usuros fuisse confiteris. Dici non potest quam contemtim vulgo tam divina Opera habeantur; quotus enim quisque & vel eruditorum nihil non pervagantium alioquin, qui ho-
E rum bis aut ter meminerit? Unde longe etiam majorem illustrantis diligentiam requirunt, quam putatum hactenus est. Dedimus nos his libellis specimina aliquot; dabimus & hoc capite ad Panegyricum Celsi, suavi, docto, numeroso carmine summa mysteria Christianæ Religionis contingentem.

Jo: FREDERICUS GRONOVIUS *lib. Observat. in Scriptoribus Eccles. cap. 10.*

NOla habet seriorem quidem, sed & sanctiorem Virgilio, officii sui testem, quem vi-
F vum habuit & sacrorum magistrum, & ædis sacræ molitorem. Magna sedis adamatæ monumenta: quid, quas inde ad lectissimos viros feminasque piæ facundiæ & officii plenas dedit epistolas? quid, quibus illum secessum & Natales Dominædii sui Felicis dedicavit, ingentis spiritus carmina? Illud meritum loci est: his ubique terrarum noscitur, legitur, videtur.

Car-

Burgum & Blaviam, discipulus Ausonii Poetæ, Consulatum Romæ gessisse dicitur anno 375. Tum baptizatus Burdigalæ a sancto Delphino urbis illius Episcopo, secessit cum Therasia conjuge sanctissima in deserta Pyrenæorum montium & Barcinonenses campos: deinde presbyter ab * Eulampio Barcinonensi præsule ordi- C

* al. Lampio.

felicem ad superos transitum.

Isidorus *Hispal. lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis*, *cap.* 4.

Obitum PAULINI Uranius edidit.

U R A-

ter & sine mendacio faciam : novi etenim melius esse linguam silentio premere, quam ad peccatum animæ falsa narrare; dicente Scriptura, *Os quod mentitur, occidit animam*. Et ideo Venerationem tuam plurimum quæso, ut imperitiæ meæ veniam dare digneris. Alioquin si tibi sermonis mei vilitas cœperit displicere, non mihi, sed tibi rectius imputabis, qui aquam purissimi fontis a cœnoso rivulo postulasti. Sed hæc breviter dicta sint. Nunc autem veniamus ad ea, quæ tibi qui Vitam ejus versibus illustrare disponis, dicendi materiam subministrent. Sap. 1. 11.

I. Igitur sanctus PAULINUS Episcopus, Burdegala oppido Galliarum oriundus fuit; sed in Campania, [a] ad beatissimum Felicem Confessorem glorioso fine defunctus atque sepultus est. Ejus vitam ex merito mortis agnoscimus, cujus & mortem de conversatione vitæ probamus. Denique cum ante triduum quam de hoc mundo ad cœleste habitaculum vocaretur, cum jam de salute ejus omnes desperassent, & duo ad eum Episcopi visitandi studio convenissent, id est, sanctus Symmachus, & benedictus [b] Acindynus; ita in eorum adventu recreatus atque refectus est, ut oblita omni carnali infirmitate, totum se eis spiritalem atque angelicum exhiberet. Et quasi profecturus ad Dominum, jubet sibi ante lectulum suum sacra [c] ministeria exhiberi: scilicet ut una cum sanctis Episcopis oblato sacrificio animam suam Domino commendaret: simul etiam & eos quos pro disciplina Ecclesiastica a communione sacri ministerii extorres esse præceperat, ad pacem pristinam revocaret.

II. Et cum hæc omnia sanctus Episcopus læto atque perfecto ordine celebrasset, subito clara voce interrogare cœpit, ubi essent fratres sui. Tunc unus ex circumstantibus, qui putavit quod fratres suos, id est Episcopos qui tunc aderant quæreret, ait illi: *Ecce, hic sunt fratres tui*. At ille: *Sed ego nunc fratres meos Januarium atque Martinum dico, qui modo mecum locuti sunt, & continuo ad me venturos se esse dixerunt*. E quibus Januarius Episcopus, simul & Martyr, ... *veniet auxilium mihi; Auxilium meum a Domino qui fecit cælum & terram*. Deinde collecta oratione commonitus est a sancto Posthumiano presbytero, quod pro vestimentis, quæ pauperibus fuerant erogata, quadraginta solidi deberentur. Quod cum audisset sanctus Paulinus, leviter subridens ait; *Securus esto, fili: crede mihi quia non deerit qui debitum pauperum solvat*. Et ecce, non longa interposita mora, ingreditur quidam presbyter de Lucaniæ partibus veniens, missus a sancto Episcopo Exuperantio, sive a viro clarissimo fratre ejus Ursatio, qui ei per ipsum muneris gratia quinquaginta solidos miserant. Quos cum accepisset sanctus Paulinus, benedixit Dominum dicens; *Gratias ago tibi, Domine, qui non dereliquisti sperantem in te*. De his autem quinquaginta solidis ipse presbytero, qui eos exhibuerat, manu sua duos dedit; * reliquos vero negotiatoribus qui vestimenta pauperibus dederant, reddi mandavit. * idest de reliquis, quadraginta.

III. Inter hæc autem cum jam nox diei successisset, usque ad mediam noctem paululum quieti concessit, donec crudescente dolore, qui lateri ejus nimius inerat, excitatus; multis etiam ex superfluo archiatrorum ustionibus fatigatus, usque ad quintam horam noctis lassum atque anhelum pectus duxit. Deinde adveniente luce consuetudinem suam vir sanctus agnovit. Itaque, ut solebat, excitatis omnibus, Matutinum ex more & ordine celebravit. Facta autem die, presbyteris & diaconibus, atque omnibus clericis, exemplo Domini nico pacem hæreditariam prædicavit: transactis autem his tacitus usque ad vesperam perduravit. Deinde quasi ex somno excitatus, * lucernariæ devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce. *Paravi lucernam Christo meo*, Domino decantavit. Tunc deinde facto aliquandiu silentio, circa horam quartam noctis omnibus qui aderant sollicite vigilantibus, subito tam ingenti cellula ejus terræ motu concussa est, ut hi qui lectulo ejus assistebant, exterriti atque turbati ad orationem se [d] cuncti jactarent, nihil tamen scientibus his qui pro foribus consistebant : neque Psal. 131. 17.

a Edit. Surii, *apud*.
b Sur. *Benedictus Hyacinthinus*. Alias, *Hidruntinus*.
c *Ministeria*, id est, sacra vasa, & ornamenta Ecclesiastica. Surius & Medicæus codex, *mysteria*, & infra, *mysterii*.
* Id est, Officii Vespertinarum precum, quod vespere post Solis occasum peragi solet, quando scilicet accenduntur lucernæ. Vide Glossar. Lat. Car. Cangii tom. 2. pag. 349. num. 2. & Prudentii Hymnum ad incensum lucernæ.
d Deest vox, *cuncti*, apud Surium.

enim

[illegible] non [illegible] tantum, seu etiam nobis, quia quotidie orat pro nobis. Fuit denique *lucerna ardens* in domo Dei, *non sub modio posita, sed super candelabrum constituta*; ita ut etiam multas lucernas suo praeclaro lumine redderet luminosas. Suavis enim & mitis fuit, etiam cum in superbia seculi versaretur. Cum autem ad Christum conversus est, apperuit horrea sua pauperibus, apothecas suas advenientibus patefecit. Nam parum ei erat proximos alere, nisi etiam undique evocaret quos pasceret atque vestiret. Quantos captivos redemit! quantos intricatores debiti a creditoribus suis, reddita pecunia, liberavit! Una scilicet pietatis negotiatione & planctus debitorum extersit, & creditorum gaudia reparavit.

Joan. 5. 35. Luc. 11. 33.

D

VI. Cum autem ad summum sacerdotii gradum provectus esset, noluit talem se exhibere Episcopum qui ab aliquo timeretur: sed talem se reddidit sacerdotem qui ab omnibus amaretur. Numquam sic iratus est, ut non in ira misericordiae memor esset. neque enim poterat vir ille irasci, qui contumelias despiciebat, & odia vitabat. Numquam in judicio sine misericordia sedit, quia noverat *miseri ordiam meliorem esse quam sacrificium*; misericordia vestiendum esse omne Christianorum judicium, dicente venerabile Scriptura: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine*. Justitiam quoque votis benignioribus temperabat; sciens quoniam Spiritus sanctus quantum aequitati & justitiae favet, tantum suis gratiam pietatis benignus indulget: & ideo tenebat rigorem in examinatione justitiae, misericordiam autem in definitione sententiae proferebat.

Osee 6. 6.

E

Psal. 100. 1.

VII. O admirabilem virum[a], atque omnium virtutum laude censendum! Hic etenim omnium patriarcharum exempla secutus, fuit fidelis ut Abraham, credulus ut Isaac, benignus ut ut Jacob, munificus ut Melchisedech, providus ut Joseph rapax ut Beniamin: rapuit enim divitibus & pauperibus erogavit; & tamen plus divitibus quam pauperibus profuisse cognoscitur, quia pauperibus in hoc seculo profuit, divitibus autem in futuro providit. Ergo, quia dicere

a Sur. a tempore conversionis.

ma domni Paulini pervenerat.

IX. Nec immerito ab omnibus amabatur, qui aderat omnibus. Quem enim jacentem non sua dextera erexit? quem interpellantem se, non pia voce consolatus est? Erat enim pius, misericors, humilis, & benignus; nullum spernens, nullam despiciens; omnibus tribuebat, omnibus indulgebat: animabat trepidos, mitigabat violentos; hos verbis, illos aedificabat exemplo: alios epistolis, alios sumtibus adjuvabat. Nullas opes, nullas divitias, nisi quas Sanctis suis Christus promiserat, mirabatur. Aurum atque argentum, & cetera sic diffiniebat, ut ea sibi ad largiendam liberalitas, non ad retinendum cupiditas vendicaret. Et ut breviter dicam, omnia bona in se habuit, quia Christum amavit: habuit enim fidem, mansuetudinem, curam proximorum, jugem pro miseris sollicitudinem, compassionem pro infirmis; nihil aliud respiciens nisi pacem & caritatem: solus namque mendicabat, ut omnibus abundaret. Denique quis locus est in orbe terrarum, quae solitudo, quae maria, quae sancti Paulini beneficia non senserunt? Omnes eum agnoscere cupiebant, omnes videre desiderabant. Quis ad illum non laetus advenit? aut quis ab illo non desideraturus abscessit? Nam qui corpore eum videre non poterant, saltem ejus epistolas contingere cupiebant. Erat enim suavis & blandus in litteris, dulcis & bene suavis in versibus. Quid plura? Vix quaecumque de illo dicuntur, admitteret credulitas fidei, nisi propelierent sua facta mendacium. Taceamus generis nobilitatem, paternisque natalibus in Senatorum purpuras admirabiliter rutilantem[b], praeterea & opulentias divitiarum quas propter Deum pauperibus erogavit. Nunc veniamus ad ea quae de Obitu ejus dicere caeperamus.

X. Igitur cum Sanctus Paulinus debitum Deo spiritum reddidisset; ita niveo candore vultus ejus & omne corpus affectum est, ut omnes inter singultus & lacrymas benedicerent Dominum Deum nostrum, qui *educit Sanctos suos in magnificentia*, ut ostendat servis suis quia *haec*

Psal. 104. 43. & 149. 9. 151.

b Sur. purpura mirabiliter.

est

tione potentis sumet; ab ejus vestigiis nullo modo recessisset. Et tamen non diu dissimulavit: nam excitatus a somno, eadem die, id

C

vigare disposuo. Obiit sanctus … copus decimo Kalendas Julii, Basso & Antiocho VV. CC. Consulibus. *Obiit ... 22. Jun. an. 41...*

* Horum verborum sensum damus ex Baronio in Notis Martyrol. ad diem 22. Junii: quod lectori non ingratum fore speramus. „ Cum ait: *Ex more populum salutavit*, indicat illud, cum Episcopus ante orationem dicere consuevit: *Pax vobis*. Cum subdit: *Resalutatus a populo*, significat quod populus respondere solet: *Et cum spiritu tuo*. Cum autem addit: *Orationem dedit*, est illud quod ante orationem præmittitur, *Oremus*; Et quod sequitur: *Collecta oratione*; idem est quod, recitata oratione, quando [ut ait] *spiritum exhalavit*. Ex his autem cur collecta oratio dicatur, videtur explicari. Nam cum salutato populo, & resalutatus a populo Episcopus dat … e ad indicit orationem, dicendo, *Oremus*; tunc cum populos aliquantulum oravit in silentio, Episcopus populi communes preces unica sua voce recitabat, & ut sacerdos Deo offerebat; unde ut populi preces a Deo exaudiantur, sæpa collectæ continent. Hoc etiam sensu accepit collectam orationem Micrologus, cap. 3.

D

† Constat sanctum Johannem Neapolitanum Episcopum die sabbati, quod præcedit sanctum Pascha, ex hac vita migrasse; cur autem in hanc diem translatus sit Natalis ejus, me latet .... Scimus Neapoli nobilissimas Ecclesias sancti Johannis nomine Deo dicatas esse: quod autem nulla illarum Johannis Episcopi, sed Johannis Baptistæ nomine nuncupatur, id injuria temporum factum puto, & veterum monumentorum inopia, ut hujus Ecclesia dicta sancti Johannis transierit in nomen sancti Johannis Baptistæ: cujus quidem rei & in aliis locis alia invenimus exempla. *Baronius* ad Martyrolog. Rom., 22. Junii, num. 3.

S. PAU-

IN APPENDICE.

14.	XXVII.	ad Severum.		168
15.	X.	ad Delphinum.		46
16.	XX.	ad Delphinum.		104
17.	XIX.	ad Delphinum.		107
18.	XIV.	ad Delphinum.		82
19.	XXXV.	ad Delphinum.		219
20.	XXXVI.	ad Amandum.		220
21.	XII.	ad Amandum.		58
22.	IX.	ad Amandum.		43
23.	II.	ad Amandum.		8
24.	XXI.	ad Amandum.		111
25.	XV.	ad Amandum.		84
26.	XL. & XLI.	ad Sanctum & Amandum.	238	248
27.	XXXVII.	ad Victricium.		222
28.	XVIII.	ad Victricium.		94
29.	XXXVIII.	ad Aprum.		227
30.	XXXIX.	ad Aprum & Amandam.		234
31.	XLIV.	ad Aprum & Amandam.		257
32.	XLII.	ad Florentium.		250
33.	XXXIII.	ad Alethium.		212
34.	XXXIV.	Sermo de Gazophylacio.		213
35.	XLIII.	ad Desiderium.		253
36.	XLIX.	ad Macarium.		277
37.	XIII.	ad Pammachium.		65
38.	XVI.	ad Iovium.		87
39.	XXV.	ad Militem quemdam.		162
40.	XXVI.	ad Sebastianum eremitam.		166
41.	IV.	ad Augustinum.		13
42.	VI.	ad Augustinum.		30
43.	L.	ad Augustinum.		287
44.	XLV.	ad Augustinum.		264
45.	III.	ad Alypium.		10
46.	{ VII.	ad Romanianum.		37
	{ VIII.	ad Licentium.		43
47.	XLVI.	ad Ruffinum.		274
48.	XLVII.	ad Ruffinum.		275
49.	*Append.* I.	*ad Marcellam.*	*in Appendice*	721
50.	*App.* II.	*ad Celanciam.*	*in Append.*	727
51.	LII.	Passio S. Genesii Arelat.		314

I N-

S.

SANCTI PAULINI NOLANI EPISCOPI EPISTOLÆ

SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM

NUNC PRIMUM DISPOSITÆ.

* Aliàs VI. quæ antea I. erat, nunc V.

Scripta ineunte anno 394. in exordio presbyteratus, paulo ante Pascha.

EPISTOLA I.*

PAULINUS *Sulpicium Severum Primuliacensem in Aquitania presbyterum bortatur ne ob pravorum hominum obtrectationem institutum perfectionis dimittat ; & illum ad se invitans, quomodo ipse Barcinone in Hispania repentina vi multitudinis correptus presbyteratu initiatus sit invitus, exponit, majestatem simul muneris illius magnifice describens.*

* Vide Not. I.

PAULINUS servus Christi Jesu, * SEVERO carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre, & Christo Jesu salutari nostro, salutem.

Psal. 118. v. 103.

UAM dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel & favum ori meo. Sensi plane quasi delibutis melle sermonis tui præcordiis sanctæ Scripturæ fidem, qua dictum est: *Impinguant*

Prov. 15. 30.

ossa sermones boni ; non utique hæc ossa quorum structura nos in corporis habilitate compaginat, sed quibus interioris hominis firmitas continetur ; spem scilicet, & fidem, & caritatem ; quæ sunt & vi-

A scera misericordiæ, & ossa patientiæ, & totius membra virtutis. Hæc tu ossa, & membra, & viscera, sanctis & spei, & fidei, & caritatis alloquiis opimasti, quibus & fidei tuæ spem in Domino intentam, & spei fidem in Domino constantem, & plenitudinem caritatis in Christo, sicut ipsius erga nos Dei dilectionem manere docuisti, cum sollicito & optanti mihi, neque aliter de te, immo de Deo credenti, qui & in infirmis virtutem suam operatur ac perfi-

B cit, indicasti augmentum patrimonii in cælestibus, quod salubriter præsentium onerum decoctione fecisti, fragilis substantiæ

re, etiam suo in Evangeliis ore, & venena in colloquiis. & merita prædixit in pœnis: *Væ iis qui scandalizaverint unum ex* [Matth. 18. 6. Luc. 17. 2.] *modicis istis in me credentibus! Expedit homini illi ut suspendatur mola asinaria collo ejus, & præcipitetur in profundum maris.* Nobis [Matth. 5. 11.] vero ait, *Beati estis cum vobis maledicent homines, & dicent omne malum adversum vos, & exprobrabunt nomen meum tamquam malum; gaudete & exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis.* Hæc, mi frater, Domini verba retinentes & in nostram fidem confirmemur, & opprobria vel odia [Psal. 81. 5.] infidelium negligamus: *In tenebris* enim *ambulant*, quia [a] *sol justitiæ non ortus est eis*. [Sap. 5. 6. Mal. 4. 2. Psal. 13. 3. & 139. 4.] *Venenum aspidum* est *sub labiis eorum*, quod inficit mentem, & animam interficit, si receptum auribus in corda pervaserit. [Psal. 5. 10. & 13. 3.] *Cor eorum*, inquit scriptura divina, *vanum est*, *& sepulcrum patens est guttur eorum*. [Galat. 5. 9. I. Cor. 5. 6.] Caveamus a fermento eorum, ne totam massam corrumpat. Scriptum est enim: *Non* [Psal. 5. 6. & 17. 26.] *habitabit juxta te malignus*. Et iterum: *Cum sancto sanctus eris, & cum perverso perverteris*: [2. Tim. 2. 19. Eccli. 28. 28.] Et: *Discedat ab iniquitate qui nominat nomen Domini*. Obstrue, frater, & *sepi aures tuas spinis* ad verba eorum, quæ sunt spinæ & sagittæ zabuli, qui in eorum [Psal. 9. 9. sec. LXX. juxta Hebraeos 10. 9.] præcordiis latens *insidiatur in occulto ut rapiat pauperem* Christi, & venetur animam Christiani. Sed *in caput eorum*, sicut scrip- [Psal. 7. v. 16. & 17.] tum est, *iniquitas ipsorum convertetur, & incident in foveam quam operantur*.

[1. Tim. 6. 11.] 3. *Tu autem homo Dei fuge ab istis*; ne- [Psal. 110. 10. Prov. 1. 7. & 9. 10.] que ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse

[a] Ita in multis libris legi asserit Nobilius in scholiis ad versionem LXX. Sic legitur apud Augustinum in Speculo de lib. Malachiæ. In Vulgata, *sol intelligentiæ*.

[b] Ed. Schot. *iste sit tui*. Quæ lectio concinnior videtur.

& ignorantiam confitetur; sparge in eum [C] semen fidei, & præceptum pande divinum. Si capit verbum, *lucratus es* Ecclesiæ *fratrem*, [Matth. 18. 15.] & ovem Christo. Si vero non erit purum boni seminis germen, & a nocturno patris familias cælestis inimico zizania inter- [Matth. 13. 25.] serente frumentis, nocens gramen & infelix seges a frugibus bonis messis tempore segreganda; nec horreis debita, sed caminis, pabulo ignis æterni arsura materies, suis interim crescit incendiis, refuge, & repelle colloquio tuo atque conspectu; ut si tua fide sanari non potest, te sua infi- [D] delitate non vulneret.

5. Sit licet frater & amicus junctior tibi dextera tua, & carior lumine; si alienus est & inimicus in Christo, *sit tibi ut ex-* [Matth. 18. v. 18. & 8.] *traneus & ut publicanus*. [c] Abscidatur ut inutilis dextera a corpore tuo, qui tibi in Christi corpore non cohæret; & ut nocens oculus eruatur, qui corpus tuum totum sua macula vel cæcitate contenebrat. *Melius* [Matth. 5. v. 29. 30.] *est enim unum membrum perire* pro totius corporis salute, *quam* unius membri vitiosi [E] amore, *totum corpus*, ut ait Dominus, *ire in ghennam*, Nec metuenda est offensio talium, quæ quidem & optanda nobis est, quoniam de horum opprobriis atque maledictis nascitur illa merces, quam copiosam Deus promisit in cælis. *Non est*, inquit, [Matth. 5. 12. Luc. 6. 23.] *discipulus supra magistrum, nec servus supra* [Matth. 10. 24.] *dominum suum*. Et, *si patremfamilias Beelzebub* [d] *vocaverunt, quanto magis domesticos* [Iohan. 13. 16.] *ejus?* Si Dominum & Deum, quem sequimur, amaverunt, & nos amabunt: *si illum persecuti sunt, & nos persequentur*. Quo

[c] Ita MSS. codices & edd. Rosvv. Alii edd. *Abscindatur*. Vide adnotationem nostram ad epist. 23. n. 12. & epist. 11. n. 7.

[d] Sic MSS. codices Reg. & Vien. Editi, *vocavere*.

nobis

re.

Sap. 2. 6. 7. Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt, quas istic habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram, ut putant, & stultitiam no-
Tit. 1. 16. 2. Tim. 3. 5. stram relinquant. De ipsius etiam, quem, etsi *nomine confitentur, tamen actu negant, habentes speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes*; de ipsius, inquam, Dei nostri ver- D
bis prudentiam sibi, si placet, arrogent, & stultitiam nobis exprobrent. Ait enim Do-
Luc. 16. 8. minus: *Filii hujus seculi sapientiores sunt filiis lucis*; sed adjecit: *In hac generatione*. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint *in hac sua generatione sapientes*, dum in illa regeneratione nostra inveniantur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, c blandiente seculo, defluentes;
Matth. 11. 8. mollibus vestiantur, in domibus regum sint;
Luc. 7. 25. dum in *laboribus hominum non sint, & cum*
Psal. 72. 5. *hominibus non flagellentur*. Sint divites seculo,
Psal. 33. 11. quia sunt egentes Dei; de quibus scriptum est: *Divites eguerunt & esurierunt*; sicut de
Sec. Psalt. Rom. nobis illico subjectum: *Inquirentes autem Dominum non* [d] *deficientur omni bono*.

8. Utinam, mi frater, digni habeamur
Act. 5. 41. qui maledicamur, & notemur, & conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum *super aspidem &*
Psal. 90. 13. *basiliscum ambularemus, & conculcaremus caput* F
* V. Not. LIX. *draconis* * antiqui. Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvimur, & in Christo de-

tum custodi, fidem serva, justitiam sectare, caritatem Christi tene, *patientiam* æmulare, *exerce te ipsum ad pietatem quæ ad omnia utilis est: sobrius esto, in omnibus labora, certamen bonum certa, cursum consumma*, ut apprehendas, in quo apprehensus es: *de cetero reponetur tibi corona justitiæ, quam reddet Dominus in illa die justus Judex iis qui diligunt adventum ejus. Eos autem devita qui sanam doctrinam non sustinent, voluptatum amatores magis quam Dei*, in pejus semper proficientes; seducentes, & seductos; homines mente corruptos, & a veritate alienos, & ob hoc ipsum traditos in concupiscentias cordis sui, in laqueum & desideria multa, quæ a fide naufragos mergunt in interitum & perditionem: quia creaturam prætulerunt Creatori, id est, *simulacra gentium, aurum & argentum* Deo carius habentes, servantes animas suas in hoc mundo, perdentes in Chri- E
sto: Discede ab hujusmodi, & prophanas vocum novitates devita, ne circa quæstiones aniles & vanas, aut impias verborum contentiones, incipias ægrotare, & pericliteris a falsis fratribus, aut a perditis reprobatisque sapientibus; & omnes qui videbunt, insultante * zabulo, dicant: *Hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare*. Quod absit a nobis, qui non nostris operibus aut viribus, sed divina virtute & misericordia freti, opus perfectionis arripere ausi sumus. Potens F
est ipse, qui est omnipotens, perficere in nobis opus perfectionis suæ, & quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus est, suis

1. Tim. 6. 20. 2. Tim. 1. 14. 2. Tim. 2. 22. 1. Tim. 4. 8. 2. Tim. 4. 1. 2. Tim. 4. 8. 2. Tim. 3. 4. 1. Tim. 6. 9. Rom. 1. 25. Psal. 113. 4. Johan. 12. 25. 1. Tim. 6. 11. 2. Tim. 2. 23. 1. Tim. 1. 4. & 4. 7. Tit. 3. 9. * V. Not. II. Luc. 14. 30.

a MS. codex Vien. *gratia*.
b *Apostolus*. Hanc vocem, quæ maxime desiderabatur, ex MS. Viennensi codice supplevimus.
c MS. Vien. *blandientis seculi*.
d Edit. Grin. & Psalterium Rom. *deficient*. In ceteris Psalteriis, in Vulgata, in Vers. lat. LXX. & apud S. Augustinum, *minuentur*.
e MS. Vien. & edit. Grin. *extremus*.

testor ipsum, quia & ab æditui nomine & officio optavi sacram incipere servitutem) sed ut alio destinatus, alibi, ut scis mente compositus & fixus, novum insperatumque placitum divinæ voluntatis expavi. Data igitur cervice in jugum Christi video majora me meritis & sensibus opera tractare: jamque arcanis & penetralibus Dei summi receptum & insertum communicare cœlestia, & Deo propius admotum in spiritu ipso Christi & corpore, & splendore versari. Vix adhuc intellectum sacræ molis capio mentis angustiis, & onus muneris mei conscius infirmitatis horresco: sed is qui *sapientiam parvulis dedit, & ex ore infantium atque lactentium perficit laudem sibi*, potens est in me etiam opus suum perficere & munus ornare, ut se dignum faciat, quem ab indigno vocavit. Scito tamen voti communis, eodem Domino præstante, salvam esse rationem: nam ea conditione in Barcinonensi ecclesia consecrari adductus sum, ut ipsi ecclesiæ non aligarer, in * sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum ecclesiæ dedicatus.

Psal. 18. & 8. 8. 3.

* V. Not. III.

11. Veni igitur, si placet, ante Pascha, quod nobis optatius est, ut sacras ferias me sacerdote concelebres: quod si jam ad itineris ingressum propitio Deo vis occurrere, post Pascha in nomine Christi proficiscere. Sed credimus in Domino nostro, quia tibi in desiderium nostri flagrantius inspirabit, ne ultra Pascha tempora ad nos tua proferre sustineas. Iter quantum sit & puer unanimitatis tuæ renuntiabit, qui ad nos de * Elusone[c], octava, ut asseruit, luce pervenit: tam brevis enim & facilis via est, hoc avidius a nobis susceptæ sunt: nam & *aqua frigida sitienti* dulcior, *& nuntius bonus de terra longinqua* jucundior est; ita & sermonis vestri suavitas impinguavit ossa nostra, & *animam esurientem satiavit bonis*. Quid nos talibus dignum reddemus eloquiis, ingenio tenues, corde crassi, ore jejuni, &, sicut scriptum est, *ventres pigri?* Verum etsi omnibus rebus inferiores, tamen caritas sola nos vobis præstat æquales. Dilectioni enim quam in nos habetis, pari mente certamus: quæ quidem visceribus nostris insita, & affixa præcordiis, & animæ ipsi permixta est spiritu Domini, *qui habitare facit unius moris in domo*, qui innumera credentium millia uno corde connectit, quia unus *omnia in omnibus* [d] *adimpletur*.

* V. Not. IV.

Prov. 15. 30. *Psal.* 106. 9. *Tit.* 1. 12. *Psal.* 67. 7. *Eph.* 1. 23.

2. Nunc huic Domino placuit in vase fictili ponere thesaurum suum, [e] *qui me vocavit per gratiam suam, suscitans de terra inopem, & de stercore erigens pauperem, ut collocaret cum principibus populi sui*, & inter sacerdotes induceret salutare: ut dum curro in odorem unguentorum ejus, fierem gutta ejus unguenti *quod descendit in barbam Aaron*. In cujus domo domesticus fieri, & *benedicere Dominum de fontibus Israel*, cum pro meritorum meorum conscientia recusarem, vel potius non auderem recipere, *ego vermis, & non homo*; * vi subita, invitus, quod fateor, adstrictus, & multitudine strangulante compulsus, quamvis cuperem calicem ipsum a me transire, tamen necesse habui dicere Domino: *Verum non mea voluntas, sed tua fiat*; cum præsertim ipsum de se Dominum dixisse legerem: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*. Præ-

d 2. *Cor.* 4. 7. e *Gal.* 1. 15. *Psal.* 1.12.7. *Psal.* 131. 16. *Cant.* 1. 3. *Ps.* 132. 2. *Eph.* 2. 19. *Ps.* 67. 27. *Psal.* 21. 7. * V. ep. e. n. 10. *Matth.* 26. 42. *Mar.* 14. 36. *Luc.* 22. 42. *Matth.* 20. 28.

a Sic MSS. Reg. & Vien. Abest *tua* ab editis.
b Ita legit Paulinus noster in epist. 6. n. 3. ep. 3. n. 5. & ep. 40. n. 3. ac S. Cyprianus lib. 4. epist. 2. circa med.
c MS. Vien. *Clusone* mendose, pro *Elusone*, ut in Itinerario Burdegalensi.
d Ita Vulgata, & MSS. Reg. & Vien. a quibus abest particula *Ut* Editi codd. *adimpiet.* Is *omn.*
e Sic MSS. codices. Editi, *sanctum*.

ven-

1. Tim. 2. 5. ramur; *unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum*, qui est Ecclesiæ caput; in qua cum omnes unum simus, tamquam in una domo vivimus. Nec possumus dicere nos esse sine vobis, cum unius spiritus simus, & in uno, qui
Ephes. 4. 3. est unus, habitemus. Ideo *servantes unitatem spiritus in conjunctione pacis*, ut *unum corpus & unus spiritus*, ut sociali invicem membro nobis
b [b] collaboremus, ut crescamus in illius corpo- D
Eph. 4. 12. ris ædificationem, cujus caput Christus est.
Eph. 2. 17. 4. Igitur quia facti sumus de * hostibus ci-
* f. hospitibus. ves, de longinquis proximi, de ovibus pasto-
Vulg. ædificatur. res, & positi sumus in fundamento apostolorum & prophetarum, erudite & confirmate
Isa. 35. 3. manus ad ædificandi scientiam, ut [c] *lapide*,
c qui *factus est in caput anguli*, discam parietem utrumque connectere, & in templum
Ps. 117. 22. sanctum atque in habitaculum Dei, corpora
Matth. 21. 42. & corda fide mundata construere; per arma
Eph. 2. 21. Apostoli potentia Deo omnem elationem ex- E
2. Cor. 10. 5. tollentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum
Matth. 3. 10. Christo perducere, Evangelicam securim ar-
Eph. 6. 17. borum radicibus admovere; & gladio spiritus, id est, verbo Dei interficere peccatores
Psal. 100. 8. terræ; & scuto Catholicæ fidei omnia jacula candentia nequissimi exstinguere; & certamine decertato, cursuque decurso, fide
2. Tim. 4. 7. servata, ministerio impleto, exspectare il-
Ibid. v. 8. lud quod *Dominus in illa die justus judex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus*. Ergo F ut tuum ac tecum manentem spiritaliter vi-

tes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videremur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati; *quia ipse fecit nos*, Eph. 1. 4. 1. Pet. 1. 2.
& non ipsi nos, qui fecit quæ futura sunt. Psal. 99. 3.
Hujus igitur præscientia & opere formati in similitudinem voluntatum, & unitatem fidei, vel unitatis fidem, præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante Spiritu nosceremus. Gratulamur itaque & gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit, fluminis impetu lætificans Joel. 2. 28.
civitatem suam, in cujus te civibus [d] principa- Psal. 45. 5. d
lem cum principibus populi sui † Sede Aposto- †
lica merito collocavit: nosque etiam, quos Psal. 112. 8.
erexit elisos, & de terra inopes suscitavit, in Psal. 145. 8. & 112. 7.
vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vendicemus, his officiis atque muneribus provocati, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.
2. Accepimus enim insigne [e] præcipuum e
dilectionis & sollicitudinis tuæ, opus sancti & perfecti in Domino Christo viri fratris nostri Augustini libris quinque confectum; quod ita miramur atque [f] suspicimus, ut di- f

[a] Ita MSS. Reg. & Vien. & edit. Bad. Grav. & Schot. Deest *& Domini* in MS. Vien. & ed. Grin. Delerem, inquit Sacchinus, nisi tolerandum videatur quod repetitio fiat novo sensu, & prius referatur ad viri dignitatem.

[b] MSS. Reg. & Vien. & edit. Grin. *conlaboremus*, quod semel observasse sufficiat.

[c] Ita MS. Vien. Ceteri codices, *ut ad lapidem*.

[d] MS. Big. 1. *principem*.

† Hunc titulum, quo solus hodie gaudet Pontifex Romanus, omnibus olim Episcopis communem fuisse ante Gregorium VII. an. 1073. ex veterum scriptis notum est, & præcipue ex Paulini nostri epistolis ad Augustinum, Delfinum, Alypium, Victricium, & Florentium.

[e] MSS. 4. Vaticani addunt particulam, *&*

[f] Iidem MSS. codices 4. Vaticani *suspiciamus*.

ctata

structu tuo, quia ipse non haberem nunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum vere sanctissimum Domnionem, qui proculdubio [b] promtus mihi paruit in hoc beneficio, quod tibi deferendum [c] indicavi. Verumtamen quia & locatua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium * coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nunc Hipponeregio degeres, illo tibi litteras nostras & transcriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod & sanctos viros, quos [d] indice caritatis ipsorum tuo sermone cognovimus, Comitem & Evodium rogavimus ut [e] exscribere ipsi curarent, ne vel parenti Domnioni diutius codex suus desoret, & tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.

*V. Not. VI.

4. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentem & inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum referas mihi omnem tuæ sanctitatis historiam, ut * qui genus, unde sis domo; tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ ad matrem filiorum Dei prole lætantem, abjurata carnis & sanguinis stirpe transieris, & in genus regale & sacerdotale sis translatus, edisseras. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quo magis gratuler, si a suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eumdem ambo videamur habere autorem. Nam ego, etsi a Delphino Burdegalæ baptiza-

* Ex Virgil. Æneid. 8.

1. Pet. 2. 9.

refecimus. Vivifica litteris tuis, & profer in lucem in qua ipse versaris, super aurea candelabra conspicuus. Eloquia tua lumen semitis nostris erunt, & oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum. Et accendetur fides, cum spiritu oris tui cibum mentis & lumen animæ sumserimus.

Psal. 118. 105.
Matth. 6. 17.

6. Pax & gratia Dei tecum, & corona justitiæ tibi maneat in die illo, Domine, pater merito dilectissime, & venerabilis, & exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites & æmulatores in Domino, fratres, si dignantur, nostros tam in ecclesiis quam in monasteriis, Carthagini, Thagastæ, Hipponeregio, & totis parochiis tuis, atque omnibus cognitis tibi per Africam locis Domino catholice servientes, multo affectu & obsequio salutari rogamus. Si ipsam membranam sancti Domnionis acceperis, transcriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum [f] cognoveris. Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.

[a] Sic MSS. & editi codices, præter 2. Big. & edit. Pe'ed. in quibus mendose legitur *Constantinopolitani*, cum Eusebium Cæsariensem Episcopum hujus Chronici autorem fuisse constet.
[b] Ita MSS. duo Big. Alii codices, *promptus*.
[c] Sic MSS. 13. Gallicani & 2. Vat. Alii duo Vaticani, *judicavi*.
[d] MSS. 2. Big. & ed. Bened. & Grav. *indices*.
[e] Iidem codices, *hac scribere*.
[f] MSS. duo Big. *agnoveris*.

EPIS-

Joan. 6. 27. qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram, qua adcorporamur in Christo Jesu Domino nostro; cum fides nostra, quæ 1. Cor. 4. 18. visibilium negligens invisibilibus inhiat, per caritatem omnia secundum veritatem omnipotentis Dei credentem, litteris & exemplis 1. Cor. 13. 7. Matt. 5. 13. fidelium roboretur. O vere sal terræ, quo Matt. 5. 15. præcordia nostra, ne possint seculi errore vanescere, condiuntur! O lucerna digne supra Marc. 4. 21. candelabrum Ecclesiæ posita, quæ late Catho- Luc. 8. 16. licis urbibus de septiformi lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines discutis, & lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.

2. Vides frater unanime, admirabilis in Christo Domino, & suscipiende, quam familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor & oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aquæ vivæ & venam fontis æterni merito dixerim; quia *fons* [b] in te b *aquæ salientis in vitam æternam* Christus ef- Joan. 4. 14. fectus est. Cujus desiderio sitivit in te anima mea, & ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cum hoc [c] Pentateucho tuo contra Manichæos c me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes Catholicæ fidei munimina comparas-

C

Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, & tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim [e] me e corporalis ortus magis quam spiritalis exortus ætate consideres: quippe ætas mihi secundum carnem ea jam est, qua fuit ille ab Apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus; Act. 3. 7. in natalibus autem animæ, & 4. 22. illius adhuc mihi tempus infantiæ est, quæ Dicitur an- intentatis Christo vulneribus immolata, di- norum am- gno sanguine Agni [f] victimam præcucur- plius quam 40. rit, & Dominicam auspicata est passionem. f

D

Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei & spiritali ætate lactentem educa, verbis tuis, uberibus fidei, [g] sapientiæ, caritatis, g inhiantem. Si officium commune conside- * for. spei. ras, frater es: si maturitatem ingenii tui & sensuum, pater mihi es: etsi forte sis ævo junior, quia te ad maturitatem meriti & [h] honorem seniorum provexit & ju- h venem cana prudentia. Fove igitur & corrobora me in sacris litteris & spiritalibus studiis, tempore, ut dixi, recentem; & ob

E

hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum a fluctibus seculi emergentem, tu, qui jam solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Interea me de periculis vitæ istius & profundo peccatorum evadere

[a] MS. Big. *in lectione*.

[b] Sic MSS. 12. & edit. Bened. At editi cum MSS. 2. Big. *vita*.

[c] Per hanc vocem Paulinus designat quinque libros S. Augustini contra Manichæos: quod patet ex ejusdem epist. n. 1. ex epist. 6. n. 2. & epist. 3. ad Alypium. n. 2.

[d] Ita MSS. septem & edit. Bened. & Rotv. At MSS. codices quatuor & tres editi, *onere*; Et quadrat, inquit Sacchinus, cum sententia Evangelii, *Qui laboratis & onerati estis*. Tamen & libri & sententiæ vetustas suadet magis *honore*, quia se infra n. 5. presbyterum profitetur, & addit, *tanto indignus honore*.

[e] Sic MSS. Codices Vaticani, Big. duo, & edit Bened. Editi, *in me ætatem*.

[f] MSS. 4. Vaticani, *victimæ*. Non displiceat, si & *digna* legatur.

[g] Ita in editis & MSS. omnibus. Pronum fuit cum Sacchino emendare, *spei*, quod legendum ostendit tum res, tum epistola 27. S. Augustini, qua huic respondens, eademque verba usurpans n. 7. *spei* scribit.

[h] Sic. MSS. duo Vaticani & Bigotianus unus cum edit. Bened. At MSS. novem, *honore seniorum*.

niten-

omnis boni meriti suscitare de terra, & de lacu miseriarum, ac de luto fæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi
Psal. 112. 8. sui, & partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquarer.

5. Præsumtione igitur non mea, sed placito & ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor, quia te pro tua san-
Rom. 12. 16. ctitate certo scio, nam veritate [l] sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoque promte & intime recepturum spero caritatem humilitatis nostræ: quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium, quia dignatur, patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam & supra meritum diligendi, qui incognitos sibi nos, & longinqua soli vel sali intercapedine disparatos, spiritu veræ dilectionis, qui ubique & penetrat, & effunditur, & videre diligendo potuit, & alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, & caritatis tuæ pignora in supradicto [m] digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantum verbis, sed plenius eloquentia & fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eumdem credimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimum diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, optamus frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime. To-

C *intus animam? Nam si molestias corporis paterer, & si non perturbarent æquitatem animi mei, recte illas tolerare dicerer: cum autem non æquo animo fero quod te non video, intolerabile est istam appellare tolerantiam. Sed quando tu talis es, esse sine te fortasse intolerabilius toleraretur. Bene est ergo, quia æquo animo ferre non possum: quod si æquo animo ferrem, æquo animo ferendus non essem. Mirum est, sed tamen verum, quod mihi accidit: doleo quod te non video, & me ipse consolatur dolor. Ita mihi displicet fortitudo, qua patienter fertur absentia bonorum, sicuti es. Nam*
D *& Hierusalem futuram desideramus utique, & quanto impatientius desideramus ipsam, tanto patientius sustinemus omnia propter ipsam. Quis igitur potest non gaudere te viso, ut possit quamdiu te non videt, non dolere? Ergo neutrum possum, & quoniam si possem, immaniter possem; non posse delector, atque in eo quod delector, nonnullum solatium est. Dolentem itaque me non sedatus, sed consideratus consolatur dolor. Ne reprehendas, quæso, sanctiore gravitate qua prævales,*
E *& dicas non recte me dolere, quod adhuc te non noverim, cum animum mihi tuum, hoc est teipsum interiorem aspiciendum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in terrena tua civitate didicissem fratrem & dilectorem meum, & tantum in Domino ac talem virum, nullumne me dolorem sensurum fuisse arbitrareris, si non finerer nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam, quod nondum faciem tuam novi, hoc est domum animæ tuæ, quam sicut meam novi.*

[i] Sic tres MSS. codices Big. Editi, *adjuvante*.
k Ante erat in editis, *effectum Dei voluntatum*. MSS. duo, *effectum Dei voluntate*, Alii duo, *effectum Dei voluntatem*. Unus e Vaticanis, *effectu Dei voluntatem*. Hunc sequimur.

[l] Sic emendavimus ex MSS. tribus Bigotianis & edit. Bened. Ante erat in editis, *veritatem*.
[m] Hanc vocem addidimus ex MSS. duobus Big. & edit. Bened.

2. *Le-*

dactam & redditam, & spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulatam, officiis vestrae sanctitati debitis, in te uno[c] *resalutamus. Ibi cedri Libani ad terram depositae, & in arcae fabricam compagine caritatis erectae, mundi hujus fluctus impustribiliter secant. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur; & mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiaeque secularis.*

3. Haec atque hujusmodi suavissima & sacratissima spectacula, litterae tuae praebent legentibus, litterae illae, litterae fidei non fictae, litterae spei bonae, litterae purae caritatis. Quomodo nobis anhelant sitim tuam, & desiderium defectumque animae tuae in atria Domini; quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exaestuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores? luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt, & ita serenae sunt? Quid est quaeso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur, qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum tibi me refundo, si parum hoc putem, tibi non credidisse convincar. Pudet me quidem tantum boni de me credere, sed plus piget tibi non credere. Est quod faciam: non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco; & credam me abs te diligi, quoniam sentio & plane percipio: ita nec in me temerarius, nec in te ingratus

C *quanta de me absente meliora quam veriora laetus effundat? Librorum autem nostrorum copiam faciet venerabili studio tuo: nam nescio me aliquid, sive ad eorum qui extra Ecclesiam Dei sunt, sive ad aures fratrum scripsisse, quod ipse non habeat. Sed tu cum legis, mi sancte* PAULINE, *non te ita rapiant, quae per nostram infirmitatem veritas loquitur, ut ea quae ipse loquor minus diligenter advertas: ne dum avidus hauris bona & recta, quae data ministro, non ores pro peccatis & erratis, quae ipse committo.* D *In his enim quae tibi recte, si adverteris, displicebunt, ego ipse conspicior: in his autem, quae per donum Spiritus quod accepisti, recte tibi placent in libris meis, ille amandus, ille praedicandus est, apud quem est fons vitae, & in cujus lumine videbimus lumen, sine aenigmate, sed facie ad faciem; nunc autem in aenigmate videmus. In his ergo quae ipse de veteri fermento eructuavi, cum ea legens agnosco, me judico cum dolore, in his vero quae de azymo sinceritatis & veritatis dono Dei dixi, exulto cum tremore. Quid enim* E *habemus, quod non accepimus? At enim melior qui majoribus & pluribus, quam qui minoribus & paucioribus donis Dei dives est: quis negat? sed rursus melius est vel de parvo Dei dono gratias ipsi agere, quam sibi agi velle de magno. Haec ut ex animo semper confitear, meumque cor a lingua mea non dissonet, ora pro me frater. Ora obsecro, ut non laudari volens, sed laudans invocem Dominum, & ab inimicis meis salvus ero.*

F *5. Est etiam aliud, quo istum fratrem amplius diligas: nam est cognatus venerabilis & vere beati Episcopi Alypii, quem toto pe-* Romanianus Alypii cognatus

a In editis, *& afferens ei claritatem*. At MSS. sexdecim, *& afferentes*.

b Sic 21. MSS. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi conjux excitatur, non dux*, &c.

c In prius editis, *uno ore salutamus*. In MS. uno Vaticano, *una mente resalutamus*. At in aliis Vaticanis tribus, & in quindecim Gallicanis exhibetur lectio, quae eligitur.

d Editi, *de vera Religione*. At MSS. viginti carent voce, *vera*.

commendo cordi & linguæ tuæ, ut ita comiter ei te præbeas, quasi non nunc illum, sed mecum ante didiceris. Si enim cordi tuo non dubitaverit aperire se ipsum, aut ex omni, aut ex magna parte sanabitur per linguam tuam. Volo enim eum numerosius contundi eorum vocibus, qui amicum non seculariter diligunt.

* Licentium, cujus nomen in libris contra Academicos, &c.

6. *Filium autem ejus filium nostrum,* * *cujus etiam nomen in aliquibus nostris libris invenies: etsi ad tuæ caritatis præsentiam ipse non pergeret, statueram litteris in manum tuam tradere consolandum, exhortandum, instruendum, non tam oris sono, quam exemplo roboris tui. Ardeo quippe ut dum adhuc ætas ejus in viridi fœno est, zizania convertat in frugem, & credat expertis quod experiri periculose desiderat. Nunc ergo ex ejus carmine, & ex* * *epistola, quam ad eum misi, intelligit benevolentissima & mansuetissima prudentia tua quid de illo doleam, quid timeam, quid cupiam. Nec despero affuturum Dominum, ut per te ministrum ejus tantis curarum æstibus liberer. Sane quia multa scripta nostra lecturus es, multo erit mihi gratior dilectio tua, si ex his quæ tibi displicuerint, emendaveris me justus in misericordia & argueris me. Non enim talis es, cujus oleo timeam impinguari caput meum. Fratres non solum qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere; sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus vacat, [a] vides quid mecum sitiat Africa.*

* August. epist. 26. (al. 39.)

C D E F

bis unanime, *tibi reposita jam in cœlis est corona* pietatis, *quam justus Judex reddet in illa die* tibi, & omnibus juxta te, caritate perfecta proximum in Christo, vel Christum in proximo diligentibus. Spiritualia enim carnalibus intuentes, facile colligimus ex dilectione perspicua, quam fratri, quem vides, exhibes, cœlestem illam, fidelem, atque perfectam, qua Deum, quem non vides, diligis. Quod probamus obedientia fidei, si scilicet invicem diligendo, probemus nos, sicut tu probas, illius magistri esse discipulos, qui *usque ad finem dilexit suos, & animam suam pro amicis suis posuit* potestate eadem qua & sumsit.

2. Tim. 4. 8.

1. Pet. 1. 8.

Johan. 13. 1. & 10. 15.

2. Ergo tibi frater vere sanctissime, & merito benedicte, in regione vivorum supra reginam Austri locus & merces erit. Illa enim peccatrix, utpote adhuc invisitatarum [d] a Deo gentium socia, jam tamen visitandarum prævia, non habens legem litteræ, *sed* habens fidem legis *in tabulis cordis carnalibus* spiritu consilii & pietatis incisam, utilitatis suæ causa, & magni ac salutaris lucri studio, tantis ab intervallis ultimi orbis excita, divinam audire sapientiam concupivit; ut, quod non habebat, acciperet & lucem scientiæ, qua carebat, hauriret. Jam tunc scilicet sponsum suum ventura de gentibus regina desiderans, in odorem spirantis late a Propheta suo Christi *circumamicta varietate in vestitu deaurato*, & populi & paternæ domus oblita, currebat: barbara natione, non animo; & in aperto peregrina, sed in occulto Judæa, sanctorum fieri civis optabat. Unde non solum

3. Reg. 10. 1. 2. Par. 9. 1. Matth. 12. 42. Luc. 11, 31.

[a] Editi, *Venias & Videas quid mecum sentiat Africa.* At MSS. carent his verbis, *venias &*, habentque, *vides quid* &c. ac demum ex iis tres, *quid mecum sitiat*, quo verbo pulcre alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit rursum in epistolis. 31. & 42.

Ex Edit. Bened.

[b] MS. Vien. addit, *& THERASIA peccatores.*

[c] MS. Vien. *qua manseris.* Fortasse melius, *quam qua manseris.*

[d] Abest a MS. Reg. & edit. Bad. & Schœ. *a Deo.*

cœle-

quæ Christi : quia non meritum , nec emolumentum ex me tuum , sed solam illam , Rom. 13. 10. quæ plenitudo est Evangelii, caritatem , vel in tuæ peregrinationis cogitatu , vel in vexatione tuorum causam habuisti . Luc. 14. 14. *Beatus es, quod non habeo unde retribuam tibi : retribuetur autem tibi in resurrectione justorum* ab eo , qui & in minimis suis se diligi testatur & recipi. Matth. 25. 40. Unde & illud ait , (pro quolibet nominis sui vel falso aut inutili servo , verbis suis debitorem se faciens :) *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ , mercedem prophetæ accipiet*. Mihi scilicet non decessura ob hoc sarcina mea , licet a justo honorem justi peccator accipiam : tibi vero [d] in remunerationem boni accepto ferenda ipsa opinionis tuæ justitia ; quia sancto errore , sed vero pietatis affectu , bonum Dominum honoraveris & in malo servo.

4. Quid igitur miseri faciemus , hinc etiam rationem & pœnam debituri , quod honores accipiamus immeritos : & qui auditores tantum legis sumus , a factoribus prædicemur ? Rom. 2. 13. Jac. 1. 22. Quo magis scilicet exprobretur nobis condemnandæ torpor ignaviæ , sterilium jejunitas animarum , & in operibus bonis aridæ manus ; Luc. 6. 6. cum audiendo per sermonem tuum vera dignis , ut tu es , Christi servis , atque ideo nobis falsa præconia , ad contemtum mundi , comitatumque Christi , jam quasi de finitima huic proposito via [h] demigraverim .

5. Tu , frater dilectissime , ad Dominum miraculo majore conversus es , quia ætate florentior , laudibus abundantior , oneribus patrimonii levior , substantia facultatum non egentior , & in ipso adhuc mundi theatro , id est , fori celebritate diversans , & facundi nominis palmam tenens ; repentino impetu discussisti servile peccati jugum , & letalia carnis & sanguinis [i] vincla rupisti . Ps. 115. 17. Neque te divitiæ de matrimonio familiæ Consularis aggestæ , neque post conjugium peccandi licentia , & cælebs [k] juventas ab angusto salutis introitu , & arduo itinere virtutis in mollem latam & spatiosam multorum viam revocare potuerunt . Matth. 7. 13. *Beatus , qui refugisti de consilio impiorum , & in via peccatorum persistere noluisti , & sedere in cathedra pestilentiæ dedignatus es* , ut humilitate præcelsa pedibus Crucifixi accubares .

6. Tu [l] ergo verus factor legis , & Evangelii non surdus auditor , Jac. 1. 22. qui corpus & mundum configens Cruci , delicias juventutis , & vitæ præsentis mala gaudia pro venenis & luctibus aversatus es , respuens patrimoniorum onera ceu stercorum : merito so-

a *Solomone* . Ita MS. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. & Schoth. & alibi . Sic etiam legitur in textu græco Σολομῶν , & ubique ita locutus est Paulinus ; similiter & Prudentius Hamartigen. v. 576. & 579. Psychomach. v. 809. in Diptycho. n. 2. & 46. Gregorius Nazianzenus in carminibus non semel , & Drepanius Florus carm. ad Moduinum .

b MS. Reg. *cum potita* . Edit. Schot. in margine , *cum potita est desiderare* .

c Ita MS. Vien. Ante erat , *impi* .

d MS. Vien. *in remuneratione boni accepta* .

e MS. Vien. *infirmum* .

f Ita MSS. Reg. & Vien. & editi 4. Edit. Rosv. *ad hæc* .

g Sic MS. Reg. & edit. Bad. & Grav. Ante erat , *post* . *Denique* .

h MS. Reg. *demicaverim* . Editi tres , *dimicaverim* .

i Ita MSS. codices . Editi , *vincula* .

k Sic *juventas* pro *juventus* dixit Prudentius lib. 2. contra Symmachum v. 1082. . . . *quibus est famulata juventas* . De qua voce vide N. Heinsium ad Maronem & Claudianum . MS. Vien. & edit. Grin. & Schot. *juventa* .

l MS. Vien. *Tu vere verus* .

Eph. 6. 12. ritalia nequitiæ in cœlestibus debellasti scuto
Gal. 1. 10. fidei, armisque justitiæ: præoptans Chris-
1. Cor. 3. 18. to placere, quam hominibus: hominibus
stultus esse, quam Deo: omni facundiæ,
omnique sapientiæ hujus mundi prætulisti
1. Cor. 1. 17. scandalum Crucis; ut quod *pereuntibus stul-*
Matth. 16. 17. *titia est*, tu in patrem salutis adscitus, ut
omnibus *salvis* futuris patescit, *virtutem &*
sapientiam Dei esse cognosceres. *Beatus es*
frater, *quia non caro & sanguis revelavit ti-*
bi hæc, sed pater qui in cœlis est, per Do-
minum nostrum Iesum Christum, qui con-
1. Cor. 1. 27. vertit *sapientiam eorum, & stultam fecit; &*
elegit infirma ac stulta mundi, ut mundum
istum his ipsis, propter quæ Deum dedi-
gnatur [d] nosse, *confundat*. Memento ergo
tu nostri magis, qui locupletioribus meri-
tis ad exorandi potentiam niteris. Nos e-
nim licet jam accensa in lumine Christi lu-
cerna, tamen adhuc sub modio peccatorum
latentes, vestra, qui tam fidei & gratiæ,
* V. Not. XI. quam operum luce conspicui per * septe-
na Domini candelabra fulgetis, [e] educi ma-
nu, vestroque oleo impinguari caput cu-
Apo. 1. 20. pimus; ut non fumigante * lino, quod nec
* V. Not. II. ipsum tamen misericors [f] Dominus exstin-
Matt. 6. 22. guit, obscuri ardeamus, sed puro, & ceteris
Isa. 42. 3. etiam præferendo fidelis exempli lumine lu-
ceamus: quamquam Domini gratia de te-
nebris relucente, non obscuri per nominis
ipsius claritatem, etsi remoti, ut audistis,
agamus. In cœnaculo enim nostro secreti
silemus, quia *bonum est viro*, ut Prophe-

tio probationem in te operata est, non ul- Rom. 5. 4.
tra valeat probata in Deo [i] caritatis vota
frustrari. Ita enim tibi promptum inesse
spiritum scimus, ut non vereamur, ne ad
impedimentum communis desiderii caro sem-
per infirma prævaleat, quam fide robo-
rans, animo subjugabis: ut quod ex se non
potest, in Christo posse cogatur. Si dicas
ei: Ne pugnes adversus spiritum, *esto con-* Matth. 5. 25.
sentiens adversario tuo in via, & erit pax os- Psal. 37. 4.
sibus tuis, & cum *exultaverit cor meum in* & 83. 3. & 15. 9.
Deum vivum, tunc etiam *caro mea requies-*
cet in spe.

9. *Tene* ergo, frater, *quod tenes, ne co-* Apoc. 3. 11.
ronam tuam accipiat alter. Cui simile est,
ut quod volueras, velle non desinas, &
immutabilem ad nos veniendi sententiam
teneas. Religiosa conamina ipse ad voti
fructum pervehet, in cujus potestate est ac
favore, ut possimus prospere, quod pie vo-
lumus. Scimus enim, quia desideranti bo- Rom. 8. 28.
num, omnia procedunt in bonum. Verum V. ep. 47. n. 1.
& nos, quod quidem nobis gratissimum si-
gnum concordiæ in omnibus nostræ fuit,
infirmitatum tuarum indices litteras ægro-
tantes accepimus; probavimusque in nobis
secundum Apostoli dictum & affectum, 1. Cor. 12. 26.
compati sibi unius corporis membra. Nam
& eo ipso nos refectos sensimus, quod re-
valuisse te scripseras; ut in diversis licet
terris positi, operantis in nobis spiritus
unitatem tacita in corporibus separatis con-
nexione, paribus aut incommodis, aut re-
mediis congruentes experiremur.

a Deest *velitto* in edit. Schot.
b MS. Vien. addit, *cupiditatem*, sed perperam; sic e-
nim loqui amat Paulinus, in epistola 38. ad Aprum
n. 11. *tui diligentem*; in epist. 39. n. 1. *nostri diligentior*,
& n. 3. *sui diligens*.
c Sic MSS. Reg. & Vien. & editi Grin. & Schot. Alii,
vir.
d Ita iidem MSS. & editi codices. Ceteri, *noscere*.
e Sic MSS. Editi, *deduci*.
f Ita MS. Vien. & edit. Schot. Alii, *tacens*, nullo sensu.
g Sic LXX. Interpretes, Tertullianus lib. de pudicitia
paulo post initium, Cyprianus lib. 2. Testimon. c.
27. & Paulinus noster epist. 38. ad Aprum n. 4.
h MSS. & editi vetustiores constanter habent, *totiens*,
quotiens: quod semel observasse sufficiat.
i Ita MS. Vat. & edit. Grin. Alii, *ideo*.

10.

quoque noster in Campania, & antequam ad nos perveniret, & posteaquam pervenit, vi febrium laboravit: & ægritudini nostræ, quia & ipse sociale membrum erat, [a] socio labore compassus est. Denique ille catechumenus, qui necdum nostri corporis erat membrum, vulnera nostra non sensit, & sanus fuit, atque expers languorum nostrorum, quia non suæ compaginis dolorem caro adhuc aliena sentire non poterat. Ergo ut cœpit Vigilantius noster progredi posse, tum demum censui scripta esse reddenda. Fatemur enim, ambos multo ante properasse: sed cum ante virium receptionem temere festinaret, qui non poterat; [b] impie, qui valebat; ambos, quia non poteramus volentes consilio, retinuimus invitos silentio. (V. Not. XIII.)

12. Itaque, ut supra scripsimus, post ægritudinem communi labore toleratam, orationibus sanctorum atque carorum, parte etiam, ut credimus, maxima tuis, respiciente clementius Domino, recreati, adhuc tamen exhaustis corporibus infirmi. In quo quidem nos gloriari Apostolus docet, quem potentem, ut prædicat, faciebat infirmitas; quia scilicet caro, quæ adversus spiritum militat, cum adversa valetudine frangitur, pariter, infractis viribus, spiritalem non valeat expugnare virtutem. Carne igitur infirmi ad profectum spiritus, qui damno (2. Cor. 12. 10. Gal. 5. 17.)

C habet ubi faces lividæ mentis accendat. *Pax tamen Dei, quæ præcellit omnem sensum, abundat in cordibus* plurimorum, & opus Dei Salvatoris in nobis Campania tota veneratur. Romæ quoque pauci etiam in clero ipso, a quo solo videmur scandalizari, morsu invidiæ commoventur. Sed Domino gratias, qui & mihi miserrimo peccatori suo dedit dicere: *Quoniam oderunt me gratis*. Quod tamen ad me pertinet, *cum ipsis quoque, qui oderunt pacem* [d] meam, mente *pacificus sum*. *Si quis enim vult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit*. Horum tamen ipsorum, qui nos odisse, & a consortio sanctitatis suæ segregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur, & ab auribus nostris spinarum sepe munitis, ut aura frigida, vel importunum vacui culicis murmur excluditur. (Philip. 4. 7. — Psal. 34. 19. — Psal. 119. 7 — D — 1. Cor. 11. 16. — Eccli. 28. 28.)

14. Sed plenius indicare poterunt conservi nostri, pueri tui, quantum nobis gratiæ Dominicæ detrimentum faciat [e] Urbici Papæ superba discretio: qui paucis ipsis diebus, quibus interfuere, viderunt quam assidua nos, quam sedula sollicitorum fratrum monachorum, antistitum, clericorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium officia, toto illo [f] nostræ ægritudinis tempore celebraverint. Quod apud unanimitatem tuam, de Dominica tamen gratia, cujus hoc quoque opus & munus est, gloria licet, (E)

a Sic MS. codex Vatic. ed. Schot. & edit. Grin. in marg. MS. Reg. proxime accedit, *solacio*. Alii *solatiae*, minus bene. Lectio hæc restituta confirmatur ex sequentibus, *post ægritudinem communi labore toleratam*, n. 12. & ex epist. 2. ad Amandum n. 3. *ut sociali in vicem membro nobis collaboremus*; & ep. 13. n. 3. *socialia membra, & commune membrum*.

b Ita MSS. Belgic. & Reg. Vide Not. XIII.

c Sic MSS. Reg. & Vien. & editi 4. Sic *frendit* apud Prudentium lib. Peristephanon, hymno 5. de S. Vincentio martyre v. 193. Eadem quoque voce usus est Plautus. Edit. Rotv. *frendeat*.

d Deest, *meam*, in MS. Vien.

e Cognomen est inditum ab Vrbe Roma. Hinc Zephyrinus *Vrbicus papa* dicitur ab Optato lib. 1. uti & in concilio Arelat. de diaconis *Vrbicis* agitur, id est, Romanis.

f Ita MS. Vien. Alii codices, *nostro*.

nemo

Dei cohorte venientem, in gremio jam com- [* V. N. XVI. & XVII.] munis * patroni Dominædii mei Felicis excipiam; &, quod nunc ipsius orationibus impetrari rogo, id impetratum coram, apud ipsum pariter in Domino gratulemur? cum ego vos simul & vicissim complexus omnes, merito dicam concinentibus vobis: [Psal. 117. 24.] *Hæc* plane *dies, quam fecit Dominus; exsultemus & lætemur in ea*: quia *bonum & [b] ju-* [Psal. 132. 1.] *cundum habitare fratres in unum*. Tum ego te non in monasterio tantum vicini Martyris inquilinum, sed etiam in horto ejus- [Matth. 20. 9.] dem colonum locabo, sed gratis; quia jam a patrefamilias accepisti denarium tuum: præter illos, quos idem Dominus [c] jam pro vulneribus tuis largus stabulario dedit, ut curatus oleo misericordiæ, & vino gratiæ, [Luc. 10. 35.] utilius ad Dominicam vineam integrato corpore locareris.

16. Videre ergo jam mihi videor hortulum meum adventantibus tecum Domini mercenariis, & cooperantibus cultiorem. Neque enim difficile existimari, quam facile * [* V. ep. 9. n. 3.] depleturi sint levioris culturæ laborem, quos [Matth. 20. 4.] in vineam suam Christus elegit; & otiosos Deo, in vano hujus seculi foro stare non passus est. Jam & domestica mihi post osculum sanctum gaudia mente & cogitatione propono, cum inebriante spiritu caritatis sobriam misceamus per pocula casta [1. Cor. 5. 8. Eph. 5. 19.] lætitiam; *nec in fermento nequitiæ, sed in*

C

bus & viribus, sed fretus & nixus in Christo: quia *virga ejus & baculus ipsius nos consolatur*, & sustinet, & gubernat. Qui portat ægrimonias nostras, & infirmitates nos- [Psal. 22. 4. Isa. 53. 4. Isa. 35. 4.] tras suscepit, dat lasso virtutem, confortat genua debilia, ipse *statuet & immaculatam* & inoffensam *viam tuam*: *præcinget te virtute, & perficiet pedes tuos tamquam [d] cervi, ut exultes sicut gigas ad currendam viam*, [Psal. 17. v. 33. & 18. 6.] ne impedire te possit trepidæ carnis infirmitas: qui non [f] in carne, sed in spiritu incedis. Servientes enim Christo corporis servitio, animi imperio magis utimur. At-

D

que ideo voluntatem nostram Christo au- [f Rom. 8. 9.] tore directam caro jussa comitatur, trahitque corpus ab animi fortitudine firmitatem: & ad domini habitum famulus componit obsequium. Atque ita *virtus in infirmitate perficitur*, dum anima consensu carnis edomitæ Deo serviens, per infirmitatis ministerium [2. Cor. 12. 9.] implet officia virtutis.

18. *Intende* igitur, & *prospere procede, & deducet te mirabiliter dextera Dei. Misericor-*

E

dia ejus & gratia *præibunt faciem tuam*: & [Psal. 44. 5. & 88. 15.] si infirmus domo prodeas, robur acquires eundo. *Sperantes enim in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ*. Si ergo habeas cor ardens in via, *renovabitur* [Virgil.] *sicut aquilæ juventus tua*. *Curres, & non [g]* [Isa. 40. 31. Luc. 24. 32.] *lassabis: ambulabis, & non deficies*: non te [Psal. 102. 5.] virga, non pera, non sacculus prægravabit: [Isa. 40. 31.] [g Matth. 10. 10.]

a MS. Vatic. *peregrinari*, sublata particula *&*, quæ etiam abest a MS. Reg. & edd. Bad. & Schot. quod commodum sensum reddit.

b MSS. codices & vetustiores editi constanter habent, *jocundum*.

c Sic MSS. Reg. & Vien. Alii codices, *tam*.

d Ita & alibi Paulinus Vulgata, *utraque*.

e Eodem modo Paulinus in Epistola 13. ad Pammachium n. 23. Sic libri græci, LXX. Interpretes, Augustinus in commentario super Psalmos, Psalteria vetus & Romanum.

f Ita MS. Vatic. Alii codd. carent præpositione *in*, quam ideo restituimus quia reperitur apud Paulum; & præterea consimili locutione hæc lectio confirmatur ex MSS. duobus Bigotianis in epist. 50. Paulini ad Augustinum n. 3. ubi legitur, *quia non in carne, sed in spiritu ambulat*.

g Sic MS. Regius. Alii codices *lassaberis*. Verum lectio hic restituta confirmatur ex carm. 32. v. 118.

non

rum divulsione lacrymaveris, temporalis tristitia tua in æternam lætitiam convertetur. *Euntes*, inquit, *ibant & flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exsultatione portantes manipulos suos*; Ita tu, & si veniendo fleveris, redeundo gaudebis, & in gaudio metes, quæ in lacrymis seminaveris. *Gratia Domini Iesu Christi, & caritas Dei Patris, & communicatio Spiritus sancti* cum tota domo tua non manufacta: quia *vos estis templum Dei vivum, ædificatum in fundamentis apostolorum in Christo* Deo, mihi unanime, venerabilis, dilectissime, & desiderantissime. Sanctam * parentem nostram, matrem in Christo coheredem tuam veneratione, qua digna est, salutari peto. Conserva in Domino * mea fraternitatem tuam, quo veneratur affectu, salutat. Et vos a nobis omnem sanctam fraternitatem, qualem agere vobiscum certi sumus, multo obsequio salutate. Salutant vos omnes, qui in Domino nobiscum sunt: ut ex Hebræis Proforus, & Restitutus amans Dominum, & te in Christo compertum diligens, & multum desiderans.

Psal. 125. 5. 6. — 2. Cor. 13. 13. 1. Cor. 3. v. 16. & 6. 19. Eph. 1. 2. 20. — * Bassu lam innuit. — * Therasi innuit.

20. In epistolæ titulo imitari præstantem in omnibus mihi fraternitatem tuam timui: quia tutius credidi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi in libertatem vocatus, hominis & fratris & conservi inferioris servum te scribere: quia peccatum adulationis est magis, quam humilitatis justificatio, honorem uni Domino, uni magistro super terram, uni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit caritatem nostram mutuis officiis & ... rentur, misimus testimonialem divitiarum nostrarum scutellam buxeam; ut [b] apophoretum voti spiritalis accipies, habiturus exemplo, si necdum simili argento uteris. Quod si * nigellatum habes, mitte nobis per ea vascula, quæ pueris [c] tuis, filiis nostris, demandavimus. Amamus enim vasa fictilia, quia & secundum Adam cognata nobis sunt, & Domini thesaurum in talibus vasis commissum habemus.

1. Tim. 1. 5. Matth. 5. 37. — [b] * V. Not. XIX. — * V. Not. XX. — 2. Cor. 4. 7.

22. Præterea peto, quia summum animi tui jus habere me confido; ut si necesse fuerit, deficientibus a me & libertis, & servis, & fratribus, tuam curam impendas, & ordinare digneris, qualiter ad nos vinum vetus, quod Narbone adhuc nos habere credimus, perveharur. Ne timeas frater sancte damnum, si nos feceris etiam pecuniæ debitores. *Omnes* enim nostri a nobis *declinaverunt, simul impii facti sunt*, & *inimici hominis domestici ejus*.

Psal. 13. 3. & 52. 4. Matth. 10. 36.

EPISTOLA VI. *

* Alias XLII. quæ autem erat 6. nunc 1.

Augustino, non accepto ab eo responso, denuo per alios scribit Paulinus.

Scripta an. 395.

Domino sancto fratri & unanimo AUGUSTINO, PAULINUS & THERASIA peccatores.

1. JAmdudum frater in Christo Domino, mi unanime, ut te in sanctis & piis laboribus tuis nescientem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus, alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras [d] adire properavi. Et cre-

[a] Ita LXX. Interpretes. Vulgata, *exaltabitur*.
[b] MSS. duo & ed. Bad. *apophoritam*, mendose Vide Not. XIX.
[c] MS. Vien. addit, *tuis*. Ita sæpe Paulinus. V. n. 1. hujusce epist. & carm. 32. v. 599.

[d] Ita MS. Bigotianus unus. Optima lectio, quæ confirmatur ea epist. 13. ad Pammachium n. 2. *ut te spiritali aditu visitarem*, & epist. 11. ad Sever. n. 3. *nos litteris adeas*. Ceteri codices, *audire*.

do

caritatem resumere videremur. Denique nunc etsi sermone, non tamen tamquam & affectu rudes scribimus, teque vicissim spiritu per interiorem hominem quasi recognoscimus. Nec mirum si & absentes adiumus nobis, & ignoti nosmet novimus, cum unius corporis membra simus, unum habeamus caput, una perfundamur gratia, uno * pane vivamus, una incedamus via, eadem habitemus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe, ac fide qua stamus in præsenti, nitimur in futurum: tam in spiritu quam in corpore Domini unum sumus, ne simus nihil, si ab uno excidamus.

Rom. 12. 5. 1. Cor. 12. 12. 1. Cor. 10. 17. * V. Not. XXI.

3. Quantulum ergo est, quod absentia corporalis nobis invidet nostri, nisi sane fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium [b] exspectatores? quamvis nec corporalis quidem gratia temporalis in spiritalibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largietur; ut audemus in virtute Christi & [c] bonitate Dei Patris vel indigni præsumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus annueret gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus. Non solum desideriis nostris magnum conferretur gaudium, sed etiam mentibus lumen accresceret, & ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem & absentibus largiri potes, hac præsertim occasione, qua filii nostri unanimes, & carissimi nobis in Domino, Romanus & Agilis, quos ut nos [d] alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impleto; in quo tuæ caritatis affectu specialiter utantur, rogamus.

tum ceteris Christianis exemplo futurus.

C Dominis dilectissimis & sincerissimis, vere beatissimis, atque abundantissima Dei gratia præstantissimis fratribus, PAULINO & THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. *CUm litteras meas, quibus respondi prioribus vestris, si tamen vestris litteris ullo modo a me responderi potest, celerrime optaverim venire in vestræ caritatis manus, ut quoquo pacto absens cito possem esse*

D *vobiscum, lucrum mihi vestræ epistolæ contulit tarditas mea. Bonus Dominus, qui non tribuit sæpe quod volumus, ut quod mallemus attribuat. Aliud enim est quod, accepta epistola mea, scripturi estis, aliud quod non accipiendo scripsistis. Quod cum lætissime legerimus, defuisset nobis certe ista lætitia, si ut optavimus maximeque voluimus, cito ad vestram sanctitatem nostræ litteræ permeassent. Nunc vero & hæc habere scripta, & illa sperare rescripta gaudio cumulatiore delectat. Ita nec nostra*

E *culpa accusari potest, & Domini largior benignitas fecit, quod nostro desiderio conducibilius esse judicavit.*

2. *Sanctos fratres Romanum & Agilem aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, & suavissimam partem vestræ præsentiæ, sed qua vobis visendis inhiaremus avidius, cum magna in Domino jucunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? aderat etiam quod*

F *nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum o-*

[a] Sic MSS. codices. At editi, *spiritaliter*.

[b] Ita MSS. duo Big. & edit. Bened. & Grav. Vide epist. 31. n. 5. Similiter juxta MSS. codices *exspectare*, pro *spectare*, & *expectator* pro *spectator*, sæpe sæpius apud Augustinum to. 4. Item in veteri versione latina Passionis SS. Martyrum Tarachi, Probi, & Andronici, pag. 261. et 268. edit. Bigot. Ante erat, *spectatores*.

[c] MSS. 14. inter quos duo Big. *bonitatis*.

[d] MSS. duo Big. *Alios*.

culos-

membra, unum haberemus caput, una perfunderemur gratia, uno pane viveremus, una incederemus via, eadem habitaremus domo. *Cur enim non eisdem etiam verbis utemur? Agnoscis enim, credo, hæc esse ex* * *epistola vestra. Sed cur potius hæc vestra sint verba quam mea, quæ utique quam vera sunt, tam nobis ab ejusdem capitis communione proveniunt? Et si aliquid proprium vobis donatum habent, tanto magis ea sic dilexi, ut obsiderent viam pectoris mei, neque a corde ad linguam meam verba transire sinerent, donec tanto* [a] *priora quanto sunt vestra, procederent. Sancti fratres & dilecti Deo, nostraque invicem membra, quis dubitet nos uno spiritu vegetari, nisi qui non sentit, qua nobis dilectione vinciamur?*

* Ex epist. 6. al. 40.

4. *Vellem tamen scire utrum hanc absentiam corporalem vos patientius, quam nos, faciliusque toleretis? si ita est, fateor non amo istam fortitudinem vestram, nisi forte quia nos tales sumus, ut minus a vobis desiderari, quam vos desiderare debeamus. In me certe si esset patientia vestræ absentiæ perferendæ, displiceret mihi: segniter enim agerem ut vos viderem: quid autem absurdius quam fortitudinem fieri segniorem? Sed qua Ecclesiæ cura tenear, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius, qui vos nobiscum quantum salutet, quantumque sitiat, audietis ex fratribus, nec presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi* [b] *coepiscopatus sarcinam*

[C] *tis, tamen etiam coram hominibus regionum nostrarum luceant opera vestra, ut videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Piscatores, vocante Domino, quod naviculas & retia dimiserunt, omnia se dimisisse, & Dominum secutos esse etiam commemorando lætati sunt. Et revera omnia contemnit, qui non solum, quantum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contemnit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt; in eo*
[D] *quod habebatur, & hominum. Nescio quo autem modo, cum superflua & terrena diliguntur, arctius adepta quam concupita constringunt. Nam unde tristis ille discessit, qui consilium vitæ æternæ consequendæ quærebat a Domino, cum audisset vendenda esse omnia sua, & distribuenda pauperibus, & habendum thesaurum in cœlo, si vellet esse perfectus: nisi quia magnas, ut Evangelium loquitur, habebat divitias? aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud jam incorporata divellere. Illa velut*
[E] *cibi repudiantur; illa velut membra præciduntur. Quanto igitur & quantum mirabili gaudio nostris temporibus Christiana caritas conspicit per Domini Evangelium cum lætitia fieri, quod ex ore Domini cum tristitia dives audivit?*

Lu. 18. 22.

6. *Quamquam nullis verbis explicem conceptionem ac parturitionem cordis mei: tamen qui a prudenter & pie intelligitis non esse istam vestram, hoc est humanam, sed in vobis Domini gloriam. Nam & inimicum cautissime intue-*

[a] In prius editis, *puriora*; sed melius in MSS. *priora*.

[b] Possidius c. 8. *Episcopatum*, inquit, *suscipere contra morem Ecclesiæ, suo vivente Episcopo, presbyter recusabat; dumque illi fieri solere ab omnibus suaderetur, atque id ignaro transmarinis & Africanæ Ecclesiæ exemplis probaretur, compulsus atque coactus succubuit .... Quod in seipso postea fieri non debuisse ut vivo suo Episcopo ordinaretur, & dixit & scripsit, propter concilii universalis, (Nicæni) vetitum.* Porro hanc dignitatem adeptus est an. 395. juxta Prosp. Chron. imminente Christi Natali, ex homil. 25. inter 50.

[c] Paulinus tunc Nolæ ab ecclesiasticis curis liber agebat. Quippe in Barcinonensi Ecclesia presbyterum se consecrari vix consensit demum ea conditione, sicuti ad Severum in epistola 6. scribit, ut eidem Ecclesiæ non alligaretur, *in sacerdotium tantum Domini*, inquit, *non etiam in locum Ecclesiæ dedicatus*. Quapropter Barcinone in die Natali Domini ordinatus, inde se Nolam recepit post Pascha insequentis anni, videlicet 394. Hujus vero loci episcopatum ante ann. 409. suscepisse ipsum non liquet. Vide not. in ep. Aug. 95. ad Paulinum & Therasium.

dei, tanto minus metuens in te laborem legendi, quanto ardorem perspicio diligendi, misi sanctitati & caritati tuæ: nam quæstio eorum de libero arbitrio *est. Hos autem non habere, aut omnes non habere fratrem Romanianum scio, per quem prope omnia, quæ quibuslibet auribus accomodata scribere potui, studio in nos tuo non apportanda dedi, sed legenda indicavi. Habebat enim jam ille omnia, secumque gestabat: per eum autem prima * rescripta transmisi. Credo jam expertam sanctitatem tuam sagacitate spiritali, quam tibi Dominus tribuit, quid ille vir boni animo gerat, & quæ in illo infirmitate pars claudicet. Unde humanitati & caritati tuæ tam ipsum, quam filium ejus, legisti, ut spero, qua sollicitudine commendaverim, & quanta mihi necessitudine copulati sint: Ædificet eos per te Dominus. Quod ab illo magis petendum est: nam id tu quam velis novi.*

libri de libero arbitrio.

* Epist. 27. (al. 31.) S. August.

8. *Adversus Paganos te scribere didici ex fratribus, si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus. Nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Libros * beatissimi papæ Ambrosii credo habere sanctitatem tuam; eos autem multum desidero quos adversus nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui de Platonis libris Dominum profecisse contendunt, diligentissime & copiosissime scripsit.*

* Non extant hi libri S. Ambrosii.

9. *Beatissimus frater Severus de* [a] *condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes Ecclesiæ, bene apud eamdem civitatem fratribus cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram sa-*

[a] Ita MSS. octodecim. Editi, *condiscipulatum*.

† *Profuturus* is esse videtur qui in libro S. Augustini de unico Baptismo contra Petil. c. 16. laudatur Cirtensis Episcopus, & ad quem directa est ejusdem Augustini epistola 38. (al. 149.) Evodius denique in epistola 158. n. 9. (al. 258.) inter epistolas Augustini, Profuturum quem olim in monasterio noverat, apparuisse sibi per somnium, & futurum aliquid prænuntiasse, refert. V. Not. XXII.

jam omnium pariter Episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properavimus ad te nostram referre lætitiam, ut tibi quoque exspectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus indiciis. Si forte eadem de venerabilibus & amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, & quasi renovata hilaritate rursus exsulta. Quod si primus hic a nobis tibi nuntius veniet, gratulare tantam nobis in tua patria caritatem, Christo donante, [b] partam, ut quidquid illic divina providentia gerat, *mirabilis* semper, ut scriptum est, *in sanctis suis*, vel primi, vel cum primis sciamus.

xxii. & xxiii. † *

b Psal. 67. 36.

2. Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod Episcopatum Augustinus acceperit: sed quod hanc Dei curam meruerint Africanæ Ecclesiæ, ut verba cœlestia Augustini ore perciperent; qui ad majorem Dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra Episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis Ecclesiæ [c] * coepiscopus Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam liventis invidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab Altissimo fructus capit, ut, quem successorem sacerdotii sui [d] simpliciter optabat, hunc [e] mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit, antequam fieret? Sed in hoc quoque Omnipotentis opere dici Evangelicum illud

c * V. N. XXIV.

d e

* *Severi* Milevitani antistitis, de quo Augustinus epist. 31. n. 9. (al. epist. 34.) V. Not. XXIII.

[b] MSS. duo Bigotiani, *paratam*.

[c] Editi addebant, *Episcopo*. Hanc vocem quæ abest a duobus MSS. Big. Vatic. 4. edit. Bened. expunximus.

[d] Sic MSS. codd. Vatic. 4. & Big. a. consentiente edit. Bened. In aliis edit. *suppliciter*.

[e] Ita MSS. Vatic. 4. & edit. Bened. Ceteri codices, *mereretur*.

potest:

lescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini prævaleant. Vincetur vel invitus, mihi crede, vincetur piissimi parentis fide, ne mala victoria vincat, si maluerit in perniciem suam vincere, quam pro salute superari. Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de [a] buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter & filio nostro Licentio misimus; non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen & ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est; * *Æschino enim dicitur, quod audit Mitio*. Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus? & aliena loqui, non soleat esse sani capitis, quo Dei gratia sano & salvo sumus, quibus caput est Christus? Incolumem te ætate quamplurima, & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine frater merito honorandissime & desiderantissime.

Panes benedicti. [b]

Terent. in Adelphis V. 3. XXV.

EPISTOLA VIII. *

AD LICENTIUM.

Licentium Romaniani filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus & prosa & carmine, ut contemto aulæ fastu se dedicet Christo.

* *Alias* XLVI. *vero* 2. *quæ autem* *vel* 8. *nunc* 32. *Scripta & missa cum superiore, anno* 396.

Prov. 1. 8.

1. Audi ergo fili legem patris tui, id est, fidem Augustini; & noli repellere consilia matris tuæ, quod æque nomen in te Augustini pietas jure sibi vindicat; qui te tantillum sinu gestavit suo; & a parvulis primo lacte sapientiæ secularis pulis ad salutem [c] magistro ore consulere.

2. Sat hoc monitis & hortatui. Modico enim sermone & labore te arbitror, mi Licenti, ad Christum posse incitari, jam a pueris ad studia veritatis & sapientiæ, quod utrumque vere est Christus, & omnis boni summum [d] bonum venerabilis Augustini spiritu & ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit, quid ego tanto intervallo posterior, & omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia & illius facultatis potentia, & tui ingenii humanitate confisus, pleniora atque majora in te spero elaborata, quam elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratia, ut & illi viro [e] debita caritate compararer in sollicitudine tui; & inter eos qui salutem tuam diligunt, vel contestato numerarer affectu. Nam [f] effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam scio.

3. Vereor, fili, ne aures tuas asperitate temerarii sermonis offenderim, & per aures animo etiam tuo tædii mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit * epistola tua, qua te musicis familiarem modis intellexi. A quo studio ego ævi quondam tui non abhorrui. Itaque mihi ad tuam mentem, si in aliquo exulcerassem, deliniendam remedium litteras tuas recordatus reperi, ut te ad Dominum harmoniæ omniformis artificem modulamine carminis evocarem. Quæso te ut aure audias; neque causam salutis tuæ in verbis meis spernas, sed piam curam & mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias; quibus insitum Christi *nomen quod est super omne nomen*, hanc deberi venerationem facit, ut non possit a credente contemni.

* Carmen Licentii contentum epist. 26. S. August. (al. 39.)

Phil. 2. 9.

[a] MSS. codices, *buccillato*. *Buccillatum* vocabatur militaris panis ad buccellæ fere modum confectus, ut ad usus diuturnitatem facilius excoqueretur, de quo Ammianus lib. 17. RR. PP. Benedicti ad S. August. epistolas pag. 59.

[b] Sic MSS. codices Vatic. 4. & Bigotiani duo: quod videtur aptius quam quod est in editis, *licenti esto*. Iidemque MSS. infra, *adhæreat .... discat*.

[c] Ita sex iidem MSS. cum edit. Bened. Alii codd. *magistri*.

[d] Hanc vocem addidimus ex MSS. Vaticanis quatuor, 1. Big. & edit. Bened.

[e] Sic MSS. sex, ex quibus duo Big. & ed. Ben. At MSS. octo, *de vita*, *& caritate*, Edd. *devincta*.

[f] Ita edit. Bened. Grav. & Rosv. At MSS. 12. *affectus*.

Et modo quæ nectis, rumpere vincla voles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini,
Contemsisse dolens veridicos monitus.
Quare si sapiens, & si pius es, puer, audi;
Et cape verba patrum, consiliumque senum.
„ Quid retrahis fera colla jugo? Mea [c] sarcina lenis,
„ Suave jugum. Christi est vox pia: crede Deo,
Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris,
Demissosque levi subde humeros oneri.
Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
Vincula, nulla tori cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas, Christo servire, & in ipso
Omnibus esse supra. Non dominis hominum,
Non vitiis servit, non regibus ille superbis,
Tantum qui Christo se dederit Domino.
Nec tibi nobilitas videatur libera, quam nunc
Sublimem attonita conspicit Urbe vehi.
Quam cernis tanta sibi libertate videri,
Ut dedignetur flectere colla Deo.
Multis ille miser mortalibus, & quoque servis
Servit; & ancillas, ut dominentur, emit.
Norunt eunuchos & magna palatia passi,
Et quisquis Romam, sponte miser, patitur;
Quanto sudoris pretio, damnoque decoris
Constet ibi chlamydis, hic honor officii.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
Emerit, ut nulli serviat, assequitur.
Cum bene se tota dominum jactaverit Urbe,
Servit dæmoniis, si simulacra colit.
Proh dolor! hos propter remoraris in Urbe, Licenti?
Et regnum Christi spernis, ut his placeas?
Hos vocitas dominos, curva & cervice salutas,
Quos ligni servos conspicis & lapidis?
Nomine divino argentum veneratur & aurum
Relligio est, quod amat morbus avaritiæ.

[c] Matth 11. 30.

a MSS. 2. Big. *cadis*.
b Ita in potioribus MSS. & in edit. Bened. At in excusis, *demensus cineris æstu*.
c MSS. duo Big. & edit. Grav. *sarcina levis*. Sic legerem si lex metri servaretur; Vulgata enim habet Matth. 11. v. ult. *& onus meum leve*. Præterea legitur apud Augustinum epist. 31. ad Paulinum, (al. 34.) *Quamquam jugum Christi per seipsum leve sit, & sarcina levis*; & in epist. 26. (al. 39.) Augustini ad eumdem Licentium, unde hæc desumsit Paulinus: *Jugum enim ejus lene est, & sarcina ejus levis est*, & in carmine de S. Johanne Baptista, *pondus leve*, v. 291.

Impre-

Sed me Augustino cum copulo, non meritorum
Jacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam roram tibi paupere rivo?
Me præter gemino flumine prolueris:
Frater Alypius est, Augustinusque magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenii.
Tanto fratre vales, & præceptore, Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quidquid agas; nam te nec speret mundus amicum,
Non daberis terræ debita Christo anima.
Tu thalamos licet & celsos mediteris honores
Nunc, olim Domino restituere tuo.
Credo unum vincent justi duo peccatorem,
Et tua fraterna vota preces abigent.
Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare jubent.
Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena [b] *petescis:*
Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
Hæc repete, his inhia; externis ne contere tempus;
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
Non eris ipse tuus; missusque per extera longe
Sensibus, heu! proprii pectori exsul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi, quæ mihimet, vel volo, vel metuo:
Hæc tibi; si recipis, feret olim pagina vitam:
Si renuis eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te, fili carissime, Christus
Annuat, & servum det sibi perpetuo.
Vive precor, sed vive Deo: nam vivere mundo
Mortis opus, viva est vivere vita Deo.

[a] Sic MSS. quindecim & edit. Bened. Ceteri codd. *fidei*. Vide carm. 19. v. 128. & Not. CCCXXXIV.
[b] Ita MSS. plerique cum edit. Bened. MS. 1. Big. *petiscis*. MS. alter Big. *petisti*. Ed. Rosv. *petissis*:

EPIS-

lum in verbis meis contemnere. Nam unde me idoneum putaret ille, a quo aliquid ſpiritu ſuo dignum in litteris deſideraret, niſi tu illi perſuaſiſſes, affectu magis quam judicio ita ſentiens, meum quoque os a Domino inter ora mutorum & infantium, de quibus laudem ſuam perficit Omnipotens, fuiſſe reſeratum? [Sap. 10. 21. Pſal. 8. 3. Coloſſ. 4. 6.] Jubet ergo me ſibi ſermonem ſpiritali, hoc eſt, ſuo ſale conditum promere: meminit enim quod me verbi ſui ſale aſperſerit. Neque ceſſat id facere: nam omnes mihi litteræ illius ſpiritalia condimenta ſunt. Eſt enim & ipſe *ſal terræ*, [Matth. 5. 13. Mar. 9. 49.] vividum referens apoſtolicæ doctrinæ ſaporem; ſed vereor ne ſalem ejus inſulſo [Luca 14. 34.] corde non duxerim; nec [a] ſentiat in quo condiatur, ut Domini ſuavitatem ſapiat, ſenſus meus, ſi in eo Delphini ſapor evaneſcere, & vigor potuit hebetari. [b]

2. Quis me dicentem excitavit, *Leo eſt in viis, in plateis aut in homicidæ*? [Pro. 22. 13. & 26. 13 ſec. Lxx.] Non apis myſticæ ſtudio, non formicæ ſolertis exemplo ad providentiam vitæ & utilitatis operam ſuſcitamur; [Prov. 6. 6 & 30. 25.] ſed modicum dormimus, modicum vero dormitamus, modicum autem manibus complectimur pectus; & interea nobis inopia tamquam bonus curſor occurrit; [Prov. 6. 10. 11. & 24. 33. juxta Lxx.] & *ille dives qui pauper factus eſt, ut nos vere egenos ſua paupertate ditaret*, [2. Cor. 8. 9.] videns nos in noſtra egeſtate durantes, merito [c] proclamavit: *Quæ utilitas in ſanguine meo, dum* [Pſ. 29. 10.]

Dominus Jeſus, qui potens eſt ſalvos facere nos [f] *a puſillo animo & tempeſtate*? & annuere orationibus veſtris, *ne fiat fuga noſtra hieme aut ſabbato*, [Matth. 24. 20. Mar. 13. 18.] hoc eſt, in otio ſpiritalium negotiorum, & bonorum operum ſterilitate. Sabbatum enim otioſum eſt, & hiems nuda naſcentium. Itaque ſi non carnali obſervantia, ſed ſpiritali, abſtinentes nos ab omni opere ſervili, quod eſt vita *peccati*; cui deditus vere *ſervus eſt, & in domo non manet*, [Joan. 8. 35.] agimus ſabbatum, non illud quod non ſuſtinet anima Domini, [Iſa. 1. 13.] ſed illud, in quo Dei requies eſt; qui in humili trementium famulorum corde requieſcit, [Iſaie 66. 2.] nec hiberna tempeſtas fugam noſtram opprimet; & quaſi frigore pigros pedes ab evadendi libertate retinebit, ſi *ſpe gaudentes*, & *ſpiritu ferventes*, [Rom. 12. 11.] non contractis avaritiæ gelu manibus, ſed apertis refrigerio miſericordiæ, furtivus ille nos horæ noviſſimæ ſuperventus inveniat opertos atque veſtitos ſalutaribus operum fidelium tegumentis, [Luc. 21. 34. 2. Cor. 5. 3. Pſa. 147. 17. ſec. Lxx.] ut poſſimus [g] *ſuſtinere ante faciem frigoris ejus*; qui nos ideo nunc in timore præcepti ſui vult effici præparatos, ut in die iræ inveniat abſolvendos.

4. Favete nunc igitur, & orate, ut apprehendamus, in quo apprehenſi ſumus, [Phil. 3. 12.] & extendentes nos ad bravium ſupernæ vocationis, obliviſcamur quæ retro ſunt: poſitaque in aratro Crucis manu mentis, [Luc. 9. 62.]

[a] Legendum forte, *ſit jam.* Sacchin.

[b] Poſt *hebetar* ad notam * in margine MS. Vien. legitur: *Hic videtur deeſſe de epiſtola multum, quia continuatio pene nulla eſt.* Nihil tamen amplius habent MSS. Reg. & Vat. & editi codices quinque.

[c] MS. Reg. & editi tres, *proclamavit*.

[d] Ita MS. Vien. Ceteri codices, *poſſimus*.

[e] Sic MSS. tres, & totidem editi. In duobus editis, *Erigere.* Vtraque lectio bona. Vide epiſt. 32. n. 20.

[f] Ita in Pſalteriis veteri & Rom. & apud S. Auguſtinum in commentario ſuper Pſalmos. Apud Lxx. & S. Hilarium, *a puſillanimitate.* In Vulgata *a puſillanimitate ſpiritus*: quod inde additum eſſe innuit S. Hieronymus ad Suniam, quod pro ὀλιγοψυχίας Aquila, Symmachus, & Theodotio, interpretati ſunt ἀπὸ πνεύματος, *a ſpiritu.*

[g] Hanc lectionem admittunt Pſalterium vetus, & S. Auguſtinus in commentario ſuper Pſalmos, ubi legitur, *quis ſubſiſtet.*

op-

Psal.33.9. *et despexit oculus meus*. Ex hac autem celsitudine montium informati ad humilitatem cordis, & salubribus disciplinis velut spinis nostra undique membra muniti, efficiemur ut herinacei, qui parva corpuscula aspero tegmine armati, naturalibus jaculis adversum hostiles aut canum morsus, aut manus hominum, muniuntur. Humilitatis autem timore divino, & gratia ipsius humilitates armatis, *petra refugium* est, id est, Christus, cujus verba nobis contra diabolum vel sepimenta, vel spicula sunt. His enim & aures nostras sepimus adversum linguam nequam, & in corde nostro vitia adversa configimus. Ita per observantiam spiritalem & directam fidem, & herinacei pariter erimus, & cervi, si secundum has minores bestiolas angustati & humiles abscondamur in Christo, ut in refugii petra; & verbo ac spiritu veritatis muniti, & diabolo & mundi hujus illecebris asperi resistamus.

Eccli.28.16.

Psal.31.4.

5. Maiores vero illas feras pedibus alacres, & sublimes cornibus ita æmulabimur, si habeamus pedes firmos ad consistendum in via Domini; nec moveantur ab ejus iti-

Ps.17.34.

nostra Deus in secula.

EPISTOLA X. *

Ps. 72.26.

* Alias XV. quæ autem 10. erat, nunc 29.

Delphino Burdegalensi Episcopo, a quo baptizatus fuerat, summa pietate excusat se minus idoneum ad tractandos in epistolis sacræ Scripturæ locos: quod ille postularat. Hic Delphinus Ecclesiæ fastis reperitur insertus die nono ante Kalendas Januarias.

Scripta & missa cum superiore, anno 396.

D

Beatissimo & peculiariter domino, semper in Domino Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. ACCEPIMUS litteras sanctæ affectionis tuæ, quibus jubes nos in epistolis quas ad te facimus, aliquem g præter officii necessitatem, de Scripturis adjicere sermonem, qui tibi thesaurum nostri cordis revelet. Sed parentes potius filiis thesaurizare, & ordo pietatis postulat, & magister Apostolus docet. Quamvis tu nobis a Domino & in Domino pater factus semper thesaurizaveris bona, & thesaurizare non desinas: præter illud gratiæ sa- 2.Cor.12.14.

E

luta-

a MS. Vien. & edit. Shot. *respiciamus .... provideamus*.

b Ita Lxx. Interpretes, libri Græci, Psalteria vetus & Rom. & S. Augustinus in commentario super Psalmos.

c Sic Psalterium vetus & S. Augustinus in Psalmos. Aquila, *Hatner*.

d Ita MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Schot. Ita & MSS. vetustiores apud Prudentium Hamartigen. v. 143. Græcis Νεβρώδ & apud Lxx. Interpretes. Sic & in epistola 38. ad Aprum n. 9. Paulinus noster juxta eosdem codices dicit *Nebrodh*; aliaque complura ex nominibus veteris Testamenti græcum in morem extulit: unde potest colligi eum usum fuisse S. Scripturæ non latina Vulgata, sed versione Græca, aut ex Græcis expressa. Sic dixit juxta græcum textum *Solomon*, non *Salomon*, ut observavimus ad epist. 5. n. 2.

e Vulgata *coram Domino*. S. Augustinus in lib. 1. Locutionum de Genesi: *Incertum est utrum possit accipi*, coram Domino Deo, *quia & sic solet intelligi, quod græce dicitur* ἐναντίον. De hac re etiam disputat lib. 16. de Civitate Dei c. 4. At S. Paulinus hanc vocem *contra* per *adversum* exponit, ut ex sequentibus patet, non per *coram*, sive *in conspectu*. Dicit enim circa hujusce epistolæ finem, *ut vel repugnemus inimicis venatoribus*.

f Sic MSS. Reg. & Vien. & recte siquidem mox præcessit, *defecerit*. Ante erat in editis, *poterimus*.

g MS. Vien. *præter officium, de Scripturis*. Abest etiam *necessitatem*, a MS. Reg. in quo mendose leges, *officii*.

[illegible] per documenta verborum [illegible] sideras: quoniam *ex abundantia cordis os loquitur*, & sapor mentis in sermone gustatur. (Matth. 12. 34. Luc. 6. 45.)

2. Juste itaque sanctitas tua depositi sui debitum repetit, & seminis sui germen exspectat. (Matth. 7. 16.) Sed quid faciam ager sterilis? qua tibi fruge respondeam, qui pro tritico tribulos, vel pro uvis edidi spinas? & ideo conscius malæ segetis aut infructuosæ arboris, ut vel pietati debitæ satisfaciam, sola in litteris meis officii verba prætendo, & sensum a corde tuo degenerem pudore inertiæ confusus occulto; dum nimiæ circa me dilectionis tuæ conscius timeo, ne animum tuum bonæ de nobis spei præsumtione gaudentem decepta exspectatione contristem, & cogaris dicere vel scribere mihi: *Ego te plantavi vitem fructuosam, tu vero conversus es in amaritudinem vitis* * *alienæ. Exspectavi ut faceres uvam, & tu fecisti spinas*; (Jer. 2. 21. * Ed. LXX. aliena. Isa. 5. 4. sec. LXX. Eccli. 28. v. 28. & 36. 27. Mat. 13. 7.) atque utinam vel illas utiles, quæ contra linguam nequam sepimentum piis auribus præstant, & fidem in corde cauto, velut frugem in agro circumcluso tuentur. Sed tu illas, ut sentio, inutiles & nocentes, quæ verbum suffocant & convertunt in ærumnam, dum carnalibus adhuc cogitationibus corda configunt, quasi [a] rhamnus asper produxisti.

3. Quæris ergo, piissime pater, quid facias adhuc quod non feceris nobis? cum & (a V. N. XXVII. Psal. 57. 10.)

C sorque gaudebunt, nos quoque paterno sinu afferens inter manipulos tuos, repetas ab eo culturæ tuæ fructum; cum illi qui sata irrigantium nutrit, & colentium labores [e] fructificat, id in nobis, quod non ad ignem jubeat * abscidi, sed ad horreum metere dignetur, obtuleris. ([illegible] epist. 19. n. 3. e Matth. 13. 30. * V. epist. 11. n. 7.)

EPISTOLA XI.*

(* Alias V. quæ autem 11. erat, nunc 3. Scripta anno 397.)

D *Quanta sit caritatis Christianæ supra humanas necessitudines præstantia, ostendit, in se d. que se ipso sacrificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis allegorice explicatis: item Severum laudat quod S. Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans de Evangelicæ paupertatis præstantia pulcherrime admonet.*

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

1. IN Domino [f] Deo Jesu Christo sentio, & in te potissimum munere & verbo Dei lætus experior, quia *amico fideli nulla est comparatio, & lingua gratiæ in bono* E *homine abundat*. (Eccli. 6. 15. & Prov. 16. v. 24. & 25. 25. sec. LXX.) Nam quasi medicamentum vitæ nobis consolatio caritatis tuæ, ut *favi mellis sermones tui; ut aqua frigida sitientibus, ita* nobis *nuntius* de te *bonus a terra longinqua*. Qui cum & salutis tuæ indicio, & caritatis eloquio [g] impinguet ossa nostra, magnum lætitiæ & jucunditatis cumulum hinc habet, (g Prov. 15. 30.)

a Similí locutione usi sunt SS. Hilarius, Hieronymus, & Augustinus in commentar. super Psalmos, ubi sic legitur: *priusquam producat spinas vestras rhamnus*. Sic & Psalterium vetus. Ad hanc lectionem alludit Psalterium Romanum in quo legitur, *priusquam producat spinas vester rhamnus*; ubi legerem, *vestra rhamnus* juxta græcum textum, nisi Paulinus dixisset, *rhamnus asper*. Aliter Arnobius, *priusquam producant spinæ vestræ rhamnos*; Eucherius.... *rhamnum*. Symmachus, *priusquam antea sint spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnus*. V. Not. XXVII.

b LXX. & Vulgata, *singularis ferus depastus est eam*. Hic vero Paulinus speciem pro genere posuit, hunc etenim versum Hieronymus ex Hebræo transtulit, *omnes bestiæ agri depastæ sunt eam*. Sed & pro quibusvis bestiis feracibus *onager* usurpatur, ut Psal. 103. v. 11. *exspectabunt onagri in siti sua*. Quidam tamen interpretes volunt illic esse nomen ignotæ volucris, ceu gryphis, aut alius cujuspiam sic se habentis ad reliquas volucres, ut cetus ad reliquos pisces.

c Sic MSS. tres Reg. Vat. & Vien. cum edit. Rosv. In quibusdam editis, *comminatum*, mendose. Legendum profecto *commeatum*, quod est spatium ac tempus ad culturam. Vide Not. LXIV.

d MS. Vatic. *postula, & sponde*.

e *fructificat*. Ne hoc verbum sit suspectum active, utuntur Patres, S. Ambrosius in Psalmo 36. *illa terra bona Domini sine ullo labore fructificat*; quamquam hic sensus Paulini est, *fructuosos facit labores*. Sacchin.

f Ita tres MSS. cod. Reg. Vat. & Vien. In edit. deest, *Deo*.

g MS. Vien. *impinguat*.

quod

in qua jam nunc intelligimus, huic nos fœderi præparaverat, in æternam necessitudinem affectu potiore mutavit. Siquidem *caritas* Christi ista sit, quæ *numquam excidit*, *1.Cor.13.8.* quia ex Deo defluit, & in Deo permanet; omnemque, in quo [b] maneat, hominem sua perennitate perpetuat. Hæc est inflari nescia, expers doli, pura livoris, æmula Deo, non elatione spiritus, sed spiritu mansuetudinis, & æmulatione pietatis. *Rom.12.9.* Dominus enim noster, ut ipse testatus est, & experimur, dulcis & *mitis est*, *& humilis corde*.

3. De quo tu mihi genitus frater non solum ad præsens adjutorium, sed & ad perenne consortium [c] tanto superas omnem circa me corporalium necessitudinum affectionem, quanto potiore mihi parente germanus es, quam illi quos caro tantum & sanguis mihi sociat. Ubi enim mihi nunc consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? *Psal.68.9. & 37.12. In Psalm. ...* Evanui coram illis omnibus, *exter*, ut dictum est, *fratribus meis*, *& peregrinus filiis matris meæ*. *Amici mei & proximi* quondam *mei*, nunc *a longe steterunt*; &, sicut fluvius decurrens, & ut fluctus pertransiens, sic transeunt me, & in me forsitan confunduntur & erubescunt, ut scriptum est, venire ad me: facti sunt mihi, qui prope, longe; & qui longe, prope. *Psal.87.19. & 105.10. Ephes.2.13. Psal.44.17.* *Pro patribus* inquit, *nati sunt tibi filii*. Ita pro parentibus, & fratribus & amicis, tu nobis factus a Domino es, qui & parentum cura anxius & fraterna dilectione sollicitus, & aut amicus immemor faciunt, cum omnes horum mihi nominum, vel pignorum, aut fœderum caritates, vel de te uno largiter rependantur? ut taceam vel in nostro, vel etiam in ignoto orbe, non paucos & in Deum & erga nos tui similes: quorum nobis affectus maximos pro patria, & parentibus, & patrimoniis gratia retributoris indulget, in te uno, quæ accepimus bona, si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata [e] reputabimus. *Frater non redimit*, inquit, *redimit homo*. *Psal.48.8.* Similiter nobis licet dicere: Mundus nos non amat, sed amat Christus. Homo negligit, sed Deus diligit. *Inimici hominis domestici ejus*, *Matth.10.36.* sed rursum amici hominis domestici Dei. Fuerint nobis fratres, & amici, & proximi boni & magni; sed non fuit placitum circa nos in eis Domino, qui te elegit donare nobis in fratrem inseparabilem, & in proximum dilectissimum; quem merito sicut nosmetipsos diligamus, quia cor unum & unam animam tecum in Christo habemus. *Act.4.32.*

5. Itaque quod supra breviter posuimus de caritate multorum æque spiritalium, nequaquam apte & digne diximus; in nullius enim [f] persona congruere nobis eadem, quam in te habemus, gratia potest. Ut enim æque diligere dignentur [g] in humilitate nostra gratiam Domini; tamen illud in te speciale nobis donum est, quod prædestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit, ad-

[a] Sic MSS. Reg. & Vien. & editi 4. Edit. Rosv. *creavit*.
[b] MS. Vien. *manet*.
[c] Ita MSS. Reg. Vien. & edit. Schot. Ceteri codices, *tantum*.
[d] Sic MS. Vien. & edit. Grin. Edit. Rosv. *preferunt*. MS. Reg. cum tribus editis, *præferunt*.
[e] MS. Vatic. *putabimus*.
[f] Ita MSS. codices. Editi, *personam*.
[g] MS. Vien. *humilitatem nostram gratia Domini*.

Ephes. 2.14. pitio ipso, *qui fecit utrumque unum*, & duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus; & nulla discretio, quorum corpus unum. Sed hoc, ut dixi, commune [a] nobiscum omnibus in Christo fratribus, unum in te peculiariter nobis gratum atque gratandum est, in cujus amicitia beatissimum Dei munus accepimus, ut nec itinere mutato dissolveremur a nobis: quod damnum de multis, ut recognoscis, dulcissimis aliquando [b] nostris pariter experimur.

6. Vere ergo tu nobis & parens, & frater, & proximus es, qui [c] faciens in nobis voluntatem Dei, ac plenitudinem legis, diligis nos tamquam te, amicus nobis in caritate Christi, & in Dei regeneratione germanus. Quod cum videas, & recognoscas, cur in nos onerose, & de te falso loqueris, ut dicas: *Duo fuimus in agro, & unus assumtus est?* Non simus ingrati Deo, qui non unum ex nobis, sed unum assumsit in nobis. Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus [d] combinabamus, quorum a nobis per hoc propositum facta divisio est: quia unum non de singulari corpore, sed de multorum quoque unanimitate dici satis eadem Scriptura declarat, cum has personas non in duobus hominibus, sed populis, fide Gentium, & remansione Judæorum id ostendente, proponit. Nam & illæ molentes

(Rom. 13.10. — Matth. 24. 40. — Rom. 11. 7.)

C Catholica Ecclesia coquit. Corpus est enim veri *panis qui de cœlo descendit*, & dat escam vivificantem esurientibus justitiam. Non enim carnem farcit, sed cor hominis firmat. Hic panis & fons est, qui quo amplius editur, plus esuritur: & quo magis bibitur, plus sititur. Hunc panem ut edamus in æternum, molamus in hujus mundi pistrino triticum bonum, quod est obedientiæ fidelis operatio, & *caritas in corde puro & fide non ficta*.

(Iohan. 6. 33. — Eccli. 24. 29. — 1. Tim. 1. 5.)

D 7. Qua gratia & virtute cum plenus sis, bonam Deo frugem molis, teque ipsum in azymis sinceritatis & veritatis epulandum Deo exhibes: cujus esca est, quisquis [h] voluntatem ejus efficiens, in corporis ipsius membra convertitur, dicente [i] Apostolo, quia [k] *qui se jungit Deo, spiritus unus efficitur*: Quod assequimur, si *portemus imaginem cœlestis* ea cura & diligentia, qua *portavimus imaginem terreni*. Imitando enim imitatorem Christi perveniemus ad imitationem Dei; cui *bonus odor sumus in Christo*, si exhibeamus hostiam vivam obsequio rationabili, ut illi puram similaginem mola mundi cordis excretam ab interioris nostri

E penetralibus offeramus, & in pectore nostro castum altare ponentes, illa per legem jussa sacrificiis animalia mactemus in vitiis, immolantes hircum peremtione peccati, in

(1. Cor. 6. 17. — 1. Cor. 15. 49. — 2. Cor. 2. 15. — Rom. 12. 1. — Lev. 10. 16.)

[a] MS. Vien. *nobis cum*.

[b] Sic MSS. codices cum editis quatuor. Edit. Rosv. *nunc*.

[c] Ita MS. Vien. Alii, *qui facis & in nobis voluntatem Dei ac plenitudinem legis. Diligis*, &c.

[d] Ante erat in edit. Rosv. *combinabamur*, in ed. Schot. *conviveb amus*. Emendavimus ex MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Grin. *combinabamus*. Hæc lectio restituta confirmatur nova operum S. Augustini editione, quæ Confessionum lib. 5. c. x. n. 18. sic habet: *Et ideo adhuc combinabam cum electis eorum*. Sequitur hic Paulinus lectionem quamdam LXX. quæ habet *συνδυάζω*, *combinabo*, sicut & Augustinus in Psalm. 140. n. 12. to. 4. p. 1570. Itaque cum in antiquioribus operum S. Augustini MSS. codicibus legatur, *combinabam*, & *combinabo*, cum nostris pariter scribimus, *combinabamus*.

[e] MS. Reg. addit, *nobis*.

[f] MS. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. *conversationis*.

[g] Hæc vox abest a MS. Vien. codice.

[h] MSS. codices Reg. & Vien. *voluntatum ejus effectus*. At editi quinque *voluntatem ejus efficiens*. MS. Vien. infra, *convertis*.

[i] Hanc vocem substituimus ex MS. Vien. cum in aliis codicibus legatur, *ipso*.

[k] Addidimus *quia* ex MSS. duobus, & editis quatuor.

quo

vel rursum, ut vellera a corporalibus vitiis tamquam a morbidis & mollibus ovium corporibus [c] abscidens, in vestimentum sui corporis, quod operatione credentium tegit, (Rom. 13. 14.) siquidem vicissim [d] cum Christum induimus, induamur a Christo, in Ecclesiæ pensa deducit, & fimbriis suæ vestis intexit.

8. Totondit te hic pastor jam; ut arbitror, & posuit in area sua, & cœlesti rore perfudit vellus tuum. Nam & gratia quæ infusa est ori tuo, & per os tuum quasi rivus a fontibus Israel, vel [e] *διώρυξ*, ut scriptum est, (Eccli. 24. 41.) a paradiso abundans fluit, docet nos, quia *descendit* in te Dominus *sicut pluvia in vellus*, (Psal. 71. 6. Joan. 4. 6.) & dedit tibi aquam de puteo Jacob, quia tu quoque de filiis Israel Domino [f] propinquatus exstiteras. Si ergo pertonsus es, duplex beneficium recepisse te sentis, quia & in æstu seculi levis, pascua verbi matutinæ lætitiæ [g] roris sparsa decerpis; nec meridiani dæmonii ardore torreris, (Psal. 90. 6. Psal. 16. 8.) quia sub umbra alarum Domini conquiescis. Paratur tibi interim tunica de tuis lanis, qua in illa die hiemis vestiaris, ut ante faciem trigoris ejus valeas subsistere, si dispoliatus

D

9. Et quoniam *bonorum nostrorum ipse non indiget*, (Luc. 15. 5. Psal. 15. 2.) nos vero omnium illius indigemus, nostro tantum bono nobis bonus, capit nostra quæ sua sunt, & tamen ea juris sui non vult; ut quasi nostra nobis accepto ferat, cum nihil habeamus nisi acceperimus: (1. Cor. 4. 7.) & ne ipsi quidem sine nutu ipsius esse possimus. (Act. 17. 28.) Ergo nihil in hunc mundum inferentibus, substantiam rerum temporalium (1. Tim. 6. 7.) quasi tonsile vellus apponit, non ut sarcina impediat, quos expeditos nasci jubet, sed ut materiam nobis virtutis ad merita parienda proponat; & sit unde documentum nostræ in Deum, id est, verum Patrem ac Dominum, fidei atque pietatis edamus, si suppetant nobis cara vel dulcia, quæ, præferentes Deum, magno præmio negligamus: (Matt. 19. 29. 1. Tim. 6. 7.) & quæ per immensam ejus bonitatem, cum nec illata nobiscum sint in hunc mundum, neque istinc [k] efferenda nobiscum, tamen si pareamus præceptis illius, ita ordinantur, ut mutentur in melius, & de temporalibus æterna reddantur. Nam quæ sicut non intulimus, ita nec auferre possumus per naturam nostram & præte-

E

[a] Ita MSS. codices. At editi, *vitæ*.

[b] Sic MS. Vien. Alii codices, *accidit*. Verum hic restituta lectio confirmatur ex sequentibus.

[c] Ita MSS. codices & editi duo. Sic ad Prudentii Apotheosin, v. 954. *abscidere quidquam*, vetustiores omnes codices: iidem hymn. 4. Peristeph. v. 123. *abscisa papilla*; hymno S. Romani Martyris v. 975. *Nervos abscideret*; & hymn. 11. v. 65. *Huic abscidat caput*. Sed & MSS. nostri codices ad epistolam 1. Paulini ad Severum n. 5. habent, *abscidatur*, non *abscindatur*; & omnes tum MSS. tum editi codices ad epist. 10. n. 3. *jubeat abscidi*, non *abscindi*.

[d] MS. Vatic. & ed. Grin. *sicut*.

[e] Emendavimus *διώρυξ*, quæ est fossa de flumine, ex MS. Vien. in quo *Dorix*. MS. Reg. Διοραχι. Ante erat *διωρυχὴ*. Vide Not. XXVIII.

[f] MS. Vien. *propinquatur*.

[g] Ita MS. Reg. & edit Bad. Grav. & Schot. Verissima lectio. Sic quoque Paulinus epist. 23. ad eumdem n. 38. scribit, *vulnerata caritatis*. & Natali 6. S. Felic. carm. 18. v. 123. *pietatis circumfusus*, græca phrasi MSS. Vatic. Vien. & edit. Grin. *rore respersa*. Edit. Rosv. *rore sparsa*. Sacchino placet ut legatur, *matutini lætitia roris*.

[h] Particulam *a* addidimus ex MSS. Reg. & Vien. & editis quatuor.

[i] MS. Vien. *revocaveras*.

[k] Ita MSS. codices. Editi *auferenda*. Manuscriptorum codicum lectio confirmatur ex sequentibus, *non modo nobiscum efferimus*; Editorum vero ex epist. 16. ad Jovium. n. 8.

Luc. 12. 36. pulsanti Domino non timeamus aperire, de conscientia somni aut negligentiæ digna metuentes. Quod quidem nobis nihil proderit nihilominus extrahendis, & ad mortem quidem post mortem, ut justas negligentiæ atque impietatis pœnas luamus, si alieno potius quam nostro domino deservientes, deprehendamur seculi magis quam Christi negotiis occupati, pulsantique Domino non aperiamus, & ad Patrem ducamur inviti. Propterea prædicitur nobis, ut pro hac, id est anima,
Psal. 31. 6. laboremus & oremus *in tempore opportuno*, hoc est præsenti; in cujus spatium ideo inducimur, ut veram vitam ista brevi & trans-
1. Tim. 6. 19. seunte quæramus. Hujus vitæ campus & *ager mundus iste est*, vel homo ipse qui in
Matt. 13. 38. hunc mundum mittitur. Deo quo *unus assu-*
Matt. 24. 40. *mitur* cum, ut supra diximus, carne spiritui subjugata, duo unum fecerit: quia & in
Gal. 5. 17. unoquoque nostrum, secundum Apostolum, duæ mentes & duæ leges sunt: quibus intra nos molentibus, aut acceptabilis Deo aut refutabilis similago conficitur.

Rom. 7. 23. 11. Te vero, victa lege membrorum, &
b exteriore [b] corrupto, puram conspersionem [c]
c parare, & sine fermento azymum Christo
1. Cor. 5. 7. [d] confici, eloquia tua tam [e] facunda quam
d casta testantur. Neque enim tibi donatum
e fuisset * enarrare Martinum, nisi dignum
* V. ep. 29. n. 14. os tuum sacris laudibus mundo corde fecisses. Benedictus igitur tu homo Domino, qui tanti sacerdotis & manifestissimi Confessoris historiam, tam digno sermone quam justo affectu percensuisti. Beatus & ille pro meritis, qui dignum fide & vita sua me-

C nibus tuis egeo; quibus spero evadere & divitias, & paupertatem meam, quia utrumque mihi in malum est, cum sim justitiæ pauper, & peccati dives. Nam vere me divitem boni crederem, si ita jam pauper essem, ut putas. In quo tamen de verbis tuis te paulisper excutiam, quibus a te ipse discordas. Etsi non meas virtutes in me prædicaveris; tamen qui alienas licet mihi verbis tuis donandas putasti, quomodo convenit, ut idem tu pau-
D pertatem, quam te admirati proficeris, horrere fatearis? Si credas hanc mihi donatam esse virtutem, quam te velle nec posse assequi confiteris, ut *habens victum & vestimentum, hoc contentus sim*, nihil ultra 1. Tim. 6. 8. Matth. 6. 34.
diem cogitem; cur vel me inopiæ necessitate superandum putas, ut te, quem non desiderare non possum, invitare desistam: aut te tam infirmum diffidentemque Christo prodis, ut timeas ad hujusmodi, qualem prædicas, amicum venire, si in veri-
E tate sequeris illum qui dixit: *Tolle crucem tuam, & veni, sequere me?* Quomodo aliter putas Christum sequendum, nisi lege Luc. 9. 23. Matt. 19. 21.
qua docuit [h], & forma quam prætulit? h
qui cum in sua venisset, reclinandi tamen capitis locum inter sua [i] non habuit. i

13. Imitare imitatorem Christi, ut mortuus vivas crucifigens te mundo, & tibi Matth. 8. 20.
mundum; quotidie moriens per fidem verbi, & vivens in verbo fidei. *Non enim in pane solo vivit homo*, præsertim Christianus; Deut. 8. 3. Matth. 4. 4. Gal. 3. 11.
F de quo proprie scriptum est: *Quia ex fide vivit*; numquid dixit, *Ex pane?* Quid igi-

a Abest hoc verbum a MS. codice Vaticano.
b MS. Vien. *corrupta*.
c Sic MSS. codices. Reg. & Vien. & editi quatuor. Ed. Rosv. *parari*.
d Ita iidem MSS. & editi codices. Ed. Rosv. *fieri*.
e Sic MS. Reg. & editi 4. Al. *fecunda*. Utraque vox recepta. Vide *eloquii facundiam*, ep. 16. ad Jovium n. 11.

f Ex conjectura Rosveydus addiderat *membra*. Quam vocem in nullo codice repertam expunximus.
g Sic MSS. Reg. & Vien. & edd. Bad. & Grin. Alii. *superatus*.
h MS. Vien. *voluit*.
i MS. Reg. addit, *jura*.

tur

scripsisti credere te ita me futurum brevi
pauperem; ut ulterius non auderem invita-
re te. Fateor nihil me præoptare tantæ li-
bertatis bono: siquidem tam intima circum-
cisio, plena perfectio sit. Sed tamen si ti-
bi vera in Christo fides, vera virtutum in
homine cœlestium admiratio, & hominis
in Deo viventis æmulatio [b] est; quomodo
Rom. 10. 10. non eo magis me expeteres, quo perfe-
ctiorem esse audires, nisi si aperte, non cre-
D dere corde quod ore profiteris, confitere-
reris? Sed in me peccatorem fugere, non
pauperem, Martini beatissimi frequentator
argueris; quem certe numquam desideras-
ses, si cibis corporis esurire timuisses.

14. Ego certe, quia necesse est in ope-
ris spiritalis profectu caritas maxime, quæ
Ibid. 13. 10. *plenitudo legis est*, proficiat, sicut desidera-
re te, ita & invitare non desinam. Veni ad
nos: & si potes, advola. Nihil habemus
nisi Christum; & vide si nihil habeamus,
* V. N. XXX. E qui omnia habentem habemus. * Ebroma-
gum enim non hortuli causa, ut scribis,
[c] reliquimus; sed paradisi [c] hortum prætulimus
& patrimonio, & patriæ; quia illic
magis domus vera, ubi æterna: ibi verius
patria, ubi originalis terra, & principalis
habitatio. Nam si credis propitio Christo,
2. Cor. 6. 10. propter quem si nil habeamus, in ipso om-
nia possidemus; nunc in ista spinarum &
laborum humo, ne in hortuli quidem gle-
bula nos terræ limus tenet: sed utinam ita
F nullus a peccato nobis pulvis hæreret! Tu
si hoc bonum ita credis, ut prædicas; &

[a] Ita MS. Vien. & edit. Schot. Alii, *fluctuantes*.
[b] Addidimus verbum *est* ex MSS. Reg. & Vien.
[c] Ita MS. Vien. Alii addunt, *bonum*. Utraque le-
ctio bona.

tientiam, ut de epistolis, quas ad te lo-
quacissimas, & pleniores molestiæ quam
gratiæ facere soleo, tu tamen desiderium
sermonis mei potius quam tædium capias;
quandoquidem ad assiduas & prolixiores lit-
teras me lacessis & excitas gratia scripto-
rum tuorum, in quibus *caritas de corde* 1. Tim. 1. 5.
puro & fide non ficta in azymis veritatis sin- 1. Cor. 5. 8.
cerum loquitur affectum, ac vicissim me-
um ab intima mente sollicitat. Quid igi-
tur faciam? obtemperabo tibi copia litte- Psal. 15. 2.
rarum? sed *bonorum meorum non indiges*; & 2. Cor. 8. 14.
me æquius est a te locupletari, quia dives
pauperi conferre debet, *ut fiat æqualitas*.
An vero magis consulam utilitati meæ, &
ponam ori custodiam: ut periculum peccati, Psal. 38. 2.
quod de multiloquio paratur effugiam? Prov. 10. 19.
Sed metuo rursus, ne inobedientiæ reus sta-
tuar; & forte gravius offendam si in te
deliquero non obtemperans, quam si pro Ephes. 6. 19.
me timuero non scribens. Psal. 118. 105.

2. Det igitur mihi Dominus a Domino
oris adapertionem ad te, & prætendat pe- Ps. 138. 12.
dibus meis lucernam verbi sui, ut nox in-
sipientiæ meæ sicut dies illuminetur. Sol- Num. 22. 28.
vat linguam meam in verbum bonum, qui Luc. 19. 40.
& asinæ os in sermonem laxavit humanum.
Sum enim & ego unus de lapidibus vel
jumentis illis, quorum præfiguratione asina
tunc locuta est, mutam gentilis duritiæ
stoliditatisque naturam, solutis Deo linguis,
significans locuturam. Ac, si placet, de hac [d]
ipsa Dei gratia textum epistolæ porrigamus;
quia omnis nostra [d] narratio in præceptis

[d] Sic MSS. Reg. & Vien. Editi 4. *ratio* Ed. Grin.
oratio.

&

iniquitas hominum generis mereretur interitum, rursus electus est qui pater fidei vocaretur, a quo & promissio regni & Regis
Gen.15.13. Rom.4.11. Gal.3.7. Jac.2.21. Matt.5.17. Johan.1.17. æterni semen emergeret. Quod multiplicatum fide gentium Christus implevit, qui patriarchis visus, per legem præformatus, per prophetas prælocutus, & ipse adfuit, ut adimpleret legem & prophetas; & quam lex operibus non valuerat conferre medicinam, gratia daret.

3. Jam enim corpus omne, id est, universum genus [a] hominum ita pervaserat peccatum, ut neque malagma debilibus & sauciis, neque ligatura prodesset: (Sap.16.12.) corroborata etenim vitiorum valetudinine, omnem humanæ opis medelam fortior remediis morbus excluserat; & ideo venit qui & venturus est, conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ. (Apoc.1.4. Phil.3.21.) Quia nemo, nisi artifex, operis sui potens est; & figulo tantum in argillam suam jus est. (Sap.15.7. Eccli.33.13. Jerem.18.6. Rom.9.21.) Ita Dominus omnium, qui omnes fecerat, dignatus est ad nostra descendere, nosque suscipere in corpore suo, ut reficeret eadem arte * vel potestate qua fecerat. (* vel pro &) Venit autem non in sublimitate Domini, quod erat; sed in forma servi, quod non erat. (Phil.2.7.) *Factus est ut homo sine adjutorio*, (Psal.87.5.) qui est Dei virtus, & Dominum exercituum, adjutor & protector omnium. Pro liberandis est mortuus, qui erat *inter mortuos liber. Inter iniquos deputatus est*, qui justificat impium per fidem. (Isa.53.7.& 12. 1.Pet.2.24. Johan.1.29.) *Sicut ovis ad interfectionem ductus est agnus ille, qui tollit peccata mundi.* Passus est mortem, qui donat æternitatem.

4. Sed in causa tanti hujus consilii & muneris, animadvertere ipsius lumen est, *qui*

C componit, quo dicitur: *Non declinabimus dextera neque sinistra, sed regali via ibimus.* (Deut.2.27.) Quod nobis Christus est, meditator Dei & hominum, inter divina & humana nos temperans, & ad regnum suum regali via ducens; ut corde humiles, opere sublimes, a sinistris, id est, peccatis quæ in mortem trahunt, allevemur; & a dexteris nimiis, id est, præsumtione superba, humilitatis lege revocati, teneamus salubrem mediocritatem, ne aut oculos nostros declinantes in terram, comparemur jumentis *quibus* (Psal.18.11. Psal.31.9.)

D *non est intellectus*; aut altiora nobis scrutantes, evanescamus in cogitationibus nostris. (Eccli.3.22.) Itaque *non alta sapientes, sed humilibus consentientes*; *in mensura * qua mensuravit nobis Dominus*, nosmetipsos metiamur, (Rom.12.16. 2.Cor.10.13. * f quam. 2.Cor.6.11.) ut angustemur in nobis, & in Domino dilatemur. Non ut illi sapientes hujus * seculi, quorum sapientiam Dominus reprobavit ac perdidit, & per stultitiam praedicationis [b] exclusit. (1.Cor.1.21.) [c] *Disputaverunt* enim, inquit, *ut absconderent laqueos*: (Psal.63.6.) quia videlicet

E in hoc omnis ars philosophorum laborat, ut assertione fictorum lucem veritatis obscuret, & inanium contentionum laqueis sollicitatas a vero mentes implicet, & ingenii fraude decipiat, & fuco sermonis inducat.

5. Sed postquam *exortum est lumen in tenebris, misericors & miserator, & justus Dominus*, (Psal.111.4. Psal.72.9.) frustra *posuerunt in cœlum os suum*, qui etiam terrenarum rerum suæque naturæ nescii [d] scrutantur cœli plagas, & Deum sine Deo quærunt. Ideo *defecerunt scrutantes*

F *scrutinio, & sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum*: (Psal.63.7.) quia corripiens sapientes in astutia sua Dominus, per infantium atque la- (1.Cor.3.20.)

[a] Ita MS. Reg. & edd. quatuor. Ed. Rosv. *genus humanum*. Verissima lectio quam restituimus, ut cuivis attendenti præcedentia, & subsequentia, patebit.

[b] MS. Reg. & edit. Bad. Grav. & Schot. *exhausit*.
[c] Ita Psalterium Romanum, & S.Hilarius in Psalmos.
[d] Sic MS. Vatic. & Latin. Ceteri codices, *inscrutantur*.

ctentium

tientes in nobis, quod in Christo; qui, ut supra dixi, idcirco nobis salutis gratiam per humilitatis formulam contulit, ut qui exaltationis spiritu cadere metueramus, [c] cordis humilitate resurgere disceremus.

Rom. 6. 4. 1. Cor. 6. 14. 2. Cor. 5. 15. Gal. 3. 1.

6. Quod autem bonus Dominus crucifixus est, & resurrexit, non solum ad destructionem mortis nostræ, & ad reparationem æternitatis operatus est, sed etiam ad præsentis vitæ informationem, qua meritum acquirimus, quo vitæ illius in æternum beatæ possessio præparatur. Cruci ergo fixus est Dominus: quo mysterio pietatis atque consilio, Apostolus docet: ut solveret, inquit, parietem valli, interficeretque inimicitias, & omnem hujus mundi ambitum dispoliaret, ac de universa inimici potestate, captivans ipsam captivitatem, triumpharet, *in sua carne suscipiens*, inquit, *similitudinem carnis peccati:* non utique similitudinem carnis, quia omnibus Deus veritas: & ideo vere & corporaliter *Verbum caro factum, est*, *sed in similitudinem peccati carnis*; ut *qui peccatum non fecit* per suam inviolabilem impassibilemque naturam, *propter nos* tamen, ut scriptum est, *peccatum [d] factus*, id est, peccatorem susceptum in forma servi gerens. *Factus enim est pro nobis maledictum, ut nos maledicto legis absolveret: de peccato damnavit peccatum*, id est, peccati materiam, quæ adhuc in illa Adæ carne vivebat, in ipsa, quam suscipere dignatus est, Adæ carne va-

Ephes. 2. 14. Psal. 67. 19. Ephes. 4. 8. Rom. 1. 3. Joan. 1. 14. Rom. 8. 3. 1. Petr. 2. 22. Isa. 53. 9. 1. Joan. 3. 5. 2. Cor. 5. 21. Gal. 3. 13. Rom. 8. 3.

C

dicit: *Mortificate in terra membra vestra*. Quotidie se ipse testatur mori, *lividum faciens corpus suum, & obliviscens quæ retro sunt, atque in priora se porrigens*. In quo humilitatem pariter & sublimitatem docet: quia conteri corpus sine humilitatis spiritu non potest, nec anima in cœlestia surgere, nisi mortificatione membrorum. Attamen & ipsius nobis humilitatis servanda mensura est, ut non nisi timore divino humiliemur uni Domino: *Dominum enim Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies*; cui servire, libertas est. Nemini enim subjectus est, qui se soli Deo subjecit. [f] Ut contra omnibus infimis, vel spiritibus, vel aliis creaturis, vel suis vitiis & cupiditatibus servit, qui vult liber esse justitiæ. Est autem & sancta superbia, & humilitas iniqua: nam & justificatur superbia quæ huic mundo superbit, & contemnit hoc seculum, omnibusque magnis ejus & dulcibus ac speciosis * abutitur, intenta cœlestibus rebus, & præceptis subjecta divinis. Contra autem illa humilitas condemnatur, quæ non ex fide, sed ex ignavia mentis hominibus adducitur, & humanam gratiam magis quam suam salutem curat: mendacii famula, veritatis inimica, libertatis expers, iniquitati obnoxia, miscens [g] aqua vinum, id est, veritatis merum [h] aquoso adulationis enervans. In hujusmodi humilitatem specialiter mihi videtur vox illa contendi, quæ denuntiat, *væ dicentibus [i] malo*

Coloss. 3. 5. 1. Cor. 9. 27. Phil. 3. 13. Deut. 6. 13. & 10. 20. Mat. 4. 7. Luc. 4. 8. Rom. 8. 20. Isa. 1. 22. Isa. 5. 20.

D

E

* id est, uti recusat. V. N. XXXI.

a Deest *ejus* in editis.
b Hanc vocem addidimus ex MSS. Vatic. & Vien. & edit. Grin.
c Sic MS. Vaticanus. Ceteri, *corde humilitatis*. Lectio quam restituimus ex MS. Vaticano, semel & iterum confirmatur n. 8.
d Ita edit. Schot, & Sacchin., Alii codices, *faciens*. Hic restituta lectio confirmatur ex epist. 37. n. 2.
e Abest *sed* a MS. Reg. & editis 4.

f Sic MS. Vaticanus codex. In aliis, *At*.
g MSS. Vien. Reg. *aquam vino*. Latin. *aquæ vinum adulationis*.
h Ita MS. Vatic. & edit. Rosv. At MS. Reg. cum editis 4. *aquis adulationis*.
i Sic MSS. Reg. & Vien. cum editis 4. At MS. Vatic. & edit. Grin. faventibus Vulgata & versione LXX. *malum bonum, dulce amarum, & injustitiam justitiam prædicantibus*.

bonum,

Ps. 50. 19. Vitio, qui *sacrificium Deo*, ut ipse testatur, *spiritum contribulatum & cor humiliatum* offerebat. Salva tamen humilitate cordis, idem exaltabat animam suam non humiliter sentiens: quia non terrena sapiens, Deo mentem habebat affixam, unicum *bonum* ducens *Deo adhærere, & ponere in Deo spem suam*.
Psal. 72.28. Unde & Apostolus, qui nos humilitatem
d docet [d], ut ea potissimum imitatores Chri-
Phil. 2. 5. sti esse studeamus: *Hoc enim*, inquit, *sentite in vobis, quod & in Christo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit se, formam servi accipiens*; idem tamen ad exaltandam animam in superna &
Coloss. 3. 1. divina nos provocat, cum dicit: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera & gloria Dei Patris*.

9. Quamobrem tenentes hanc & humilitatis & exaltationis regulam, utrumque hoc (quod in perversitate, quam supra dixi, peccatum habet; in directione, qua docemur, gratiam obtinet) suis ordinibus mensurisque teneamus pietate, & humiliantes cor Deo, & exaltantes animam ad Dominum nostrum, nihil nisi illum timeamus, nihil supra illum diligamus. Jugo tantum ipsius quod est suave, & oneri illius quod est le-
Matth. 11. 29. ve, colla subdamus; ut supra omne potestatis inimicæ jugum liberi, in cœlestia subvehamur. Nam & ob hoc Domini nostri jugum suave, & onus leve est, quia e terre-
e nis nos & inferis [e] elevat, & in excelsa re-

C

tiplicatæ sunt iniquitates nostræ super capillos capitis nostri, & indigni sumus, quorum nomina divinis auribus ingerantur, ne forte & labia tua immunda fiant cum nos nominave-
ris, & necesse sit os tuum igneo carbone * Isa. 6. 6.
perstringi, potes tamen vel humilitate vel * An pertingi?
fiducia Vatis antiqui dicere: *Domine, dimitte illis, aut dele me de libro tuo*. Quod ille Exod. 32.32.
divini colloquii particeps, non salutis suæ negligens, nec insolens Domino, profundi arte consilii ausus est dicere; ut Domino justo debitum peccatori populo interitum comminanti, oblationem suæ potius abolitionis opponeret, divinæ videlicet pietatis justitiæque securus, ut parceret & injustis misericordia Domini, dum justum non potest delere justitia.

D

11. Hac & pro nobis Dominum altissimum conditione constringe, ut dum eximere te libro suo non potest, per obtentum justi sui recipiat injustos. Nam *quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo*; 1. Iohan. 4. 4.
ideo fortior est justitia pro peccatoribus defendendis, quam iniquitas adversus patrocinia Sanctorum. Vellem quantum in me est adhuc prorogare sermonem, nisi & charta deficiens, & metus fatigationis tuæ cogeret verbis modum poni, & epistolam terminari. Tu in omnibus indulge temeritati meæ, & responde mihi, ut consoler & instruar litteris tuis.

E

12. Nunc [i] Sanemarium portitorem hu- i

[a] Ita MS. Regius. Ceteri codd. *præ*.
[b] Sic LXX. Psalterium vetus Græc. & Rom. S. Hilarius & S. Augustinus in commentario super Psalmos, & omnes excusi & MSS. codices, præter Vien. in quo *super matre sua, ita retributio*, ut in Vulgata.
[c] Ita Psalterium Romanum, LXX. S. Hilarius, nec multo aliter Ambrosius.
[d] Expunximus verbum *dicens*, quod abest a MS. Vaticano, nec male.
[e] Ita MSS. Reg. & Vatic. Alii, *levat*.

[f] Ita Psalterium Romanum, S. Ambrosius, & Paulinus epist. 40. n. 4.
[g] Pronum fuit emendare juxta MS. Vatic. *ministrans*; videtur enim respexisse Paulinus ad locum Apostoli 1. Timoth. 4. *bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei*.
[h] Ita MSS. Reg. & Vien. cum editis tribus. Alii *carnis*.
[i] Sic emendavimus ex MSS. codicibus. Ante erat, *sane Marium*.

jus

tate venerabilis vim, qualem expolui, sustinet, quamprimum ab alienarum ædium exsilio liberetur.

EPISTOLA XIII.*

* Alias XXXVII. & XXXVIII. pars 2. quæ enim 13. erat, nunc 17. Scripta anno 397. ineunte.

Nupserat Paulina sanctæ Paulæ filia Pammachio viro Proconsulari, ut ait Palladius in Lausiac. c. 122. immo secundum Hieronymum epist. 26. Consulum pronepoti. Hanc in flore adhuc juventæ defunctam Pammachius multis prosecutus lacrymis, etiam largissimis in pauperes eleemosynis refovebat. Utroque eum nomine & consolatur & commendat Paulinus, mortuæ laudibus subinde inspersis.

Dilectissimo [a] fratri, merito prædicabili & venerantissimo

* PAMMACHIO, PAULINUS.

* V. N. IIII.

1. UT hactenus tacendi tempus congrua humilitate servavi, ita nunc debita caritate loquendi tempus agnovi, frater in Christo Domino venerabilis & dilectissime. Scriptis enim sancti viri fratris nostri [b] Olympii, communis unanimi, nuper accepi tam inopinatum mihi quam inoptatum tui mæroris indicium; in quo meæ tibi tristitiæ consortium & vocis officium [c] dein desore, ut sileant privati amoris affectus, sed caritas Christi Domini & Dei nostri, quia in ipso nobis & per ipsum, ut unius corporis membra, connectimur, non permisit. Ipse enim nos Dominus Deus noster vitæ nobis parivolo: semper tamen & in meo silentio tui memor, nunc ut caritas postulare visa est, opertum pectore affectum reclusi, & per has ad te litteras promsi, quibus ad sanctam mihi unanimitatem tuam, qua potui via profectus sum; quia non potui iisdem corpus & animum meum finibus continere, cum caro, ut semper, infirma per hiemem longius commoveri negaret; & qui semper est promtior spiritus ferventibus ad te desideriis evolaret; ut quem corpore non tenebam, mente complecterer. Cucurri igitur in siti desideriorum ad te; mi frater in Christo unanime atque venerabilis, & si me vicissim intueris animo, tecum esse me totum videbis & senties. Nam si verum illud est, sensu nos potius videre & audire, certe adsum tibi & potiore mei parte, cum animo ad te venerim: quo nisi adsimus, [e] ubi etiam corpore intersumus, præsentiam non probamus, vacua nostri imagine, mentis absentia. Quamobrem signatum amicitiæ munus impendi, [f] aptumque nostra fide feci, ut te spiritali aditu visitarem. Hanc de te invicem gratiam quæso merear, ut tu quoque me interioribus videns oculis, tamquam adstantem cominus, & coram loquentem & coanhelantem anxietudini tuæ de necessitate communi, vel patientiæ congratulantem de spe fidei, in hoc sermone suscipias pariter atque conspicias. Sermo enim viri mentis est speculum. Nam & ipse Dei sermo confirmat, quia *ex abundantia cordis os loquitur, & thesaurus pectoris publicatur eloquio*. Ob hoc in veritate qua stamus in Christo, expres-

Eccl. 3. 7. · Matt. 26. 41. · Psal. 61. 5. · Matt. 12. 34. Luc. 6. 45.

[a] Edit. Chiffl. *Domino merito prædicabili, & honorando fratri* PAMMACHIO, PAULINUS.
[b] Ita MS. Regius. Alii codices addunt *Episcopi*, sed frustra V. Vit. c. 32. n. 1.
[c] Addidimus *dein* & *sed* ex MS. Reg. & edit. Chiffl.
[d] Ita MS. Reg. & edit. Chifflet. Ante erat, *Neque videar de te negligentia mea serius audisse*.
[e] Sic MS. Reg. & edit. Chifflet. Alii, *ut . . . . intersimus*
[f] Ita repoluimus ex MS Reg. & edit. Chifflet. Alias, *dignum*.

nus prudentiæ & fidei tuæ reputatio reficiat, quam afficit cura mæroris. Denique addubitasse me fateor, utrum mæsta pro meo affectu tibi, an potius gratulantia pro tua fide verba præberem. Nam ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audivi; isto etiam patrefamilias, per quem scripsi, indicante prudentiam & sanctitatem veræ in conjugem * caritatis tuæ; quam non vacuam fletibus, ut maxima pars mortalium, neque vano, ut spei nostræ expertes solent, pomparum inanium honore comitatus es; sed remediis salutaribus & vivis * operibus, hoc est, eleemosynis prosecutus, debito ordine primum caro funeri justa persolvens, piis lacrymis & largo caritatis rore perfusus [a] religiosius exsequias honorasti.

* Paulinam.

a

4. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo; nam id quoque Deo placitum monstrat Scriptura divina, cum dicit: *Fili produc lacrymas in mortuo, & quasi dira passus incipe plorare, & non despicias sepulturam illius*. Denique patriarchæ nostri hujus quoque religionis exemplo sunt. Nam pater fidei matrem vocationis nostræ Saram suam flevit, non utique diffidentia recipiendæ, sed prægressæ desiderio. Quomodo enim resurrectioni diffideret fidei pater, & repromissionis beatæ primus auditor? Idem tamen humanitatis memor, non sprevit corporis curam propter animæ securitatem; sed emto ad sepulcrum agro, mortuam suam pretiosa sede composuit; docens pariter quid sibi * isti deberent homines providere; cum is, qui ad Dei verbum de terra patriæ cogna-

Eccli. 38. 16. Gen. 23. 2. — Gen. 23. 9. — * [illegible] ult. — Gen. 12. 1.

C

enim ventris; quia diligens animæ, maluit corpore esurire quam spiritu; ut nobis quoque esset exemplo, quo præoptemus jejunare cibo carnis, ut saturitatem animæ conferamus. Quare bona religio sepulturæ. Bonæ lacrymæ caritatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri. Bonæ & lacrymæ orationis, quibus & David stratum suum per singulas

D

noctes rigabat. Sed quid sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit & Jesus amicum, hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo [b] infunderet lacrymas; & quem resuscitaturus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana; licet in illo uno totam simul conditionem generis humani misericors & miserator Dominus deploraverit & illis lacrymis [c] quibus peccata nostra flevit & laverit.

Gen. 23. 2. Gen. 50. 1. Psal. 6. 7. Johan. 11. 35.

b

c

E

5. Idcirco & tuæ, frater, lacrymæ sanctæ & piæ, quia simili affectione manarunt, & dignam casti cubilis flevere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio caritatis. *Mulier* enim *grata suscitat viro gloriam* cum tenetur, atque ideo suscitat & desiderium cum præmittitur. Verum illa, ut fuit semper, ita & erit *in perpetuum corona viro suo*, & *non extinguetur lucerna ejus: extendit* enim, ut scriptum est, *brachia sua ad opera utilia*, *os suum aperuit prudenter*, *operata est viro suo bona*; gloria & honore coronavit te, ut jucundaretur tecum in diebus novissimis; & ob hoc * fletu magis digna quam luctu; & desideranda potius pertinaciter quam lugenda est.

Prov. 11. 16. Eccli. 26. 16. Sap. 4. 2. — Prov. 11. 4. Prov. 31. 19. — Ibid. v. 26. * Vide n. 10. hujus loci expositionem.

* Sic edit. Chifflet. Optime quidem V. Not. 91.
a MS. Reg. & edit. Bad. & Grav. *religiosius*.
MS. Reg. *funderet*.

c Sic MS. Reg. & edit. Chiffl. Ante erat, *illis lacrymis peccata nostra fleveris & laveris*.

Nam

nimi, causæ solatium majus afferre possunt, quod tam sanctam feminam etsi non habes, habueris tamen. Commune enim tibi cum omnibus, amisisse mortalem; paucis vero tecum meruisse optimam: quo minus miror illam in hoc seculo non moratam, & ad Christum citius accitam;
Sap. 4. 14. & 11. *Placita enim erat Deo anima ejus*; & idcirco, ut scriptum est, *properavit eam de medio iniquitatis educere, ne intellectum* nostrum *malitia* nostra *mutaret*;
1. Joan. 5. 19. quia *totus hic mundus*, ut scriptum est, *in maligno jacet*:
1. Cor. 15. 33. & *colloquia mala plerumque corrumpunt mores bonos*: & *qui picem tangit, inquinabitur ab ea*;
Eccli. 13. 1. quo metu quidam Sanctus moræ metuens, & de tardo, sine sollicitus, orat Deum ut notum sibi faciat finem suum, & numerum dierum suorum:
Psal. 38. 5. & quoniam revelante Spiritu, quo prophetabat, agnovit prorogata sibi tempora, ingemit dicens:
Psal. 119. 5. sec. Psalter. Rom. *Heu me quod incolatus meus prolongatus est.* Causam vero gemitus & timoris sui hanc esse testatur; quod *habitaret a cum tabernaculis Cedar*, id est, in tenebris istius mundi. Nam *Cedar* Hebræo idem quod ore Romano vocatur *Obscuritas*.

7. Denique ipse David in duobus filiis diverso merito sibi amissis mysterium istius veritatis exercuit; qui filium dilectissimum, quem fleverat ægrotantem, non flevit amissum;
2. Reg. 12. 22. certus infantem ad pacis æternæ beata translatum: at vero idem Abessalon,

... pietà, quam post nostros fortitudinem debeamus induere, videlicet ut de nostro potius itinere * quo sequimur, quam de illorum qui jam prægressi pervenerint, laboremus. *Sacchin. for. qui
Pium est contristari de avulsione carorum; sed sanctum, lætificari spe & fide promissionum Dei, & dicere animæ laboranti: *Quare tristis es, & quare conturbas me? numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?* Psal. 41. 6. Psal. 40. 9.
Acceptior est autem Deo grata lætitia, quam diuturna quasi querula tristitia. Nam hoc illo Davidico docemur exemplo, ut inanes lacrymas non effundamus; quæ utique superfluo mortuis donantur, nihil conferentes recepto, & gravantes relictum. Ideo David vivente filio flevit, functo gratulatus est: quia spirantis adhuc * commeatum poterat precibus & lacrymis impetrare: accito autem divinitus jam gratulari debebat, ut fecit, quia dubitandum non est melius esse votis nostris Dei placitum. * V. N. LXIV.

9. Salva igitur fide, pietatis officia pendamus; & salva pietate, fidei gaudia præferamus. Esto, temporaliter fleat pietas, sed oportet ut jugiter gaudeat fides. Desideremus nostros ut præmissos; sed non desperemus recipiendos. *Deus* enim noster *vivorum est, non mortuorum*; & in Christo mortuos dormire Apostolus dicit, ut de somno intelligas temporalem esse mortem. Dormienti enim consequens est excitari & surgere. Quod cum ita sit, geramus in ca- Matt. 22. 32. 1. Cor. 15. 18. 1. Thess. 4. 12.

a Ita MSS. & excusi codices. Sic græcum in morem extulit Paulinus *[illegible]*, in græco *[illegible]*. Vulgata, *hominis*.

b Sic MS. Reg. & ed. Chiffl. Alii, *acciti & fimi*.

c Emendavimus *fine* ex edit. Grin. in marg. Ante erat *sene*, nullo sensu.

d S. Augustinus in Commentario super Psalmos: *Cedar, quantum meminimus ex interpretatione nominum Hebræorum, tenebras significat*. Vulgata, *habitavi cum habitantibus Cedar*, refragantibus omnibus codicibus nostris cum manuscriptis, tum editis.

e Sic MS. Reg. & edit. Chiffl. Ante erat, *fletu*. In edit. Schot. *fuisset*.

vero præcidens, quod immoderato & irrationabili cruciatu mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei explicat; subjecit enim: *Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, & cooperiet virtutem*; quia *tristitia* illa tantum *salutaris quæ secundum Deum est*. Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est, de infirmitate [b], *carnalis* est *tristitia*, *mortem operatur*. Quod licet autore diverso, tamen uno per utrumque Sanctorum Dei spiritu & verbo Scriptura concinit: mors enim vera [c] virtutis adopertio est. Nam si virtus Dei & vita nostra Christus est, vere dictum vides, mortem festinare hoc mærore, quo virtus operiatur: & homo totus quasi quadam inferni voragine, sic *graviore tristitia*, ut Apostolus ait, *absorbeatur*. Sed Deo gratias, quod hujus in te laboris & timoris mihi compendium facit conscientia virtutis & prudentiæ tuæ, cujus largius tibi lumen est, quam ut tristitiæ tenebris possit operiri: quin potius tua virtus tristitiam [d] largior tegit, mortemque ipsam & vim noxii mæroris absorbet. Non id verbis meis tibi largior, neque conjectura virtutis tuæ loquor: opera tua hoc

Eccli. 38. 19. 2. Cor. 7. 10. Psal. 77. 15. Isa. 10. 11. 1. Cor. 1. 24. Psal. 43. 20. Col. 3. 4.

C gradibus campi spatia coarctentur. Video congregatos ita distincte per * accubitus ordinari, & profluis omnes saturari cibis, ut ante oculos Evangelicæ benedictionis ubertas, eorumque populorum imago versetur, quos quinque panibus & duobus piscibus panis ipse verus, & aquæ vivæ * piscis Christus explevit: non usitato more creaturam cibis hominum, sed novo munere jam paratos hominibus cibos gignens; cum operta manus divino suggestu visibiles epulas ministraret, & in alimenta corporea spiritali fecunditate proflueret; D ineffabilibus panis & carnis fontibus, in spem jejunarum adhuc gentium, esurientes fidem populos carnaliter satians, & spiritaliter irrigans, indeprehensis auctibus comesta supplens, edenda suppeditans, & ad morsus edentium fragmina [l] subcidiva depromens; ut inter manus vel in ore sumentium crescentibus cibis, sentirent potius escarum suarum copiam, quam viderent; morsibus redeunte consumto, & dentibus subeunte sumendo. E

12. Ipsius enim Domini exemplum in opere ejus gerens, præcepisti turbam residere in terra: sic enim & Jesus jussit, ut legimus in terra recumbere. Nam in te & ipse Dominus erat, sicut est, quia nemo

* V. N. XXXV. Matt. 14. 19. Johan. 6. 11. * V. N. XXXVI. Matt. 14. 19. Marc. 6. 39. Luc. 9. 14.

a Ita emendavimus ex MS. Reg. & edit. Chiffl. Ante erat, *termino .... tempora*.

b Expuncto verbo *est* juxta MS. Reg. & edit. Chiffl. subnectimus alteram epistolæ partem quæ in vulgatis & MSS. quibusdam codicibus ad Alethium inscribebatur uno eodemque tenore epist. 33. Vide Dissert. I. n. 13.

c Sic MS. Vien. & edit. Chiffl. Alii codices addunt *animæ*, parum ad rem.

d Haud vocem addidimus ex MS. Reg. & edit. Chifflet.

e Ita MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. Alias, *Romæ*.

f Sic MS. Vien. & ed. Chiffl. Alii, *stipem*.

g Ita MS. Vien. & ed. Chiffl. & Sacchin Ante erat, *multitudinem*.

h Sic. MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chifflet. Alias, *aulam*.

i Ita MSS. Vatic. Vien. & edit. Chifflet. & Rosv. At MS. Reg. cum editis quatuor *reginam*. Estque *regia*, seu *regina*, præcipua Vaticanæ basilicæ porta. Vide Not. XXXIV.

k Sic MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis. MS. Vatic. & edit. Rosv. *cerulea*.

l Ita MS. Vien. & edit. Chiffl. Ed. Grin *subcisiva*. Alii codices, *subcitiva*.

Christi

enim hominis, sed divina per hominem opera laudamus. Quam lætum Deo & sanctis angelis ejus (1. Cor. 4. 9.) * de hac tua, ut dici solet, pera * spectaculum sacer editor exhibebas! (* V. N. XXXVII. & XXXVIII.) quanto ipsum Apostolum attollebas gaudio, cum totam ejus basilicam densis inopum cœtibus stipavisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, & Apostolico eminus * solio coruscans, ingredientium lumina stringit, & corda lætificat: (* V. N. XXXIX.) vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrimque porticibus latera diffundit; * quave prætento nitens atrio, fusa vestibulo est; ubi * cantharum ministra manibus & oribus nostris fluenta ructantem, fastigatus solido ære tholus ornat & inumbrat, non sine mystica specie * quatuor columnis salientes aquas ambiens. (* V. N. XL. & XLI.) (* V. N. XLII.) Decet enim ingressum Ecclesiæ talis ornatus, ut quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opere signetur. Nam & nostri corporis templum quadrijugo stabilimento una Evangelii fides sustinet; & cum ex eo gratia, qua renascimur, fluat; & in eo Christus, quo vivimus, reveletur; profecto nobis in quatuor vitæ columnas [e] ille *aquæ salientis in vitam æternam fons* (e Iohan. 4. 14.) nascitur; nosque ab interno rigat, & fervet in nobis: si tamen [d] possimus dicere, vel sentire mereamur habere nos cor ardens in via, quod Christo no-

rem tui partem operibus tuis, retributione divina tuum potius spiritum saginasti; & benedictæ conjugis animam refecisti; in illam transfundente Christi manu, quæ tua pauperibus erogabantur, cum in ictu oculi permutata in cœlestes cibos carnalis esca transiret. Et quantum pecuniæ gravi dextera, geminatis excipientium palmis, hilaris dator & infatigabilis distributor infuderas; tantum illico angelis intervolantibus

D gremio Domini gaudentis invectum, in tricesimos tibi fructus ac reditus numerandum (Matth. 13. 8.) reponebatur. Neque divitiæ tantum sed & gratiæ benedictionum addebantur præmiis vestris. Vobis enim ad justitiam deputabatur conclamatio illa & comprecatio pauperum, qua per vestra munera benedicebatur Deo. Facili enim via ad aurem Dei voces inopum diriguntur, quia *oratio* [g] *pauperis*, sicut scriptum est, *nubes penetrat.* (g Eccli. 35. 21.)

15. Poteras Roma [h] intentatas tibi illas (h Apoc. 3. 3.)

E in Apocalypsi minas non timere, si talia semper ederent munera Senatores tui. Vere tunc tibi nobilis esset illa nobilitas, quam sacrati patres, Abraham, Isaac, & Jacob, paternis finibus exciperent; (Apoc. 7. 9.) quam prophetæ, apostoli, martires, id est, cœli senatus agnosceret; quam post togam nulla immundi sanguinis sanie funestatam, regali promissæ lucis stola Christus indueret, & (Matt. 17. 2.) in libro albo, hoc est, libro vitæ perennis,

a Sic MSS. & editi codices, præter Rosv. in quo, *dimensus es.*

b Hanc præpositionem addidimus ex MS. Vien. & edit. Chifflet.

c MSS. Reg. Vien. & edit. Chifflet. *illuc.*

d Sic MS. Vien. cum edit. Chifl. Alii, *possimus.*

e Ita MSS. Reg. & Vien. & edit. Chifl. Ante erat, *ambulante inflammatur.*

f Ita in Psalteriis veteri & Rom. & apud S. Augustinum in commentario super Psalmos. Apud LXX. & in Vulgata, *vociferationis.*

g LXX. & Vulgata, *oratio humiliantis se.*

h Sic MS. Vien. edit. Chifl. & Grin. in marg. Alii codices, *intentas.* Sic & S. Hieronymus Romam alloquens lib. 2. contra Jovinianum, in fine: *Maledictionem*, inquit, *quam tibi Salvator in Apocalypsi comminatus est, potes effugere per pœnitentiam, habens exemplum Ninivitarum.* Chifflettius S. J.

adscri-

Christi theatro, non seditiosis, sed benedicentibus cunctis, Deo ipso spectatore, laudaris, Ecclesiæ munerarius; non [b] terrenæ, nec inanis gloriæ, sed æternæ laudis ambitor. Non gladiatores nec belluas emis, sed quibus veros gladiatores, hoc est, harum tenebrarum principes perimas, [c] agis, & quibus veras bestias, hoc est, omnem zabuli virtutem superes, & presso impune vestigio conculces leonem & draconem. *Psal. 90. 13.* Beatus es, in quo benedicitur nomen Domini, & qui habes semen in Sion, & domesticos in Hierusalem, qui te vicissim in tabernacula æterna suscipiant. Non enim timebis *Luc. 16. 9.* illius divitis locum, qui in tartaro, hoc est in inferno inferiore, & exterioribus tenebris merito igne circumdatus, vel extremo contemti in hac vita pauperis digito rogabat aspergi; cui pater Abraham jure respondit: ***Memento fili, quia recepisti bona in vita tua, & [d] Eleazarus mala: nunc vero hic consolatur, tu cruciaris.*** *Luc. 16. 25.*

17. Ob hoc illi, censeo, divites hanc vel pœnarum vel deliciarum vicissitudinem perhorrescant, qui istic sibi tantum & vitiis affluentes, aut opibus abstrusis incubant nec partem posuere pauperibus; aut male prodigi egent merito, & æterna egestate plectendi; qui tam viles sibi fuerint caritate luxuriæ, ut iis pretiosior fuisse arguatur unius diei mensa, quam totius sui tempo-

C canibus relictum, sæpius superbo avarus ore peccaverat. Ob hoc & alibi præmonemur ponere ori nostro custodiam, docente Sapientia per Solomonem: Quia ***in manu linguæ vita & mors***. Et alibi: ***Verbis tuis***, inquit, ***justificaberis, aut verbis tuis condemnaberis***. *Psal. 140. 3. Prov. 18. 21. Matt. 12. 37.*

18. Tibi igitur, frater in Christo unanime, cui sub hac pœna metus, & cum illa sede communitas; cujus os benedictione plenum est, cujus divitiæ ubera pauperum sunt,
D cujus domus hospitium Christi est, qui non jacere mendicum ante januam tuam epulante te sustines; sed contra tectis tuis lætus inducis aut tecum epulaturum, aut etiam jejunante te saturandum; tibi felix a peccatis egestas, & beatæ in virtutibus opes sunt. Tu & inter illos pauperes jure numeraberis, quorum est regnum cœlorum; & inter illos divites, quorum possessio civitas firma est; quia spiritu Dei dives es, & tuo pauper. Tales enim divites cum pauperibus suis diligit Deus, & sacris litteris celebrat, pa-
E ginarumque perennium autoritate nobilitat. *Luc. 1.930. Matt. 5. 3. Prov. 18. 11. ex versione LXX.*

19. Hoc enim ipsum considerare te volo, eorum divitum, quorum vel crimina vel supplicia in Scripturis signata sunt, nomina significata non esse, quia sine dubio indigni erant ut sermone divino nominarentur, quos aut vitæ obliteravit impietas, aut avaritia delevit. Ideo prædixerat Dominus in Pro-

a Ita MSS. Vien. & Reg. In aliis codicibus, *tanti ... quanti*.

b Sic MS. Vien. & edit. Chiffl. Ante erat, *arenæ*.

c Proclive fuit emendare cum Sacchino, *alis*; nam & supra dixit n. 15. *quod bestiis aut gladiatoribus & comparandis male profligatur, & alendis*. Porro quod S. Paulinus hic ait, *Ecclesiæ munerarius*, &c. simili modo a S. Hieronymo Pammachius epist. 26. *munerarius pauperum & egentium candidatus* appellatur. Vide descriptionem persimilem. *Sacchin.*

d Sic legitur in MSS. & excusis codicibus. Ita & apud Greg. Naz. orat. 20. de Macab. Prudentium Cathemerin. hymn. 10. v. 154. *Eleazar* in MSS. codicibus legi admonet Nic. Heinsius in Notis; & sic legit Paulinus noster carm. 32. de obitu Celsi v. 582. In græco tamen textu legimus *Λάζαρος*, & in Vulgata & MS. Vatic. *Lazarus*.

e Ita MS. Vien. & edit. Chiffl. Alii codices, *fatiari*.

pheta

num, ut divites pauperum voluntate ditaret. Hi ergo divites invisi Deo, & oblitterati memoriæ, qui [b] æternis caduca * prævertérint, quique maluerint terræ quam Deo credere, escam tineis & prædam furibus congerentes &, ut scriptum est, cui thesaurisant ignorantes, quia nolunt intelligere cui debeant thesauros suos; digni qui nesciant quo successore dimittant; quia nesciunt quo largitore possideant. *Quid enim habes*, o homo, *quod non acceperis? & quia accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis*, & de suis Deo donis superbis? Talium, mi frater, divitum nomina in Evangelio non scribuntur, quia nec in libro vitæ habentur.

20. Denique, ut scias non divitias, sed homines pro earum usibus esse culpabiles vel acceptos Deo, lege sanctos patres, Abraham, Lot & Job de opibus suis amicos Deo factos. Nam in Evangelio, quo ille tartareus contemtor Eleazari dives prætermissus est, illum ab Arimathia Joseph divitem nominari videmus. *Beatus* enim est, *quia* specialiter *intellexit super egenum & pauperem*, pio Christi corpus obsequio * muneratus, nec judicem pro injuria Dominici corporis interpellare veritus, & pio sumtu pretiosi velaminis & sepulcri novi dives in

b
* id est, prætulerint. V. carm. 21. v. 344.
Matth. 6. 19.
Psal. 38. 7.
Eccli. 2. 19.
Eccli. 18. 20.
Luc. 12. 21.
1. Cor. 4. 7.
Psal. 68. 29.
Gen. 18. 3. 19. 2.
Job. 31. 16.
Matth. 27. 57.
Psal. 40. 2.
Matth. 27. 58.
* V. ep. 26. n. 2.

D

vel sperantes mereri & angelos hospites, dum omnis advenæ transitum promta humanitate suscipimus. Pater enim Abraham dum peregrinos suscepit, excepit & Dominum cum angelis Christum; & in hospitali tabernaculo illum, quem in Evangelio coram [g] in semetipso Salvator exhibet, diem vidit. Sodomitas hospitum damnavit injuria, & Lot eo potissimum liberari meruit affectu, quod hospites prætulit filiabus. Non ille impius, sed perfecte pius; non enim filias viles habebat, qui inde mercedem meruit, quod pietati domesticæ prætulerit justitiam caritatis, hoc est, timorem Dei; cujus utique præcepto & spiritu recipiendis hospitibus serviebat: ac perinde jam tunc perfectum fidei mens illa complevit, quo dicitur nobis: *Omnis qui reliquerit fratres, & sorores, aut matrem, aut filios, vel filias, propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit*. Hujus mentis perfectio, vel istius perfectionis mens, jam ab origine seculi justum Lot ab illo [h] Pentapolitano incendio liberavit, meruitque [i] pro hospitali domo totam in domum urbem munere Dei sortitus accipere; quia ille, qui in incesta & impia civitate solus & pius fuerat, & pudicus, ipsam superans * sanctitate pietatem, non dubitavit, quantum in ipso fuit,

g
Johan. 8. 56.
Gen. 19. 8.
Matth. 19. 29.
b
Gen. 9. 15.
i
* V. N. XLIII. & Var. Lect.

E

a Ita MSS. Vien. & Reg. cum edit. Chiffl. Alii, *expostulabitur*.

b Sic ex carm. 6. v. 21. & 23. v. 303. emendavimus, refragantibus tamen omnibus codicibus, in quibus nullo sensu, ut mihi videtur, *serenis*.

c Ita MSS. Reg. Vien. & Florus in Catena lib. 12. in Epist. ad Hebr. cap. 13. v. 1. & edit. Chiffl. Alii codices, *excludamus*.

d Sic Florus, MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis Bad. Grav. Chiffl. Alias *concluditis*.

e Ita MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. Alii, *dedignemur*.

f Sic Florus Lugdunensis in Catena lib. 1. ex Paulino, in Epist. ad Hebræos cap. 13. v. 1. & 2. MSS. Reg. & Vien. & edit. Chifflet. Ceteri codices, *in una*.

g Hanc præpositionem addidimus ex Catena Flori lib. 11. MS. Vien. & edit. Chifflet.

h Id est, incendio quinque urbium a πέντε *quinque* & πόλις *urbs*. Item *pentapolim* Natal. 8. S. Felic. carm. 23. v. 22.

i Sic MSS. codices Reg. Vien. & editi 4. At MS. Var. cum edit. Grin. & Rosv. *per hospitalem domum*.

pudi-

rum manducavit, in hoc etiam seculo præ- C
mia operum recipiendo.

22. Cum his divitibus tibi fors est, quia eumdem Deum divitiarum tuarum causam esse meministi, liber avaritiæ, quia servus
Psal. 67. 19. justitiæ. Iniquo mammona juste uteris; nec
Matth. 16. 17. captivus, sed vere Dominus es pecuniæ tuæ, quia possideris a Christo, cui captiva est ipsa captivitas. Gloriare igitur in Domino,
1. Cor. 1. 24. *quia non caro & sanguis tibi*, sed ipse, qui lumen est verum & sapientia Dei Christus, prudentiam hujus providentiæ *revelavit*, qua intelligis in omni egeno & paupere Chri-
Matth. 25. 40. stum cibari, potari, contegi, visitari, secundum illos patres, quos ob hoc meritum,
Psal. 40. 2. quod supra dictum est, *in die mala liberavit Dominus*.

23. Ipse te *Dominus conservet, & vivificet, & beatum faciat, & ferat opem* nunc tibi *su-*
Ibid. 3. *pra lectum doloris* tui, convertat planctum
Psal. 29. 12. pium in gaudium sanctum tibi. Conscindat saccum tristitiæ tuæ, & reddat tibi læ-
Psal. 50. 14. titiam salutaris sui: confirmante spiritu prin-
Psal. 17. 35. cipali, firmet in orationibus & eleemosynis, ut arcum æreum, brachia tua: perficiat pedes tuos tamquam cervi, ut & ad fugiendum zabulum, & ad consequendum Christum velox sis; & fixis gemino utriusque
Eccl. 15. 12. Testamenti ungue vestigiis, in via Do-
Psal. 114. 8. mini firmiter sistas, ereptis manu Domini pedibus tuis a lapsu, & oculis a fletu; ut cum benedicta conjuge tua in æternum pla-

sperat eventus: quanto majorem nos capere possumus voluptatem, licet peccatores, attamen fideles servuli; quibus sparsi seminis non apud dubiam terræ fidem, sed apud incommutabilem Dei veritatem ratio mandata est, qui hoc speramus quod Veritas ipsa promittit.

25. Non enim ab humanis opinionibus, nec a fabulosis poetarum somniis, aut philosophorum phantasmatis post hominem futura colligimus, sed ab ipso fonte veritatis haurimus fidem rerum. Quis autem potuit D divina magis, quam Deus ipse operum & statutorum suorum conscius, nosse? Non traduces in corpora aliena animas, ut sint monstra post hominem: neque omnino sine corpore permansuras, aut in corpore mentiemur occiduas. Blandiantur sibi mendaciis poetarum, qui non habent veritatis prophetas. Cæcentur opinionibus erraticis philosophorum, qui non illuminantur testimoniis apostolorum: & se desperatione solen- Sap. 2. 5.
E tur, qui spem non habent, dicentes: *Umbræ transitus est tempus nostrum, & non est* * V. N. XLV.
*reversio finis nostri, quoniam * consignatus est, & nemo revertetur*. Qui excæcati nequitiæ & infidelitatis suæ tenebris non possunt dicere: *Credo videre bona Domini in* [e] *lumine viventium*. Nos vero tam egenis remediis non Psal. 26. 13.
indigemus, quibus ipsa Veritas Dei Verbum Deus resurrectionem carnis in vitam æternam, & spopondit docens, & proba-

[a] MS. Vien. *nec labilis peccat*. Abest etiam *quidem* a MS. Regio.

[b] MS. Reg. cum editis Bad. Grav. & Grin. *triplo*.

[c] Ita Psalteria verus & Rom. S. Augustinus in Psalmos, & libri latini veteres. LXX. *palmarum*; Vulgata, *manum*. Hic Paulinus dicit *fructuum*, ex ambigua voce græca ἀπὸ καρπῶν; καρποὶ enim dicuntur & *fructus*, & *palmæ* seu *manus* ex Hieronymo in Epist. 141. V. Not. XLIV.

[d] Sic emendavimus ex MSS. Reg. & Vien. & edit. Chifl. eaque lectio restituta confirmatur ex loco prorsus simili epist. ad Marcellam n. 8. ubi legitur: *fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem festiva meditatione promittas*, juxta omnes codices. Hic, erat antea in editis *festina*.

[e] Paulinus videtur legisse ἐν αὐγῇ, pro eo quod nunc habemus ἐν γῇ. *Latin*.

vit

quem dedit nobis; & nostri pignus habe-
mus in Deo carnem Christi, quia intervallum istud immensum, quo a divinis mortalia disparantur, medio & inter utraque communi interventu suo, velut quodam, ut sic dixerim, ponte, continuat; ut ejus tramite terrena cœlestibus conserantur, cum hoc corruptibile nostrum incorruptio superna perfuderit, & mortale nostrum, ut scriptum est, immortalitas hauserit, mortemque devictam victrix in Christo & a Christo nobis vita sorbuerit. Quod ut assequamur, non de veritate tanti boni, sed de nostri captu meriti dubitare possumus. Sed agamus quæ Christus jussit, ut adipiscamur quæ Christus *spopondit*. Veritas illius nobis adest, illi fides nostra non desit. Omnibus vita, omnibus via, omnibus janua est. Nemini claudit sua regna, quibus & vim permittit inferri.

(1. Cor. 15. 54.) (Johan. cap. 6. Matth. 14. 22.)

27. Perge quo curris, ut apprehendas in quo apprehensus es: enitere per angustam viam, ut pervenias in amplam possessionem hereditatis æternæ. Habes jam in Christo magnum tui pignus, & ambitiosum suffragium, conjugem, quæ tibi tantum gratiæ in cœlestibus parat, quantum tu illi a [c] terris opulentiæ suggeris; non illam, ut dixi, [d] luctibus cassis honorans, sed vivis muneribus accumulans, quibus illa nunc gaudet; jamque illi hujus operis tui usus in fructu

(Matth. 7. 13. Psal. 5. 9.) (Psal. 44. 10.)

[a] Hanc vocem ex MS. Vien. & edit. Chiffl. addidimus, quæ tum in textu græco, tum in Vulgata habetur, & quam desiderant ea quæ sequuntur.

[b] Ita MS. Reg. cum edit. Chiffl. Sic quoque legit Florus Lugdunensis in Catena Patrum Græcorum & Latinorum, lib. 11. ex Paulino Nolano, sub titulo, *ex Epistola ad Pammachium*, in illud Epistolæ ad Ephæsios, cap. 1. v. 31. & 14. *Signati estis*, &c. Alias *consulti*.

EPISTOLA XIV. *

(* Alias XVIII. quæ autem 14. erat, nunc 27.)

Gratulatur redditam Delphino valetudinem, sapienter exponens quare justis eveniant mala. Et gratias agit de Basilii presbyteri explicato negotio.

Beatissimo & venerabili, semper nobis [g] desiderantissimo patri DELPHINO, PAULINUS.

(g Scripta anno 398. post Pascha.)

D

1. LÆTATI sumus in iis quæ per Cardamatem scripta & apportata sunt nobis. Sospitatis enim tuæ nuntius sermo, velut oleum lætitiæ impinguavit ossa nostra, ut repleti gaudio diceremus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum*, qui nos in tui doloris lectulo visitavit; ut exsurgentes in tua sanitate, caneremus hymnum Domino nostro, quoniam *eripuisset oculos nostros a lacrymis*; differens te coronæ tuæ, sed reservans adjutorio nostro, ut te intentis orationibus tuis onera nostra relevante, & itinera [h] præviante, leviores *curramus in odorem unguentorum* Domini: quem nobis in tua sanctitate fragrantem, etsi non apprehendimus merito, attamen sequimur affectu, sperantes per inseparabilem caritatis tuæ copulam deducendos nos ut perveniamus tuo ductu, quo tu proprio nisu perveneris. Nam in-

(Psal. 125. 2.) (Psal. 125. 3.) (Psal. 40. 4.) (Psal. 114. 8.) (Johan. 11. 4.)

E

[c] Sic MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. Ante erat, *a terrenis*.

[d] Ita MSS. Reg. & Vien. cum edit. Chiffl. & Schot. in marg. Alii, *luctibus*.

[e] Edit. Rosv. *circumcella*.

[f] MSS. Reg. & Vien. *Eustochia*.

[g] Editi, *desideratissimo*.

[h] MS. Vien. & edit. Grin. *breviante*. Melius in aliis codicibus, *præviante*, ut ex sequentibus patet.

F firmi-

ut emendetur injustus.

3. Quare duplicem utilitatem operatur Sanctorum carnalis infirmitas; ut & ipsorum spiritalis virtus exerceatur: & *qui prosperatur in via sua*, & viribus inoffensæ sa- Psal. 36. 7. Eccli. 5. 4. nitatis insultans, dicit: *Peccavi, & quid accidit mihi?* non audeat sibi de corporea felicitate blandiri: & forsitan metu divinæ potestatis adstrictus, ad justitiam corrigatur, dum ultricem Domini cœlestis manum impiis actibus jure expavescit, quam vi- Prov. 11. 31. 1. Pet. 4. 18. deat & justis severam. Nam si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui & peccatores ubi parebimus? Credimus autem, quia ideo proximis his temporibus graviora solito corporalium tribulationum tela perpessus es, pridem febrium ardore, nunc capitis humore vexatus, ut in illa re- Psal. 65. 12. quie Domini beatus possis dicere: *Transivimus per ignem & aquam, & induxisti nos in* [b] *refrigerium*. Lætificati igitur [c] hac Dei misericordia, qua respexerat in bonum humilitatem nostram, ut gravissimæ anxietudinis pœnam lucraremur, cum pariter indicasses nobis sollicitudinem de te nostram, & securitatem; aliud in iisdem litteris divinæ gratiæ munus accepimus, illud videlicet curæ nostræ negotium de sancti presbyteri Basilii domo per operam tuam, ita ut desideravimus, explicatum.

4. Veniat tota illa benedictio super caput * V. N. VI. tuum, & in * coronæ tuæ cumulum supertexta florescat, qua benedixerunt Dominum in te, non solum ipsi ad quos beneficium pertinebat; sed tota propemodum Capua,

C

1. EXCEPIMUS Cardamatem in gaudio caritatis & benedictione dulcedinis afferentem nobis omnia bona, litteras indices sanitatis vestræ, *lætificantes corda nostra, & dulciores super mel, & favum*: quarum Psal. 18. 9. & 11. suavitas sicut oleum penetravit interiora nostra, *exsultaverunt ossa humiliata*, & in voce exsultationis diximus Domino: *Suscepimus Deus misericordiam tuam*, qua *liberasti pauperem de potente, & humilem de manu fortioris ejus*. Psal. 50. 10. Psal. 47. 10. Psal. 71. 12. Psal. 34. 10. sec. Psalt. Rom. Concurrebant undique in animum causæ gratulationum, quod accipiebamus

D

litteras vestras, quod nostri memores probabamus, quod ad votum nostrum audiebamus incolumes, quod [d] Dominum meum * patrem nostrum ex gravi & longa infirmitate sanatum cognoscebamus. De utroque vestrum pariter lætificati sumus: quia sicut eadem est tribulatio, quæ illum corpore, te corde confecerat; ita & eadem visitatio, quæ illi divinam opem *super lectum doloris*. & tibi refrigerium securitatis in cubili compassionis attulerat. Sed nihilominus cogitantes nos illius ægrimonias & animum tuum, stimulabat noster affectus, quod in illo tribulationis vestræ tempore nos forsitan sani atque etiam læti fuissemus. Sed gratias Domino, qui ignorantiæ culpam relaxat, nec, ut meruimus, fecit nobis; præveniens tristitiam nostram gratulatione, cum ita providere dignatus est, ut ægritudinis vestræ fugam eodem indice nosceremus, qui pariter nuntiaret & redditum sanitatis.

[d] * Delphinum. — Psal. 40. 4.

E

F

[a] Ita MS. Vien. Ceteri codices, *providebant*.
[b] Sic MS. Vien. & Latinius. Sic quoque in Psalteriis quinque, in Vulgata, apud LXX. & S. Augustinum in Psalmos. In aliis codicibus nostris erat, *refrigerio*.
[c] MS. codex Viennensis, *e Dei misericordia, qui*, &c.
[d] MS. Regius, *domnum*. MS. Vien. *Dominum nostrum*.

2 Quid

casio, dignamini eis gratulationem debitam, & meritam benedictionem operis sui mittere, ut sciant & intelligant quam acceptum Deo sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua petitionem nostram in vestro interventu exorabiles receperunt; nobis quidem gaudium præsens de sua devotione præstantes; sed saluti suæ æternum commodum
b providentes. Nam etsi debitum [b] fecerint agnoscendo justitiam, ut alienum reddi juberent; tamen gratia largiter habenda digni sunt pro ipso bonæ voluntatis affectu, quo potuerunt transgredi, & non sunt trans-
Eccli. 31. 10. gressi; & maluerunt id facere quod expediebat, quam quod licebat; & quod tam absoluto & puro corde nobis parere dignati sunt, ut de beneficio eorum disputari non posset: quandoquidem domum suam sancto presbytero, etiamsi propriam non probaret, restitui tamen sine difficultate jus-
c serunt; ut eam, si de [c] suo jure non posset, de illorum tamen munere possideret. Neque perdiderunt hujus tam sanctæ liberalitatis gratiam: nam vir ipse sanctissimus, cui
d Dominus juxta meritum vos [d] interventores providit, ita gratulatur, & prædicat, tamquam indebitum munus acceperit. Sed ipsis fratribus nostris modo respondere distulimus, quia per ipsorum homines sæpius de Campania commeantes, opportuniores occasiones non deerunt, quæ statim ad ip-
e sos, ubicumque sunt, [e] dirigant.

4. De Cardamate ipso non modicam nos

rum, incipiebat nobis circa meridiem murmurare, dicens: *Exaurit si ut testa guttur meum, & lingua mea adhæsit faucibus meis. Defecit anima mea*, & venter meus; & a fame & siti *adhæserunt ossa mea carni meæ*. Respondebatur illi quidem: *Fili, in humilitate sustine, & concupiscentia ventris non apprehendat te*, quia *non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei*. Ille autem *sicut surdus non audiebat*, & *sicut aspides surdæ*
D *obturabat nobis aures suas*, sed frustra. Ad prandium cupiebat implere ventrem suum, & nemo illi vel siliquam dabat, donec * ad vesperum declinaret dies; & hymno dicto quamlibet tristis de fame prandii, placaretur nobis de refectione cœnandi. Sed ne diutius jocando videamur injuriam facere gravitati ejus, quæ jam in stillicidiis poculorum magis lætatur, quam in ebrietate rivorum, de commodis ejus serio loquar: Mulierem suam debilem, & ideo inutilem sibi asserit.
E Quod si ita est, peto ut ei aliquod manciipiolum præstetur.

Psal. 21. 16. — Psal. 101. 6. — Eccli. 2. 4. & 23. 6. — Deut. 8. 3. Matth. 4. 4. Luc. 4. 4. — Psal. 15. 37. — Psal. 57. 5. — Luc. 15. 16. — * V. N. XLVII. — V. N. CLXXXVIII.

a MS. Reg. *domn.* Sic veteres, & idem MS. frequenter.
b MS. Vien. *fecerunt.*
c Addidimus, *suo*, ex MS. Reg. & edit. Bad. & Grin.
d Eadem notione *Isaias* dicitur *Ezechiæ interventor* carm. 23. v. 195.
e MS. Vien. *dirigantur.*

f Hunc locum sic emendavimus ex MSS. duobus Reg. & Vien. & ed Grin. Ante erat, *e mandato, sicut est Apostoli erudiri ..... timenti, aut,* &c. Utraque lectio recepta.
g Ita MSS. Reg. & Vien. Ceteri codices, *recepit.*
h Sic MS. codex. Viennensis. Alii, *vidimus.*
i MS. Vien. *revocabas*, minus bene.

te, tamquam a sanctis hominibus abhorrentem, prætermitterem; cum certe studiosus Christiani nominis, comprobatorque propositi etiam nostri amore docearis. Suscipe igitur libens, non illos ex meis litteris, sed litteras meas de illis probans, qui summa idipsum sanctitate curarunt, ut religioni haberent vel patriam te non adeundo revisere, vel te sine meis scriptis adire. Apte autem mihi visa est ad id quoque hujusmodi tabellariorum persona congruere, ut aliquid de pristina illa epistola responderem tibi, quam tu ad illas mihi litteras, quibus manifestum divinæ potestatis in elementis, & curæ circa nos beneficium prædicaveram, retulisti. Nam profecto retines me de tuis scriptis, id de quo tunc gratulans responderam, comperisse; unde suaseram, ne casibus Dei munus adscriberes; & [d] forte magis quam Numine arbitrareris argentum illud sancti commercii inter hibernos turbines & nautas avaros, amisso custode, servatum, in illud potissimum littus ejecta navi, in quo familiare nobis oppidum, tibi patrimonium tutissimis rem nostra finibus exceperat.

2. Sed tu iterum mihi de tempestatis injuria magis querulus, quam de clementia Dei gratus, omnes motus elementorum, inter quos divina tantum manus humanam salutem tueri valet, actusque nostros, quos summi Domini potestas ... tur, qui mundem istum aut sine rectore vacuum, aut otiante Deo neglectum, fortuitis lapsibus volvi disputant; aut nullo autore compositum, [f] aut ut principii, ita finis expertem: quod corporea, qua mundus iste cujus singuli portio sumus, natura non obtinet; quia omnis compago resolubilis: aut quod stultius est, ex semetipso creatum volunt, tamquam ulla res ipsa sibi possit esse causa nascendi, ut sit eadem creator pariter & creatura, id est, opifex & opus; quæ ut nomine, ita & genere ac statu discrepare perspicuum est. Quis enim non videt mundum istum corporeum vi incorporea gubernari, totamque molem, infusa atque permixta magno universitatis corpori divini Spiritus, mente qua facta est, agitari ad vitam? temperari ad usum? contineri ad statum? ordinari ad diuturninatem?

3. Cum ergo constet, quod cernitur, aut sentitur, alienæ opis, ut consistat & maneat, indigere; non potest ambigi, aliunde etiam ut crearetur eguisse. Quod cum ita sit, omnia ex Deo orta fateamur necesse est. Quia nisi profanis in dubium venire non potest, mundum Deo autore confectum: proinde ventos, & omnia quæ intra mundum partes molis ejusdem, & quasi viscera corporis [g] sunt, non ad alterius regimen esse referenda; quia neque regi contineri que paterentur divinorum operum virtutes

a Sic MSS. Reg. & Vien. & edit. Bad. Grav. & Schot. Eddit. Rosv. addit, *clarissimo*. MS. Vatic. Jovio *claro fratri*, &c. Edit. Grin. Jovio *viro clarissimo* PAULINUS.

b MS. Vien. cum editis tribus *Posthumino*, mendose; Legitur enim in omnibus MSS. & editis codicibus epistolæ 49. ad Macarium *Posthumiani* & *Posthumianum*.

c MS. Reg. *Theridiano*, sed mendose; idem enim est *Theridius*, de quo Paulinus in epist. 27. n. 1. & carm. 20. v. 107.

d *Forte* Vera lectio, quæ infra confirmatur n. 4. *Fors* . . . *& Fatum*. . *& Casus*; & carm. 19. ad eumdem v. 98. MS. Vien. *Fortuna*.

e Nisi codices omnes refragarentur, cum Sacchino posuissem, *nominibus*, nam & infra n. 4. *vacua nomina*, & paulo post, *cassa nomina*, & n. 10. *nominibus vacuis casuum atque fatorum*.

f Addidimus *aut* ex MS. codice Viennensi.

g Ita MS. Vien. Alias, *fine*.

cui creaturæ casus, & fatum, aut fortuna dominabitur? Si de motibus vel ordinibus astrorum, ut quidam volunt, pendent, de igniculis non solum Deo, sed & mundo ipso minoribus, immo etiam mundi ipsius tertiam partem ministerio famulæ lucis ornantibus, istam, quam Deo æmulam facis, potestatem trahunt. Nam certe divinæ potestatis est elementa turbare, ventorumque violentiam vel excitare * positam, vel incitatam restenare, & furoribus tempestatum vel dedere vel eripere mortales. Qua potestate cum omnis creatura * pareat uni omnium Creatori subdita, quomodo iis divina vis & potestas datur quæ non solum * nomine Creatoris, sed etiam creaturæ specie carent, vacua non spirituum neque corporum nomina gerendis vel significandis rebus aptata? Si quidem & sors verbum dubitantis sit, & fatum profantis expressio, & casus significatio cadentium vel accidentium; tamen ab usu erroris antiqui ob ignorantiam Dei, rationis inopes, cassa nomina, tamquam ideo numina quoque sint, in speciem * corporatam stultis cogitationibus fingunt; stultiusque quam finxerint, donant honore divino: unde & Spes, & Nemesis, & Amor, atque etiam Furor in simulacris coluntur, & occipiti calvo sacratur Occasio, & tua ista Fortuna lubrico male nixa globo [b] fingitur. Nec minore mendacio Fata simulantur vitas hominum nere de calathis, aut trutinare de lancibus. Quod

Ex Virgilio.

*for. careat.

* S. f. numine.

V. ep. 49. n. 8.

b

& quorum * pars sumus; omniaque munerum ejus, quibus inter vitæ istius fragilis & caducæ incerta regimur atque servamur, ad ipsum referamus; nihilque ab illius potestate nostro removeamus errore, quia velimus, nolimus, ipse nostri, ut omnium, & creator & Deus est. Et quia * quantus quantus est, bonitas, & sapientia, & origo rationis est, nihil nisi ratione constituit, & ad * materiam suæ bonitatis creavit. Ipsi omne quod sumus, impendamus; & quæ illi placita sunt, studeamus discere, & facere curemus. Tunc defæcata mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; & hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; & non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, & nostris utilitatibus agit; & ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit. Itaque corporeis animalibusque naturis homines ratione dominamur. Sed ne ipsa potestatis nostræ adlicentia resolvamur, utiliter exercemur adversis, aut spiritibus dæmonum, aut difficultatibus negotiorum, aut ipsorum sæpe elementorum motibus; videlicet ut exagitati, curis, prudentia, & metu Divinitatis acuamur. A quo nos, quæ deberet magis gratificos Domino æterno facere, securitas negligentes facit. Unde & Magister

e

* Latin. for. memoriam.

a Sic MS. Vien. Ali codices addebant esse, sed hoc verbum expunximus utpote superfluum.

b MS. codex Vaticanus, figuratur.

c Sic emendavimus ex MSS. codicibus Reg. Vien. & edit. Schot; Nostraque correctio præterea confirmatur ex Platonis lib. x. de Republica, sub finem, his verbis: *Fusum verò in necessitatis genibus circumverti. Superne præterea cuilibet circulo hærere Sirenem una cum globo delatam, vocem unam, sonum unum videlicet emittentem; unam tamen harmoniam ex omnibus eis* CONCINERE. Græce ἐκ πασῶν δὲ ὀκτὼ οὐσῶν μίαν ἁρμονίαν ξυμφωνεῖν. *Alias autem tres Necessitatis filias æquali invicem intervallo in throno sedere, Parcas vestibus albis, capite coronato, Lachesim, Clotho, Atropon, quæ ad Syrenum harmoniam* CANANT, &c. (Græce ὑμνεῖν πρὸς τὴν τῶν σειρήνων ἁρμονίαν). In editis 4. *concinentes* mendose.

d MS. Reg. cum editis Bad. & Grav. figurata.

e Sic edit. Schot. Vide epist. 23. ad Severum n. 1.

gentium

tibus lignis procuratam nostræ rei divinitus terra marique custodiam, fortuitis eventibus dederis, tantamque occasionem divinæ prædicationis effuderis. Erige in summam sapientiæ mentem tuam, & ipsum veri luminis fomitem Christum pete; qui fideles animas illuminat, & pectora casta perlabitur. Quod & te ita sentire docuisti, licet pro excusatione prætenderis imparem te adhuc, & ideo *b* non capacem Dei, quia terrenis rebus & curis obsessus, ab altiore suspectu cœlestium quasi nubibus interpositis arcearis. Sed utinam ista tam vere possis ostendere, quam facunde potes. Arguit enim ipsa facundiæ tuæ doctrinæque fecunditas, voluntatem tibi potius in sacris litteris parem, quam aut vacationem aut facultatem abesse. Non enim, opinor, dormiens, aut aliud agens tantas oris aut pectoris divitias coegisti. Omnium Poetarum floribus spiras, omnium Oratorum fluminibus exundas, Philosophiæ quoque fontibus irrigaris, peregrinis etiam dives litteris, Romanum os Atticis favis imples. Quæso te, ubi tunc tributa sunt, cum Tullium & Demosthenem perlegis? vel jam usitatiorum de saturitate fastidiens lectionum, Xenophontem, Platonem, Catonem, Varronemque perlectos revolvis; multosque prætera, quorum nos forte nec nomina, tu etiam volumina tenes? Ut istis occuperis, (1. Cor. 1.24.) immunis, & liber; ut Christum, hoc est, sapientiam Dei discas, tributarius & occupatus es. Vacat tibi ut Philosophus sis; non Vacat ut Christianus sis. Verte potius

est patria omnium communis, ... illecebræ cupiditatum illam Sirenarum fabulam veritate cladis imitantur. Nam quod illæ Sirenæ fuisse finguntur, id veræ sunt illecebræ cupiditatum, & blandimenta vitiorum *e* habentia in specie lenocinium, in gustu venenum; quorum usus in crimine, pretium in morte numeratur. Has oportet ultra Ulyssis astutiam cauti, non auribus tantum, sed oculis obseratis & animo, quasi navigio prætervolante fugiamus, ne sollicitari delectatione letifera, in criminum saxa rapiamur; & scopulo mortis adfixi, naufragium salutis obeamus.

8. Atque utinam vel nudis nobis ex istius mundi salo liceat evadere, si in tempore isto, quo in fragilitate corporea, & possessionum lubrico, tamquam in navigii fatiscentis infida compage fluitamus, exuere nos ad enatandum impedimentis angentibus quasi vestibus madidis; & fidem salutarem, qua in virtute Christi Dei vexillo Crucis nitimur, quasi tabulam perfugii meminerimus invadere; ut de rebus fluentibus spem solidam comparemus, & de noxia cupiditatum materia aliquid ad innocentium salutemque rapiamus. *f* Quo videlicet ut Deo servientes, cupiditatibus imperantes, necessitatis modo desideria terminemus, & necessarios habentes habitus, non quæramus superfluos apparatus; quia recordari admonemur nos nihil intulisse in hunc mundum, neque auferre posse. (1. Tim. 6.7.) Quæ veritas in tantum valet, ut de gentilibus quoque philosophorum, qui vel *g* extremas veritatis lineas celsioribus in-

a Sic emendamus ex MS. Viennensi & edit. Schot. Alias erat, *indicibus*; nullo sensu. Vide Not. XLVIII.
b MS. Vien. cum edit. Grin. *incapacem*.
c Ita MS. Vien. Ceteri codices; *& origine confessa ... sapientiæ*.
d Sic MS. codex Belgicus, edit. Schot. & Fabritius. Alias, *ut*,
e Ita MS. Vaticanus, cum alii codices præferant, *habent enim*.
f Sic MS. Vien. & Sacchin. Ceteri codices, *Quod*.
g Ita edit. Schot. & sic legendum existimat Rosweydus in Not. XLIX. Alias, *externæ*.

geniis

vel superbiæ vel ignaviæ perversitatem inolevisse, ut non colentes Deum, dæmoniis aut elementis subditis sibi serviant, aquas, ignem, sidera, arbores, & simulacra venerantes, cum impiissima divinæ majestatis injuria? Cujus nomine sive dæmones, sive creaturas colant, servos honorant: pro quo iis tenebris cæcari merentur, ut quia Deum verum intelligere nolunt, etiam sui ignoratione feriantur: qua liberatur homo illuminatus fide, ut ordinem atque mensuram sui generis intelligens, Deo tantum, cujus unitas ineffabili Trinitate censetur, se esse subjectum; ceteris vero omnibus creaturis, si rationabiles sunt, parem; sin vero corporeæ, superiorem esse cognoscat.

10. Qua mediocritate homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate naturæ; fitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominusque vitiorum; quibus anima non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde, ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ariolos curiosa, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguis affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circumlata, quia divini timoris vacua, sapientiæ caput non habet, quasi [a] truncis sensibus, unde intellectum rerum trahat, ubi sententiam statuat ignara; cum se frustra, omnibus cœlo terraque regionibus pervagata, cogitatione distraxerit, in

Eph. 4. 14.

a

diæ, quo decipit vana sapientia, plenis rebus accomodes; ne vacuum figmentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed & mentibus hominum profutura [d] mediteris.

d

EPISTOLA XVII.*

*Alias XIII. quæ autem 17. erat, nunc 19.

Scripta anno 339. exeunte.

D *Queritur de Severo, quod ad S. Felicem, sicut pollicitus fuerat, non venerit: & admonet ut Martyrem quanto benignior est, tanto magis lædere vereatur; itaque cum hortatur ut quamprimum veniat.*

PAULINUS
SEVERO.

1. ET invitando te & exspectando defessi sumus, neque nobis aut vota jam aut verba supersunt, quæ toties precibus ac litteris frustra effusis adjiciamus. E Quod unum amicitiæ communis, spe præsentiæ invicem nostræ amputata, reliquisti, verba verbis rependimus; & his saltem solatiis, quæ fructum non habent, refoveri optamus: quamquam in his quoque parcus esse cœperis, jam occasionibus nos requirens, toto prope nos biennio suspensos quotidiana conspectus tui exspectatione cruciasti. Nam & illam æstatem, quæ puerorum nostrorum ad te redditum consecuta F est, ita clausimus, donec hiems intercluderet, ut omnem diem ad adventum nobis tuum illucescere putaremus: sed quoniam nec indices tuæ dilationis advenerant, ea repu-

a MS. Vatic. & Fabritius cum edit. Rosv. *carens sensibus*. At MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis, *truncis sensibus*: quod verius, quia caret capite. Vide Not. L.

b Sic MS. Viennensis codex. Alii, *possidendæ philosophorum facundiæ*.

c MS. Vien. *facundiæ*, *sapientia plenus*, *rebus accomodes*

d MS. codex Viennensis, *edideris*.

tatio-

non videntes, & ipsum [a] temporis ante meridiem in votis nostris, quorum cura veneramus, per apostolorum & martyrum sacras memorias consumentes. Deinde ut ad hospitium redissemus, innumeris frequentationibus occupati, quorum partim amicitia, partim religio contrahebat, vix ut vespera solveret cœtus, nosque laxaret; necessario distulimus officium inopia vacationis. Deinde regressis domum, aliam moram accidua carnaliter ægritudo obtulit, nec paucis diebus haud leviter nos examinavit. Sed, qui vita nostra & resurrectio est, visitavit in bono humilitatem nostram: & cum *castigans castigasset nos, morti non tradidit. Multa* enim *flagella peccatoris*, sed *sperantes* [b] *in Dominum misericordia circumdabit*. Atque ideo verberati sumus ut peccatores, liberati ut sperantes in misericordia ejus, *qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum*.

Iohan. VI. 25
Psal. 117. 18
Psal. 31. 10.
Psal. 146. 3.

3. Hæc igitur jam in virtute & misericordia Domini revalescentes, per carissimum in Domino fratrem Amachium, Domini & Patris nostri Delphini subdiaconum, quia ipsius occasio præsto erat, scripsimus: simul, quia se notissimum tibi esse asserebat, opportunissimum credidimus cui litteras ad te nostras crederemus. Salutamus te tantum quantum diligimus in Domino, & adhuc desideramus: nam revellere de animis nostris spem istam necdum possumus, qua præsumimus te videndum amplectendumque nobis, dono Domini, in sede ac sinu [c] domni mei, communis patroni Felicis: cui vota tua toties contestatus sum, & promissa recitavi, quoties a te mihi cauta reminisceris.

fensam time in offensione Felicis: [d] & tibi forsitan mens fortior, & anima robustior, aut potens conscientia perfectæ in Christo dilectionis tantam ministret fiduciam, ut magnorum fidei & operationis tuæ meritorum compensatione delictum hoc, quo Dominum meum Felicem, quod absit, læseris, diluendum putes; quam tam de ipsius etiam tibi bonitate, quam de ipso, cujus spiritus

D est, Deo Christo largissimam habet, veniam tibi pollíceris; & fideliter facis. Verum ego vel tam timidum me vitio infirmitatis meæ, vel tam nimium amoris tui fateor, ut pro te etiam tuta timeam: & dum in omni Sancto abundare tibi gratiam Christi cupio, nolim te in eo potissimum, in quo Dei caritas est insignis & eminens, lapidem offensionis incurrere. Scio quidem, secundum divitias bonitatis Dei, & in Domino meo Felice viscera pietatis affluere: sed tu, quæso,

E hoc eum magis diligas & timeas, quo melior est & indulgentior. Magnam tibi talis formido mercedem pariet, ut hinc sollicitior sis, unde potes esse securior: id est, ut tanto magis carissimum Dei metuas offendere, quanto promtius dignatur ignoscere: quia majore impietate læditur, qui nescit offendi; & gravius vindicatur a Domino, qui non expetit vindicari. Conjice, quæso te, causam istam mutuæ affectu fidei, & vide si debeas aut validus excusare, aut infirmus diffidere. Dominus enim noster

F proximus ubique nobis est, qui dicit: [e] *In omni loco, dum adhuc loqueris, ecce adsum*; & ait: *Omnia possibilia credenti*.

Luc. 12. 36. Isa. 58. 9. sec. LXX. Marc. 9. 22.

[a] Ita MS. Reg. & edit. Schot. Ita & alibi Paulinus. Alias, *tempus*.

[b] Sic Tertullianus, *Bonum est sperare in Dominum*, Psal. 117. v. 9.

[c] Ita MS. Reg. cum quibusdam editis. V. N. LII.

[d] Latinius, *sed*.

[e] *In omni loco*, abest a Vulgata, nec reperitur apud LXX. V. N. LIII.

EPIS-

Apostolici diem concurrere benedictum diaconum fratrem nostrum Paschasium, quem præter gratiam fraterni [c] in sacro ministerio contubernii, [d] eo venerabilius amabiliusque suscepimus, quo de sanctitatis tuæ clero, & corpore, & spiritu esse cognovimus. Sed fatemur violentiam nostram qua illum de Urbe ad sanctitatem tuam redire cupientem, quamvis festinationem piam justissimi desiderii probaremus, tamen in tuo amore complexi Nolam perduximus; ut & hospitium illic humilitatis nostræ quædam per illius ingressum tui spiritus aura benediceret; & D diutius quasi quadam tuæ gratiæ portione frueremur, videntes & tenentes eum, quem & institutionis tuæ discipulum: & [e] viæ comitem, modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, fides veritatis, & sermo in omnibus sale conditus [f] probabat. Itaque da veniam fratri nostro in nobis, vel nobis in illo: quia sive illius tarditas arguatur, sive præsumtio nostra culpetur, u- E trumque delictum caritas Domini excusabit tibi, qua vel ille nobis parere compulsus est, vel nos eum non timuimus invadere, & pro nostro jure retinere, non arrogantia pervicaci, sed *corde puro & fide non ficta*, (1. Tim. 1. 5.) nostrum credentes esse quod tuum est: teque ita vicissim reputaturum non ambigentes, ut illum non [g] abfuisse tibi duceres eo mur: amicus enim bonus medicina cordis est; & bene duobus in unum coactis Christus intersit: (Matt. 18. 20.)

3. Neque vero in infirmitate tantum nostra contribulatus & compassus est, sed in nostri clarissimi filii Ursi, quem comitem indivulsum peregrinationis suæ habuerat, gravissimo languore diu confectus est. In quo & fidem ejus & caritatem in Domino plenam perspeximus. Nam quantum ille laborabat in corpore, tantum hic in spiritu macerabatur. Et ideo respexit illum Dominus in hujus humilitate, (Luc. 1. 48.) cumulans & hoc beneficium, ut usque ad mortem infirmatus, fide tamen & labore Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui Confessoris dilectissimi Felicis Dominædii nostri, de periculo inveniret salutem. Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit. Præstabit idem Dominus, qui illum orationibus [k] sancti fratris nostri Paschasii, & sollicitudini cum eo nostræ, & imprimis ecclesiæ tuæ te proculdubio semper in tuis ubilibet positis respiciens, redonavit, perducat in conspectum tuum incolumem & salvum, & liberum peccato, servumque justitiæ. (Rom. 6. 18.) Non ambigimus & ipsum, si ad te meruerit pervenire, magna fidei incrementa facturum [l] pare Paschasio, & te amborum magistro.

[a] MS. Vien. *fratri*, mendose, cum ad Victricium jam Episcopum scripserit Paulinus non Episcopus. V. S. Paulini Vit. c. 50. n. 2.
[b] MS. Vien. *est*.
[c] MS. codex Viennensis, *ut in sacro mysterio*.
[d] Sic reposuimus ex MS. Viennensi. Ceteri, *hoc .... quod*.
[e] Ita MS. Reg. & editi quatuor, *viæ comitem*. MSS. Vatic. & Vien. cum edit. Grin. *viæ tuæ comitem*. Prior lectio nobis verior visa est; eaque confirmatur ex epist. 23. ad Severum n. 3. ubi nonnulla persimilia de Victore exponit Paulinus.
[f] MS. Vien. *probat*.
[g] MS. Viennensis codex, *defuisse*.
[h] MS. codex Regius, *dispensemur*.
[i] Sic MS. Vien & edit. Grin. Alii, *unanime*.
[k] Ita MS. codex Viennensis. Ceteri: *orationibus sancti fratri nostro Paschasio*.
[l] Sic MS. Regius codex & edit. Schot. & sic Paulinus in epist. 32. ad Severum n. 17. *pare Gervasio*, & epist. 45. ad Augustinum n. 3. *Sanctorum pari radice ramorum Melanio*. Alii *patre*. Vide Not. LV.

pariter [c] intuta advenæ barbari aut latrones incolæ frequentabant, nunc venerabiles & angelici Sanctorum chori urbes, oppida, insulas, silvas, ecclesiis & monasteriis plebe numerosis, pace [d] consonis celebrant. Quod quamquam in totius Galliæ populis & ubique gentium Christus operetur, qui totum orbem *circuit quærens dignos se*, *& per nationes in animas sanctas se transfert*, *& in viis* [e] directionis *ostendit se hilariter*, *& omni providentia occurrit* amatoribus suis: tamen in remotissimo * Nervici littoris tractu, quem tenui antehac spiritu fides veritatis afflaverat, † & potissimum in vas electionis excerpsit, in te [f] prima refulsit clarius, incaluit ardentius, & propius apparuit; & in quo sanctificaret illic nomen suum, & per cujus nomen etiam solis ab occasu in omnem terram sonus ejus exiret, assumsit.

Sap. 7. 27. Sap. 6. 17.

* V. Not. LVIII.

† Latin. forte.

Psal. 18. 5.

5. Denique nunc Rotomagum & vicinis ante regionibus tenui nomine pervulgatum, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter audimus, & inter urbes sacratis locis nobiles cum divina laude numerari. Haud immerito: cum totam illic, qualis in Oriente memoratur, Hierusales faciem apostolorum quoque [g] præsentiam meritum tuæ sanctitatis adduxerit: cui peregrinam memoriis suis urbem, affectu sanctorum spirituum & effectu operum divinorum, sedibus suis comparant, qui in te ipsum aptissimum sibi diversorium repererunt. Juvat videlicet amicos Dei & principes populi veri Israel, id est, populi apropinquantis sibi, in ea urbe remo-

Psal. 148. 14.

maculato amore confunditur. Nunc vero per

C misericordiæ viscera reficiuntur, & in filiis pietatis atque justitiæ conquiescunt; te in omnibus eruditionis tuæ filiis diligentes, & in te Christum amantes, ac per hoc virtutes Dei, id est potentiam in Christo suam in tua potissimum civitate, ut consortem te suum testentur, operantes,

6. Gratia illi & gloria, qui opera manuum suarum non omittens *omnem hominem vult salvum fieri*, *& in agnitionem veritatis venire*; & pedibus Evangelii toto orbe discurrens, te

1. Tim. 2. 4.

D quoque speciosum verbi sui pedem facere, in quo *exsultaret ut gigas ad currendam viam*, & in præparationem Evangelicam pacis suæ vestigio calceare dignatus est, ut per te quoque *super aspidem & basiliscum ambularet*, *& conculcaret leonem & draconem*. Ac ne tam illustris lucerna sub modio taciturnitatis obscura latitaret, sic te * apostolicæ sedis evectu quasi super candelabrum sublime constituit, ut tota domo multorum illuminatione luceres.

Isa. 52. 7. Rom. 10. 15. Psal. 18. 6. Psal. 90. 13. Matth. 5. 15.

* V. ep. 3. n. 8.

7. Sed quibus te itineribus ad viam suæ

E veritatis adduxit? Carnalibus muniis ad spiritalia suæ virtutis instituens, creavit initio militem, quem postea elegit antistitem; & passus est militare te Cæsari, ut Deo disceres militare; ut dum labore castrensi corporis robur exerces, spiritalibus te præliis roborares, confessioni spiritum firmans, & passioni corpus indurans. Quod divinæ providentiæ circa te fuisse consilium ingens, postea exitus tuus a militia, & ingressus ad fidem docuit. Cum primo Christi amore succensus, ordinante ipso Domino, quamdam operis [i] suis

[a] Ita MSS. Vatic. & Vien. cum edit. Schot. in marg. Ceteri. *Tytianus*, & *Titius*. Vide Not. LVI.
[b] MS. Vatic. & edit. Grin. *extremo*.
[c] MS. Reg. & edit. Bab. & Grav. *in tuta*.
[d] Sic MS. Viennensis favente MS. codice Regio. Alii, *consona*.
[e] In quibusdam Bibliis legitur *suis*, in nostris codicibus, *directionis*.
[f] MS. Vien. *primo*.
[g] Ita MS. Vien. codex & Latinius. Ante erat *præsentia*.
[h] MS. Vien. *castitas . . . conjungitur*.
[i] Edd. 2. *operis sui*. Utraque lectio bona. Altera verior visa est.

pom-

profiluisti; oblatisque Comiti, de potentiore inimico [e] gloriosius triumphasti. Nec [f] ausis ultra diaboli satellitibus superata ingerere tormenta, capitalemque sententiam meditantibus, ut vel fine carnalis tuæ vitæ vinci [g] desinerent, *Dominus noster fortis & potens, & invictus in prælio*, conspicuis mirabilibus pectora quamlibet obdurata confudit. (Psal. 23. 8.) Nam carnifex, qui in itinere, quo percussorem tuum sacra victima sequebaris, cervicem tuam insultans minaciter attingendi temeritate violaverat, quasi ictus sui locum [h] præcurrente gladium manu palpans, excussis illico oculis cæcitate percussus est. O Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos ostendit affectum. Injuriam Confessoris sui non tulit impunitam, qui suis crucifixoribus rogavit ignosci; (Luc. 23. 34.) contumeliam Martyris statim ultus est, qui passionem suam noluit vindicari. Sed ea ipsa ira [i] pietatis est. Idcirco enim unus cæcatus est, ut plures illuminarentur; & ipse forsitan qui oculos carnis amiserat, lumina mentis acciperet. Statim [k] denique majore documento, qui feralis custodiæ ministerium triste curabant, quas ipsi arctius innodatas & ad ossa depressas, vel exiguo rogantibus vobis beneficio relaxare noluerant catenas, conversa in conspectu ipsorum prece vestra ad Deum Christum, sponte de manibus absolutis fluere

C 8. Quid ergo miremur tam potentem te esse meritorum, tam divitem gratiarum, cum hoc tibi fuerit virtutum in Christo rudimentum, quod longorum laborum paucis consummatio est? Dubitemus etiam nunc an perfectus sis, qui de perfectione cœpisti? & si legitime coronandus sis agone decurso, cum currere cœperis a corona? *Quis daret nobis pennas sicut columbæ, & volaremus ad te, & requiesceremus* in conspectu sanctitatis tuæ; (Psal. 54. 7.) coram in ore tuo Christum

D Deum admirantes atque venerantes, tergeremus capillis pedes illius in tuis pedibus, & lacrymis rigaremus, & in illis cicatricibus tuis quasi Dominicæ passionis impressa vestigia lamberemus. (Luc. 7. 38.) *Suaviora enim sunt vulnera amici, quam oscula inimici. Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti*, (Prov. 27. 6. sec. LXX. Isa. 6. 5. ex versione LXX.) cui fructus iste non contigit, cum in manu fuerit.

9. Meminisse enim credo dignaris, quia sanctitatem tuam olim Viennæ apud beatum patrem nostrum Martinum viderim,

E cui te Dominus in ætate impari parem fecit. Ex illo igitur, licet brevi notitia te attigerim, tamen magna dilectione complexus sum, & quanta tunc licuit copia veneratus sum sanctitatem tuam; & me ac meos, qui te absentes, tamen quia jungente Christo unum sumus, per me vide-

[a] MSS. Cathedr. Ecclesiæ Rotomag. & Collegiatæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. necnon Breviarium Rotomag. an. 1491. habent, *exercitui*.

[b] Iidem codices, *mutans*.

[c] Codices iidem, *qui*.

[d] Ita MSS. Vatic. Vien. CRotom. MRotund. BRot. Bignæus, ed. Rosv. & Grin. in marg. At MS. Reg. cum editis 5. *substratus*.

[e] MSS. CRot. MRotund. & BRot. *gloriosus*.

[f] MSS. CRot. & MRotund. cum BRot. *Nec ausus ultra diaboli satelles .... capitalem sententiam indidit*. Quæ lectio concinnior videtur. Vulgatam tamen retinumus, utpote quæ nititur meliorum codicum autoritate.

[g] Tres iidem codices, *desineret; sed bene*.

[h] Iidem codices, *præcurrens*.

[i] Ita MSS. Reg. & Vien. cum ed. Grin. Quæ lectio confirmatur ex epist. 29. ad Sever. n. 8. Editi 4. *pietas est*. Utraque lectio recepta.

[k] Sic MSS. codices 4. & editi totidem. Alii, *deinceps*.

[l] MSS. CRot. MRotund. cum BRot. *qui esse decreverat*.

[m] Tres iidem codices addunt, *filium*.

[n] Sic MSS. quatuor cum BRot. Editi quoque, *confessos*.

Psal. 11. 7. Sap. 3. 6. *probatum*, ipse summus auri sui argentique purgator accipiet, & ut pretiosam diademati suo margaritam Rex æternus aptabit: nec tuarum tibi tantum præmia se debere virtutum Judex justus agnoscet, videns innumeros circa te Sanctorum utriusque sexus greges, quos illi quotidie institutis tuis generas, formula omnibus perfectæ virtutis & fidei; sicut & frater Paschasius ostendit, in cujus gratia & [a] humanitate quasi quasdam virtutum gratiarumque tuarum lineas velut speculo reddente colligimus. Vere tu beatus tot beatorum parens, tantæ messis sator, centesimum, & sexagesimum, ac [b] tricesimum fructum Deo (Matth. 13. 8.) fecunditate tuæ terræ [c] afferens, & mensuram parem de variis partuum tuorum fructibus recepturus. Te Altissimus inter regni sui maximos nominavit, cui concessit facto æquare sermonem; ut & doctrina tibi vitæ tuæ sit, & vita doctrinæ. Quo fit, ut nemo se audeat excusare discipulus velut difficultatis imperio, cum prius adstringatur virtutis exemplo.

suspensi, multo magis tempus hibernum
C in tuo nobis silentio transigendum putabamus. Psal. 110. 4. Et ecce *misericors & miserator Dominus*, 2. Cor. 7. 6. *qui dat escam esurientibus*, & *consolatur humiles*, Eph. 3. 20. & *potens est supra quam speramus, dare nobis quæ desideramus*, insperantibus quidem, sed optantibus repentino iterum Cardamatem nostrum superventu intulit nobis; Luc. 1. 44. Psal. 34. 10. Psal. 8. 5. & *ut facta est* per eum *vox salutationis tuæ in auribus nostris, exsultavit* gaudio cor nostrum, & *omnia ossa nostra dixerunt: Domine quis similis tibi*? quid est humilitas nostra
D *quod memor es ejus, & visitas eam*? Psal. 84. 2. *Benedixisti Domine terram nostram*, Psal. 35. 9. *& torrente voluptatis tuæ potasti nos*. Psal. 118. 171. [d] *Ructabunt labia nostra hymnum* vespere, mane, Psal. 20. 14. & 12. 6. & meridie. *Cantabimus, & psallemus Domino, qui bona tribuit nobis*. Prov. 25. 25. Misit enim *nuntium bonum de terra longinqua* quo dulcissimi & carissimi patris & sospitatem agnovimus, & [e] sermonem accepimus. Unde conversum est cor nostrum a tristitia sollicitudinis in gaudium securitatis: & versa in melius anxiæ affectionis vice, in illo die
E nobis per litteras tuas festo, Psal. 89. 15. Psal. 106. 8. juxta Hebr. *delectati sumus pro diebus quibus nos humiliaverat* diuturnitas taciturnitatis tuæ.

2. *Confiteamur* itaque *Domino misericordias ejus, & immolemus ei hostiam laudis, quia saturavit animam inanem*, Psal. 49. 14. non quidem, quod propitio ipso dicimus, gratiæ ejus vacuam, sed desiderii nostri fructu jejunam: cum solatia litterarum tuarum diu esuriret, quæ jam, ut dixi nobis pene biennio negabantur.
F Non statuat illis Dominus in peccatum prævaricationem suam, Psal. 26. 12. quorum *iniquitas mentita est sibi*, & longa ab oris tui panibus fame tabefecit animam nostram.

[a] MS. Vien. & edit. Grin. *unanimitate*.
[b] Ita MSS. codices & editis 4. Edit. Rosv. *trigesimum*.
[c] MS. Reg. cum tribus editis, *efferens*. Latin. for. *referens*.
[d] In omnibus Psalteriis, *Eructabunt*.
[e] MS. Vien. *litteras*.

Rema-

generes exibemus, qui etiam nunc infelicem naturalis oleastri duritiam spinoso in corde servamus, cum jamdudum bonitate Domini a cognationis nostræ radice divulsi, in arborem tuam videamur inserti: de qua pinguedinis tuæ succum medullis animæ duceremus, & spiritu mansuetudinis in via pacis radicati, bonæ olivæ germina * esse generosis fructibus agnosceremus.

Rom. 11. 17.

* Sacchin. ex.

3. Nunc vero per abundantiam vitiorum nostrorum inopes paternorum bonorum, quomodo disponemus sermones nostros in die * recognitionis, non assecuti virtutis tuas, & nullam de tua in nobis stirpe similitudinem præferentes [c] qua recognoscamur tui? Quis nos eripiet ab ira ventura? quis nos a nobis ipsis eruet? ut emundati a sensibus nostris, ab iræ cœlestis materia fide purgante vacuemur. In nobis enim inesse sentimus causas pœnarum æternarum, viventibus in corde nostro radicibus spinarum atque tribulorum. Nam prior vetustatis nostræ propago, ut vinea Sodomorum, fellis uvam acerbis carnalis vitæ fructibus præferebat, & iram aspidum venenis malitiæ ebria mens vomebat: sed *fecit nobis magna qui potens est: misit de cælo, & liberavit nos*: misit per te misericordiam suam, & *renovavit faciem terræ* nostræ, & fecit plantationem tuam esse nos sibi in vinea sua. Propterea, pater benedicte & venerandissime, perpeti cura & assidua prece dicere te oportet Domino, ut respiciat de cœlo, & visitet vites istas quas plantavit dextera tua; ut affixi in vera vite, vivamus non ad ignem amputanda, sed ad fructum putanda sarmen-

* id est, judicii. V. ep. 10. n. 3.

c Matth. 3. 7.

Deut. 32. 32.

Luc. 1. 49.

Psal. 56. 4.

Psal. 103. 30.

Psal. 79. 15.

D E F

se sponte profudit arentibus terris, ut poneret desertum in flumina. Quomodo autem infirmata sit, docet ille qui dicit: *Crucifixus est enim ex infirmitate*: & quomodo confirmata & [d] posita sit, in eodem habes; quoniam, inquit, *vivit ex virtute Dei*.

18. Psal. 106. 35.

2. Cor. 13. 4. Ibid.

d

4. Hunc tu Dominum ora donec exores, ut vellera nostra, quæ in aqua * refectionis manibus tuis lavit, non patiatur iterum peccatis nostris maculata sordescere, & rursus in * phœnicium vitiis tingentibus infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; & operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet & perficiat de nobis fructum & coronam tibi; ut in illa die veniens in exsultatione, & repleto sinu portans manipulos tuos, possis etiam de nobis in tua prole & messe [e] numeratis dicere; *Ecce ego Domine, & pueri quos dedisti mibi*. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed & metus peccati, quod de multiloquio non effugitur, ut imponamus frenum ori nostro, & ostium verbi, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensulæ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec olusculа nec pocula nostra vitaverit; quod pote-

* id est, lapsimi. Isa. 1. 18.

* al. phœniceum.

Psal. 125. 6.

e Isa. 8. 18.

Prov. 10. 19.

Psal. 140. 3.

Eccli. 28. 28.

a MS. Viennensis codex, *Remerue*.

b MS. Vien. cum Psalteriis quinque, *timentibus*.

c Sic MS. Vien. Ante erat *quare cognoscamur*. Præcessit jam, *in die recognitionis*.

d *Posita*. An *perfecta*? Alluditur enim ad Psalmum 67. *Et infirmata est; tu vero perfecisti eam*.

e MS. Vatic. *numerans*.

Tit

ut & de multiloquio nostro & de tua fatigatione geminandum nobis peccatum evaderemus. Sed de abundantia caritatis tuæ os
2. Cor. 6. 11. nostrum ad te dilatatur, neque possumus affectum de præcordiis exuberantem, obseratо oris ostio, intra pectoris taciti claustra cohibere. Loquimur ergo ad venerationem tuam & alia epistola; quia etsi una illa, qua rescripsimus, tam prolixa est, ut sufficiat te saturare fastidio; tamen nobis longissimo, ut recognoscis, intervallo temporum accipientibus colloquia tua, & nostra reddentibus, parum est una ad te epistola loqui. Damus enim hinc animæ nostræ aliquod, etsi tenue, solatium; ut dum ad affectionem tuam litteras facimus, toto in faciem tuam corde defixi, subito te obliviscamur absentem, & tamquam in præsentis alloquio demorantes, longius verba ducamus: unde flagrantem desideriorum nostrorum sitim, etsi non restinguimus, quia nec expedit nobis, tamen proposita interioribus oculis conspectus atque colloquii tui imagine mitigamus. Nam etsi *prolongatus* videatur *incolatus noster*, a locis habitationis tuæ, tamen
Psal. 119. 5.
spiritus non est separatus a complexu dilectionis tuæ. *Quis* enim, inquit, *nos separabit a caritate Christi*? Si *neque mors*, *neque vita*, *neque alia creatura*, quanto minus absentia corporalis, quæ non potest præsentiam spiritalem solvere? Quia quanto fortior carne est spiritus, tanto potior est conjunctio animorum quam corporum, & interiorum hominum præsentia melior exterioribus separatis; qui sæpe sine causa junguntur locis, si mentibus separentur. *Non enim*, inquit, *qui in aperto Judæus*, *neque quæ in carne est circumcisio*; *sed qui in occul-*
Rom. 8. 35.
Rom. 2. 28.

malitia nostra abundantes. De quo autem Cardamas noster admonuit, jussisse te asserens, ut etiam hinc quæ circa nos sunt in Domino nuntiaremus.

2. Sciat veneratio tua, sanctum fratrem tuum Papam Urbis * Anastasium amantissimum esse humilitatis nostræ: nam ubi primum potestatem caritatis suæ nobis offerendæ habere cœpit, non solum suscipere eam a nobis, sed ingerere nobis piissima affectione properavit. Nam brevi post ordinationem suam epistolas de nomine nostro, plenas & religionis, & pietatis, & pacis, ad Episcopos Campaniæ misit; quibus & suum declararet affectum, & aliis benignitatis suæ præberet exemplum. Deinde nos ipsos Romæ, cum solenni consuetudine ad beatorum Apostolorum natalem venissemus, tam blande quam honorifice excepit. Postea quoque interposito tempore etiam * ad natalem suum, quod † consacerdotibus suis tantum deferre solet, invitare dignatus est: nec offensus est excusatione nostra; sed officium sermonis nostri, quod in vicem præsentiæ reddideramus, acceptans animo nos paterno & absentes recepit. Denique si Dominus * commeatum donaverit, ut ad eum usitato solenniter nobis tempore recurramus, spero me ad sanctitatem tuam ei litteras exacturum, quibus etiam tibi nos incipiat commendare.

* V. N. LXII.
* V. N. LXIII.
† Al. ed. (illegible)
* V. N. LXIV.

3. Mediolanensis quoque Episcopus novus, filius vester hucusque, nunc frater Venerius, jam scripserat nobis post ordinationem suam: sed quia & hoc Cardamas jussisse te retulit, scripsimus illi per ipsum, ut sciret paratam esse opportunitatem, si vellet officium debitæ pietatis agnoscere, ut beatitudini tuæ scriberet, & commendaret pectori tuo

a Edit. Grin. Schot. & Rosv. addunt, *Valeas*, *pater*.
b MS. Vien. *Beatissimo & venerabili*, *semper nobis desiderantissimo*, &c.

c MS. codex Viennensis, *circumcisio*. Ed. Bad. & Grav. *consertis*.

primor-

Psal. 131. 8.

dem Prophetæ: *Surge Domine in requiem tuam, tu, & arca sanctificationis tuæ. Sacerdotes tui induant salutarem, & sancti tui exsultent. Constituant diem [b] suum.*

b

Gen. 3. 4. Sap. 2. 24. Psal. 111. 10. 1. Esd. 4. 4. 5. 3. 1. Johan. 4. 4. Psal. 111. 10. Psal. 12. 6. & 146. 11.

4. Quod vero indicare dignatus es, aliquos *de parte illius, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum, dentibus suis fremere & tabescere*, non miramur; quia & in Hierusalem cum reædificaretur templum Dei, invidebant Assyrii; & fabricam resurgentem conabantur hostilibus sæpe incursionibus impedire. Sed quia *potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo, desiderium illorum peribit*, nostrum vero confirmabitur: quia *speramus in misericordia ejus, qui numquam confundit sperantes in se*.

c

Isa. 28. 16. sec. LXX. Psal. 126. 1. 1. Cor. 10. 4. Matth. 7. 24.

Tantum [c] oret sanctitas tua, sicut facit, ut & in nobis ipsis ædificetur domus a Christo & in Christo: quia *nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam*: & nisi supra petram, qui est Christus, fundetur hæc domus, non poterit ventis spiritalium nequitiarum & torrentibus secularium tentationum resistere.

Matth. 21. 12. Johan. 2. 15. Prov. 3. 12. Apoc. 3. 19.

5. Ora veniat Dominus Jesus in cor nostrum sicut in templum suum, excutiat flagellum pietatis suæ, quo *verberat omnem filium quem recipit*; & expellat a sensibus mentis nostræ, quasi a negotiatoribus templi, omne commercium atque contagium iniquitatis. Expellat a nobis boves, & ven-

C

1. Cor. 5. 8.

f

plum in nobis & sacrificium, expurgantes nos, si possimus, [f] veteri fermento, ut efficiamur azymi, & ipse, qui pro nobis immolatus est, in nobis Christus epuletur.

Psal. 8. 9.

D

g

Matth. 17. 26.

h

Matth. 22. 21. Marc. 12. 16.

i

E

Luc. 20. 24. Psal. 11. 7.

6. Meminerimus nos ab utero terræ & cognationis nostræ segregatos, Delphini filios esse factos, ut efficeremur illi *pisces, qui perambulant semitas maris*. Meminerimus te non solum patrem, sed & Petrum nobis esse factum: quia tu misisti hamum ad me [g] de profundis & amaris hujus seculi fluctibus extrahendum, ut captura salutis efficerer: & cui vivebam, naturæ morerer; ut cui mortuus eram, viverem Domino. Sed si piscis tuus sum, debeo ore [h] pretiosum præferre denarium, in quo non Cæsaris figura & inscriptio, sed Regis æterni viva & vivificans imago prafulgeat, fidem scilicet veritatis; quæ doctrinæ tuæ [i] monetam & annuli tui symbolum nummo cordis mei & ceræ mentis impresserit. Doctrina enim tua *argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum [k] septuplo*.

k

Lev. 10. 1.

7. Donet orationibus tuis Dominus, ut monetæ tuæ nummus, ut hami tui piscis, ut vitis tuæ sarmentum, ut uteri castitatis tuæ filius sim. Filii enim Delphini reputabuntur in filiis Aaron: sed non cum illis, qui ignem alienum Domino obtulerunt, & eo quem in suis cordibus exstin-

a Sic MS. Vien. codex. Ante erat, *salutem. domum nostram ...... nos ædificas.*

b *Suum*. Legerim *festum*. Nam allusio est ad Psalmum 117. *Constituite diem solemnem*. Græce ἑορτῇ.

c MS. Regius codex, *vivet*. MS. Vien. *vigilet*.

d MS. Vien. codex, *Cum enim peccamus, vendimus nos diabolo*.

e Sic MS. Vien. & edit. Grin. & Schot. Alii, *pretioso*.

f MS. Viennensis, *vetere*.

g Ita codex Vien. Particula *de* abest a ceteris codicibus.

h Sic MS. Vien. melius quam alii codices, in quibus, *pretioso*.

i MS. Reg. cum editis quatuor, *monita*. MS. Vien. *moneta*.

k Sic legit Paulinus epist. 23. ad Severum n. 7. MS. codex Viennensis, juxta Vulgatam, & Psalteria vetus, Rom. Gallic. *septuplum*.

scrunt,

aquæ vivæ per ignis hujus ardorem accensi in desiderium Domini, vere dicemus: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Quoniam apud te* [c] *fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* [d]

[Psal. 41. 2. Psa. 35. 10.]

EPISTOLA XXI. *

[* Alias XXIV. quæ autem 21. erat, nunc 22. Scripta anno 400. eodem tempore quo duæ superiores.]

In exordio & fine epistolæ laudes Cardamatis explicat. Circa medium magnifice describit initium Evangelii Johannis, & ipsum Evangelistam.

Sancto & merito venerabili ac dilectissimo fratri AMANDO,
PAULINUS.

1. VOLUCREM pedibus & levem cursu, ita ut cervis & capreis æmula pernicitate contenderet Asael, illum fratrem Joab in sacra Regnorum admiramur historia [2. Reg. 2. 18.]. Nec non minus illum in allophylis gigantem stupemus legentes, qui ultra humani corporis modum, & [e] mensuram membrorum creverat [1. Reg. 17. 4. 2. Reg. 21. 20.], quem senis armatæ digitis manus, & totidem pollicibus articulati pedes fortiorem ceteris velocioremque faciebant, nisi quod contra David manu Dei dimicantem, & Christi imagine semper invictum, nulla magnorum licet hostium manus virtusque prævaluit, [f] quia in alienis grandibus superba diaboli exaltatio dejiciebatur, & in pusillis nostris humilitate præpotens salutaris Dei forma vincebat.

2. Sed recurramus ad epistolæ caput, priores Evangelii scriptores consona autoritate confirmans; ultimus autor in libri tempore, sed primus in capite sacramenti; quippe qui solus e quatuor fluminibus ex ipso summo divini capitis fonte decurrens, de nube sublimi tonat: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum* [Iohan. 1. 1.]. Transcendit Moysen [Gen. 1. 1.], qui usque ad caput mundi & visibilium creaturarum exordia scientiæ terminos vel aciem mentis extendit. Iste & Evangelistis ceteris, vel ab humano Salvatoris ortu, vel a typico Legis sacrificio, vel a prophetico præcursoris Baptistæ præconio Evangelium [Math. 1. 1. Luc. 1. 5. Mar. 1. 2.] resurrectionis exorsis altius volans, penetravit & cœlos: neque in Angelis stetit, sed Archangelos quoque, & omnes desuper creaturas, Virtutes, Principatus, Dominationes, Thronos supergressus, in ipsum se Creatorem ardua mente direxit; & ab illa ineffabili generatione ordiens, coæternum, & consubstantialem, coomnipotentem, & coopificem Patri Filium nuntiavit, in Spiritu sancto Deo Deum cernens; quia in ipso Trinitas Divinitatis impletur, & una Trinitatis Divinitas cernitur. Spiritus enim Dei, sicut & Verbum Dei, Deus uterque in uno capite permanente; & ex uno Patris fonte manantes, sed Filius nascendo, Spiritus procedendo, salva quisque personarum suarum proprietate, distincti potius quam divisi * erunt. [* f. leg. sunt.]

4. Johannes igitur beatus Dominici pectoris cubator [Ioh. 13. 23. & 21. 20.], qui sensus creaturis omnibus altiores ex ipso creatricis omnium rerum corde Sapientiæ biberat, inebriatus

a Addidimus, *vel non habebant*, ex MSS. Vien. & Reg. & edit. Schot. quod confirmatur ex epist. 44. ad Aprum & Amandam n. 5.

b Hanc vocem addit MS. Vien.

c Sic Augustinus in Psalm. 35. v. 10. nov. edit. Verbum, *est*, abest. a græco LXX.

d Edit. Ro.v. addit. in fine, *Valeas, pater*.

e Ita MS. Vien. & Sacchin. Alii, *mensura*.

f Ante erat, *qua*. Ex MS. Viennensi codice reposuimus, *quia*, sententia exigente.

Spi-

gloriantem, & omnem perversæ mentis intellectum in aeria quædam phantasmata velut spiritali corporalium rerum imaginatione vertentem, ad fidem carnis in Christo cogit idem autor, cum de eodem Verbo,
Johan. 1.14. quod erat apud Deum Deus, dicit: *Et Verbum caro factum est*. Non tamen, ut alii quidam serpentium sibilare dicuntur, ita caro factus, ut a sua natura migraret in
d nostram; sed, ut [d] secundum se remanens quod erat, propter nos inciperet esse quod non erat.

5. Nimium longe provehor, dum unanimitatis tuæ indulgentia sic abutor, ut nec multiloquio fatigare te, nec insipientia errare apud te verear. Scio enim, quia *cum sit sapiens*,
2. Cor. 11. 19. *libenter* tamen *insipientem* tuum *portas* per eam
1. Cor. 13. 7. caritatem quæ *omnia sustinet*, *& numquam excidit*. Dicam tamen jam mihi, ut *custodiam*
Psal. 38. 2. *vias* verbi mei, *ne delinquam in lingua mea*, sed
2. Reg. 2. 18. paucis descendam in Cardamatem, id est,
Psal. 17. 34. sec. LXX. Asaelem nostrum, cujus *pedes tamquam cervi*
Psal. 102. 5. *perfecistis*, renovando sicut aquilæ juventutem
Psal. 91. 14. ejus per abundantiam dilectionis vestræ, qua illum respectu humilitatis nostræ susceptum
e costituistis in atriis domus Domini, ut [e] plenius homini liber esset, cum Christi libertus esse cœpisset. Hac illum pietate fecistis reflorescere non solum spiritu, sed & corpore, ut etiam ipse de visceribus vestris repletus affectu quo nos diligitis, desideria vestra nobis afferat, & vicissim nostra soletur; & tantis inter nos regionum intervallis prope
Psal. 16. 4. solemniter commeans *propter verba labiorum*

C mentibus, dicimus: *Dominus memor fuit no-* 15.
stri, & b nedixit nos.
Psal. 113.
6. *Exsultemus & lætemur in eo*, qui dat 12.
votum optanti, & *desiderium animæ nostræ*
Psal. 117. *tribuit nobis, quoniam prævenit nos in benedi-* 24.
ctione dulcedinis. Quæ enim nobis nunc be- Psal. 20. 3.
nedictio dulcior, aut dulcedo suavior, quam juxta LXX.
fructus & consolatio caritatis, quæ a litteris vestris maxima nobis datur? in quibus pignora quædam & oris vestri & cordis amplectimur; quia eloquia vestra partus animæ ves-
D træ sunt: *ex abundantia enim cordis os loquitur*. Matth. 12.
Ideo Cardamatem & advenientem in vestro 34.
sermone diligimus, & nostro commendamus abeuntem: dignus est enim cujus *senectus in misericordia uberi* requiescat, qui pro [g] cari- Psal. 91. 11.
tatis & desideriis & officiis laborat. Præterea g
quod magis in eo quam ipsam in canis ejus velocitatem mirati sumus, ita de nomine exorcistæ ad frugalitatem profecit, ut prope quotidianus esse nobis conviva non fugerit; &, cum raris & minutis calicibus aspergere-
E tur, quibus labra summa vix tingeret, nihil de vacui ventris aut sicci gutturis injuria querebatur. Prorsus per omnia Cardamas nobis tam bellus apparuit, ut clericum probabilem hominibus, & exorcistam dæmoniis terribilem videremus. De cetero, frater, & ipsum, & omnes nostros, & nos ipsos commendamus vobis, ut per vos Domino commendemur impensis orationibus, ut & nostrorum omnium libertas Domino æterno serviat, & nostra servitus in Christo libertatis æternæ meritum consequatur.

a Ita MSS. Vien. & Reg. In ceteris, *blasphemiæ vacuantur*.
b Sic MSS. Reg. & Vien. Alii codices, *Divinitatis*.
c Ita reposuimus ex MSS. Reg. & Vien. & editis quatuor; & sic Paulinus epist. 23. ad Severum n. 2. dixit, *Dei Verbum Deum*. Ed. Rosv. *de hoc Verbo Dei audit*.

d Addidimus, *secundum se*, ex MSS. Reg. & Vien. & editis Grin. & Schot.
e MS. Vien. *plenus*.
f MS. Reg. *monasterium*.
g Sic MSS. codices Reg. & Vien. Editi, *caritate*.

teras tuas supradicto fratri dedit; gaudens optati occasione compendii, qua sibi adversum tua præcepta consultum putabat, ne cogeretur monachum aut in se, ut jusseras, fingere, aut in me, ut necesse erat, cernere, * Sibi ergo ille habeat armilausam suam, & suas caligas, & suas buccas; quarum [a] alias mutare, alias deducere timuit.

* V. N. LXVI. & LXVII.

a

2. Nos adeant & revisant conservuli & compallidi nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus ciliciis humiles; nec * chlamyde curtalini, sed sagulis palliati; nec balteo, sed reste succincti; nec improba attonsi capitis fronte criniti, sed casta informitate capillum ad cutem cæsi, & inæqualiter semitonsi, & destituta fronte prærasi. Et ornatu pudicitiæ inornati & decenter inculti sint, & honorabiliter despicabiles, cum ingenitam quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernantes, etiam studio deformantur, ut fiant [b] pudenter inhonesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti mentibus. Hujusmodi hominum & vultus, & habitus, & odor nauseam illis facit, quibus odor mortis est in odorem vitæ; quibus dulce quod amarum, & turpe quod castum, & hostile quod sanctum est. Propterea justum est ut reddamus illis vicem, ut sit nobis odor eorum tamquam odor mortis, ne desinamus esse odor Christi. Quid enim nobis jure succenseant, si vicissim nobis fœteat odor vitæ eorum, quibus odor nostræ in mortem est? Ille jejunium meum horret, ego illius crapulam ferre non possum. Ille halitum monachi loquentis evitat, ego flatum Thrasonis ructantis effugio. Si illis displicet gutturis no-

* V. N. LXVIII.

b

2. Cor. 2. 16. Isa. 5. 20.

C

lius accuses. Prædicasse enim me illum magis quam vituperasse existimo eorum commemoratione, in quibus necesse est glorietur, qui esse aut videri monachus erubescit. Denique meministi in Virgilio Furiam iis laudari quæ solent obiici. Vide autem ne mihi calumnieris quod aliquid de poeta, non nostri jam studii, tamquam propositi violator, assumserim: exempli tui autoritate hoc me fecisse contestor; teneo enim epistolam tuam, cui clausula est,

Vivite felices, quibus est fortuna peracta. Virgil. 3. Æneid.

D

Sed & illam, in qua pro domestica sede larem familiarem, Plautini memor Prologi, nominasti.

Severus Paulino mittit coquum ad præparandos monachorum cibos aptum. Scripta anno 400. circiter.

POSTQUAM *omnes coquos tuos coquinæ tuæ renuntiasse cognovi, credo quia dedignarentur officium vilibus præbere pulmentariis: puerulum tibi ex nostra misimus officina, doctum satis pallentem coquere fabam, & ignobiles betas aceto & jure condire, vilemque pultem esurientium faucibus inferre monachorum; piperis nescium, laseris ignarum, familiarem cymini, & apprime callidum herbis suave redolentibus clamosum urgere mortarium. Unum habet vitium, quod hortorum omnium non est civilis inimicus; Ita si admissus fuerit, proxima quæque metet gladio, nec exsaturabitur umquam cæde malvarum. In præbendis autem sibi lignis calumniosus tibi non eris: obvia quæque comburet, metet, nec dubitabit inferre tectis manus, & antiquos asseres laribus amovere. Hunc igitur cum his moribus atque virtu-*

E

F

a Ita MS. Vien. Ceteri, *alia mutare, alia deducere*.

b MS. Vien. *prudenter*. Retinuimus vulgatam lectionem quæ confirmatur ex epist. 23. ad Severum n. 31. *pudenter impudens, & pie improba*.

c Sic MS. Vien. Ita & alibi passim Paulinus epist. 29 ad Severum n. 6. & 12.

d Ita legendum; nec audiendus Sacchinus qui pro, *Striatum*, reponendum censet *Marracinum*. Quis enim non videat, voces *ipsius, & illi* Marracinum spectare, de quo superius fit mentio n. 1.

tibus

1\. QUID extorques, ut te plus amemus? crescere summa non recipit. Si potest mare superfluere obices suos, & quæcumque naturalem plenitudinem servant, incrementum b temporale sentire, potest & caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Itaque ut cubitum ad staturam nostram adjicere, sic amoris tui cumulum facere, non possumus; desideriis tamen modum nullum ponimus. Qui enim existimas satisfacere te nobis assiduitate ista honorificentiæ ac pietatis tuæ, qua præsentiam tuam nobis tam frequentibus epistolis compensare conaris, sollicitas potius gulam caritatis, tantoque minus exples c gratia litterarum, quanto majorem sedulitate ipsa & humanitate sermonis tui causam suggeris, te ipsum, tam unicæ nobis unanimitatis in Christo frater, desiderandi. Quid enim fieri diligentius in Deo & proximo potest, quam quod in nobis exhibes Christo? in quo d Dei præceptum utrumque complet: quia idem nobis & Deus est majestate naturæ suæ, & assumtione nostræ proximus factus est. Hoc igitur in te proficien- Unde & lingua tua k verbo Dei rorat, & cor tuum fertile Deo, semen exceptum spiritali fruge multiplicat; ut de fructibus tuis *impleat manum suam messor, & sinum suum qui manipulos colligit*; hoc est, ipse Deus, qui verbi in nobis sui & seminator & messor est. Ipse, & manus qui dextera Dei, quam bonis operibus implemus. Idem & ille Abraham sinus est, in quo operum mercede requiescimus.

2\. Sic hic Deus in tua caritate nobis abundans; non solum litteris tuis nos, sed & tabellariis benedicit, visitat, pascit, illuminat; utroque nobis munere aperiens thesaurum bonum cordis tui: * *ex abundantia enim cordis os loquitur*: &, *omne* enim, inquit, *animal ad simile sibi congregatur*. *Propterea benedixit te Deus, quia innocentes & recti adhæserunt tibi, & cum impiis non l sedes; odisti iniquitatem, diligis animam tuam*, quam projecisti in Christo, ut huic vitæ perdita servaretur æternæ, damno sui semetipsam lucrificiens, si per caritatem Christi vilescat sibi. Quo affectu vilis tibi, at pretiosæ Deo animæ tuæ suavitatem in favis oris tui Christum spirantibus odorantes m benedicimus Dominum, Dei Verbum Deum: qui sicut in ipso illo homine, quem

[Margin: Psal. 103. 9. Prov. 8. 29. Ier. 5. 22. — b — Matth. 6. 27. — c — d — Johan. 1. 1. — k — Psal. 128. 7. — Luc. 16. 22. — Matth. 12. 34. — * V. N. LXX. — Eccli. 13. 20. — Psal. 44. 3. — l — Psal. 24. 21. & 25. 5. — Isai. 10. 6. — Iohan. 12. 25. — m]

a MS. Vien. PAULINUS *servus Christi Iesu*, SEVERO *carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre & Christo Jesu salutari nostro, salutem*.

b MS. Reg. *tempore*.

c MS. codex Regius, *gratiam*.

d Ita MSS. Vat. & Vien. At ed. Schot. *Domino*. Ed. Rosv. *in quo Domino præceptum suum utrumque completur*. MS. Reg. & tres editi codd. *Domino præceptum suum utrumque completur*, mendose.

e Ita MS. Vien. Alii MSS. cum edit. Rosv. *infinita perfecto*.

f Sic MSS. Vien. & Reg. cum Vulgata. At MS. Vat. cum editis, *quanta*.

g Ita tres MSS. codices. Editi, *ejus? Nam tu mihi*.

h Ita manuscriptus codex Vaticanus: quod venustius videtur quam vulgata lectio; confirmaturque ex epist. 16. ad Jovium n. 5. juxta lectionem edit. Schot.

i Idem codex MS. Vatic. *in ipso*.

k Sic tres MSS. codices. Editi, *verbo*; quæ lectio etiam retineri poterat; eaque confirmatur ex epist. 19. ad Delphin. n. 1. *Medica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidia roraveras*.

l Ita MSS. Vat. & Vien. Sed MS. Reg. & editi, *sedisti*.

m Sic manuscripti codices. Editi Schot. & Rosv. *benedicimus donum Dei, verbum Domini*. Editi tres, *donum Dei*.

observantiam solemni perfunctione celebrare. Longum tibi multa dilectio fecit mora hiemis a nobis [b] filere. *Concaluit cor tuum intra te, & in meditatione* pietatis sanctus tibi bonæ impatientiæ *ignis exarsit*. Nec suffecit litterarum ad nos * editione maturare, nisi gratiam sermonis tui, etiam de sanctis comitibus tuis lecto perlatore, cumulares.

Psal. 38. 4.
* *Latin. f.* editionem. *V. ep.* 5. *n.* 4.

3. *Benedictus, quem* in hoc munus *elegisti & assumpsisti* quo * Deum fœneras: quia etsi peccatores nos vera conscientiæ nostræ professione, tamen tuæ simplicitatis opinione falsa putans, ut ais, sanctos, non jam hominis, sed Christi caritate nos diligis: & idcirco *mercedem prophetæ accipies*, quia propter nomen Christi prophetarum honore accipis etiam non prophetas. Nobis vero similis gratia non debetur hujus officii, quo fratrem Victorem in nomine Dei, tuaque persona ad nos venientem, intima affectione & magna gratulatione suscepimus. Id enin tantum *fecimus inutiles servi, quod facere debuimus*; quoniam perspicua veritas cogebat nos ovem puram in eo suscipere atque venerari; quem non solum ovem pelle, verum spiritus [c] mansuetudinis, & expressa in verbo ejus atque silentio Christi modestia revelabat. Vere recognovimus in eo sanctorum formulam beatorum Martini & Clari, quem proximo intervallo illustris magistri sequacem te autore cognovimus. Horum se unius in regeneratione esse progeniem, alterius in via comitem fuisse *filius pacis* Victor asseruit. Homo vere, ut scripsisti, Dei *humilis corde*, non humilis gratia: vas misericordiæ & mansio Altissimi, quem recipit, & oblectat placido

Psal. 64. 5.
* V. N. LXX.
Matth. 10. 41.
Luc. 17. 10.
1. *Cor.* 8. 19. *Luc.* 10. 6. *Matth.* 11. 29. *Isa.* 66. 2.

C præsumens eo potentiorem exorandi pro me futurum, quo plus meriti de [e] religionis operibus acquisisset. Aget profecto orationibus suis, ne meis oneribus accreverit, quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilexi enim, fateor, in ejus obsequio benedictionem, timens ne repudiata elongaretur a me; quia scriptum tenebam: *Noluit benedictionem, & elongabitur ab eo*. Dedi itaque me totum manibus ejus atque visceribus: quia per viscera caritatis manus famulas, & membris meis unctor, & pedibus [f] lotor adhibebat; liberalium plenus affectuum, sed servilium * præreptor operum, vix ut me aquam ministrare manibus suis fineret. * Ex libro enim tuo istius gratiam servitutis adamavi, ut minimam saltem guttulam de sacris Martini actibus delibarem. Ipse vero quotidie non solum pedes meos lavare, sed & calceamenta, si paterer, tergere cupiebat, avarus dominationis internæ, & idcirco corporeæ servitutis impiger.

Psal. 108. 18.
* V. Not. LXXI. & LXXII.

E 5. Sed de pedibus lavandis tantum semel fateor apostolico me exemplo cessisse, quos legeram pedes suos lavandos servienti Domino præbuisse. Neque enim partem in hereditate nisi famulantis obsequio recepissent; quoniam bonus Dominus & salutarium magister, serviendi ministerio dominandi meritum conserebat; & humilitatis humanæ præbebat exemplum, quibus divinæ sublimitatis parabat consortium. Unde perspecto muneris tanti mysterio, & intellecta boni magnitudine, qui primo ministrantis apparatu pedes offerre trepidaverant; jam non pedes tantum, sed

Iohan. 13. 9.

a Manuscriptus codex Vien. *ante viceras*.
b Ita MSS. Reg. & Vien. At editi, *fileri*.
c Sic tres MSS. codices Reg. Vat. & Vien. Editi, *spiritus mansuetudine*. Verum MSS. codicum lectio confirmatur ex epist. 19. ad Delphinum n. 2. *spiritu mansuetudinis in via pacis radicati*; & epist. 27. ad Severum n. 3. ubi eadem fere verba usurpat, *pauper in spiritu mansuetudinis*.
d MS. Vien. *concitandæ* MS. Reg. *contristandæ*.
e MS. Vatic. *religiosis*.
f Ita MS. Vien. codex. Alii, *lutor*.

totos

ſenſibus ſervitutem. Quia non ſolum refectionis noſtræ, ſed & parſimoniæ curam gerens, facilem nos victum cibo ſimplici capere, coctis in gutta olei & aquæ copia pultibus, docuit: ſed eas tanto gratiæ ſale, tanta dulcedine caritatis condiebat, ut coquos & condituras
Eccli. 10. 1. non deſideraremus: quia aquæ puræ oleum ſuavitatis, quod nulla muſcarum importunitas exterminavit, ſimplicitas caritati juncta miſcebat. Verum ſpiritalis coquus interiorem hominem cibare doctior, quo deſtrueret eſcam gulæ, non ſiligine nobis pultes, ſed farina confecit aut milio. Ac ne in hoc ipſo delicatius nobiſcum agere videretur,
* V. N. LXXIII. qui nos ad * orexim monachorum parabat imbuere, fabam intrivit panicio, quo citius
b [b] Senatorium poneremus faſtidium. Sed in benedictione dulcedinis animæ delicias habebamus, gratulantes, quod frater etiam in carnalibus miniſteriis ſpiritalis, propheticis nos cibis paſceret. Nam in contritione permixta panes illos tribulationis imitatus eſt,
Ezech. 4. 5. quos Ezechiel propheta de vario frugis & farris conficere ſibi genere juſſus eſt; & ad
Exod. 32. 4. Pſal. 105. 20. expreſſionem Judaicæ confuſionis, qui obliti Deum, *immutaverunt gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli manducantis fœnum*, in ſtercore boum coquere, coctoſque ſub fœtido cinere, cum lacrymis
c [c] captivatis in menſura ſumere. Videlicet ut ſuperventuram perfidiæ ſuæ pœnam corporaliter in

C cioribus frugibus teſtam capacem replens, intulit nobis multo nidore catina [f] infumantia; totumque non ſolum menſulæ noſtræ ambitum, ſed & cellulæ noſtræ ſpatium olida caligine vaporavit: atque, ut multiplicaret nobis benedictionem, alterius quoque Prophetæ prandium cœnulæ noſtræ contulit, ut Eliſæi nobis ollam inferret: in 4 Reg. 4. 41.
quam miſit farinam; nec herbam veneni, ſed condimentum ſalutis incoxit, in nomine Domini gerens omne quod agebat: quo tuti atque ſecuri non exclamavimus ad eum;
D *Homo Dei, mors in olla*: quia jam in olla noſtra vita eſt, poſtquam Dominus Jeſus Ibid. v. 40.
Dei *Verbum caro factus eſt, & habitavit in nobis*: & vaſa fictilia noſtri corporis, voluntariæ nobis pravitatis lubrico de ſuis manibus elapſa, & diuturnis contrita peccatis, ut in meliorem uſum figulus ipſe renovaret, aſſumſit in ſemetipſo, *factus &* Johan. 1. 14.
ipſe de noſtri corporis limo *tamquam* [g] *vas*, Jer. 18. 6. Pſal. 30. 13.
ut ait, *perditum*, id eſt, *in ſimilitudinem* g
E *carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum*. Et ideo dicit: *Moab olla ſpei meæ*, Rom. 8. 3. Pſal. 59. 10.
quia non ſolum ex Juda, ſed ex Moab, hoc eſt, non ſolum de Sanctorum, ſed etiam de peccatorum origine corpus aſſumſit: qui decocta quaſi per ollam carnis noſtræ cruditate, ſanctificavit in æternum nobis cibum carnem ſuam. *Caro enim ejus*, Johan. 6. 56. & 48.
ut ipſe ait, *vere cibus* [h] *vitæ eſt*. Ipſa eſt & h

a Ita verſio LXX. Interpretum Pſalteria, vetus & Romanum, & Auguſtinus in commentario ſuper Pſalmos.
b MS. Vien. *Senatorum poneremus faſtigium*, male. Vide epiſt. 30. S. Ambroſii ad Sabinum de Senatoria Paulini dignitate, Hieron. ep. 13. ad Paulinum, & ep. 3. ad Geruntii filias, necnon Auſonium epiſt. 25. ad Paulinum.
c Ita MSS. Reg. & Vien. Editi, *captivitatis*.
d Sic MSS. Belg. & Vien. Forte legendum, *grumulum*. V. N. LXXIV. MS. Reg. *crubilum*, Ed. Roſv. *cumulum*. Schot. in marg. *cumerum*, ut & Cauchius.
e Ita MSS. codices Reg. & Vien. & editi Bad. & Schot. At ed. Grin. & Sacchin. *ſua*. Roſveydus emendaverat *vaſis* ex conjectura.
f Sic MS. Regius, & editi codices quatuor. MSS. Vatic. & Vien. & edit. Schot. & Latin, *fumantia*.
g Manuſcriptus codex Vaticanus, *vas perditum, in ſimilitudinem*, ſine interjectionibus illis, quas tamen non ſine venuſtate ceteri codices habent.
h Ita MS. Vien. cum edit. Grin. eaque lectio confirmatur. n. 8. ubi *a cibo, vita eſt*.

illa

cuos peccata noxia quasi inter agrestes her-
4. Reg. 4. 35. bas germina venenata colligimus, & sic in
ollam corporis vel cordis nostri mortem
Rom. 7. 24. & 25. mittimus. Sed gratias Deo, *qui nos liberavit de corpore mortis hujus per Christum Jesum Dominum nostrum*: quo infirmitati nostræ sui spiritus virtutem permiscente, & amaritudo malitiæ nostræ, & sterilitas, inutilitatis, infuso præcordiis verbo Dei, velut convertente salutaris & vividi salis aspergine, ad dulcedinem fecunditatemque mutata est.

8. Recurramus ad fratrem Victorem, qui vas etiam farinulæ nostræ ex usu usurpationis suæ, quam in nomine Dei faciebat, copiosum de benedictione fecit: ut aliquid etiam de beati Eliæ hydria nobis daret, qua
3. Reg. 17. 16. Propheta cœlestis in verbo sacro ad sufficientiam indefficientem repleta, benedictam cum filiis Sareptæ viduam per triennii famem pavit. In qua vidua jam tum per Prophetam Christus, ut opinor, Ecclesiam suam non frumenti, sed verbi pane pascebat; de qua
Psal. 131. 15. dicit: *Viduam ejus benedicens benedicam*; il-
Rom. 7. 3. lam scilicet viduam, quam Apostolus ait,
1. Cor. 7. 39. mortuo viro, quibus volet nuptiis liberam;
b quia desinente lege, cui finis est Christus, [b]
3. Reg. 17. 16. a gratia ad libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo quasi vidua legis innupsit. Hujus nunc vasis oleum gratiæ & benedictionis farina non defecit in omnium foris gentium fame, quarum miseram a cibo vitæ de vetustate carnis efforuit. Eum fratris Victoris coquina, & assueto [h] cibo, ut ex rusticis hominem, & apto, ut edentulum saginavit. *Iste pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum. Eripuit eum de tenebris & umbra mortis*; & nunc aspersus hyssopo & emundatus, in voce exsultationis & confessionis epulatur, & clamat: *Erravi sicut ovis quæ perierat: Benedicam Dominum in omni tempore, qui mibi tribuit intellectum, & eripuit me de luto fæcis, & immisit in os meum canticum novum.* [i] *Junior fui, & senui*: sed non *defecerunt in vanitate dies mei. Quia fecit mibi magna, qui potens est. Torrente voluptatis suæ potavit me, & refloruit caro mea* * *Frumentationem mibi misit in abundantia, & saturavit animam inanem* & nunc *senectus mea in misericordia* [k] *pingui*, donec *in pace dormiam & requiescam* [l] *in longitudinem dierum*.

10. * Venio nunc ad majorem fratris erga me victoris operam, qua me suis manibus tondere dignatus est: quod ipsum tamen beneficium tibi debere me voluit, mandato tuo dicens se mihi artem suam prodere. Propterea rogavi eum, ut quod perita manu fecit, id impensis orationibus ambo faciatis; videlicet ut exorato precibus vestris Domino, *peccata nostra*, quibus *super capillos capitis* multiplicatis animam habemus, impexam non [m] accisione medii tondeantur, sed ad vivum quasi novacula ra-

Margin notes (right column): b; Psal. 33. 7. & 106. 14.; Psal. 50. 9.; Psal. 118. v. 176. & 33. 2.; i; Psal. 39. 3.; Psal. 77. 33.; Luc. 1. 49.; Psal. 35. 9.; & 27. 7.; Psal. 77. 25. sec. Psalter. Rom.; k; l; * V. N. LXXV.; Psal. 106. 9. & 91. 11. 4. 9. & 22. 6.; * Alias EPIST. IV.; Psal. 39. 13.; m

a Ita Paulinus in epist. 20. ad Delphinum n. 6.
b MS. Vien. *ad gratiæ libertatem*.
c MS. Vien. addit, *pancis*.
d Ita MSS. codices. Sacchinus putat legendum, *frumentationibus*, quia infra subditur: *Frumentationem mibi misit*. Et videtur (inquit Sacchinus) sic appellasse illas pultes ex mixtione multarum frugum.
e Edd. Bad. Grin. & Schot. *dissentis*.
f MS. Vien. *& in hoc*.
g Ita MS. Vien. & editio Schot. Alii, *assumendis*. V. n. 36.

h MS. Vat. *cibo, & apto, ut ex rusticis hominem, & edentulum saginavit*.
i MS. Reg. & edit. Grav. *Juvenior*.
k Sic MS. Vien. cui lectioni favent MSS. Reg. & Vat. Ita in Psalmo 91. ad quem alluditur, est, *in byeo uberi*. Vide Not. LXXVI. Editi codd. *in misericordia pinguedinis*.
l MSS. Regius & Vat. *in longitudine*.
m MS. codex Viennensis, *abscisione*. Bona utraque lectio MS. codicis Vien. lectio inferius confirmatur n. 11. *invictus (Samson) crine servato, capitibus abscissis*.

dente

Nazaræo crine dispoliet; qui quanto servantibus bono maneat, & exitio decerpatur incautis, (Iudic. 16. 19.) ille in Judicum libro ab oraculis [b] sacer heros argumento est, invictus crine servato, captivus [c] abscisso, & iterum fortis renato. Utinamque tam prudens ad cavendam mulierem, (Judic. 14. 6.) quam fortis ad strangulandum leonem; sed carnali victus illecebra, qui gratia spiritali vicerat, cum prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est. Quod patiantur necesse est, qui suam feminam, id est carnem, viro suo, hoc est spiritui in Dei leges non subjugant, & tamquam malesuadæ conjugi moles mariti fluentibus animis acquiescunt; degeneres ab illo Magistro *, (* Paulo V. ep. 30. n. 5. Gal. 1. 16.) qui mox ut agnovit Christum, inter ipsa militiæ rudimenta, magni certaminis victor *non acquievit carni & sanguini*.

12. Videamus itaque omnia, quæ Samson pertulerit ab infida uxore corruptus, (Iudic. 14. 1. 16.) quia eadem peccatores spiritaliter feremus, quæ ille carnaliter ad nostram eruditionem expressa sustinuit. Ita enim nobis violata Christi gratia, ut illi incisa coma, hostis illudet; auferet oculos, mittet in carcerem, & vertendis molis velut asinos deputabit. (Matth. 11. 29. Matth. 18. 6.) Unde nos Dominus, ne collum nostrum non subditum jugo Christi dignum faciamus asinaria mola, admonet per Prophetam: (Psal. 31. 9. Psal. 48. 13.) *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus*. Homo enim, ut alibi dicit idem Propheta, non intelligens honorem suum, hoc est naturæ suæ obsutus, per errores suorum sensuum, quasi (LXXVIII.) C circa ambages molarum, laboriosa miser statione [f] versatur, (Psalm. 1. 1.) usui suo vacuus, & operosus alieno; stat in via peccatorum, compeditus vinculis cupiditatum suarum: & ipse sibi carcer est, obsessus tenebris erroris sui, & conscientiæ squalore concretus: in semetipso pistrini ergastulum patitur: saxum cordis sui pertinacia iniquitatis induratum quasi molam versat, farinam hostibus suis de corrupta animæ suæ fruge conficiens. Quia, sicut scriptum est: * peccator *de anima sua currit*: (* V. N. LXXIX. Prov. 7. 23. juxta LXX.) D ita qui peccatum operatur, de mola vitæ suæ hostile triticum molit, ut zabulum pascat, cui panis fit anima quæ sibi fames est. (Psal. 77. 39.) Quod si non semper vadens, sed aliquando revertens, spiritus fiat, velut coma reduci, ita gratia reflorente integrabitur.

14. Sed ut totam de capillis texamus epistolam, juvat indulgere sermoni, & illum Domini fortem usque ad finem suum prosequi. Nam & in cæcitate ipsius, & in morte E divini sacramenta mysterii prælineata mirabimur. Quia quod scriptum est, plures illum hostes stravisse morientem, quam toto prius vitæ suæ tempore perculisse, (Iudic. 16. 30.) arbitror principe loco vim Dominicæ passionis [g] interpretandam, qua zabuli domus cecidit, & regnum mortis solutum est. Quod, vivente semper, ut vivit, Christo, & ante carnalem adventum suum in majestate naturæ suæ apud [h] Deum Patrem Deo Verbo, tamen dispositis in ordinem suum se- (Rom. 5. 14.)

[a] MS. Vien. *renovatis*.

[b] Samson scilicet, qui n. 20. dicitur, *bellator sacer*.

[c] Ita MSS. Reg. & Vien. cum edit. Bad. Grav. & Bign. *abscisso*. Sic vetustiores codices ad Prudentium Peristeph. hymno 4. v. 123. habent, *abscisa papilla*, ut ibidem in Notis admonet N. Heinsius.

[d] Ita MSS. tres cum Sacchino. MS. Vatic. *nesciret*, Editi, *intelligeret*, *nosset*, & *celeres*. Utraque lectio bona.

[e] Sic MS. Vien. codex. Ceteri, *occurret*.

[f] MS. codex Regius cum editis tribus, *versamur*, *visu suo vacuus*. Ed Grin. *versatur*, *visu suo vacuus*.

[g] Ita MSS. Reg. & Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv. *interpretandum*.

[h] Sic MS. Vien. & edit. Grin. & Scoch. Alii, *Dominum*.

culis

prophetis. Sed non præterivit hic Samarita-
tes, qui propter nos hujus etiam nominis
suscepit injuriam; non præterivit, quia
Johan. 8. 48. Johan. 10. v. 18. & 12. non erat mercenarius, sed verus & bonus
pastor, qui animam suam pro ovibus po-
siturus advenerat. Hic hominem saucium
prætermissum a præviis, nec curatum, mi-
seratus accessit, & jumento suo, hoc est
Luc. 10. 34. Verbi incarnatione suscepit: & oleo gra-
tiæ, & vino passionis suæ, commendatum
b stabulario, [b] perfecto illi * Magistro gen-
* Id est, S. Paulo. V. n. 24. ep. 30. n. 5. carm. 22. v. 178. c. 32. v. 353. tium, in duobus Testamentis denarii mer-
cede sanavit, redditurus illi & beatæ vir-
ginitatis de innumeris hujus boni fructi-
bus uberes gratias, & innumerabiles coro-
c nas, quia [c] hoc consilium præcepto adji-
ciens, de suo supererogavit.

15. Non ergo erat iste frater, qui &
conditione Dominus a servis, & natura
Deus a mortalibus discrepabat: sed tamen
* V. N. LXXX. & homo erat ille, de quo scriptum est: *&
* homo est, & quis cognoscet eum*? Neque
Jerem. 17. 9. ideo frater noster, quamquam & hoc di-
vina pietas pro humilitate cordis sui fa-
Psal. 21. 23. mulis nomen indulserit, dicens: ***Narrabo
nomen tuum fratribus meis***, tamen nostra ar-
rogantia non audendus dici frater, nec quia
homo fieri dignatus est; quia & in ipso ho-
minis ortu nihil habet commune nobiscum;
qui citra nostræ generationis usum caro fa-
ctus de Spiritu sancto, intemerata sacræ
Johan. 1. 14. Luc. 1. 35. matris virginitate, & conceptus & natus
est. Et ideo sine ullo corporis nostri con-

tis, & aculeum peccati, & chirographum Coloss. 2. 14.
C mortis aboleret, & humiliaret calumniato-
rem: non tamen ei majestate naturæ suæ,
sed habitu nostræ congrediens; & nihil ei
extorquens violento dominatu, sed supe-
rans eum lege justitiæ; ut (quoniam fe-
mina decepta, & dejecto per feminam vi- Gen. 3. 13.
ro, omnem prolem primi hominis tam-
quam peccatricem legibus mortis, malitio-
sa quidem nocendi cupiditate, sed tamen
ut æquissimo jure victoriæ vindicabat) tam-
diu potestas ejus valeret, donec interfice-
D ret justum, in quo nihil dignum morte
posset ostendere: non solum quia sine [d] de- d
licto occisus est, sed etiam quia sine libi-
dine natus, cui subjugaverat ille, quos
cœperat; ut quidquid exinde nasceretur tam-
quam suæ arboris fructus, prava quidem
habendi cupiditate, sed tamen non iniquo
possidendi jure retineret. Justissime itaque
cogitur dimittere credentes in eum, quem
injustissime occidit; ut, & quod tempora-
liter moriuntur, debitum exsolvant; &
E quod semper vivunt, in illo vivant, qui Psal. 68. 5.
pro eis quod non debebat exsolvit. Judic. 14. 8.

16. Quamobrem puto & ipse nobis leo il-
le est, in cujus mortui ore cibum mellis in-
venimus. Quid enim dulcius Dei Verbo? &
quid fortius Dei dextera? Aut in cujus mor-
tui ore favus & apes, nisi in cujus verbo sa-
lutis nostræ bonum, & congregatio gentium?
Quarum potius figuram plerique in hoc leo-
ne posuerunt, quia populus gentium qui cre-

a Ita MS. Regius codex, ceteris refragantibus, in quibus, *vivificantis*. V. præcedentia.

b Omnes codices *profecto*. Emendavimus *perfecto*, quia semel & iterum eadem verba usurpat Paulinus ad Severum suum scribens, ubi constanter juxta omnes codices legitur *perfectus fidei ac disciplinæ magister* in eadem epist. n. 24. & epist. 30. n. 5. *perfectus magister est*.

c MSS. Vat. & Vien. *in hoc*, non male si intelligas, *in hac re*.

d Ita MS. codex Regius. Ceteri, *hoc*.

e In omnibus codicibus legitur, *sine Deo*, nullo sensu. Emendavimus *sine delicto*, certa ut videtur conjectura ex præcedentibus & subsequentibus, & orto errore ex compendio litterarum *de.o*. Eodem modo Sacchinus paulo superius legendum suspicatur, *delicto*, ubi manuscripti & editio Rosv. habent, *efferæ Deo*; Edit. 4. codices, *efferæ a Deo*; itaque indubitatum vult legi, *efferæ a delicto*, id est, *propter delictum*: quod non placet.

didit,

cans pro nobis Patri hostiam sui corporis, idem summus & in æternum sacerdos, animam suam sicut ipse testatur, eadem resumsit potestate, qua posuit * Hic *leonis catulus*, quia Filius Dei, & idem *leo*, quia æqualis Patri. Quare, ut mihi videtur, huic aptius est leoni: ***De edente exivit esca, & de potente dulce***. A quo enim, nisi a Salvatore nostro, cujus sermo vita est, & qui hanc nobis escam simul & ruminavir docens, & promsit impertiens; &, si placet aliter, ut de edente esca sic exeat, quia hic ***leo de tribu Juda*** pro nobis victor ex ore nos adversi leonis eripiens ideo venatur, ut servet; capit, ut absolvat; frangit, ut solidet; mandit, ut integret; hoc in nobis edens quo corrumpimur. Quamobrem optemus hujus leonis præda fieri, ne simus præda leonis inimici. Efficiamur esca Dei, ne simus esca serpentis. Edat nos Christus, ne zabulus voret. Edente enim Christo, ut dixi, in nobis absumitur, quo consumimur. Christus etenim vita est: & mortale hoc non poterimus deponere, nisi absorbeamur, quia mortem nostram devorat Christus. Cibus autem Christi esse non possumus, nisi faciamus voluntatem ejus: ut vicissim & ipse nobis cibus fiat, in quo semper vivimus, si ad ejus præcepta vivamus. Sic ergo de potente exit dulce, cum amaritudine malitiæ nostræ per ipsum in dulcedinem bonitatis commutata, dulcis a verbo ejus esca procedimus, qui nos edendo, consumsit peccato, reparavit ad vitam. Solus hic potens, dulciter potens, qui ***liberavit pauperem ab*** avaro *potente*, qui feritatem mei corporis per mysterium pie-

Hebr. 7. 17. Johan. 10. 18. * Sic Hilar. in Psal. 131. & August. de Civit. Dei lib. 1. c. 41. Judic. 14. 14. 1. Pet. 5. 8. Johan. 4. 6. 1. Cor. 15. 54. Johan. 4. 34. Johan. 6. 48. Psal. 71. 12.

& poterit, vertere inimicorum columnas. Hæ autem sunt columnæ hostilis domus, quibus nititur: in qua velut nostri victor epulatur illudens captis, si membris nostris, ut armis suæ iniquitatis, utatur. Deficimus ergo hunc inimicum *f* domo sua, interitu subjugatæ carnis; qua adjutrice intus in nobismetipsis hostis inclusus, intestino animam nostram bello quatit; crimine voluntatis nostræ potens nostri factus, nostra adversus nos vitia satellites habet, interioremque nostrum ministerio exterioris oppugnat.

18. Sed meminerimus pacti, quo per baptismatis gratiam consepulti Christo in Crucis sacramenta juravimus, ne jam quasi viventes agamus in hoc mundo; vivamusque jam non nos, sed Christus in nobis. Quo nobis in honorem capitis restituto, cadet zabuli domus, & tota inimicorum cohors cum peccati nostri morte morietur. Quamobrem non solum morte Samsonis commori disco hostibus meis, hoc est, mortificando carnem meam simul interficere peccatum, ut superstite spiritu victor salutis triumphem, & dicam animæ meæ: ***convertere in requiem tuam, quoniam Dominus benefecit mihi***: sed & cæcitate Samsonis, qua corporeis tantum captus oculis, spiritales non amisit, illuminor ad intellectum bonum ut exemplo illius sciam quos magis debeam oculos habere. Non enim invocasset ille vir Dominum in suæ virtutis auxilium, nisi mentis oculos habuisset incolumes, quibus lumen est Christus, ***in cujus lumine videbimus lumen***. Quod si semper ardet in lu-

Votum Baptismatis. Rom. 6. 4. Col. 2. 12. 2. Cor. 5. 15. Gal. 2. 20. Psal. 114. 7. Psal. 110. 10. Jud. 16. 28. Johan. 8. 12. Psal. 35. 10.

a MS. Vien. *ediderunt*.
b Sic MSS. Vien. Reg. & edd. Grin. & Schot. At MS. Reg. cum editis quatuor, *occiderat*.
c MS. Vien. *misero leonis morte arebat*.
d MS. Vien. & edit. Grin. *anxivimus*.

e *Vertere*, pro *evertere*, simplex pro composito: quod Paulino familiare est, & usitatum semel & iterum in carm. 32.
f MS. Reg. *domu sua*. Sic olim antiqui dixere in sexto casu.

dia docemur in capillis opera censere ; siquidem Regi Assyrio in solitudinem feritatemque damnato, luctuosa concretio capitis intonsi in jubam leonis horruerit : ut etiam corporis specie transiret in belluam, qui non solum a regnis suis, sed etiam a sensibus exsulabat humanis, coma tristi leonem, uncis unguibus vulturem, sensu & pabulo bovem referens: ne unius tantum bellux similitudinem ferret in pœnis, qui multarum similis fuisset in moribus.

20. Intellecto tamen tandem Deo, & sensui reformatus & regno, factus & ipse nobis est in exemplar fidei, ut regnum, quod intra nos est, timeamus amittere peccando, & meminerimus repetere pœnitendo. Nec [c] Abessalon, quamvis decoro & corpore superbus & capite, poterat dicere quod Samson dixit: *Si tonsus fuero, discedet a me virtus mea*; quia non habebat illam in pulcherrimo licet crine virtutem, quæ non corporalium capillorum, sed gratiæ spiritalis erat, quam impius habere non poterat. Virtus enim & *sapientia* Dei Christus est ; qui *in parricidalem animam non adibat*, quia * *non habitabat in corpore subdito peccatis*. Denique capillaturam illius pro iniquitatum mole desectam, etiam tonsuræ necessitas * indicata testatur. Sic enim habes: *Tondebat caput suum, quia gravaretur: cum autem detonsus esset, ponderabat capillos capitis sui, &* agunt, aut impietate duri, aut lascivia molles : quorum divitiæ peccatum, *itinera lubricum, finis interitus*, gloria in inferno, *domus in sepulcro* est. Talium crines crimina sunt, & idcirco illi crines esse non possunt, quibus bellator sacer funes hostium, & novas restes quasi mollia fila solvebat. Sed illi potius, de quibus scriptum est : *Funes peccatorum circumplexi sunt* [d] *mihi*. * Peccatis enim suis anima & implicatur & premitur. Quod [e] bene probat Propheta, qui dicit: * *Superposuerunt iniquitates* [f] *meæ caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me*.

21. Vides quam graves habeat peccator comas. At, cui coma Christus est, levis & volucer exsultat, dicens: *Deus, qui præcinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam: qui perfecit pedes meos tamquam* [g] *cervi, & super excelsa statuit me*. Jugum enim, ut dixi, & coma Christi levis est, quia servientes Christo operamur bona, quibus pennati in alta provehimur. Unde etiam in carne positis Christianis Apostolus dicit: *Vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu*. Subjecta enim subditæ Deo animæ caro transit in spiritum, non substantiæ commutatione, sed vitæ. Itaque & mortem mihi Samsonis & cæcitatem volo, ut vivam & videam Deo. Nam forsitan [h] ille receptis propter futurum mysterium in coma viribus,

Luc. 17. 21. 2. Reg. 14. 25. — Iudic. 16. 7. sec. LXX. — 1. Cor. 1. 21. Sap. 1. 4. * V. N. LXXXXI. — * V. N. LXXXII. 2. Reg. 14. 26. sec. LXX. — Psal. 48. 12. — Iudic. 16. 9. & 12. 13. Psal. 118. 61. — * Ita August. in Psal. 118. 61. — Psal. 37. 5. * V. N. LXXXIII. — Psal. 17. 33. — Matth. 11. 30. — Rom. 8. 9. — Iud. 16. 21. 30.

a MSS. Reg. & Vien. *accidens*; & mox Viennensis codex. *mitteretur*.

b MS. Vien. *cum judicatis*.

c Ita MSS. codices Reg. & Vien. cum editis Bad. & Grav. & sic legitur in MSS. codicibus ad Prudentii Hamartigen. v. 566. ut monet N. Heinsius. Legitur tamen apud LXX. Interpretes Ἀβεσσαλώμ, & in tribus editis *Abessalom*.

d Unum vidi Paulinum qui scriberet, *circumplexi sunt mihi*. Psalteria & S. August. in Psalmos, *circumplexi sunt me*.

e MS. Regius codex cum editis Grav. & Schot. *plene*.

f Codices omnes, *meas*. Emendavimus, *meæ*; in epistola enim 12. ad Amandum n. 10. in eodem Scripturæ loco omnes tum editi tum MSS. codices constanter habent, sicut & Psalterium Romanum: *Superposuerunt iniquitates meæ caput meum*. S. Augustinus cum veteri Psalterio legit: *Iniquitates meæ sustulerunt caput meum*. S. Ambrosius, *Superposuerunt*, & explicat, *Iniquitates meæ supertransierunt caput meum*. Et præterea Paulinus noster epist. 40. n. 4. scribit, *Superposuerunt iniquitates nostræ caput nostrum*. Vide Not. LXXXIII.

g Ita alibi Paulinus, & sic MSS. Reg. & Vien. Ceteri codices, *cervorum*.

h Expunximus, *nihil*. quæ vox aberat a MS. codice Viennensi & edit. Schot. sensum enim tollebat.

recipere

est, ad usum tenebrarum uti luminibus; &
oculos in terrena defixos cæcare cœlestibus.
Illuminatur autem anima tali cæcitate, qua
despicit mundum, ut conspiciat De- C
1. Johan. 2. 16. um. *Quia omne*, inquit, *quod in mundo*
est, concupiscentia oculorum est. Ob hoc Apo-
stolus obduci aciem nostram huic mundo,
* V. carm. 21. v. 667. & * enubilari Christo docens, ei scilicet
qui illuminat omnem hominem venientem in
hunc mundum, id est, omnis hominis men-
Johan. 1. 9. tem venientem, sollicitat nos ab aspectu
præsentium in suspectum æternorum, & di-
1. Johan. 2. 15. cit: *Nolite quærere quæ in hoc mundo sunt;*
præterit enim hujus mundi figura. Et iterum
1. Cor. 7. 31. idem: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Chri-* D
Col. 3. 1. *stus est ad dexteram Patris. Omnia enim*, ut
Eccl. 1. 14. Ecclesiastes ait, *sub sole vanitas*. Proinde
super solem veritas. Ita & qui in veritate
consistunt, etsi intra mundum vivant habi-
Phil. 3. 20. tatione corporea, tamen supra mundum sunt
conversatione cœlesti. Et astrorum choros,
b vel cœlorum polos [b] evolantes spiritu scan-
dunt & supervadunt, celsioresque elementis
agunt, non subditi rebus & usibus elemen-
torum, sed affixa in Christo vita superio-
res mundo fiunt, manentes in eo qui est E
Johan. 15. 4. super omnia Deus benedictus in secula.
Rom. 1. 25.
1. Cor. 11. 1. 23. Vides quemadmodum nos a morta-
libus ad Deum transferat imitator Christi,
doctrina pariter exemploque virtutis, au-
ferens velamentum a corde nostro, ut *re-*
2. Cor. 3. 18. *velata facie contemplemur gloriam Dei*; quæ
infidelibus velamine legis absconditur, fi-
delibus Evangelii revelatione detegitur. Jam
ergo nobis illa carnali coma opus non est.
2. Cor. 5. 17. *Vetera* enim inquit, *transierunt*, *& ecce nunc*

nos & prolixiore capitis velamento levet, ut
gratiæ spiritalis beneficium etiam corporalis
forma testetur, & in libertatis internæ læ-
C titiam serenitas revelatæ frontis ostentet. 1. Cor. 11. 6.
24. Feminis tantum comam Apostolica
[d] reliquit autoritas; quia etsi ipsis una no- d
biscum fides velamentum cordis [e] amoveat, e
tamen tegimentum capitis, & frontis um-
braculum, verecundiæ decus postulat: &
ideo perfectus fidei ac disciplinæ * Magi- * Id est Pau-
ster docet indecorum viro crinem, quia lus V. ep. 24.
absconditi non potest caput viri Christus, quod n. 5 Matth.
est & illa *supra montem ædificata civitas*, *in* 5. 14. 1. Cor.
Ecclesia, *quæ corpus est Christi*. Itaque vi- 11. 3. Eph. 1. 22.
D ro [f] dedecens, feminæ decus est: quæ ne- f
mini caput est, sed honestatis cultu ornat
virum, & corporis seriem, quæ a capite
Christi Deo, & viri Christo, & mulieris
viro texitur, quasi in fundamentum loca-
ta sustentat. Sed eam quoque per consor-
tium corporis, membrorumque texturam, Gal. 3. 28.
participem & summi capitis facit Christus:
in quo *nec masculus, nec femina* sumus. Ha- Luc. 7. 38.
beant sane capillos, quibus juxta illam E-
vangelicam peccatricem vestigia Christi [g] ter- g
E geant, & sapientiæ pedibus implicentur:
ut aliud nisi sapientiam amare, nisi virtu-
tem amplecti, nisi pudicitiam osculari ne-
sciant; & ut extremo saltem rore verbi cœ-
lestis aspersæ dicant: *Ros enim, qui abs te* Isai. 26. 19.
est, *sanitas est nobis*. Sint mulieribus no- V. N. LXXXIV.
stris comæ, spiritalium acta virtutum, je-
junia, misericordiæ, orationes. Tales enim 1. Tim. 2. 9.
& virum decent crines. Ornet eas Christi V. car. 22. v. 96. & 108.
gratia, non capilli; castitatis gemma, non
lapidis; & operum in his, non odorum

a Ita MSS. Vatic. & Vien. Ante erat, *pubertatis & nuditatis*.
b MS. Reg. *evolante spiritu*: quæ lectio confirmatur inferius n. 24. *ne exaltato spiritu .... & scientia illamae diffiliant*.
c MS. Reg. cum editis Bad. Grav. & Schot. *Et opportune ad gratiam, tempus, & species libertatis transire in promptu est*. Ed. Gem. *ad gratiarum tempus & speciem liberta-*
tis transire in promptu est.
d Ed. Rosv. *relinquit*.
e Sic manuscripti codices. *amovet*.
f Ita MSS. Reg. Vien. & edit. Schot. Editi quatuor, *dede* [illegible].
g Edit. Rosv. *tergant*. At *tergeant* verissima lectio, quæ inferius confirmatur n. 35. & carm. 32. de obitu Celsi v. 542.

I 2 fragret

enim venit in spiritus conceptionem: & ideo tunc magis excitat tentatoris invidiam, cum in virum perfectum spirans exit terminos (1. Cor. 14. 15.) infirmitatis suæ. Quod autem & de oratio- (Rom. 8. 26.) ne eadem Apostolus quæ & de prophetia sentit, non mirum, cum & alio loco dicat, orari spiritu: nam & *cum oramus*, inquit, *quemadmodum peti debeat nos nescimus*, *sed ipse nos Spiritus docet*. Igitur quia & in oratione fit conceptio spiritalis, ne quis, ut scriptum est mulieri ultra vasculi sui fines agenti dolus hostis & laqueus occur- (1. Cor. 11. 10.) rat, vult Apostolus in habitu ejus ostendi esse illi supra caput potestatem, qua regatur pariter & defendatur: ea ipsa humilitate cordis virtutem illi conferente, qua scientiæ supercilium premit gubernaculo disciplinæ: & mavult timere, quam altum sapere; tutius tacita per timorem fidei, quam perita cum lingua, incassum pressura frontem capillo, nisi etiam pudore velaverit.

(1. Tim. 2. 9. V. N. 24.) 26. Ergo in commune omnis anima studeamus illis adornati capillis, quos Deus (Luc. 12. 7.) numerabiles habet, sicut ipse dicit: *Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt*. Cujus vero ille capitis capillos magis numerare dignetur quam ejus cujus ipse verticis caput est? de quo dicitur: *caput ejus ut au-* (* V. N. LXXXVI.) *rum* * *cephas*: quo nomine probabilius ali- (Cant. 5. 11. sec. LXX.) quod & purius aurum significari puto, sicut illud de terra Evilath. Hoc enim aurum (Genes. 2. 12.) forma Sanctorum est, qui in capite corporis, ut lumina micant, & sunt *aurum igni-* (Apoc. 3. 18.) *tum* Deo. Quia videlicet eos per examina passionum in hujus mundi fornace confla-

dit Deum Christum, totam Trinitatis ple- (Prov. 27. 27.) C nitudinem in eo, quem Pater *unxit Spiritu* (Act. 10. 38.) *sancto*, fide pietatis amplectitur. Et ideo (Gen. 3. 20.) ipsa *mater omnium viventium*, Christi corpus, Ecclesia, succo pietatis exuberat: & (Cant. 1. 1. sec. LXX.) *bona ubera ejus super vinum*. In quo opinor significari, quod dulcior sit libertas gratiæ in lacte misericordiæ, quam in vino justitiæ legis austeritas. *Littera enim*, inquit, *occidit*, vides censuræ merum; *spiritus au-* (2. Cor. 3. 6.) *tem vivificat*, vides uberum munus, & lactis effectum. Sed hoc, * ut tu [c] magis in- (c * V. N. LXXXVII.) D telligis, emendetur, quo prima nascentium mulctra coalescit. *Bona* igitur *ubera*, quæ (Joh. 10. 10.) *pastor bonus*, *qui pro ovibus animam suam po-* (Joh. 10. 11.) *suit*, illis immulsit infantibus, de quorum (Psal. 8. 3.) ore perfecit laudem sibi, ut destrueret inimicum boni, & defensorem mali.

28. Ex harum caprarum gregibus erat ille vir gregis, qui parvulos Christi nondum aptos solidiori cibo, teneris lactabat ali- (1. Cor. 3. 2.) mentis, quibus dicebat: *Lacte vos potavi*, *non esca: nondum enim poteratis*, *sed nec ad-* E *huc potestis*. Cum autem hujus lactis alimonia creverimus, firmatis primum fidei conceptione vestigiis, adolescemus in robur juventæ: & [d] firmata per fidem caritate atque patientia levabimus manus nostras in actionem robustiorem; operibusque virtutum velut cibo fortiore vivemus, ut efficiamur & illi crines, de quibus scriptum est: *Cri-* (Cant. 5. 11. * V. N. 88.) *nes ejus* * *abietes nigræ*, *sicut corax*: id est, (Gen. 8. 7.) *corvus*. Sed bonus iste corvus, nec ille ad (3. Reg. 17. 6.) arcam revertendi immemor, sed ille pascen- F di Prophetæ memor: cui bene comparantur illarum abietum æmuli crines, de qui-

a Sic MSS. codices Reg. Vat. & Vien. & edit. Grin. in marg. Sed editi, *scientia inflatæ*: utraque lectio recepta.

b Ita MS. Vien. Alii, *credidit*.

c MS. Regius codex cum editis Bad. Grav. & Schot. *ut tu mavis intelligi*, *semen detur*. Utraque lectio plausibilis. Vide Not. LXXXVII.

d Sic MSS. Vatic. & Vien. Ceteri codices; *& confirmata per fidem caritatemque patientia*. Utraque lectio bona,

bus

quamvis ...
Christi dicit se fuscam esse, & decoram; &
Johan. 12. 35. 3. Reg. 5. 8. Dominus *tenebras posuit latibulum suum*. Et
rursus e contrario ab Apostolo commonemur,
ne nos tenebræ comprehendant. Verum tamen
illæ *abietes nigræ, & bonæ, adducentes na-*
Psal. 91. 13. *ves Tharsis*, secundum ejus formam sunt,
quæ fusca pariter & decora est. Ipsius
enim & membra sunt Sancti, qui sicut &
palmæ florentes, & cedri multiplicabiles;
ita & abietes nigræ, & bonæ sunt, quia in
Ecclesia, hoc est, Dei monte, verticibus
meritorum eminent, ut abietes in suis mon-
tibus. Et, sicut illæ aptæ navibus conte-
xendis; ita illi principes populi de monte
legis, ut a Libano excisi, arcam Domini, si-
ve navem, hoc est, Ecclesiam per hujus
mundi diluvia navigaturam, edolatis verbo
Dei gentibus texuerunt, & in compagem
caritatis fide stringente conjunctam fluctus
mundi istius imputribiliter secare docuerunt.

30. Sed & nunc eruditæ ad apostolicam
fidem animæ abietes sunt nigræ, & bonæ;
nigræ vero jam non de peccato, ut puto,
magisque adhuc vel de inhabitatione corpo-
rea, vel de exercitationis internæ quasi bel-
lico pulvere, vel pulverulento sudore ni-
2. Cor. 6. 7. grantes; bonæ tamen, propter spiritalem
etiam in noctibus corporum conversationem.
Sic & naves, quæ fluctibus mundi superna-
tant: & fide veri, atque opere justi a dex-
tris, ut scriptum est, & sinistris, velut re-
mis armantur: qui verbo Dei quasi guber-
Isa. 11. 1. naculo diriguntur, & ad auram Spiritus
Sancti sensuum suorum sinus pandunt, &
cordis sui velum vinculis caritatis, ut funi-
bus ad antennam Crucis stringunt. Et arbor
illis est *virga de radice Jesse*, quæ totam

Tanto autem studiosius & quæstuosius no- 2. Par. 8. 18. & 9. 10.
C stra negotiatio debet agitari, quanto rex Matth. 12. 42.
noster æternus Jesus illo temporali Solo-
mone præstantior est. *Ecce* enim, inquit, Luc. 11. 31. Psal. 47. 8.
major Solomone hic: qui non *conteret* nos
spiritu vehementi inter *naves Tharsis*, si illi,
bono actu vitæ nostræ, lucrum, quod est Matth. 13. 46.
pretiosissimum Deo mercimonium, conve-
hamus: ut suum ipse pretium accipiat a
nobis; quia ipse est & margarita, quam
tota spiritalis istius mercaturæ conversatio
sibi nititur comparare. Cui coemendæ si
D facultas nostra sufficerit, non deprimentem Psal. 103. 25.
sarcinam, sed levantem nos per hoc mare
magnum & spaciosum vehemus: & dormien- Matth. 8. 24.
tem in nobis pro nostra segnitia Dominum, Mar. 4. 38. Luc. 8. 23.
si vel dormientem vectare mereamur, exci- Psal. 54. 9.
tare audebimus, ut increpans ventos spiri-
tuum inimicorum, vel etiam nostrorum sen-
suum, salvos nos faciat a pusillo animo, &
tempestate; tendentibusque nobis ad tran- Psal. 106. 30.
quillitatem suam, maria consternat, ut Horat.
quasi naves suarum onerarias opum deducat
E in portum salutis, victricibusque fluctuum,
puppibus virides lætus imponat coronas.

31. Simus & dextera ejusdem, qui totus Matth. 25. 33.
dextera est, non habentes in actibus nostris
sinistram: ut ad dexteram Judicis stare, Matth. 10. 30.
vel potius dextera ipsius Judicis esse merea-
mur; & opera nostra in die retributionis si- Luc. 12. 7.
cut capillos sui capitis Dominus remunera-
tor adnumeret, ut ipse jam præfatus est in
Evangelio, [d] pronuncianda judiciosi cum be- d
nedictione divina & [e] attributione regifica e
F [f] remunerabit spiritalium merita virtutum, f
hoc est pulcherrimas sui capitis comas,
qualibus & illa in Ecclesiæ typo mulier, Luc. 7. 38.

a MSS. Reg. & Vien. *color*.
b Ita manuscripti codices. Editi, *prætervehemur*.
c MS. Vien. *illæ*.
d MS. codex Viennensis, *pronuntianda*.

e MS. Vatic. *retributione*.
f MS. Vatic. *remunerabitur*. Sic alibi Paulinus hoc verbo utitur active. Vide epist. 26. ad Sebastianum. num. 2.

Christi

haberet : qui unguentum, quod supra Christum effundebatur, perire dixit. Et ideo non est in pretio sanguinis Christi, quia habere non potest redemtorem, quem maluit habere venalem; & jure a commercio vitæ mortis contractor excluditur, suo ipsius damnandus judicio, quo triginta aureis vendidit eum, quem mulier, ut ipse taxaverat, unxit trecentis. Sed in hoc perversus, quod ipsum vili æstimans Dominum, unguentum illud, quod in salutarem nobis ejus sepulturam præmittebatur, caro æstimavit. Vere, ut zabulus, ignarus gratiæ Dei, in qua illi non esset portio; non caritate, sed invidia, magno æstimavit pretium mortis ejus, qua nos gratis servat, qui * magno emit, non vendit. Nos enim ille vult pretiosos facere sui muneris vilitate. Ipse nobis hac pietate pretiosior, quod se vili vult æstimari, ut ab omnibus ematur. *Quoniam* enim, inquit, *ipse fecit pauperem & d ditem, & æqualiter illi cura est pro omnibus.* Unde ait: *Gratis accepistis* e gratiam, *gratis date*. Hujus gratiæ gratuitis opibus dives Petrus debilem pauperem, & tantummodo egenæ stipis cupidum, pecuniam non habens, sanitate ditavit.

(Marginal references: Matth. 26. 15. — Mar. 14. 5. — Luc. 22. 5. — 1. Cor. 6. 20 — * V. N. XCIV. — Cap. 6. 8. — d — Matth. 10. 8. — Act. 3. 6.)

35. Itaque egeamus avaritia auri, ut abundemus gratia; & per inopiam voluntariam vilescentes huic sæculo, pretiosum Domino efficiamur unguentum. Spirabimus enim bonum Christi odorem Deo, si *mortem Christi in corpore nostro circumferentes, & vitam* in spiritu *manifestantes*, & passionis Dominicæ & resurrectionis odore fragremus. Mittemus

(Marginal references: 2. Cor. 2. 15. — 2. Cor. 4. 10. — Matth. 16. 7. — Mar. 14. 3.)

imminenti salutem. Opportune, importune C panem vitæ quærentes, patrisfamilias januam & nocte pulsemus. *In noctibus* enim, inquit, *extolite manus vestras in sancta*. Omnis in Christo sapientis * limina, ut jussum est, exterentes, ubique captemus cibum vitæ, h ubicumque aucupemur verbum Dei; de omnium fidelium ore pendeamus, quia in omnem fidelem Spiritus Dei spirat: & necesse est a minimo Dei servo vel guttam cœlestis sapientiæ destillare, quæ ariditatem mei cordis irroret; & mihi supra hujus sæ- D culi sapientium flumina ad potum utilitatis exuberet: quia *malo quinque verba loqui * in lege, quam multa millia in lingua; sicut unum diem in atriis Domini vivere, quam millia in tabernaculis peccantium*; quoniam *spiritus ubi vult spirat, & audio vocem ejus, & nescio unde veniat*. Igitur ubicumque auram ejus captabo: undecumque vel tenuem halitum legam. * Quocumque vel in domum indigni, vel in domum Pharisæi audiam justum venisse, contendam præripere hospitis gratiam, præripe- E re si possim regnum cœlorum. Ubicumque mihi resonaverit Christi nomen, accurram; ad cujuscumque interiorem domum Jesum intrare cognovero, & ipse properabo. Cum reperero sapientiam, cum reperero justitiam in alicujus penetralibus recumbentem, curram ad pedes Christi, ut vel extremo sapientiæ vestigio signer; nec fastidiam pedes, immo optabo, ut vel pedibus suis tangat caput meum Christus. Illa fimbriam tetigit, & curata est; alios & transitu Apostolici corporis inumbrando sanavit.

(Marginal references: Psal. 133. 2. — Eccli. 6. 36. — * V. N. XCVI. — b — * V. N. XCVII. — 1. Cor. 14. 19. — Psal. 83. 11. — Johan. 3. 8. — * Ex Ambrosio lib. 6. in Luc. c. 7. — V. N. XCVIII. — Matth. 13. 12. — Matth. 9. 10. — Act. 5. 15.)

a Ita MSS. Reg. & Vien. Alii codices, *ferenatur*. Vide Not. XCII.
b Sic MS. Vien. cum edit. Schot. Ceteri, *ne*
c Expunximus particulam *ne* quæ a manuscriptis codicibus aberat.
d Addidimus *gratiam*, ex MSS. Reg. & Vatic. Vide seqq.
e Sic MSS. codices. Editi, *in fide .... & obedientia*.

f Ita MS. Reg. cum editis quatuor. Alii codd. *detergamus*. V. N. 24. *tergeant*.
g Sic MSS. Reg. & Vien. Verissima lectio quæ ex infra sequentibus confirmatur n. 36. & n. 4. supra,
h Hic & interius ex MSS. Reg. & Vien. reposuimus, *ubicumque*: quæ lectio confirmatur ex sequentibus. Editi, *ubique*.

37. Ex-

* V. ep. 30. num. 5. Rom. 11. 18. ftri corporis fratre, fed fpiritus noftri * Magiftro, non infultare ramis fractis: quia ipfi non ex operibus, fed ex muneribus miferationum Dei, in arborem veftræ ftirpis inolevimus. Potens autem eft communis Dominus, fed Chriftianorum pater, hoc eft, fidelium Deus, item vos genuinis corticis veftræ finibus inferere, & veftro cefpiti replantare; qui nos veftræ pinguedinis fucco per adoptionis beneficium medullavit, ut utrofque in unum Domino fructificantes radix una fuftineat.

42. Interim malo peccatricis & pauperis noftræ divitias in lacrymis & affectu, quam tuas in impietate & littera: illius jejunium, quam tuum convivium. Malo inter capillos illius Chrifti pedibus illigari, quam inter dapes tuas tecum juxta Chriftum fine Chrifto difcumbere. Si modo unguentum ad pedes Chrifti non habeam, in adventu ejus ad meas faces oleum non habebo. Et væ mihi * fi unguentum meum vile fit: pretiofo enim opus eft, ut confepeliri merear fepulturæ ejus: cujus nifi morte commoriar, refurrectione non vivam. Ergo illum amemus, quem amare debitum eft. Illum ofculemur, quem ofculari caftitas eft. Illi copulemur, cui nupfiffe virginitas eft. Illi fubjiciamur, fub quo jacere, fupra mundum ftare eft. Propter illum dejiciamur, cui cadere refurrectio eft. Illi commoriamur, in quo vita eft.

Luc. 7. 38. — Matth. 25. 3. — * V. N. CIII. — Rom. 6. 4.

43. Et quam digne vicem huic Domino referre poterimus, in quo & mortui vi- *de quibus nos illuminat* [d] *mirabilis a montibus æternis*, Petra eft Chriftus: *Bibebant enim de fpiritali fequente eos petra, petra autem erat Chriftus*; Etiam difcipulo fuo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui dicit: *Super hanc petram ædificabo Ecclefiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adverfus eam.*

Colof. 3. 3. — Iohan. 15. 1. — Ier. 2. 21. — Pfal. 67. 17. — Pf. 75. 5. — 1. Cor. 10. 4. — Matth. 16. 18.

44. Sed quid miramur eum famulis fuis indulfiffe fua nomina, quibus & patrem fuum participat & regnum. *Dedit* enim *poteftatem recipientibus fe filios Dei fieri*; &, quantum in ipfo eft, omnibus dixit hominibus: *Dii eftis, & filii Excelfi omnes*. Nos vero noftrarum crimine voluntatum, ficut homines morimur, & ficut unus de principibus cadimus. Unus enim principum angelorum fuit, antequam dejiciendo cadens fieret zabulus, cui dicitur: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur?* Sed non ficut ille, in æternum interitum damnati fumus: quia ille autor peccati fuit, fimulque pro fe & pro homine punietur, qui eodem periit fcelere, quo perdidit. Homo autem non in finem meruit exterminari paradifo, & terra effe, quia divina Juftitia levius judicavit, aliena mente peccaffe, quam propria. Criminofius eft decipere quam decipi, & peccatum excogitare, quam facere. Et ideo temporaliter & ad emendationem punitus eft fraudis affenfor, in æternum autem fupplicium deftinatus mortis inventor, cui numquam deficiet pœna peccati, quia numquam definit. Itaque non angelus, non legatus, ut fcriptum eft, fed ipfe Do-

Iohan. 1. 12. — Pfal. 81. 6. — Ibid. v. 7. — Ifa. 14. 12.

a Ita MSS. Vatic. & Vien. Editi mendofe *minifterio*.
b MS. Vien. *gaudemus*.
c Sic MSS. Reg. & Vatic. & S. Ambrofius l. 6. in Luc. c. 9. Quod magis refpondet editioni LXX. Interpretum, *Plantavi te vineam frugiferam omnem veram*, πᾶσαν ἀληθινήν. Ubi Vulgata: *Plantavi te vineam electam, omne femen verum*. Editi codices noftri, *vitem veram*. Vide Not. cv.
d Legit Paulinus, θαυμαστὸς, pro θαυμαστῶς.

Esto, reddamus crucem pro cruce, ... pro funere; numquid poterimus reddere quod *ex ipso, & per ipsum, & in ipso* habemus *omnia*; & ipsi, qui habemus, a ab eo sumus? *Ipse* enim *fecit nos, & non ipsi nos*, & anima nostra semper in manibus ejus. Reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro pecunia. Væ enim nobis, nisi dilexerimus.

Rom. 11. 36.
Ps. 99. 3.
a

46. Quando autem fuerem me miserum & egenum huic Domino posse reddere, cui nec apostoli se reddidisse profitentur. Audi denique unum de ipsis confitentem se non reddidisse, qui dicit: *Quis prior dedit ei, & b retribuetur illi?* Sed ipsi gratias, qui nobis tanti fœnoris remittit usuras, & obligationis immensæ compendium præstat, solam a nobis dilectionem sui repetens; quam inter præcepta sua principali loco ponens, ostendit quomodo illi insolubile debitum etiam inopes solveremus. Nemo se igitur excuset difficultate solvendi, quia nemo se potest dicere animum non habere. Non sacrificia, non c munera sumtuosa, non duri labores exiguntur a nobis: in nobis est, unde solvamus. Res enim potestatis nostræ est, noster affectus: hunc Domino impendamus, & solvimus. Denique David liberatus de manu omnium inimicorum suorum pro salutis suæ plena securitate, non regni opibus, sed animi solvens, ait: *Diligam te Domine virtus mea*.

Rom. 11. 35.
b
c
Psal. 17. 2. juxta Psalt. Rom.

47. Addo etiam amplius eum, qui creditor est, debitorem fore, si illi pretium bonitatis suæ, quam nobis indebitam præstat, gratuita diligentes animo pensione solvamus. Diligi-

perfectio. Deinde quanta pericula, insidiæ quantæ, quot Christo militantibus hostes immineant, enumerat, ut ostendat, externa reliquisse, pugnæ initium esse, non victoriam.

1. HABEO tibi adhuc aliquid dicere; d quamquam tu in opertis litterarum promptuariis accipias, & super tecta, quantum in te est, ut ipse profiteris, studeas prædicare. Sed si hanc, quam de te apud te nunc deposituri sumus querimoniam, inter cetera loquacitatis nostræ inepta depromseris, tuam simul temeritatem divulgabis: de qua conquerentes hanc epistolam facimus, superioris fine commoniti, de caritatis videlicet & perfectionis verbo, ut istius faceremus exordium. Hæc enim nobis de nimio tuæ unanimitatis affectu expostulandi causa est, quod te multa dilectio usque ad mendacii peccatum trahit. Sive enim ea reputem quæ de te, sive illa quæ de nobis loqueris, onera nostra injustis laudibus cumulans, tua falsis vituperationibus minuens, arguam te in caritatem de caritate peccare. *Caritas* enim, inquit, *benigna est: caritas proximo malum non operatur*. Benignam eam nobis exhibes, quod experimur; nam & in eo gloriamur: sed vide ne contra ejus regulam videaris operari malum proximis, quibus sarcinam peccatorum pondere indebitæ laudis e accumulas: & quasi non idem volens nobis, quod tibi, siquidem de nobis, ita loqui justum existimes, ut de te inutile tibi judicas, f jure audies: *Si recte diligis & non*

d
1. Cor. 13. 4.
Rom. 13. 10.
e
f

a Ex MS. Vatic. & ed. Grin. addidimus, *ab eo*.
b Ita MS. Vien. codex, Græcus textus. Vulgata, & Tertullianus adversus Hermogenem. n. 17. & Ambrosius lib. 6. cap. 7. in Luc. Alii codd *retribuitur*.
c MS. Vatic. & ed. Grin. in marg. *itinera*, haud omnino sine causa, inquit Sacchinus, antiquitus enim erant *itinera* necessaria ut adiretur Hierusalem ad offerendum sacrificia. Quod non placet. Quid enim sibi vult, *munera sumtuosa*? Vera igitur lectio *munera sumtuosa*, quæ ex prædictis confirmatur.
d MS. Vien. *quamquam tu qui in opertis, litterarum promptuaria accipis*.
e MS. Regius *accumulans*.
f Ita MSS. Reg. Vien. & editi 4. Edit. Rosv. *audies*. Ibid. loco *diligis*, apud LXX. & apud Ambrosium multoties, legitur, *offeras*. Vulg. *si bene egeris*.

recte

uno vitæ lucro intra ejusdem præcepti terminos venditor largitorque fundorum, & ideo sine animi captivitate possessor: quia & quæ reservasti, * Ecclesia te serviente possideat. [* V. N. CVIII.]

2. Itaque de ipsius Domini verbis nostras pariter ac tuas pende rationes, ne vel tibi ut impedito diffidas, vel nobis ut jam liberis congratuleris. Cogita divisiones esse gratiarum, & mensuras donationum; quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Deus, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus; sed corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur, si multiplex virtus in una compage numeretur: ut *stet regina a dextris ejus in fimbriis aureis, circumamicta varietate*. Vide nunc quantum in ea tibi donaverit Deus: cui & in illorum sorte tribuit portionem, qui in lege perfecti vixerunt, ita possidentes, ut non possiderentur a possessionibus suis, neque ullam aut rerum aut necessitudinum caritatem, ut in Job, & Abraham, & Lot ostenditur, Dominicæ caritati & disciplinæ anteponerent: sed & eorum sis particeps, quos Evangelica plenitudo consummat: qui majoris opulentiæ & illecebræ prædia vendidisti. [Rom. 12. 4.] [1. Cor. 12. 4. Psal. 44. v. 10. & 15. juxta Psalterium Rom.] [Job. 1. 21. Gen. 12. 4. Matth. 19. 27.]

3. Unde confido [b] parem tibi in medio divinarum sortium requiem, ut *dormias*, sicut scriptum est, *inter medios cleros*, id est, *sortes* Domini, quæ in duobus Testamentis accipiuntur, de quibus hereditas Domini, [Psal. 67. 14.]

C

cenarius vel inquilinus [d] inanis, stipendium, quasi precariæ mansionis Domino [e] altissimo pensitans de socia & corporis tui & animi servitute.

4. Quod si juxta operis modum porrigenda est vel contrahenda merces, & compensatio quædam facti infectique facienda est, [f] æque ratio perfectionis animi tui cum eorum opere ducetur, qui omnia vendiderunt: quia nec tu tibi aliquid vel in jure, vel quod est amplius, in animo reliquisti: qui sic uteris mundo, quasi non utaris. Atque haud scio, an fortioris fidei judicanda sit ista constantia & firmitas tui cordis, qua inter ignes non ureris: inter laqueos non caperis: picem tangis, nec inquinaris; quam eorum, quos tu fortes putas; ego autem infirmiores arbitror judicandos: quia non credentes infirmitati suæ, festinaverunt alienare omnia, quibus inhærere timuerunt: Tu igitur *inter mortuos liber*, qui in possessione terrena terra jam non es, & [g] terris emines, nec morticinorum contagione pollueris, * nec habitas in dormientium projectorum sepulcris, quia in cœlo sepelisti vitam tuam, quam in Christo abscondisti. Nos autem non patiamur invidiam perfectionis: sed potius accipiamus veniam infirmitatis: quia negare non potes, fortius esse manentibus, quam alienatis rebus carere: & spernere quod habeas, quam non habere quod spernas. [1. Cor. 7. 31.] [Prov. 6. 27. Eccl. 13. 1.] [Psal. 87. 6.] [* V. N. CIX.] [Psal. 67. 7. & 87. 6. Coloss. 3. 3.]

D

E

5. Sane considera ipsa, de quibus nobis arrogas perfectionem, verba Domini, & videbis te principia pro fine posuisse. ***Si vis***,

F

a Hæc restituimus ex MS. Vien. Ante legebatur; *possimus effici: quod nostra tamen dum conscientia*, &c. MS. Reg. *effici, quod, non tamen* &c. Exscriptor videtur voluisse, scribere ut in MS. Vien. cum eadem interpunctione.

b MS. Vien. *paratam*.

c MS. Vien. *supellectilibus*.

d Ita MS. Vatic. & ed. Grin. Quod pulcrum sensum efficit: *inanis*, id est, pauperrimus. Alii *manes*.

e Hanc vocem addidimus ex MS. Vien. Quod confirmatur infra. n. 9.

f Sic MS. Vien. Edit. codd. *æqua ratione perfectio .... ducitur*. MS. Reg. *perfectionis*. &c. ut in editis.

g Sic MSS. Reg. & Vien. Editi tres, *terræ feminis*. MS. Vat. & edit. Grin. *terreni feminis*.

quasi mutuata reddidimus; nec ut cutem a
carne distraximus, sed ut vestem a corpore
deposuimus.

6. Nunc opus est, ut quæ vere nostra
sunt dependamus Deo, hoc est, cor, & a-
Rom. 12. 1. nimam, *& corpora nostra exhibentes in hostiam*
vivam, ut scriptum est, *Domino*; nosque ip-
Eph. 2. 21. sos ædificantes ei in templum Sanctum, in
ipso lapide angulari, qui nobis sanctifica-
tionis nostræ formulam in semetipso dedit,
Lev. 11. 44. & ait: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum.*
Quæ igitur nobis gratia, si in alieno tan-
Deut. 6. 5. tum fideles fuerimus, nisi de proprio ser-
Matth. 22. 37. viamus? id est, de libero voluntatis arbi-
trio, ex toto corde nostro, & ex totis a-
nimæ nostræ, ut scriptum est, viribus di-
ligentes Deum? In quem nos affectum la-
Psal. 53. 8. cessit Propheta, qui dicit: *Voluntarie sacri-*
Philem. 14. *ficabo tibi*. Hoc enim acceptum & placitum
coram Deo, ut *bonum nostrum sit voluntarium*:
quatenus recipiamus quæ nostra fuit, para-
disi scilicet domum, & vitam æternam, in
quibus creati sumus: quam si ab hujus ter-
ræ, in quam damnatione devenimus, pos-
sessione purgati receperimus, tunc vere, ut
ab exsilio in patriam restituti, vel a pere-
grinatione longinqua in genitalem domum
Psal. 141. 6. reduces, poterimus dicere: *Portio nostra* Do-
minus *in terra viventium*.

7. Quamobrem temporalium, quæ in hoc
seculo habentur, bonorum relictio sive di-
stractio, non decursus stadii, sed ingressus;
2. Tim. 2. 5. nec ut meta, sed janua est. Non enim ath-
leta tum vincit, cum exuitur: qui ideo
nudatur, ut incipiat dimicare, cum legi-
time certaverit coronandus. Et natator am-
nem interpositum superaturus exuitur: nec
tamen hoc tanto apparatu, quod se dispo-
liaverit, transnatabit, nisi totius corporis

& invalescebant, inquit, *voces eorum*: atta-
C men in hujus nostri nunc ratione sermonis
eatenus usurpanda videtur historia, quate-
nus imaginem Evangelicæ præceptionis o-
perata est; ut illo videlicet exemplo intelli-
gamus, non posse nos esse idoneos ad con-
grediendum Deo: cui utique congredimur,
cum verbum ejus implere nitimur, & in
virtutes divinas imitatione ipsius prævalere
conamur. Itaque, ad corripiendam vitæ
viam, capiendumque Dei verbum & præ- Matt. 11. 12.
valendum in *regnum cœlorum*, quod *a diebus* Luc. 16. 16.
D *Johannis vim patitur* & *a diripientibus*, [c] ob-
tinetur, idonei esse non possumus, nisi om-
nia quæ vel amore vel cura, si in itinere
istius seculi nobis adhæreant, impediunt &
retardant, ante obitus nostri vesperam præ-
mittamus: & inde per totam hujus seculi no-
ctem apprehendere & tenere Christum sol-
licita spiritalium operum ac studiorum con-
tentione luctemur; nec divellamur a carita-
te Christi, sicut Jacob ab ejus amplexu, ni- Gen. 32. 26.
si extorqueamus benedictionem. Atque uti-
nam ad salutaris insigne luctaminis, nervum
E femoris nostri majestatis suæ timore percu-
tiat; quo obstupescente infirmabitur virtus
carnis, & spiritalis gratia convalescet. In
Jacob tamen, ad Judaicæ sterilitatis & de-
pravationis typum, percussi femoris ner-
vus emarcuit, eam filiorum ejus partem in-
dicans, quæ degenerans a fide patrum, de-
stitit Deo esse fecunda: unde habes, quia 1. Reg. 2. 5.
fecunda in filiis infirmata est; & a præceptis
autoris sui devia, in erroris sui semitis clau-
dicavit.

F 9. Sed nihilominus & nobis cavendum est,
ne steriles appareamus in conspectu Domini, 3 Reg. 18. 21.
neve debili pede in ejus itinere claudice-

a Ita MSS. codices Reg. & Vien. In aliis, *auferte*.
b Ita MS. Vien. & ed. Grin. Alii, *possessionem . . . extorquendam*. Vide paulo superius.

c Hoc verbum addidimus ex MS. Vien. At MS. codex Reg. *vi patitur & a diripientibus, idonei*.

mus:

Heb. 1. 3. *hominem salvum fieri vult*, qui fecit omnes.
Matth. 11. 28. Nam & idcirco descendit ad nos, ut ad il-
1. Tim. 2. 4. lum ascenderemus: ideo conformatus est
Johan. 3. 13. corpori carnis nostræ, quæ peccato servie-
Phil. 3. 21. 1. Cor. 15. bat, ut nos conformaret corpori carnis suæ,
44. quæ peccatum non fecit, ut vere ad origi-
Gen. 1. 26. nalem gloriam reformemur, si divinam si-
militudinem Christi imitatione capiamus.
* V. N. CXI. Nam in Adam solam nobis * imaginem re-
mansisse, ipsa, quæ opificium divinæ ma-
Gen. 2. 7. nus narrat, Genesis ostendit: in qua simili-
tudo cum imagine Dei, in ipso adhuc ho-
minis faciendi molimine nominatur: sed ca-
pite subsequenti, quo jam factus homo
tantum ad imaginem Dei scribitur, simili-
tudinem quasi peccaturo fuisse subtractam
indicat profecto futuri præscientia: ut re-
servaretur hominibus in Christo, qui per
2. Cor. 5. 19. obedientiam pietatis suæ reconciliavit Patri
mundum, quem inconciliaverat primi pa-
Rom. 5. 19. rentis inobedientia. Et ideo similitudinem
Dei, quam servus in cupiditatem Dominicæ
Phil. 2. 7. æqualitatis clarus amiserat, ipse Dominus in
formam servi exinanitus recepit: & homo,
Gen. 3. 6. qui in superbia sua per fraudem zabuli ceci-
derat, in humiliatione Domini altissimi, pro-
strato zabulo, per fidem ipsius in Domini hu-
militate resurrexit. Hic ergo pro nobis do-
Phil. 2. 8. lens, & propter nos *obediens factus usque ad
mortem crucis*, viam vitæ nobis perfectio-
nemque virtutis, non in vendendis tantum
prædiis & pretiis erogandis, sed in sui se-
Joh. 12. 32. ctatione proposuit. Et quia dixerat: *Cum
exaltatus fuero, omnia ad me traham*; ideo

C la prius clausa intra me discordia diversæ
legis aperitur; nunc sentio vim legis adver-
sæ, quæ velut injecta manu captivum me Rom. 7. 23.
trahere contendit in legem peccati: & reco-
gnosco quoniam beatus ille vir mea potius
infelicitate uritur, & de mea affectione pro
me dolens clamat: *Infelix ego homo! quis me
liberabit de corpore mortis hujus*? Sed idem Rom. 7. 24.
Magister me recreat & reficit, ostendens
mihi exitum salutarem, si tamen velle ad-
jaceat mihi, ut perfectionem merear inve-
D nire, gratia Dei per Jesum Christum Do-
minum nostrum: qui exorandus est, ut præ-
valescat inimicis nostris, & [c] tenebris su-
perabundet; destruat in nobis aliena vel no-
stra, & ædificet sua. Quod etiam amicos
Dei orando meruisse cognoscimus, qui u-
tique cor suum patiebantur, cum dicerent:
*Cor mundum crea in me Deus, & spiritum re-
ctum innova in visceribus meis*; [d] a quo exora- Ps. 50. 12.
to jam securus dicit: *Proba me Domine, &* Ps. 25. 2. &
scito cor meum, & vide si via iniquitatis in me 138. 23.
E *est*. Sed ne hanc sui confidentiam sua ma-
gis virtute quam Dei gratia meruisse videa-
tur, idem dicit: *Quia tu Domine possedisti* Ps. 138. 13.
renes meos. Nihil enim, ut Dominus ipse Joh. 15. 5.
dixit, sine eo facere possumus; quia ipse
est *vitis vera*, & nos sarmenta ejus. Si in
ejus dilectione maneamus, non arescemus,
viventes succo radicis æternæ; nec ad ignem
amputabimur ira, sed ad fructum putabi-
mur disciplina, purgante nos Evangelicæ
falcis acie: ut castigata luxurie palmitis no-
F stri fructuosius pullulemus.

[a] Ita MS. Vat. & edit. Grin. Alii codices, *operibus*: quæ lectio potest confirmari ex verbo infra posito, *laborantes*. Vide num forte sit legendum *mediis opibus*, ut carm. 18. v. 159. carm. 23. v. 381. & carm. 30. v. 31. Ex *opibus* enim in *operibus* facilis librariorum lapsus.

[b] Hoc verbum addidimus ex MS. Vien. codice.

[c] MS. Vien. *tenebras superet*. Lectio quam retinuimus egregie confirmatur epist. 12. ad Ammandum num. 10. ubi legitur, *divitias bonitatis suæ, quibus superabundat abundantia peccatorum nostrorum*.

[d] MS. Reg. & edd. Bad. Grav. & Schot. *qui*.

11. Er-

Psalm. 45. 11. stringit aciem, & animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per Prophetam: *Vacate & videte, quoniam ego sum Dominus*. Nonne & hic videtur dicere: *Non potestis duobus dominis servire?* Non enim otium nobis sua- [Matth. 6. 24.] det hoc verbo, qui instanter orare & vigilare nos monet, ne intremus in tentatio- [Luc. 22.40.] nem; sed vacare a seculo, ut occupemur [Rom. 6. 6.] sibi; vacare ab his negotiis, quibus implicati otiamur Deo.

12. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes, necesse est ut vetustatem destruamus, & quia nullum tenebris cum lumine, & mammonæ cum Christo potest esse commercium, [c] oportet ut novis vetera mute- [2.Cor.6.15. Matth. 6. 24.] mus; & occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus; & vicissim vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur, quibus viximus; & vivamus vicissim his operibus ac studiis, quibus mortui fuimus: cum [d] vivi, essemus mortui; & mortificantia gerentes, in mortuis viveremus. Unde sanctus * Magister humanum & æquum postu- [* V.ep. 23. n.14.& 37. n. 3. Rom. 6. 13.] lat, ut sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati, ita nunc exhibeamus eadem ministra justitiæ: mutatis dominis, & studia mutemus. Neque enim aut servitutem aut libertatem deponimus commutatione dominorum; sed tantum felicitatem acquirimus, & servitute in melius & libertate mutata, quando vinculum iniquitatis

C buliis prætenta retibus, in quibus hoc sui specie laqueus mentis & gladius est. Credamus Prophetæ, quia in medio muscipularum ambulamus, & inter opertos letalibus dolis gladios vita transigitur. [Psal. 21. 4 & 30. 5. Sap. 14. 11. Eccli. 9. 20.] Excipit nos mundus iste variis voluptatibus florens, & fallentibus venenatus illecebris. Excipit nos innumeris anguis insidiis, *cui nomina mille, mille nocendi artes*: [Virg. 7. Aeneid. v. 334.] ac sæpe aperto certamine violentus aggreditur, & candentibus petit telis, si latentibus non capit laqueis. *Sagittæ* enim [b] *potentis acutæ cum carbonibus* [b Psal. 119.4.]

D *desolatoriis*: quæ videlicet noxiis cupiditatum ignibus animam nostram perurant, & a Spiritus sancti habitatione desolent. Quod cum accidit, diversi nos hospites subeunt, & fiunt *inimici hominis domestici ejus*: [Matth. 10. 36.] qui nunc ambitionis vento inflant, nunc libidinum faces admovent, nunc avaritiæ catenis alligant. Quæ una omnibus armata criminibus, vel si sola nos capiat, & zabulo ad malitiam, & homini ad mortem sufficit.

E 14. Quid ergo agis infelix homo, inter tantos * missus hostes? [* Ser. mistus.] quomodo repugnabis infirmus fortibus, armatis inermis? Clamat beatus Job multis zabuli telis sine cordis vulnere sauciatus: *Nudus exivi de utero matris meæ*: [Iob. 1. 21.] Quis ergo me armabit contra tot agmina [i] hostis aerii, ne *nudus*, ut veni, *revertar in terram?* Ecce respiro, confortor, adsurgo. [k] *Dominus illuminatio mea, Dominus defensor vitæ meæ: si consi-* [k Psal. 26.1. juxta LXX.]

a Ita MS. Reg. & editi Grin. & Schot. Alii *face*, minus bene. Vide præcedentia & seqq.
b MS. Vien. *perstringit*.
c Sic MS. Vien. mutato *b* in *u*. Editi, *expedit nobis ut vetera vitemus*. MS. Reg. *oportet*, &c. ut in editis. Paulinus videtur scripsisse quod in textu inseruimus: præcedentia & sequentia id confirmant.
d Ita MS. Vien. Alii codices, *vivorum*.
e Sic MSS. tres. Editi, *experto*.

f Ita MSS. codices. Editi, *nequitiarum .... spiritalium*.
g MS. Vien. *contingant*.
h MS. codex Regius cum ed. Bad. *potentes*. Sic Augustinus ad Psalm. 44. v. 6. juxta meliores notæ MSS. codices legit, *Sagittæ tuæ acutæ, potentissime*; sicque legisse Augustinum facile ex ipsa interpretatione intelligas.
i Idest, *diaboli*. V. Ephes. 2. v. 2. *principem aeris hujus*.
k Sic MSS. codd. Editi, *Deus*.

stant

Gen. 3. 15. metuens, subditum serpentis inimici caput, ipso, quod insidiosus observat, calcaneo conteram. Quod quidem non de meæ infirmitatis audacia arrogans mihi vendico; sed omni fideli de virtute Christi promit- Rom. 4. 17. 1. Cor. 1. 27. to. *Qui sicut vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint*, ita potens est & de infirmis & humilibus suis, ut semper fecit & fa- 1. Cor. 11. 1. 1. Cor. 9. 24. cit, fortia mundi istius & alta destruere. Ideo nobis Magistrum dedit, quem imitatorem habebat, per quem ad ipsius Domini imitationem pervenire possimus. Nam ipse me Magister in acie stare, in stadio b currere, in agone luctari docet, [b] lividum * V. N. CXII. faciens corpus suum, *& quæ retro sunt obliviscens, & in priora se extendens*.

15. Atque ita fundatus in petra, ut Phil. 3. 13. 2. Cor. 12. 10. etiam in infirmitatibus glorietur, & cum infirmatur, tunc potens sit, omnia potens, c ut ipse profitetur, in eo qui [c] confirmat Phil. 4. 13. Heb. 2. 18. 1. Cor. 9. 24. suos, Christo scilicet, qui pro nobis pugnat, & vincit in nobis: quæ causa dicen- * V. N. CXIII. di Apostolo fuit; *Sic currite, ut * apprehendatis* omnes. Quod in agone terreno con- Rom. 12. 5. tra est, ubi non potest lucta nisi dispari luctantium sorte finiri, ut unius gloria, alterius ignominia sit; *in Christo* autem, quia *multi unum sumus*, omnes ut unus currimus: & omnium consors ad unum bonum cursus est: & ideo dicitur nobis: *Sic currite, ut apprehendatis* omnes. Quia scissura, ut idem

C num suarum caro malesuada blanditur, ut Matth. 26. 49. me, quasi illo parricidali Judæ osculo, paratis in captivitatem meam prodat inimicis: quod tamen osculum Dominus non ideo suscepit, ut pacem proditoris acciperet, sed ut suam ab alienato reciperet. Quamquam & illud ad intuendum perfectæ bonitatis exemplum [e] teneri salubre sit, ut eo affectu, quo e & inimicos diligi jubet, amicum osculum Matth. 5. 44. dederit pacis inimico, dilectionem reddens pro odio, qui pro sua dilectione odium Psal. 108. 5. D recipiebat.

17. In promptu est ergo dignoscere: [f] zabulus cum carne contendunt: præstat enim f vinci [g] bono quam vincere malo. Itaque g vinci videtur in hoc seculo, cui tunicam suam alter abstulerit: at in Christo trium- Matth. 5. 40. phat, qui tunicam auferenti remittit & pallium. Vicem injuriæ reddere humana ultio est: at inimicum etiam diligere, vindi- Ibid. 44. Matth. 19. 21. cta cœlestis est. Vendere patrimonia, & [h] h donare pauperibus, stultitia huic seculo, E sed sapientia Deo est: at contra, divitiis incubare, pecuniam fœnore augere, possessiones auctionibus, terminos dilatare violentia, industria & quæstus apud hoc seculum, sed apud Deum crimen & pœna est. Ita si malo vincas, victor victus es, [i] quia i cum scelere viceris, cupiditate superatus es. Victus vero [k] vinces, si justo cedas, & tuæ k voluntati voluntas divina prævaleat. Eva-

a Ita MS. Reg. & editi codd. 4. Psalterium vetus, & Augustinus in commentar. super Psalmos. Sic etiam Paulinus legit in epist. 37. ad Victricium. n. 4. & carm. 21. ad Cytherium v. 627.

b Græce, ὑπωπιάζων. Sic juxta vim textus græci eodem modo legit Paulinus in epist. 12. ad Amandum n. 7. & ep. 50. ad Augustinum n. 13. V. N. CXII.

c MS. Vien. edit. Grin. in marg. & Vulgata, *confortat*.

d MS. Vien. *excepit, ut sanaret mea*. non male.

e Sic MSS. Reg. & Vien. cum edit. Bad. & Grin. Alii, *tenere*.

f MSS. Reg. & Vat. & editi Grin. & Schot. *zabolus*. Vid. Not. II.

g MS. Vien. *bonum . . . malum*.

h MS. Vat. *dare*.

i Ita MS. Vien. Alii codices, *qui*

k MS. Vat. *vincis si invicto cedas*. Ed. Grin. *vincis, si justo cedas*; quod perinde est ac si bono vincaris, opponiturque præcedenti, *si malo vincas* Sacchin.

cuemur

Isai. 29. 13. Matth. 15. 8. Rom. 2. 14. nemo non credit : neque tantum Judæi, quamlibet labiis diligentes, & corde longinqui, ut populus in lege formatus : sed [a] [b] gentes etiam sine lege viventes naturali sensu unicum summæ potestatis Dominum confitentur. Quæ igitur difficultas est videre Ps. 18. 2. quod Deus sis, cum & cœli enarrent gloriam Rom. 1. 20. tuam, & *invisibilia tua per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur*? Quid impedit possidere? quid obest & alia curare, cum & occupatis hominibus in promptu sit conspicuam Dei veritatem cernere, & manifestum Ps. 18. 3. & 45. 11. summæ providentiæ lumen videre? *Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam*: & vacare jubeor, ut te Deum esse videam, cum hanc lucem etiam noctes sciant : id est, etiam principes vel operarii tenebrarum.

Eph. 6. 12. 19. Sed non frustra est quod se ipsa, quæ in multis sæpe divinitatis insignibus manifestavit veritas, non nisi vacatione procurata perspici posse testatur. Deum enim tantum in promptu est videre, quod Deus est. Hoc, ut dixi, omnis anima videt : ad hoc mens nulla caligat : hoc etiam infidelium fides [c] percipit ; sed Deum in Christo, vel Christum in Deo esse, non videt [d] occupatus, & curarum terrestrium nube circumdatus. Joann. 1. 14. 1. Cor. 1. 21. *Verbum* enim *carnem factum, sapientiæ hujus mundi stultitia est*: & ideo *placuit Deo* ad confusionem sapientiæ, cujus superbia *non cognovit hic mundus sapientiam Dei*,

C damenta jaceremus. Sed sicut exhaustione ruderum nudata humo, sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua ruinarum, aut pleraque noxii generis animalia, & præcipue [e] fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur ; sic remota a nostro pectore temporalium rerum possessione & cura, jam nobis [f] inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extrahebant, inveteratorum criminum nodos, & inimicorum spiritalium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere D incipit interior domus, *& illic* [g] *repentia, quorum non est numerus*. Ps. 103. 26. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo simus, & quam mortui in comparatione vivorum, videmus.

21. Intellige hæc, & [h] cura nostri anxio corde suspira, providens, quia laus [i] in exitu canitur, ut spiritu, quo [k] cœpimus, ejusdem Domini gratia perficiamur ; & us- Exod. 15. 1. que ad finem præcepti pareamus, cui videmur E in capite consilii paruisse. Consilium enim dat, non præceptum, qui non dicit : Esto perfectus ; sed, *Si vis esse perfectus*: Matth. 19. 21. quia libertas voluntatis, quæ bona cum est supra legem est, non cogitur, sed suadetur, & ipsa sibi lex est. Quantum autem sit Christum sequi, potes de Apostoli sententia colligere, qua ait : *Qui dicit se Christum sequi, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.* 1. Joh. 2. 6.

a Hanc vocem emendavimus in textu, licet tamen in MSS. & editis codicibus legatur, *Chanaan*. V. Not. CXIV.

b Ita MS. Vien. Alii codices, *Domine*. Sic quoque ex eodem MS. Vien. paulo inferius reposuimus, *Deum*, ubi ceteri codd. *Dominum*.

c Sic MS. codex Vien. Alii, *recipit*.

d MS. Vien. *occupata .... circumdata*, non male. Retinuimus vulgatam lectionem, quia paulo ante præcessit, *cum & occupatis hominibus in promptu sit ..... lumen videre*.

e MS. Vat. *ferus anguis*.

f Ita MS. Vien. Ceteri, *ad inspectionem cordis nostri vacantis*. Edit. Schot. *vacantibus*.

g Ita Psalterium vetus, & Augustinus in commentario super Psalmos.

h Sic MS. Vien. & Sacchinus legendum censebat. Alii codices, *curam*.

i Ita MS. Vien. & edit. Bad. & Grin. brevius & melius ; quam in aliis codicibus qui addunt *ejusdem Domini*. Sic & in epist. 29. num. 13.

k Sic MSS. Vat. & Vien. Editi, *cœpti sumus*.

Quo-

eruit; quæ nos non operibus tantum, sed & sensibus immaculatos facit: ut vere ad primordialem dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur, non solum corpore, sed & corde mundati. Unde & Apostolus deposita terreni hominis ᵉ specie, cœlestem nos inducere testatur; & idem alibi, jam ut indutum Christo virum, gloriam Dei esse pronuntiat. *Col. 3. 10. Rom. 13. 14. 1. Cor. 11. 7.*

22. Vide ergo quantum nobis agendum sit, ut non perfecti, sicut dicis: sed inchoati, ut probamus, itineris spatium perlegamus; qui justitiam legis jubemur excedere, *ut efficiamur justitia Dei*: neque ex lege nobis actio, sed in voluntate lex sit. Christum sequi, Deum imitari ᶠ est. Et qui nos lege ipsa justitiæ suæ justiores, & juxta Patrem suum vult esse perfectos, non solum humanas fugere culpas, sed & divinas poscit implere virtutes. Quod quia tantæ difficultatis esse perspicis in agone versantibus; quantæ gloriæ est exhausta decertatione victoribus; *Noli* interim dum in ᵍ scammate sumus, dum *foris pugnæ, intus terrores, alta* pro nobis *sapere* aut loqui: *sed* potius *time*, & laborantibus collabora spiritu, & cooperare orationibus: *ut* per nos quoque *destruat inimicum & ʰ defensorem*, qui *elegit infirma mundi ut confunderet fortia*. *Matt. 5. 20. 2. Cor. 5. 21. Matt. 5. 48. 2. Cor. 7. 5. Rom. 11. 20. Ps. 8. 3. 1. Cor. 1. 27.*

23. Posce suppliciter, ut intellectum det nobis in via hac, qua nos vocat, ut videamus, quia ipse est Deus, qui *crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei*: infirmet in nobis * virtutem peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum: convertat & ino- *Ps. 31. 8. Ps. 45. 11. 2. Cor. 13. 4. * V. n. 10.*

[…]versarios principes debellavit: cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta cubitis, superavit arca diluvium, ut nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat: ita & nos non nostris opibus aut viribus freti, sed unica Crucifixi scientia, elevemus ad ipsum oculos nostros, ut *mirificet super nos misericordias suas, qui salvos facit sperantes in se*. Quia ipse est *Dominus conterens bella, potens in prælio*: qui nobis & fiduciam dimicandi & viam vincendi dedit, cum jam triumphantem in seipso naturam hominis portans ait: *Constantes estote*, quoniam *ego vici mundum*. *Gen. 14. 14. 6. 5. * V. N. CXVIII. Ps. 16. 7. Ps. 45. 10. & 23. 8. Joh. 16. 33.*

EPISTOLA XXV.*

Viro nobili, cujus nomen ignoratur, suadet ut a profana Cæsaris ad sacram Christi militiam transeat; & admonet ne ætatis fiducia, aut amore seculi, conversionem differat.

** Alias XXXIX. quæ autem 25. erat, nunc 15. Scripta anno 403.*

1. ET si ignotus tibi sim facie, jam tamen te corde cognovi: quia filius meus in Domino carissimus Victor referens mihi religiosam vitam tuam, fecit, ut te, quamvis absentem, cognoscerem, & sicut consortem in Christo futurum diligere inciperem. Retulit enim mihi, quomodo & in militia seculari, in qua adhuc tu teneris, socius & secutor contubernii tui fuerit. Unde magis præsumpsi scribere ad te per ipsum. Spero enim & te ex eadem via ad viam nostram esse venturum; quandoquidem istum de tuis sociis ad nos præmisisti, quem pro-

a Ita MS. Reg. & editi 4. MS. Vien. *non maledixit*. Edit. Rosv. *non maledicebat*.
b MS. Vien. *indicantibus*.
c Juxta textum græcum ἐκεῖ. Ita Patres græci, & nonnulli latini; Irenæus lib. 2. c. 56. & lib. 4. c. 31 Chrysostomus in Matth. Cyprianus lib. 3. Testim. ad Quirinum, Hilarius comment. in Matthæum, & Augustinus lib. 1. Serm. Domini in monte.
d Ita MSS. Reg. & Vien. Alii *præstrigiis*.
e MS. Vien. *imagine*.
f Sic MS. Vien. Legitur quoque, *Et* in MS. Reg. & editis 3.
g *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant.
h *Defensorem*. Græce ἐκδικητὴν, quod idem sonat ac *ultorem*, ut & Rom. 12. 19. Sic & Psalteria vetus & Rom. habent *defensorem*, & Augustinus in Psalmos. Vide Not. CXV.

Luc. 14. 27. *patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non potest meus esse discipulus.* De divitiis autem hujus seculi, quas quidam pro summo bono & necessario amplectuntur & diligunt, ita dicit: *a Non prosunt* (Prov. 10. 2. juxta LXX.) *derunt thesauri iniquis, justitia autem eripit a morte.* Et iterum per Prophetam *b* ait: *Exterminati sunt omnes, qui exaltati fuerant auro & argento.* (Sophon. 1. v. 11. * V N. CXX.) In Evangelio quoque clamat, etiamque prædamnat divites seculi dicens: *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram: væ vobis qui saturati estis, quia esurietis, væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis.* (Luc. 6. 24. & 25.)

3. Noli ergo diutius diligere hunc mundum neque militiam ejus, quia secundum Scripturæ autoritatem *inimicus Dei est, quicumque amicus est seculi.* (Jacob. 4. 4.) Et qui militat gladio, mortis minister est. Qui autem suum vel alienum sanguinem fundit, hic recipiet fructum stipendiorum. Aut enim exitu mortis tenebitur reus, aut crimine: quia necesse est ut miles in bello, in quo tamen non tam pro se quam pro alio dimicat, aut suam mortem victus inveniat, aut mortis causam victor acquirat, quia victor esse non poterit, si effusor sanguinis ante non fuerit. (Matth. 6. 24.) Ideo dicit Dominus: *Non potestis duobus dominis servire.* Sed quia uni *c* Domino serviendum est, facile puto esse discerni, cui potius serviri debeat, Deo an mammonæ,

*auri causa, & facta est in facie illius perditio ipsorum. Lignum, inquit, offensionis ejus est aurum, & * dejicit eos qui sectantur illud.* (ex LXX. * Al. væ illis.) C Sed non *omnis* nisi *imprudens disperiet in illo.* Quamobrem fuge ab illo, fili, sicut a facie serpentis, (Eccli. 21. 2.) credens Christo, qui in Evangelio testatur omnibus hominibus: *Quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet.* (Luc. 12. 15.)

5. Sed te forsitan ætatis fiducia, & stipes dignitatum, vel divitiarum augmenta sollicitant, ut dicas: Adhuc juvenis sum; est nunc tempus ut parumper militem, & uxorem ducam, & filios habeam, & D postea Deo serviam. Ad hæc tibi respondet, non ego, sed Dominus, qui loquitur in prophetis & apostolis suis, & *h* Sapiens dicit: *Ne i tardes converti ad Dominum; nec differas de die in diem, ne subito veniat ira illius.* (Eccli. 5. 8.) In Evangelio autem quo ardore properandum sit ad conversionem, ostendit, cum dicit: *A diebus autem Johannis usque ad hodiernum diem vim patitur regnum cælorum, & qui vim faciunt, rapiunt illud.* (Matth. 11. 12. Luc. 16. 16.) Talis violentia Deo grata est, quæ neminem concutit, E nullius damno committitur. In hanc rapinam manus tuas verte, quæ crimen non habet, & confert salutem. Et quid tibi militarium stipendiorum * curationes cum invidia violentiæ curare, cum forsitan pro tua honestate etiam debitorum moderatus exactor sis? cum sine cujusquam (Luc. 3. 14. * f. rationes.)

a MS. codex Victorinus & sex editi addunt, *Quia.*

b Ex MS. Victorino & edit. Mogunt. emendavimus, *ait.* Alii codd. *dicitur*, minus bene. Vide antecedentia & sub seqq.

c MSS. Vatic. & Victor. cum editis sex, *Deo.* Sed ratiocinatio postulat, *Domino*, ne id assumatur quod colligendum est. *Sacchin.*

d Duæ voces, *Dominus &*, absunt a MS. Vict. & edd. Mogunt. Rom. Erasm. & Ponc.

e Ita MSS. Vatic. & Vict. cum edit Rosv. Et optime conveniunt vocabula militaria, inquit Sacchinus. In editis sex, *cui conjunctus numquam disjungitur.* Verissima lectio ea quam retinemus. Sic quoque *discingitur.* Apud Prudentium, quod idem est ac *exarmatur* lib. Psychomach. v. 634. *Discingitur omnis Terror*; & ibid. v. 824. . . . *sedem properet discincta juventus.*

f Græce, *[Greek]*, Vulgata, *corruet.* Ed. Erasm. *implicabitur.*

g Juxta textum græcum legerem: *Multi dati sunt in casum auri causa.* faventibus MS. Victor. & ed. Rom. in quibus, *Multi ditati sunt in auri causa* Vulg. *dati sunt in auri casus.*

h MS. Vict. & edit. Rom. & Mog. *Propheta.*

i MS. Vict. cum editis Rom. Mog. & Ponc. *tardaveris.*

invidia

Psalter. veneris & Romanum. *amabilia sunt tabernacula tua Domine virtutum! concupiscit & deficit anima mea in atria Domini.*

7. Et de vinculis conjugalibus, & ceteris temporalium rerum tam spinosis quam (1. Cor. 13. 3.) inanibus curis Apostolus, in quo Christus loquitur, admonet, ne in longum hujus seculi tempus irrita vota mittamus; & cognoscere nos jubet, quia *tempus breviatum est*, (1. Cor. 7. 29.) & dicit: *Reliquum est, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint; & qui flent, tamquam non flentes; & qui gaudent, tamquam non gaudentes; & qui emunt, tamquam non possidentes; & qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes.* Quod cum dicit, ostendit liberos non debere implicari, quandoquidem liberari suadeat impeditos. Si ergo jam (c; 1. Cor. 7. 27.) forsitan *alligatus es uxori, noli quaerere c solutionem.* Quod si adhuc *liberes ab uxore, noli quaerere implicationem.* Non enim Apostolus propter conjugii condemnationem hoc dicit, quandoquidem hujus foederis religionem magno (Eph. 5. 32.) Christi & Ecclesiae Sacramento comparat: sed *propter instantem necessitatem bonum esse* asserens *hominem sic esse*, quemadmodum ipse erat. *Volo*, inquit, *vos sine sollicitudine esse*, (1. Cor. 7. 32.) hoc est, ut nihil praeter Deum & salutem nostram cogitemus. Nam uxor & filii, quamquam & ipsa divinitus nobis pignora data sint, tamen gravissimarum curarum onera sunt. Unde idem Apostolus ait: *Quia tribulationem* (1. Cor. 7. 28.; d) *d carnis habebunt hujusmodi*: quia necessitudines nostrae carnales, quanto cariores nobis sunt, tanto magis nos discruciant & fatigant. Nam

C dio, qui adjutor & e tutor es civium, has comes Christi. Deinde in hac militia soletis in votis habere hanc officii promotionem, ut * protectores efficiamini. Si autem Deo te (* V. N. CXXII.) probaveris, ipsum Deum incipies habere protectorem. Vide ad qualem militiam te invito collegam, ut quod homini esse optas, hoc tibi Deus sit. Quem si coeperis sequi, & in ejus comitiva inceperis militare, finis militiae tuae erit regnum, non terrae & temporis, sed aeternitatis & coeli.

D

EPISTOLA XXVI. *

(* *Alias* XL. *quae autem* 26. *erat*, *nunc* 40. & 41.)

(*Scripta anno* 401.)

Sebastianum eremitam & Benedictum diaconum collaudatos, illum ob vitae institutum, hunc propter curam illi necessaria ministrandi, rogat ut pro se & Therasia apud Dominum intercedant.

Sancto & merito dilectissimo fratri SEBASTIANO, PAULINUS & THERASIA in Christo Domino salutem.

E

1. BENEDICTUS est Dominus Deus Israel, qui elegit te & assumsit in vas electionis suae, & segregavit ab utero matris antiquae, & dedit tibi pennas columbae, ut ab hujus seculi strepitu procul evolans diceres: *Ecce f elongavi fugiens, & mansi in solitudine.* (f; Ps. 54. 8.) g Quamvis tua solitudo non (g) sola sit, quae non deserta est, sed secreta; & ab hujus mundi tenebris desolata, a

a Sic MSS. codices Vatic. & Victor. cum edit. Rom. & Mogunt. Alii editi, *viris*.

b Expunximus *namque*, quia ab omnibus codicibus nostris aberat.

c Ita MS. Victorinus codex cum editis 4. & Vulgata juxta textum graecum, melius quam edit. Rosv. *absolutionem*.

d Sic MS. Vict. & edit. Mog. faventibus editis quatuor in quibus *carnes*. Edit. Rosv. *carnis*. Nostra lectio confirmatur ex sequentibus.

e MS. Vict. & edit. Rom. Mogunt. Erasm. & Ponc. *tutator*.

f Psalteria quinque & S. Augustinus. in Psalm. *elongavi*.

g Sic MSS. Vatic. & Vict. Ante erat in ed. Rosv. *Quamvis solitudo non sit tua, quae, &c.* Editi codd. 5. *Quasi*, mendose.

tione vestigiis, velut ad arcam Noe fructiferum pii germinis ramum afferens columba revolaret.

Gen. 8. 11. Ps. 113. 15. Ps. 67. 7. 2. *Benedicti vos a Domino, qui facit unius moris habitare in domo*, & qui germanitatis vinculum duplicavit in vobis; quos & in Ecclesiæ utero fratres fecit, & sub una fide variis distinxit officiis, ut sub diverso munere alter alterum pasceretis. Tu illum spiritualibus armis jejunans & orans juvares, & ille in te cœlestia bona sibi ferret, dum carnalia tibi alimenta suppeditat, non indigenti quidem pereuntis escæ sumtu: quia fames tua justitiam & regnum Dei esurit. Sed tamen quia idem Dominus, qui fecit quod intus est, fecit quod foris est; *spiritus quidem promptus, caro autem infirma*; ideo viventem licet animam in Verbo Dei, quod est Christus Deus, qui verus & vivus panis est, tali * remuneratur obsequio, ut corpori tuo, id est, terrenæ in te fragilitati serviat cibis modicis, & ipse jejuniorum tuorum abundantia saginetur. Ideo enim dixit: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei*; quia ut infirmioris substantiæ nostræ rationem, ne esuriret, habuit, perinde & carni panem necessarium ipse Creator ostendit.

Matth. 5. 6. Matt. 26. 41. Marc. 14. 38. Joh. 6. 41. * V. ep. 13. num. 20. Matth. 4. 4. Luc. 4. 4. Deut. 8. 3.

3. Sed ne corporis curam animæ præponeremus, quæ verbo Dei pascitur, [b] non in solo pane victum hominis constitutum docuit; quem etsi animæ cura non quærat, tamen corporis natura deposcit. Ideo benedictus ille, cui ad opes animæ proficit necessitas conditionis tuæ: quia adhuc homo, & isto visibili pane pascendus es, etsi interius æterno illo pane satureris. Non enim proficeret spiritualis virtus, nisi subesset carna-

[a] Ita MS. Victor. cum duobus editis codicibus. Alii, *bene*.

[b] MS. codex Victorinus, *non in solo pane vitam hominis constare monstravit. Atque ideo non* (leg. *cum*) *dixit: Non in solo pane, etiam in pane victum hominis constitutum docuit*.

qui dat escam omni carni, & dat etiam verum esurientibus veram [d] justitiam. Unus vestrum audivit, ut dicat: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam*. Et alter ab eodem Propheta didicit dicere: *Singulariter sum ego, donec transeam*.

Matth. 5. 6. Ps. 42. 4. Ps. 140. 10.

Gal. 6. 2. 5. Ergo quia sic electi estis & dilecti Domino, ut *alter alterius onera portetis*; & caritate perfecta, qua invicem vos pascitis, sustinetis, instruitis, locupletatis, *adimpletis legem Christi*, orate pro nobis; conferite validas orationum manus, ut superetis multitudinem peccatorum nostrorum. Ob hoc enim misericors & miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat & donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat. Maneatis in regno Domini, (quod intra vos fecit esse per inhabitantem in vobis arrhabonem Spiritus sancti, *in quo clamatis, Abba Pater*,) benedicti Domino filii pietatis, & pacis, & luminis.

Luc. 17. 21. Rom. 8. 15. Gal. 4. 6.

EPISTOLA XXVII.*

* Alias XIV. quæ autem 27. erat, num. 3. Scripta anno 401.

Lætatur receptis de Severo nuntiis: purgat se ei de abductis hominibus: ejusdem laudes exsequitur summa caritate, ac sui submissione.

SEVERO fratri unanimo, venerabili, & semper [e] desiderantissimo, PAULINUS.

Ps. 33. 2. Ps. 102. 3. & 10. 1. BENEDICAM *Dominum in omni tempore, non obliviscar retributiones ejus, quia non secundum peccata nostra tribuit nobis*, qui assiduis & numerosis de tua

[c] Editi sex codices addunt, *vox*, minus bene.

[d] *Justitiam*. Vera lectio, & Scripturæ sacræ consentanea, Græce τὴν δικαιοσύνην. MS. Victor. & editi 4. *victum*. Prior lectio præterea confirmatur ex n. 2. *fames tua justitiam & regnum Dei esuris*.

[e] Ita MS. Reg. Editi, *desideratissime*.

una-

1. Johan. 3. 23. debeamus; respondebo omnibus epistolis tuis: ac primum illi quam primo accepi; qua de ipsis, per quos scripseras, apud me expostulas, cur aut te solum reliquerim, aut illos tibi abduxerim. Sed recognosces, neutro me posse culpari; quia neque in te desiderando umquam modum feci, neque ullum tecum habui de eorum usurpatione certamen: alioquin ultro tibi de tuo jure cessissem, si prius tua fuisset possessio. Non enim a me alieni forent tecum manentes, qui totus es meus in Christo Domino, per quem sum invicem tuus: neque tantum cepissem gratiæ in iis receptis, quantum amisissem, si tibi præripuissem quamlibet expetendos in salutari via comites. Nam mea quoque sententia dignissimum me judicarem qui a tua caritate vacuarer, si ullum bonum mihi quam tibi mallem. Verum ego cum illos inopinato Domini munere allapsos mihi tales comperissem, quales & tibi postea in brevi claruerunt, etiam invidebam mihi, cur in hac parte felicior te fuissem, ut tuo conspectu & consortio digniores ego potius obtinerem, vel prius agnovissem. Denique, ut quamprimum hac, qua me beatum existimabam, gratia te consorte gauderem, & presentes [a] increpui, quod se familiaritatis ac notitiæ tuæ expertes faterentur; neque quidquam studiosius mandavi proficiscentibus, quam ad conspectum tuum complexumque properarent, teque cognoscere omnibus in patria rebus & curis suis anteferrent, ut diutinum damnum sibi vel sero sarcirent. Et, gratias Domino, recipimus eos *venientes in exsultatione*, (Psal. 125. 6.) magnumque hujus, qua nobis in te præ ceteris expetendo credidissent, conscientiæ gaudium, quasi benedictum & cæteris vitæ suæ fructibus altiorem de agro pleno dicabant. Impinguarunt omnino oleo lætitiæ caput nostrum; (Psal. 22. 5.) propter hoc *benedixerunt omnia interiora nostra Dominum* duplici causa gratulationis: quod & tibi plurimum præstitisse nos intelligeremus de agnitione dilectissimorum, ut probasti, fratrum; (Psal. 102. 1. sec. Psalter. vetus & Rom.) & illos gratulari sibi de notitia & caritate tua, ut divino munere, videremus. Quantum illi præterea inter opera & munera in te Dei admirati sunt etiam pueros tuos, qui *in circuitu tuo sicut novellæ olivarum* virent; (Psal. 127. 3.) quibus te Deus noster idem fecit, quod ipse cunctis est, ut te & quasi dominum vereantur, & quasi patrem diligant. (Malac. 1. 6.) In hoc tamen sermone eorum, fatemur gemuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filiis sterilitatem graviora peccata fecissent: sed *facti sumus quasi consolati*, (Psal. 125. 1.) quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.

4. Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos & te separet, totum hunc quo diebus & noctibus Deum mulces, sacræ pubis accinge delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant & exorent, ut *confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis*: (Psal. 67. 29.) id est, ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus, & qua gloriamur, in illa die refrigeremur & gaudeamus.

CXXIV.

[a] Sic MS. Reg. & sic Paulinus in epist. 49. ad Macarium n. 5. *increpuit mare*.

EPIS-

gnus, & fidele contubernium, & fomente so-latium nobis: Victor in te meus, & in me tuus: Victor epistolarum nostrarum veredarius pedes, aut veredus bipes; victor longissimarum viarum; bene idem dicendus simul & victor, & victus; quia vincitur caritate, [a] qua vincit vias duras & magnos
Gen. 3. 19. labores, qui *in sudore vultus sui edit panem suum*, ut nos reficiat annuis inter utrumque discursibus, ferens [b] indefessus ac referens commercia litterarum, quibus mutuam visitationem animis ac visceribus invicem nostris, tamquam vectigal officii debiti, pensitamus. Sit benedictus Domino puer Victor; neque illi spinas & tribulos sua terra
Gen. 3. 18. parturiat, quia impiger est. *Viae* enim [c] *pi-*
Prov. 15. v. 19. sec. LXX. *grorum spinis stratae* sunt. Victor vero noster non dicit; *Leo est in viis*; quia ita simplex est ut ambulet confidens, fidelis, &
Prov. 22. 13. & 26. 13. castus, ut *non timeat a timore nocturno, &*
Prov. 10. 9. *jaculo volante per diem*. Propterea Dominus
Ps. 90. 6. custodit illum in omnibus viis suis; & angelicis mandat excubiis, *ne usquam offendat ad lapidem pedem suum*; neque mordeat calcaneum eius observans *coluber in via*, quem
Gen. 49. 17. calceatis ad Evangelii cursum pedibus impune calcabit & conteret. Laudabo igitur &
Eph. 6. 15. benedicam in Domino Victoris nostri pedes, & de his quoque pedibus audebo dicere:
Isa. 52. 7. Rom. 10. 15. *Quam speciosi pedes qui Evangelizant* mihi *pacem* de te, cum incolumitatem tuam, & pacem in te, cum fidem tuam nuntiant, per quam in te manet Christus pax nostra: qui
Eph. 2. 14. & de nobis vel in nobis *facit utraque unum*; sive qua duo sumus in corde uno; sive [d] qua utramque substantiam animae & corporis unum facimus conflante nos Christo per ignem

Hujus enim civitatis habitator in [illegible]
nus ostenditur; unde dicitur *civitas Regis* Ps. 47. 2. & 9.
C *magni, civitas Dei nostri, civitas Domini virtutum: quam* ipse *Dominus*, ut scriptum est, *fundavit in aeternum*: cuius quidem civitatis non solum fundamentum, sed & turris & porta factus est Christus. *Fundamentum enim,* 1. Cor. 3. 11
inquit, *nemo potest aliud ponere, quam eum* qui est nobis *turris fortitudinis a facie inimici:* qui dicit: *Ego sum janua ovium*: *nemo potest* Ps. 60. 4.
venire ad Patrem nisi per me Si igitur in hoc Joh. 10. 7.
domus & mens nostra fundetur, & digna Joh. 14. 6.
tanto fundamento superaedificetur operatio; Ps. 47. 15.
D erit nobis in aditum civitatis suae porta *ipse* Ps. 22. 2. Luc. 14. 15.
qui *reget nos in secula*. & in loco pascuae collocabit nos, quos jam per aquam refectionis sibi genuit, & nutrit epulis salutaribus in eam *mensam*, quam *praeparavit nobis adversus eos qui tribulant nos*. De qua dicit: *Beatus qui manducabit panem in regno Dei*: quia Christus idem & regnum & panis est quo nos saginamur, & serpens tabescit; cujus fames & poena est cibus vitae nostrae Chri- Joh. 6. 35.
stus Jesus, qui factus est nobis in escam,
E ut eo pane viventes, & secundum eum ambulantes, possimus juxta Apostolum dicere:
Nostra autem conversatio in caelis est. Cum Phil. 3. 20.
enim quae sursum sunt sapimus & quaerimus, Col. 3. 1.
terreni esse desinimus, ut jam non simus cibus serpentis, qui vicissim *datus est in escam* Gen. 3. 14.
populis Aethiopum, ut ab his edatur quos Ps. 73. 14.
edit. Quod nobis e contrario salutare est, qui Christum edimus, & absorbemur a Christo, qui absorbet mortale nostrum, quia vi- 1. Cor. 15. 53.
ta est, ut induat nos immortalitate, & con- Rom. 8. 29.
F formes imagini suae faciat, qui dedit nobis Luc. 10. 19.
potestatem super omnem virtutem inimici

[a] MS. Reg. *quia* MS. Vatic. *qui*.
[b] Ita MS. Vien. & ed. Schot. & Latinius, favente MS. Vat. in quo *inaefessus*.
[c] Sic LXX. Interpretes, Aquila & Theodotio, & Paulinus in epist. 21. ad Amandum n. 5.
[d] MS. Vatic. codex, *quia*, semel & iterum.

impu-

Quod ad te tardius pacto redit, ne imputes pedibus ejus, qui non pigritiæ vitio, sed obedientiæ studio apud nos diutius restiterunt. Reputa tamen tempus, non quo dimissum eum indicasti, sed quo misisti; & videbis de placita inter nos retinendi Victoris vicissitudine stare rationem mihi. Non enim ad hiemem apud nos, ut scripseras, exigendam adfuit; sed ut asseruit, de Narbonensi, ubi fratri Posthumiano occurrerat, a remissus ad te, tunc a te iterum profectus est, cum ad me directus pervenire potuisset. Jam igitur hieme decedente susceptum, necesse habui vernis mensibus detinere: & quia breve spatium videbatur, quod illico solemnitas Paschalis concluderet, cum & infirmissimus per idem tempus fuissem, ut ad rescribendi negotium non valerem, apposui de diebus æstivis moras ejus, ut compensarem tecum, si tantum in eo tui temporis usurparem, quantum tu in eodem occupaveras de diebus hibernis: unde b concedam, si autumno pervenerit ad unanimitatem tuam, ut hiemem rursus impendat tibi; quia vides ita placito Domini procuratum, ut tempora communis unanimi, quæ nobis mutua cesseramus, salva fide pacti, majori istius commodo mutarentur: nunc enim apte conversum est, ut verius fieret, quod contra meritum indulgens mihi, & tibi detrahens, scripseras: Tu enim vere spiritu fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ fovebis calore; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.

Rom. 12. 11.

4. Sed utinam vel frigidus magis quam tepidus essem, nec Domino meo vomitum

Apoc. 3. 16.

te de Annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego videlicet quasi C peritior edocerem: sed sibi imputet famem, qui pauperis amici * forem pulsat, & promptuarium inane scrutatur. Numquam enim in hæc investiganda & colligenda mihi contentum studium fuit. Nam etiam in tempore veteri, quo videbar legere e nec legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus sum. Attamen nunc operis tui curam gerens, quo te pro utilitate fidei nostræ inspiciendis & conferendis præteritorum temporum rationibus occupatum indicasti, quod D de me non habui, de fratris unanimi opulentiore thesauro petivi; & ipsam adnotationem, quam commonitorii vice miseras litteris meis inditam, direxi ad Ruffinum presbyterum, sanctæ f Melani spiritali in via comitem, vere sanctum & pie doctum, & ob hoc intima mihi affectione conjunctum. Si ille has, quæ merito te permovent, de annorum sive Regnorum non congruente calculo, hiantis Historiæ causas non ediderit; qui & * scholasticis & salutaribus E litteris Græce juxta ac Latine dives est, vereor ne apud alium in his regionibus frustra requiramus. Quod si præsumtioni de se meæ satisfecerit, prima occasione, si Dominus g faverit, transmittam unanimitati tuæ utcumque mihi super hac ratione rescripserit.

Luc. 11. 8.
* V. carm. 24. v. 613. & ep. 32. n. 12.

* id est, humanioribus, & sacris litteris. v. ep. 44. n. 4.

6. Interim, ut aliquid de præceptis tuis facerem, misi ex his, quæ metuo ne inertiæ potius vel imprudentiæ meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia; aut certe vel humanæ documenta sapientiæ: F misi tamen tibi, id est commisi meo pecto-

a Sic MS. Reg. & editi 4. Verissima lectio. Edit. Rosv. nunc. MS. Vien. remissus a te, tunc ad te iterum profectus est, mendose.
b MS. Vatic. concedo.
c MSS. Reg. & Vien. accederet.
d MS. Vien. possem.

e MS. Vien & edit. Schot. negligenda.
f Ante erat, Melaniæ. Ex MS. Reg. emendavimus Melani. Nostra correctio ex pluribus epistolarum S. Paulini locis confirmatur. Vide Not. CXXXVIII.
g MS. Vien. fecerit.

ri

cui fuit, sicut ipsius epistola, quæ Libello meo pro themate præscribitur, docet. Fateor autem idcirco me libenter hunc ab amico laborem recepisse, ut in * Theodosio non tam Imperatorem, quam Christi servum; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem; nec regno, sed fide principem, prædicarem.

* V. N. CXXVI.

EPISTOLA XXIX. *

* Alias X, quæ autem 29. erat, nunc 38.

Scripta anno 402. exeunte æstate.

Pallia e pilis camelorum recte sibi ut pœnitentia egenti a Severo missa interpretatur. Eidem ut innocenti tunicam mittit de agnorum vellere acceptam a Melania, cujus laudes fuse exsequitur.

SEVERO [a] fratri unanimo PAULINUS.

I. IMMODERATAM, ut arguimus, in literis vestris onus nostrum loquentibus, caritatem, apta atque moderata ad utilitatem nostram munerum gratia temperastis: necessario enim peccatoribus & precatu deplorationis, & habitu indigentibus, pallia camelorum pilis texta misistis; quæ nos in conspectu Altissimi stratos utilibus stimulis admonerent, dum * asperitate setarum compungimur, & peccatorum nostrorum horrore compungi, atque intus spiritu conteri, dum extrinsecus terunt habitu. Multa præterea in eorum usu, de veterum recordatione Sanctorum, conformandæ fidei emolumenta referuntur. Veniunt in mentem trans-

* V. N. CXXVII.

[illegible] *dives in regnum cœlorum*. Ex quo nostras divitias, quæ nunc in peccatis tantum manent, cogitantes, quia similes divinis illis viris virtutes affectare non possumus, illius saltem nobis gratiam Publicani cupimus provenire, qui in corde detrito semetipsum accusans Deo, & pectus afflictum crebra manu tundens, & oculos conscientiæ pudore depressos in cœlum levare non audens, iniquitate illa vitiorum dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam strinxit, & resipiscentis animæ complanatione direxit, ut se foramini acus, hoc est, viæ verbi vel Crucis, quæ *arcto tramite ducit ad vitam*, divinarum aurium penetrator insereret. *Oratio* enim, inquit, *humiliantis se, nubes penetrat:* quo contra ille jactantiæ suæ spiritu dives Pharisæus, qui [c] imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat, tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conveniret magis Deum quam rogaret, intrare non potuit: quia subfarcinatos arcta non capiunt. Nec poterat eo recipi lata jactantia, quo se humilitas angusta collegit, & [d] angusto angustior contriti cordis exilitate penetravit.

Matth. 19. 24. Marc. 10. 25.

Luc. 18. 13.

Matth. 7. 14.

Eccli. 35. 21.

Luc. 18. 11.

3. Interveniant orationes tuæ, ut animam meam multa corruptione discissam, & spinis meorum sensuum temere consertam, Dominicæ Crucis acus inserto verbi salutaris filo farciat. Fidem enim & verbum crucis Christi hanc arbitror acum, qua vitæ nostræ habitus innovatur, [e] mens nostra com-

a MS. Vien. PAULINUS *servus Christi Jesu*, SEVERO *carissimo fratri in Deo Patre & Christo Jesu salutem*. edit. Grin. SEVERO PAULINUS.

b Sic omnes codices, præter Viennensem in quo, *ille . . . . camelus ingeritur, qui*.

c MS. Vien. *computatione*. Vera lectio quam retinemus, quæque confirmatur n. 4. *imputare non possumus debitam servitutem*; & epist. 50. num. 3. *quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum*.

d Ita MSS. Reg. & Vatic. *angusto*, id est, *re angusta*, vel *angusto aditu*. Clarior sensus quam in editis, in quibus erat, *angusta*.

e Sic MS. Vien. codex. Ceteri, *mors*,

pun-

enim tentatoris invidiam humilitate perfecta, quæ facilius surgere quam dejici potest. Quia in fimo sedens, unde cadat non habet; sed habet unde consurgat, per eum qui *suscitat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem*, & in stercora redigit superbos, *quia omnis*, ut scriptum est, *superbus immundus coram Deo*: & ideo justior apud Deum ille accusator iniquitatis suæ, quam ille justitiæ prædicator. Ille laudando se accusavit, hic accusando defendit.

Ps. 112. 7. *Job. 40. 6.*

4. Et ideo nihil nobis de nostris operibus blandientes, semper *in manus ejus commendemus spiritum nostrum, quoniam apud ipsum est fons vitæ*. Ab illo intellectum itineris nostri petamus; quoniam *a Domino gressus hominis diriguntur*. Sed & si potuerimus mandata ejus per ipsius opem facere, necesse habemus sic quoque inutilitatem nostram fateri: quia imputare non possumus debitam servitutem, si tantum præcepta faciamus. Inutilis enim & nequam servus est, qui nihil ad necessitatem debiti muneris voluntario addit affectu, non habiturus unde præmium speret, si tantum conditionis officia dependerit. Quamobrem etiam mandata complentes, ut sæpe tibi scribo, timeamus, semper dicentes Domino: *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*. Poterit nos vel humilitas confessionis asserere quasi modestos apud bonum Dominum, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitutis utilitas. Nam & Ninivitæ probant quantum apud divinam clementiam peccatori remedium sit, ut sibi ipse non parcat; quandoquidem suffragio pœnitentiæ reconciliati Deo, meruerunt denuntiatum evadere excidium: quia se sponta-

Psal. 30. 6. *Psal. 35. 10.* *Psal. 36. 23. sec. LXX.* *Luc. 17. 10.* *Psal. 142. 2.* *Jonæ 3. 10.* *Matt. 12. 41.* *Luc. 11. 32.*

C ut mihi benedictionem quasi de tua jam veste præcerperem; ut jactare possim vestimenti tui me esse participem, qui propitio Deo futuram usus tui tunicam, quasi fuisset, induerem.

6. Addidit autem Dominus hanc gratiam de muneribus & litteris tuis, ut ad eos potissimum dies nobis frater Victor occurreret, quibus sanctam ipsam ex Hierusalem post quinque lustra remeantem excepimus. * At quam tamdem feminam) si feminam dici licet, tam viriliter Christianam. Quid

D hoc loco faciam? Vetat fastidii intolerabilis metus voluminibus adhuc addere; sed personæ dignitas, immo Dei gratia postulare videtur, ut commemorationem tantæ animæ prægressus non raptim omittam, sed paulisper ad eam tibi narrandam, velut navigantes, si aliquem in littore locum spectabilem videant, non prætervehuntur, sed contractis paululum velis, aut remigio pendente pascunt oculos intuendi mora; ita sermonis mei cursum detorqueam, quo etiam illustri illi materia & eloquentia libro

E tuo vicem aliquam videar reddere, si feminam inferiorem sexu, virtutibus Martini Christo militantem prosequar, quæ Consulibus avis nobilis, nobiliorem se contemtu corporeæ nobilitatis dedit.

* Ita fere Palladius in Vita S. Johannis Chrysost. de Olympiade c. 16. p. 152. edit. Bigot.

7. Opinor autem & hoc ad cumulum divinæ gratiæ pertinere, quod sanctitatem laudandam de laudibus generis prædicare ordior. Sed hunc ordinem non a rhetoricis institutis magis, quam de Evangelicis exemplis usurpari doctissimus Lucas mihi testis est, qui

F Baptistæ beati meritum ab originis claritate detexuit: & ne tantum historiæ gratia cum commemorasse existimes nobilem Dominici Præcursoris parentem, veneranda pri-

Luc. 1. 5.

a Ita edit. Schot. Recte. Vide Not. CXXXVIII.

itinere jugum veritatis cum marito trahebat ad pariendum eligenda per angelum, de quo scriptum est: *Ecce mittam Angelum ante faciem tuam*, [Malac. 3. 1. Matth. 11. 9. Marc. 1. 2. Luc. 7. 26.] dignior & viro sacerdote, & filio prophetis præferendo exsisteret, quam divinis idoneam dotibus, non solum vita justitiæ, sed & familiæ prærogativa fecisset. Sed & ipsius Domini ortum, præter illum a fonte divino fluentem, etiam istum quo Filius hominis esse dignatus est, Evangelistæ duo [Matth. 1. 1. Luc. 3. 23. Iohan. 1. 1.] numeratis ab initio majoribus ordiuntur, diversam utroque scriptore corporei sanguinis venam pari fide, & dignitate referente: quia dignum erat ut unigenitus Dei, & primogenitus totius creaturæ, atque universi corporis caput, etiam in generis corporei dignitate primatum teneret. Ut unus in cœlo Dei Filius ante secula ineffabili natus exordio, [Matth. 1. 1. Luc. 3. 23.] etiam in terris illustrium titulorum sibi apices vendicaret, regum pariter & sacerdotum (ut duo testantur autores) clara progenies. Quam ob rem non videbimur aliena potius quam nostra uti regula, terrenam quoque nobilitatem in supradicta Dei famula prædicantes: qua perspicuum fit, id quoque ad operis sui gloriam Dominum contulisse, quo magis confunderetur iste mundus, qui talibus titulis gloriatur, ut quo vanitas hominum ad contemtum Dei utitur, ista potius ad contemtum mundi uteretur: simul, ut major salutaris exempli proderetur autoritas humiliandis superborum oculis, [Ps. 17. 28.] mulier celsiore gradu ad humilitatis cultum ob amorem Christi dejecta sublimiter; ut viros desides in infirmo sexu fortis argueret, arrogantes in sexu utroque personas pauperata dives, & nobilis humiliata confunderet.

ideo cæcatus est, ut illuminaretur; cecidit C persecutor, ut apostolus surgeret; in itinere iter reperit, & in impietatis via viam pacis agnovit. Sic ergo bonus Dominus in omni tempore iisdem circa nos quoque minimos suæ pietatis impendiis usque adhuc; ut ipse testatus est, opera Patris operans, [Iohan. 5. 17. & 9. 4. & 10. 25. & 12. 10. & 15. 24.] sanctam quoque istam, non quia infidelem haberet, sed ut perfectam redderet, paterna pietate corripiens, in misericordia verberavit tentationibus, ut patientia coronaret: *flagellat enim omnem filium quem recipit*. [Prov. 3. 12. Heb. 12. 6. Apoc. 3. 19.] D Itaque [a] luctuoso ambitu trium funerum comes, vidua pariter & orbata, Romam venit cum unico suo incentore potius quam [b] consolatore lacrymarum; sive infans ante sui sensum mala sentiens, jam saperet alienam lugere mortem, qui adhuc vitam suam nosse nesciret: sive ignara male securus infantia, miserabili ludo inter matris lamenta rideret.

9. His edocta documentis, non [c] fidere seculo fragili, & spem tantum in Deo ponere, E quem solum amittere inviti non possumus, salutarem sibi filioque scientiam induit; ut parvulum suum negligendo diligeret, & dimittendo retineret, firmius habitura abscentem quem Domino commendasset, quam complexuta præsentem si sibi credidisset. Imitata est, conditione qua potuit, Annæ sterilis [1. Reg. 1. 11.] fidele votum: nam & istam damnosa fecunditas sterili proximam fecerat; & talis effici post evacuatam fecunditatem timens, qualis illa fuerat ante promeritam fecunditatem, diversum Deo munus simili dedicavit affectu. F Ista de parto pignore, illa de concipiendo sollicita. Illa ut mater esse inciperet, hæc

[a] MS. Reg. & edit. Bad. & Grav. *luctuosa ambitu*. Ed. Grin. *luctuosa obitu*.

[b] Ita reposuimus ex MSS. codicibus. Vat. & Vien. Alii, *solatore*.

[c] Sic emendatum ex MS. Vaticano codice. Ita quoque editi Grin. Schot. & Latinius. Alii codices, *fiziri*.

ne

verbo, ut dici solet, alendum, erudiendum, tuendum mandare dignata est. Tam certa fuit a Christo esse susceptum; & ideo meruit obtinere, quia frui noluit: & nunc revisere meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in Deo non desideraverat in hoc seculo. Itaque *fecit* illi *magna qui potens est* majora præsumto donare credentibus. Ita huic ut filium & in hoc loco videret adjecit, sicut Salomoni, quia sapientiam petere elegisset, etiam ceteras opes quas non popofcerat, ob hoc ipsum quia non desideraverat, contulit. Remuneratus * intellectum bonum, quo infimis summa prætulerat, minora majoribus superfudit. Ita ille meruit possessor omnium opum fieri, qui esse summarum petitor elegerat. Quo quidem omnes exemplo admonemur sapere, cum docemur eligere. Minora enim majoribus, & summis infima bona, id est, terrena cœlestibus anteponentes: in pœnam stultæ cupiditatis, omni carebimus summo simul atque infimo bono; & illa juste non accepturi, quæ non desideraverimus; & istis merito defraudandi, quorum amore noxio potiora *b* neglexerimus. Sic & pater Abraham recepit oblatum Deo unicum, quia prompte obtulit postulatum. Sufficit Domino sacrificium pietatis in corde perfectum, & ob hoc interposita angeli manu jam vibrantem dexteram percussuri patris excipiens, subjecit victimæ ovem subito præparatam, ut nec Deo deforet hostia, nec patri filius. Simul ut mysterium in Christo complendum, quatenus

Luc. 1. 49. *Ephes.* 3. 20.
2. *Par.* 1. 10. 3. *Reg.* 3. 13. *Sap.* 7. 11.
* V. ep. 26. num. 2.
b
Genes. 22.

salem spiritali dono, in qua a corpore peregrinaretur, elegit, exsul civium, & civis effecta sanctorum. Prudenter & sancte in ista voluit servire quæ servit, ut in illa possit regnare quæ libera est.

Ephes. 2. 19.

11. De multis tamen in illa virtutibus Dei unam saltem, de qua ejus omnia æstimentur opera: prædicabo. Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum Rege ipso impietatis satellite persequebatur,

D hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur: sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, majore & hæreticorum odio infestabantur, & occultantium *d* detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis, & inju-

d

E ria publicationis exsultans, quamvis non exspectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit, ut per ejus manum iterum Dominus Jesus pristinum numerum in deserto pasceret, tanto quidem tunc impensiore clementia, quanto minore licentia fovebantur occulti, quam illi quon-

Matt. 14. 21.

F dam, qui ad Dominum voluntarie in libertate & pace convenerant. Sed hæc nec timi-

a Ita correximus juxta editionem Grin. faventibus MS. Vaticano, in quo *compensatione .... videtur æqua*, & Sacchino qui legendum censet, *compensatione ... videatur æquari*. Verissima lectio quam restituimus, quæque confirmatur ex præcedentibus. MSS. codices Reg. & Vien. *compensationem .... vide adæquari*. Ed. Rosv. *compensationem videas æquari*, mendose.

b MSS. Reg. & Vatic. *negligimus*.

c Sic MSS. Vatic. & Vien. cum ed. Grin. At editi Bad. Grav. & Sacchin. *corpore*. Alii, *corporea*.

d Ita MS. Vaticanus codex. Alii, *tegebantur*.

festinavit : quo nobis advenit ambitioso di- tissimorum pignorum vallata comitatu. Vi-

C

dimus gloriam Domini in illo matris & *a* filiorum itinere quidem uno, sed longe dispari cultu; macro illam & viliore asellis * burico sedentem tota hujus seculi pompa, qua honorati & opulenti poterant circumfluis Senatores prosequebantur, carrucis nutantibus, phaleratis equis, auratis pilentis, & carpentis pluribus, gemente Appia * atque fulgente: sed splendoribus vanitatis prælucebat Christianæ humilitatis gratia. Admirabantur divites pauperem sanctam: at illos no-

* V. N. CXXX.

* *id est*, via Appia.

D

stra pauperies ridebat. Vidimus dignam Deo hujus mundi confusionem, purpuream, sericam, aurataamque supellectilem pannis veteribus & nigris servientem. Benediximus Dominum, qui *humiles & excelsos facit* *b* *sapientes*, *esurientes implet bonis*, *& divites dimittit inanes*. In istis tamen divitibus eadem die de maternis bonis pauperem spiritum stupebamus, qui magis sancta matris inopia, quam sua visibili abundantia gloriabantur. Idipsum autem gloria Do-

1. Reg. 2. 7.

Luc. 1. 53.

E

mini videbatur operari, quod egenulæ nostræ divitias in ejus filiis intuebamur; ut jam hinc fructum fidei suæ caperet, cum victoriam suam de hujus seculi vanitate ipsa despectaret, cominus videns omnia quæ propter Christum reliquerat, & contemnere *c* perseverarat. Illi sericati, & pro suo quisque sexu toga aut stola soliti splendere filii, crassam illam velut spartei staminis tunicam, & ville palliolum gaudebant manu tangere,

dei timore componit: quo placitis psallentium vocibus compresso secularium turbarum tumultu, etiam taciti concinebant. Verum ut ad perfectam Domini columbam recurram, scito nunc istam tantam in sexu infirmitatis virtutem Dei, cui refectio in jejunio, requies in oratione, panis in verbo, habitus in panno, lectus in sagulo & centone, durus in terra fit mollis in littera, qua rigidi cubilis injuriam mitigat lectionis *g* voluptas; & sanctæ animæ in Domino vigilare, requiescere est. Hanc ergo filia Sion hactenus habuit & desiderat, nunc * filia Babylonis habet & admiratur: quia jam & ipsa Urbs in pluribus filia Sion est, quam filia Babylonis; & ideo miratur in humilitatis obscuro & veritatis luce viventem, & fidei incitamenta divitibus, angustiarum solatia pauperibus ministrantem; quamquam illa quietis & latebræ suæ apud Hierusalem in Romanis modo turbis æstuans, clamet: *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est*. Ideone dilata sum, ut nunc *habitarem cum habitantibus Cedar*? Hoc enim nomine apud Hebræos, ut comperi, significatur obscuritas. Quare ita illi gratulandum de memoratis virtutibus puto, ut de præsenti sede timeatur, ut tam insignis anima plus Romæ conferat, quam de Roma trahat: & sic *sedeat super flumina Babylonis*, *ut recordetur Sion*; & organo corporis sui suspenso ab inimicæ omnibus Babylonis insidiis & illecebris, in sui propositi tenore, velut in salicibus genuino semper humore viventibus constituta

* *id est*, Roma. *V. epist.* 47. n. 1. & N. CXXXI.

Ps. 119. 5.

Ps. 136. 1.

a Sic emendavimus ex MS. codice Viennensi: id est, unici filii nepotumque duorum Melaniæ superstitum, ut testatur Palladius in Lausiaca cap. 117. Alii codices mendose, *filiarum*. Correctionem nostram præterea antecedentia & subsequentia confirmant. Vide epist. 45. ad Augustinum num. 2.

b Vox *sapientes* abest a MS. codice Vien.

c MSS. Reg. & Vien. *perseveras*. Legerem, *perseverabat*.

d Ita MS. Vatic. & Sacchin. favente MS. Regio. MS. Vien. *concere*. Alii, *convergere*.

e Sic MSS. Reg. & Vien. codices cum editis 4. Ed. Rotx. *remorulo non*, *portion*.

f MSS. Reg. & Vien. cum ed. Grav. *non capaces*, male. V. præcedentia.

g MS Reg. & edd. Bad. Grav. & Schot. *voluntas*: quæ lectio Sacchino non displicet, ut ep. 12. . . . *meditanda in lege voluntas*.

Vi-

consortium.

EPISTOLA XXX.*

* Alias, VIII. quæ autem 30. erat, nunc. 29.

Scripta anno 403.

Imaginem Paulini Severus postulaverat. Castigata illius immoderata benevolentia, occasione ejusmodi petitionis, quam ingeniose eludit, de homine interiore atque exteriore disputat.

Sancto fratri & unanimo SEVERO PAULINUS.

Act. 26. 24. 1. BEATO Apostolo dictum est. *Multæ litteræ te ad insaniam perduxerunt*. In quo illorum vera insania apparet, quibus sapientia Dei, quam Paulus 1. Cor. 1. 23. loquebatur, stultitia erat: quia vacui fide veritatis intelligere non merebantur sapientiam Dei, Christum. At ego quamvis propitio Christo ab illorum persona discrepem, quorum infidelitati insanire ille sanitatis * Magister videbatur: tamen unanimitatis licentia, quæ mihi tecum de unanimitate fidei est arctior, usurpabo verbi, non animi similitudinem, ut dicam: Severe, mi Severe, multa te caritas pene delirum facit, & circa me, non [b] ætate sed sensu parvulum tuum, tamquam avus circa serum nepotem, nimia pietate, quod tamen pace prudentiæ tuæ dixerim, stultus efficeris.

* S. Paulus V. ep. 30. n. 5.

2. Quid enim tibi de illa petitione respondeam, qua imagines nostras pingi tibi mittique jussisti? Obsecro itaque per viscera caritatis, quæ amoris veri solatia de inanibus formis petis? qualem cupis ut mitta- 1. Cor. 15. 47.

[a] Sic Paulinus epist. 11. ad eumdem Severum n. 11. *enarrare Martinum*. MS. Vien. *actini enim nostri, illo studiosissime talium, historiam ipse recitavi*. V. N. CXXXII.

[b] Sic emendavimus ex MS. Regio codice & editis quatuor. Edit. Rosv. *ætatem*.

[c] Sic emendavimus ex MS. codice Viennensi & edit.

lex corporis lege peccati legem mentis impugnat. Infelix ego, qui venenatum inimicæ arboris gustum nec Crucis ligno digessi: durat enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit: ut qui naturali bono oculos mentis apertos innocentiæ & iniquitati clausos habebam, letalem prudentiam boni malique delectu, de infausto * nemoris interdicti cibo cæcatus pariter & male luminatus haurirem. Gen. 3. 6.

* id est, arboris, seu, fructus.

3. Atque utinam hoc saltem remedio crimen illicitæ concupiscentiæ diluissem, ut accepta per gustum [c] nocentem boni & mali scientia, bonum potius elegissem! præsertim cum salutare consilium Dei suadentis audissem, ut aqua & igne, vita & morte propositis, ad aquam potius manum mitterem & vitæ munus eligerem. Sed de insipientiæ crimine mihi culpa crevit audaciæ, quod cum & boni [d] & mali electum accepissem, malui quod nocebat appetere. Quæ ergo misero mihi superit venia peccati, cui ignorantiæ excusatio non remansit? Agnovi bonum, & feci malum; cum æque mihi liberum esset bonum facere, nisi utilitatem animæ contemsissem vitio voluntatis: qua id quod non expediebat admisi, dum non tempero quod licebat. Propterea juste illos innocentiæ oculos, quibus malum non videbam, perdidi; & istos invicem, quibus peccatum agnoscitur in pœnam conscientiæ, iniquitatis accepi. Gen. 2. 9.

Grin. Alii, *innocentem*.

[d] Addidimus, *& mali*, ex MS. codice Viennensi, quæ additio erat necessaria, & confirmatur ex iis quæ præcedunt n. 2. *boni malique delectu*, & n. 3. *accepta ... boni & mali scientia*.

4 Nam

Psal. 111. 4. citatis humanæ *lumen exortum est*, ut erige-
Psal. 145. 8. ret elisos, solveret compeditos, illumina-
Luc. 7. 21. ret cæcos, quomodo cæcandis videntibus
venerat? Atqui in Evangelio docemur il-
lum multis cæcis visum redonasse, nemini
sustulisse. Sed sicut scriptum est in Lege:
Deut. 32. 39. *Ego occidam, & ego vivere faciam*: sic
Luc. 2. 34. etiam in Evangelio, quia ipse *positus est i*
Johan. 9. 39. *ruinam, & in resurrectionem multorum*; ita &
illud est: *In judicium veni in hunc mundum,*
ut qui non vident videant, & videntes cæci
fiant. Venit ergo Dominus ut vetera tran-
Apoc. 21. 5. sirent, & nova orirentur. Et impletum est
Deut. 32. 39. quod dixerat: *Ego occidam, & ego vivere*
Col. 2. 15. *faciam*: quia veterem nostrum hominem
assumendo interfecit, *affigens illum cruci*,
dispolians se carne *traduxit principatus & pote-*
states, libere triumphans eum in semetipso; &
vivificavit novum ex resurrectione mortuo-
Eph. 2. 6. rum, *ascendens in altum*, & collocans eum
in cœlestibus.

5. Sic ergo venit ut illuminarentur cæ-
ci, & cæcarentur videntes: ut oculi nostri
qui in transgressionem aperti fuerant, cæ-
carentur; & vicissim qui cæcati fuerant,
aperirentur. Bene enim cæcus sum, si non
video peccatum; & bene oculatus, si cer-
no justitiam. Ora ergo, mi frater, ut utrum-
que in me operetur Dominus, cæcet viden-
a tem meum, ne [a] videam vanitatem; & il-
luminet non videntem, ut videam æquitates.
Psal. 118. 37. Occidat in me *veterem hominem cum actibus suis*,
ut refloreſcat in Christo caro mea, & *reno-*
vetur, sicut aquilæ, juventus mea. *Hæc* est
b Ibid. enim *mutatio dexteræ Ex elsi*, cum [b] immu-
Psal. 10. 8. tabimur a nobis in illum *hominem qui secun-*
Col. 3. 9. *dum Deum creatus est*, cuius imago cœle-
Psal. 27. 7. stis est; *deponentes eum qui corrumpitur se-*

mortalis, qui cecidit exurgente peccato. 2. Cor. 4. 16.
C Exterioris enim status, interioris casus est:
& ideo quando *infirmatur exterior, qui in-*
tus est renovatur de die in diem Quo gene-
re perfectus * Magister ait: *Quando infir-* * Id est, S. Paulus. S.
mor, tunc potens sum. ep. 23. n. 14. 2. Cor. 12. 10.

6. Gratias autem Domino, quod peren-
ni magis & vivente pictura imagines nostras
non in tabulis putribilibus, neque ceris
liquentibus, *sed in tabulis carnalibus cordis* 2. Cor. 3. 3.
tui pinxit: ubi nos impressos, & animæ tuæ
conformatos [c] fidei, & gratiæ unitate cu- d
D stodiens, non solum istic, sed etiam in
æterno seculo, individua semperque præ-
senti contemplatione conspicies. Hic etiam,
si tantus amor est visibilia quoque captare
solatia, poteris per magistras animi tui li-
neas vel imperitis aut ignorantibus nos dic-
tare pictoribus, memoriam illis tuam, in
qua nos habes pictos, velut imitanda de
conspicuis assidentium vultibus ora propo-
nens. Sed si forte ad intellectum verbi tui
inscitior manus * artis erraverit, dissimi- * f. leg. artifici.
E les pinget aliis: tibi * tamen nos semper * [illegible] attenti.
animo consideranti & complectenti, quosli-
bet vultus sub nostro nomine imperitia
sua pinxerit, tamen tua conscientia nos
erimus.

a MS. Vien. bis, *videat*.
b MS. codex Vien. *immutamur*.

c Ita MS. codex Viennensis. Alii, *circumnstantia*.
c MS. Reg. *fide*.

EPIS-

mentus unanimitati tuæ. sed quia nos non habuimus hujus muneris copiam, & ille se spem ejusdem gratiæ copiosam habere [c] dixti a sancta Silvia, quæ illi de multorum ex Oriente Martyrum reliquiis spopondisset, invenimus quod digne & ad basilicæ sanctificationem vobis, & ad sanctorum cinerum cumulandam benedictionem mitteremus, partem particulæ de ligno divinæ Crucis. Quod nobis bonum benedicta [d] Melanius ab Hierusalem munere sancti inde Episcopi Johannis attulit, hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassulæ misit * conserva communis; sed quod alteri vestrum datur, utriusque vestrum est; quia in utroque vestrum una ratio manet; & sexum evacuat fides, qua in virum perfectum ambo concurritis. Accipite ergo ab unanimis fratribus in omni bono vestrum sibi consortium cupientibus, accipite magnum in modico munus; & in segmento pene atomo astulæ brevis sumite munimentum præsentis, & pignus æternæ salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus, sed interna acie totam in hoc minimo vim Crucis videat. Dum videre vos cogitatis lignum illud, quo salus nostra, quo Dominus majestatis affixus, tremente mundo, pependerit, exsultetis cum tremore. Recordemur & petras fissas ad hujus aspectum Crucis; & saltem saxorum æmulatione, præcordia nostra findamus timore divino. Reputemus & *velum templi* eodem Crucis mysterio *scissum*; & intelli-

V. N. CXXXVIII

* in ep. Therasia, uxor Paulini.

Gal. 3. 28. Eph. 4. 13.

Matth. 27. 51.

Marc. 15. 38.

noeretis, quam tenetis spiritu, & propositi virtute portatis. Gal. 6. 14.

3. Sed quia idipsum fides videtur postulare, non alienum puto, quia cognitu dignum est, enarrare specialem post tempora passionis historiam revelatæ & inventæ Crucis. Quæ si ignoretur, facile est perspici, qua difficultate approbetur, Dominicæ Crucis esse lignum hoc, quod certum est, si in manus Judæorum venisset omnia contra fidem Christi præcaventium, conterendum & exurendum fuisse. Neque enim in Cruce abolenda negligentes fuissent, qui signaverunt sepulcrum: nec ferre potuissent; ut in Cruce superstite passio illius coleretur, cujus resurrectionem, vacuato * discussis signaculis suis monumento probatam, coli ferre non possunt. Quid ergo nunc quæritur ubi fuerit abdita, [f] quia nisi latuisset, illis præsertim persecutionum temporibus Judaicam consecutis invidiam, & pene supergressis sævitiam, manifestum est abolendam fuisse? Facile enim assequi conjectura possumus, qua vi excidissent Crucem, si exstare vidissent, qui & Crucis locum persecuti sunt. Nam Hadrianus Imperator existimans se fidem Christianam loci injuria peremturum, in loco passionis simulacrum *Jovis consecravit; & Bethlehem Adonidis fano profanata est: ut quasi radix & fundamentum Ecclesiæ tolleretur, si in iis locis idola colerentur, in quibus Christus natus est ut pateretur, passus est ut resurgeret, surrexit ut regnaret [g] judicatus

Matth. 27. v. 66. & 28. 13.

* V. N. CXXXIX.

* V. N. CXI.

Matth. 1. 2. Matth. 27. v. 35 & 28. 6.

a MS. Vatic. *Sancto & unanimo fratri* SEVERO PAULINUS MS. Vien. *Carissimo fratri* SEVERO PAULINUS.

b MSS. Reg. & Vatic. *eris*. Utraque lectio bona.

c MSS. Vatic. & Vien. *dicebat*.

d Ita MS. Vien codex. Alii codices, *Melania*. Prior lectio verissima. Vide Not. CXXXVIII.

e MS. Vien. ed. Grin. & Latin. *facto* Bignæus, *fictis*.

f Sic. MSS. codices Reg. & Vien. cum editis tribus. ed. Rosv. *quæ*, mendose.

g MSS. Reg. Vien. & edit. Grin. in marg. *surrexit ut regnaret judex, vel rex judicaret me miserum*. Concinnior vulgata lectio.

ut

ras libidines lacraverunt Romani. Ubi na-
Luc. 2. 13. tum Salvatorem cum exercitu angelorum concinentes cœlesti gaudio salutaverant illustrata nocte pastores, ibi Veneris Amasium mixtæ semiviris planxere meretrices. Pro dolor! quæ pietas hominum hanc impietatem compensare poterit? Ubi sacra nati Salvatoris infantia vagierat, illic Veneris lamenta fingentium lascivis luctibus infamis ritus ululabat: & ubi Virgo pepererat, adulteri colebantur.

4. Mansit hoc seculi prioris nefas in tempora, nostris proxima, Constantini; qui princeps esse principibus Christianis non magis sua quam matris Helenæ fide meruit: quæ divino, ut exitus docuit, inspirata consilio, cum Hierosolymam agnosceret nomine, c quæ Augusta cum filio conregnabat, (c V.N.CXLI.) eum rogavit ut sibi facultatem daret cuncta illic loca Dominicis impressa vestigiis, & divinorum erga nos operum signata monimentis purgare, destructis templis & idolis, ab omni prophanæ impietatis contagio, & religioni suæ reddere; ut Ecclesia tamdem in terra originis suæ celebraretur. Itaque prompto filii Imperatoris assensu mater Augusta, patefactis ad opera sancta thesauris, toto abusa fisco est: quantoque sumtu atque cul-

& vere divinum miraculum. Regina illa ve-
C nerabilis ut venit Hierosolymam diligenter & pie locis, f illic & circa omnibus, divinorum curiosa insignium, & oculis haurire gestiens fidem, quam piis auribus litterisque perceperat, Crucem Domini studiosissime inquirere adorsa est. Sed quæ via vel ratio inveniendi subesset, cum index idoneus nemo inveniri posset, ubi memoriam & curam religiosæ conscientiæ vel observantiæ & * antiquitas ævi, & superstitionis impiæ diuturnitas abolevisset? Verum ipso omnium & (* Virgil. ævi vetustas.)
D terris & animis opertorum conscio & teste Domino, fidelis mulier sanctum Spiritum per affectum pium meruit: quo aspirante, cum rem ab humana conscientia divinitus remotam frustra diligens requisisset, de loco tantum passionis certior fieri studuit. Itaque non solum de Christianis doctrina & sanctitate plenos viros, sed & de Judæis peritissimos, ut propriæ, qua miseri & gloriantur, impietatis indices exquisivit, & accitos in Hierosolymam congregavit. Tum om-
E nium una de loco * testificationis confirmata, jussit illico, urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, in ipsum locum operam fossionis accingi; parataque mox civium pariter & militari manu, brevi laborem (* id est, martyrii, seu passionis, ut supra.)

a MSS. codices Reg. & Vien. cum duobus editis, *ubi cunabula supplices.*

b Ita emendavimus ex edit. Germ. & sic profecto legendum. Vide antecedd. & seqq. Alii codices, *auraverant.*

c Hunc locum in omnibus editis mutilum & depravatum cum ex MSS. codicibus restituere non possemus, Sulpicium Severum, ad quem data est isthæc epistola, consuluimus in Histor. sacr. lib. 2. cap. 48. ubi ea quæ de Inventione sanctæ Crucis edisseri ex hac epistola ab ipso inserta fuisse certissimum est. Sic igitur, nulla e nostro facta additione, emendavimus ex Sulpicio Severo succurrentibus MSS. codicibus, *quæ Augusta cum filio conregnabat, cum rogavit &c.* Apud Sulpicium enim in Histor. sacr. lib. 2. c. 48. legitur, *Helena mater principis Constantini*, QUÆ AUGUSTA CUM FILIO CONREGNABAT, *cum Hierosolymam agnoscere concupisceret*, &c. In MSS. Reg. & Vatic. & in editis, CONREGNABAT, & in MS. Vien. EUM ROGAVIT. Ante erat, *nomine, conregnabat ut sibi*, &c. nullo sensu

d MS. Vien. *pavimentari.* Sed *paviri*, vera lectio, quæ confirmatur carm. 25. v. 40. . . . . . *medio spatiosa pavito.* De Christi vestigiis in Oliveti monte humo impressis mentio fit etiam in libro de locis Hebraicis inter Hieronymi opera, apud Augustinum tractatu 47. in cap. 10. Johan. n. 4. apud Sulpicium Severum Histor. sacr. lib. 2. cap. 48. & apud Bedam de nominibus locorum in Actis Apostolorum cap. 7.

e MS. codex Viennensis addit, *in loco.*

f Sic emendavimus ex MSS. Reg. & Vien. Ante erat, *illis.* V. n. 4. *cuncta illic loca.*

istius

excitatus est. Iohan. 11. 44.

funebribus, ut Lazarus quondam, vinculis expeditus illico inter [b] exspectatores suos redivivus incessit.

6. Ergo Crux Domini tot operta ætatibus, & Judæis in tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani ærram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus revelata, nonne manu latuit, ut nunc inveniretur cum religiose quæreretur? Ita, ut Crucem Christi decuit, experimento resurrectionis inventa & probata Crux Christi est; dignoque mox * ambitu consecratur, condita in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus, & aureis dives altaribus, arcano positam sacrario Crucem servà: quam Episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. Neque præter hanc diem, qui Crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa, quæ sacramentorum causa est, quasi quoddam sacræ solemnitatis insigne profertur, nisi interdum religiosissimi postulent, qui hac tantum causa illo peregrinati advenerint, ut sibi ejus revelatio quasi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur. Quod solum episcopi beneficio obtineri ferunt: cujus & tantum munere de eadem Cruce hæc minuta sacri ligni ad magnam fidei & benedictionis gratiam haberi datur. Quæ quidem Crux in materia insensata vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris pene quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut * detrimenta

* id est, hi onore & pompa.

* V. N. CXLIII.

[a] MS. Vien. *earum*. MS. Reg. cum editis quatuor, *eorum*.

[b] Ita MS. Reg. cum tribus editis. Vera lectio. Alii codices, *spectatores*. Vide epist. 6. n. 3.

[c] Sic MS. Reg. & Latinius; Vera lectio. Alii codices: *dividuam sumentibus, & semper totam venerantibus*.

C

resurrectionem crediderunt ... posteaquam facta est, non tantum videndo, sed experiendo crediderunt. Nec ipsi tamen de resurrectione carnis potius quam de resurrectionis qualitate dubitantes; quia videlicet qui in orbem terrarum mittendi forent ad omnium gentium informationem, non auribus tantum, sed & oculis prædicandam fidem capere debebant, ut quod firmius didicissent, constantius edocerent.

Luc. 24. 39. Iohn. 20. 27.

Matth 28. 19.

D

EPISTOLA XXXII.*

* Alias XII. quæ autem 32. erat, nunc. 42.

Expostulat cum Severo, a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus fuerat. Mittit versus inscribendos, qui ostendant id factum ut esset Paulinus exemplo pœnitentibus, Martinus innocentibus. Conditam a se S. Felicis basilicam describit, & epigrammata basilicis Nolanæ & Fundanæ inscripta mittit. Tum misericordiæ opera, & spiritualis in anima templi ædificationem egregie commendat.

Scripta anno 403. & missa cum superiore.

E

1. INSERTIS [e] his versiculis patens pagina sollicitavit linguam & manum ut occuparet vacantia, & [f] succurrit animo esse quod scriberem. Perquam enim gratulor, quod unam cordis & corporis nostri, operum quoque & votorum similitudinem ostenderimus, eodem tempore basilicas Dominicis adjicientes ovilibus. Tu vero [g] etiam baptisterium basilicis duabus interpositum condidisti, ut nos in horum quoque operum,

[d] MS. Reg. *futuram*. MS. Vatic. *factam*, in qua lectione *meminerunt* & *feminario* erunt sexti caius. Sacchin.

[e] MS. Vien. *Compositis* Edit. Schot. in marg. *Recensitis*.

[f] MS. Vien. *occurrit*.

[g] MS. Reg. *eodem*. non male.

nibus infuscas; & justis laboribus hanc iniquitatem inseris, ut locum sanctum etiam vultibus iniquorum polluas. Recte enim in loco * refectionis humanæ Martinus pingitur, qui cœlestis hominis imaginem perfecta Christi imitatione portavit; ut deponentibus in lavacro terrenæ imaginis vetustatem, imitanda cœlestis animæ occurrat effigies. Noster vero quis illic locus est, qui nec infantibus innocentia, neque viris concurrimus sapientia? & ab immaculatis malitia, a perfectis infirmitate distinguimur? *Quæ ergo societas lumini & tenebris?* lupis & agnis? serpentibus & columbis? hoc est, nobis & C re conspecta Martini facie despuendos ad probrum ridiculæ comparationis exponeres. Sed ne nostri causa, quorum multo amore dum falleris, falsum facis, hæc commentatio tua de caritate prolapsa irrideretur; ut revera potest & debet.

* id est, baptisterii.

2. Cor. 6. 14.

3. Hac tantum gratia parvi tibi in versiculis de hujusmodi tua pictura ad te mittendis, ut consilii tui ratio proderetur, qua salubriter novorum hominum informationi studens, D diversas longe sibi imagines proposuisses; ut emergentes a sacro fonte, & vitandum & sequendum pariter conspicarentur. Itaque sic habes; si placet, utere.

Abluitis quicunque animas & membra lavacris,
Cernite propositas ad bona facta vias.
Adstat perfectæ Martinus regula vitæ:
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati:
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

Item de eodem:

Dives opum Christo, pauper sibi, pulcra Severus
Culmina sacratis fontibus instituit.
Et quia cœlestes aulam condebat in actus,
Qua renovarentur fonte Deoque homines:
Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit.
Disceret ut vitæ dona renatus homo.
Martinum veneranda viri testatur imago:
Altera Paulinum forma refert humilem.
Ille fidem exemplis & dictis fortibus armat,
Ut meriti palmas intemerata ferat.
Iste docet fusis redimens sua crimina nummis,
*Vilior ut sit * res, quam sua cuique salus.*

* id est, pecuniæ. Vide epist. 1. Append. n. 6.

4. Certe probatur jam te non ridendum, magisque probandum, si hac tantum ratione longissime dissimiles cominus pinxisse videaris; ut in Martino forma justitiæ & summa virtutum, in nobis conscientiæ ini- E quitatis obtritio & confessio cerneretur, ut & beatis exemplum pateret & miseris. In illo speculum fortitudo, in nobis solatium haberet ignavia. Illum intuerentur, qui præceptum sufficerent implere virtutibus: in nobis

Terrenis moritur, perpetuis oritur.
Culpa perit, sed vita redit; vetus interit Adam,
Et novus æternis nascitur imperiis.

Sequentes ad basilicarum picturam sunt.

Corpore, mente, fide, castissimus incola Christi
Condidit ista Deo tecta Severus ovans.
Totus & ipse Dei templum viget hospite Christo,
Gaudentemque humili corde gerit Dominum.
Ecce velut trino colit unam nomine mentem:
Sic trinum sancta mole sacravit opus.
Ampla dedit populo geminis fastigia tectis,
Legibus ut sacris congrueret numerus.
Nam quia latorem duo Testamenta per unum
Pacta Deum in Christo copulat una fides:
Iste duas inter diversi culminis aulas
Turrito fontem tegmine constituit.
* V. N. ccxxxix. *Læta novos geminis ut mater * Eclesia partus*
Excipiat finibus, quos aqua protulerit.
* V. N. ccxxxix. *Aula duplex tectis, ut * Eclesia Testamentis:*
Una sed ambobus gratia fontis adest.
Lex antiqua novam firmat, veterem nova complet:
In veteri spes est, in novitate fides.
Sed vetus atque novum conjungit gratia Christi;
Propterea medio fons datus est spatio.
Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
* V. N. CXLIV. *Infantes * niveos corpore, corde, habitu;*
† id est recentes. *Circumdansque † rudes festis altaribus agnos,*
V. carm. 25. v. 211. *b Cruda salutiferis imbuit ora cibis.*
Hinc senior sociæ congaudet turba catervæ:
b *Alleluia novis balat ovile choris.*

6. Cum hos operibus unanimitatis tuæ manufactis dedissem, illam non manufactam in domestica tua ecclesia gratiam Dei, qua perpetuum tibi hospitem in ea Clarum largitus est, silere non potui. Itaque sanctæ C ipsius memoriæ versus, non quia aliquid divinis ejus meritis dignum loqui possem, sed ut studium plurimæ in illius animam caritatis exprimerem, ausus sum facere, & unanimitati tuæ mittere. Quos tu coram

a Sic MSS. codices Reg. Vat. & Vien. cum editis quinque, licentia poetica. Edit. Poelm. *idem*. Vide carm. 15. v. 334.

b Ita MS. codex Vatic. cum 2 editis. MS. Vien. & Latinius, *Pura*. MS. Reg. & editi tres *Cara*, mendose. Ed. Schot. *Cara*.

Qui meritis superis spiritus involitas;
Sive patrum finibus recubas, Dominive sub ara
Conderis, aut sacro pasceris in nemore:
Qualibet in regione poli situs aut paradisi,
Clare sub æterna pace beatus agis;
Hæc peccatorum bonus accipe vota rogantum,
Ut sis Paulini Therasiæque memor.
Dilige mandatos interveniente Severo,
Quos ignorasti corpore sic meritos.
Unanimi communis amor sit fomes utrisque
Perpetui summo fœderis in Domino.
Non potes implicitos divellere; si trahis unum;
Unus adhærentem, quo rapitur, rapiet.
Ergo individuos pariter complectere fratres,
Utque sumus, sic nos dilige participans.
Sic Deus accivit, sic nos Martinus amavit;
Sic & tu pariter Clare tuere pares.
Non meritis, sed amore pares; tu sancte valebis
Exorare, pares & meritis fieri,
Si cum Martino socia pietate labores,
Ut vincant vestræ crimina nostra preces:
Et simul in vestri ducamur sorte Severi,
Vestraque nos semper protegat ala sinu.

7. Quod si Dominus desiderium animæ vestræ fecerit secundum fidem vestram, adjiciens ornatui & sanctificationi operum vestrorum, ut * sacros cineres de sanctis gloriosorum apostolorum aut martyrum reliquiis adipiscamini (quia hujus voti præsumtione vos aliam apud Primuliacum nostram & priore majorem basilicam præparasse cognovimus) dignum opere fidei vestræ, & operis fideliter elaborati dedicatione proculdubio celeberrima, Sanctorum quoque reliquiis decens arbitramur, ut hoc etiam quod de Cruce misimus, pariterdepositum sacratumque veneremini. Quod si ita placuerit, placitum vestrum hi, si videbitur, versiculi nuntiabunt:

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compositis sacra cum cruce martyribus.
b * V. N. CXLVI. *Cuncta salutiferi coeunt [b] martyria Christi,*
*Crux, * corpus, sanguis, martyris ipse Deus.*
* 10.. nobis. *Namque Deus semper * vobis sua munera servat;*
Atque ubi Christus, ibi Spiritus, & Pater est.

a *Artus conditur exanimus.* Vide eumdem Græcismum carm. 22. v. 53. Edd. quatuor, *exanimus*, mendose; *artus* enim singulari numero non effertur.

b Sic MSS. codices & ed. Rosv. licentia poetica. Gravius, Grinæus, Schottus & Poelmannus offensi in secundam syllabam productam in *martyria*, substituerunt *insignia*,

Sic

Pulvere Sanctorum mors pretiosa juvat.

9. Habes versus operibus quidem tuis sanctis & magnificis indignos, persuasioni tamen tuæ, quam habes tibi de me * quam mihi credere, competentes. Quos si non erubueris [c] spectandos domesticæ ecclesiæ tuæ parietibus inscribere, vindicabor. Credo enim vel tunc de meis ineptiis erubesces; & pœnitebit te desiderii & exactionis tuæ, cum ædificia, quæ immaculata adhuc operis tui gratia splendent, obscurata næniis insipientiæ meæ; &, ut digno meis versibus verbo utar, * caccabata, ridentibus multis vel nauseantibus confusus aspicies. Nec laborabis fallere, ut te lector autorem putet; cum ineptia nemini in te nota, possit instruere lectorem, ne tibi meum carmen, id est, crimen imponat: qui tamen vel proditoris vel scriptoris nomine culpandus es. Sed ne quis me injuriosum judicet illa regula qua perscribitur: *Quod tibi nolueris, alii ne feceris:* idem a me prius basilicas meas pertulisse præsentibus illi documentis probabis: ut hoc quoque ostendas unanimitatem nostram, quod sive gratia sive injuria me tibi comparans, eadem in tuas qua etiam in meas ædificationes temeritate peccavi. Sed hujus sive gratiæ, juxta patientissimum mei animum tuum; sive juxta meum indignissimum munus, injuriæ autor aut reus noster tibi Victor habeatur, qui sanctissimus nostræ caritatis interpres hoc se tibi gratiorem a nobis redire præsumsit, quo depressior sub injusto ineptiarum ad te

* Subaud. magis.

* V. N. CXLVIII.

Tob. 4. 16. Matt. 7. 12.

B

nostrarum onere revertisset. Nam hoc etiam accrescere fascibus suis voluit, ut nostrarum tibi basilicarum versus simul picturasque portaret. Meritoque faciet, si cum hac se tibi querimonia deficiens & curvus intulerit, ut clamet: Ecce *propter mandata labiorum tuorum ego ambulavi vias duras*; & clamet: *Super dorsum meum fabricati sunt peccatores*, qui in tot epistolas *prolongaverunt iniquitatem suam*. Ps. 16. 2. Ps. 128. 3.

C

10. Recepi igitur & hunc ad peccata mea tumulum, ut fratri cupidissimo talis sarcinæ, qua ejus anima gravato corpore levaretur, præstarem quam desiderabatur injuriam. Nam & vere ad unanimitatem nostram congruere hæc illius postulatio videbatur, qua asserebat ut oporteret tibi nostras in Domino ædificationes ita notescere, ut nobis tuas in titulis & in picturis indicare voluisses. Hac igitur ratione persuasus, basilicas nostras tuis, sicut & operis tempore & voti genere conjunctæ sunt, ita etiam litteris compaginare curavi: ut in hoc quoque

D

nostra conjunctio figuraretur, quæ jungitur animis, & distat locis; sic & ista, quæ in nomine Domini eodem spiritu elaborata construximus, diversis abjuncta regionibus, ejusdem tamen epistolæ serie sibi tamquam [d] contignata visentur. Basilica igitur illa, quæ ad dominædium nostrum communem Patronum in nomine Domini Christi [e] Dei jam dedicata celebratur, quatuor ejus basilicis addita, reliquiis apostolorum & mar-

[a] Sic emendavimus ex editis Poelm. Grin. & Schot. quod præcedentibus bene respondet. Alii codd. *martyris & crux*.

[b] Ita MS. Vien. favente MS. codice Regio. Alii, *junctus*.

[c] MSS. Reg. & Vien. cum editis quatuor, *spectandis*.

[d] Ita edit. Rosv. Vera lectio, quæ confirmatur carm. 25. v. 12. v. 57. MSS. tres codices cum editis quatuor, *consignata*. V. Var. Lect.

[e] Addidimus, *Dei*, ex MSS. Reg. & Vien. Hæc lectio confirmatur n. 12. v. 1.

ty-

Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum Cruce apostolicos quæ sociant cineres.
Quam bene junguntur ligno Crucis ossa piorum,
Pro Cruce ut occisis in cruce sit requies!

* V. N. CLIX.

12. Totum vero extra concham * basilicæ spacium, alto & lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula * intra porticus quaterna longis basilicæ lateribus inserta, secretis orantium vel *in lege Domini meditantium*, præterea memoriis religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent. Omne cubiculum binis per liminum frontes versibus prænotatur, quos * inserere his litteris nolui, eos tamen quos ipsius basilicæ aditus habent, scripsi; quia possent, si usurpare velis, & ad tuarum basilicarum janunas convenire, ut istud est:

* V. N. CLX.
Ps. 1. 2.
* V. N. CLXI.

Pax tibi sit quicumque Dei penetralia Christi
Pectore pacifico candidus ingrederis.

Vel hoc, de * signo Domini super ingressum picto hac specie, qua versus indicat:

* id est, signo crucis.

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Præmia: tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Alteri autem basilicæ, qua de hortulo vel pomario quasi privatus aperitur ingressus, hi versiculi hanc secretiorem * forem pandunt.

* V. ep. 28. n. 5. & carm. 24. v. 613.

Cœlestes intrate vias per amœna vireta
Christicolæ; & lætis decet huc ingressus ab hortis,
Unde sacrum meritis datur exitus in paradisum.

Hoc idem ostium aliis versibus ab interiore sui fronte signatur:

[b] *Quisquis ab æde Dei perfectis ordine votis*
Egrederis, remea corpore, corde mane.

13. Prospectus vero basilicæ non, ut usitatior mos est, Orientem spectat, sed ad domini mei beati Felicis basilicam pertinet † memoriam ejus aspiciens: tamen cum duabus dextra lævaque * conchulis intra spatiosum sui ambitum apsis sinuata laxetur, una * earum immolanti hostias jubilationis antistiti patet, altera * post sacerdotem capaci sinu receptat orantes. Lætissimo vero conspectu tota simul hæc basilica [c] in basilicam memorati Confessoris aperitur trinis arcubus paribus, perlucente * transenna: per quam vicissim sibi tecta ac spatia basilicæ utriusque junguntur. Nam quia novam a veteri paries apside cujusdam monumenti interposita obstructus excluderet, totidem januis patefactus a latere Confesoris quot a fronte ingressus sui foribus nova reserabatur, quasi * diatritam speciem ab utraque in utramque spectantibus præbet, sicut datis inter utrasque januas titulis indicatur. Itaque in ipsis basilicæ novæ ingressibus hi versiculi sunt.

† id est, tumulum.
* V. N. CLXII. CLXIII. & CLXIV.
* V. N. CLXV.
* V. N. CLXVI.

*Alma domus triplici patet ingredientibus * arcu,*
Testaturque piam janua trina fidem.

* V. N. CLXVII.

14. Item dextra lævaque Crucibus minio superpictis hæc epigrammata sunt:

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet.
Quæque super signum resident cœleste columbæ
*Simplicibus * produnt regna patere Dei.*

* V. N. CLXVIII.

Item de eodem:

Hac cruce nos mundo, & nobis interfice mundum.
Interitu culpæ vivificans animam.

[a] Sic reposuimus juxta MSS. codices Reg. & Vien. & edit. Schot. Verissima lectio. Alii codices *Melanæ*. Vide Not. CXXXVIII.

[b] MSS. Reg. & Vien. *Quisque Domus Domini*.

[c] Sic emendavimus ex MS. codice Vien. Prius erat, *in basilica*.

Nos

In aliis isti bini:

Antiqua digresse sacri Felicis ab aula,
In nova Felicis culmina transgredere.

Item:

Una fides trino sub nomine quae colit unum,
Unanimes trino suscipit introitu.

16. In secretariis vero duobus, quæ supra dixi circa apsidem esse, hi versus indicant officia singulorum.

A dextra apsidis:

* V. N. CLXXI.
*Hic locus est veneranda * penus qua conditur, & qua*
Promitur alma sacri pompa ministerii.

A sinistra ejusdem:

* V. N. CLXXII.
Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.

De fundana basilica.

17. Egrediamur jam Nolana hac basilica, & in Fundanam transeamus. Fundis nomen oppido est, quod æque familiare mihi fuit dum maneret possessio, quam illic usitatiorem habui. Itaque vel ad pignus quasi civicæ caritatis, vel ad memoriam præteriti patrimonii, basilicam dare in ipso oppido, quoniam & indigebat, ruinosam & parvam habens, voti fuit. Propterea & hos versi- C culos adjiciendos putavi, quos illi in hoc oppido dedicandæ basilicæ paravimus. Nam adhuc in opere est, sed propitio Deo dedicationi propinqua. Quod tamen ea mihi maxime ratio persuasit, quia & in hujus apside designatam picturam meus Victor adamavit, & portare tibi voluit, si forte & eam de duabus elegeris in hac recentiore tua pingere, in qua æque apsidem factam indicavit. Sed de hac apsida an abside magis dicere debuerim, tu videris: ego nescire me fateor, D quia hoc verbi genus nec legisse reminiscor. Verum hanc quoque basiliculam, de benedictis apostolorum & martyrum reliquiis sacri cineres, in nomine Christi Sanctorum Sancti, & Martyrum Mertyris, & Dominorum Domini, consecrabunt. Ipse enim testatus est se vicissim confessorum suorum confessorem futurum. Ideo super [b] hac propter picturam gratia * geminatus est titulus. [b] * V. N. CLXXIII.

De pictura.

Sanctorum labor & merces sibi rite cohærent,
Ardua crux, pretiumque crucis sublime, corona.
Ipse Deus, nobis princeps crucis atque coronæ,
Inter floriferi cœleste nemus paradisi,
Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agnus ut innocua injusto datus hostia leto.

[a] Cum Sacchino ita emendatum, refragantibus omnibus codicibus; quod & sensus postulat, & confirmant n. 12. duo priores versus. Ante erat, *pars*.

[b] Sic emendavimus juxta MS. codicem Vien. Alii, *præter*,

Ali-

Ps. 67. 20. labore molieram: sed *benedictus Dominus die*
Ps. 71. 18. *quotidie, qui facit mirabilia solus*: sicut *con-*
Ps. 113. 8. *vertit petram in stagnum aquæ*, sic & terre-
na cœlestibus mutat; & hanc nobiscum,
quamquam de suis & hic & ibi rebus per-
mutationem facere dignatur; ut quæ corpo-
raliter molieram in terris, latenter in cœlis
per ipsum ædificentur; tunc revelanda no-
* a n facies bis, cum * specie videbimus, quæ nunc
2. Cor. 3. 18. 1. Cor. 13. 12. per fidem providemus. Itaque hic semina- B
Galat. 6. 8. mus, & ibi [a] metimus: hic spargimus, &
a ibi congregamus: hic vivimus, & ibi con-
versamur: hic accingimur, & ibi milita-
mus: hic pugnamus, & ibi vincimus; vel
si istic vincimus, ibi coronamur. Ita quod
istic manu struimus; illic fide condimus.
Et harum nobis quamvis terrestrium ædifi-
catio fabricarum si voto & studio spiritali
struatur, beata cœlestium est præparatio
Joan. 14. 2. mansionum. Hæc enim ædificantes in Do-
mino ex adeptu fidei, ædificamur ipsi a Do-
Matth. 8. 5. Luc. 7. 5. mino per ejusdem fidei profectum. Nam & C
Evangelicus ille Centurio exemplum nobis
est ad spem certam mercedis æternæ, hujus
specialiter operis gratia recipiendæ; qui ad
promerendam filii sanitatem, & ipsum Do-
minum Jesum fidei suæ prædicatorem haben-
dum eo potissimum meriti valuit, quod
plebs Domini, quæ tunc adhuc in Judæis
tantum erat, illi de Synagogæ ædificatæ te-
stimonio suffragata est.

19. Quid igitur miseri nunc quiescimus
Matth. 20. 6. oscitantes, & quasi non conducti mercena- E
rii, in tumultuoso hujus seculi foro vacua
manu stamus? vel si conductis nobis debe-
re patrem familias suum denarium cogite-
mus, ut aliquid in vinea ejus operemur, id
tamquam illi potius quam nobis profutura
faciamus. O miseri homines! largiri nos ali- Luc. 16. 9.
quid credimus: negotiamur, & liberales ha-
bemur, qui avarissimi esse convincimur; &
quidem tanto avariores cupidissimis terræ
fœneratoribus, quanto amplius est cœlestia
de terrenis, & beata de miseris egenisque
rebus emere; quam terrena terrenis, & la-
bentibus lapsura mercari, & Dominum quam
* hominem fœnerare. Damnatur in Lege * V. N. LXX.
qui pecuniam suam dederit ad usuram, & mu- Exod. 22. 25.
nera super innocentes acceperit: ecce Evange- Lev. 25. 36.
lii gratia ostendit nobis, quomodo eadem Deut. 23. 19.
crimina ad innocentiam sanctitatemque mu- Ps. 14. 5.
tentur; nec pœnæ, sed premii retributio
consequatur, si tantum in præcepta divina
salutaris cupiditate fidei convertantur. Da Prov. 19. 17.
ad usuram pecunias tuas, sed Christo; & Eccli. 29. 1.
salutaris usura est.

20. Item in seculo corrupti muneribus Exod. 23. 8.
reorum judices condemnantur: sed quisquis Deut. 16. 19.
homo præventus in aliquo peccato, diffidens
innocentiæ tuæ, affers pretium salutis tuæ
Judici nostro, ne verearis quasi corruptio-
nis injuriam justitiæ Dei facere. Accipit a
te Christus libens salutis tuæ pretium, quia
mavult misericordiam quam sacrificium. Sed Osee 6. 6.
forsitan quæris, ubi illum invenies, & qua sec. LXX.
corrumpas via quem non vides. *Surge*, in- Matth. 9. 13.
quit, *qui dormis, & [b] erige te a mortuis, &* Ephes. 5. 14.
attinges Christum: hoc est, discute carnalis b
inertiæ somnum, & depressam cogitatione
terrena mentem a mortuis curis, hoc est
conversatione carnali, erige, attollens & di-
rigens in Dominum animam tuam, *& attin-*
ges Christum. Operando præceptis ipsius, vi-
debis eum in omni paupere, tanges eum in

[a] Ante erat, *metemus*. Correctionem nostram pro-
bant ea quæ sequuntur.
[b] Ita MS. Reg. cum editis quatuor. Vera lectio
quæ confirmatur ex sequentibus & ex epist. 9. ad A-
mandum num. 2. MS. Vatic. cum edit. Rolv. *exigere*.

omni

[illegible]
Luc. 16.19. perno paupere Evangelicus sermo patefecit,
ut intelligamus consilium communis Autoris, quo divitem pauperi, & pauperem diviti præparavit, ut abundans egentis substantia alimoniæ sit, & opulento inops ma-
2. Cor. 8.14. teria justitiæ: *ut fiat*, sicut Apostolus dixit, *æqualitas*: & in illo seculo repensanda illis egestate præsenti opibus æternis, redundet illorum abundantia ad inopiam nostram, si nostra istic abundantia ad illorum indigentiam commodaverit. Semine-
1. Cor. 9.11. mus ergo illis carnalia, ut metamus ab illis spiritalia. Laboret nunc de terrenis manus, ut tunc de cœlestibus anima reficiatur. Spes præsens ædificet rem futuram. Faciamus istic tecta, quæ nos illic tegant. Pascatur istic pauper, ubi me divite eget; ut me illic pascat, ubi me egente saturabitur. Videte comercium spiritale; &, si potestis negate nos avaros, qui terram vendimus & tributum, ut immunitatem regni cum æternitate coemamus.

22. Fragilem arenam jacimus, ut domum
Gen. 11. 4. fundemus æternam, & de vilibus attingamus astra cæmentis: de quibus non illam confusionis & superbiæ turrem destruendam opere irrito machinamur, sed in ipso angulari la-
Ephes. 2. 20. pide fundamur, ut surgamus per ipsum in
Ps. 60. 4. ipsius plenitudinem, qui est *turris fortitudi-*
Luc. 14. 28. *nis a facie inimici*. Hanc ipse nos turrem ædificare, computatis ante sumtibus, jubet, ne interrupta ædificatione defecti, temeritatis improvidæ notam, & dignam irrisionem frustra audacis ignaviæ perferamus. Sumtus autem noster fides firma est. Ergo & secundum veritatem Dei credens, qui spes, & opes &
Ephes. 2.21. vires suas Dominum Jesum habet, ejus omnis

C [illegible] Exod. 13. 21.
mus in terra cœlestem *ejus viam*; oremus, ut Ps. 66. 3.
per hæc nunc Ecclesiæ *tabernacula ingrediamur usque ad domum Dei*; ubi & ipse Dominus, ille summus & *factus nobis a Domino*, Psal. 41. 5. juxta Psalt. Rom.
& *excisus a monte*, & idem auctus in montem Dan. 2. 35.
lapis exstat, qui *est mirabilis in occulis nostris*. Ps. 117. 23.
Ipse se nunc ædificationi nostræ & fundamento præstet & culmini, quia ipse est *initium & finis*. Super eamdem petram, nam & *petra Christus est*, extra quam nemo potest do- Apoc. 1. 8. 1. Cor. 10. 4. Matth. 7. 24. 1. Cor. 3. 12. Exod. 1. 14. & 5. 7.
D mum stabilem fundare, non stipulam, aut fœnum, & paleas, sicut in Ægypto servientes in cophino, manus congerant; ne luteis ædificiis operum sordidorum laterem, ut ajunt, lavemus, & incurvati oneribus laborum servilium devertamus dorsum nostrum a Domino; a quia ut conversos a lice reficit lumine, ita aversos afficit cæcitate. a Ps. 80. 7.

24. Videamus autem ædificantes, quid de nostra fragili terrenaque substantia dignum divino fundamento superædificare possimus, 1. Cor. 3. 10.
E ut ab ipso principali lapide vivificati, lapides in fabricam templi cœlestis aptemur. 1. Pet. 2. 5.
Aurum sensus nostri & sermonis argentum conflemus in Christo, ut nos in hujus mun- Sap. 3. 6.
di fornace purgatos, aurum ignitum, & moneta imaginis suæ dignum ipse placitarum sibi animarum discussor efficiat, nosque ipsos illi de operibus luminis pretiosos lapides afferamus. Neque in cordibus ligni duritia stolidi, neque in operibus fœnea siccitate aridi, neque in fide vel caritate mobiles & infirmi levium fragilitate palearum; sed ut opus arbi-
F trii nostri non arsurum paretur, & inconcussum pacifica operatione consurgat; oremus Al- Ps. 121. 6.
tissimum eam pacem ædificationis nostræ, qua paries ille aliquando in templi murum factus

a Repofuimus *quia* ex MSS. Reg. & Vien. & editis codicibus quatuor. Edit. Rosv. *qui*.

terere satanam sub pedibus nostris, ut impleatur & illa pro nobis Prophetia: *Contritus est malleus universæ terræ*. [C] [Jer. 50. 23.]

25. Expedit autem nobis, ut etiam ædificatum cordis nostri templum sæpe Dominus Jesus revisat, [Matt 21. 12. Marc. 11. 15.] veniens in flagello timoris sui, ut ejiciat de nobis mensas nummulariorum, & venditores boum vel columbarum; ne quod avaritiæ commercium animus noster exerceat, neque in nostris sensibus tarditas boum stabulet: quia *ubi non sunt boves, præsepia munda sunt*. [Prov. 14. 4. juxta LXX.] Neque simus innocentiæ nostræ vel divinæ gratiæ venditores, [D] ne faciamus orationis domum speluncam latronum. [Matt. 21. 13. Luc. 19. 46.] Expurgatis enim omni malitiæ fermento sensibus nostris, [1. Cor. 5. 7.] inambulabit libenter Dominus noster Jesus Christus: & velut in illis quinque porticibus spatiabitur Sapientia, [Johan. 5. 2.] virtus Dei, quæ *sanat omnes languores nostros*. [Ps. 102. 3.] Nam & in anima nostra multi, sicut in illa ad Piscinam olim medentem porticu, jacent ægri & debiles: [a] quam si adeat Dei verbum, & avaritiæ lepram, & invidiæ ferruginem, & intemperantiæ cæcitatem, [E] & iracundiæ phrenesim, & luxuriæ paralysim, præcepto medente, depellet; & nos non solum ad sanitatem innocentiæ, sed etiam ad firmitatem patientiæ refectos, jubebit illico non solum exsurgere de infirmitatis lectulo, sed etiam ipsum lectum tollere, ut portemus validi, quo portabamur infirmi. [Joh. 5. 8.] Quod profecto etiam in spiritali vel ægritudinis vel sanitatis nostræ genere completur, cum carnem nostram, cui ut lectulo dediti jacebamus in vinculis vitiorum & infirmitate virtutum, [F] postea in verbo Dei per gratiam Jesu Christi ad bonam incorruptamque mentem, renovato interiore, sani quasi

Scribit Alethio qui aliquid operis a Paulino poposcerat, & dicit se minus idoneum qui ejus satiare valeat desiderium. Is Alethius postea in episcopatu Cadurcensi successit Florentio fratri. V. Dissert. 3. num. 2. [C]

Beato & merito venerabili ac dilectissimo fratri
* ALETHIO, PAULINUS. [* V. N. CLXXVI.]

1. DEO gratias, qui odorem gratiæ in te suæ per eloquia litterarum tuarum manifestavit mihi. [2. Cor. 2. 14.] Per fratrem enim carissimum in Deo Victorem meum, hoc munere militantem Deo, [D] ut fraternæ serviat caritati, seque nobis per longinqua terrarum intervalla * discretis, [* id est, separatis, distantibus. V. ep. 29. n. 9.] impigrum annuis discursibus tabellarium præbeat, & religiosissimis officiis mutuo visitantium corporalem laborem spiritali impendat affectu: per hunc ergo fratrem & conservum in Domino, qui communis & unanimus; nam & vobis ea se, qua nobis insitus est, acceptissimum gratia gloriatur, per hunc inquam, mihi sancte venerabilis frater, tam dulce quam insperatum mihi munus accepi, [E] epistolam tuam; in qua nobis bonus cordis tui thesaurus apparuit, [Matt. 12. 35.] ut merito percepta officii tui benedictione gauderem, cum faciem interioris tui castissimo speculatus eloquio, quantum in te mihi a Domino adjutorium [b] conferat, agnoscerem.

2. Sed in iis quæ mihi injungenda dives inopiæ æstimator putasti, sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti: fama tamen, quantum intelligo, Dominici operis persuadente inductus es, [F] ut secundum opus Domini, quo nobis curam redemtionis nostræ inspirare dignatus est, ingenii quoque & oris opes suppetere nobis arbitra-

a MS. Reg. *quæ si audias*.
b Ita MS. Vien. & edit. Chifflet. favente edit. Schot.

Alii codices, *conferam*.

reris.

* Aliàs Epistol. XXXIV. f. anno 403. & missus cum superiore epistola.

Eloquenter, erudite, ac pie beneficentiam in pauperes prædicat.

1. NON frustra, dilectissimi mei, jumentis præsepe ponitur, neque tantum ad speciem videndi jacet; mensa etenim quædam est, quamlibet irrationabilium animantium, tamen ab hominum ratione composita, ut per eam quadrupedia cibum capiant. Quod si ii, qui præsepia ædificare curaverint, negligant pabulum inferre, *a* proclivius tabida inopi stabulo jumenta deficient, & non pascentia fames depascitur animalia. At illi dignum negligentia vel avaritia damnum de toto capessent, quibus præsepis parandi tantum labor fuerit, & replendi cura defuerit: pariter enim cum animalibus mortuis & usum præsepis amittent; duo gravia damna juste ferentes, qui unum necessarium utilis impendii sumtum pepercerint ministrare. Hoc igitur exemplo, dilectissimi, cavere debemus, ne damnum animæ & dispendium salutis adeamus, negligentes in Ecclesia positam a Domino mensam indigentibus, quam despicientibus oculis intuemur, aut aridis manibus præterimus. Absit, quæso, ab animis vestris tale contagium. Facile enim serpit cancer avaritiæ in præcordia nullis misericordiæ munita visceribus, captamque vipereis alligat vinculis animam, si ab operibus bonis nudam, & materia captivitatis,

...Cœlestis igitur trapezitæ hæc mensa est, thesaurum vitæ struens, & ad margaritam negotiandam Dei fœnus exercens. Qui enim * fœnerat pauperes Domini, præstolatur a Domino retributionem mercedis æternæ. Sed & beatus apostolus Paulus nos docens, inter sollicitudines omnium Ecclesiarum non minimam sibi curam pauperum esse testitur; ait enim, *Tantum ut pauperum memores simus, quod studui f facere idipsum*. Idem alibi clamat: *Nihil intulimus in hunc mundum, verum nec auferre possumus*; & iterum: *Quid enim habes quod non acceperis?* Atque ideo, dilectissimi, non ut de proprio restricti simus, sed ut de credito fœneremus. *Dispensatio* enim, inquit, *nobis credita est*; & temporalis pecuniæ usura communis, non privatæ rei æterna possessio. Si cognoscas eam temporaliter in terra tuam, poteris in cœlestibus tibi facere perpetuam: si reminiscaris in Evangelio illos susceptores Domini talentorum, & quid cuique paterfamilias reversus retribuerit, scies quanto sit utilius ponere ad mensam Domini multiplicandam pecuniam; quam sterili fide *g* nullo reditu creditoris, magno inutilis servi dispendio, in sola pœnarum illius incrementa esse servatam.

4. Festina igitur illam potius vocem mereri ut audias: *Euge bone serve, intra in gaudium Domini tui*; quam illam, *Serve nequam*

Marginal references: Matt. 13. 45. — * V. N. LXX. — Galat. 2. 10. — 1. Tim. 6. 7. — 1. Cor. 4. 7. — 1. Cor. 9. 17. — Matt. 25. 14. — Matt. 25. 21. Luc. 19. 22.

a Sic MS. codex Vien. cum edit. Chiffl. Alii, *tenerer.*
b Ita emendavimus ex MS. Vien. & editis Chiffl. & Schot. MS. Reg. cum tribus editis, *exundarent, dulcescere*. Rosv. *exundaret dulcescere*.
c Ita omnes codices præter Vatic. & Rosv. in quibus, *corde*.
d Sic reposuimus ex MS. codice Viennensi, edit. Chifflet. & Latin. Ante erat, *proclivi*.
e Ita emendavimus ex MSS. codicibus Reg. & Vien. & editis Grav. Schot. & Chiffl. Alii duo editi, *pertineat*. Ed. Rosv. *pertineat*.
f Ita Scriptura sacra, MS. Reg. & edit. Chiffl. In aliis editis codicibus male interpungebatur, *quod studui facere. Idipsum item*, &c.
g Vulgatam retinuimus lectionem quoadusque ex MSS. codicibus major lux affulgeat. MSS. enim Reg. & Vien. *quam sterili fide odiosa remansisti quare nulli*, &c. Nec placet Chiffletii correctio, *quam sterili fide odiosam remansisse a te avare, nullo reditu creditoris ..... servatam*.

receptione venturi; & propterea non fuit immemor ejus ipse dispositor, jamque sententiam suam ipse mundi arbiter [a] præcucurrit; & quam in judicio coronaturus est, in Evangelio prædicavit.

5. * Fœneremus igitur Dominum de [b] donis Domini: nihil enim sine ejus munere possidemus, sine cujus nutu nec ipsi sumus. Et nos præcipue, quid nostrum putemus, qui majori & speciali debito non sumus nostri? & non solum quia facti a Deo, sed & emti sumus. Gratulemur autem quia magno emti, quippe sanguine ipsius Domini: quo pretio & viles & vænales esse desistimus, quia vilior servitute libertas liberum esse justitiæ. Talis etenim liber servus peccati & captivus est mortis. Sua igitur Domino dona referamus; demus illi qui in omni paupere accipit. Demus, inquam, gaudentes, & recipiamus ab ipso exsultantes. Placet enim ipsi talis injuria, ut vim regno ipsius inferamus, bonis operibus cœli claustra frangentes. Dominus enim noster, qui *solus bonus*, ut *unus Deus*, non avaritiæ studio accipere desiderat, sed largitatis affectu. Quid enim non habeat, qui omnia dedit? Aut quid non possideat qui ipsos possidet possidentes? quia omnes viri divitiarum in manibus ejus: sed immensa ejus justitia pariter & bonitas de ipsis muneribus suis vult sibi munera invicem fieri; ut sibi materiam erga te beneficentiæ pariat, quia bonus est: & tibi faciat meritum, quod digne recipias, quia justus est.

6. Patent igitur thesauri bonorum illius, & divitiæ bonitatis ejus in promtu sunt, ut

* V. N. XXX. — 1. Cor. 6. 20. — Matt. 25. 40. — Matt. 11. 12. — Matt. 19. 17.

C ris divitem faciat. Ne trepides, ne cuncteris, ne parcas. Esto violentus Deo, rape regna cœlorum. Qui vetat aliena contingi, sua gaudet invadi: & qui damnat avaritiæ rapacitatem, laudat fidei rapinam. Pransores tui dudum stant pro foribus tuis, tempus & regem mensæ opperientes. Tu convivas moraris: curre sollicitus, ne diutius maneant jejunantes; & injuria eorum excitetur is qui fecit illos, & qui illos bono tuo pauperes fecit. Nam potuerat, dilectissimi, Dominus omnipotens æque universos divites facere, ut nemo indigeret altero: sed infinitæ bonitatis consilio sic paravit misericors & miserator Dominus, ut tuam in illis mentem probet. Fecit miserum, ut agnosceret misericordem. Fecit inopem, ut exerceret opulentum. Materia divitiarum tibi est fraterna paupertas, si intelligas super egenum & pauperem; nec tibi tantum habeas quod accepisti, quia ideo & illius partem tibi in hoc seculo contulit Deus, ut tibi deberet quidquid de suis donis tuo voluntario affectu indigentibus obtulisses, ac te vicissim in æterna die de illius parte ditaret. Per ipsos enim nunc accipit Christus, & tunc pro ipsis rependet. Docet enim nos & Evangelicus ille dives a tartaro, & in Abrahæ sinu jam non mendicus [d] Eleazarus, qui in illa pœnali ardentis divitis egestate refrigerio vitæ affluebat; docet, inquam, istud exemplum, vicissitudinem esse istic & illic humano generi distributam; repensandumque illic pauperibus, quod istic videtur negatum: & contra, divites qui pauperibus istic inopes

Matt. 11. 12. — Prov. 14. 31. — Ps. 40. 2. — Matt. 25. 40. — Luc. 16. 24.

[a] Ita restituimus ex MS. codice Vien. & edit. Chiffl. postulante sensu. Alii, *præcurrit*.

[b] MS. Reg. & editi; *bonis*; utraque lectio recepta. Ea quam reposuimus ex MS. codice Vien. & edit. Chiffl. confirmatur ex sequentibus, & n. 6. & 7.

[c] Sic emendavimus ex MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. Alii codd. *largitus*.

[d] MS. Reg *Eleazar*. Ita & apud Prudentium Cathemerin. hym. 10. v. 154. *Eleazar* in MSS. codicibus legi asserit N. Heinsius in Notis, indeclinabile nomen, pro *Lazarus* de quo Lucas in Evangelio c. 16. v. 19. & seqq. Vide quæ diximus de hac voce ad epist. 13. ad Pammach. num. 17.

fue-

necessitas laborantium, te non miserante, C [illegible]
Ps. irritent. confectis extorserit, feriant & * invitent patrem orphanorum, judicem viduarum, & compassorem pauperum Deum.

9 Cave ipsum te tantummodo ames, si
Psal. 67. 6. te amas, quia iniquitatis est ista dilectio;
Psal. 10. 6. & *qui diligit iniquitatem, odit*, ut scriptum est,
Rom. 13. 10. *animam suam: plenitudo autem legis est dilectio*
Luc. 10. 36. *proximi*, quod omnis homo homini est germanitate naturæ. Parem ergo curam tui & pauperis gere, ut imiteris imitatorem Christi, non tibi, sed aliis utilia curan-
1. Cor. 10. 33. do, ut tui impensius Deo tuta sit. Vide enim quanto crimine te superbia aut avaritia discernat ab eo, cui te Deus opere suo junxit. Refice esurientem animam, & non timebis in die malo ab ira superven-
Tob. 4. 11. tura. *Beatus enim*, inquit, *qui intelligit su-*
Psal. 40. 2. *per egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus*. Operare igitur & excole hanc regionem terræ tuæ, frater, ut, germinet tibi frugem fertilem, plenam adipe frumenti, magno cum fœnore centesimum tibi fructum multiplicati seminis afferentem.
Matth. 13, 8. In hujus vel possessionis vel negotiationis appetitum & studium sancta & salutaris est avaritia: nam talis cupiditas, quæ regnum cœleste meretur, & bonum perenne desiderat, radix bonorum est. Tales igitur, ut supra dictum est, divitias concupiscite, & hujusmodi possidete patrimonium, quod in centenos fructus vobis creditor [a] pensitet, ut vestros quoque vobiscum bonis perennibus augeatis heredes. Possessio enim hæc vere magna & pretiosa

dunt in infernum. Quod si securus in plano, neque cautus in lubrico decidas, illico irruit, & lapsum premit; nec parcit omittere, nisi frangat & devoret. Per cuncta igitur cave; dum infers pedem, cuncta circumspice. Ex omnibus enim partibus zabulus imminet, *sicut leo paratus ad prædam*. Neque ipsi terræ tuæ credas, suspen- Psal. 16. 12.
so tibi * immo munito calcandæ vestigio: * V. N. CLXXVIII
D quæ peccatum primi patris in universa hominum carne cognoscens, spinis & tribulis, & serpentibus ac bestiis ferax, senten- Gen. 3. 18.
tiam Creatoris exsequitur. Multæ præterea nobis in hoc seculo cruces, innumera discrimina, morborum labes, febrium ignes & dolorum tela grassantur in animas, cupiditatum faces [c] accenduntur, ubique prætenti latent laquei, undique stricti horrent gladii, inter insidias & pugnas vita transigitur, & per ignes doloso cineri suppositos ambulamus.

E 11. Igitur priusquam in aliquam tantarum ægritudinum labem casu vel merito actus incurras, festina medico susceptus & carus fieri, ut in tempore necessitatis paratum habeas remedium salutis. Eccli. 38. 1.
Aliud est, quando tu solus oras pro te; & aliud, quando multitudo pro te apud Deum trepidat. Tu taces, & [d] cum taces, illi pro te clamant. Et vident te, & arrident. Inveniunt te, & adsalutant; & egestatis & debilitatis immemores, corpora ipsorum tua sanitate vegetantur, animæ tuo aspectu vigescunt.
F Tu quippe ager illis fertilis, tu fundus es

[a] MS. Vien. & edit. Chiffl. *pensset*. MS. Reg. cum editis quatuor, *creditor pensitet*.
[b] MS. Vien. codex & edit. Chiffl. *sæpe se gressibus*. Melior & verior vulgata lectio quam retinemus. Vide ea quæ præcesserunt & subsequuntur.

[c] MS. Reg. & edit. Chiffl. *accedunt*, mendose, ut nobis videtur.
[d] Hæc duo verba absunt a MS. codice Vien. & edit. Chifflet.

fructuo-

Matth. 24. 46. mem vestium præparatu. *Beatus homo, quem veniens Dominus invenict ita facientem.* C

* Alias XIX. quæ autem 35. erat, nunc 43.

EPISTOLA XXXV. *

Scripta anno 403.

Paulinus commendat Delphini precibus animam demortui fratris sui, & seipsum.

b Beatissimo & venerabili, semper nobis b desiderantissimo patri DELPHINO,

PAULINUS.

BREVES sanctæ affectionis tuæ litteras magno affectu nobis copiosas, in toto, quo desideravimus, corde suscepimus. D Sed quia *omni rei tempus est*, nunc ut in tempore contristationis, tempus etiam breviandi sermonis esse visum est. Contristatos autem nos vehementer fatemur, non tam de obitu corporali fratris nostri, quam de negligentia ejus spiritali, qua relinquendarum istic potius curarum, quam providendorum illic remediorum memor, posthabenda præposuit, & præponenda posthabuit. Quem oportuit & illa potiora pro se curare, & hæc temporalia pro filiis non prætermittere. Unde petimus, ut paterna affectione compatiens huic nostro dolori meminisse digneris, & illum quondam spiritalem tibi filium gratia Dei fuisse progenitum, & ideo tuæ specialiter curæ hanc esse causam, ne pietatem tuam, quæ nobis filiis gloriabatur, dilapidata hereditariæ portionis substantia confundamus: sed potius ut orationibus tuis condonetur tibi, ut & illius animam vel de minimo sancti- F

Eccl. 3. 1. sec. LXX.

2. Cor. 12. 14.

Luc. 15. 13.

Sancto & merito venerabili, ac dilectissimo AMANDO,

PAULINUS.

DULCISSIMUM oris vestri gustum in brevi sanctitatis vestræ sermone libavimus. Nam sicut mellis gutta idem sapit quod totus favus, sic & in uno licet verbo stillicidium linguæ vestræ totum sanctæ animæ vestræ saporem refert: quia quidquid de bono thesauro promitur, bonum atque pretiosum est. Nec ideo margarita vilis est, quia exigua; sed ideo magis pretiosa, quia & in exiguo modo magnum pretium habet, ita ut, sicut Evangelica quoque testatur autoritas, profligatis etiam comparanda patrimoniis apperatur. Sed & granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exitat in olere. Cujus seminis verbum quia in vobis satum est, & in corde vestro viget, unde cor ardens habetis in via Domini, ideo etiam brevis sermo vester dulcedinem simul ac vigorem verbi cœlestis tenet, & nobis ministrat, ut nos etiam vestræ prudentiæ sale condiamur.

Matth. 12. 35. Luc. 6. 45.

Matth. 13. 46.

Matth. 13. 32.

Luc. 24. 32.

E Col. 4. 6.

2. Et ideo nos quoque imitabimur in hac epistola parsimoniam sermonis vestri, etsi plenitudinem sensus vestri non e valeamus imitari; hoc tantum respondentes, quod præcipue cum hæc scriberemus; curæ nobis erat, ex recenti dolore fraternæ divulsionis: quem etiamsi temporaliter ab hoc seculo sciamus assumtum, in illo nobis cito consequendum; tamen ea verius causa F

a Ita editi quatuor cum MS. Vatic. Optima lectio. At quo sensu MSS. Reg. & Vien. & edit. Chiffl. *& divitiæ tuæ illius opes paupertati divites sunt?* MS. Reg. *paupertatis.*

b Ita MSS. Reg. & Vien. At editi habent, *desideratissimo.*

c MS. Reg. *destillans.* Sic omnes codices ad epist. 23. ad Severum n. 33. in fine, *quasi rores in hac seculi nocte destillant.* & n. 36. *guttam cœlestis sapientiæ destillare.* Utraque lectio recepta. V. ep. 19. n. 3.

d Ex MS. Viennensi codice emendavimus, *commorati.* Edit. Scoth. *commorantes.* Ante erat, *commorantium.*

e Ita MSS. codices. Editi, *valemus.*

obisse

Iob. 8. 14. *Psal.* 89. 9. & 72. 10. *Isa.* 65. 20.

nobis, & properemus adimplere quod restat; ut non revolvamur in medio dierum inanium, texentes operibus vacuis araneæ telam, sed dies pleni inveniantur in nobis; ut simus pueri centum annorum morientes, id est, *malitia parvuli, & sensibus perfecti*; Ita [c] fiat, ut mortui superstitibus exemplo bono salubrem pœnitentiam relinquamus: neque septem dies luctus noster excedat, si consentiamus in hujus vitæ via aversario nostro, id est, spiritui ac verbo Dei, quod nobis peccantibus adversatur. Nam & *Spiritus arguit mundum de peccato*; & sermo Dei, ut Dominus in Evangelio contestatur, si ei non pareamus, accusator noster erit, & tradet nos judici Verbo, qui rationem talenti sui usque ad novissimum quadrantem exiget; &, nisi *exercitio pietatis*, quæ *ad omnia utilis est*, duplicatum pecuniæ suæ fœnus receperit, otiosæ fidei partem cum infidelibus ponet: quia proximus infideli est, qui mortuam sine operibus fidem vacuo Christiani nomine gerit. Et hic est insipiens, cujus luctus omnis temporis est, quia timorem Domini non habens, caput sapientiæ non tenuit. Et factus in cauda est, quia non habitat in medio domus, qui *diligens iniquitatem odit animam suam*, & traditus ministro inferni carceris, *mittitur in tenebras exteriores*, quia secundum exteriorem hominem vixerit. Propterea hic sine fine lugendus est, quia

1. Cor. 14. 20. *Eccl.* 22. 13. *Matth.* 5. 25. *Iohan.* 16. 8. & 15. 22. *Matth.* 5. 25. 1. *Tim.* 4. 8. *Matth.* 24. v. 51. & 25. 27. *Luc.* 19. 23. *Iacob.* 2. 17. *Eccli.* 22. 13. *Prov.* 1. 17. *Deut.* 28. 44. *Psal.* 101. 7. & 10. 6. *Matth.* 22. 13.

C

Dolet per sua peccata factum, ut Victricius, cum Romam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico Evangelizandi munere, deque toleratis adversariorum vexationibus. Postremo eum ad constantiam rectæ doctrinæ & omnium virtutum hortatur. 57. *circ.*, num 13. Scripta anno 404 circiter.

VICTRICIO [f] unanimo fratri
PAULINUS.

D

I. SICUT *aqua frigida sitienti, & bonus nuntius de terra longinqua*, ita nobis refrigerio & refectioni fuit eloquium sanctitatis tuæ, quod per epistolam, brevem quidem verbis, sed caritate prolixam, in manu carissimi portitoris accepimus, hoc est, filii nostri Candidiani; cujus gratiæ congratulati sumus, quia propter verba labiorum sanctorum prompto spiritu impigrum carnis infirmæ jumentum angariavit in vias duras, non virtute, sed fide fretus. Et sine dubio per orationes tuas, quasi pennas columbæ aut pedes cervi ad implendum caritatis ministerium roboratus accepit, & inde in parvo corpore *quasi gigas* factus, *exsultavit ad currendam viam*; & replevit animam nostram benedictione dulcedinis, afferens nobis epistolas *desiderabiles super aurum & lapidem pretiosum nimis, & super mel & favum dulces*. Quibus mentem nostram de peccatis amaram, quasi [g] merram illam [h] in manu Moysi per lignum mysterii, ita beatitudinis

Prov. 25. 25. *Psal.* 16. 4. *Psal.* 54. 7. & 17. 34. *Psal.* 18. 6. *Psal.* 18. 11. *Exod.* 15. 25.

E

[a] Sic manuscripti codd. Reg. & Vien. Editi, *ad*.
[b] Edit. Rosv. *refrigeremur*.
[c] Ita MSS. & Reg. Vien. & editi codices quatuor. Edit. Rosv. *fiet*.
[d] Sic emendavimus ex MS. codice Viennensi. Edit. Rosv. *seu horum in nobis duorum vel conspirituum trium*. Sacchinus, *cum spiritu trium*. Vide Not. CLXXIX.
[e] Editi codices Grin. & Rosv. addunt in fine, *Opto ut valeas*: quæ verba cum a manuscriptis & tribus editis codicibus abessent, expunximus
[f] MS. Vien. *Sancto & merito venerabili, ac dilectissimo fratri* VICTRICIO, PAULINUS.
[g] Codices omnes, *myrrham*. Emendavimus *merram* ex MS. Germ. ad carm. 17. de reditu Nicetæ v. 32. Sic MSS. codices apud Augustinum, quæst. 56. in Exodum. Vide Not. 244.
[h] MS. codex. Vien. *illam manus Moysi*.

tuæ

tutum distantia & longinquitas meritorum.

2. Verumtamen fructibus sanctitatis tuæ opus istius pietatis [a] accesserat, & merces in cœlo tua de tam pio labore crevisset, si & circa infirmitatem nostram facie & manu tua comminus visitandam, verbum illud Domini salutaris implesses, quia *non est opus medico sanis, sed male habentibus*. Nolo te enim, benedicte vir [b] Domino, ita securum esse de nobis, ut putes jam sanatos esse omnes languores animæ nostræ, in quibus Domino peccavimus & peccamus: quamlibet ipse summus unguentarius, qui ad remedia salutis nostræ conficit varias unguentorum salutarium atque virtutum suavitates, medicamentum vitæ nostræ non solum de effusione spiritus sui, sed etiam de corporis nostri assumtione confecerit; *factus*, ut scriptum est, *pro nobis peccatum per similitudinem carnis peccati* in veritate carnis nostræ, *ut de peccato damnaret peccatum* hoc est, radicem peccati nostri ipse peccati liber de materia prius peccatrice damnaret, *delens* illud *quod adversum nos erat* mortalis *edicti chirographum* per sanguinem passionis suæ, & *inimicitiam*, qua separabamur a Deo peccatis intervenientibus, [c] *interfecit in semetipso*, & triumphavit potestates adversarias * carne sua; dans nobis exemplum vivendi atque vincendi in nobismetipsis spiritales & invisibiles inimicos spiritali & invisibili prælio, quod geritur inter legem mentis, & legem carnis captivare nos nitentem in legem peccati.

[a] *f. leg. accessisset.* — *Matth.* 9. 12. — [b] — 2. *Cor.* 5. 21. — *Rom.* 8. 3. — *Col.* 2. 14. — [c] *Ephes.* 2. 16. — * *f. add.* in — *Rom.* 7. 23. — *Psal.* 34. 2. & 3.

3. Sed ora Deum, & exora, *ut appreben-*

... tu poneret. — 2. *Thess.* 3. 8.

C

4. Tua vero sanctitas non solum de abusione licitorum & abstinentia commodorum visibilium Christianæ paupertatis divitem gloriam tenet; sed, sicut comperi, etiam de multitudine adversantium, & tolerantia tentationum; *quoniam insurrexerunt in te testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi*. Sed nodus in scirpo & nævus in lumine non potuit inveniri: *non* enim *sub modio* latebat *lucerna* tua, quæ eminet & splendide fulget *supra candelabrum* sanctum, *ut luceat omnibus qui in Domo sunt*; & multis Domino accendendis luminaribus fomes exsistat. Et ideo inconcussum & stabile permansit candelabrum tuum, quia manibus humanis impellebatur ut caderet. Non autem merebaris, ut illius manu in ruinam commoveretur, *qui habet septem stellas, & ambulat inter septem candelabra aurea, habens in ore gladium bis acutum*, quo armavit dexteram mentis tuæ, ut utriusque Testamenti [f] face candentia inimici jacula victor exstinguas; & *cadant a latere tuo mille, & dena millia a dextris tuis*, tibi autem non appropinquent; [g] quem inexpugnabili scuto teget veritas Dei, ut arcus eorum infirmentur, qui in te dicuntur acuisse linguarum machæras. Sed ut *sagittæ parvulorum, ita infirmati sunt* [h] *ictus eorum*; nec potuerunt in corpore armis Dei potentibus septo locum vulneris invenire; *Dominus enim protectio tua*, & Dominus illuminatio cordis tui, qui te in spiritu veritatis instruxit, ut in

D — E

Ps. 26. 12 — *Matth.* 5. 15. *Marc.* 4. 21. *Luc.* 11. 33. — *Apoc.* 2. 1. & 1. 16. — [f] — *Eph.* 6. 16. *Ps.* 90. 7. — [g] — *Ps.* 63. 4. & 9. — [h] — *Ps.* 26. 1. 2. *Tim.* 1. 11.

[a] MS. Vien. *accederet.* for. leg. *accessisset*.
[b] MS. Vatic. *in Domino*. Utrumque usitatum Paulino & Scriptoribus sanctis.
[c] MS. Vien. codex, *interfeceris ..... & triumphaveris*.
[d] MSS. Vatic. & Reg. *intendente*.
[e] *abutens licito*: id est, *non utens*. Eodem sensu mox, *abusione licitorum*; & epist. 49. ad macarium, num. 14. *non abutenaum*. Item epist. 12. ad Amandum num. 7. *Est sancta superbia quæ huic mundo superbit, ... omnibusque magicis ejus & dulcibus ac speciosis abutitur*.
[f] MS. Reg. *facie*. MS. Vien. *acie*.
[g] MS. Vien. codex, *cum te ... tegat*. MS. Vatic. *cum teget .... te*.
[h] Manuscriptus codex Vaticanus, *jactus*.

doctrina

tus sanctus; sed semper quisque sui nominis proprietate distinctus, individuam retinet in virtutis & gloriæ æqualitate concordiam. C

6. Certi autem sumus, quod & Filium Dei ita prædicas, ut eumdem & filium hominis confiteri non erubescas; tam vere hominem in nostra natura, quam vere Deum in sua: sed Filium Dei ante secula, quia ipse est Dei Verbum Deus, qui erat in principio apud Deum, æque Deus [c] coomnipotens & cooperator Patris. *Per ipsum* enim *omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* (Joh. 1. 3. & 14.) *Et* hoc *Verbum*, pietatis immensæ mysterio, *caro factum est, & habitavit in nobis*. Non autem caro tantum corporis nostri, sed homo totus, & corporis nostri & animæ assumtione: animæ autem rationalis, quæ juxta naturale opificium Dei habet insitam mentem: alioquin in tenebris Apollinaris [d] errabimus, si hominem assumtum Deo animam mentis humanæ vacuam, qualis est pecorum & jumentorum, dicamus habuisse; & cum hominem quem suscepit Dei Filius; qui necesse est ea veritate, qua veritas est, & qua creavit hominem, totum susceperit, ut opus suum plena salute renovaret. Nulla est autem salus nostra, nisi plena est; quia non hominem, sed aliud nescio quod [e] irrationabilis creaturæ animal suscepit Dei Filius, si mentem suam propriam hominis assumti anima non habuit, & contra naturam generis humani ille potissimum primogenitus omnis creaturæ homo in formam perfectionis humanæ assumtus in tantum mente sua indiguit, ut non de humano, sed de divino F

sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a dextris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, ut seductor, & verax; sicut ignotus, & ecce agnitus; quasi castigatus, & non mortificatus; quasi tristis, semper autem gaudens; sicut egens, multos autem locupletans. Nam hæc ipsa tentatio (Phil. 1. 12.) sanctitatis tuæ multis in profectum Evangelii venit: quia nemo in te confusus est, elucente gratia Christi & veritate fidei tuæ non solum in directione doctrinæ tuæ, sed etiam in virtute conversationis quæ in cœlis D est. *Non est enim*, inquit, *regnum Dei in sermone, sed in virtute*. (Phil. 3. 20. 1. Cor. 4. 20.) Quid ergo [f] quæritur, cum in te id, quod & verbo [g] præstat, emineat? Quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare, in cujus vita videt fidei exstare virtutem?

E

a MS. Vien. & ed. Schot. *annuntians*.
b MS. codex Vien. *Apostolum*.
c Ita MSS. Reg. & Vien. ac editi quinque. Ed. Rosv. *omnipotens*. Sic Paulinus epist. 21. ad Amandum n. 3. *coomnipotentem & coopificem Patri Filium*, dixit.

d Sic MSS. Vatic. & Vien. Alii codices, *errabimus*.
e MS. Vien. *irrationalis*.
f Manuscriptus codex Vienensis, *quæritur*.
g MS. Vien. *præstat*.

faciat, spero quia in domum Domini ibimus; [1. Cor. 15. 12.] & quæ communi spe fideque [a] percepimus, pariter intuentes in facie veritatis, consona exsultatione cantabimus hymnum Deo nostro: dicturi Domino: Credebamus quia cinis & [Gen. 3. 19. Eccli. 10. 9. Ps. 121. 2. Gen. 18. 27.] terra essemus, [b] si in hoc tempore ita confirmentur pedes nostri in atriis Hierusalem, ut terra & cinis esse actu & opere desinamus; ita ut in spiritu humilitatis terram esse nos meminerimus, & esse fateamur Domino, ut per ipsum, quod damnatione peccati sumus, de reconciliatione gratiæ non [Ps. 137. 2. Matt. 16. 17.] esse mereamur. *Beatus es* frater, *& bene tibi erit*, quia non carne & sanguine, sed Spiritu cœlestis Patris revelante didicisti, quod te inconcussa fide tenere, & libera voce profiteri, sanctissimo ad me epistolæ tuæ fine firmasti, [Phil. 2. 10.] Christum Jesum crucifixum Dei filium Deum, cui [c] flectitur omne genu terrestrium, cœlestium, & infernorum; & quem ad dexteram virtutis, & in gloria esse Dei Patris, omnis lingua confitetur. Hunc tu [Baruch. 3. v. 36. sec. LXX.] Dominum & Deum nostrum, quia *non æstimabitur alius ad eum*, toto arcanæ pietatis mysterio amplexus, Dominum & Deum [Rom. 1. 3.] Dei Filium ante secula, *factum ex semine David* in hoc seculo; & nunc ex resurrectione mortuorum in spem æternitatis humanæ viventem in secula, ut est, credis; & ut credis, prædicas: & rudem esse [1. Cor. 14. 20.] te atque infantem Deo dices? Vere quidem ex parte credo parvulum esse te factum, sed malitia; sensu autem te esse perfectum [1. Cor. 13. 3. 1. Cor. 7. 40.] de professione fidei tuæ disco; quia veritatis agnitio, quam apprehendisti in sermone breviato, sapientiæ plenitudo est: & ideo ipse nemo quidquam habeat nisi acceperit, stul- C titia videretur sapientia Dei. [1. Cor. 4. 7.] Bene igitur secundum justitiam Dei, stultitiæ ac sapientiæ versa vice, eo stulti esse damnantur, qui sibi non de Dei munere, sed de suo quasi proprio bono sapientes videntur.

2. Quo magis gratulor unanimitati tuæ [Matt. 11. 25.] quod illam reprobatam Deo sapientiam respuisti, & cum parvulis Christi, quam cum sapientibus mundi habere consortium maluisti. Inde jam & hanc gratiam mereris a Domino, ut te, sicut indicare dignatus es pie D glorians, oderint omnes: quod non fieret, nisi verus imitator Christi esse cœpisses. [Joh. 15. 19.] Non enim odisset hic mundus, nisi quod jam a se alienum, & sibi videret adversum. Gaude & exsulta: jam & in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perspicuum est, quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati. Vide quid dicat ipse Dominus, & intellige quam beatus sis: [Joh. 15. 18. Joh. 3. 13.] *Nolite mirari*, inquit, *si vos mundus odit*, *quia* E *me prius odio habuit*. *Si* enim *ex mundo essetis*, [Joh. 15. 16.] *amaret* utique *mundus quod suum esset*. Et iterum: *Non est major servus Domino suo*. *Si patremfamilias Beelzebub dixerunt*, *quanto magis domesticos ejus*? Vide nunc, si licet ut servi pro Domino recusemus pati, quæ pro nobis servis suis Dominus ante sustinuit. O beata injuria, displicere cum Christo! magis nobis timendus est amor talium, quibus sine Christo placetur. [Ps. 138. 21. & 22.] *Nonne qui oderant te*, inquit, *oderam illos* & addidit, *Perfecto odio oderam illos*. Quod F nobis cum horum societate commercium sit, cum quorum sorte discretio est?

[a] Sic emendavimus ex MS. Vien. codice. Alii, *præcipimus*.

[b] MS. Vien. *sed in hoc confirmantur*.

[c] Ita MSS. Vien. & Reg. Alii codices, *flecti*: utraque lectio recepta.

[d] Addidimus particulam *ut* ex MS. codice Vienensi.

[e] Vulgatam retinuimus lectionem quæ MSS. codicum auctoritate fulcitur, id est, *despiciens mundi sapientiam spiritu corpore vanitate*. Edit. Schot. *sapientium vanitatem*. Latin. *sapientiæ vanitatem*.

3. Me-

... in sanctis suis Dominus; in Abel
Gen. 4. 8. occisus a fratre, in Noe irrisus a filio, in
Gen. 9. 23. Abraham peregrinatus, in Isaac oblatus,
Gen. 12. 10. in Jacob famulatus, in Joseph venditus,
Gen. 27. 43. Gen. 37. 28. in Moyse expositus & fugatus, in Prophe-
Exod. 2. 3. tis lapidatus & sectus, in Apostolis terra
2. Par. 24. 21. marique jactatus, & multis ac variis beato-
Act. 7. 57. rum Martyrum crucibus frequenter occisus.
Heb. 11. 37. Idem igitur etiam nunc infirmitates nostras &
Act. 27. 15. ægritudinem portans; quia ipse est homo
Isa. 53. 4. semper pro nobis in plaga positus, & sciens
ferre infirmitatem, quam nos sine ipso nec
2. Cor. 12. 9. possumus ferre, nec novimus. Ipse, inquam,
nunc quoque pro nobis & in nobis sustinens
Ps. 50. 6. mundum, ut perferendo destruat, & virtu-
Rom. 3. 4. tem in infirmitate perficiat. Ipse & in te pa-
2. Cor. 2. 14. titur opprobria, & ipsum in te odit hic
mundus. Sed gratias ipsi, quia vincit cum
judicatur; & ut scriptum tenes, triumphat
in nobis per speciem servitutis Dominus,
servis suis gratiam libertatis acquirens, idque
Phil. 2. 7. agens hoc pietatis suæ mysterio, quo formam
servi induit, & pro nobis humiliare se digna-
tus est usque ad mortem Crucis, ut humili-
tate visibili invisibilem illam nobis in cœle-
stibus sublimitatem intus operetur. Vide
enim ab initio unde ceciderimus, & intelliges
quod divinæ sapientiæ pietatisque consilio re-
Gen. 3. 5. formemur ad vitam. In Adam quippe super-
bia ruimus, atque ideo humiliamur in Chri-
sto, ut peccatum sceleris antiqui contrariæ
virtutis obsequio diluamus; & qui superbi-
endo offendimus, serviendo placeamus.

4. Exsultemus itaque & gloriemur in ipso,
Joh. 16. 33. qui nos & pugnam & victoriam suam fecit,
dicens: *Constantes estote, quia ego vici mundum.*

C ... sit, nos videlicet Christianorum obtrecta-
tores, vitæ nostræ atque constantiæ contem-
platione compungunt. Nos igitur taceamus
istis, loquentes ad Dominum silentio humi-
litatis & voce patientiæ; & tunc ipse qui
invictus est, pugnabit pro nobis, & vin-
cet in nobis. Tunc princeps harum tenebra- Exod. 14. 14.
rum [c] mittetur foras; qui utique non ab hoc Joh. 12. 31.
mundo, sed ab homine foras mittitur, cum
a nobis fide introeunte discluditur, & dat
locum Christo, cujus habitatio peccatum fo-
D ras mittit, & pulsi serpentis exsilium est.

5. In hujusmodi autem passione quid fa-
cere debeamus, Propheta nos docet, dicens:
Ego autem cum mihi molesti essent, induebam Ps. 34. 13.
me cilicium, & humiliabam in jejunio animam sec. Psalter. Rom.
meam, videlicet ut obtrectatores nostros ea
ipsa qua commoventur humilitatis specie
destruamus; tantoque magis confundantur
coram Domino in antiquæ adhuc superbiæ
crimine permanentes, quanto magis nos
ipsi gloriamur, in quo confunduntur in no-
E bis. *Inconfusibilem* enim *operarium* sicut *hi-* 2. Tim. 2. 15.
larem datorem diligit Deus. Proinde stabiles 2. Cor. 9. 7.
in fide veritatis, & operatione justitiæ, ta-
lium vel odia vel convicia vivendo melius 1. Cor. 15. 58.
quam loquendo arguimus; quia rejiciet ser-
mones tuos post se qui odit disciplinam; &
qui insipientem arguit, ut tenes scriptum, *su-* 1. Pet. 2. 15.
mit sibi contumeliam. Ps. 49. 17.

6. Sibi habeant litteras suas oratores, si- Prov. 9. 7.
bi sapientiam suam philosophi, * sibi divi- * V. ep. 13. num. 41.
tias suas divites, sibi regna sua reges: nobis
F gloria, & possessio, & regnum Christus est, 1. Cor. 1. 21.
nobis sapientia in stultitia prædicationis, no- 2. Cor. 12. 9.
bis virtus in infirmitate carnis, nobis glo-

[a] MS. Vatic. *qui in te est, odisse coeperunt*.

[b] Ita S. Ambrosius ac Psalterium Romanum. LXX. vero, Psalterium vetus & S. Augustinus, *persequens sum justitiam*. Cum hac lectione conveniunt Psalteria Arabicum & Æthiopicum, ac Metaphrasis Apollinaris. Vulgata autem habet, *sequebar bonitatem*.

[c] MS. Reg. *mittitur*.

... ritas Christus est, in hac necesse est errorum infelicium cæcitate permaneant, ut in fragili soliditatem, & in solido inanitatem putent; vera pro vanis rideant, & pro veris vana mirentur. Qui si vellent intellige- Psal. 35. 4. re ut bene agerent, & *oculos suos*, quos *sta-* Psal. 16. 11. *tuerunt, declinare in terram*, ad salutem justi- * Virgil. tiæ levarent, seque vel paululum * humo tollerent, facile his ipsis, quibus ut inanibus & stultis detrahunt, hominum conversionibus illuminarentur. *Dominus* enim, ut scriptum est, *solvit compeditos*, & *Dominus illuminat cæcos*. Et iterum: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas, testimonium Domini fidele: sapientiam præstans parvulis*. Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare [a] quod fecit. Quod toto jam dudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se gentium Verbi voluntate circumferens, & [b] *per electas animas semet immittens*; ut, sicut per Prophetam dixit, *in omni gente primatum habeat*.

Psal. 145. 8. Psal. 18. 8. juxta Psalter. Rom. Sap. 7. 27. b

Eccli. 24. 10. * id est judicii. V. ep. 19. n. 3. Matt. 3. 7. 1. Tim. 2. 4.

7. Et quia jam quotidie magis appropinquat * recognitionis dies, omnisque nos hora judicio applicat, satagit & properat bonus Dominus præripere nos ab ira ventura, & de complexu hujus, ut scriptum est, nocentis & vipereæ generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabilia solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat. Ostendit in ratis, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum in-

C ... Respice enim in temetipsum, & hæc utraque, quæ dejicit aut extollit Deus, in te eodem invenies.

8. Destructus es a superbo, assumtus in humilem: depositus ab iniqua potentiæ sede, ut in pacis atque justitiæ solio locareris: inanitus es a divite, ut diteris in paupere: & ab illa supervacuæ distentionis saturitate vacuatus es, ut veris piæ paupertatis bonis implearis esuriens justitiam. Ubi nunc tu ille es aliquando terribilis, vel pro D tribunalibus advocatus, vel in tribunalibus judex? ubi tua illa cervix, tunc verius, ut Matth. 11. 29. nunc de te mentitus es, tauri pinguis, quomodo facta est docilis ac tenuis in jugo Christi ex quo conversus ingemuisti, *& beneplacitum est* in te *Deo* sicut *super vitulum novellum*? Psal. 68. 32. c Deposita cervice tauri [c] fractus es in mansuetudinem bovis illius qui *agnovit possessorem suum*. Isaia. 1. 3. Beati oculi eorum qui hæc in te Dei mirabilia conspiciunt, etsi illi miserrimi, qui videntes non vident.

E 9. *Quis daret mihi pennas sicut columbæ, & volarem* ad te, & in conspectu tuo colloquioque *requiescerem*, Psal. 54. 7. *in voce* [d] *exsultationis & confessionis epularer*. Psal. 41. 5. d Videns te non te, & videns ex leone vitulum, videns in Apro Christum: nunc versa ferocitatis aut virtutis vice aprum seculo, agnum Deo. Non enim jam de silva, sed de segete aper es, [e] Psal. 79. 14. e quia bonis disciplinarum fructibus opimaris, & in fruge virtutum tibi pastus est; duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda retia Gen. 10. 9. * V. ep. 9. n. 4. * Nebroth venatoris armaris; totaque illa

a MSS. Reg. & Vien. cum editis tribus, *quem fecit*. Utraque lectio bona: vulgata concinnior & magis significans.

b LXX. & Vulgata, *in animas sanctas se transferens*.

c MSS. Reg. & Vien. *factus*: quæ lectio admitti posset, cum ex præmissis confirmetur. Verior vita est jam recepta lectio.

d Edit. Ross. mendose, *exaltationis*: cum in aliis codicibus, in Psalteriis quinque, in Vulgata, & in epistola 9. ad Amandum num. 4. legatur, *exsultationis*.

e Ex MS. Reg. & edit. Grin. reposuimus *quia*, postulante secundo periodi membro. Ante erat, *qui*.

quæ

ecclesiæ utilitatibus præparari, quod salubri consilio instructioni sanctæ vacas, & intentus studiis spiritalibus, quibus solitudo amica est; formas in te [a] quotidie confirmasque Christum, quo & servus utilior, & magister doctior digniorem te [b] ea, in qua nutu Dei positus es, sede perficias, opere pariter & verbo potens; ut lingua & mente tibi concors, veram te Apostolicæ disciplinæ formulam præbeas præcepti Dominici actor & doctor. Ita demum constabit non humano suffragio, sed divino te esse judicio sacerdotem.

1.Thess.3.9.

II. Quod jam probari & fide & vita tua credens, peto & impense rogo, ut nos semper orationibus tuis implices; & quoties fuerit occasio, litteris revisere studeas. Quod quidem a te munus non tam officii capiendi cupidus, quam animi reficiendi studens exigo; ut & solatium caritatis & gaudium simul capiam, cum te mei memorem in negotiis sanctis, ac tui diligentem profectu scientiæ spiritalis, & intellectu ardentis in Deum cordis legens videro. Non jam te de sermone virtutis, id est, prædicatione Christi, sed de virtute ipsius sermonis expendens, id est, ut credere te Christum Jesum crucifixum Dominum & Deum loquendo pariter & vivendo confirmes. Quia eodem affectu *gestare debemus imaginem cœlestis hominis, quo gessimus ante terreni*. Alioquin quod nostrum est quis dabit nobis, si non fuerimus tam fideles in nostro, quam fuimus in alieno? In hoc enim facti sumus, ut boni simus, & nostro serviamus Autori; contra cujus præcepta vi-

1.Cor.15.49. Luc. 16. 12.

C *cio, & rubigine, pulcre admodum ad quatuor animæ passiones trahit*. 405.

Sanctis, merito venerabilibus ac dilectissimis fratribus Apro & Amandæ, Paulinus & Therasia peccatores.

1. ALIIS reditus de [c] patrimoniis pensitatione solemni præbeantur: nobis, quibus possessio caritas vestra in Christo est, reditus ab officiis affectionis vestræ sumitur, & in litterarum vestrarum humanitate numeratur. Gratias Domino Deo nostro, qui bona viva pro mortuis & caducis rependens, vos quoque nobis uberrimum fundum largitus est. Nam ut in rebus terrenis carior fundus est, qui aut avaris agricolæ sui votis proflua ubertate respondet, aut delicati possessoris oculis amœnitate blanditur; ita nunc in nostris prædiis spiritalibus, id est, sanctis fratribus, quos nobis caritas Christi connexuit, & in æternam possessionem dedit, is nobis opimior ager æstimatur homo, qui fuerit nostri diligentior, & fructuosior nobis, salutarium commodorum ministratione. Quod cum ita sit, videte quantam vos massam hujuscemodi possessionis habeamus, cum præter affectum quem in nos mutuo effunditis, alia, quibus pares esse non possumus, munera copiis linguæ & mentis vestræ opibus conferatis. Officia enim & eloquia litterarum vestrarum, quæ nobis largiter annuo commeatu [d] penditis, indicant quam ampla possessio nobis, & quam fertilis terra Deo sitis: jam tricesimum fructum de vestra inter vos continentia proferentes, & quotidianis fi- Matt.13.8.

D E F

[a] Addita ex MSS. codicibus Reg. & Vien. & editis quatuor particula &, ex iisdem MSS. codicibus & Grin. reposuimus, *formas .... confirmasque*. Ed. Rosv. Grav. & Schot. *formans .... confirmansque*.

[b] Sic emendavimus ex MS. codice Regio & editis quatuor Ed. Rosv. *ei*.

[c] MS. Vatic. *patrimonii*.

[d] MS. codex Viennensis. *impenditis*.

dei

tum de rure ad eruditionem animæ trahi poſſit, docet, cum ſectatores ſuos ad formicam & apem mittit; quæ utraque ruris animalia ſunt, illa de frugibus vitæ provida, & iſta de floribus mellis operaria. Et Dominus in Evangelio, quam multa de ruſticis docuit exemplis, de ficu arbore, & de flaveſcentibus propinqua jam meſſe regionibus ultimorum temporum ſigna demonſtrans; & in agro eſſe diſcendum monens, quod caveamus in ſpiritu, ne fidei noſtræ æmulam fraudem, ſicut zizaniam tritico, inimicus interſerat. Itaque nos agrum ſuum dixit, ſeque ipſum oſtendit in nobis vitæ noſtræ ſatorem; & animarum diſcrimina variis terrarum expreſſit ingeniis. Ne ſterilis ſit caveamus; nos quoque ipſos ad fecunditatem Deo debitam & nobis utilem contentis in lege Domini ſtudiis excolamus.

Prov. 6. 6. & 30. 25. *Eccli.* 11. 3. *Luc.* 13. 6. *Iohan.* 4. 45. *Marc.* 13. 28. *Luc.* 21. 29. *Matt.* 24. 40. *Matt.* 13. 25.

3. Igitur cum in agro es, & rus tuum ſpectas, te quoque ipſum Chriſti agrum eſſe cogita, & in te ſicut in agrum tuum reſpice. Qualem agri tui ſpeciem fieri a villico tuo poſtulas, talem Deo Domino cordis tui redde culturam; & intellige, quidquid in agro tuo tibi diſpliceat aut placeat, idem in anima tua placere Chriſto, aut diſplicere. Si * vaſta peccatis quaſi dumis ſordeat, neque propheticis aut apoſtolicis nubibus compluatur, in aridam ſolitudinem gratia deſerente damnabitur. Si vero ſui diligens, orationibus crebris ſemet excolat, & ſacris Litteris opimetur, & [a] intimum cordi aratrum Crucis imprimat, & raſtro divini timoris ſpinas ſuas eruat, ignitoque Dei verbo uratur in culpis, luminetur in ſenſibus; tunc neceſſe eſt ut ſpatiari in tuo corde patremfamilias & omnes animæ tuæ regio-

* V. N. CLXXXI.

ſtolicus evanuit; & a facie peccatorum noC ſtrorum ſpiritalia condimenta fugerunt. Sed niſi veſtris orationibus reficiamur, nec ipſe unicus caulis in nobis virebit, penituſque deſertis etiam inſulſum olus deerit.

Matth. 5. 13.

5. Orate igitur ne germina animæ noſtræ nocens eruca populetur, ne mentis ſegetem edax locuſta conſumat, ne præcordiis noſtris piger bruchus inſideat, & intimas vitalium fibras ultima harum beſtiolarum comes rubigo exedat. Urgent enim interiorem noſtrum malæ beſtiæ; & importunæ D alites frequenter infeſtant, ut a nobis, ſi poſſint verbi ſemen abripiant. Sed gratias Deo, quod non juxta viam de manu ſerentis excidimus, ſed in ipſa potius via ſeminati ſumus, id eſt, in Catholicæ matris gremio conſtituti: a quo ne projiciamur ut abortivi, ipſius miſericordia opus eſt, ut intellectum det nobis in via hac qua ingredi juſſit, ac præſtitit; & confirmet ſuper nos oculos ſuos, ne efficiamur ſicut equus & mulus quibus non eſt intellectus.

Iool. 1. 4. *Matth.* 13. 4. *Pſal.* 31. 8.

E 6. Sed ad ruſticationis noſtræ verba redeamus: nam ipſe Deus noſter & *Pater agricola eſt*; & Deus ſalutaris noſter, *vera vitis* eſt; & Spiritus ſanctus, rigator animarum eſt. Fiat igitur nobis per orationes veſtras, ut ſummus paterfamilias, & cœleſtis agricola, & diligens hortulanus viſitet, & frequenter, & ſignet hortum animæ noſtræ, ſicut illum in quo docuit, oravit, reſurrexit. Firmet in nobis caritatis ſuæ nexum, ut manentia in ipſo ſarmenta vivamus. F Imperet nubibus ſuis ut pluant ſuper nos, & a corde noſtro improbas carnalium cogitationum paſſiones, ut illa animalia bonis frugibus inimica ſubmoveat. Ne fiat in nobis verbum illud Prophetæ; *Reſiduum eru-*

Iohan. 15. 1. *Matt.* 26. 36. & 28. 6. *Marc.* 14. 32. *Iool.* 1. 4.

[a] MS. Vic. & *in intimum cordis, aratrum crucis imprimat.*

[b] Edit. Schot. & Sacchin. *pejus*, non male.

ca

decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, & cœperit abjici, & redire crebrescat, locusta est avolans & revertens. Quod si cœperit immorari, & majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur: quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima, numquam aut difficile expellitur.

8. Vereor ne dum loquacius vos fatigo, ipse vobis molestius quam locusta aut bruchus insederim. [b] Discutite igitur ut erucam, & procul abjicite hanc chartulam, ne de longiore contactu sermonis nostri rubiginem insipientiæ nostræ colligatis, qua despleudescat nitor cordis vestri, & vigor mentis hebetetur. Attamen ob hoc tantum super hoc peccato nobis, quo vos tam graviter fatigamus, ignoscite, quod de licentia caritatis abutimur patientia vestra; & ita repletum pectus vestrum nostri amore confidimus, ut offensam nostri non capiat, etiamsi faciamus injuriam qua mereamur offendere, si vos umquam a nobis vel merentibus possitis offendi.

tas, quam in cœlo etiam creaturis Creator dedit, qui solus habet æternitatem propriam, ([d] & lucem habitat inaccessibilem. Vera enim æternitas nisi in ipso non est, qui solus, quod est, est; sicut ipse dixit: *Ego sum qui sum*. Cetera vero nisi in ipso non sunt.) *Tempus* ergo sub cœlo *omni rei*. Tempus otio, tempus negotio; tempus silentiis, & tempus alloquiis: tempus esuriendi, & tempus epulandi; ut nobis hactenus fuit tempus jejunandi a sermonibus vestris, sic nunc iisdem cibari tempus exortum est. Pavistis enim nos litteris vestris verbo Dei dulcibus, & oleo lætitiæ delibutis, quo libenter [e] ungimus caput nostrum; quia non est in vobis mendax opus olivæ, in quibus habitat *caritas de corde puro*, *& bona conscientia*, *& fide non ficta*. Sed quia nemo qui multum esurit potest uno pane satiari, fatemur nos necdum expletos; sed potius incitatos ad desiderium litterarum vestrarum una illa epistola vestra; quam unam computamus, quia talem a vobis, qua *sicut adipe & pinguedine repleatur anima nostra*, adhuc semel accepimus.

2. Veruntamen, etsi inter officia nostra vicissitudines temporum fuerint, ut *tempus tacendi*, *& tempus loquendi*, non ita etiam diligendi ac negligendi tempus fuit. Dudum enim, ut proculdubio recognoscis, Sancte frater, diligere cœpi te; & dilexi jugiter, quamquam non ista dilectione quæ Christi est, sed illa familiaritatis humanæ amicitia, quæ blandimenta in labiis habet, & radi-

Matth. 6. 17. Habac. 3. 17. 1. Tim. 1. 5.

Ps. 62. 6.

Eccli. 3. 7.

a MSS. Reg. & Vien. *atque decussa*. Ed. Grin. & Latin. *qua decussa*.

b MS. codex Vien. *Decutite*.

6 Sic MSS. codices Cluniac. & Vien. cum edit. Chiffl. At ed. Rosv. *sanctis fratribus in Domino Christo salutem*.

d Hæc addidimus ex MS. codice Cluniacensi & ed. Chiffl. Ante erat, *propriam. Tempus ergo*, &c.

e Ita MSS. Clun. & Vien. cum edit. Chiffl. Rosv. *inunximus*.

cem

tuæ, & cum a te epistolam tuam brevem
d pro ea [d] quam ipse miseram, recepissem,
tamquam persoluto officii debito, iterum
me diuturnæ taciturnitati refuderam. Sed
acrius, vigilante Christo, apud mentem tuam,
prior refloruisti sapere ad excitandam in nobis observantiam caritatis, ne obdormirem
in mortem oblivionis: & quia abundaverat
tibi inhumanitas mea, superabundavit mihi humanitas tua. Multiplicasti enim locupletare me affectu & officio dilectionis tuæ, quo
benedictum Domini puerum fratrem Amandum visitationis nostræ socium assumsisti tibi, & nobis [e] validum apposuisti Patronum.
e Confidimus enim, quia sicut scribendi ad nos
particeps tibi factus est: ita etiam orandi
pro nobis collega sit. Et quidem germanitas spiritualis ita postulat, ut sicut spiritus
vobis unus in fide & confessione Christi
est, ita sit amor & labor unus in proximis
f [f] asserendis. Unde communem largiter a
summo retributore mercedem meretis exaltati in turribus ejus; quia *frater fratrem ad-*
Prov. 18. 19. *juvans exaltabitur*. Si tamen semper orare
tantum & suspirare pro nobis memineritis,
& de cetero caveatis onerare nos verbis beatificantibus; ne & vobis forsitan offendiculum comparetis, si dicatis dulce, quod ama-

C *tiplicatæ sunt super capillos capitis nostri*, quia Psal. 39. 13.
plura in nobis iniquitatis quam justitiæ opera numerantur: & ideo [k] *computruerunt &* k Psal. 37. 6.
deterioraverunt cicatrices nostræ a facie insipientiæ nostræ, & *inveterata sunt ossa nostra*, juxta Psalter. Rom. Ps. 31. 3.
quoniam tacuimus Deo; & *apponentes iniquitatem super iniquitatem*, cum *statuissemus oculos nostros declinare in terram*, tarde eos & Ps. 68. 28. Ps. 16. 11.
ægre *levavimus ad montes* Dei, *unde nobis* Ps. 120. 1.
auxilium venit a Domino, qui solus potens Ps. 102. 3. sec. Psalter. Rom.
est *sanare omnes languores nostros*, & *eripere* Rom. 7. 24.
D *nos de corpore mortis hujus*: [l] qui per Adam 1. Cor. 15. 49. l
constricti, per Christum solvimur: si tamen *ita portemus cœlestis hominis imaginem sicut terreni portavimus*; hoc est, si tam fideliter justitiæ & veritati serviamus pro salute nostra, quam diligenter injustitiæ & inhumanitati pro morte servivimus. Humanum enim a nobis Apostolus postulat; quemadmodum *exhibuimus membra nostra servire iniquitati* ad interitum & confusionem, *sic eadem exhibeamus servire justitiæ* ad vitam & Rom. 6. 19.
E gloriam. Nobiscum enim habemus fructum
illorum operum, de quibus nunc erubescimus.

5. Sed gratiæ Sapientiæ Dei, Christo
Deo, qui in se manens omnia innovat, ac
disponit omnia suaviter, ut sit *omnibus rebus* Sap. 8. 1.

a LXX. Vulgata, Psalteria Rom. & Gallic. *olera herbarum*, Psalterium vetus & S. Augustinus in Commentario super Psalmos, *olera prati*. S. Hieronymus & S. Augustinus in Speculo, *olus viride*.

b Ex MSS. Clun. & Vien. & ed. Chiffl. emendavimus. *voces*, juxta textum Græcum & Vulgatam; sic quoque sæpius legit Augustinus in Commentario super Psalmos. Ed. Rosv. *vitia*.

c MS Cluniacensis codex cum ed. Chiffl. *Quapropter tibi longus caritatis fructus uberior veniet, qui eadem vulneratus prævenisti nos in benedictionibus dulcedinis*, &c.

d Ita MSS. Clun. & Vien. cum edit. Chiffl. Alii codices, *brevem, quam ipse miseras, recepissem*.

e MS. Vatic. *opposuisti*. MS. codex Clun. & edit. Chiffl. *validum salutis opposuisti patronum*, minus bene.

f MS. codex Cluniacensis, *sustinendis*. Vulgata lectio verior.

g MS. Clun. & ed. Chiflet. *obstrictos*.

h Abest *jam* a MS. codice Cluniacensi & edit. Chiffl. Tres vero MSS. codices Nol. Vatic. & Vien. *non*, mendose.

i Sic MSS. Clun. Vien. & ed Chifflet. Ita & alibi Paulinus, epist. 49. ad Macarium num. 13. & epist. 50. ad Augustinum num. 2. Ed. Rosv. *cor contritum . . . . . non respicies*.

k Ita Psalteria Rom. Hebraic. & vetus, SS. Ambrosius, Hieronymus, & Augustinus in Commentar. super Psalmos.

l MSS. codices Cluniac. & Vien. *qua*. MS. Nol. *quia*.

tem-

cata nostra peremerit, non vivificabit ani-
Psal. 138. v. 18. & 19. mas. Ideo illi Propheta dicit: *Exsurrexi, & adhuc tecum sum. Si occidas Deus peccato-*
b *rem*. Exsurgemus [b] emergentes de luto fæ-
cis & umbra mortis, & cum ipso esse perma-
nebimus, si occiderit in nobis peccatorem,
& justum creaverit; *quia calix* fragilitatis no-
Psal. 74. 8. stræ *in manu Domini*, in quo *hunc humiliat, &*
hunc exaltat. Nisi enim humilietur exterior,
Eccl. 3. 3. non exaltatur interior. Ac sic occidendi &
c [c] sanandi, vel destruendi & ædificandi tempo-
ra in unum simul coeunt opus, cum destrui-
tur in nobis vita peccati, ut ædificetur vita ju-
Matth. 6. 24. stitiæ. Neque enim ædificari potest novitas,
nisi destruatur vetustas; aut amare possumus
Christum, nisi mammonam incipiamus odisse.
Sed neque gaudere poterimus in illo seculo,
Psal. 125. 5. sec. Psalter. Rom. nisi in isto lugeamus; quia *qui seminant in la-*
crymis, in gaudio metent.

6. Convenit ergo nunc nobis illa de Psal-
* idest, pœnitentis v. n. 6. & 7. mis * pauperis anxii & lugentis oratio, *quo-*
Psal. 101. 4. *niam* pene jam *defecerunt sicut fumus dies nostri*,
& necdum malitia nostra defecit. Ecce enim
veteres posuit dies nostros productos cursu æ-
d tatis, nec spargit canis caput, sed [d] perfun-
dit senectus: & nos adhuc primis reptantem
conatibus ævi spiritalis infantiam parvulis
sensibus agimus; & vix modo in verbo Dei in-
cipientes loqui, tamquam primis vocibus a-
nima vagiente mutam & rudem sanctis Litteris
linguam solvimus, & quondam in litteris hu-
manarum fabularum loquaces, nunc in veri-

[a] MSS. codices Cluniac. & Vien. cum edit. Chiffl. *acceptabile*.

[b] MSS. Nol. Vatic. & Vien. cum edit. Rosv. *enim genses*; unde conjectura est scripsisse Paulinum, *emergentes de luto*: quod cum Sacchino & Chiffletio sic emendavimus. Abest vox, *genses*, a MS. codice Cluniacensi.

[c] MS. Clun. & edit. Chiffl. *vivificandi*.

[d] Ita cum MSS. codicibus Clun. & Vien. editio Chiffl. Ante erat in edit. Rosv. *profundit*.

lapsum redacti, propheticus sermo disponat.
Fertis, ut opinor, loquacitatem insipientiæ
meæ, quam ad contemtum vestrum provoca-
stis. Accepi enim a quodam sancto doctissimo
viro * & carissimo mihi, qui non solum le- * Ruffino.
gendo, sed etiam peregrinando multa cogno-
vit, pellicanum avem esse in Ægypto, vel
illis juxta partibus usitatam proximis Nilo
fluminis desertis uberrare, serpentibus vesci,
[g] in quos dimicando prævaluerit. Ergo pu-
D gnat ut vincat, & victa moritur: victrix ve- f
ro & evadit mortem, & acquirit alimoniam.
Quod autem nycticorax scriptum est, nycti-
coram esse verius asserebat; idque probabili
ratione videbatur ostendere; cum illam avem
hoc loco positam diceret, quam appellamus
noctuam, quia secreto noctibus cantus exer-
ceat & volatus; & obscuritate tenebrarum,
qua fere cuncta caligant animalia, luminetur:
unde nycticora aptius quam nycticorax dicitur:
quia nycticorax, nocturnus corvus interpre-
tatio est; nycticora autem, nocte videns; eo
E quod pupilla oculi κόρη a Græcis vocetur. Ni-
hil autem noctuam simile corvi habere manife-
stum est. Porro perspicuum eam, ut dixi,
sicut quasdam alias aves, noctis in tenebris
magis cernere, & in lumine cæcutire; noctem
diebus pati, lucem noctibus usurpare.

7. Nunc ergo, benedicti mei, videte qua-
liter hæc avis congruat ad pauperem mæstum,
hoc est, pœnitentem, opibus gratiæ * pau- * V. ep. 32. n. 20.
pertatum, & conscia miserorum lapsuum

[e] Vulgatam retinemus lectionem, non enim placet MS. codicum Clun. & Vien. lectio, *& in alta vitantem ardua sine perfectio*; nec Chiffletii correctio, *ardua sine perfecti*.

[f] Ex MS. Clun. Nol. & Vien. & ed. Chiffl. reposuimus, *singularis super tectum*; sic enim Paulinus n. 8. & 9. itemque in ep. 49. ad Macar. n. 5. *passer unicus super tectum*.

[g] Ita M. codex Vatic. & edit. Rosv. At MSS. Clun. Nol. & Vien. cum edit. Chiffl. *quos dimicando peremerit*, minus bene.

Q men-

escam de victoria sua sibi quærit, quia
c vitæ meritum, [c] peccati & diaboli victor acquirit, quem cum omni nequitiæ spiritalis exercitu in perniciem nostram variis artibus serpere quotidianis interioris nostri periculis experimur. Sed gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum, ut *super aspidem & basiliscum ambulemus, & conculcemus leonem &*
Psal. 90. 13. *draconem*. Ergo *adversus* hujusmodi [d] *prin-*
d *cipes tenebrarum* pugnemus, hoc est, homi-
Ephes. 6. 12. num peccatorum potentes, quos Apostolus tenebras dicit, cum quibus nobis æmula pro salute *contentio est*, orate ut hos serpentes, dum in istius mundi deserto agimus, exem-
e plo illius [e] salutaris alitis tollamus. Quibus obtritis, & per victoriam devoratis, quasi discussa nube tenebrarum, illuminabitur noster interior; & tunc fiet *quasi nycticora in domicilio*, hoc est, in domo Domini; ut inter hujus seculi tenebras acutam aciem defæcatæ mentis intendat, & possit secundum
f Prophetam talibus oculis [f] luminatus dicere:
Psal. 138. 12. *Quia tenebræ non obscurabuntur a me, & nox sicut dies illuminabitur*. Quod utique fit, cum utraque substantia in homine sibi congruit, ut etiam caro terrenam inficiatam naturam, ad animæ concordiam spiritali migret
g affectu: & tunc *nox sicut dies* [g] *illuminabitur, cum & caro*, sicut anima, spiritalis efficietur.

8. Quod si per orationes vestras fuerit in-

C muris vel turribus celsa convocat ad se amatores suos, & invitat eos in altitudines habitationum suarum, ut impleat verbum suum, [k] quia exaltatus omnia ad se tra-
k Iohan. 12. 32.
hit. *Quis dabit nobis pennas columbæ dear-* Psal. 54. 7.
gentatas, ut per *eloquia Domini casta*, & & 7. 4.
sicut argentum igne examinatum, pennati per- Psalm. 11. 7.
volemus ad bravium supernæ vocationis, sequentes istum passerem singularem (qui est unicus Dei Filius) supervolitantem: *qui* Psal. 112. 5.
in altis habitat, & humilia respicit: & *qui des-* Ephes. 4. ve
cendit in inferiora terræ, ipse est qui ascendit 8. 9. 10.
D *super omnes cælos, captivam ducens captivitatem, ut adimpleret omnia*. Hunc passerem si directa imitatione valeamus sequi, iisdem vestigiis ambulantes quibus ingressi sunt *spe-* Isai. 52. 7.
ciosi evangelizantium pedes; tunc in edito con- Rom. 10. 15.
stituti poterimus dicere: *Vigilavi, & factus sum sicut passer unicus super tectum*.

9. Meminerimus tamen etiam in sublime Psal. 101. 8.
provecti verbum illud Domini, ut *qui fue-* juxta Psal-
rit in tecto, non revertatur in domum suam ter. Rom. Matth. 24.
tollere vasa; id est, ne in nosmetipsos recur- 17.
E ramus, & opera carnalia quasi vasa in inferioribus derelicta repetamus. *Nemo* enim, in- Luc. 9. 62.
quit, * *mittens ad aratrum manus, & respi-* * id est, immittens,
ciens retro, aptus est regno Dei. Sed etsi su- Græce,
per tectum fuerimus, id est, super naturam ἐπιβαλών.
terrenam evolaverimus, non acquiescentes carni, timeamus avium exemplo ad humilia devolare. Scriptum est enim, quia

a Sic MSS. Clun. Nol. & Vien. cum edit. Chiffl. Ante erat, *ingentium suffragia, ambitiosa*, &c. nullo sensu.

b Ita MSS. Clun. Vien. & edit. Chiffl. Edit. Rosv. *& in quo se secretum*, &c.

c Hanc vocem addidimus ex MSS. codicibus Clun. Nol. Vien. & edit. Chifflet.

d Sic emendavimus ex MS. Clun. codice & ed. Chiffl. Ed. Rosv. *adversus hujusmodi noctes, qui sunt principes tenebrarum, hoc est homines peccatorum potentes, quos* nullo sensu.

e MS. Nol. *solitariæ*. Sed convenit epitheton *salutaris*, quia serpentes tollit.

f Sic emendamus ex MSS. codicibus Clun. Vien. & edit. Chiffl. & correctio nostra confirmatur ex epist. 41. n. 2. *oculus interior luminatur*. Ed. Rosv. *illuminatum*.

g Iidem codices, *illuminatur ..... efficitur*. Utraque lectio bona.

h Sic emendatum ex codicibus Cluniac. Vien. & Chifflet. At edit. Rosv. *pellicam*.

i MS. codex Vaticanus, *voluntati Dei*.

k Ita MSS. Clun. Nol. Vien. & edit. Chiffl. Alii, *& exaltatus omnia ad se trahat*.

a non

odor Christi bonus Deo * potionati, ut scriptum est, a vino unguentorum de calice salutaris, in quo ipse ut pigmentarius, ut in Ecclesiastico scribitur, unguenta suavitatum miscet, *dividens* dona sua *singulis prout* Psal. 115.v. 13. * V. N. 183. *vult*, ut omnia in omnibus * impleantur, & odorem notitiæ suæ manifestet in nobis: Eccli. 49. 1. 1. Cor. 12. 11. quia *unguentum* c *exinanitum est nomen ejus*. Quod nomen ut invocetur super nos, sem- * Sacc. impleatur. V. ep. 42 n. 2. & 43. n. 3. per & in nobis nominetur, fiat *conversatio nostra in cœlis*. Ita enim efficiemur *sicut passer unicus super tectum*, si non quæ in terra D Cant. 1. 2. Iacob. 2. 7. sunt, sapiamus aut quæramus, *sed quæ sursum sunt*, *ubi Christus* d *est sedens ad dexte-* Phil. 3. 20. Psal. 101.8. Col. 3. 2. *ram Dei* Patris, innumerabilibus oculis speculator actuum nostrorum, & spectator agonis istius, quo *in carne ambulantes, non* c d 2. Cor. 10. 3. *secundum carnem militamus*.

Eph. 6. 12. 10. *Non enim est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem*, sed adversus invisibiles inimicos & *adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus*. Non quod spiritus nequam in cœlestibus agant, sed quod in cœlesti conversatione viventibus adversentur. E *Induamus* Rom. 13. 12. Psal. 17. 30. itaque *arma lucis, & in Deo nostro transgrediamur murum* illum inter nos & Deum separantem, nec de carnali infirmitate timeamus adversarium spiritali natura violentum; 2. Cor. 12. 9. quia *virtus in infirmitate perficitur*. Nec in

C Non est enim aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat salvos e fieri nos. In hoc nomine triumphantes, f *confiteamur Domino misericordias ejus, & gloriemur in laude ejus*, non in nostra. Quoniam ut Propheta dicit, si quid bonum in g nobis, ab ipso est; & si quid optimum, ab ipsius Majestate est: *Ipse enim fecit nos, & non ipsi nos*. Et propterea & Paulus dicit: *Quid autem habes, o homo, quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* In quo monet ut, *qui gloriatur, in Domino glorietur*. Unde jam nobis leves angustiæ fiunt, quando laudari videmur: nihil enim nobis conscii sumus de proprio bono, ut tamquam agnoscentium pudorem laudator perurgeat: quia non ipsos nos, sed divinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscimus: si quid enim in nobis boni videtur aut creditur, illius est qui *solus bonus est, & de cujus plenitudine omnes accipimus*, & pro meriti vel fidei capacitate respergimur. Ros enim qui ab illo est, sanitas est nobis, *& lætamur in stillicidiis ejus*. Ergo & error iste, quo nos laudatis, innocuus erit nobis. Insuper & mercedem vobis copiosam tam pia fides congeret: quia ut nos nostra mente iniquos, & de perversa hujus seculi generatione pravos existime-

Act. 4. 12. Ps. 106. 8. e Ps. 105. 47. f g Ps. 99. 3. 1. Cor. 4. 7. 1. Cor. 1. 31. Matt. 19. 17. Joh. 1. 16. Ps. 64. 11.

a Græc. ἄδικον. LXX. & Lucifer, non inique. Et sic solet locus afferri a Patribus Græcis, ut a B. Cyrillo in Johan. lib. 2. c. 54. & aliis.

b Sic MS. Vaticanus codex cum edit. Rosv. At MSS. Clun. Nol. Vien. & edit. Chiffl. *& aspersæ plerumque escæ illices fraude deprimunt aves, & operti dolose cespite laquei implicant credulis*.

c Ita apud quosdam legi asserit Nobilius in scholiis ad hunc versum. Eamdem lectionem hujusce versus iterat Paulinus noster in fine epistolæ 41. ad eosdem num. 3. unde emendavimus & ex MSS. codicibus Clun. Vien. & edit. Chiffl. *ejus*. Ante erat, *ei*.

d Editio Chiffl. cum codicibus manuscriptis Clun. & Vien. *est ad dexteram Patris*.

e Sic editio Chiffl. cum MSS. codd. Clun. & Vien. In editione Rosv. legebatur alia interpunctione, *fieri. Nos in hoc*.

f Ita Paulinus noster epist. 19. ad Delphinum n. 2. secutus versionem Psalterii ex Hebræo, cum in 4. aliis Psalteriis & in Commentario S. Augustini super Psalmos quater legatur, *Confiteantur Domino misericordiæ ejus*, in vers. 8. 15. 21. 31.

g Addidimus particulam *in* ex MSS. codicibus Clun. & Vien. & ed. Chiffl. in quibus *si quid bonum in nobis, ab ipso est: & si quid optimum, ipsius est*.

superbiam; & evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepat inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites vitiis? Unde quæsumus, ne ex illo nobis verbo Domini blandiamini, quia fecerimus, *Vendite quæ possidetis*; quia plus est quod superest illud: *Et veni, sequere me*. Facile est autem videre quantum sit sequi Christum, ut homo imitetur Deum. Sed & illud scitis: Quia *semel locutus est Deus, duo hæc audivi*; nam & iste sermo, sicut omnis fere Scriptura divina, in bivium patet; *Vade & vende omnia tua*. Non enim pecuniam tantum & fundos, extraneas facultates; sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus. Hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior dificultas est ingenita quam apposita separare; & intus infixa divellere, quam affixa extrinsecus rejicere. [a] Se enim ipsum vincit & superat, qui renuntiat moribus suis, & se abdicat sibi, ut illud fortissimum Dei verbum impleat; *Qui perdet animam suam propter me, inveniet eam*: Hæc Domini verba recordantes, [b] effundamus in illum animam nostram, & ipse nos enutriet, & absconditam in se vitam nostram fovebit, & se cum gloria revelabit: si tamen pro hac eadem anima oremus in tempore opportuno nunc in isto seculo. *In inferno enim quis confitebitur tibi*? Istic moriamur peccatis, ne illic vivamus pœnis. Mors enim, quæ secunda dicitur, nihil aliud est quam vita pœnarum.

Matt. 19. 21. Ita in epist. 24. ad Sever. n. 5.

Ps. 61. 12.

Joh. 12. 25.

Ps. 6. 6.

C

... *occasione illius accepta, ... de lampadibus ac de prudentibus quinque totidemque fatuis virginibus parabolam pie admodum ingeniosequе excurrit.*

... scripta & missa cum superiore circa annum 405.

1. LEGIMUS in tergo epistolæ adnotationem epistolarum, quas meas esse [d] indicastis. Nam vere prope omnium earum ita immemor eram, ut meas esse non recognoscerem, nisi vestris litteris credidissem. Unde majus accepi documentum caritatis vestræ, quia plus me vobis quam mihi notum esse perspexi. Hymnos, quos desiderabam, accepisse gratulor: quo munere, Sancte frater, admonuisti me, ut faculam meam diligenter, dum tempus est, appararem, ne cum fatuis excluderer, si cum sapientibus non occurrerem. Orate autem, ut & virgines & fecundæ sint animæ nostræ; sine sterilitate virgines, sine corruptione fecundæ. Hoc enim mysterio & in lege maledictus est, qui semen in Israel non dederit: & in Evangelio virgo sapiens [e] dicitur quæ oleo procurato vigili solicitudine, uncta * face, sponsi exspectat adventum, jamque venienti non exstinguendum pingui fomite lumen accendit.

D

E

2. Ergo mens nostra fertilis Deo sit, & vitæ fructus operibus bonis pariat. Sit & spiritus virgo, ut nulla seculi corrumpatur illecebra, & ab omni labe vitiorum integer maneat. Stultæ enim virgines illæ mihi videntur animæ, quæ virtutibus steriles sunt; & illæ sapientes, quæ vitiis incorruptæ sunt. Matth. 25. 3.

a Sic emendavimus ex MSS. codicibus Clun. & Vien. & edit. Chiffl. in quibus *mutat*, pro *vincit*. Ante erat, *Si enim seipsum vincit*, nullo sensu.

b Ita reposuimus ex iisdem codicibus. In edit. Rosv. *effundemus*.

c Juxta textum Græcum, Vulgatam, MSS. codices. Clun. Nol. Vien. & edit. Chiffl. emendavimus *ferreos*. Ante erat *areos* in edit Rosv.

d Ita MSS. codices Clun. & Vien. cum edit. Chiffl. Edit. Rosv. *judicastis*. MS. Nol. *indicatis*.

e Addidimus verbum, *dicitur*, ex MS. codice Cluniacensi & edit. Chiffl.

* Sic reposuimus ex MSS. codicibus Nol. & Vatic. Verissima lectio petita ex Evangel. Matthæi c. 25. eaque confirmatur n. 2. & ep. 23. n. 42. Alii codd. *uncta facie*, minus bene; non enim Christus præcepit in Evangelio ut ungerent faciem suam virgines exspectantes sponsi adventum, sed ut haberent oleum in lampadibus.

De-

ctrinæ fidelis imbutis, virgines omnes quinque sapientes maneant, oleo in vasis suis reposito, exspectatione secura quiescant, facile mox parandis facibus occursuræ, cum primo supervenientis sponsi tumultu fuerint excitatæ. Nam in tantis Ecclesiæ populis, in quibus non solum virgines, quarum tamen innumera multitudo est; sed & maritatæ, & viduæ diversis & moribus cernuntur & fructibus; non arbitror alia ratione quinque tantum virgines fatuas & totidem sapientes esse positas, nisi quod utraque persona in totius populi universitate diversa, numerus autem ratione supradicta sigillatim in omnibus continetur; ut unusquisque in semetipso aut stultas aut prudentes habeat, pro qualitate sensuum suorum: in quibus providis sapiens, inertibus autem stulta virginitas est. Nam ideo & fatuæ, sicut sapientes in tanta sui dissimilitudine similiter virgines appellantur, quia
c virginibus secundum carnem sterilitas infecunda, secundum spiritum fructuosa c castitas adest. Quare nec sapientes sterilem virginitatem habent, quia sapientes sunt; nec stultæ fructuosam, quia stultæ sunt. Quarum forma mihi videtur esse *sapientia hujus mundi*, quæ *stultitia est apud Deum*, & *sapientia carnis*, quæ vere virgo stulta est, d quia *non est* juncta atque *subjecta legi* & sapientiæ Dei: & *lucerna ejus* facile *exstinguitur*, quia non habet oleum veritatis, vacua Spiritus sancti, quo oculus interior luminatur & impinguatur animæ caput, quod est fides

1. Cor. 3. 19. Rom. 8. 7. — Prov. 20. 20. — Ps. 140. 5. Eccl. 10. 1.

in vobis, benedicti, fratres merito venerabiles g & dilectissimi.

EPISTOLA XLII. *

Lætatur se adeptum Florentii Cadurcensis episcopi amicitiam: illum commendat, ejus preces exposcit; pulcherrimasque Christi laudes immiscet.

* *Alias* XXXII. *quæ autem* 42. *erat, nunc* 6. *Scripta circa annum* 405.

Beatissimo ac merito venerabili h Patri * FLORENTIO, PAULINUS

* V. N. CLXXXIV.

1. LÆTAMUR in Domino visitatos nos litteris sanctitatis tuæ, & provocatos, ut qui neque notitiæ tuæ prius gratiam gesseramus, nunc repentino Dei munere plenam tuæ tamquam veteris amicitiæ fiduciam sumeremus. *Vinum*, inquit *& amicus veterascet, & cum suavitate bibes ipsum*. Ecce istam Prophetæ sententiam superavit sanctitas tua, quæ tam perfecto diligere nos cœpit affectu, ut inveteratæ nobis dilectionis suavitatem in prima hujus fœderis novitate reddiderint; ut non necesse habeamus optare incrementa caritatis, cujus maturitatem consummatam principiis abundantibus experimur. Ut ubertatem animæ tuæ magnis fontibus comparare possimus, qui originem suam late profuso ore rumpentes, statim in ortu suo flumina sunt. Benedictus

Eccl. 9. 15.

a MSS. codices Clun. Vien. & edit. Chiffl. *cibus*, minus bene.

b Manuscriptus codex Viennensis & edit. Chiffl. *defeceant*, mendose. MS. Clun. *defcaerat*.

c Manuscriptus Clun. codex & ed. Chiffl. *caritas*. Sed bene respondet *fructuosa castitas secundum spiritum infecunda sterilitati secundum carnem*.

d Editio Chiffletii cum Cluniacensi manuscripto codice, *quia legi & sapientiæ Dei non est subjecta. Cujus lucerna facile exstinguitur*.

e MSS. Cluniac. & Vien. ac edit. Chiffl. *perfecti sensibus*. Utraque lectio bona.

f Manuscripti codices Clun. & Vien. cum edit. Chifflet. *oportet audiam Salomonem sapientia Dei loquentem*.

g Editio Rosv. *ac dilectissimi*; & addit: *Valete in Domino*.

h Ita MSS. codices Reg. Vat. & Vien. & edit. Bad. Grin. Rosv. & quidem recte, cum ad episcopum Paulinus nondum episcopus scripserit. Edit. Grav. & Schot. *fratri*.

Eccli. 19. 13. quit, *viri indicat de illo*, & *ex abundantia*
Matt. 12. 34. *cordis os loquitur*.
Luc. 6. 45. 2. Sermo itaque tuus nobis Apostolico
Col. 4. 6. sale conditus expressit saporem gratiæ, quæ
tibi data est; & de stillicidiis labiorum tuorum
gustavimus quam suavis sit in te Do-
Ps. 33. 9. minus, qui factus es & positus in caput po-
1. Reg. 15. 17. puli, electus ex ovibus in virum gregis,
ut regeres oves pascuæ ejus, qui animam
1. Reg. 16. 11. pro ovibus suis posuit. Idem agnus & pa-
Ps. 77. 70. stor reget nos in secula, qui nos de lupis
Joh. 10. 15. oves fecit; earumque nunc ovium pastor
Joh. 1. 29. est ad custodiam, pro quibus fuit agnus in
Isai. 53. 7. victimam. Hic ergo Dominus & Deus no-
ster, qui *in terris visus est, & inter homines*
Baruch. 3. 38. *conversatus est* pro nobis, ovis & pastor in
nobis est, quia nos invisibili baculo & sa-
lutari virga intus regit, ut etiam si ambu-
lemus in umbra mortis, non timeamus ma-
la, quia nobiscum Deus est, Emmanuel il-
Ps. 22. 4. le, Dominus majestatis, & filius ancillæ;
Isai. 7. 14. quorum [c] aliud natura, aliud factus est.
Matth. 1. 16. Idem creator hominis & redemtor, Deus
Luc. 2. 7. ex Deo, homo pro homine; Filius Dei an-
[c] te secula, filius hominis pro seculo; forma
2. Cor. 8. 9. servi pro libertate servorum; & *pauper fa-*
Rom. 10. 12. *ctus*, ut pauperes sua egestate locupletet:
Eph. 1. 23. quia ipse est *dives in omnes* omnis boni; *qui*
Col. 2. 9. *omnia in omnibus adimpletur*, *plenitudo Divi-*
Ps. 64. 6. *nitatis*, *spes omnium finium terræ*, *& in mari*
1. Tim. 2. 5. *longe*, Deus salutaris noster, *mediator homi-*
Phil. 2. 11. *num & Dei*, *homo Christus Jesus*, qui *est in*
gloria Dei Patris super omnes Deus benedi-
ctus in secula.
Act. 1. 10. 3. Hic ergo, qui te in sortem apostolo-
Col. 1. 12.

C qua gloriamur in Domino, tuæ dilectionis Matth. 7. 15.
impensio, si rapaces indomitorum sensuum
bestias vestitu ovium contegamus. Sic igi-
tur ora, donec exores, ut fiat cor nostrum Ps. 118. 80.
immaculatum in conspectu Domini, ut non
confundamur neque simul trahamur cum iis Ps. 27. 3.
qui loquuntur pacem cum proximo suo, *mala au-*
tem sunt in cordibus eorum; sed lingua &
mente concordes, corde credamus ad ju- Rom. 10. 10.
stitiam, ore confiteamur ad vitam. Ita de-
mum pietas qua nos diligis, tibi fructuosa
referetur, si tam efficax pro nobis oratio
D tua fuerit, ut a nostra terrestri specie de-
mutati in tuam similitudinem transferamur,
ut *cœlestis* hominis *imaginem* pari veritate *ge-* 1. Cor. 15. 49.
stemus.

4. Tunc vere erimus de tua caritate feli-
ces, si obtineas ne simus a tua caritate dis-
similes. In quo tamen non caremus, quasi
superbum tendimus votum, ut apicem me-
riti tui speremus attingere; sed ut salutis Apoc. 1. 8.
fine conclusi, juxta formam fidei tuæ in iti- Eph. 1. v. 22. 4. 15. &
nere directo veritatis vestigia perlegamus, & 5. 23.
E sit nobis finis ipse qui initium est, caput & Col. 1. 18.
fundamentum corporis sui petra Christus; 1. Cor. 3. 11.
Illa petra, quæ nos inter hujus seculi de- 1. Cor. 10. 4.
serta sitientes justitiam sequaci fonte prose- Matth. 7. 24.
quitur, & dulci potu refrigerat, ne car- Luc. 6. 48.
nalium cupiditatum æstibus peruramur; Il- Joh. 19. 34.
la petra, super quam domus stabilita non
corruit; & illa petra quæ, latere lancea per-
forato, aqua fluxit & sanguine, ut pariter
salutiferos nobis funderet fontes, aquam
gratiæ, & sanguinem Sacramenti, qui idem
est & fons nostræ salutis, & pretium.

[a] Sic reposuimus ex MS. codice Viennensi, cum ante esset, *ut dixit*. Correctio nostra confirmatur ex initio epistolæ.

[b] Ita fere Paulinus epist. 13. ad Pammachium n. 2. Verum hæc neque apud LXX. neque in Vulgata habentur, ubi, *Ingressus hominis enuntiat de illo*.

[c] Bis repositum est *aliud* ex MSS. codicibus Reg. & Vien. Ed. Ross. *alterum*.

5. Sed

tam habes caritatem.

EPISTOLA XLIII.*

*Alias XXXV. quæ autem 43. erat, nunc 50.

Scripta anno 406. circa festum SS. apostolorum Petri & Pauli.

Excusat Victorem quod serius sit reversus, causans hiemis tempestatem, & adversam ejus valetudinem: tum propositam sibi a Desiderio presbytero explicationem Benedictionum Patriarcharum excellenti humilitate ad ipsummet rejicit; & ipse maledictionem ficulneæ a Domino irrogatam sapienter exponit.

d Sancto & merito venerabili fratri, & [d] desideratissimo * DESIDERIO desideriorum meorum, PAULINUS & THERASIA peccatores, in Christo Domino salutem.

* V. N. CLXXXV.

* Non exstat hæc epistola.

1. AD te brevem * epistolam jam diu ante [e] fratri Victori dederamus, quam & ipsam perferri ad sanctitatem tuam volui, ut ipsi perlatori suo testimonium perhiberet non voluntariæ apud nos remorationis. Hæc enim causa brevitatis ejus fuit, quod post modicum adventus sui tempus Victor a nobis ad vos refestinans, tanta se ad iter relegendum obstinatione duraverat, ut vix vel brevium ad te litterarum nobis tribueret facultatem. Interea proficiscentem subiti rerum obices retraxerunt, cum hiems navigationem, & itinera metus [f] clauderent: quibus impeditus atque revocatus necessitati præstitit longam dilationem, qui pro-

C ... in otium mente [g] scripsimus. Scripserat autem nobis frater noster Severus, ut cum vobis illico remitteremus, atque ita præscripserat tempus, ut ad vindemiæ dies remissus occurreret. In quo, quia non potuimus illi parere, hac saltem specie obedientiam præbere tentavimus, ut illum si non eodem anno quo speraverat, tamen eodem tempore quo jusserat, occursurum recipiat: & si tarditatem illius necessitatibus, D quas exposui, non vult imputare, meo delicto reputet quod remansit, suis tamen orationibus debeat vel tardum istius reditum; quia cum jam omnino depositus ægrotaret, de Severi fide speravi sanitatem ejus, quam de meis meritis desperabam. Quibus videbam Victoris innocentiam verberari, ut in illo mea iniquitas plecteretur, in quo divina justitia vindicabat, quod in dilectione peccatoris errabat. Nam & mihi pœnam caritas excitabat, ut tribulationem, quam E unanimus mihi homo patiebatur in corpore, cruciatu viscerum animique compatiens sustinerem.

3. De quo autem mihi per ipsum scripseras, aquam dulcem & copiosam in amaro & arente rivulo quærens, tuæ potius gratiæ explicandum refundo: nam me fateor tantorum nominum & mysteriorum pondera nec digito ausum tangere. Legi enim, *quia in malevolam animam non introibit sapientia*; & ideo malitiæ meæ conscius non potui divinæ revelationis habere fiduciam, cum pru- den-

Jac. 3. 11.

Sap. 1. 4.

a MS. codex Viennensis, *ad cumulum*.

b Ita LXX. & S. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum adversus Judæos art. 103.

c Sic MSS. Reg. & Vatic. codices cum editis quatuor. At MS. Vien. & edit. Gryn. *sicut beato Job . . . præceptum est*.

d M. Vien. *desideratissimo*, MS. Reg. hunc titulum habet: *Incipit ad Desiderium secunda*. Abest tamen a MS. codice Regio prima ad Desiderium epistola, cujus meminit Paulinus in hujusce epistolæ 43. exordio, & hæc desideratur. V. Vit. c. 47. n. 1. & 3.

e Manuscriptus codex Viennensis, *per fratrem Victorem*.

f MSS. Reg. & Vien. *clauderet*.

g MS. codex Vien. *curavimus*.

Isa. 66. 2. Matth. 5. 8. & a mundo corde conspicitur.

4. Te autem, ut tua opinione deceptum ab inopia mea minus moleste feras, sic habe, tamquam idem de me passus sis, quod Matth. 21. 19. Marc. 11. 4. ipse Dominus ab illa ficu, ad quam esuriens accessit, & sine fructu inventam percussit verbo oris sui; ut quæ sterilis fuerat [a] [b] benedicto Domini, fieret arida maledicto. Sed obsecro fraternitatem tuam, ne me, licet similem illi arbori infelici inveneris, simili voce percutias; ne penitus arescam, & vacuus debito fructu, etiam foliorum * V. carm. 32. v. 46. & ep. 30 n. 4. amictu, id est, gratiæ fronde * despolier. Ezech. 18. 32. Sed iterum cogitans, quia misericors & miserator Dominus, neminem vult [c] mori morientem; neque creaturam suam in illa arbore, sed inimicum [d] plantationi suæ vitium arboris maledicendo damnavit: oro te potius, ut maledicas sterelitati meæ, ne unquam ex illa fructus nascatur, ut possit ex me ipso fructus nasci Deo. Expedit enim mihi interitus sterilitatis meæ, ut in me plantationis Dominicæ fecunditas reviviscat; & moriente vitio, quo infructuosus efficior, agricolæ meo revirescam reditu bonæ voluntatis; ut esuriens vitam meam Dominus, ipse inveniat me feracibus ramis fructus sibi debitos offerentem.

5. Sed in hac eadem arbore non modicæ quæstionis argumentum Marcus adjecit. Marc. 11. 14. Nam alii Evangelistæ de maledicta & arefacta ficu consonans, hoc altius est locutus, quod cum dixisset non invenisse Dominum in arbore illa fructum, id, quod arborem excusare videatur, apposuit, dicens: *Non*

plantationis suæ exspectans ...

C cibum: at illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius fel; & uvas petenti obtulit spinas, & ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem & botrum suavitatis aceto urente potavit. Unde ***conversa est ipsis mensa eorum in laqueum***, & ***uva eorum amaritudinis*** facta est, & ***ira draconum insanabilis vinum eorum***. Iohan. 15. 1 Luc. 23. 36 Psal. 68. 23 Deut 32. v 32. sec. LXX

6. Tu vero, mi frater, ora Dominum ne ex vinea talium vitis nostra procedat, quia propago eorum ex vinea Domini Sa-
D baoth degeneravit in vineam Sodomorum. Isa. 5. 7. Et nisi Dominus in apostolorum palmitibus, de patriarcharum radicibus reliquisset nobis seminarium vitæ, de quo salus gentium pullularet, & in quo seminis benedicti vena duraret; tota malitiæ plenitudine ***Sodomis & Gomorrhæ similes fuissemus***. Rom. 9. 29. Isa. 1. 9. Verum quia, ***novissima hora est***, & ***securis jam ad radices arborum posita***, 1. Iohan. 18. Luc. 3. 9. aridis & infelicibus lignis justum minatur excidium, quæso te, ut indulgentiam mihi & laxamentum temporis
E depreceris; ut morte dilata forsitan succum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia, & sollicitudinis meæ cultu; ut cor meum divinus timor fodiat, & stirpem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet: deinde ego ad vigilantiam Luc. 13. 8 sollicitudinis excitatus, omni hora paratus assistam, & Domino absente sim trepidus, Luc. 12. 40. ut advenicnte securus sim; omni tempore, omni die me fertilem sibi Christus inveniat, id est, ut numquam cuiquam operi voluntatis illius immaturus appaream: sed si forte

[a] Ita MS. codex Regius cum editis Grav. & Schot. Alii, *adimples*. Sed & *adimpletur*, pro *adimples*, alibi usurpat Paulinus. Vide epist. 40. n. 9. & 42. n. 2.

[b] *benedicto*, id est, *benedictione*, ut respondeat *maledicto* quod sequitur. MSS. Reg. & Vien. cum edit. Scoth. *benedicto Domino*, mendose.

[c] Ita MSS. Vatic. & Vien. cum ed. Grin. id est, neminem vult morte æterna mori, licet naturaliter moriatur. Alii codices, *vult morte morientem*.

[d] Sic emendavimus ex codice MS. Vien. Quæ correctio confirmatur ex ep. 40. ad Sanctum & Amandum, n. 7. *inimicam serpentibus vulnerem*. Ante erat, *plantationis*.

[e] Ita MSS. codices. Editi, *disjicit*. Vide Not. CLXXXVI.

in

ciem suæ conformationis expressit, ut nos ad omnia nobis salutaria scriptis operum suorum atque verborum insignibus erudiret. Et hoc est quod voluit intelligi per Evangelistam nobis indicando non suo tempore fructum ab arbore se petisse, ut omni tempore homo se fructum Deo debere cognoscat; quia bonus Dominus, qui hominem mortalem immortalitati præparat, jam & in hoc seculo vult eum speciem perpetuitatis induere, ut fructum non accipiat de tempore, sed omni tempore sit maturus illi, cum quo vel in quo mansurus est sine tempore.

* *Alias* XXXI. *quæ autem erat, nunc* 45.

Scripta videtur anno 406.

EPISTOLA XLIV. *

Pulcherrime laudat spirantem in litteris Apri divinæ gratiæ vim ac suavitatem nec minus venuste Amandæ olim conjugis Apri, jam sororis, industriam celebrat, per quam res domesticas procurans otium viro ad divina præstabat. Simul admonet quibus modis instituendi sint filii. Ex ea epistola liquet quomodo viverent presbyterorum uxores.

Sanctis & merito venerandis c ac dilectissimis fratribus Apro & Amandæ, Paulinus & Therasia peccatores.

1 QUIS daret mihi fontem litterarum tuarum, ut respondere possem litteris tuis vario gratiarum spiritalium flore consertis, nec jam * scholasticò magis quam divino sermone facundis, & affluentibus quasi de terra repromissionis di-

* V. ep. 28. num. 5.

C stodiam præbet. *Pauper ego, & dolens*, quomodo parebo sapientiæ, quæ me ad mensam * potentis hac conditione præcepit mittere manum, ut me sciam similis apparatus fieri debitorem? Ecce enim tu mihi mensa potentis factus es; apposuisti mihi divites escas quæ me esurientem facile in omnia verborum tuorum, quasi in varia electarum gustu & aspectu dapum scitamenta rapuerunt, ut gulæ potius meæ quam inopiæ memor auderem sumere, quibus paria præpa-
D rare non possum. Quid igitur agam, a quo mihi tribui vel commodari peram vel supellectilem, qua possim digno ambitu triclinium divitis æmulari; vel impendia, quibus possim divitem pauper * repascere? Quis mihi in hujus debiti obligatione subveniet, nisi tu Domine Jesu, qui te omni pauperi tuo semper obligas commodanti, & pro his retributorem fore spondes, qui nunc non habeant retribuendi facultatem. Adesto nunc mihi, & pro inopia mea Apro tuo de
E tuis meum debitum solve divitiis; *rivos ejus inebria*, & *multiplica* in illo *generationes tuas*, ut exsistat *in domo tua sicut oliva fructifera, florescat ut palma*, & *multiplicetur ut cedrus Libani*.

Ps. 68. 30. *Eccli.* 13. *&* 12. & 31. 12. 16. & 20. * V. N. CLXXXVII.

* V. carm. 21. v. 853. *Prov.* 19. 17.

Luc. 14. 14.

Ps. 64. 12. *sec. Psalt. Rom. & vet. Ps.* 51. 10. *Ps.* 9. 13. *Ps.* 118. 162.

2. Sed revertar ad litteras tuas, in quibus *lætor sicut qui invenit spolia multa*: & licet de meis verbis nihil simile possim referre, tamen ut famelici faciunt, cum epulis opimi convivii digestis iterum de sua inopia esurire cœperint, famem suam præteritæ sa-
F turitatis recordatione solantur, & animam inanem præsenti cogitatione abscentis con-

a Manuscriptus codex Viennensis, *iracundiam*.
b Sic emendatum ex MS. codice Vien. Hæc correctio confirmatur ex epist. 44. ad Aprum & Amandam num. 2. *Expresserunt mihi faciem cordis tui litteræ tuæ*. Alii codices, *rationalis*, ob concursum sequentis litteræ s.

c In edit. Rosv. desunt voces, *ac dilectissimis* ----- *peccatores*. Editi codices quatuor præferunt, *Sancto & merito venerando ac dilectissimo fratri* APRO, PAULINUS & THERASIA.

[Ps. 28. 5.] scentium infirmitate praecaverit. Ibi & cedri Libani ad terram depositae, & in arcae fabricam compagine caritatis erectae, mundi hujus fluctus imputribili robore secant. Ibidem [Matth. 8. 26. Marc. 4. 35.] excitatus Christus, ut directionis tuae cursum ad stabilitatem suam ducat, ventos & maria tibi placans videtur. Cui jam in [Luc. 8. 24.] corporis tui nave vectatio, & in tuo corde [Ps. 83. 4. Matth. 8. 20.] cervical est, quia *invenit* illic *passer domum sibi*, & habet in te, ubi reclinet caput suum. [c] [Ex epist. 8. August. ad Paulinum 27. (al. 31.) * V. N. CLXXXVIII.] Illic & * conjux, non [c] dux ad mollitudinem vel avaritiam viro suo, sed ad continentiam & fortitudinem redux in ossa viri [Gen. 2. 23.] sui, magna illa divini cum Ecclesia conjugii [Ephes. 5. 32.] aemulatione, mirabilis est: quam in tuam unitatem [d] redactam ac redditam, & spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus caritas Christi copulat, in cujus corpus transistis a vestro.

4. Benedicti vos Domino, *qui fecit utrumque unum, condens in semetipsum duo, faciens* [Eph. 2. 14. & 15. Ps. 71. 18.] *mirabilia solus*, qui convertit non solum animas, [Ps. 22. 3.] sed & affectus, temporalia in aeterna. [e] Manetis ecce iidem conjuges, qui fuistis, sed non ita conjuges ut fuistis; estis ipsi, nec ipsi: & sicut Christum, ita & vosmetipsos jam secundum carnem non [2. Cor. 5. 16.] nostis. *Haec mutatio dexterae Excelsi*, quae [Ps. 76. 11.] in se manens omnia innovat, & *convertit* [Ps. 65. 6.] *mare in aridam*, ad continentiae siccitatem stringens fluenta vitiorum. Benedicta haec inter mulieres, & hac quoque devotione

sed Christo serviens, propter quem mundum patitur, ne ut patiaris. [1. Tim. 2. 4.] C Vere, juxta divinum opus & verbum, facta in adjutorium [Gen. 2. 18.] tibi, & ad te habens conversionem suam de nutu tuo pendet, & in tuo statu sistit, [Gen. 3. 16.] in vestigiis tuis ambulat, in anima tua animatur, pro vita tua deficit, ut in tua vita reficiatur. Curat illa seculi curas, ne tu cures; [h] possidere videtur, ne tu possidearis a mundo, & ut possidearis a Christo. [h] Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas, sed quod magis mirum est, concors fides D opere dividit voluntate conjunctam. Nam sine animi captivitate rem captivitatis in libertate spiritus administrans, *firmavit manus suas in * opera* virtutis; *brachia sua extendit* [* V. N. CLXXXIX. Prov. 31. 13. sec. LXX.] *ad utilia, accincta fortiter lumbos suos, & escas pigritiae non edens, facta est tibi tamquam navis, quae mercatur a longinquo*; necessaria divisione [Matt. 22. 21. Marc. 12. 17.] reddens per se Caesari quae sunt Caesaris; [Luc. 20. 25. Rom. 13. 7.] ut, quae Dei sunt, per te ministret Deo. [Prov. 31. 20. sec. LXX.] Nam cum tributum, sicut scriptum est, dederit cui debet tributum, tunc & *manus* E *suas adaperiens pauperi*, & fructum operae suae porrigens inopi, spiritale vectigal pensitat; & reditum possessionis in tuae militiae stipendium suggerit, salutaris damni avarior quam letalis lucri. Quae talis est, *fidit in* [Prov. 31. v. 11. & 12. juxta LXX.] *ea cor mariti ejus. Operatur enim*, ut scriptum est, *viro suo bona tota vita sua, & non mala*: & ideo non sollicitus agis quae in domo tua terrena aguntur; quod in domo

[a] Apud Augustinum epist. 27. ad Paulinum num. 3. legitur, *quantam opulentiam sinceri cordis exaestuans!*

[b] Manuscriptus codex Viennensis, *adulti*.

[c] Addidimus *dux* ex 21. MSS. codicibus ad quos collata est S. Augustini epist. 27. in edit. Bened. Aberat haec vox (inquit Sacchinus) sed & sententia visa est postulare, & habet epist. 31. (nunc 27.) S. Augustini, unde totus hic locus pulcherrimus sumtus est, conversis in Aprum & conjugem laudibus quas S. Augustinus Paulino & Therasiae tribuerat.

[d] Sic Augustinus in epist. 31. n. 2. unde haec desumsit Paulinus. In edit. Rosv. erat, *reductam*. Utraque lectio bona.

[e] Ita MSS. codices Reg. & Vien. Quae lectio venustior est vulgata, in qua *temporalia in aeterna mutans. Ecce iidem conjuges qui fuistis*.

[f] Expunximus particulam *in*, quae aberat a MS. codice Vatic. & edit. Grin.

[g] Manuscripti codices Vatic. & Vien. cum ed. Grin. *in labore corporeo, sed affectu spiritali*.

[h] MSS. Reg. Vien. & edit. Grin. hic addunt, *curat ne cures*.

mo

1. Cor.9.17. dum tu creditam tibi dispensationem fidelis
Matt.25.15. & solers talentorum herilium multiplicator
Matth.6.19. exerces: nec illa, quod de terrenis elaborat
fructibus, thesaurizat in terra, sed tuis potius operibus quam damnosis avaritiæ quæ-
g Prov.31.31. sec. LXX. stibus [g] fœneratur. Et ideo *dabitur illi fructus a manibus suis, & laudabitur in portis filiæ Sion maritus ejus* in Domino, qui vobis ab operis ejusdem labore diverso, sed pari studio consitam segetem in communem præ-
Ps.125.6. parat messem, ut in illa die pariter in exsultatione veniatis afferentes manipulos vestros, ministra illa seminis, & tu ministerii seminator. Non enim defraudabitur consortio mercedis tuæ per meritum compensationis istius, qua non voluntati suæ obtemperans, sed saluti tuæ, hujus ipsius operis documento probat judicium fidei suæ, satis indicans, quanto & ipsa potiorem seculi contemtum quam usum judicet, quæ spiritalia tibi maluit, non hoc seculum Christo sed te sibi præferens.

Ps.113.14. 5. *Adjiciat Dominus super vos, & filios ve-*
V. N. exc. *stros*. *Misericordia* enim Domini promerita
Eccli.3.11. h parentibus [h] *suscitabit*, ut scriptum est, *filios eorum, & locupletabuntur in bonis Domi-*
Ps.127.3. *ni*. Spero autem, quod *sicut uxor tua in la-*
Ps.90.7. *teribus domui tuæ sicut vitis abundans* est, fru-
Ps.127.3. ctibus tibi pietatis exuberans, ut *cadant a latere tuo mille, & decem millia a dextris tuis;*

C

cendere, quisquis corporeæ vel secularis alicujus cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accendens audeat appropinquare altaribus Domini, quæ non recipiunt nisi illius ignis accensionem, de quo ait: *Ignem veni* Luc.12.49. k
mittere in terram; & quid volo [k] *si jam accensus est*? Hoc igne nos, Domine Jesu, semper accende, ut illuminemur sensibus, deflagremus in vitiis; hic enim solus, qui a te est ignis, igni [l] resistet æterno. Haben- l
tes autem cor ardens in via Domini, non Luc.24.32.
alienum, sed suum ignem Domino accen-

D

dimus, & inter ignes seculi, hoc igne mu- Dan.3.24.
niti, sicut illi in camino pueri inter sibilantes impetu flammas rorabimur, & hymnum Domino inter incendia refrigerantia Dei Fi- Matt.18.20.
lio concinente cantabimus. Ipse enim dixit, in duorum quoque vel trium concordia se semper interfuturum. Unde confidimus, quia & in medio domus tuæ diversatur, ubi & in vobis & in filiis unus numerosarum agitur cœtus animarum. In quo nos quoque, solo absentes corpore, spiritali præsentia [m] m
consertis precamur, ut animæ nostræ hor-

E

tulum sitientem non solum verbo, sed & precatu rigetis, quem neque nostris manibus, ut infirmi, neque conductis, ut inopes excolere possumus; & [n] qua via tuam n
viam quæramus non invenimus: quia fode- Luc.16.3.
re non valemus, & mendicare erubescimus.

a Ita MSS. codices: idest, mulier de qua loquitur Sapiens in Proverbiis. Editi, *sapiens mulier*.

b LXX. *duplices vestes fecit viro suo*. S. Ambrosius lib. 2. de Fide; *binas vestes*. Aquila & Theodotio, *peristromata*; Symmachus, *tapetia*. Paulinus noster dixit, *pallas*; sunt enim vestes proprie crassæ, ut chlamydes aut penulæ, inquit Nobilius in scholiis ad versionem LXX. hoc enim videtur valere *χλαίνας*.

c Ita reposuimus ex MS. codice Viennensi. Vide ea quæ præcedunt & subsequuntur. Ante erat, *tibi*.

d LXX. *Mulier fortis*. Theodotio, *strenuitatis*. Symmachus, *abundantiæ*. Vulgata, *diligens*.

e Manuscripti codices Vatic. & Vien. *temperante Domino gratiam*. Utraque lectio recepta.

f MS. codex Vaticanus, *ad propositi sui juncta sententiam*. MS. Reg. *ad* ... *juncta sententia*.

g Manuscriptus codex Vien. & edit. Grin. *fenerat*. Utraque lectio bona.

h Ita emendavimus ex MS. codice Vien. Ante erat, *suscitabis*. Vide seqq.

i MS. Reg. cum editis quatuor, *pacem*; mendose. MS. Vien. *pacem si emiti*, *a meri declinatur*.

k Sic ubique legit Paulinus noster. Vulgata, *nisi ut accendatur*.

l MS. Vien. *resistit*.

m MS. codex Vien. *conferti*.

n Ita MS. codex Vien. cum editis quatuor. Alii, *vita*.

quibus auras vitales afflantibus germina nostra [a] vivescant. Sed & si vineam suam ingressus, arborem nostram sine fructu invenerit, parcat excidere; & misericordia differente, credat agricolæ intervenienti, qui extorquendum diligentia sua fructum de sterili ficulnea pollicetur. Potens est enim ipse Dominus, ***qui interpellat pro peccatis nostris***, & ***qui vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint***, facere & de nobis egenis & aridis arborem fructuosam, & animam inanem adipe verbi sui tamquam cophino stercoris opimare. Quia scriptum est: De ipsius gratia ***pinguescent [b] fines deserti***. Cophinus autem hic stercoris, qui de sterili fertilem arborem facit, specialiter mihi videtur humilitas spiritalis, qua contribulantes cor nostrum pœnitudine præteritæ vanitatis, evacuamus inania, & succum virtutis accipimus, qua, qui operibus justitiæ steriles eramus, reddimur fructuosi. Bonum ergo nobis intrare in recessus nostros, & humiliare in jejunio, quo jejunatur ab operibus tenebrarum, animam nostram: ut ab hujus humilitatis stercore, quæ seculo vilis, Deo cara est, erigatur per eum qui ***suscitat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem***. Gratia Dei vobiscum.

b Psalm.64.v.13.sec.Psalt.Rom. V. N. cxcii.

Psal.111.7.

C deo, ignorantiæ nocte depulsa, & caligine dubitationis absterſa. Quod cum sæpe alias per munera epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum præcipuo isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster * Quintus diaconus, qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cum eo juxta solemnem meum morem, post Pascha Domini, pro Apostolorum & Martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis.

* V. N. cxciii.

D Verumtamen obliterato quod nesciente me, Romæ consumserat tempore, recentissimus mihi visus est a conspectu tuo, ita ut tunc statim cum a te mihi venisse viæ crederem, cum primum videbam, & cum mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cœlestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ, non potuisse me volumen ipsum, statim ut acceperam, Romæ legere. Tantæ enim illic turbæ erant, ut

E non possem munus tuum diligenter inspicere, & eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere cœpissem. Itaque, ut fieri solet, secura exspectatione convivii præparati, avidæ licet mentis esuriem, refrenavi, & spe certa capiendæ saturitatis (cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando, quod postea voranti mihi & in ore & in ventre dulcissimum fuit) inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi, donec Urbe proficiscerer, & interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi manciparem, ut in deliciis epistolæ tuæ spiritalibus ab omni

a MS. Vien. *arva*.
b Ita in Psalteriis veteri & Romano, apud S. Hilarium & S. Augustinum in Commentario super Psalmos, ita ut pro ὄρη videantur legisse ὄρη. Vulgata, *speciosa deserti* V. N. cxcii.
c Sic emendatum ex MS. codice Phimarconensi & edit. Bened. Verissima lectio. Ante erat, *delectationis*.

fæce

inde causa potiore compunctam flevisse perspiceres; non tam illud humanum, quod unicum filium conditione mortali defunctum in præsenti seculo amisisset, quam quod propemodum in seculari vanitate præventum, quia necdum illum deseruerat Senatoriæ dignitatis ambitio, non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumtum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem coronamque capturus, si in hujus seculi vita matris exemplo saccum togæ, & monasterium Senatui, prætulisset.

3. Verumtamen idem vir, ut antea [a] retulisse me puto sanctitati tuæ, his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulerit; ita enim secundum verbum [Matt. 11. 29.] Domini mitis moribus fuit & humilis corde, ut non immerito credatur introisse in requiem Domini, [Ps. 36. 37. Matt. 5. 4. Ps. 114. 9.] *Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico, & mansueti possidebunt terram, placentes Deo in regione vivorum*. Nam certe & illud Apostoli non solum tacito mentis affectu, sed & conspicuis [b] religiosus implevit officiis, ut cum esset altorum [Rom. 12. 16.] hujus seculi in ordine & honore collega, non tamen ut gloriosus terræ, alta saperet, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, & tota etiam die misereri & commodare persisteret. [Ps. 36. 26.] Unde & *semen*

C mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, & mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.

4. Quæ vero post resurrectionem carnis in illo seculo Beatorum futura sit actio [g], tu me interrogare dignatus es. At ego de præsenti vitæ meæ statu & magistrum & medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuis vestigiis ambulare D post Christum, & [b] morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita, quæ tota tentationum plena, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. [Job. 7. 1.] Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus de pedibus meis, disrumpam vincula mea, & liber exsultem ad currendam viam, quo possim assequi mortem istam, E qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus & mors & vita in corpore tuo, & corde, & ore cognoscitur; quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum: sed verbum Christi abundat in pectore tuo, & Spiritus veritatis effunditur in lingua tua [Col. 3. 16.] superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei. [Ps. 45. 5.]

5. Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ *fortis est ut* [Cant. 8. 6. sec. LXX.]

a Ita MS. Phimarconensis codex & edit. Bened. Alias, *retuli ex voto sanctitatis tuæ*.
b Sic edit. Bened. Ed Rosv. *religiosis*. Sacchin. *religionis*.
c Addita vox *dii* ex edit. Bened. cum MSS. cod. collata.
d Ita edit. Bened. Ante erat, *domus*.
e Juxta MS. codicem Phimarconensem & edit. Bened. emendavimus *pari*. Vera lectio, cum ante esset, *patre*. Sic Paulinus noster epist. 32. ad Severum n. 17. *pare Gervasio*; & epist. 18. ad Victricium n. 3. *pare Paschasio*, & *te amborum magistro*.
f Hæc vox inserta ex editione Bened. Sic Paulinus ep. 50. ad August. n. 2.
g Expunximus vocem, *nostra*, quæ aberat a MS. codice Phimarconensi & edit. Bened. & quæ perperam addebatur in editione Rosv.
h Sic MS. codex Phimarc. & edit. Bened. Vide seqq. Ed. Rosv. *mortem istam evangelicam*.

mors

ipso, & per ipsum, [c] qui conformatus est corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, & secum in cœlestibus collocaret. Propterea & qui digni fuerint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus ait, & cum ipso maneant, sicut & ipse Dominus ad Patrem dixit: *Volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum.*

1. Thess. 4. 16. — Johan. 17. 24.

6. Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes: ***Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te.*** Puto autem hanc laudationem vocibus concinentium esse promendam; etsi immutabuntur Sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut & Domini corpus post resurrectionem apparuit, in quo utique resurrectionis humanæ viva imago præfulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat & resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cum in eadem carne, qua mortuus & sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia membrorum expressa oculis & auribus hominum sæpe [d] collata exhibuit. Quod si etiam Angeli, quorum simpliciter spiritalis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino Creatori cantant, & gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritalia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen glorificatæ carnis omnibus membris, & per omnia membra formis & numeris suis, & linguas habebunt in oribus suis, & linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes, vel sensuum suorum gaudiorumque af-

Ps. 83. 5.

C

canticum novum, aggregati choris Angelorum, Virtutum, Dominationum, Thronorum; ut & ipsi cum Cherubim atque Seraphim, & quatuor illis animalibus [f] voce perpetua concinentes dicant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth*, & reliqua quæ nosti.

Ps. 6. 3.

7. Hoc est ergo quod egenus & pauper ego ille insipiens & parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuesti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hac tuam doceas, quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso duce & fonte sapientium;

D

ut sicut præterita cognovisti, & præsentia vides, ita etiam de futuris æstimes quid censeas de his cœlestium creaturarum, vel etiam super cœlos in conspectu Altissimi agentium, vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimantur. Quamvis enim Apostolus dicendo, *Si linguis angelorum loquar,* proprium quemdam illos suæ naturæ, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit, tanto humanis sensibus & eloquiis altiorem, quanto ipsa Angelorum creatura & statio mortalibus [g] incolis & terrenis sedibus præstat: attamen forsitan linguas Angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut & de charismatum varietate disserens, inter dona gratiarum numerat genera linguarum; utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed & vox Dei sæpe ad Sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum

1. Cor. 13. 1.

E

a MS. Phimarc. *usque*.

b Editio Rosv. *decernimur*, male. Emendavimus ex edit. Bened. *decernimus*, & sic legendum; Respicitur enim locus ad Coloss. 2. v. 20 *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis.*

c Ita edit. Bened. & Paulinus epist. 11. n. 2. At edit. Rosv. *qui conformatus est corpori gloriæ suæ, ut secum*, &c.

d MS. Phimarc. & edit. Bened. *collatus*.

e Ita edit. Bened. Deerat *homini* in edit. Rosv. in qua *inde*, pro *ideo*.

f Addidimus ex edit. Bened. *voce perpetua concinentes*.

g Sic emendamus ex MS. Phimarconensi & edit. Bened. Ante erat, *in cœlis*.

& ma-

Scripta hieme, anno exeunte 408, aut ineunte 409.

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM

EPISTOLA 95. (al. 250.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, nec non de qualitate corporis Beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

Dominis carissimis & sincerissimis, sanctis & desiderabilibus, & venerabilibus fratribus, sub magistro Domino Jesu condiscipulis, PAULINO & THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. *CUm vos fratres nostri conjunctissimi nobis, quos nobiscum desiderati desiderare, & salutati resalutare consuestis, assidue vident, non tam augentur bona nostra, quam consolantur mala. Nam ipsas causas & necessitates, & quantum valemus, devitare conamur; & tamen nescio quomodo, credo pro meritis nostris, deesse non possunt: sed cum ad nos veniunt & vident nos, fit quod scriptum est,*

C *tæ statu adhuc esse utique consulendum: nisi quod me consulere voluisti, quod aut mecum nescis, aut mecum scis, aut magis quam ego forsitan scis; quippe qui etiam verissime dixeris evangelicam mortem prius emoriendum, quam carnalem resolutionem voluntario præveniamus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita. Simplex hæc actio, & nullo dubitationis æstu fluctuat, quod ita nos vivere oportere censemus in hac vita mortali, ut vitæ immortali quodammodo coaptemur. Verum omnis* D *quæstio, quæ agentes quærentesque conturbat homines, qualis ego sum, illa est, quonam modo vivendum sit, vel inter eos, vel propter eos, qui nondum vivere moriendo noverunt; non resolutione corporis, sed quodam se a corporalibus illecebris avertentes mentis affectu. Plerumque enim videtur nobis, quod nisi eis aliquantulum congruamus ad ea ipsa, unde illos extrahi cupimus, nihil cum eis salubriter agere poterimus. Quod cum facimus, talium delectatio subrepit & nobis, ut sæpe etiam loqui vana delectet, auremque præbere loquentibus,* E *nec arridere tantum, sed etiam risu vinci ac*

a Ex Phimarconensi codice locus correctus. Sic edit. Bened. Ante erat, *quia in hoc membro in quo est vocis officium, Deus posse etiam in corpore Angelorum creare sermones, & voces linguam vocaverit*, mendose omnino. Vide quæ præcesserunt n. 6.

b id est, *fecit festinatio exactoris* ut scheda potius lituris obsita sit, quam epistola. Edit. Bened. *nimiam festinationem scheda fecit:* nullo sensu. Auctor Gallicæ versionis epistolarum S. Augustini pro *schedam* reponendum existimavit *schediam* contra fidem omnium codicum: sed perperam. Hic enim accipitur *scheda* pro charta, seu libello extemporaneo, non satis expolito, cujusmodi sunt quas tamquam relecturi reponimus. V. Quintil. l. 1. cap. 18. & Martial. l. 4. Nec admittendas putamus quasdam illius interpretis correctiones ad S. Paulini Epist. 111. n. 1. iv. n. 3. & S. Augustini Epist. 91. n. 5. cum his in locis optimus Editionis nostræ sit sensus, qui Codicum auctoritate fulcitur. Præterea quod ad prænotatum Epistolæ 111. locum spectat, vid. Epist. 29. n. 7. ubi consimili locutione de Zacharia sacerdote agens utitur Paulinus.

c Quia *magister* & *episcopus* in superiore epistola salutatus fuit Augustinus, idcirco reddit salutem hisce verbis. Ex quibus obiter conjectare nobis licet dignitatem episcopalem ante annum 409. non collatam fuisse Paulino, cui alioquin ornatior titulus debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Porro conjecturæ favet Rufinus, qui in epistola nuncupatoria 2. libri *de Benedictionibus Patriarcharum*, quem circiter id tempus scripsisse videtur, non episcopum, sed fratrem ipsum appellat. Deinceps vero episcopus ab Augustino dicitur in epistola 149. scripta versus annum 413. & in lib. 1. *de Civitate Dei* c. 10. ubi de re agitur, quæ anno 410. contigit.

Possidius Calamensis episcopus acturus causam ecclesiæ suæ, quæ expilationem, incendia, cædes perpessa erat a paganis Calamensibus, uti docent epistolæ 91. & 104. Augustini navigavit ad Imperatorem, ex eadem epistola 104. sub finem videlicet anni 408. (quo anno seditio illa contigisse videtur) seu initio 409. quandoquidem is dubio procul perlator fuerit epistolæ hujus 95. ad Paulinum scriptæ Carthagine, cum ibi hiemaret Augustinus, juxta epist. 121.

sol-

non proficiat , sed etiam deficiat , quam profundum & latebrosum est? impendentem quoque vindictam metuentes , quæ ab hominibus metuitur , nescio utrum plures correcti sunt , quam in deterius abierunt . Quid , cum sæpe accidat, ut si in quemquam vindicaveris , ipse pereat ; si inultum reliqueris , alter pereat ? Ego in his quotidie peccare me fateor , & ignorare quando quoque modo custodiam id quod
1.Tim. 5. 20. *scriptum est :* Peccantes coram omnibus argue , ut ceteri timorem habeant ; *& quod*
Matth. 18. 15. 1. Cor. 4. 5. *scriptum est* , Corripe eum inter te & ipsum solum, *& quod scriptum est*, Nolite ante tempus judicare, ut non judicemini ; *neque enim hic addidit*, ante tempus ; *Et quod scriptum est* : Tu quis es qui judicas alienum
Rom. 14. 4. servum? suo domino stat, aut cadit : stabit autem ; potens est enim Deus statuere illum; *unde confirmat de his se dicere, qui intus sunt: & rursus eos judicari jubet , cum dicit :* Quid enim mihi de his, qui foris sunt, judica-
1. Cor. 5. 12. 13. re? Nonne de his , qui intus sunt, vos judicatis? auferte malum ex vobis ipsis. *Quod cum etiam faciendum videtur, quatenus fiat , quantæ curæ ac timoris est? ne forte contingat quod de illo ipso intelligitur in secunda ad eosdem epistola cavendum admonere*, ne majore
2. Cor. 2. 8. tristitia absorbeatur qui ejusmodi est. *Et ne quisquam hoc non multum curandum putaret , ibi ait* , ut non possideamur a satana: non enim ignoramus mentes ejus . *Quis in his omnibus tremor , mi* PAULINE *sancte homo*
Psal. 54. 6. 7. &c. *Dei? quis tremor , quæ tenebræ? Nonne putamus de his esse dictum*, Timor & tremor venerunt supra me, & contexerunt me tenebræ ? & dixi , Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam? Ecce elongavi fugiens, & mansi in deserto . *Verumtamen etiam in deserto ipso fortassis expertus sit , quod adjungit :* Expectabam eum

C *tius velle , quam corrigere suspicamur , quantum peccamus in alios? Certe hinc exsistunt inimicitiæ plerumque etiam inter carissimas familiarissimasque personas, dum supra quam scriptum est, unus pro altero inflatur adversus alterum, & dum mordent & comedunt invicem, timendum est ne consumantur ab invicem*. Quis alm. 54. 7.
ergo dabit mihi pennas sicut columbæ , & volabo , & requiescam. *Sive enim quia pericula, in quibus quisque versatur ,graviora sunt quam inexperta ; sive quia revera ita est quælibet pusillanimitas tempestasque deserti minus*
D *mihi videtur modesta , quam ea quæ vel patimur , vel timemus in turbis .*

5. *Proinde multum approbo sententiam tuam , de hujus vitæ statu esse agendum , vel potius cursu quam statu . Addo aliud , quia prius hoc requirendum atque tenendum est , quam illud quale futurum sit , quo iste fert cursus. Inde ergo interrogavi quid sentias , quasi hujus vitæ recta regula retenta atque servata jam securi sumus , cum in tam multis maximeque in his, quæ breviter ut potui commemoravi , periculosissime laborare me sentiam . Sed quia omnis*
E *hæc ignorantia & difficultas hinc mihi videtur exsistere , quod in magna varietate morum, & animarum occultissimas voluntates atque infirmitates habentium , rem populi gerimus , non terreni atque Romani, sed Hierosolymitani cælestis , magis me libuit loqui tecum ex illo quod erimus , quam ex isto quod sumus . Ibi enim etsi nescimus quæ bona futura sunt, non tamen de parva re certi sumus, quod ista mala ibi non erunt .*

6. *De agenda ergo ista temporali vita , eo modo per quem veniendum est ad æternam , novi concupiscentias carnales esse frenandas, tantumque remittendum in delectationes sensuum corporalium , quantum sustentandæ hujusmodi agendæque vitæ satis est , omnesque molestias tem-*

terrogasti quid sentiam audi breviter, quod, si non satis erit, poterit, si Dominus adjuverit, latius disputari. Firmissime tenendum est, unde Scripturæ sanctæ verax & clara sententia est, visibilia ista corpora atque terrena, quæ nunc animalia dicuntur, spiritualia futura in resurrectione fidelium atque justorum. Porro spiritalis corporis qualitas inexperta nobis, quemadmodum vel comprehendi, vel insinuari possit, ignoro. Corruptio ibi certe nulla erit, ac per hoc nec isto quo nunc indigent corruptibili cibo, tunc indigebunt; nec tamen eum capere non poterunt, veraciterque consumere potestate, non necessitate. Alioquin nec Dominus eum post resurrectionem accepisset, qui nobis ita præbuit corporalis resurrectionis exemplum, ut hinc Apostolus
1. Cor. 15. 16. dicat: Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; qui cum membris omni-
Johan. 20. 20. bus appareret, eorumque officiis uteretur, loca etiam vulnerum demonstravit: Quas ego cicatrices, non ipsa vulnera, semper accepi, &
Luc. 24. 15. Johan. 20. 15. Marc. 16. 12. Johan. 20. 19. eas ipsas potestate, non necessitate. Cujus potestatis facilitatem tunc maxime ostendit, cum vel in alia forma se demonstravit, vel in domo discipulis constitutis, cum ostia clausa essent, verus apparuit.

8. Hinc oritur de Angelis quæstio, utrum habeant corpora suis officiis & concursationibus congrua, an tantummodo spiritus sint? Si enim
Psal. 103. 4. habere dixerimus, occurrit nobis, Qui facit Angelos suos spiritus. Si autem non habere dixerimus, plus habet scrupuli, quomodo scrip-
Genes. 18. 2. & 19. 1. tum sit eos corporeis hominum sensibus sine corpore præsentatos, hospitio susceptos, pedes eis lotos, edentibus & bibentibus ministratum. Facilius enim videri potest, sic esse spiritus Angelos dictos, ut homines animas, sicut scriptum
Gen. 46. 27. est cum Jacob in Ægyptum tot animas descendisse, (neque enim corpora non habebant)

memoro, ut quod tunc omissum est, nunc reddatur. Et de otio quippe Christiano ad percipiendam vel differendam Christianam sapientiam quid sentias; & de otio quod putabam tuo, cujus mihi occupationes incredibiles nuntiatæ sunt, require, & vide quid a te scire quæsierim. (Et alia manu) Memores nostri felices vivite, magna gaudia & solatia nostra sancti Dei.

EPISTOLA XLVI. *

* Alias XLVII quæ autem 46. erat, num. 5. & 8.

Petit doceri Græcas litteras a Ruffino. Fatetur se non recte Clemente vertisse; Postulat expositionem versiculi 11. capitis 49. Geneseos.

Scripta circa annum 408.

PAULINUS RUFFINO fratri salutem.

1. Vel breves nobis ab unanimitate tua litteræ, magno refrigerio sunt, sicuti in penuria fluviorum ager sitiens rore recreatur; Unde refectos nos quamvis brevi epistola tua, attamen tua, per puerum communium filiorum fatemur: sed tamen rursus affectus, quia etiamnum nunc vos in æstu sollicitudinis, & incerto morarum, Romam peti judicastis. Det nobis Dominus a Domino lætificari quamprimum de actu nostro: ut sicut anxiis compatimur, ita congaudeamus hilaritati, & incipiamus tamen sperare fructum præsentiæ vestræ, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placito, cœperitis.

2. Sane, quod admonere dignaris affectu illo, quo nos sicut te diligis, ut studium in Græcas litteras attentius sumam, libenter accipio: sed implere non valeo: nisi forte desideria mea adjuvat Dominus, ut diutius consortio tuo perfruar. Nam quomodo profectum capere potero sermonis ignori, si de-

gna cognitione , scire me velis : specialiter

Gen. 49. 11. juxta LXX. a

tamen de capitulo illo in quo ait , *Alligans ad vitem pullum suum , & ad a cilicium pullum asinæ suæ* ; quis suus sit pullus , vel quis asinæ pullus ? & cur suus ad vitem , asinæ vero pullus ad cilicium alligetur ?

* Alias XLVIII. quæ autem 47. erat , nunc 46. Scripta anno 409.

EPISTOLA XLVII.*

Ruffino Cerealem commendat . Petit in transitu visitari : simul exposcit reliquas Benedictiones Patriarcharum explicari , ut Desiderio presbytero possit satisfacere . Vide epistolam 43. n. 3. & 4.

PAULINUS fratri RUFFINO salutem.

1. ETSI incertum mihi fecit filius Cerealis, quod ad te perrecturus foret in tempore quo ad sanctum Petrum revertitur : tamen per eum qui æque tuus ac noster est , non scribere tibi , tam culpabile nobis, quam tibi triste futurum judicavimus . Itaque chartulæ damnum , si te forte non vidisset, quam officii , sicut credimus, si te viseret , præoptantes capessere , commisimus epistolam istam non casui , sed fidei. Credimus enim in Domino dirigendam ad te viam sermonis ac filii nostri , quia desiderantibus bonum omnia procedent in bonum ; desiderat enim te , quantum debes desiderari ab intelligente commodum suum de consortio tui . Et ideo præsumo quia secundum fidem ac pietatem suam salvabitur in bonis desiderium ejus, & perveniet ad te , & tecum manebit , & geminabitur nobis apud Dominum in vobis salutare præsidium ; cum

Rom. 8. 28. Vide idem in epist. 5. n. 9.

C

jussum est interpretatione conscriptis paginis edidisti , per reliquos filios distributam digneris exponere ; ut ipse per te fiam conscius veritatis , & magnæ gratiæ ac laudis autorem habeam , si his qui de me supra me †, propter operis * consulendum me putaverunt , divina potius & tuo spiritu , quam de meo sensu inepta respondeam .

† *f. add.* opinantes . *Videtur aliquid deesse : f. add.* difficultatem. *V. ep.* 43. n. 3. & 4. & 50. n. 15.

D

EPISTOLÆ XLVIII. FRAGMENTUM. *

Laudat illustrissimos sui seculi Episcopos.

Circa annum 409. Porro quæ erat epist. 48. nunc 47.

SI enim hos videas dignos Domino sacerdotes , vel Exsuperium Tolosæ , vel Simplicium Viennæ , vel Amandum Burdigalæ , vel Diogenianum Albigæ , vel Dynamium Engolismæ , vel Venerandum Arvernis , vel * Alethium Cadurcis , vel nunc Pegasium Petragoriis , utcumque se habent seculi mala , videbis profecto dignissimos totius Fidei Religionisque custodes .

* *Huc adscitum . Ex Greg. Turon. Histor. Franc. lib. 2. cap. 13.*

E

* *al.* Alithium.

F

a Ita S. Ambrosium & S. Augustinum legere annotat Nobilius in scholis ad LXX. pro quo LXX. & S. Cyprianus lib. 1. adversus Judæos , *ad helicem* Græce ἕλικα. Vulgata , *ad vitem*.

EPI-

Allor. 1. 3. vocare documentis. Itaque in diversis, ut scriptum est, argumentis apparens nobis salvator Deus, terra marique pro nobis operatur, & quod in singulis agit, multorum fidei salutique procurat. Vide enim quam admirabile & prædicabile opus sit, quod Jesus Dominus in uno sene cum angelis suis sanctis operatus est. Hæc enim causa est supradicti amici & fratris nostri, qui est vir in Christo fidelis. Hieme superiore compulsus in Sardinia, cum ceteris quippe naviculariis, invehendas fiscalibus horreis fruges ministerio propriæ navis accipere, non expectato tempore soliti * commeatus, ante æstivam temperiem onustum navigium vi publica urgente dimisit. Illico, ut mihi retulit, in proximo freto exorta tempestas, temere de portu solutam multarum navium classem, a cursibus destinatis retorsit, & fregit in littore. Hujus navem in quodam ejus insulæ loco, quem ad Pulvinos vocant, ne similiter illideretur, ancoris fundare conati sunt: sed hiemis ejusdem violentia prævalescente, rumpentibus vinculis, nautæ exterriti scaphulam demiserunt; vel ut navi fortius continendæ renovatis & altius stabilitis anchoris subvenirent, vel ut seipsos, si possent, a discrimine navis eriperent. Sed illos statim cum fragili perfugio lembuli sui arripuisse in scopulos procella dicitur, & superfusis fluctibus obruisse. Unum ex omni numero nautarum senem sentinando deputatum, vel metu immemores, vel ut vilem animam contemnentes, relinquunt. Interea destituta nautis & anchoris navis aufertur in pelagus.

* V. N. LXIV. & CCVIII.

2. Senex ille, qui nescierat se relictum, ut jactari volvique sensit, ab intimo navis

C ... silivit a vulnere, ut longe extra navem in undas expulsus, ruto ceciderit. Deinde * variis, ut marina jactatio & navalis instructio poscit, officiis, cum aut artemone armari oportebat, aut sentinam * depleri necesse erat, nomine Victoris vocatus a Domino, porrigere tantum specie agendi manum ad quamlibet operam jubebatur. Non enim in multa & varia circa hunc senem mirabilium divinorum gratia hoc quoque Dei munus prætereundum videtur, quod etiam nomen accepit, quo nunc & regeneratione censetur, & ab hominibus & ab angelis scribitur: gentilitio enim signo Valgius vocabatur, qui nunc Victor a Domino dicitur, & est victor in Domino, qui illi aptum ad opera sua idipsum nomen imposuit; quia videlicet & in mari de tempestatibus atque naufragio per adjutorium Christi, & nuper in terra per ejusem gratiam de peccatis & diabolo triumphavit; videlicet ut totus in Christo novandus, neque in nomine, neque in homine veteri permaneret.

* V. N. CCIX.

* id est, vacuari, exhauriri. V. ep. 5. n. 16.

D

3. Mira fides & ineffabilis pietas Domini Salvatoris, qui senem, si forte somno piger lentius ad gerenda consurgeret, & molli manu ante præpalpans, ne trepidus expergefieret, vellicata blande auricula suscitavit, cum [b] leviter adnitens senex a primo statim conatu suo manibus angelicis res effectas videret. Vix rudentem quasi ducturus attigerat, cum velum videret jam exsinuatum in contos suos: * supparum stabat, vela navis faciebat. Aqua rimis navis accepta mergere tentaverat: & post unum vel alterum brevis sentinaculi haustum * humore destricto, siccataque navi quod ageret non habebat, stupens laborem sibi sine labore præcerpi, & actum

E

Virgil. Eclog. 6.

* V. N. CC.

* V. N. CCI.

F

[a] Sic editio Grin. At MS. Reg. PAULINI *Epistola ad* MACARIUM. & edit. Bad. Grav. & Schot. addunt, *in qua de senis naufragio stupenda narrat miracula.*

[a] Ita MS. codex Regius cum editis Grin. & Schot. Editi tres, *leniter*.

tyris gubernantis, sibi solitum procubare, etiam familiarius ipso allectante, in genibus quoque ac sinibus sacris beatum, & afflatibus divinis odorum reclinati capitis pulvinar habuisse.

4. Dubitemus nunc patriarcharum sinus fidelibus in Christo servis patere, cum immensa ejus bonitas etiam catechumenum tunc istum vel suo, vel sancti sui, foveret gremio. Nam & in sancto suo ipse aderat, qui dixit, ut nosti, ad Patrem:
Johan. 17. 22. *Ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicuti & nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me.* Et iterum ad apostolos, in quibus universo corpori suo dixit;
Matth. 28. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.*
*V. N. ccii. Act. 5. 2. Quod quotidie nobis * in manu & apostolorum suorum & martyrum, operante conspicuis virtutibus potentia, probat, ut credamus Dei Filium & Dominum nostrum
Marc. 16. 19. Matth. 22. 32. Marc. 12. 27. Jesum ex resurrectione mortuorum regnantem in cœlis ad dexteram Patris, *vivorum esse Dominum, non mortuorum.* Ergo cum & sancti sui confessoris effigie senem nautam fovebat, ipse aderat in sancto suo, & fessum atque depositum blandis mulcebat alloquiis; nec magis cibo quam verbo reficiebat, quia ipse est verus
Johan. 6. 41. Psal. 135. 25. *panis, qui de coelo descendit dare escam omni carni.* In omni e-
1. Tim. 2. 4. Sap. 1. 13. nim homine opus suum diligit, & omnem, quantum in ipso est, *hominem salvum fieri vult*: quia *mortem non fecit* vitæ dator & vi-
Matth. 9. 13. Matth. 22. 16. Marc. 12. 14. Luc. 20. 21. ta totus; *nec lætatur in perditione vivorum*; qui mavult misericordiam quam sacrificium, nec personas accipit, qui fecit omnes, sed pro meritis judicat; *quia Deus judex est.*

5. Denique non illi hic de calamitate naufragii, neque de senio & egestate nauta vi-
C tis, videntem opera Domini & mirabilia ejus in profundo. Psal. 26. 17.
Cibavit eum adipe frumenti, & colloquente Christo, quasi *de petra, melle saturatus est.* Matth. 5. 3.
Respexit humilem, qui beavit pauperes spiritu. Flentem affatus est, qui promisit lugentibus consolationem. Et qui esurientibus & sitientibus justitiam saturitatem dat, ipse hunc deficientem, qui panis, & justitia, & fons vitæ est, de se ipse irrigans pavit; nec alia istum pietate, quam omnem hominem in hujus mundi pelago vo-
D lutantem, dedita Patri usque ad crucis mortem pietate miseratus est; quia videlicet unus homo universitatis portio, & universitas unius forma hominis & causa est.

6. Denique non solum navem, sed ipsum quoque, cujus causa navem tuebatur, regens, & in eo * discreta carnis & spiritus officia dispensans, noctu securum requiescere, die vigilare sollicitum jubebat, se pro dormiente vigilaturum, & vigilanti cooperaturum esse promittens. * id est, diversa. V. ep. 30. n. 13.
E Nempe illum in iis verbis Domini recognosces affectum, quo semper ita spem nostram fovet, ut sollicitudinem non relaxet: ita infirmæ carni consulit, ut spiritus promptus esse non desinat. Et ideo sic dormire permisit seni fesso, ut ne seni quidem & fatigato sine vigilandi negotio securitatem remitteret; ne scilicet resolveretur in somnos inertes, & inciperet non solum corpore, sed & mente dormire. Quod metuens quidam Sanctus ait: *Illumina oculos meos, Domine, ne unquam obdormiam* [a] *in mortem.* Psal. 12. 14. Vicina enim morti labes est torpor animorum. Et tunc *dicet inimicus: Prævalui adversus eum*, si & mentis oculos somnus oppresserit. Ibid. v. 5. Recognoscimus ergo ipsum seni adfuisse, qui dixit dormitantibus suis:

[a] Sic MS. Reg. cum edd. Bad. Grav. & Grin. Græce, εἰς θάνατον. Edd. Rosv. & Schot. in morte.

Vigi-

21. v. 222. omnis * terræ exsul diversi maris hospes, & exsors generis humani, inter fluctus & belluas maris in vago erraticæ navis hospitio, Psal. 71.18. Rom. 4. 17. jejuniis, senio, timore confectus, quæso te, numquid natura sua perduravit? Cui ergo obscurum sit Deum in illo fuisse? Eum dixi Deum, *qui facit mirabilia solus*; qui *vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint*; cujus ope enabat toto navis secreta pelago, & invisibili gubernatore quasi vacua, & tamen gravi mole se promovens, clausis intra cameras suas homine cum frugibus, Gen. 7. 17. velut illa diluvio feta mundi seminibus arca, fluebat; nec uno mari jactata, cursum cum tempestatibus immutavit.

8. Primo ad Urbem acta, Romani portus pharum vidit: deinde Campaniam longis tractibus legit, mutatisque turbinibus, in Africæ littora transvolavit; atque ab ipsis rursus abrepta, Siciliam transcurrit, circa quam concita & verticosa crebris, ut ferunt, insulis freta, & periculosos etiam sub gubernatore navibus cursus inter ambages & obices insularum tam directo otiosus senex inoffensoque navigio præterivit, ut quasi divina navis, & immisso divinitus spiritu sapiens, sua sponte cavenda vitaret, sequenda peteret, & utiliter ac perite per necessarios obitus flecteretur; vigesimo demum tertio die, miserante jam Domino, finem errorum atque discriminum in Lucanis positura littoribus. Quibus propinquanti Dominus æternus, ut indefessa ejus bonitas usque ad terminum susceptæ sibi navigationis operaretur mirabilia sua, tacito suæ adspirationis instinctu compulsos a littore in duabus naviculis piscatores obviam misit, qui navem

C quod fingunt, factam Argonautarum infelicium puppem, fabulosis litteris sacravorunt, atque etiam nunc in cœlo videre se credunt, & inter astrorum choros numerant? Nec minore dementia vectricem draconis Epidauro navem, illudente ipso, cujus ᵃ corporatum phantasma vexerunt, serpente, venerantur?

9. Sed fugiamus a fictis & alienis, neque mendacia & venena pereuntium nostræ veritatis lumini misceamus. Sunt nobis nostræ naves, D ut dignus veris & domesticis utamur exemplis. Habemus & arcam Noe. Gen. 7. 15. Habemus & navem Tharsi, Ion. 1. 3. navemque Tharsensis. Act. 27. 6. Sed illa, de qua Dei * fugitivum *V.N.ccιv. Prophetam ultor & custos cetus excepit, Ion. 1. 4. catenus huic navi comparari potest, quatenus ante sortem periclitata est: tertia vero navis Act. 27. 24. exemplo meo congruit hinc, quod Apostolum & Martyrem vexit, propterque ipsum & in ipso Christum recepit, vel cum illi totam perituræ navis multitudinem redonavit.

E 10. Proponamus ergo nobis animo, & mente cernamus pulcherrimum divini operis spectaculum, videntes navem unam de multarum navium omniumque nautarum naufragio raptam, uno sene maria diversa peragrante, solam in pelago, & in ea solum. Jam illa nobis arca diluvii ante oculos, Ecclesiæ imago, versabitur, super orbem demersum una ubique diffusi maris facie, Gen. 7. 17. inter effusas cœli & abyssi aquas solide toto innatans mundo, cujus ista imaginem multis modis in modulo minore gestavit. F Nam ut illa omnigenum seminum, sic & ista variarum Gen. 6. 20. plena frugum fuit, cui præter onus publicum plura etiam de stipendiis & peculiis

ᵃ Ita MS. Reg. cum edit. Schot. & Paulinus epist. 16. ad Jovium n. 4. *in speciem corporatam simulis cogitationibus fingunt*. Edit. Rosv. hic habet, *corporeum phantasma*.

nau-

muit.

11. Navis vero illius turba felicior quæ Apostolo condonata est, non fuit quidem
Act. 27.11. meritis; nam & ipsi naufragium meruerunt, qui contemto Apostoli consilio navigarant. Sed non minus ex hoc possumus in divinis operibus navigio gloriari; cujus viris quamquam defuerit similis advocatus, tamen ipsi in unico nauta ipse Apostoli Deus adfuit gu-
* Sech. f. a quo. bernator, * & quo pro unius innocentis salute meruit liberari; quod illa, quæ Vas electionis in vinculis prima susceperat, ob Apostoli contemtum, & captivitatem, carceris crimine damnata non meruit. Illa vero navis cohors mihi videtur propter gratiæ mysterium liberata, ut de naufragio navis [a] a-
a ditæ nudi evaderent; scilicet, ut eos a prio-
1. Pet. 3.21. ris navis, id est, ab Adæ carnis peccato li-
b beratos, & ipsis per quos [b] evaserant fluctibus expiatos, atque omnium, quas in mare abjecerant, id est, secularium sarcinarum leves, & undis quasi peccatis gravi & madida veteris hominis veste nudatos, integra & solida navis acciperet, quæ plenam fidei Ecclesiæ exhibens formam, tutos in portum Romamque pervexit. In quibus similiter mystica argumenta formantur. Nam mutata navis, novata in Christo vita est; & portus
* Ῥώμη. salutis Ecclesiæ, teste Græcia, nomen est * Roma virtutis. Benedicamus ergo Deum, &
Ps. 112. 5. Ps. 146. v. 10. sec. Psalt. Rom. *exsultemus in Deo nostro, qui in altis habitat, & humilia respicit*; cui *non in viribus equi, neque in tabernaculis viri*, sed in humilibus & *timentibus eum beneplacitum est*; & *qui*, ut
Ps. 146. 3. in isto etiam sene ostendit, *sanat omnes contritos corde, & alligat contritiones eorum*.

12. Nimis garrio, frater, sentio, sed quæso adhuc paucis feras me. Interrogare enim ut tam beatum putas, ut si antea non obtineat, etiam damnis emat, idque adeptus, non modo hominum, sed & sui immemor fiat. Quantorum hic dignitate felicior, quem Rex regum honoravit? quantorum nobilitate nobilior, quem Christus agnovit? quantorum divitiis opulentior, cui tanta tot Sanctorum bona pariter collata sunt, ut Christum videret sicut Israel, cum cœli Rege lo- Gen. 32.30.
queretur facie ad faciem sicut Moyses; & Num. 12. 8.
eadem propemodum familiaritate requiescere- Ioh. 13. 23.
ret in sinu Christi, qua Iohannes in pectore Gen. 17.5. & 32. 28.
recumbebat? Denique ut novum nomen ac- Ioh. 1. 41.
ciperet, sicut amici Dei, quos in patriar- Marc. 3.16.
chis & in apostolis bene nosti. Te ego pau- Eph. 6. 12.
lo ante interrogabam, an hujus gratia donari, omni hujus seculi gloriæ præoptares: ipsos equidem *rectores harum tenebrarum*, si videre mereantur, prælaturos arbitror beatissimam senis & inopis nostri calamitatem suis miseris felicitatibus, & gaudiis perenne lugendis.

13. Quæras forsitan, quibus hic meritis vetus navita semper in tenebris ignorantiæ demoratus, & tam ab operibus justitiæ quam a scientia veritatis alienus obtinuisse videatur, quod paucissimis certe operariis, quamquam *a custodia matutina usque in noctem* totius diei pondus & æstum sustinue- Ps. 129. 6. Matt. 20.12.
rint, facile conceditur. Respondebit tibi Apostolus profecto, quia *sine poenitentia sunt gratiæ & donationes Dei*; &, *quia non ex operibus justificabitur omnis caro*. Tempus est gra- Rom. 11.29. Rom. 3.20.
tiæ, & fides ad justitiam deputatur, quia de lapidibus filii Abraham quotidie suscitantur. *Nunc* enim *tempus acceptum*, *nunc dies salutis*, quo pacis & laudis hostias im- Matth. 3. 9. 2. Cor. 6. 2.
molamus; & *sacrificium Deo spiritus contribu-* Ps. 50. 19.

a MS. Reg. *addisse*.
b Ita MS. Regius codex. Vide seqq. Ante erat, evaserunt.
c Alias, *tinis*. Vide Not. CCV.

latus

videor qua gratulatione, qua admiratione, qua fide & auditurus de illo, & visurus ipsum sis, cum quo navigasse angelos, cui martyrem gubernasse, quem in sinu Christi dormisse, cui Christum aurem vellicasse, nomen imposuisse reputaveris. Fateor tibi affectionem meam, dum nimium tam insignia in nostri temporis homine Dei gesta admiror, & diligo, pene in ipsum senem fuisse crudelem. Nam tam assidue aurem ipsius retractavi, ut pene detriverim. Voluissem quoque vel unius partem auris abscindere, nisi in illo vulneris, quæ mihi pignoris, res fuisset. Non enim alter affectus homines ad Hierosolymam rapit, nisi ut loca, in quibus corporaliter præsens fuit Christus, videant atque contingant, possintque & de suo fructu edicere: *Introivimus in tabernacula ejus, & adoravimus ubi steterunt pedes ejus*. Quamquam & altior * & hic intellectus habeatur, tamen & simplici sensu secundum litteram, cum res postulat, * non abutendum est. Si ergo religiosa cupiditas est loca videre, in quibus Christus ingressus, & passus est, & resurrexit, & unde conscendit; & aut de ipsis locis * exiguum pulverem, aut de ipso crucis ligno aliquid saltem festucæ simile sumere & habere, benedictio est; considera quanto major & plenior gratia sit, vivum senem vel testimonio divinæ veritatis inspicere? Si præsepe nati, si fluvius baptizati, si hortus orantis Magistri, si atrium judicati, si columna districti, si spina coronati, si lignum suspensi, si saxum sepulti,

* N.

Psal. 131. 7.

* V. N. ccviii.

* *id est*, utendum est; *seu* non oportet non uti. V. N. xxxi.

* V. N. ccix. & ccx.

Luc. 2. 7. *Matth.* 3. 13. *Johan.* 18. 1. *Marc.* 15. 16. *Johan.* 19. 3.

D E F

devotionis intende; & patrono hujus Secundiniano, cui navem Christus omnipotens pro hujus salute servatam jam desperanti reddidit, toto fidei tuæ effectu adesto. Munus enim Christi adseres. Ne patiaris invidia diaboli per hominem improbum Secundiniano eripi, vel jam ereptum negari quod illi de naufragio redonavit Deus. Procurator Christiani viri fratris nostri Posthumiani esse dicitur, qui eam navem in Bruttiorum littore, quo possessio Senatoris adluitur, adlapsam, avarior mari & * sine myoparone piraticam in terra agens occupavit, & captam vacuefecit: nam etiam nunc in ipso littore inanis manet, ut damnum oneris frustra in pelago servati & in terra perditi contestetur. Depositæ jam sæpe apud Judicem Provincialem super hoc latrocinio querelæ, sed Pharao noster induravit cor suum. Forte ut in ipso mirabilia fiant: & conventus per officia, primo vi rebellavit, postea Romam profugit. Hæc Secundinianum meum necessitas ad Urbem & itinere terreno peregrinari cum suo unico nauta coegit. Non ambigo fratrem nostrum Posthumianum & interventu tuo, & sua fide atque justitia, commovendum. Quare hoc moderamine intervenire debemus, quod profecto [e] facies, etsi nullus admoneam, ut pari labore defendas & excuses optimo Senatori, id est, Christiano viro reum suum; ita ut prædoni ipsi sufficiat impunitatis lucrum, nobis ab ipso Dei munera recipere contentis.

* V. N. ccxi. *Exod.* 7. 3.

[a] Sic MS. codex Regius; & sic alibi Paulinus. Vide epist. 40. n. 4. Edit. Rosv. *contritum*.

[b] MS. Reg. *exenium*. Vide Not. ccvii.

[c] MS. codex Reg. cum editis 2. *jacente*, mendose; unde Sacchinus legit, *Domini jacenti*.

[d] MS. Regius codex, *exenium*.

[e] Ita MS. codex Regius. Editi, *facias*.

EPIS-

mirificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt [a] *infirmitates eorum, postea acceleraverunt*. (Psal. 15.) Quos ait sanctos? qui in terra sint sancti? Num illos Judæos, qui filii carnis Abrahæ, & non filii repromissionis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est? (Rom. 9. 7.) Ideo Sanctos in terra, quia sancti genere carnali; (Psal. 15. 3.) vita autem sensuque terreni sunt, quia terrena sapiunt, & [b] carnali; observantia in vetustate litteræ consenescunt, non renascentes in novam creaturam; quia non receperunt eum, per quem vetera transierunt, & facta sunt [c] nova. (Gal. 6. 15. Iohan. 1. 11. Apoc. 21. 4. & 5.) Sic enim forte eos in hoc Psalmo Sanctos appellat, quomodo & in Evangelio justos, ubi dicit: Non veni vocare justos, sed peccatores: (Matth. 9. 13.) id est, illos justos qui in sanctitate generis & littera legis gloriantur. Quibus dicitur: Nolite gloriari [d] in patre Abraham, quia potens est Deus de lapidibus istis excitare filios Abrahæ. (Matt. 3. 9. Luc. 3. 8. Luc. 18. 11.) Quorum forma in illo Pharisæo proponitur, qui justitias suas tamquam nescienti Domino recolens prædicabat in templo, non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus, bonis quidem, sed ingratis Deo; quia quod justitia ædificaverat, superbia destruebat: nec idipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui & ab hominibus vellet audiri. (Psal. 52. 6.) Atque ideo non placuit Deo, quia placebat sibi. Quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. Confusi sunt, inquit, quia sprevit illos, qui cor humile & contribulatum non spernit.

C quod suam justitiam volentes constituere, quæ ex lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham ad justitiam, (Rom. 4. 2.) non ex operibus, quia secundum omnipotentiam Dei credidit Deo, apud quem ille vere justus est, qui ex fide vivit: (Rom. 1. 17.) nec sanctus in terra est, sed in cœlo; quia non [e] in carne, sed in spiritu ambulat, cujus conversatio in cœlis est, (Phil. 3. 20. Rom. 2. 28.) non gloriantis in circumcisione carnis, sed in circumcisione cordis, quæ non littera, sed spiritu agitur invisibiliter: D unde laus ejus non ex hominibus est, sed ex Deo.

4. Deinde quod jungit in eodem versiculo: * *Miras fecit voluntates suas inter illos*; (* Sic Aug. ep. 149. n. 6. Psal. 15. 3. Psal. 102. 7. 1. Tim. 3. v. 16.) credo ex eo dicit, quod ipsis primum lucernam Legis accendit, & præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, & filiis Israel voluntates suas. Deinde ipsum pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est, natus in carne ex Virgine Deus in gente ipsorum, & de carne ipsorum factus ex semine David homo. (Matth. 1. 1.) E Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis & coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est, sed & blasphematus est ab eis cum dicerent: Hic homo si a Deo esset, non [f] curaret sabbatis: (Iohan. 9. 16.) & non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. (Matth. 12. v. 24.) Propter hanc mentem obdurata impietate cæcatam, *multiplicatæ sunt infirmitates* & tenebræ *eorum*.

5. Sed quid est, quod ait: *Postea acceleraverunt*? (Psal. 15. 4. Act. 2. 37.) Utrum in pœnitentiam, sicut

[a] Additum est, *enim*, ex MSS. codicibus 2. Big. & & edit. Bened.

[b] MSS. duo Big. addunt, *ideo*.

[c] Expunximus vocem, *omnia*, quæ aberat a MSS. 2. Big. & edit. Bened.

[d] Manuscripti duo codices Bigotiani, *habere patrem Abraham*.

[e] Ita MSS. duo Big. Sic quoque Paulinus epist. 5. ad Severum n. 17. cum præpositione, *in*.

[f] Manuscripti duo Big. *curasset*.

illi

runt, a quibus hic mundi Salvator esse
Psal. 13. 3. venturus nuntiabatur. *Postea acceleraverunt.* Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis
Johan. 14. 6. eorum & viam pacis non cognoverunt, id est, Christum qui dicit: Ego sum via.

Quæstio de Psal. 16. 14. 6. In consequenti Psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat: *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcina*, vel (sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audio) *Saturati sunt filiis, & reliquerunt, quæ superfuerunt, parvulis suis.*

V. N cexii. Quæstio de Psal. 58. 12. 7. Rursus in alio Psalmo admirari soleo, Filium ad Patrem loqui intelligens, in Psalmo quinquagesimo-octavo, ubi de Judæis inimicis, de quibus supra dixerat, *Ecce ipsi loquentur in ore suo, & gladius in labiis eorum*; paulo infra dicit: *Ne occideris eos, ne*
c *quando obliviscantur c legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, & destrue eos Domine.* Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim a veteri sua gloria, sine templo, & sine sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes. Sed quid miramur, quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus & sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens: Pater dimit-
Luc. 23. 34. te eis, non enim sciunt quid faciunt. Ve-
Psal. 58. 12. rum quod adjecit: *Ne unquam obliviscantur legis tuæ*, tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita

mihi obscurissimum est, quod ait: *Verumtamen Deus e conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* quid sit, *Verticem capilli f perambulare in delictis.* Non enim dixit, Verticem capitis; sed, *Verticem capilli*, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum est: Omne cor in dolore a pedibus usque ad caput.
D Et paulo infra quod ait: *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.* A quo *ipso*? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio canes nominat? Aut ne forte ipsos canes Dei dicat, quales existimari possunt, si qui in nomine Christiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur, quia Deum, quem verbis colunt, factis negant?

(Quæstio de Psal. 67. 22. — e — f — Isa. 1. 6. — Psal. 67. 24. — Matt. 15. v. 26. — Matth. 24. v. 51.)

9. Hæc interim de Psalmis; nunc & de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad
E Ephesios, quod in alia Epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu sancto divisiones gratiarum: *Et quosdam quidem dedit Apostolos; quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores & doctores ad consummationem sanctorum*, & reliqua. Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas. Quid proprium sit Apostolorum, quid Prophetarum, quid Evange-
F listarum, quid pastorum, quidve doctorum: in omnibus enim his diversis nominibus

(1. Cor. 12. 26. — Tit. 1. 16. — CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo — Quæstio de Ephes. 4. 11. — 1. Cor. 12. v. 28. — Ephes. 4. 11.)

a Sic MSS. duo Big. & edit. Bened. Alias, *crucifixerunt*.
b Ita edit. Bened. cum MSS. 2 Big. Alii, *concurrerunt*.
c Sic cum Psalteriis veteri & Rom. Augustinus & Hilarius juxta Græcum, τῦ νόμυ σν.

d Ita cum editis Grav. & Bened. MSS. duo Big. At edit. Rosv. *ac forte*.
e Edit. Bened. & Grav. *conquassavit*, mendose. Græce, συνθλάσει.
f Sic cum edit. Bened. MSS. Big. duo Ed. Rosv. *perambulantium*.

tur.

11. Item quod ad Romanos ait, interrogo & rogo ut edisseras mihi. Multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli
Rom. 11. v. 28. sententia de Judæis, quod ait: *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos; secundum electionem autem, carissimi propter patres:* quomodo & iidem inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus, tamquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent? Aut ipse unus omnium creator
1. Tim. 2. 4. Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, & ad agnitionem veritatis venire, capax non fuerit acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret? Deinde [a] *carissimi propter patres:* quomodo, aut unde, si carissimi non credant, & inimici Deo esse persistant?
Psal. 138. v. 21. Nonne, inquit, qui oderant te Deus, oderam illos, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos: Certe hoc puto Paterna vox loquitur ad Filium per Prophetam in eodem Psalmo, ubi supra de
Psal. 138. 17. parte credentium dixerat: Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Quid autem illis prodest ad salutem, quæ non nisi per fidem & gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi [a] Deo sint? cui bono diliguntur, quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a prophetarum & patriarcarum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo peribunt? & si non credunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo & propter patres

C doctrinæ quidquid adversatur, mundum eit.
Et hi cæci duces cæcorum, de quibus dici Matth. 15. v. 14.
puto: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui Jerem. 2. 13.
non tenant aquam.

13. Deinde in [b] subsequenti capitulo adjecit: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque* Col. 2. 21.
contrectaveritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta & doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate ad non parcendum
D *corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Quæ sunt ista, quibus & rationem sapientiæ inesse testatur [*] Magister veritatis, & tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: Habentes qui- 2. Tim. 3. 5.
dem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes? Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Colossensium Epistola per singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus exsecranda permiscuit. Quid est enim
E tam laudabile, quam ratio sapientiæ? & quid tam exsecrabile, quam superstitio erroris? Humilitas quoque & Deo placita, & maxime in vera religione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur; de quorum doctrinis & actibus dicitur nobis: *Ne tetigeritis,* Coloss. 2. 21.
neque gustaveritis, quæ sunt in interitum, quia Rom. 14. v. 23.
non sunt ex Deo: & omne quod non est ex fide peccatum est. Deus autem dissipavit con- 1. Cor. 1. 19.
silia sapientium, qui Deo stulti sunt per pru- Rom. 8. 7.
dentiam carnis; quæ non potest Legi Dei esse Psal. 93. 11.
F subjecta. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Qualem humilitatem, qualemque rationem sapientiæ superstitioni ex

* S. Paulus. V. ep. 30. n. 5.

[a] Ita cum edit. Bened. MSS. Big. duo. Edit. Roiv. *carissimi sunt*.

[b] MSS. duo Big. & edd. Bened. & Grav. *in sequenti capite*.

homi-

V. ep. 24. n. 14. brosa est, non parcere corpori dixit, secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut unusquisque suum vas honorifice possidere noverit; ut hostiam vivam & placentem Deo suum corpus exhibeat: non in [a] saturitatem carnis; quia distensio corporis animæ sobrietatem necat, & inimica est castitati.

1. Thess. 4. v. 4. — Rom. 12. 1. — a

Quæstiones de Evangelio.

14. Restat ut aliquid & de Evangelicis locis suggeram beatitudini tuæ: non quidem quanta legenti per otium occurrere solent; (nec enim nunc vacabit dispersa per libros quærere, aut in reminiscendis memoriam ventilare:) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consulationi meæ, dum * Carthagini [b] hiemares, rescripseras, si habes [c] relatam in schedis, rogo ut mittas, aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam etsi scripta non exstat, quia forte brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promtam de thesauro cordis tui, & mitte ad me inter alia responsa quæ reddes mihi, ut spero; præstante mihi ac tibi * commeatum dierum Christo, ut ea, quo labor tuus in me fructificet, accipiam, secundum hæc capitula Scripturarum; de quibus te, qui [d] vides quasi per Deum, interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus.

* V. N. CCIII, b c

* V. N. LXIV.

d Psal. 84. 9.

15. Hoc autem rogo lucere mihi facias,

a Ita MSS. codices cum edit. Bened. At ed Rosv. *saturitate*.
b MSS. 15 *exhiemares*. Vide Not. CCXIII.
c Sic MSS. 4 Vaticani, Bigotianus unus, & edit. Bened. Alter MS. Big. *reservatam*, Ed. Rosv. *relictam*.
d Sic emendavimus ex MSS. codicibus Vaticanis quatuor & edit. Bened. Anteerat, *credendum est*.

... Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem needum fide apprehenderat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum putasset, de quo paulo ante ab angelis audierat: Quid quæritis viventem cum mortuis? *Noli* ergo *me tangere, quia* tibi *nondum ascendi ad Patrem*, cui adhuc tantum homo videor: postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo conscenderis.

Johan. 20. 17. — Luc. 24. 6.

17. De illis etiam beatissimi Symeonis verbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum: quibus, cum ad videndum ex oraculo Dei Christum, agente Spiritu, venisset in templum, & acceptum sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam: *Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes*. Numquid de passione Mariæ, quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse [f] credendus est? An vero de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum quod ipsa pepererat, maternorum viscerum dolore confixa est: & animam illius illa, quæ ejus secundum carnem filium, ipsa spectante, confoderat, crucis rhomphæa penetrabat. Video enim & in Psalmis de Joseph ita dictum esse: Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus; sicut in Evangelio dixit Symeon: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*. Non ait, carnem, sed *animam*, in qua pietatis affectio

Quæstio de verbis Symeonis, Luc. 2. 34. — Ibidem. — N. — f — Psal. 104. 18. — Luc. 2. 35.

e MSS. duo, *qui vides quasi Deum*. In editis quibusdam, *secundum Deum*.
f Ita MSS. codices quinque, inter quos Bigotiani duo, cum editis tribus Augustinianis Amerb. Bad. & Erasm.

ce filius tuus; itemque illi ibidem commenti.
Ecce mater tua. Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina, per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ; & [c] ex discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini apostolo virginem matrem: duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens nobis, cum est de matre sollicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura: sed nec corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum. Et illud, quod ad fidem omnium pertineret, salutiferum pietatis suæ sacramentum, arcana divini ratione consilii sub hac voce [d] consignans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, & vice sua consolandam; atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixerim, gigneret: quo ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere: quia nec Salvator tantopere curam [e] desolationis habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.

18. Sed redeamus ad verba Symeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare
Luc. 2. 35. fateor *Et tuam*, inquit, *animam pertransibit framea*, vel *gladius*, *ut revelentur multorum cordium cogitationes*. Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille

ait: Sermo Domini ignivit illum? Sermo
C enim Dei & ignis, & gladius est, Verbo ip- 18.
so Deo utrumque dicente de se: Ignem enim, *Luc. 12. 49.*
inquit, veni mittere in terram, & quid volo nisi ut jam accendatur? Item alibi dicit:
Non veni pacem mittere, sed gladium. Vi- *Matth. 10. 34.*
des eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis & gladii nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret? Itaque hoc scire cupio
quid ad Mariam pertineret, *ut revelarentur* *Luc. 2. 35.*
multorum cordium cogitationes: aut ubi appa-
D ruit, quia ex eo quod *animam ejus* sive carnalis in ferro, sive spiritalis *gladius* in verbo Dei *pertransivit*, exinde multorum cordium cogitationes revelatæ sint. Expone ergo hanc maxime de verbis Symeonis clausulam mihi, quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari & inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes
tuas, & illuminet vultum [f] suum super me *Psal. 66. 2.*
E per lucernam verbi tui, sancte Domine, beatissime frater in Domino Christo unanime, magister meus in fide veritatis, & susceptor meus in visceribus caritatis. [g]

[a] Expunximus particulam, *in* quæ aberat a MSS. codicibus & ab editis Grav. & Bened.
[b] Manuscripti sex, *quam*. Alii octo, *quæ*. Vide Not. ccxiv.
[c] MSS. codices quinque, *ex discipulis adolescentior suis adolescentiorem eligit*.
[d] Ita MSS. duo Big. Ante erat *designans*.
[e] Sic aliquot MSS. & editi codices. Ed. Bened. cum MS. 1. Big. *desolatio*.
[f] Ita edit. Bened. cum MSS. codicibus 2 Big. & 1 Germ. Ed. Rosv. *tuum*.
[g] Manuscripti plures, inter quos duo Big. addunt, *Christi*.

AU-

tibi Dominus inspiravit, mihique insinuare dignatus es. Ipse & hoc adjuvet, ipse prosperet, qui jam curam nostram ex magna parte lenivit, quia pervectus & commendatus est carissimus homo non solum bonis operibus, sed etiam sanctis orationibus tuis.

2. *Litteræ sane venerationis tuæ, ubi multa quæsisti, & quærenda admonuisti, & quærendo docuisti, ad me pervenerunt. Sed quas ipse continuo rescripsi per homines eorumdem sanctorum solatiorum nostrorum, sicut his tuis recentioribus comperi, non sunt redditæ venerationi tuæ. In quibus quidem, quatenus ad interrogata responderim, recolere non valui; nec earum exemplum cum requisissem, ubi hoc possem recognoscere, inveni. Ad nonnulla tamen me respondisse certus omnino sum, & ideo non ad omnia, quia ut cito finirem festinatio perlatoris urgebat. Simul etiam miseram, sicut jusseras, & illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione* [a] *rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio. Nunc ergo & hoc mihi, & alterum alterius, quia nec ipsam in manus tuas pervenisse conjeci, eo quod iterum interrogasti quædam, quæ jam me in ea respondisse lego & agnosco. Sed istam per quem direxerim nescio. Scripta quippe caritatis tuæ quibus eam reddidi, sicut etiam ipsa* [b] *indicat, missa sunt mihi ab Hippone a nostris, cum essem apud sanctum fratrem & coepiscopum nostrum Bonifacium (nam eorum perlatorem non vidi,) & continuo rescripta non distuli.*

3. *Quia ergo tunc, sicut scripsi, non poterant enim multi ab Ecclesia, sed cum moriuntur, qui tamen cum vivunt per sacramentorum communionem unitatisque catholicæ videntur Ecclesiæ copulati. Isti ergo divisi sunt* a paucis, *qui ex illis crediderunt;* de terra, *quam sicut agrum suum excolit pater agricola. Divisi autem in vita sua, id est hic in manifesto sicut videmus. Sequitur autem,* Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum, *id præter hoc quod in manifesto divisi sunt, etiam* de absconditis tuis, *quæ in occulto reddis* [c] *conscientiæ malorum,* adimpletus est venter eorum: *ventrem posuit pro internorum latentiumque secretis.*

4. *Quod vero sequitur,* Saturati sunt porcina: *jam quid mihi ex hoc videretur aperui. Sed quod alii codices habent, & verius habere perhibentur, quia diligentiora exemplaria per accentus notam ejusdem verbi græci ambiguitatem græco scribendi more dissolvunt, obscurius est quidem, sed electiori sententiæ videtur aptius convenire. Quia enim dixerat,* Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum, *quibus verbis occulta Dei judicia significata sunt:* [d] *occulte quippe sunt miseri, etiam qui gaudent in malis, quos traddidit Deus in concupiscentias cordis eorum: velut quæreretur unde possint cognosci, qui in abscondito ira Dei adimpleti sunt, & responderetur quod in Evangelio dictum est,* Ex fructibus eorum cognoscetis eos; *continuo scriptum est,* Saturati sunt filiis, *hoc est fructibus, quod evidentius dicitur, operibus suis. Unde alibi legitur: Ecce parturivit injustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem; & alibi, Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum.*

Pro ὑῶν legisse videtur qui vertit, porcina.

Matth. 7. 16.

Psal. 7. 15.

Jac. 1. 1

a MSS. quatuor Vaticani & Gallicani tres, *scripseram*.

b Editi, *indicant*. At MSS. habent, *indicat*, scilicet epistola ab Augustino reddita.

c Bad. Am. & Er. *reddis retributione malorum*.

d Bad. Am. Er. & MSS. duo, *occulta quippe sunt miseris*.

tentiam secutus est, & latino more dixit, Saturati sunt filiis. *Quod vero sequitur*, & reliquerunt reliquias parvulis suis, *existimo parvulos accipiendos manifestos carnis filios. Unde etiam secundum istam non de porcina, sed de filiis expositionem, manet illa sententia qua* (Matth. 27. 25.) *dixerunt? Sanguis hujus super nos & super filios nostros. Ita enim reliquerunt operum suorum reliquias parvulis suis.*

Responsio ad quæstionem de Psal. 15. 3.

6. *In quinto decimo autem Psalmo, quod scriptum est*, Mirificavit, *vel*, mirificet omnes voluntates suas inter illos, *nihil prohibet intelligi, immo & convenientius videtur non*, inter illos, *sed* in illis; *sic enim græci codices habent*. Sæpe autem quod habet *illa lingua* in illis, *nostri interpretantur*, inter illos, *ubi videtur sententiæ convenire. Accipiamus ergo*, Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in illis, *quod plerique codices habent. Et intelligamus*, voluntates ejus, *munera gratiæ quæ gratis data est, id est quia voluit, non quia debebatur.* (Psal. 5. 13.) *Unde est, Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. &, In voluntate tua deduxisti me.* (Psal. 72. 24.) *&, Voluntarie genuit nos verbo veritatis.* (Jac. 1. 18.) *&, Pluviam voluntariam segregans Deus hereditati tuæ.* (Psal. 67. 10.) *&, Dividens propria unicuique prout vult;* (1. Cor. 12. 11.) *& alia innumerabilia. Proinde*, Mirificavit omnes voluntates suas in illis, (Psal. 15. 3.) *in quibus, nisi in Sanctis, qui in terra sunt ejus? Si enim terra, sicut supra ostendimus, potest accipi in bono, & ubi non additum est*, ejus, *quanto magis ubi dicitur*, terra ejus? Miras *ergo* fecit omnes voluntates suas in illis. *Miras omnino fecit, quia eos ex desperatione mirabiliter liberavit.*

C *lictum, superabundavit gratia, ideo postea* accceleraverunt. (20.) *Non enim venit ille vocare justos, sed peccatores: quia non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus;* (Matth. 9. 13.) *quorum scilicet* multiplicatæ sunt infirmitates, *ut eis sanandis esset necessaria tantæ gratiæ medicina, & cui dimittuntur peccata multa, diligeret multum*,

8. *Hoc cinis vaccæ & aspersio sanguinis, & cruentarum multiplicatio victimarum significabat, non efficiebat. Ideo deinceps dicit*, Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus,

D *id est illorum sacrificiorum, quæ immolabantur in figura sanguinis Christi*. Nec memor ero nominum eorum per labia mea. (Psal. 15. 4.) *Nomina quippe illorum erant in multiplicatione infirmitatum, Fornicatores, idolis servientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, avari, raptores, ebriosi, maledici, & quicumque alii regnum Dei non possidebunt.* (1. Cor. 6. 9. 10.) *Sed ubi abundante peccato, superabundavit gratia*, (Rom. 5. 20.) postea acceleraverunt. *Hæc quidem fuerunt, sed abluti sunt, sed sanctificati sunt, sed justificati sunt in nomine Domini Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.* (1. Cor. 6. 11.)

E *Ideo non memor erit nominum illorum per labia sua. Sane codices emendatiores & electioris autoritatis non habent*, voluntates suas, *sed* voluntates meas, *quod tantumdem valet, quia ex persona Filii dicitur. Ipse quippe loquitur, quem verba illa evidenter ostendunt, quibus & Apostoli usi sunt*, Non derelinques animam meam in inferno, (Psal. 15. 10. Act. 2. 31. Act. 13. 35.)

F nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. *Eadem sunt utique munera gratiæ Patris, & Filii, & Spiritus sancti: & ideo rectissime & Filius eas potest dicere voluntates suas.*

a MSS. tres recentioris ætatis, *omnis in infidelitate*: quæ est lectio Vulgatæ versionis. At alii codices magno numero habent, *omnes*, juxta græcum textum apostoli, τοὺς πάντας.

9. *Quod*

omnus signum, ne quis occideret eum. Denique cum dixisset, Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legis tuæ; *velut quæreretur quid de illis esset faciendum, ut in aliquos usus testimonii veritatis non occidantur, id est non consumantur, neque obliviscantur Legis Dei; continuo subjunxit*, Disperge illos in virtute tua. *Si enim in uno loco essent terrarum, non adjuvarent testimonio prædicationem Evangelii, quæ fructificat toto orbe terrarum. Ideo* Disperge illos in virtute tua, *ut ejus ipsius, cujus fuerunt negatores, persecutores, interfectores, ubique sint testes per ipsam Legem, quam non obliviscuntur, in qua est ille prophetatus quem non sequuntur. Neque enim eis aliquid prodest, quod eam non obliviscuntur; aliud est enim Legem Dei habere in memoria, aliud in intellectu & effectu.*

Psal. 58.12.

Responsio ad quæstionem de Psal. 67.22.

10. *In* LX. *autem* VII. *Psalmo, quod quæris quid sit*, Verumtamen Deus conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis, *non mihi videtur aliud dictum, quam* Deus conquassabit capita inimicorum suorum *nimium superbientium, nimium se extollentium* in delictis suis. *Per hyperbolen quippe significavit superbiam tantum se extollentem, & tanta elatione incedentem, quasi capilli verticem perambulando calcaret. Item in eodem Psalmo quod scriptum est*, Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso; *non semper in malo accipiendi sunt canes. Alioquin non reprehenderentur apud Prophetam canes muti, nescientes latrare, & amantes dormitare. Profecto enim laudabiles canes essent, si & latrare scirent, & vigilare amarent. Et certe illi trecenti in numero per crucis litteram sacratissimo non eligerentur ad victoriam faciendam qui tam-*

Ibidem 24.

Isai. 56. 10.

Iudic. 7. 7.

stores, subjunxisse Doctores, ut intelligerent Pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait, quosdam autem Pastores, quosdam vero Doctores; cum superiora ipso locutionis genere distingueret, dicendo: Quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Evangelistas: *Sed hoc tamquam unum aliquid duobus nominibus amplexus est*, quosdam autem Pastores, & Doctores.

D

12. *Illa plane difficillime discernuntur, ubi ad Timotheum scribens, ait*: Obsecro itaque primum omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones. *Secundum græcum enim eloquium discernenda sunt. Nam nostri interpretes vix reperiuntur qui ea diligenter & scienter transferre curaverint. Ecce enim sicut ea ipse posuisti*. Obsecro fieri obsecrationes, *non eodem verbo utrumque dixit Apostolus, qui utique græce illam scripsit epistolam; sed pro eo quod in latino est*, obsecro, *ille græce dixit παρακαλῶ. Pro eo vero quod latinus vester habet*, obsecrationes, *ille posuit δεήσεις. Proinde alii codices, in quibus & nostri sunt, non habent* obsecrationes, *sed* deprecationes. *Tria porro quæ sequuntur*, orationes, interpellationes, gratiarum actiones, *plerique latini codices sic habent.*

Responsio ad quæstionem de 1. Tim. 2. 1.

E

13. *Unde si velimus secundum latinæ linguæ proprietates ista discernere more loquendi, nostram, vel qualemcumque sententiam fortasse tenebimus: sed mirum si sententiam græci sermonis vel consuetudinis obtinebimus. Præcationem & deprecationem multi nostri hoc idem putant, & hoc quotidiano usu jam omnino prævaluit. Qui autem distinctius latine locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus vero in devitandis malis. Precari*

F

postulationes *posuisti. Hæc interim dixi, id est quod alii* postulationes, *alii* interpellationes *interpretati sunt, unum verbum transferre voluerunt quod græcus habet* ἐντεύξεις. *Et profecto advertis, & nosti aliud esse interpellare, aliud postulare; non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi: verumtamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, non est velut censoria notatione culpandum. Nam & de ipso Domino Jesu Christo*
Hebr. 7. 25. *dictum est, quod interpellat pro nobis. Numquidnam interpellat, & non etiam postulat? Immo vero quia postulat, pro eo positum est, interpellat. Evidenter quippe alibi de eo di-*
1. Johan. 2. 1. *citur: Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, & ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quamquam fortassis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jesu Christo non habent, interpellat pro nobis, sed postulat pro nobis. In græco enim, quo verbo hic positæ sunt* interpellationes, *quas ipse posuisti* postulationes, *ipsum & illic verbum est, ubi scriptum est, interpellat pro nobis.*

15. *Cum igitur & qui precatur oret, & qui orat precetur, & qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret & precetur; quid sibi vult quod ista ita posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio? Excepto itaque nomine generali, & salva loquendi consuetudine, secundum quam sive dicas* precationem, *sive* orationem, *sive* interpellationem, *vel* postulationem, *una eademque res intelligitur; aliqua etiam singulorum istorum proprietas inquirenda est; sed ad eam liquido pervenire difficile est. Multa quippe hinc dici possunt, quæ improbanda non sint.*

16. *Sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis vel pene omnis frequentat Ecclesia, ut* precationes *accipiamus dictas, quas faci-* [illegible]

C *sancti altaris oblatio, quo sacramento prædicatur nostrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus.* 1. Cor. 10. 17.
Ideo in hujus sanctificationis præparatione, existimo Apostolum jussisse proprie fieri προσευχάς, *id est* orationes, *vel ut nonnulli minus perite interpretati sunt* adorationes; *hoc est enim ad votum, quod usitatius in Scripturis nuncupatur* εὐχή, Interpellationes *autem, sive, ut vestri*
D *codices habent*, postulationes, *fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antistites, velut advocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissimæ offerunt potestati. Quibus peractis & participato tanto sacramento,* gratiarum actio *cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apostolus.*

17. *Hæc autem causa præcipua fuit ista dicendi, ut his breviter perstrictis atque significatis, non putaretur negligendum esse quod sequitur:* pro omnibus hominibus, pro regibus, 1. Tim. 2. 2.
E & his qui in sublimitate sunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & * caritate: *ne quisquam, sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas, existimaret non esse ista facienda pro his, a quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominum genere colligenda. Unde adjungit & dicit*, Hoc enim bonum & acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri; & in agnitionem veritatis venire. *Et ne quisquam*
F *diceret posse esse salutis viam in bona conversatione & unius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis & sanguinis Christi;* Unus enim Deus, *inquit*, & unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus: *ut illud quod dixerat*, Omnes homines vult salvos fieri, *nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per medi-*

* Vulg. castitate.

Ibid. 3.

Christus est unica salutis via.

tres hoc sacramentum, ut non sitis vobis sapientes, quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel salvus fieret. Ex parte, *dixit, quia non omnes excæcati sunt. Erant* Rom. 9. 7. *enim ex illis qui Christum cognoverunt. Plenitudo autem gentium in his intrat, qui secundum propositum vocati sunt: & sic omnis Israel salvus fit, quia & ex Judæis & ex Gentibus, qui secundum propositum vocati sunt,* D *ipsi* [a] *verus sunt Israel: de quo dicit idem Apostolus,* a Cor. 10. 18. *Et super Israel Dei. Illos autem dicit Israel secundum carnem: Videte, inquit, Israel secundum carnem. Deinde interponit testimonium Prophetæ,* Rom. 11. v. 26. & 27. ex Isai. 59. 20. Veniet ex Sion, qui eripiat & avertat impietatem ab Jacob, & hoc illis a me testamentum cum abstulero peccata eorum, *non utique omnium Judæorum, sed* [b] *dilectorum.*

b v. 28. 20. *Hinc adjungit ea, quæ inquirenda posuisti,* Secundum Evangelium quidem inimici propter vos. E *Pretium quippe redemptionis nostræ sanguis est Christi, qui utique nonnisi ab inimicis potuit occidi. Hic est ille usus malorum in provectum bonorum. Quod vero adjungit,* secundum electionem autem dilecti propter patres; *hinc ostendit non illos inimicos, sed electos esse dilectos. Sed Scripturæ mos est ita loqui de parte tamquam de toto: sicut Corinthios in primis epistolæ suæ partibus ita laudat tamquam omnes tales sint, cum essent laudabiles quidam eorum; & postea in nonnullis epistolæ ipsius locis ita reprehendit tamquam omnes culpabiles essent, propter quosdam qui tales erant. Istam divinarum Scriptura-*

rificare Deum. Secundum istam misericordiam dictum est, inimici propter vos: *quod & supra dixerat,* Rom. 11. 11. *illorum delicto salus gentibus.* Rom. 11. 29.

21. *Cum autem dixisset,* secundum electionem dilecti propter patres, *addidit:* Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. *Vides certe illos significari, qui pertinent ad numerum prædestinatorum. De quibus alio loco dicit:* Rom. 8. 28. *Scimus quia diligentibus Deum omnia* D *cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt* [c]. Matth. 22. 14. *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Qui vero electi, ipsi sunt secundum propositum vocati; in quibus Dei proculdubio præscientia falli non potest. Hos præscivit & prædestinavit conformes imaginis Filii sui,* Rom. 8. 29. *ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: Quos autem prædestinavit, illos & vocavit. Hæc vocatio est secundum propositum, hæc est sine pœnitentia. Quos autem vocavit, illos & justificavit. Quos autem justificavit, illos & glorificavit. Si Deus pro nobis, quis contra* E *nos?*

22. *Non sunt in ista vocatione, qui in fide* Sap. 4. 11. *quæ per dilectionem operatur, etiamsi aliquantum ambulant, non perseverant usque in finem. Et utique potuerunt rapi, ne malitia mutaret intellectum eorum, si ad illam prædestinationem & vocationem, quæ secundum propositum & sine pœnitentia est, pertinerent. At ne quisquam præsumtor ita de occultis judicet alienis, ut dicat; Ideo non rapti sunt ex hac vita, antequam essent fidei desertores, quia in eadem vita non fideliter ambulant, & hoc in eo-* F *rum cordibus noverat Dominus, quamvis hominibus aliter appareret, quid dicturus est*

[a] Ita in MSS. ubi in editis legebatur, *verius*.
[b] Editi, *electorum*. At MSS. habent, *sed dilectorum*.

[c] Excusi post *vocati sunt*, addunt, *sancti*; quæ vox abest ab omnibus MSS. & a græco textu Apostoli.

ne caligine intelligo : atque utinam prius
me ista quæsisses. In eo quippe sensu, quem mihi
in his verbis habere videor, adhibenda est quædam pronuntiatio in vultu & modo vocis, qui
exprimi litteris non potest, ut ex qua parte aperiatur, quod ideo fit obscurius, quia non recte,
sicut existimo, pronuntiatur. Quod enim scrip-
Ibid. 21. *tum est*, Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne
attaminaveritis; *tamquam præceptum putatur*
Apostoli, nescio quid tangere, gustare, attaminare prohibentis. Contra est autem, si tamen obscuritate ista non fallor. Per irrisionem
quippe verba posuit eorum, a quibus eos nolebat decipi atque seduci, qui discernentes cibos
secundum culturam angelorum, atque ita de hoc
mundo decernentes, dicunt : Ne tetigeritis, ne
Rom. 14.20. Tit. 1.15. 1. Tim. 4. 4. gustaveritis, ne attaminaveritis; *cum sint*
omnia munda mundis, & omnis creatura Dei
bona sit: quod in alio loco ipse evidenter commendat.

24. *Totam ergo ipsius sententiæ circumstantiam videamus. Ita enim Apostoli, intentione perspecta, sensum ejus, quantum valemus, fortasse tenebimus. Quibus enim ista scribit, metuebat eos seduci umbris rerum, dulci nomine scientiæ, & averti a luce veritatis, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Hanc autem sub nomine sapientiæ vel scientiæ curam vanarum superfluarumve observationum, & de superstione gentilitatis, maximeque ab eis qui philosophi sunt nuncupati, & a Judaismo cavendam esse cernebat, ubi erant umbræ futurorum removendæ, quoniam lumen earum jam Chri-*
Coloss. 2.1.2. & 3. *stus advenerat. Cum ergo commemorasset & commendasset quantum certamen pro eis haberet, & pro his, qui Laodiceæ fuerant & quicumque non viderant faciem ejus in carne, ut cordibus consolarentur copulati in caritate, & in omnibus divitiis plenitudinis intellectus, ad cognoscendum mysterium Dei, quod est Christus,*

C *devient. Deinde apertius quid eis timeat ostendens*, Videte, *inquit*, ne quis vos decipiat v. 8.
per philosophiam, & inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Chri-
stum * quia in ipso habitat omnis plenitu- * v. 9.
do divinitatis corporaliter. *Ideo* corporaliter *dixit, quia illi umbratiliter seducebant, translato verbo usus, sicut etiam umbræ nomen in his rebus non est utique verbum proprium, sed*
D *quadam similitudinis ratione translatum*. Et v. 10.
estis in illo, *inquit*, repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis. *Per principatus enim & potestates superstitio gentilium vel philosophi seducebant, prædicantes illam, quam vocant theologiam per elementa hujus mundi. Caput autem omnium Christum, principium omnium voluit intelligi, sicut ipse, cum ei dictum esset : Tu quis es? respondit : Princi-*
pium quia & loquor vobis. Omnia enim per ip- Iohan. 8.25.
sum facta sunt; & sine ipso factum est nihil. Mirabiliter autem vult eos esse horum velut
E *mirabilium contemtores; cum eos ostendit corpus factos illius capitis, dicendo* : Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.

26. *Hinc jam ne umbris Iudaismi seducantur, adjungit* : In quo etiam circumcisi Coloss. 2. 11.
estis cirumcisione non manufacta in exspoliatione corporis carnis : *vel sicut aliqui habent*, in exspoliatione corporis *peccatorum*
*carnis, in circumcisione Christi, * consepulti ei* * v. 12.
F *in baptismo, in quo & consurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Vide quemadmodum & hic corpus Christi eos ostendit, ut ista contemnant, cohærentes tanto capiti suo, mediatori Dei & hominum Christo Jesu, & nullum falsum vel invalidum medium, per quod Deo cohæreant, requirentes.*

Et

Iohan. 8.32. [illegible] a veritate, qua liberi fiebant ; de qua dictum est in Evangelio, *Et veritas liberabit vos*, id est liberos faciet. Nemo ergo vos, *inquit*, judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum: * quod est umbra futuro-

Coloss. 2.17. rum. *Hoc propter Iudaismum. Deinde sequitur propter superstitiones Gentilium*, Corpus

* v. 18. καταβραβευέτω. autem Christi, *inquit*, * nemo vos convincat. *Turpe est, inquit, & nimis incongruum, & a generositate vestræ libertatis alienum, ut cum sitis corpus Christi, seducamini umbris, & convinci videamini veluti peccantes, si hæc observare negligitis*. Corpus ergo Christi nemo vos convincat volens in humilitate cordis. *Hoc si per verbum græcum diceretur, etiam in latina consuetudine populari sonaret usitatius. Sic enim & vulgo dicitur, qui divitem affectat, thelodives, & qui sapientem thelosapiens, & cetera hujusmodi. Ergo & hic thelohumilis quod plenius diceitur thelon humilis, id est volens humilis, affectans humilitatem. Hoc enim talibus observationibus agitur, ut cor hominis velut religione humile reddatur, Addidit autem &* culturam Angelorum, *vel sicut vestri codices habent*, religionem Angelorum *quæ græce* θρησκεία *dicitur, Angelos volens intelligi principatus, quos elementorum mundi hujus præpositos, in his observationibus colendos esse arbitrantur*.

28 Nemo ergo vos, *inquit*, convincat, cum sitis corpus Christi, volens videri humilis corde in cultura Angelorum, quæ

F

* ἐμβατεύων. non vidit * inculcans. *Vel sicut quidam codices habent*, quæ vidit inculcans. *Aut enim sic dicere voluit*, quæ non vidit inculcans: *quia homines ista suspicionibus & opinionibus agunt, non quod viderint ista esse facienda*.

est superius ut hoc intelligamus. Non vult enim eos in his observationibus judicari, ubi dicitur: Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne attaminaveritis. * quæ sunt omnia, *inquit*, * v. 22.
in corruptionem per abusionem. *Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cum superstitiose ab eis abstinetur, ut homo eis abutatur, id est, non eis utatur*. Secundum præcepta & doctrinas hominum. *Hoc planum*

D

est: sed quod sequitur multum requiris: Quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in observatione, & humilitate cordis, &
* vexatione corporis: *vel sicut alii interpretati sunt*, ad non parcendum corpori, non * v. 23. ἀφειδίᾳ.
in honore aliquo ad saturitatem carnis. *Cur, inquit, hæc dicit rationem habere sapientiæ, quæ ita reprehendit?*

30. *Dicam quod & ipse in Scripturis potes advertere, sæpe sapientiam positam etiam in sedibus mundi hujus, quam dicit expressius sapientiam hujus mundi. Nec moveat quod hic*

E

non addidi, mundi. Non enim & alio loco, cum 1. Cor. 1.20.
ait: Ubi sapiens, ubi scriba? *addidit hujus mundi; ut diceret*, Ubi sapiens hujus mundi? *& tamen hoc intelligitur. Sic & ista ratio sapientiæ. Nihil enim ab eis dicitur in hujusmodi superstitiosis observationibus, ubi non mundi hujus elementorum naturarumque rerum, ratio quædam sapientiæ reddi videatur. Nam & cum dicit*, Cavete ne quis vos decipiat per philosophiam; *non ait, hujus mundi. Et quid est philosophia latine, nisi studium sapientiæ?* Sunt ergo, *inquit*, ista rationem quidem habentia sapientiæ, *id est de quibus aliqua ratio reddatur, secundum elementa mundi hujus, & principatus ac potestates*. In observatione & humilitate cordis: *id enim agunt ista, ut superstitionis vitio cor humilietur*. Ad non parcendum corpori, *dum*

Matth. 17. 2. cies agnoscatur, lineamenta, & color, cur ante resurrectionem, quod in monte ita transfiguratus est, ut fieret vultus ejus splendidissimus sicut sol, neminem movet eum usque ad tantam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse; & post resurrectionem movet aliquatenus lineamenta mutata esse, ut non posset agnosci, & rursum eadem potentiae facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic & post resurrectionem pristina lineamenta revocasse. D Nam & illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset: sed quia cum illo erant, ipsum esse certissime retinebant. At enim corpus ipsum erat, in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud utique ipsum corpus erat in quo in monte transfiguratus est, & ipsum erat juvenis, in quo natus est: & tamen si quis eum repente juvenem vidisset, qui non nisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An vero ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei E potestas, quod potest per annorum moras hominis aetas?

Responsio ad quaestionem de Iohanne 20. 17. 32. *Quod autem Mariae dixit*: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem, *nihil aliud me intellexisse noveris, quam tu. Ita enim significare voluit tactum spiritalem, id est accessum fidei se requirere, qua creditur eum excelsum esse cum Patre. Et quod ab illis duobus in fractione panis est agnitus, sacramentum esse,* [a] *quod nos in agnitionem suam congregat, nullus debet ambigere.*

Responsio ad quaestionem de verbis Symeonis, Luc. 2. 35. F 33. *De verbis Symeonis, ubi ait virgini matri Domini*, Et tuam ipsius animam pertransibit framea, *in alia epistola cujus exem-*

quium Domini ignem eum. Psal. 34. 10.

34. *Ut potui non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, & ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, & quaeris acriter, & doces humiliter. Utile est autem ut de obscuritatibus divinarum Scripturarum, quas exercitationis nostrae causa Deus esse voluit, multae inveniantur sententiae, cum aliud alii videtur, quae tamen omnes sanae fidei doctrinaeque concordent. Dabis sane veniam stilo meo multum festinanti, ut jam in navi constituto occurrerem perlatori. Filium autem nostrum Paulinum in Christi caritate dulcissimum, in hac potius epistola* [b] *resaluto, & paucis ut festinus exhortor, ut misericordiae Domini, qui sciens dare auxilium de tribulatione, eum turbulentissima tempestate misit in portum, quo tu pelago tranquilliore permeasti, ipsi marinae tranquillitati minime credens; & qui ejus rudimentis excipiendis atque nutriendis te dedit, gratias agat quantas potest, & omnia ejus ossa dicant*: Domine quis similis tibi? *Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem. Resalutant sanctam & sincerissimam benignitatem tuam conservi mei, qui mecum sunt. Condiaconus autem noster Peregrinus, ex quo a me profectus est cum sancto fratre nostro Urbano, quando episcopatus sarcinam subire perrexit, nondum remeavit Hipponem. Salvos eos tamen in nomine Christi, & litteris eorum & fama nuntiante cognoscimus. Compresbyterum Paulinum, & omnes qui tua praesentia in Domino perfruuntur, germano salutamus affectu.*

[a] Bad. Am. & Er. *quo nos*, quibus suffragantur MSS. quatuor Vaticani, & e nostris totidem.

[b] MSS. aliquot, *recognosco*.

EPIS-

presbyter meus Honoratus, ad humilitatem meam vestræ dilectionis exemplo a refovendam, Domino inspirante, direxit. Sollicite enim pro caritate meritis vestris debita sciscitanti actum vel incolumitatem vestram, (nam de actu pio atque cœlesti dubius esse non poteram) id quod animam meam reficeret responderunt, quia vos, Deo propitio, incolumes reliquissent, venerandi propositi opera curantes, ac studia exercentes, in corde uno, quo terrestria reliquistis, cœlum petentes. *Ab anno 409. ad 416.*

2. Memineram enim quia filii mei, quos ante annum ad humilitatem meam mei gratia visitandam miseratis, locum habitationis vestræ, simul & domni venerabilis Honorati nobis innotuerunt: dicentes scilicet quia in proximis, brevi interjecta maris rupe, etiam cognominibus Lero & Lerino insulis degeretis. Unde, cum se isti filii nostri ex ea quæ Lerinum dicitur, venisse dixissent, recognovi & facile recordatus sum propinqui nominis insulam, in qua sanctitatem vestram ab istius mundi strepitu profugam manere jam noveram. Quamobrem sciens dilectioni vestræ gratum fore officium litterarum mearum, quia & a me vobis in perennem gratiam debitum est, libens amplexus sum hanc opportunitatem spiritalium filiorum, ut ad benedictam in Christo Domino unanimitatem vestram, epistolæ meæ portitores essent: quod ut filii vel ministri obedientiæ, sicut a Deo, vel secundum Deum docti sunt, promptissime receperunt. Suscipite ergo in his exiguis sermonibus parvitatis meæ, non exiguæ caritatis, insignia: & quasi quædam pignora animæ

a MS. Vien. requirendam.

... connexi sumus per viscera caritatis Christi. Atque ideo necesse est perpetuam inter pectora nostra manere concordiam, quæ, Christo autore, conjuncta est. Quæ enim vis aut oblivio valeat separare quod Deus junxit?

4. *Benedicat vos Dominus ex Sion*, ea benedictione qua *benedicitur homo qui timet Dominum*, perpetui conjuges & parentes, cum benedicta vobiscum Deo progenie nobilissimæ sanctitatis vestræ. *Videatis quæ bona sunt* *Psal. 127. 5. & 4.*
D *Hierusalem*, & pariter *habitare* mereamini *in domo Domini in longitudinem dierum*, filii sancti, merito venerabiles, intima mihi caritate dilecti & semper desiderandi. *Ibid. v. 5. Psal. 22. 7.*

PASSIO
S. GENESII ARELATENSIS.

E 1. PROPRIUM atque indigenam Arelatensis urbis beatissimum * GENESIUM martyrem, alumnum ejusdem jure nascendi, patronum virtute moriendi, celebrare jam a principio atque extollere, omnium fidelium studia, omnes religiosorum litteræ debuerunt, ut tanti meriti gloriosa documenta, consignata scriptorum fide, & vivacibus commendata monumentis, illibata atque integra ad posteros pervenirent; quæ admiratio semper faceret nova, & venera- ** V. N. CCXV.*
F tio probaret antiqua. Sed quoniam succedentes sibi per incertum vitæ tempus ætates; tradere hæc invicem memoriæ mutuæ, quam mandare litteris, maluerunt: vel nunc oportet eadem fidelibus scriptis in tempora

secutu-

Matth. 10. 24. nis impetum vel permittimur, vel jubemur, alia atque alia non solum latebra, verum etiam civitate mutata, (cum & alio Matth. 26. 41. loco scriptum sit, *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*) ab ira se furentis judicis paulisper occuluit. Qui cum eum corripi protinus offerrique jussisset, neque investigatio ad procuratam latebram perveniret, crudelissimis pœnæ ministris, ut ubi repertus fuisset, gladio eum interficerent, imperavit. Quod ubi beato Genesio vel occultis nuntiis vel rumore compertum est, diversa latendi loca, ut exitus docet, non infirmitate spiritus, sed carnis trepidatione, mutavit.

3. Atque interim, licet superfluo, de præsumptæ fidei confirmatione sollicitus, quoniam nondum erat ex aqua & Spiritu sancto renatus, per fidos internuntios a Catholicæ religionis antistite donum Baptismatis postulavit. Sed ille vel temporis angustiis impeditus, vel juvenili ætati diffidens, ardentia vota distulit, ac fideliter indicavit quod plenam consummationem etiam hujus muneris daret promta pro Christo cruoris effusio. Et hæc quidem cunctatio sacerdotis, divino, ut æstimo, promta nutu atque judicio provocata dispositaque est: ut circa ejus solemnem consecrationem officia humana cessarent, cui unius Baptismatis duplex Johan. 19. 34. gratia, ex utroque scilicet Christi latere & aqua & sanguis, parabatur.

percussor alloquitur, exoptatoque gladii ictu festinantem ad Deum animam vinculis corporis, quibus tenebatur, absolvit: & utraque substantia propriæ originis elementa repetente, terrena interim terris membra commendat, & cœlestem spiritum emittit ad cœlum.

5. Providerunt tamen fideles temporis illius Dei servi, ut utramque fluminis ripam, geminatis urbibus ambiendam, unius martyris tutela muniret. Nam in ipso beatæ passionis loco consecrati cruoris vestigia relinquentes, in alterum fluii latus honoratas reliquias transtulerunt, ut utrobique præsens S. Genesius, illic sanguine haberetur, hic corpore.

6. Hæc omnia fideliter, atque ut gesta sunt, vel comperta, vel dicta, libentibus devotisque animis, qui noveratis, recognoscite; qui ignorabatis, agnoscite; & gloriam tanti martyris, per singula annorum spatia crescentem, & in secula æterna victuram, mentis oculis contuentes, unusquisque pro viribus ad similia, si ita fides desideraverit, animos præparate, & ut beatus Genesius, throno Domini usque in vindictæ Apoc. 6. 11. suæ tempus assistens, sacerdotibus, ministris, clero, nobisque omnibus, & ei qui instructioni vestræ ista composuit, patrocinetur, orate: Amen.

S. PAU-

PARS ALTERA
CONTINENS
POEMATA.

IN APPENDICE.

IN-

S. PAU-

SAN-

Dum adhuc degeret in feculo Paulinus, Geſtidio volucres mittit. 390.

Paulinus domino merito ſuſpiciendo Gestidio.

Injuria quidem eſt patrifamilias maritimis deliciis abundanti terrenum aliquid & agreſte præbere : ſed ego, ut & cauſa mihi eſſet apud unanimitatem tuam aliquid colloquendi, & aliquod ſermoni huic obſequium viderer adjungere, pauculas de pauciſſimis, quas pueruli veſpere inferunt, ficedulas miſi : quarum cum erubeſcerem paucitatem, plura etiam verſiculis verba ſubtexui, quaſi vero numerum loquacitate facturus. Sed quia utraque culpabilia ſunt, tu utriſque benigne ac familiariter ignoſcendo [a] facies, ut nec inhumana videatur paucitas, nec odioſa garrulitas.

UME igitur paſtas dumoſo in rure volucres,
Quas latitans filicis ſub tegmine callidus auceps,
Dum ſimili mentitur aves fallitque ſuſurro,
Agmina viſcatis ſuſpendit credula virgis.
Tunc referens tenuem non parvo munere prædam,
Digerit aucupium tabulis, & primus opimis
Ordo nitet ſenſim tenuatus ad ima tabellæ,
Ut minus offendat macies; prælata ſaginæ
Gratia præventos pingui juvat alite viſus.

P O E M A II. *

In ſeculo adhuc agens eidem Geſtidio mittit oſtrea.

* *Scriptum ante annum* 390.

PAUPERIS *ut placeat carum tibi munus amici,*
Munera ne reputes, quæ mittis ditia nobis.
Nam tibi quid dignum referam pro piſcibus illis,
Quos tibi vicinum locupleti gurgite littus

a Ita editi codices Schot. & Vinet. Ed. Roſv. *facis:*

Illibanum, Numidamque Avelim, Parthumque Vononem,
Et Caranum, Pellæa dedit qui nomina Regum,
Quique magos docuit mysteria vana Necbepsus;
Et qui regnavit sine nomine mox Sesoustris.
* * * * * * * * *
Audax Icario qui fecit nomina ponto,
Et qui Chalcidicas moderate enavit ad arces.

POEMA IV. *

* *Alias* III, *quod autem erat* 4. *nunc* 5. *Scriptum circa annum* 930.

Paulo post suam a seculo conversionem hac in Oratione honestos mores a Deo postulat, ac felicem sibi & suis deprecatur posteritatem.

Ad Deum matutina precatio.

OMNIPOTENS *Genitor* ª *rerum, cui summa potestas,*
Exaudi si justa precor, ne sit mihi tristis
Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem.
Nec placeant aliena mihi, quin & mea prosint
Supplicibus, nullusque habeat mihi vota nocendi.
Aut habeat nocitura mibi. * *Male velle facultas*
Nulla sit, ac bene posse adsit tranquilla potestas.
Mens contenta suo, nec turpi dedita lucro,
Vincat corporeas casto bene conscia lecto
Illecebras; turpesque jocos, obscœnaque dicta
Oderit illa nocens, & multum grata malignis
Auribus effuso semper rea lingua veneno.
Non obitu affligar cujusquam, aut funere crescam:
Invideam numquam cuiquam, nec mentiar umquam.
Adsit læta domus, epulis alludat inemptis
Verna satur, fidusque comes, nitidusque minister,
Morigera & conjux, caraque ex conjuge nati.
Moribus hæc castis tribuat Deus, hi tibi mores
Perpetuam spondent ventura in secula vitam.

ª

* *Prudentius Hamartig* v. 20.

* V. carm. 5. v. 64.

ª MS. Hieron. Aleandri & tres edit. Grav. Poelm. & Schot. in margg. habent: *Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.*

POE-

*Non-genito * ex Genitore Deus, qui fraude superbi* * V. carm. 6. v. 168.
Offensus populi gentes in regna vocavit:
Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.
Cernere quem licuit proavis: quo Numine viso,
Et Patrem vidisse datum, contagia nostra
Qui tulit, & diri passus ludibria leti,
Esse iter æternæ docuit remeabile vitæ.
Nec solam remeare animam, sed corpore toto
Cœlestes intrare plagas, & inane sepulcri
Arcanum vacuis adopertum linquere terris.
*Nate Patris summi, nostroque * salutifer ævo:* * V. carm. 10. v. 5.
Virtutes patrias Genitor cui tradidit omnes,
Nil ex invidia retinens, plenusque datorum,
Pande viam precibus, patriasque hæc perfer ad aures.
Da Pater invictam contra omnia crimina mentem,
Vipereumque nefas nocituri averte veneni:
Sit satis, antiquam serpens quod perdidit Evam,
*Deceptumque * adjunxit Adam. Nos sera nepotum* * V. N. ccxix.
Semina, veridicis ætas prædicta Prophetis
Vitemus laqueos, quos letifer implicat anguis.
Pande viam, qua me post vincula corporis ægri
In sublime feram; puri qua lactea cœli
Semita ventosæ superat vaga lumina lunæ:
Qua proceres abiere pii, quaque integer olim
*Raptus * quadrijugo penetrat super æthera curru* * V. N. ccxx.
Elias, & solido cum corpore prævius Enoch.
Da Pater æterni speratam luminis auram,
Si lapides non juro deos, unumque verendi
Suspiciens altare sacri, libamina vitæ
Intemerata fero: si te Dominique Deique
*Unigeni * cognosco Patrem, mixtumque duobus* * V. carm. 24. v. 93.
Qui super æquoreas volitabat Spiritus undas.
Da Genitor veniam, cruciataque pectora purga,
Si te non pecudum fibris, non sanguine fuso
Quæro: nec arcanis numen conjecto sub extis.

a Hi 9 sequentes versus desunt in editis codicibus Bad. & Mediolan.
b Edd. Grin. & Poelm. *illustrares.*

Martial. lib. 10. Epigramm.

Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.
Purus ab occultis cum te indulgente videbor,
Omnia despiciam, fuerit cum sola voluptas
Judicium sperare tuum: quod dum sua differt
Tempora, cunctaturque dies, procul exige saevum
Insidiatorem blandis erroribus anguem.
Hæc pia, sed mæsto trepidantia vota reatu,
Christe [a] apud æternum placabilis assere Patrem,
Salvator, Deus ac Dominus, mens, gloria, Verbum,
Filius [b], & vero verum de lumine lumen,
Æterno cum Patre manens, in secula regnans;
Consona quem [c] celebrat modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit aera vocibus: Amen,

* Alias V. quod autem 6. erat, nunc 7. Scriptum circa annum 390.

POEMA VI.*

DE S. JOHANNE BAPTISTA
Christi Præcursore.

SUMME *Pater rerum, coelique æterna potestas,*
Cum quo nostra salus, sanctorum gloria Christe,
Spiritus & Patri pariter Natoque cohærens,
Qui mentes linguasque regis, viresque ministras,
Promeruit quas sola fides: cui plena potestas,
Brutis ingenium, vocemque infundere mutis,
Præsta Evangelico ductum de fonte Johannem,
In nostra arenti decurrere carmina rivo.
Ille quidem tantus, quantum potuit dare mundo,
Qui nasci talem nova per miracula jussit:
Sed licitum magnis tenues impendere curas,
Nec dedignantur vilem cœlestia laudem:
Pars etiam meriti, meritum celebrare piorum:
Nec nova nunc, aut nostra canam: dixere Prophetæ
Cuncta prius, sanctique viri sermone soluto
Promissum exortum, vitam mortemque sacrarunt:
Si mors illa fuit, meruit quæ sanguine coelum.

a Editi cod. Grin. Poelm. & Schot. in margg. *Nate*, ut versu 26.
b Iidem codd. cum Grav. in margg. *Filius ex vero verus.*
c Sola Rotveyd. editio *celebrans*, mendose, cum versu sequenti habeatur *ferit*, hic enim *plebes* singulari numero effertur.

Nos

Se coelo missum vultuque habituque probavit,
Tum sancta in tales laxavit pectora voces.
Accipe, coelesti Domino dilecte sacerdos,
Æterni mandata Dei, cui cura piorum
Perpetua est, jugis qui puro in pectore custos
Emeritum sanctis impendere scivit amorem.
Ac primum: genus hic exstincto semine non vult
Interiisse tuum, fecundaque viscera fecit
Conjugis, effeto quæ jam cessabat in ævo.
Cur tamen addubitas, mortali tu quoque sensu,
Omnia posse Deum? sed credes, ille probabit.
Nascetur dignus tanto sponsore beatus,
Perpetuusque puer, qui primo protinus ævo
Te major, sacras invicto in pectore vires
Autoris dono plus quam genitoris habebit.
Nec sane, nato quæ prima vocabula ponas,
Arbitrii jurisque tui est: Deus ipse profecto,
Qui nasci jubet, hunc idem jubet esse Johannem.
Nominis hic titulus, meritorum immensa propago,
Quæ necdum genito potuit præmiscere solus,
Qui dabit, & tanto tribuet tibi gaudia nato:
Nec vero tribuet tantum tibi, gloria parva est
Intra unam conclusa domum; sed quantus ab ortu
Tenditur in seræ finita crepuscula lucis,
Totus prole tua tecum lætabitur orbis.
Quid mirum? cuncta vitiorum fæce carebit,
Coelestem ducens sine labe & crimine vitam,
Vesano * servans abstemia pectora vino, * V. epist. 21. num. 1.
Omniaque evitans malesuadi pocula succi.
Cumque hominum generi vel post errata salutem
Spondeat, ab sancta quisquis renovabitur unda,
Ipse in se nihilum, quo purificetur, habebit,
Ac ne plura tibi variis ambagibus edam,
Eliæ meritum doctus nescire sacerdos
Non potes, exosæ qui mortis lege remissa,
Æternam degit proprio cum corpore vitam,
Igneus excelsum quem vexit ad æthera currus,
Flammantum [a] rapido nisu glomeratus equorum:

[a] Sic editio Lugdunensis. Ed. Rosv. *Flammatum*.

Hunc

Jamque Deum venerata, pio dedit oscula ventri.
Dic age nunc Judæa nocens, & sanguine regis
Commaculata tui, verbis si nulla priorum
Est adhibenda fides, sacros si fallere vates
Creditis, & Mosen ipsum, si fallere David
Impia perversæ putat inclementia gentis,
*Credite * non-genitis: materna clausus in alvo*
Quid videat, sancto matris docet ore Iohannes.
Quis precor hunc docuit, quem casto viscere virgo
Contineat, quantus maneat nova secula partus?
Sed sanctis abstrusa patent, nec visa profanis.
Verum egressa modum latos petit orbita campos,
Atque oblita mei procurrere longius audet.
Spero, erit ut possim firmato robore quondam
Hoc quoque per spatium fores agitare quadrigas.
Nunc a cœptum repetamus iter: mortalia dicat
Pagina mortalis: Dominum divina loquantur.
Jamque adeo exacto, quantum natura jubebat,
Tempore, matura puer inclitus editur alvo,
Et promissa Dei magna non credita pœna
Implet certa fides, & natus comprobat infans.
Conveniunt contingentes de more propinqui,
Ut puer veterum de nomine ducta parentum
Aptent collatis quæsita vocabula causis:
Sed negat arbitrium cognatis esse relictum,
Cœlestis jussi per natum conscia mater.
Ergo placet dudum præclusa voce silentem
Consuluisse patrem, promendi sola facultas
Indicii, quod lingua nequit, si littera signat.
Consulitur, sumit tabulas, scribitque Iohannem.
Mirantur cuncti, nullumque habuisse priorum
Præscriptum nomen recolunt de stirpe parentum.
Quantum sera fides valuit! quia dextra notavit

* V. carm. 5. v. 17.

b

a Sic emendavimus cum Gronovio. Ante erat *Præstitis hunc*. Vide Not. ccxxii.

b Edit. Lugd. & Rosv. *Hoc*. Cui non succurrat attendenti. *Nunc cœptum*? Præcedentia satis ingerunt. *J. F. Gronovius*. in Observat. Ecclesiast. c. 10.

Quod

pta in tabulis a. lapideis.

Tractabat recolens: neque enim ignorasse priora
Credendus, dederat Dominus cui nosse futura.
At postquam robur membris accessit ab ævo:
(Nam mens plena Deo tardos prævenerat annos:)
Illa sibi jam tum statuit discenda, docere
Quæ nequeunt homines: simul effugienda ciborum,
Et potus, sanctæ contagia noxia vitæ.
Tecta igitur sancti, quamquam immaculata, parentis
Deserit, ac turbas hominum, cœtusque nocentes
Effugit, ac solas loca tendit ad invia terras,
In queis se tantum mens impolluta videret,
Liberaque a curis sacra ad præcepta vacaret.
Vestis erat curvi setis conserta cameli,
Contra luxuriem molles * duraret ut artus,
Arceretque graves compuncto corpore somnos.
Hunc vilis rigidos ad lumbos zona ligabat,
Præbebant victum facilem silvestria mella,
Pomaque, & incultis enatæ cautibus herbæ,
Arentemque sitim decurrens unda levabat.
Quis locus hic vitiis? aditum quem prava cupido
Inveniat hæc inter sacra & penetralia mentis?
Quo peccet, qui nil cupiat? quo tendat iniqui
In latebras sensus, quisquis non indiget ullo?
Sic primi vixere homines, mundoque recenti
His autor dederat ventura in secula mores;
Inseruit donec sese malesuada voluptas,
Ac secum luxus, & amorem invexit habendi.
Hinc odia, hinc lites, hinc fraus, hinc livor, & iræ,
Cædes, arma, cruor, conflictus, prælia, mortes:
Hinc offensa Dei, quam tartara sæva piabunt.
Verum ego cur nimium communes arguo culpas,
Immemor ipse mei, quem non * commissa gravare,
Sed veniam sperare decet? ᵃ mirabimur immo
Rectius invictum, nullique imitabile prisci
Exemplum secli, transgressum humana labore,
Semideumque virum, qui labe immunis ab omni,
Cum sua tam sævis cruciarit corpora poenis,
Præscripsit quid nos vel post peccata deceret

* id est, indurares. Simplex pro composito apud Paulinum V. carm. 8. v. 12 & ep. 23. n. 33.

* V. v. 262. a

a Sic edit. Lugd. Edit. Rosv. mirabitur. Vide v. 254. & v. 285.

At

a *Das genti sensum, quo vel bona vel mala noscant.*
Non satis: innectis servandæ vincula legis,
Proponisque malis poenas, & præmia justis.
Hæc quoque quis sprevit? redeat quandoque libebit,
In promptu venia est: sanctum patet ecce lavacrum,
Quod renovet vitam, veteresque obliteret actus,
Quodque novos homines faciat. Quid quærimus ultra?
Et tamen ulterior venia est: violaverit ullus
Hoc quoque polluto prolapsus corpore donum.
Quamquam jam nimius longe processerit error,
Desinat, & redeat: cum se damnaverit ipse,
Absolvi meruit: si pænitet, irrita culpa est.
O vere, quod ais, pondus leve, quodque cohæret,
Suave jugum, toties homini cum ignoscitur uni,
Et tamen erramus, finis nec criminis ullus
Humano generi: sed crescit laus tua; nam quo
Major culpa rei, parcentis gloria major.
Grates ergo tibi referat mens omnis, & omnis
Lingua canat, quantumque potest humana propago,
Si placuisse nequit, fieri vel grata laboret.
Panditur immensum, si demus vela, profundum
In laudes Pater alme tuas: sed conscia tanti
Mens oneris trepidat, propriasque haud inscia vires
Consulit, & dignis potius dicenda relinquit.
Reddamur coeptis: opus hoc tibi sancte Johannes,
Quo renoves puras abluto corpore mentes.
Non hæc prima dedit Domini sententia, qua te
Admonuit claram mittens per nubila vocem:
Secula multa prius sancti Deus ore locutus
*Isaiæ * vatis, veteris qui maximus ævi:*
Mittam, ait, ante tuos oculos, o nate, ministrum, Isai. 40. 3. & 4.
Qui sentosarum purgans concreta viarum
Gressibus ille tuis, celsos subsidere montes,
Idem depressas faciet consurgere valles:
Diriget hic quæ prava, & leniet aspera, dura
Molliet, & totum coget planescere mundum.

a Ita editio Lugdunensis. Ed. Rosv. Da, minus benè.

Scriptum circa annum 390.

Paulinus, tunc Theologicorum arcanorum rudis, putabat Christianos omnes quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quamdam consecuturos.

BEATUS *ille, qui procul vitam suam*
Ab impiorum segregarit coetibus,
Et in via peccantium non manserit,
Nec in cathedra pestilenti sederit:
Sed corde toto fixus in legem Dei
Præcepta vitæ nocte volvit & die,
Mentemque castis institutis excolit.
Erit ille ut arbor, quæ propinqua flumini,
Humore ripæ nutriente pascitur,
Suoque fructum plena reddet tempore,
Et, fronde numquam defluente, pervirens,
Stabit perenni vividum lignum coma.
Non hæc iniquos prosequetur gloria,
Sed ut favillam pulveris ventus rapit,*
Sic ira iniquos verret a vultu Dei.
Idcirco tali dividentur ordine
Hominum per orbem dissipatorum greges,
Ut judicandi non resurgant impii,
Qui denegarunt debitum cultum Deo,
Sed puniendi: nam suum crimen videns,
Non indigebit quæstione detegi;
Quoniam imminentem præferent mortis notam,
Signum salutis non gerentes frontibus.
Peccator autem, non & impius tamen,
Quæ magna turba est, non resurget gloriæ,
Verum resurget deputanda examini.
Nec enim sedere cum piis judex potest,
Causas suorum redditurus actuum,
Varieque gestis aut probandus, aut reus.
Sine lege passim legis ignari cadent,
In lege lapsus, lege judicabitur.
*Opus per omne curret * ignis arbiter,*
Quod non cremarit flamma, sed probaverit,
Illud perrenni præmio pensabitur.
Qui concremanda gesserit, damnum feret,
Sed ipse salvus evolabit ignibus.
Tamen subusti corporis signis miser

Vitam

ὡσεὶ χνοῦς.

* V. ep. 28. n. 2 & ep. ad Marcellam in Append. 1. n. 7.

Terribilique minas verbo turbabit in quos.
Ast ego Rex ab eo parili ditione creatus,
Præceptum Domini super almum prædico Sion.
Ipse ad me Dominus, Meus, inquit, filius es tu,
Teque hodie genui. b Pete: sis mihi gentibus heres,
*Et tua * fundatur totis possessio terris.*
Ferrea virga tibi est, valido quia jure tumentes
Orbe regis toto populos: ceu vasa c recocto
Ficta luto frangens corda, ut meliora reformes.
Et nunc ecce omnes stratis advertite Reges
Mentibus, & quicumque hominum famulantia corda
Judicio regitis, rerumque tenetis habenas:
Deservite Deo trepidi, mixtoque fideles
Exsultate metu: fiat discordia concors,
Dissimiles socians affectus pectora in uno;
Ne timor affligat mentes, vel gaudia solvant,
Si careant leto, pavidi formidine leti.
Discite justitiam, rectosque capessite mores,
Et justo trepidate Deo, gaudete benigno,
Nequando meritum Deus irascatur in orbem,
Vosque via justa juste pereatis abacti.
Amodo jam resilire via properetis iniqua,
Ecce brevi, cum magna potentis inarserit ira,
Ventilet ut totum divino examine mundum,
Segreget & paleas igni, frumenta saluti:
Tunc omnes, quibus est in eo spes fida, beati.

b

* id est, *effundatur*. V. carm. 6. v. 230.

c

a Manuscriptus codex Regius cum editis Bad. Grin. & Poelm. *frementes*: quod placeret, nisi jam dictum esset, *gentes fremuere*.
b Ex MS. codice Regio & editis Bad. Grav. & Schot. emendavimus, *Pete*, juxta textum Scripturæ. Ed. Rosv. *peto*.
c Sic MS. codex Regius cum editis Grin. & Poelm. Edit. Rosv. *recocta*.

DISCUTIMUS Pauline, jugum quod certa fovebat
Temperies: leve quod positum & tolerabile junctis,
Tractabat paribus concordia mitis habenis.
Quod per tam longam seriem, volventibus annis,
Fabula non unquam, numquam querimonia movit,
Nulla querela loco pepulit, non ira, nec error,
Nec, quæ compositis malesuadæ credula causis,
Concinnat verisimilis suspicio culpas.
Tam placidum tam mite jugum, quod [a] uterque parentes
Ad senium nostri traxere ab origine vitæ:
Impositumque piis heredibus, usque manere
Optarunt, dum longa dies dissolveret ævum.
Et mansit, dum læta fides; nec cura laborat
Officii servare vices, sed sponte feruntur
Incustoditum sibi continuantia cursum.
Hoc tam mite jugum docili cervice subirent
Martis equi, stabuloque feri Diomedis abacti:
Et qui mutatis ignoti Solis habenis
Fulmineum Phaetonta Pado mersere jugales.
Discutimus [b], Pauline tamen; nec culpa duorum
Ista, sed unius tantum tua. Namque ego semper
Contenta cervice feram. Consorte laborum
Destituor: nec tam promtum gestata duobus
Unum [c] deficiente pari perferre sodalem.
Non animus viresque labant, sed iniqua ferendo
Conditio est oneri, [d] cum pondus utrumque relicto
Ingruit: acceduntque alienæ pondera libræ.
Sic pars ægra hominis trahit ad contagia sanum
Corpus, & exigui quamvis discrimine membri

a Edit. Schot. & Gravius in Notis ad Ausonium, *utrique*.

b Sic MSS. Poelm. & Reg. & tres editi, & recte; est enim repetitio prioris sententiæ quæ confirmatur eo, quod ait, *nec culpa duorum Ista*. Alii editi codices, *Discutitur*. At MS. cod. Reg. & tres editi loco horum 2. versuum habent: *Discutimus; sed tu tantum reus: Ast ego semper*, &c.

c MS. cod. Reg. & editi tres, *deficiente altero solum perferre jugalem*.

d MS. Reg. *communis*. Editi Bad. & Poelm. *commune*.

Tota

Grande aliquod verbum nimirum diximus, ut te:
Inferret nimiis vindex Rhamnusia votis:
Arsacidæ ut quondam regis non læta triumphis,
Grandia verba premens ultrix dea Medica belli,
Sistere Cecropidum in terris monumenta paranti:
Obstitit: & Grajo jamjam fingenda trophæo,
Ultro etiam victis Nemensis stetit Attica Persis.
Quæ tibi Romulidas proceres vexare libido est?
In Medos, Arabasque tuos, per nubila & atrum
Perge chaos: Romana procul tibi nomina sunto.
Illic quære alios oppugnatura sodales,
Livor ubi iste tuus, ferrugineumque venenum
Opportuna tuis * inimicat pectora fucis. — * *id est*, inimica facit.
Paulinum Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura & auratus trabeæ velavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere divæ.
Quid queror, Eoique insector crimina monstri?
Occidui me ripa Tagi, me Punica lædit — * V. N. ccxxv.
Barcino, me bimaris juga * ninguida Pyrenæi.
Mœnibus e patriis forsitan quoque vestis & oris
Quemque suo b longe dirimat Provincia tractu — b
Trans montes, Solemque alium, trans flumina & urbes,
Et quod terrarum cœlique extenditur inter
Emeritensis c Anæ, lataeque fluenta Garumnæ. — c
Quod si intervalli spatium tolerabile limes
Poneret exiguus, quamvis longa omnia credant
Qui simul esse volunt, faceret tamen ipsa propinquos
Cura locos, mediis jungens distantia verbis.
Santonus ut sibi Burdigalam, mox jungit Aginnum

a Ita edit. Toll. recte. Alii *cassa*, mendose.

b Ita ed. Toll. Alii codices, *longo*.

c Sic legendum monet vir eruditus N. Heinsius in Notis ad Prudentii hymn. 3. Peristeph. v. 186. & 187.

Nunc locus Emerita est tumulo,
Quam memorabilis amnis Ana
Præterit.

ad hæc ille: De Ana Emeritam prætereunte quod subjungit, revocat mihi in memoriam locum Ausonii ex optimo Vossianæ Bibliothecæ exemplari a me castigatum in epistola ad Paulinum, cujus initium *Discutimus, Pauline, jugum*. Locus sic se habet.

Et quod terrarum, cœlique extenditur inter
Emeritensis Anæ, lataeque fluenta Garumnæ.

Ita (inquam) Vossianus codex cum vulgatis circumferatur, *Emeritæque amnes*.

Illa

Agnoscisne [a] tuam, Ponti dulcissime, culpam?
Nam mihi certa fides, nec commutabilis unquam
Paulini illius veteris reverentia durat:
Quæque meo atque tuo fuerat concordia patri.
Si tendi facilis cuiquam fuit arcus Ulixi,
Aut præter dominum vibrabilis ornus Achilli,
Nos quoque tam longo Rhamnusia fœdere solvet.
Sed cur tam mæsto fero tristia carmina versu?
Et non in meliora animus se vota propinquat?
Sit procul iste metus. Certa est fiducia nobis,
Si Genitor, Natusque Dei, pia verba volentum
Accipiat, nostro reddi te posse precatu:
Ne sparsam, raptamque domum, lacerataque centum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus,
Teque vagum toto quam longa Hispania tractu,
Immemorem veterum peregrinis fidere amicis.
Accurre, o nostrum decus, o mea maxima cura:
Votis, omnibusque bonis, precibusque vocatus
Adpropera: dum tu juvenis, dum nostra senectus
Servat inexhaustum tibi gratificata vigorem.
En [b] erit ut nostras hic nuntius excitet aures, b
Ecce tuus Paulinus adest; jam ninguida linquit
Oppida Hiberorum, Tarbellica jam tenet arva:
Hebromagi jam tecta subit; jam prædia fratris
Vicina ingreditur: jam labitur amne secundo,
Jamque in conspectu est, jam prora obvertitur amni;
Ingressusque sui celebrata per ostia portus,
Prævertit [c] cunctos, ut te amplectatur, amicos; c
Et sua præteriens, jamjam tua limina pulsat.
Credimus, an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt.

a Sic MSS. codices. Editi *Agnosces ne*.
b Scitus iste & elegans versus est quem exhibent MSS. codices Poelm. & Reg. & editi Grav. Schot. & Poelm. in margg. At editi,
Et quando iste meas impellet nuntius aures!
c Hunc versum itidem substituunt iidem MSS. & editi codd. in margg. pro isto quem habent omnes editi, *Totum occursantis populi prævertitur agmen*.

A U-

Sit metus: & morem nimiæ acceptæque [illegible]
Audacter retine. Vel si tibi proditor instat,
Aut quæsitoris gravior censura timetur,
Occurre ingenio, quo sæpe occulta teguntur.
Threicii quondam quam sæva licentia regis
Fecerat elinguem, per licia texta querelas
Edidit, & tacitis mandavit crimina telis.
Et pudibunda suos malo commisit amores
Virgo, nec erubuit tacituro conscia pomo.
Depressis scrobibus vitium regale minister
Credidit, idque diu texit fidissima tellus:
Inspirata dehinc vento cantavit arundo.
Lacte [b] incide notas: arescens charta tenebit
Semper [c] inaspicuas, prodentur scripta favillis.
Vel Lacedæmoniam Scytalen imitare, libelli
Segmina Pergamei tereti circumdata ligno
Perpetuo inscribens versu: qui deinde solutus
Non respondentes sparso dabit ordine formas,
Donec consimilis ligni replicetur in orbem.
Innumeras possum celandi ostendere formas,
Et clandestinas veterum reserare loquelas.
Si prodi, Pauline, times, nostræque vereris
Crimen amicitiæ, Tanaquil tua nesciat istud.
Tu contemne alios, nec dedignare parentem
Adfari verbis. Ego sum tuus altor, & ille
Præceptor primus, [d] primus largitor honorum,
Primus in Aonidum qui te collegia duxi.

[a] Editi quidam, *tuas .... musas*.
[b] Tres editi, *inscribe*.
[c] Ita MSS. Poelm. & Lugd. & quidem recte, mutatâ interpunctione. Ceteri codices mendose, *Semper in aspicuis prodentur scripta favillis*,
[d] Ita MSS. Reg. & editi codd. Bad. Lugd. Toll. & Vinet. Alii, *veterum*.

A U-

... modulatio musica ripis;
Cumque [d] suis loquitur tremulum coma pinea ventis,
Incubuit foliis quoties levis eurus acutis.
Dindymaque [e] Gargarico respondent cantica luco.
Nil mutum natura dedit. Non aeris ales,
Quadrupedesve silent, habet & sua sibila serpens;
Et pecus æquoreum [f] tenui vice vocis anhelat.
Cymbala dant flictu sonitum, dant pulpita saltu
Icta pedum: tentis reboant cava tympana tergis.
Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.
Nec Dodonæi cessat tinnitus aheni,
In numerum quoties radiis ferientibus ictæ
Respondent dociles [g] modulato verbere pelves.
Tu velut Oebaliis habites taciturnus Amyclis
Aut tua Sigalion Ægyptius oscula signet.
Obnixum [h] Pauline taces. [i] Agnosco pudorem:
Quod vitium fovet ipsa suum cessatio jugis.
Dumque pudet tacuisse diu, placet officiorum
Non servare vices: & amant longa otia culpam.
Quis prohibet *Salve* atque *Vale* brevitate parata
Scribere; felicesque notas mandare libellis?
Non ego longinquos ut texat pagina versus
Postulo, multiplicique [k] oneres sermone tabellas.
Una fuit tantum qua respondere Lacones
Littera, & irato regi placuere negantes.
Est etenim comis brevitas. Sic fama renatum

a Tres editi codices, *falsiferis*.
b Ita MSS. Lugd. & Reg. & editi Lugd. Poelm. & Toll. (verissima lectio.) Ceteri, *rumor*: quod ex interpretatione est.
c Sic MSS. Lugd. & Mariang. cum editis Toll. & Grav. ac Poelm. in margg. sic quoque legendum docet Scaliger pro eo versu quem ceteri habent codices, scilicet:
Somniferumque canit sæpes depasta susurrum.
d Pro hoc versu quem substituunt MSS. Lugd. & Mariang. & ed. Tollii, alii codices habent: *Atque arguta suis loquitur coma pinea ventis*. Est autem ibi *tremulum* pro *tremule*.
e Ita MS. Lugd. & edd. Lugd. ac Toll. & sic legendum monent Scaliger & Mariangelus in Notis ad Ausonium. Ceteri codices, *Idæ*.
f MS. Reg. & ed. Schot. in marg. *tenuis*.
g Sic Tollius emendavit ex veteri libro. Omnes alii codices præferunt, *moderato*.
h Tres editi codices, *Obnixus*.
i Tres editi in marg. *Agnosce*.
k Editi quatuor, *mereret*.

Hic trabeam Pauline tuam, Latiamque curulem
Constituis? patriosque istic sepelibis honores?
Quis tamen ista tibi tam longa silentia suasit
Impius? ut nullos hic vocem vertat in usus.
Gaudia non illum vegetent, non dulcia vatum
Carmina, non blandæ modulatio flexa querelæ,
Non fera, non illum pecudes, non mulceat ales,
Non quæ pastorum nemoralibus abdita lucis
Solatur nostras Echo resecuta [d] querelas:
Tristis, egens, deserta colat, tacitusque pererret
Alpini [e] convexa jugi, ceu dicitur olim
Mentis inops, cœtus hominum & vestigia vitans,
Avia perlustrasse vagus loca Bellerophontes.
Hæc precor: hanc vocem Bœotia numina Musæ
Accipite, & Latiis vatem revocate Camœnis.

* Alias IX. X. XII. Scriptum anno 393. in æstate.

POEMA X. *

Quatuor supra memoratas epistolas quartum jam annum agens in Hispania Paulinus recepit, quarum primæ, tertiæ quæ intercidit, & quartæ respondet hoc carmine.

AUSONIO PAULINUS.

QUARTA redit duris hæc jam messoribus æstas,
Et toties cano bruma gelu riguit,
Ex quo nulla tuo mihi littera venit ab ore,
Nulla tua vidi scripta notata manu.
Ante salutifero felix cum charta libello
Dona negata diu, multiplicata daret.
Trina etenim vario florebat epistola textu,
Sed numerosa triplex pagina carmen erat.
Dulcia multimodis quædam subamara querelis
Anxia censuræ miscuerat pietas.

a Ita editi codd. Bad. & Toll. ex vetustis libris. Alii, *Hiberica*.
b MS. Mariang. *Senati*.
c Sic MSS. Lugd. & Reg. & edit. Poelm. Editi 4. *Calagorris*.
d Ita MS. Reg. & editi quinque. Verissima lectio; Sic enim Ausonius in epigrammate 97. de Echo dolente propter mortem Narcissi, *resonabilis Echo . . . . . . pereuntis adhuc gemitum resecuta querelis*. Et præterea hic verbo *solatur* melius convenit *querelas*, quam quod habent. MS. Lugd. & recens Tollii editio, *loquelas*.
e Sic MS. Reg. & edit. Grav. Toll. & Vinet. At MS. Lugd. & editi codices 4. *Alpinis convexa jugis*.

Sed

… vani otio aut negotio,
Et fabulosis litteris
Vetat, suis ut pareamus legibus,
Lucemque cernamus suam:
Quam vis sophorum callida, arsque rhetorum, &
Figmenta vatum nubilant,
Qui corda falsis atque vanis imbuunt,
Tantumque linguas instruunt,
Nihil adferentes ut salutem conferant,
Quod veritatem detegat.
Quid enim tenere vel bonum aut verum queant,
Qui non tenent [c] summae caput, b
Veri bonique fomitem & fontem Deum?
Quem nemo nisi in Christo videt.
Hic veritatis lumen est, vitae via,
Vis, mens, manus, virtus Patris,
Sol aequitatis, fons bonorum, flos Dei.
Natus Deo, mundi sator,
Mortalitatis vita nostrae, & mors necis.
Magister hic virtutium,
Deusque nobis, atque pro nobis homo
Nos [d] induendo se exuit, d
Aeterna jungens homines inter & Deum,
In utrumque se commercia.
Hic ergo nostris ut suum praecordiis
Vibraverit coelo jubar,
Absterget * aegrum corporis pigri situm,
Habitumque mentis innovat:
Exhaurit omne quod juvabat antea
Castae voluptatis vice;
Totusque [e] nostra jure Domini vendicat
Et corda, & ora, & tempora;

* f. leg. Abstergit, ob seqq.

a MS. Lugdunensis codex cum editis 5. *Sederis, & blandis*. At omnes alii, *Sedit*, id est, *Placuit*, ut in versu 178. & carm. 24. v. 543. Sic in principio quarti Aeneidos.
b Ita MS. codex Regius cum editis Grav. Schot. & Poelm. cum Bad. Ceteri mendose, *Petere fonte, nemoribus, jugis*.
c Edd. Bad. & Vinet. *summum*.
d Manuscriptus codex Regius, & ed. Schot. in marg. *Nos induendo induit*. Editi tres in margg. *Nosque exuendo induit*.
e Editi quattuor, *Totusque*.

argumentum mutuum est
Pietatis, esse Christianum: & impii,
Non esse Christo subditum.
Hanc cum tenere discimus, possum tibi
Non exhibere, id est patri,
Cui cuncta [a] sancta jura, cara nomina
Debere me voluit Deus?
Tibi disciplinas, dignitatem, litteras,
Linguae, togae, famae decus,
Provectus, altus, institutus debeo,
Patrone, praeceptor, pater.
Sed, cur remotus tamdiu degam, arguis,
Pioque motu irasceris.
Conducit istud, aut necesse est, aut placet:
Veniale [b], quidquid horum erit.
Ignosce amanti, si geram quod expedit:
Gratare, si vivam ut libet.

Vide Auson. ep. 21. & 23.

* *Hic olim incipiebat carmen XII.*

* *Defore me patriis tota trieteride terris,*
Atque alium legisse vagis erroribus orbem,
Culta prius vestrae oblitum consortia vitae
Increpitas sanctis mota pietate querelis.
Amplector patrio venerandos pectore motus,
Et [c] mihi gratandas salvis affectibus iras.
Sed reditum inde meum genitor te poscere mallem
Unde dari possit. Revocandum me tibi credam,
Cum steriles fundas non ad divina precatus,
Castalidis supplex averso Numine Musis?
Non his numinibus tibi me patriaeque reduces.
Quod datur, in nihilum (sine Numine nomina Musas
Surda vocas, & nulla rogas) levis [d] auferet aura,
Irrita ventosae rapiunt haec vota procellae,
Quae non missa Deo vacuis in nubibus haerent,
Nec penetrant superi stellantem Regis in aulam.

[a] Editi quatuor, *sancto jure.*
[b] Edd. Lugd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. cum Sacchino. *Vel aliud horum quidquid est.*
[c] MS. Regius codex: *Hae mihi gratandae salvis affectibus irae.* Hi 65. versus in MS. Reg. & edit. Bad. locum habent post versum, *Moribus & monitu.*
[d] Sic legendum me monuit V. C. Nic. Heinsius, refragantibus codicibus in quibus, *hoc feret.*

Si

Mens nova me fateor cepit, mens non mea quondam,
Sed mea nunc autore Deo, qui si quid in actu
Ingeniove meo sua dignum ad munia vidit,
Gratia prima tibi, tibi gloria debita [d] cedet,
Cujus præceptis partum est quod Christus amaret.
Quare gratandum magis est tibi quam queritandum,
Quod tuus ille, tuis studiis & moribus ortus,
Paulinus, cui te non inficiare parentem
Nec modo, cum credis perversum, sic mea verti
Consilia, ut sim promeritus Christi fore, dum sum
Ausonii; feret ille tuæ sua præmia laudi,
Deque tua primum tibi deferet arbore fructum.
Unde precor meliora putes, nec maxima perdas
Præmia, detestando tuis bona fontibus orta.
Non etenim mihi mens [e] vaga, sed neque participantum
Vita fugax hominum, Lyciæ qua scribis in antris
Pegaseum vixisse equitem, licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante sophorum
Pro studiis Musisque suis: ut nunc quoque castis
*Qui Christum sumsere animis * agitare frequentant,*

* id est, *frequenter agunt*.

Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in ardua versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti, de vanis libera curis
Otia amant; strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis & amore salutis, abhorrent.
Speque fideque Deum sponsa mercede sequuntur,

a Ita emendavimus ex MS. codice Vossiano & edit. Poelm. succurrentibus MSS. Lugd. & Reg. & editis Bad. & Vinet. in quibus *regit*, & edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. in quibus legitur, *In omnia ..... infusus ..... Christus ..... qui tempora*. Antea legebatur in editione Rosv.

Qui super omne quod est, & in omni totus ubique
Omnibus infusus rebus agit omnia Christus,
Quo mentes tenet atque movet, quo tempora nostra, &c.

b Manuscriptus codex Vossianus in Anglia, *ne quid*.
c MS. Voss. cum editis Lugd. Vinet. & Poelm. Grav. & Schot. in margg. *fiat*. Vulgata lectio magis placet.
d MS. Reg. & edd. Bad. Poelm. & Vinet. *cedit*.
e Manuscriptus Regius codex cum editis Bad. & Schot. in marg. *demens*. Sacchin. an *præcipitantum*?

Quam

Vel mentis vitio: non anxia Bellerophontis
Mens est, nec Tanaquil mihi, sed Lucretia conjux.
Nec mihi nunc patrii est (ut vis) oblivio coeli,
Qui summum suspecto Patrem, quem qui colit unum,
Hic vere memor est coeli. Crede ergo, pater, nos
Nec coeli immemores, nec vivere mentis egentes,
Humanisque agitare locis; studia ipsa piorum
Testantur mores hominum: nec enim impia summum
Gens poterit novisse Deum; sint multa locorum,
a *Multa hominum studiis inculta, expertia legum,*
Quae regio agresti ritu caret? aut quid [a] *honestis*
Improbitas aliena nocet? Quid tu mihi vastos
V. N. CCLXVI. *Vasconiae saltus, &* * *ninguida Pyrenaei*
Objicis hospitia, in primo quasi limine fixus
Hispanae regionis agam, nec sit locus usquam
Rure vel urbe mihi, summum qua dives in orbem
Usque patet mersos spectans Hispania soles?
Sed fuerit fortuna, jugis habitasse latronum:
Non lare barbarico rigui, mutatus in ipsos,
† *Inter quos* † *habui socia feritate, colonos.*
Non recipit mens pura malum, neque levibus haerent
Inspersae fibris maculae: sic Vascone saltu
Quisquis agit purus sceleris vitam inter iniquos,
Nulla ab inhumano morum contagia ducit
Hospite. Sed mihi cur sit ab illo nomine crimen,
Qui diversa colo, ut colui, loca juncta superbis
Urbibus, & latis hominum celeberrima cultis?
Ac si Vasconicis mihi vita fuisset in oris:
Cur non more meo potius formata, ferinos
* id est, deponeret. V. carm. 14. v. 81. *Poneret* * *in nostros migrans gens barbara ritus?*
Nam quod in [b] *aversis habitacula ponis Hiberis*
b *Urbibus, & deserta tuo legis oppida versu,*
Montanamque mihi Calagurrim & Bilbilim acutis
Pendentem scopulis, collemque jacentis Ilerdae
Exprobras, velut his habitem laris exsul & urbis

a Ita MS. Voss. & edit. Vinet. Alii, *in ipsis*. Utraque lectio recepta.
† *Habui*, id est. *habitavi*. Sic *habere* pro *habitare* usurpatum a Prudentio. lib. 2. contra Symmachum v. 299. Vide Heinsium in Notis.
b Ante, erat, *eversis*. Levi facta immutatione reposuimus, *aversis*, id est *remotis*.

Extra

Vel quia Pictonicis tibi fertile rus viret arvis, d
Rauranum [d] *Ausonias* [e] *huc devexisse* [f] *curules* e
Conquerar; & trabeam veteri sordescere [g] *panno?* f
Quæ tamen augusta Latiaris in urbe Quirini g
Cæsareas inter parili titulo palmatas V.N.ccxxx.
Fulget inattrito longum venerabilis auro, & ccxxx.
Florentem retinens meriti vivacis honorem.
Aut cum Lucani retineris culmine fundi,
Æmula Romuleis habitans fastigia tectis,
Materiam præbente loco, qui proxima signat,
In Condatino diceris degere vico?
Multa jocis pateant; liceat quoque ludere fictis.
Sed lingua mulcente gravem interlidere dentem,
Ludere blanditiis urentibus, & male dulces
Fermentare jocos satyræ mordacis aceto,
Sæpe poetarum, numquam decet esse parentum.

[a] Ita editiones Constantini, Poelm. & Vinet. cum MS. codice Regio & edd. Schot. Ed. Rosv. ... *Augusta cui Barcinnus amœna.*

[b] Prior syllaba in *Bætis* perperam corripitur cum diphthongus sit; & priore longa legitur apud Lucanum, Statium, Silium, & omnes poetas. Ut igitur lex metri servaretur legerem:

Qua Bæti Oceanum, Thyrrenumque auges Hibero.

Duos amnes denotat, quorum Bætis in Oceanum, Hiberus in Tyrrhenum mare sese exonerant. Vulgatam tamen retinuimus lectionem, quam Paulini esse arbitramur, cum eam codicum omnium tueatur autoritas.

[c] Sic MSS. codices Reg. & Voss. & editi Grav. Poelm. & Schot. in margg. Vide Nic. Heinsium in Notis ad Nasonem. Alii, *sella*, cum Rosv.

[d] Tres MSS. codices Lugd. Reg. & Voss. cum editis Grav. Poelm. & Schot. in margg. *Rarannum*. V. N. ccxxx.

[e] Manuscripti codd. Lugd. & Voss. & edd. Poelm. & Schot. in margg. *huc devenisse*.

[f] MS. Voss. *securas*; non male. Vide Not. ccxxxi.

[g] Omnes codices *fano*, seu *phano*. Scribendum utique, *veteri panno*. *Pannus* enim passim apud Scriptores antiquos ponitur pro *centone*, sive pro veste lacera e centonibus consuta. Sic apud Petronium.

Barbara contemtim prælia pannus habet. Et,

Sola pruinosis horret facundia pannis.

Hinc *pannucea Baucis* apud Satyricum. *Pannus* & *purpura* nonnumquam inter se opponuntur, unde adagium, *pannum purpuræ insuere*. Ita & hic *trabea* & *pannus* sunt opposita. Paulinus carm. 21. ad Cytherium v. 477. *Coeunt in unum purpuræ & panni gregem.* & epist. 29. num. 12. *Vidimus purpuream supellectilem pannis veteribus servientem.*

Namque

Erroris, stultus adversa sequentibus esse
Nil moror, æterno mea dum sententia Regi
h *Sit sapiens. Breve* [h] *quidquid homo est, ut corporis ægri,*
Temporis occidui, & sine Christo pulvis & umbra:
Quod probat aut damnat, tanti est, quanti arbiter ipse.
Ipse obit, atque illi suus est comitabilis error,
Cumque suo moriens sententia judice transit.
At nisi, dum tempus præsens datur, anxia nobis
Cura sit ad Domini præceptum vivere Christi,
Sera erit exutis homini querimonia membris,
Dum levia humanæ metuit convitia linguæ,
Non timuisse graves divini judicis iras,
Quem Patris æterni solio dextraque sedentem
Omnibus impositum Regem, & labentibus annis
Venturum, ut cunctas æquato examine gentes
Judicet, & variis referat sua præmia gestis,
i *Credo equidem &* [i] *metuens studio properante laboro;*
Si qua datur, ne morte prius quam crimine solvar.
Hujus in adventum trepidis mihi credula fibris
Corda tremunt, gestitque anima, id jam cauta futuri,
Præmetuens ne vincta ægris pro corpore curis,
Ponderibusque gravis rerum, si forte recluso
Increpitet tuba vasta polo, non possit in auras
Regis ad occursum levibus se tollere pennis,
Inter honora volans Sanctorum millia cælo,
Qui per inanes leves, neque mundi compede vinctos
Ardua in astra pedes facili molimine tollent,
Et teneris vecti per sidera nubibus ibunt,
Cælestem ut medio venerentur in aere Regem,
Claraque adorato conjungant agmina Christo.
Hic metus est, labor iste, dies ne me ultimus atris
Sopitum tenebris sterili deprendat in actu,

a Edd. Poelm. & Rosv. *mei*. Heinsius, leg. f. *vai . . . . patris*.
b Ita MS. Voss. Alii codd. *sæva*, mendose. Vide, *sæva fabula*, carm. 11. v. 44.
c Sic omnes codices. Nec male, si legeretur, *vita*.
d Ita MS. Voss. & ed. Lugd. Alias, *id idem*.
e Sacchinus & N. Heinsius suspicantur legendum *pie*; sed & supra *pio Christo* ep. 32. n. 6.
f MSS. Lugd. & Voss., *fraes*.
g MS. Reg. cum editis quinque, *sancto*.
h MS. codex Vossianus *quidquid homo est, homo corporis ægri*.
i Ita MSS. Lugd. & Voss. cum edit. Vinet. Alii, *metuo*.

Tem-

Objicis, & durum jacis in mea viscera versum.
Parce, precor, lacerare tuum, nec amara paternis
Admiscere velis, ceu melli absinthia, verbis.
Cura mihi semper fuit, & manet, officiis te
Omnibus excolere, affectu observare fideli.
Non umquam tenui saltem tua gratia naevo
Commaculata mihi est; ipso te laedere vultu,
Semper & incauta timui violare figura.
Cumque tua accissi venerans, mea cautius ora
Composui, & laeto formavi lumine frontem;
Ne qua vel a tacito contractam pectore nubem
Duceret in sanctum suspicio falsa parentem.
Hoc mea te domus exemplo coluitque colitque,
Inque tuo tantus nobis consensus amore est,
Quantus & [b] *in Christo connexa mente colendo.*
Quis tua, quaeso, tuis obduxit pectora livor?
Quo rumore [c] *pias facilis tibi fama per aures*
Irrupit pepulitque animum contraque vetustam
Experta pietate fidem nova vulnera movit,
Laederet ut natis placidum malesuada parentem?
Sed mihi non fictae mens conscia simplicitatis,
Nec patris inculti pietas rea, respuit omne
Immeritum, & falso perstringi crimine non fert;
Immunis [d] *vero, gravius violatur iniquo*
Vulnere, tam tenera offensae, quam libera culpae.
Discussisse jugum quereris me, quo tibi doctis
Junctus eram studiis. Hoc nec gestasse quidem me
Assero: namque pares subeunt juga: nemo valentes
Copulat infirmis; neque sunt concordia frena,
Si sit compulsis mensura jugalibus impar.
Si vitulum tauro, vel equum committis onagro,

[a] Non displiceret, *obscura .... mollis*; ut carm. 5. v. 15.
[b] Edit. quinque cum MS. codice Lugd. *in Christum connexa mente colendum.*
[c] Manuscriptus codex Regius, *pium.*
[d] Edd. 5. *merito.*

Et vinc solutus corporum carcere,
Terraque provolavero,
Quo me locarit axe communis Pater,
Illic quoque te animo geram.
Neque finis idem, qui meo me corpore,
Et amore laxabit tui.
Mens quippe, lapsis quæ superstes artubus
De stirpe durat cœliti,
Sensus necesse est simul & affectus suos
Teneat † æque ut vitam suam,
*Et ut mori, sic oblivisci * non capit,*
Perenne viva & memor.

† lic. poet.
* id est, non potest. V. carm. 9. v. 23.

P O E M A XII. *

* *Alias* XIV. *quod autem* 12. *erat, nunc* 10. *Scriptum anno* 394. *die* 14. *Januar.*

DE S. FELICE NATALITIUM CARMEN I.

In eo carmine, quod scripsit in Hispania 14. Januarii die anno 394. paulo ante quam Nolam peteret, auxilium S. Felicis implorat, ut ad ejus tumulum incolumis pervenire possit.

a INCLITE [a] *Confessor, meritis & nomine Felix,*
Mens pietate potens, summi mens accola cœli,
d *Nec minus in totis experta potentia terris*
Qui Dominum [d] *Christum constanti voce professus,*
e *Contemnendo truces meruisti evadere pœnas,*
Devotamque [e] *animam tormenta per omnia Christo,*
Sponte tua jussus laxatis reddere membris,
Liquisti vacuos rabidis lictoribus artus,
Vectus in æthereum sine sanguine Martyr honorem,
O pater, o domine, indignis licet, annue servis,
Ut tandem, hanc fragili trahimus dum corpore vitam,

a MS. codex Regius & tres editi in margg. *pie*. V. N. 232.
b Edd. Lugd. Schot. & Vinet. *longum*. Poelm. *longe*. Sacchinus, forte: *Nec ore longe*, nam *orbe* præcessit vel *Nec orbe longe, nec remotum limine*.
c Hi tres primi versus, quos exhibet editio Rosv. desiderantur in MS. codice Germanensi notato num. 540. Secundus & tertius desunt in editis quinque.
d Manuscriptus Germanensis codex notatus num. 540. *Jesum non victa voce*.
e Tres sequentes versus cum 15. 16. 17. 19. 20. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 29. & 30. absunt ab editis quinque.

Sedibus

Qualescumque tibi Christo donante dicatos,
Et foribus servire tuis; tua limina mane
Munditie [d] curare fines, & nocte vicissim
Excubiis servare piis; & munere in isto
Claudere promeritam defesso corpore vitam.

POEMA XIII *

* *Alias* XVII. *quod autem* 13. *erat, nunc* 21. *Scriptum anno* 395. *die* 14. *Januar.*

DE S. FELICE NATAL. CARMEN II.

S. Felici gratias agit quod eius auxilio salvus Nolam pervenerit; & describit populi concursum ad S. Felicis tumulum in festo illius die.

*F*ELIX, *hoc merito, quod nomine; nomine & idem,*
Qui merito; redit alma dies, qua te sibi summus
*Adscivit patriam confessum Christus in * aulam,*
Tempus adest, plenis grates tibi fundere votis.
O pater, o domine, indignis licet optime servis;
Tandem exoratum est, [e] inter tua limina nobis
Natalem celebrare tuum. Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo sollennibus istis
*Coram vota tibi * coram mea corda dicavi,*
Ex illo qui me terraque marique labores
Distulerint a sede tua procul orbe remoto,
Novisti; nam te mihi semper ubique propinquum,
Inter dura viae, vitaeque incerta, vocavi.
Et maria intravi duce te, quia cura pericli
Cessit amore tui, nec te sine: nam tua sensi
Praesidia, in Domino superans maris aspera Christo:

* V. carm. 32. v. 544.

* V. carm. 12. v. 13.

[a] MS. Germ. *tanto*.
[b] Editi codd. quinque, *a pupplibus aggere*.
[c] Manuscriptus codex Germanensis, *domine*.
[d] MS. Germ. *Munditiis*.
[e] Reposuimus, *inter*, ex MS. codice Germanensi & editis quinque. Rosvevdus correxerat, *intra*. Sed & *inter viscera* ex vetustioribus MSS. ad Prudent. Cathemer. hymn. 4. v. 20. legi asserit Heinsius in Notis, non *intra*.

POEMA XIV. *

* *Alias* XVIII. quod autem 14. erat, nunc 22. *Scriptum anno* 396. *die* 14. *Januar.*

DE S. FELICE NATAL. CARMEN III.

S. Felicis potentiam adversus dæmones ostendit, ejusque apud Deum intercessionem implorat.

*V*ENIT *festa dies cœlo, celeberrima terris,*
*Natalem * Felicis agens, qua corpore terris*
Occidit, & Christo superis est natus in astris,
Cœlestem † nanctus sine sanguine Martyr honorem.
Nam Confessor obit, pœnas non sponte lucratus,
Acceptante Deo fidam pro sanguine mentem;
Qui cordis taciti scrutator, ferre paratos
Æquiparat passis, sat habens interna probasse,
Supplicium carnis justa pietate remittit,
b *Martyrium sine cæde placet, * (b si promta ferendi*
Mensque fidesque Deo caleat,) passura voluntas
Sufficit, & summa est meriti, testatio voti.
Ergo dies, tanto quæ munere c rettulit alto c
Felicem cœlo, sacris sollenibus ista est:
Nam post solstitium, quo Christus corpore natus
Sole novo gelidæ mutavit tempora brumæ,
Atque salutiferum præstans mortalibus ortum.
Procedente die secum decrescere noctes
Jussit, ab hoc quæ lux oritur vicesima nobis
Sidereum meriti signat Felicis honorem.
Denique nil impar his, qui fudere cruorem,
d *Testibus, & titulo simul & virtute d recepta,*
Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
Aulparat, *Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit.*
Nam sibi Felicem cæcis incumbere pœnis,
Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,

* V. Beleth. div. Offic. cap. 4.
† Sic MSS.

a Editi quidam, *Semper ego*. Post hunc versum addidimus sex sequentes ex MS. Germanensi codice pervetusto. Septem alii subsequentes, qui desunt in editis quinque, exstant in eodem MS. codice.
b Hunc versum addidimus ex MS. codice Germanensi.
c Idem codex MS. *condidit*.
d Manuscriptus Germ. codex, *recepti*, non male.

Ocu-

Nec requies; properant in lucem a nocte, diemque
Exspectare piget; votis avidis mora noctis
Rumpitur, & noctem flammis funalia vincunt,
Stipatam multis unam juvat urbibus urbem
Cernere, totque uno compulsa examina voto.
Lucani coeunt populi, coit Appula pubes,
Et Calabri, & cuncti quos adluit * æstus uterque, *id est, mare.
Qui leva & dextra Latium circumsonat unda:
Et qua bis ternas Campania læta per urbes
Ceu propriis gaudet festis, quos mœnibus amplis
Dives habet Capua, & quos pulcra Neapolis, aut quos
Gaurus alit, læta exercent qui Massica, quique
Ufentem Sarnumque bibunt, qui ficca Tanagri,
Quique colunt rigui felicia culta Galesi,
Quos Atina potens, quos mater Aricia mittit.
Ipsaque cœlestum sacris procerum [b] monimentis
Roma Petro Pauloque potens, rarescere gaudet
Hujus honore [c] diei, portæque ex ore Casenæ
Millia profundens ad amicæ moenia Nolæ,
Dimittit duodena decem per millia denso
Agmine: confertis longe latet Appia turbis.
Nec minus, ex alia populis regione profectis,
Aspera montosæ carpuntur strata Latinæ,
Quos Prænestе altum, quos fertile pascit Aquinum:
Quosque suburbanis vetus Ardea mittit ab oris,
Quique urbem liquere Cales, geminumque Teanum,
Quam gravis Auruncus, vel quam colit Appulus asper.
Huc & olivifero concurrit turba Venafro,
Oppida Samnites duri montana relinquunt.
Vicit iter durum pietas, amor omnia Christi
Vincit, & alma fides: animisque locisque rigentes
Suadet acerba pati, simul aspera * ponere corda. *id est, deponere V, carm. 17. v. 248.
Una dies cunctos vocat, una & Nola receptat,
Totaque plena fuit, spatiosaque limina cunctis;

a Hic versus additus est ex MS. codice Germ. Ante erat, *vetibus, oræ Gaudens terrarum, & videre*, &c.
b Ita MS. Germ. cum editis Grin. & Poelm. Alii, *monumentis*.
c Sic MS. Germ. codex cum ed. Schot. in marg. per synalepham; & hæc non est usitata. Ante erat *Dei* in editis quinque, quod favet nostræ lectioni; in ed. Rotv. *die*, nullo sensu.

Credas

Et celebrare diem datur, & spectare Patroni
Præmia; præstantique suis tam grandia Christo
Gratari, & lætos inter gaudere tumultus.
Ferte Deo pueri laudem, pia solvite vota,
Et † pariter castis date carmina festa choreis,
*Spargite * flore solum, prætexite limina sertis:*
Purpureum ver spiret hiems, sit florens annus
Ante diem, sancto cedat natura diei.
Martyris ad tumulum debes & terra coronas.
Ast illum superi sacra gloria luminis ambit,
Florentem gemina belli pacisque corona.
Hunc, precor, æterna nobiscum pace serenum
Posce diem, hoc iterum liceat gaudere reverso;
Annuaque hic & vota tuis & carmina festis
Reddere placati tranquillo numine Christi.
Hic amor, hic labor est nobis; hæc vota tuorum
Suscipe, commendaque Deo; ut cum sedula cura
e *Servitium nostrum longo tibi penderit ævo,*
Tunc demum e placidos pietate laboris alumnos
f *Absolvas f mittente manu; positasque tuorum*
Ante tuos vultus animas vectare paterno
Ne renuas gremio Domini fulgentis ad ora:
g *Quem bonitate pium, sed majestate tremendum,*
Exora, ut precibus g plenis meritisque redonet
Debita nostra tuis, cum tu quoque magna piorum
Portio, regnantem Felix comitaberis Agnum:
Posce ovium grege nos statui, ut sententia summi
Judicis hoc quoque nos iterum tibi munere donet,
h *Ne male gratatis lævos adjudicet hoedis,*
i *Sed potius h dextra positos in parte, i salutis*
Munifico pecori, laudatisque adgreget agnis.

† id est, simul V. carm. 15. v. 334.
* N. CCLXXVII.

a MS. Germ. *adsurgit*.
b Hi tres versus desiderantur in MS. codice Germanensi. Ii paucis quibusdam vocibus immutatis iam reperiuntur in Natalitio carmine 2. S. Felicis. v. 28. 29. & 30.
c Manuscriptus German. codex cum editis Grav. & Schot. *Nunc*.
d MS. Germ. *nites*.
e Manuscriptus codex Germ. *placitos*.
f Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice & editis quinque. Edit. Rosv. *Absolvas*.
g MS. Germ. *lenis*.
h MS. Germ. cum editis quinque *dextræ*. Vitiata Rosv. editionis interpunctio *in parte salutis, Munifico pecori*.
i MS. codex Germanensis, *piorum*.

POE-

Tu pater, & patria, & domus, & substantia nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus; hoc bene foti
Crescimus, inque aliam mutantes corpora formam,
Terrena exuimur stirpe; & subeuntibus alis
Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te relevante jugum Christi leve noscimus, in te
Blandus & indignis, & dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo & nobis sollennis habenda,
Quæ tibi natalis; quia te mala nostra abolente
Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.
Surge igitur cithara, & totis intendere fibris,
Excita vis animæ tacito mea viscera cantu,
Non tacita cordis testudine, dentibus ictis,
Pulset amor linguæ, plectro [c] *lyra personet oris.* c
Non ego Castalidas vatum phantasmata Musas,
Nec surdum Aonia Phœbum de rupe ciebo;
Carminis incentor Christus mihi: munere Christi d
Audeo peccator [d] *sanctum & cœlestia fari.*
Nec tibi difficile, Omnipotens, mea solvere doctis
Ora modis, qui muta loqui, fluere arida, solvi
Dura jubes. Tu namque asinam reboare loquendo, Num. 22. 28.
Perfectamque tibi lactentes condere laudem Psalm. 8. 3.
Fecisti, & solidam solvisti in flumina rupem,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Jussisti, deserta rigans in spem populorum,
In quorum arentes animas pia gratia fluxit,
Quos Christus vivo manans petra fonte refecit.
Unde ego pars hominum minima, isto munere fretus,
Roris, Christe, tui vivos precor aridus haustus.
Da verbum de fonte tuo; tua non queo fari
Te sine; namque tui laus Martyris, & tua laus est;
Qui facis Omnipotens homines divina valere,
Fortiaque infirmis superans, de carne triumphas,

a MS. codex Germ. *æqui*.
b *opes*. Sic MSS. duo Germ. & Schot. in marg. & recte, pro *substantia*, ut in sequenti versu, & jam præcessit *opibus*. Legitur quoque Natal. 8. S. Fel. v. 356. *Felicis opes*.
c Ed. Rosv. *cor*.
d MS. 1. Germ. *sancta*.

Aerios

Duritiam lapidum, quos suscitat in bona vitæ.
Hac igitur genitore Syro generatus in urbe,
Dilectam coluit patria sub imagine Nolam,
Sede beans placita: multoque relictus in auro,
Dives opum viguit, quamvis non unicus heres.
Hermia cum fratre sui cognomine patris
Terrenas divisit opes; cœlestia solus
Obtinuit Felix; geminos sententia discors
*Divisit fratres: Hermiam mundus * abegit,* (* id est, rapuit.)
Felicem Christus sibi sustulit: ille caduca
d *Maluit, hic* [d] *solida: præsentibus ille cohæsit,*
Iste solum cœlo vertit, patrimonia regnis:
Ille heres tantum proprii patris, iste coheres
Christi. Sed quis tam variam miretur ab uno
Sanguine progeniem, veterum inter sancta parentum
Pignora qui relegat populorum stirpe duorum
Fecundam pugnas uteri doluisse Rebeccam?
Conquestamque Deo gravidi luctamina ventris?
Cum jam tunc fremeret sanctæ intra viscera matris,
e *Quæ nunc intra uterum mundi discordia sævit.*
Hispida Judæis [e] *hirti sectantibus Esau*
f *Perfidia, addictis populo servire minori.*
At nobis levem per [f] *lenia pacis Jacob,*
Qua via lucis agit, meliore sequentibus ortu.
Ergo pari dispar fratrum de sanguine sanguis:
Hermias, velut asper Edom terrena secutus,
Squaluit in vacua captivus imagine mundi,
g *Duraque Idumæi prælegit* [g] *rura parentis,*

a Hic versus desideratur in uno Germanensi codice MS. Alter, *Aerios proceres*, recte, id est, *dæmones*. Sic amat loqui Paulinus; in epistola enim 24. ad Severum num. 14. *hostis aerii*; & in epist. 23. ad eumdem n. 20. *principum aeris hujus*. Alias, *Assyrios proceres*.

b Edit. Rotv. *fulmina*, retragantibus aliis MSS. & editis codicibus. Utraque lectio bona.

c Hi duo versus adduntur ex MSS. codicibus 2. Germ.

d Hic Paulinus syllabam natura brevem, positione longam fecit ob duas subsequentes consonantes. Vide eamdem licentiam carm. 24. v. 508.

e Sic MSS. codices. At editi, *hirtis sectantibus, Esau*, male interpunctione. Sed quid sibi vult, *Hispida Perfidia?* Num forte legendum, *perfidia?*

f Ita MSS. codices Germ. cum ed. Schot. Alii, *levia*.

g Sic restituimus ex veteri Badiana editione. Alias *jura*.

In

Heredem; subita [g] *sed tempestate fugatus,*
Non cedente fide, petis deserta locorum.
Tunc magis atque magis, quæsito antistite, felix
*Claruit oppositus gladiis, solusque * fidei*
Invidia affectus: nec spectabatur honore;
*Major honore fides tantum quia causa * fidei.*
Tunc petitur, sua cum draco lividus excitat arma,
Proruere id cupiens, quo surgimus, & cadit ipse.
Ergo truces poenas, fugiente antistite, solus,
Vel primus de plebe, quasi de corpore vertex,
Competitur Felix. Hunc omnes vincere certant;
Et quasi præcelsam obsessis in moenibus arcem
Facta mole petunt; cujus munimine victo
Cetera jam facili cadat urbs [h] *prostrata ruina.*
O digna infidis dementia! creditur uno
Exstinguenda fides, totus quam credidit orbis.
Heu misera impietas! infernis cæca tenebris,
Quo ruis? in quem tela moves? an credis in uno
Mortali constare Deum? &, si corpora solvas,
Vim simul & mentem divinam posse aboleri?
Quæ mundi per membra meat, qua nasceris ipse,
Indignusque aleris, cujus de numine pendet
Vincere vel vinci; cujus virtute vel unus

* V. N. cccxxxiv.
* V.N. 334.

[a] Ita emendavimus ex duobus MSS. Germ. & sic Sacchinus legendum censebat. Ante erat, *regebat*, male; non enim dicitur, *exorcistæ munus regere*.

[b] Sic restituimus ex MSS. codicibus 2 Germ. Ante erat:
Sed ne sola vero sacrum caput infula vales.
Aldhelmus carm. de Paulo apostolo:
Infula virgineo quem comit sacra pudore.
Ita enim scribendum e membranis admonet V. C. J. F. Gronovius in Ecclesiast. Observat. c. 15. Aldhelmus de Eustochio:
Infula quam nitidæ comebat casta juventæ.

[c] MS. 1. Germ. *Nolam qui*.

[d] Ita MSS. codices duo Germ. & edd. Grav. & Schot. in margg. Alii, *& placido*.

[e] Sic MS. codex unus Germ. cum edd. Grin. & Poelm. MS. alter Germ. *firmabat*. Alii, *formavit*.

[f] Alias *vovebat*. V. N. CCXL.

[g] MS. codex unus Germ. *sub tempestate*.

[h] Ita MSS. duo codices Germ. Editi, *constrata*.

Ioh. 10. 15. *Impavidus trepidum servabat pastor ovile,*
Exemplo Domini, promptus dare pro grege vitam:
Ergo alacer sævos perstat quasi murus in hostes;
Et canis, florente fide, revirescit in annis,
Totus in astra animo, Christi memor, immemor ævi,
Corde Deum gestans, & plenus pectora Christo.
Nec jam se capit ipse; sacer majorque videri,
*Sidereumque * oculis & honorem fulgere vultu,*
* lic. poet. V. carm. 25. v. 98. *Illicet arripitur gaudens; sævisque furentum*
Protrahitur [d] *manibus, sed (qui mos hostis iniqui,*
Cui potior labor est [e] *animas quam corpora nostra*
d *Perdere,) dilatum gladio terroribus ante*
e *Tentat, & in mortem surgit gradibus pœnarum.*
Primus supplicii de carcere texitur ordo.
Ferrea junguntur tenebrosis vincula claustris;
*Stat manibus colloque chalybs, nervoque * rigescunt*
* V. N. CCXLI. *Diducente pedes: sternuntur fragmina testæ,*
Arceat ut somnum pœnalis acumine lectus.
Nec requie tamen est vacuus, nec luminis expers
Confessor, cui jam sociatus in omnia Christus
Compatitur, virides gravior cui poena coronas
Multiplicat; spatiante polum qui mente peragrat:
Seque ipsum, vincto quamvis in corpore, liber
Spiritus antevolat summi in penetralia Christi,
Præmeditante anima certis sua præmia votis.
Ergo beata sacris Felicem passio poenis
Urgebat gravibus vinclis & carcere cæco:
Quantasque ex homine induerat caro subdita poenas;
Tantas a Christo recipit patientia palmas.
* V. carm. 16. v. 28. *Maximus interea * solis in montibus æger,*
Contentus fugisse manus feraliaque ora
Carnificum, diversa, at non leviore, ferebat
Martyrium cruce, quam si ferro colla dedisset,

a Sic MS. unus Germanensis. Alii codd. *Prosternet*. Vide seqq.
b MSS. duo & editi quinque, *suis*. Alii, *sune*.
c Sic emendavimus ex duobus MSS. codicibus Germ. Ante erat, *Intentusque .... ensis*.
d Ita emendatum ex MSS. duobus Germ. & ed. Schot. At alii, *Pertrahitur*. Correctio nostra confirmatur ex epist. 29. ad Severum. num. 11.
e Sic MSS. duo Germ. Alias, *animos*.

Mem-

Arcana tellure tegit, quia jure decebat.
Tantus honos illud corpus, quod comminus ore
*Fulserat, & sermone Dei, ut * mortalia functus*
Jura, Deo a tantum frueretur teste sepulcri. * V. carm. 32. v. 15.
Ergo Sacerdotem Confessoremque sereno
Lumine respiciens, tacitis tabescere silvis
Non tulit ulterius mitis Pater; & quia digno
Condignum comitem meritis sociare parabat,
Felicem numero de carceris eligit omni,
Cujus id apponat meritis opus, ut senis almi d
Membra levet, revocetque animam, revehatque refotum;
Attonitisque ovibus cari solatia reddat
Pastoris. Venit ergo micans jam nocte silenti
Angelus, & tota vinctorum in plebe reorum
Felicem solum, pietas cui sancta reatum
Fecerat, alloquitur: fugit atri carceris horror. 1. Pet. 2. 19. & 3.14.
Voce simul sacri Felix, & luce ministri
Excussus tremit, & verbum trahit aure fideli.
Ac primum, velut eludentis imagine somni
Accipiat mandata Dei, stupet anxius: & se
Causatur non posse sequi probibente catena,
Insuper & claustro simul & custode teneri
Carceris obsessi. Sed vox divina morantem
Increpitans, jubet excussis assurgere vinclis.
Et subito, ut molles manibus fluxere catenae,
Sponte jugo cervix ferrato exuta levatur,
Prosiliuntque pedes laxato caudice nervi.
Mira fides! salvis reserato carcere claustris,
Sopito custode, fores interritus exit,
*Perque ipsos * via fit, per quos via clauditur; ibat* * Virgil.
*Angelus, & tacitae * per amica silentia noctis*
Lux & iter Felicis erat. Nonne unus in omni
Christus adest sancto? sicut viget omnibus idem

a MS. codex unus Germ. *Corporis*.
b MS. 1. Germ. *superante*. Utraque lectio bona,
c Manuscriptus codex 1. Germ. *sanctum quoque*,
d Sic emendatum ex MSS. codicibus duobus Germ. Ante erat, *semi*, nullo sensu.

Flatus, & internæ prodit trepidatio fibræ.
Anxius intuitu tali pia pectora Felix,
Distrahit exsangues artus, & lurida cernens
Ora fame, nec habens quidquam quo rebus egenis
Ferret opem, non igne procul, neque comminus esca,
Ut dape tabentem recrearet & igne rigentem.
Quærenti, & multa Christum prece convenienti,
Quanam ope, quave via jussum complere valeret
Servitium, subitam Omnipotens de [d] sentibus uvam d
Edidit, & capiti jussit pendere propinquam,
*Ut facile * attiguo posset decerpere ramo* * V. carm. 16. v. 168.
Natum sponte cibum. Divinitus ergo refectus,
Mente pia oblato lætatur munere Felix;
Decerptumque manu morientis ad ora racemum
Admovet: & quoniam strictis jam dentibus ille
Et sentire negat dulces & sumere victus,
Exprimit humentes acinos, succumque liquentem
Instillat, digito diducens arida labra;
Donec & adspirante Deo conatibus ægris,
Et luctante manu, rigidos paulisper hiatus
Laxavit, tenuemque aditum dedit oris aperti,
Quo rorem exiguum resoluta infunderet uva.
Hinc animæ sensus, calor ossibus, atque oculis lux,
Vitaque tota redit: quæque hæserat obsita siccis
Faucibus, exercet solitas jam lingua loquelas,
Postquam vocis iter patefecit lubricus humor.
Ergo reviviscens, notissima comminus ora,
Felicis videt ora sui, amplexusque vicissim,
Conqueritur tardum: Nam te promiserat, inquit,
Adfore jamdudum Dominus mihi, pars mea Felix;
Præcipuum, Felix, pignus mihi, quæ rogo tantæ
Aut ubi te tenuere moræ? si corpore cessi

a Ita emendavimus ex MSS. duobus Germ. Ceteri codices, *Historie*, mendose.

b Sic reposuimus ex duobus MSS. codicibus Germ. pervetustis. In editis, *princeps super*.

c Ita emendatum ex MS. codice Germanensi. Alter, *Tura*. Editi, *Pura*. Correctio nostra confirmatur ex carm. 20. v. 29. *avia rura*.

d Sic MSS. codices cum edd. Grav. & Schot. in margg. Editi quinque, *vitibus*.

Ad

Maximus exstabat merito Confessor, ut illi
Turba domus, summa & census, anus una maneret.
Pulsatis foribus Felix hanc excitat; illa
Ad primos [d] pavefacta sonos, vix nota renoscit
Alloquia, & dominum tectis assumit apertis,
Voce graduque tremens, quatiente timore senectam.
Cui Felix: Cape depositum hoc, quod conscia mecum
Sidera noctis, & angelicæ sub principe Christo,
Me tradente, manus tradunt tibi; sume fideli
Hanc Domini gemmam gremio, quam tempore summo
Incolumem nobis Domino sub Judice reddas,
Quo nunc teste capis. Subit istis Maximus orsis,
Felicemque suum revocans: Cape tu quoque, dixit,
Muneris, o mi nate, vicem, quam me tibi jussit
Reddere compositum, qui te mihi jussit adesse
Deposito. Tum deinde sacram Felicis amati
Imponit capiti dextram, simul omnia Christi
Dona petens: velut ille patrum venerabilis Isac
Rore poli natum, & terræ benedixit opimo; Gen. 27.28.
Felicem Christo sic Maximus ore paterno
Ore & apostolico benedicens & locupletans,
Immarcescibilis redimivit honore coronæ
Perpetuisque opibus, quas & modo cernimus, auxit.

a Sic MS. unus Germanensis codex. Alii, *carum*, incongrue omnino; nec enim attendendum ad præcedentia.
b MS. 1. Germ. *volucer*.
c Ita MSS. duo Germ. & edd. Grin. & Poelm. melius. Alii, *Is precibus*.
d MS. 1. Germ. *stupefacta*.

POE-

Par mori. Dicam igitur [illegible]
E quibus obtinuit cœlestum præmia laudum,
Æternosque dies, & magni nomen honoris.
*Jam * prior hoc [c] primos vobis liber edidit actus* — [c] * Id est, Nat. 4.
*Martyris, unde domo, vel * qui genus, & quibus altus* — * Virgil.
In studiis, quo deinde gradu per sancta vocatus
Munia maluerit Christo servire perenni,
Quam patrias errare vias per devia mundi:
Nam pater emeritis sub Cæsare vixerat armis.
Diximus & tetro toleratas carcere pœnas,
Quas Confessor obit, mortem quoque ferre paratus,
Ni Deus anticipans gladios, solvisset iniquis
Emissum vinclis, aliosque vocasset ad actus;
Ut [d] prius ad sacram remearet episcopus aulam — [d]
*Maximus, in * solis qui saltibus ultima vitæ* — * V. carm. 15. v. 98.
Æger anhelabat, grassante fugatus ab hoste:
Quem jussus proprio subvexit corpore Felix,
Pauperis & tecti delatum in sede locavit;
Pensatisque sibi, sancto senis ore beati,
Officiis benedictus abit; paucisque diebus
Delituit proprii tacitus sub culmine tecti,
Non tacita Dominum cœlestem mente fatigans,
Quem prece directa, penetrans super astra, propinquo
Pulsabat merito, pacem procedere poscens.
Interea fluxere dies, pax visa reverti.
Deseruit latebram Felix, tandemque sereno
Confisus cœlo, lætis se reddere lætum
Fratribus, & placidæ committere coeperat urbi.
Gratabantur oves Christi, pastore recepto.
Ille gregem pavidum de tempestate recenti
Mulcebat monitis coelestibus, & duce verbo
*Anxia corda regens, firmabat amore * fidei;* — * V.N. 334.
Contemnenda docens & amara & dulcia mundi;
Nec concedendum terroribus; obviaque ipsis
Ignibus aut gladiis promptos inferre monebat

[a] MS. codex unus Germanensis, *ipse*. Utraque lectio bona.

[b] Sic repositum ex duobus MSS codicibus Germ. Editi, *libana*, minus bene,

[c] Iidem codices MSS. Germanenses duo, *primus*; & recte quidem hoc sensu: *primus liber prior hoc*, id est, *liber proxime hunc præcedens jam vobis edidit actus Martyris*.

[d] MS. 1. Germ. *pius*.

Pectora

Prætereunt ipsum; discedit at ille platea,
Illudente canes Domino frustratus biantes.
Nec longum emensis spatium, & scitantibus illis,
Qua Felix regione foret, quidam increpat, & dat
Indicium, ignarus causæ, credensque furore
Dementes, qui non vidissent comminus ipsum,
Ad quem contiguis fecissent verba loquelis.
Perculsi novitate doli, graviusque furentes
Mox redeunt, perque ipsa viri vestigia currunt.
Jamque propinquabant, sed præcurrente tumultu
Urbis, & attoniti clamoribus undique vulgi
Admonitus Felix, instantia vulnera flexu
Declinat, medioque procul se devius aufert.
Namque [d] *locum nanctus, spatio qui forte patenti* d
Panditur effugium, celebri seductus ab urbe,
Sic quoque non longinquus erat sectoribus atris,
Qui prope conspicuo subductus ab ore sequentum,
Infestos utcumque timens vitaverat enses;
Et capiendus erat, quia nullius obice claustri,
Ille repellendis locus obsistebat iniquis.
Nam foribus nullis, in publica rostra patebat
Semiruti paries malefidus fragmine muri.
Sed divina manus sese Sanctum inter & hostes
Opposuit, miroque locum munimine sepsit.
Non strue saxorum, neque ferratis data valvis
Claustra, per humanas quibus atria claudimus artes:
Rudere sed subito concrevit sordidus agger,
Jussaque nutantes intendit aranea telas,
Et finibus tremulis [e] *in totum struxit apertum,* e
Desertæque dedit faciem sordere ruinæ.

a Sic emendavimus ex duobus MSS. codicibus Germ. refragantibus editis in quibus mendose omnino legitur *rapidis*. V. v. 199. *rabida monstra*; & alibi, *rabidis lictoribus*.

b MS. unus codex Germ. *Vipereus*.

c Ita edd. sex. Tres in margg. cum MSS. 2. Germ. *primum*. Sed poetica magis vulgata lectio quam retinemus.

d MSS. duo codices Germ. *E spatio, nanctusque locum qui forte patenti*. Tres edd. in margg. *paventi*.

e MSS. duo Germ. *intextum*. Bona utraque lectio.

Quæ

* V. N. 334.

*Discutiebat ovans galea, scutoque * fidei,*
Et gladium verbi Confessor in ore gerebat.
Armatus pietate manus, & pectora plenus
Casta Deo, insignis meriti thorace tegebat.
O multis divina modis Sapientia dives,
Semper ab infirmis confundens fortia mundi!
Vix populos altis defendunt moenia muris,
Et fretos valido munimine sæpius hostis
Opprimit, adversisque expugnat montibus urbes:
Nunc & ab armatis protexit aranea Sanctum
Defensante Deo; teneris stetit hostis abactus
Cassibus; aerio cessit vis ferrea filo.
Vana salus hominum, virtus mea non mihi virtus,
Si caream virtute Dei. Quo vasta gigantum
Robora? quo Pharii Reges? ubi magna c *Hiericus?*
Omnibus exitio sua gloria, qua tumuerunt,
Cassa fuit. Neque vero suis virtutibus ista,
Sed magis infirmis divina potentia fregit.
Ille gigas pueri funda pastoris obivit,
Ut canis; illam urbem sonitus solvere tubarum;
Littorea jacuit Rex ille superbus arena,
Divitias regni pendens in funere nudo.
Sic ubi Christus adest nobis, & aranea d *muro est:*
At cui Christus abest, & murus aranea fiet.
Digressis igitur cum facta silentia turbis,
Secretoque fugæ fidas nox alta tenebras
Præbuit, egreditur Felix, mutatque latebram,
Illa canens Domino: Media si mortis in umbra — Ps. 22. 4.
Ingrediar, mala non metuam, quoniam tua mecum
Dextra, per infernum non expers luminis ibo.
Ergo e *Dei ductu capit in regione remota*
*Compluvium, angusto brevia inter tecta * cubili,* — * V. N. CCXLII.
Quo vetus arebat tecto cisterna profundo.
*Propter * in attiguis habitabat femina tignis* — * id est, prope, V. carm. 21. v. 305. & 22. v. 118.

a Edd. *simul &.* Ex duobus MSS. codicibus reposuimus *sibimet*, id est, *sibi invicem dixere*.

b Ita MSS. duo Germ. Ed. Schot. proxime accedit, *per clusa*. Alii, *præclusa*.

c MSS. duo Germ. *Hierico*.

d MS. 1. Germ. *murus*.

e MS. codex 1. Germ. *die ducto*.

Sancta

Cum Deus ipse suo pro Confessore coronam
Justitiæ Christus reddet tibi, tunc tua Felix
Ipse tibi referet sub judice prandia Christo,
Quæ Deus ad dulces sacrati Martyris usus
Transtulit, ut quondam coctas messoribus escas,
Angelica per inane manu pendente Propheta
Misit jejuno rabida inter monstra Prophetæ;
Non fera monstra, fides quia vicerat alma leones,
Sanctaque frenabant avidos jejunia rictus.
Sex illum totos perhibent ex ordine menses
Expertem cœtus hominum vixisse sub illa
Culminis obscuri simul angustique latebra,
Nil opis humanæ indiguum, solamine Christi
Semper abundantem: qui tempore fertur in illo
Sæpe illum sermone suo dignatus adisse:
Sæpe sua pavisse manu, cœloque dedisse
Pocula, non pluvialis aquæ; quam nubila passim
Omnibus effundunt; sed [c] *quem specialiter uni* c
Gratia Felici [d] *mittebat ab æthere rorem,* d
Nam nimiis, ut fit, tunc torrida solibus æstas,
Et puteum quoque siccarat, qui parca latenti
Pocula præbuerat. Sed ne sitis ureret illum
Carnea, qui Christum sitiendo, ferebat & istam
Corporis afflictis pœnam, delata sereno
Inque globum [e] *tenuis nubes collecta, per arctum* e
** Impluvii, dulcem sitientis in ora liquorem* * V.N. 167.
Infudit, quasi pressa manu: cœloque vocandum,
Velleris ætherei succo lactante refecit. f
Quid mirum, si nunc terrena [f] *labe solutum*
Christus alat, positum quem in corpore sanctus alebat

a Manuscripti duo codices Germ. *discesseras*.
b Ita MSS. duo Germ. Edd. *quod*.
c Sic emendavimus ex MSS. duobus codicibus Germ. & editis quatuor. Edit. Rosv. *quam*, male.
d MS. unus Germ. codex *defudit*.
e Ita MS. unus Germ. codex melius, quam editi *tenuem*. Hic versus desideratur in alio MS. Germ. codice.
f Sic repositum ex MSS. duobus Germ. Vera lectio, quæ infra confirmatur ex versu 372. *terrena contagia decere labis*. Ante erat, *mole*.

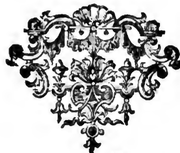
Justitiæ ferret, meritum sublime quieto
Corde premens, velut indignus, non audet honore
Crescere, testaturque seni mage debita Quinto;
Quod prior ille gradum socii meruisset honoris
Presbyter: hæc septem distabat summa diebus.
Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
Presbyter, & crevit meritis, qui crescere sede
Noluit: ipse illum tamquam minor omnia Quintus
Observabat, & os linguam Felicis habebat.
Ille gregem officio, Felix sermone regebat,
Multa aliis sanctum Christi virtutibus auxit
Gratia Felicem, nec pace minora subegit
Prælia, quam validis Confessor gesserat armis.
Corpoream tristi sub tempestate salutem
Spreverat, idem & opum simul & contemtor honorum
Secura sub pace fuit Non ille tenendi
Securus meriti, sed cautior ut bona vitæ
Parta tueretur, postquam discrimina mortis
Vicerat, & scopulos inter tranquilla timebat,
Diximus ut mortem calcarit, & ambitionem,
Nunc aliam Confessoris cognoscite palmam.
c *Vicit avaritiam: nam prædia multa* [c] *domosque*
Divitiis locuples patriis possederat heres;
Confessor proscriptus erat, sed pace reducta,
Et sua, si vellet, deposcere jura licebat:
Maluit ille tamen verbum curare * *Magistri,*
Cuncta licent, non cuncta juvant: licito utile præfert;
Et quasi terrenæ contagia ducere labis,
Horruit amissos in jura reposcere fundos.
d *Multi* [d] *obtundebant, præ cunctis nomine prisco*
e *Archelais* [e], *tam sancta fide, quam stemmate clara,*
Dives opum vidua, & sanctum pietate fideli
Felicem venerans, atque illi cara vicissim.

* id est, apostoli Pauli. V. ep. 30. n. 5. et 1. Cor. 6. 12.

a Ita MSS. duo codices Germ. & ed. Schot. Alii, *Qua*. Et mox iidem duo MSS. *Et patria*. Alias, *Ut*.
b Sic MSS. duo Germ. Editi; *largum*.
c MSS. duo Germ. *domusque*; sic ubique iidem codices, *domus* pro *domos*.
d MS. 1. Germ. *obtendebant*:
e MSS. duo Germ. *Archelaus*; sic forte Paulinus dixerit, ut *Melanius* pro *Melania*.

Hæc

Si geminas habuit, nudum meliore refovit.
Sæpe novo miseros vertit velamine pannos
Felicisque habitu pauper mutatus ab atro
Enituit; contra mendici tegmine Felix
Sorduit, exornans inculto corpore mentem.
Hic vivens pietate Deo maturus, & ævi
Et meriti plenis clausit sua secla diebus,
Mutavitque piæ, non clausit, secula vitæ.

a Ita MS. 1. Germ. melius, quam alii *dictis*.
b MS. duo Germ. *medici vita*.

Quos modo a nobis remeans adibis;
Quos tuo accedens pede visitabit
Christus & ore.
Ibis Arctoos procul usque Dacos,
Ibis Epiro gemina videndus,
Et per Ægeos penetrabis æstus
Thessalonicen.
Appulis sed nunc via prima terris
Te vehet, longo spatiosa plano,
Qua Canusino medicata flagrant
Vellera fuco.
Ast ubi paulum via proferetur,
Det, precor, mites tibi Christus æstus,
Et levis spiret sine nube siccis
Aura Calabris.
Sicut antiqui manibus Prophetæ
Per sacramentum crucis, unda misso
*Dulcuit ligno, * posuitque tristes*
Merra [a] liquores.
Sic tibi cœlum modo temperetur,
Et [b] levi sudo tenuatus aer,
Flatibus puris placide salubres
Spiret in auras.
Qui solet flatu gravis e palustri,
Anguium tetros referens odores,
Solvere in morbos tumefacta crasso
Corpora vento.
Quem potens rerum Dominus fugari,
Sive mutari jubeat: suoque
Nunc sacerdoti bona sanitatis
Flabra ministret.
Sicut Ægypto pereunte quondam,
Noctis & densæ tenebris operta,
Qua Dei vivi sacra gens agebat,
Lux erat orbi.

Exod. 15. v. 25.
* id est, de posulis.
V N. CCLIV.
a
b

a Sic emendavimus ex optimo MS. codice Germanensi. Ex hujus codicis lectione pariter emendatus est locus Epistolæ 37. n. 1. Poem. 23. vers. 342. & 345. Lxx. ἐκ μέῤῥας. Exod. 15. 25. Origen. homil. 7. itemque S. Augustinus quæst. 56. *Non poterant aquam bibere de mera.* V. N. CCXLIV.
b MS. Germ. *Ut.*

Quæ

Quæ rapiunt te:
Odimus quamvis,[a] *sed easdem amamus.*
Odimus quod te retrahunt: amamus a
Quod tuum nobis procul attulerunt b
Cernere vultum.
Quas[b] *prius stringi superante amore,*
Nunc tibi sterni faciles precamur
Prævio terris pelagoque summi
Nomine Christi.
Qui tibi factis iter omne campis,
Arduos montes reprimat, cavasque
Impleat valles, salebras adæquet,
Jungat hiatus.
Te per Hydruntum[c] *Lupiasque vectum,* c
Innubæ fratrum simul & sororum
Ambient[d], *uno Dominum canentes*
Ore catervæ. d
Quis mihi pennas daret ut columbæ,
Ut choris illis citus interessem:
Qui Deum Christum duce te canentes Ps. 54. 7.
Sidera pulsant?
Sed licet pigro teneamur ægri
Corporis nexu, tamen evolamus
Mentibus post te, Dominoque tecum
Dicimus hymnos.
Nam tuis intus simul implicati
Sensibus, vel cum canis, ac precaris:
Cum tua de te prece cumque voce
Promimur & nos.
Inde jam terris subeunte ponto
Adriæ stratus sinus obsequetur,
Unde procumbet, zephyroque leni
Vela tumescent.

a Edd. quinque, *tamen has*.
b MSS. codices Germ. & Reg. *peradstricti*. Sed melius respondet *prius stringi*, huic quod sequitur, *Nunc sterni*.
c MS. Germ. *Lipias*. MS. codex Regius cum editis quatuor, *Lepias*.
d MS. Germ. *ambiant*.

Ibis

Hinc Dei laudem maris ima nost
Mutaque clamant.

Testis est nobis veteris Prophetæ
Bellua, ad nutum Domini profundo
Excita, ut mersum caperet, deinque
Redderet haustum.

Jon. 2. 1. *Sed modo ad nostrum ferus ipse vatem*
Auribus tantum pia devorabit
Cantica [b]*: impastam saturabit alvum*
Carmine pastus.

Qua libet pergas iter, & per undas,
b *Perque tellurem, licet, & per hostes,*
Ibis armatus galea salutis,
Vertice Christo.

Advolet missus Raphael, ut olim
Tobiæ Medis; ita prosequendo
V. c. 14. v. 462. Tob. 5. *Ipse Nicetæ comes usque Dacos*
Angelus adsit.

Ducat hunc æque famulum suum dux
Ille, qui quondam profugum [c] *minacis*
Fratris a vultu Deus in salutem
c Gen. 28. 13. *Duxit Jacob.*

Namque Niceta fugitivus æque est;
Quod semel fecit Patriarcha, semper.
Hic facit, mundo fugiens ad alti
Mœnia cœli:

Et gradus illos, quibus ille vidit
Angelos versa vice commeantes,
d Gen. 28. 12. *Iste* [d] *contendit superante nubes*
Scandere vita:

a Ed. Rosv. *alternis*. Emendavimus ex MS. codice Germanensi, *aeternus*, succurrentibus MS. Reg. & editis codicibus Bad. Grav. Schot. & Poelm. qui præferunt *aeternis*, nullo sensu. (*Sacchin.* Lego, *aeternus*. Et sane aptissime David dicitur *aeternus citharista*, quandoquidem ore omnium psallit, qui ejus Psalmos decantant; id consecutus non modo ut in cœlo per se, sed in terris etiam per alios in seculum & in seculum seculi Deum laudet, quod optabat & spondebat dum viveret.

b Manuscriptus Germ. codex, *Carmina*.

c MSS. Germ. & Reg. *superbi*. At omnes edd. *minacis*, aptius ad Scripturæ sensum.

d Ita MS. Germ. Alii, *contentus*.

Per

Nunc ratem, in nobis pia vela cordis
Pandimus, Christo referente littus
Flamine dextro.
Ergo dux idem modo prosequatur
Te via, qua nunc properas revertens
Ire Niceta, patrioque reddat
Limine tutum.
Sed freto emenso superest viarum
Rursus in terra labor, ut veharis
Usque felices, quibus es sacerdos
Præstitus oras.
Tu Philippæos Macedum per agros
Per Tomitanam gradieris urbem,
*Ibis & * Scupos patriæ propinquos* * V.N. 159.
Dardanus hospes.
O quibus jam tunc resonabit illa
Gaudiis tellus ubi tu rigentes
Edoces Christo fera colla miti
Subdere gentes!
Quaque Riphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvios pruinis,
Hic gelu mentes rigidas superno
Igne resolvis.
Nam simul terris animisque duri,
Et sua Bessi nive duriores,
Nunc oves facti duce te gregantur
Pacis in aulam.
Quasque cervices dare servituti,
Semper a bello indomiti negarunt,
Nunc jugo veri domini subactas
Sternere gaudent.
Nunc magis dives pretio laboris
Bessus exsultat: quod humi manuque
Ante quærebat, modo mente cœlo
Colligit aurum.

a MS. Germ. & ed. Grin. *solide.*

O vices

Vertere, & vivis sacra templa saxis
Ædificare.

Avios saltus, juga vasta lustras,
Dum viam quæris, sterilemque silvam
Mentis incultæ superans in agros
Vertis opimos.

Te patrem dicit plaga tota [a] Borrhe
Ad tuos fatus Scytha mitigatur,
Et sui discors fera te magistro
Pectora [*] ponit.

Et Getæ currunt, & uterque Dacus:
Qui colit terræ medio, vel ille
Divitis multo bove [b] pilleatus
Accola ripæ.

De lupis hoc est vitulos creare,
Et bovi junctum palea leonem
Pascere, & tutis cava viperarum
Pandere parvis.

Namque mansueto pecori coire
Bestias pulsa feritate suades,
Qui feras mentes hominum polito
Imbuis ore.

Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano, placidamque casti
Vivere pacem.

Sic tuo mitis lupus est ovili,
Pascitur concors vitulus leoni,
Parvus extracto trucibus cavernis
Aspide ludit.

[*] id est, deponit. V. carm. 14. v. 21. V. N. 250. & 251.
[b] Isai. 11. v. 7. & 8.

[a] Ita MS. Germanensis codex. Perperam alii codices *Borea*: Ed. Schot. in marg. *Borrha*. Nos vero ex MS. codice Germ. pervetusto correximus *Borræ* eo confidentius quo, præter necessitatem metri, eamdem vocem ad vetustiores codices Prudentii castigatam moneat N. Heinsius in Notis ad Psychomach. v. 847. *algida Borræ*.

[b] Sic emendavimus ex MS. codice Germ. Ante erat, *pelleatus*; At recte *pilleatus*, sive *pileatus*; *Pilleari* enim apud Ulpianum dicitur in Collat. Legis Mosaicæ tit. 11. estque, *pileo donari*. Henricus Valesius in Notis ad Excerpta, *pileatus* pag. 205. B. de Legationibus. Sed vide quid hic significet *pilleatus* in Not. CCLI.

Callidos

Urbe remoti:
Nulla nos ætas tibi labis unquam,)
Orbis aut alter, neque mors revellet;
Corporis vita moriente, vita
Vivet amoris.
Dum graves istos habitamus artus,
Mente te semper [e] *memori colemus:* e
Tu petes [f] *simus simul in perenni* f
Tempore tecum.
Namque te celsum meritis, in altum
Culmen imponet pretiosa virtus:
Inque viventum super urbe magnis
Turribus addet.
Nos locis, quantum meritis diremti, g
Eminus celsis humiles [g] *patronis,*
Te procul sacris socium catervis
Suspiciemus.
Quis die nobis dabit hoc in illa,
Ut tui stemus lateris sub umbra,
Et tuæ nobis requietis aura Luc. 16. 24.
Temperet ignem?
Tunc, precor, nostri nimium memento
Et patris sancti gremio recumbens,
*Roscido * nobis digito furentem* * V. carm. 10. v. 170.
Discute flammam.
Nunc abi felix tamen & recedens
Semper huc ad nos animo recurre.
Esto nobiscum, licet ad paternam
Veneris urbem.

a In editis *versos*. Non dubium quin juxta MSS. codices Germ. & Reg. legendum sit *Bessos*, de quibus superius. Vide Not. CCLII. Quidam codices, *imitare in ipsos*.

b MSS. Germ. & Reg. *condis* . . . . . *cumulas*. Sed melius alii codices, *condens* . . . . . . *cumulans*, *Amites*.

c Ita omnes codices, præter Rosv. in quo, *Quoque*. Utraque lectio bona. Vide carm. 16. v. 116.

d Hosce quatuor versus addidimus ex MSS. codice Germanensi, qui omnino necessarii erant ut perficeretur sensus. Desunt in aliis codicibus, & in ipso MS. Regio 800. annor.

e MS. Germ. *memores*.

f Idem MS. codex Germ. *Tu pete ut simus*.

g MS. Germanensis codex, *patronum*, non male.

POEMA XVIII. *

* *Alias XXI. quod autem 18. erat, nunc 14. Scriptum anno 399. die 14. Januar.*

DE S. FELICE NATAL. CARM. VI.

De morte, sepulcro, ac miraculis S. Felicis.

LEX mihi jure pio posita hunc celebrare quotannis
Eloquio famulante diem, sollenne reposcit
Munus ab ore meo, Felicem dicere versu,
Lætitiamque meam modulari carmine voto,
Et magnum cari meritum cantare Patroni,
Quo per iter durum, qua fert via pervia paucis
Alta per arcta petens superas penetravit ad arces.
Concordate meis, precor, & complaudite fratres
Carminibus, castoque animos effundite luxu.
Gaudia sancta decent & carmina casta fideles:
Nam cui fas hominum, cui Christus amorque timorque,
Non gaudere hodie? & vacuum procedere voti?
Qua quis possit ope, ingenii, linguæque, reique;
Cœlicolas Christo quando adgaudere ministros,
Ipsa etiam festo produnt elementa colore?
Cernite lætitiam mundi in splendore diei
Elucere sacris insignibus; omnia lætus
Candor habet, siccus teneris a nubibus imber
Ponitur, & niveo tellus velatur amictu.
Quæ nive tecta, solum nive, silvæ, & culmina, colles?
Cuncta senis sancti canos testantur honores;
Angelicaque docent & luce & pace potiri
Felicem placida clarum in regione piorum,
Lactea quæ tacito labuntur vellera cœlo.
Christe, Deus Felicis, ades, da nunc mihi verbum
Sermo Deus, da perspicuam Sapientia mentem.
Non opis humanæ [a] facundia dicere laudes
Posse tuas: tua namque tui sunt gaudia Sancti.
Cedo, alii pretiosa ferant donaria meque
Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
*Vela * ferant foribus, seu puro splendida lino,*
Sive coloratis textum fucata figuris.

* V. N. CCLIII.

a Ita MSS. duo codices Germ. Editi, *facunde*.

Hi

[illegible] , geminos (quia et substantia) nummos
Miserat in sacram, nil anxia corporis, arcam.
Propterea ex ipso venturi Judicis ore
Ante diem meruit facti præcerpere laudem,
Præferrique illis, quorum stipe vicerat aurum,
Munere pauper anus, sed prodiga corde fideli.
Ergo, boni fratres, quibus hæc dignatio, & iste
Consensus, placidis advertite mentibus aures,
Nec qui, sed de quo loquar, exaudite libenter.
Despicienda, quidem, tamen & miranda profabor,
Despicienda meo ingenio, miranda beati
Felicis merito; quod dicere non sine Christi
Laude licet: quia quidquid in hoc miramur, ab illo est,
Unde piis virtus, & per quem vita sepultis.
Præteritis cecini patriam, genus, acta, libellis,
Et tota sanctum repetens ab origine [c] dixi
Felicem, donec perfectæ tempora vitæ
Clauderet, & posito desertis corpore terris,
Tenderet æterni merita ad consortia regni.
Sed quia non iidem tumuli, qui membra piorum,
Et merita occultant; animarum vita superstes
Corporibus functis, quæsitos corpore fructus,
Et post corporeos obitus non mortua, sentit
Læta [d] bonos, cruciata malos, quos rursus in ipsum
Tempore venturo corpus revocata, remixto
Corpore, communi metet indiscreta receptu.
Longa igitur mihi materies; quantumque erit ævi,
Tantum erit & verbi super. O si dicere gesta
Felicis [e] liceat, totumque efferre per orbem

* id est, bona seu divisa.

a MS. 1. Germ. codex, *vano*.
b MSS. duo codices Germ. *Nullus*. Bona utraque lectio. Vulgata confirmatur carm. 18. v. 337. *Nuda bonum*.
c MSS. duo Germ. *duxi*.
d Sic emendavimus ex MSS. duobus codicibus Germ. & recte; id est, *anima corpore exuta sentit læta fructus bonos, anima cruciata fructus malos, quos tempore futuro in ipsum corpus revocata metet*. Edd. Gem. & Poelm. *quos*. Ante erat nullo sensu, *læta bonis, cruciatque malos, quod*.
e MSS. duo codd. Germ. & editi quinque *pateat*; & duo MSS. addunt, post *pateat*, *si copia tanta sit oris*.

Ad tumulum Felicis agens, diffundit in omnes
Felicis late terras mirabile nomen.
Dignatam tanto præ cunctis urbibus unam
Hospite nobilitat Nolam; quam gratia Christi
Felicis meritis ita dilatavit, ut aucta
Civibus ecce novis; & moenibus hic etiam urbs sit,
Pauper ubi primum tumulus, quem tempore sævo
(Religio quo crimen erat) minitante profano
Struxerat anguste, gladios trepida inter & ignes
Plebs Domini, ut feris antiqua minoribus ætas
Tradidit, ingentem parvo sub culmine lucem
Clauserat; & tanti tantum sacer angulus olim
Depositi possessor erat, qui lucis opertæ
Conscius, ut quidam fons ædibus exstitit amplis,
Et manet in mediis quasi gemma intersita tectis,
Basilicas per quinque sacri spatiosa sepulcri
Atria diffundens, quarum fastigia longe
Adspectata * *instar magnæ dant visibus urbis.* * V. carm. 21. v. 375.
Quæ tamen, ampla licet, vincuntur culmina turbis;
Quod crescente fide, superundat gratia Christi,
Quæ populis medico Felicem munere præstat
Vivere. Qui perstans etiam post corporis ævum
Præsidet ipse suis sacer ossibus; ossaque sancti
Corporis in tumulo non obsita pulvere mortis,
Arcano æternæ sed prædita semine vitæ,
Vivificum spirant animæ victricis odorem;
Quo medicina potens datur exorantibus ægris.
Quanta resurgentes virtus & gloria cinget,
Conjectare licet, cum gratia tanta sepultos
Ambiat; & quanto rediviva decore micabunt.
Corpora, in obscuris cum sit lux tanta favillis?
Quid nobis minimis horum præstare coronæ
Sufficient, quorum, & cineres dant commoda vivis?
Cernere sæpe juvat variis spectacula formis
Mira salutantum, & sibi quæque accommoda votis.

a Sacchinus cum ed. Schot. in marg. *Pro meritis.*
b MSS. duo Germ. *emicuit lux.*

Po-

[illegible] valet? aut unde parabo repertos?
Qui solos habui contentæ rusticus illos
Paupertatis opes? Ipsos igitur mihi redde,
Nolo alios. Nec eos ulla regione requiram,
Hic mihi debentur: hæc illos limina reddent,
In quibus ipsum te supplex adstringo, tibique
Hæreo; cur quæram, aut ubi, quos ignoro latrones?
Debitor hic meus est; ipsum pro fure tenebo
Custodem: tu, Sancte, reus mihi, conscius illis:
Te teneo; tu scis ubi sint, qui lumine Christi
Cuncta & operta vides, longeque absentia cernis,
Et capis, includente Deo, quo cuncta tenentur.
Atque ideo occulti fures, quacumque latebra
Non tibi celantur, nec de te evadere possunt,
Quos & jam manus una tenet. Deus unus ubique,
Christi blanda piis, sed iniquis dextera vindex.
Redde igitur mihi, redde boves & corripe fures.
Sed non quæro reos, abeant, non nescio mores
Sancte tuos, nescis [a] *male facta rependere, mavis* a
Emendare malos venia, quam perdere pœna.
Conveniat nobis igitur: sic divide mecum
Quæ tua, quæ mea sunt; indemnis stet mea per te
Utilitas, justæque tuas clementia partes
Vendicet; æquatoque tuum libramine constet
Judicium: tibi solve reos, mihi redde juvencos.
Ecce tenes pactum, famuli jam nulla morandi
Causa tibi; accelera tantis me solvere curis.
Nam mihi certa manet sententia * *cedere nusquam,* * di est, discedere.
Donec subvenias, nec ab isto posse refigi;
Ni [b] *properas, isto deponam in limine vitam,* b
Nec jam repperies, cui reddas sero reductos.
Talia voce quidem querula, sed mente fideli
Plorantem, totoque die sine fine precantem,
Audivit letus non blando supplice Martyr,

a MS. unus Germ. *sibi*.
b MS. unus Germ. codex & edd. 4. *mala facta*.
c MS. 1. Germ. cum editis quinque, *Ni properes*.

Et

Mollius aut lentis cava linguis æra ferire,
Armentum reduces dum gutture ruminat escas:
His gravius tamquam rescisso vulnere, planctum
Integrat: & quamquam neget ægro cura quietem,
Pervigili c tamen hæc dat solamenta dolori,
Ut bubus stabulata suis loca corpore fuso
Pressa superjaceat; nec duro fracta cubili
Membra dolent, juvat ipsa injuria; nec situs horret
Sordentis stabuli, quia notum reddit odorem
Dilecti pecoris, nec fœtor fœtet amanti.
Si qua illi extremo tulerant vestigia gressu
Aspicit, & palpante manu calcata retractans
Ingemit, & refricat totis jam frigida membris
Signa pedum; mentemque suam, licet eminus absit
Corpore, sacratam Felicis mittit ad aulam,
Felicem fletu, Felicem nomine clamans:
Nec desperat opem, nec parcit fundere vota.
Nox medium transvecta polum perfuderat orbem
Pace soporifera, reticebant omnia somno,
Solum illum sua pervigilem spes curaque habebat.
Ecce repente suis strepitum pro postibus audit,
Et pulsas resonare fores; quo territus amens
Exclamat, rursum sibi fures adfore credens:
Quid vacua incassum crudeles ostia vultis
Frangere? jam nullus mihi bos, quid quæritis ultra?
Prævenere alii, mea tantum vita superstes
Quæ sociis vestris ut præda cassa remansit.
Dixerat hæc metuens: sed nullo fine manebat
Liminibus sonitus; quo crebescente, nec ulla
Respondente sibi pulsantum voce, propinquat
Suspensus cunctante gradu, & dat postibus aurem
Sollicitam, & rimis acies per hiantia claustra,
Qua tenebris albus coeli color interlucet,
Inserit, exploratque diu; nec adhuc sibi credit,
Quid videat: nec enim sublustri lumine noctis
Pura fides oculis, dubio tamen ipsa per umbras

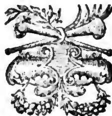
a MSS. duo codices Germ. *pulsantum*.
b Ita MSS. codd. cum ed. Schot. Alii, *Questubus*.
c Sic cum Sacchino MS. codex Germanensis unus. Ceteri, *Et vigili*.

Cor-

Credere non audet; metuit non credere; cernit c
Coram, [c] & caligare putat; dum respicit ad se,
Diffidit tantum sese potuisse mereri:
Sed contra reputans, a quo speraverit, audet
Credere, cognoscens Felicis gesta patroni.
*Jamque rubescebant * rumpente crepuscula mane,* * id est, erumpente.
Noctis & extremæ fuga rarescentibus astris,
Luce subobscura vel sublucentibus umbris,
Cœperat ambiguos rerum reserare colores.
Tunc demum nota specie sibi bubus apertis,
Ut primum cœpere oculis clarescere setæ,
Certior exsultat, removens & pessula claustris,
Ostia laxato stridentia cardine solvit.
Dum facit hoc, juncti simul irrupere juvenci,
Et reserantis adhuc molimina prævenerunt.
Dimoto faciles cesserunt obice postes,
Oblatumque sibi mox ipso in limine regem
Cognoscunt hilares lætum, lambuntque vicissim
Mulcentem, labrisque manus palpantis [d] inundant,
Atque habitum totum spumosa per oscula fœdant, d
Dum [e] complectentis domini juga cara benignum e
Molliter obnixi blanda vice pectus [f] adulant. f
Illum dilecti pecoris nec cornua lædunt,
Et collata quasi molles ad pectora frontes
Admovet, & manibus non aspera lingua videtur;
Quæ lambens etiam silvestria pabula radit.
Sed tamen hæc inter, non vano corde, fidelis
Rusticus officii meminit, neque curat anhelos

a Hic versus desideratur in duobus MSS. codicibus Germ.
b Sic emendatum ex tribus MSS. codicibus, 2. Germ. & 1. Barth. Ante erat, *Stant*.
c MSS. tres codd. & ed. Schot. *Comminus, & caligare putat*, male. V. carm. 32. v. 203.
d Ita correximus ex MS. Germ. uno codice. Alter, *inhumant*, forte, id est, *humidas reddant*. Ante erat, *inundant*.
e Sic MSS. duo Germ. Edd. *complectentes*.
f Ita emendavimus ex duobus MSS. codic. Germ. Editi, *adorant*.

Sed tamen in me nunc ipsum bone respice Martyr:
Namque vides quod agas tibi adhuc superesse sed in me,
Qui prope cæcatis oculis tua comminus adsto
* V. N. CCXII. *Lumina* * *; nam multo mersi mea lumina fletu,*
Non solum damno, sed & inter gaudia plorans.
Demsisti causam lacrymarum, tolle modo orta
Vulnera de lacrymis; miseratus, Sancte, meorum
Damna boum, miserare itidem modo damna oculorum.
Donasti reduces pecudes mihi, rursus & illis
Redde meos oculos. Nam quid juvat esse reductos,
Si languente acie præsens præsentibus absim?
Talia præsentes populi risere querentem.
Sed procul admotæ secreti Martyris aures
Suscepere pias ab inepto supplice voces,
Moxque refecta sacram senserunt lumina dextram.
Inde domum gaudens oculis bubusque receptis,
Collaudante Deum populo, remeabat, & illum
Læta sequebatur gemini victoria voti.

IN

Quantus autem fuerit PAULINUS noster & Orator, & Poeta, & Sanctus, tum ejus scripta, tum omnium illustrium Scriptorum documenta testantur. Eximiam illius Sanctitatem non attingam, utpote quæ satis apertos laudatores invenerit S. Ambrosium Ep. 30. ad Sabin. Sulpic. Severum in fine Dialog. Gregor. Turon. lib. de Glor. Confess. cap. 107. Greg. Magnum lib. 3. Dialog. aliosque ejus res gestas prosequutos, ac etiamnum in Fastis Ecclesiasticis commendetur. Mirum sane videri debet, virum Senatoria dignitate, ac ipso Consulatu olim auctum, innumeris præstantem opibus seculo ita renuntiasse, ut universæ Christianorum Reipublicæ Sanctitatis exemplum exstiterit, quod inquit ad eum scribens Augustinus Ep. 34, & Ep. 39. ad Licentium. Ejus in Oratoria arte excellentiam commendavit Hieronymus in Ep. 13. his verbis: *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil pulchrius, nihil doctius: nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus*. Tum addit: *Magnum habes ingenium, & infinitam sermonis supellectilem, & facile loqueris, & pure &c.* Reliqua mitto, ut ejusdem in Poesi præstantiam magno viri magni testimonio ostendam. Ausonius PAULINUM inter paucos carum habuit, totusque in eo semper fuit, ut illi dignitates compararentur, ejusque nomen famæ commendaretur. Itaque ad eum scribens Ep. 20. hæc habet:

Et, quæ jamdudum tibi palma Poetica pollet,
Lemnisco ornata est, quo mea palma caret.
Cedimus ingenio, quantum præcedimus ævo,
Assurgit Musæ nostra Camoena tuæ.

Hinc disce, quantum in Poesi nominis PAULINO foret, cui Ausonius præclarissimus alioqui vates assurgeret. Idem Ausonius ad PAULINUM Ep. 1. *Jam quid*, ait, *de eloquentia dicam? Liquido adjurare possum nullum tibi ad poeticam facundiam Romanæ juventutis æquari*, Sed viri tanti numquam satis laudandi Panegyrim texere non lubet. Ad ejus igitur librorum seriem explicandam me confero. Ejusdem quinquaginta ad plures Epistolæ exstant, tum Poemata varia, ac præcipue X. Natales in honorem S. Felicis conditi. Hæc, & alia S. Episcopi Opuscula typis sæpe commissa fuere, ita tamen ut omnium venustissima habeatur Antuerpiensis editio Anni 1622., quippe quæ notis Frontonis Ducæi, & Heriberti Rosveidi, ac PAULINI Vita per P. Sacchinum elaborata abundet. Parisiis demum Anno 1685. in duos Tomos digesta prodiere PAULINI opera ad MSS. Codices recognita, notisque variorum illustrata studio Johannis Baptistæ le Brun, quæ ad manus meas, quod valde dolui, deferri nondum potuerunt. Emiserat etiam Petrus Franc. Chiffletius V. C. e Soc. Jesu Anno 1662. librum, cui titulum fecerat *PAULINUS illustratus*, eruditeque admodum res gestas, librosque Sancti hujus exornarat. Nemini tamen hucusque ea Poemata intueri contigit, quæ ex Ambrosianæ Bibliothecæ latebris omnium primus in lucem produco. Testatur PAULINUS in Ep. ad Severum nona, se quotannis *Natalitium carmen* S. Felici pangere consuevisse. Decem vero ex his Natalibus tantum extare opinio erat, quum in publicum prolatus est Dungali, qui A. Ch. circiter 811. florebat, liber adversus Claudium

eruditione & ego produxi. Posthæc S. Martini vita cum hujusmodi inscriptione exhibetur: *Incipit opus PAULINI Petrecordiæ de vita S. Martini Episcopi versibus*. Unde Bellarmini de Script. Eccl., Sirmondi ad Sidon. Apoll., Labbæi de Script. Eccl., aliorumque sententia confirmatur, qui horum carminum auctorem faciunt *PAULINUM Petricorium*, seu *Petricordium*, qui 30. aut 40. annis ab obitu PAULINI nostri florebat. Parum accurate scripsit Ughellus tom. 6. Ital. Sacr. illorum Scriptorem Poematum fuisse S. PAULINUM juniorem, Nolanum itidem Episcopum; hic enim circa A. Ch. saltem 520. Episcopatu illo est auctus, Petricordium vero, ut dixi, circa A. 460. scripsisse certissimum est. Ceterum satis mirari nequeo, cur hosce Natales partim neglexerint, partim summo studio veteres protexerint. Beda, Notkerus, Ado, Marcellus presbyter antiquissimus, atque ipse Gregorius Turon., aliique in Actis SS. die 14. Januar. relati, S. Felicis vitam, ac miracula illustrarunt; neminem tamen ex iis plures quam decem hucusque editos Natales vidisse apparet, quum ea tantum miracula exhibeant, quæ in eis laudantur, alia etiam relaturi, si in promtu reliquos tres habuissent, aut quatuor. Vix unus Dungalus inventus; qui horum aliquam mentionem iniecerit. Lubentius igitur ab eruditis laborem nostrum exceptum iri speramus, quum thesaurum tam diu nobis ereptum, ac pene desperatum tandem subduxerimus, voracitati temporum. Hæc autem omnia notis eruditis, ac disceptationibus pro viribus enucleanda censui, tum ne reliquis PAULINI operibus, quæ eruditorum studio hucusque ornata visuntur, in aliquo crederent, tum ut Poeseos merito aliqua per me ratione satisfieret. Ut enim ea omittam, quæ hinc adversus Novatores, Reliquiarum, Sanctorumque cultum improbantes adferri possunt, certe nusquam majorem quam in hisce tribus saltem Poematis, invenias eruditionem. Hic Ethnicorum superstitio, hic Sanctorum Monumenta explicantur, resque gestæ PAULINI velut in unum compendium coactæ illustrem Scriptoribus seriem eruditionis præbebunt. Quod ad annos spectat, quibus recitati fuerint hujusmodi Natales, sententiæ Chiffletii par. 2. cap. 9. Paulini ill. propositæ acquiescendum puto, primum nempe ad A. Ch. 394. pertinere, quum nondum Nolam se contulisset PAULINUS, alterum deinde in A. 395. cadere, quo Sanctus jam Nolæ redditus erat, tertium in A. 396. & sic de reliquis, etenim quotannis Natalem cecinit PAULINUS. Id autem ex Natali XIII. potissimum probatur. Ibi præclarissima de Gothis relata victoria, cæsusque Rhadagaisus memoratur, quæ A. 405. *Stilicone II., & Anthemio Coss.* contigere, uti Prosper in Chronico testatur; ac propterea sequentem Annum 406. respicit Natalis XIII. Si ergo reliquis elapsis annis Natalem suum affigas, primum comperies in Annum 394. incidere; similiter undecimum Anno 404., duodecimum Anno 405. esse tribuendos. Unum tantummodo Lectores monitos velim, nimirum consulto hosce versus una cum amanuensium erroribus a me fuisse descriptos; conqueri enim sæpe solent doctissimi viri fidem Manuscriptis non servatam, germanasque lectiones emendantium opinione, aut audacia plerumque vitiari. Iccirco omnium ingenio quædam castiganda reliqui, nonnullis etiam inter notas manum apposui. His animadversis in omnium commodum PAULINI vitam summatim scriptam subijcio.

POE-

Martyribus cunctis maneat , tamen omnibus iisdem
Dissimiles operum formas exstare videmus ,
Atque alibi tacitis meritum sublime sepulcris
Excolimus memores ; alibi clamantia signa ,
Conspicuas miramur opes . Ubi credo mali plus
Durior impietas retinet , majorem ibi morbus
Poscit opem gravior , vel adhuc ubi cæcior altam
Perfidiæ noctem trahit error , & ægra laborat .
In populo titubante fides , ibi lumina prorsus
Accendi majora decet , mundique tenebras
Inlustrante Deo perimi , mentesque retusis
Adtonitas oculis , trepidasque intendere ad ipsos
Divini veri radios , caligine tetra
Solvere , collyrioque medentes inungere Christi .
Quod per Apostolicas curandis sensibus artes
Cote pia teritur , quia lene jugum , & leve Christi
Est onus ad Christum puro jam lumine versis ,
Atque Evangelico suffusis pectora succo ,
Quo bene purgantur nebulæ , quibus interiorem
Obducunt aciem mundi fallentis amores ,
Qui magnum per inane vagos sine remige sensus
Circumagunt , hebetantque gravi caligine captos
Mollibus inlecebris , ut frangant robora vitæ ,
Sectenturque cavas per gaudia lubrica pompas .

Hos

V. 1. *Sidera si Cælo* . Priora hæc carmina retulit etiam Dungalus Diaconus , qui seculo Christi nono Librum *de cultu Imaginum* adversus Claudium Taurinensem scripsit , eumque Ludovico , & Lothario Augustis nuncupavit . Hæc ejusdem præclarissima verba omnino sunt oculis omnium subiicienda : *Paulinus* , ait , *Episcopus vir eruditissimus , & Sanctissimus , sicut & multi de eo testati sunt , nobilem librum XV. carminibus distinctum in honore , & laude S. Felicis Martyris edidit , in quo quanta miracula , & virtutes per ipsius merita , & intercessiones Divina largiente clementia ad suum fieri cotidie tumulum , & maxime die Natali ejus anniversario differuit , non facile a quoquam excerpi , aut deflorari potest , quia cuncta flores , aromata , rosæ , lilia suaveolentia , ac mellifina sunt* . Animadverti tamen supra in Prolegom. deceptum Dungalum , qui XV. a Paulino elucubratos Natales asseruit , quum revera XIV. tantum cecinerit ; ipse enim Dungalus unum ex eis in duos considerate divisit .

V. 4. *In quibus & vita* . In fragmentis ex hoc Natali relatis Dungalus legit : *In quibus & vitæ virtus , & gloria mortis* . Neque displicet hujusmodi lectio .

V. 11. *Longe , lateque per orbem* . Tanta fuit per orbem S. Felicis fama , ut ex quavis terrarum parte Nolam populi venerabundi confluerent . Miracula crebra Sanctum quotidie commendabant ; ipsaque Roma , tot licet Sanctorum cœtu sublimis , tota pœne suis e sedibus solvebatur , ut gloriosi Confessoris sepulcrum inviseret . Hoc sæpe repetit Paulinus , ac potentissimum Natali II. S. Damasus Papa Sancto huic se quondam voto obstrinxerat , cujus rei testem Epigramma reliquit nostra quoque ad tempora transmissum . Videnda super his Acta SS. tom. 1. die 14. Januar.

V. 34. *Medentes* , Restituendum *medentis* .

V. 44. *Sectenturque cavas* . Idest manes . Virgil. 6. Æneid.

Ad-

Laudibus æterni Domini ferit æthera clamor
Sanctus, & incusso Capitolia culmine nutant,
In vacuis simulacra tremunt squallentia Templis,
Vocibus ita piis, impulsaque nomine Christi,
Diffugiunt trepidi desertas Dæmones ædes,
Lividus incassum Serpens fremit ore cruento
Lugens humanam jejuna fauce salutem,
Seque simul pecudum quem sanguine defraudatum
Prædo gemens frustra siccas circumvolat aras.
Sic Deus & reliquis tribuens pia munera terris,
Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes.
Sic dedit Andream Patris, Ephesoque Johannem,
Ut simul Europam, atque Asiam curaret in illis,

Disca-

Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diverberet umbras.

Et alibi.

Nox atra cava circumvolat umbra.

V. 45. *Hos igitur nobis.* Theophridus Abbas in Serm. 1. de SS. Reliqq. *Has*, ait, *singulis Provinciarum, & Civitatum populis dedit in solatium, ut dum importunis urgentur incursibus hostium visibilium, & invisibilium, per harum defensorum meritum.* Infra: *Sic & Deus noster videns hostium multitudinem per totum volitare aerem, & pugnam adversus adoptionis suæ filios struere multiplicem, humanæ miseriæ misericorditer consulit, & multiplicatis super arenam patrociniis Civitatem suam, idest Ecclesiam custodit, & protegit.*

V. 51. *Ad proceres.* scriberem *Ac proceres.*

V. 54. *Inde Petrum, & Paulum.* S. Leo in Serm. de Nat. Apost. Petri, & Pauli, apposite ad hanc rem: *Beatissimus Petrus Princeps Apostolorum ad arcem Romani destinatur Imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet.* Vide reliqua.

V. 63. *Tota pie Christi.* Haud ita stricte sumenda Paulini verba, ut Romæ tum nullos superfuisse Paganos credamus; siquidem non uno cecidit ictu Superstitionis imperium, sed temporis beneficio id obtentum, quod statim a Constantino sacra Fidei documenta, Principumque exempla, evincere haudquaquam potuerant. Certe ex Paganorum grege Consules, Senatores, aliique Magistratus fuere etiamtum pene ad hæc usque tempora, hoc est ad Annum Chr. 404. Quin & ipse Paulinus nondum profana Religione expeditus Consul processerat. Emissæ vero per hæc eadem tempora plures a piissimis Imperatoribus Leges, queis Ethnicismus confodiebatur, satis innuunt, nondum illi, ut Taciti verbis utar, magnum diem impositum fuisse. Videndus hac de re Codex Theod. tit. de Paganis &c. Quin immo & Anno 410., sex videlicet ab hinc Annis, Roma Barbarorum irruptione sub Alarico eversa S. Augustino scribendi præclarissimos de Civ. Dei libros causam præbuit, ut a Paganorum contumeliis Christi Fidem tueretur. Inquit autem Magnus Doctor lib. 1. cap. 1. *An non etiam illi Romani Christi nomini infensi sunt, quibus propter Christum Barbari pepercerunt? Testantur hoc Martyrum loca, & Basilicæ Apostolorum, quæ in ipsa vastatione Urbis ad se confugientes suos, alienosque* (videlicet Paganos Romæ degentes) *receperunt.*

V. 65. *Cumque sacris pia.* Id moris in Ecclesia primitiva invaluit, ut post sacras Antistitis preces populus concordi voce responderet *Amen.* Egregius in hanc rem est S. Justini Martyris locus in Apol. pro Christianis secunda, quæ revera prior dicenda est: *οὗ συντελέσαντος*, inquit is, *τὰς εὐχὰς, καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων ἀμήν. Ubi ille*, (idest Episcopus) *preces, & Eucharistiam absolvit, totus qui adest populus fausta approbatione acclamat dicens Amen.* Quod etiam antiquissimus Doctor infra repetit. Tertullianus lib. de Spectac. cap. XXV. ad Christianum ait: *Eo ore, quo Amen in Sanctum protuleris, gladiatori testimonium vis reddere?* Ipse Paulinus in precatione Matut. de Deo loquens.

——Quem celebrant modulato carmine plebes,
Et responsuris ferit aera vocibus Amen.

Consule præter hæc Bonam Rer. Liturg. lib. 2. cap. 5.

V. 68. *Capitolia culmine.* Num, *fulmine*, hoc est piarum vocum fragore?

V. 69. *In vacuis simulacra.* Eadem ferme verba exhibet S. Hier. in Præf. ad 2. Lib. Comment. in Ep. ad Galat. *Romanæ*, inquit, *plebis laudatur fides. Ubi alibi tanto studio, & frequentia ad Ecclesias, & ad Martyrum sepulcra concurritur? Ubi sic ad similitudinem cælestis tonitrui Amen reboat, & vacua Idolorum templa quatiuntur?*

V. 74. *Quem sanguine.* Superfluit in sensu particula *quem.* Ego legerem: *Jam sanguine defraudatum.*

V. 78. *Sic dedit Andream.* Patræ Urbs Achajæ. Ibi consum-

lum Martyrio coronatum, ibique diu ſacrum manſiſſe corpus. Pro Martyrii loco adſentiri aliquantulum poſſem, ſiquidem Metaphraſtes eidem adſtipulatur, unaque cum eo Venantius Fortun. lib. 5. carm. 1. ubi ait.

Matthæus Æthiopes attemperat ore vapores,
Vivaque in exuſto flumina fudit agro.

Verum de Sepulturæ loco Columna decipitur. Qui enim Paulinus noſter Parthiam Matthæi ſepulcrum complecti dixiſſet, ſi in Æthiopia illud conditum fuiſſet? Parthi, Æthiopeſque nimium diverſi, ut eorum nomina confundantur. Sed audiamus iterum Venantium lib. 8. carm. 4.

Inde triumphantem fert India Bartholomæum,
Matthæum eximium Naddaver alta virum.

Idem etiam innuit carm. ſeqq.

Quos Patra, quos Epheſus, Naddaver arce tenet.

Ut igitur concilientur viri tanti, Urbem Naddaverem in Parthia poſitam arbitrarer, quo S. Matthæi oſſa poſt mortem fuerint tranſlata. Cur enim hic audiatur Abdias omnium judicio ſcriptor apocryphus, qui hanc Urbem Æthiopica in regione ſtatuit? Si hujuſmodi auctoritatibus agendum, Dorotheum & ego reponerem pſeudographum & ipſum Auctorem, qui in libello de XII. Apoſtolis Matthæum aſſerit *Hierapoli Parthiæ* defunctum, ſeu *Hierapoli Syriæ*, ut prodit in fragmento quodam Gulielmus Cave lib. de Script. Eccl. Sed aperte Paulino ſubſcribunt Anonymus apud Oecumenium dicens: *Matthæus Evangeliſta Evangelium Hebraica lingua conſcriptum tradidit. Obdormivit autem in Hiera Civitate Parthiæ, & ibi ſepelitur*. Hippolytus in Indiculo XII. Apoſt. ſcribit: *Matthæus obdormivit Hieræ Parthorum Civitate*. Freculphus tom. 2. lib. 2. cap. 46. Matthæi ſepulcrum ita ſignat: *Primum evangelizavit in Judæa, poſtmodum in Macedonia prædicavit, requieſcit in Montibus Parthorum*. C. V. Bollandus ad diem 24. Febr. ex Codice a mille annis exarato notitiam refert de locis SS. Apoſtol., ibique dicitur: *Natalis S. Matthæi Apoſtoli, qui poſitus eſt in Perſida*. Martyr. Hieronym. a Florentinio editum hæc habet: *In Perſida Natalis S. Matthæi Apoſtoli, & Evangeliſtæ*. Alius item Indiculus vetuſtiſſimus apud Florent. pag. 139. *in Perſida* paſſum teſtatur Matthæum. Parthia certe Perſidi adjacebat, immo, ut Plin. lib. 6. cap. 25. ait: *Perſis in Parthorum jampridem tranſlata eſt nomen*. Et Perſidem Parthia complectebatur, ut etiam erudit. & C. V. Baudrandus amicus meus in Lexico Geograph. monuit. Unde opinioni meæ aliud ſuffragium accedit, dum in Parthia ſepultum Matthæum una cum Paulino affirmo. Patet etiam in Parthis prædicaſſe S. Apoſtolum, ut par ſit credere, relictos ibi diſcipulos eidem e vivis ſublato, ejuſque oſſibus in Urbem Naddaverem reportatis parentare potuiſſe.

V. 81. *India Thomam*. Obiiſſe hunc Apoſtolum ibidem præter alios Auctores teſtatur S. Hieron. de ſcript. Eccleſ., qui & Urbem Calaminam locum Martyrii aſſignat. Ejus

...nos de mortis loco intelligendos, Paulinum vero de ſepulcri loco.

V. 82. *Phryges accepere*. Hierapoli in Urbe Phrygiæ ſepultum Philippum diſcimus etiam a Venantio Fortun.

Lata ſuis votis Hierapolis alma Philippum
Producens——

Cui adde Hieron. de Script. Eccleſ. *Philippus Apoſtolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jeſu. Sepultus Hierapoli cum filiabus honorifice*. Vide Baron. in Martyr. ad diem 1. Maii.

V. 83. *Creta Titum ſumſit*. Epiſcopum Cretæ fuiſſe Titum, ibique etiam ſepulturam nactum docet Hieronymus, ceterique Scriptores, ac Menologia, ut eamdem recoquere crambem nihil ſit opus.

V. 83. *Medicum Boeothia Lucam*. Hactenus depravatam lectionem e Dungalo hauſeramus, quum ita in ejus Codicibus, ac præſertim in antiquiſſimo Bibliothecæ noſtræ legatur:

Creta Titum ſibi ſumſit, & Antiochia, & Oſtia Lucam.

Roſvveidus in notis ad hunc locum ita ait: *Mirum a Paulino aſſeri Lucæ reliquias ſervari Antiochiæ, & Oſtiæ, quum Martyrologium Romanum IX. Maii dicat ejus reliquias tranſlatas ex Achaja Conſtantinopolim. Niſi tantum velit Antiochiam, & Oſtiam Lucam Evangelii proſeminatorem habuiſſe egregium, fors & reliquias aliquas ejus aliunde expetiverint*. Verum vulneris hujus ſanitatem Codici noſtro debemus. Revera in Boeothia, ſeu Achaja ſepultus eſt Lucas. Gaudentius Brix. in ſerm. habito in Dedic. Eccleſ. *Johannem in Sebaſte Provinciæ Palæſtinæ, Thomam apud Indos, Andream, & Lucam apud Patras Achajæ Civitatem tumulatos refert*. Lucæ dein reliquias una cum Andreæ Apoſtoli Oſſibus Conſtantinopolim de Achaja tranſlatas meminit Hier. de ſcript. Eccleſ. Quibus alia documenta addi poſſunt. Hinc pſeudo Dorotheum arguas, dum Epheſi mortuum, ac ſepultum Lucam ſomniat. Ceterum Medici titulus Lucæ a Paulino alibi aptatur, nempe Natal. 9.

Hic Medicus Lucas prius arte, deinde loquela
Bis Medicus Lucas——

V. 84. *Marcus Alexandria*. Alexandrinam Eccleſiam Marcus a S. Petro illuc miſſus fundavit, eamque ſuo etiam ſanguine, tumuloque beavit. Id a Hieronymo docemur, omnibuſque Martyrologiis.

V. 84. *Ut bove puſo*. Apud Ægyptios celebris quondam fuit cultus Apidis, quem bovis ſpecie figurabant. Huic quotannis longa cæremoniarum ſeries impendebatur. Solin. cap. 32. *Inter omnia, quæ Ægyptus habet digna memoratu, præcipue bovem mirantur. Apim vocant. Hunc ad inſtar coluns Numinis, inſignem notæ albæ macula, quæ dextero ejus lateri ingenita corniculantis Lunæ refert faciem &c.* Hiſtoriam de hiſce Ægypti ſuperſtitionibus texere poſſem; præſtat tamen Lectorem ad ea dimittere, quæ congeſſerunt Voſſius in Libris de Theolog. Gentil., Salmaſ. in Exercit. Plin. ad Solini locum ſupra relatum, Diodor Sic. lib. 1., Euſ.

Cæſ.

Herodot. in Euterp. Ἀμοῦν γὰρ Αἰγύπτιοι καλέουσι τὸν Δία. *Ammonem enim Ægyptii appellant Jovem.*

V. 86. *In Jove nec colerec.* Jovem Cretæ Regem fuisse, ibique sepulturæ datum, atque ad divinitatis fastigium ab infelici Ethnicorum errore perductum ipsi fatentur Gentiles, inter quos Lucianus in lib. de Sacrific. ita ait: οἱ δὲ αὖ Κρῆτες οὐ γενέσθαι παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ τραφῆναι μόνον τὸν Δία λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τάφον αὐτοῦ δεικνύουσι. *Cretenses autem Cretenses Jovem affirmant non modo vixisse apud sese, nutritumque fuisse, verum etiam sepulcrum illius ostendunt.* Idem asseruit Callimachus in Hymno ad Jovem duobus his versibus:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο, σὺ δ' οὐ θάνες: ἐσσὶ γὰρ αἰεί.
Mendaces semper Cretenses, namque sepulcrum
Construxere tuum, o Rex; non es morte peremptus
Ipse, sed es semper——

Vide Clement. Alex. in Orat. Hortatoria ad Græcos, Demetrium Scepsium apud Scholiast. Apollon. lib. 3. & reliquos Mythologos.

V. 87. *Nec Phryges exsiliis.* Cybele'a Cybeles, seu Berecynthiæ magnæ Deorum matris dies Festi erant. Hujus Deæ Sacerdotes *Galli* nuncupati virilibus carere in Atidis memoriam cogebantur. Paulinus noster in Poem. 4. ita ait:

Hic habet & matrem ceptam pastoris amore,
Sed melior Pastor, castum servare pudorem
Qui voluit, sprevitque Deam, cui sæva viriles
Abscidit partes &c.
Nunc quoque semiviri mysteria turpia plangunt &c.

De Gallis etiam meminit Lucanus lib. 1.

——crinemque rotantes.
Sanguineum populis cecinerunt tristia Galli.

Herodian. lib. 1. *Inde Phryges olim Orgia colebant ad ipsum fluvium Gallum, a quo etiam Sacerdotes Cybeles cognominantur.* Vide Panvin. lib. 2. Descript. Civ. Rom., & ea, quæ ad quartum Poema retuli. Plura etiam de Gallis, & Archigallis dixi ad Inscriptionem quandam Juliani J. C., quam in marmorum collectione nova sum editurus.

V. 89. *Et tandem castis.* Cybele potissimum in Ida monte colebatur apud Phryges, quia ibi nefandos Atidis amores exercuerat. Hinc Virgil. lib. 10. Æneid.

Alma parens Idæa Deum——

A *Cybelo* etiam Phrygiæ monte putatur Cybele nomen traxisse.

V. 90. *Intactas recens.* *Pinus in tutela Matris Deum est,* inquit Servius ad lib. 9. Virgil. ubi hæc leguntur Cybeles Jovem alloquentis verba:

Pinea sylva mihi variis dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa——

Arnobius etiam lib. 5. contra Gent. *Quid sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deum Matris intromittitis Sacrario?* Et eod. Lib. ad finem: *Pinus illa solemniter, quæ in Matris infertur Sacrum Deæ, nonne illius imago est arboris,*

tur Paulinus, ut pro Delphis oracula, aut templo [illegible] bo præcipue dicata intelligat. Est hoc Poetarum. Scimus etiam Apollini Pythio plura delubra fuisse sacrata, Delphosque antiquitus Pythum appellatos. Pausan. in Phocicis. Κρίσσαν δέ, ait, ὕστερον, καὶ Πυθὼ τὴν πόλιν οὐ Δελφοὺς μόνον ἐκάλεσαν οἱ περιοικοῦντες. *Sequenti vero tempore urbem Delphos non solum, sed etiam Pytho incolæ nuncuparunt.* Quare pro Delphis multa Apollinis Pythii templa hic intelligenda non inepte venirent. Dæmonem Delphicum obmutuisse nato Christo ferunt Orosius lib. 5. Cedrenus, & Niceph. Callist. lib. 5. cap. 17. De silentii causa rogatum respondisse aiunt:

Me puer Hebræus Divos Deus ipse gubernans
Cedere sede jubet, tristemque redire sub Orcum &c.

Hinc arbitrarer in textu latere mendum, ac propterea pro *multos* reponendum *mutos*.

V. 94. *Fastigat.* hoc est: *acuit.* Silius lib. 5.

——mediamque per alvum
Sensim fastigans compressa cacumina nectit.

Et apud Cæsarem in Comment. *fastigatus leviter collis* legitur.

V. 95. *Fugit & ex Epheso.* Plin. lib. 36. cap. 14. *Magnificentiæ vera admiratio exstat templum Dianæ Ephesiæ.* Censebatur autem hoc templum inter septem mundi miracula. Paulus Apostolus, ut habetur in Actis Apost. cap. 19., delatus Ephesum hæc ait: *Magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia, & Orbis colit.* Illuc demum S. Johannes venit, ac Dianæ silentium imposuit. Prochorus licet Apocryphus scriptor in Johannis Historia id multis prodit cap. 4. & 5.

V. 97. *Pulso Pythone.* Cap. 16. Act. Ap. hæc habentur: *Factum est autem euntibus nobis ad orationem puellam quamdam habentem spiritum Pythonem obviare sibi, quæ quæstum magnum præbebat Dominis suis divinando &c. Dolens autem Paulus, & conversus spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea, & exivit eadem hora.* Apollo Pythius oraculis clarus habebatur; quicumque igitur spiritu malo obsidebantur, ac in divinationem erumpebant, Pythium in se habere dicebantur. Hoc autem a muliere illa expulso Paulinus Apollinem fugatum recte memorat. Pythii vero cognomen a Pythone interfecto, vel a πυθέσθαι hoc est *a consulendo* Phœbus traxit.

V. 98. *Fugit & Ægypto.* Ægyptiorum Deorum numerus erat infinitus. Longam horum seriem texit Diodor. Sic. lib. 1. Biblioth., Juvenalis Sat. 5.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc; illa pavet saturum serpentibus Ibim;
Effigies sacri nitet aurea Cercopitheci &c.

Tertull. cap. 24. Apolog. *Ægyptiis permissa est tam vana superstitionis potestas, avibus, & bestiis consecrandis, & capite damnandis, qui aliquem hujusmodi Deum occiderit.* Videndi Lucian. de imag., Clemens Alexandr. lib. 3. Pædag. cap. 2., Minutius Fel. in Dialog., & in primis Constantinus

——————————— *feles*, *& simias*,
Ibes, *& hircos*, *& boves*, *canes*, *& Crocodilos*,
Et alias abominationes ab errore mentis prostratas.

Hinc S. Hieron. lib. 4. Comment. in Esajam. cap. 11. aiebat *Gentem Ægyptiorum in tantum Idololatriæ*, *& vanissimæ superstitioni deditam*, *ut accipitres*, *noctuas*, *canes*, *& hircos*, *& asinos Divino nomine consecrarent &c.*

V. 100. *Ut Serapis*. Josephum Patriarcham in Ægypto celebrem vana incolarum superstitio in Serapidem converterat. Julius Firmicus de error. profan. Relig. cap. 14. id pluribus asserit; nomenque Serapidi inditum prodit. *Nam quia Saræ pronepos fuerat*, *ex qua nonagenaria Abraham indulgentia Dei susceperat filium*, *Serapis dictus est Græco Sermone*, *hoc est Σαρᾶς ἀπό*. *Sed hoc invito Joseph accidit*, *immo mortuo*, *&c. Hic in Ægypto colitur*, *hic adoratur*, *hujus simulacrum Neocororum turba custodit*, *& ad memoriam vetustatis errans populus ordinem Sacrorum in honorem integerrimi*, *ac prudentissimi hominis constitutum contentiosa hodie animositate custodit*. Post Firmicum Rufinus Paulino coævus id quoque testatus est lib. 2. Hist. cap. 23. de Serapidis simulacro loquens: *Quidam in honorem nostri Joseph formatum perhibent simulacrum ob divisionem frumenti*, *qua famis tempore subvenit Ægyptiis*. Vide Barooium ad Ann. 389. De hac re præclaram dissertationem non ita pridem emissam Romæ a viro eruditissimo Patre Bonjour per litteras monuit V. C. Ant. Magliabechius, eique Paulinum quoque nostrum favere gratulor.

V. 103. *Qua modius capiti*. Serapidis statua modio capiti super imposito effingebatur. Hanc effigiem reperire est apud Cartarium de Imag. Deor., & apud Fulv. Ursio. in Scipioois numismate. Rufinus supra laudatus ibidem ait: *Post hoc revulsum cervicibus*, *& depresso modio trahitur caput*. Et infra: *Alii Jovem putant*, *cujus capiti modius superimpositus*. Suidas quoque verbo Σαράπις. inquit: οἱ δὲ τὸν Νεῖλον ἔφασαν εἶναι, διὰ τὸ ἔχειν μόδιον ἐν τῇ κεφαλῇ. *Alii vero Nilum esse dicebant*, *eo quod modium in capite gestaret*. Macrob. cap. 20. lib. 1. Saturn. hujus falsi numinis meminit, sed pro modio *calathum* ejus capiti affingit. Ad Theodosii usque tempora stetit Ægyptii Serapidis templum. Dirutum deinde jacuit, ut Rufinus, Socrates, ceterique narraot Historici. Casalius de profan. rit. cap. 13. Serapidis effigiem exhibet, sed quom ejus capiti modius desit, incertum mihi videtur, an illius Numinis sit simolacrum. Certe plures Serapidis figuras profert Clar. Patinus in Impp. Numism. pag. 153. in Tito, & in Hadriano, ac omnes cum Modio intueri licet. Id etiam tetigit Plutarch. in libell. de Isid. & Osir.

V. 110. *Fractoque Serapide*. Id innuit, quod ævo suo peractum fuerat; Serapidis enim simulacrum sub Theodosio M. eversum.

V. 111. *Isis Osirim*. Osiris a Typhone interemtus fuit, ac in frusta discerptus. Isis conjugem occisum ulta cum luctu, ac ejulatibus ejus reliquias quæsivit, inventasque sepulcro reddidit. Hinc profanus apud Ægyptios ritus

steria; *invenies exitus tristes*, *fata*, *& funera*, *& luctus*, *atque planctus miserorum Deorum*. *Isis perditum filium cum Cynocephalo suo*, *& calvis Sacerdotibus luget*, *plangit*, *inquirit*; *& Isiaci miseri cædunt pectora*, *& dolorem infelicissimæ matris imitantur*. *Mox invento parvulo gaudet Isis*, *exsultant Sacerdotes*, *Cynocephalus inventor gloriatur*. Sed cur perditum filium vocat Minutius? Osiridem profecto maritum Isidis testantur antiqui omnes, ac potissimum Synesius in lib. de Provid., & Plutarchus in lib. de Isid., & Osir. Non juvat his immorari, quum tantum a se ipsis discrepantes ipsimet Ægyptii inveniantur in Sacrorum suorum Historia, ut oe venditent quidem fabulas sale mixtas, sed nugas proferant ineptissimas. Pro Minutio stat Lactantius lib. 1. Instit. cap. 21. ubi inquit: *Isidis Sacra sunt*, *quatenus filium vel perdiderit*, *vel invenerit*; *nam Sacerdotes ejus sua pectora tundunt*, *lamentantur*, *deinde puer producitur*, *quasi inventus*, *& in lætitiam luctus mutatur*. Filium autem Isidis Horum nomine deperditum ab Iside, simulque quæsitum suspicor ex verbis Athanasii in Orat. contra gentes: ἐν γὰρ Αἰγύπτῳ ἔτι καὶ νῦν ὁ πένθος Ὀσίριδος, καὶ Ὥρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρῆνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται. *Certe in Ægypto nunc etiam de Osiride*, *Horo*, *Typhone*, *aliisque ut deperditis*, *& extinctis deploratio solemnis peragitur*.

V. 112. *Quæris Haraspicibus*. Lampridius in Commodo: *Sacra Isidis coluit*, *ut & caput raderet*, *& Anubin portaret*. Idem repetit Spartianus in Pescenn. Nigro. *Vidimus Sacra Isidis ferentem*, *quibus Commodus adeo deditus fuit*, *ut & caput raderet*, *& Anubim portaret*. Hieron. in Ezech. cap. 13. *Perspicue demonstratur rasis capitibus*, *sicut Sacerdotes*, *cultoresque Isidis*, *ac Serapidis*, *nos esse non debere*. Ambros. quoque in Ep. ad Salvin: *Ipsi capita*, *& supercilia sua radunt*, *si quando Isidis suscipiunt Sacra*. Hujus ridiculi moris causam tradit Plotarchus de Isid. & Osir. De vocabulo *calvi* ad rem facit Martialis distichon lib. 12. Epigr. 29.

Linigeri fugiunt calvi, *sistrataque turba*,
Inter adorantes cum stetit Hermogenes.

V. 112. *Qui pectore tunso*. Julius Firmicus præclarissimus Scriptor de errore profan. Relig. cap. 2. Isiaci Sacri summam his perstringit verbis: *In adytis habent Idolum Osiridis sepultum*. *Hoc annuis luctibus plangunt*, *radunt capita*, *ut miserandum casum sui Regis turpitudine dehonestati defleant capitis*, *tundunt pectus*, *lacerant lacertos*, *veterum vulnerum resecant cicatrices*, *ut annuis luctibus in animis eorum funestæ*, *ac miseranda necis exitium renascatur*. &c. Lactant. lib. 1. div. Inst. *Sacerdotes Isidis deglabrato corpore pectora sua tundunt*, *lamentando sicut ipsa*, *cum filium perdidit*, *fecerat*. Commodus quoque referente Lampridio Isiacos pineis usque ad perniciem pectus tondere cogebat. Athenag. in Apolog. Αἰγύπτιοι τύπτονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη. *Ægyptii pectus tundunt in Sacris suis*.

V. 116. *Quæ non amissum*. Minotius in Octav. *Nec desinunt annis omnibus vel perdere*, *quod inveniunt*, *vel invenire*, *quod perdunt*. *Nonne ridiculum est*, *vel lugere*, *quod colas*, *vel colere*, *quod lugeas!*

Spiritus ex Patre procedens ...
Commune, aut simile in rebus natura creatis.
Et Carthago potens Cypriano Martyre floret,
Cujus & ore simul profusi, & sanguine fontes
Fœcundaverunt Lybiæ sitientis arenas.
Nec procul inde Uticam conlatis Candida Massa
Martyribus magno venerandæ cædis acervo

Ex-

V. 124. *Si dicis*. Num *si Divi*?

V. 125. *Aut si sunt miseri*. E Julio Firmico lib. de Proph. Relig. error. hæc hausit verba Paulinus: *Si Dii sunt illi*, inquit is cap. 8. *quos colitis, cur eos lugetis? Cur annuis luctibus eos plangitis? Si lacrymis, & luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque e duobus facite, aut nolite eos lugere, si Dii sunt, aut si luctu eos dignos putatis, ac lacrymis, Deos eos appellare nolite, ne luctibus, ac lacrymis vestris majestas divini nominis polluatur*. Epiphanius etiam in Anchorato cap. 106. Ἄλλος δὲ Ἐριάλατος Αἰγυπτίοις φησίν: εἰ θεοί εἰσι, διὰ τί θρηνεῖτε αὐτούς. *Alius vero Heraclitus Ægyptiis ita obiicit: Si Dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis?*

V. 130. *Et sexus sine corpore*. Corruptum carmen. Ego emendatis verbis ita legerem:

Ergo Dea est Isis? Mulier Dea? Si Dea, corpus
Non habet, & sexum sine corpore, vel sine sexu
Corpus habet?

Ut sit sensus. Si Dea est Isis, quomodo corpus, a quo divinitas abhorrere deprehenditur, habet illa? Si corpore carentem dicitis, quo pacto sexus illi erit sine corpore? Sed legendum potius *Partum habet*.

V. 131. *Unde ergo illi*. Et hic insciti exscriptores offenderunt. Corrigo sic:

Unde ergo illi, quod quum quæris Osirim,
Aut ubi quærat eum, nescis Dea?

V. 135. *Ex ipso simul unus*. Spiritus Sanctus hic *Spiritus Verbi* nuncupatur, aut si aliter legendum censes, ut illud *Verbi* referendum sit ad *Patrem*, *ex ipso* referendum esset ad Filium, a quo Spiritus procederet, ac propterea de processione S. Spiritus a Filio argumentum hinc quoque duci posset. Priorem tamen sensum tuetur S. Augustinus Tract. 99. in Johann., ubi ait: *Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus Sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus?* Verum vide quæ inferius adnotavi.

V. 136. *Hæc trina sunt*. Medico indigere versus videtur. Num scribendum. Ita porro emendandum.

Hæc trino Deus unus nomine semper?

V. 139. *Spiritus ex Patre*. Prioribus Ecclesiæ seculis quum in controversiam non adduceretur, an ex Filio quoque procederet S. Spiritus (id enim hæretici, ut Bellarminus ait, concedebant, quemadmodum ex Basilio lib. 2. contra Eunomium in Concilio Florentino evictum est) contenti erant Catholici ex Patre Filium procedentem dicere. Nusquam tamen a solo Patre procedentem affirmare ausi sunt; quin immo & complures expresse Spiritum a Filio procedere scripserunt, ut pluribus exemplis ostendunt Bellarminus lib. 2. de Christo cap. 24. 25. &c. Leo Allatius, & alii. Ego in reliquis Anecdotorum libris Venantii Fortunati expositionem in Symbolum *Quicumque* producam, qua idem etiam expressum reperietur. In alio item vetustissimo Ambrosianæ Bibliothecæ Codice ante mille, & plures annos scripto Symbolum idem sum nactus, ubi vulgata occurrunt verba: *Spiritus Sanctus a Patre, & Filio non factus, non creatus, nec genitus, sed procedens*. Quare Græculorum, ipsorumque Novatorum querelam retundere fas erit, quibus particula *Filioque* sero addita videtur. Nil igitur, uti superius dixi, obstat, si apud veterum nonnullos e *Patre* Spiritum procedere audiamus, quum, licet de Filio sileatur, nihil in nos eorum silentium pugnet. Sic Bachiarium audiemus antiquissimum Philosophum, qui seculo Christi, quantum ex Gennadio colligere possumus, quinto florebat, in Apologia sua *Patris*, non vero *Filii* meminisse. Hanc item Apologiam in Anecdotis meis veluti eximium vetustatis arcanum Deo favente protuleram. Illud etiam animadverti in expositione Fidei, quæ inter S. Hieronymi Opera habetur, Rufinoque Presbytero adjudicatur, itidemque in Symbolo, quod a quibusdam Hieronymo, ab aliis Pelagio, & in vetustissimo Ambrosianæ Codice Papæ Damaso tribuitur, non addi particulam *Filioque*, uti volumina typis consignata habent, sed eam a nuperis exscriptoribus nimium scrupulosis additam. Verum Lectorem ad secundum Anecdotorum volumen remitto, ubi de his fusius. Nunc animadvertisse sufficiat, Paulinum hunc S. Spiritus e Filio processum alibi affirmare, siquidem ita canit Natal. IX.

Spiritum ab unigena Sanctum, & Patre procedentem.

Hoc est *a prole unigena*, quæ alia non est, quam Filius. Hoc certe miror tanti Scriptoris testimonium nulli observatum fuisse.

V. 141. *Et Carthago potens*. Cypriani Sanctitas, & fama doctrinæ adeo se per Orbem propagavit, ut apud Latinos non tantum, sed & apud Græcos antiquis temporibus celeberrima fuerit illius solemnitas. Exstant de illo sermones quidam S. Augustini, & duo S. Maximi. Quinque etiam alios ejusdem Taurinatis Episcopi in S. Cypriani laudem proferam in reliquis Anecdotorum libris.

V. 144. *Nec procul inde Uticam*. Celebris est Catonis fa-

to,

Prostibulum Veneris, simul & dementia Bacchi
Numen erant miseris, fœdoque nefaria ritu
Sacra celebrabat sociata libido furori.
Et quis erat vitæ locus hic, ubi nec pudor usquam,
Nec metus ullus erat? Quis enim peccare timeret
Hic, ubi sanguineus furor, atque incæsta libido
Religiones erant, & erat pro Numine crimen?

At-

to, amplitudine, & antiquitate inter Africanas Urbes Utica. De ea sic Appianus: Ἰτύκη Λιβύης μεγίστη μετὰ Καρχηδόνα πόλις. *Utica post Carthaginem maxima urbs Africæ.* Sub Valeriano trecenti Martyres, ut fatentur quævis Martyrologia, seu ut S. August. Tract. in Psal. 49., centum quinquaginta tres in fornacem conjecti gloriose occubuerunt. Hinc cinerum sacrorum massa in summa veneratione habita. Vide Baron. in Martyr. ad diem 24. Septemb. Prudentius in Hymno 13. de S. Cypriano.

Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes,
Candida massa dehinc dici meruit per omne sæclum.

V. 151. *Et patris egregios.* Ita me Deus amet, quum Paulinus religioni sibi aliquantulum duceret, Sanctos in vivis agentes laudibus extollere, quod saltem potuit, tacite laudavit. Hic itaque S. Augustinum, qui tum Hipponensem urbem, immo totum orbem *verboque fideque* illustrabat, itemque certo certius arbitror, & forte etiam Alipium egregium virum, ac tum temporis Tagastensem Episcopum, quos omnes Paulinus arcta familiaritate complectebatur. Consule Augustini, Paulinique amœbæas Epistolas.

V. 153. *Ambrosius Latio.* Doctorem tantum nullus est ex antiquis, qui dignis non extulerit laudibus. Unum producam Venantium Fortunatum lib. 8. carm. 4., ut ejus vulneri opem feram. Commendat ille

Vitalem, & reliquos, quos cara Ravenna sepultos
Gerunsium, Ambrosium Mediolane tuum.

Hactenus depravata lectio; sed ex Codice optimo Ambrosianæ Bibliothecæ lectionem genuinam restituo: *Gervasium, Ambrosium* &c. scilicet S. Gervasii Fortunatus meminit, cujus corpus ab Ambrosio repertum Paulinus infra memorat.

V. 153. *Vincentius exstat.* Idem Ven. Fortun. ibid.

Vincenti Hispana surgit ab arce decus.

V. 154. *Gallia Martinum.* Ad S. Martini memoriam illustrandam non est meum plura congerere. Ejusdem res gestas a Paulino Petricordio, Sulpicio Severo, aliisque magnis Scriptoribus pete. Satis sit adnotasse, paucis ante annis tantum virum ad Superos concessisse. An. 397. an vero 400., aut 401. is annus fuerit, inquirendum aliis relinquo.

V. 154. *Delphinum Aquitanica.* Burdegalensis Episcopus fuit Delphinus, Paulinique nostri admodum familiaris; Ad illum etiamnum quinque Paulini Epistolæ exstant, in queis etiam testatur Poeta noster se ab hoc viro Sancto baptizatum. Hinc autem disce Delphinum Anno Christi 404. inter vivos non extitisse, quippe viros Sanctitatis fama post mortem præclaros hic tantum Paulinus recenset.

V. 169. *Prostibulum Veneris.* Vetus ænigma de quadam muliere Clodia nomine usurpatum legitur: *In triclinio Coa, in cubiculo Nola.* Quod eruditorum consensu nil aliud portendit, quam Clodiam in triclinio, convivisque lascivo ore, verbisque procacibus sic usam, ut Venerem, quæ in Insula Coo colebatur, penitus exhiberet; in cubiculo vero in omne libidinis genus Nolanorum more incubuisse. Et revera Nolana lascivia in adagium translata est, ac propterea Ausonius in Epigr. 70. Crispæ cuidam fœdissimos objicit amores hisce verbis:

Et quam Nolanis capitalis luxus inussit.

Campani autem populi, inter quos Nolani, antiquitus Osci appellabantur, hoc est *quasi obsceni*, ut Porphyrionis antiquissimi Scholiastis verba ad Horatium testantur; & Festus Oscis frequentissimum fuisse spurcarum libidinum usum asserit. Jure itaque Paulinus Nolæ positum *Veneris prostibulum* inquit.

V. 169. *Et dementia Bacchi.* Ambrosius Leo lib. 3. cap. ult. de Nola. Ejusdem regionis vindemiam eleganter expressit. Inter alia hæc ait: *At vero vindemiatores ea die, qua pro quoque vindemiam faciunt, atque per totum vindemiæ tempus Baccho Deo pleni esse, ac furere prorsus videntur.* Subdit: *Clamor vero captum omnem hominis superat, atque qui vix audientibus creditur, nam omnino furentium est. In agro quin etiam, in quo vindemiant, semper pudibunda vindemiando inclamant, obscœnissimas quasque partes suis nominibus pronuntiantes, Veneres vel obscœnissimas se optare exclamant, eas jactant, minitantur &c.* Quis certe crederet iis in oris tantas Ethnicismi reliquias tamdiu durasse, ut nostra ad usque tempora illic Orgia celebrarentur, & sub Christianis mutato tantum nomine Bacchius coleretur? Proh summum dedecus! *Quale enim*, ut cum Tertulliano lib. de cor. mil. cap. 6. loquar, *habendum est apud homines veri*

Dei,

Nec modo Nolanis, sed & omnibus, a quibus [illegible]
Imploratus erit, dabit isto jure salutem,
Si Crucis alma Fides in pectore supplicis adsit.
Ista Fides genus humanum curatque piatque,
Hæc ubi defuerit medicina, morabitur illic
Omne mali regnum, nec in illo desinet umquam
Cypres adulteriis, furiis regnare Lyæus,
In quo defuerit Christi pudor, & Crucis ardor.
Ignis enim divinus inest, ubi vis Crucis intus
Ardescente fide cruciat male conscia corda,
Vivificans animam, vitiis in carne peremtis.
Hostibus bis obtrita diu, corruptaque tantis
Pestibus ingentem poscebat Nola medelam,
Atque ideo pensante Deo discrimen, opemque
Felicem accepit medicum, qui vinceret omnem
Quamlibet antiquam miserorum in cordibus atris
His, qui crediderant esse unum in crimine Numen,

Per-

Dei, quod a candidatis Diaboli introductum, & ipsis a primordio dicatum est, quodque jam tunc Idololatriæ initiabatur ab Idolis, & Idolis adhuc vivis?

V. 179. *Savius in se desipiens.* Non possum me continere, quin egregium proferam S. Maximi Taurinatis Episcopi locum ex sermone *de Idolis auferendis*, quem una cum aliis ejusdem Sancti in ceteris Anecdotorum libris orbi propediem Deo favente communicabo. Inquit ille: *Cum matutinum vigilaveris, & videris sancium vino rusticum, scire debes, quoniam, sicus dicunt, aut Dianaticus est, aut haruspex est; insanum enim Numen amentem solet habere Pontificem; talis enim Sacerdos parat se vino ad plagas Deæ suæ, ut dum est ebrius pœnam suam miser ipse non sentiat. Hoc autem non solum de intemperantia, sed & de arte faciunt, ut minus vulnera sua doleant, dum vini ebrietate jactantur.* Tum haruspicum vestes, furoremque describens addit: *More gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore pejor est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur.* Multa dein insignia in hanc rem addit, quæ silentio præterire propositum suadet. Tibull. de femina sacrificante agens:

Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,
Sanguineque effuso spargit inulta Deam.

Expressius hæc asserit Prudentius in Hymn. S. Romani:

Sunt Sacra, quando vos ipsi exciditis,
Votivus & cum membra detruncat dolor,
Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
Sectisque matrem brachiis placat Deam.

V. 180. *Litans furalia.* Lege *furialia sacra*, hoc est *Matri Deum*, aut potius *furialia Sacra.*

V. 183. *Venus, & nemus.* Nemora, quæ alio nomine *luci* appellabantur, apud antiquos magna superstitione coli solebant. *Nemus Aricinum*, ubi Dianæ simulacrum conditum, *Lucus Martis* apud Athenienses, & in Ponto, & alia nemora passim memorata audimus. Ovid. lib. 2. Fast.

Lucus Aventino suberat niger ilicis umbra,
Quo posses viso dicere: Numen inest.

Claudian. de rap. Pros. l. 3. Lucum venerabilem refert prope flumen Acym, additque numen loco, religionemque fuisse. Propert. El. 10. lib. 4. *Lucoque abscede verendo.* His addam Apuleium in Apolog. pag. 377. ita loquentem: *Iste vero nec Diis rurationis, qui eum pascunt, ac vestiunt, segetis ullas, aut vitis, aut gregis primitias impartit, nullum in villa ejus delubrum situm, nullus locus, aut lucus consecratus.* Et hæc in re satis nota sint satis. Hanc eruditionem supra omnes illustravit Pinto Ramirez in Spicileg. sacro. Tract. 1. cap. 6., quem consule.

V. 185. *Abscissa colant.* Tum in Isiacis, tum in Orgiis nefandus hic ritus inoleverat, ut virilia colerentur, quæ Phallum nominabant antiqui. Diodor. lib. 1. Biblioth. hæc omnia explicat: *Virilia*, inquit, *Osiridis a Typhone in fluvium abjecta esse ajunt, quod sociorum nemo hæc recipere vellet. Quæ tamen ab Iside recepta divinis sunt honoribus affecta. Nam in templis effigiem eorum adornatam coli præcepit, & cæremoniis, sacrificiisque Deo isti peragendis honoratissimus ut esset effecit. Ideirco & Græci postquam Sacrorum Bacchicorum, & Orgiorum solemnitates ab Ægyptiis accepere, membrum id in mysteriis, initiationibus, & sacrificiis Dei hujus Phalli nomine honorant.*

V. 191. *Sit Deus his venter.* Respicit cap. 3. Epistolæ 1. Pauli ad Philipp., ubi de inimicis Crucis Christi ait Apostolus: *Quorum finis interitus, quorum Deus venter &c.*

V. 228.

Peccatis prece Sanctorum exorante resolvit,
Atque iisdem Sanctis ultoribus alligat illos,
Discruciatque hostes, qui nos vincire solebant.
Hi modo tam lato deprensi lumine fures,
Atque in vincla dati, nunc ignea flagra piorum,
Ut meruere, ferunt; aut jam Infernis male trusi
Carceribus trepidant, vicinum instare fatentes
Judicium Domini solis sibi triste, suisque
Omnibus, in Satanæ partem quos sæva voluntas
Verterit, & Satanæ sociaverit æmula vita,
Istic nequitiæ socios homines, ibi pœnæ.
Ecce dies accepta Deo; modo vera salutis
Lux micat; omnia jam nobis bene versa videmus.
Diffugere doli, cecidit Bel, interit error,
Quique colebantur totis quasi Numina templis
Dæmones, hi per templa Dei torquentur inermes;
Et qui divinos audebant sumere honores,
Hi modo ab humana plectuntur lege subacti.
Namque isti, quos nunc celebri Felicis in aula
Torqueri, clamare, rapi per capta videmus
Corpora, corporibus vincti retinentur in ipsis,
In quæ se trusere ipsi, pœnamque volentes
Humanam, invenere suam. Nunc ergo reorum
Personæ exululant pœnis, qui Numine falso
Dii fuerant; & qui mentito Numine vivos
Ante Dei cultum sibi nil cœleste videntes
Dediderant homines, hi nunc ubi lumine Christi
Vera Fides patuit, non possunt ferre sepultos.
Sed magis ut pateat, quia nunc hi, qui cruciantur

De-

V. 228. *Sua signa coruscat.* Eleganter, atque meliorum exemplo id usurpatum. Virgil. lib. 12. Æneid.

Æneas instat contra, telumque coruscat.

Iterum ibidem:

Hinc atque hinc oditque moras, hastamque coruscat.

Græcorum quidem ad imitationem hoc factum, sed venuste admodum.

V. 255. *Hi modo ab humana.* Piissimi Imperatores Constantinus, ejusque successores plurimas in Paganos leges emiserant, quæ Codicem Theod. tit. de Pagan. &c. consulenti patebunt. In his autem Gentilium Sacra, Dæmonumque cultus omnino interdicuntur, quod hic per Poetam nostrum innui arbitror.

V. 256. *Namque isti, quos.* S. Felicis mirabilem in fugandis immundis spiritibus alibi canit, ac præcipue Natal. III., ubi inquit:

Martyris ostendit meritum, cum jure potenti
Dæmonas exercet, devinctaque corpora solvit;
Nam sibi Felicem sacris incumbere pœnis
Pestiferi proceres tristi clamore fatentur,
Occultasque Cruces gemitu testantur aperto &c.

V. 262. *Mentito Numine vivos.* Scriberem potius: *mentito numine vivo.* Dungalus in fragmentis habet: *mentito numine vivos.*

Felici potiore via persistere fecit,
Continuans medicos operosi Martyris actus,
Virtutes ut eas idem celebraret humatus,
Quas in carne manens Christi virtute gerebat;
Atque ita susceptæ nec mortuus abforet Urbi
Corpore, cum tantum positi sanator adesset
Spiritus, & desideriis latitaret amantum
Ad tempus cari facies subtracta Patroni,
Prompta sed ægrorum semper medicina saluti
Adforet. Inde perennis honos, & gloria Sanctum
Felicem meritis sine fine virentibus ambit.
Et licet a veteri tumulis absconditus ævo.
Qua mortalis erat, lateat telluris operto,
Viva tamen vegetante Deo membrisque superstes
Gratia divinum spirantia Martyris ossa
Clarificat populis, merito vivente sepulti,
Et magni solium breve Confessoris adorat
Jugiter e variis confecta frequentia terris.
Sed Deus ut cunctorum hominum sator omnibus istam
De Sanctis indulsit opem procedere terris,
Ut jam de tumulis agerent pia dona Beati
Martyres, & vivos possent curare sepulti.

Nec

V. 278. *Hederatis*. In Dionysiacis mos erat hedera caput redimire. Hinc Seneca in Oedip. Act. 2. in choro: *Te caput Tyria cohibere mitra, Hederaque mollem baccifera religare frontem*. Hæc ille ad Bacchum. Statius item lib. 1. Sylv. 2. vers. 233. *Atque hederis, redimita colore*. Vide comment. Delrii in Senec. ibid., reliquosque Mythologus. Ne in re satis nota putidus videar, pluribus parco.

V. 287. *Elogio Martyr*. Felicis Nolani tormenta, passionemque prioribus in Natalibus expressit Paulinus. Exprimuntur & illa in Actis editis. Non tamen in persequutione mortem obiit Sanctus ille. Hinc *Elogio tantum Martyr* dicitur, uti etiam alibi *sine sanguine Martyr* appellatur. Primæva in Ecclesia vero Martyris nomen etiam iis tribuebatur, qui tormentis superstites erant, ut manifeste ex lib. Tertull. ad Martyras colligitur. Cyprianus *ad Martyras, & Confessores Jesu Christi* Epistolam 9. dedit, & Ep. 12. ait: *De hoc & ad Clerum, & ad Martyras, & Confessores litteras feci*. Ep. quoque 15. *Litteras*, inquit, *feci, quibus Martyres, & Confessores consilio meo, quantum possem, ad Dominica præcepta revocarem*. Quidam igitur viventes adhuc Martyris appellatione distinguebantur, quia ad sanguinis usque effusionem Christum constantissime fuerant confessi. Scribit in hanc rem Cyprianus laudatus Ep. 30. *Illud præterea vellemus addiscere, si Martyres non propter aliud Martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant Ecclesiæ usque ad effusionem sanguinis sui pacem*.

V. 287. *Officioque Sacerdos*. *Sacerdotis* vox pro *Episcopo* hic capienda; siquidem superius *Presbyter* dicitur S. Felix. Revera tantum pro grege Christi egerat hic Sanctus, ut Antistitis nomen promereretur. Sic Natal. XIII. ait Paulinus additam Felici in Cœlis coronam Antistitis. Vide quæ ibidem notavi versu 568.

V. 300. *Et licet a veteri*. Septem sequentes versus retulerat, etiam Dungalus, iisque Rosvveido visi erant ad Natalem IX. referendi; sed verum intueris eorum situm. In antiquo Dungali Codice, quem Ambrosiana Bibliotheca asservat, ex Natali XI. dilucide citati reperiuntur.

V. 305. *Et magni solium*. Animadvertere juvat, quibus verbis debitam Sanctis venerationem Paulinus exprimat. Certe is ait eorum sepulcra adorari:

Et magni solium breve Confessoris adorat.

Cui si tot alia Paulini adjicias hac de re testimonia, profecto Novatorum querelas miraberis, quibus tantam bilem movet idem Sanctorum cultus in Ecclesia Catholica etiamnum servatus. Paulinum itaque, ceterosque Sanctos, velint nolint, Idololatris accenseant oportet, quum nos passim hujusmodi laborare morbo gens cæca exclamet.

V. 321.

Hic quoque Romuleam sequeretur dotibus Urbem,
Ut sua Apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus; tunc Andream devexit Achivis,
Timotheumque Asia. Geminis ita turribus extat
Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ;
Verius hoc similis Romanis culmine muris,

Quod

V. 321. *Ut Constantino*. Ea recole, quæ de Sanctorum Translationibus fuse notavi in diss. IX.

V. 325. *Novimus Ambrosio*. Celebrem refert, fuisque peractam temporibus SS. corporum Protasii, & Gervasii inventionem, quæ Mediolanensium Antistiti Ambrosio contigit. De illa S. August. lib. Conf. 9. cap. 7. hæc habet: *Tunc memorato Antistiti tuo* (Ambrosio) *per visum aperuisti, quo loco laterent Martyrum corpora Protasii, & Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras*. Sidon. Apoll. Ep. 1. lib. 7. *Ambrosium duorum Martyrum repertorem* appellat. Videnda etiam Ambrosii ipsius Ep. 14. ad Marcellinam sororem, & Paulinus alter in Ambrosii vita. Fusissime autem omnium Jo: Petrus Puricellius, quo accuratius nemo res Mediolanensium prosequutus est, hanc rem tractat in diss. Nazar. & in Monum. Basil. Ambros. Horum Sanctorum reliquias ad se ipsum ab Ambrosio transmissas meminit Poeta noster in Ep. 12. ad Sever. dum enim reliquias recenset in Fundana Basilica per se conditas ait:

Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Secula Protasium cum pare Gervasio.

V. 326. *Et tunc indice Christo*. Per visionem S. Ambrosio revelata SS. Protasii, & Gervasii corpora testatur etiam, ut nuper vidimus, S. Augustinus præter ipsum Ambrosium ad Marcellinam Ep. 14. Molinæus tamen famosus inter Calvinistas minister lib. 7. contr. Perron. cap. 11. totam hujus inventionis historiam inter commentitias fabulas reiicit. Vir sane & fronte, & mente destitutus, qui tantos Auctores pitissimi hujus eventus testes quasi impiissimos impostores traducere est ausus. S. Aug. iterum hanc rem divinitus factam asseruit lib. 22. de Civ. Dei cap. 8., ubi agens de SS. Protasii, & Gervasii corporibus ait: *Quæ cum laterent, & penitus nescirentur, Episcopo Ambrosio per somnium revelata reperta sunt*.

V. 328. *Reginam*. Ariana labe infecta Imperatrix Justina, ut Paulinus, qui Ambrosii vitam scriptis consignavit, expressum nobis reliquit, Ambrosium oderat, viresque plurimum ejus inimicis augebat. Viso autem tanto miraculo per Sanctissimum Antistitem patrato, coercuit exinde furorem, & a Catholicorum persequutione abstinuit. Hæc quoque Augustinus habet cap. 7. l. 9. Confess. *Unde opportune promeres ad coercendam rabiem femineam, sed regiam &c. Inde illius inimicæ* (Justinæ scilicet) *animus, etsi ad credendi sanitatem non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est*.

V. 336. *Tunc Andream* Mirum in modum discrepant Auctores in assignando tempore, quo SS. Andreæ, Timotheique corpora Constantinopolim fuere translata. Alii enim Constantino, alii Constantio pium opus adjudicant. Certum tamen crediderim, id sub Constantino contigisse, quum Hieronymus duobus in locis id expresse tradat. Advers. Vigilant. agens ironice hæc habet: *Sacrilegus fuit Constantinus Imperator, qui Sanctas Reliquias Andreæ, & Lucæ, & Timothei transtulit Constantinopolim*. Idem quoque de Script. Eccl. in Luca: *Sepultus est*, ait, *Constantinopoli; ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum Reliquiis Andreæ Apostoli translata sunt de Achaja*. Illud quidem verum, eumdem Scriptorem in Addit. ad Euseb. Chron. A. 19. Constantii ita loquutum: *Reliquiæ Apostoli Timothei Constantinopolim invectæ*. Sed exscriptorum vitio potius quam Hieronymi memoriæ tribuendus error. B. Petrus Damiani Serm. 16. de S. Marco: *Vigesimo anno Constantini Cæsaris Lucas de Achaja Constantinopolim translatus est una cum sacris B. Andreæ Apostoli Reliquiis*. Certe Euseb. lib. 4. de vit. Constantini. cap. 60. inquit: αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τὸν δέοντα καιρὸν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ὡς ἐπιτήδειον τὸν τόπον μνήμῃ τῆς τῶν Ἀποστόλων προσρήσεως κοινωνὸν εἰς τὸ ἑαυτοῦ σκῆνος. *Is igitur in opportunum venturæ mortis diem hic locum sibi divina dispensatione præparavit, qui Apostolorum appellatione innotescit, ad suum sepulcrum*. Igitur Ecclesiam Apostolorum Andreæ, & Lucæ Constantinus ædificari mandavit, ut ibi tum Apostolorum ossa, tum suum corpus requiem haberent. Hoc alii multi, & meliores tradunt. Sed Lectorem ad lib. 4. cap. 5. Constantinop. Chr. Cl. viri Du Cangii remitto. Is rem hujusmodi supra cunctos diligentissime examini subjecit.

V. 337. *Geminis ita turribus*. Sancti Regnorum propugnacula, turresque merito vocantur. In hanc rem optime conferri possunt Basilii Magni verba in Or. in XL. Martyr., ubi de Reliquiis eorumdem loquens similia habet: *Hi sunt*, inquit, *qui nostram regionem administrant, & veluti turres quædam cohærentes securitatem ab hostium incursu exhibent, non uno loco se ipsos includentes, sed multis jam locis hospites facti, & multas patrias exornantes*. Theophrid. Abbas serm. 1. de SS. Reliqu. *Unicuique locorum sicut & huic nostro abunde magnas Sanctorum Reliquias accommodat, quatenus dum ab indigenis digne, ac familiaribus honorantur, iidem indigenæ earum perpetua defensione firmentur*.

V. 338. *Constantinopolis*. *Secundam*, & *novam Romam* Constantini urbem dictam pluribus probat eruditionis

fons

Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.
Inde in nos etiam stillavit copia Christi
Dives & in minimis, nam hoc quoque sumsimus istic
Carnis Apostolicæ sacra pignora pulvere Patrum,
Quæ Sanctus nostri Dominusque paterque cubilis,
Et custos animæ nostræ, & tutela salutis
Felix vicina sibi cominus æde recepit,
Quæ reliquis ejus ætate recentior aulis
Exiguos cineres, & magnos servat honores,
Servaturque magis custodibus ipsa Patronis.
Absit enim ut servari unquam videantur egere,
Qui servare solent tamen, & curare suorum
Commoda alumnorum patrio dignantur amore,
Atque dicatorum sibi tutamenta locorum
Diligere. Hoc Sanctis studium pietatis inesse
Spiritibus miranda fide documenta dederunt.
Inde recens etiam paucis opus eloquar orsis,
Dignum etenim Sancti Felicis munera in ipso
Natali ejusdem gratantibus edere verbis.
Non peregrina loquar, neque tempore prisca profabor;

Fini-

sons Du Cangius lib. 1. Const. Chr. cap. 6. Socrates de Constantino loquens lib. 1. cap. 16. hæc habet: *νομοθετῶν δὲ δευτέραν Ῥώμην ὀνομάζεσθαι. Lege denique sancivit, ut secunda Roma Constantinopolis diceretur.* Eaque lex marmoreæ columnæ incisa, quod etiam asserunt Chron. Alex., & Theophanes A. 25. Constantini. Secunda Synodus Oecumenica A. C. 381. celebrata Constantinopolitanæ urbis Episcopo post Romanum privilegia honoris concedit, *διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην, eo quod ipsa sit nova Roma.* Apposite vero ad Paulini verba cecinit Claudian. in Rufin. lib. 2.

Urbs etiam magnæ quæ dicitur æmula Romæ.

Vide Gothofr. ad l. 1. C. Th. de Jure Italiæ.

V. 346. *Rheda capax.* Sanctorum Reliquias in lecticis collocatas transferri consuevisse & nos docuit Paulinus alter in vita S. Ambrosii; agens enim de SS. Protasii, & Gervasii translatione ait: *Sed ubi SS. Martyrum Corpora sunt levata, & in lecticis posita, multorum ibi sanatæ ægritudines perdocentur.*

V. 349. *Clamantia signis.* Post hæc verba excidisse versus videtur.

V. 358. *Ex illo sacri.* Vide quæ de SS. Reliquiarum translatione notavi in diss. XIX.

V. 364. *Nam hoc quoque* Emendandum carmen. *Nam nos quoque.*

V. 365. *Carnis Apostolicæ.* Plures Apostolorum Reliquias in Basilicis Nolanis repositas sæpe testatur Paulinus. In Ep. 12. ad Sever. agens de Reliquiis in Basilica S. Felici sacra conditis ita canit:

Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum Cruce Apostolicos quæ sociant cineres,

De Basilica Fundana loquens ait:

Hic & Apostolicas præsentat gratia vires
Magnis in parvo pulvere pignoribus.
Hic pater Andreas, & magno nomine Lucas &c.

V. 369. *Quæ reliquis ejus,* Hæc eadem est Basilica, quam descripsit Natali IX. ad Nicetam Episcopum, eamque vix perfectam fuisse tum temporis innuit hisce versibus, quibus Nicetæ ad se opportune delato gratulatur, ut

Imperfecta juvet precibus, perfecta Sacerdos
Dedicet————

Tum illam elegantissimis carminibus describit, & Reliquias ibi collocatas recensens addit:

Namque & Apostolici cineres sub cælite mensa
Depositi placidum Christo spirantis odorem
Pulveris inter Sancta sacri libamina reddunt.

Hanc eamdem Basilicam Nat. X. his verbis designat, simulque eosdem Apostolorum cineres memorat:

Currimus ergo fide totum, & prece supplice mixti
Ad vicina mei Felicis limina, & inde
Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
Atque ab Apostolici cineris virtute medelam
Poscimus.——

V. 375. *Atque dicatorum.* Nescio quid adversus Eccle-

siarum

Ordine dimenso quasi candelabra columnas,
Depictas exstare gerunt quæ cuspide ceras,

Lu-

rum nostrarum dedicationes obmurmurent Heterodoxi, quum illas Deo in honorem Sanctorum dedicemus. Sed animadvertant quæso, quam nostro mori suffragetur Paulinus.

V. 392. *Eligeret prædæ*. In Ms. est: *Eligeret præda speciem Cruce*. emendavi.

V. 398. *Quæ cineres &c.* Altaribus quibusque subesse Martyrum corpora, aut ossa solebant. Quin & absque illis aræ sacrari nequibant. Expressus est can. 14. Concilii Carthag. V. id interdicentis. S. Hieron. contra Vigilant. hæc habet ironice: *Male facit ergo Romanus Episcopus, qui super mortuorum hominum Petri, & Pauli secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria*. Synodus VII. Oecum. Can. 7. Ἐπίσκοπος χωρὶς ἁγίων λειψάνων καθιερῶν ναὸν καθαιρείσθω, ὡς παραβεβηκὼς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. *Episcopus absque sacris Reliquiis consecrans templum deponatur, ut ille, qui Ecclesiasticas traditiones transgreditur*. Hoc aliæ Synodi statuere. Præterire etiam nolo egregium S. Ambrosii locum in Ep. ad Marcellinam, ubi SS. Protasii, & Gervasii inventione exposita ita ad populum se dixisse ait: *Succedant victimæ triumphales in locum, ubi Christus hostia est. Sed ille super altare, qui omnibus passus est; isti sub altari, qui illius redempti sunt passione &c.*

V. 398. *Altaria*. Rosvveidus in Addend. ad notas in Paulini locum Ep. 12. ad Sever. *Reliquiis Apostolorum, & Martyrum intra Absidem trichora sub altaria sacratis*, prioribus Ecclesiæ temporibus unicum altare in templis fuisse censet. Salmas. in Solin. Polyhist. pag. 1213. hæc ait: *De trichoris altaribus urge, Unicum tantum altare in templis Paulini tempore habebatur*. Tum laudata verba ita corrigit: *intra Absidem trichoram sub altari sacratis*. Verum non ita certum est, unum Altare antiquitus sacris in ædibus constitutum. En ipse Paulinus in una Basilica memorat:

Quæ cineres reverenda tegunt altaria sacros.

Ipse in Ep. 12. ad Sever.

Divinum veneranda tegunt Altaria fœdus
Compositis sacra cum Cruce Martyribus.

Iterum: *Sancta Dei geminum velant Altaria honorem,*
Cum Cruce Apostolicos quæ sociant cineres.

Verum quidem est, Paulino rationem carminis suadere potuisse, ut plurali numero pro singulari uteretur. Sed ab ipso etiam pluralem numerum soluta in oratione usurpatum ostendam. Agit in ead. Ep. de consecranda una Basilica, ad quod opus Martyrum reliquiæ satis erant, *Quorum Martyrum*, inquit Paulinus, *venerandi cineris fine Crucis consortio subiiciatur altaribus, hic apertius titulus indicabit*. Sed & in Ep. XI. ad Sever. de Basilica per Helenam Augustam Hierosolymæ condita ait: *Dignoque mox ambitu consecratam condita in Passionis loco Basilica, quæ auratis corusca laquearibus, & aureis dives Altaribus arcano positam Sacrario Crucem servat*. Verum audiamus & magnum Ambrosium in Ep. 4. lib. 2. ad Marcellinam. Refert ille celebrem de Portiana Basilica adversus Arianos defensa historiam. Inclusus ipse cum plebe immissos per vim armatos intrepidus sustinebat; quum repente nunciatur pax ab Imperatore reddita: *Certatim*, inquit, *hoc nunciare milites, irruentes in Altaria osculis significare pacis insigne*. Ergo non unum Altare, sed plura. S. Greg. M. l. 5. Ep. 50. ad Pallad. Ecclesiæ meminit, in qua *XIII. Altaria* collocata. In Cœmeteriis item, quæ sub Ethnicorum Imperio Ecclesiæ erant, idem est observare. Unum ex iis describit Aringhus Rom. Subterr. l. 3. c. 22., & non pauca altaria Martyrum tumulis superposita monet. Quanto id usitatius futurum fuit, quum Religioni libertas reddita, pluraque Sanctorum Corpora in una eademque Ecclesia plerumque conderentur? Ad alia propero.

V. 401. *Sed specie*. Desideratur heic vox aliqua. Ceterum & in præcedentibus aliquid deesse videtur; tenebris quippe scatent.

V. 402. *Multa etenim solerans*. Consule diss. XVI. de Ecclesiarum ornamentis, quam ad hæc explicanda, ne in notis nimium prolixus essem, ad libri calcem reservatam volui.

V. 409. *Ordine dimenso*. Candelabra antiquitus in Christianorum Sacris adhibita. Id satis in præt. diss. probavi. Juvat nunc apponere S. Clementis auctoritatem in Ep. ad Jacob., licet enim tanti Pontificis illam esse genuinum fœtum & ego vix arbitrer, adhuc apud antiquos venerabilis fuit: ait igitur: *De vasis seu sacris ita gerendum est: Altaris palla, canthara, candelabrum, & velum, si fuerint vetustate consumta, incendio dentur*. Quam vero magnifica forent candelabra, hinc disce, ubi dicuntur columnarum ad instar extructa.

V. 410. *Depictas exstare*. Non ausim *exstare* illud aut corrigere, aut immutare. Aliorum id erit. Olim quo-

Ut pariter gemmis gauderet dives, & auro.
Sed tantum sceleris magni cumulatus iniquo
Pondere, peccato mansit gravis, & levis ære.
Sacrilegum sua pœna manet, sua præda latronem
Deseruit. Spolio furti, non crimine, nudus
Vivit inops fructu, sed vulnere fraudis abundans.
Quamquam illum non hoc magno sine numine Christi
Consilioque putem permissum crimen adesse,
Ut, quia vel quicquam de sacris tollere rebus
Mente recepisset, sineretur ad illa venire
In quibus admissi impietas insignior esset.
Ante dies paucos idem confugerat illuc
Militiam simulans fugere, & susceptus amice
Hospes ab æditiis sacram curantibus aulam,
Toto pœne latens ubi mense, cubilia, somnos,

Tem-

que pingebantur cerei, idemque mos in Ecclesia perdurat. Paulin. Natal. VI.

Asi alii pictis accendant lumina ceris.

V. 411. *Lumina ut inclusis.* Idem Paulin. Natal. III. cecinit.

Lumina ceratis adolentur odora papyris.

Mos fuit tum Ethnicis, tum Christianis scyrpum papyri speciem cera circumdare, atque ex illo candelas efformare. Plinius cap. 27. lib. 16. de scyrpis loquens: *E quibus detracto cortice candelæ luminibus, & funeribus serviunt.* Sunt etiam Antipatri carmina apud Suidam in hanc rem.

Λαμπάδα κηροχίτωνα κρόνου τυφήρεα λύχνον
Χοίνῳ, κ λεπτῷ σφιγγόμενον παπύρῳ.

Quæ sic verto: *Lampadem, ceream tunicam habentem, Saturni ardentem lucernam junco, & levi constrictam papyro.*

V. 412. *Fixi laquearibus.* Virgil. lib. 1. Æneid. ita:

——Dependent lychni laquearibus altis
Incensi——

Ipse Paulinus Nat. VI.

Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent.

Et Natal. IX. ——— *tectoque superne*

Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funibus, undantes flammas levis aura fatigat.

V. 414. *Qui specie arborea.* Lucernas graphice describit, quæ *lumiere* Italice nuncupantur, quæque Mediolani arte mira elaborari solent. Hæ pluribus constant ramis, aut brachiis ab uno stipite, aut a medio orbe in circulum tendentibus. Singuli rami cereis suis in cacumine gravantur, & pendentes circum undique crystalli baccas ita gerunt, ut lumen in illas impingens nobili varietate iteretur.

V. 416. *Vitreolæ.* En tibi vitreæ illæ baccæ, quas modo memorabam.

V. 427. *Altaris ab ora.* Etiam ævo Paulini suspendabantur lampades ad altaris latus. Hinc ille Natal. III.

Clara coronantur densis altaria lychnis.

V. 441. *Permissum crimen:* Certe male positum illud *adesse*. Emendo itaque *Permissum crimen adisse*, aut adire.

V. 445. *Confugerat illuc.* Ecclesiarum immunitatem, seu asylum multis exemplis illustrat V. C. Gothofr. tom. 3. Cod. Th. tit. 45. l. 1. de his qui ad Eccl. confug. Hanc statuerunt postea Impp. Theodosius, ac Valentinianus l. 4. eod. tit. *Pateant*, inquiunt, *Summi Dei templa timentibus. Nec sola altaria, & oratorium templi circumjectum ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita* &c. Idem experimitur in altera Theodosii jun. Lege, super quibus consulendus laudatus Gothofredus.

V. 447. *Ab æditis.* Æditus apud veteres *æditimus* etiam dicebatur, & sacræ ædis custos hoc nomine insigniebatur. Ab Ethnicis ad Christianos vocabulum translatum. Æditui autem nil aliud sunt, quam Ostiarii, quorum Ordo in Ecclesia Dei ab ipsis ejus incunabulis viguit. Hinc apud Græcos Ostiariorum Ordo Νεωκόρων τάξις appellatur, quod nomen proprie *æditum* sonat. Paulini vero nostri locus in Ep. 6 ad Sever. ab his lucem accipiet. Inquit is: *Repentina vi multitudinis, sed credo ipsius ordinatione correptus, & Presbyteratu initiatus sum, fateor, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia & ab Æditui nomine, & officio optavi sacram incipere servitutem) sed* &c. Vides itaque etiam Paulini tempore Ostiarii munus primum Clericatus gradum extitisse.

V. 448. *Toto pœne latens.* In lege superius memorata Imperatores immunitatem multis etiam Ecclesiæ adjacen-

Nec miraturum vigilem, si forte tenebras
Cerneret obducto subducere culmine lychno,
More putaturus noctem, non crimine, factam.
Non igitur quasi fur, quod erat latro, sed quasi custos
Aufert inlicitam securus prædo rapinam,
Nec fugit, impavidusque manet. Tegit una latentem
Cellula de multis, quæ per latera undique magnis
Adpositæ tectis præbent secura sepultis
Hospitia. Harum una fur abditur, atque ubi mane
Claustra patere videt, reserata prosilit aula,

Et

centibus locis concesserant, rationemque pietatis hanc adferunt: *Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ut in ipso Dei Templo, & sacrosanctis altaribus confugientium quemquam mane, vel vespere cubare, vel pernoctare liceat.* Fur igitur iste in ipsa Basilica somnos carpere non solebat.

V. 453. *Primos ubi somnos.* Hinc disce Ostiariis necessitatem impositam in Ecclesiis noctu cubandi, ibique vigilias ducendi. Consule Hallier. p. 2. art. 1. cap. 1. de Sacr. Elect. & Morin. de Sacr. Ordin. Etiamnum in Metropolitana Mediolani Ecclesia id moris retinetur.

V. 460. *Qua Crucis instar.* Instar hic sumendum pro imagine, forma, aut figura. Id alibi in hoc Natali occurrit:

Ante tamen, quia res hoc postulat, ipsius instar
Enarrabo Crucis——————

Nat. XIII. *Ipsius instar erit Domino puer iste beatus*
Arboris——————

Hoc est *imago*. Fuit hoc etiam Latio meliori vocabulum. Virg. l. 6. Æneid. ——*Quantum instar in ipso est!* Videlicet *exemplar*. Ulpian. in l. si stipulatio ff. de novi op. nunciat. ait: *Si proponatur instar quoddam, & quasi facies quædam operis facta.*

V. 461. *Transverso limite.* Limes transversus alius non est quam trabs transversa, quæ lateralia Crucis brachia constituit. Hanc infra ita designat:

Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

S. Aug. tract. 118. in Johann. *Crux facta est in transverso ligno, quo extenduntur pendentis manus.* Duo itaque ex his Cantharulis Crucis Sanctæ lateralibus brachiis superponebantur. Crucem elegantissime elaboratam Aringhus profert lib. 2. cap. 22. pag. 381. Rom. Subterr., in cujus brachiis candelabra duo itidem superposita cernuntur. Hujus ad instar sitos fuisse Crucis Paulinianæ Cantharulos crediderim, quum nulla catenæ mentio occurrat, qua hi regerentur, uti de alio mox videbimus. Hincmarus Rem. Episc. in S. Remigii vita apud Surium id. Januar.: *Assumta igitur palla de Beati sepulcro, componunt eam in modum feretri, accensisque super Crucem cereis, atque super ceroferariis dant voces in canticis.*

V. 462. *Cantarulos.* Necessario vox corrigenda, ac reponendum *Cantharulos.* Canthari autem species lucernæ fuere, quæ in Ecclesiis suspendebantur altarum lampadum more. Anastas. Bibl. sæpe illorum meminit, & expresse in Silvestro: *Pharum cantharum, ait, ex auro purissimo ante altare, in quo ardet oleum nardinum pisticum, ubi candela ardent.* In Leone 3. *Canthara habentia in medio seros ex argento deauratos. Pharocanthara* alibi etiam occurrunt, & *canthara cerostrata.* Cl. V. Jo. Ciampinus Urbis, ac litterarum decus, in eximio opere de Musivis Canthari figuram exhibet. Frequentius tamen Candelabra per hanc vocem designata arbitror. Hac significatione Canthari nomen in Ambrosianæ Ecclesiæ Ritualibus perdurat. Beroldus vetustissimus hujusce ritus Scriptor, qui in Metropolitanæ Archivo, & in Bibl. Ambros. MS. asservatur, vocabulum non raro usurpat, ut Candelabra designet. Exscribam quædam loca: In Sabbati S. ritibus hæc ait: *Et tunc duo Diaconi de circumstantibus accendunt Cereos, quos tenent cum Cantharis de igne, qui est super Candelabrum majus.* Infra: *Duo Diaconi portant duo Candelabra, quæ vocantur Canthara cum cereis desuper accensis.* Item Paschatis die: *Diaconi portant Candelabra, quæ vocantur Canthara.* Et pluries alibi.

V. 463. Meliori interpunctione heic utendum. Scribere placet *Sustinet. In tribus his scyphulis &c.*

V. 464. *Cum fert festa dies.* Etiam in diurnis Sacris cereos accendi consuevisse hinc disce, de qua re consule Diss. XVI. *Interia* vero lumina relucere dicuntur, quia interdiu accensa Solaris luminis vigore ita premuntur, ut vix ardere cera videatur.

V. 467. *Continuum scyphus.* *Scyphus* tum sacrum vas, in quo vinum ad Missæ Sacrificium detinebatur, tum etiam candelabri, lampadisve species fuit, ita a calicis similitudine appellatus. Cap. 25. & 37. Exodi, & alibi hoc sensu usurpatur *Scyphorum* vox, & in Græca editione σφαιρωτῆρες dicuntur.

V. 478. *Cellula.* Recurre ad Diss. XVII., ubi etiam in Ecclesiis privatos homines sepulcri locum invenisse ostendi, simulque hanc vocem pro viribus illustravi.

V. 509.

Non remeare ... *fitque illicet obvius illi*
Promptus iter relegit, fitque illicet obvius illi
Quidam homo, qui furem, non furem, sed quasi civem
Norat eum. Noster primus rogat, unde viator
Adforet. Ille refert. Rursus de fure rogatus,
Si vidisset eum, respondit at ille, propinquis
Inde locis agere; & regio prope ipsos,
Dum loquerentur, erat monti conjuncta Besævo,
Quintus ab urbe lapis Nola. Sed vesperis ortus
Consilium differt. Placet ut lux crastina rursus
Jungat utrumque sibi. Fit mane; Revertitur index;
Perducit nostros; capitur fur; præda refertur.
Forte sacrata dies inluxerat illa Beati
Natalem Prisci referens, quem Nola celebrat,
Quamvis ille alia Nucerinus Episcopus urbe
Sederit. Ecce ipsam Sancti Felicis in aulam,
Quam tunc solemni populus stipavit honore,
Post Sacra jam solvente pios Antistite cœtus,
Tempore proviso divinitus egredientis
Plebis in occursum subito introducitur ille
Furaces post terga manus nodata revinctus.
Lætitia populus, formidine prædo repletur;
Utque novum ad monstrum tota concurritur Urbe:
Turba furens odiis popularibus ibat in illum;
Lætitia incertos miscebat & ira tumultus.
Pertimui, fateor, ne forte Diabolus illa,
Qua solet, invidia violaret sanguine pompam,
Et pejore prius curaret vulnere vulnus.
Eripitur populo, cellaque includitur ipsa

(*Quod*

V. 509. *Et regio prope*. Claudicat versus, ac propterea addendum Epithetum, dicis causa: *Et regio monstrata propinquis*.

V. 510. *Besævo*. Græcorum aliquorum more V. consonans per B. effert. Apud hos non raro Βεσέβιος, & Βέσβιος nuncupatur Vesuvius. Celebre est Agellii effatum de his Virgilii versibus: *Vicina Vesevo Ora jugo*; ait enim Poetam scripsisse prius *Nola jugo*, at ob negatum a Nolanis aquæ petitæ beneficium pro *Nola* reposuisse *Ora*. Fidem [illegible] Auctori. Vesuvium montem ab urbe Nola quinque passuum millia distare docet quoque Ambr. Leo lib. 2. de Nola cap. 3.

V. 516. *Natalem Prisci*. Nuceriæ duæ. In Umbria una in Picentibus altera. Postrema hæc *Nuceria Paganorum* nominatim dicta, ejusque Episcopus fuit S. Priscus. Ughellus tom. 7. Ital. sacræ hæc de illo profert: *S. Priscus primus hujus Ecclesiæ Episcopus censetur sub Nerone coronatus, cujus dies festus agitur IX. Maii in Martyrol. Rom., de quo Bar. in notis, Ejusque Divus tutelaris*. In Martyrol. hodierno nil tamen de hoc Sancto occurrit, unde Ughellum suspicari licet hallucinatum, ac pro Ferrario Baronium, ejusque notas memorasse. Illi Cathedralis a Nucerinis dicata, ac tutelaris apud illos est semper habitus. Agunt de hoc Sancto ad diem IX. Maii in Act. SS. Cl. Viri Henscherius, & Papebrocius, qui tamen incertam fatentur hujus historiam, sicuti incertissimum etiam est Martyrii tempus. Ego Nucerinis gratulor, quod illustrem ante tot secula S. Episcopi memoriam primus e tenebris eruerim; Quam enim celebris ille fuit, cujus natalitius dies non Nuceriæ modo, sed & in aliis urbibus Paulini tempore colebatur! V. 453.

Pondera, & hinc avidam quasi captus mente latebram
Quærens, luce tamen campis errabat apertis,
Seque latere putans extabat in æquore claro.
Conscia sic mentem impietas cæcaverat, ut nec
Effugeret fugiens, nec celaretur aberrans
Sentibus adversis. Metus hinc, stupor inde nocentem
Miscuerant animam; vitabat strata viarum,
Secretos metuebat iners accedere saltus;
Ipsa etiam in sylvis sibi forte silentia tantum
Clamatura nefas metuens, aut tristia formis
Occursura putans ultricum monstra ferarum.
Inde miser celebri seductus ab aggere juxta
Devius in quodam spatiabatur sibi rure,
Securum ignaris simulans, sed corde timorem
Ut facinus sub veste premens, nam vestis in altum
Succinctæ sinibus clausum mandaverat aurum;
Nam neque vel tacitæ furtum committere terræ
Ausus erat, speculusve cavis de more latronum,
Indicium metuens credendæ fraudis avarus,
Inde suæ tantum tunicæ sua furta nefandus
Crediderat. Quare strictum nudarat amictum
Suspendens fluidam nudato poplite vestem.
Hanc prædo pœnam sceleris tunc semet in ipso
Struxerat, & digne tali est formidine vinctus,
Crederet ut nullis miseri consortia furti,
Ut sceleris tanti contagia solus haberet,
Et sinus illius fieret custodia furti,

Cajus

V. 534. *Tunc ergo*. Textum correxi, ubi *Tunc ego*. Nempe versus claudicabat.

V. 557. *In æquore*. Mendum certe exscriptoris, ac postrum pro *æthere*, aut *aere claro*.

V. 561. *Strata viarum*. Vide quæ de stratis collegi ad vers. 375. Nat. XII., ubi de his fuse.

V. 577. *Hanc prædo*. MS. ita habet: *Hanc sibi prædo pœnam*. Sed sylaba versus abundabat. Errorem Amanuentium reparavi.

V. 581. *Et sinus illius*. Descripserat modo Paulinus tunicam, quæ vulgaribus hominibus in usu fuit. De illa audiendus Quinctilianus lib. XI. *Cui laticlavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant*. Cingebant autem Romani tunicam, & prout libebat, illam contrahebant, aut dimittebant, interdum ita laxabant, ut sinu facto ibi celare aliquid possent. Inquit supra Paulin.

—————— vestis in altum
Succinctæ sinibus clausum mandaverat aurum,
Suspendens fluidam nudato poplite vestem.

Hoc idem fieri solitum docet Plutarchus in Coriolano, ubi Candidatos olim sine tunicis ad Comitia accessisse ait, ne incluso in eisdem auro suffragia mercarentur: Ἄζωστον ἐβούλοντο προσιέναι, καὶ ἀχίτωνα τοῖς πολίταις τὸν δεόμενον ἀρχῆς. *Discinctum volebant, ac sine tunica ad Cives accedere candidatum*. Ovid. Amor. lib. 1.

Quid puerum Veneris pretio prostare jubetis?
Quo pretium condat, non habet ille sinum.

Horat. lib. 2. Sat. 3.

Ferre sinu laxo, donare, & ludere vidi.

Super his Consule Oct. Ferrar. de re vest.

Longinquis exemplis, & ad ultima recursus.
Nunc aliud Felicis opus, quod dextera Christi
Edidit, ut meritum cari monstraret alumni,
Commemorabo pari specimen mirabile signo,
Quod reus ipse tremens confesso prodidit ausu.
Ante tamen, quia res hæc postulat, ipsius instar
Enarrabo Crucis, qualem & pictura biformem
Pingere consuevit, baculo vel stante bicornem,
Vel per quinque tribus dispansam cornua virgis.
Forma Crucis gemina specie componitur, & nunc
Antemnæ speciem navalis imagine mali,
Sive notam Græcis solitam signare trecentos
Explicat existens, cum stipite figitur uno,
Quaque cacumen habet transverso vecte jugatur.
Nunc eadem Crux dissimili compacta paratu
Eloquitur Dominum tamquam monogrammate Christum.
Nam nota, qua bis quinque notat numerante Latino
Calculus, hæc Græcis Chi scribitur, & mediam Rho,
Cujus apex & signa tenet, quod rursus ad ipsam

Cur-

V. 612. *Formæ Crucis*. Elegantissima est Crucis ista descriptio; Hanc duplici modo effingi dicit. Alius Crucem exhibet ejus ad instar, in qua Christus Redemptionem nostram consummavit; alter vero Monogramma, Græcis, Latinisque notum profert. Singula despiciamus.

V. 613. *Antemnæ speciem*. Minutius in Octav. *Signum sane*, ait, *Crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur*. Auctor Poematis de Paschate quod S. Cypriano adscribitur, sed a Beda Victorino Pictav. vindicatur:

Arboris hæc species uno de stipite surgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos,
Sicut plena graves antemnæ carbasa tendunt.

S. Justinus Apol. 2. κατανοήσατε πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ ἄνευ τοῦ σχήματος τούτου διοικεῖται, ἢ κοινωνίαν ἔχειν δύναται. θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται, ἢν μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἱστίον, ἐν τῇ νηῒ σῶον μένῃ. *Considerate omnia, quæ in mundo sunt, an sine signo hoc (Cruce) gubernentur, aut possint præbere sui usum. Mare etenim non secatur, nisi trophæum hoc, quod appellatur malus, salvum in navi maneat*. Auctor. ser. 56. tom. 3. op. S. Ambr. seu ille S. Maximus, seu Ambrosius sit, id luculenter asserit. Origen. Hom. 8. in divers. inquit: *Antemnæ navium, velorum cornua sub figura nostræ Crucis volitant*.

V. 614. *Sive notam Græcis*. Hoc est Tav. Vide quæ congessi in diss. XXI.

V. 617. *Nunc eadem Crux*. Monogramma Christi nomen fuit compendiose scriptum. Hoc in antiquis vexillis, quæ Labara nuncupantur, usitatum fuit, sed præ ceteris sanctiori consilio Constantinus Magnus usurpavit, ex quo Christianorum albo primus nomen suum dedit. Euseb. lib. 2. cap. 8. de vit. Const. hoc signum ὡς ὄντως τιμιώτερον, *aliis pretiosius, ac sanctius*, habitum asserit. Videndus Gretser. in egregio Opere de S. Cruce lib. 2. cap. 38. & sequ. Brentius hæreticus perquam famosus Monogramma a eius nullam habere formam Crucis, sed significare tantum hanc vocem *Christus*. En ut illum Paulinus noster arguit, dum ita loquitur:

Nunc eadem Crux dissimili compacta paratu
Eloquitur Dominum tamquam Monogrammate Christum.

Est hoc plane Crucis exhibere figuram.
Effingebatur autem ita Monogramma.

V. 619. *Nam nota*. Numerus *decem* per X. exprimitur apud Latinos. Hæc eadem littera apud Græcos *Chi* dicitur.

V. 620. *Et mediam Rho* Forte scribendum: *Et media in est Rho*; seu potius *Et media est Rho*.

V. 621. *Et signa tenet*. Ad efformandum Christi Græcum nomen, hoc est Χριστός, utique septem elementa concurrunt, quæ tamen sex melius vocantur quia unum sigma utrobique intervit. Quum vero adnumeraret Paulinus X. P. I. T. O., nihil de Σ. addit. Num pro *Signa* scribendum *Sigma*? Hoc autem elementum dupliciter olim effingebatur, modo enim Σ. & modo C. exaratum invenimus. Illud in nummis antiquioribus Græcis observare est; alterum, restante Spanhemio diss. 2. de Præst. & us. Numism., post Domitiani tempora ita in usu fuit, ut prioris vestigia vix

Littera diversam trina ratione figuram
Perficiens, quia perfectum est mens una, triplex vis.
Alpha itidem mihi Christus, & ω, qui summa supremis
Finibus excelsi pariter complexus, & imi,
Victor & inferna, & pariter cœlestia cepit;
Effractisque Abyssis cœlos penetravit apertos,
Victricem referens superata morte salutem.
Utque illum patriæ junxit victoria dextræ,

Cor-

vix deprehendantur. Adsunt etiam in Inscriptionibus quibusdam Christianorum notæ illæ XC hoc est XPICTOC. *Christus*. Sed quomodo Sigma illud in Monogrammate exprimitur? ut verum fiat, quod hic Paulinus canit:

> ——— *Atque ita sex, quibus omni nomine nomen*
> *Celsius exprimitur, rerum elementa sub uno*
> *Indice.* ———

Et infra: *Sex itaque una notis simul exprimit.* Neque enim Σ. ibidem cernitur. Propterea censeo, alteram ejusdem *Sigma* figuram, nempe C, in Monogrammate constitutam fuisse si partem lineæ rectæ, partemque convexæ litteram Rho constituentium sumamus. Seu potius C idest Sigma efformatur in hemicyclo litteræ P, nempe in ↄ, qui si reflectatur exibet verum C. Aliter Paulinus explicari nequit.

V. 622. *Facit O.* Ita ego reposui, quum in Codice scribatur *facit ω*, non enim Omega, sed Omicron in voce Χριστὸς occurrit. Illud vero satis exprimitur in linea curvata ipsius P.

V. 623. *Facit I.* Dempta ex P. linea curva, purum superest Jota I.

V. 624. *Tau idem stylus.* Posito Jota si lineam transversam ejus cacumini superponas, habes T., cujus altera pars in sinum curvata integrum deinde P. præbebit. Animadverti autem in antiquis Labaris aliquantulum protendi summam lineam ipsius Rho ad sinistram, quæ protensio etiam Paulino dicitur brevis. Hujus observationis exempla ab Aringo petes in Rom. subterr. l. 4. c. 27. pag. 175. & 178. l. 6. c. 50. pag. 685. l. 3. c. 22. pag. 324. Annulum etiam præfatus Aringhus exhibet, in quo Monogramma ita expressum, ut integrum quoque Tau ibi conspicias. Sex itaque litteras, quod infra Paulinus asserit, in Monogrammate delineatas nanciseeris. Neque sensus, neque carmen hic sibi constant. Potius igitur legendum *Tau idem stylus, ipse brevi retro acumine ductus.* Ubi *To idem* refertur ad stylus, nempe *idem stylus I efficit Tau.*

V. 627. *Una tribus.* Virgæ duæ ad constituendum X., una vero dumtaxat ad efformandum P. concurrunt. Et hinc sublime Triadis mysterium educit Paulinus. X. duabus constare virgis subjecta docent carmina.

> *Idque Sacramenti est, gemina quod in utraque virga*
> *Ut deductæ pari fastigia fine supinant,*
> *Infra autem distante pari parili pede constant,*
> *Assi utraque sibi media compage cohærent.*

V. 636. *Cacumina summi.* Mendum nescio an heic lateat. Forte scribendo *summis*, intelligi posset paribus extremis discreta cacumine, idest paribus extremitatibus. Felicius emendent alii.

V. 637. *His intermedio.* Ita lego. Ms. habet: *Has inter medio.*

V. 640. *Extima ligni.* An ex ligno Monogramma efformari solitum? Ne crede. Hic itaque legendum duco *extima signi.*

V. 641. *Quatuor adsingla.* S. Ambr. Serm. 56., seu ut melius dicam, S. Maximus ita scribit: *Cælum quoque ipsum hujus signi figura dispositum est; nam cum quatuor partibus, hoc est Oriente, & Occidente, & Meridiano, & Septentrione distinguitur, quatuor quasi Crucis angulis continetur.* Greg. Nyss. Orat. de Christi Resurr. hæc de Cruce ab Apostolo memorata habet: *Novit enim ea figura quatuor cornibus e medio prævenientibus descripta potentiam, ac providentiam illius, qui ex ipsa pependit, declarari.* S. Hier. (seu quis alius sit Auctor ille) in cap. 11. Marci. *Ipsa species Crucis quid est nisi forma quadrata Mundi?*

V. 645. *Alpha Crucem.* In plurimis Græcorum numismatis, atque in multis veterum Christianorum sepulcralibus notis Monogramma invenias cum litteris A. & ω. utrinque locatis, hoc modo: A ☧ ω. Apposite ad illud Apocal. cap. 1. Ἐγώ εἰμι Α καὶ Ω, λέγει ὁ κύριος ὁ θεός, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν. *Ego sum Alpha, & Omega, principium, & finis, primus, & novissimus.* Clemens Alex. lib. 1. παιδαγ. εἰκότως γοῦν αὖθις ὑπισχνεῖται τοῖς δικαίοις ἀγαθά, ὅτι δὲ σαφῶς ὁ λόγος ἄμφω δηλοῦται Α καὶ Ω, ἀρχὴ, καὶ τέλος. *Merito rursus hæc justis pollicetur Dominus, ut manifeste Verbum utrumque esse ostendatur, Alpha, & Omega, principium, & finis.*

V. 645. *Tribus utraque.* Tres virgæ A. componunt. Duæ etenim in cacumine coeuntes tertiam sinu complectuntur. Similiter Omega tali figura delineatum ω tres exhibet virgas, queis magnum Trinitatis mysterium aperitur.

V. 654.

Parva Corona jubest variis circumdata gemmis.
Hæc quoque Crux Domini tamquam diademate cincta
Emicat æterna vitalis imagine ligni.
Hanc fur ille sui toto de corpore furti
Intactam ferro, quo cetera fregerat, unam
Liquit, & ut capto tunc discinctoque refusis
Vestibus, elapsæ ceciderunt fragmina prædæ.
Visa rei species tunc inventoribus ipsis
Ancipiti motu confudit pectora. Gaudent
Inventis, sed fracta dolent. Cum quærere causam
Incipiunt, cautum simul, audacemque latronem
Mirantes, cæcum fractis, cautumque relictis:
Tunc ille adtonitis crimen, Numenque fatetur,

Mente

V. 654. *Tropæum*. Ita Codex noster, & ad veræ orthographiæ amussim. Bulengerus in Opusc. de Spol. bell. *trophæum* potius legendum censet propter usus constantiam, neque tamen diffitetur, rectius *Tropæum* dici. Verbum e Græcia prodiit, a qua ita exprimitur *τρόπαιον* videlicet *tropæum*. Ger. Jo. Vossius in Etymol. hanc lectionem tuetur. Sane vetusti Codices ita legunt, quos & ego consului, & Virgilianus Codex antiquissimus in Florentina M. Ducis Bibliotheca asservatus sub cura Cl. viri, eximiique in re litteraria fulgoris Antonii Magliabechii *tropæum* non *trophæum* inscriptum habet. Neque ipsa dissentiunt marmora. Vide Dausquium in orthogr.

V. 660. *Æternæ Crucis*. Non purum putumque Monogramma fuit Crux a Paulino descripta, verum vulgaris etiam Crucis imagini junctum erat. Omnia percurri Monogrammatis exempla tum in vetustis nummis, tum in sepulcralibus monimentis, neque mihi utramque hanc effigiem simul copulatam nancisci fas fuit. Unum tantum, atque egregium hujus eruditionis testimonium occurrit apud Aringhum in Rom. Subterr. lib. 2. cap 10. pag. 311. Exhibetur ibi marmorei Sarcophagi ex Vaticano cœmeterio effossi icon, in quo XII. Apostolorum imagines eleganter delineatæ cernuntur. Media inter illos gemmatæ Crucis forma conspicitur, eodem plane modo, quo Crux vulgaris efformatur, nempe transverso ligno. Ab hastæ rectæ superiori cacumine sacrum attollitur Monogramma venusta Corona circumdatum. Hujus ad instar Paulinianam Crucem elaboratam autumo.

V. 663. *Velamine*. Forte scripsit Paulinus: *Velamine clausa altaris faciem &c.* quod puriorem sensum efficeret. Solebant autem altaria velo claudi ad ejus similitudinem, quod olim fuit in Salomonis templo ante Sancta Sanctorum 2. Paralipom. 3., quodque *τετραπέταλον τὸ αἴδιον*, *velum Agyi* vocabatur. Theodoretus lib. 1. Hist. cap. 31. *διακοσμεῖται δὲ τῇ τῷ θείῳ θυσιαστήριον βασιλικοῖς τε παραπετάσμασι*. *Ornabatur autem & Divinum Altare regiis velis*. Conc. Tolet. cap. 7. *Qui insana temeritate abrepti altaria nudantes sacratis vestibus exuunt*. Anastas. in Steph. 2. ait: *In circuitu altaris fecit tetravela alba*. Item: *super altare in Ecclesia S. Laurentii coopertorium fecit*.

V. 664. *Altaris faciem*. Cruces in Altaribus antiquitus collocabantur, quicquid obmurmurent heterodoxi. S. Jo: Chrys. orat. *quod Christus sit Deus*: ait: *in mensa sacra Crux*. Egregius porro est in hanc rem Sozomeni locus lib. 2. cap. 3. Hist. Eccl. ubi narrat Probiano cuidam, qui ex Ethnico Christianus factus, Crucis tamen virtutem non admittebat, oblatum per visionem fuisse *Σημεῖον τοῦ σταυροῦ τὸ ἀνακείμενον ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τῆς ἐνθάδε ἐκκλησίας*, *Crucis signum, seu effigiem, quæ in sacro ejus Ecclesiæ altari collocata erat*. Hanc quidem historiam mendacissimi Centuriatores cent. 4. c. 13. superstitiosam vocant, & a Constantini tempore alienam, a Sozomeno confictam, vel stulte pro vera acceptam. Sed nos non morantur eorum calumniæ. Sigebert. ad A. C. 451. Crucem auream in Altari fuisse docet, quum Episcopus Casatensis Missam celebraret. Hæc recte animadvertit Gretser. cap. 53. lib. 2. de S. Cruce. Quibus adde quæ habet Can. 3. Concil. Turonensis habiti A. 567. (non ut quidam putant 570.) *Ut Corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub Crucis titulo componatur*. Qui canon profecto de Cruce in altari posita intelligendus. Hinc lucem accipit Paulini carmen, de Cruce.

Altaris faciem signo pietatis adornat.

V. 666. *Quæ trutinam*. MS. ita se habebat: *Quæ trutinam æquatæ librata stamine &c.* Emendavi. Recurre ad ea, quæ disserui in Diss. XXI.

V. 667. *Subrectoque jugum*. Ita scribendum duxi, non *subrepto*, ut in MS. Consule eamdem Diss. XXI.

V. 668. *Sive superciliis*. De his in præd. Diss. XXI.

V. 674. *Parva corona*. Crucis Corona circumdatæ pingi solebant. Idem nos edocet Paulin. Ep. 12. ad Sever, ubi sic ait:

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare Crucem, duro spondentem celsa labori

Præ

Et quod noscebas metuens, portando negabas.
Sed tamen impietas tua nec tibi profuit, & nos
Stultitiam confesse tuam, divinaque signa
Fecisti magno Crucis exsultare triumpho.
Ergo relinquamus captum jam incessere furem;
Cui satis ad pœnam est spoliatæ fraudis egestas.
Nunc ad te veneranda Dei Crux verto loquelas,
Gratantesque tua concludam laude profatur.
O Crux magna Dei pietas, Crux gloria Cœli,
Crux æterna salus hominis, Crux terror iniquis,
Et virtus justis, lumenque fidelibus. O Crux,
Quæ terris in carne Deum servire saluti,
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti.
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
Tu destruxisti credentibus eruta fana
Gentibus, humanæ concors tu fibula pacis,
Concilians hominem medii per fœdera Christi,
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera ferri.
Esto columna piis tu semper, & anchora nobis
Ut bene nostra domus maneat, bene classis agatur,
In Cruce fixa Fidem, & de Cruce nacta Coronam.

Præmia; tolle Crucem, qui vis auferre Coronam.
Ibidem: *Ardua florifera Crux cingitur orbe Coronæ.*
Iterum: *Crucem Corona lucido cingit gyro,*
Cui coronæ sunt corona Apostoli.
De Coronis item Crucem ambientibus hæc ibidem sunt:
Sanctorum labor, & merces sibi rite cohærens,
Ardua Crux, pretiumque Crucis sublime Corona.
Greg. Nazianz. in Julian. Orat. 1. idem expressit. [illegible] λεγόμενον, ὅτι θυομένῳ τὰ σπλάγχνα ὡς σταυρὸν ἀναδείξειεν στεφανούμενον, *Ferunt, quum Julianus sacrificaret, victimarum exta coronatam Crucis effigiem illi ostendisse.* Harum Crucium exempla in pluribus Christianorum Impp. numismatis occurrunt. Vide quæ Aringh. in Rom. Subterr. habet, & Gretser. lib. 2. cap. 11. de S. Cruce, & ex eo Rosvveid. in not. ad prælaudatam Paulini Epistolam.

V. 687. *Monte etenim.* Quum pede carmen laboraret, ex conjectura addidi illud *placida.*

V. 711. *Sed tamen impietas.* Aberat in MS. *profuit.* Sensus, & carmen poscebant. Idcirco adjeci.

pauperes alunt. Postremum prodigium agricolis aliis accidit. Juvencam [illegible] ip-so Confessori vovent. Hæc plaustro jungi renuit, & e Dominorum manibus furiosa dilabitur. Sponte dein ipsorum iter comitatur, & non sine miraculo mansuefacta se ad securim sistit. Omnia fuse, atque eleganter a PAULINO canuntur.

POEMA XX.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XII.

SÆPE *boni Domini caris famulantur alumnis*
Mente pia, patrio subjecta tuentur amore
Mancipia, hisque favent cura propiore fovendis,
Quos magis indiguos opis, & virtute carentes
Affectu rimante vident. Et si quis eorum,
Moris ut humani solemnis postulat usus,
Votum aliquod celebrare velit, neque possit egenis
Id patrare opibus, studio curatur herili
Servus inops, cui dives opum, queis pauper egebat,
Contulerit Dominus cumulandæ impendia mensæ.
Hæc mihi conditio est data sub Felice Patrono,
Nulla mihi ex me sint, ut sint mihi cuncta per illum;
Namque ad Natalem nunc ipsius, ut quidem & ante
Præteritis, quibus ista dies mihi floruit, annis,
Non erat unde epulum voti solemne pararem,
Instabatque dies, nec adhuc mihi promta facultas
Ex aliquo suberat; subito ecce Patronus abundans,
Unde dapem instruerem, ... geminos dedit una
Cum junice sues, quorum de carne cibatis
Pauperibus, nos materiam ex animalibus iisdem
Sumsimus, egregiis quoniam miracula signis
Per pecudes ipsas nuper Deus edidit, alta
Dessimulans ratione homines adtendere Christo,

Nec

V. 19. *Cum Junice sues*. Junix est bos femina teneræ ætatis, quæ jam cessavit vitula esse, nec dum tamen ad summam magnitudinem pervenit. Persius Sat. 2.
Tot tibi quum in flamma junicum omenta liquescant.
Plautus Mil. 6.
Quam mox ad stabulum junix recipias sese pabulo.
Papias:
Junices, boves juvenes.
Alexander Jatrosophista lib. 2. Passionum:
Qualia sunt bubula, & de junice pecora.

V. 24.

Adsumendo suum Dominus reparavit in usum;
Consertisque Deo mortalibus, omnia rerum
In speciem primæ fecit revirescere formæ,
Ut nova cuncta forent, cunctis abeunte veterno.
Hanc renovaturus cytharam Deus ipse Magister
Ipse sui positam suspendit in arbore ligni,
Et Cruce peccatum carnis perimente, novavit,
Atque ita mortalem numeris cœlestibus aptam
Composuit Cytharam variis ex gentibus unam,
Omnigenas populos compingens corpus in unum.
Inde lacessitis fidibus de pectine Verbi
Vox Evangelicæ testudinis omnia complet
Laude Dei. Toto Christi chelys aurea mundo
Personat innumeris uno modulamine linguis,
Respondentque Deo paribus nova carmina nervis.
Sed referam ad mea cœpta pedem, nam tempus, & hora est
Promissas afferre dapes, adponere vobis
Prandia sollicitas caste sumenda per aures.
Nec veteri repetam, quæ sum dicturus, ab ævo:
Ante dies paucos istic spectata profabor.
Venerat huc quidam placitum sibi solvere votum
Urbis Abellinæ de finibus advena nostris
Sedibus. Hic porcum studio curante paratum
Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
Cresceret, huc illuc perduxerat; atque ubi venit,
Pingue pecus voti jugulat de more voventum.
Fama suis magnopere gentum accenderat acrem
Ore famem, & cuncti magnæ spe partis hiantes
Tendebant ad opima senes convivia fauces.
Interea largitor inops non partibus æquis
Dividit, & totum sibi corpus habere relinquit,
Et votum complesse putat, lætusque redire
Incipit, ausus eas jumento imponere secum

Relli-

V. 24. *Fidei*. Vocabulum hoc sæpe Paulinus usurpat pen. longa. In Paneg. *Et genus humanum passim sine lege Fidei* Nat. V. *ovans galea, scutoque Fidei*. Et alibi.

V. 32. *Nobis ars una*. Idem Paulin. Nat. IX. dixerat:
Sic Deus omnisonæ modulator, & arbiter unus
Armoniæ, per cuncta moves quam corpora rerum. &c.
Infra Nat. XIII. Cytharæ exemplum allatum repetit.
Omnes ex nobis Cytharam faciamus in unum
Carmen diversis compositum fidibus.

V. 72. *Pingue pecus voti*. Votorum, ac oblationum usum, quæ Sanctis exhibebantur, elucidavi diss. XVIII. ad quam Lectores dimitto.

V. 74. *Ore famem*. Est in MS. *ora famem*. Emendavi.

V. 59.

Nitentem, & genibus rigidis prodire negantem,
Cæcaque vincla, pedem amissum, meritumque ruinæ
Illius, & pœnæ, lacrymosa voce fatentem,
Luce palam manibus grave subvectantibus ægri
Corpus, fida cohors sanctas referebat in aulas,
Orantem medici Felicis ad ipsa reduci
Limina, mox illic certam reperire medelam:
Illum homines interque manus, interque catervas
In sacra vectatum mirantibus atria turbis,
Dispositi trino per longa sedilia cœtu
Obstupuere senes, inopum miserabile vulgus;
Et socio canæ residentes agmine matres.
Præterea multi, sua quos devotio sanctis
Ædibus attulerat diversis eminus oris,
Viderunt insigne pium, cum tempore eodem;
Imo die, tam mira foret mutatio rerum.
Idem homo, qui paulo ante suo digressus ab iisdem
Liminibus gressu, nunc ipse redux alienis
Infertur pedibus, subvecto corpore pendens.
Parte alia stratus, nullo servante sequentum,
Hospitis ante fores etiam nunc carne suilla
Stabat onustus equus, nec quisquam notior illi
Adstiterat, cui cura foret relevare gravatum
Fasce suo, & notis reducem subducere tectis.

Ille

V. 89. *Quasi compede junctis*. In MS. erat *quasi pede conjunctis*.

V. 99. *Hospita tecti*. Potius *Tecta*.

V. 101. *Quem paulatim*. Ita scripsi; male etenim in MS. habetur *Qua paulatim*.

V. 108. *Certam reperire*. Legere mallem: *Certum reperire*, Græca plane poeticaque elegantia.

V. 108. *Certam*. Plus arrideret *Certum*.

V. 111. *Dispositi trino*. Triplex hominum cœtus in veteribus Ecclesiis cernebatur, ibique omnes per longa sedilia dispositi piis precibus operam dabant. Vid. Dodvvel. Diss. Cypr. quinta n. 24. Ex Ecclesiarum reditibus forte unusquisque alebatur. *Senes* primo memorantur, deinde *Inopum miserabile vulgus*, postremo *canæ matres*. De prioribus utique nil dicendum habeo, nisi quod eos Ecclesiis inservisse crediderim, ut ad veteris Legis instar oblationes ad Altare deferrent. Hic usus etiamnum in Metropolitana Mediolani Ecclesia servatur, *Veglonesque* vocantur a Beroldo nostro MS., ac in pluribus aliis vetustis diplomatis. Pauperes ex Ecclesiarum proventibus nutriri solitos fuisse expresse docet Conc. Antioch. can. 25., Chrysost. passim; Possidius in Vitâ S. Aug.; aliique innumeri Patres, ut res majori claritate non egeat.

V. 113. *Et socio canæ*. Hic Diaconissas intelligi pœne certum duco, quarum gradus, & usus in Ecclesia non paucis seculis viguit. Hæ vero nonnisi ætate admodum provectæ ad id muneris admittebantur secundum Apostoli præceptum 1. Timoth. 5. *Ut eligantur viduæ non minus sexaginta annorum, neque bigamæ*. Id confirmat Tertull. lib. de vel. Virg., & lex 27. C. Theod. de Ep. & Cler. De ministerio earum plura docebit Hallier. de Sacr. Elect. par. 2. sect. 5. cap. 2., & Morin. de Sacr. Ord. Earum vestigia in Ambrosianæ Ecclesiæ ritibus permanere certum est mihi, quum Viduæ illæ, quæ hic *Veglonissæ* nuncupantur, oblationes ad sacrum Altare deferendo inserviant: quod itidem veterum Diaconissarum munus fuit, ut S. Hier. in cap. 13. Matth. docet. Tam vero illæ, quam istæ, ex Ecclesiæ proventibus alebantur, testante id can. 103. Conc. Carth. 4., Apost. Constit. lib. 3. cap. 1. 2. 3. &c. Balsamone in cap. 18. & 24. Epist. Basilii ad Amphiloch. Inter alios audiatur S. Hier. in Isai. c. 3. *Nec Ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quæ LX. annorum est*.

V. 134.

Est tamen, est aliquid, fateor, quod dicere possim
Jam mihi mutari grata vice tristia lætis,
Atque ipsas animo jam prosperiora tuenti
Infractis cœpisse malis dulcescere pœnas,
Ex quibus hæc nunc ipsa mihi bene gratia venit,
Quod factum mihi nunc, ut tam cito tangere rursus
Limina Felicis misero veneranda liceret.
Nam mihi si nullus, vel si levis iste fuisset
Casus, ut adreptum possem pertendere cursum,
Tunc magis infelix de prosperitate fuissem
Mansisset mihi culpa nocens, neque vulnus adactum
Intus in ossa animæ sensissem carne rebelli;
Occultasset enim meriti discrimen iniqui
Corporis inlæsi vigor, & vinxisset inertem
Mens durata reum, nisi lapsum pœna ligasset.
Ergo potens medice in Domino tu nomine Christi
Felix, jam satis hoc tibi sit, Dominoque potenti,
Quod non ira mihi, pietas sed amica saluti
Supplicium peperit, devinctam ut corpore culpam
Solveret ecce malum, servumque, fugamque voratem
Iure retraxisti. Injectis pro crimine vinclis
Debitor infelix teneor, constringor, aduror,
Propositus cunctis divini forma timoris.
Mentibus hæc trepidis omnes adtendite, quæ nunc
Me miserum reliquis documento ferre videtis.
Numquid enim hoc errore carent aliqui? Sed in uno
Exemplum fieri placuit, quo sit mea pœna,
Et præjudicium quibus emendatio non est.
Sed jam parce tuo, misero, precor, optime Felix,

Parce

V. 134. *Accidul*. Correctione indigere videtur vox ista, cujus nullum nullum mihi succurrit exemplum.

V. 137. *Complexis postibus*. Sacris Ecclesiarum januis oscula figere usitatum Christianis fuit. S. Jo. Chrys. Hom. 30. in Ep. 2. ad Corinth. Ναὸς ἐσμὲν τοῦ Χριστοῦ. Τὰ τοίνυν πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ, καὶ τὰς εἰσόδους φιλοῦντες. Οὐχ ὁρᾶτε, ὅσοι καὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες. *Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula, & aditum osculamur, quum alii alios osculamur. An non cernitis, quosnam homines etiam hujusce templi vestibulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes, atque ori manum admoventes?* Clarius id exprimit Prudent. in Hymn 2. S. Laurent. περὶ στεφάνων.

Ipsa & Senatus lumina
Quondam Luperci, & Flamines,
Apostolorum, ac Martyrum
Exosculantur limina.

Paulinus infra.

———Dum postibus hæret in ipsis
Felicis Sancti, lambensque per oscula tergit.

Idem Natal. VI. dixerat.

Sternitur ante fores, & postibus oscula figit.
Et lacrymis rigat omne solum, pro limine Sancto
Fusus humi———

V. 159. *Mansisset*. Legebatur in MS. *Mansissetque mihi*. illud *que* supprimendum docuit metri ratio.

V. 231.

Cocta importantur patulis numerosa catinis.
Exsaturata fames inopum gratantia reddit
Verba Deo, & veniam petit, ut placata datori.
Nec mora: Confestim voti ratione soluta,
Debitor ille intus meritæ compage catenæ
Solvitur, & pedibus Domino miserante refectis,
Tamquam liber equus, vel ruptis cassibus ales
Evolat, & cervi salientis imagine currit.
Mira fides oculis obtenditur. Omnia gaudent
Tam facili pietate Dei, tantumque valenti
Felicis merito, ut coram adsit Christus in illo,
Pro meritis hominum moderans in utroque potenter,
Ut resipiscenti medicus sit, & ultor iniquo.
Cernite enim, quantæ fuit illa injuria fraudis,
Qua miser ille prius diviserat inter egentes,
Seque, suem, atque istic ubi totum reddere votum
Debuerat, solum caput, intestinaque porci
Carpserat, & reliquum toto sibi corpore partem
Fecerat imprudens, atque improbus; & tamen ipsa,
Qua miser extiterat, factus mox fraude beatus,
Commutante Deo pietatis verbere culpam.
Talis enim censura Dei est. Sic temperat alti
Pondera judicii Deus arbiter, & Pater, & Rex,
Omnibus ut tacitam moderato examine libret
Justitiam, & levior mixta bonitate potestas
Ante reos moneat, stimulo quam fulminet ullo,
Ut si profuerit præmiis, sine verberis ictu
Salva salus hominis redeat compage remissa.
At si quis sacri monitus terrore flagelli
Noluerit sentire plagam, incuratus abibit,
Servatusque neci perfectam sentiet iram.
Ille igitur miser ante, dehinc mox ipse beatus,
Tali sanatus carnemque animamque medela,
Sed quia cognovit causam, agnoscensque jacentem
Pœnituit, meritum curæ sibimet simul ipse
Repperit, inque brevi est expertus utrumque, quod omne
Justa lege manet Divinæ pacis & iræ
Jus & opus, maneat vindex uti jure superbos
Pœna reos, pietas servet miserata fatentes.

Ergo

V. 232. *Sed quia*. Mihi magis arrideret : *Se quia cognovit*.

V. 242.

Felicis Sancti solium, & projectus in ipso
Limine, tam gelido quam duro in marmore fractus,
Atque dolens jacui, & solus mihi sermo precandi,
Sola fides medicina fuit. Nullum adfore vidi,
Et sensi medicum. Quisnam hic medicus, nisi Christus
Ipse, vel a Christo Felix de nomine Christi,
Et virtute potens? Neutrum illo in tempore sensi,
Et tamen ipse fuit præsens in utroque, velut me
Peccantem argueret cito, sanaretque dolentem.
Par modus in specie varia mihi castigantis,
Parcentisque fuit Domini. Sanator, & ultor
Luminibus latuit, pœna atque medela refulsit.
Nunc ego jam pleno perfectis ordine votis
Ibo domum gaudens medico, totusque Patrono
Æternum Felice, nec amplius ulla verebor
Occursura mihi, velut ante, pericla viarum,
Namque periclum aberit, quia causa est nulla pericli.
Non resoluta fides tamen: alliget, oro, tuus me
Semper amor Felix, istam mihi necte catenam,
Qua tibi me numquam nec mors, nec vita resolvat.
Verum omnes quicumque meos videre dolores,
Inque tuo merito magnis insignibus altam
Conspexere manum Christi, cognoscere debent,

Quan-

V. 242. *Claudentem*. Hoc est *claudicantem*. Vox certe nova, neque Paulino digna, de quo ait S. Hieron. Ep. 13. ad eumdem scribens: *Si quasi extrema manus operi tuo induceretur, nihil dulcius, nihilque Latinius tuis haberemus voluminibus*. An scribendum *Plandentem*? an potius *claudum ante* Historia nota est in Act. Apost. cap. 3.

V. 244. *Speciosæ limine portæ*. Ibid. in Act. ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην ὡραίαν. *Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa*.

V. 249. *Mœstas*. An *Mœstus*?

V. 254. *Non pretium statui*. Celebres admodum sunt Plinii senioris cap. 1. lib. 19. in Medicos querimoniæ; neque minorem plausum assequutus est Leonardus a Capua peritissimus nostri ævi Jatrosophista in lib. *de Medicinæ, ac medicamentorum incertitudine*, quem annis præteritis interdictum vidimus, ac dolemus. Huic addere lubet Bernardinum Ramazzinum V. C., & de Medicina optime meritum, qui in diss. *de Constitutionibus annor.* 1692. 93. & 94. num. XXV. crudelibus Medicis subirascitur, incertamque eorum in medendo methodum eleganter castigat; *gentem rusticam, quæ magis Parocho quam Medico fidit*, fortunatam appellans. Eruditissimus quoque Harvæus non ita pridem dissertationem emisit *de Medicorum dolis, mendaciis &c.* S. Bernardus in Ep. 321. ad Fratres de S. Anastasio: *Propterea*, inquit, *minime competit religioni vestræ medicinas quærere corporales, sed nec expedit saluti*. Ibidem ad remedia spiritualia, quibus major quam humanis inest virtus, confugiendum potius docet. Hunc Doctoris mellistui locum frustra Jo: Molanus in suo Diario cap. 34. mitigare nititur. Refert etiam S. Hier. in Hilarion. vita adductam ad hunc Sanctum fuisse mulierem, quæ omnem substantiam in Medicos se erogasse querebatur, cui Hilarion: *Si quæ Medicis dando perdidisti, pauperibus elargita fuisses, curasset te verus Medicus Jesus Christus*.

V. 309.

Omnibus in terris rerum miracula Christus.
Agricolæ quidam de nostris longius oris
Apula trans urbem Veneventum rura colentes
De grege setigero multis a fœtibus unum,
Lactea adhuc tenero pulsantem sumina rostro,
Excerpsere sibi, & curatum tempore multo
Paverunt in vota suem, & cœpere paratum
Ducere sancitam Sancti Felicis ad aulam,
Corpore de magno ut multos mactatus egenos
Pasceret, & saturo gauderet paupere Martyr.
Sed grave sagina porcus superante pedumque,
Non potuit se ferre diu, primoque viarum
Limine succubuit sibimet, neque deinde moveri
Voce, manu, stimulis potuit. Liquere jacentem,
Hospitibusque suis commendavere relictum
Mœrentes Domini. Mens anxia nutat in anceps;
Nam voti revocare viam pia pectora nolunt,
Rursus Felicis veneratum limina longe
Ire pudet vacuos devoti muneris. Ergo
Ambiguis talis sententia mentibus hæsit,
Et totidem lectos eadem de grege minores
Ad sua vota legunt, quot erat provectus in annos
Ille, sua pressus qui mole manebat ineptus.

Quod

V. 309. *Veneventum*. Beneventum, quod olim, si fides divis, *Maleventum* dicebatur, Ptolomæo vocatur *Venebentus*. Paulinus noster recentiorum more Græcorum V. consonans pro B. usurpat.

V. 311. *Pulsantem sumina*. *Sumen, inis*, mamilla a sugendo dicitur. Lucil. Satyr. lib. 4. apud Nonium.

Quod si nulla potest mulier tam corpore duro
Esse, tamen tenero maneat succusla lacerto,
Et manus uberior lactanti in sumine sidat.

Lamprid. in Alex. Severi vita: *Jussit, ne quis suminatam occideret, ne quis lactantem*. Casaubonus in notis *suminatam* pro *saginatam* explicat, ita tamen ut meliorem sensum arbitretur, si textum corrigat sic legendo: *Ne quis suem suminatam occideret*. Revera *sumen* de suillis mammis proprie usurpatur, & ex illo quoddam farcimen efformabatur Plinio, ac Martiali sæpe memoratum. Salmasius ad eumdem Lampridii locum *Suminatam* censet pro *scropha* intelligendam; & *lactentem* esse *tenerum porculum*. Plin. lib. 11. c. 37. *Sumina* olim sub abdominis appellatione venisse affirmat, quem consulere cuique liberum facio.

V. 315. *Ut multos mactatus*. Oblationes votivas in pauperum subsidium conferri solitas, non semel repetit Paulinus, quia Martyribus id admodum placebat. Et sane in Ecclesia laudabilis olim fuit Agaparum usus, quo nomine pia intra Ecclesias convivia distinguebantur. In iis autem pauperes ex divitum mensa participabant, & caritatis ardor fovebatur. Sed quum inde multa incommoda fluerent, Agapæ e Christianorum cœtu sublatæ. Oblationum tamen usus aliquatenus permansit, easque in Martyrum honorem factas S. Aug. memorat lib. 8. cap. 7. de Civ. Dei, in quarum partem pauperes etiam vocabantur. *Quæcumque*, ait ille, *exhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non Sacra, vel Sacrificia mortuorum, tamquam Deorum. Quicumque etiam epulas suas eo deferunt (quod quidem a Christianis melioribus non fit, & in plerisque terrarum locis nulla talis est consuetudo) tamen quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini.*

V. 327. *Eadem de grege*. Unam de duabus syllabis fecit Paulinus.

V. 333.

Ignota regione viam penetrare subegit,
Quando homines etiam & mentis ratione vigentes,
Perque ignota regi faciles interprete lingua,
Si tamen hi careant duce, quo via luceat illis,
Cæcus in extremis regionibus implicat error.
Quisnam igitur direxit iter suis? unde voluntas,
Qua Dominos sequeretur, ei, vel sensus, ut esset
Conscius ad votum se longa ætate paratum?
Unde hæc cura fuit pecori, quæ rara fideles
Excitat, ut, tamquam proprio culpabilis astu
Pigra remansisset sancto sus cincta timore,
Contractam remanendo sibi, veniendo piare
Curaret culpam, & vitium pensaret inertis
Desidiæ, quamvis sero comitata profectos
Obsequio Dominos? Patet admirabile monstrum
Cœlesti ditione datum .... suis auso
Solus ut iret iter longum; tantoque fuisse
Ingenio porcum, ignotis ut tramite recto
Digereret spatiis: quod & hoc quam grande, quod illum
Trans Veneventanis huc finibus advenientem
Publica seu medii se strata per aggeris audax
Miserit, occursus numquam cepere frequentes.

Sive

V. 333. *Hinc*. An potius *Hunc?*
V. 336. *Impleras solitis*. Quanta gens ad S. Felicis venerationem coiret, sæpe monuit Paulinus. In Nat. III. postquam multos enumeravit populos Nolam idcirco confluentes, addit:

Una dies cunctos vocat, una & Nola receptat,
Totaque plena suis, spatiosaque limina cunctis,
Credas innumeris ut mœnia dilatari
Hospitibus. Sic Nola assurgit imagine Romæ.

V. 340. *Tuguri forte aperti*. Mendum, quod emendare non audeo.
V. 355. *Subegit*. Pro *coegit* usurparent veteres.
V. 375. *Publica seu medii*. Viæ olim *stratæ* appellabantur, unde nomen Italicum *strada*, eo quod silicibus sternerentur. Hinc Paulin. Nat. XIII.

Cum tacita inspirans curam mihi mente juberes
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem.

Idem Sanctus in Carm. ad Cyther. de Via Appia:

Post hæc & ad nos pergere inceptam viam,
Qua stravit aggerem silex,
Cui munitor Appius nomen dedit.

Tibullus quoque ad Messal. scribens:

Namque opibus congesta tuis hic glarea dura
Sternitur, hic apta jungitur arte silex.

Propterea Procopius lib. 1. de Bello Pers. pag. 46. ait: [illegible] *Strata Latino sermone via vocatur silicibus constrata*. Neque hoc interiorum seculorum inventum fuit, sed ipsos melioris seculi Latinos vocabulum istud Auctores habuit. Virgil. 1. Æneid. *Strata viarum* ait. Lucretius quoque:

Strataque jam pedibus populi detrita viarum
Saxea conspicimus————

Hinc noster Nat. XI.

Sustulerant Domini parvam, tectisque cuisque,
Miscuerant; hinc ut domita feritate putantes
Sub juga se facilem docili cervice daturam,
Sollicitant palpante manu, & conantur in artum
Ducere. At illa sibi solitos adludere tactus
Credula, consentit primum, sequiturque vocantes.
Verum ubi jam propiata jugo conspexit habenas,
Cervicique suæ persensit lora parari:
Indignata dolos, & permutata repente
Fit fera, nec cervice jugum, nec vincula collo
Suscipit; & victis manibus, lorisque recussis
Prosilit a cœtu retinentum, & devia longe
Rura petit, fugiens Dominos, adsuetaque tecta.
Nec procul ex oculis hominum de more ferino
Se rapit, & cæcis fugitivam saltibus abdit;
Nam fugiens Dominos abeuntes eminus adstans
Sic fugit, ut non se patiatur rure relinqui.
Denique ubi vinctum gemino bove currere plaustrum
Conspicit, humanum sapit, & quasi conscia voto
Deberi sese, comes incipit esse profectis.
Nec longe comes est: tardis comes orbibus ire
Spernit, & excursu velut insultante gementes
Præter vecta rotas, lenti moliminis agmen
Respicit antevolans, nec jam timet ad juga cogi;
Invisoque prius fit amica, & prævia plaustro,
Donec sacratam ventum Felicis ad aulam.
Illic sponte gradum sistit, seseque vocanti
Adplicat, & tamquam voti rea gaudet in ipso
Stare loco, propriam cui debet victima cædem.
Illa rebellis, & humanis non subdita vinclis
Ducitur ad placidam nullo luctamine mortem,
Intemerata jugis submittens colla securi,
Pauperibus factura cibus de corpore cæso,
Læta suum fundit Dominorum in vota cruorem!

Quo-

——*vitabat strata viarum.* *Strata*, a absque alio additamento usurpabatur etiam Paulini ævo, namque in l. 6. C. Theod. de imag. Imper. edita ab Honorio, & Theod. AA. ita habetur: *Absit, ut nos instructionem via publica, & pontium, stratarumque operam inter sordida munera numeremus.* Vide Gothofr. ad eamdem Legem. Du Fresnium in Gloss. Lat. verb. *strata*, Isidor. l. 15. c. 16. & Juvenc. lib. 2.

V. 377. *Sive per occulos.* Illud *vestigia* nullo verbo sustineri video, quid si legamus: *Sive per occultos regeret vestigia saltus?*

V. 381. *Aere vel vapens.* Ita scripsi. In MS. est *aera*.

V. 395. *Plaustro.* MS. habebat *plaustrum*. Hinc emendavi.

V. 433.

AD

Ergo novem cuncti socia cum prole parentes
Pectore concordi simus ut una chelys.
Æmilius veniat decimus. Tunc denique pleno
Concinet in nobis mystica lex numero.

Singilatim itaque eorum nomina recolamus. Primi omnium memorantur

Turcius ore pio, florente Sxecrius ævo.

Turcius idem est ac Apronianus V. C., qui postea his versibus commendatur:

Apronianum Turciæ gentis decus
Ætate puerum, sensibus carnis senem &c.

Svecrius (si tamen pure hoc nomen in Codice refertur) aut Asterium Turcii Aproniani supra relati filium exhibet, de quo PAULINUS infra:

Ast aliud mihi par lumen in Asterio est &c.

aut Pinianum V. C., de quo mox. Sequuntur puellæ duæ:

————similesque puellæ,
Alsia, qualis erat soror illa Philemonis olim,
Nobilis in titulo, quam signat Epistola Pauli;
Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In Cœlo thalamis.

Unius puellæ nomen elucescit, Eunomiæ nempe, quæ Turcium Apronianum, ac Avitam parentes habebat. Alterius vero supplendum, hoc est Melaniæ junioris, cui Albina mater; hæc etenim una propter ætatem teneram, matrisque præsentiam puella dici potuit. Hoc autem infra melius exprimitur:

Matribus bis duo sunt tribus uno pignora sexu;
Flos geminus, Melani germen, & Eunomia.

Germen Melani pro Melania ponitur, seu quia ex filio senioris Melaniæ prodierat, seu, ut rectius dicamus, Poetarum ac præcipue Græcorum more, quibus familiare est pro nomine recto similia usurpare. Sic *βίη Πριάμοιο, vis Priami*, idest *Priamus*; *ἲς Τηλεμάχοιο, robur Telemachi*, idest *Telemachus*, apud Homerum; *fortis equi vis*, hoc est *equus*, apud Lucretium; & *odora canum vis* pro *canes* apud Virgilium reperiuntur. Quum itaque certum sit, Melaniam hic innui, dubium in Alsiæ nomine exortum est mihi. Siquidem soror Philemonis non *Alsia*, sed Græce Ἀπφία, & in vulgata versione Latina *Appia* recte dicitur, unde si sensus hic habendus: *Qualis fuit Alsia soror Philemonis*, corrigendum nomen, ac *Appia* reponendum. Verum in eam potius sententiam traherer, ut Alsia Melaniæ nomen quoque fuerit; sicque legerem, ut post *Alsia* ponendum comma arbitrarer. Nomen hoc veteribus notum, ut nos non pauca docent marmora, ac ipse textus id præ se ferre videtur; quum enim inferius dicat: *Et simul Eunomia*; oppido nos monet, expressum superius fuisse & alterius puellæ nomen. Hisce succedit Albina ejusdem Melaniæ mater:

Prima chori Albina est.————

Et infra de Melania sermonem habens eam *Albina cum matre* copulat. Inde subsequitur *Herasia: Compar & Hæresia*, seu, ut Diss. 5. dicemus, Therasia illa sit, ac ita corrigendus

Ergo quatuor nati, ac duo patres aperte produntur. De his autem omnibus Differtationes fingillatim posuimus, ad quas Lectorem remittimus. Ceterum fama sanctitatis, piissimæque vitæ, quam ducebat PAULINUS, Nolam illustres illos Romanos adduxerat, ut ibi, abdicato feculo, fibi ac Deo unanimiter viverent. Nimirum illic Monasticam vitam profitebatur PAULINUS, pluresque fub ejus regimine melioris, tutiorisque instituti rudimenta haurire gestiebant. Hinc animadvertes, Pinianum a S. Augustino, & quidem Episcopo, Fratrem appellatum, quo nomine utique illum S. Doctor non compellasset, nisi Monachus faltem laicus iste fuisset. Auctor vitæ S. Melaniæ apud Sur. die 31. Ianuar. Pinianum, ac Melaniam in Siciliam navigasse, ait, *partim quidem ut agros, qui illic erant, venderent; partim autem ut sanctissimum Episcopum PAULINUM viserent, qui erat eis Pater secundum spiritum*. En ut optime universa congruunt. In eo tamen decipitur Auctor iste, quod clarissimam hanc catervam ad PAULINUM officii tantum gratia perrexisse; illud enim iter ab eis susceptum fuit, tum ut instantes Urbi Gothos declinarent, tum ut vitam ibi suam perpetuo Christi servitio manciparent. Certe PAULINUS inquit:

Hos ergo Felix in suo sinu abditos
Mandante Christo condidit tectis suis,
Mecumque sumsit sempiternos hospites &c.

Infra fubdit:

———Socios in tecta recepimus, & nunc
Omnes jure pari Felicis jura tenemus,
Felicisque Patris gremio conjuncta fovemur
Pignora &c.

Tantum enim emicuerat in PAULINO viro antea nobilissimo ac ditissimo rerum fæcularium repudium, ut unus PAULINUS ferme in perfectionis exemplum proponeretur. Vide Ep. Augustini 34. ad eumdem PAULINUM, & 39. ad Licentium, rursusque 59. ad ipsum PAULINUM. Consule Hieronymum itidem in Ep. 34. ad Iulianum, & Sacchinum in PAULINI vita par. 2. Quod autem illustris hic cœtus diu Nolæ moratus non fuerit, in caussa fuisse videtur ingruentium iterum Barbarorum motus, qui servitutem Italiæ minitantes Anno postea 310. impetu funestissimo ipsam Urbem ingressi, cædibus, atque rapinis implevere, atque adeo Campaniam ipsam vastavere. In hoc insuper Natali quum plura proponantur ad tanti Antistitis res gestas illustrandas, omnia pro viribus meis in Diss. 9. & sequentibus expendi.

Immisso Latiis arderet in urbibus hoste!
Nunc itidem placidi spectata potentia Christi
Munere, mactatis pariter cum Rege profano
Hostibus, Augusti pueri victoria pacem
Reddidit; atque annis tener idem, & fortis in armis,
Prævaluit virtute Dei, & mortalia fregit
Robora, sacrilegum Christo superante Tyrannum.
Sed quid ego hinc modo plura loquar, quod non speciale
Esse mei Felicis opus Respublica monstrat?
Pluribus hæc etenim causa est curata patronis,
Ut Romana salus, & publica vita maneret.
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic Martyres omnes,
Quos simul innumeros magnæ tenet ambitus Urbis,
Quosque per innumeras diffuso lumine gentes
Intra Romuleos veneratur Ecclesia fines,
Sollicitas simul impenso duxere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit; sed summa petiti
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

Unde

V. 1. *Candida pax*. Anno præterito, hoc est A. C. 405. *Stilicone II., & Anthemio Coss.*, ut Prosper in Chronico asserit, est ingens de Gothis relata victoria, ac idcirco Anno præsenti 406. pacem Italiæ redditam canit Paulinus. Addidi illud *iterum*, ut carmen in MS. laborans supplerem.

V. 10. *Instantesque Getas*. Paul. Orosius lib. 7. cap. 37 Hist. eadem de Rhadagaiso Gothorum Rege habet: *Hoc igitur*, ait, *Romanis arcibus imminente, fit omnium Paganorum in Urbem concursus*. Et infra: *Hic jam receptus suum Italiæ Romam e proximo trementem terrore quassabat*. S. August. de Civ. Dei lib. 5. cap. 23. hanc Gothorum irruptionem tangit: *Cum Rhadagaisus*, inquit, *Rex Gothorum agmine ingenti, & immani jam in Urbis vicinia constitutus Romanis cervicibus immineret*.

V. 12. *Qui minitabantur*. Paulino adstipulatur Orosius supra laudatus: *Qui* (Rhadagaisus) *ut mos est barbaris gentibus, omnem Romani generis sanguinem Diis suis propinare devoverat*.

V. 20. *Mactatis pariter*. Iterum audiamus Orosium, Rhadagaisi cædem his verbis testantem: *Igitur Rex Rhadagaisus solus spem fugæ sumens clam suos deserens, atque in nostros incidit, a quibus captus, & paulisper retentus, deinde interfectus est*. Augustinus quoque loco citato Barbarum hunc interemptum affirmat.

V. 21. *Augusti pueri*. Natus erat Honorius Augustus Coss. *Richomere, & Clearcho*, videlicet A. C. 384., ut Marcellinus in Chron., Idacius, Socrates lib. 5. cap. 12. afferunt, quamquam Claudianus in 4. Consul. ejusdem Honorii obstare videatur. Igitur Anno 405. vigesimum primum ætatis suæ annum complevit, ac vigesimum & alterum iniit. Nihilo secius *Puer* Paulino dicitur, Poetica certe libertate. Vide quæ infra adnotavi ad v. 158.

V. 27. *Pluribus hæc etenim*. Prodigiose Gothos ad internecionem cæsos, aut in vincula redactos fatentur, quicumque hanc Fidelium Romanorum tempore victoriam. S. Aug. Serm. 29. in Luc. *Deus ostendens, quia non in istis sacrificiis est ipsa temporalis salus, ipsa Regna terrena mutat. Victus est Rhadagaisus, adjuvante Domino, miro modo*. Et Oros. loco laudato: *Contereitum divinitus Rhadagaisum in Fæsulanos montes egit*.

V. 30. *Quos simul innumeros*. Dodwellus inter Protestantes vir erudit. *de paucitate Martyrum* Dissertationem emisit; sed quantum ille a vero aberraverit, hic unus Paulinus docet, quum innumeros in Urbe una Martyres extitisse affirmet. Huic omnino consentit Prudent. in Hymno XI. ad Valerian. de Hippolyto:

Innumeros cineres Sanctorum Romula in Urbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer.

Idem in Hymno S. Laurent.

Vix fama nota est
Quam plena Sanctis Roma sit,
Quam dives Urbanum solum
Sacris sepulcris floreat.

Idem etiam tradidit S. Leo Magnus:

V. 56.

Emersere novi flores, duo germina Christi
Turcius ore pio, florente Secrius ævo,
Et pariter Sanctæ matres, similesque puellæ,
Alfia, qualis erat soror Philemonis olim
Nobilis in titulo, quam signat epistola Pauli,
Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cœlo thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit,
Unguentoque sui perfudit nominis, unde
Tincta comas animæ, & mentis caput uncta pudicum
Debere quemquam plaudere, & confidere,
Quamvis honesta rectus incedat via,
Tamen timere semper offensam pedis,
Donec peractis usque metam cursibus
Palmam petitæ comprehendat gloriæ.
Quare Beatos Martyres, quos extulit
Perfecta virtus in coronam cœlitem,
Justis honoris debiti præconiis

Ce-

V. 56. *Et emeri [illegible]*. Reliquos Natales Heroicorum [illegible] est Paulinus; hunc vario metro ab[illegible]. Hanc illi mentem observasse crediderim, ut [illegible] nomen Poemate compleсteretur; non enim illud Exametris salva metri ratione includi poterat. Ita Rutil. Numatianus in Itiner. quum Volusiani nomen illæsis Prosodiæ legibus carmini commendare non posset, satis habuit desiderium suum testari. Ait ille:

Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quasdam refugit regula dura pedes.

Est hic ille Rufius Volusianus Albinæ inferius memorandæ avunculus, de quo consule Diss. meam IV.

V. 62. *T[illegible] ore pio*. Vide Diss. I.

V. 62. *S[illegible] ævo*. Adeat Lector Diss. II.

V. 64. *Alfia*. Quæ de hoc nomine observavi, habes in Præt. ad hunc Natalem.

V. 64. *Qualis erat*. S. Pauli Epistola ad Philemonem his incipit verbis: [illegible] *Paulus vinctus Christi Jesu, & Timotheus frater, Philemoni [illegible], & [illegible] nostro, & Appiæ carissimæ*. In vulgatis additur: *Sorori carissimæ*, atque ita Paulini ævo scriptum dignoscitur. Hanc vocem ad [illegible] referunt Sacri Interpretes, ut eius in Christo soror secundum Christianæ gentis ritum dicatur; at noster ad Philemonem trahit, illamque eiusdem sororem indigitat. Porro sanctam hanc feminam non sororem, sed uxorem Philemonis extitisse, tum ex Chrysostomo, tum ex Theodoreto, aliisque discimus. Sensit igitur Paulinus, eam uxorem quidem fuisse; attamen in Christo sororem Philemonis appellat, nimirum quia continentiam Christo cum illa voverat Philemon: qui mos non ignotus antiquis probatione haud indiget.

V. 66. *Et simul Eunomia*. Plura de hac S. Virgine retuli in Diss. III.

V. 67. *Quam matris ab ubere*. Hunc pium Christianorum usum illustratum infra reperies in not. ad vers. 262. Nunc sufficiat Prudentius in Hymno S. Laurentii:

Videmus illustres domos
Sexu ex utroque nobiles
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberum.

V. 71. *Debere quemquam*. Deesse ante hæc verba versum aliquem sensus docet, quum a nullo pendeant fulcro illa *debere*, & *timere*. Similia itaque verba hic desiderantur: *Nunquam in terrenis opibus ulla duxi debere quemquam plaudere* &c.

V. 86.

Nam sæpe agonem miles intravit potens,
Victoque semper hoste Confessor rediit;
Sed præparata mente contentus Deus
Servavit illum, non coronam Martyris
Negans, sed addens & coronam Antistitis,
Ut incruento palmam adeptus prœlio,
Et prœliati possideret præmium
Confessionis purpurante laurea,
Vittaque pacis in Sacerdotis stola
Redimitus idem bis coronatus foret
Confessor, atque Presbyter Felix Dei.
Hic ergo votis, quem recolimus, annus
Non est agonis, sed sepulturæ dies,
Quo separata ab invicem substantia
Anima volavit ad Deum, in terram caro
Reversa tumulo conquievit abdita.
Et merito Sanctis iste Natalis dies
Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,

Et

V. 86. *Sive consecratis.* Μάρτυρ Græce, Latine *testis* dicitur. Frequentius tamen usurpata vox Græca. August. lib. 22. contra Faust. cap. 76. hujus nominis significationem expressit: *Per quorum*, ait, *confessiones, passiones, & mortes hoc Deo placuit attestari, Martyres appellantur, qui Latine testes dicuntur.* Isidor. lib. 7. cap. 11. *Martyres, seu testes ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt.*

V. 87. *Dies sacratos.* Quam apertis hic verbis doceat, laudet, ac suadeat Paulinus Festos dies in Sanctorum honorem institutos, etiam lippis patet. Id alibi tetigit, hic plenis testatur encomiis. Totius vero Ecclesiæ Catholicæ calculo quum hic pius olim probaretur usus, impudenter tamen Lutherus in libello de Form. Miss. *Omnium*, ait, *Sanctorum Festa prorsus abroganda putamus.* Et in lib. de cærem. Eccl. servand. *Festa Sanctorum in universum aboleantur.* Cui non pauci Heterodoxi dant manum. Nos Catholici cum Paulino, reliquisque Sanctis Patribus sentientes, sacra celebrabimus Sanctorum Festa; illi vero duce Luthero contenti novam credulis venditabunt sententiam.

V. 99. *A corona Martyris.* Alibi innuimus, S. Felicem Martyrio vitam non consummasse; ac propterea vocatur iste in Nat. XI. *Elogio Martyr*, & alibi *sine sanguine Martyr*. In Natali vero VI. hæc ipsa canit de Felice in cœlum assumto.

Tum nivea sacrum caput ornavere corona,
Sed tamen & roseam Pater addidit, indice Christo;
Purpureoque habitu niveus duplicavit amictus,
Quod meritis utrumque decus. Nam lucida sumsit
Serta quasi placido translatus in æthera letho,
Sed meruit pariter quasi cæsi Martyris ostrum,
Qui Confessor obit &c.

V. 105. *Et coronam Antistitis.* Jure hanc in Cœlis adeptus coronam Felix, quia oblatam respuerat in terris. Exposcebat illum populus post S. Maximi obitum in Antistitem; at ille (sunt Paulini verba Nat. V.)

——————velut indignus, non audet honore
Crescere, testaturque seni magis debita Quinto &c.
Ergo sub hoc etiam Felix Antistite vixit
Presbyter, & crevit meritis, qui crescere sede
Noluit.——————

V. 112. *Hic ergo votis.* S. Felici sacer dies postrid. Id. Janu. celebratur, quemadmodum etiam ævo Paulini factum. Vvandelbert. testis accedit:

Quam nonam & decimam constat Februi ante Kalendas
Esse diem, Felix sacer, & Confessor honorat.

V. 112. *Quem recolimus annus.* A metri regula, & a sensu abhorret illa vox *annus*. Scribe itaque *dies*.

V. 115. *Anima.* Ita scripsi, quum in MS. *animæ* haberetur.

V. 117. *Natalis dies.* Apud antiquos familiares fuit diem Sanctorum emortualem *Natalis* nomine exprimere; quia tum cœlo revera nascebantur. Noster vates Nat. III.

Venis

Mutatur & non ipsa, quæ cunctis venit
Varias meorum carminum causas ferens.
Videamus ergo quid mihi hoc anno novum
Adtulerit, unde vocibus vernem novis.
Non ibo longe, nec procul sumam mihi
Præterita tempore, aut locis absentia.
Adsunt, tenentur ipsa dona cominus:
Videtis omnes munera hoc anno data
Nobis in uno juncta Felicis sinu,
Mancipia Christi, nobiles terræ prius,
Nunc vero cœlo destinatos incolas;
Quos Christus ipse, qui creavit divites,
Hoc pauperavit seculo, in regnum ut suum
Terreni honoris arce dejectos vehat.
Apronianum Turciæ gentis decus,
Ætate puerum, sensibus carnis senem,
Veteri togarum nobilem prosapia,
Sed clariorem Christiano nomine;
Qui mixta veteris, & novi ortus gloria,

Vetus

Venit festa dies cœlo, celeberrima terris,
Natalem Felicis agens, quo corpore terris
Occidit, & Christo superis est natus in astris:

S. August. ser. 10. de Sanctis, seu quisquam alius est illius Auctor, eamdem profert rationem: *Digne Natalem istorum colimus, quos beatius æternæ vitæ mundus edidit, quam Mundo maternorum viscerum partus edidit.* Euseb. Gallicanus, seu Cæsarius Hom. 50. de S. Genesio: *Beatorum Martyrum passiones Natales vocamus dies, quando eos Martyrii vita, & gloriæ fides dum, ingerit mori, genuit æternitati.* His addo Petrum Chrysol. serm. 129., Belet. de div. Off. cap. 4., Amalar. lib. 4. cap. 35. de Eccl. Offic., Raban. lib. 2. de Instit. Cler. cap. 43., Honor. Augustodun. lib. 3. cap. 17., Albin. Comment. in Johan. Evang. lib. 6. cap. 38., aliosque non paucos. De his consule Differt. XIX. infra.

V. 122. *Ego semper istum.* Idem Natali IV.

——————Natalis tuus, o carissime Christo,
Felix, Natali proprio mihi carior.

Vide, quæ congessi in Diss. XII.

V. 130. *Maledictus ergo.* S. Jobum imitatur, diei, qua natus erat, maledicentem. Præter Origenem (seu alius ille sit Auctor) lib. 3. in Job audiendus S. Gregorius lib. 4. Moral. cap. 7. Jobi verba explicans, atque ita concludens: *Quid est ergo diei Nativitatis maledicere, nisi aperte dicere; dies mutabilitatis pereat, & dies æternitatis erumpat?* Juvat etiam adducere verba Philippi in hunc locum. Philippus ille Gennadio memoratus, ac S. Hieronymi discipulus Commentarium in Job edidit, quem nobis infesta ætas eripuit. Quædam illius fragmenta ex vetustissimo Bibliothecæ Ambrosianæ Codice Saxonicis characteribus exarato in reliquis Anecdotorum libris producam, quorum unum in præsentia omittere nolo: *Quidam, ait, dicunt tempora Nativitatis humanæ, quia præterierunt, non posse maledici. Certe ex superfluo maledicunt, quia sunt jam suna peracta transcursibus. Sancti autem inflati spiritu Prophetiæ maledicunt diem Nativitatis humanæ, quod quidem non sine tribulatione sua faciunt; sentiunt quippe in se compatiendo generi humano justitia Dei sententiam mortis inlatam &c.*

V. 150. *Hoc anno data.* Igitur Anno 406. Nolam concesserat Sancta hæc Romanorum cohors.

V. 155. *Pauperavit.* Pauperare est inopem facere. Vox melioribus etiam nota Latinis. Horat. 2. Serm. Sat. 5.

Eripiet quivis oculos mihi citius, quam te
Contemtum cassa nuce pauperet.

Plaut. in Pseud. 20.

——————Nam boni viri
Me pauperant, improbi alunt.

Eamdem vocem in Mil. Glor. repetit. Chromat. Aquilejens. Episcop. Hom. 2. *Qui se causa religionis, ac Fidei seculo pauperarunt.*

V. 157. *Apronianum.* De illo in Diss. I.

V. 158. *Ætate puerum.* Summa dignum est animadversione, quod hic Turcius *puer* nuncupetur: infra enim ait Pinianum Turcio ætate minorem fuisse. At Pinianus cir-

Quibus probata quamlibet Gentilibus
Mens, & voluntas lege naturæ fuit.
Hinc in quibusdam nunc eorum posteris
Veterum subinde vena respondet patrum,
Ut ille quondam Piniani, nunc mei,
Auctor supremus in libertatem fuit
Post Regna dura vindicandis civibus
Lectus, nepotis hujus ortum prætulit,
Qui mente avita persequens superbiam
Potiore causa servitutem depulit
A se met ipso, corporis victor sui;
Pulsoque Regno Diaboli e membris suis,
Jam spiritali pace peccati jugum
Fidelis animæ casta libertas terit;
Et in hoc parentis aliquid illius refert
Puer iste, Christi Consulatum militans,

200 *Quod*

ca A. C. 406. trigesimum, & quod excurrit, vitæ suæ annum agebat. Quum enim Auctor vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31. Janu. Pinianum asserat una cum Melania Deo continentiam vovisse, dum illi ætatis annus 24. excurreret, atque id An. Dom. 399. contigerit, uti ostendi in Diss. VI. manifesto colligitur, Pinianum A. 406. trigesimo saltem in anno ætatis constitutum. Quare quum Turcius etiam *puer* vocetur, qui tamen Pinianum ætate præcellebat, *pueri* vocabulum a Paulino amplificati admodum videtur. Hic ipse Pinianum infra, Julianum in ejus Epithal., & Honorium Imperatorem, dum annus ætatis vigesimus secundus illi foret, eodem *pueri* cognomine afficit. Id quidem nescio, an usum obtinuerit apud Græcos, Latinosve auctores; sed in Sacris Bibliis quandoque *pueri* appellantur ii, qui virilitatem jam attigere. Crediderim, forsan hanc vocem a Paulino de iis usurpari, qui nuper Baptismum suscepissent; ait enim in Ep. 36. ad Macarium de sene quodam recenter baptizato: *Jam in extrema ætatis senecta puer, & malitia parvulus, non solum gratiæ, sed & mentis infantiam gerit.*

V. 164. *Pinianus*. De hoc illustri viro infra consule Diss. VI.

V. 166. *In principe Urbe*. Cur Consulem *in Urbe principe*, nimirum in Urbe Roma, vocat? An alibi tum temporis Consules, ut ad eorum distinctionem Urbis nomen fuerit apponendum? Ita sane. Ad exemplum Urbis in Civitatibus Imperii præclarissimis Consules vocabantur supremi Magistratus. Burdigalæ constitutos Consules nos docuit Ausonius de Clar. Urb. in fine:

Diligo Burdigalam, Romam colo. Civis in hac sum,
Consul in ambabus. Cuna hic, ibi sella curulis.

Exhibet Gruterus septem Inscriptiones pag. 429. & sequ. L. Licinio cuidam positas, qui ter Consul Barcinone fuerat. Memoratur itidem apud illum pag. 358. num 5. alius *in Colonia Assigitana* Consul VI. *Allius Mamercus*. Sic Sidonius Apollin. Consul appellatus fuit, quum revera in patria sua tantum hoc peregerit munus.

V. 167. *Valerius ille*. P. Valerius postea Poplicolæ cognomentum adeptus inter primos Consules numeratus fuit. Ita nos omnes Fasti docent, Livius, Plutarchus in ejus vita, Sigonius, & reliqui Romanæ Scriptores Historiæ. Is Brutum collegam hostili transfixum hasta publice laudavit, Legesque in populi favorem condidit. Ex istius familia Pinianus prodierat.

V. 184. *Quibus probata*. Acris inter Pelagianæ ac Jansenianæ Historiæ Scriptores intercedit quæstio, nempe verum Gentilibus solo naturæ lumine bonum aliquod opus patrare licuerit, an vero omnia eorum facta nomen peccati mererentur. De hujusmodi quæstione legendus magnus Augustini clypeus, & gloria Em. Norisius in Vindiciis Augustin. §. 4., Gonet. disp. 1. de Necess. gratiæ sect. 5. Art. 3. Maced. in lib. advers. Calvin., aliique plurimi præstantissimi Theologi. Apostolus ad Rom. 2. ita scribit: *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt*. S. August. de Spir. & lit. cap. 27., & 28. aliqua ab Infidelibus opera bona fieri asserit, additque rationem, *quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta permanserint*. Hinc Paulinus in Ethoicis ait quædam *lucis emicasse semina*, eisque propterea aliquam in seculo mercedem, quum secundum naturæ documenta operantur, a Deo concessam consentiunt plerique Auctores.

V. 190. *Post regna dura*. Hoc est post durum Regum Imperium, quibus Roma diu paruerat.

205.

Tamquam uno triplex lingua sonet labio.
Tres etenim numero sumus iidem, mentibus unum.
Et plures coeunt in tribus bis animæ.
Quarum cœlestis liber indita nomina servat;
Prima chori Albina est, compar & Herasia.
Jungitur hoc germana jugo, ut sit tertia princeps
Agminis, hymnisonis mater Avita choris.
Matribus bis duo sunt tribus uno pignora sexu,
Flos geminus Melani germen, & Eunomia.
Hæc eadem & nobis maribus sunt pignora; nam quos
Discernit sexus, consociat pietas.
Cum patre Paulino pater æque Turcius iste est,
Sed me ætas, soboles hunc facit esse patrem.
Diverso ex ævo nomen sociamur in unum,
Et non ambo senes, sed tamen ambo pares.
Ergo cohors hæc tota simul, tria nomina matres,
Quatuor in natis, in patribus duo sunt.
Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,
Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.
Pinus enim semper florente cacumine perstans.

Semper

V. 205. *In Urbe, & unc.* Florus lib. 1. cap. 9. enarrata Regum ab Urbe expulsione ita loquitur: *Liber jam hinc Pop. Rom. prima adversus exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum pro gloria, & Imperio, lacessentibus assidue usquequaque finitimis; quippe cum patrii soli gleba nulla esset, sed statim hostile pomœrium, mediusque inter Latium, & Tuscos quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret &c.*

V. 209. *Nam & libertorum.* Consule Diss. VI.

V. 225. *Tres etenim.* Hæc omnia explicui in Præf. ad hunc Natalem.

V. 228. *Albina.* Adeat Lector Diss. IV. ubi multa de hac præclarissima femina.

V. 228 *Compar & Herasia.* Legendum prorsus *compare Therasia*, seu *cum pare Therasia*. Vide Diss. V.

V. 230. *Avita.* De illa quoque Dissertationem III. institui.

V. 232. *Flos geminus.* In Præf. ad hoc Poema elucidavi totum.

V. 238. *Ambo pares.* Mihi magis arrideret hæc lectio: *sed tamen ambo patres.*

V. 241. *Melani conjux.* Ad ea recurre, quæ fusius tractavi in Diss. VII.

V. 245. *Pinus enim semper.* Virgil. in Culice.

Eumastusque virens, & semper florida pinus.

Columella lib. 9. de pabulis apum disputans ait: *Post hæc frequens sit incrementi majoris surculus, ut rosmarinus, & utraque cytisus; est enim sativa, & altera sua sponte; itemque semper virens pinus, & minor ilex.* Hunc Columellæ locum Petrus Victorius lib. 25. cap. 5. variar., Pontan. in Virgil. ad 4 Georg. v. 112. non de pinu arbore, sed de quodam virgulti genere interpretantur, cui perpetua insit viriditas. Salmasius ad Solin. pag. 279. tum apud Virgilium, tum etiam apud Columellam legendum censet *tinus*, non *pinus*. Verum arguuntur viri tanti Paulini testimonio, aperte Arborem, non virgultum, pinum semper florentem appellantis:

Natus ut æternæ vitæ puer arbore ab illa
Susciperet nomen, quæ sine fine viret.

Hæc infra expressius habet. La Cerda ad citatum locum Georg. Pinum deliciis destinatam, ac in hortis

sæpe

Sidereo pariter nomine, & ore micat.
Hunc puerum, & fratrem fecit pia gratia patri,
Nam pariter sancto flumine sunt geniti.
Quos natura gradu diviserat, hos Deus almo
Munere germanos in sua regna vehet.
Ergo novem cuncti socia cum prole parentes,
Pectore concordi simus ut una chelys;
Omnes ex nobis cytharam faciamus in unum
Carmen diversis compositam fidibus.
Æmilius veniat decimus. Tunc denique pleno
Concinet in nobis mystica lex numero.
Hoc etenim numeri in capite, in testudine pacis
Viva salutiferum chorda loquetur opus.
Huic cytharæ plectrum Felix erit. Hoc decachordam
Christus ovans cytharam pectine percutiet.
Quæ cythara in nobis Christo modulante sonabit

Plenam

sæpe locum invenisse evincit, nimirum ad apum utilitatem, quibus mediocres pinos Virgilius, & Columella destinant.

V. 251. *Desudat thæda*. Ita in Codice nostro, & in vetustis MSS. legitur, quamquam Stephani *tedam* absque diphtongo scribere maluerint. Thæda Græce δᾷς, vel δὰς, quasi fax, seu lampas vocatur. Est autem Thæda Pini morbus; nempe quum arbos illa nimia succi abundantia luxuriat, in lignum materiemve oleaginosam ad incendium accommodam migrat. Theophrast. de caus. Plant. lib. 5. cap. 15. Τάχα δὲ καὶ ταῦτα τινὶ δένδρων, καὶ μὴ κακουμένης, ἀλλ' εὐθενούσης, οἷον ἐπὶ τῆς πεύκης, ὅταν αἱ ῥίζαι δᾳδωθῶσι. *Arborum autem genus etiam aliquod forte est, cui corruptio sponte, nec ullo pacto læso, sed bene vigenti eveniat, ut pino, quum radices in thædam mutatæ fuerint*. Ex hoc ligno faces parabantur, quæ in Nuptiis potissimum præferri solebant. Hinc Ovid. Ep. 12. *Pinea tæda* inquit. Columella lib. 5. cap. 10 12. *Fissuram cuneo thadæ pineæ adigito*. De Thædis multa Salmas. in Solin. cap. 33.

V. 259. *Mihi filius*. Pinianum spiritalem Paulini filium etiam innuit Auctor vitæ S. Melaniæ apud Surium die 31. Januar. de Piniano, ac Melania ejus conjuge in Siciliam profectis inquiens: *Ut Sanctissimum Episcopum Paulinum viserent, qui erat eis pater secundum spiritum*.

V. 260. *Asterii*. De isto multa in Diss. II.

V. 262. *Infantem*. Nostrorum temporum Heterodoxi interdum invehuntur in Monachismum, ac in Religiosorum vota. Verum non ita sentiebant priorum seculorum Christiani, quando & ab ipsis incunabulis Deo dicare pueros, puellasque solebant. Hoc de Asterio Paulinus affirmat, dixeratque ante de Eunomia:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cæli thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit.

Augustinus in Psal. 75. hunc eumdem morem nobis insinuat: *Alii virginitatem*, ait, *ab ineunte ætate vovent, ut nihil tale vel experiantur, quale illi experti sunt, & reliquerunt, & isti voverunt plurimum*. Sic SS. Virginum præclarissimæ, ut Tecla, Agnes, Cæcilia, Agatha, Catharina &c. a teneris, ut aiunt, unguiculis Deo dicatæ fuere. S. Melania quoque Piniani uxor, uti habent ejus acta die 31. Janu. ap. Sur., filiam vix natam Deo dicavit: *Nascitur ei puella. Ea, quum primum lucem aspexit, castitatis Soli consecrata fuit, Melana offerente primitias Domino, qui ipsam dederat, ut sic vel consuetudinem habens matrimonii, videretur plurimum tribuere virginitati*. Hinc explicare facillimum erit Hincmari Rem. Episcopi locum in vita S. Remigii, ubi ait, Sanctum hunc, *postquam per viginti, & duos annos in Clericali conditione, in Episcopatu vero septuaginta & quatuor continentissime ministravit, nonagesimo sexto ætatis anno terræ corpus reddidisse*; nam vix natus Remigius Deo sacratus fuit, atque idcirco ab ipsa ejus nativitate Clericatus illius anni ab Hincmaro dinumerantur.

V. 265. *Parente Christi*. Pro *Christi* nomine *Dei* nomen repono. Sed infra repetitur:

Jamque parente Deo.

V. 268. *Sidereo*. Asterius ab *astro*, hoc est *sidere* deducitur; hinc *nomen siderum* Asterio esse Paulinus ait.

V. 273. *Ergo novem*. Vide Præf. ad hoc Poema.

V. 277. *Æmilius*. De isto prolixam Disceptationem habes Diss. VIII.

V. 291.

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,
Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.
Tu mihi cœlestum, si possem adtingere, rerum
Prima salutiferis jecisti semina causis.
Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris,
Ut primum tetigi trepido tua limina gressu,
Admiranda videns operum documenta sacrorum
Pro foribus fervere tuis, ubi corpore humato
Clauderis, & meritis late diffunderis altis,
Toto corde Fidem divini nominis hausi,
Inque tuo gaudens adamavi lumine Christum.
Te Duce fascigerum gessi primævus honorem,
Teque meam moderante manum, servante salutem,
Purus ab humani sanguinis discrimine mansi.
Tunc etiam primæ .... libamina barbæ

Ante

V. 291. *Nunc ad te*. Dungalus in respons. ad Claud. Taurin. hos versus ex Natali XIV. citat, aliosque itidem ex eodem Natali se decerpsisse fatetur, qui tamen omnes Codicis nostri beneficio ad unum & eumdem Natalem XIII. pertinere dignoscuntur. Inde ortus error, Paulinum XV. Natales elucubrasse, quum solum XIV. potius sint reputandi.

V. 298. *Si mihi flumineis*. Celebriores Poetas Poeta noster imitatur, qui hujusmodi verbis sunt usi. Homerus:

Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
Φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Neque si mihi decem linguæ quidem, decem & ora essent, vox & infrangibilis, æreum & mihi pectus inesset. Virgil. 6. Æneid.

Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox &c.——————

Ovid. lib. 1. Trist. Eleg. 4., Silius lib. 9., Claudian. in Paneg. Olybr. & Prob., & alii cecinere. Persius tamen Sat. 5. hunc morem ridere videtur, inquiens:

Vatibus hic mos est centum sibi poscere voces,
Centum ora, & linguas optare in carmina centum &c.

V. 314. *Nam puer*. Sunt qui in dubium revocarunt, an Paulinus in Aquitania cunas fuerit sortitus; sed præter alias auctoritates id evincentes en idem astruitur.

Nam puer occiduis Gallorum advectus ab oris.

Paulinus ergo suum apud Gallos ortum traxit. Infra quoque asseritur:

Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Hæc de se ipso in Galliam profecto loquitur, ubi præterea innuit, parentem suam etiam tum in vivis egisse. Addit se, licet in Hispania morantem, *Gallia* tamen *mente* vixisse. Ceterum Nolam se adhuc puerum concessisse superius iterum testatus est Paulinus, S. Felicem ita alloquens:

——————————————*tibi me*
Mancipium primis donavit Christus ab annis.

V. 321. *Te Duce fascigerum*. De Consulatu S. Paulini prolixe egi in Diss. IX.

V. 323. *Purus ab humani*. Carmen emendandum, ac *sanguinis* vocabulum aut tollendum, aut in metro anteponendum. Placeret

Purus ab humanæ cædis discrimine mansi.

V. 324. *Tunc etiam primæ*. Pes in versu desideratur. Aut epitheto igitur *libamina* sunt jungenda, aut quid aliud interponendum exempli causa. *Tunc etiam primæ, ut mos est, libamina barbæ*. Mos antiquis fuit, quum primum ex ephæbis prodirent, barbam tondere, eamque Deo alicui,

aut

Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Perque jugum carnis duplicata salus animarum
Dilatam unius posset pensare salutem.
Ex illo quamvis alio mihi tramite vita
Curreret, atque alio colerem procul absitus orbe,
Qua maris Oceani circumsonat unditus æstu:
Galla mente tamen numquam divulsus ab ista
Sede fui, semperque sinu Felicis inhæsi,
Inque vicem sensi Felicem adsistere nostris
Rebus in omne bonum, per cuncta, domique, forisque,
Conficienda. Mihi res, & defensio rerum.
Unus erat Felix placato Numine Christi,
Semper & avertens aversa, & prospera præstans.
Tu Felix semper felix mihi, ne miser essem,
Perpetua pater, & custos pietate fuisti.
Cumque laborarem germani sanguine cæsi,
Et consanguineum pareret fraterna periclum

Cau-

aut Penatibus dicare. Theseus Delum hujus rei causa profectus est, ut in ejus vita Plutarchus docet. Statius Thebaid. lib. 8.

Ille genas Phœbo, crinem hic pascebat Iaccho.

Dio lib. 61. de Nerone agens ait: Τρίχας ἐς σφαιρίον τι χρυσοῦν ἐμβαλὼν ἀνέθηκε τῷ Διὶ τῷ Καπιτωλίῳ. *Barbam in sphæram quamdam auream conjiciens dedicavit Jovi Capitolino.* Quod idem Svetonius hisce verbis prodiderat: *Gymnico, quod in septis edebat, inter Buthysiæ apparatum barbam primam posuit, conditamque in auream pixidem, & pretiosissimis margaritis adornatam Jovi Capitolino consecravit.* De hoc more videndi Biciol. Hor. Subcesiv. lib. 7. cap. 5., Alex. ab Alex. Dier. Gen. lib. 1. cap. 26. & lib. 3. cap. 27., & alibi, Cœl. Rhodig. lib. 19. cap. 22. Tiraquell. de Jure primig., Adrian. Jun. lib. 2. de coma, & alii. Quod Ethnici fecere, id & in Christianos translatum hinc discimus. Illi Diis suis; isti Sanctis Martyribus, aut ipsi Deo summo dicabant. E vita S. Vvillelmi Ducis edita per V. C. Mabillonium cap. 23. edocemur, barbam Deo fuisse consecratam a Monachis, qui eam ponebant. Barbæ apud Christianos benedictio fiebat, quum illa tondebatur. Ademarus Cabanensis apud Beslium pag. 328. de Jordano Episc. ait: *Crastino diem barbam benedici jubet, & detondi.* De quo more consule Du Fresnium in Diss. 22. ad Joinvillam pag. 273. Paulinus itaque ante S. Felicis tumulum barbam primam secari voluit, eamque forte S. Confessori dicavit.

V. 327. *Campanis.* Ad ea recurre, quæ fusissime tractavi in Diss. X. ne hic morosus nimium evaderem.

V. 342. *Ergo ubi bis terno.* S. Ambr. Ep. 58. *Scio*, inquit, *plerosque Gentilium gloriari solitos, quod incruentam de administratione provinciali securis revexerint.* De hisce Paulini muneribus vide infra Diss. X.

V. 344. *Soli quondam genitalis.* Nimirum Galliæ, seu Aquitaniæ, ex qua ortum suum traxerat Paulinus.

V. 345. *Inde propinquos.* Burdigalæ in clarissima Aquitaniæ urbe natus est Paulinus, quod Uranius in ejus vita testatur, aut Hebromagi in Castello eidem Urbi proximo, ut Ausonius in Ep. ad eumdem Paulin. innuit. Hinc est, quod Paulinus propinquos vocat Iberos.

V. 347. *Iste me thalamis.* Therasia, de qua Diss. V. vide, Paulino conjux obtigit. Hæc probabili nimium conjectura in Hispaniis nata, fuitque ejus patria fortasse Complutum, nam in Paneg. Celsi Paulinus ait de filio sibi nato:

Quem Complutensi mandavimus urbe propinquis
Conjunctum tumuli fœdere Martyribus.

V. 353. *Qua maris Oceani.* Facili negotio versus emendandus, neque enim Paulinus unquam illud *unditus* excogitavit; sed verbum aliquod mutandum. Petrus Bernardonius elegantissimus Poeta, summoque vir præditus ingenio, ita legendum hunc versum censet:

Quæ maris Oceani circumsona tunditur æstu,

ac propterea corrigendum etiam superiorem, ut sibi sensus constet:

Atque aliam colerem procul absitus oram.

Sed

Et quis me tantæ vel spe modo possessorem
Præstitit esse rei? Quis me rem compulit istam
Spernere pro Christo, ut Christum mihi verteret in rem?
Quis nisi tu, semper mea magna potentia, Felix
Peccatis inimice meis, & amice saluti?
Tu mihi mutasti patriam meliore paratu,
Te mihi pro patria reddens. Tu carnea nobis
Vincula rupisti. Tu nos de labe caduci
Sanguinis exemptos terræ genitalis ab ora
Ad genus emigrare tuum, & cœlestia magnis
Fecisti sperare animis. Tu stemmata nostra
Mutans de pravis mortalibus inter amicos
Cœlestis Domini, & libro signata perenni
Nomina, translato mortalis originis ortu,
Deleri facies morti, transcripta saluti.
Quid simile his habui, cum diceret esse Senator,

Qualia

Sed quamnam Hispaniæ regionem colebat Paulinus? Ausonium audiamus, qui nostro Poetæ in Ep. 24. querulus hæc obiicit:

———————*Me Punica ledit*
Barcino, me bimaris juga ninguida Pyrenæi.

Et infra: *Nunc tibi trans Alpes, & marmoream Pyrenem*
Cæsareæ Augustaque domus Tyrrhenica propter
Tarraco, & ostrifero superaddita Barcino ponto &c.

Verum istæ urbes Tyrrheno tantum mari alluuntur, non vero Oceano. Equidem arbitror in Vasconia plerumque egisse Paulinum. Erat hæc Hispaniæ pars prope Oceanum in Aquitaniæ finibus. Ipse Poeta fidem facit in Ep. 4. ad eumd. Auson.

———————*Quid tu mihi vastos.*
Vasconiæ saltus, & ninguida Pyrenæi
Obiicis hospitia? In primo quasi limine fixus
Hispanæ regionis agam &c.

Non ita tamen Paulinus ibi constitit, quin reliquum Hispaniæ Tarraconensis tractum sæpe inviseret. Hoc alia ejusdem carmina suadent. Ego ad alia progredior.

V. 365. *Jam Rector*. Provinciis Romani Imperii Rectores præficiebantur, quibus summa potestas in fontes, & patrimonia erat. Est Tit. in C. Theod. lib. 1. de Off. Rector. Provinciæ, ubi de his plura. Agunt etiam de illis l. 1. Off. Præf.Præt. Afr. 5. Deo nobis. l. illicitas. ff. de Off. Præsid., & alia Imperatorum edicta. Vide Gothofr. in Not. Dignitat, Pancirol. ad Not. utriusque Imp., & Bulenger. in Imp. Rom.

V. 373. *Egit commercia*. Mallem *egi commercia*, uti etiam in sequenti carmine: *distractis omnibus emi*.

V. 386. *Seque credentibus*. Adderem *ipsum*, ut sit completum carmen:

Fœnore, seque ipsum credentibus efficiet rem.

V. 393. *Mea magna potentia*. Virgiliana imitatio. Ait Venus Æneid. lib. 1. ad Cupidinem:

Nate, meæ vires, mea magna potentia solus.

Statius lib. 1. Theb. ita Venerem inducit loquentem:

Sed dabitur juveni, cui tu mea summa potestas
Nate cupis.

V. 396. *Tu carnea nobis*. Sanctum castitatis propositum innuit, quo se una cum conjuge Therasia Christo dicaverat. Ut enim ad Sacerdotium promoveretur, ab uxoris toro sejungendus erat. Hæc prisca Ecclesiæ consuetudo multis Conciliorum Canonibus roborata invenitur. S. Hier. in Ep. ad Pammach. *Episcopi, Presbyteri, Diaconi aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post Sacerdotium in æternum pudici*. Idem sæpe repetit, & præsertim contra Vigilantium. Arator Subdiac. cap. 30.

Ecclesiæ nunc alma Fides sine fine pudicos
Pontifices jubet esse suos &c.

De hac quæstione plures plura, & præcipue Bellarm. lib. 1. de Clericis; Allatius de consens. utriusque Eccl. Propterea Therasiam *de conjuge sororem Paulini factam* inquit Idacius in Chron.

V. 430.

Felicis tectis mecum metata tuentes
Hospitia, oblitos veterum præcelsa domorum
Culmina, & angustis vicino Martyre cellis
Tutius in parvo spreta ambitione manentes.
Christus enim juxta est modicis, avertitur altis,
Pauperis & tuguri magis arta tigilla frequentat,
Quam præcelsa superbarum fastigia rerum
Ergo ut componam, quæ nunc colo, tecta relatis
Culminibus, quæ nunc habeo, aut habuisse recordor,
Si placet, arbitris sibimet componite justis.
Quæ tam pulcra domus? Quis ager tam fertilis? aut quid
In re mortali fuerit mihi, quam modo in ista
Paupere contribuit Christus, per quem mihi abundat
Dives inexhausto reditu possessio Felix?
Ut vero ex veteri relegam mea prædia censu,
Quicquid erat magnum quondam mihi qualibet in te,
Terra erat, & vacuæ species ventosa figuræ,
Sive aurum, gemmæque forent, erat illa supellex
Vile bonis pretium, pretiosum virus avaris.
Ac modo cassus opum; nec opum, sed verius expers
Damnatorum onerum; secura liber habendi
Paupertate fruor, nec habent inimica sequentum
Vincula, quo teneant nudum. Facile levis exit
Corpore, quem nullis suffocat amoribus illex
Per varias species mundi fallentis imago.
O veneranda mihi, & toto pretiosior orbe

Pau-

V. 430. *Vicino Martyre*. In his eisdem Cellis a se exceptam fuisse Melaniam seniorem scripsit Paulinus in Ep. X. ad Sever. *Tugurium vero nostrum, quod a terra suspensum cœnaculo uno, porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini non solum Sanctis, qui illam plurimi comitabantur, sed etiam divitum illarum catervis non incapaces angustias præbuit.*

V. 433. *Arta tigilla*. Tigillum est *tignum parvum*, seu exigua trabs, ac propterea parum sibi constat sensus. Emendare placet: *magis arta tegilla*. Tegellum nuncupatur *parvum tegmen*, pusillumve tectum. Hoc Poetæ menti magis consonat.

V. 441. *Inexhausto reditu*. *Reditus*, non *redditus* pro proventu apud optimos Auctores in usu fuit: Ovid. lib. 4. de Ponto. Eleg. 5.

Aut populi reditus positam componas ad hastam.

Uberiores reditus Velleio Patreculo dicuntur lib. 2. Hist., & *populi reditus* Plinio lib. 16. cap. 37. memorantur.

V. 443. *Quicquid erat magnum*. Vir profecto ditissimus olim Paulinus fuerit. Præter alios Auctores aperte Ausonius innuit Ep. 24. ad eumdem:

Ne sparsam rapiamque domum, laceraque censum
Per dominos veteris Paulini regna fleamus.

S. Eucherius in Ep. de contemtu Mundi: *Paulinus quoque Nolanus Episcopus peculiare, & beatum Galliæ nostræ exemplum, ingenti quondam divitiarum censu* &c. Venant. Fortun. in Vita S. Martini lib. 2. hæc de Paulino habet.

Dives agris, opulens famulis, locupletus acervis,
Vir censu vastus, late celsus, & ore rotundus,
Ditior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
Et dedit innumeros redimentes crimina nummos.

Mitto Augustin. lib. 1. cap. 10. de Civ. Dei, Prosper. in Chron. ad Annum 4. Arcad. & Honor. Greg. Turon. de Gl. Conf. cap. 107. & reliquos.

V. 450. *Facile levis exit*. S. Hieronymus in Ep. 13. ad

Pau-

Nam cui paupertas tua, quam pro nomine sancto
Proscriptis opibus gaudens Confessor adisti,
Ignorata manet, & qua præditus usque senectam
Conducto Felix coluisti semper in horto?
Propterea similes tibi niteris efficere omnes
Paupertate pia, quos suscipis hospite tecto;
Dissimilis nec enim tibi posset forma coire.
Quantum etenim discors agno lupus, & tenebris lux,
Tantum dispescunt via divitis, & via Christi.
Nam via lata patet, quæ prono lubrica clivo
Vergit in Infernum, qua dites urget avaros
Molibus impulsos propriis in Tartara ferri.
At via, quæ Christi est, quæ Confessoribus almis
Martyribusque patet, paucis iter ardua pandit.
Non capit ergo via hæc fursos, excludit onustos.
Propterea famulum, sectatoremque Beati
Martyris adstringi decet, exutumque molestis
Compedibus tenuem de paupertate salubri,
Atque levem fieri, ut portam penetrare per artam
Possit, & excelsum Domini conscendere montem.
Sed quid ego imprudens discernere pondera rerum?
Pro magis hæc ego pono tuis, pater optime, donis.
Quamlibet hæc quoque sint mihi grandia, parva tamen sunt,

Si

Paulinum nostrum: *Denique, ait, & tu, audita Salvatoris sententia: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me: verba vertis in opera, & nudam Crucem nudus sequens expeditior, & levior scandis scalam Jacob.*

V. 461. *Nec enim sine nomine.* Idem S. Hier. lib. 3. in Matthæum: *Non dixit Christus: qui reliquistis omnia, hoc enim & Crates fecit Philosophus, & multi alii divitias contempserunt; sed qui secuti estis me: quod proprium Apostolorum est, atque credentium.*

V. 462. *Præceptoque cuiquam.* Carmini deest aliquid. Scriberem: *Præceptoque ejus cuiquam.*

V. 473. *Junctis.* Fortasse *junctos.*

V. 477. *Quondam ex divite.* De S. Felice idem Paulinus Nat. IV. dixerat:

——— multoque relictus in auro
Dives opum viguit, quamvis non unicus hæres,
Hermia cum fratre sui cognomine patris
Terrenas divisit opes, cælestia solus
Obtinuit Felix &c.

V. 481. *Conducto Felix.* De eod. S. Confessore Paulin. Nat. V.

——— tria macri jugera ruris
Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti
Possessor ———

Eadem habent Beda, & Marcellus Presbyter in S. Felicis vita.

V. 486. *Tantum dispescunt.* *Dispescere* pro *dissidere* vox inusitata. Fortasse: *tantum discordant*, ut carmen superius docet, in quo dicitur: *agno lupus discors.*

V. 492. *Via hæc fursos.* Placet conjectura hoc in loco Petri Antonii Bernardonii, amœnissimi Poetæ, meique supra omnes familiaris, cui legendum videtur *fartos*, literis nimirum in Codice parumper viciatis. Hoc autem verbum proprie *plenos*, *gravesque cibo* significat, ac Poetæ menti omnino convenit.

Porticibus domibusque suas permitteret aulas.
Ille etiam proprii nobis secreta sepulcri
Sancta revelavit. Paucis venerabile munus
Eloquar, ut magnæ pietatis luceat instar,
Qua nos indignos tanto dignatus amore est,
Ut prope ad arcanum permittens nostra verendum
Lumina ceu propriis sua proderet ossa medullis.
Ergo suam toto vobis loquar ordine causam,
Qua tribuit vicina suis nos cernere membris,
Atque ipsam positi contingere corporis arcam.
Nota loci facies cunctis manet, ut super ipsum
Martyris abstrusi solium, claudente sepulcri
Cancello latus in medio, sit pagina quædam
Marmoris, adfixo argenti vestita metallo.
Ista superficies tabulæ gemino patet ore

Præ-

V. 510. *Per tot retro secula.* Dissertationem XIV. adi, in qua de S. Felice. Ibi adversus vulgarem opinionem de ejus Martyrii tempore plura diximus.

V. 535. *Cancello.* Cancellis circumdari hominum Sanctitate illustrium sepulcra solebant. Paulinus Nat. VII.

Exclusum de plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis corpore verso &c.

Greg. Turon. lib. 6. Hist. Franc. cap. 10. *Qui fures ponentes ad fenestram absidæ cancellum, qui super tumulum cujusdam adjunctus erat &c.* Paulus in libello, quem S. Augustino obtulit Serm. 31. de divers. ait: *Orabam ego quotidie cum magnis lacrymis in loco, ubi est memoria gloriosissimi Martyris Stephani. Die autem Dominico Paschæ, sicut alii, qui præsentes erant, viderunt, dum orans cum magno fletu cancellos tenerem, subito cecidi.* S. Ambr. in Ep. ad Marcellinam: *Formidantibus etiam Clericis jussi eruderari terram eo loci, qui est ante cancellos SS. Felicis & Naboris &c.* Quod idem repetit Paulinus alter in Ambrosii vita. Noster vero infra de aperiendo S. Felicis tumulo ait:

——— *Est primus labor illis*
Cancellos removere loco ———

V. 535. *Sit pagina quædam.* Ita scripsi, quum in MS. haberetur: *Seu pagina quædam.* Sanctorum sepulcra argento, aut auro olim tegebantur. Celebris est hic Mediolani ara, ubi SS. Ambrosii, Protasii, & Gervasii corpora conduntur, quam Angilbertus Archiepiscopus aureis cooperuit laminis. Anno 1468., referente Spondano de Cœmet. Sacr. lib. 1. part. 3. cap. 4 Romæ in sacello S. Petronillæ reperta est arca marmorea candidissima in se duas capsas ligneas continens, unam grandiorem, alteram pueruli capacem, utramque laminis argenteis contectam, Signoque Crucis insignitam. Aut ipsæ arcæ ex argento efformari solebant, harumque exempla petes ab Aringh. in Rom. Subterr. Anno 1695. Ticini sub Confessione, seu altari S. Augustini repertus non dissimilis sarcophagus capsas duas in se continens, quarum altera ex purissimo argento. Diu quæsitum, an ossa inclusa Augustini forent; Sed res adhuc in incerto.

V. 537. *Gemino patet ore.* Sanctorum tumuli ita conditi, ut corpora in capsulis inclusa penitus humi laterent; superiore vero parte aperiebatur in pavimento *foramen* unum, aut geminum, quod in Vita S. Quintini apud Surium 31. Octob., & apud alios *fenestella* nuncupatur, cui circumpositi cancelli, de quibus supra. Hujusmodi imaginem conspicere est in S. Caroli sepulcro hic Mediolani. Per hæc foramina pallæ, oraria, Brandea (hoc nomine apud veteres velamina quædam donabantur) oleaque immittebantur, ut universa per tumuli contactum virtute ex Sanctorum Reliquiis effluente imbuerentur. Greg. Turon. lib. 1. de Glor. Mart. cap. 46. de sepulcro S. Venerandi ait: *Super quod caput quicumque vult per fenestellam immittit precans, quæ necessitas cogit.* Idem de Glor. Conf. cap. 37. lib. 1. Sepulcrum SS. Petri, & Pauli describens: *Qui orare desiderat, reseratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit super sepulcrum, & sic fenestella parvula patefacta &c.* Metaphrastes apud Sur. 11. Jul. S. Euphemiæ Reliquias adinventas refert. In ejus autem sepulcro arca erat, *parvum foramen habens, in quod cum ego quoque indignus aliquando ausus essem manum inferre, & loculum tetigissem, sensi bonum odorem, & gratiam apprehendi.*

V. 538.

Et foveas circum cumulos effundere nigros;
Sic & ab interno Sancti Felicis operto,
Quo magis hoc mirum foret, intervalla dierum
Fecit congestæ miranda eruptio terræ.
Ergo die placita multis opus utile rebus
Arripitur. Cunctos transmittit Episcopus ad nos
Presbyteros. His fabra manus spectantibus instat
Jussa Sacerdotum facere. Est primus labor illis
Cancellos removere loco, curaque sequenti
Hærentes tabulas resolutis tollere clavis.
Verum ubi depressam sub tegmine marmoris arcam
Vidimus irrupta solii compage manentem,

In-

V. 538. *Prabens infusa*. Pius iste mos Christianorum ferat, ut oleum nardumve ad Sanctorum sepulcra deferrent, queis liquoribus curationum gratia communicabatur. En quid Paulinus de hac nardo ferat:

Quæ cineris sancti veniens e sede reposta
Sanctificat medicans arcana spiritus aura.

Infusam nardum solebant reportare immittentes.

Quisquis loco deurrant, nardum exhaurire parantes
Ut sibi jam ferrent ———————

Dixerat Nat. VI.

Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo,
Et medicata pio referant unguenta sepulcro.

Quot autem virtutes oleum, ac nardus e SS. Martyrum tumulis asportata operarentur, pluribus evincere possem. Augustinus unus sat erit, qui lib. 22. cap. 8. de Civ. Dei hæc de filio quodam defuncto habet: *Cumque corpus jaceret exanime, atque a gementibus, & plangentibus exsequiæ pararentur, amicorum ejus quidam inter consolantium verba suggessit, ut ejusdem Martyris oleo corpus perungeretur. Factum est, & revixit.* Hunc morem, oleique benedicti virtutem videant Agiomachi, quam recte ipsi calumnientur. Nos ad alia festinamus.

V. 539. *Quæ cineris sanctis*. Rem hanc mire illustrant Paulini Petricordii carmina lib. 5. de Vita S. Martini, ubi sic ait:

Namque ut sæpe solent præcauto corde Fideles
Vasa oleo opplere, & servandæ adducta saluti
Vel justis offerre viris, vel condere sanctis
Religione locis, quibus aut operatio præsens
Martyrio emeritos prodit virtute patronos &c.
His persæpe locis, quibus hoc vicinia præstat,
Pacificum exponunt per vascula pura liquorem
Desuper infusi mutandum nectere roris,
Qui fluit in sanctum cœlestis gratia succum.

Reliqua sileo apud præfatum Auctorem legenda.

V. 545. *Pro nardo jaculis*. Mendum fortasse latet. *Jaculum* tamen ita explicarem, ut esset vas, aut spongia aliqua in sepulcralem arcam per foramen in cella, ut inde immissa nardus, oleumve extraheretur; *Jaculum enim dicitur, quod ut jaciatur fit*, teste Varrone. Sic Plautus Trucul. 3. *Rete jaculum* vocat:

Tentans benignusne, an bone frugi sies, quasi in piscinam
Rete qui jaculum parat, quando abiit rete pessum abducit.

Melius tamen ita emendarem paucis mutatis.

——————————*mira novitate repletis*
Pro nardo vasclis cumulum &c.

Vasclum pro *vasculum* dicere figura Syncope finit. *Manipis* pro *manipulis*, *duxti* pro *duxisti*, *dispostus* pro *dispositus*, *tablis* pro *tabulis*, *soldis* pro *solidis*, & sexcenta hujusmodi usurparunt antiqui Poetæ. Hanc autem lectionem mirabiliter firmant Paulini alterius carmina nuper laudata:

Pacificum exponunt per VASCULA pura liquorem.

V. 546. *Cum pulvere multo*. Solitum tamen antiquitus fuit e Sanctorum tumulis pulverem asportare, cui curationum virtus haud minor, quam ipsis Reliquiis inerat. Beda lib. 2. Hist. Angl. cap. 3. Beati Ceaddæ Episcopi tumulum hisce describit: *Est autem locus sepulcri tumba lignea in modum domunculæ facta, coopertum habens foramen in pariete, per quod solent hi, qui causa devotionis illo adveniunt, manum suam immittere, ac partem pulveris inde assumere.* De hac re consulendus Jo: Ferrandus e Soc. Jes. lib. 1. cap 3. Disquis. Reliqu.

V. 550. *Scrutari & penitam*. Idest *intrinsecam*. *Penitus* adjectivum exemplis meliorum non caret. Plaut. Asin. 3. *Age quæso hercle usque ex penitis faucibus*. Catull. in carm. nupt. *At non minus quam tu pectore uritur intimo Flamma sed penita magis*. Hinc *penitissimus*, & *penitior* apud veteres Latinos.

V. 552. *Ne quid*. In MS. est: *Et quid*. Emendavi.

V. 568. *Jussa Sacerdotum*. Primis Ecclesiæ seculis *Sacerdotis* nomen Episcopis solis tribui solitum. Mos iste paulatim fractus, & inde ad Presbyteros vox passim delata; unde

Plura etiam memoranda manent. Sed maxima multis
Excerpenda monet moderandi regula libri.
Omnibus exstructis operum, quæ stare videntur,
Diversis extare modis excelsa per aulas,
Et per vestibula exstentis circumdata late
Porticibus, solum simul omnia munus aquarum
Tecta videbantur mœstis orare colonis.
Ipsum etiam, fateor, querula jam voce solebam
Felicem incusare meum, quasi segniter istis
Instaret votis, quod aquæ consortia nobis

Tam

unde Rabanus lib. 1. de Instit. Cler. cap. 5. *Sacerdos vocari potest sive Episcopus sit, sive Presbyter*. Cui præivit Honorius Augustod. lib. 1. cap. 182. Apud veteres vero, puta apud Cyprianum, Augustinum, aliosque solis semper, aut plerumque defertur hoc nomen Episcopis. S. Ambrosius lib. 5. Ep. 30. *S. Damasus Romanæ Ecclesiæ Sacerdos*. Greg. Turon. lib. de Glor. Conf. cap. 107. de Paulino nostro loquens: *Decedente Sacerdote apud Nolanam Urbem, ipse in locum Episcopi subrogatus*. Paulinus ipse in Epith. agens de Æmilio Beneventano Episcopo hæc ait:

Posterius natus senior, quia sede Sacerdos
Gestat Apostolicam pectore canitiem.

Supra. *Sancta Sacerdotis veneranda pignora pacto*
Junguntur ——————

Hoc est Memoris Episcopi. De hac re vide etiam la Cerda in Advers. Sacr. cap. 39. n. 13. Appellabantur vero Presbyteri *secundi ordinis Sacerdotes*, ut videri potest apud Sidonium Ep. 25. lib. 4., & apud alios. Episcopi vero *primi ordinis Sacerdotes* dicti. Hæc tamen vox Presbyteros ipsos hic significare posset, quum plurali numero efferatur, & Nolæ tunc temporis unus memoraretur Episcopus. Non ausim nihilominus asserere; sed potius pro *Sacerdotum Sacerdotis* reponendum arbitrarer.

V. 575. *Involumi folio*. Octo sequentia carmina perperam ex Nat. XIV. retulit Dungalus. Tu vide quanto hæc emendatiora nunc prodeant.

V. 586. *Excitis pariter*. Quum tempore Paulini haud ita exploratum foret, statimne a morte, an post extremum Judicium piorum animæ ad visionem Dei, gloriamque perennem admitterentur, Paulinum suspicabar in hujusmodi quæstione ambiguum stetisse, & aliorum quorumjam Patrum itidem his ancipitum exempla fuisse sequutum. Ex hoc versu satis ejus opinionem deprehendisse mihi videbar, & evidentius ex Ep. 12. ad Sever., ubi de Claro homine sancto jam defuncto ita canit:

Sive Patrum fusus recubas, dominive sub ara
Conditus, aut sacro possessis in nemore:
Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare sub æterna pace beatus agis.

Verum P. Eustachius a S. Ubaldo Congr. Erem. S. Aug. Excalc. V. C. & exquisita eruditione refertus, Paulinum, si ejus verba expendantur, recte sensisse me monuit. Et revera Sanctum Poetam hoc versu completam illam beatitatem innuisse, qua post supremum Judicii diem corpore etiam glorificati fruentur Sancti, facile nobis persuadere possumus. Memorata vero nuper carmina ad Severum de loco dumtaxat, ubi nunc detineantur Fidelium animæ, Paulinum ambigere testantur; Gloriam enim Sanctis ante corporum resurrectionem collatam tantum abest ut eat inficias, quin illam expresse afferat, quum ait:

Qualibet in regione poli situs, aut Paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis.

Hinc ejus opem apud Deum implorat. Sæpe vero S. Felicem Cœlo redditum canit Paulinus. Nat. I. inquit:

Factus in æthereum sine sanguine Martyr honorem.

Nat. III. *Occidis, & Christo superis es natus in astris,*
Cælestem nactus sine sanguine Martyr honorem.

Natal. VI. expresse S. Felicis gloriam testatur:

——————*Superis Felicis mente fruuntur,*
Corpore nos, animæque potentis spiritus illic
Vivit, & hic meritum. ——————

Defunctum Felicem ait per Angelos delatum

Regis in adspectum, summique parentis ad ora.

Tribus illum coronis donatum exhibet, subditque:

——————*tenet ergo & præmia passi*
Quoi prompta virtute fuit, nec pacis honore
Ornatusque caret. ——————

Igitur de loco, ubi Fidelium animæ detinerentur, non vero de eorum beatitate aliquantulum dubitasse Paulinus videtur.

V. 602. *Ipsum etiam, fateor*. Hunc aquarum defectum tetigit Paulinus Nat. IX.

Forsitan hæc inter cupidus spectacula quæras,
Unde replenda sit hæc fontibus area dives,
Cum procul urbs, & ductus aquæ prope nullus ab Urbe
Exiguam huc tenui demittat limite guttam.
Respondebo: nihil propria nos fidere dextra,
Nil ope terrena confidere: cuncta potenti
Deposuisse Deo, & fontes præsumere Cœlo.

V. 362.

Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Efficeret, sanctasque sui Felicis in aulas,
Hospitibus populis diversa gente coactis,
Per puteos simul, atque lacus, conchasque capaces
Largiter infusis nova currere pocula rivis.
Quis mea te fons summa daret deserta rigare,
Pumiceumque mei cordis perrumpere saxum,
Exque petra fundare domum, & de te bibere undam,
Quæ pareret vivam mihi sicco in pectore venam
Æternum salientis aquæ? Sed & hæc mihi gutta
Eloquii tenuis, quo te loquar, inde profecto
Ducitur, unde etiam fluviis exundat origo.
Nam quis vel modico te summa potentia summi
Christe Patris fari sine te queat? Ipse tuus te
Inspirat Christus dici quo lumine lumen
Et Patris & nati par cernimus, ut duce sancto
Adspirante Deum fateamur cum Patre Christum.
Sed quia dum vivi fontis gero nomen in ore,
Gutta meum stillavit in os de flumine Verbi,
Forte aliquem referent ex hinc mea labra saporem,
Et nunc munus aquæ non siccis faucibus arens
Lingua, sed uberius velut humectata loquetur.
Omnibus instructis operum, quæ multa videntur,
Postulat iste locus devotæ nomen Abellæ
Indere versiculis, nam digna videtur honore
Nominis hujus, ut in laudem Felicis & ipsa
Laudetur, quia pro Felicis honore laborem
Sponte sibi sumpsit, quod desudare sub æstu
Rupibus abruptis requiem, pretiumque putavit.

Par-

V. 632. *Per puteos*. Hic est Nolanæ Urbis usus, illatas per aquæductum undas puteis, & lacubus excipere, futurum æstivo tempore solatium. Capacius Hist. Neap. in fin. de aqua Nolam ex Urbe Abella derivata agens hæc ait: *Non modo agrum alluit, atque ita ut, cum per rivos derivetur, immittatur in puteos, qui passim ubique conspiciuntur, cujusque aquarum lenitate, & frigiditate Abellani æstivis caloribus maxima cum voluptate recreantur, sed ad Nolanorum quoque cisternas, soluto pretio, deferatur.*

V. 642. *Ipse tuus te*. Lectio, sensusque non parva in caligine sedent. Medelam tamen aliis intentandam relinquo.

V. 652. *Nomen Abellæ*. Legendum *Abellæ*, non *Avellæ*, quippe quod apud Ptolomæum, ac Strabonem, ut observat Cluver. in Ital. antiqua lib. 4. pag. 1185. scribitur Ἄβελλα, non vero Ἄυελλα. In marmore vetusto apud Capacium legitur POPULUS ABELLANUS. Virgilius quoque Æneid. lib. 7. Abellam memoravit:

Et quos melliferæ despectant mœnia Abellæ.

Servius tamen ad hunc Virgilii locum *maliferæ* legendum monet, *nam Nolæ Punica mala nascuntur*. Vide præterea Justinum Trogi abbreviatorem lib. 20., & Plinium lib. 3. cap. 5.

Et sub fasce gravi cophini cervice subacta,
Cæmentisque simul dumosa per ardua vectos
Sole sub ardenti crebros iterare recursus,
Et tota, quam longa dies æstate moratur,
Tendere ab Aurora seras in vesperis horas,
Pervigilesque animis, modica vix nocte refectis
Corporibus, rursum ante diem fabrilia ad arma
Surgere, nec sentire Deo vegetante laborem.
Denique sic operis processit gratia magni,
Ut tamquam ludo paucis opus omne diebus
Sumeret explicitum perfecto munere finem;
Formaque longinquis a montibus aggeris, arto
Quæ fuerat longe prius interrupta veterno,
Undique fonticulis diversa ex rupe receptis
Collectam revocaret aquam sitientibus olim

Urbi-

V. 658. *Sancto magno feretro*. Nondum rescire datum est mihi, quodnam Sancti corpus olim Abellæ conderetur, quicquid in hanc rem laboris impenderit eruditissimus vir, mihique multum commendandus Hercules Barussius, qui nullum prætermisit, dum Neapoli ageret, officium, ut hujus eruditionis cognitionem attingeret. In Codice nostro ita legitur: *Sed Sancto mihi magna feret*. Ego defectum supplevi in postremo verbo, illudque *mihi* metro suadente expunxi.

V. 659. *Urbe opere*. Error fortassis in voce, quem tollere non audeo. Geminæ nunc temporis numerari possunt Abellæ. Nova una, vetus altera. Illa vix passuum sex millibus Nolana ab Urbe distat; hæc vero, ut ait, Capac. Hist. Neap lib. 2. cap. 30., vestigia vetusta prodit, *quæ haud a nova longius absunt, murorum, turriumque reliquiis perspicua, 24. fere stadiorum ambitu circumscripta*.

V. 660. *Altijugos montes*. Capacius loco laudato hæc habet: *In montium, & collium theatro posita sedet Abella in Campana planitie, & quamvis breme montium juga rigeant, tanta nihilominus afflatur aeris amœnitate, ut numquam accolæ frigorum injurias pertimescant*.

V. 661. *Cominus haurit aquas*. De rivulis, qui ex Abellanis montibus cadunt, & Nolam usque deferuntur, legendus Ambrosius Leo de Nola lib. 1. cap. 1., & Capacius loco memorato.

V. 662. *Per inferos calices*. Quid sit calix in Aquæductibus Glossæ, & reliqui Lexicographi silent. Frontinum tamen habeo docentem lib. de Aquæd. Romæ: *Est autem*, inquit ille, *Calix modulus æneus, qui rivo, vel castello inditur. Huic fistula applicantur, longitudo ejus habere debet digitos non minus XII., lumen, id est capacitatem, quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor æris difficilior ad flexum non temere potest laxari, vel coarctari*. Hanc vocem usurpat infra laudatus Auctor: *Procurator Calicem ejus moduli, qui fuerit imperatus, adhibitis libratoribus signari cogitet*. Et rursus: *Circa collocandos quoque Calices observari oportet, ut ad lineam ordinentur, nec alterius inferior calix alterius superior ponatur*. Denique hæc notanda refert: *In quorumdam fistulis ne calices quidem positi fuerunt*.

V. 668. *Gratas operas*. Sic legendum arbitror pro eo quod est in MS. *gratis operis*.

V. 680. *Cophini*. Cophinus est viminea fiscella, aut quid simile. Vox apud Evangelistas non modo, sed apud Latinos quoque meliores occurrit. Juvenal. Sat. 3. v. 13.

Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Judæis, quorum cophinus, fœnumque supellex.

Idem repetit in Sat. 6. v. 542. Egregiam de *cophino* eruditionem, nempe signum Judaicæ servitutis fuisse, pete a Laurentio Ramirez de Prado in Pentecont. cap. 40. In subsequenti versu pro *vectos* lego *vectis*.

V. 691. *Formaque*. *Formæ canales structiles sunt, & arcuati*, ut ait Vitruvius. Nomen hoc Sidon. Apoll. lib. 8 cap. 7. usurpavit: *Cujus mihi non solum formas, verum etiam Naumachias videbar spectaturus*. Frontin. lib. 1. & 2., Cassiod. Ep. 21., & 31., Symmach. Ep. 33. lib. 10., Ammian. lib. 28 & alii meminere. Anonymus de Aquæduct. *Nunc nomina aquarum, quæ usibus æternæ Urbis formarum constructionibus advectæ sunt, indicemus*. Palladius lib. 9. tit. 11. *Aqua si per formam ducetur, solidandus est canalis, ne per rimas possit elabi*. Hinc Magistratus, cui *Comes Formarum*, & *Curator Formarum* nomen erat, in Inscriptionibus vetustis non raro occurrens. De hoc vide Clarissimum Du Fresnium in Gloss. Med. & inf. Lat.

V. 695.

Quo magis exsuperante tuam bonitate querelam
Argueret. Non, ut metuebas, ille sitire
Divisa te fecit aqua, sed ut auctor, & altor
Rerum hominumque simul, qui condidit omnia verbo,
Ostendit tibi rem esse suam, quam tu ejus amico
Ut propriam Domino rerum diffisa negabas.
Vidisti certe (nam te res ipsa fateri
Compulit) æterni sublimia jura parentis,
Cis potens .... meritum cum larga sub æstu
Effflueret, damnoque pio, quo Martyris aulis
Tradideras partem, subitos crevisse meatus,
Laxatoque suis in faucibus ubere fontis
Jussa fluenta tibi cum fœnore reddita multo
Mœnibus influxisse tuis; & tempore in ipso,
Quo totiens undæ possessor egere solebas,
In multum referente Deo quod sumpserat a te,
Fluxit abunda tuis aqua potibus, atque lavacris:
Quodnam igitur tanto pro munere munus, Abella
Pauper opum, referam tibi? Saltem carmine nostro
Obsequium nomenque tuum dum prædico signans,
Hoc pensabo tibi pretium mercedis honore,
Felicis Sancti serbaris ut addita semper
Laudibus, & santi memoreris alumna patroni,
Cujus donorum tibi portio maxima facta est.
Nunc tuus iste labor, quo te Felicis adegit
Spiritus, ut tota tibi Plebe vel Ordine concors
Adgredereris opus magno sudore parandum,

Tem-

V. 695. *Per milia multa.* *Milia* pro *Milliaria* vox nescio an melioribus nota, sed ævo Paulini usurpata. Hac noster supra usus fuerat:

Urbs opere hæc nostræ hinc sex millibus absita Nolæ.

Adhibitam quoque invenio a Rutilio Numatiano lib. 2. qui Paulini ætate floruit:

Intervalla viæ fessis præstare videtur
Qui notat inscriptus: Millia multa lapis.

Ego a Græcis Latio illatum hoc nomen arbitror; apud illos enim in usu fuit Μίλιον pro *mille passibus*, quod vocabulum Strabo lib. 7. usurpavit. De hac voce Suidas ait: Μίλιον μέτρον γῆς. Τὰ δέκα μίλια ἔχουσι σταδίους π'. *Milium mensura terræ. Decem Milia habent 80. stadia.* Idcirco Constantinopoli appellabatur locus, unde viæ numerabantur, & ubi itinerum meta fuerat sita, ad instar *Milliarii Aurei*, quod Romæ antiquitus erectum fuit, de quo vide erudit. Du Fresnium lib. 1. CP. Christ. cap. 24. Palladius propterea Paulino synchronus in Hist. Laus. cap. 6. 20. & 77. *milii* vocem pro *milliari* usurpat, quam Latinus ejus Interpres admodum vetustus retinuit. In Codice nostro per unicum L. scribitur hoc vocabulum. Ego non immutavi, quum maxime ad Græcorum lectionem accedat.

V. 710. *Cerealibus.* Forsan verbum aliqua indiget emendatione. Certe sensus clarior evadere posset.

V. 736. *Pauper opum.* Abellæ paupertem tetigit etiam Silius Italic. lib. 8.

Sorrentum, & pauper sulci Cerealis Abella.

V. 767.

Copia, quæ fueras felicibus ante superba,
Et qua post studio meliore ministra fuisti.
Gaude igitur, mea Nola, tibi & gratare, profusis
Viribus exsultans Christo, qui te per amicum
Dilectumque suum Felicem finxit, & auxit
Natura famulante tuum manus alta decorem.
Cerne tuam faciem, qua nunc nova pœnituisti,
Ut noscas, dederisne aliquid Felicis honori,
An magis a Felice Dei cumulata colaris?
Asper ubi nudis arebat calculus arvis,
Nunc mutata viret madefactis gratia glebis.
Non istos tantum fontes tibi, Nola, profudit
Felicis merito tibi dives gratia Christi:
Cœlifluos etiam fontes huc ad tua duxit
Mœnia, Felicisque sinu gaudente locatos
Diffluere in multas effusis amnibus urbes
Urbe tua jussit. Famulos Christi loquor istos,
Par inlustre Deo, par nobile nomine Christi
Albina cum matre tuis modo finibus ortos,
Pignora cunctorum Sanctorum, & gaudia Cœli,
Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.
Hos Deus & natos Felicis, & ubera fecit,
Ubera Divinæ bonitatis proflua lacte,
E quibus omnis inops alimenta fluentia sumit,
Omnis item dives documenta salubria sumit.
Hi sunt ecce pio Christi de flumine fontes,
Qui non visibili per terram gurgite manant,
De viva miserantis aqua pietatis abundant.
Hos tu Christe tibi præsta ubertate perenni
Scaturire tui Felicis in ubere fontes,
Et numquam has ullo tenuari sidere venas.

In-

V. 767. *Copia quæ fueras*. Ita in Codice.

V. 773. *Pœnituisti*. *Pœniteo* apud veteres Latinos usurpatum, ac propterea eleganter quoque a Paulino usurpatur. Testis est vetustiss. Priscian. lib. 11. de temp. & form. Particip., ubi de Imperson. loquens ait: *Sciendum tamen, quod hæc omnia inveniuntur perfectorum declinationem habentia in usu veterum teste Capro, pigeo, pudeo, tædeo, pœniteo*. Monuit etiam utriusque linguæ peritissimus vir, & summa refertus eruditione Michael Maddius magni viri Caroli Mariæ Maddii filius, apud Pacuvium se legisse *pœnitebant*.

V. 787. *Piniadæ*. Hoc est Piniani, qui forte alterius Piniani filius erat, secundum Patronomycorum nominum normam. Vide quæ dixi in Diss. VI.

Magna [a] movens: abeat solitis impensa facultas
Carminibus: major rerum tibi nascitur ordo.
Non modo judicium Paridis, nec bella gigantum
Falsa canas: fuerit puerili ludus in ævo
Iste tuus quondam; decuerunt ludicra parvum.
Nunc animis gravior, quantum provectior annis,
Aspernare leves maturo corde Camœnas,
Et qualem castis jam congrua moribus ætas,
Atque tui specimen venerabile postulat oris,
Suscipe materiam, divinos concipe sensus.
Si decus e falsis aliquod nomenque tulisti
De vacuis magnum rebus, cum ficta vetustis
Carminibus caneres, vel cum terrena referres
Gesta triumphantum laudans insignia Regum.
Non equidem ex illis tu laudem sumere dignus,
Quos magis ornabas opulenti munere verbi.
Quanto major ab his cedet tibi gloria cœptis,
In quibus & linguam exercens, mentem quoque sanctam
Erudies, laudemque simul vitamque capesses?
Dumque leges [e] catus, & scribes miracula summi
Vera Dei, propior disces, & carior ipsi
Esse Deo: quem dum credens miraris, amare
Incipies, & amando Deum redamabere Christo.
Hactenus illa tuæ vanos tuba vocis in usus
Persona, divinos modo celsius intonet actus.
Nosse [f] moves causas rerum & primordia mundi?
Ne vagus innumeros (Epicuri somnia) mundos,
Quos atomis demens per inane parentibus edit,
Irritus in vacuum spatiato pectore quæras;
Legifer antiquo venerandus nomine Moses,
Compositus prima referens ab origine mundum,
Instituente Deo, curas tibi solvet inanes,
Formatumque hominem limo, & spiramine sacro

a MSS. Vien. *Subjectus*. MS. Reg. & ed. Psalm. *Subreptus*.
b Ita MS Vien. & edit. Schot. t. 5. Bibl. PP. pag. 978 *Alii operis*.
c MS. Vien. *sacratum*.
d MS. codex Viennensis, *tomeat*.
e MS. Vien. *cante*.
f MS. Vien. *valent*.

Assequimur fragilem castis evincere factis
Naturam, & rigidæ disrumpere vincula mortis:
Et non corporeis in corpore legibus uti,
Sectantes divina Dei vestigia Christi:
Mente animam corpusque sacris moderante sub armis,
Mens quoniam subjecta Deo capit arma salutis,
Inque animam carnemque suam regnum obtinet; & fit
Jure potens homo quisque sui: qui deditus uni
c *Æternum* [c] *Domino proprios regnator in artus*
Efficitur, vitiis invictus & ultor iniqui;
Fortior adversis virtutibus, ordine justo
Verus homo, quia mente potens, in qua rationis
Lumen habet, famulos nullo certamine sensus
Temperat, & placidis sua pectora flectit habenis;
d *Tu, cui mens generosa superni* [a] *seminis igne*
Ardet, in æthereos animo conscende recessus,
Et gremio Domini caput insere: mox inhianti
Pressa lacte sacro largus dabit ubera Christus;
Divinoque tuam perfundet lumine mentem;
Ut videas pulsa caligine magna tremendi
Jura Dei, quibus omniparens sapientia Christus,
In sese ipse manens semper novat omnia rerum.
Atque ut vult, operum Deus arbiter ipse suorum,
Continet & mutat species, & tempora vitæ
Porrigit aut retrahit; cœlum, mare, sidera, ventos,
Exod. 14. *Quæ fecit virtute regens. Docet exitus ingens*
Ægypti, mersusque mari refluente tyrannus.
Et prius ipse graves elementa per omnia motus
Expertus quem cuncta tremant, cui cuncta ministrent.
Psal. 75. 1. *Tempore namque uno tellus communis habebat*
Judæos, quæ sola Deo tunc lecta fuit gens;
Et tamen illa Dei gravis hostibus ira superbis
Permixtos inter populos discreta cucurrit.
Jam scio, non dicis, quod Fors incerta procellas
Et mare casus agat, mare cum discedere jussum
Discessisse legas, siccamque rigentibus undis

a Sic MSS. Reg. & Vien. cum edit. Schot. p. 978. Alii codd. *iisdem*.
b Ita MS. Viennensis. Alii codices, *genisi nomen genitoris*.
c MS. Vien. *Æternu*.
d MS. codex Vaticanus, *luminis*.

Inter

Aut Arati numeros, aut picta Manethonis astra? CCLIX.
Dicant, quæso, ubi tunc rapidas nascentibus horas
Ponebant, & quæ quibus ibant sidera signis,
Cum pius Ezechias [c] fidi virtute [d] precatus,
Verteret astrorum [e] cursus, cœlique meatus
Turbaret [f] jussis retroacto lumine solis?
Vel ducis imperio sancti cum sisteret idem Jos. 10. 13.
Dilata sol nocte diem, ut victoria sacri
Profligaretur populi, stetit orbe [g] recurso
Libra poli, ut magnos caperet lux aucta triumphos.
Quid soboles, virtusque Dei, & sapientia Christus,
Nonne satis vanis curas erroribus aufert?
Nosque simul monitis & factis educet, unum
Cuncta Deum regere, & nihil ut sine mente putemus
Principis esse Dei, dicens non arbore frondem,
Aere non volucrem sine jussu decidere? & cum "Matth. 10. "29.
Omnipotens verbo sternit mare, vel pede calcat, "Luc. 8. 24. "& Matth.
Et verbo morbos abigit, vel dæmonas urget, "14. 25.
Aut reduces animas in corpora functa remittit, "Ibid. 4. 34.
Jamque diu exanimos tumulis jubet ire reclusis, "Luc. 7. 15.
Integratque putres vita remeante sepultos: "
Nonne potestatem propriam satis indicat Autor "Johan. 11.
Qui solus naturam omnem vitamque gubernat? "39. & 44.
His, precor, his potius studiumque operamque legendis
Scribendisque vove; cane grandia cœpta Tonantis,
Scribe creatarum verbo primordia rerum,

a Sic MS. Reg. & edit. Schot. MS. Vatic. *jactavit*. Alii, *ructavit*. V. N. CCLVIII.

b Ita MSS. Reg. Vien. & edit. Schot. p. 979. Editi quinque, *Ninevæ*.

c Sic Bad. edit. & Sachin. Ceteri codices, *fidei*. Sed secundam syllabam in voce *fidei* semper producit Paulinus.

d MSS. Vatic. & Vien. *precatu*: quæ lectio etiam admitti potest.

e MS. Reg. & edit. Poelm. in marg. *cœlum*.

f Ex MS. Viennensi & ex Sacchino emendavimus *jussis*, idest, imperio suo turbaret cœli meatus retroacto sole: imperio autem, quia ipse elegit signum. Ante erat, *jussi*. MS. Reg. *jussit*, mendose.

g Sic MSS. Reg. & Vien. cum editis Grav. & Poelm. At MS. Vaticanus codex cum editis tribus, *recursu*.

Et

m 400. die
14. Januar.

VER avibus voces aperit, mea lingua suum ver
Natalem Felicis habet, quo lumine & ipsa
Floret hiems, populis gaudentibus; & licet atro
Frigore tempus adhuc mediis hiberna pruinis
Ducat, concreto terris canentibus anno:
Ista luce tamen nobis pia gaudia lætum
Ver faciunt, cedit pulsis a pectore curis
Mœror hiems animi: fugiunt a corde sereno
Nubila tristitiæ. Sicut cognoscit amicos
Mitis hirundo dies, & pinnis candida nigris
Ales, & illa piæ turtur cognata columbæ,
Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi,
Quæque sub hirsutis mutæ modo sepibus errant,
Mox reduci passim lætantur vere volucres,
Tam variæ linguis, quam versicoloribus alis:
Sic & ego hunc agnosco diem, quem sancta quotannis
Festa novant justo magni Felicis honore.
Nunc placidum mihi ver gaudente renascitur anno,
Nunc libet ora modis & carmina solvere votis,
Vocibus & vernare novis: Deus influe cordi
Christe meo, & superis sitientem fontibus exple.
Sed de te vel gutta meis aspersa medullis,
Flumen erit. Quid enim mirum, si rore pusillo
Et minimam repleas animam, qui corpore parvo
Factus homo, æterno complesti semine mundum,
Et totum gutta servasti Sanguinis orbem?
Annue fons verbi Verbum Deus, & velut illam
Me modo veris avem, dulci fac voce canorum,
Quæ viridi sub fronde latens solet avia rura
Multimodis mulcere modis, linguamque per unam
Fundere non unas mutato carmine voces.
Unicolor plumis ales, sed picta loquelis;
Nunc teretes rotat illa modos, nunc sibila longis
Ducit acuta sonis, rursum quasi flebile carmen

a Ita MS. Vien. Ceteri codices, *Christo*.
b Sic MSS. Reg. & Vien. cum tribus editis. Alii, *cognate*.
c Hæc desunt in MS. Vien. Edit. Schot. *Vale felix*, &c.

In-

Et gravior. Videas tunc ægra examina cogi
Densius, & certam repeti prope festa salutem.
Tunc solito gravius succensi dæmones ardent, sulpure.
Flebiliusque ululant, & vi majore subacti:
Ultima jam tormenta gemunt: nec abire sinuntur
Excessu facili, sed miris ante agitati
Et variis male suppliciis, tolluntur in altum, d
Suspensi solito sublimius, & [d] quatiuntur
Aeris in vacuo, vinclisque latentibus hærent
Pœnali per inane mora; per non sua quamvis
Corpora, vexatos hostes sua pœna fatigat.
Solvuntur pœnis, cum pœnas ferre videntur
Corpora, & immunes animæ spectant aliena
In membris tormenta suis: homo dæmone capto
Liber agit, ([e] species pœnarum in corpore tantum est; e
Sensus abest,) quia non hominis, sed dæmonis est crux.
Hostis amare quid insultas, qua spe uteris in nos?
Ecce Redemtoris nostri Malus arte vicissim
Luderis illusor; dolus & tuus in tua cedit
Vincla tibi; capiens caperis; nectensque ligaris.
Fit laqueus laqueatus homo, & sua præda latronem
Decipit; & capti captivus corporis escam
Dum petit illicitam, letalem devorat hamum.
His etiam potiora tamen spectata profabor.
Ante alios illum, cui membra vetustior hostis
Obsidet, ad sacri pia limina Martyris, ægra
Excussum de plebe rapi, admotumque sacratis
Ante fores Sancti cancellis, corpore verso
Suspendi pedibus spectantem tecta supinis.
*Quodque magis mirum atque * sacrum est, nec in ora relapsis* * V.N. 261.

a Ita restitutum ex MS. codice Germ. Ante erat, *sicut*.
b Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice & ed. Schot. in marg. In editis quinque mendose, *cum nosses*; inde Rosweydus correxerat, *communes*. Vide Not. CCLX.
c Ita MS. Germ. Edd. decreto.
d Sic emendavimus ex MS. codice Germ. Alii, *patiuntur*.
e Hunc versum addidimus ex MS. cod. Germ. Ante erat, *liber egit; quia*.

a *Nostris cum morem [a] quo jejunare solemus*
Ante diem, & sero libatis vespere sacris,
Quisque suas remeare domos. Tunc ergo solutis
b *Cœtibus a templo Domini, postquam data fessis*
Corporibus requies sumta dape, cœpimus [b] hymnis
Exsultare Deo, & Psalmis producere noctem.
Interea meus iste choro digressus amico,
Ut spirante foris aura depelleret æstum,
Quem fumosa dabat ceratis cella papyris,
Porticus angusti qua tenditur agmine tecti.
Nocte licet nullo via lumine cæca lateret,
Hic tamen intrepido per cognita limina passu,
Heu! (nam vicini incautus discriminis) ibat.
Comminus in medio tecti cameram inter humumque
c V. N. CCLXII. *Nutabat solitus [c] lychnum suspendere funis,*
Innectens trijugum supremo stamine ferrum,
Quo vitreæ inseritur penetrabilis ansa lucernæ,
Auritusque calix tribus undique figitur uncis.
Funditus albet aqua, super undam flavet olivo.
d *Stat liquor in [d] liquidis, subjecto lubricus humor*
Fonte natat, neque juncta coit mixtura fluoris.
Et mirum, quod pingue natat; neque densa solutum
Rumpit materies elementum, sed leve crassum
Sustinet, ut solido dilutior unda fluento,
Subsistensque oleo, liquidis aqua fundamentum est.
Tantaque confusis intus discordia succis
Lucet, ut admistos videas distare liquores,
Communique sinu calicis discrimine claro
Quæque sui laticis [e] servet natura colorem.
e *Mergitur in medio plumbum tripes, & cavus illo*
Exstat apex uncti stipatus fomite lini.
Stuppa madens liquidum tenui face concipit ignem,
Et circumfusum spatio stagnantis olivi,
In vitreis exile vadis funale coruscat,

a Ita restitutum ex MS. Germ. Ante erat, *ut* contra legem metri.

b MS. Germ. cum editis tribus, *hymnos*.

c Sic emendavimus ex MS. codice Germ. faventibus Latinio & Ducæo. In editis, *lignum*, male. Vide Not. CCLXII.

d MSS. Germ. *in liquido*.

e MS. Germanensis codex, *fervat*.

Et

Ducere, palpebramque levi suffundere tractu.
Percussus subito tam duri verberis ictu,
Exclamat, trepidasque manus turbatus ad ipsum
Fert oculum; & pariter clausum cum lumine ferrum
Continet, ut reprimat, vel si cadat, ut labentem
Excipiat globulum, qui luminis intima servans,
Intra folliculum teretem liquido interfuso
*Sub vitrea nigri latet albus imagine * pupi,* * id est, pupilla.
Hic veluti radix oculum subeunte medulla
Fulcit, & humecto venarum fomite pascit,
Dum parili fontes oculorum sidere constant.
At si forte gravi morbo disrupta, vel ictu
Heu! male dissiliat membrana fluentis ocelli,
Prosilit iste globus, succoque relictus alente
Deserit aridulam vacuata luce lacunam.
Interea puer excussus clamore dolentis
Accurrit, stratum somno fugiente relinquens,
Accensamque manu praetendit ad ora lucernam.
Clauserat hic manibus vultus, & fronte supina V. N. CCLXIV,
*Contigero * similis juveni spectabat in altum,*
Ut daret immotum librato corpore funem,
Vulneris arbitrio trepidantia membra gubernans,
Dum timet adverso vulnus diducere motu,
Captivique oculi ex uno, quo liber agebat,
Lumine discrimen sociali parte cavebat,
Nec tamen audebat ducendum attingere ferrum,
Ne simul haerentem ductu mucronis & orbem
Extraheret, neque jam poterat sub lumine fixi
Ferre moram teli, sed desperante medelam
Ex ope mortali, divina mox ope Felix
Imploratus adest, quem tanto in vulnere pendens
Advocat, & tali depromit voce querelam:
Hei mihi! quanta meos urgent peccata labores,
Qui tantam merui plagam Felice patrono,
Vicinoque simul, Felicis & insuper ipso
Natali miser excipere? Heu! magno reus ingens
Crimine, quem tunc poena ferit, cum solvere suevit.

Omnipotente potens Dominos quo præsule nunc me
Suscipe sanandum; nec te mea crimina vincant,
Sed magis a te victa cadant. Nam dignior isto
Vulnere sum, fateor, placidi quam munere Christi.
Sed Domini ipsius verbum factumque memento,
Qui peccatoris vitam moriendo redemit.
Justitiæ si jure velis decernere mecum,
Non sum uno tantum, sed lumine dignus utroque
Multari, ut talis facie sim, qualis & intus
Corde tenebroso, de quo male visibus utor
Corporeis, cæcus justis[a] oculatus iniquis,
Et peccatorem luscum fateor decet esse,
b *([b] Si deceat talem esse tuum. Quocumque ligatus*
Crimine fit dignus venia, jam si tuus esse
Cœperit:) ut dudum cœpi pars esse tuorum,
Quos ego non patriæ telluris amore secutus,
Sed desiderio, quo me tibi Sancte dicarem,
Per maris & terræ contemta pericula veni;
Exemploque boni, cognatæ vincula terræ,
Ut tibi servirem, rupi, consortibus illis
Cum quibus & me jacto tuum; quod & hac ope monstra,
Ne perdam tanto confixum vulnere lumen.
Da, precor, indigno famulo tam nobile munus
In laudem Domini: præsta hoc insigne diei
Sancte tuo, ut, confessa tibi quem gloria Christi
Luminis æterni natalem in secula fecit,
c *Hunc habeam natalem oculi ([c] pariterque celebrem*
Felicem & lumen mihi de Felice receptum.
Talia dum plorat simplex, manus ecce beati
Prospera mox Felicis adest,) dubiamque timentis
Adspirans tacite firmat mentemque manumque.
Ne timeat tuto ausurus producere ferrum.
Vix hoc conatus fuit, & quasi lubricus uncus
Ex oculo cadit absque oculo; tantum unda secuta
Evomuit lacrymis, quem suppuraverat, æstum.
Mox oculus tanti purgatus nocte pericli,
Tam puro enituit speculo, quam nunc quoque sanus

a Ita MS. Germ. tum edd. tribus. Editi codices duo, *hunc*.
b Hi duo versus additi sunt ex MS. codice Germanensi.
c Tres hoice versus supplevit MS. Germanensis codex.

Cer-

Quæ manus hoc potuit, nisi quæ manus omnia fecit?
Spiritus ille Dei penetrator ubique per omnes
Naturas rerum, tenui subtilior omni,
Perdita cæcatis qui lumina reddidit, & qui
Ex utero cæcum nova lumina fecit habere, Johan. 9.
Vultum imperfecti natura corporis implens
Arte Creatoris, qua totum perficit orbem;
Filius ille Dei, manus & Sapientia Patris,
Omniparens rerum fons: & constantia Christus.
Ipse illum quondam non plenæ matris in alvo
Finxerat, ut post hac homo factus & ipse Creator
Hoc quoque divinis opus admirabile signis
Adderet, ut vacuos expleret visibus orbes.
Denique humi sputans limum facit, unde negatos
Nascenti obtutus credenti reddat alumno:
*Materiaque * eadem defecta in parte perornat* * V. carm. 15.v.334.
Semiperactum hominem, qua toto corpore finxit;
Ut seipsum nostra venisse in carne probaret,
Qui cum Patre Deo communis imaginis ore
Compositum limo, & flatu formaverat Adam.
Ipse opifex, lux nostra, Deus, Felicis amici
Natalem tanta voluit decorare medela;
Ut Confessoris meritum sublime potenti
Munere monstraret, non ut cumularet honorem
Martyris hoc opere, ingentes cui contulit olim
Nobilibus titulis benedicto nomine palmas,
Quas indefessis in eo virtutibus omni
Tempore continuat Domini clementia Christi.
Sed nobis voluit specialem tempore in isto
Lætitiam donare Deus, propriique patroni
Tale aliquod propriis operans signum dare servis,
Quo nos siderei proprios Felicis alumnos
Proderet, ut merito illius curaque doceret
Vivere, quo nostram servans custode salutem,
Sæpius infestum nocturnis casibus hostem
A nostris pariter membris & mentibus arcet.
Denique jam nostri gaudemus honore pericli,
Cer-

Quem tu disertis prosecutus litteris
Ad nos venire [e] miseras.
Nunc vix salutis compotem factum suæ
Scriptis inanem perditis,
Sed caritatis indicem plenum tuæ
Ut os tuum suscepimus.
Et veriorem litteris epistolam
De corde signatam tuo.
Cum te referret spiritali littera;
Et mente & aure legimus.
*Tunc ambo nexi ad invicem * dextras damus*
In osculo pacis sacræ,
Et immolamus hostiam laudis Deo,
Gratesque Christo reddimus.
Quo liberante, nostra sospes e mari
Intrarat hospes limina:
Nam dira passus, & tamen miracula
Expertus in periculis.
Patria profectus cognita causa tibi
Iter pedestre legerat:
Sed longa secum spatia terrarum putans;
Vertit viæ sententiam,
Et otiosam fluctuandi nauseam
Pedum labori prætulit.
Narbone solvit per trucem ponti viam
Fragili carinæ credulus.
Hinc ille gressu vir piger versa vice
Fit navigandi pœnitens.
Jamque ut profectus continenti littorum
In alta processit freta,
Jam nocte densa, sed sereno lucida
Ridente tranquillo maris,
Cum sola cursus ordinarent sidera
Absente tunc luna polo;

* V. N. CCLXVI.

[a] MSS. codices Belgic. & Germ. cum editis tribus, *testis hoc hospite*. Vulgata lectio concinnior & verior visa est. Vide Not. CCLXII

[b] Sic MS. Germ. & edd. Grin. & Poelm. optime. Ceteri codices, *Quem tunc ille bonis*.

[c] Manuscriptus Germanensis codex, *munere*. Utraque lectio bona.

[d] Ita MS. Reg. In editis deest, MEROPIUS.

[e] Ed. Schot. *jusseras*.

Na-

Navi teneretur salus;
Intra carinæ viscera infuso mari,
Quo vita captetur loco?
Quis portus illis, queis & in navi mare est,
Quod intus pressos enecat?
Sed aura, portus, & salus cunctis Deus
Manum paternam porrigit,
Et inter alta medii dorsa gurgitis,
Pietatis expandit sinum,
Quo abrupta mortis incidentes excipit,
Et in vado vitæ locat.
Scapham sequacem quadriremis machinæ
Ad hanc opem paraverat:
Ut quos ab illa † plebe navigantium
*Servare * legisset Deus,*
Susciperet illa, quæ dehiscentem mari
Classem adnatabat comminus.
Hanc ipse navis rector, & cum littore
In alta primo solveret,
Novatianus ille, discissam fidem
In corde portans naufrago,
Homo mortis, & apta morti cogitans
De more suo voluit,
Ut esset onerum portio, in navem suam
Properat statim conscendere;
Et cum periclo stringeretur ultimo,
Molitus est expellere,
Ut fune rupto quo cohærebat rati,
Dimitteretur æquori.
Sed plurimorum voce victus obvia,
Ab utroque mansit irritus,
Quia prævalebat omnium sententia
Autore Christo fortior,
*Ut mox salubri * barca perfugio foret*
Puppi superstes obrutæ.
Insitata naufragii facies erat,
Mors navis, & pax æquoris.

† id est, numero.
* id est, elegisset.

* V.N.268.

Foris

Periculum mortis manet,
Et ecce variis dividuntur casibus,
Ad mortem & ad vitam dati.
Quod ne putetur forte permixtim bonis
Simul tributum vel malis,
Constat perisse Christianum neminem,
Et interisse perfidos.
Namque aut maligno corde Judæus perit,
Reus aut superbi schismatis.
Quemcumque Christi recta signavit fides,
Hunc vita cognovit suum.
Tamen fuere Christianis additi,
Necdum hoc sacrati nomine,
Quos de profundo juncta servavit fuga,
Quia Christianis hæserant.
*Nam cum infideli * plebe navigantium*
Nullus fidelis mersus est.
Ut clara magni veritas mysterii
Ostendit in paucis Deus,
Quod fine mundi dividendis gentibus
Discrimen in cunctos erit,
Cum prænotatos ora vexillo Crucis
Transibit ultor Angelus.
Sic nave in illa nemo morti traditus,
Qui veritate præditus.
Vixere juncti Christianis impii,
Vincente noctem lumine.
Nam Christianos aggregare mortuis,
Virtute [b] cassa mors fuit.
Quia fronte signum Christianis emicat,
Quo mors subacta corruit.
Navarchus ipse perditæ princeps ratis
Pereuntibus primus fuit.
Namque ante pelago quam periret naufragus,
Jam mente naufragaverat.
Bis mersus ille, quem carina fluctibus
Demersit, error inferis.
Potuisset ille se periclo abrumpere,

*id est, numero. Vide v. 74. & carm. 10. v. 71.

Apoc. 7:2. & 3.

b V. N. 269.

a MS. Regius codex cum editis quinque, *nubibus*.
b MS. codex Regius & ed. Schot. in marg. *Mors cassa virtutis fuit*. Vide Not. 269.

Sed

Comes fit evadentibus ,
Seseque saltu mittit in cymbam procul ,
Quæ plurimis portus fuit .
Et pene morti derelictus hæserat ,
Cum classe mergendus mari ,
Nisi Christus illum ceu manu prensum sua Gen. 39.12
Rapuisset e mortis lacu .
Sicut recussis fugit olim vestibus
Joseph furentem feminam ,
Sic hic relictis omnibus nudus , fuga
Evasit infidam ratem . * V. carm. 23. v. 193.
*Et sicut olim jussa * Jonam obvio* Jon. 2. 1.
Excepit ore bellua ,
Et biulca late lubricum per guttura ;
Transmisit in ventrem suum ,
Incolume corpus dente suspenso vorant ,
Et quem vorabat non edens :
Sic hunc ab alta nave in undas cernuum
Suscepit occurrens scapha ,
Tutoque b vexit fida per noctem sinu , b
Donec referret portui .
Sed mentione magni vatis edita ,
In quo pii mysterii Matth. 12.40
Imago mortem triduani funeris
Reduci salute prætulit ,
Paucis reflexo carminis vestigio
Recurrere ad Jonam libet .

a Ita emendavimus ex editione Schot. in marg. monente Heinsio in Notis ad Prudentium , ubi eodem sensu *ejulatus flebiles* . Sic & Paulinus noster carm. 14. v. 26. *tristi clamore* .

b Sic emendavimus cum J. F. Gronovio in Observat. Ecclesiast. c. 10. satis enim liquidum est ita scripsisse Paulinum . V. epist. 4. n. 4. *tuto excipe sinu* ; & ep. 16. ad Jovium n. 1. *tutissimis sinibus exceperas* .

“ *Orationi liber, & vinctus fugæ*
“ *Fide sua sese arguit.*
“ *Nam qui putarat per mare evadi Deum,*
“ *Et nave celari Deo,*
“ *Nunc iste & intra belluam mersam mari*
c.1.v.3. “ *Adesse credat arbitrum.*
“ *Jam me referre flexilis verbi pedem*
v.7. & 8. “ *Oportet ad Jonam meum,*
“ *Quem more ceti cymba suscepit. capax,*
Uteroque conclusum suo
Vexit trementem frigore & formidine,
Salvumque terræ reddidit.
*Mirum renarrat, se per illud * temporis,*
Cum puppe. præceps ardua
Saliens in illam decidisset nauculam
*.V.v.37. *Eoque venisset loci,*
Quo cymba multam duxerat rimis aquam
Olente sentinæ lacu,
Statim fovente frigidos artus Deo,
Quiete sopitum sacra.
Nudumque & udum, fugere quæ somnus solet,
Dormisse lecto mollius.
Spatioque toto quo relatus littori est,
Somno fuisse deditum,
Nec aqua excitatum qua madebat, nec gelu
Quod nuditate traxerat:
Licet esset anni tempus autumnus tepens,
Sed naufragis hiems erat,
Quos perditorum dura damna tegminum,
Gelidusque quassabat tremor.
Aliud stupendum, quo fidelem gratiam
Martinani colligat,
Dilecte frater accipe, & lauda Deum,
Sanctumque fratrem amplectere:
b *Ut adlabentem portui sensit ratem,*
Stridente arena littoris,
Abeunte somno fit sui tandem memor,
Recipitque sese, [b] expergitur,

a Addidimus & ex editione Schot. ut constaret versus, & ita legendum monet Barthius. Vide Not. 271. V. v. 34.
b Ita emendatum ex MS. codice Regio. Ante erat, *expergitus*.

Et

CCCLXI.

Discrimen a discrimine
Tutum paravit, ut fideles impiis
Discriminarat naufragos.
Ergo ut biremis applicata littori
Exposuit humentes viros,
Vitam tenentes, & requirentes simul,
Opem saluti flagitant,
Ne saeviori fluctibus terrae dati
Algu perirent & fame.
Sed propter inde posita Gallorum solo * id est, prope
Massilia Grajum filia, a V. carm. 16 v. 168.
Alumna sanctae civitas Ecclesiae,
Pandebat humanos sinus.
Urbem hanc petentes a naufragi casum indicant. a
Ali, tegique postulant.
*Martinianum suscipit * fraternitas,* * ἀδελφότης V. N. CCLXXII.
Tectoque apricat & cibo.
Sed copiosa caritate pauperes
Stipem pusillam commodant.
*Exigua * largus pensat affectus data:* * V. N. CCLXXIII
Orando ditant hospitem,
Et spiritali divitem viatico
Cum pace dimittunt sua.
Caligis tamen iste vilibus donatus est,
Ne nautico erraret pede,
Qui maluisset confoveri excalceus,
Quam calceari frigidus.
Sed ire terra, quamlibet passus mare,
*Nudi * pudore respuit,* * V. v. 34.
Reputans & illud, ne putaretur lucri
Amore nudum fingere,
Si veste Teucer pannea pervaderet
Castella, vicos, oppida,

a MS. codex Regius cum editis quinque, *naufragii*. Duc. Forte legendum *naufragi*, loco *naufragii*, ut ante dixit, *Discriminarat naufragos*.

Prosequitur audacem fidem,
Vicesque mutans, dura succedentibus
Adversa pensat prosperis,
*Solidoque navem paginatam * robore* (* Vide v. 103 & Var. Lect.)
Ad pervehendum praeparat;
Pacem procellis imperat, nubes fugat;
Cursumque in aura dirigit:
Tali quiete temperans coelum & mare,
Ne pace cursus haereat,
Periculosa nec ratem flatu gravi
Perurgeat velocitas.
Sic iste Christo blandiente molliter
Emensus asperum mare,
*Longinquiorem * portum ab urbe adlabitur,* (* V. carm. 23 v. 203.)
*Cui * Centumcellas nomen est;* (* V. N. 275.)
Ac inde navi promovendus longius,
*Intraret ut * portum phari.* (* V. ep. 49 n. 8.)
Vix iste credens se potitum littore
Telluris optatae sibi;
Navi relicta laetus insultat solum;
Romamque festinat pedes:
Illic amica tecta fratrum, civium,
Optatus hospes invenit:
Respirat animo, conquiescit corpore;
Dat accipitque gaudia,
Patria fruentes invicem reddunt sibi;
Deo fatentur gratias.
Martinianus moesta gaudens indicat,
Tolerata narrans fratribus.
Lacrymas in ipsis gratulationibus
Miscent refuso pectore.
*Theridius * aberat inde tunc mecum meus,* (* V. ep. 16. n. 1. & ep. 27. n. 1.)
Vir, munus a Christo mihi,
Vir pacis, & vir legis, & vir gratiae,
Requies, voluptas, mens mea:
*Hujus * cohospes mente Paulinus pia* (* V. carm. 24. v. 438.)
In Urbe servabat domum:
Martinianum hic veste nudat naufraga,
Et veste cooperit sua.

a Ed. Schot. *portum, & terrae.*

Do-

Nec sente vultum, nec lapide artus contudit;
Felicis exceptus manu;
Qui jam propinquantem ædibus fratrem suis,
Non passus occursu mali,
Suis periclum in finibus capessere,
Hostem removit invidum,
Et hunc fidelis compotem voti, suis
Confessor induxit locis.
Nostrisque juxta sedibus gratum intulit
Felix patronus hospitem.
Patriam hic rogatus indicat, casus refert,
De te beata nuntiat:
Referensque paucos de tuis scriptis logos, λόγους, id est, sermones.
Quasi labra melle asperserit;
Sic de favorum mihi tuorum guttulis
Dulcissimum gustum offerens,
Magis coegit, quas aventi non dabat,
Desiderari litteras.
Sed cum ipse causa litterarum venerit,
Et litteras vidi tuas,
Non atramento calami, sed mentis stilo
In fratre præscriptas bono;
Ignotus ante, mox ut esse cognitus
Cœpit, fit & carissimus.
Ab intus ejus emicabat gratia,
Sermone mentis nuntio.
Bonus, inquit, omnis de bono profert bona,
Et arborem fructu vides:
Sic iste verbo suavis, & castus fide,
Et fronte honesta lucidus,
Dulci benignæ caritatis flumine
In nostra fluxit viscera.
Super hæc amicum merito se jactans tuum.
Quo plus amaretur dabat.
Nec enim ulla nocti & lumini concordia est;
Lupus nec agno congruit. Eccli. 13.21.
Hinc & Propheta, Sicut (inquit) alites Eccli. 27.10.
*Pares * in unum convolant,* * V. N CCLXXVI.

Sic

Regnare fateatur Patris.
Huic jam & potentes seculi curvant genu,
Deduntque cervices Deo,
Regemque Christum confitentur Principes,
Et sceptra submittunt cruci.
Coeunt in unum purpuræ & panni gregem,
Pastore concordes Deo.
Commune regnum, sanguis unus omnibus,
Summis & imis Christus est,
Qui te decorum gloriosi seculi
Honore, litteris, domo,
Ditavit humili corde, ut æternam tibi
Conferret altitudinem;
Et ut coheres divitum cœlestium,
Esses amator pauperum.
Beatus es nunc mente pauper, sed spei
Dives, qua gaudent pauperes,
Qui defraudati lubricis mundi bonis,
Cœli fruentur gaudiis.
Hos inter alto in Abrahæ patris sinu
*V.ep.49.n.6 *Secretum * ab igne divitum, &*
† sic poet. V.v.332. *Refrigerantem roribus vitæ locum,*
Deus † vivorum præparat.
Insigne tantæ jam spei certum tibi
Magno coruscat pignore,
*V.ep.18.n.5.& Var. Lect. *Plantata Domino in atrii * Hierusales,*
Tui propago germinis.
Namque ut fideli te patri componeret,
A te poposcit filium,
In semine Isac semen adscribens tuum,
a *Ipsumque ut Isac expetens,*
Quem tu ª Abramææ caritatis æmulus,
Vivam dedisti victimam,
Deoque tradens jam peremisti tibi,
Ut salvum habere firmius.
*V.v.225. *Nunc iste vobis * exter, & vester manet,*
Terrestris exsors seculi.
De matris alvo promtus ante, quam patrem
Matremque cognosset suam,

a MS. Reg. & edd. quinque, *Abramia*.

Bo-

Sanctumque Christo Nazaræus verticem
*Pastis * adornet crinibus,*
Animæque pulcrum crine virtutis caput
*Armetur * operosa fide.*
Nec hujus unquam desecans novacula
Ascendat in damnum comæ.
Et ut ille Samson vi capillorum potens
Virtute crinitus sacra,
Sternat leonem strangulatum fortibus
Orationum brachiis,
Dulcemque fructum nobilis victoriæ
Decerpat ore mortui.
Sed hoc ab exemplo monitus caveat sibi
Alienq adire fœdera.
Allophyla mulier est mihi lex carnea,
Blandis dolosa retibus.
Si lege mentis ista sit lex fortior,
In jura peccati trahet;
Malesuada verbis fraudis arte dulcibus,
Animum virilem effeminat;
Excæcat oculos mentis, & radit caput,
Spolians & exarmans fidem.
Hac parte Samson nolo sit noster puer:
Ne misceatur copulæ,
Quam consequatur protinus captivitas,
Infirmitas, & cæcitas.
Licet ille fortis postea receperit
Robur recretis crinibus,
Manuque ductus de mola ad ludibrium
Hostilis exsultantiæ,
In cæcitate corporis mente intuens
Vocarit ultorem Deum.
Et restituto mox capillis robore,
Prostravit ª hostilem domum;
Cujus columnas fortior saxis manus

* V.N. 277.

* id est, bonis peribus & fide.

ª Omnes codices, *Prostravit*, ex nova periodo. Sacchinus, Si conjungas superiori, lege *Prostrarit*.

Ut

Pertexat ævum flamine.
Et incohatam servitute infantiam
Usque ad senectam pensitet.
Occidat Amalech, & pie sævus Deo
Peccata carnis immolet,
Quibus peremtis interit quoque zabulus,
Invisus æternum Deo.
Saul in hoc deficiat & regnet David,
Pusillus altum destruat,
Ut non sit altus spiritu superbiæ,
Nec lividus zeli malo:
*Sed * humile [b] cordis, celsa virtutum gerens,*
Ascendat in regni thronum,
Et illa Samson gesta, quæ priora sunt,
Sequatur ut restes novas,
Ceu fila rumpat, nec fidem prodat suam,
Ne perdat ignavus comam.
Crinitus operum viribus cœlestium,
Prætenta rumpet vincula,
Palos refiget; mille prosternet viros,
Una subactos dextera:
Quia nostra virtus, & caput Christus Deus,
Qui dextera & virtus Dei est;
Virtute cujus mille serpentem dolis
Nos appetentem vincimus,
*Sit fortis anima mortificans * asinum suum,*
Pigri jumentum corporis,
Decoctus humor sobriis laboribus
Pallore vultum lividet,
Et tribulata carne victrix castitas
*Consumat * ignes criminum.*
Exterior etenim noster ut corrumpitur
Terente continentia,
Tunc innovatur qui intus est victi potens
Infirmitate corporis.
Tunc mille a latere, dena a dextris millia

b
* id est, humilitatem cordis. V. carm. 15. v. 318.

* V. N. 179.

* V. N. 180.

2. Cor. 4. 16. & 12. 10.

Psal. 90. 7.

[a] Ducæus emendandum putat, *præda*. At omnes codices *peste*. Vide N. 278.

[b] Sic emendavimus ex MS. Regio & veteri Badiana editione. Ante erat, *humili corde*, violata lege metri.

Aren-

Quia Pascha nostrum Christus immolatus est,
Intraque nos regnum Dei est.
Quare vetustis absoluti legibus,
Jam non in umbra degimus.
Quos nube legis, & statutorum jugo,
Quasi comarum sarcina
Christus levavit ipse Deus, ille & suis
Factus redemtis in caput.
Quo capite liberi super tetrum caput *Psal. 90. 13.*
Dracone victo incedimus.
Illos decebat impedimentum comae,
Umbraculumque verticis,
Quibus tegebat corda velamen, sacra
Obnubilans mysteria.
At nos remoto litterae velamine
In luce corporis sui
Enubilatam * veritatem cernimus, *V. ep. 23. n. 22.
Faciem revelati fide.
Puer ergo noster legis atque gratiae
Alumnus, ex utroque sit
In spiritalem comparatus gloriam,
Ut [a] vetera promat & nova.
Fortis pudicis actibus crines agat,
Ferrumque * damni nesciat, *id est, demessionis. V. v. 703. V. N. 281.
Ut a machaera noxiorum dogmatum
Conservet intactam fidem.
Sed rursus idem & Evangelico desuper
Mentem retectus lumine,
Ponat * capillos oneris & velaminis *id est, deponat. V. carm. 24. v. 81.
Servus fidei, & liber fide.
Hunc lacte primo per prophetarum ubera
Lex paedagoga nutriat.
Hunc Angelorum pane dulcis gratia
Et melle de petra cibet. *Psal. 80. 17.*
Inebrietur * sobriante poculo * V. carm. 24. v. 160.
De fonte sancti Spiritus:

[a] Ita correximus ex MS. codice Regio & editis quinque, postulante metro. Ed. Rosv. *veteri*, mendose.

Vos antecessit filius;
Ut & parentes pascat & fratres suos
In istius mundi fame.
Ubi terra tribulos parere nobis largior,
Eget bonorum frugibus:
Et hic spadoni venditas dici potest,
Qui castitatis servus est;
Et qui in Severi jus manumque est traditus
Spadonis ob regnum Dei,
Quo nutriente, roboratus in fidem,
Et charitatem masculam,
Irretientis seculi pompam illicem,
Ut impudentem feminam
Casto superbus respuit fastidio,
Nudaque vitavit fuga,
*Et * antevertit gaudiis letalibus*
Pœnas salutares pati.
Ut ille quondam, sic modo iste carcerem
Pro castitate perferat;
Ut a juventa singulariter sedens,
Tacitaque seclusus domo,
Amet quietæ tecta solitudinis,
Spinis & aures sepiat.
Domibus ciborum præferat luctus domum,
Ut gaudium fletu ferat;
Seseque duris sponte nectat legibus,
Culpæ ut resolvat vinculis,
Patientiæque compedem imponat sibi,
Nec sede, nec sensu vagus.
Et tunc ab humili celsa promerebitur:
Quia qui superbos deprimit,
Humiles inaltat, dansque parvis gratiam,
Resistit arrogantibus.
Sic ille Joseph ante parvus factus est,
Ut magnus esset: & nisi
Servus fuisset, non fuisset in sui
Tellure servitii potens.
Ubi sustinuerat servitutem & carcerem,
Ibi regnum opesque nanctus est.
Sed sustinendo iniquitatis vincula,
Justitiæ cepit præmia.

* id est, prætulit. V. v. 344.

Sit

Ut * paradisi lilium: * V. carm. 22. v. 103.
Ut corde puro cœlitis prudentiæ
Potum pudicus hauriat;
Responsa dubiis exserat mortalibus
Arcanus interpres Dei,
Et emicante gloria famæ bonæ
Notescat in Regis domo.
Placitusque Regi spiritu prudentiæ,
Sumatur in regni ducem:
Possessionis regiæ princeps eat,
Præfectus in magna domo,
Stolam sed iste byssinam & torquem aureum
Gerat, apta Christo insignia,
Textam supernæ gratiæ vestem induat,
Stolatus innocentia.
Contexta bysso vestis irruptam fidem
Signat valenti stamine,
Nam fila byssi fortiora & sparteis
Feruntur esse funibus.
Pro torque, collo caritatis aureæ
Prædulce circumdet jugum,
Quod suave Christo, nec molestum, pondere Matth. 11. 30
Adstringit colla, non premit.
Hæc inter idem dona sumat, regii
Insigne juris, annulum,
Comtusque trino Trinitatis munere,
Curru vehatur regio.
Regalis etenim currus est Christi caro,
Corpusque sanctum Ecclesia,
Quo vehitur ipse millibus lætantium Psal. 67. 18.
Agitator * Israel Deus. * V. N. 283.
Imitare Christum: fac bonum, vita malum, Psal. 36. 27.
Cœli vitam in terris age.
Et ipse te Rex ponet in currum suum,
Regnique consortem dabit.
Et summa regni jura committet sui,
Pandetque thesauros suos.
Sed ante digna largietur pignora,
Ut regiis insignibus

Et ficut ille vir Dei Joseph pius
Memphiticos fines obit,
Et ampliatis horreis letas opes
Fecunditatis congerens,
Exuberantum dives annorum bonis,
Jejuna pavit tempora:
Sic iste noster in sacratis Litteris
Perambulet regnum Dei.
Scriptura namque sancto flata Spiritu
Regni perennis mater est,
Et iste cura spiritali providens
Struat ampla mentis horrea,
Ut dilatato larga vitæ perpetis
Alimenta condat pectore;
Et cum vitali divitem substantia
Perfecerit terram suam,
Tunc tu ut fruaris filii potentia
Tamquam Israel ibis senex,
Et introibis letus, accito simul
Cognationis agmine.
Pascetque natus in domo Regis tuam
*Partis * senectam panibus.*
Ut pullus aquilæ dicitur † repascere
Cura parentes mutua,
Quos vis senectæ rursus implumes facit,
Nidoque pascendos refert:
Donec replumi vestiantur corpore,
Pennisque florescant novis.
Versi vicissim more naturæ novo
Sunt filiis pulli senes.
At cum veterno defæcata fecerit
Novos juventa præpetes,
Desueta [b] *longo remigia pennarum senio*
Natis magistris incboant,
Mixtique pullis convolant altoribus
Leni per auras impetu;
Liquidum sereno tractibus lentis iter
Secare sublimi juvat.

* V.N. 284.
† V. ep. 44. 11. 1.
b

a MS. codex Regius cum editis quatuor, *Nam nunc in isto*. Edit. Schot. *Nam nunc*.

b Deest vox, *longo*, in editis Grin. & Poelm. Morbo incurabili medicinam facere non potui.

Pla-

Vos ut vicissim nutriat [b] *canos puer;*
Senibus magister parvulus,
Pietatis admirabili mysterio
Factus parens parentibus.
Deinde cuncti, tota Sanctorum cohors,
*Ad corpus illud * verticis,* († id est, *Christi*. V. carm. 17. v. 140. & carm. 22. v. 148.)
Quo sicut aquilae congregabuntur pii,
Et vos volantes ibitis.
Quod non valebunt, quos humo tolli vetant
Patrimoniorum pondera.
Cum prima signum suscitandis mortuis
Coelo tuba intonaverit,
Hi nunc obesi spiritu superbiae
*Et opibus inflati * cavis,* (* id est, *vanis*. V. carm. 22. v. 139.)
Humi manebunt compediti, nec suis
Sese explicabunt [c] *vinculis:*
Quibus infideles nunc ligantur, ut volunt,
Tunc attinendi ne volent,
*Quia sarcinatos & graves * rebus suis,* (* id est, *divitiis*.)
Mundi caduci divites,
Portare tenerâ non valebunt nubila
Ad Regis occursum Dei;
Sed haesitantes in luto faecis suae
Opumque pressos molibus,
A meridiano incendio mundi repens
Ruina mortis opprimet.
Ne quaeso Dominus talium virgam Deus
Admittat in sortem suam;
Neque nos in horum divitum fructus finat
Manus iniquas tendere.
Vos ergo, magna cura pectoris mei,

[a] Hunc versum emendavimus ex editione Schot. & MS. Reg. Ante erat, *Ut fluminibus cunctis eat.*

[b] MS. Regius codex cum editis Bad. Grav. & Schot. *canus puer*; non omnino male, (ait Sacchinus) ut respiciat illud. *Cani sunt sensus hominis, & aetas senectutis vita immaculata*. Sap. 4. 9.

[c] MS. Reg. & edd. 4. *vitiis*. (Sacchinus, An *divitiis*? Sed rectum opinor, *vinculis*, & numeri causa & allegoriae.

Pa-

P O E M A XXIV. *

* Alias XIV. quod autem 21. erat nunc 20. Scriptum circa annum 400. ante 408.

† V.N. 268. & 289.

EPITHALAMIUM † JULIANI ET JÆ.

Julianum Memoris episcopi filium & Iam docet Paulinus, quomodo in matrimonio se gerere debeant, quomodo domum instituere, seculi pompam fugere, honores declinare, &c.

CONCORDES *animæ casto sociantur amore,*
Virgo puer Christi, virgo puella Dei.
Christe Deus pariles duc ad tua frena columbas,
Et moderare levi subdita colla jugo.
Namque tuum leve Christe jugum est, quod prompta
Suscipit, & facili fert amor obsequio.
Invitis gravis est castæ pia sarcina legis:
Dulce piis onus est vincere carnis opus.
Absit ab his thalamis vani lascivia vulgi,
Juno, Cupido, Venus, nomina luxuriæ.
Sancta sacerdotis venerando pignora pacto
Junguntur: coeant pax, pudor, & pietas.
Nam pietatis amor simul est, & amoris honestas,
Paxque Deo concors copula conjugii.
Fœderis hujus opus proprio Deus ore sacravit,
Divinaque manu par hominum statuit.
Quoque individuum magis assignaret amorem,
Ex una fecit carne manere duos.
Genes. 2. 21. *Nam sopitus Adam costa privatus ademta est,*
Moxque suo factam sumsit ab osse parem:
Nec lateris damnum, suppleta carne vicissim,
Sensit, & agnovit quod geminatus erat;
Seque alium ex sese sociali in corpore cernens,
Ipse propheta sui mox fuit ore novo.
Genes. 2. 23. *"Hæc, inquit, caro carne mea est: os ab ossibus istud*
"Nosco meum: isthæc est costa mei lateris.
Nunc igitur, prisca quoniam sub imagine sanctum
Fœdus Aroneis pignoribus geritur,
Seria tranquillis agitentur gaudia votis:
Christus ubique pii voce sonet populi
Nulla per ornatas insultet turba plateas:
Nemo solum foliis, limina fronde tegat.

a MS. codex Reg. cum editis quinque, *consonantes*.

Ne

Vilescit pretio depretiatus homo,
Et male mens pravi cæcata libidine voti
Sordescit nitidis corporis exuviis,
Nec sentit quam turpe decus gerat improbus, ut sit
Veste sua levior, qui sibi veste placet.
Absit ut [c] *idolici videatur filia templi,* c
Gentis apostolicæ filia facta domo.
Non fucis male ficta cutem, neque lumina nigro
Pulvere, nec flavo tincta colore comam.
Purum naturæ decus aspernata superbo
Crimine, divinum in se sibi damnat opus.
Frustra hæc se mulier jactaverit esse pudicam,
Quæ se tam variis ornat adulteriis.
Vos autem juvenes Christi fugite omnia, quorum
In damno pretium est, usus in interitu.
Credite divinis verbis, de cultibus istis
Pœnalem cupidis surgere materiam,
Isaias rigida cingendas reste minatur, Isai. 3. 24.
Quæ modo purpureis serica mixta gerunt.
Quæ tunicas ostro rutilas, auroque crepantes
Fluxis talari fine trahunt finibus:
Funibus accinctæ saccos sine fine gerentes
Grandia pistrini carcere saxa molent.
Quæque caput [d] *passis cumulatum crinibus augent:* d V. N. 290. & 277.
Turpe gerent nudo vertice calvitium.
Talibus ornari fuge dotibus, o nova sancti
Nupta viri: vacuis sensibus ista placent.
Tunc [e] *neque odoratis vaga vestibus atque capillis,* e
Naribus agnosci, qua gradiare, velis.
Aut implexarum strue, tormentoque comarum

[a] In edit. Schot. ex MS. codice Belgico. Ed. Rosv. *sacratis*, mendose.

[b] Hic loquendi modus Paulino familiaris, præsertim in hoc carmine. Vide v. 64. v. 162. & ep. 32. n. 6. v. 11. Ed. Schot. *animus*.

[c] Eadem licentia reperitur apud Prudentium lib. 1. contra Symmachum v. 611. & lib. 2. v. 48. & 79.

[d] Ed. Rosv. *pexis*. Utraque lectio bona. Vide Not. 290.

[e] Sic emendavimus monente J. F. Gronovio in Observat. Ecclesiast. c. 10. idque mens Paulini & sensus subsequentes imperant. Ante erat, *quoque*.

Tur-

Genes.24.65

* V.v.96. & ep.23.11. 24.& 25.

Pulcra Rebecca sacrum cum sponsa veniret ad Isac,
*Simpliciter velo tecta * pudoris erat.*
Non legitur variis venisse ornata lapillis,
Sed superobducto prædita palliolo,
Quo pudibunda suum texit velamine vultum,
Oblatam sponsi virgo pavens faciem.
An magis Herodias saltatrix virgo placebit,
Baptistæ mortem nancta pedum pretio?
Impia maternæ sic ulta libidinis iram,
Ut caput acciperet luxuriæ pretium.
Illud nempe caput, de quo clamaverat index
*Vox populis Agnum * propter adesse Dei.*
Unde nefas tantum meruit, nisi ab illice cultu,
Impia saltatrix, filia digna patre?
Quem tamen hoc vicit scelere, invitumque coegit
In facinus placiti corporis illecebris.
Convivas etenim dignos dape Regis iniqui
Duxit in assensum mobilis arte pedum.
Nam sibi fulva leves texisset bractea plantas,
Calcibus ut pictis luderet improbius,
Et fluidam crispo duxisset syrmate vestem,
Fronte micans gemmis, pone refusa comam:
Non ita corruptis spectantum mentibus intrans
Callida ad infandum prævaluisset opus.
Ipse quoque Herodes regeli veste superbus
Sacrilegis demens flatibus intumuit,
Elatusque habitu divinum oblitus honorem
*Vulnere * vermifluo fœtidus interiit:*
Digna luens meritis, ut sordidus ulcere obiret,
Qui se crediderat vestis honore Deum.
Sed, cedo ut infans deceant regalia flatus
Pectora, quæ nobis cum Pharaone manus?
*Dissidet a nostris * cava mundi gloria regnis,*
Nec coit adversis lux pia cum tenebris.
Clericus † uxorem Christo comente decoram
Diligat, & pulcram lumine cordis amet,
Auxiliumque viri divino munere factam,
Lector cœlesti discat ab historia;
Inque vicem mulier, sancto sit ut æqua marito,
Mente humili Christum in conjuge suscipiat,
Crescat ut in sanctum texta compagine corpus,
Ut

* id est, prope. V.carm. 16.v.138.

* Mors Herodis.

* id est, vana. V.carm. 22.v.906. N.

Mente coit, cui vir non homo, sed Deus est.
Hac genitrice senex æque generatur, ut infans.
Ætatem & sexum non habet hæc soboles.
Hæc etenim est benedicta Dei generatio, quæ non
Seminis humani, sed generis superi est.
Inde Magister ait: Quia jam nec femina, nec mas Gal. 3. 28.
In Christo, sed idem corpus, & una fides. 1. Cor. 12. 27.
Namque omnes unum corpus sumus: omnia Christo
Membra, quibus Christus corporis in caput est.
Et quia jam Christum induti, deponimus Adam,
Protinus in speciem tendimus angelicam.
Propterea hoc opus est cunctis Baptismate natis,
Perfectum ut capiat sexus uterque virum,
Et commune caput fiet in omnibus omnia Christus,
Tradens in Regnum Rex sua membra Patri.
Nubere vel nubi fragilis jam deserit aetas,
Omnibus æterno corpore compositis.
Ergo mei memores par inviolabile semper
Vivite: sit vobis crux veneranda jugum.
Illius ut matris nati, quæ sponsa sororque est,
Sumite digna piis pectora nominibus,
Et vobis fratri sponsi concurrite Christo,
Sitis ut æterni corporis una caro. * V. N. 139.
Hic vos nectat amor, [a] quo stringit * Ecclesia Christum,
Quoque vicissim illam Christus amore fovet.
Ipse pater vobis benedicat episcopus, ipse
Præcinat hymnisonis cantica sancta choris.
Duc, * Memor alme, tuos Domino ante altaria natos, * V. N. ccxci.
Commendaque precans sanctificante manu.
Sed quis odor nares * allabitur æthere manans? * V. carm. 21. v. 363.
Unde meos stringit lux inopina oculos?
Quis procul ille hominum placidis se passibus adfert,
Plurima quem Christi gratia prosequitur?
Quem benedicta cohors superis circumdat alumnis,

[a] Sic emendatum ex edit. Schot. Ed. Rosv. qui. Vide v. seq

Et pia vota sacris annue supplicibus.
Imbue, Christe, novos de sancto antistite nuptos,
Perque manus castas corda pudica juva,
Ut sit in ambobus concordia virginitatis,
Aut sint ambo sacris semina virginibus.
Votorum prior hic gradus est, ut nescia carnis
Membra gerant; quod si corpore congruerint,
Casta sacerdotale genus ventura propago,
Et domus Aron sit tota domus Memoris,
Christorumque domus sit domus hæc Memoris.
Esto & Paulini Therasiæque memor,
*Et memor * æternum Christus erit Memoris.*

* V.carm.32 v. 613.

POEMA XXV. *

* *Scriptum anno 401. die 14. Ianuar.*

DE S. FELICE NATAL. CARMEN VIII.

Gothis Italiam vastantibus Paulinus in S. Felicis protectione confidit. Aliqua ejus miracula enumerat.

ECCE *dies nobis anno revoluta peracto*
Illustrem revehit Felicis nomine lucem.
Tempus erat lætis modo promere gaudia verbis,
Anxia si lætas paterentur tempora voces.
Sed tamen ista dies, licet inter prælia, nobis
Lætitiæ pacisque dies erit; horrida longe
Bella fremant, nostris pax libera mentibus adsit.
Lætitiæ dulcem non obliviscitur usum
Mens adsueta piis sua solvere pectora votis,
Et Domino festis caste gaudere diebus.
Quare importunam, quamvis sub tempore mœsto,
Pellite tristitiam bona gaudia, dulcia verba,
Omne pium lætumque die Felicis amemus,
Natali sine fine die, quia natus in ista est
*Perpetuis Felix seclis, qua corporis * ævum*
Functus, ad æternam migravit in æthera vitam.
Ergo metus abeant tristes, redeantque refectis
Gaudia pectoribus; a decet omnia pellere sanctum

* V.N.331. & 332.

a MS. codex Germ. *figant*, lege: *fugiant*, *decet*; *omnia sanctum Mæsta diem.*

Me-

Cætibus, & ficto Christi jam Sanguine victor,
Duxit ovans lætas victos Pharaone choreas.
Inde fugæ memores etiam nunc azyma sumunt
Judæi, solo retinentes nomine gentem,
Infermentatis pulsi quia panibus olim
Ægypto, fecere fugam: paribus modo signis
Per patrios, sed jam per inania sabbata, ritus
Antiqui recolunt vestigia grata timoris.
Nam frustra veterem vacua sub imagine legem
Exercent, verum nobis quia Pascha replevit
Unus pro cunctis Patri datus hostia Christus:
Et quia corpus adest vitæ, perit umbra figuræ.
Sic igitur modo nos turbato in tempore læti,
Mente pia festum dilecti Martyris omnes
Collatis hilare studiis pietatis agamus.
Forte magis pietas nobis dabit ista salutem,
Si nostras ideo libeat deponere curas,
Ut Confessori lætantia corda feramus,
Cujus honore Deus gaudet, quia Martyr honorem
Contemsit proprium Domini pro nomine Christi,
Vilior ipse sibi, ut Christo pretiosior esset.
Propterea tali placeat gaudere Patrono,
Natalemque diem sopiti pace beata
*Martyris * expositis lætantes ducere curis.*
Hic quoque devotis aderis, si fortior exstet
Nunc ad lætitiam affectus, quam causa timoris
Ad consternendas obducto pectore mentes.
Credite, non armis, neque viribus esse timendos
Allophylum populos, quos propter crimina nostra
Offensi movet ira Dei, ut formidine mortis
Excitet ad curam vitæ torpentia corda.
Ergo Deum mitem sævo timeamus in hoste,
Absit ut hoste metus, quem formidare meremur c
([c] Non metuendo Deum, placida quem pace remissi)
Negligimus, saltem vi compellente tremamus,

* id est, de pastis. V. v. 59. & carm. 24. v. 609.

a MS. Germ. vincto.
b Idem MS. codex Germ. Moses.
c Versus ille additus est ex MS. codice Germ.

[illegible]
Præsumat confisa Deo, quia non metuendi
Causa, timere Deum, quem quisquis non timet unum,
Omnia jure timet. Fidant legionibus illi,
Perfugioque parent reparatis mœnia muris,
Nulla salutiferi quibus est fiducia Christi:
Nos crucis invictæ signum, & confessio munit,
Armatique Deo mentem, non quærimus arma
Corporis; & quamquam membris videamur inermes,
Arma tamen gerimus, quibus & sub pace serena
Contra incorporeos animis decernimus hostes.
Nunc opus adjutore Deo, solusque timendus,
Quo sine & arma cadunt, per quem firmantur & arma;
Ipse intra muros turris tibi, qui sine muris
Murus erit. Recolamus abhinc signata sacratis
Gesta patrum libris, & perspice qui potiore
Præsidio fuerint, quos urbs circumdata magnis
Absque Deo muris, an quos sine mœnibus urbis
Vallabat socio virtus divina favore.

Josue 6.

Illam dico urbem, quam perdidit acer Jesus,
Mutatus proprium virtutis nomine nomen,
Quam non militiæ solito de more subegit,
Ut solitum est, longa dux obsidione laborans;
Verum ope divina, sacra per mysteria vibrans
Tela, nec exercens, tacitis exercitus armis
Lustravit cessante manu, septemque diebus
Septenos iterans sibi circum mœnia gyros.
*Obtinuit captos * numeri virtute potentis,*
Atque sacerdotum lituis clangore tremendo,
Fulmineos superæ tonitrus imitantibus iræ.
Tunc qui divitiis populus fidebat, & urbe,
Interiit mixtis inter sua tecta sepulcris.
Sola Rabab meretrix castam quæ gessit iniqua
Gente fidem, non freta suis evadere muris,

* id est populi. V. carm. 16. v. 230.

a MS. idem Germ. *putabant*, non male.
b Editi codices, *populo*. At ex MS. codice Germanensi emendavimus, *famulo*, scilicet *Mardochæo*, cui Aman paraverat patibulum; V. cap. 7. Esther v. 10. non autem populo Judæorum, quos die statuto interfici & gladio perire edixerat. Vide cap. 3. Esther.

Sed

Induit alma fides: mulier qua sancta peremit Judic. 4. 21.
Terribilem Sisaram transfixum tempora palo;
Terrentemque manu late populos Holofernem Judith 13.
Arte pudicitiæ deceptum callida Judith
Risit, in impuro quæ non polluta cubili,
Barbara, truncato victrix duce, castra fugavit.
*Nuda fides armata Deo est; virtute * fidei* * V.N. 334
Fortior Ezechias paucis, quam millibus ille 4. Reg. 19.
Sennacherib, cujus Babylon & opima Ninive
Regnum erat. Assyrias vires & Medica regna
Moverat, & magnis legionibus omnia circum
Regna terens, sacram Domini tendebat ad urbem,
Atque unam tota bellorum mole petebat.
Dum parat hoc bellis retinentibus impia vota
Impediente Deo, præmisit scripta superbis
Dura minis, quæ sumta dolens altaria circa
Intulit Ezechias Domino, lacrymisque profusis
Dum recitat fera verba [a] lavans, prostratus, & orans a
Atrata cum plebe, Deum permovit; & una
Tam gravis exitiis victor prece perculit absens
Assyrios, pugnante Deo; compendia tanta
Promeritus, ne nosset eum, quem vinceret, hostem.
Nam post Ezechiæ querulos trans sidera fletus,
Et de corde humili missas super astra querelas
Voce pia impulsis summi Patris auribus, altæ
Ut patuere fores cœli, delabitur ales
Angelus, halantem (qua labitur) aera ducens,
Armatus verbi gladio, ferit impia castra,
Et sopitorum taciturna strage triumphans,
Centum octoginta dedit uni millia lato,
Et nox una fuit tam magni conscia belli.
Mane minax Rex surgit adhuc; & mox miser armis

[a] Forte legendum, *levans*. (Sacchinus, Non displicet intelligi *lavisse lacrymis scripta*. Sed & libenter legerim, *levans, prostratus*, ut intelligatur *levasse dum* (ut Isaias ait) *expanderet coram Domino, & prostratus ipse oraret*.

Mi-

Ille preces nostras meritis pius adferet altis,
Inque vicem flebit nobis, quia mente dicata
Nos lætamur ei. † *Non est cura hæc nova Sanctis*
Exorare Deum pro peccatoribus ægris,
Vique boni meriti meritum superare sinistrum.

† Sanctorum intercessio.

Sic legimus Moysen populo peccante precatum
Exstinxisse graves æterni Vindicis iras.

Exod. 32.

Et cum * *Pentapolim perfunderet igneus imber,*
Exiguam Segor Sodomis secernit iniquis
Lot fugiens, castaque potens prece liberat urbem,
Electamque domo sumit; quia sede pudica
Integer incestæ permanserat incola terræ
Permixtus Sodomæ tectis, sed moribus exter.

* id est, urbes 5. V. ep. 13. n. 21. Gen. 19.

Quid loquar Eliæ precibus clausum atque reclusum
*Cœlum, & * sanctiloquo sublimis in ore Prophetæ*
Terrarum mansisse famem, rediisse salutem?
Ut quondam hos habuit vetus ætas, sic modo nostra,
Felicem sortita salus, petat omne quod audet,
Quodque cupit, tali speret confisa Patrono.

* Sic apud Prudentium Apotheos. v. 1066. Sanctiloquus Lucas.

Sancte Deo dilecte, Dei tu dextera, Felix,
Esto, precor, nobis tu munitissima turris.
Nam Deus Abraham, Deus est tuus, & Deus Isac,
*Et Deus * Israel, Deus est tuus; ille rubentis*
Divisor pelagi, & dulcator fontis amari;
Ille dator mannæ cœlo, dator ortigis Austro,
Et sitientis humi percussa rupe rigator:
Ipse tuus Deus est, qui per deserta sequentem
Præcessit populum, & prætentam nocte dieque
Temporis alterna mutavit lege columnam,
Quique quater denos inter deserta per annos,
Angelico plebem de cœlis pane cibavit,
Et rupta in fluvios sitientem cote refecit.

* V. carm. 32 v. 486.
* V. carm. 24 v. 349.

Posce, precor, placidum nostris accedere Christum
Partibus; ipse tuus Deus est, quo fortis Jesus
Stare suis jussit solem lunamque triumphis,
Et tibi, cum Dominus Romani prospera regni
Annuerit, famulis elementis præcipe, Felix,
Ad nostrum servire bonum, procedat & astris
Stantibus aucta dies; sol stet tibi, lunaque concors
Hereat obfixo suspendens sidera cursu,

Jos. 10. 13.

Dum

Quam tibi dante Deo facies tu cedere nobis?
Sat mihi sunt, Felix, virtutum exempla tuarum,
Nec tibi pauperior Christus cœlestia fundit
Munera quam patribus, quorum generosa propago es.
Nam Patriarcharum Felix & filius æque
Stirpis Apostolicæ es, tanti non degener heres *V.N.334.
*Seminis, ut sanctæ legis simul atque * fidei*
Confessor, patriis virtutibus æmula sanctus
Signa geris: nec, si species operum tibi dispar,
Non similis virtus; diversa est gratia vobis,
Gloria par, quoniam Sanctis fons omnibus unus,
Martyribusque sacris; opera ut diversa fuerunt
Tempora, nec coeunt signis distantia causis
Gesta: Dei per dona sibi cœlestia distant
Æquales meritis. Si non eadem omnia Felix
Quæ Daniel gessit, vel pertulit, & lacus istum Daniel 6.22.
Non habuit, nec terribiles cinxere leones; 22
Nec Daniel eadem pro nomine passus berili est, 23
Verbera, vincla, metus, & noctem carceris atri,
Quæ Felix horrenda tulit. Qui rostra ferarum
Clausit, adoranti faciens mansueta Profetæ;
Qui fecit tepidos pueris orantibus ignes,
Humidaque in mediis dedit indumenta caminis:
Ipse dedit celso Felicem jure potentem
Pestiferis satanæ legionibus imperitare.
*In quibus iste * feras omnes compescit & ignes.* * V. N.
Nam quæ non serpens, quæ non hæc bellua turba est? ccxciv.
Denique de multis unum loquar, ut sit ab uno
Discere, dæmoniis sensus constare ferinos.
Quidam homo, non longum tempus, tam prodigiali
Dæmone distentus fuit, ut jam non modo notos
Ille cibos hominum, vel si congesta daretur
Multa mensa dape, in facili consumeret haustu,
Verum & gallinas habitantum limine raptas,
Mox ut sustulerat rapido discerperet ore,
Et pluma incoctas non suffocante voraret. * idest, cadaveris mortui.
*Quin & * funeream saniem sitiebat, & ossa*

Lam-

Spiritibus, Felix interbenit inter operta
Pectoris, & tenues dirimit subtilior auras,
Dæmone discernens animam, quo libera pulso
Mens hominem recipit. Par hoc operi est opus illi,
Quo [a] *merram tristem sacri dulcedine ligni*
In populi potus crucis immutavit imago.
Sic Felix pietate potens, quia nobilis altæ
Confessor crucis est, ipsum, quasi tristia merræ
Pocla, hominem mutat. Qui nunc inflatus acerbo
Dæmone, vipereum per spumea labra saporem
Concussu laterum & singultu gutturis ampli
Sæpius adsiliens flatus ructabat amaros:
Jam totus, vel solus homo in sua jura reversus,
Dulce sapit, sanum spirat, placidumque profatur.
Ergo & Felicem virtutis dextera cingit.
Inde potens varias tenebrosi principis artes
Devorat, ut magicos Moseia virga dracones. Exod.7.12.
Cernimus ecce pares Domini cælestis adesse
Ad meritum Felicis opes, operum quoque formas
Congruere, & quæcumque patres in corpore sancti
Ediderint documenta Dei, sine corpore vivum
In Christo Felicem agere, insignique potentem
Mente animam, positi dum corporis ossa quiescunt,
Ante diem reditus claris prætendere signis,
Qualem pro meritis sit gestatura coronam,
Cum steterit totus redivivo corpore Felix.
Omnes, quisque suo, radiabunt lumine sancti,
Dissimili fulgore pares, nec judice Christo
Alter in alterius meriti dispendia crescent:
Christus erit cunctis regnum, lux, vita, corona.
Cernite distinctos actus, sed onore jugatos
Testamentorum veterisque novique Magistros,
In quibus una dedit geminas Sapientia leges.
Atque ita virtutes varias par gloria pensat.
*Non Petrus * irrupit virga mare; sed neque Moses* *V.carm.24 v.616. &c. 23.v.157.
Æquoris incessit liquido: tamen unus utrisque
Fulget honos, unus quoniam fuit autor utrique.
Scindere aquas virga, pedibus calcare fluenta,

[a] Hanc vocem, ut & in versu 345. emendavimus ex carm. 17. v. 32. juxta MS. codicem Germ. Vide ibidem, & præterea Not. CCXLIV.

Qui

Quem prope corporeo præsentem vidimus actu
Objectare manus flammis, & nostra tueri
Limina juncta suis, quæ tamquam territa Sancti
Obstantis facie prope tangens flamma pavebat,
Pulsaque de nostri rapiendo culmine tecti,
Comminus in tuguri vicina strage perarsit.
Mira loquar, stetit immotus sine flatibus æther,
Nec nemorum foliis ullum dedit aura tremorem,
Ne posset rapidus procedere longius ignis,
Per contexta volans sociarum tigna domorum:
Sed ventis deserta cadentibus ire negaret
Flamma, & consumto moreretur languida pastu,
Consimili modo nos Felix ope solve periclis;
Nec domibus nostris propient mala; pulsaque per te
Horrida sanguineo longe sonet ira flagello.
Illam etiam virtutem arcendis indue bellis,
Qua male labentem vicinis montibus amnem,
Qui subitis aucto pluviis torrente redundans,
Sic tua præcipitans in limina sæpe ruebat,
Ut tectis conjuncta tuis habitacula vastis
Quassaret violentus aquis, ita flumine verso
Fecisti mutare vias, ut nunc novus illum
Alveus insolita ducat regione furentem,
Nostraque longinquo vitantem tecta meatu;
Sic modo bellisono venientes flumine pugnas,
De nostris averte locis. Manus impia sacris
Finibus absistat, quibus est tua gratia vallum.
Atque tuam timeant hostes quasi dæmones aulam,
Nec cruor hæc violet, quæ flamma vel unda refugit.

a Edd. Grav. & Schot. in marg. *sentire*.

Temporis hiberni lex subtrahit, & breviatas
Cogit hiems horas cita lumine, pigra tenebris.
Sed bene quod tibi sol Felix, cui gratia perpes
Illustrante micat Christo, propriumque coruscat
Natali jubar ipse suo, neque conditur unquam
Casibus occiduis, æterni splendor honoris.
I fugitiva dies, elabere, non revocabo:
Nec te jam querar esse brevem; quia te sine Felix
Semper inexstincto præsens mihi lumine fulget.
Si natalis abest, plus est quod jugiter ipse
Lux hujus natalis adest. Nec enim ille die fit
Sanctus, cujus honor celebrandi causa diei est.
Quod si natalem reliquis præstare diebus
Turba facit, solito quæ densius ad sacra currit
Limina; conferta prope semper plebe videmus
Natalem Felicis agi. Nam quæ, rogo, votis
Cassa dies oritur, vel magnis rara catervis?
Sed tamen hanc speciale decus retinere fatebor
Jure diem, expleto quondam qua contigit ævo
*Ponere * terrenos habitus, & in alta vocari*
Sidera Felicem retinendum sede beata.
Firmat enim ratio ista fidem, quæ tempora certis
Distinguit titulis, sacrosque per annua signat
Festa dies, quibus [a] ad Domini miracula quondam
Antiqui tremuere patres, horrenda sinistris,
Et semper celebranda piis; quia commoda sanctis,
Dura fuere malis. Testis Memphitica tellus,
Et mare tunc factum sanctis humus; æquor iniquis;
Ceteraque bis paria Ægypto multasque per oras
Gesta Deo memori nobis recoluntur amore.
*Sic æque * divina feruntur [b] munere Christi.*
Ut veneranda dies cunctis, qua Virgine natus,
Pro cunctis hominem sumsit Deus; utque deinde
Qua puerum stella duce mystica dona ferentes
Suppliciter videre Magi: seu qua magis illum
Jordanis trepidans lavit tinguente Johanne,
Sacrantem cunctas recreandis gentibus undas:
Sive dies eadem magis illo sit sacra signo,
Quo primum Deus egit opus, cum flumine verso

* id est, deponere. V. carm. 14. v. 81. Ibid. 14. 22. & 27.

* V. N. ccxcv.

[b] " Matth. 1. " 16. " Matth. 2. " 11. " c. 3. v. " 16. " " Johan. 2. " 9. & 11.

[a] Correximus, *ad*, ex MS. codice Germ. Ante erat, *aut*.
[b] MS. Germ. *munera*, minus bene.

Per-

[illegible] , [illegible] unum carmen ab uno
Ore ferat , non una sonat , variosque magistra
Temperat arte sonos; arguta foramina flatu ,
Mobilibusque regit digitis , clauditque , aperitque ,
Ut rapida vice dulcis eat redeatque cavernis :
Currens Æolii modulabilis aura meatu ,
Explicet irruptos animata ut tibia cantus:
*Sic Deus omnisonæ * modulator & arbiter unus* * V. N. 298.
Harmoniæ , per cuncta movet quam corpora rerum ,
Et naturæ opifex Deus omnis , & artis ; in omni
Fons opere , & finis , faciens bona , factaque servans ,
Ipse manens in se media pietate vicissim ,
Qua Pater in Verbo , qua Filius in Patre regnat ,
Quo sine nil factum , per quem sata cuncta in eodem
Consistunt , idem novat omnia principe Verbo .
Qui cruce purpurea pretiosi Sanguinis ostro ** Marc. 16. 19.
Arduus ascensu volucri penetravit in alta
Nube super Cherubim volitans , seditque Parenti
*Dexter , & * inde suis cœlestia dona profudit ,* † V. N.
*Spiritum ab * Unigena sanctum & Patre procedentem .* * μονογενής.
Qui Deus ipse Deo veniens licet adsit ubique , V. carm. 5. v. 47.
Conspicuo tamen allapsu ruit igneus illic ,
Pubis Apostolicæ concors ubi cœtus agebat , Act. 2. 2. & 4.
Moxque novo sonitu , multis ex urbe coactis v. 6.
Omni ex gente viris , sedit quasi flamma per omnes ,
Et simul in cunctis spiramine dissonus uno ,
Ut lyricas facili modulatus pectine chordas , v. 4.
Dividuis eadem cecinit præconia linguis ,
Incutiens varias humana per organa voces .
Talis ubi lectas implevit crapula mentes , Alludit ad v. 13.
Ructavere sacras jejuno gutture laudes
Ebria corda Deo ; quis me miseratus , ab isto
*Flumine potabit , quod * sobriat ebrietate ?* † V. carm. 21. v. 685.

a Manuscriptus Germanensis codex cum ed. Grin. *perdulcis*. At vox , *prædulcis* , Paulino familiaris . Vide carm. 21. v. 792. & carm. 32. v. 220.
b Ita emendatum ex MS. codice Germ. Editi , *flumine*.
c Sic emendavimus ex eodem codice MS. Editi , *divisa*.
d Ita MS. Germ. Editi , *nescirer*. Bign. f. *rescirer*.
e Sic MS. codex Germ. & editi Grav. Poelm. & Schot. Alii duo , & *in servos*. Utraque lectio recepta.

Continua bonitate dies, & tempore toto
Pascha sacrum Christi cultu celebrare pudico. . .
Quod si mixta seges tribulis mihi germinat, & cor
Incultum stimulat terreni spina laboris;
Vel festis Domino studeam me offerre diebus,
Ut vel parte mei tangam confinia vitæ,
Corpore nec toto trahar in consortia mortis.
Quamquam igitur jugi nos qui statione propinqua
Accolimus, sancti potiamur honore Patroni,
Quem & sine natali devota frequentia semper
Concelebrat; tamen ut proprii per herilia vernæ
Festa relaxemur curis, & vota canamus,
Hujus lætitiæ princeps psallentibus ibo
Fratribus, & socium ducam quasi signifer agmen.
Nam licet e varia populi regione frequentes
Comparibus votis hodie pia gaudia fundant;
Me tamen uberius decet atque insignius isto
Exsultare die: quia nemo obstrictior est me,
Debitor huic, cui privata specialius astro
Ista dies tantum peperit sine fine Patronum.
Salve cara dies, salve mihi lux mea, salve
Semper festa mihi: sed in hoc mihi clarius anno
Orta refulsisti, quia cum Felicis honore
Nicetam revehis, sanctorum ut amore duorum
Binum habeam natalem hodie, quo corpore sumti
Martyris excessum celebrans, & corpore promti
*Ecce sacerdotis reditum satiatus * adoro,*
Suscipiens humili † metantem in pectore Christum.
*Exsultet mea nunc * anima, dicatque quod olim*
Sponsa canebat amans Domino vocalis amanti:
Imber abit, discessit hiems, vox turturis altæ
*In nostra * tellure sonat, dat vitis odorem,*
Florida & in terris miramur lilia cœli.
Unde repente, precor, versa vice temporis æther
Ver abit, & gelidis flores visuntur in agris?
Unctus b adest Domini Christi comitatus amicis
Nicetes, hinc vernat hiems, hinc undique nobis

V.N.ccxcix
* id est, *honore*. V. carm. 31. v. 6.
† id est, *diversantem*.
* lic. poet.
Cantic. 2 v. 11. & 12. "
Virgil. Eclog. 1. "
b V.N.ccc.

a Manuscriptus Germanensis codex, *Primus enim vitæ gradus est.*
b Sic reposuimus refragantibus codicibus; quid enim sibi vult, *Junctus Domini comitatus?* Vide Not. CCC.

Spirat

Natali, visu simul amplexuque tenerem,
Atque iterum sub eo canerem mea debita, Felix,
Auditore tibi. Sed quid faciam? rogo. Pauper
Divitis assideo mensæ, & miser audeo magnis
Insertare manum dapibus; neque cogito quod me Prov. 23. 1.
Talia consimili vice, qualia sumo, parare
Conveniat, dignumque isto dare judice verbum.
Quare inopi da, Sancte, tuo, ut te digna Patrono,
Et pariter condigna tuo loquar d ausus amico. c
Posco tuos, Felix, tecum ad tua vota parentes.
Quæ tua vota loquor, mea sunt, & verius hæc sunt
Vota mea: at tibi celsus honor terrena recusat
Gaudia. Sed quia nostra tuæ sunt gaudia palmæ,
Ut tua digneris tibi ducere vota tuorum,
Ergo tuos etiam, Felix, imploro parentes;
Hic quoque ades, mihi nunc poscas ut adesse vocatos.
Qui colitis lætos paradisi, cœlitis hortos, e
Quique sub excelsa Domini requiescitis ara,
Pulcher Apostolici chorus agminis, & Patriarchum
Gens prior, ambo chori procerum, quos agmine bino
Per duodena Deus signavit nomina patres,
Gentibus & populis regnum ad cœleste vocandis:
Vos etiam sancti, supplex deposco, Prophetæ,
In nostra qui carne Deum fore præcinuistis:
Vos quoque corporibus cæsis, & sanguine fuso
Occisum & vivum testati Martyres Agnum, Μάρτυρες.
Omnes divinis a fontibus una propago,
Quos pius Abraham, sacer Isac, lenis Jacob, * V. carm. 32. v. 486.
Progenuere Deo per non numerabile semen,
Et bifidum, meritis cœlestibus, atque caducis;
Æquantes his astra poli, bis telluris arenam;
Credo equidem vos officio pietatis ad istum

a MS. codex Germ. *Christi*.
b Idem codex MS. cum editis quinque, *Nicetum*.
c Sic restitutum ex MS. codice Germ. & editis Grav. & Schot in margg. Ceteri.
Ergo conspiciens hunc longo tempore longe.
d Ita reposuimus ex MS. codice Germanensi. Ante erat *ausus*. MS. Germ. *cælitus*. V. carm. 28. v. 773. & 873.

Undi-

Comminus e regione situm venerante frequenter
Lumine conspiciam; forsan sapientis ab ore,
Ut quondam effetæ pecudes pastoris Jacob,
Concipiam sterili fecundos pectore sensus.
Namque & Nicetes Domino benedictus, ut ille,
*Mitis; ut * Israel ovibus quoque pastor & bœdis*
* V. carm. 23. v. 236.
Ante lacum viventis aquæ; sed & hic etiam tres
Corde pari trina sibi legit ab arbore virgas,
Queis in aqua positis pecus advocat, & coeuntes
Ingravidat, virgisque tribus concepta colorat;
* id est, incisæ.
*Ut de * interrasa variatis cortice virgis,*
Insignita gregis [c] sancti fetura probetur.
At pecori Laban non est nota, sed nota vitæ;
Nam nota mortis erit, Christo non esse [d] notatos.
d
Sic animas steriles in nomine gratia trino
Innovat, & verbi coïtu vir Spiritus implet,
* V. N. cccii. & ccxxxix.
*Conceptosque Deo * notat intus * Eclesia fetus*
Virgineo fecunda utero, materque salutis,
Dum virgis intenta tribus bibit uvida Verbi
Semina, & æterni signatur lumine vultus.
Psal. 4. 7.
*Hinc sterilis peperit * septem, & defecit abundans*
* V. N. ccciii.
Dilatante Deo tenues, tenuante superbos:
1. Reg. 2. 5.
Sic ego Niceta viso, quasi fonte reperto,
Sicut ovis sitiens ad viva fluenta cucurri
e
Aridus, & sensi meæ protinus ubera tendi,
Attentusque diu pascentis in ora magistri,
f
Inspexi docto varias in pectore virgas,
Conspectumque bibi per lumina fixa colorem,
* V. carm. 23. v. 270.
*Et hic divinis sparsit mens * roscida guttis.*
Sed tamen in tribus his (quia venit mentio) virgis,
Si placet, inspiciamus adhuc mysteria regni,
Tres Patriarchâ sibi trina legit arbore virgas,
g
Spirantem g storacis, levem platano, nuce firmam.
Spiritus in platano est, Virgo in storace, in nuce Christus.

a Sic. MS. Germ. Ed. Rosv. *adferas*. Ceteri mendose, *hac ferat*.
a MS. Germ. codex *verberet*, minus bene post *violet*.
c MS. Germ. *Christi*.
d Ita emendatum ex MS. Germ. & edit. Schot. Alii, *novatos*.
e Edd. quatuor, *vero*.
f Sic correximus ex MS. codice Germ. Ante erat, *Interrans*, nullo sensu.
g Ita emendatum ex MS. codice Germ. & editis quinque. Ed. Rosv. *storace*.

Nam

Ut servus tua forma forem: & res magna putatur,
Mercari propriam de re pereunte salutem?
Perpetuis mutare caduca, & vendere terram,
Cœlum emere? Ecce Deus quanto me carius emit
Morte crucis? passus, dejectus imagine servi,
Ut viles emeret pretioso sanguine servos.
Sed quid agam? [a] intuto temerarius evehor alto, a
Ausus in excelsum fragili me credere penna?
Martyris egregii natalem (qui meus est mos)
Materia leviore canens, in summa repente
Emicui, super astra volans, mentemque procacem
Ad rerum fontem misso sermone tetendi.
Unde mihi hos animos? quæ me levat aura superbum?
*Non agnosco tumens mea pectora; * major agit mens,* * Virgil.
Sentio Nicetam, qui proximus assidet, & me
Tangit, & adjuncto lateri vicinus anhelat.
Acer anhelantis juxta me spiritus intrat,
Insolitumque potens meditantis suscitat ignem,
Frigentes animans admoto fomite fibras.
Sed reprimam tumidos flatus, nec magna super me b
Exiguus [b] sperabo loqui, referarque relicta
Parvus humo, & plano modici pede carminis ibo.
Quamvis Felicis meritum sublime profari
Non possim sine laude Dei, tu sancte paterno
Suscipe me Niceta sinu: & dum pectore docto
Sustineor, caput in blando mihi corde reclinans;
Sal tuus insulsum me condiat, & sitientes
Dives vena riget rivo mihi perpete sensus.
Dicam iterum gaudens, & adhuc vix muneris hujus
Credulus, ingeminabo rogans: Dic, quæso, redisti?
Teque ipsum teneo, Niceta? in quo hactenus æger
Noctes atque dies animo tabente pependi?
Venisti tandem quarto mihi reditus anno.
Sed grates Christo, quia te vel sero revexit.
Quam metui ne te mediis regionibus hostis
Disclusum opposita bellorum nube teneret?

a Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice. Alias, *toto*.
b Ita MS. codex Germ. cum ed. Schot. Ceteri, *spirabo*.

Sed

Dedicet; atque ita se Felicis in ædibus ultro
Atque citro referat, tamquam ipsum pectore toto
Felicem gerat, & patria se jactet in aula.
(* Virgil. b) *Ergo veni, pater, & socio mihi jungere* [b] *passu:*
Dum te circum agens operum per singula duco.
Ecce vides istam, qua janua prima receptat,
Porticus obscuro fuerat prius obruta tecto;
Nunc eadem nova pigmentis & culmine crevit.
Ast ubi conseptum quadrato tegmine, circa
Vestibulum medio referatur in æthera campo,
(c) *Hortulus ante fuit male* [c] *culto cespite, rarum*
Area vilis olus nullos præbebat ad usus.
(d) *Interea nobis amor incidit, hoc opus* [d] *isto*
Ædificare loco: namque hunc deposcere cultum
Ipsa videbatur; venerandam ut Martyris aulam
Eminus adversa foribus de fronte reclusis,
Lætior illustraret honos; & aperta per arcus
Lucida frons bifores perfunderet intima largo
Lumine, conspicui ad faciem conversa sepulcri,
Quo tegitur posito sopitus corpore Martyr,
(* V. N. ccclv. & xxxix.) *Qui sua fulgentis * solii pro limine Felix,*
Atria bis gemino patefactis lumine valvis
Spectat ovans, gaudetque piis sua mœnia vinci
Cœtibus, atque amplas populis rumpentibus aulas
Laxari densas numerosa per ostia turbas.
Ipsaque, qua tumulus sacrati Martyris exstat,
Aula novos habitus senio purgata resumsit.
Trina manus variis operata decoribus illam
Excoluit; bijugi laqueari & marmore fabri,
Pictor imaginibus divina ferentibus ora.
(*V.N.cccv.) *Ecce vides * quantus splendor, velut æde renata*
(* V. N. cccvi.) *Rideat insculptum * camera crispante lacunar.*
In ligno mentitur ebur; tectoque superne
Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,
Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funibus; undantes flammas levis aura fatigat:

a Sic MS. Germ. cum editis codicibus Grin. Poelm. & Sacchino. Alii, *quoque*.
b MS. Germ. *gressu*.
c Ita emendavimus ex MS codice Germ. & ed. Schot. in marg. Ante erat, *caso*.
d Sic. MS. Germ. Edit. codices quinque, *ipso*. Ed. Rosv. *isti*, mendose.

Quæ-

([b] Pro nostra dubitare fide permisit, ut & nos b
Hoc duce firmati, Dominumque Deumque trementes)
Vivere post mortem vero fateamur Iesum
Corpore, viva suæ monstrantem vulnera carnis;
Et veniente die, qua jam manifestus aperta
Luce Deus veniet, cruciata in carne coruscum
Agnoscant trepidi, quem confixere rebelles.
Hic medicus Lucas prius arte, deinde loquela.
Bis medicus Lucas: ut quondam corporis ægros
Terrena curabat ope, & nunc mentibus ægris
Composuit gemino vitæ medicamina libro.
His socii pietate, fide, virtute, corona, Μάρτυρες.
Martyres, Agricola, & Proculo Vitalis adhærens, * V. N. 309.
*Et quæ * Chalcidicis Euphemia martyr in oris,*
Signat virgineo sacratum sanguine littus.
Vitalem, Agricolam, Proculumque Bononia condit, c
Quos jurata fides pietatis in arma vocavit, * V. N. cccx.
Parque [c] salutiferis texit victoria palmis,
*Corpora transfixos * trabalibus inclita clavis.*
Hic & Nazarius martyr (quem munere fido * V. carm. 21. v. 385. & ep. 32. n. 6.
Nobilis Ambrosii substrata mente recepi)
*Culmina Felicis dignatur & ipse * cohospes,*
Fraternasque [d] domos privatis sedibus addit. d
Quamvis Sancti omnes toto simul orbe per unum
Sint ubicumque Deum: quo præsentantur ubique,
Corporis ut sua membra Deo: sed debita sanctis
Sunt loca corporibus: neque tantum qua jacet ora
Totum corpus, ibi positorum gratia vivit:
Sed quacumque pii est pars corporis, & manus exstat,
Contestante Deo meriti documenta beati.
Magna & in exiguo Sanctorum pulvere virtus * V. carm. 18. v. 147.
*Clamat Apostolici vim corporis, * indice Verbo.*
His igitur vicinus erit, quicumque supernis
Castus aget tectis: & qui procul advena recto

a MS. Germ. codex, *sacra sui*. Editi quatuor, *sacra Deo*.
b Ex MS Germanensi codice hos versus duos addidimus, qui sensum olim interruptum completum reddunt & restituunt:
c Sic emendatum ex MS. codice Germ. Editi, *Prque*.
d MS. Germ. *domus*.

V carm. 14. v. 109.

Quod si etiam interdum eveniat defectus aquarum,
Ordine disposito varias distincta figuras.
Concharumque modis, & pictis florida metis,
Forte erit & siccis spectabilis area vasis.
1. Paral. 18. 8. *Namque tenes etiam magna Salomonis in æde,*
* V. N. cxxi. *Quam fuerit decori siccum * mare: quod sapiens Rex*
Ære dedit solido, & tauris suspendit ahenis.
Aspice nunc aliud latus: ut sit porticus una,
Et paries mediis spatio bipatente culumnis,
Culmine discretas aditu sibi copulat aulas.
Tempus in hanc transire oculis peragrantibus ædem,
Quæ longum reserata latus, cum lumine cœli
Acquirit spatium tecti, quod in atria juncta
Panditur, insertos socians disjuncta per arcus,
Et populis rigui præbet spectacula campi,
(Quem tamen includunt structo circumdata septo
Mœnia, ne pateant oculis sacra tecta profanis,)
Vestibulumque patens aura defendit operta.
Nec mirere sacras spatiis accrescere caulas,
Crescit ubique potens æterni gloria Christi:
Sanctorum cumulatur honor, Deus omnibus unus
Noscitur: illustrat quia sanctus Spiritus orbem,
Cumque coæterno regnat Patre Filius heres,
Inde propagato pia gratia lumine veri
Multiplicat populis æternæ semina vitæ.
Et quia pastor oves auget bonus, ampla redemtis
Crescere cum gregibus [c] *favet altus ovilia Christus.*
Ingredere hæc Psalmis recinens antistes & hymnis,
Et mea vota refer Domino, & tua gaudia votis
Junge meis, celebrans communis festa Patroni.
Tempore oportuno pro peccatore rogabis
Gaudentem Dominum de Confessoris honore.
Hoc duce, proclivi tua tramite vota ferentur,
Felix divinas tibi prævius ibit ad aures;
Teque [d] *sacris Psalmis simul & devota litante*

[a] Ita ex MS. codice Germ. emendavimus cum Sacchino. Alias, *quo*.

[b] MS. codex Germ. *compago suo stat*.

[c] Edd. tres, *fovet*. Sacchinus legendum putat, *facit*.

[d] Ita restituimus ex MS. codice Germ. & editis quatuor. Ed. Rosv. *sacra Psalmisque*.

Obse-

Intentis transcurre oculis: brevis ista videtur
Historia, at magni signat mysteria belli,
Quam geminæ scindunt sese in diversa sorores!
Ruth sequitur sanctam, quam deserit Orpha, parentem; Ruth. 1. 14.
Perfidiam nurus una, fidem nurus altera monstrat:
Præfert una Deum patriæ, patriam altera vitæ. c. 2. v. 11
Nonne, precor, toto manet hæc discordia mundo?
Parte sequente Deum, vel parte ruente per orbem?
Atque utinam pars æqua foret necis atque salutis!
Sed multos via lata capit, facilique ruina
Labentes prono rapit irrevocabilis error.
Forte requiratur, quanam ratione gerendi
*Sederit * hæc nobis sententia, pingere sanctas* V. carm. 10. v. 12.
Raro more domos animantibus adsimulatis.
Accipite, & paucis tentabo exponere causas.
Quos agat huc sancti Felicis gloria cœtus,
Obscurum nulli: sed turba frequentior hic est.
Rusticitas non cassa fide, neque docta legendi,
Hæc adsueta diu sacris servire profanis,
Ventre Deo, tandem convertitur advena Christo.
Dum Sanctorum opera in Christo miratur aperta.
Cernite quam multi coeant ex omnibus agris,
Quamque pie rudibus decepti mentibus errent.
Longinquas liquere domus, sprevere pruinas
Non gelidi fervente fide; & nunc ecce frequentes
Per totam & vigiles extendunt gaudia noctem:
Lætitia somnos, tenebras funalibus arcent.
Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,
*Nec sua * liminibus miscerent pocula sanctis.* * V. N. cccxII.
Quamlibet hæc jejuna cohors potiore resultet
Obsequio, castis sanctos quoque vocibus hymnos
Personat, & Domino cantatam sobria laudem
Immolat. Ignoscenda tamen puto talia parvis
Gaudia quæ ducunt epulis, quia mentibus error
Irrepit rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula Sanctos

a MS. Germ. *pascit*.
b Sic reposuimus ex MS. Germanensi codice. Ante erat, *recursu*. Vide caput 3. Josue, & Augustinum in Psalm. 113. v. 13.

Dum fallit pictura famem: sanctasque legenti
Historias, castorum operum subrepit honestas
Exemplis inducta piis; potatur hianti
Sobrietas, nimii subeunt oblivia vini.
Dumque diem ducunt spatio majore tuentes,
Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
Tempore, jam paucæ superant epulantibus horæ.
Quod superest ex his, quæ facta & picta videmus,
Materiam orandi pro me tibi suggero, poscens,
Rem Felicis agens, ut pro me sedulus ores
Et decet, ut quem mente pia comitaris, eumdem
Et mentis facie referas, animoque sequaris
Par in amore mei; nec enim miser ambigo amari
Martyre, vel modici dignatus amore catelli.
Cum mihi vita, domus, res, gratia, gloria, panis,
Psal. 86. 1. *Sit Felix donante Deo; quo præsule posce*
Luc. 14. *Montibus in sanctis mea fundamenta locari,*
Et cœptam peragi irrupto molimine turrem. [a]
1. Cor. 15. 48. *De Genesi, precor, hunc orandi collige sensum:*
Ne maneam terrenus Adam, sed virgine terra
b id est, deposito. *Nascar, & [b] exposito veteri, nova former imago*
Ephes. 4. *Educar tellure mea, generisque mei sim*
Gen. 12. *Degener; & sponsæ festinem ad mellea terræ*
* V. ep. 18. 11 n. 5. *Flumina, Chaldæi servatus ab igne camini.*
Gen. 19. *Sim facilis tectis, quasi Lot, * fore semper aperta,*
Gen. 22. *Liberer ut Sodomis; neque vertam lumina retro,*
Ne salis in lapidem vertar, sale cordis egenus.
Hostia viva Deo, tamquam puer offerar Isac:
Et mea ligna gerens sequar almum sub cruce patrem,
Inveniam puteos; sed ne, precor, obruat illos
Gen. 26. *Invidus, & viventis aquæ cæcator * Amalec.*
* V. carm. 28. v. 94. & Not. 314. *Sim profugus mundi, tamquam benedictus Jacob*
Fratris Edom fugitivus erat; fessoque sacrandum
Supponam capiti lapidem, Christoque quiescam.
Gen. 28. *Sit mihi castus amor, sit & horror amoris iniqui:*
Gen. 29. *Carnis ut illecebras velut inviolatus Joseph,*
Effugiam vinclis exuto corpore, liber

a MS. Germ. cum edd. 4. in margg. *Discedant.*

b Leg. forte, *exposita*; vel *ex posito*. Hic *exponere* pro *deponere*, sicut & carm. 23. v. 66.

Crimi-

POEMA XXVII. *

DE S. FELICE NATAL. CARMEN X.

* Scriptum anno 403. die 14. Januar.

Veteres S. Felicis basilicas novis ædificiis auget, novam eamque magnificam cum baptisterio construit; easque picturis & epigrammatibus ornat. Nova a Nolano Episcopo Paulo consecratur, & in illa eodem die Baptismatis & Eucharistiæ sacramenta conferuntur.

IN veteri nobis nova res adnascitur actu,
Et solita insolito crescunt solemnia ritu:
Materiamque simul mihi carminis, & simul almi
Natalem geminant Felicis: in ædibus ejus
Nata recens opera hæc, quæ molibus undique celsis
Cernitis emicuisse pari splendentia cultu.
*Istic * porticibus late circumdata longis*
Vestibula a impluvio tectis reserantur aperto,
Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.
Illic adjunctæ sociantur mœnibus aulæ,
Diffusoque sinu simul & coeunte patentes
Æmula consertis jungunt fastigia tignis,
Et paribus variæ & speciosæ cultibus exstant
Marmore, pictura, laquearibus, atque columnis.
Inter quæ & modicis variatur gratia cellis:
Quas in porticibus (qua longius una coactum
Porticus in spatium tractu protenditur uno)
Appositas lateri tria comminus ora recludunt,
*Trinaque * cancellis currentibus ostia pandunt:*
Martyribus mediam pictis pia nomina signant,
Quos par in vario redimivit gloria sexu.
At geminas quæ sunt dextra lævaque patentes,
Binis historiis ornat pictura fidelis.
Unam sanctorum complent sacra gesta virorum,
Jobus vulneribus tentatus, lumine Tobit.
Ast aliam sexus minor obtinet, inclita Judith,
Qua simul & regina potens depingitur Esther.
Interior variis ornatibus area ridet,

* V. N. CCCXV.

a id est, atrio.

* V. N. CLXVII. & CCCXVI.

* V. N. CCCXVII.

a MS. Germ. codex, inclusa tecti. Editi quinque, in clivo. V. Not. CLXVII. & CCCXVI.

Læta

Commoditas, quia sic tecti juvat umbra per æstum,
([a] Sicut aprica placent in frigore, siccaque in imbre.)
Parte alia patet exterior, quæ cingitur æque
Area porticibus, cultu minor, æquore major.
Ante sacras ædes longe spectabile pandit
Vestibulum, duplici quæ exstructis tegmine cellis;
Per contextarum coeuntia tigna domorum,
Castelli speciem meditatur imagine muri,
Conciliisque forum late spectabile pandit,
Quale loco signum Felix venerandus in isto
Ediderit nuper, celeri narrabo relatu.
*In medio campi, * contra venerabilis aulæ*

* id est, prope.

Limina de ligno duo texta tigilla manebant,
Importuna situ, simul & deformia visu;
Quæ decus omne operum perimebant, improba, fœdo
*Objice * prospectum cæcantia: namque patentis*

* Gall. qui empechoient la vue.

Janua basilicæ, tuguri brevis interjectu
Obscurata, fores incassum clausa patebat.
Hæc amoliri cupientibus obvia nobis,
Verba dabant tectis qui metabantur in illis,
Jurabantque prius vitam se posse pacisci,
Quam cogi migrare locis. Temnenda quidem vox
Ista videbatur: sed erat, fateor, mihi idipsum
Invidiæ: tædebat enim vel vincere rixa.
Interea quadam [b] primam jam nocte quietem
Carpere sopitis cœptantibus: ecce relictis
Prosiliens scintilla focis, conflavit in una
Cellarum ipsarum latebra, de stramine fœni,
Quo forte inciderat, subitum ignem: moxque per ipsam
Fusa casam, ut vires alimenta per arida cepit,
Ingentem fragili rapuit de fomite flammam;
Et facili lapsu per putria ligna vetusti
Culminis erumpens; magnis incendia torsit
Turbida verticibus; calidamque per aera nubem
Miscuit, & nigro subduxit sidera fumo.
Ipsaque terribilem dabat insuper ira fragorem,
Materiæ fragilis [c] crepitu graviore resultans.

a Hic versus additus ex MS. codice Germanensi.
b Ita correximus ex MS. Germ. Ante erat, *prima*, mendose.
c Manuscriptus idem codex Germ. *strepitu*.

Cun-

Contiguam paribus votis adcurrimus aulam,
Atque ab Apostolici cineris virtute medelam
Poscimus, impositis subjecti altaribus ora.
Ipse domum remeans, modicum, sed grande saluti,
De crucis aeternae sumtum mihi fragmine lignum N
Promo, tenensque manu adversis procul ingero flammis,
Ut clypeum retinens pro pectore, quo tegerem me,
Arceremque hostem collato umbone relisum.
Credite, nec donate mihi, sed reddite Christo
Grates, & justas date laudes Omnipotenti:
Nostra salus etenim cruce Christi & nomine constat,
Inde fides nobis, & in hoc cruce nixa periclo
*Profuit, & nostram cognovit flamma * salutem.* * id est, crucem quae est nostra salus.
Nec mea vox, aut dextra illum, sed vis crucis ignem
Terruit, inque loco de quo surrexerat ipso,
Ut circumseptam praescripto limite flammam
*Sidera *, & exstingui fremitu moriente coegit:* * id est, fisti.
Et cinere exortam cineri remeare procellam.
Quanta crucis virtus! ut se natura relinquat,
Omnia ligna vorans ligno crucis uritur ignis.
Multa manus, crebris tunc illa incendia vasis
Aspergens, largis cupiebat vincere lymphis:
Sed licet exhaustis pensarent fontibus umbres,
Vi majore tamen, lassis spargentibus, omnem
Vicerat ignis aquam: nos ligno exstinximus ignem,
*Quamque aqua non poterat, vicit brevis * astula flammam.* * V. N. cccxix.
Post ubi discessit metus, optatumque reduxit
Lux operosa diem, processimus acta videre
Noctis, & exstinctae quamvis, fumantia late
Securis spectare oculis vestigia flammae.
Et credebamus nos plurima damna domorum
Visuros, magni memores terroris & ignis:
Sed cito conspectis decrevit opinio rebus:
Et nihil exustum, nisi quod debebat aduri;

a MS. codex Germ. *rure pavere*.
b Ita MS. Germ. cum edd. Bad. & Schot. in marg. Ceteri codices, *infestas*.
c Manuscriptus codex Germ *flammam*.

Cr-

Eloquio simul atque animo spatiemur in ipsis
Gaudentes spatiis, sanctasque feramur in aulas :
Miremurque sacras veterum monumenta figuras:
Et tribus in spatiis duo Testamenta legamus;
d *Hanc quoque* [d] *cernentes rationem lumine recto*
Quod nova in antiquis tectis, antiqua novis lex
Pingitur : est etenim pariter decus utile nobis
In veteri novitas, atque in novitate vetustas.
Ut simul & nova vita sit, & prudentia cana.
Ut gravitate senes, & simplicitate pusilli,
Temperiem mentis gemina ex ætate trahamus,
Jungentes nostris diversum moribus ævum:
* V. N. c.cxx. *Est etiam interiore sinu majoris in aulæ*
*Insita * cella procul, quasi filia culminis ejus,*
e *Stellato* [e] *speciosa * tholo, trinoque recessu*
* V. N. c.cxxi. *Dispositis sinuata locis; medio pietatis*
Fonte nitet, mireque simul novat atque novatur.
Namque hodie bis eam geminata novatio comit,
Dum gemina antistes gerit illic munera Christi;
In geminos adytum venerabile dedicat usus,
Castifico socias pia Sacramenta lavacro:
Sic pariter templum novat hostia, gratia fontem:
Fonsque novus renovans hominem, quod suscipit, & dat
Munus; sive magis, quod desinit esse per usum,
f *Tradere divino mortalibus incipit usu.*
Nam fons ipse semel [f] *renovandi missus in usum,*
Desinit esse novus: sed tali munere semper
Utendus, numquam veteres renovare facesset.
Hoc Domini donum, hanc speciem, qua munere Christi
Idem homo fit novus, & vetus interit, ecce refectis
Cernite culminibus gemina Felicis in aula

a Sic emendavimus ex MS. codice Germanensi. Edd. *dictis.*
b MS. Germ. *domus.*
c Idem MS. codex Germ. *juncta & bicolore ruina.*
d MS. Germ. *creantes ..... certo.*
e Sic emendatum ex MS. codice Germanensi; non enim *infita cella in sinu majoris aulæ spatiosa* esse poterat, ut præierunt editi codices; sed *quasi filia culminis ejus, speciosa stellato tholo.* Quid autem sit *tholus*, vide Not. CCCXXI.
f Ita correximus ex eodem MS. codice Germ. Ante erat; *renovandum missus in annum*, nullo sensu.

Quæ

Ille resurgentum potior numerabitur ordo, cccxII.
Qui super illustri carnem perfusus amictu,
Servilem Domini c mutabit imagine formam:
Conformemque Deo conregnaturus honorem c
Accipiet, Christo similis, sed munere Christi.
Hæc eadem species veterem deponere formam,
Et gestare novam monet, & retro acta abolere: Eph. 4. Philip. 3.
Inque futura Dei conversam intendere mentem,
Congrua præteritis oblivia ducere curis,
Cœlestumque animo regnorum inducere curam;
Rebus & humanis, & amoribus istius ævi,
Mente prius quam morte mori; neque corporis ante
Nexibus absolvi, quam criminis. Ergo movemur
Sensibus, & luteos terrestris imaginis actus
Discutere a nostro properemus corpore longe
Vestibus excussis: puros, ut d sorde recussa d
Corporis atque animæ, nitidi reddamus amictus.
Nec modo commissum peccati, sed meditatum,
Sicut morbiferam de labe cadaveris auram,
Naribus obstructis tristem fugiamus odorem.
Ut faciem colubri, Salomon peccata timeri, Eccl. 21. 2.
Horrerique monet, dicens armata leonis
Dentibus: & vere, quoniam velut ore ferino e
Sæva vorant animam, quam vicerit ægra e voluptas
Corporis, f enectamque suæ draco duxerit escæ, f
*Qui * vorat Æthiopum populos, non sole perustos,* * V.N. 323.

a Sic emendavimus ex MS. Germanensi codice; id est, vetus ædificium quod picturis ornaverat eadem *nitebat vetustate* qua nova. Quid enim significat, *nitet nua vetustas?* quod præferebant editi codices.

b Ita MS. Germ. Edd. *veterata*.

c Sic emendatum ex MS. codice Germ. Vide præcedentia & subsequentia. Ante erat, *mutavit*.

d Ita correximus ex MS. codice Germ. Ante erat in ed. Rosv. *corde recusso*, in edd. 2. *recuso*; in tribus, *recussi*.

e MS. Germ. *voluntas*.

f MS. codex Germ. cum editis tribus, *evictamque*.

[illegible]
Et viles olerum cum sentibus eruit herbas,
Ut nitido purgata patesceret area dorso,
Quæ modo marmoreis ornato jugere saxis
Late strata nitet, cultus oblita priores.
Quam bene mutavit speciem! post stercoris usum,
Marmoris [b] *ornatum, Parias post vilia conchas*
Brassica [c] *fert; & splendet aquis, quæ sorde nitebat.*
Quonam igitur nunc ista modo mihi fabrica formam
Præbebit, qua me colere, ædificare, novare
Sensibus, & Christo metandum condere possim?
Prompta quidem ratio est, quæ sit mea terra, quod in me
Rudus, & unde meo spinæ nascuntur in agro.
Terra cor est, culpæ pravi sunt rudera cordis:
Luxus iners, impurus amor, maculosa libido,
Rudera sunt animæ; sic corporis anxia cura,
Livor edax, & avara fames, gravis ira, levis spes,
Prodigaque ambitio proprii, sitiens alieni,
Spinæ sunt [d] *animo: quia semper inanibus angunt*
Ancipites animas stimulis: quas jugiter urit
Defectus miseri metus, & miser ardor habendi.
Atque ita & inter opes inopes, quasi Tantalus ille
Inter aquas sitiunt, nec habent quod habere videntur.
Nam partis uti metuunt, servata relinquunt:
Dumque alimenta parant, vivendi tempora perdunt.
Has igitur spinas, hæc rudera mentibus hirtis
Egerere est opus, & [e] *primam hanc evellere fibris*
Cunctorum stirpem scelerum, [f] *qua pullulat arbor* Matth. 3. 10.
Infelix, Domini radicitus illa securi
Icta cadat, nostris ut numquam germinet arvis.
Hæc si præciso de nobis fomite radix
Aruerit, cadet omne nefas, vitium omne peribit,
Matricisque suæ casum mala cuncta sequentur,

a Sic restitutum ex MS. Germanensi codice. Ceteri, *damnatus*. V. Not. CCCXXIII.
b MS. Germ. *ornatu*.
c Sic emendavimus ex editis codicibus tribus favente MS. codice Germ. Ed. Rosv. *Brassicla*. Alii, *Brassida*.
d MS. Germ. *animæ*.
e Ita MS. Germ. codex, Latinius, & tres editi. Alii; *primum*.
f Sic MS. Germ. Editi codices, *quia*, mendose.

Et

DE NOLANA BASILICA S. FELICIS A SE AUCTA.

* *Hinc adscitum. Tertio carmen 26. nunc 27. Scrip. anno 403.* Hi versus hodie extant in eadem basilica.

PARVUS *erat locus ante, sacris angustus agendis,*
Supplicibusque negans pandere posse manus:
Nunc populo spatiosa sacris altaria praebet
Officiis medii Martyris in gremio.
Cuncta Deo renovata placent, novat omnia semper
Christus, & in cumulum luminis amplificat.
Sic & dilecti solium Felicis honorant,
Et splendore simul protulit & spatio.

POEMA XXIX.*

* *Alias XXXI. quod autem 27. erat, nunc 28. Scriptum anno 404. die 14. Januar.*

DE S. FELICE NATAL. CARMEN XVIII. FRAGMENTA.

De Sanctorum reliquiis per orbem diffusis.

SIDERA *si cœlo, si possunt gramina terris*
Desore, mella favis, aqua fontibus, uberibus lac;
Sic poterunt linguis laudes cessare piorum,
In quibus & vitae virtus, & gloria mortis
Ipse Deus; pro quo vitam voluere pacisci,
Et moriendo piam sancire fidem populorum.
* * * * * * *
Horum de numero procerum Confessor in ista
Urbe datus Felix longe lateque per orbem
Nominis emicuit titulo: sed Nola sepulti
Facta domus, tamquam proprio sibi sidere plaudit.
Omnis enim, quacumque manet mandatus in ora
Martyr, stella loci simul & medicina colentum est.
Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Creator
Sic sua disposuit terris monimenta piorum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina cœlo.

a MS. codex Germ. *errans.*
b Ita MS. codex Germanensis. Editi, *in aeterno.*

* * * * * *

* V. N. cccxxv.

*Nam * Constantinus proprii dum conderet urbem*
Nominis, & primus Romano in nomine regum
Christicolam gereret, divinum mente recepit
Consilium, ut quoniam Romæ mœnibus urbis
Æmula magnificis strueret tunc mœnia cœptis,
His quoque Romuleam sequeretur dotibus urbem;
Ut sua Apostolicis muniret mœnia lætus
Corporibus: tunc Andream devexit Achivis,
Timotheumque Asia. Geminis ita turribus exstat
Constantinopolis magnæ caput æmula Romæ:
Verius hoc similis Romanis culmine muris
Quod Petrum, Paulumque pari Deus ambitione
Compensavit ei, meruit quia sumere Pauli
Discipulum, cum fratre Petri. Jam quanta per istam
Sanctorum per longa viam divortia terræ
Creverit utilitas ad nostræ munia vitæ,
Ipsa docent hodieque loca, in quibus illa beati
Rheda capax oneris posita statione resedit:
Omnibus in spatiis quacumque aut mansio sanctis
Corporibus, requiesve fuit vectantibus illos
Sacratos cineres, miris clamantia signis.
Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu.
Inde igitur suadente fide data copia fidis
Tunc comitum studiis, quædam ut sibi pignora vellent
Ossibus e sanctis meritum decerpere fructum:
Ut quasi mercedem officii, pretiumque laboris
Præsidia ad privata domum sibi quisque referret.
Ex illo sacri cineres, quasi semina vitæ
Diversis sunt sparsa locis: quaque osse minuto
De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit, ingentes illic pia gratia fontes,
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.

* * * * * *

At Carthago potens Cypriano Martyre gaudet,
Cujus & ore simul profusi, & sanguine fontes
*Fecundaverunt * Libyæ sitientis arenas*

* * * * * *

* id est, Africa. V. carm. 3. v. 2.

Nec

*Vexillumque crucis * super omnia sidera fixit ,* * V. N. cccxxvii.
Corporeum statuit cœlesti in sede trophæum.

* * * * * *

*Nunc * ad te veneranda Dei crux verto loquelas ,* * V. N. cccxxviii.
Gratantesque tua concludam laude profatus.
O crux magna Dei pietas, crux gloria cœli,
Crux æterna salus hominum, crux terror iniquis,
Et virtus justis, lumenque fidelibus: o crux
Quæ terris in carne Deum servire saluti
Inque Deo cœlis hominem regnare dedisti!
Per te lux patuit veri, nox impia fugit.
Tu destruxisti credentibus eruta fana
Gentibus, humanæ concors tu fibula pacis,
Concilians hominem medii per fœdera Christi.
Facta hominis gradus es, quo possit in æthera ferri.
Esto columna piis tu semper & anchora nobis:
Ut bene nostra domus maneat, bene classis agatur,
In cruce fixa fidem, vel de cruce nancta coronam.

POEMA XXX.*

* *Alias XXVII. quod autem 27. erat nunc 28.*

Scriptum anno 406. die 41. Ienuari.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XIX. FRAGM.

De Gothorum † exercitus cum suo rege interitu.

† V.N. 329.

PLURIBUS *hæc etenim causa est curata patronis,*
Ut Romana salus, & publica vita maneret. [illegible]
Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic Martyres omnes,
Quos simul innumeros magnæ tenet ambitus Urbis,
Quosque per innumeras diffuso limite gentes
*Intra Romuleos veneratur * Ecclesia fines,* * V.N. 239.
Sollicitat simul impenso duxere precatu
Excubias. Felix meus his, velut unus eorum,
In precibus pars magna fuit, sed summa petiti
Muneris ad cunctos, nulli privata refertur.

POE-

Si prima repetens ab origine cuncta revolvam,
Quæ pietate pari vario mihi præstitit ævo,
Ante queam capitis proprii numerare capillos,
Quam tua circa me, Felix bone, dona referre.
* * * * * *

Incolumi solio, & numquam rimante sepulcro,
Undique vallatum solido munimine corpus
Martyris & meriti nullis patuisse piaclis:
Et dignum retinere suæ pia carnis honorem
Ossa, quia Sanctis numquam desistit adesse
Spiritus: unde piis stat gratia viva sepulcris,
Quæ probat in Christo cunctos sine morte sepultos
Ad tempus placido sopiri corpora somno.

POEMA XXXI. *

* *Alias XXIX. quod autem 30. erat, nunc 17.*

Scriptum anno 408. die 14. Januar.

DE S. FELICE NATAL. CARM. XXI. FRAGM.

Narrat S. Felicis miracula, quibus ægri sanantur, & corpora a dæmonibus obsessa liberantur.

V*ER age carminibus: fluat articulata modestis*
Vox muneris: ades, o dives mihi causa loquendi
Felix, & tacito mea corda illabere flatu.
Spiritus ore meo curret tuus; esto meis fons
Eloquiis: ego vero tuis ero fistula rivis,
Quos mihi præbueris divini a flumine verbi.
* * * * * *

Surge igitur, blandoque meum spiramine pectus
Ingredere, o Felix pater, & domine, atque Patrone,
Tu domus, & medicina mihi, & sapientia Felix
Tu nunc obtusam mihi longa per otia mentem
Exacue, ignito vegetans mea lumine corda.
* * * * * *

Sed mihi non isto fundendus in æquore sermo est,
Ut per Sanctorum merita aut miracula curram,
Et quæ per Sanctos omnes ab origine rerum
Præstat agitque Deus, versu pertexere coner;
Quæ nec mens humana capit nec lingua profari.
Et

DE S. FELICE NATAL. CARM. INCERTI FRAGM.

S. Felicis virtus in tumulo: frequens ad eum populi concursus.

Et licet a veteri tumulis absconditus ævo,
Qua mortalis erat, latuit telluris operto,
Viva tamen, vegetante Deo, membrisque superstes
Gratia divinum spirantia Martyris ossa
Clarificat populis, merito vivente sepulti,
*Et magni solium breve Confessoris * adorat*
Jugiter e variis congesta frequentia terris.

* id est, *honorat* V. carm. 24. v. 154.

Alias XV. *quod autem* 32. *erat*, *nunc* 3.

POEMA XXXIV.

DE OBITU CELSI PUERI PANEGYRICUS:

Pneumatium & Fidelem pueri Celsi parentes consolatur de Obitu filii.

Ante puer patribus claris, & nomine avito
Celsus erat, sed nunc celsus agit merito:
Quem Dominus tanto cumulavit munere Christus,
*Ut rudis ille annis, & novus * iret aquis,*
Atque bis infantem spatio ævi & fonte lavacri
Congeminata Deo gratia perveheret.
Heu! quid agam? dubia pendens pietate laboro,
Gratuler, an doleam? dignus utroque puer:
Cujus amor lacrymas, & amor mihi gaudia suadet,
Sed gaudere fides, flere jubet pietas.
Tam modicum patribus, tam dulci e pignore fructum
*Defleo in exiguo * temporis esse datum.*
Rursus ut æternæ bona volvo perennia vitæ,
Quæ Deus in cœlo præparat innocuis,
*Lætor obiisse brevi * functum mortalia * seclo,*
Ut cito divinas perfrueretur opes.
Ne terrena diu contagia mixtus iniquis

* id est, *obiret*. V. N. 330.

* V. carm. 21. v. 37.

* V. v. seq. carm. 15. v. 218. & N. 331. & 332.

Duce-

Terra suam partem tumulata carne recepit,
Spiritus angelico vectus abit gremio.
* V. v. 278. *Deserti vacuum * funus duxere parentes*
Fletibus, in culpam ne pietas veniat.
Impia nam pietas animam lugere beatam,
Gaudentemque Deo flere, nocens amor est.
Nonne patet quantum tali pietate trahatur
Peccatum? arguimur fraude tenere fidem;
Aut reprobare Dei leges errore rebelli,
Ni placeat nobis, quod placuit Domino.
Justius est istas hominum lugere tenebras,
Quas facimus nobis degeneres animæ,
Immemores primos cœlestis imaginis ortus,
Quam revocat miseram ad sua regna Pater.
Cujus amore meos suscepit Filius artus,
Virgine conceptus, virgine natus homo,
V. Not. cccxxxii. *Cuncta gerens hominem, cunctos & corpore in uno*
* id est, per sanctis. *Cunctorum Dominus suscipiens famulos.*
Factus enim servi forma est, qui summus agebat,
Forma Dei regnans cum rege Patre Deus.
Suscepit formam servi, culpamque peremit,
Qua pœnæ & mortis quondam homo servus erat.
Et libertati famulum, sub imagine servi
Nostra caro effectus restituit Dominus.
Ut mihi per Christum cœlestis imago rediret,
b *Qui cruce terrenum [b] despoliavit Adam.*
Carnem igitur mortemque meam mens ille Creator
Pertulit, & carum morte redemit opus.
Multa mihi dederat prius & promissa salutis,
Et præcepta quibus per bona dirigerer.
Sed quia nec, legis posito medicamine, primi
Inveterata patris vulnera dilueram,
Et neque præmissis divino ex ore prophetis
* V. N. 334. *Exspectare Dei munera crediderama,*
*Et genus humanum passim sine lege * fidei*

a Ed. Rosv. *subitam*. At juxta MS. codicem Regium & edd. quatuor restituimus cum Sacchino *subitum*, dictum pro *subito*, ut Paulinus carm. 32. v. 593. *longum* dixit, & *aeternum*, v. 613. 630. & carm. 22. v. 241.

b Ita ex editione Schot. emendavimus cum Barthio. Sic ea voce alibi usus Paulinus, carm. 20. v. 219. *Lumine despoliem*, & ep. 24. n. 2. Alias, *se spoliavit Adam*.

Des-

Nam neque deleret culpas, nisi liber ab illis,
Nec laxare reos posset & ipse reus,
Nec peccatori mors cederet utpote vinctum
Peccati vinclis legitime retinens.
Jure igitur cessit rumpenti tartara Christo,
In quo, quod posset nectere, non habuit.
Ipsaque judicii injusti rea facta vicissim,
Per scelus occiso jure subacta homini est.
Palluit invidia serpens, inferna reducto
Claustra homini, versa lege, reclusa vide
Inque vicem vincta mortalem morte resolvi,
Excussumque sua surgere corpus humo,
Insuper & cœlos redivivum scandere cernens,
Dente truci frustra lividus infremuit.
Et modo tabescit, cum, crebrescente piorum
*Agmine, per Christum * perditor ipse perit.*
Ergo mei vitiosa animi sanavit, & ægra
Corporis excepit, matre homo, patre Deus.
Imbecilla quidem, sed naturalia carnis
Gessit, & affectus corporis exhibuit.
Sensibus humanis edit & bibit, & sua somno
*Lumina declinat, * lassat eundo viam.*
Tamquam homo, defuncto lacrymas impendit amico
Quem mox ipse Deus suscitat e tumulo.
« *Navigio vectatur homo, & Deus imperat austris,*
« *Et virtute Dei permeat æquor homo.*
« *Mente hominis trepidat vicinæ mortis ad horam,*
« *Mente Dei novit tempus adesse necis.*
« *In cruce fixus homo est, Deus e cruce terruit orbem,*
« *Mortem homo, verum mors ipsa Deum patitur.*
« *In cruce pendet homo, Deus e cruce crimina * donat,*
« *Et moriens vitam criminis interimit;*
« *Proque reis habitus, pejorque latrone putatus,*
« *Quem Judæa pio præposuit Domino,*
« *Credenti donat regnum cæleste latroni,*
« *Clausus adhuc terris jam paradisum aperit.*
« *Nos igitur firmare animos, attollere mentem,*
« *Ignavosque decet trudere corde metus.*
« *Pro quibus ecce animam posuit simul atque resumsit*

* id est, *serpens*.

* pro *lassatur*. V. ep. 5. n. 18. *Johan.* 11. 35. & 44. *Matth.* 14. 32. & 29. *Ibid.* 26. 38. *Ibid.* v. 31. *Matth.* 27. 51.

* id est, *condonat*: simplex pro composito. *Marc.* 15. 28. *Matth.* 27. 21. *Luc.* 23. 43.

Et solidam carnem structa per ossa probat,
Insuper & lateris, manuum quoque vulnera monstrat,
Et dubium digitos bis jubet inserere.
" *Cerne, inquit, latus ecce meum, palmasque, pedesque,*
" *Ecce crucis clavos, cuspidis ecce viam.*
" *Ecce ipsam toto compagem corpore vivam*
" *Stare patet nervis, ossibus, ore, cute.*

Johan. 20. 27. Luc. 24. 39.

Ergo tenete fidem, quam cernitis, insuper & quam
Tangitis, & dubios pellite corde animos.
Et testes tantæ cunctis estote salutis,
Cunctorumque hominum solvite corda metu.
Omnibus intereat mortis timor, & simul omnes
Ista resurgendi spes animet populos.
Credentum tamen ista salus, qui corde fideli
Suscipient, quæ vos lumine conspicitis.
Nam postquam victa gessi de morte triumphum,
" *Mors superata* [a] *obiit, stat rediviva salus.*
" *Vitam ex morte dedi, mortem moriendo subegi.*
" *Et genus humanum sanguine restitui.*
Peccatum carnis superans in carne, peremi
Materiam culpæ, justitiam peperi.
Corpore mors cecidit, surrexit corpore vita,
Qua prius occiderat, carne revixit homo.
Et nunc ecce meo redivivum in corpore portans,
Præfero victorem mortis & anguis Adam.
Quæ, rogo, sufficient nobis solatia, vel quæ
Sanabit fessos jam requies animos,
Si nec tanta potest ægris medicina mederi,
*Quæ vitas * obita morte redire docet?*
Mæror abi, discede pavor, fuge culpa, ruit mors,
Vita resurrexit, Christus in astra vocat.
Morte mea functus, mihi mortuus, & mihi victor,
" *Ut mors peccati sit mihi vita Dei.*
" *Denique servatum jam de cruce duxit aperto*

[a] Osee 13. 14.

* V. v. 174. & carm. 24. v. 568.

Luc. 23. 43.

[a] Sic reposuimus ex editione Schotti; allud enim Paulinus ad illud Osee 13. 14. *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero* MORS *tua o mors*. Et bene quadrat, *Mors superata obiit*, cum *stat rediviva salus*. Ante erat, *abiit*. At vide infra v. 186. *obita morte*, & v. 187. *mors ruit*.

Li-

Credit, & æternam spe duce rem sequitur.
Mortales miseri, querulum genus, impia tandem
Pectora mollitis mentibus exuite.
" *Heu! quonam, precor, usque gravi mendacia corde* Psal. 4. 3.
" *Quæritis, & vani lubrica diligitis?*
Commutate vias, disrumpite vincula mortis,
Et date prædulci libera colla jugo.
Sumite divinas pro libertate catenas,
Crimine quæ solvunt, & pietate ligant:
Qui sequeris tenebras, in aperto lucis oberras,
*Et quia nocte vides, * lumine cæcus agis.* * id est, die.
Ergo oculos mentis Christo referemus & aures;
Ut mens peccato clausa, Deo pateat.
Nam quæ corporeis sua jam promissa revelat
Visibus, & claris monstrat operta Deus,
*Cuncta resurgendi faciem * meditantur in omni* Prudent. hym. 10. Cathemer.
Corpore, & in terris germina, & astra polo.
Noctes atque dies, ortus obitusque vicissim
Alternant: morior nocte, resurgo die.
Dormio corporeæ sopitus imagine mortis,
Excitor a somno sicut ab interitu.
Quid sata, quid frondes nemorum, quid tempora? nempe
Legibus his obeunt omnia, vel redeunt.
Vere resurgentum cunctis nova rebus imago
Post hiemis mortem vivificata redit.
Quod semel est facturus homo, cui subdita mundi
Corpora, sub cœlo cuncta frequenter agunt.
*Sed quærunt, quali reparetur mortuus * omnis* * id est, integer. V. v. 308.
Corpore, quove modo fiat homo ex cinere.
Si non sufficiunt sacris signata prophetis,
Muta fidem clamant, credite conspicuis.
*Cernite nulla suis emergere * semina campis,* * V. N. cccxxxv.
Ni prius intereant labe soluta putri.
*Nuda feris, * vestita legis; jacis arida grana,* * V.N.336.
Atque eadem fructu multiplicata metis.
O perversa fides, & diffidentia nobis,
Credere nos terris, & dubitare Deo!
Et certa nil terra fide spondere nec ausa,
Nec potuit; quin & sæpe fefellit ager,
Vix commissa sibi reddens sata: nec tamen illi

Cunctos terra Deo debet: quia quos aqua mersit,
Littore vel fundo, strata recepit humus.
Quae licet una, tamen non uno sumta sepulcro,
*Sparsa locis laceri * funeris ossa tegit.*
Et quia consumtus simul & consumtor in uno
Telluris gremio morte ferente cadunt;
Sive per egeriem, qua sese animalia purgant;
Reddunt digestis membra vorata cibis:
Humanum corpus transfunditur ex alieno
Corpore, nec perdit vim proprii generis.
Sed licet e membris in humum transmissa ferinis,
Membra hominum vivo semine salva manent;
Et moriente fera, cui forte cadaveris esca
Humani fuerit, dividitur ratio.
Namque animal rationis homo est, ideoque & in ipso
Rex aliis praestat corpore corporibus.
Inde licet possit mutis animalibus idem
Praeda dari, tamen his sorte coire negat.
Sola resurgendi caro perceptura vigorem,
*Quae rationalis * vas animae fuerit,*
Ut reducem terris animam compage refecta,
Jam non lapsuro tegmine suscipiat.
Et velut hic omni mens & caro jungitur actu,
Sic & in aeternam sint sociata diem,
Ut carpant socio gestorum praemia fructu,
Consortes meriti luce, vel igne, loci.
Propterea, quamvis nos, & spirantia cuncta,
Unam sortiti corpore materiem,
Non tamen in vacuum revocamur morte soluti,
Exsortes animae carnis ab occiduo:
Sed clangente tuba, reddentibus undique terris
Nostra ex arcanis corpora seminibus,
Corpore, mente, anima, rursum in sua foedera nexis,
*Integri * Dominum sistimur ante Deum.*
Si dubitas cineres in corpora posse recogi,
*Et fieri reduces in sua * vasa animas;*
" *Ezechiel tibi testis erit, cui prodita dudum*
" *Tota resurgendi per Dominum facies.*
" *Illic aspicies toto * vivescere campo*
" *Arentes veterum relliquias hominum,*
" *Ossaque porrectum late dispersa per agrum,*

Ultro

* id est, *cadaveris*, V. v. 41.

* id est, *corpus*. V. v. 310.

* V. v. 241.

* id est, *corpora*. V. v. 294. *Ezechiel*. c. 37.

* V. ep. 24. n. 18.

Amisere sacri relligionem adyti;
Ut monstraretur vacuandum numine templum,
Et fore ab hostili sancta profana manu.
Quod duce Romano docuit post exitus ingens,
Eversis templo, civibus, urbe, sacris.
Fas etenim, ut Judaea, cui suus hostia Christus
Non erat, & per quam victima Christus erat,
*Sede locoque simul veterum * viduata sacrorum,* * id est, *spoliata*.
Inficiata fidem, perderet omne sacrum.
Finis enim legis Christus: quia lege fideli
Praedictus, legi lex veniendo fuit,
*Praescribens veteri finem legemque * fidei,* * V. N. 334.
Legem perfectam gentibus instituens.
« *Unde * Magister ait: Vetera effluxere, peractis* * V. ep. 30. n. 5. 2. Cor. 5. 17.
« *Temporibus, subeunt omnia ubique nova.*
« *Jamque revelata facie speculamur apertum* Ibid. 3. 18.
« *In Christo propriae lucis honore Deum.*
« *Et puto, quod scissi in templo mysteria veli,*
Id quoque signarint, gratia quod tribuit.
Nam veluti rupto patuere sacraria velo,
Sic referat nobis legis operta fides.
« *Inde sub antiquo legitur velamine Moses,* Exod. 34. 33.
Judaeis nebula cordis opertus adhuc,
Quam de luminibus mentis mihi creditus aufert
Christus, adumbratas discutiens species.
Seque docet prisca velatum legis in umbra,
Jamque revelatum corporis in facie.
Qualem praemissi cecinerunt adfore vates;
Qualis Apostolicis coram oculis patuit;
Qualem & Judaei non perspexere videntes,

a Ita emendavimus ex MS. Regio; & sic Paulinus carm. 27. v. 92. Omnes editionum correctores (& ipse etiam Rosweydus) substituerant; *crebis*, offensi secunda syllaba in *abysis* correpta; sed hic per geminam *ss* vox illa non scribenda. Sic alibi *Eclesia* prima correpta, pro *Ecclesia* dixit Paulinus.
b Ed. Schot. cum Sacchino, *chorus*; Non ausus sum emendare contra aliorum codicum autoritatem.

Men-

Nobis ore Dei solator Apostolus adsit,
Nos Evangelio Christus amans doceat;
Nos exempla patrum simul & praeconia vatum,
Act. 1. Nos liber historiae firmet Apostolicae,
In qua corporeum remeare ad sidera Christum
Cernimus, & gremio nubis in astra vehi,
Et talem caelis reducem sperare jubemur,
Ad caelos qualem vidimus ire Patri.
Hujus in adventum modo pendent omnia rerum,
Omnis in hunc Regem spesque fidesque inhiat.
Jamque propinquantem supremo tempore finem
Immutanda novis secula parturiunt:
Omnes vera monent sacris oracula libris,
Credere praedictis, seque parare Deo.
Festinate, precor, dum copia panditur istic
Procurare bonis, praeque cavere malis.
* V. v. 196. Vertite * perversas converso pectore curas,
Monstrat flere fides utilibus lacrymis.
Peccato lugere juvat, contractaque culpis
Vulnera profusis fletibus abluere.
Psal. 6. 7. « Qualibus ille suum stratum omni nocte rigabat
« Multa gemens David, corde potens humili.
Psal. 101. 10. « Si cinerem Rex ille Deo dilectus edebat,
« Et sua miscebat pocula cum lacrymis:
Quid facere heu misero mihi competit? unde piabor?
Unde satisfaciam? quanam ope salvus ero?
Pumiceum cor eget lacrymis, cinis horret ad escam,
Deliciaeque juvant esuriente anima.
Ierem. 9. 15. Quis mihi suggeret ad lacrymarum flumina fontem,
Quo mea deflerem facta meosque dies?
Nam mihi pro meritis actae per crimina vitae
Ingentes plagas flumina flere opus est.
Rumpe mei lapidem cordis salvator Jesu,
Ut mollita pio viscera fonte fluant,
Tu, precor, o fons Christe meis innascere fibris,
Ut mihi viva tuae vena resultet aquae.
Nam tu fons, quo vita fluit, quo gratia manat,
Quo lux omnigenas funditur in populos.
Iohan. 4. 13. « Qui te Christe bibent, dulci torrente refecti,
« Non sitient ultra, sed tamen & sitient.
Nam quos divini satiarit copia verbi,

Hos

Tunc mihi jure Pater vitulum mactabis opimum,
Si modo jejunus justitiam esuriam.
Malo famem panis, quam sancti ducere verbi;
Nolo domum vini, lucis aquam sitio,
Hic cruciet me dira fames, hic turpis egestas
Contractum pannis tristibus obsideat,
Hic licet ante suas dives me transeat ædes,
Spernens vel micis me saturare suis.
Nolo mihi Tyria modo serica murice vestis
Ardeat, arsuri corporis invidia;
Ne post purpureos me flamma perennis amictus
Ambiat, & pretium vestis in igne luam.
Hic potius miseri jaceamus in [a] *aggere fœdo*
Stercoris, & lambant ulcera nostra canes;
Ut placida tristem post vitam morte solutos
Mitis ad occursus angelus excipiat;
Et Patriarcarum finibus deponat ovantes,
Unde gehenna procul sævit hiante chao.
Non commenta loquor vatum terrentia parvos,
Latrantem in foribus per tria rostra canem.
Terrentemque umbras tristi squalore Charontem,
Vipereis sævas crinibus Eumenidas,
Æternam Tityon funesti vulturis escam,
Arentemque siti Tantalon inter aquas,
Volventem sine fine rotam, & revolubile saxum,
Cassaque sudantum dolia Danaidum.
Hæc inopes veri vanis cecinere poetæ,
Qui Christum veri non tenuere caput.
At nos vera Deus docuit, sator ipse suorum
Ennarrans nobis omnia vera operum,
" *Disce Evangelio loca pauperis, & loca ditis:* Luc. 16.
" *Pauper in* * *Abraham, dives in igne jacet.* * V. carm. 23. v. 235. & N. cccxxxvii.
" *Justitia mutante vices, qui fleverat istic,*
" *Gaudet ibi: &, pleno paupere, dives eget.*
" *Iste bona requie fruitur, gemit ignibus ille,*
" *Dives opum pœnas, pauper opes recipit.*

[a] Sic reponendum mihi visum est ex edit. Schot. in marg. Alii codices, *in agmine*; sed quid sit, *fœdum agmen stercoris*, non video.

Men-

Quod fosso abstrusum cespite, pars inopum est.
Cur aliena tenes, quæ spe linquenda retentas,
Nec retributa suis, nec potienda tibi?
Tu cui sordet inops, qui nomine divitis excors,
* id est, caperata.
*Triste levas * crispa fronte supercilium,*
Nec dignaris eos homines vel nomine fari,
Quos simili luxu non fluitare vides;
Filius ille Dei qua venerit aspice forma,
2. Cor. 8. 9. 1. Cor. 1. 27.
« *Qui cum esset dives, pauper in orbe fuit.*
« *Et veniens non alta Deus, sed vilia mundi*
« *Legit, ut infirmis fortia destrueret.*
Non jam divitiis dives, nec robore fortis,
Nec sapiens magno gaudeat ingenio.
* V. carm. 24. v. 468.
*Nemo * ope confidat propria, aut de se sibi plaudat,*
Cum sata vel data sint omnia fonte Deo.
Perfugium Christus personaque factus egentum,
Divitibus pudor est, gloria pauperibus.
Hujus in ambrosios avidi curramus odores,
Ut procul a nobis mortis odor fugiat.
Luc. 7. 38.
Quis mihi det pretiosum alabastro fundere nardum,
Et Domini sacros flendo lavare pedes?
Vos precor, o mea cura, piis operam date curis,
Vosque date immenso jungere mente Deo.
Rom. 13. 11.
« *Tempus adest; prope jam Dominus: properate parari*
« *Regis ad occursum, dum brevis hora patet.*
Utimini vestris opibus pietate benigna,
Radicemque mali vellite pectoribus.
Corde inopum vestræ pretium concludite vitæ,
Et capita expensis ungite vestra piis.
Castaque lambentes Domini vestigia Christi,
* V. ep. 23. n. 35.
*Detergete * comis ambo, lavate oculis.*
Si desiderium est Celsi sine fine fruendi,
† id est cælum. V. carm. 13. v. 3.
Sic agite, ut vobis † aula eadem pateat.
Nam quem sancta fides, & nescia criminis ætas,
Et pia mens casto corpore continuit;
Certa fides, illa superum regione potiri,
1. Thess. 4. 13.
Igne qua Sanctos protegit ara Dei.
* id est, filio. V. carm. 18. v. 200.
« *Nolumus ergo, boni fratres, de * pignore vestro*
« *Vos ita tristari, tamquam homines vacuos:*
1. Thess. 4. v. 14.
« *Nam si certa fides vobis, quia Christus Jesus*
« *Mortuus est, & nunc vivit in arce Dei;*

Sic

" *Et * pignus commune superno in lumine Celsum* * V. v. 549.
Credite vivorum lacte favisque frui.
Aut illum gremio exceptum fovet Abramio, Luc. 16. 23.
Et blandus digiti rore Eleazar alit: & 24.
Aut cum Bethlæis infantibus in paradiso,
Quos malus Herodes perculit invidia,
Inter odoratum ludit nemus, atque coronas Matt. 2. 16. Virgil. 6. Æneid
Texit honorandis præmia martyribus.
Talibus immixtus Regem comitabitur Agnum,
Virgineis infans additus agminibus.
Celse, Beatorum castæ puer incola terræ;
Celse, dolor patribus, gloria Celse patrum;
Celse, amor & desiderium, lumenque tuorum,
Celse, brevis nobis gratia, longa tibi.
*Sed tamen & nobis poterit tua gratia * longum* * V. v. 613. & ep. 29. n. 8.
Vivere, si nostri sis memor ad Dominum.
Namque in te parvi meritis ingentibus ævi
Tempore vita brevis, sed pietate potens.
Talium enim cœli regnum Deus esse profatur,
Qualis eras ævo mente fideque puer;
Qualis & ille fuit noster, tuus ille beati
Nominis, accitus tempore quo datus est,
Exoptata diu soboles, nec præstita nobis,
Gaudere indignis posteritate pia:
Credimus æternis illum tibi, Celse, viretis
Lætitiæ & vitæ ludere participem,
Quem Complutensi mandavimus urbe, propinquis
*Conjunctum * tumuli fœdere Martyribus;* *V. N. 339. & 340.
*Ut de * vicino Sanctorum sanguine ducat,*
Quo nostras illo purget in igne animas.
Forte etenim nobis quoque peccatoribus olim,
Sanguinis hæc nostri guttula lumen erit.
Celse, juva fratrem socia pietate laborans,
Ut vestra nobis sit locus in requie. * V. v. 593. 630. &
*Vivite participes, * æternum vivite fratres,* carm. 22.
Et lætos dignum par habitate locos, v. 248.

A D

suasit, ut mirum non sit, si a PAULINO loquacissimas quæstiones explicatas opperiri se dicat. Certe si PAULINUS egregium aliquod opus in Paganos scribendum suscepisset, Gennadius ejus scripta recensens mentionem aliquam injecisset. Superest igitur, ut ab eodem Sancto exiguum hac de re opus elaboratum fuisse dicamus, cujusmodi est hocce Poema. Quin & elucubrati libelli tempus conjecturam nostram tueri videtur. *Olybrio, & Probino Coss.*, inquit Prosper in Chron. (hoc est Anno Domini 395.) *Augustinus B. Ambrosii discipulus multa facundia, doctrinaque excellens Hippone Regio in Africa Episcopus ordinatur.* Suæ porro ordinationis tamquam nuper factæ certiorem PAULINUM Augustinus facit in eadem supracitata Epistola, dum ait: *Qua Ecclesiæ cura tenear, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod Beatissimus Pater Valerius nec Presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi Coepiscopatus sarcinam imponeret &c.* Hæc ergo Augustini Epistola aut sub finem anni 395., aut sub initium subsequentis procul dubio scripta. Ut enim Chiffletius parte 2. cap. 8. Paulin. II. lustr. ostendit, contigit ordinatio Augustini post medium Decembrem ejusdem Anni 395. Itaque hoc Anno adversus Paganos PAULINUS noster scriptis pugnabat. Nolam hic se receperat cadente A. C. 394. ibique maturato conversionis suæ consilio præstantissimam Christianæ vitæ methodum aggressus fuerat. Hoc vero idem consilium tangit hujus Poematis initio his verbis:

Discussi, fateor, sectas Antonius omnes,
Plurima quæsivi, per singula quæque cucurri,
Sed nihil inveni melius, quam credere Christo.

Uberius hoc sequentia evincunt.

*Hæc ego cuncta prius * clarum cum lumen adeptus,*
Meque diu incertum, & tot tempestatibus actum
Sancta salutari suscepit Eclesia portu,
Postque vagos fluctus tranquilla in sede locavit,
Ut mihi jam liceat detersa nube malorum
Tempore promisso lucem sperare serenam.
Et infra: *Ut modo qui nobis errorem mentis ademit,*
Hic meliore via Paradisi limina pandat
Felix. Nostra fides uni certoque dicata.

En ut secessum Nolanum, novumque vitæ institutum nuper sibi electum nobis PAULINUS insinuat. Itaque quum hos versus elucubrarit eo tempore PAULINUS, quo totum animum Christo, ejusque Fidei devoverat, hoc est A. 394. aut 395. vides eosdem incidere in supra memoratum tempus, quo PAULINUS contra Paganos scribere ab Augu-

stino

SAN-

Et ne displiceat, quod talia carmina pando,
David ipse chelym modulata voce rogavit,
Quo nos exemplo pro magnis parva canemus,
Dicentes quæ sunt fugienda, sequenda, colenda,
Cum tamen in cunctis & res, & causa probetur.
Judaicum primo populum nec gratia movit
Mira Dei; nam tum Pharaoni ereptus iniquo,
Et mare transgressus pedibus, lucente columna
Cum Duce, qui mergi infestos vidit equestres,
Et cui desertis nihilum quoque defuit agris,
Manna cui e cœlo, & fons de rupe cucurrit.
Post hæc ipse Deum præstantem tanta negavit,
Dumque aliud Numen dementi pectore quærit,
Ignibus incensis quod misit perdidit aurum.
Par quoque Paganus lapides, quos sculpsit, adorat,
Et facit ipse sibi, quod debeat ipse timere.
Tum simulacra colit, quæ sic ex ære figurat,
Ut quando libitum est, mittat conficta monetæ,
Aut magis in species convertat sæpe pudendas.
Hinc miseras mactat pecudes; mentesque Deorum,

Quos

NOTÆ.

V. 1. A*Nemius*. Quem Paulinus hæc adloquatur, quis me doceat? Nominativum pro Vocativo adhibitum ab antiquis, ostendit Vossius Lib. IV. Cap. V. de Arte Grammat.

V. 13. *Qui mergi*. Ni Poetica licentia Paulinus est usus, carminis rationi aliquid deest. Fortasse pro *mergi* legendum *mersos*.

V. 15. *Et fons*. Hic quoque laborat aliquantulum versus. Scriberem:

Manna cui e cœlo, cui fons &c.

V. 21. *Ex ære figurat*. Tertullian. in Apoleg. cap. 13. idem Ethnicis objiciebat, *Domesticos Deos, quos Lares dicitis, domestica potestate tractatis pignerando, demutando aliquando in Caccabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus, atque contusus est, dum diu colitum, ut quisque dominus sanctiorem expertus est domestica necessitate. Publicos aeque publico jure fœdatis, quos in hastario vectigales habetis. Si Capitolium, si olitorium forum petatur, sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris divinitas addicta conducitur.* Caccabulum Tertulliano memoratum, quod vas spurcitiarum fuit, a Paulino modeste innuitur per hæc verba:

Aut magis in species convertat sæpe pudendas.

V. 24. *Mentesque Deorum*. In pecudum cæsarum extis Deorum mentem stulte perquirebant Gentiles. Ovid. lib. 5. Metam.

Fibra

Quo procul abjecto removenda superflua dixit.

Rusti-

Fibra quoque agra notas veri, monitusque Deorum
Prodiderat —— ——————

Hunc eorumdem errorem Seneca & ipse Ethnicus improbabat. Natur. Quæst. lib. 2. *Nimis Deum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit &c.* Consule I. Cæs. Buleng. de Magia &c.

V. 31 *Etiam vendit*. Ad hoc spectant versus, quæ ex Tertulliano nuper attulimus. Julius Firmicus de Err. prof. Relig. cap. 16. *Vendebatur Deus, ut prodesset emtori, & emtor suppliciter adorabat quicquid paulo ante viderat sub statum.*

V. 32. *Philosophos credam*. Eleganter in hanc rem scripsit S. Eucherius in Paræner. ad Valerian. Inter alia hæc habet: *Breviter tibi loquebar, quanto hæc nostra, id est pietatis veritatisque, præcepta illis Philosophorum præceptis præferre debeamus. In illis namque eorum præceptis vel adumbrata virtus, vel falsa sapientia, in his vero consummata justitia, solida veritas continetur. Unde licet dicere Philosophiæ alios nomen usurpasse, nos vitam. Etenim qualia possunt ab his dari præcepta vivendi? Causam nesciunt &c.*

V. 34. *Sunt Cynici*. Vulgo κυνικοὶ dicebantur hi Philosophi, hoc est *canini* ἀπὸ τοῦ κυνὸς *a cane*. Diogenes Laert. in Antisthenis vita hæc ait: κατῆρξε πρῶτος τοῦ κυνισμοῦ, *Cynicam primus sectam instituit*, & in ea princeps fuit. Hinc de illo Ausonius canit:

Inventor primus Cynicus ego. Quæ ratio isthæc?
Alcides multo dicitur esse prior.
Alcidæ quondam fueram doctore secundus
Nunc ego sum Cynicus primus, & ille Deus.

Idem vero Laertius in Procem. Cynicos ab ignominia sic appellatos asserit: Καὶ ἀπὸ συμπτωμάτων, ὡς οἱ κυνικοί. Suetonius in Vespas. *Demetrium Cynicum in itinere obvium sibi post damnationem, ac neque assurgere, neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam nescio quid, satis habuit Canem appellare*. Eleganter quoque Augustinus de Civ. Dei l. 14. cap. 20. *Hoc illi canini Philosophi, hoc est Cynici, non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est immundam sententiam.*

V 35 *Sectantes incerti*. Plato Socrati adhæsit, atque idcirco inter Socraticos refertur a Laertio in Prolegom. Quia vero τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν συστησάμενος *veterem Academicam instituit, Sectæ novæ* fundamenta jecit. Hinc Platonicorum secta. Proprie tamen hi vocabantur Academici. Laertius in Platonis vita: Ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἔνθα τὸν πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν· ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσηγορεύθη ἡ παρ' αὐτοῦ αἵρεσις. *Sepultus est in Academia, ubi plurimum temporis philosophatus fuerat, unde & quæ ab eo fluxit secta Academica est appellata*. August. de Civ. Dei. cap. 12. lib. 8. *Cum Speusippus sororis Platonis filius, & Xenocrates in scholam ejus, quæ Academia vocabatur, eidem successissent, ob hoc & ipsi, & eorum successores Academici appellabantur. Recentiores tamen Philosophi nobilissimi, quibus Plato sectandus placuit, noluerunt se dici Peripateticos, aut Academicos, sed Platonicos.*

V. 35 *Incerti dogma*. Prudentius in Apotheosi:

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule & hircosos Cynicos, quos somniat, & quos
Texit Aristoteles torta vertigine nervos.

V. 36. *Diu Anima*. Versus aliquantum laborat. Scriberem:

Quos animæ quæsita diu substantia turbat.

V. 39. *Qui præter titulum*. Egregius utique, celeberrimusque Platonis est liber, ubi *de animæ immortalitate* quæstionem habet. Sed si cum Christianorum assertis, certissimisque nostræ Fidei documentis componatur, *nil certi continet intus*. Homini Ethnico, & longe a vera Religione posito magnum fuit sapientiæ portentum, non irridendam omnino de ejusdem Animæ perennitate protulisse sententiam, in qua tamen quot errores erraverit non est meum hic investigare, sed monere tantummodo, ibi in incertum plerasque ferri. Theodoretus scriptor eruditissimus Serm. V. contra Græcos hanc Platonis sententiam acutissime examinat, ac nutantem sæpissime deprehendit. Addit porro: Καὶ ὁ μὲν σοφώτατος Πλάτων περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς παμπόλλους λόγους διεξελθὼν οὐδ' Ἀριστοτέλη τὸν φοιτητὴν ἔπεισε τοῦτον στέρξαι τὸν ὅρον. Ita vertit Acciaiolus: *Ac Plato quidem sapientissimus, qui complures sermones de immortalitate animæ disseruit, ne Aristoteli quidem Auditori suo persuasit eam positionem.*

V. 40 *Sunt etiam Physici*. φύσις Græce Latine dicitur *natura*. Hinc Physici, seu naturales Philosophi. Laertius in Procem. καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς περὶ φύσιν πραγματείας φυσικοὶ προσηγορεύθησαν. *Et alii, quod de Natura rerum scripsere, Physici sunt appellati.*

V. 42. *Namque unus baculum*. Laertius in Vita Diogenis: θεασάμενός ποτε παιδίον ταῖς χερσὶ πῖνον, ἐξέρριψε τῆς πήρας τὴν κοτύλην. *Intuitus Diogenes aliquando puerum cava bibentem manu, cotylum pera productum abjecit.* Hoc Diogeni universa scriptorum cohors adjudicat, ac Seneca potissimum Ep. 90 & S. Hieronym. advers. Jovinian. lib. 2. qui Paulino contendes, non puerum, ut Laertius habet, sed rusticum Diogeni magistrum fuisse consentiunt. Quum vero Antisthenis Cynicorum antesignani auditor iste fuerit, ac Cynicam Philosophiam sectatus Cynici supra omnes cognomentum meruerit: utique miror, cur Paulinus Cynicos a Physicis aperte distinguens, eidem postea e Physicis hoc Diogenis factum adscribat. Neque reponatur, veteres tripartitam coluisse Philosophiam, ac propterea Physicam, quæ pars e tribus erat, Cynicis etiam competere; siquidem Cynici hanc Philosophiæ partem avellebantur, ac uni Ethicæ operam dabant. Sunt Laertii verba in Menedemo: Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς (κυνικοῖς) τὸν λογικὸν, καὶ τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν, μόνῳ δὲ προσέχειν τῷ ἠθικῷ. *Placet ergo illis* (Cynicis) *Logicam, ac Naturalem Philosophiam tollere,*

strare docebat cibo levi, ac vili contentus, & aqua.

V. 50. *Nec lecto recubans.* Celebre Diogenis Cynici dolium etiamnum habetur, in quo Philosophus ille nocte dieque recubabat. Hunc alii Cynici imitati. Chresollius in Mystagog lib. 4. cap. 20. sect. 3. de his ait: *Inanissimæ gloriæ causa Cynici dormiebant in herbosis toris, aut nuda humo, ut ea vitæ duritate, & fucata patientia omnium in se oculos converterent.* Pallio itaque substrato incubare etiam isti solebant, quod innuit Martial. lib. 4. Epigr. 52. de Cynico agens:

Quem nudi tegit uxor abolla grabati.

Abolla autem pallium erat.

V. 50. *Nec frigora.* Ita vestibus caruere Cynici, quæ frigori arcendo inserviunt; tunica enim destituti solo utebantur pallio. S. Cyprianus in his *quærit, ac seminudi pectoris inverecundam jactantiam* arguit. Vide August. lib. 14. de Civ. Dei cap. 20.

V. 51. *Ingratique Deo.* Recta Seneca lib. de Brev. vitæ cap. 14. Cynicos ait *naturam hominis excedere.* Tot corporis ab his Philosophis quæsita incommoda superbiæ potius, quam veræ sapientiæ miracula fuere. Diogenes fastum Platonis sa aliquando calcare profitebantur; cui Plato: *At fastu alio.* Tatianus Assyrius in elegantissima oratione ad vers. Græc. super his consulatur.

V. 53 *Quæ sint Capitolia.* Mutila hic, & absque interpunctione (qua totus Codex MS. caret) non facile enucleanda oratio occurrit. Adderem tamen binum *est*, ut ita distinguerem:

——————— *Quæ sint Capitolia? Primum*
His Deus est, uxorque Dei est, ipsamque sororem
Esse volunt &c.

V. 54. *Ipsamque sororem.* Vergilius hic a Paulino memoratus Æneid. lib. 1. Sic Junonem de se loquentem induxit:

Ast ego quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux ———————

Greg. Nazianz. Orat. 2. in Julian. ἥρα τοῦ μεγάλου Διὸς ἀδελφή, καὶ ὁμόζυγος. *Juno magni Jovis soror, & conjux.* Hanc Ethnicis impudentiam exprobrat August. lib. 4. cap. 10. de Civ. Dei. Minutius quoque *Deos colitis incestos cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos.*

V. 55. *Vergilius.* Ita Codex. Politian. Miscell. Ep 2. cap. 77. & lib. 1. Ep. 3. apertis testimoniis evincit, *Vergilium*, non *Virgilium* esse scribendum. Ita marmora plura, ita vetustissimi libri ferunt. Cæl. Rhodig. lib 7. Antiqu. lect. cap. 4. Manut. in Orthogr. alia exemplis prolatis contrariam tuentur sententiam. Horum rationes apud Dausquium in Orthogr. inspiciendæ, apud quem *Virgilius* rectius sonat.

V. 57. *Natam stuprasse.* Non hic aliam intelligi, quam Proserpinam Jovis e Cerere filiam, fatebuntur omnes, quum ista Plutoni deinde fuerit mancipata conjugio. Verum quis illam a Jove stupratam affirmavit? Eusebius Eusebius a Clemente Alexandr. in Monit. ad Gent. hausit, cui Arnobium advers. Gent. lib. 5. fuse rem hanc tractantem addere potes. Hinc lucem accipiet Ovidii locus 6. Metamor. Inquit is Jovis adulteria recensens:

Aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, variusque Deoida serpens.

Deois hic Proserpina est, Cereris ex Jove filia; Græce enim Δηὼ αὐτὰ τῷ δέω, hoc est *invenio* dicitur Ceres, & inde Patronymicum nomen Deoidis Proserpinæ communicatum. Orpheus (seu quis alius sit Auctor) ex hoc nefando concubitu Liberum genitum ait, cui adstipulatur Diodor. Sic. lib. 3. Bibl. Hist.

V. 59. *Nunc serpens.* *Serpentis* figuram induit Jupiter, quum Proserpinæ, ut nuper vidimus, se miscuit; *Tauri*, quum Europam asportavit; *Cycni*, quum Ledam fefellit; at denique *arboris* (nisi forte *aurum* pro *arbor* hic legendum sit) quum in aliam quamdam fœminam nefandus adulter procubuit. Hæc & alia Ovidius exprimit lib. 6. Metam.

Fecit olorinis Ledam recubare sub alis;
Addidit ut Satyri celatus imagine pulcra
Jupiter implerit gemino Nycteida fœtu;
Amphitryon fueris, cum te Tirynthia cepit;
Aureus ut Danaen; Asopida luserit ignis;
Mnemosynen pastor; variusque Deoida serpens.

Venuste etiam Græcus quidam duobus hisce carminibus lusit:

Ζεὺς κύκνος, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δι' ἔρωτα
Λήδης, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης.

Fit Jupiter cycnus, taurus, satyrus, aurum propter amorem Ledæ, Europæ, Antiopes, Danaes. Hanc Jovis procaciam ridet Nazianzen. in Orat. 1. advers. Julian. οἷ ταῦτα γίνεται δι' ἀσέλγειαν, καὶ ἀκολασίαν ὁ Ζεὺς &c. *Quidnam efficitur Jupiter ob impuritatem, ac libidinem.* Plura pete ex Arnobio, Lactantio, Clemente, aliisque vetustissimis Patribus.

V. 62. *Turpius hic aquilam.* Per aquilam Ganymedem rapuit Jupiter. De hoc Vergil. lib. 5. Æneid.

——————— *Quem præpes ab Ida*
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Quidam tamen ipsum Jovem in aquilam conversum hujus rapinæ auctorem faciunt. Est Græcum carmen:

Αἰετὸς ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθεον Γανυμήδην.

Jupiter aquila factus volavit ad pulcrum Ganymedem. Ovidius quoque lib 10. Metam.

Rex superum Phrygii quondam Ganymedis amore
Arsit, & inventum est aliquid, quod Jupiter esse,
Quam quod erat, mallet. Nulla tamen alite verti
Dignatur, nisi quæ posset sua fulmina ferre.

Est hæc Paulini nostri mens isto in loco.

V. 64. *Aut auget esse Jovem.* S. Justinus Martyr in Apolog. prima, quæ hactenus habita secunda, sic loquitur:

Dei, & Arnob. Lib. 3. advers. Gent.

V. 65. *Nomen habet certe*. Quum tot sint Jovis flagitia, utpote qui stupris familias exagitet, & sæpe Jovem Ethnici sine causa inimicum habeant, nomen Jovis huic Deo nequaquam competere ait, sive, ut opinatur Lactantius Div. Inst. lib. 1. cap. 11. *Jovem, Juvantemque a juvando esse dictos Cicero interpretatur, & Jupiter quasi juvans pater dicitur: quod nomen in Deum minime congruit, quia juvare hominis est, opis aliquid conferentis in eum, qui sit alienus, & exigui beneficii*. Tum demonstrare pergit, quam parum Summo Deo conveniat vocabulum illud.

V. 66. *Et Jupiter Optime*. Plinius in Paneg. *Pareat*, ait, *hominum Deorumque Optimi prius, deinde Maximi nomine colitur*. Erat cognomen hoc præcipuum Jovis, illudque apud veteres Scriptores sæpissime occurrit. Nostrum ad rem facit Lactant. Lib. 1. Inst. Div. Cap. 10. ubi inquit: *Quid horum omnium pater Jupiter, qui in Solemni precatione Optimus, & Maximus nominatur?* Et infra: *Hac qui fecit, viderimus an maximus, certe optimus non est*. Arnobius quoque Lib. 2. adversus Gent. *Cum a vobis & Jupiter Optimus, & Maximus habeatur*.

V. 67. *Jane pater*. Veteres, ut docet Brissonius de Formul. lib. 1. a Jano precationes auspicabantur. Martial. lib. 10. Epigr. 28. de hoc numine agens:

Annorum, nitidique sator pulcherrime mundi
Publica quem primum vota precesque canunt.

Aur. Victor. in Brev. Hist. Rom. *In sacris omnibus primum locum Jano detulerunt usque eo, ut etiam cum aliis Diis sacrificium fit, dato thure in altaria, Janus prior nominetur, cognomento quoque addito Pater*. Paulus Festi abbreviator in verbo Chaos: *Unde Janus detracta aspiratione nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo supplicabatur*. Arnob. Lib. 3. de ipso agens: *Atque ita per vos Dei nomen creditur, quem in cunctis anteponitis precibus*. Hinc Ovid. lib. 10. Fast.

——————*Cur quamvis aliorum numina placem,*
Jane tibi primum thura merumque feram?

Consulantur Macrob. Lib. 1. Saturn. Cap 9. Horat. Ep. 16. Lib 1. Servius in VII Æneid. &c

V. 69. *Janiculum*. Cyprian. lib. de Idol. vanit. de Saturno agens: *Hunc fugatum, ait, hospitio Janus exceperat, de cujus nomine Janiculum dictum est*. Solin. Polyhist. cap. 2. Arnob. Lib 1., & August. Lib. 7. de Civ. Dei Cap 4. idem asserunt, Sed & Vergil. Lib. 8.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem,
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Minutius: *Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium, & urbem Saturniam de suo nomine, & Janiculum Janus ad memoriam uterque posteritati*

simum Cap. 7 Paulino adstipulatur.

V. 71. *Janum geminum*. Numa omnium primus Janum Geminum dedicavit. Velleius Lib 2. ita illum vocat: *Certa pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit*. Plin. Lib. 34 Cap. 7. *Præterea Janus Geminus a Numa Rege dicatus*. Idem Cap. 2. Lib. 33. *Nota æris fuit ex altera parte Janus Geminus, ex altera rostrum navis*. Ad hoc respiciunt sequentes Paulini versus. Vide quoque Varronem Lib. 4 de Lingu. Latina, Sueton. in Neron. Cap. 14. & Macrob. Cap. 9. Lib. 1. Saturn.

V. 73. *Nummus huic*. Plutarchus in Quæst. Rom. hæc de eo scribit: Διὰ τί τὸ παλαιὸν νόμισμα τῇ μὲν εἶχεν Ἰάνου διπρόσωπον εἰκόνα, τῇ δὲ πλοίου πρύμναν, ἢ πρῶραν ἐγκεχαραγμένην; πότερον (ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν) ἐπὶ τιμῇ Κρόνου πλοίῳ διαπεραιωθέντος εἰς Ἰταλίαν. *Cur antiquum numisma ab una parte Jani bifrontis imaginem, ab altera navis aut proram, aut puppim insculptam habet? An, quæ vulgata opinio est, in honorem hoc fit Saturni navigio in Italiam advecti?* Ipse quidem Plutarchus hanc rationem haud omnino probandam ait; sed huic acquievere probatissimi Auctores. Ovid. Fast. lib. 1. cum Jano colloquens ita canit:

————*Sed cur navalis in ære*
Altera signata est, altera forma biceps?

Janus respondet:

Causa ratis superest. Tuscum rate venit in amnem.
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
At bona posteritas puppem formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Verum enim vero ab aliis dissidere videtur Paulinus, quum ipsi Jano adventum in Italiam tribuit, quod alii ad Saturnum referunt. Athenæus Deipnos. Lib. 15. non Italiæ solum, sed & Græciæ in usu fuisse asserit hujusmodi nummos; ait enim πολλαὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πόλεις, καὶ κατὰ τὴν Ἰταλίαν, Σικελίαν, ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐνεχάραττον πρόσωπον διπρόσωπον, ἢ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. *Civitates in Græcia multas, in Italia, Siciliaque monetam cudere impressam bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel corona, vel navigio*. Similes nummi visuntur etiamnum apud antiquitatis amatores, & præsertim apud Clariss. Virum S. R. I. Com. Franciscum Mediobarbum Biragum, qui amplissimum in re nummaria thesaurum possidebat, præteritisque annis laudatissimum emisit opus de Numism. Imper., quod Occonem mirabiliter auxit. Sed heu infortunium nostrum. Ereptus e vivis est hoc anno vir iste doctissimus, magnumque sui desiderium eius eruditis reliquit.

V. 75. *Numismata*. *Numisma*, & *nomisma* dicitur. Primum apud Horatium occurrit Lib. 2. Ep. 1, & Martial Lib. 1 Epigr. 40. Alterum in antiquis Glossis, & apud Auctores præstantissimos. Certe melius Græcæ Orthographiæ accomodatur, quæ Νόμισμα habet.

V. 76.

Ille ipsa est, qui apud antiquos. Accipe auctoritatem. Aur. Victor (seu quis alius autor ille sit) in Lib. de Orig. gent. Rom. *Ipsum etiam*, inquit, *usum signandi aeris, ac monetae in formam incutiendae, Janum ostendisse traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur, altera navis, qua vectus ille erat*. En ut Autor iste in Jani adventu Paulino concordat. Subdit: *Unde aleatores posito nummo, opertoque optionem conlusoribus ponunt enunciandi, quid putent subesse, Caput, aut Navem: quod nunc vulgo corrumpentes Naviandi dicunt*. Tu vocem hanc *naviandi* corrige, & *navia* repone. His consonat Macrobius Lib. 1. cap. 7. Saturn. *Cum primus Janus aera signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur. Æs ita fuisse signatum hodieque intelligitur in alea lusu, cum pueri denarios in sublime jactantes, Capita, aut Naviam, lusu teste vetustatis, exclamant*. Andreas Schottus hic integre legi *naviam*, non *navim* ex 4 MS Pithaeorum ait; sed mihi potius *navia*, aut *navium* legere placeret, id versus Pauliniani metro inconcusse docente. Certe Jo. Isac. Pontanus in edit. Macrob. Anni 1597. *navia* legit.

V. 77. *A rege secundus*. Ante Jovem filium Saturnus regnavit. Expulsus dein filio reliquit Regni aut coelestia, aut terreni habenas. Lactant. lib. 1. cap. 11. Div. Inst. *Vides alium Deum Regem fuisse primis temporibus, alium consequentibus. Potest ergo fieri, ut alius sit postea futurus. Atqui Divinum Imperium, aut semper immutabile est; aut si est mutabile, quod fieri non potest, semper utique mutabile est*. Hinc Saturnia Regna, ac aetas aurea Saturni Imperio adscribitur.

V. 78. *Quique Sacrificiis*. Quod superius innuerat, repetit, nempe Ethnicorum precationes, votaque a Jani invocatione inchoari, deinde ad Jovem verti; quod sane Numinum maximum, omniumque Rectorem numquam decebat.

V. 79. *Hic habet & matrem*. Atym pastorem deperiit Rhea, seu Cybele Jovis genitrix. Ille impudicae nolens auscultare Deae, est evirarus. De hoc Ovid. lib. 4. Fast.

Phryx puer in sylvis facie spectabilis attis
Turrigeram casto junxit amore Deam &c.

Hoc Deae facinus Ethnicis exprobrat Minutius in Octav. *Cybeles Dyndima pudet dicere, quae adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis, & vetula, ut multorum Deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut Deum scilicet faceret Eunuchum*. Augustin. lib. 6. Cap. 7. de Civ. Dei: *Sacra sunt Matris Deum, ubi Atys pulcher adolescens ab ea dilectus, & muliebri zelo abscissus, etiam hominum abscissorum, quos Gallos vocant, infelicitate deploratur*.

V. 80. *Nam prior est pastor*.) Tantis ambagibus, ac discordiis Gentilium Theologia constat, ut se per illam extricare nemo facile possit. Euseb. Caes. Lib. 2. Cap.

V. 80. *Aut Jovis ipse*. *Jovis* in recto casu recte dicitur. Prisciano testante, apud veteres *Jovis* solum dicebant a *Juvando*, adjectoque altero vocabulo dictus est *Jupiter*, quasi *Jovis pater*, seu ut melius arbitratur Lactantius, *Juvans pater*. Jovis in recto casu exstat apud Hyginum in Lib. Fabul. Nonnium Marcellum, aliosque, quos consulere potes. Quidam severissimus censor Galius N. A. libros quatuor *de Symbolo ad Catechumenos*. Augustino abjudicat, quippe quod illi stylus ab Augustiniano, imo a Grammaticorum dogmatis abhorrens videtur. Inter exempla hoc profert: *Illic fingitur, quod idem Jovis Junonem habeat sororem, & conjugem*, & nomen *Jovis* in nominandi casu usurpatum sugillat. Verum decipitur, quum hujusce nominis usus apud gravissimos Autores obvius fiet, ac propterea Augustinum non dedeceat. Nos istis contenti ad alia pergimus.

V. 81. *Sed melius*. Magis ne placaret: *sed melior?*

V. 87. *Semiviri*. Hi sunt Galli Matris Deum Sacerdotes, quibus virilia in Atydis evirati memoriam amputabantur. Lactant. lib. 1. cap. 17. *Deum mater, & amavit formosum adolescentem, & eundem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit. Et ideo nunc Sacra ejus a Gallis Sacerdotibus celebrantur*. Minutius Cybeles impuritate detecta subdit: *Propter hanc fabulam Galli eam, & semiviri sui corporis supplicio colunt. Haec jam non sunt Sacra, tormenta sunt*. Vide Juvenal. Sat. 2. ipsumque Paulinum Nat. XI.

V. 88. *Nec desunt homines*. Tutus est Augustinus Lib. 6. de Civ. Dei, & alibi in confutanda hac Ethnicorum vanitate, ac subterfugio. Hi fabulas aniles interdum scatere mysteriis, ibique Philologicas veritates latere suo aevo objiciebant; sed suismet illi rationibus contundebantur: *Deinde*, ait Cap. 8. S. Doctor, *si ista Sacra, quae scenicis turpitudinibus convincuntur esse foediora, hinc excusantur, atque purgantur, quod habent interpretationes suas: cur non etiam poetica similiter excusantur, atque purgantur?* &c. Greg. Nazianz. in Orat. 1. advers. Julian. enumeratis quibusdam Gentilium superstitionibus haec subdit: [illegible]. *Haec eximiis, & admirandis arcanis auditoribus inculcentur; postea que his allegoria, ac portentosa interpretationes excogitentur, atque a propositis rebus aberrans oratio in barathra feratur, & praecipitia contemplationis nihil solidum habentis*.

V. 92. *Patiturque viriles*. Deesse versum hic suspicor, sensus enim in ancipiti manet. Certe vox *abscindi* penitus hic necessaria, ut sit sensus: *patiturque viriles abscindi partes*.

V. 91. *Scena movet risus*. Jul. Firmicus de error. profan. Relig. Cap. 13. haec luculenter habet: *O facinorosa cupiditatis triste solatium! O hominum deflenda persuasio! Si etiam de Coelo fecisset & erraret animus per abrupta*

trum potius templa transierito, ut in fectus [illegible] *religionum ista-rum secreta tradantur, & ut nihil praetermi*[illegible] *ut impetret, bifsiones facite Sacerdotes*, Mitto August[illegible]um Ep. 5. ad Marcellin. & Lib. 7. Cap. 26. de Civ. *Dei*, & Tertullian. in Apolog Cap. 15.

V. 95 *Saturnum*. Rem fuse narrat Hesiodus in Theogonia, Natal. Com. in Mythologia Lib. 2., & reliqui Ethnicæ Theologiæ eruditionem scriptis prosequuti.

V. 100 *Huncque Chronon*. Scribendum fuerat *Cronon*; Græce enim Saturnus est Κρόνος. At quia tempus significare dicitur, χρόνος quoque appellatur. De hoc Macrob. Lib 1. Saturn. Cap 22 Dionys. Halicarn. lib 1. Antiqu. Cic. de Nat. Deor. Lib 2., aliique agunt. Arnobius tamen hanc denominationem minime probat Lib. 3. advers Gent. *Nam si Temporis, ait, significatur hoc nomine, Graecorum ut interpretes autumant, ut quod Chronos est, habeatur Cronos, nullum est Saturnium nomen. Quis enim est tam demens, qui Tempus esse dicat Deum?* &c.

V. 101. *Quæ creat absumit*. Latinum reddidit eleganter Orphei, seu Onomacriti versum de Saturno, in ejus Hymno:

ὃς δαπανᾷς μὲν ἅπαντα, καὶ αὔξεις ἔμπαλιν αὐτός.
Omnia qui profers, consumis & omnia rursus.

Pro voce *promittis* legerem *remittis*.

V. 105. *Latiumque ideo*. Vergil. Æneid. Lib. 8. de Saturno agens:

——————— *Latiumque vocari*
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

V. 108. *Latiare malum*. Crudelissimum hoc erat Ethnicismi piaculum. Jovi, quem Latiarem appellabant, humana immolabatur hostia. Tertull. in Apolog cap. 9. tem prodit: *Ecce in illa religiosissima Urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine*. Locum illustrat egregie la Cerda. Minutius: *Hodieque a Romanis Latiaris Jupiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatur*: & alibi: *Cum Latiaris cruore perfunditur*. Porphyrius lib. 2. περὶ ἀποχ. ἐμψ. Ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τις ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον; *Quis & nostro evo quis nescit, in magna Urbe Jovis Latiaris festo immolari hominem?* Prudent. Lib. 1. in Symmachum:

Funditur humanus Latiari in munere sanguis.

S. Athanas. in Orat. contra Gent. καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον. *Prisci quoque Latini Jovem Latiarem victimis humanis sunt veneraii*. Tatianus contra Græcos: εὗρον δὲ μὲν Ῥωμαίους τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροφόνων αἵμασι τερπόμενον. *Item apud Romanos Latiarem Jovem humano cruore, & sanguine per homicidia fuso placari*. Dionys. Halic. Lib. 4. rat, neque tamen victimæ hujus meminit, [illegible] rectius *Jovem Latiarem*, quam *Latialem* dici; quod quidam negant.

V. 112. *Et Invictum*. A Persis omnium maxime Solis cultus usurpabatur. Hunc *Mithram* vocabant, additumque illi *Invicti* cognomen. Plura apud Gruterum pag. 33. & sequ., & apud Reinesium marmora occurrunt *Deo Invicto, Deo Invicto Mithra*, SOLI MITHRÆ, SOLI INVICTO, & SOLI INVICTO MITHRÆ posita: Jul. Firmicus de Err. Prof. Relig. cap. 5. Jovem in duas dividi potestates, quarum unam (hoc est virilem) Mithram dici asserit. Herodotus lib. 1. de Persis loquens: θύουσι δὲ οὐρανίῃ Ἀφροδίτῃ, ἣν καλοῦσι Μίθραν. *Sacrificant vero cælesti Veneri, quam vocant Mithram*. Nicetas ad Stelitceut Nazianz. Τὸν Μίθραν οἱ μὲν τὸν ἥλιον, οἱ δὲ τὸ [illegible] *Mithram alii Solem, alii rerum ignis, nonnulli peculiarem quandam potestatem esse volunt*. Itaque quum non Solem tantum, sed quid aliud per Mithram significari videam, facile Gruterianam Inscriptionem pag 22. nu. 12. explicabo. Ita se habet illa: D. I. M. ET. SOLI. SOCIO. SAC. hoc est *Deo Invicto Mithrae, & Soli Socio sacrum*. Pro Mithra hic aliud Numen intelligendum videtur, a Sole diversum, non ipsemet Sol *tamquam alienigena*, uti opinatur Reinesius ad Inscript. 48. Cl. 1. Legitur quoque in priscis Inscriptionibus NANNÆ SEBECIO. DEO MITHRÆ. quæ verba omnia ad Solem Mithram referenda censet I. Cæs. Bulengerus c. 4. Lib. 2. de lic. & vet. Magia. Ego tamen tribus Diis dicatum marmor puto, ut NANNA sit *Dianæ Naneæ* nomen, de qua Liber. I. Cap 6., & 2. Cap. 1. Machab., Hieronymus, & Josephus meminere; SEBECIUS pro *Jove Sabazio* intelligatur, de quo Orpheus, seu Onomacr. in Hymno

Κλῦθι πάτερ, Κρόνου υἱέ, Σαβάζιε κύδιμε δαῖμον.
Audi pater, Saturni fili, Sabazie inclyte Deorum.

Neque enim scio, qua auctoritate Bacchum etiam *Sabazium* dixerit Heinsius in Arist. Sacr. Sed hæc satis superque.

V. 112. *Spelæa*. Græcum est verbum σπήλαιον quod Latine spelunca dicitur; sed Græcum nomen aures etiam Ausoniæ toleravere. Vergil. Eclog. 10.

Certum est in sylvis inter spelæa ferarum &c.

Claudianus de bello Get.

——————— *metuenda ferarum*
Spelæa ———————

Mithræ Sacrificia secretissimis in antris peracta. Religioso silentio apud ejus cultores illic accepta mysteria servabantur. Quin & iis sacris initiari volentes multis cruciatibus probationem subibant. Hinc Suidas in verb. *Mithra ait*: [illegible] *Nullus autem potest initiari, nisi per quosdam suppli-*

ice, *qui cum initiatur in Spelao &c.* S. Justin Martyr. in Dialog. cum Triphone Mithra Sacra peregi bit ait ἐν τόπῳ σπηλαίῳ παρ' αὐτοῖς καλεῖν, *in loco, qui apud illos speleum, seu specus vocatur*. Vide Hieron. in Ep. ad Latam, Reinas Cl. 1. n. 48 Inscript, Bulenger. Lib. 1. Cap. 4. de lic. & vat. Mag, Selden. de Diis Syris Synt. 1. Cap. 6., Salmas. ad Hist. Aug. fol. 349. 382. &c.

V. 113. *Quaque tegunt*. Scribendum potius videtur *quemque tegunt tenebris*. Nihilo secius placet sensus.

V. 115. *Celet*, *Celo* pro *lateo* inusitatum verbum. Tegendi tantum, atque occultandi significatione usurpatum invenio. Me tamen monuit eruditissimus vir Michael Maddius clarissimi viri Car. M. Meddii dignissimum germen apud Plautum in Bacch. Act. 3. sce. 2. leg.

Ut ut erit, moneo, non celabis.

Et a Scholiaste Lambino ita explicari: *non falles*, *non lateris*. Certe si pronomen *te* hic subintelligendum contendit: & ego in Paulini versu pronomen *se* subintelligam. Si cui placeret emendare, legerem:

Celet in Infernis ni se horum causa malorum.

Sane in Cod. MS. non *malorum*, sed *malorum* est scriptum.

V. 116. *Isiacum*. In sacris Isidis sistra quatiebantur, & Anubidis caput caninum exponebatur. Lucan. Lib. 8. rem complectitur utramque:

Semideosque canes, & sistra jubentia luctum.

Ausonius ad Paulinum nostrum scribens Epist. 25.

Isiacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Porro Anubis Cynocephalus etiam dicebatur, nomine ejus formam exprimente. Athanas. orat. contr. Graec. ὁ παρ' Αἰγυπτίοις Κυνοκέφαλος Ἄνουβις. *Apud Aegyptios canina facie Anubis*. Ovid. Metam. Lib. 9.

——— Cum quo latrator Anubis
Sistraque erant, numquamque satis quaesitus Osiris.

De sistris consule Laurent. Pignor. in Mensa Isiac., & egregiam dissertationem Benedicti Bacchini eruditissimi, & Clariss. viri.

V. 118. *Nescio quid*. Locum Minutii expressit Paulinus. Inquit ille: *Mox invento parvulo gaudet Isis, exsultant Sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur, nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel inveni-*

Qui non amissum quaerunt, numquamque manentem Inveniunt? ———

V. 122. *Quod Serapis meruit*. Hic aquam haerere mihi lubenter fateor. Alicujus Festi diei meminit Paulinus, quo Seraphis mulias induere figuras cogebatur. At hujus moris vestigia nusquam reperio. Certe Macrobius, & Plutarchus in Lib. de Isid. & Osir. nulla alia effictum forma Sarapidem faciunt quam humana. πανταχοῦ ἀνθρωπόμορφον Ὀσίριδος ἄγαλμα, *ubique simulacrum Osiridis humana specie ostenditur*. Ab eruditioribus itaque expectanda solutio.

V. 127. *Quid loquar & Vestam*. Vestam esse ipsam terram sunt quidam arbitrati, alii domorum omnium servatricem, alii etiam per illam purum aetheris ignem significari opinabantur. Hinc Orpheus illam non Siculas habitare regiones, sed in aethere morantem ciebat.

Ἑστία ἀειθαλὴς Κρόνου θύγατερ βασίλεια,
Ἣ μέσον οἶκον ἔχεις πυρὸς ἀενάοιο μεγίστου.
Vesta potentis Saturni filia Regina,
Quae mediam regionem aetheris magni, ignisque habitas.

Alii alia, ut mirum non sit, si Sacerdotibus ejus ignotum quoque quid illa sit, nostrae affirmat.

V. 130. *Cur ignis femina*. Vidisti supra ex Orpheo Vestam pro igne sumi, adde nunc Ovid. Lib. 6. Fast.

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam;

Et tamen is ante dixerat:

Vesta eadem est & Terra ——

Augustin. Lib. 4. cap. 10. de Civ. Dei ita fatur: *Eamdem terram Cererem, eamdem etiam Vestam volunt, cum tamen saepius Vestam non nisi ignem esse perhibeant*, quod idem repetit lib. 7. cap. 16. Vide Cic. de Nat. Deor., & in 2. de Leg., Diodorum, aliosque. Miratur igitur, ridetque Paulinus, cur ignis femina dicatur.

V. 131. *Hyginum*. Augusti libertus fuit Jul. Hyginus, ac Ovidii familiaris. Librum *fabularum* scripsit, qui etiamnum exstat. Verum ibi adductum a Paulino locum nancisci non potui. Scripsit ille praeterea libros *Genealogiarum*, & librum *de Penatibus*, quem laudat Macrob. Lib. 3. Cap. 14. Saturnal. librum *de proprietatibus Deorum*, Macrobio iisdem teste Lib. 3. Cap. 8. & *Confusaneas quaestiones* Fabii, Gellii, ac Diomadis memoratas, quae nobis omnia temporum voracitas invidet. Ex hisce libris propositam eruditionem procul dubio Paulinus noster hauserat.

V. 138 *Suspendunt Soli*. Vulcanalia festa erant in Vulcani honorem. De his mentio exstat in vetustissimis Kalendariis apud Gruter. pag. 133. 134. & 135. & in alio non dissimili apud Dempster. Rom. Antiqu. in Paralip. ad Cap. 4. Lib. 4. Peragebantur autem 10. Kal. Septemb. Cum his Columella concordat de Re Rust. Lib. 11. Cap. 3. *Caeterum*, ait, *Augusto circa Vulcanalia tertia satio est*. Meminit etiam Varro de lingua Lat. In usu autem antiquis fuit Idolorum cultoribus vestes saltus suspendere Diis. Aristoph. in Avibus.

——————— τίς δὲ θεός
Πολιοῦχος ἔςαι, τῷ ξανοῦμεν τὸν πέπλον;

Quis autem Deus urbi praesidebit, cui dividemus vestes? hoc est: cui Deo vestes suspendemus? Apulejus Lib. 6. Asin. Aur. *Videt dona pretiosa, & lacinias auro litteratas, ramis arborum, postibusque suffixas*. Alex. ab Alex. Lib. 3. Cap. 18. *In aliis mysteriis traditur mos, ut vestem, in qua quispiam initiatur, templis, & Numinibus dicaret*. Haec, & alia congerit Pintu Ramirez in Spicileg. Sacr. tract. 1. Cap. 2. & 22. §. 15. Verum vestes Soli singulariter dedicatas apud neminem invenire potueram, quum eruditissimus Abbas Franciscus Blanchinus, cujus curae Em. Othoboni Bibliotheca demandata est, per Clariss. Campinum quemdam hac de re apud Herodotum exstare locum me monuit. Est autem Lib. 2. ubi agit de Necon Rege: *ἐν τῇ δὲ ἐσθῆτι ἔτυχε ταῦτα κατεργασάμενος ἀνέθηκε τῷ Ἀπόλλωνι πέμψας ἐς Βραγχίδας τὰς Μιλησίων. In vestitu autem cum ipse fuisset, illum Apollini dicatum ad Branchidas Milesiorum misit*.

V. 139. *Portatur Adonis*. Erant quidem Adonia apud Gentiles, hoc est Festa Adonidi sacra, de quibus meminit Aristophanes in Pace, & Ovid. Metam. Lib. 10. eo versu per Venerem prolato:

Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Praesertim vero Alexandriae, ut asserit Nat. Comes Lib. 5. cap. 16. Mythol., Adonidia solemnia servebant, cujus imago magna cum pompa ferebatur. Sed his aliud omni tempus patet, quo Adonidis simulacrum portaretur, nempe in ipsis Vulcanalibus, ait enim: *Tunc & portatur Adonis*. Celebris est Veneris, & hujus pueri fabula.

V. 140. *Stercora tunc mittunt*. Fimo Dii Gentium dehonestari solebant. Nuper laudatus Abbas Blanchinus Othoboniane Bibliothecae Praefectus per Cl. virum Jo: Campinum Orphei, seu Onomacriti versum de situ simili ut animadverterem monuit. Habetur ille apud Nazianz. in Stelitent. 1. adverf. Julian.

Ζεῦ κύδιστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμένε κόπρῳ.
Jupiter gloriosissime, Deum maxime, delitescens stercore,

Seldenus de Diis Syris Synt. 2. Cap. 5. hunc eumdem secutus auctum, sed ad *Jovem Stercorium* non magis attinere censet illud *εἰλυμένος κόπρῳ*, quam Vergilii de Jove verba:

——————— *Totamque infusa per artus*
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Quasi utrobique Jupiter arcanis naturae involutus dicatur. Verum nil rei Latina carmina cum Graecis habent, & κόπρος ille, quo delibutus dicitur Jupiter, hujusmodi ab explicatione abhorret. Dii Stercorei fuere praeterea; atque, ut ibidem notat idem Seldenus, *Baalzebul* sonat *Dominus stercoreus*, & Rabbi Abraham Benkattun versum 33. Cap. 23. Exodi ita explicat: *Non sinet apud te habitare, qui colunt Deos peregrinos, vel stercoreos*. Sed cur Adonis stercora patiebatur? Caussam invenisse mihi videor. Nonnulli Adonidem semen tritici esse statuerunt, inter quos Theocriti Scholiastes ita loquutus est: *ὁ Ἄδωνις, ἤγουν ὁ σῖτος ὁ σπειρόμενος ἕξ μῆνας ἐν τῇ γῇ ποιεῖ ἀπὸ τῆς σπορᾶς &c. Adonis, videlicet frumentum satum sex menses humi sub satione degit*. Tam bene igitur Adonidi stercora aptantur, quam tritico. Quia vero inter Vulcanum, Venerisque amasios inimicitiae intercedebant, hinc Adonis male habitus, quum Vulcani Sacra peragebantur. Has ego propiores caussas arbitror, cur adeo turpia ille in Vulcanalibus subire cogeretur.

V. 143. *Quinquennes epulas*. Lipsium audi Cap. x. de Vesta & Vestal. *In ambage, vel nube est, quod in Sylvestri Actis quibusdam legitur: Draconem eum ora clausisse, & perpetuo ergastulo mancipasse, cui Kalendis singulis a Virginibus Vestae suppeditari solita sunt alimenta. Nam quis veterum tale aliquid? neque sperno, aut abjicio a magnis viris ut falsa video. Me cunctante, an non Tertullianus huc adspexerit ad Uxor. cap. 6. hisce verbis: Romae quidem quae ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia poena sua cum ipso Dracone curantes de Virginitate censentur*. Haec Lipsius. Tu vero sodes intuere, quantum ponderis hisce omnibus a Paulino accedat. Quomodo vero *quinquennes epulas* vocet, fateor me nondum percepisse. Habetur quidem in Codice nostro scriptum *quinquennis*, at neque metrum, neque sensus hanc lectionem patiuntur, scriptumque pro *quinquennis*.

V. 149. *Qui lugenda*. Similis locus Minutiano: *Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas?*

V. 151. *Ego cuncta prius*. Hic versum unum, pluresve desiderari nemo diffitebitur; quippe verba priora in incerto manent, similemque sensum ut compleantur requirunt: *Haec ego cuncta prius dubia mente volvebam, & prorsus nesciebam, clarum tum lumen adeptus sum &c.*

V. 153. *Eclesia*. Ita effert alibi Paulinus hoc nomen metri gratia In Epithal.

Grande sacramentum, quo nubit Eclesia Christo.
Hic tot nectat amor, quo stringit Eclesia Christum.

In Nat. IV. quoque & alibi. Ita etiam usurpavit Anonymus

Aere pendet avis, liquido natat æquore piscis.
Sic elementa suis decoravit singula formis,
Nexuit hæc diversa licet, discretaque junxit,
Junctaque discrevit, quæ nunc divisa cohærent.
Claudit enim Oceanus terram; mare clauditur; ipse
Axe sub æthereo medius concluditur aer.
Hoc etiam cœlum, quod nos sublime videmus,
Sex aliis infra est spatio surgentibus æquo,
Postque thronos septem, post tot cœlestia regna
Cetera pars omnis, quæ cunctis eminet ultra,
Quæ super excedit, quæ passim tendit in altum,
Quæ sine fine patet, quam nec mens colligit ulla,
Lucis inaccessæ domus est, sedesque potentis
Sancta Dei, unde procul quæ fecit subdita cernit.

Omnia

nymus lib. 2. contra Marcionem iis carminibus, quæ Tertulliano adscribuntur:

Sic & Apostolico decurrit Ecclesia verbo.

V. 161. *Ut modo*. Tempus designat, quo hæc scripta mandabat, nempe Annum 395. Is enim Nolam nuper contulerat Paulinus, ut ibi religiosæ proque vivendi instituto daret operam. Vide quæ disserui in Præf. ad hoc Poema.

V. 176. *Sic elementa*. Vix erit quisquam, cui nova non videatur Paulini sententia. En aperte *mare*, *terras*, *aera*, *cælum* elementorum nomine distinguit, neque hilum de igne cogitat. Res pulcra, & disquisitione digna. Consulat itaque Lector Dissertationem XX. quam idcirco posui, ut singularem eruditionis hujus partem elucidatam facerem.

V. 180 *Medius concluditur aer*. Absit, ut imaginariam illam ignis sphæram, quam Aristoteles, ejusque sectatores lepide excogitarunt, ac etiamnum probant, Paulinus noster admiserit. Hinc aerem non a commentitiis illis flammis, sed ab æthere, cœlove conclusum affirmat.

V. 183. *Postque thronos septem*. Non septem tantum, sed novem sub Empyreo constitutos fuisse cœlos, vulgo dicimus. Septem ex iis errantia Sidera tenent, et habet versiculus:

Cynthia, Mercurius, Venus, & Sol, Mars, Jove, Satur.

Octavum a fixis sideribus occupatur; nonum vero primum Mobile est, cui succedit Empyreum. Nihilominus septem Cœlos ante Empyreum exstare diserte Paulinus sensit. Qua ratione quæris? Poetica facultate respondeo; siquidem apud Poetas in octavo cœlo, videlicet in sidereo cœlo, Dei summi domicilium statuitur. Vergil. Lib. 10. Æneid.

Conciliumque vocat Divum pater, atque hominum Rex
Sideream in sedem ———————

Sidon. Apollin. in Panegyr. Aviti de Deorum Concilio

Ipsa pavimentum sunt sidera, jam Pater aureo
Tranquillus sese solio locat. ————

Euripides in Jone Διὸς πολύαστρον ἕδος *Jovis pavimentum multisiderum* appellat, cui adde Chrysost. Orat. 2. de Dei nat., aliosque. Fuit hæc quoque veterum Christianorum sententia. *De Cælorum diversitate* Philastrius Brixianus Episcopus imaginariam hæresim recenset Cap. 46., atque, *Sive ergo sex Cælos secundum David, & septimum hoc firmamentum accipere quis voluerit, non errat; nam Salomon tres Cælos dicit, ita Cælum, & Cælum cæli. Paulus atque Apostolus usque ad tertium Cælum se raptum fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, ut David, sive tres, sive duos, non errat,*

V. 188. *Unde procul*. Vergilium imitatur lta lib. 10. Æneid. canentem:

Conciliumque vocat Divum Pater, atque hominum Rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omnes
Castraque Dardanidum spectat. ———————

Licet

Nemo videre potest, opera ejus sola videntur.
In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit;
Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.
Sic fuit, & fleterit versus Salvator in ævum,
Qui tulit errores, qui fecit vera videri,
Placatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
Prætulit, atque diem jussit succedere nocti;
Quodque in carne fuit, carnis peccata remittit;
Cernit enim, fragilem faciles incurrere lapsus,
Corripiensque tamen veniam dabit omnibus unam,
(Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit)
Plusque pius quam justus erit. Si denique justus
Esse velit, nullus fugiet sine crimine pœnam;
Justus enim mala condemnat, pius omnia donat.
Hoc facit, ut rata sint venturæ munera vitæ,

Et

Liceat quoque Italicorum vatum Principem hic audire Lib. 1 Hier. Liber.

Quando dall' alto soglio il Padre eterno,
Ch' è nella parte più del Ciel sincera,
Gli occhj in giù volse, e in un sol punto, e in una
Vista mirò ciò ch' in se 'l mondo aduna.

V. 191 *Complectitur Urbe.* Romani Imperii fines eosdem ac Orbis terrarum Poetæ statuerunt. Rutil. in Itiner. eleganter:

Dumque offers victis proprii consortia juris
Urbem fecisti, qui prius Orbis erat.

Scholiast. in Dionys. de situ orb. ὥσπερ δὲ πόλις τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, καὶ χώρας ἐστί, τὸ νῦν ἡ πόλις τῆς οἰκουμένης ὀνομάζεται, ὥσπερ αὐτῆς χώρας ὅσα πανταχοῦ ἀποδεδειγμένη. *Quod autem est suis finibus, & regionibus Urbs aliqua, hoc Roma est totius Orbis provinciis, quasi commune totius habitabilis terræ oppidum.* Hinc Roma Claudiano dicitur *quæ fundit in omnes Imperium*. Sic Plin Cap. 5. Lib. 35. Romam esse *unam cunctarum gentium in toto orbe patriam* dixit. Plura pete a Buleugero de Imp. Rom. Lib. 2. Cap 5.

V. 195 *Hinc ita*. Attideret: *Hunc ita.*

V. 196. *Cosmon ab ornatu*. Κόσμος Græcis est ornamentum. Ab hac significatione Mundi, qui Græcis Κόσμος dicitur, nomen derivatum censet Paulinus, quia revera est Mundus venusta ornamentorum series. Alii ἀπὸ κόσμου, qui est *ordo*, seu *modus*, nominis hujus Etymologiam deducunt, quum Mundus rerum simul nexarum, atque ordinatarum vere sit status. Tertullianus advers. Marcion. Lib. 5. Poetæ nostro subscribit: *Ut ergo, sit, aliquid de iste hujus Mundi indigno loquar, cui & apud Græcos ornamenti, & cultus, non sordium nomen est.*

V. 196. *Mundum de lumine*. Honor. Augustod. Lib. de Imag. Mundi Cap. 1. Isidor. Lib. 3. Orig. Cap. 28., & 13. Cap. 1. *Mundum* quasi *movendum*, *quia in perpetuo sit motu*, dictum putant. Sed rectius Varro, Cic. Plin., Paullus I. C., & alii, *a munditie* appellatum volunt. Huic Etymologiæ Paulinus accedit, dum *a lumine Mundum* dici ait.

V. 201. *Hic Deus est*. Hoc est Divinum Verbum, Deique filius, per quem, ut supra cecinit, *omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est*. In MS. dicitur: *Hic Deus de corde.* Apposui verbum *est*. Adhuc tamen claudicat versus. possem alterum *est* adjicere: *Hic est Spiritus oris.*

V. 202. *Fabrica rerum*. *Fabrica* pro *officina* proprie usurpari docuit Sipontinus. Ita forte capiendum hic nomen illud. Mea tamen sententia aut error in Codicem irrepsit, aut versus aliquis excidit.

V. 203. *Nec se Paganus*. De hoc nomine plura pete a magno Annalium parente Baronio in Martyrol. ad diem 31. Januar. a Gothofred. ad Lib. 6. C. Th. tit. 10. de Paganis &c., aliisque Scriptoribus. Seculo Christi quarto nomen hoc Gentilibus aptari cœpit, quum iidem in *Pagis*, agrisque profanam adhuc Religionem exercerent.

V. 203. *Si vivat*. In MS. legebatur: *Si qui Idola vivat*. Emendavi.

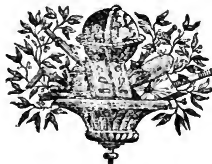
V. 204. *Numine*. Ita scribere placuit pro *nomine*, quemadmodum habet MS.

V. 213. *Versus Salvator*. Illud *versus* mihi parum arridet. Fortasse *verus* scribendum est.

V. 249.

Et terrore pio rutilo nimis igne coruscat,
Tristibus & pluviis, & nubibus intonat atris,
Omne genus timet interitum; sed vita potestas
Desinet, & pariter Cœlum mentesque serenat,
Hoc quoque tunc sperare jubet, qui se modo cuncta
Perdere posse probat, si perdere velle recusat.
Sic iteranda salus venturo ostenditur ævo,
Æternique Dei pietas æterna manebit.

V. 249. *Vita potestas*. Errorem aliis tollendum relinquo.

Post

enim & de suscepto consilio mihi gaudebo, animusque ad maiora in posterum suscipienda appelletur.

A D

DEINDE

NOLANI EPISCOPI,

OPERA

APPENDIX

COMPLECTENS

OPERA DUBIA, ALIENA, SUPPOSITITIA;

NOTAS VARIORUM,

Variantes ex manuscriptis & editis codicibus Lectiones,

ET DISSERTATIONES;

Operum ejus Ordinem Chronologicum, & varios Indices.

PARS TERTIA.

* Alias XLIX.

EPISTOLA I.*

Autor agit de bono tribulationis, per quam ad studia pietatis profecisse Marcellam gratulatur. Vide Dissert. 6. n. 2.

MAGNAM humilitati nostræ fiduciam scribendi ad venerationem tuam Christi caritas dedit, quæ te fecit humilem corde pietatis, & divitem operibus benedictionis. Talis etenim de sanctis fidei tuæ divitiis fama processit, ut † ad nos quoque in longinquo positos penetraverit, & auditu *a* gratiæ Dei tamquam oleo lætitiæ impinguaverit ossa nostra. Notum enim factum est nobis bonum tuum; quoniam illuminavit Dominus vultum suum super te. Segregavit te ab utero cognationis & terræ tuæ, non regione, sed spiritu bonæ voluntatis, ut de terrenis opibus fidelem sibi constituat in cœlestibus earum participem, de quibus scriptum est: *Mulieres sapientes ædificaverunt sibi domos* (Prov. 14. 1. sec. LXX.). Hæc autem A audientes de tua felicitate cœlesti, effudimus coram Deo corda nostra, & *in voce exsultationis epulantes* (Psal. 41. 5.) diximus: *Dominus mortificat, Dominus vivificat, deducit ad inferos & reducit. Dominus divites pauperes facit, humiles exaltat* (1. Reg. 2. 6.), *quia calix in manu Domini* [b] *hunc humiliat & hunc exaltat* (Psal. 74. 9.). Quod etsi ad omne mysterium regni pertinere videtur, attamen & ad tuam specialiter gratiam referri potest, quæ magno Domini miserantis consilio exaltata es ut [c] humiliareris, & humiliata ut exaltareris. B

2. Non enim ignoramus, venerabilis soror & benedicta filia, tuam præteritam in hoc seculo gloriam. Nam etiam vidimus te in tempore illo, quo domum tuam regalis affinitas ambiebat, eminentem in his honoribus qui destruuntur, quia & etsi ipsi quoque a Domino altissimo tribuuntur, quia *omnis potestas a Deo est* (Rom. 13. 1.); attamen caduci & fragiles sunt qui sub hoc mundo aguntur, cujus figura ut umbra præterit. Unde im- C pensius admiramur gratiam quæ tibi data est, & magnificamus in te Dominum, qui te in laboribus hominum posuit, & salutifero paternæ pietatis verbere visitavit, ut in paucis vexatam in multis bene disponeret, teste

† Paulino hæc epistola adscripta fuit a Romano socio, cum tomo 9. Hieronymi, vel Hieronymum ipsum, vel incertum præferret autorem. Equidem cum Paulinus Nolæ maxime vixerit, cui vicina Roma ubi Marcella degebat, non potuit Paulinus illi fuisse longinquus; Nisi ad eam scripterit, cum primum in Hispania vitam severiorem amplexus est. *Rosweydus.*

a Ita MSS. tres codices 1. Iol. & 2. Victor. cum editis Mogunt. Rom. & Ponc. At edit. Rosv. *gratiæ.*

b Hæc addidimus ex MSS. codicibus tribus & edit. Mogunt. Vide seqq.

c MSS. Jol. & 1. Vict. *humilieris . . . exalteris.*

refert, ut appoſito angelo ſatanæ in ſtimu-
b lum carnis ſuæ, id eſt, in [b] tribulationem
corporis, deprimeretur ſalubriter, ne infla-
retur inaniter. *Propter quod*, inquit, *ter*
2. Cor. 12. 8. *Dominum rogavi, ut recederet a me, & di-
xit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus
in infirmitate perficitur.*

* Vide Paulini ep. 30. n. 5. 3. Quamobrem cum tali magiſtro & auto-
re inſtructa, ad virtutem patientiæ & ſpem
gloriæ æternæ, confidens eſto filia, ſicut eſ-
ſe cœpiſti, & gloriare in præteritis paſſio-
nibus tuis, recolens & illa ejuſdem doctoris
eloquia. Fideliter enim, ut conſcius arca-
norum cœleſtium, conteſtatur *non eſſe con-
dignas paſſiones hujus temporis ad futuram glo-*
Rom. 8. 18. *riam quæ revelabitur in nobis*. *Tribulatio*, in-
Rom. 5. 3. quit, *patientiam operatur, patientia autem
probationem, probatio vero ſpem, ſpes autem
non confundit: quia caritas Dei diffuſa eſt in*
c
Pſal. 17. 2. ſec. Pſalt. Rom. *cordibus noſtris*: in qua caritate [c] radicati om-
nia ſuſtinemus. Propterea & David ait: *Di-
ligam te Domine virtus mea*. Dilectio enim
1. Iohan. 4. 16. Domini virtus ſalutis eſt: quia *Deus dile-
d *ctio eſt, & qui manet in [d] caritate in Deo*
2. Cor. 4. 17. *manet*. Sciens autem & Propheta, quia *mo-
mentaneum tribulationis* in hoc ſeculo *immen-
ſum perennis gloriæ*, ut Apoſtolus ait, *pondus
operatur*: ſanctus ille Rex in Pſalmo, ut di-
gnus habeatur igniri tentationum examine,
Pſal. 25. 2. dicit: *Proba me Domine, & tenta me*. Un-
de & iterum idem [e] Pſalmographus noſter,
e quaſi pœnitens mundi hujus gloriæ, confi-
tetur cum dicit: *Priuſquam humiliarer ego*
Pſal. 118. 67. *deliqui*. Et quia humiliatione curatus ſit,
ſtatim dicit: *Propterea eloquium tuum cuſto-
divi*. Ob hoc rurſus Propheta: *Da nobis*,
Pſal. 59. 13. ait, *auxilium de tribulatione*. Et: *Vana ſalus*

tias ſuas: & poſtquam *in vanitate defecerint* Pſal. 75. 6.
C *dies eorum*, rapti in Infernum *omnes* non do-
mini, ſed *ſervi divitiarum* ſuarum, *nihil* illic
invenient in manibus ſuis, quia nihil præmi-
ſerunt, niſi æternarum merita pœnarum. Pſal. 3. 9.
Illa autem non eſt [g] *vana ſalus hominis*, de g
qua dicitur: *Domini eſt ſalus, & ſuper popu-
lum tuum benedictio tua*. Et iterum: *Salus* Pſal. 36. 39.
autem juſtorum a Domino eſt. Ideo & ſpes in Rom. 5. 5.
Deo poſita non confundet, quia ſalus vana
non eſt quæ ſperatur in Chriſto, & con-
fertur a Chriſto.

D 5. Ergo quia accepiſti *auxilium de tribu-* Pſal. 59. 13.
latione, ne concupiſceres humanam diem, &
vana ſalute hominis gauderes: gloriare in Pſal. 15. 7. & 1.
Domino, & benedic eum, *qui tibi tribuit in-
tellectum*, ne in via peccatorum ſtare perſi-
ſteres, *neque in filiis* generationis iſtius per-
maneres, *quibus non eſt ſalus*: quia *prævaleſ-* Pſal. 145. 3. ſec. LXX.
cunt in vanitate ſua veritatis immemores. Pſal. 51. 6.
Quia dum *confidunt in multitudine divitiarum
ſuarum, non ponunt Deum adjutorem ſuum*.
Tibi autem facta eſt ſors in hereditate Ja-
E cob, & illuminati ſunt oculi tui in agnitio-
nem veritatis, ut intelligeres, quia *melius
eſt modicum juſto ſuper divitias peccatorum mul-*
tas. Ideo enim *miſericors & miſerator Domi-* Pſal. 36. 16.
nus, quia talibus ſuis præparat adinventio- Pſal. 110. 4.
nes ſuas ad vitam hominum propagandam,
permiſit te iſtius ſeculi fluctibus ventiſque
jactari, ut experta naufragium, de cetero
ſimiliter periclitari caveres. Itaque cuncta
quæ paſſa es, ſicut intelligis, vulnera qu-
dem corporis tui, ſed & animæ remeda
fuerunt.

F 6. In *circumciſione cordis* fac opera tua, Rom. 2. 29.
ut *gloria* tua *non ſit ex hominibus, ſed ex Deo*,

a MS. Iol. cum ed. Mog. *patueras*.
b Sic iidem codices. Alii *tribulatione corporea*
c Hanc vocem addidimus ex tribus MSS. codicibus & editis quatuor.
d Ita MSS. tres cum ed. Mog. Alii, *dilectione*.

e MS. Iol. & ed. Mog. *Pſalmigraphus*.
f Hæc addita ſunt uſque *Ob* ex MSS. codicibus tribus & edit. Mogunt.
g MS. Iol. *vacua*.

qui

a Psal. 9. 10. Matth. 5. 3. Christus accepit, *& factus est refugium* [d] *pauperi*. Neque divites, sed pauperes beati, quorum esse pronuntiat regnum cœlorum.

7. Tuum est ergo nunc in magna gratiarum actione confiteri, & psallere Domino: quæ ita ut audivimus, & habitu & corde humilitatis ornata es, ut linguæ & menti Psal. 118. 71. tuæ Davidica verba conveniant: *Bonum mihi est, quod humiliasti me; ut discerem justificationes tuas*. Psal. 118. 72. Adjicere etiam quod statim sequitur [e] vere poteris: *Bonum mihi est lex oris tui super millia auri & argenti*. Elegisti enim thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi. Dicimus & nos congratulantes tibi Zach. 2. 10. sec. LXX. in verbis Prophetæ: *Gaude filia Sion, lætare filia Hierusalem*: & obliviscere malorum, Luc. 10. 42. quæ tibi de hujus seculi bonis orta sunt: quæ elegisti tibi bonam partem, quæ non auferetur tibi. Nemo enim potest auferre f thesauros [f] repositos in sinu Christi, neque cœlesti permanentes: cui ipse Dominus, ut scriptum est, erit & nomen & lumen. Apoc. 21. 23.

8. Videntes ergo & prævidentes in spiritu revelationis [h] magnam tibi perennium gaudiorum messem florescere, exsultamus in Domino, & gaudentes fructibus tuis in voce exsultationis Psalmi [i] canimus: *Magna opera Domini, exquisita inter omnes voluntates ejus*: Psal. 110. 2. * V. ep. 42. n. 1. quia multum abundavit bonitas D ejus, * superabundare tribulationibus tuis: quandoquidem te in eorum sorte vocavit perenni lætitia & hereditate cœlesti, & in honore regali, & in consessu superjudiciali. [k] Tolerandæ sunt in hoc seculo humilitates passionis, quæ tibi a Deo recompensabuntur: & tu benedicta similiter [l] interim his verbis consolare, ut & veterum dolorum obliviscaris, & in præsenti proposito, quoad opera salutaria, elevasti manus tuas corde perfecto firmata, fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem * festi- * V. ep. 13. n. 24. & ep. 17. n. 1.

a Sic MSS. tres & edit. Ponc. Hæc lectio infra confirmatur ex n. 8. *quæ tibi a Deo recompensabuntur*. Ed. Rom. *repensation*. Ed. Rotv. *compensation*.

b Ita restituimus ex tribus MSS. 2. Vict. & 1. Jol. & ex editis codicibus Mog. Ponc. & Rom. cum ante esset, *plerisque spernentibus*.

c Abest hoc verbum a duobus MSS. codicibus Victorinis & edit. Moguat.

d Ita edd. juxta Græcum & Vulg. At MSS. duo Vict. *pauperi* MS. Jol. *pauperum*.

e Hæc vox desideratur in editione Mog. & in MSS. Jol. & 1. Vict. Alter Vict. *jure*.

f MS. Jol. cum edit. Mog. *recondiros*; sed jam præcessit, *Elegisti thesauros tuos ponere in præceptis Altissimi*.

g Ita emendavimus ex tribus MSS. codicibus & editis Rom. & Ponc. Ante in editis erat, *sapientis ignis examine*. Sed restituta lectio verissima, quæ ex loco persimili epistolæ 28. ad Severum n. 2. confirmatur: *Hæc est domus illa non manufacta, in qua si habitemus iis operibus quibus cives Sanctorum fieri mereamur, non ardebis opus nostrum; & IGNIS ille SAPIENS transeuntes nos per examen suum non severo ardore ambiet puniendos, sed ut commendatos suscipiens, blando lambet attactu*, &c. Sic & *ignis sapiens* apud Augustinum; qui ideo dicitur *sapiens*, quod quadam veluti sapientia a Deo illi infusa discernat quos probare debeat, & quos urere. V. Paulini carm. 7. v. 32. & seqq.

h MS. Codex Victorinus unus, *magna tibi perennium gaudiorum præmia florescere*. Vulgatam lectionem, quam retinemus, confirmat locus epistolæ 13. ad Pammachium n. 23. *Nec longe retribuendi dies, albentibus jam propinqua messe regionibus*.

i MSS. tres cum ed. Mog. *dicimus*. Sed melius convenit verbum *canimus* cum *voce exsultationis*, & versu Psalmi ad quem alludit.

k MS. 1. Vict. *Tolerandæ..... humilitatis passiones*. MS. Jol *Tolerata*.

l Editi codices Rom. & Ponc. *Inter hæc verba consolare*. At vulgata lectio, quam tuetur MSS. codicum auctoritas, confirmatur ex eodem loco epistolæ superius laudatæ n. 24. *liberius... venturi fide, quam... consequam sermone solaberis*.

tioni instans nocte ac die.

EPISTOLA II.*

* Alias I.

Autor Celanciam nobilem matronam, a qua obnixe rogatus de hoc fuerat, docet quomodo inter honores, divitias, matrimonii onera, vitam suam sancte ac religiose ducat. Eam ad divinæ Scripturæ lectionem hortatur; & admonens ne de generis nobilitate superbiat, docet in quo sita sit vera nobilitas; item quid viro suo debeat. Eam demum redarguit quod inconsulto viro castitatem Deo voverit. V. Dissert. 6. n. 2.

Eccli. 4. 25. 1. VEtus Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem, quo gloria inveniatur & gratia; & esse rursus pudorem, qui soleat parere peccatum. Cujus dicti veritas, quamquam satis ad omnium intelligentiam ipsa sui luceat claritate; mihi tamen nescio quo modo in præsenti causa propius innotuit. Provocatus enim ad scribendum litteris tuis, quæ miris hoc a me obsecrationibus flagitabant, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia; cui tamen fortissime resistebat, & vim faciebat precum tuarum fidelis * ambitio; pugnabatque acriter cum hæsitatione mea humilitas obsecrantis; & magna quadam fidei violentia oris claustra pulsabat: cumque sic animum in utroque nutantem cogitatio diversa libraret, pene pudor exclusit officium. Sed me illa, quam supra posui, Sapientis sententia armavit ad depellendam inutilem verecundiam, & dam-

* id est ambitus.

C voluntatem ipsius nitar incitare sententiis. Idem est enim verus omnium Dominus ac Magister, qui nos placere sibi jubet, & docet quo modo placere ei possimus. Ipse itaque te informet, ipse te doceat, qui interroganti in Evangelio adolescenti, quid faceret ut mereretur vitam æternam, divina continuo mandata proponit, ostendens nobis ejus voluntatem esse faciendam, a quo speramus & præmia; propter quod alio testatur loco: *Non omnis qui dicit mihi, Domine,* Matth. 19. 17. Matth. 7. 21.
D *Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum.* Quo manifeste illud ostenditur, nos non sola Dei confessione tanti præmii magnitudinem promereri, nisi fidei & justitiæ opera conjuncta sint.

3. Qualis enim est illa confessio, quæ sic Deo credit, ut pro nihilo ejus ducat imperium? aut quomodo ex animo ac vere dicimus, *Domine, Domine*; si ejus, quem Dominum confitemur, præcepta contemnimus?
E Unde ipse in Evangelio dicit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; & non facitis quæ Dico?* Et iterum: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Et rursum loquitur per Prophetam: *Filius honorificat patrem, & servus dominum suum timet.* Et, *si pater ego sum, ubi honor meus? & si dominus ego sum, ubi est timor meus?* Ex quo [c] apparet, nec honorari ab eis Dominum nec timeri, qui ejus præcepta non faciunt. Unde ad David expressius dicitur,
F qui peccatum admiserat: Et [d] *pro nihilo duxisti Dominum.* Et ad Heli fit sermo Domi-

Luc. 6. 46. Matth. 15. 8. Mal. 1. 6. c 2. Reg. 12. 9. 1. Reg. 2. 30. d

a MS. Jol. cum editis Rom. & Ponc.... *animum gestantem*,

b Hæc duo verba absunt a tribus MSS. codicibus & editis duobus.

c MS. codex Jolianus, *patet*.

d Ex MS. codice Jol. reposuimus *Dominum* juxta Græcum. Ante erat, *Deum*. Vulgata & LXX. *contempsisti verbum Domini*.

ni:

lo ducimus. Unde sæpe, immo semper illa nobis Domini est revolvenda sententia: *Si vis ad vitam venire, serva mandata*; hoc enim tota nobiscum lege agitur: hoc prophetæ, hoc apostoli docent: hoc a nobis & vox Christi & sanguis efflagitat, qui ideo *pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro illis mortuus est*. Vivere autem illi, non est aliudquam ejus præcepta servare, quæ nobis ille, quasi certum quoddam dilectionis suæ pignus, servanda mandavit. *Si diligitis*, inquit, *me*, *mandata mea servate*. Et *qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me*. Ac rursus: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit; & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. *Qui non diligit me, sermones meos non servat*. Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfecte amatur, totam sibi amantis [c] vendicat voluntatem. Nihil est imperiosius caritate. Nos si vere Christum diligimus, si ejus nos redemtos sanguine recordamur; nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus.

Matth. 19. 17.
2. Cor. 5. 15.
Johan. 14. 15. & 21.

5. Duo autem sunt genera mandatorum, in quibus clauditur tota justitia: prohibendi unum est, jubendi alterum. Ut enim mala prohibentur, ita præcipiuntur bona. Ibi otium imperatur, hic studium; ibi coer-

tum inter peccata distare credimus, quia & legimus: tamen satis prodesse ad cautionem dicimus, etiam minima [h] pro maximis cavere. Tanto enim facilius abstinemus a quocumque delicto; quanto illud magis metuimus; nec cito ad majora progreditur, qui etiam parva formidat. Et sane nescio, an possimus leve aliquod peccatum dicere, quod in Dei contemtum admittitur. Estque ille prudentissimus, qui non tam considerat quod jussum sit, quam illum qui jusserit; nec quantitatem imperii, sed imperantis cogitat dignitatem.

Hieronymus in lib. 2. contra Jovinianum, & Augustinus epist. 167. (al. 29.) ad Hieronymum.

7. Ædificanti itaque tibi spiritualem domum, non super levitatem arenæ, sed super soliditatem petræ, innocentiæ inprimis fundamentum ponatur, super quod [i] facilius possis arduum culmen justitiæ erigere. Maximam enim partem æquitatis implevit, qui nulli nocuit: beatusque est, qui potest cum sancto Job dicere: *Nulli nocui hominum, juste vixi cum omnibus*, Unde audenter & simpliciter loquebatur ad Dominum: *Quis est ille qui judicetur mecum?* id est, Quis tuum adversum me potest implorare judicium, ut se læsum a me convincat? Purissimæ conscientiæ est, secure canere cum Propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus [k] meæ*: Unde idem alibi dicit: *Non [l] fraudavit eos Deus bonis, qui ambulant in*

Job. 27. 6.
Job. 13. 19.
Ps. 100. 2.
Ps. 83. 13.

a Lucifer, *& qui spernit me ad nihilum redigetur*.

b MS. Jol. addit, *Dei* Edd. codices Rom. & Ponc. *per singula quæque peccata*.

c Addidimus, *Dominum* ex MSS. 2. Vict. Jol. 1. & edd. Rom. & Ponc.

d Sic tres MSS. codices Vict. & Jol. cum ed. Rom. ut supra Edit. Rosv. *imperata*.

e Ita omnes codices, præter Rosv. in quo, *vindicat*.

f Sic MS. codex Jolianus ex præcedentibus bene subsequitur, cum alias esset: *hic fecisse, Ille non fecisse*. Et idem MS. post *culpabile est*, subjungit: *Homo qui velis vitam, & cupis dies videre bonos*.

g Paulinus carm. 5. v. 52. *Si scelere abstines, errori ipse obnoxius*, &c.

h MSS. Jol. & Vict. 2. *timere pro maximis*.

i MS. Jol. *facilius valeat arduum justitiæ culmen surgere*.

k Ita codices Rom. Ponc. & MS. Vict. juxta Græcum & Vulg. Vide eadem in fine epistolæ n. 32. Ed. Rosv. *suæ*.

l Græce, Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθά. *Non privabit Dominus bonis*. Psalteria 4., & S. Augustinus in Psalmos, *Non privabit*.

in-

[b] 8. Neque enim *b* debemus ad multitudinis exempla respicere, quæ nullam morum disciplinam sequens, nullum vivendi tenens ordinem, non tam ratione ducitur, quam quodam impetu fertur. Nec imitandi nobis illi sunt, qui sub Christiano nomine gentilem vitam agunt, & aliud professione, aliud conversatione testantur: atque, ut [Tit. 1.16.] Apostolus ait, *Deum confitentur se nosse, factis autem negant*. Inter Christianum & gentilem non fides tantum debet, sed etiam vita distinguere, & diversam Religionem per diversa opera monstrare. *Nolite*, ait Aposto- [2. Cor. 6.14.] lus, *jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ so-* [c] *cietas c luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? qui autem consensus templo Dei cum idolis*.

9. Sit ergo inter nos & illos maxima se- [d] paratio. *d* Disjungitur certo discrimine error & veritas. * Illi terrena sapiant, qui [* Figura Paulino valde familiaris.] cœlestia promissa non habent: illi brevi huic vitæ se totos implicent, *e* qui æterna nesciunt: illi peccare non metuant, qui pec- [e] catorum impunitatem putant: illi serviant vitiis, qui non sperant futura præmia virtutum. Nos vero, qui purissima confitemur fide, omnem hominem manifestandum [2. Cor. 5.10.] esse ante tribunal Christi, *ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive* [Gal. 5.24.] *bonum, sive malum*; procul esse debemus a vitiis, dicente Apostolo, *Qui autem Christi*

[C] ctatio itineris cordi est, quam utilitas mansionis. Asperam enim nobis & insuavem virtutum viam nimia facit vitiorum consuetudo; quæ si in partem alteram transferatur, *h* *invenietur*: sicut Scriptura dicit, *semita justitiæ levis*. [Prov. [illegible] juxta LXX. b] Ponamus ergo jam rationem vitæ nostræ, &, per quam potissimum gradiamur viam, conscientia teste discamus. Omne enim quod agimus, omne quod loquimur, aut de lata aut de angusta via est. Si cum paucis angustum iter & subtilem quamdam semitam invenimus, ad vitam ten- [D] dimus: si vero multorum * comitamur viam, secundum Domini sententiam imus ad mortem. [* Al., comitum imus viam. Vide. seqq.]

11. Si ergo odio atque invidia possidemur, si cupiditati & avaritiæ cedimus, si præsentia commoda futuris præferimus; per spatiosam viam incedimus: habemus enim ad hæc comitum multitudinem, & late similium stipamur agminibus. Si iracundiam libidinemque explere volumus, si injuriam vindicare; si maledicenti remaledicimus, & [E] adversus inimicum inimico animo sumus; æque cum pluribus ferimur. Si vel adulamur ipsi, vel adulantem libenter audimus, *i* si verum dicere gratia impedimur, & magis offendere animos hominum timemus, quam non ex animo loqui *k*; de multorum item via sumus. Tot nostri sunt socii, quot extranei veritatis. At e contrario, si ab his omnibus vitiis *l* sumus extranei, si purum ac liberum animum præ- [i] [k] [l]

a Editi codices Er. & Rosv. *nomen illud*.
b Manuscriptus codex 1. Vict. cum editis Rom. & Ponc. *decet*. MS. Jol. *Neque enim debemus ad multitudinem hominum malam respicere vitam, quæ*, &c.
c Ita tres MSS. codices cum ed. Rom. juxta Græcum & Vulg. At ed. Rosv. *lucis*.
d MS. Jol. *distinguitur*; MSS. duo Vict. cum editis Rom. & Ponc. *distinguatur*.
e MS. codex Jolianus, *æternam nesciunt vitam*.
f Manuscriptus codex Jol. *dicens: Quam lata & spatiosa via est*.
g Idem MS. *celebratur a pluribus, & tenetur a multis*.
h Editi codices Rom. & Ponc. *invenies . . . semitam justitiæ levem*. Affertur & hic locus a S. Augustino in libro de Nat. & Grat. cap. 69. in fine. Versio latina juxta LXX. *invenisses utique semitas justitiæ leves*.
i Editi codd. Rom. & Ponc. *si vero gratiam impendimus*.
k MS. codex Jolianus, *loqui Domino, item multorum viam imus*.
l MS. Jol. *vacui sumus*.

stamus,

in jum, & numius corde. Si periculosum est imitari illos, de quibus dubitas an imitandi sint: hunc certe imitari tutissimum est,
Iohan. 1.6. atque ejus vestigia sequi, qui dixit: *Ego*
1.Iohan..6. *sum via veritas*, & *vita*: Numquam enim
a
1.Pet. 21. errat *a*, qui sequitur veritatem; unde & Apostolus Johannes ait: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, & ipse ambulare*. Et beatus Petrus ait: *Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non* D *fecit, nec est inventus dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum; ut peccatis mortui, justitiæ vivamus*.

13. Cesset omnis excusatio errorum, auferantur peccandi fœda solatia. Nihil omnino agimus, qui nos per multitudinis exempla defendimus; & ad consolationem nostram aliena sæpe numerantes vitia; deesse E nobis dicimus, quos debeamus sequi. Ad illius exemplum mittimur quem omnes fatemur imitandum. Atque ideo præcipua tibi cura sit, legem nosse divinam, per quam possis quasi præsentia cernere exempla Sanctorum, & quid faciendum sit, quidve vitandum, illius consilio discere. Maximum enim ad justitiam auxilium est, implere divinis eloquiis animum, & quod opere exsequi cupias, semper corde meditari. Rudi adhuc populo, & hominibus ad obedien- F tiam insuetis per Moysen imperatur a Domino, ut in signum memoriæ, qua præcepta

næ legis campus extenditur, qui diversis testimoniis veritatis, velut cœlestibus quibusdam floribus vernans, mira oblectatione legentis animum pascit ac refovet. Quæ omnia semper cognoscere, secumque revolvere, ingens ad conservandam justitiam beneficium est. Sed quasi ad compendiosum quoddam commonitorium illa tibi Evangelii eligenda sententia est, & superscribenda cordi tuo, quæ ad totius justitiæ breviarium *c* Dominico ore profertur: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc* c Matth.7.12.
& vos facite illis. Cujus præcepti vires exprimens, jungit ac dicit: *Hæc enim Lex & Prophetæ*: Infinitæ namque sunt species partesque justitiæ: quas non modo stilo persequi, sed cogitatione etiam capere difficillimum est: quas omnes una ac brevi sententia comprehendit, & latentem hominum conscientiam, secreto animi judicio, aut absolvit, aut damnat.

15. Ad omnem igitur actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum, hæc sententia * retractetur: quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, & ad manum * V. infra. n. 19.
semper positum, qualitatem tuæ voluntatis ostendat: ac etiam vel de injusto opere redarguat, vel de justo lætificet. Quotiescumque enim talem in alterum habueris animum, qualem in te ab altero servari cupis, æquitatis viam tenes: quoties vero talis erga alterum fueris, qualem in te vis neminem, iter justitiæ dereliquisti. En totum illud divinæ Legis arduum, totumque difficile: en ob quam causam dura imperia

a MSS. codices addunt, *imitatione*.
b MS. Jol. *sua* MS. 1. Vict. *terra*.

c MSS. Jol. & Vict. 1. cum edd. Rom. & Ponc. *Domini*.

perium beneficium est.

16. Nulli umquam omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis; magisque vitam tuam ordinare disce, quam alienam carpere. Ac semper Scripturæ memor esto dicentis: *Noli diligere detrahere* [b] *ne eradiceris*. Pauci admodum sunt qui huic vitio renuntient: raroque invenies qui ita vitam suam irreprehensibilem exhibere velint, ut non libenter reprehendant alienam; tantaque hujus mali libido mentes hominum invasit, ut etiam qui procul ab aliis vitiis recesserunt, in istud tamen quasi in extremum diaboli laqueum incidant. Tu vero hoc malum ita effuge, ut non modo ipsa non detrahas, sed ne alii quidem detrahenti aliquando credas. Nec obtrectatoribus autoritatem de consensu tribuas, ne eorum vitium nutrias annuendo. *Noli*, inquit Scriptura, *consentaneus esse cum derogantibus adversus proximum tuum; & non accipies* [c] *super illum peccatum*. Et alibi: *Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguam nequam*. Unde & beatus David, diversas innocentiæ species justitiæque dinumerans, de hac quoque virtute non tacuit, dicendo: *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos*: propterea quod ipse non solum adversatur, sed etiam persequitur detrahentem. Ait enim: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar*. Est sane tale hoc vitium, quod vel imprimis exstingui debeat, & ab eis qui se sancte instituere volunt, prorsus excludi. Ni-

b Prov. 20. 13. juxta LXX.

c Eccli. 28. 28.

Psal. 14. 3.

Ps. 100. 5.

C & noxia blandimenta fallaciæ velut quasdam pestes animæ fuge: nihil est quod tam facile corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci & molli vulnere animum feriat. Unde & quidam Sapiens ait: *Verba adulatorum mollia, feriunt autem interiora ventris*. Et Dominus loquitur per Prophetam: *Populе meus, qui beatificant vos, seducunt vos, & semitas pedum vestrorum* [f] *dissipant*. In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium, quodque est gravissimum, humilitatis ac benevolentiæ loco ducitur: eo D fit, ut qui adulari nescit, aut invidus aut superbus putetur. Est sane grande & subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, & decipiendo, animum sibi obligare decepti; quodque hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere. Quæ hæc tanta est levitas animi, quæ tanta vanitas, relicta propria conscientia alienam opinionem sequi; & quidem fictam atque simulatam? rapi vento falsæ [g] E laudationis, gaudere ad circumventionem suam, & illusionem pro beneficio accipere? Tu ergo, si vere laudabilis esse cupis, laudem hominum ne requiras illique præpara conscientiam tuam, *qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium; & tunc laus tibi erit a Deo*.

Prov. 26. 22. Isa. 3. 12. sec. LXX. & 9. 16.

1. Cor. 4. 5.

18. Sit igitur intentus ac vigilans: & adversus peccata semper armatus animus tuus. Sermo in omnibus moderatus & parcus, & qui necessitatem loquendi magis indicet,

a Iidem codices quatuor, *superbissime*.

b Versio latina secundum LXX. *ne extollaris*. Sic S. Cyprianus lib. 3. Testim. in multis codicibus; Nam in quibusdam est, *ne eradiceris*; & utramque interpretationem fert verbum Græcum ἐξαρθῇς.

c MS. codex 1. Vict. cum editis Rom. & Ponc. *per illum*. Ms. Jol. *& non accipias adversus illos peccatum*.

d Iidem codices 4. *amicis*, minus bene.

e Sic ex MSS. Jol. & 1. Vict. Ante erat, *quid*. Vide n. 23.

f Edd. Rom. & Ponc. *perturbant*.

g Editi codices Rom. & Ponc. *falsæ adulationis*. Quæ lectio admitti posset cum n. 30. legatur, *ficta adulatione accipere*.

quam

& 37. paulo post : *Sit autem sermo vester , Est , est ; Non , non : quod autem his abundantius est , a malo est* . In omni igitur actu atque verbo quieta mens & placida servetur ; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat . Sit humilis animus ac mitis , & adversus sola vitia erectus : numquam illum aut superbia extollat , aut avaritia inflectat , aut ira præcipitet ; nihil enim quietius , nihil purius , nihil denique pulcrius ea mente esse debet , quæ in Dei habitaculum præparanda est : quem non auro templa fulgentia , non gemmis altaria distincta delectant , sed anima ornata virtutibus . Ideo & templum Dei Sanctorum corda dicuntur , affirmante Apostolo , qui ait : *Si quis templum Dei violaverit , disperdet illum Deus ;* 1. Cor. 3. 17. *templum enim Dei sanctum est , quod estis vos* .

20. Nihil habeas humilitate præstantius , nihilque amabilius : hæc est enim præcipua conservatrix , & quasi custos quædam virtutum omnium : nihilque est quod nos ita & hominibus gratos & Deo faciat , quam si vitæ merito magni , humilitate infimi simus : propter quod Scriptura dicit : Eccli. 3. 20. *Quanto magnus es : humilia te in omnibus , & coram Deo invenies gratiam* . Et Dominus loquitur per Prophetam : Isa. 66. 2. *Super quem alium requiescam , nisi super humilem , & quietum , trementem sermones meos* . d Verumtamen humilitatem sequere , non quæ ostenditur atque simulatur gestu corporis , aut fracta voce verborum , sed quæ puro affectu cordis exprimitur . Aliud est enim , virtutem elegit enim *Deus ignobilia & contemtibilia hujus mundi* , ut potentes ac nobiles ad humilitatem facilius adduceret . Nam & alias frustra sibi aliquis de nobilitate generis applaudit , cum universi paris honoris , & ejusdem apud Deum pretii sint , qui uno Christi sanguine sunt redemti : nec interest , qua quis conditione natus sit , cum omnes in Christo æqualiter renascamur . Nam & si oblivíscimur , quia ex uno omnes generati sumus ; saltem id semper meminisse debemus , quia per unum omnes regeneramur .

21. Cave , ne si jejunare aut abstinere cœperis , te putes esse jam sanctam ; hæc enim virtus adjumentum est , non perfectio sanctitatis ; magisque id providendum est , ne tibi hoc , quod licita contemnas , securitatem quamdam illicitorum faciat . Quidquid supra justitiam offertur Deo , non debet impedire justitiam , sed adjuvare : quid autem prodest tenuari abstinentia corpus , si animus intumescat superbia ? quam laudem merebimur de pallore jejunii , si invidia lividi simus ? quid virtutis habet , vinum non bibere , & ira atque odio inebriari ? Tunc , inquam , præclara est abstinentia , tunc pulcra atque magnifica castigatio corporis , cum est animus g jejunus a vitiis . Immo qui probabiliter ac scienter abstinentiæ virtutem tenent , eo affligunt carnem suam , quo animæ frangant superbiam : ut quasi de quodam fastigio contemtus sui atque arrogantiæ descendant ad implendam Domini voluntatem , quæ maxime in humilitate perficitur . Idcirco a variis

a MSS. Iol. & Vict. 1. *in lingua* , ut in Vulgata .
b MS. 1. Vict. *maledictum* . Alter MS. Vict. *meditatio* .
c Iidem MSS. codices cum editis Ponc. & Rom. *veritatis* .
d Ita MSS. codices Jol. & Vict. & edit. Rom. & Ponc. ut in ep. 50. n. 3. Edit. Rosv. *verba mea* .
e Sic iidem codices . Ed. Rosv. *umbram* .
f MS. codex Jolianus , *dinoscitur* .
g MS. Iol. *mundus* .

reprobetur, [b] audiatque cum Pharisæis: *Dicunt enim, & non faciunt.*

Matth. 23. 3. 23. Apostolici vero & præcepti est & exempli, ut [c] habeamus rationem non conscientiæ tantum, sed etiam famæ. Non superfluum, & a fructu vacuum, gentium Magister hoc docet: vult enim etiam extraneos ad fidem homines per fidelium opera proficere, ut religionem ipsam religionis disciplina commendet. Et ideo sicut luminaria in mundo lucere nos jubet, in medio nationis pravæ & perversæ; ut incredulæ mentes errantium ex nostrorum actuum lumine, ignorantiæ suæ tenebras deprehendant, unde & ipse ad Romanos ait: *Providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Et alibi: *Sine offensione estote Judæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei, sicut ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis.* Beatus est, qui tam sancte tamque graviter disposuit vitam suam, ut de eo sinistri aliquid ne fingi quidem possit; dum adversus obtrectatorum libidinem pugnat meriti magnitudo; nec fingere quisquam ausus est, quod a nullo putat esse credendum. Quod si id assequi difficile atque nimis arduum est; saltem hanc adhibeamus vitæ nostræ diligentiam, ne malæ mentes occasionem inveniant detrahendi; ne ex nobis scintilla procedat, per quam adversus nos sinistræ famæ flamma confletur: alioquin frustra irascimur obtrectatoribus nostris, si eis [d] ipsi obtrectandi [e] materiam ministramus. Si autem, nobis diligenter atque sollicite omnia ad

Rom. 12. 17.

Phil. 2. 15.

Rom. 12. 17. v. 1. Cor. 10. 32. & 33.

studium, tam crebræ orationis ...

C firma & pressa de futuris cogitatio, ut omnes reliqui temporis occupationes facile hac vacatione compenses. Nec hoc ideo dicimus, quo te retrahamus a tuis: immo id agimus, ut ibi discas, ibique mediteris, qualem tuis præbere te debeas.

25. Familiam tuam ita rege & confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Fidelius & gratius semper obsequium est, quod

D ab amore, quam quod a metu [f] proficiscitur. Præcipue autem in conjugio venerabili atque immaculato Apostolicæ regulæ ordo teneatur.

26. Servetur imprimis viro autoritas sua, totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra; tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. *Caput* enim, ut ait Apostolus, *mulieris est vir*: nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex

E capitis dignitate. Unde idem alibi dicit: *Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino.* Sed & beatus Petrus Apostolus ait: *Similiter [g] autem mulieres subditæ sint viris, ut & si qui non credunt verbo, per [h] mulierum conversationem sine verbo lucrifiant.* Si ergo etiam gentilibus maritis debetur honor jure conjugii, quanto magis reddendus est Christianis?

27. Atque ut ostendat, quibus ornamentis etiam viris junctæ feminæ decorari debeant, ait: *Quarum sit non extrinsecus ca-*

F

1. Cor. 11. 3.

Col. 3. 18.
1. Pet. 3. 1.

a Ed. Rosv. *dum*.
b Editi codices Rom. & Ponc. addunt, *a Domino*.
c Iidem codices; *curemus*.
d Ita MS. Jol. & Sacchin. Alias, *ipsi*.
e Manuscriptus codex Jolianus cum editis Rom. & Ponc. *materias*.

f MSS. Jol. & Vict. *accipitur*, Edd. Rom. & Ponc. *percipitur*.
g Hæ duæ voces quæ in omnibus codicibus nostris reperiuntur, absunt ab edit. Rosv.
h Sic MSS. Jol. juxta Scripturam. Alias, *mulieris*.

pilla-

[illegible] magni hoc animi signum, & perfectæ virtutis indicium est renuntiare subito expertæ voluptati, fugere notas carnis illecebras, & calentis adhuc ætatis flammas fidei amore restinguere. Sed illud quoque simul didici, quod me non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum absque consensu & pacto viri servare cœpisse; cum hoc Apostolica omnino interdicat autoritas, quæ in hac dumtaxat causa non modo uxorem [b] viro, sed etiam virum uxoris subjecit potestati. *Uxor*, inquit, *sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem & vir potestatem non habet sui corporis, sed mulier*. Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis, pactique hujus ac juris immemor, inconsulto viro, vovisti Domino castitatem. Sed periculose promittitur, quod adhuc in alterius potestate est; & nescio quam sit grata donatio, si unus offerat rem duorum. Multa jam per hujuscemodi ignorantiam & audivimus & vidimus scissa conjugia; quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum: nam dum una pars se etiam a licitis abstinet, altera ad illicita delapsa est. Et nescio in tali causa quis magis accusari, quis amplius culpari debeat; utrum ille qui repulsus a conjuge fornicatur; an illa, quæ repellendo a se virum, eum fornicationi quodam modo objicit. Atque ut super hac causa, quid veritas habeat, agnoscas, pauca mihi de divina autoritate ponenda sunt. Apostolicæ doctrinæ regula nec cum Joviniano æquat continentiæ opera nuptiarum, nec cum Mani-

b 1. Cor. 7. 4.

V. ep. 262. S. Augustini (al. 199.) ad Ecdiciam.

C nuptiarum parte dicendo, videretur excludere castitatem, sequitur: *Nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi*. Et statim quasi [d] recusat hoc quod dixit, *ad tempus*; ne non tam perpetuam, quam temporalem ac brevem continentiam docere videatur; ait enim: *Propter incontinentiam vestram. Hæc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium*. Unde hoc quod dixit, *ad tempus*, docet meditationem debere fieri castitatis, ut per certa intervalla temporum, D quasi exploratis continentiæ suæ viribus, sine periculo utrique promittant, quod semper est ab utroque servandum. Quid vero absolute velit, manifeste dicit: *Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum*, id est, in jugi ac perpetua castitate vivere.

30. Videsne, quam caute, quam provide, quam sine ullius occasione scandali, * Magister firmaverit de castitate sententiam, nolens tantum bonum in unius temeritate nutare, quod ligare & confirmare debet E consensus amborum? Et revera quid ea castitate firmius est, quidve tutius, quam quæ ex duorum cœpta sententia, ab utroque velut in commune servatur? Nec de se tantum pars altera sollicita, mutuo se ad virtutis animet perseverantiam; hoc enim, sicut alia quoque bona, non tantum cœpisse, sed perfecisse laudandum est. Jamdudum, ut intelligis, scopuloso difficilique in loco versatur oratio, nec audet in alterutram declinare partem, dum æqualiter utrumque formidat; sed ex nostra difficultaF te tuum agnosce discrimen: maluimus enim te contristare forsitan [e] vera dicendo, quam

* V. ep. 50. n. 5.

a Ita edd. Rom. & Ponc. Ante erat, *spuriore sordibus*.
b Edd. Rom. & Ponc. cum Sacchino, *viri*.
c Verba illhac ansulis clauduntur, quia non extant in MSS. & tribus editis codicibus.
d Ed. Rom. *recusset*.
e Vox, *vera*, abest ab edit. Rosv.

ficta

[illegible] ut exuta mens a cunctis retinaculis mundanis atque corporalibus voluptatibus [a] sit; ut valeas plenius inhærere Dominicis præceptis; quod tamen ne quid a nobis negligenter esse dictum arbitreris, divinarum Scripturarum testimoniis edocuimus, sicut etiam Apostolus di-
1. Cor. 6. 16. cit: *Et erunt duo in carne una*; jam non
Matth. 19. 6. *una caro*, sed *unus spiritus*.

31. Hoc sacramentum magnum est, arduumque est iter castitatis: sed magna sunt præmia; vocatque nos Dominus in Evan-
Matth. 25. 34. gelio dicens: *Venite benedicti Patris mei: possidete præparatum vobis regnum ab origine*
Matth. 11. 28. *mundi*. Idem ipse Dominus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & & discite a me quia mitis sum, & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Dicit enim idem Dominus *his qui ad sinistram*
Matth. 25. 41. *ejus erunt: Discedite a me maledicti in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo & angelis ejus: nescio vos, operarii iniqui-*

C [illegible] curus esse debet, quamdiu in hujus vitæ agone versatur; nec desperare peccator, qui secundum prædictam Prophetæ sententiam, uno die justum se efficere potest; sed totum, quo tenditur, spatium vitæ tuæ est, ut peragere possis justitiam, nec de præterita justitia confidens remissior efficiaris. Sed sicut dicit Apostolus, *Posteriora oblivis-* Phil. 3. 13.
cens, ad ea autem, quæ anteriora sunt, me Prov. 24. 12.
extendens, ad destinatum persequor bravium Act. 1. 24.
supernæ vocationis, sciens scriptum esse cor- Prov. 4. 23.
dis inspectorem Deum. Et idcirco satagit,
D ut animam mundam habeat a peccato. Propter quod scriptum est: *Omni custodia serva cor tuum*. Et iterum: *Diligit Dominus munda corda. Accepti autem sunt ei omnes imma-* Prov. 11. 20. juxta LXX.
culati. Idcirco age, ut ordines reliquum Psal. 100. 2.
tempus vitæ tuæ sine offensa, ut possis se- Psal. 42. 4.
cure canere cum Propheta: *Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meæ.* Et iterum: *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.* Quia inchoasse non sufficit; sed perfecisse, justitia est.

[a] Edit. Rom. *voluptatibus, valeat*. Lectio utraque bona.

POEMA

Cupidas [a] vagasque mentes
Specie trahunt inani.
Ubi nunc imago rerum est?
Ubi sunt opes potentum?
Quibus occupare captas
Animas fuit voluptas.
Qui centum quondam terram vertebat aratris,
Æstuat, ut geminos possit habere boves.
Vectus magnificis carpentis sæpe per urbes,
Rus vacuum fessis æger adit pedibus.
Ille decem celsis sulcans maria [b] ante carinis, b
Nunc lembum exiguum scandit, & ipse regit.
Non idem flatus est agris, non urbibus ullis.
Omniaque in finem præcipitata ruunt.
*Ferro, peste, * fame, vinclis, algore, calore,* * V. carm 31. v. 304
Mille modis miseros mors rapit una homines.
Undique bella fremunt, omnes furor excitat, armis
Incumbunt reges regibus innumeris.
Impia confuso sævit discordia mundo,
Pax abiit terris ultima quæque vides.
Et si concluso superessent tempora seclo.
Aut posset longos mundus habere dies:
Nos tamen occasum nostrum observare deceret,
Et finem vitæ quemque videre suæ.
Nam mihi quid prodest, quod longo flumina cursu
Semper inexhaustis prona feruntur aquis?
Multa quod annosæ vicerunt secula [c] silvæ, c
Quodque suis durant florea rura locis?
Ista manent, nostri sed non mansere parentes.
** Exigui vitam temporis hospes ago.* * V. carm. 32. v. 12.
Non ergo sumus hic ne quidquam in secula nati,
Quæ pereunt nobis, & quibus occidimus:
Sed vitam æternam vita ut mereamur in ista,
Et [d] subeat requies longa labore brevi. d

a Manuscripti codices quatuor; *cupidasque vana mentes*.
b Ita MSS. tres Germ. Jol. & Vict. 1. Alter cum ed. Rosv. *alta*. Vide præcedentia.
c Ex MSS. quatuor emendavimus, *silvæ*. Ed. Rosv. *silva*.
d Sic MSS. 4. Ed. Rosv. *Ut*.

Et

Expectant pingui lampade pervigiles.
His sordent terrena, patent cœlestia, nec se
Captivos servos temporis hujus agunt.
Non illos fallax cepit sapientia mundi,
Nec [e] curas steriles inseruere polis.
Imperia & fasces, indocti munera vulgi,
Quasque orbis scelerum semina fecit opes,
Calcarunt, sancta cœlum ambitione petentes,
Suffragiis [a] Christi & plausibus angelicis.
Nec labor hos durus vincit, nec blanda voluptas.
Quærere nil cupiunt, perdere nil metuunt.
Omnia non Christi, qui Christi est, odit in illo
Se statuens, in se qui gerere optat eum.
Ille Deus rerum, cœli terræque creator,
[b] Me propter sacra Virgine natus homo est.
Flagris dorsa, alapis maxillas, ora salivis
Præbuit, & figi se cruce non renuit.
Non ut tanta Deo quidquam patientia ferret,
Cujus nec crescunt nec minuuntur opes:
Sed quod erat vitiatum in me, ut superaret in illo,
Factus sum Christi corporis, ille mei.
Me [c] gessit moriens, me victa morte resurgens,
[d] Et secum ad Patrem me super astra tulit.
Quidnam igitur [e] tanta pro spe tolerare recusem?
Aut quid erit quod me separet a Domino?
Ignem adbibe, rimare manu mea viscera tortor,
Effugient pœnas membra soluta tuas.
Carcere [f] si cæco claudar, nectarque catenis,
Liber in excessu mentis adibo Deum.
Si mucrone paret cervicem abscindere lictor,
Impavidum inveniet: mors cita, pœna brevis,

[a] V. eamd. licent. carm. 21. v. 293. & c. 32. v. 616.

[b] V. carm. 32. v. 53.

[c] V. carm. 32. v. 137. 155 & 156.

[d] Ibid. v. 138.

[e] Ib. v. 154. & 170.

[f] V. carm. 15. v. 195.

[a] MSS. codices Jol. & Victorini duo, *sic.* & vers. seqq. *putant.*

[b] MSS. tres, *Non autem gravis est.* Vulgata lectio concinnior.

[c] Ita reposuimus ex MSS. codicibus quatuor; nec tamen vulgata lectio non optima, *Et proprio pascat loculo quos noris egentes.*

[d] MSS. duo Jol. & Vict. 2. *habere.*

[e] Sic emendavimus ex MSS. quatuor codicibus. Ed. Rosv. *curæ.*

[f] Ita restitutum ex tribus MSS. 1. Germ. & Victorinis duobus. Ante erat; *Ille Deus cœli, rerum terræque creator.*

Non

Ut caro non eadem tantum, ſed mens quoque nobis
Una ſit, atque duos ſpiritus unus alat.

a Sic repoſitum ex MSS. Germ. Jol. & 1. Vict. Alter Vict. cum ed. Roiv. *ſit*.
b Ita MSS. Germ. & 1. Vict. Alii codices, *homines*.

5. id est, *diaboli*: hæc vox Paulino familiaris.
b
c
* V. carm. 21. v. 304. & append. carm. 1. v. 25.
d
* id est *ex-stinguere*. Simplex pro composito sæpissime apud Paulinum.

* lic. Poet. V. carm. 21. v. 494. Par. 2.

* V. Dissert. 6. n. 2.
e
* id est, *re-vertuntur*.

Tentationibus & Mali,
Siti, & fame, calore, & algu mortuis
b Malagma præbetur potens,
Penetrale mentis dira desperatio
c Peccaminum ob molem quatit?
Sævit paterna in viscere imo pravitas?
Libido succendit faces?
Auri cupido molle pectus incitat
Per fas nefasque cogere?
Fœtentis animus d ardet ingluviem gulæ
Venere atque Baccho perditam?
Cruentus ultor raptat iracundiam
*Mucrone promto * flinguere?*
Inferre mandat terror infortunium
Cavere quod possis male?
Vis impotens sui ejicit patientiam,
Et arma quærit perdita?
Fidem sinistra quassat obstinatio
*Felix * errorum non diu?*
Hoc ad salutem Nomen auditum venit,
Hoc omne tollit pharmacum.
Obsessa membra, spiritusque dæmone
Vexatus impurissimo,
Hoc hoc medelam sortiuntur Nomine,
Redeuntque sursum ab inferis
*Cantata * diro carmine; & bustis sono*
Devota e sago corpora
Vim colligantis perfidam excutiunt luis,
*Et sana * vertuntur domum.*

a MS. *luminis*. Correctio nostra confirmatur ex v. 12. 33. 37. 50. & 64.

b *Malagma*, est medicamentum quod molli tritione, & absque igne, ut tradunt veteres magistri, mixtum est. Barthius Advertar. Commentar. lib. 7. c. 8. Eadem voce usus est Paulinus noster in epist. 12. ad Amandum n. 3.

c *Peccaminum*, Ita Prudentius in Apotheosi v. 913. & Cathemer. hymno 9.

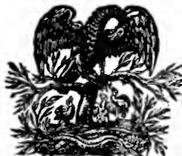
d MS. *horret*, nullo sensu.

e *Sago*, id est, *magico*. S. Ambrosius lib. 4. in Hexaemer. c. 8. n. 33. in editis plerique, *magicæ artis carmine*; MSS. *sage*, semel & iterum.

Com-

Iter diurnum suscipit;
Hæc, cum occidente sol subit curru fretum,
Benedictio me consecrat,
Crucifixe victor, expiator criminum,
* *In morte vita præpotens,* V. carm. 11, v. 373.
Fac cum supremo sevocabor tempore;
Ab obruto malis chao
Traducat ista me tibi benedictio;
[b] *Caro interim terræ data,* b
Ne se inquieta mentis excruciet mora,
Fœtente vincta carcere.

a MS. *seculis*.
b MS. *Quod utile interim dato.*
Ne, &c.

DISSERTATIONUM INDEX.

DISSERTATIO PRIMA DE EPISTOLIS S. PAULINI,

Seu earum Ordo Chronologicus argumentis demonstratus.

EPIST. I. *scripta ineunte anno 394. in exordio presbyteratus paulo ante Pascha.*

QUAS ante conversionem Paulinus scripsit Epistolas, illæ omnes penitus excidere. Ut autem his quæ supersunt a conversione datis Epistolis chronologiæ ratio statuatur, ponimus Paulinum a seculo conversum in Hispaniam secessisse anno 390. Vide cap. 5. Vit. S. Paulini n. 1. & c. 15. n. 1. Exeunte anno 393. a Lampio Barcinonensi Episcopo Paulinus Bareinone creatus est Presbyter die Natalis Domini. V. c. 15. Vit. n. 1. Aliquanto post ordinationem suam, ineunte scilicet anno 394. paulo ante Pascha scripsit Barcinone *ad Sulpicium Severum* epistolam I. in qua de sua ad sacerdotium promotione certum faciens eum ad se invitat, *ut Barcinone sacras Paschales ferias ipso sacerdote con-*

A *celebraret*. Vide epist. I. n. 10. & 11. & Vit. c. 16. n. 1.

Sub idem tempus circiter Pascha collocamus scriptam de eadem consecratione *ad Amandum* presbyterum epistolam II. Vide n. 2. 3. & 4. ac Vit. c. 15. n. 2. & c. 16. n. 2.

II. *Scripta anno 394. circ. Pascha.*

Eodem anno 394. paulo post Pascha, sicut statuerat Paulinus, V. epist. I. n. 11. & Vit. c. 16. n. 1. Barcinone profectus in Italiam venit, ubi peramanter ab Ambrosio exceptus est. V. Vit. c. 17. n. 1. & ep. 3. n. 4. Inde Romam se contulit ubi quorumdam clericorum ipsiusque Romani Pontificis sensit invidiam. V. Vit. c.

III. & IV. *Scripta sub finem anni 394. ante hiemem.*

B 17. n. 2. Hinc Nolam recessit, ubi consistens epistolas III. & IV. in Africam transmisit, alteram *Alypio patri*, id est Episcopo; hanc enim dignitatem ipsi competere didicerat haud dubie ex litteris quas ab Alypio se recepisse profite-

c. 16. n. 1. & 2. sicut statuerat V. Vit. c. 16. n. 1. De sua etiam ægritudine Paulinus agit, & commemorat quomodo Africæ & Campaniæ episcopi missis prima æstate vice sua clericis sibi in infirmitate detento adfuerunt. V. epist. 5. n. 14. & Vit. c. 26. n. 1. Tum narrat quantum Romæ a quibusdam clericis & ab ipso summo pontifice *scandalizatus* fuerit. V. epist. 5. n. 13. & Vit. c. 17. n. 2. & supra art. 3.

VI. *Scripta anno* 395.

D Epistolam VI. scripsit Paulinus antequam Augustini rescriptum, quod superius est 27. Augustini epistola, a Romaniano recepisset. Nempe vir ille sanctus incredibili Augustini desiderio ex ipsius lectione incensus, cum nuntium, quem ante hiemem in Africam transmiserat, in itinere videret remorari, ac de litteris suis perlatis dubius esset, officium suum diutius suspendere non valuit, sed *ad Augustinum* secundas litteras dedit Romano & Agili, ut sui in eum animi studium & observantiam, simulque ejus videndi desiderium flagrantissimum testaretur. V. Vit. c. 27. n. 1.

Aug. epist. 31. scripta ineunte anno 396.

E Epistolam in nova S. Augustini editione tricesimam primam *ad Paulinum* jam demum episcopus Augustinus, acceptis posterioribus Paulini litteris, reddidit per Romanum & Agilem ei continuo referendam. In hac epistola de sua ad episcopatum promotione certiorem fecit Paulinum, quo ille intelligeret sede profectione in Italiam ejus invisendi causa cogitare non posse; ipsumque ecclesiasticis curis expeditiorem, nondum enim episcopus erat Paulinus, ad traiiciendum in Africam invitaret. Contigit autem Augustini promotio imminente Domini Natali, ex homilia 25. inter 50. c. 3. atque certo certius ante annum 397. quo

F Concilium Carthaginense III. die prima Septembris, aut 28. Augusti celebratum sancivit, ut ordinandis episcopis vel clericis decreta Conciliorum prælegantur, quæ nimirum sanctio constituta fuit ipsius Augustini rogatu, qui & eidem Concilio subscripsit. Verum de annis 395. & 396. uter illorum Augustini ordina-

tæ ac pervetustus & Bigotianus unus epistolarum S. Augustini 600. annorum, in duas etiam distinximus, priorem ad Romanianum, posteriorem ad Licentium ejus filium qui propriam suam de manu patris acciperet. Et quia in eodem fasciculo missæ sunt, nullus huic posteriori appositus est titulus, nisi is, *ad Licentium*, qui in MSS. codicibus Clun. & Big. reperitur. Priorem epistolam claudit fausta hæc precatio: *Incolumem te ætate quamplurima, & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, Domine frater merito honorandissime, & desiderantissime.* Posterior incipit in illis verbis, *Audi ergo fili legem patris tui, id est Augustini;* & egregio clauditur carmine ad seculi fugam hortatorio. Unaquæque habet suum argumentum; prioris argumentum. *Ad Romanianum scribens, gratulatur ecclesiæ Hipponensi quod Augustinum meruit episcopi collegam.* Argumentum posterioris: *Licentium Romaniani filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus & prosa & carmine, ut contemto aulæ fastu se dedicet Christo.* Nemo non videt duas esse epistolas.

Epistolas IX. & X. *ad Amandum* presb. & *Delphinum* Burdegalensem episcopum Paulinus scripsit eodem anno 396. simulque misit. V. Vit. c. 30. n. 1. Haud procul ab initio hujus epistolæ IX. in codice MS. Viennensi appictus est asteriscus ad hæc verba, *& vigor potuit hebetari.* * *Quis me dicentem excitavit?* &c. Tum in margine adscribitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est.* Antiquarii hujus conjecturam firmat, quod Paulinus qui ab initio hujus epistolæ Amandum singulariter allocutus fuerat, ab asterisco ad finem usque tamquam ad plures sermonem dirigit, & concionanti ad populum similis est. Hæc vero labes, si qua est, perquam antiqua est, cum & in vetustissimo codice Regio inveniatur, necnon in MS. Vaticano & editis quinque.

IX. & X. *Scripta anno* 396.

In annum 397. referimus epistolam XI. *ad Severum.* V. Vit. c. 30. n. 2. In ea profitetur Paulinus se numquam destituturum invitare

XI. *Scripta anno* 397.

Pauli-

temque posteriorem epistolæ ad Alethium constituebat. V. Vit. c. 32. n. 1. Hic autem error accidit aut amanuensium oscitantia, aut verosimilius compactorum incuria qui librorum folia aut quaterniones præpostere consuerunt, ita ut quæ posteriora esse deberent priorem locum obtinerent, vel posteriorem quæ priora. Genus hoc perturbationis natum videtur esse ex eo quod prisco ævo numquam aut perraro vel paginæ numeris, vel quaterniones litterarum notis, uti nunc, distinguerentur. Hujusmodi confusio cum in hujusce epistolæ primarium aliquot exemplar invecta esset, in alia deinde ex eo derivata promanavit. Et celavit errorem inæqualitas paginarum in exemplaribus diversis: dum nexus ille in primario exemplari finem unius paginæ cum alterius initio vitiose copulans, in ectipi paginam interiorem incurrit. Hinc factum ut hæc Paulini consolatoria *ad Pammachium* epistola super obita Paulinæ conjugis duas in partes discerperetur; quarum prior abrupta exstabat in his verbis; *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate est, carnalis est tristitia*: posterior autem juncta erat epistolæ ad Alethium, & incipiens ab illis verbis, *mortem operatur*, in his desinebat; *Est enim conjux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Partem illam priorem exhibebant vulgatæ editiones variis e codicibus manuscriptis expressæ, eamdemque repræsentat MS. Regius. Posteriorem partem epistolæ in antea vulgatis codicibus Alethio inscriptæ, ad Alethium non pertinere inde intelliges, quod ad Alethium scribens Paulinus *per longinqua terrarum intervalla* dicit eum a se *disjunctum* ep. 33. n. 1. cum ab urbe Roma tridui tantum itinere abesset Paulinus Nolæ; & revera Alethium in Galliis fuisse cum ad eum scriberet Paulinus deprehendere est ex fratre Victore ibi memorato, qui se illi & Severo ac Desiderio amicis Gallis *impigrum annuis recursibus tabellarium præbebat*. Ad hæc, epistolæ ad Alethium pars prior nec unum habet apicem qui consolatoriam redoleat. At pars olim posterior ad aliquem Paulæ generum data est; cujus

a compactore turbati, abire passi sunt, quam non exprimerent; sic enim cicatricem reliquerunt, ex qua agnosci aliquando vulnus & curari posset. Ea cicatrix apparuit post illa verba *percusso corde*, sive, ut habent codices Regius & Viennensis, *percusso cordis*, & ante proxime sequentia, *mortem operatur*: quo in intermedio asteriscum * appinxerat Rosweydus in editione Antuerpiensi, in margine adnotans, *Desunt non pauca*; sed totam nihilominus partem sequentem, ad finem usque, ad Alethium datæ adscribens. Rectius & verius eo-
D dem ipso interstitio adnotatum est in Viennensi codice: *Hic deest finis superioris epistolæ, & initium sequentis quæ scribitur ad Pammachium.* Ita codices duo Viennensis & Cluniacensis in hoc conveniunt ut partem posteriorem epistolæ in vulgatis codicibus Alethio inscriptæ, ad Pammachium a Paulino datam esse confirment. Præterea Catenam in omnes Pauli Epistolas ex Patribus Græcis æque ac Latinis, demto Augustino, confecit Florus Lugdunensis, divisitque in libros duodecim. Horum librorum undecimus ex Paulini Nolensis Episcopi opusculis totus constat, ibique insignia duo loca ex
E hac Alethiana ante vulgo credita epistola refert sub titulo, *Ex Epistola ad Pammachium*. Prior locus est in illud Epistolæ ad Ephesios cap. 1. vers. 13. 14. *Signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ*; ubi hæc Florus: *Ex Epistola ad Pammachium: Ita per Christum Deo vincti & insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus*, &c. usque *ad possessionem hereditatis æternæ*. ep. 13. n. 26. & 27. Hæc habebantur sub titulo epistolæ ad Alethium in editione Antuerpiensi anni 1622. pag. 300. Insuper Florus in illud Epistolæ ad Hebræos cap. 13. vers. 1. & 2. *Caritas fraternitatis maneat, & hospitalitatem nolite*
F *oblivisci*, hæc Paulino refert: *Ex Epistola ad Pammachium: Et vide rationem. Facile judicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo vincemus a nobis Dei opere discretos*, &c. usque ad *præmia operum recipiendo*. ep. 13. n. 20. & 21. Hæc item ipsa, quæ Paulini epistolæ *ad Pammachium* Florus imputat, reperiuntur in epistola ad Alethium inscripta in eadem edi-

tione

rum. Coalescunt autem hæ partes, & sibi mutuo adstringuntur nexu triplici: Primus est locus Apostoli 2. ad Corinth cap. 7. v. 10. *seculi autem tristitia mortem operatur*. Ait Paulinus in fine vulgatæ ad Pammachium epistolæ: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia*. Tum initio partis posterioris epistolæ quæ in vulgatis ad Alethium inscribebatur, legimus: *mortem operatur*. Jungimus ut Apostoli locus expleatur: *Ista autem, ut Apostolus ait, quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate, carnalis est tristitia, mortem operatur*: & confecta res est. Alter nexus est in his verbis partis posterioris: *Quod licet autore diverso, tamen uno per utrumque Sanctorum Dei Spiritu & verbo Scriptura concinit*. Quæris duos hic memoratos sacros Scriptores, prioris partis finem adi: ibi refert Paulinus ex Ecclesiastico c. 38. v. 19. *A tristitia enim festinat mors, & cooperiet virtutem*. Subjungit locum Apostoli: *Quæ secundum hominem, hoc est de infirmitate carnalis est tristitia, mortem operatur*. Sic demum concludit: *Quod licet autore diverso*, nempe Jesu Siracide, & Paulo, *tamen uno per utrumque Sanctorum Dei Spiritu & verbo Scriptura concinit: Mors enim vera virtutis adopertio est*, &c. Sed ecce nexus tertius, etiam adstrictior, ex idea autoris totiusque operis œconomia. In parte priore sub initium proposuerat Paulinus duo se in Pammachio laudaturum: primum pias ejus lacrymas in funere Paulinæ conjugis, tum deinde impensas egenis eleemosynas pro defunctæ solatio. *Nam* inquit ep. 13. n. 3. & 4. *ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audivi.... conjugem... non vacuam fletibus, neque vano pomparum inanium honore comitatus es; sed remediis salutaribus & vivis operibus, hoc est eleemosynis, prosecutus, debito ordine primum caro funeri justa persolvens, piis lacrymis & largo caritatis rore perfusus, religiosius exsequias honorasti. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo*, &c. Tandem non longe ab initio partis posterioris Alethio inditæ: *Veniam enim jam*, ait epist. 13. n. 11. *ad prædicationem operum tuorum, &*

Paulinus toto superiore anno 398. a suorum puerorum discessu usque ad hiemem Sulpicium Severum exspectaverat, a quo cum non accepisset litteras, nec reliquo illius anni tempore, neque sequentis initio, V. ep. 17. n. 1. credidit eum ideo non misisse litteras, quod ipse adfuturus esset, & idcirco singulis eum diebus exspectabat. Itaque Romam anno 399. ad solemnitatis Apostolicæ diem adventantem profectus est solemni consuetudine, præsumens illic amplectendum sibi carissimum Severum. Ab Anastasio Papa peramanter ac honorifice
D exceptus est. At Severi sui conspectu frui non datum est. Itaque litteris quæ ejus nomine ipsi redditæ sunt se consolatus est, in quibus causatus infirmitatem suam Severus illi spem præsentiæ suæ adimebat. V. ep. 17. n. 1. 2. & 4. & Vit. c. 35. Has litteras Paulinus accepit ab homine Sabini Severo affinitate conjuncti. Romæ per totos decem dies occupatus rescribere non valuit; multo minus domum regressus ubi eum gravis detinuit ægritudo, eaque diutina. Cum revaluisset per Amachium S. Delphini subdiaconum Severoque notissimum scripsit. V. ep. 17. n. 3. & Vit. c. 35.

Scripta eodem ante anno 399.

E Hoc eodem anno & tempore collocamus epistolam XVIII. *ad Victricium* Rotomagensem episcopum, in qua eamdem suam ægritudinem commemorat. Hujus epistolæ portitor fuit Paschasius S. Victricii diaconus, quem Romæ cum comperisset Paulinus secum adduxit Nolam, cum quodam Rotomagensis ecclesiæ catechumeno Urso qui apud Paulinum gravissimo languore confectus est; sicque detentus Nolæ Paschasius. Cum autem Ursus sana & robusta esset valetudine, & Paschasius reditum meditaretur, per ipsum XVIII. epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus, in qua Paschasium diutius
F apud se retentum excusat, & illustrissimi Confessoris Victricii vitam, sicut didicerat a Paschasio describit. Eam damus Dissertat. IV.

XVIII. *Scripta circa idem tempus.*

Ante annos pene duos litteras brevissimas a Delphino Cardamas attulerat ad Paulinum. V. ep. 19. n. 1. Sub finem anni 399. in hieme scilicet, iterum idem Cardamas tunc exorcista a Delphino & Amando litteras reddidit Paulino, eum-

XIX. XX. & XXI. *Scripta anno 400. ante 29. Jun.*

lam ad Paulinum dederat Marracino. V. ep. 22. n. 1. At Romam cum advenisset, eam tradidit Soriano Marracinus nolens in Paulini conspectum venire. Sorianus vero monachus admodum pius gaudens optata Paulini videndi occasione litteras in se recepit, attulitque Paulino, cui se probavit. Eapropter Severo respondens Paulinus postquam veri monachi imaginem adumbravit, ponit eam esse Soriani qui probabiliter hanc Paulini epistolam erat delaturus. V. Vit. c. 37. n. 3. & c. 35. necnon epist. 22. n. 2. & 3.

Severi epist. scripta exeunte anno 400.

Severus qui semel tantum quotannis *Paulino* scribere consueverat, hoc anno circa hiemem, ut videtur, iterum scripsit, quo ei amorem suum magis testificaretur, ac mutuum a Paulino repeteret, eique misit coquum ad præparandos monachorum cibos aptum, nomine Victorem suæ solitudinis socium, gladio alias circumcinctum, S. Martini spiritualem filium, sanctæque vitæ B. Clari consortem, quem Severus in sua epistola dixerat virtutibus ornatum. Apud Paulinum aliquandiu pro tota domo coquinariam artem exercuit, & Paulini capillos totondit. V. Vit c. 38. n. 1. Ep. 23 n. 1. 2. 3. 4. 6. 9. & 10. ac epistolam quæ vigesimam tertiam præcedit.

XXIII. & XXIV. Scriptæ ineunte anno 401.

Si potuit exeunte anno 400, sed potius anno 401. ineunte per eumdem Victorem *Severo* probabiliter respondit Paulinus, Severi amicitiam ac benevolentiam valde commendans, suamque mutuam ei denuntians, & deinde multa de Victore disserit: hæc recludit initium epistolæ XXIII. usque ad num. 10. quod olim epistolam totam *ad Severum* III. in vulgatis antea codicibus constituebat; Quarta vero in iisdem edd. codicibus sic inchoabat: *Venio nunc ad majorem fratris erga me Victoris operam*. At quis non videat & ex his primis vocibus præcedentis epistolæ cohærentiam, unam eamdemque esse. Itaque unam constituimus epistolam XXIII. In hac postrema parte postquam ostendit necessitatem Deum & proximum adamandi, hoc fine concludit: *Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ sola nos facit vel unum de magnis & innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua*

C na editione. Sed quod notatu dignissimum: omnium prima S. Hieronymi Epistolarum editio Romæ a an. 1468. epistolam ad Sebastianum *Paulino & Therasiæ* adjudicat, eaque sub illorum nomine vulgatur.

XXVII. Scripta anno 401.

Hoc ipso anno Paulinus XXVII. epistolam scripsit, qua pluribus Severi litteris se responsurum dicit, n. 2. duabus saltem, quarum priorem a Posthumiano Theridioque acceperat, posteriorem a Soriano & Virino. V. ep. 27 n. 1. & Vit. cap. 40. n. 1. Cum his omnibus Severi epistolis se responsurum polliceatur ep. 27. n. 2. nec solummodo omnibus Severi

D in priori epistola querelis satisfaciat, videntur multa desiderari in hac XXVII. epistola. V. Vit. cap. 40. n. 2.

XXVIII. XXIX. & XXX. Scriptæ anno 402, exeunte æstate.

Anno 402. Melania senior ab Hierusalem Romam advenit, eamque Neapoli Nolam redeuntem Paulinus humanissime excepit. Ep. 29. n. 6. & 12. & Vit. c. 41 n. 2. Particulam de ligno divinæ crucis munere Johannis episcopi Hierosolymitani illustris hæc vidua attulit Paulino, ac dono dedit tunicam de agnorum vellere. Ibid. Ad hos potissimum dies a Severo missus Victor advenit apud Paulinum, hoc est *decedente hieme*; V. ep. 29. n. 6. & 28. n. 3. ac

E Vit. n. 2. mittebatque ad eum Severus pallia camelorum pilis texta, ep. 29. n. 1. Scripserat hunc anno superiore Severus epistolam, & Victorem cum Paulino acturum hiemem sperabat, & postea statim reversurum. V ep. 28. n. 3. At Victorem, qui *ab unte hieme* advenerat, Paulinus *vernis mensibus detinuit*, ibid. Et quia adhuc breve spatium videbatur Paulino, qui adeo infirmus per id tempus fuerat ut rescribere non valuerit, *per* mediam *æstatem* Victorem etiam retinuit, nec abire passus est nisi sub finem æstatis *ut* ad Severum *autumno perveniret*. V. ep 28. n. 3. Eidem præbuit deferendam *ad Severum* epistolam XXVIII. cui adjunctam habe-

F bat Theodosii Panegyricon cum quodam in S. Felicem carmine; ep. 28. n. 6. Huic epistolæ addidit alteram, XXIX. scilicet, & contextam de agnorum vellere tunicam ad Severum misit Paulinus, quam sibi de Melaniæ benedictione pignus esse dicebat. V. ep. 29. n. 5. Ex palliis camelorum pilis contextis, quæ a Severo attu-

dabat. V. ep. 32. n. 1. & 10. In primis Severus elaborandum curavit basilicæ baptisterium quod hinc Martini, illinc Paulini imaginibus decoravit. V. ep. 32. n. 1. & 2. Victor a Severo ad Paulinum missus petiit ab eo reliquias Sanctorum in ecclesia a Severo constructa recondendas: cui, cum nullas haberet Paulinus præter eas quas mox dedicandæ Fundanæ basilicæ reservabat, tradidit conditum tabello aureo fragmentum de ligno veræ Crucis quod habebat ex dono Melaniæ. V. ep. 31. n. 1. *Cumque pateret pagina*, prolixiorem denuo epistolam 32. inchoavit, in qua conqueritur se a Severo vel majori honore vel injuria affectum, quippe qui ipsum cum S. Martino contulerit, &c. V. ep. 32. n. 2. & 3. Has per Victorem misit Paulinus litteras. V. Vit. c. 44. n. 2.

XXXIII. & XXXIV. *Scrip. videntur an. 403.*

In hoc eodem forsan itinere Paulino litteras Alethii detulit Victor eorum communis tabellarius, & per eumdem responsivam *Alethio* videtur Paulinus dedisse epistolam XXXIII. quæ integra non est. V. ep. 33. n. 1. 2. & Vit. c. 45. n. 1. Quidam existimant Paulinum sermonem de Gazophylacio seu de Eleemosyna misisse simul ad Alethium, cui nominatim inscriptus est in MS. codice Vaticano. V. Vit. c. 45. n. 1. Huic sermoni inter epistolas dedimus locum ut suo numero constaret. Quis fuerit Alethius ille, vide Dissertat. III. n. 2.

XXXV. & XXXVI. *Scriptæ anno 404.*

Paulinus carmine 27. Initio anni 404. edito Delphinum Burdegalensem episcopum in Sanctorum numero adscribit, cujus reliquiæ has terras commendabant: itaque serius quam præsenti huic anno 403. non debemus adscribere epistolam ad *Delphinum* XXXV. qua brevissimæ priori ejus epistolæ respondet, ex qua fortasse, vel alio indicio, mortem fratris circa idem tempus cognoverat: pro ejus anima & pro se Delphini preces postulat. Ad Amandum eadem de causa dedit epistolam XXXVI.

XXXVII. *Scripta circiter an. 404.*

Anno 404. ad Paulinum litteras misit Victricius Rotomagensis episcopus per Candidianum. V. ep. 37. n. 1. quibus respondit Paulinus epist.

bit *ad Sanctum & Amandum* se aliquid accepisse a doctissimo & sibi carissimo viro qui multum peregrinatus fuerat: eam itaque circa annum 405. collocamus. Postquam huic epistolæ 40. veluti clausulam apposuit, aliud aggreditur argumentum; de hymnis scilicet quos a Sancto acceperat: quod eleganter spectari potest veluti altera epistola priori adjecta sine ullo titulo; & sane in Cluniacensi & Viennensi MSS. codicibus separatim

D leguntur. In Viennensi quidem XLI. epistola a quadragesima quatuordecim aliarum interjectu dividitur; in Cluniacensi porro quamvis priorem proxime sequatur posterior, ab ea tamen proprio hoc titulo distinguitur: *Sancti Paulini epistola ad nescio quem, suppresso nomine*; cum in Viennensi codice prima omnium epistola inscribatur *Sancto & Amando*; tum sequantur ad Sulpicium Severum octo, tres ad Delphinum Burdegalensem episcopum, totidem ad Amandum: ac demum illa: *Legimus in tergo epistolæ*, subtitulo, *Item ejusdem Paulini Epistola XVI.* Qui fuerint illi Sanctus & Amandus, vide cap. 25. Vitæ S.

E Paulini n. 1. & 2.

XLII. *Scripta circa annum 405.*

Ad Florentium Cadurcensem episcopum epistolam XLII. a Paulino scriptam putamus anno 405. aut circiter. V. Vit. c. 47. n. 1. & c. 45. n. 2.

XLIII. *Scripta anno 406. circa festum SS. Apost. Petri & Pauli.*

Victor a Severo missus ad Paulinum anno 405. attulit litteras ejusdem Severi, quibus a Paulino postulabat ut ad vindemiæ dies remissus Victor occurreret. V. ep. 42. n. 1. & 2. Simul & epistolam Desiderii presbyteri reddidit qui ab eodem petebat intelligentiam benedictionum quibus filios suos morti proximus Jacob donavit: ibid. n. 3. *Post modicum adventus sui* Nolam *tempus* Victor se ad iter relegendum præparavit, ita ut

F Paulinus vix breves *ad Desiderium* & Severum litteras fecerit, ibid. n. 1. & 2. quæ binæ perierunt. At vero jam jam profecturum Victorem subiti rerum obices retraxerunt, *dum hiems navigationem & itinera metus clauderent*, quibus impeditus necessitati longam dilationem ad finem usque hiemis præstitit. ibid. n. 1. Metus qui itinera clausit, ille proculdubio erat

secum Romam illum sui *itineris annui socium* duceret, ut illinc proficisceretur in Gallias reversurus, & ad vindemiæ dies Severo remissus occurreret, ipso scilicet tempore quod præscripserat Severus, verum sequenti tantum anno. ibid. n. 2. Duas breves epistolas, quas anno superiore, cum Victor proficisci vellet, ad Severum & Desiderium scripserat Paulinus, eidem Victori deferendas dedit, ibid. n. 1. & 2. & Vit. c. 4. n. 1. & 3. sed duas prolixiores ad eosdem scriptas iis adjecit. ibid. n. 2. & Vit. c. 47. n. 3. Ea quæ ad Severum prolixior erat scripta excidit, nec etiam quid remanet earum quas ad illum deinde scribere potuit. Isthæc ad Desiderium XLIII. superest, in qua propositæ de Patriarcharum benedictionibus quæstioni respondere humiliter recusavit; quarum expositionem a Ruffino postulavit, ac tandem obtinuit, ut videbimus ad epistolas XLVI. & XLVII.

XLIV. *Scripta videtur anno 406.*

Ad epistolam 39. observavimus scripsisse Paulinum anno 405. *ad Aprum & Amandam*: iis iterum epistolam XLII. dedit, quam ante annum 406. collocare non possumus, cum eorumdem Apri & Amandæ ad Paulinum intercesserit epistola quam ipse multum laudat, & cui dicit se nihil simile posse referre. V. ep. 44. n. 1. & Vit. c. 48. n. 2.

XLV. *Scripta anno 408. die 15. Maii.*

Mensem diemque datæ a se *ad Augustinum* epistolæ XLV. indicat Paulinus n. 8. his verbis: *pridie idus Maias venit ad nos Quintus diaconus ut rescripta peteret, & idibus ante sextam dimitti obtinuit*; Annum vero Augustinus ipse in epistola 95. n. 1. rescribens: *proinde ad illam lætitiam qua vobiscum est frater Possidius; cum ex ipso audieritis quam tristis eum causa compulerit hoc me verissime dicere cognoscetis*. Nempe tristis illa causa quæ Possidium in Italiam navigare compulit, non alia est, quam Ecclesiæ suæ Calamensis calamitas perniciesque a paganis anno 408. mense Junio illata. Cui Possidio proficiscenti dubio procul traditum est istud rescriptum perferendum Paulino, aut certe non multo post ejus profectionem transmissum fuit: quandoquidem tum illud scripsit Augustinus *cum Carthagine hiemaret* ex epistola Paulini 50. n. 14. id est hieme ineunte, vel exeunte; nam media hieme erat

& Aug. ep. 95. scripta hieme, exeunte anno 408. aut ineunte 409.

gnaretur exponere. ibid. n. 2. Paruit Ruffinus; illaque opera duo etiamnum supersunt cum suis ad Paulinum litteris. Postremam hanc 47. epistolam Paulinus per Cerealem misit Ruffino qui tunc temporis in Pineti monasterio degebat, unde brevi erat Romam venturus ut in Orientem reverteretur, idque circa annum 409. Hæc planius cognosces ex Hieronymi & Ruffini historia, quam, Deo dante, in lucem proferet vir eruditissimus mihique amicissimus. Vide tamen Vit. Paulini c. 48. n. 1. & c. 50. n. 1. Dubitat Sacchinus utrum hæ duæ ad Ruffinum epistolæ sint Paulini nostri, earumque stilum a quopiam magis affectatum ad similitudinem Pauliniani, quam genuinum ipsiusmet Paulini sibi videri dicit. V. Sacchin. in Vita Paulini sub finem, p. 739. Non ea sum equidem ingenii perspicacitate ut quid discriminis eum inter & genuinum Paulini stilum intercesse mihi appareat; mihique facile persuaderem non aliud de illis epistolis dubitandi nonnullis fuisse fundamentum, quam præconceptum in Ruffinum odium; quibusdam enim videtur non potuisse innoxie amari ex quo, orta controversia, Ruffinum ab Hieronymo abalienavit, cujus tamen causa Augustini & Paulini in utrumque amicitia nullum passa est detrimentum. Sed & ex supra allatis luce clarius has epistolas a Paulino nostro ad Ruffinum fuisse scriptas.

XLVIII. *Scripta anno 409.*

Epistolam XLVIII. cujus Fragmentum damus, scriptam ponimus exeunte anno 408. seu potius ineunte 409. paulo ante Paulini episcopatum, ob rationes a nobis allatas cap. 49. Vit. Paulin. n. 3. ubi fuse de hac epistola a nonnullis rejecta disserimus.

XLIX. *Scripta anno 409. aut post.*

Paulinum anno 410. jam Episcopum factum demonstramus Vit. c. 50. n. 1. Cum autem in epistola XLIX. *ad Macarium* de historia servati e naufragio Valgii, qui postea Victoris nomen sortitus est, ep. 49 n. 2. *exigui gregis pastorem* se dicat, ibid. n. 14. nullus est dubitandi locus quin ab ipso jam episcopo hæc scripta fuerit ad Macarium epistola non ante annum 409. sed ipso anno, vel post, hujus enim casus fixum omnino tempus statuere non possumus. V. ep. 49. hujus historiæ contextum & Vit. c. 51. n. 1. quis fuerit ille Macarius.

L. *Scripta circa an. 410.*

Hanc Paulini *ad Augustinum* epistolam ordine L. apparet

anno 409. ad annum 426. *ad Eucherium* nondum episcopum, cum adhuc Lerinensibus monachis præesset S. Honoratus Abbas qui anno 426. ad Arelatensis ecclesiæ episcopatum assumtus est. Hic Honoratus in insulam Lerinum in ora Provinciæ maritima secesserat, ibique monasterium fundaverat. S. Eucherius, postea Lugdunensis antistes, cum Galla conjuge pariter in Lerum insulam recessit, quæ hodie *S. Margaritæ insula* vulgo nuncupatur Lerino proxima, brevi interjecta maris rupe. Honoratus, qui Paulino innotuerat per homines ab Eucherio missos, anno sequenti S. Eucherii exemplo provocatus tres de congregatione sua monachos ad Paulinum salutandum misit. V. ep. 51. n. 1. Per hanc Lerinensium monachorum opportunitatem Eucherio plenam affectionis & amoris epistolam dedit, ibid. n. 2. quam merum Paulinum sapere nemo non fatebitur qui genium ejus & ingenium norit. Eucherio & Gallæ ejus uxori inscripta est.

PASSIO S. GENESII. Arelat. Dubitat Rosveydus an *S. Genesii* martyris historia sit genuinus Paulini nostri fœtus: eam Paulino cuidam Biterrensi episcopo, qui anno 420. sedit, adjudicari posse existimat. Hæc tamen Paulino Nolano vulgo tribuitur; nec sane aliquid obstat quominus ei adscribatur, licet non videamus quam occasionem illius texendæ narrationis habuerit. Nullo argumento potuimus huic historiæ tempus præfigere.

epitomen relegit & jucundissimum poema com- 390.
posuit. Intercidit autem illud Suetonii Tranquilli opus *de Regibus*, unaque cum eo Paulini *Epitomen*, si Pauliniani carminis paucos versus exceperis, quos Ausonius in epist. 19. ad eumdem Paulinum laudat & mirifice extollit. Hujusce Carminis Fragmentum damus quod ante annum 390. scriptum pro certo habemus. Etenim Paulinus ab eo scribendi genere multum fuit alienus ex quo ad Christum conversus,
D Musis & Vatum figmentis renunciavit, ut colligitur ex ipsius ad Ausonium carm. 10. v. 19. & seqq.

IV. *Scriptum circa annum* 390. Paulo post progressum ad vitam severiorem & Hispanicum secessum poemata quædam composuit Paulinus, quæ non eam sanctitatem spirant quam in scriptis postea carminibus & epistolis reperire est: Hæc inter collocamus *Matutinam ad Deum Precationem*, in qua honestos secularis viri mores a Deo enixe postulat, ex quibus tamen æternam eamque beatam sibi spondet vitam, carm. 4. v. 18.

V. *Scriptum circa idem tempus.* Alia item *Matutina ad Deum Precatio* circa idem tempus conscripta est; ibi tamen
E pietas major, profundior humilitas, & metus judiciorum Dei elucent. Tunc filium sibi procreatum in ea satis indicat carm. 5. v. 67.

Sim semper genitor sine vulnere nominis hujus;

Cumque carm. 32. v. 599. & seqq. dicat se in Hispania habuisse filium, quem post octo a nativitate dies ibi mortuum Compluti sepeliri jussit, ibid. v. 605. & constet ex Vit. Paulin. c. 5. n. 1. c. 6. n. 2. & 3. c. 14. n. 3. c. 15. n. 1. & præcipue c. 16. n. 1. in Hispania per quatuor jam revolutos annos eum commo-
F ratum fuisse ab anno 389. usque ad vernum tempus anni 394. quo prole orbatus Nolam recessit hoc interstitio illud poema collocari necesse fuit, sicque scriptum anno circiter 390. posuimus.

VI. *Scriptum circa annum* 390. In carmine de *S. Johanne Baptista*, se non ita pridem ad attentiorem religionis cultum addixisse & arctiorem instituisse vitam innuere vide-

390. ritur quod in Hispania tam remotus degeret, eumque ad se invitat. Isthæc epistola Paulino in Hispania agenti non ante quartum annum reddita fuit. V. carm. 10. v. 1. & Vit. c. 12. n. 1. Itaque nihil respondenti Paulino iterum scripsit anno sequenti Ausonius epistolam 24. de illius silentio conquestus, & proditæ crimen amicitiæ objectans, varios ostendit scribendi modos ut illud nesciat uxor ejus Therasia, quam *Tanaquilem* malo nomine vocabat, epist. 24. v. 31. Anno, ut videtur, 392. tertiam item scripsit epistolam, quæ intercidit: in hac, ut puto, conquerebatur Ausonius quod jam triennio a patria abesset Paulinus, & ad Musas reditum precabatur. V. Auson. ep. 25. v. 1. & Not. Vinet. p. 568. cum vero Paulinus, qui nihil litterarum ab Ausonio acceperat, non responderet, vigesimam quintam ad eum anno 393. rursum misit Ausonius epistolam in qua pergit queri de fastu quo Paulinus rescribere dedignaretur; tum demum subjungit Hispaniæ pagos, ninguida Pyrenæi loca, & Vasconum saltus mores Paulini dulcissimos vertisse; eumque mentis inopem, cœtus hominum vitantem, & atræ bilis morbo laborantem dicit, ac tandem Musas precatur ut Paulinum ad poesin revocent. Tres illas epistolas diversis annis assignamus cum propter locorum distantiam, (Ausonius enim in Aquitania, Paulinus in Hispania degebat) tum quia idem Ausonius, Paulini responsa in dies exspectans, interjecto multo tempore rescribebat. Tandem quadriennio post tres simul recepit Paulinus epistolas, eam nempe cujus initium est: *Proxima quæ nostræ*, ut infra patebit; eam quoque quæ sic inchoatur, *Quarta tibi hæc*, cum altera quæ excidit. V. Vit. c. 12. n. 2.

Auson. epist. 24. scripta an. 391.

Auson. ep. 25. scripta anno 393.

X. *Scriptum anno 393. in æstate.*

Eodem anno 393. in æstate, v. carm. 10. v. 1. hisce tribus epistolis etiam metrica epistola respondit Paulinus carmine X. cujus initium Elegia est veluti quædam præfatio, quam sequuntur versus Iambici trimetri & dimetri, in quibus reddit ei rationes cur Musis renunciaverit & bona abdicarit. Versus Iambicos sequebantur Hexametri, v. carm. 10. v. 14. in quibus aspera Ausonii dicta fortiter refutat Heroico scilicet carmine, *Defere me patr is*, ibid. v. 103. quo vigesimæ quintæ respondet Ausonii

C jus initium *Continuata meæ*, sub finem ejusdem anni 393. siquidem anni sequentis verno tempore Nolam se recepit. V. Vit c. 16. & 17. n. 1. quod quidem poema vigesimæ tertiæ Ausonii epistolæ respondet, & cuipiam alteri in qua idem Ausonius Therasiam marito imperitare incusabat: quas simul Paulinus aliquanto post tres alias recepisse videtur. Vide Vit. c. 13.

fine anni 393.

Quotannis Natalem S. Felicis qui 14. Januarii die colitur, novo Natalitio carmine, quasi tributum annuum pensitans, honorare se testatur Paulinus ep. 28. n. 6. Hanc annalium quindecim carminum continuam seriem prius cœptam esse a Paulino quam Nolam ad S. Felicem
D se reciperet, immo tum inchoatam in Hispania cum in procinctu esset ad Nolanum iter, apparet ex Natalitio primo carmine, quod idcirco ad anni 394. mensem Januarium pertinere opinamur, quia Paulinum anno eodem vergente Nolam incolere cœpisse nemini dubium est, & probamus Vit. c. 16. 17. & 18. n. 1. Quare Natalitium carmen secundum spectabit annum 395. tertium vero 396. & sic alia deinceps usque ad decimum & ultimum quod cum anno 408. erit comparandum. Vide quæ ad secundum & tertium spectant. Vit. c. 26. n. 1. & c. 27. n. 2.

XII. *Scriptum an. 393. die 14. Januar.*

XIII. *Scriptum an. 395. 14. Januar.*

E Natalitium de S. Felice carmen quartum editum est anno 397. ineunte, juxta constitutum a nobis ordinem ad carmen XII.

XIV. *Scriptum anno 396. 14. Januar.*

De S. Felice Natalitium carmen quintum condidit Paulinus ineunte anno 398. Vide quæ supra diximus ad carmen 12.

XV. *Scriptum an. 397. 14. Januar.*

Ex ordine Natal. carminum in laudem S. Felicis statuenda est epocha huic carmini XVII. *ad Nicetam* redeuntem in Daciam. Nam Paulinus in Natalitio carmine nono v. 333. ait, *Venisti tandem quarto mihi redditus anno*; cumque illud carmen ineunte anno 402. editum fuerit: prior Nicetæ adventus Nolam ad annum 398. referendum est, cum illum abeuntem in æstate denotet Paulinus carm. 17. v. 26. 33. 34. 35. & 36. & in secundo itinere post quadriennium ibi adfuerit ad Natalem S. Felicis diem anno 402. Vide Vit. cap. 41. n. 1.

XVI. *Scriptum anno 398. 14. Januar.*

XVII. *Scriptum anno 398. in æstate.*

Natalitium carmen sextum de S. Felice a nobis collocatur initio anni 399. juxta præfignatum ordinem ad carmen 12.

XVIII. *Scriptum anno 399. 14 Januar.*

Jam

[illegible] circa annum 408. ejus patri Memori episcopo litteras dedisse, v. ep. 101. Augustini ubi de filio ejus Juliano agit qui tum erat diaconus, ibid. n. 4. & postea hæresiarcha factus est. V. Aug. libros VI. in Julianum. Itaque cum anno 408. diaconus fuerit, illud Epithalamium in annum 400. aut circiter, rejiciendum fuit. V. Vit. c. 59. n. 2. & c. 51. n. 5.

XXIII. *Scriptum anno 401. die 14. Januar.*

Juxta eam quam hucusque præfiximus epocham octavum S. Felic. carmen Natalitium ad initium anni 401. referendum est: historiæ omnino congruit; illud enim in medio belli tumultu, & incursionum barbarorum, carm. 23. v. 75. & nominatim Gothorum metu conscriptum est, ibid. v. 22. Discimus autem ex Prosperi Chronico Alaricum Gothorum ducem & Rhadagaisum anno 400. Italiam pervagasse, necnon ab Hieronymo accipimus eos anno 400. sive 401. Aquilejam obsedisse. V. Hieron. advers. Ruffinum III. 6. T. 2.

XXIV. *Scriptum anno 402. 14. Januar.*

Jam ante quatuor annos Nolam venerat Nicetas Dacorum episcopus, ut supra observavimus ad carmen 17. Iterum Nolam venit ubi ad Natalem S. Felicis diem 14. Januarii adfuit anno 402. V. carm. 24. v. 333. ep. 29. n. 14. & Vit. c. 41. n. 1. Et supra constituto ad carm. 12. & 17. ordini istud poema optime convenit.

XXV. *Scriptum anno 403. 14. Januar.*

Natalitium carmen decimum de S. Felice juxta eumdem ordinem ineunte anno 403. editum est.

XXVI. *Scriptum anno 403.*

Dissertatione I. & Vit. cap. 44. observatum est Paulinum anno 403. epistolam 32. dedisse ad Severum qui ædificandis basilicis operam dabat. Huic misit Nolanæ & Fundanæ basilicarum, quas mox construxerat, epigrammata parietibus Ecclesiæ Primuliacensis inscribenda. V. ep. 32. & Vit. c. 44. n. 2. Hos autem paucos versus quos Paulini operibus adjicimus, quod ecclesiæ Primuliacensi non quadrarent, non misit Paulinus ad Severum qui novam exstruebat ecclesiam, ubi ante vetus non fuerat: Vide Not. CLXI. sicque illos eodem anno 403. patet esse conscriptos.

XXVII. *Scriptum anno 404. 14. Jan.*

Ineunte anno 404. scripsit Paulinus de S. [illegible]gnare potuimus.

XXXII. *Scriptum ab anno 393. ad annum 413.*

Huic de Obitu Celsi pueri Panegyrico certum quoddam tempus nullo argumento possumus præfigere. Id unum scimus, eum nempe scriptum fuisse ab anno 393. ad annum 413. in eo enim v. 599. & 60. mortuum in Hispania filium Complutique sepulcum commemorat, id est, ab anno 389. usque ad annum 394. ut supra demonstravimus ad carmen 5. & vers. 624. conjugem suam Therasiam designat, quam anno 413. jam vita functam omnino probabile est. V. Vit. c. 50. n. 1.

D

DISSERTATIO III.

DE S. SULPICIO SEVERO.

B. MARTINI DISCIPULO.

SULPICII SEVERI, [a] nomen in variis Martyrologiis reperitur die 29. Januarii, ubi S. Martini discipulus & episcopus Bituricensis designatur. Quod ad episcopatum ejus spectat, Gennadio qui solam ei presybteri dignitatem tribuit, doctissimi quique adstipulantur; eumque Bituricensem episcopum ideo dictum existimant, quod illum non distinxerunt ab altero duorum hujusce Ecclesiæ episcoporum, cui etiam nomen erat Sulpicius; & quorum alter sub Guntramno anno 585. alter sub Dagoberto an. 680. vixit. Et revera quod extremis vitæ suæ temporibus sibi ipse imposuit Sulpicius Severus silentium, minus ei congruit qui episcopale munus adeptus fuerit. An vero [b] ille qui die 29. Januarii colitur, sit ex duobus Biturigum episcopis unus, an S. Martini discipulus; qui Martyrologium sub Urbano VIII. retractavere, priorem sententiam amplexi sunt; & [c] eo ipso die istorum antiquiorem nunc veneratur Bituricensis Ecclesia. *Severi* cognomen qui huic Sulpicio tribuerit Antiquorum legimus neminem; & quod habent plurima Martyrologia, Romanum quoque ab Urbani

VIII.

a *Belland. Act. Sanctor. 19. Januar. tom. 2. n. 3. p. 967.*

b *Ibid. n. 12. p. 968.*

c *Ibid. n. 10.*

E

F

quanto apud Gallicanam Ecclesiam honore semper habitus fuerit. In Majori-Monasterio l Vitam ejus scripto traditam asservatam testatur Guibertus : unde monachos Martini discipuli festum diem 29. Januarii coluisse manifestum est. Itaque non immerito Ecclesiæ Gallicanæ m Martyrologium ad hanc diem illius festivitatem assignat. Utut sit, jure quidem merito virum venerari par est, cujus non modo conversione, vita, singulari pœnitentia, silentio, & pietate quam summis laudibus viri sanctissimi celebrarunt, Ecclesia Gallicana illustrata est; verum etiam scriptis quæ ut ceteris fidelibus ædificationi, ita & doctissimis admirationi exstitere. Jam vero quanta observantia Sulpicii Severi memoriam semper coluerit Ecclesia, validioribus eluceсceret argumentis, si ipsum fuisse Severinum, de quo n Gregorius Turonensis duo refert miracula, pro certo haberetur, cujus scilicet oratione arbor arescere, & iterum revirescere cœpit liliumque tumulo ejus super positum ipso obitus die singulis annis florebat. Multis conjecturis o eumdem fuisse arbitratur Rosveydus. Et quidem Gregorius Turonensis p hunc asserit presbyterum fuisse generis nobilitate clarum, qui alendis pauperibus facultates impendebat, quique duas in sessione ruris sui ecclesias exstrui curaverat, in quarum altera tumulo fuerat compositus. Solus habitationis locus Rosveydo difficultatem parit, Sulpicius enim Severus circa Tolosam videtur habitasse; Severinus vero, de quo loquitur Gregorius, infra terminum q Beorretanæ urbis in vico Sexciacensi, vel in locis adjacentibus. Nullis tamen rationibus circa Tolosam domicilium tenuisse Sulpicium Severum nisi ad annum usque 405. probari potest. Habitationis locum deinde mutasse potuit, & in aliud prædium suum se recepisse, eo forte consilio ut Pyrenæi montes ipsum a barbarorum incursionibus tutum præstarent, vel aliis de causis. Ac re quidem ipsa, quæcunque de eo testatur Gregorius Turonensis, majorem habent conjunctionem cum ipsa Sulpicii Severi vitæ serie & continuatione, quam cum eo statu in quo eum constat fuisse ante annum 405. eo usque enim solitarius nobis visus est, sola sui-

...petr. 5.

l Bolland. loc. cit. n. 14.

m Ibid. n. 12.

n Greg. Turon. de glor. Confess. c. 5.

o V. Not. 137. ad Paulin.

p Greg. loc. cit. 50. & 51.

q V. Not. 137. ad Paulin.

C

D

E

F

cula patrabantur. De Sulpicio nostro vide Saussaium in Martyrologio Gallicano, & Petrum de Natalibus lib. 3. c. 67.

DE ALETHIO

2. Ad Algasiam sic scribit Hieronymus; a *Satis miratus sum cur, purissimo fonte vicino relicto, nostri tam procul rivuli fluenta quæsieris. Habes istic sanctum virum* ALETHIUM *presbyterum, qui viva, ut ajunt, voce, & prudenti disertoque sermone possit solvere quæ requiris. Nostram igitur amaritudinem illius nectareo melle curato, senilemque pituitam juvenili ætate compesce.* Ad eumdem, ut puto, scripsit Paulinus b Alethium, quem c *beati & merito venerabilis fratris* nomine compellat, ut excuset se ab aliquo opusculo quod ab ipso flagitaverat, datis ad eum epistolis per Victorem consuetum suum, ut ex aliis Paulini locis apparet, in Gallias tabellarium: unde colligere licet in eadem hac regione habitasse Alethium. Gregorius Turonensis d citat Paulini nostri epistolam XLVIII. in qua inter sanctissimos Galliarum episcopos Domino dignissimos, totiusque fidei & Religionis custodes in afflictis Ecclesiæ rebus, *Alethium* recenset Cadurcensem episcopum; & ad eumdem Alethium scripsisse Paulinum satis conjicere licet ex ipsa epistola in qua episcopus designatur, ut Amandus & alii qui fuerunt episcopi ex quo Paulinus ad eos litteras dedit. Ille etiam in MSS. codicibus Cluniac. Reg. & Vien. ad titulum epistolæ XXXIII. dicitur e frater Florentii Cadurcensis episcopi, cui forte successit.

a Hieron. ep. 151. in initio.

b Paulin. ep. 33.

c Ibid. in tit.

d Greg. Tur. lib. 2. Hist. Franc. c. 13.

e Paulin. ep. 33. ad tit. & Vit. c. 45.

DIS-

mili fuit oblatus: qui Comes, ut videtur, ad eum cruciandum venerat. De illo potentiore inimico Victricium triumphavisse dicit f Paulinus, unde colligitur hunc Comitem tormentis eum admovisse. g Non ausi sunt satellites rursus ingerere cruciatus, capitali vero sententia damnatus est Victricius. Sed conspicuis miraculis ejus inimicos tum Deus confudit; nam dum ad supplicii locum duceretur, carnifex qui praeibat, cum ejus cervicem insultans manu tetigisset, quasi ictus sui locum praepalpans, h excussis illico oculis, caecitate percussus est. Sed ideirco ille caecatus est ut plures illuminarentur, & ut ipse forsitan lumina mentis acciperet. Quas innodatas i arctius catenas, vel exiguo beneficio, rogante Victricio, relaxare noluerant custodes, conversa in eorum conspectu ad Deum prece, sponte de manibus absolutis fluere viderunt, nec ausi sunt eas renectere milites; sed ad Comitem pavidi cucurrerunt, veritatem miraculi confitentes. Comes ipse, de furore ad clementiam Deo providente conversus, testimonio militum fidem adhibuit, & eum ad Imperatorem misit, cui rem totam sicuti gesta fuerat retulit, qui Confessorem, ut probabile est, non ut reum detinuit, sed ut sanctum emisit.

2. Paulinus qui supradicta refert non dicit utrum Victricius voluerit solum arma abjicere ut totum se Deo devoveret, an vero eo quod eum cogere voluerint milites ad aliquid Religioni contrarium, ut contigit sub Imperatore Juliano; neque etiam dicit utrum damnatus fuerit tamquam desertor, an vero pro Religione Christiana. In exordio ejus narrationis prima causa una affertur; Et si fuisset damnatus sicut Christianus sub Juliano, Comes, ut probabile est, non eum emisisset k laudans ut sanctum, sive antequam illius emittendi mandatum ab Imperatore accepisset, sive eo accepto. Aliunde Paulinus dicit l Comitem voluisse in Victricio esse Christi persecutorem, eumque testes fidei punire voluisse; m Tribunum, ad cujus pedes arma abjecit Victricius, fuisse sacrilegum, & milites, qui eum cruciabant, diaboli fuisse satellites. Id sane mirum

f Ibid.
g Ibid.
h Ibid.
i Ibid.
k Ibid. n. 7.
l Ibid.
m Ibid.

tens meritorum, & gratiarum dives; & Paulinus t asserit Deum fecisse illum meritis parem Martino. Hic u non utens licitis & a commodis abstinens, Christianae paupertatis divitem gloriam tenuit, & x fidei virtus in tota ejus vita inclaruit.

t Ibid. n. 9.
u Ep. 37. n. 4.
x Ibid. n. 7.

CAP. II.

D

Victricius creatur Rotomagensis Episcopus. Ecclesiam suam pietate illustrem facit; Fidem in Belgio praedicat.

1. Deus nolens Victricii virtutem sub modio taciturnitatis obscuram latitare, a eum super candelabrum Apostolicae Sedis b Rotomagensis Ecclesiae evexit. Id c ante contigit quam Paulinus hujus seculi curis liber esset, scilicet ante annum 390. quo eum tempore Paulinus d Viennae apud S. Martinum vidit, & quamvis eum tunc Episcopum dumtaxat novisset, non vero Martyrem, omnia tamen urbanitatis officia ei exhibuit, seque ac suos ejus precibus commendavit, & singulari prorsus

E

dilectione eum complexus est. Sulpicius Severus narrat e episcopos Valentinianum & Victricium adfuisse cum parens quidam Martino puellam annos duodecim natam Carnutibus sanandam obtulit: quod miraculum ad duos illos episcopos remittere voluit Martinus asserens se iis sanctitate esse multo inferiorem, illosque omnia posse; verum ii una cum parente illo Martinum obsecrati sunt, qui dimisso populo, adstantibus duobus episcopis & patre, puellae sanitatem restituit. Ille Victricius

F

fuit proculdubio Rotomagensis episcopus, cum inter ceteros Galliae episcopos nullum alium istius nominis agnoscamus.

2. Postquam Episcopus creatus est Victricius, f in fide & veritate, non in inflatione scientiae, neque in sublimitate sermonis mysterium Christi annuntiavit, nihil se judicans scire inter homines, nisi Christum Jesum, eumque crucifixum. Illi concessit Deus g quod eximiae dum-

a Paul. ep. 18. n. 6.
b Ibid. n. 9.
c Ibid. n. 9.
d Ibid.
e Sulp. Dialog. 3. c. 2.
f Paulin. ep. 37. n. 4.
g Ep. 18. n. 12.

[illegible] pandebantur viscera , continua diebus ac noctibus Christi Domini nomen prædicatione resonabat. m Quotidiano concentu sancta cantica psallebantur per frequentes ecclesias & monasteria, & castissimis cordibus ac vocibus cum in cœlo, tum in terra, Sancti delectabantur. Idcirco Paulinus addit n Apostolos, cum in Victricio aptissimum sibi diversorium reperissent, eos ipsi esse cooperatos, & effectu divinorum operum probasse suum spiritum ea in Ecclesia exstare, a qua ipsorum aberant reliquiæ; eos o in filiis pietatis ac justitiæ conquievisse, eos Victricium in omnibus eruditionis suæ filiis dilexisse, & in ipso Christum amavisse; utque ipsum gloriæ suæ consortem testarentur, eos in illius potissimum diœcesi divina plane miracula fuisse operatos. Itaque S. Victricii studiis & cura p Rotomagus, vicinis ante regionibus urbs tenui nomine pervulgata, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter cœpit, & inter urbes sacratis locis nobiles cum divina laude numerari.

m Ibid.

n Ibid.

o Ibid.

p Ibid.

3 Nec solum pontificali dignitate Apostolorum collega factus est Victricius, sed & eo quod q illum Deus speciosum, ut Paulini verbis utar, verbi sui pedem fecit, clarum r fulgur in obscuris ante regionibus lumen accendens, *in gentibus populorum remotis* qui sedebant in regione umbræ mortis, nubem in pluviam uberem deserta rigantem, s magistrum denique & doctorem gentium. Diocletiani temporibus t Morinos & Nervios in Belgio tenui jam spiritu fides veritatis afflaverat, at pastorum negligentia & frequenti barbarorum incursu incrementum non fecerat. u Victricium Deus potissimum in vas electionis excerpsit, in quo sanctificaret illic nomen suum; in eo enim fides veritatis prima refulsit clarius, ac propius apparuit, & caritas incaluit ardentius. Denique x ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter intuta loca advenæ barbari ac latrones incolæ frequentabant, tunc venerabiles & angelici Sanctorum chori, urbes, oppida, insulæ, silvæ, monasteria, & ecclesiæ plebe numerosæ, pace consona divinas laudes celebrabant. y In omnem terram sonus ejus exivit, & Dei nomen sanctificatum est.

q Ibid. n. 6.
r Ibid. n. 4.
s Ibid.
t Ibid.
u Ibid.
x Ibid. n. 4.
y Ibid.

C

[illegible] Paschasius S. Victricii Rotomagensis diaconus, e in cujus humanitate & gratia quasi quasdam virtutum gratiarumque S. Victricii lineas velut speculo reddente se collegisse dicit Paulinus; quem & f institutionis Victricii discipulum & viæ comitem modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, constantia in fide veritatis, & sermo in omnibus sale conditus, probabant. Itaque g eum præter gratiam fraterni in sacro diaconatus ministerio contubernii eo venerabilius amabiliusque suscepit Paulinus, quod de Victricii clero, & corpore, & spiritu esset. h Nec illum ex Urbe ad Victricium redire cupientem passus est proficisci, sed quadam caritatis violentia eum Nolam perduxit; ut diutius per illius præsentiam quasi quadam S. Victricii gratiæ portione frueretur. i Illius tamen conversationis non mediocrem consolationem perdidit Paulinus qui tunc temporis carnali ægritudine afflictus est. Neque vero in infirmitate Paulini dumtaxat Paschasius contribulatus & compassus est; sed k & in Ursi, quem individuum suæ peregrinationis comitem habuerat, gravissimo languore confectus est, in quo Paulinus se perspexisse asserit fidem & caritatem in Domino plenam. Tandem labore ac fide Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui Confessoris Felicis, Ursus usque ad mortem infirmatus de periculo invenit salutem, & l per Paschasii diaconi manus Christo genitus, in lectulo baptizatus est, licet adesset S. Paulinus jam presbyter, & plures alii potuissent præsto esse presbyteri. Cum autem Ursus sana & robusta esset valetudine, & Paschasius ad Victricium reditum meditaretur, m per ipsum XVIII. epistolam suam ad Victricium dedit Paulinus, in qua cum Paschasium diutius apud se retentum excusasset, n de Morinis & Nerviis, quos per Evangelium Christo Victricius genuerat, verba facit, & o quemadmodum Rotomagensem formaverat Ecclesiam, ut p supra enarravimus; denique postquam ejus martyrii seu confessionis q texuit historiam, r illius videndi summo se teneri desiderio significat. Nihil in ea commemorat de Victricii ad Urbem accessione, quam anno 404. facta n fuisse mox demonstrabimus.

e Ibid. n. 10.
f Ibid. n. 1.
g Ibid.
h Ibid.
i Ibid. n. 2.
k Ibid. n. 3.
l Ibid.
m Ibid. n. 1.
n Ibid. n. 4.
o Ibid. n. 5.
p Cap. 2. n. 2.
q Ep. 18. n. 6. & 7.
r Ibid. n. 8.

D

E

F

2 Ex-

affici passus est injuria, ut gauderet rursus de victoria, & donaretur corona qui victor discessisset e pugna, *c* eique secundum B. Paulum liceret dicere pugnare se a dexteris & a sinistris per arma justitiæ, per ignominiam & bonam famam, per gloriam & ignobilitatem; *d* neque enim linguarum iniquarum sagittæ in corpore armis Dei potentibus septo locum vulneris, neque nævum in lumine potuerunt invenire : *e* quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare ; in cujus vita videt fidei exstare virtutem. *f* Nec quisquam in eo confusus est quod rectius de ipso senserit, & nova hæc vere fidei ipsius, necnon virtutis probatio multis in profectum Evangelii venit. Qua de causa Romam venerit Victricius palam non est; nec satis constat, ut jam diximus, an eo iniquorum criminationibus fuerit pertractus. Utut sit, ibi certe in ore omnium cum doctrinæ tum virtutis ejus laus exstitit maxima; paucis enim interjectis diebus *g* missa ad eum epistola laudat pontifex Innocentius quod in directione doctrinæ, in virtute conversationis, & in aliorum ad Ecclesiæ normam institutione laudem veri episcopi adeptus sit ; neque quidqam in ejus doctrina animadvertit quod cum sacris paginis non consentiret.

3. Non multo post reditum ejus Rotomagum *h* misit in Italiam Candidianum cui brevem ad Paulinum dedit epistolam, quam ipse Paulinus incredibili gaudio accepit ; *i* quæque pristinum dolorem, quod Victricius ad ipsum non pervenisset, penitus absterserit : de quo tamen suavissime & humillime per responsum conqueritur, & *k* sibi peccatori & ægroto fatetur hoc debitum fuisse solatium. *Nolo enim te*, inquit *l* Paulinus, *ita securum esse de nobis, ut putes jam sanctos esse omnes languores animæ nostræ ; in quibus Domino peccavimus & peccamus*. Ea de re multa pro suo more subnectit, *m* orationum ejus suffragia implorat ; *n* reliquum epistolæ spectat ad eam quam sustinuerat persecutionem. Loquitur *o* Augustinus circa annum 404. de quodam Candidiano presbytero, cujus in cognitionem venerat Paulini opera, & cujus ministerio idem

c Ibid.
d Ibid. n. 4.
e Ibid. n. 7.
f Ibid.
g Ep. 2. Innoc.
h Paulin. ep. 37. n. 1.
i Ibid. n. 1.
k Ibid. n. 2.
l Ibid.
m Ibid. n. 1.
n Ibid. n. 4. & 7.
o Aug. lib. de cura pro mort. c. 18.

quasi didascalum & monitorem ; in quo non nova præcepta imperare, sed quæ per desidiam aliquorum neglecta fuerant, quæque Apostolica & Patrum traditione fuerant constituta ab omnibus vellet observari, habita divini judicii ratione, eaque mittere se asserit Innocentius, ne ipse erroribus & abusibus favere silentio suo videatur, *d* monetque Victricium ut illa Episcopis suffraganeis & vicinis Ecclesiis nota faciat, ut cognoscatur quæ sit Ecclesiæ Romanæ praxis, & hanc regulam

D

sequantur quicumque instituendorum Christianorum curam susceperint, quorum observatione aliorum decretorum, quæ hic non notantur, notitiam essent facile assecuturi. Regularis ille liber, quem cum epistola sua Innocentius a se missum dicit, non alius mihi videtur esse ab iis decretis quæ adeo epistolæ ipsi conjuncta sunt, ut illius partem constituere videantur ; quorum primum vetat, *e* *Ne quis extra conscientiam metropolitani episcopum audeat ordinare, vel ab uno episcopo ordinetur*. Secundum prohibet *f* *ne in clerum admittatur qui post peccatorum in baptismate remissionem cingulum militiæ secularis habuerit* ;

E

pœnitentiam enim solam a clero exclusisse constat, licet militiam secularem quis non fuisset professus. Tertium quod secundo adjungit *g* Dionysius Exiguus, *h* statuit *causas vel contentiones inter clericos tam superioris ordinis quam inferioris ab ejusdem provinciæ episcopis esse terminandas* ; (*sine præjudicio tamen Romanæ Ecclesiæ*, ut habet Justelli editio p. 197.) *eosque qui causæ suæ judicium in alias provincias transtulerint de clericatu deponendos ; de causis vero majoribus ubi judicium episcopi tulerint, notum facient summo pontifici ex consuetudine, & ex decreto Concilii*, ut videtur, Sardicensis *i* Quartum,

F

V. & VI. prohibent *ne clerici ordinentur qui secundam habuerint uxorem, aut viduam : aut ejectam, sive post, vel ante baptismum*, contra *k* Hieronymi sententiam : quod observatum asserit a singulis episcopis. Nonum, quod *l* *Levitæ & Sacerdotes cum uxoribus suis non coeant, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur*. Licitum fuisse videtur inferioris ordinis clericis pro nutu matrimonio

d Ibid.
e Ibid. c. 1.
f Ibid. c. 2.
g Cod. Can. p. 197.
h Ep. 2. Innoc. c. 3.
i Ibid. c. 4. 5. & 6.
k Hieron. ep. ad Ocean.
l Ep. 2. Innoc. c. 9.

bium est; & simul in ejus memoriam revocat [q] *quæ ipse Romæ positus viderat*. Decrevit duodecimum [r], *eas quæ Christo spiritaliter nupserunt & velari a sacerdote meruerant, si postea vel publice nupserint, vel se clanculo corruperint, non admittendas esse ad agendam pœnitentiam, nisi is cui se junxerant de sæculo recesserit; & eas quæ vivente adhuc viro alteri nupserint, haberi adulteras, nec eis concedendam esse agendæ pœnitentiæ licentiam, nisi unus ex eis fuerit defunctus*. Statuit decimum tertium [s] *pœnitentiam aliquanto tempore iis esse agendam quæ nupserint postquam in proposito virginitatis semper manere promiserant, etiamsi velatæ non fuerint*.

q *Ibid.*
r *Ibid. c.12.*
s *Ibid. c.13.*

C

D

2. Extremi duo articuli [t] citantur ex epistola Innocentii I. Papæ ad Victricium Rotomagensem in Concilio Turonensi II. & ibi approbantur. [u] Inepte admodum hujusce temporis hæretici iis extremis duobus articulis utuntur ut hanc Innocentii epistolam suggillent. Illam [x] alii penitus rejiciunt & contendunt eam non esse Innocentii, quia de verbo ad verbum Siricii epistolam complectitur. Cum vero Innocentius antiquas regulas renovare, & Ecclesiæ Romanæ disciplinam notam facere voluerit, id melius præstare non potuit quam si majorum instituta traderet. Quamobrem nemo jure dubitaverit de epistola Siricii a Concilio Teleptensi & a Ferrando laudata, neque de Decretali Epistola Innocentii, quam Dionysius Exiguus inseruit integram in codice Ecclesiæ Romanæ, & quæ citatur anno 570. a Concilio II. Turonensi & [y] plurimis aliis. Major difficultas versatur in assignando tempore conscriptæ epistolæ quæ est [z] 15. Februarii, eo quod referat epistola [a] Victricium testem fuisse quantis molestiis Imperatorem præsentem Pontifex Rom. sollicitaverit; idcirco enim asserendum nobis est eum versatum fuisse Romæ eodem tempore quo Honorius qui illuc non pervenit nisi mense Decembri anni 403. Ex poemate, quod Claudianus de eo itinere in sextum Consulatum suum edidit, constat eum illuc numquam antea venisse ex quo fuerat Imperator creatus; præterea vero Innocentius pontificatum non adeptus est ante annum 402. Si igitur Victricius Romæ adfuerit mense Decembri 403. quis putet Innocentium

t *Concil. II. Turon. an. 570.*
u *Baron. A. 404. §.122.*
x *Coc. p. 106.*
y *Blond. de Decret. p. 551.*
z *Ep. 2. Innoc. in fine.*
a *Ibid. c. 11.*

E

F

itaque Regula, &c. ex aliis quibusdam scriptis videntur excerpta, neque cum præcedentibus ullo modo cohærent, nisi de hac Regula tota intelligatur epistola. Nihil amplius docet historia de Sancto Victricio qui septimo Augusti die inter Confessores Christi colitur ab Ecclesia. [e] Corpus ejus Brennam translatum, & in Ecclesia S. Remigii repositum fuisse traditur.

ne epist.
e *Gall. Christ. T. 1. p. 559.*

DISSERTATIO V.

DE S. APRO.

CAP. I.

De Vita S. Apri Tullensis Episcopi. An idem fuerit ac Aper Paulini amicus.

SI [a] Aper monachus, qui anno 404. vel sequenti interfuit Galli colloquio ex quo confecti sunt Sulpicii Dialogi, idem sit cum eo ad quem scripsit Paulinus, serius anno 404. ad eum litteras non dedit; sed eumdem non esse satis verisimile est, cum enim is ad quem Paulinus scribit, nobilis fuerit & sacerdos, non eum solo monachi nomine designasset; itaque nihil certi comperimus de tempore ejus conversionis & epistolarum quas ad eum scripsit Paulinus. Superest alia difficultas: Quæritur enim utrum ille sit Tulli Leucorum episcopus qui idem nomen sortitus est, quique exstat in Martyrologiis ad 15. Septemb. Supponitur quidem episcopus Tullensis a Baronio in Martyrologio suo. Neminem de eo dubitare asserit [b] Chiffletius, sed [c] nomen illud *Episcopi*, quod ei tribuebatur in vulgatæ olim 29. epistolæ Paulinianæ titulo, revera significat eum episcopum, si tunc non esset, postea extitisse. Contra [d] Sammarthani contendunt non potuisse Paulinum ad Aprum Tullensem episcopum scribere, obierat enim inquiunt, priusquam Sidonius crearetur episcopus. Quid

a *Sulp. Dial. 3. c. 1.*
b *Chiffl. Paulin. p. 177.*
c *Ibid.*
d *Gall. Christ. t. 3. p. 1093. 1. e*

... arcanæ pietatis mysterio amplexus fuerit. Quibus verbis innuitur eum recens Christianum vel saltem Catholicum fuisse; quis enim illa de cathecumeno facile intelligat in religione Christiana ab ipsa infantia enutrito, etsi nondum baptizato, quales erant hoc tempore complures; quis etiam facile crediderit in vita Apri laudari cathecumenum, de quo præsertim hæc referuntur n: *A puero cœlestis tyrocinii rudimenta suscipiens, Christianæ religionis venerator ac præcipuus semper exstitit cultor, totus circa ecclesias & loca sancta semper intentus*, &c. Si quis igitur Aprum amicum Paulini episcopum fuisse asseruerit, dicendum erit vel in eo penitus falsam esse illius historiam, vel huic multa deesse; nec enim videtur originalis historiæ characterem habere, quin immo virtutes ejus generatim & fuse describit, de gestis ejus pauca disserens. Mors Judicis Catalaunensis a fide communi satis aliena est; & dum quamdam de morte Apri tangit circumstantiam, hanc fundat opinione communi, *fertur*; hanc tamen Vitam recte & pie elaboratam dixerim. Civitates hæc o designat antiquis nominibus, verbi gratia; *Augusta Leucorum, Leucorum civitas*, quod vulgare non est apud autores sexti seculi & infra; nec miracula tradit veluti certissima episcopi sanctitatis argumenta, & notat quanto sibi studio cavebat Aper ne hæreticorum industria in errorem adduceretur: quæ prudentia vix reperitur in iis qui exstinctis hæresibus vixere, id est post medium sexti seculi. Notandum tamen de Catalogo episcoporum Tullensium, P. Cointium illos recensentem qui ab Auspicii vixere temporibus ad annum usque 550. nullum de Apro habere sermonem, quem profecto priorem Auspicio existimavit.

n Vit. MS. S. Apri Tull.

o Vit. MS. S. Apri Tull.

... tiæ suæ cursu vel statu non potest flectere nonnisi ipsa summa Sapientia, &c. Cœlesti lumine edoctus est inconcussa fide Christi veritatem tenere & libera voce profiteri, ac mentem statim immutavit & vitam; conversus ingemuit, & factus est acceptus Deo; *Destructus es a superbo*, inquit m ad eum Paulinus, *assumtus in humilem. Illa cervix facta est docilis ac tenuis in jugo Christi. Deposita service tauri factus es in mansuetudinem bovis illius qui agnovit possessorem suum; tam ex leone vitulus; & versa ferocitatis aut virtutis vice, aper seculo, agnus Deo; totaque illa quæ pro seculo superbus gerebat, nunc adversus seculum humilis arma convertit*. Præteritam n cordis duritiam, ariditatem, atque levitatem cum veteri homine deposuit, peccati infelices fructus. *Nunc vere sapiens*, ait o ei Paulinus, *vere disertus, & vere potens, qui mundo huic stultus & mutus es, & autori linguæ & mentis tuæ facundus & sapiens de suis muneribus Deo servias, nunc instructior jure divino Advocatus pro te postules, & justior Judex te ipsum judices; & in te aut de te ipso sententiam feras, ut magis merearis absolvi, teque non solum venia sed & gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque damnando sanctifices*: p *intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat sanctum & innocens esse*. Jam bonis disciplinarum fructibus opimabatur, & in virtutum fruge pastum quærebat, ac duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda diaboli retia armabatur. Quam dixit Deus q stultam hujus mundi sapientiam reprobavit & respuit, quia quæ a Deo hæc acceperat, ea sibi arrogabat, & cum parvulis Christi quam cum sapientibus mundi consortium habere maluit. Hic r mundo mutus factus s humilitatem a superbis contemtam, & t ipsam humilitatis speciem amplexus est; u inanitus est a divite ut ditaretur in paupere, & ab illa supervacuæ distentionis saturitate vacuatus est, ut veris piæ paupertatis bonis impleretur. Sed x ad propositam sibi bonorum spoliationem pervenire non potuit, & in ea Paulinum imitari; quamvis enim libero affectu cœlestia desideraret, terrena tamen quodammodo curare filiorum

m Ibid. n. 8.

n Ep. 44. n. 1.

o Ep. 38. n. 9.

p Ibid.

q Ibid. n. 7.

r Ibid. n. 9.

s Ibid. n. 3.

t Ibid. n. 5.

u Ibid. n. 8.

x Ep. 39. n. 2.

y Ibid.

b Ibid. n. 8. cis & justitiæ solio non nutu tantum divino positus est, sed & humano ibi locatus suffragio. Nec est profecto cur miremur quod viros, qui cum eloquentia tum sapientia, magnis quoque virtutibus in negotiorum civilium tractatione claruerant, ad sacerdotium promovendos populi assumerent, ipsis non modo hominibus vim inferendo, sed legibus etiam Ecclesiæ repugnantibus. Si hæc vis abominanda prorsus & intolerabilis in iis qui e statu seculari in Ecclesiam se intrudunt, & ex seipsis, non divinitus vocati, sed cupidine accensi, culmen honoris, opus & onus Angelicis etiam humeris formidandum rapiunt, potius quam assequuntur; quam econtra laudabilis & sancta ea est qua populus ad sacerdotium compellit, urgetque promoveri quos tanto Deus honore dignos ostenderit, ut Ambrosios, Paulinos, Germanos, aliosque hujusce meriti viros: cum quibus sane conferendus est Aper, quem ad sacerdotium ambitione seculari non fuisse provectum vitæ ejus declarat sanctitas; ipse enim c Ibid. n. 10. rarus urbium frequentator familiare c secretum taciti ruris adamavit, *non otium negotio præferens*, inquit d Ibid. d ad eum Paulinus, *neque te ecclesiasticæ utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus turbis æmulos ecclesiarum tumultus & concilia inquieta declinans. Arbitror autem idipsum majoribus Ecclesiæ utilitatibus præparari, quod salubri consilio instructioni sanctæ vacas intentus studiis spiritualibus quibus solitudo amica est, formans in te quotidie confirmansque Christum, quo & servus utilior & magister doctior digniorem te ei, in qua nutu Dei positus es, sede perficias; opere pariter & verbo potens, ut lingua & mente tibi concors, veram te Apostolicæ disciplinæ formulam præbeas, præcepti Dominici actor* e Ep. 39. n. 3. *& doctor*. e In prædium suum sese receperat, f Ibid. & f agrum suis videtur excoluisse manibus. g Ibid. & ep. 38. n. 10. Ex litteris g vero Paulini apparet in hoc secessu annum saltem illum exegisse, quo peracto h Ep. 44. n. 4. h creditam sibi dispensationem solers talentorum herilium multiplicator exercuit. i i Ibid. & n. 5. Uxorem & liberos domi habebat: ibi k vitam agebat ab omni perturbatione expertem & sek Ibid. n. 4. clusam a pelagi fluctibus, *tutam in Ecclesiæ portu mentis inconcussæ ratem in meditatione continua studiorum operumque cœlestium quasi quodam remigio* l Ibid. *salutis exercens*. l Quod in domo cœlesti agitur liber exsequebatur, de iis non sollicitus quæ

C

[illegible] vit manus suas in opera virtutis: brachia sua extendit ad utilia, accincta fortiter lumbos suos, & escas pigritiæ non edens, facta est tibi tamquam navis quæ mercatur a longinquo; necessaria divisione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæsaris, ut quæ Dei sunt per te ministret Deo. Nam cum tributum, sicut scriptum est, dederit cui debet tributum, tunc & manus suas adaperiens pauperi, & fructum operæ suæ porrigens inopi, spiritale vectigal pensitat; & reditum possessionis in tua militiæ stipendium suggerit, salutaris damni avarior quam letalis lucri; t *Nec enim illa, quod* t Ibid. *de terrenis elaborat fructibus, thesaurizat in terra; sed tuis potius operibus, quam damnosis avaritiæ quæstibus fœneratur.*

D

CAP. IV.

Reflectit Paulinus ad conversionem Apri: eum adversus mundi persecutiones munit.

E

Dicit Paulinus a Deum cujus est mutare hominem, quia solus potest instaurare a Paulin. ep. 38. n. 6. quod (solus) fecit, plura tunc mirabilia solito gratiæ signa, quæ peccatorum animas convertunt, fecisse, quasi properasset suos eripere ab ira ventura: in quo non tantum se uxoremque suam Therasiam, Sulpicium Severum sibi carissimum, & Aprum, ad quem scribebat, ejusque uxorem spectare poterat, verum & Pammachium, Pinianum uxoremque illius Melaniam juniorem, Constantem & Macarium qui amplissima obierant munera; multosque alios nobis ignotos, quibus adjiciendus Germanus Autissiodorensis, qui a muniis & dignitatibus seculi in clericorum sortem inaudito plane & miro modo a Sancto adscitus est. Deus in istis sanctis b virtutum ostendebat exempla b Ibid. n. 7. multis maxime utilia; quanto enim majori

F

sapientia & prudentia naturali eminebant, tanto evidentior in eorum conversione Dei potentiæ operatio & virtus apparebat: idcirco Paulinus c pennas habere voluisset, ut volaret c Ibid. n. 8. ad Aprum, in ejus colloquio requiesceret, & Deum toto corde laudaret. d Quod autem aliis d Ibid. n. 7 exemplo, quibusdam induratis & reprobis testi-

p in ea se rudem atque Deo infantem esse dicebat. q Lætatus est valde Paulinus in iis quæ ad eum scripsit Aper, & cum non haberet pennas ut ad eum volaret, ipsique hanc felicitatem coram gratularetur, quid de ea sentiret in egregia & eleganti epistola testatus est, in qua ei dicit r perspicuum esse quam fortiter crederet in Christo, cui jam ab initio donatum esset pro Christo pati. s Eum hortatus est ut hanc persecutionem sustineret, quam ipse olim passus fuerat; t ut suos adversarios firmissima humilitate destrueret, eorum odium & obtrectationes potius vitæ moribus quam linguæ sermonibus confunderet, & ad Dominum silentio humilitatis & voce patientiæ loqueretur; deinde u venit ad illam admirabilem immutationem quam Dominus in Apro operatus fuerat; sub finem x cum hortatur ut diligentem se in profectu pietatis exhibeat, ut eadem affectione in Domino delectetur, qua in peccato fuerat delectatus; & addit y: *Impense rogo ut me in orationibus tuis implices, & quoties fuerit occasio, litteris revisere studeas*: illas animi reficiendi studio expetebat Paulinus; & maximo cumulabatur gaudio cum z eum in scientia spiritali proficere cognoscebat. Paulino libentissime obtemperavit Aper, & reipsa eum singulis annis ad Paulinum scripsisse videmus, Paulinus a enim Aprum sibi ea litterarum officia annuo commeatu pependisse dicit; ex quo etiam commercio duæ prodiere epistolæ quas Paulinus & Therasia ad Aprum & Amandam scribunt, quas ad annos 405. & 406. referimus; & quidem cum Barbari Gallias invaserint vergente anno 406. brevissimoque temporis spatio eas depopulati fuerint, cumque Honorio sublatas eas in ditionem suam redegerit universas Constantinus anno 407. videtur anno 406. aut saltem ineunte anno 407. tam grato Paulini cum suis in Galliis familiaribus commercio finis imponendus. Hæc de Apri vita, quem asserere non audemus eumdem cum Tullensi episcopo de quo pariter Annales nihil habent. Eum Martyrologia Usuardi, Adonis, & Bedæ, adscribunt in numero sanctorum Episcoporum 15. Septembris die. Templo quod ipse cœperat ædifica-

p Ibid.
q Ibid.
r Ibid. n. 2.
s Ibid. n. 2. & 7.
t Ibid. n. 5.
u Ibid. n. 7. & 10.
x Ibid. n. 11.
y Ibid.
z Ibid.
a Ep. 39. n. 1.

POSITITIIS.

1. JAm satis fuse de his quæ supersunt S. Paulini Operibus disseruimus in I. & II. Dissert. at multa excidere præclara sane monumenta. Etenim præter illius pro Theodosio Imperatore Panegyricum, cujus meminere S. Hieronymus in epist. 13. ad Paulinum de Institutione monachi, Cassiodorus lib. 2. divin. Institut. Gennadius in libro de Scriptor. Eccles. & Trithemius, ac ipse Paulinus in epist. 28. ad Severum n. 6. præter varias, quæ periere, Epistolas ad a Augustinum, b Hieronymum, c Delphinum Burdegalensem episcopum, d Venerium Mediolanensem antistitem, ad e Sulpicium Severum quatuor saltem, ad f Desiderium presbyterum, g Macarium, h Sanctum, & i Ausonium, aliosque complures; præter Homilias quas habuit ad populum, saltem ex quo creatus est Episcopus, dignas profecto quæ ad posteros transirent; Gennadius k multas eum ad Sororem litteras de mundi contemtu dedisse scribit; & Sacramentarium ei adjudicat, præclarum sane, si exstaret, antiquitatis monumentum, ex quo in administrandis Sacramentis veterem Ecclesiæ usum, & externas cæremonias colligeremus; Paulinum etiam composuisse Hymnarium testatur idem Gennadius, quem de S. Felice Natalitia carmina esse existimo. At inprimis liber *de Pœnitentia & de Laude generali Martyrum*, qui interiit, maxime desiderandus est, cum omnium Paulini operum præcipuum dicat idem ipse Gennadius; hujus quoque meminere l Trithemius & Bellarminus. Excidit præterea illius opus contra Paganos, quod circa annum 395. scribebat, ut Augustinus m didicisse ait, & quod vehementer desiderare se testatur. Sed & Gregorius Turonensis citat Paulini epistolam in qua S. Martinum plures SS. Gervasii & Prothasii reliquias accepisse legitur. Ex ipso Paulino n insuper colligimus eum latinitate donavisse quædam S. Clementis (Papæ) opera,

a V. Vit. c. 51. n. 3. & 4.
b Ibid. c. 36. n. 2.
c Ibid. c. 32. n. 1.
d Ibid. c. 37. n. 2.
e Ibid. c. 29. n. 1. c. 32. n. 2 c. 47. n. 1. & n. 3.
f Ibid. c. 47. n. 1.
g Aug. ep. 259. n. 1.
h V. Vit. c. 25.
i Auson. ep. 24.
k Gennad. Catal. c. 48.
l Trithem. & Bellarm. lib. de Scriptor. Eccl.
m Aug. ep. 31. n. 8. & ep. 42. n. 1.
n Paulin. ep. 46. n. 2. & Vit. c. 48. n. 2. & Not. 193.

De Epi-

rum ad beatorum pauperum sortem, quorum formam Christus accepit, revocaverit: quod quidem evenisse a primis annis, quibus divino se obsequio Marcella addixit, ex ipsa epistola conjici potest. Et inde si primum non susceperit Deo se vovendi consilium, contigit saltem ut casus ille, quicumque fuerit, acriores ad opera pietatis illi stimulos subdiderit, feceritque ut propositum suum & firmius teneret & liberius profiteretur. Hic tamen nonnulla reperire est quae ad extrema vitae ejus, & Romae ab Alarico expugnatae tempora, quibus vere *u* ipsa in corpore passa est, referri posse videntur. An vero duras adeo calamitates, & mala innumera quae tot ac tantis provinciis subeunda fuerunt, quaeque ipsa Romae expugnatio peperit, reticeret epistola? De hac calamitate testificatur Hieronymus *x* quod illam pauperem non fecerit, sed invenerit, nec ei eripere potuerit bona quae sponte semel dimiserat. Cujus sit haec epistola de qua agimus plane non liquet, nec in ullo MS. codice Paulini nomine inscribitur. Inter opera Hieronymi spuria recensetur, & merito, cum Hieronymianum stilum non redoleat. Ejus stilum *y* Erasmus sentit a Pauliniano non abhorrere, quippe qui suavis sit & pius, necnon Spiritus sancti gratia & caritate perunctus, locisque Scripturae abundans. Idem tulit judicium *z* Marianus Victorius. Hanc posuit Rosveydus in editione Operum Paulini *a*; sibi tamen in Notis *b* suis objicit Paulinum Nolae habitantem dicere non potuisse, ut hujus epistolae autor testatur, se *c* *in longinquo positum* a Marcella quae Romae vitam agebat; quam difficultatem solvere videtur, dum hanc sub conversionis Paulini initium scribi ab eo potuisse ex Hispaniis judicat. Illud tamen non facile admittimus, cum Paulinus nonnisi circa annum 390. multisque post annis ex quo Marcellae pietas emicuit, conversus fuerit. Ad eam tamen, quasi ipsa virtutis viam recens ingressa fuisset, scribit quasi autoritatem habens, quod cum Paulini humilitate parum convenit. Et ille profecto cum de divitiis & humana ambitione disserit, mea quidem sententia, de se ipso pauca retulisset. Itaque *d* Erasmi judi-

- t Ibid.
- u Hieron. ep. 16.
- x Ibid.
- y Erasm. ad ep. Hieron.
- z Marianus i ill. ibid.
- a Rosv. edit. p. 412.
- b V. Not. in App. ep. 1.
- c Append. ep. 1. n. 1.
- d Erasm. loc. cit.

cium ob stili suavitatem, tum ob materiam; egregia enim de institutione matrisfamilias praecepta recludit. Inscribitur *f* ad nobilissimam matronam quae inter honores seculi in conjugio constituta nupta erat viro, & illi *g* Christiano. *h* Aliquot jam ante annos continentiam sibi in animo proposuerat, & pudicitiam, absque pacto & consensu viri, nullo voto emisso servare coeperat. *i* Tunc temporis paganismus abrogatus nondum fuisse videtur, cum haec conscripta est epistola, *k* quam certe post tempora Joviniani missam fuisse constat. Itaque ea posset Paulino adscribi, quadrat enim tempus; & habet praeterea, si *l* Erasmo & *m* Sacchino credimus, multas Paulinianі stili notas: inest tamen in hac stili suavitate gravitas quaedam nimis a Paulini alacritate & volubilitate in dicendo aliena & locorum S. Scripturae diversa expressio, quam ut ei possit adjudicari isthaec epistola; etenim Sacchinus *n* ejus non esse censet, siquidem ait: *Nulla nobis satis videtur*.

Paulini Poema *o* Exhortatorium *ad Conjugem* ut se Deo dedicet, quod Rosveydus Paulinianis Operibus *p* inseruerat, ad ipsius Paulini stilum & sermonem satis accedere lector ipse in pluribus poematum locis animadvertet. Cum vero in quatuor MSS. codicibus Prospero tribuatur, in nullis Paulino, cujus historiae prorsus non respondet, Paulini foetum asserere non audemus. Egregium est sane illud poema & jucundissimum, poesis quoque aliis Paulini carminibus suavior liberius fluit. At quod istud carmen Paulino potest abjudicare, illud nempe est, quod universum orbem in ea generali eversione rerum & perturbatione describit, *q* quam expertum est ab anno 407. Occidentis Imperium. Verum Paulino tunc temporis non necesse fuit ut se & uxorem ad Christianam vitam hortaretur, & designaret *r* quomodo facultatibus suis uterentur. Arbogastus maximas in Occidente turbas fecit, cum anno 392. 15. Maii die juniorem Valentinianum strangulari jussit, & diadema Eugenio imposuit. At illud carmen haec non adumbrat. Habetur inter Prosperi carmina, cui Rosveydus & alii abjudicant, & Paulino tribuunt; a quibus dissentit *s* Labbaeus

- f Append. ep. 2. n. 2.
- g Ibid. n. 16.
- h Ibid. n. 27.
- i Ibid. n. 8.
- k Ibid. n. 28.
- l Erasm. T. 1 Hieron. p. 126.
- m Sacch. Hist. p. 733.
- n Ibid. & p. 734.
- o Append. carm. 1.
- p Rosv. ed. p. 643.
- q App. carm. 1. v. 5. & 7.
- r Ibid. v. 57. & seqq.
- s Labb. de Script. Eccl.

Illa *Felix errorum non diu* v. 32. manifeſte peccant in legem metricam, nec ſatis tamen video quid pro iis reponi debeat, nec qua ratione ſine alio libro emaculari poſſit; nec inducor ullo modo ut ab autore tam inſignem nævum profectum eſſe arbitrer, ſed ab inſcitis librariis. Iſta de *cantatis diro carmine corporibus*, manifeſte reſpiciunt ad manes carmine magico ſolitos evocari tumulis. *Sono ſago* videtur dixiſſe, *ſagarum carmine*: *Corpora cantata diro carmine & ſono ſago; devota buſtis*, id eſt, jam mortua. Vide num forte v. 75. legendum ſit. **D** *Carne interim terra data*, vel *Caro interim terræ data*; *Ne*, &c. Hoc carmen in feriis Paſchalibus conſcriptum putat [t] Barthius.

[t] Adverſ. Comment. lib. 34. c. 1.

3. Suſpicati ſunt quidam inter S. Auguſtini epiſtolas 126. (al. 45.) & 243. (al. 38.) noſtri Paulini eſſe; at refragantur Lovanienſes Theologi & RR. PP. Benedictini, quippe cum Poſſidius in Indiculo eas recenſeat c. 7. eaſque citans Beda vulgatus in 1. ad Timoth. 5. & in 2. ad Corinth. 5. 15. Auguſtini eſſe agnoſcat.

Jam vero nullus pene neſcit S. Ambroſii Vitam & ſex Carminum libros de Vita S. Martini olim falſo adſcriptos Paulino Nolano, ab **E** aliis Paulinis fuiſſe compoſitos, quorum prior tantum diaconus erat anno 411. cum Paulinus noſter jam pontificalibus infulis eſſet ſublimatus; alter vero ſcribebat circa annum 480. Hæc de Paulino autore Vitæ S. Ambroſii habet Baronius [u] ad annum Chriſti 397. §. 36. „Qui res ab Ambroſio geſtas conſcripſit Paulinus, longe alius a Paulino Nolano epiſcopo fuiſſe manifeſtiſſime declaratur ſua ipſius aſſertione: quod enim hoc tempore teſtetur ſe clericum minoris ordinis militaſſe in Eccleſia Mediolanenſi ſub cura, ut ait, Caſti diaconi, **F** Ambroſio autem fuiſſe a manu: Quis non videat hunc eſſe diverſum a Paulino Nolano jam ante quadriennium initiato presbyteratu, & hoc tempore in agro Nolano agente jam triennium, ibique firmiter ſubſiſtente? Decepit complures nomen: ſed & quod ambo viri iſti Auguſtino familiaritate conjuncti fuiſſe noſcantur, exiſtimarunt iidem hunc ipſum qui

[u] Baron. ad An. 397. §. 36.

qui libro 1. de Miraculis S. Martini c. 2. ſic ſcribit [y]: *Paulinus quoque beatus Nolanæ urbis epiſcopus, poſt ſcriptos verſu quinque libros de virtutibus ejus quas Severus complexus eſt, illa comprehendit miracula quæ poſt ejus geſta ſunt tranſitum*, id eſt in ſexto operis ſui libro. Et paulo poſt idem Gregorius ſubdit [z]: *Hæc Paulinus in ſexto operis ſui libro verſu conſcripſit, accepto a S. Perpetuo epiſcopo de his indiculo.* Is autem Perpetuus epiſcopus Turonenſis Eccleſiæ ſedem adeptus eſt [a] anno 64. poſt obitum Martini, ut teſtatur ipſemet Gregorius Turo- **D** nenſis l. 1. de Mirac. Martini c. 61. idemque Hiſtor. Francor. lib. 10. c. 31. ubi nomina epiſcoporum Turonenſium ordine referens ait [b]: *Sextus* (poſt B. Martinum) *ordinatur Perpetuus, de genere & ipſe, ut aiunt, Senatorio, dives valde, & per multas civitates habens poſſeſſiones.* Sed & [c] Sidonius Apollinaris lib. 4. epiſt. 18. ſextum a Martino antiſtitem Perpetuum nominat, & ejuſdem Perpetui meminit [d] Sigibertus in Chronico circa annum Chriſti 471. unde liquido conſtat aut hæc verba, *Nolanæ urbis epiſcopus*, ab amanuenſi quodam imperito addita & interpolata, aut Gregorium Turonenſem ſtupide lap- **E** ſum & ſibi contradicere. Si enim ſextus poſt Martinum epiſcopus ordinatus eſt Perpetuus anno poſt obitum Martini 64. ſub annum 470. & adhuc anno 472. vitam ageret, quomodo potuit Paulinus, qui anno 431. obiit, ad eum de Vita S. Martini librum ſextum ſcribere? Præterea libri ſex de Vita S. Martini non poſſunt eſſe S. Paulini Nolani, cum eorum librorum autor Paulini Nolani meminerit lib. 2. & ſe ejuſdem nominis eſſe teſtetur. Huic ſententiæ adſtipulatur Bellarminus lib. de Scriptor. Eccleſ. de S. Paulino Nolano Obſervat. 2. Sed & ipſa laudatio Paulini ſatis fidem facit eumdem **F** non eſſe qui ſcribit. An ille ſuperbiæ victor ac vanitatis, animo tam demiſſo de ſe ipſo venditaret [e], *Inſignis fidei quem gloria late extulit?* Et tamen devinctus præjudicio Juretus; *obſerva*, inquit, *hic Paulinum ſuæ ipſius fidei laudatorem videri.* Immo obſerva, quia tam magnifice de Paulino Nolano ſentit, hunc Paulinum Nolanum non eſſe. Ceterum proferre

alia

[y] Greg. Tur. de Mir. S. Mart. l. 1. c. 2.
[z] Ibid.
[a] Ibid. c. 61.
[b] Idem Hiſt. Franc.
[c] Sidon. Apoll. l. 4. ep. 18.
[d] Sigibert. Chron.
[e] Lib. 2. Vit. S. Mart.

& exactam præceptorum ejus custodiam provocat, allicit, atque incendit.

DISSERTATIO VII.

DE CAPTIVITATE

S. PAULINI.

Pro captivo vicarium se tradit Paulinus. Quo tempore hæc Captivitas acciderit.

1. De Paulino Nolano ab anno 414. ad annum 417. in historia nihil comperimus. Quod vero insigne caritatis exemplum de eo refert Gregorius M. illud huic intervallo adscribi posse videtur. Et quidem ad posteriora Paulini tempora referre non convenit, cum [a] satis habuerit virium ut hortum excoleret, & in hac exercitatione venusti vultus speciem quæ juventutis propria est præ se tulerit. Singulos autem annos ad annum usque 413. eo, quod in Galliis & cum Augustino habuit, commercio ita completo videmus, ut ejus absentiæ tempus cui annus saltem tribuendus est, non reperiamus. Videtur etiam Augustino notum & perspectum non fuisse tam illustre amici sui facinus, quod profecto in libro de Civitate Dei de eo locutus non tacuisset. Hæc summatim „ complectitur historia, cujus singulas partes „ describit [b] Gregorius M. lib. 3. Dialog. c. 1. „ Campaniam nimirum Italicam populantibus „ Wandalis, & plurimis in Africam captivis „ abductis, cum Paulinus in pietatis officiis rem „ omnem consumsisset, posceretque ab eo vi- „ dua, ut filium captivum sibi redimeret, se- „ ipsum pro illo in servitutem tradidisse, ac „ Wandalorum Regis genero in Africa colendis „ hortis se addixisse. Quem cum Wandalus in „ potestatem suam recepisset, hortuli curam ei

a Greg. M. Dial. lib. 3. c. 1.

b Id.

pos, [illegible]

C vero Rex Gensericus, quo regnante, huc adducti sunt, longe post Paulinum obiit. Ita in quibusdam hujusce historiæ partibus deceptum Gregorium fatendum est, ut quandoque contingit in gestis aliorum relatione traditis, licet verissimis; qua illud ratione se cognovisse asserit Gregorius. Post Procopium, [c] observat [d] Chiffletius, & merito, Gothos, Wandalos, Gepedes, Sarmatas, aliasque gentes, apud Scriptores uno nomine venire, quippe qui ex una omnes gente procreati, contemporanei, commilitones, iisdem instituti legibus, omnes pariter Arianæ hæresis fautores, linguæ quoque unius fuerint quam Go-

D thicam vocant. Itaque cum [e] Nola a Gothis capta sit anno 410. neque alii barbari Paulini temporibus in Campaniam venerint, nec venisse potuerint, huc referenda est magna illa captivorum turba quæ, ut refert Gregorius M., a Wandalis in Campaniam fuit abducta, quam addit & in Africam fuisse transvectam, utpote cum Wandali ibi diu sedem regni habuerint; at necdum illic tum dominabantur. Quamobrem longe verisimilius est captivos una cum exercitu Gothorum qui ex Italia in Gallias anno 412. & in Hispaniam

E triennio post transierunt fuisse abductos, vel illos aliis barbaris venditos fuisse. Fieri autem potest ut ille in cujus gratiam servum se tradidit Paulinus, hoc pacto in manus venerit Wandalorum qui ab anno 409. Hispanias incolebant. De principe vero cujus mortem prænuntiavit Paulinus inter tot varios illarum gentium duces qui Reges habebantur potuit aliquis nobis ignotus interiisse anno 415. vel 416. Paulini enim Captivitas ad ulteriora tempora extendi non potest.

3. Idatius in Chronico [f] circa annum 416. vel 417. agit de quodam Fredibaldo cujusdam

F gentis Wandalorum Rege, qui a Constantio sine prælio captus ad Honorium missus est: ille paucis interjectis diebus forsan & exstinctus est; qui casus si anno dumtaxat 417. evenerit, potuit tamen & a Paulino prædici sub finem anni 416. veluti proximus. Anno 415. Ataulphum Alarici levirum & Regem Gothorum mortuum legimus. Cum vero paulo ante

c Procop. Wandal. l. 1. c. 2.

d Chiffl. Paulin. illustr. p. 187.

e V. Vit. c. 51. n. 2.

f Idat. Chronic.

obiisse constat, priusquam Wandali in Africam transirent: quod confirmat Idacius. Procopius l ipse testatur ætatis suæ Wandalos id credidisse; neque Victor Vitensis aliique Scriptores in Africam alio duce quam Genserico venisse Wandalos significant. Si igitur sub Gunthario captivus factus est Paulinus, fuit certe in Hispania, non vero in Africa, ut contendit Baronius; atque ita dicendum erit m Paulinum annos natum 75. hortulanum egisse: quod nullo modo verisimile est.

l Ibid.

m Chiffl. loc. cit. p. 182.

4. Haud scio an alterius Paulini tempora, quem aliquanto post nostrum Paulinum creatum fuisse Nolæ episcopum ferunt, cum Gregorii narratione non melius convenirent; quæ licet ita se haberent, cuivis tamen tam illustre facinus, quod quidem tamquam insigne caritatis specimen omnibus proponendum est, non videbitur alteri tribuendum, quam illi a quo tanta divinæ caritatis opera sub ipsa conversionis initia cum eo veluti colludente gratia Paulini ad Pacatum narratio quæ historiam ibi complectitur de redemto a S. Paulino sui permutatione filio viduæ usque ad ejus ex Africa Nolam reditum, r contendit Baronius S. Gregorium ab Uranio hanc totidem verbis exscripsisse historiam quam inter Elogia dedimus. At illud Sacchino s non persuasit qui eam S. Gregorio M. semper adscribit, nec Chiffletio t qui Baronii argumenta & rationes optime refellit. Etenim ipse Gregorius u hanc de Paulini Captivitate historiam non ex cujusquam scriptis se excerpsisse dicit, sed a senioribus viris audiisse, quorum testimonio fidem denegare non potuisse fatetur. Si hæc acciderit Captivitas ab anno 414. usque ad 417. Augustinum hac de re jam ad Paulinum scripsisse non serius quam sub initium anni 417. credere par est, cum in epistola x 186. (alias 106.) circa medium ejusdem anni scripta nullum de hac Captivitate verbum faciat.

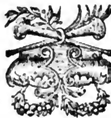
r Baron. A. 431. §. 195. in append.

s Sacch. Paulin. Vit. p. 721. 722.

t Chiffl. p. 179. 180.

u Greg. M. Dial. l. 3. c. 1.

x V. ep. 186. Aug. in ed. Bened. p. 663.

De Turcio Aproniano .

DISSERTATIO I.

ENS Turcia Aproniana celebris est apud veteres Latinos. Familiam vero Aproniana singulariter exquisitissima, ac nervosa eruditione post Glandorpium prosequutus est Em. Norisius in Cænotaph. Pis. Diss. 4. Cap. 2. §. 1. *Gens itaque Turcia Aproniana Asteria Romæ nobilissima fuit*, uti ibidem laudatus Cardinalis ait. Floruit sub Juliano Augusto L. Turcius Secundus Aproniánus Præf. Urbi, de quo apud Gruterum pag. 476. n. 7. Inscriptio habetur, itemque altera pag. 647. n. 6. Ad eumdem referenda est alia Inscriptio Gruteriana pag. 165. n. 2. Fani sita, quæ tamen hactenus cum errore proposita est, quasi DIVO AUGUSTO fuerit dicata. Veram lectionem exhibent Schedæ Ambrosianæ Bibliothecæ, eæque omnium vetustissimæ, e quibus multa mihi hausta fuere in ornamentum collectionis ineditarum Inscriptionum, quam justo volumine comprehensam, faventibus Superis, orbi communicare jam meditor. Sic autem se habet marmor, ejusque adnotatio:

Fani in arcu semidiruto convulso tormentis bellicis bello Pii II. contra Fanenses. MCCCCLXII.

DIVO AUGUSTO PIO CONSTANTINO PATRI DOMINORUM .

Subsequitur in medio marmore, ac infra quidquid apud Gruterum invenitur. Positum Augusto prius fuerat marmor; tum, uti frequenter contingit, eidem marmori copulata est altera Inscriptio, quam Turcius Secundus Asterius Constantino Magno dicatam voluit. Alii fuere Turcii Aproniani, aut Asterii, quos

Apronianus valedixit. Erat autem hic inter paucos Rufini Aquilejensis amicus, quam familiaritatem Melaniæ senioris, ac junioris officia conciliaverant, apud quas Rufinus primas honoris & existimationis tenebat. Hinc illius fautor effectus pravis etiam illius Doctrinis animum obstrinxerat. Anno Domini 399. ad Pammachium, & Oceanum Epistolam Hieronymus conscripsit, ubi quasdam Rufini sententias, calumniasque castigavit. *Verum*, ut Lib. 1. Cap. 2. Hist. Pelag. ait Em. Norisius, *statim ac Hieronymi litteræ Pammachio reddita sunt, earumdem exemplar Apronianus, qui in Rufini rem vigilantissime incumbebat, Aquilejam ad magistrum transmisit*. Ad hæc Rufinus duos e vestigio libros invectivarum in Hieronymum elucubravit, quos Aproniano nostro inscripsit. Sic autem incipit: *Perlegi scripta tua, Aproniane carissime, quæ ab amico, & fratre bono* (hoc est Hieronymo) *de Oriente ad virum nobilissimum Pammachium missa transmisisti ad me*. Nunc videamus, quæ ejus uxor. Palladius in Hist. Lauf. Cap. 134. hanc nobis notitiam servavit: *Vidi etiam*, inquit ille, *beatam Avitam Deo dignam cum ejus marito Primiano*. Ita in libris editis; at corrigendus locus, & pro *Primiano* legendum *Aproniano*. Heraclides in Paradiso, qui liber paucis mutatis idem est ac Historia Lausiaca Palladii, Cap. 39. ita scribit: *Avitam aliquam Deo dignam cum Apreniano quodam ipsius viro, & filia eorum Eunomia vidi*. Et hic error in nomine, ac legendum *Aproniano*, non *Apreniano*. Igitur Avita Paulino æque præsens, de qua sermonem inferius habebo, Aproniani conjunxerat. Ex ista duos ille susceperat natos, Eunomiam videlicet, ac Asterium puerum. De hoc primum videamus.

Quem simul unanimes vera pietate parentes
Infantem Christo constituere sacrum.
Ut tamquam Samuel primis signatus ab annis
Cresceret in Sanctis votis alente Deo.
Hunc puerum, & fratrem fecit pia gratia patri,
Nam pariter sancto flumine sunt geniti,
Quos natura gradu diviserat, hos Deus almo
Munere germanos in sua Regna vehet.

Vides hic Asterium memorari, qui una cum parente Turcio Aproniano, sacro Baptismatis fonte fuerat ablutus. Neque id quidem multo ante factum fuit, quod Asterii ætas non patiebatur, & observata nuper de Turcio non ferunt, qui dicitur *Vetus Senator Curia, Christo novus, qui novi ortus gloria* longe clarior evaserat. De hoc item Asterio forsan intelligendus ille versus:

Turcius ore pio, florente Suecrius ævo.

Turcius pater primum refertur, dein filius, qui Suecrius etiam appellatur, nisi Pinianum potius hoc nomen respiciat. Fateor cognomen istud satis peregrinum apud Romanos illo ævo fuisse, unde in suspicionem depravati textus facile trahor. Fortasse *Syagrius* legendum est, quod librarii nullo negotio in *Suecrius* convertere potuerunt; hujusque cognominis duos Consules habemus in Fastis anno 381. & 382. Gentem quoque Syagriam *Ecclesiæ thesaurum* appellat Ennodius in *Epiphanio*. Laudatus Cardinalis Norisius in Cœnotaph. Pis. Diss. 4. Cap. 2. §. 1. Idacium laudat in Chronico ad annum Imperii Honorii 26. hoc est Æræ nostræ 420., & ad annum 17. Valentiniani Tertii, nempe 440., iterumque Renatum Profuturum apud Gregor. Turon. lib. 1. Hist. Franc. qui duos Asterios memorant sub Honorio, ejusque successore Valentiniano, magisterio utriusque militiæ in Hispania perfunctos. Alius item Asterius anno Christi 449. Consul in Fastis legitur. At neminem ex his Asterium nostrum fuisse mihi lubenter suadeo, quippe a teneris, ut ajunt, unguiculis Deo Sacratus a parentibus iste fuerat, ac Sacerdotalem nutriebatur ad honorem, quemadmodum superius e Paulino didicimus.

beri, perfecte in certamine decertantes, in bona memoria vitam suam relinquentes. Idem Palladius Cap. 118. quum a Melania seniore Apronianum Fidei Christianæ redditum retulisset, hæc addit: *Persuasitque eumdem, ut contineret etiam cum sua uxore, ejus autem soror, Avita nomine.* Hinc discimus, Avitam senioris Melaniæ fuisse sororem, ac post ejus monita continentiam servasse. Nisi hic Palladii locus obstaret, *germanæ* vocabulum apud Paulinum ita explicassem, ut soror Albinæ supra memoratæ diceretur Avita; sed intelligere cogimur inde aut affinitatem, quæ illi cum Albina intercedebat, aut ætatis morumve inter easdem similitudinem, quam multiplicem interpretationem patitur vocabulum istud. Quum vero Melania senior Anno Christi 397. Romam redierit, Avitam, ac Turcium continentiam amplexos post illud tempus fatendum est, propterea que Eunomiam, & Asteriam illorum filios ante memoratum annum in lucem prodiisse. Heraclides in Paradiso iisdem verbis ac Palladius Avitam describit: *Avitam*, inquit, *aliquam Deo dignam cum Apreniano* (lege *Aproniano*) *quodam ejus viro, & filia eorum Eunomia vidi adeo placentes Deo, ut transferri ad cælestem vitam ante conspectum ipsius mererentur. Et ipsi enim jam ultimo fine naturæ nunc in Christo quiescunt, qui peccatorum quidem omnium nexibus absoluti sunt, divinarum autem rerum peritiam, atque notitiam semper habuerunt.* Constat igitur ex dictis, Eunomiæ parentes Turcium, ac Avitam fuisse. De illa sic loquitur Paulinus:

Et simul Eunomia æternis jam pacta virago
In cælo thalamis, quam matris ab ubere raptam
Festino placitam sibi Christus amore dicavit &c.

Illam inferius itidem memorat. Animadversione vero dignum in primis est, quod hic innuit Paulinus, videlicet Eunomiam, ac Asterium pueros ab infantia dicatos Christo: quem veterum Christianorum morem in notis aliquantulum illustravi.

Ceionii Albini filiam, qui Rufi Ceionii Volusiani frater fuit, ideoque in Cejoniam gentem referendam hanc illustrem mulierem censuit. Hæc ab illo eruditissime animadversa in quodam Opusculo. De Rufio Volusiano Inscriptionis fragmentum ineditum non pigebit e meis MSS. Schedis libatum apponere, quod etiam in justo ineditorum marmorum corpore, Deo favente, brevi per me referetur. Exstat illud in Lateranensis Basilicæ pavimento Romæ:

RUFIUS. VOLUSIANUS. V.C. X. VI.
RUFIUS. FESTUS. V.C. X V. SEPT.
SEBASMIUS PHILOS
. . . . PONT. M.
BRITTIUS. PRÆSENS. V. C. P.M.
EVACRIUS. PHILOSOPUS . . . . . .
FL. ATTICUS. V. C. . . . .

Melania senior femina perillustris, marito e vivis sublato, unicum reliquæ proli superstitem vidit filium, quem Poblicolam (an recte nescio) appellat Chiffletius V. C. e Soc. Jesu. Crevit iste, eximiam in Urbe nactus existimationem, opibusque clarus inter primos evasit. Omnia hæc Paulino debemus in Ep. 10. ad Severum, ubi multa de Melania, ejusque nato habet. Albinam iste deim conjugio sibi copulavit: unde etiam æstimare facile possumus, quanta hæc nobilitate polleret, quæ virum nobilissimum, & Consulibus avis illustrem, maritum fuerit nacta. Hisce ex nuptiis profecta est Melania junior, quæ Nolæ itidem aderat, & de qua sermo infra erit. Huic Melaniæ, ut Metaphrastes docet apud Surium die 31. Januarii, *fuit genus clarissimum, erant enim ejus parentes primi Senatus Romanorum.* Itaque vides & ex his verbis, quam illustria cunabula sortita fuerit sancta mulier Albina, de qua modo inspiciamus, quid Palladius retulerit. Hic in Hist. Laus. Cap. 118. ita loquitur de seni-re Melania agens: *cum autem suam quoque neptem confirmasset Melaniam una cum ejus marito Piniano, & catechesi instituisset Albinam nurum suam, uxorem autem filii sui, & persuasisset his omnibus vendere quæ habebant, Roma eos eduxit, & ad honestum ac tranquillum vitæ portum deduxit.* Cap. vero 120. de Melania senioris nepte verba faciens subdit: *Habebat autem secum*

quoque

Epistolam (quæ est 227.) ad *Albinum*, *Tinianum*, & *Melaniam*, qua se excusarat, quod eos convenire nondum potuerat. Hæc secundum magnum parentem Annalium acta Anno 409. seu serius, ut quibusdam videtur. Aliam etiam peregrinationem hi tres egregii comites suscepere Hierosolymam, ubi S. Hieronymum salutarunt; qui eodem tempore Alipio, & Augustino rescribens Epist. 79. addit: *Sancti filii communes Albinus, Apinianus, & Melania plurimum vos salutant*. Rosvveidus in notationibus ad Vit. Patr. pag. 1005. ad Albinæ hujus nomen hæc apponit: *De ea D. Hieronymus in variis Epistolis*. Sed parum recte; istam enim Albinam cum Albina Marcellæ matre confundit; quod tamen cavendum monuerat Baronius ad ann. 408. Vidisti supra in Epist. 227. Augustini, & nunc in prælaudata Hieronymi Epistola *Albinum* pro *Albina* dici. Baronius Albinam reponens corrigendos ait Codices; ac Rosvveidus pag. 703. in Not. ad vit. Patr. haud necessariam arbitratur hanc restitutionem, quandoquidem tum temporis feminarum nomina etiam terminationibus masculinis efferri solebant: quod Melaniæ exemplo probat, quæ *Melanium* quandoque dicebatur. Pace viri tanti mihi hæc sententia non sedet; dispar enim ratio, & dispar nominis origo. Latinis nominibus non adhæsit hic usus, sed quidem Græcis Latio illatis. Donatus Grammaticus Lib. 5. de gener. *Sunt alia*, inquit, *tono neutra, intellectu feminina, ut Phronesium, Glycerium, Sophronium, quæ mulieres sunt*. Priscianus etiam Lib. 5. nomina feminarum desinere in Um asserit, ut *Glycerium mea, Dorcium, & Philotium*. Hæc quidem omnia feminarum nomina, sed originem Græcam unaquæque sortita. Albina vero vocabulum Latinis e fontibus manans in Albinum converti non sine audacia, ac non sine patentis Amphibologiæ periculo potuit. Licuit id Græcis, at Latinis minime. Deinde nomina in exemplum adhibita tantum neutrius generis terminatione efferuntur; Albina vero masculinorum ad instar, ut pateat nullam inter eadem nomina institui posse comparationem. Sciendum porro est, Albinæ nomen lepidissimum primo, dein acre bellum inter docet Possidius eidem Sancto synchronus, ejus
C enim opera recensens Epistolam ita inscriptam refert *Albinæ, Tiniano, & Melaniæ*. Quin & *Albinam*, non *Albinum*, Cl. PP. Benedictini in egregia S. Augustini editione annis proxime præteritis instructa legunt, eamque lectionem quorumdam MSS. auctoritate firmant. Igitur non Albinus, sed Albina, legendum ubique, & Baronio emendanti acquiescendum.

D

De Therasia.

DISS. V.

IN optimo Codice, unde S. Paulinum redivivum feci, ita sunt distincta verba, ut legatur *compar & haerasia*. Sed quænam est hæc Hærasia? Ego hujusmodi feminæ mentionem nusquam invenio. Emendandus itaque Codex, & sic legendum: *compare Therasia*, aut *cum pare Therasia*. Similem Paulini versum habeo in Epist. 12. ad Severum, ubi
E ait:

——— *Post longa revelat*
Secula Protasium cum pare Gervasio.

Erat hæc Paulini nostri fida, ac pissima conjux in Seculo, quæ cælibatum postea una cum illo professa sibi castæ ac religiosæ vitæ elegerat institutum, viro Presbyteratus munia sancte relictura. Idacius in Chronico ad annum Honorii xxx. hæc habet: *Paulinus nobilissimus, & eloquentissimus, dudum conversione ad Deum nobilior factus, vir Apostolicus, Nola Campaniæ Episcopus habetur insignis, cui Therasia de Conjuge facta, Soror testimonio vitæ beatæ æquatur, & merito*. En ut ejus castitatem extollit Ida-
F cius, quum *de Conjuge* illam Paulini *Sororem* effectam asserit. Gennadius quoque de Script. Eccles. Epistolarum plurium meminit, quas *ad Sororem de contemtu mundi* Paulinus scripsit. Hanc autem Sororem non aliam forsan fuisse, quam conjugem Therasiam, autumo, ad quam etiamnum Carmen hac de re exstat S. Prospero male a

qui-

De Piniano.

DISS. VI.

CElebre istius nomen est in Ecclesiastica Historia. Ejus tam res gestas quam brevissime licebit expediam. Piniani familiam præclarissimam fuisse testatum nobis Paulinus reliquit, nam a Valerio Poplicola, qui inter primos Urbis Consules numeratur, prodibat. Valeriæ genti igitur Pinianus fuerat adscriptus. Paulinum audire juvat:

Huic propinquat socius æquali jugo,
Ævo minor Pinianus, par fide,
Et ipse prisco sanguine illustris puer,
In Principe Urbe Consulis primigenus.
Valerius ille Consulari stemmate
Primus Latinis nomen in Fastis tenens,
Quem Roma pulsis Regibus Bruto addidit,
Valerj modo hujus Christiani Consulis
Longe retrorsum generis auctor ultimus &c.

Audis Pinianum *primigenum*, hoc est primogenitum Consulis cujusdam diei? Hoc idem asseritur in Melaniæ junioris Vita apud Surium 31. Januar. his verbis: *Erat autem ejus sponsus & genere, & ætate, & aliis omnibus cum Melania conferendus, natus quidem ex Consulibus, & modo excedens ex ephœbis. Sponsi autem nomen erat Apenianus* (hoc est *Pinianus*) *agens annum circiter decimum septimum*. Sed quis iste Consul? Utique me in tenebris derelictum fateor. Fasti silent, Scriptores ne verbum quidem. Palladius tamen in Vit. Patr. cap. 119. *Pinianum* asserit *Severi filium*, *qui erat ex Præfectis* (legendum potius *Exprafectus*) Heraclides quoque in Paradiso cap. 49. *Severi Expræfecti filium* appellat. Contra laudatus Auctor Vitæ S. Melaniæ Severi fratrem facit; sic enim loquitur: *Sed gravem quidem adversus eos machinam Apeniani* (scilicet *Piniani*) *fratrem admovet Severum, per quem existimabat sese solida eorum mentis turrim esse labefacturum. Hic ergo Severus cum esset frater, factus erat inimicus.*

C patrem ejus Consulatu ordinario illustrem fuissemus nacti; anno siquidem Christi 381. & 382. Syagrii duo (& quidem inter se distincti, ut vult Cl. Pagius in Proleg. ad Diss. Hypat. num. 27.) hujusmodi munere sunt aucti. Quod si verum foret, *Valerius Syagrius Pinianus* appellandus esset, & ex iis Consulibus alter in ejus patrem admittendus. Quum tamen multa obstare posse conjecturæ huic non ignorem, monuisse tantum mihi sit satis; meliora ab aliis argumenta expectentur. His visis profecto patet, Pinianum nostrum Valerium quoque fuisse nuncupatum. Magnus Annalium parens Baronius ad A. Ch. 485. ex Co-
D dice Vaticano litteras Valentiniani Imp profert ad Pinianum Urbis Præfectum super Syricii Summi Pontificis electione scriptas. Eidem Piniano inscriptæ sunt lex. 13. de Medicis, & Professoribus C. Theod. data A. 387. l. 4. C. Th. de Principib. agent in reb. eodem Anno data, & l. 13. C. Th. de Privileg. eor. qui in S. Pal. mil. Anno 386. promulgata. Hunc Pinianum Baronius, & Gothofredus in animadvers. ad hasce ipsas Leges eumdem arbitrantur ac nostrum, nempe Pinianum junioris Melaniæ maritum: quod idem repe-
E tit celebris hic Juridicus in Prosopogr. Cod. Theodos. Sed parum solide opinari tantos viros evincam. Ante Majum Anni 399. e vivis excessit Poplicola (uti eum vocat Chiffletius) Melaniæ junioris pater, ac Piniani socer, uti egregie in quodam opusculo probat Clariss. Card. Norisius. Scriptor vero Vitæ S. Melaniæ eamdem narrat una cum conjuge Piniano de vita cælibe ineunda cogitasse, sed a Melaniæ parente proposito tam sancto obviam itum. Subdit Auctor ille: *Eis quidem e vivis excedit Melaniæ pater; illi vero cum amotus esset is, qui prohibebat, quando Deo visum est, & tempus*
F *vocabat, statim quidem exeunt a magna Civitate, urbanam multitudinem, & tumultus valere jubentes. Eis autem quando hanc Angelicam inceperunt vitæ formam, ætas erat, Apeniano quidem 24. annorum, Melaniæ autem 20.* Igitur si ab Anno Ch. 359. sex annos retro numeres, quibus Piniani cum uxore matrimoninm stetit, venies ad annum 393. quo ipse Melaniæ nupsit,

agens,

Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.

Hoc certe *Piniadæ* vocabulum Pinianum denotat Piniani filium ad Patronomycorum nominum normam. Vidimus igitur Pinianum sibi matrimonio copulasse juniorem Melaniam. Sex autem annos simul connubium tenuere, post quos continentiam amplexi, vastisque renuntiantes opibus, quibus omnes præter unum Imperatorem vincebant, pauperum subsidio universa dicarunt. Hæc tum Palladius, tum Auctor vitæ S. Melaniæ produnt, apposite ad ea, quæ Paulinus canit:

Et in hoc parentis aliquid illius refert
Puer iste Christi Consulatum militans,
Quod liberandis consulens munus pium
Redemptionis opere dispensat Deo &c.
Nam & libertorum plurimis cervicibus
Servile sanctis opibus expellit jugum,
Quos ære vinctos in tenebris carceris
Absolvit auro de catena fœnoris.

Reliquas vero Piniani V. C. res gestas, quomodo Tagastam profectus, turbas populi eum sacris initiatum volentis fuerit expertus, quomodo Hierosolymam, ac dein Constantinopolim peregrinationem instituerit; penes Baronium invenies A. Ch. 409. 419. nisi quod errores Annalium aliquot in Chronologia patrati ex Historia Pelagiana Norisii Cardinalis Clarissimi sunt emendandi. Unum addere lubet, nempe *Apenianum* a quibusdam, ab aliis *Alpinianum*, & a nonnullis *Pinianum* appellari virum hunc nobilissimum. Sed falluntur omnes. Verum ejus nomen Pinianus fuit, quod apertissime Paulinus exprimit, dum super ejus nomine ludens Pino eum comparat. Sic autem ait:

Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi,
Cui Deus a pinu nomen habere dedit,
Natus ut æternæ vitæ puer a bore ab illa
Susciperet nomen, qua sine fine viret.
Pinus enim semper florente cacumine perstat &c.

Augustinus ita carum habuit Pinianum, ut illi duos dicaverit Libros adversus Pelagianos. Hieronymus etiam amicissime illo est usus, ac idcirco virum sui temporis clarissimum appellare fas erit. Nunc ad ejus uxorem Melaniam nos recipiamus.

nia implevit; eo siquidem anno ejus pater vivere destitit, qui piis conjugum votis semper C obstiterat. Id in superiori Diss. innui, nunc autem ut anachronismum tollamus Cl. viri Jo. Baptistæ le Brun, qui postremam operum S. Paulini editionem adornavit diu a me quæsitam, & nondum obtentam, in emortualem annum patris Melaniæ diligentius inquirendum duco. Ejus obitum expressit S. Paulinus Ep. 44. ad S. Augustinum, a quo deinde responsum accepit, nempe Epistolam 250., in qua in primis hæc animadvertenda scribit magnus Doctor: *Proinde ad istam lætitiam, quæ vobiscum est, Frater Possidius, cum ex ipso audieritis, quam tristis cum causa compulerit, hoc me verissime cognoscetis &c.*

D Tristis causa, quæ Possidium Episcopum ad navigandum in Italiam compulit, traditur ab eodem Augustino in Ep. 202. ad Nectarium. Ethnici Calamæ in Numidia degentes Possidium ipsum inibi Episcopum impetu facto ad necem quæsiverant: quod facinus scribit Augustinus perpetratum *adversus recentissimas leges* contra Paganos ab Imp. Arcadio, & Honorio latas. Leges porro, quarum meminit Augustinus, promulgatæ fuerunt 14. *Kal. April. Manl. Theodoro Cos.* hoc est A. C. 399. ut idem testatur Lib. 18. de Civ. Dei Cap. 54. & a Cod. Theodosiano docemur. Rursus ex Augustini Epist. ad Necta-

E rium 254. tempus navigationis Possidii elicitur; ibi enim ait: *Nam ego rescripseram, cum adhuc nobiscum esset, neque navigasset Sanctus Frater, & Coepiscopus meus Possidius. Has autem, quas mei causa illi dignatus es reddere, accepi VI. Kal. April. post menses fere octo, quam scripseram.* Igitur Possidius post Kal. Junias, quo tempore adversus ipsum ex Augustino discimus tumultum fuisse excitatum, A. Ch. 399. in Italiam transmiserat, & Africam altero anno ante VI. Kal. Apr. repetierat. Augustinus itaque Epistolam 250. ad Paulinum rescripsit An. 399. quo eodem

F Paulinus Epistolam ad ipsum dederat quadragesimam quartam, obitumque patris Melaniæ nostræ denuntiarat. Hæc eruditissime ab Amplissimo Card. Norisio in quodam libello observata. Ad Annum ergo 399. referenda est Epistola laudata Paulini, non ad 409. uti arbitratus est recens Paulini illustrator Brunius. Quamobrem eorum Anno 399. Melania, ac Pinia-

Nam puer hinc Melani conjux in corpore Christi.
Piniadæ Melani cum fœdere par benedictum.

Augustinus quoque Epistolam 227. ita inscribit: *Carissimis fratribus Albinæ, Piniano, & Melanio.* Palladius quoque hunc titulum præfert Cap. 117. περὶ τῆς μακαρίας Μελάνης, *de beata Melanio.*

De Æmilio,

DISS. VIII.

Tandem ait Paulinus: *Æmilius veniat a cimus.* Vivebat hisce temporibus, hoc est A. Ch. 406. Æmilius vir piissimus, ac uti illum appellat Metaphrastes in Vita S. Johannis Chrysostomi, Episcopus Beneventanus. Ughellus hinc illum retulit inter Ecclesiæ Beneventanæ Antistites. Maxima isti cum Paulino familiaritas intercessit, atque idcirco eumdem his versibus innui nemo negabit. Anno 405. ut scribit Baronius, legationem Constantinopolim suscepit Æmilius in causa S. Johannis Chrysostomi, quo Innocentii Papæ, aliorumque epistolas tulit. Theodorus Diaconus Ecclesiæ Romanæ in Dialogo apud Palladium ita ait: *Acceptis igitur Sancti viri Æmilius, & Cythegius, & Gaudentius Episcopi una cum Valentiano, Bonifacioque presbyteris, Imperatoris Honorii, & Papæ Innocentii, & Italiæ Episcoporum Chromatii Aquilejensis, & Venerii Mediolanensis, ac reliquorum Episcoporum Epistolis, una & commonitorio Concilii totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim concessere.* Similia item habet Metaphrastes in prælaudata Chrysostomi vita. Verum non minus ex hujusmodi legatione celeber Æmilius evasit, quam ex Paulini nostri carminibus. Julianus Memoris Capuani Episcopi filius, qui postea petulantissimus acerque Pelagiani Dogmatis propugnator est factus, & in S. Augustinum aculeatis debacchatus est libris, uxorem jam duxerat. Has nuptias præsentia sua honestavit una cum Memore Juliani parente Æmilius Episcopus, & Paulinus eleganti Epithalamio cecinit. Inter alia sic loquitur noster:

Diligat, & pulchram lumine cordis ames.
C *Auxilioque viri divino munere factam*
Lector cœlesti discet ab Historia.

Julianus deinde, aut sublata e vivis uxore, vel ex mutuo consensu ab eadem sejunctus inter Diaconos nomen suum dedit. S. Augustinus ad Memorium ejusdem Juliani patrem in Ep. 131. ait: *Nam superiores quinque vix filio nostro, & Condiacono Juliano (quoniam & ipse jam nobiscum commilitat) lectione, & cogitatione digni videbuntur.* Hoc autem quo Anno scriptum a S. Augustino fuerit, ejusdem Epistolæ verbis exploratum redditur: *Nimis autem*, inquit, *ingratum, ac ferreum fuit, ut te qui nos sic amas,* D *hic sanctus frater, & collega noster Possidius, in quo nostram non parvam præsentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret.* Possidium in Italiam ex Africa transmittentem litteris suis Augustinus instruxerat, ut in ipsius Memoris, sive Memorii familiaritatem concederet. Porro navigavit iste post Idus Junias A. 399. uti in superiori Dissertatione satis ostendi. Igitur ante hunc annum Julianus non nuptias modo cum Ia celebrarat, verum etiam ab iis solutus Diaconatus muneri sese obstrinxerat. Hinc videas, quam parum bene Garnerius in laudato libro Æmilium e vivis sublatum, antequam Epithal- E lamium Paulinus pangeret, poeticaque fictione præsentem nuptiis Iuliani a sacro vate confictum fuisse arbitretur. Et quamquam, si carmina consulantur, hujusce somnii statim fundamenta subsidant, adhuc e nostris calculis male sibi constare eruditissimi viri sententia deprehenditur, quum Æmilium etiam post hujusmodi nuptias vixisse e Paulino doceamur. Em. Card. Norisius in præclarissimo opere Hist. Pelag. lib. 1. cap. 18. Juliani res prosequitur, ubi erudite pro more illum Eclanensem postea Episcopum factum evincit, simulque Æmilium nostrum Iæ, quæ Iuliano uxor F contigerat, parentem statuit. Verum parcat Clarissimus Cardinalis, si ad ejus opinionem facile non accedam. Quibus fundamentis hæc ejus sententia nitatur, non video. Hinc fortasse tamen assertum suum amplissimus scriptor promovit. Ait Paulinus:

Infula Pontifices divino jungit honore,
Humano pietas jungit amore patres.

Hanc

Sancta Sacerdotis venerando pignora pacto
Junguntur ———————— C

Si Episcopi filia Ia quoque fuisset, cur *Sacerdotis*, non *Sacerdotum pignora* Paulinus vocasset? Sic infra *Sancta Sacerdotis nurus*, &

Gentis Apostolicæ filia facta domo,

hæc mulier dicitur. Profecto Iam *gentis Apostolicæ filiam* tunc fieri, non antea extitisse proditur. Nusquam patris nomen Æmilio; Memori vero passim occurrit, ad quem unum etiam votorum suorum summam Paulinus refert:

Christorumque domus sit domus hæc Memoris.

Sed & animadvertenda sunt sequentia carmina, e quibus facile colligas, Æmilium Memoris fratrem fuisse. Audi: D

Surge Memor, venerare patrem, complectere fratrem,
Uno utrumque tibi nomen in Æmilio est.
Junior, & senior Memor est; mirabile magni
Munus, opusque Dei: qui minor, hic pater est.
Posterius natu senior, quia Sede Sacerdos
Gestat Apostolicam pectore canitiem.
Filius est, fraterque Memor &c.

Frater Memoris Æmilius erat, sed natu minor, ac idcirco dicitur *junior*. Ante Memorem Episcopatus infulas obtinuerat, ac inde *senior*, *paterque* appellatur. Solemne quidem Episcopis fuit se *fratres* invicem appellare, ideoque interpretetur quispiam vocari *fratrem* Æmilium, quia Episcopus, & quia senior Episcopus, *patris* appellatione illustrari. Verum enim vero quis non videat florem in Antithesi propositum hujusmodi interpretatione labefactari? Siquidem de innumeris Episcopis usurpari sensus iste posset, quum passim hic junior, ille vero senior ad Episcopatum promoveantur. Superest igitur, ut Memoris germanus frater Æmilius foret, quod Paulini eloquentiæ magis consonum elucet, atque ab illo *mirabile magni munus opusque Dei* dicitur. Quod si verum est, qui possumus Iam facere Æmilii sobolem Juliano nuptam, nimirum patruelem patrueli? Sub Christianorum legibus interdicta perpetuo fuit conjunctio in secundo consanguinitatis gradu, & si S. Ambrosio in Ep. 66. fidem habemus, neque apud Hebræos in usu fuit. Concilium Epaonense Anno Epochæ nostræ 517. coactum

DISS. IX.

Franciscus Sacchinus V. C. e Soc. Jesu Vitam S. Paulini olim scriptis mandarat. Dignus profecto fœtus erudito viro, qui tanta tamen animi demissione præclarum opus in lucem proferri est passus, ut scriptoris nomen silentio tegeretur. Hanc autem Vitam in editione operum Paulini Rosvveydus Anno 1622. nobis communicavit, illamque iterum prælo subjecere nuperi Typographi Parisienses. Verum quia nondum innotuerant Poemata quatuor, quæ mihi primum prodere contigit, non pauca ibi desideres, quæ nostro stylo supplenda erunt, quædam etiam illic invenias, quæ sint castiganda. Aggredior itaque ad opus, ut Episcopi tanti memoriam seris seculis clariorem efficiam, quod potissimum Natalis XIII. beneficio facile præstiturum me spero. Paulinorum familia inter præcipuas Urbis olim censebatur. Illustrium virorum series, Magistratuum copia, immanisque opum cumulus clarissimæ gentis gloriam commendabat. Ex ista prodiit Paulinus noster, qui tamen in Aquitania lucem primam adspexit. Seu Burdigalæ, seu Hebromagum ei cunabula præstiterint, certe in ea provincia est natus. De hoc dubitavere nonnulli, sed apertissime convincuntur, Uranius Presbyter Paulino coævus in Epist. ad Pacatum de obitu Paulini ait: *Igitur S. Paulinus Episcopus Burdegala oppido Galliarum oriundus fuit*. Ausonius etiam ejus primis in annis præceptor id innuit Epist. 21. Sed ipsum audiamus Paulinum, quo nullus testis melior. Se puerum fatetur ille in Italiam e Gallia migrasse:

Nam puer Occiduis Gallorum advectus ab oris &c.

Et clarius infra:

Ergo ubi bis terno ditionis fasce levatus
Deposui nulla maculatam cæde securim,
Te revocante soli quondam genitalis ad oram
Sollicitæ matri sum redditus.

Solum hoc genitale, cujus meminit Poeta, Gallia est, cui propinquos appellat Hispanos, ac Pyreneos montes. Idcirco subjicit:

post quinque Provinciarum constitutionem permansisse ex Uranio, ipsoque Paulino discis. Quin & idem Sulpicius Severus Nitiobrix, videlicet Aquitanus Lib. 2. Hist. *Gallias nostras*, inquit, *Saturninus Arelatensium Episcopus homo impotens premebat*. Infra: *Illud apud omnes constitit unius Hilarii beneficio Gallias nostras piaculo hæresis liberatas*. Vetus Notitia Σατραπειῶν, sive provinciarum, quæ in antiquis membranis Ptolemæi libris subjuncta legitur, & a Salmasio refertur pag. 611. de Eccl. Suburb. in Europa recenset Γαλλίας Ἀκουιτανίας. *Galliam Aquitaniam*. Alia aggerere non vacat. Modo honores in Paulinum collatos inspiciamus. Primum Senatorum albo adscriptus fuit. Ausonius Ep. 25. ad ipsum in Hispania degentem scribens ait:

Ergo meum, patriæque decus, columenque Senatus
Bilbilis, aut hærens scopulis Calaguris habebit?

Uranius in ejus vita scribit: *Taceamus generis nobilitatem, paternis, maternisque natalibus in Senatorum purpuris admirabiliter purpurantem*. Ipse Paulinus Nat. XIII.

Quid simile his habui, cum dicerer esse Senator?

Ad Consulatum etiam provectus est Paulinus. Unum tamen adhuc hujusce rei testem Ausonium habuimus. Inquit is Ep. 20.

Paulino Ausonius. Metrum sic suasit ut esses
Tu prior, & nomen prægrederere meum.
Quamquam & Fastorum titulo prior, & tua Romæ
Præcessit nostrum sella curulis ebur.

Ep. dein 24.

Paulinum, Ausoniumque viros, quos sacra Quirini
Purpura, & auratus trabeæ velavit amictus,
Non decet insidiis peregrinæ cedere Divæ.

Ep. quoque 25. ad eumdem Paulinum in Hispania constitutum:

Hic trabeam Pauline tuam, Latiamque Curulem
Constituis? ——————

Quum tamen de Paulini Consulatu ne verbum quidem faciant Auctores reliqui, ipsique omnino Fasti conticescant, hinc nonnulli hujusmodi dignitatem Paulino abjudicant, Ausoniique verba quibusdam responsionibus eludere conantur. Sed en ipse Paulinus pro se loquitur S. Felicem alloquens:

Te Duce, fascigerum gessi primævus honorem
Teque meam moderante manum, servante salutem,

ipso Paulino eruditissimus scriptor [illegible]
Quum enim is fateatur se ab humanis abstinuisse
C cædibus, suæque dextræ moderamen a S. Felice tributum, utique non honorem tantum Consulatus, verumetiam potestatem prætulit, quæ verum Consulatum comitabatur. Honorarii Consulis insignia describit Senator lib. 6. Variar. Ep. 1. In ea autem formula hæc habentur: *Sed nunc sumitis ista felicius, quando nos habemus labores Consulum, & vos gaudia dignitatum*. Et infra: *Pinge vastos humeros vario colore palmatæ; validam manum victoriali scipione nobilita; lares proprios etiam calceis auratis egredere; sellam Curulem pro sua magnitudine multis gradibus enisus ascende, ut in otio subjectus merearis,*
D *quod nos per maximos labores assumimus imperantes*. En Consulibus honorariis nulla potestas, nullum in hominum vitas jus conceditur; ecce nulla fascium gestatio tribuitur, quum alioqui Paulinus *honorem fascigerum* a se gestum affirmet. Honorarius idcirco Consul a Procopio Lib. 3. de Bello Gothico ὕπατος καλούμενος μόνον, *Consul nomine tenus* appellatur, ac in otio jacere a Cassiodoro dicitur. Deinde, quæso, hujusmodi Consulum nomina Fastis umquam indita fuisse ostendatur; certe exemplum non proferetur, quum interea ex Ausonii verbis supra laudatis Paulinum eisdem inscriptum
E sciamus. Igitur honorarius Paulini Consulatus procul amandetur; ipsumque, si non ordinarium, saltem suffectum admittamus. Nolim tamen præterire duos versus, qui non parum luminis Consulatus hujusce tempori videntur affundere. Hi autem sunt:

Tunc etiam primæ ....libamina barbæ
Ante tuum solium, quasi te carpente, totondi,

Postquam Consulatus sui meminit, subjicit hæc verba Paulinus, quibus docet se Nolæ ante S. Felicis sepulcrum primam barbam posuisse. Id vero post Consulatum peractum contigisse rerum series, quæ secundum tem-
F porum ordinem in hoc Natali digesta cognoscitur, manifeste innuit. Quod si verum, videamus quo ætatis anno primam barbam juvenes Romani tonderent. Macrobius Paulino coævus Lib. 1. in Somn. Scipion. Cap. 6. de septenario numero disputans *post ter septennos annos* barbam poni solitam docet: quæ sententia apud

erudi-

Campaniæ Consularem factum arbitror. Sub Augustorum Imperio Provinciæ plures adhuc Senatus regimini suberant, quæ aut Proconsulares, aut Consulares appellabantur. Priores uti omnium præclarissimæ viris dignissimis a gesto Consulatu Ordinario plerumque administrandæ tradebantur. Consulares verorum iis, qui Consulatum peregerant, tum iisetiam, qui minime. In examen revocare non vacat, an satis certa sit Bulengeri sententia dicentis Lib. 4. Cap. 36. de Imp. Rom. *Consulares personæ dicuntur ob Consulatum gestum, non ob Provincias Consulares.* Certe, ut ajebam, Consulares non pauci fuere, quibus numquam Consulatum gerere contigit. Campaniæ suus Consularis erat, isque adeo præstans fuit, ut ad ejus similitudinem ceteri Consulares officium haberent, uti nos docet Notitia Imperii Occidentalis. Paulinum itaque non alium quam Consularem fuisse Campaniæ mos ille etiam tum servatus suadet, ut post gestum Consulatum viris Clarissimis regenda Provincia commendaretur. Ipse idcirco Paulinus se Campanis in locis habitacula fixisse, & singulariter Nolana in Urbe consedisse significat. Diximus supra, firmiorem nobis Chiffletii sententiam videri, nimirum A.Ch. 378. Consulatum a Paulino gestum. Id autem nunc uberius elucescit. In secundo Natali ita ipse ad S. Felicem:

—————— Tria tempore longo
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram vota tibi, coram mea corda dicavi.

Incidit Natalis secundus in Annum 395. Si tria lustra, hoc est annos XV. retro numeres, ad annum venies 380. quo Paulinus se Nolæ adfuisse testatur. Eo igitur anno Campaniæ Consularis erat, ac S. Felici sua corda dicavit. Certum vero mihi videtur & anno superiori, videlicet 379. profectum in eamdem Provinciam Paulinum; idcirco enim Anno tantum 380. solemnitati S. Felicis se præsentem adstitisse ait, quia Anno 379. tam matúre ad novam dignitatem advolare non poterat, ut Sancti Martyris festo diei interesset.

… affirmare potuerit, non video. Si hujusmodi conjecturis agendum, nil obstat quin Paulinum etiam Præsidem Epiri novæ faciamus, siquidem ad Paulinum quemdam hac dignitate affectum Anno 372. rescriptum Valentiniani senioris exstat in C. Theod. l. 22. de Episcopis. Multo potiore argumento eum Præfectum Augustalem faciemus, quum in eodem Codice legantur l. 10. de Fide testium, & l. 22. de susceptoribus Annis 385. & 386. Paulino simili munere functo inscriptæ. Quod tamen affirmare non ausus est Magnus Annalium Scriptor. Igitur quum Paulinus ipse, qui alioquin honores suos exprimit, hanc dignitatem sibi nequaquam afferat contigisse, a Baronii sententia discedendum puto. Minus placet Chiffletius, qui ceteroquin in Historia Pauliniana multum debemus, quum Parte 2. Cap. 2. Paulini Illustr. ex laudatis Legibus docere conatur, Paulinum nostrum Anno 380. Prætorem Urbanum fuisse constitutum. Legum harum inscriptiones ita sunt conceptæ: *Ad Paulinum P. V.* quæ verba etiam minus eruditi *Præfectum Urbi* interpretantur, non vero *Prætorem Urbis*. Ex hac opinione in alteram se præcipitem Chiffletius dedit; statuta enim hac imaginaria Paulini Prætura eum necessario Ædilem Curulem fuisse opinatur; Ædilitas enim, ut observat Paulus Manutius lib. de leg. Rom. Præturam Urbanam biennio præcedere solebat. Sed suismet calculis jugulatur V. C. siquidem *Ædilitas Præturam biennio antecedit, ac Prætura item biennio Consulatum*, ut animadvertit idem Manutius eodem lib. Rosinus, ac Dempsterus Antiqu. Rom. Lib. 7. Cap. 9. & alii Romanam eruditionem scriptis prosequuti. Si ergo Paulinus Anno 378. Consul processisset, uti opinatur ipse Chiffletius, quomodo eodem etiam Anno Ædilis Curulis fuisset, annoque postea 380. Prætor Urbanus? Est hoc Romanarum dignitatum ordinem invertere. Verum, uti supra dicebamus, Paulinum quemdam Præfectum Urbi leges illæ clarissime loquuntur, non Prætorem Urbanum; & neutrum exstitisse Paulinum nostrum ipsiusmet silentium

ministravit. Quamvis enim l. 4. ad Legem Jul. de Ambitu C. Th. *Consularitatis fasces iterare* fuerit interdictum, & biennio tantum, aut summum triennio munus hoc durasse credendum sit, attamen nil inde adversus nos eruitur, quum Anno tantum 416. sub Honorio, ac Theodosio illud emanaverit rescriptum, quin imo hujusmodi munera iterari consuevisse (faciente tamen veniam Principe) eadem in Lege asseratur. Verum quidem est, Consularibus etiam jus fascium fuisse concessum: quod ex laudata nuper Lege deprehenditur, & ex aliis Legibus docet Gothofredus in Notit. Dignitat. Videri propterea posset *bis ternos fasces* iis concessos ad Consulum differentiam, quibus, ut inquit lib. 4. Silius,

Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces.

Sentiant eruditi, quod magis sanum putant; ego non moror. E Campania igitur in Gallias processit Paulinus, ubi adhuc in vivis ejus mater agebat. Sequitur Poeta:

——————— Inde propinquos
Trans juga Pyrenes adii peregrinus Iberos.

E Galliis in Hispaniam migravit Paulinus, ibique diu constitisse videtur. Sacchinus Vitæ Paulinianæ eruditissimus Scriptor Natalis XIII. cognitione destitutus ita scribit: *Aliquamdiu Romæ vixit. Inde per Annos ferme quindecim peregrinatus est per Italiam, Galliam, Hispaniam, terra marique, partim publicis rebus, partim (nisi me conjectura fallit) domesticis occupatus.* Non Annos XV. peregrinatus est Paulinus, quum illum in Campania Consularis munus per aliquot coercuerit annos. Deinde nimis amplificatur ista peregrinatio, quæ nulla neque curiositatis, neque publicarum rerum causa suscepta est. Manifestius decipitur Gulielmus Cave in Hist. Script. Eccl. quum de Paulino agens Consulatus honorem illi obtigisse Anno 375. ait, subditque: *Anno sequenti ad exteras regiones visendas se accingens, omnes fere Occidentis Provincias peragravit. Hisce peregrinationibus quindecim fere annorum spatium impendit.* Siquidem multo serius ex Italia Paulinus movit, neque in omnes fere Occidentis Provincias delatus est. Quid porro in Hispania gesserit, docet ipse:

Illic me thalamis humana lege jugari
Passus es, ut vitam commercarere duorum,
Tu mea colla, pater, gladio, patrimonia Fisco
C *Eximis, & Christo Domino mea, meque reservas.*

Quis fuerit iste Paulini frater, nondum mihi compertum est; eumdem tamen esse, quem Paulinus in Ep. 19. ad Delphin. Burdig. Ep. memorat, facile arbitror. Nullius ibi quidem cœdis mentio occurrit, quia totius scenæ Delphinus jam certior ante fuerat factus; sed quum se *contristatum vehementer*, propterea que *brevi usurum scriptione* fateatur Paulinus, magnam illi contigisse doloris causam apertum est, quæ alia a fratris cæde vix poterat esse. De hac eadem fraterna nece Epistolam 20. ad Amandum scripsit, ubi *recentem fraternæ divul-*
D *sionis dolorem memorat.* Quæ si vera sunt, emendandus Anachronismus Cl. V. Jo. Baptistæ le Brun, qui postremam operum S. Paulini editionem debemus, dum ad A. Ch. 403. Epistolam utramque refert. Hæ siquidem binæ Epistolæ circiter Annum 393. scriptæ, quum fratris cædem Paulino in Hispania adhuc agenti, ex hoc Natali accidisse pateat. In ea ad Amandum Epistola inquit vir pius: *Ora & pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur. Notum faciat Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis, & properemus adimplere, quod restat.* En ut sibi nondum impletum insinuat
E sanctum Paupertatis votum, seque ab Hispania nondum discessisse. Ceterum hujusmodi infortunium ita Paulini animum perculit, ut Seculo renuntiare certa statuerit sententia, ad id potissimum pia impellente uxore. Consilio itaque maturato, omnibusque in pauperum subsidium distractis, maximum cum cœlo fœdus feriens, Paulinus Nolanam ad Urbem sese demum recepit. Hæc omnia ipse canit:

Nam quo consilio rebus, capitique meo tunc
Christus opem tulerit, Felicis cura potenter
Adfuerit, docuit rerum post exitus ingens,
Quo mutata mea est sors, & sententia vitæ,
F *Abjurante fide mundum, patriamque, domumque &c.*

Sammarthani in Gall. Christ. in Burdigal. Archiep. notitia ad S. Delphini vitam Paulinum Anno etiam 396. in Hispania degentem faciunt; atqui iis regionibus Anno 394. Sanctum virum valedixisse tam certum est, quam quod certissimum.

De tem-

Campaniam vastantibus ingestos, quod A. Ch. 410. contigit. Et hinc, ut arbitror, novus Paulini illustrator Jo: Baptista le Brun, quemadmodum aliunde didici, Anno 409. Episcopatus Pauliniani primordia constituit. P. Sacchinus in ejus Vita sub init. Partis tertiæ illum Episcopalem Sedem ascendisse arbitratur, statim ac Nolanus Antistes decessit. Chifletius vero cap. 12. par. 2. Paul. Illustr. *plus minus biennio a Nolano ejus secessu*, videlicet circa Annum 397. hanc illi dignitatem collatam censet. Ego ad illius postremi scriptoris sententiam accedere nequeo: nullum enim potens suffragium in ejusdem tutelam profertur. Argumentum, quod ille ex Epistola ad Pammachium petit, Codicum præstantiorum auctoritate infirmatur. Alterum illud est. Inquit Paulinus in Nat. IV. (qui Anno 397. recitatus fuit)

Natalis tuus, o carissime Christo
Felix, Natali proprio mihi carior, in quo,
Quamlibet innumeris sint gaudia plurima turbis,
Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.

Hæc de Paulini in Episcopum ordinatione intelligenda affirmat Chifletius, eo quod priscis temporibus *Natales* etiam appellabantur Episcoporum ordinationes: *Nam*, inquit, *si quis interpretetur de Paulini primo in lucem exortu, in quo sint publica gaudia innumeris turbis, næ ille Monachismo ejus, ac modestiæ haud levem injuriam fecerit*. Verum non bene calculos ponit vir Clarissimus. Illud *in quo* ad Natalitium S. Felicis diem, non vero ad Paulinum est referendum. Deinde *Natalis proprius* nil aliud Paulino est, quam prior in lucem egressus, quem solemni apparatu quotannis veteres celebrare consueverunt. Id certissimum ex Nat. XIII. fiet, ubi hæc eadem Paulinus repetit:

Ego semper istum sic honoravi diem
Magis hunc putarem ut esse Natalem mihi,
Quam quo fuissem natus incassum die.

Reliqua evidentius docent. Tota igitur Chifletii moles, ejusque prolixa in hunc locum meditamenta ruunt. In Ep. 16. ad Delphin. ait Paulinus de Papa Urbis Anastasio: *Etiam ad Natalem suum (quod Consacerdotibus suis tantum deferre solet) invitare dignatus est*. Scripta hæc Epistola A. *hucusque, nunc frater Venerius scripserat &c.* Vides Venerium, statim ac ad Episcopatum venit, fratrem Delphini cœpisse nuncupari; & quum ab isto quoque se distinguat Paulinus, utique Episcopalibus infulis nondum cingebatur. Sed clariora proferamus. A. Ch. 404. Natalem XI. recitavit Paulinus. In eo vero multa de fure habet, qui sacra nuper expilarat. Captus non sine miraculo improbus latro ad S. Felicis ducitur

Post sacra jam solvente pios Antistite cœtus.

Sunt hæc vatis nostri verba, qui se propterea a Nolano Episcopo tum temporis diversum facit. Natalis quoque decimus tertius rem evidenter prodit. Quum Nolanis aperiendi tumuli, ubi S. Felicis ossa quiescebant, animus obvenisset, ait Paulinus:

——— Cunctos transmittit Episcopus ad nos
Presbyteros. Hic fabra manus spectantibus instat
Jussa Sacerdotis facere. ——— ———

Hunc Natalem Anno 405. elucubravit Paulinus. Rem vero ibi memoratam nuper accidisse, certum pœne est mihi; non enim tantum opus diu silentio pressisset Poeta Sanctus. Igitur, quum Antistes alius Nolæ sedens ibi diserte dicatur, ne Anno quidem 406. Episcopalem Cathedram Paulinus ascenderat. Deinde cur eximiam hanc dignitatem, si sibi contigisset, præteriturus in Nat. XIII. fuisset Paulinus? Nullis ibi parcit verbis, ut honores in se collatos, vitæque peractæ gesta recenseat, & maximum hoc munus insalutatum dimisisset? Ne credo. An vero Episcopus Anno solum 409. processerit, latere procul dubio arbitror. Eruditissimi nihilo secius Bruni sententiæ acquiescendum nunc est, a quo non sine validis rationibus, aut saltem conjecturis hoc affirmatum mihi persuadeo. Quod autem asseruit Ambrosius Leo Lib. 2. Cap. 12. de Nola, videlicet Paulinum Fundanæ Ecclesiæ Antistitem ante fuisse, Autoris alioquin eruditi somnium habeatur. Reliquas Paulini res gestas, ejusque mirandam sanctitatem prosequi statuta mihi brevitas non sinit. Si tamen hanc quis adornandam susciperet spartam, uberem messem e Natali XIII. hauriet. Ego ad ejus pietatem in ædificiis Nolæ confectis exprimendam procedo.

De

Jam tunc præmisso per honorem pignore sedis
Campanis metanda locis habitacula fixi,
Te fundante tui ventura cubilia servi.

Diu Nolæ versatus est Paulinus, quod exposcebat suscepta dignitas. Quumque quotidie patrata per S. Felicem miracula sub ejus oculis starent, tum ad Christianam Fidem ex Ethnicismo se convertere meditari cœpit. Inter Cathecumenos itaque constitutus, ut arbitror, quædam pietatis opera continuo sibi peragenda censuit. Quingentos circiter ab urbe Nola passus S Felicis ossa quiescebant, ubi etiamnum illustris Basilica visitur. Illuc propterea ducentem viam munivit Paulinus, ut adfluentium populorum commodo consuleret. Sic ipse S. Felicem alloquitur:

Cum tacita inspirans curam mihi mente juberes
Muniri, sternique viam ad tua tecta ferentem

Neque his contentus vir pius, apud eamdem B. Felicis ædem procudi magnificam domum voluit. Longo tracta protendebatur hujusmodi ædificium, primumque usui pauperum destinatus est locus, ut hinc etiam discas, quanta Paulini pietas foret, licet in Christi gregem nondum per Baptismatis undas esset perductus. Audiamus iterum loquentem.

Adtiguumque tuis longo consurgere tractu
Culminibus tegimen, sub quo prior usus egentum
Incoluit ——————

Tertius demum Paulini ad Urbem Nolanam adventus contigit, quum ejurato seculo, opibusque in pauperes effusis, secessum Nolanum elegit, ut ibi Christo uni dicatus sanctiorem institueret ac prosequeretur vitam. Hoc Anno 394. actum. Tum Paulinus in omnia pietatis officia se vertit, nihilque antiquius habuit, quam ea promovere, quæ S. Felicis honorem augerent. Primus illi labor fuit, quemadmodum reor, conditam in secundo adventu domum amplificare. Alia igitur super priores muros tecta molitus, ita veteres excoluit ædes, ut sibi decenter in habitaculum cedere potuerint. Pauperibus in cellas sub porticu conjectis, ipse in superiori tecto hospitium sibi constituit. Hinc ita canit:

——————*Posthæc geminato tegmine crevit*
Structa domus, nostris quæ nunc manet hospita cellis;
Subdita pauperibus famulatur porticus ægris,

licis Basilicam perducere in animum induxit. C Longus interponebatur viæ tractus, nempe quinque passuum millia. Sed operis difficultate non territus vir sanctus, amplos canales, reluctantibus nequidquam, sacræque ædis beneficium respuentibus Nolanis, reseravit. Operas illi suas Abellani ad laborem contribuere, adeoque is incaluit, ut ingentem aquæ vim tandem destinatum ad locum perduxerit. Hæc fusissime in laudato semper Nat. XIII. habentur. Alia vero Paulini ædificia me prosequi propositum brevitatis institutum non patitur. Tantum meminero, plures ab eo conditas fuisse Basilicas, quas omnes ex Ep. XII. ad Severum ab ipso descriptas petere potes. Potiorem inter has locum D obtinuit illa, *quæ ad Dominædium* (ut is inquit) *communem patronum in nomine Domini Christi dedicata est*. Ambrosius Leo Lib. 2. Cap. 11. de Nola Basilicam hanc Deo O. M. dedicatam a Paulino autumat: *Deus enim*, ait, *tum Dominedius vocabatur, quod verbum in ore jurantium, ac invocantium Deum usque ad nostra tempora servatum audimus*. Sed veram vocis significationem ille non tangit; nam pro *Dominædio* S. Felicem Paulinus intelligit. Husmodi vox *Dominum* pure, aut *patronum* significat, quod itidem per me probabitur in quodam S. Maximi Taurinatis Sermone, quem una cum pluribus aliis ejusdem E Episcopi ineditum in reliquis Anecdotorum libris producam. Ibi vero *Domnedius* pro *Domino* usurpatur. Paulinus quoque se S. Felicem innuisse ostendit in Ep. 9. ad Sever. ubi Natalem in ejusdem S. Confessoris honorem elaboratum *solemnem ad Dominædium cantilenam* vocat, & in Ep. 28. ad Victricium *Sancti sui Confessoris dilectissimi Felicis Dominadii* meminit. Id autem alibi occurrit. Neque melius loquitur idem Leo Lib. 2. Cap. 12. quum S. Felicis Basilicam antiquitus intra Urbis Nolæ ambitum sitam affirmat, ab ea namque enormi aberat F spatio, nimirum mille circiter passus. Hæc eadem nunc tamquam eximium sanctitatis penetrale visitur in loco, quod Cœmeterium (vulgo *Cimitino*) nuncupatur. Ejus porro descriptionem petere licebit a Capacc. in Hist. Neap. Lib. 2. in fin. a V. Cl. Sarnello in Cleric. Spec. ad Vitam S. Felic. a Pacichello in Italicis ejus Epistolis, & ab aliis pluribus.

De

elaborant. Quia tamen eis latuere Natales nunc primum editi, alia, quæ Paulinus cecinerat, C quæque ab omnibus nunc recoli possunt, omisere miracula. Rem præclaram in Natali XIII. describit sacer vates, nempe B. Martyris sepulcrum pene adapertum fuisse, quum e superioribus sarcophagi venerandi partibus improvisus erumperet pulvis. Quo tempore id evenerit, plane incompertum mihi. Sed paucis ante Annum 406. mensibus contigisse crediderim, siquidem tantum munus præteritis in Natalibus Paulinus haud præteriisset, si diutius ante id factum. Quibus visis ad examinandum procedo, quo tempore S. Felix in vivis esse desierit. D Bollandus V.C. in ejusdem Sancti Vita die XIV. Januar. §. 6. hæc habet: *Ætas S. Felicis a Paulino non exprimitur. Inepte Christophorus Phreislebius circa Theodosii tempora vixisse scribit. Henricus Fabricius circiter annum Christi 300. obiisse existimat; sed quæ tum pax Ecclesiæ? Heraus circiter 320. Michael Monachus non longe post Annum 312. quo data pax Ecclesiæ. Est hæc aliorum quoque, & probabilis opinio.* Sed diversus a tot Auctorum opinione abire cogor. En Paulinus Nat. XIII. ait:

——— tanto voluisti prodere signo,
Ut tacitam, & fixam per tot retro Secula sedem
E *Corporis, alme, tui subito existente favilla*
Pulveris in nostro servari tempore velles.

Et infra:

Addidit, ut tantis numquam retro condita Seclis
Nostro opere exstructas adcrescere, vel renovari
Porticibus, domibusque suas permitteret aulas.

Igitur non circa Annum Christi 312. S. Felix e vivis excessit. Quomodo enim memorata hic *tot retro Secula* ævo Constantini queunt accommodari, a quo ne unum quidem Seculum distabat Paulinus? Idem in Natal. XI. ajebat:

Et licet a veteri tumulis absconditus ævo,
Qua mortalis erat, lateat telluris operto &c.

Sed alium e Natali VI. producamus locum, F quem animadvertere Bollandus etiam cum aliis poterat. Nolanum agrum, in quo sepulturæ S. Felix mandatus fuit, describit noster vates:

Pauper ubi primum tumulus, quem tempore sævo
(Religio quo crimen erat) minitante profano.
Struxerat anguste gladios trepida inter, & ignes,
Plebs Domini, ut feris antiqua minoribus ætas

cletiani persecutione e vivis decessisse, uti etiam S. Quintum (sub quo S. Felicem itidem vixisse scimus) Anno Christi 320. floruisse, aliumque S. Felicem primum Nolæ Episcopum anno 259. Martyrio coronatum obiisse; nam ad antiquiora tempora trahenda est horum Sanctorum ætas.

Ad S. PAULINI Natal. XI. vers. 324. de Anno, quo SS. Protasii, ac Gervasii corpora per S. Ambrosium fuere inventa.

DISSERTATIO XV.

Ad eruditissimum virum NICOLAUM RUBINUM Metropolitanæ Mediolanensis Ecclesiæ Ordinarium Canonicum, & Theologum.

Minime dubito, Rubine vir sapientissime, quin Paulinum meum prono animo, sinuque toto sis excepturus, tum quod quasi postliminio reversus, & inimicæ ætatis victor in eruditorum manibus versari jam poterit, tum etiam quod ex Ambrosiana Bibliotheca, quam tibi perenni amore devinxisti, ille prodierit. Eo tamen potissimum nomine te meæ felicitati gratulaturum arbitror, quod in ejusdem Sancti operibus aliquam de SS. Protasio ac Gervasio mentionem injectam sis deprehensurus. Quamvis enim felicissimo ingenio tuo universum Ecclesiasticæ eruditionis pelagus complectaris, adhuc in rerum Mediolanensium indaginem cognitionemque ita sedulus incumbis, ut reliquis perfunctorie, his vero te totum dicasse videaris. Quamobrem quum in Annum inquirere, quo horum Sanctorum corpora divinitus fuere reperta, instituerim, nulli sane melius quam tibi mea hac de re sententia fue-

posuit ; quod a veris Historiæ calculis abhorrere primum omnium ostendetur. Equidem graves sententiæ suæ propugnatores Baronium, Pennottum, aliosque plures adscivit vir doctissimus; sed inde parum roboris illi accessisse dicendi evincent. Quum Baptismum suum commemorat Augustinus Lib. 9. Cap. 7. Confess. hæc habet: *Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Justina Valentiniani Regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa &c. Tunc Hymni, & Psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est. Tunc memorato Antistiti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent Martyrum corpora Protasii, & Gervasii &c.* Igitur ab inventione Sanctorum ad Augustini Baptismum *annus, aut non multo amplius* effluxerat. Idcirco si Annum, quo baptizatus est Augustinus, attingere licebit, in alterius cognitionem necessario deveniemus. Ludovicus ab Angelis Lib. 3. Cap. 4. de Vita S. August. ex eo quod in Annum 387. Magnus Annalium Scriptor Justinæ in Catholicos furorem, Sanctorumque Martyrum inventionem conjiciat, eodem ipso Anno S. Doctoris Baptismum contigisse censet; sed male illi subducti sunt calculi; siquidem *annum & amplius*, ut dixi inter Martyrum translationem, suumque Baptismum intercessisse aperte testatur Augustinus. Natus est S. Doctor, uti nunc omnes adversus Baronium, ejusque sectatores consentiunt, A. D. 354. Id. Novemb. Ait autem Lib. 9. Cap. 11. Confess. Monicam parentem suam apud Ostia Tyberina ad Superos evolasse *trigesimo & tertio ætatis meæ anno*. Hic vero obitus eodem Anno accidit, quo Augustinus Baptismum susceperat; nam post illum, ut in Africam transmitteret, Mediolano valedixerat, & recta ad Tyberinam focem perrexerat mari se commissurus. Alibi quoque repetit, se *trigesimo & tertio ætatis anno* sacris undis fuisse purgatum; idemque ipsa Romana Ecclesia in Breviarii lectionibus tradit. Trigesimus & tertius ætatis Annus Augustino currere incipiebat Id. Novemb. Anni 386. Igitur intra hunc diem, & Idus Novemb. Anni 387. sequentis statuendus est ejusdem Baptismus. Quum autem a

Theod. ad l. 6. & 7. C. eod. tit *de Infirmand.* C *bis quæ sub Tyrann.* testatur. Eodem ergo Anno 388. Africæ redditus est Augustinus, ac propterea Anno 387. superiori baptizatus. Clariss. vir P. Eustachius a S. Ubaldo, cujus benevolentiæ eruditionique me plura debere fateor, in Quodlib. Regul. dub. 7. n. 53. Macedum, & Desnos solidissime arguit, quod moram Augustino in Italia post susceptum Baptismum brevissimam statuant. Verum ejusdem sententiam probare nequeo, dum A. 388. S. Doctorem Baptismatis gratiam recepisse arbitratur, Anno vero 389. Monicam ejus matrem e vivis sublatam, ac inde in D Africam iter ab illo institutum. Cur enim, ut Annum navigationis suæ Augustinus designaret, Maximi nece usus fuisset jam Anno superiori peracta? Cur *jam post Maximi necem*, quod idem sonat ac *statim post Maximi necem*, dixisset? Quantum enim attinet ad S. Monicæ mortem, tam certum est, illam Anno 387. contigisse, ut nil certius. Augustino Annus trigesimus tertius eodem Anno Id. Novemb. exibat, & trigesimus quartus adveniebat: ergo quum, ut vidimus, ipse Augustinus se trigesimo tertio ætatis suæ anno matre orbatum asseruerit, in ipso Anno 387. S. Mo- E nicæ obitus figendus venit. Deinde non Romam primum, ut cum eruditissimo viro censuere Baronius, Torellus, Ludovicus ab Angelis, aliique plures, sed recta ad Ostia Tyberina Mediolano Augustinus perrexit; etenim Lib. 9. Cap. 10. Confess. is ait: *Apud Ostia Tyberina, ubi remoti a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationi &c.* Vides *post longum iter* illuc Augustinum concessisse? Nimirum Mediolano, non Roma venerat; non enim Roma ad Tyberis Ostia profectis *longi itineris labor* opus erat. Illic igitur *post quinque dies ab adventu febribus decubuit, & nono* F *ægritudinis die* ad Cœlos evolavit S. Monica A. 387. Cur autem in sequentes annos ab eruditissimo P. Eustachio, & ab aliis Scriptoribus ejus mors protraheretur, in causa fuit dies, quo illa solemniter colitur, nempe quartus Maji; quum enim eo die Monicam decessisse sibi quisque suaderet, Annoque 387. forsan is dies Monicæ in urbe Mediolano effluxerit,

hunc

cam petiit Augustinus, Anno superiori 387. Baptismali unda fuerat ablutus. Ceterum hujus veritatis testes accedunt Clariss. Card. Norisius in Opusculo quodam, Ludovicus ab Angelis Lib. 3. de Vit. S. August. Cap. 4. Herrera in Alphab. August. Torellus tom. 1. Secul. August. ad A. 387. & omnium nunc ferme eruditorum calculo sententia hæc roboratur. Itaque tecum, Rubine doctissime, jure mirari jam subit, cur Religiosissimi PP. Cistercienses in Ambrosiano Cœnobio degentes A. D. 1677. hanc Inscriptionem ædiculæ, quæ S. Augustini nuncupatur, in fronte poni curarint.

DIVUS AUGUSTINUS
AD LEGEM FIDEI
PER S. AMBROSIUM
EVOCATUS
HIC UNDA COELESTI
ABLUITUR
ANNO DOMINI CCCLXXXVIII.

Profecto ægre ferendum est, publicum monimentum ad nepotes feros transmittendum, tam confidenter fuisse expositum, ut nulla in ipso veræ Chronologiæ ratio sit habita; quodque magis dolet, amicus noster communis hujusmodi Anachronismo causam præbuerit. Nam quantum pertinet ad locum, ubi Baptismum S. Augustinus receperit, parcas tu quæso extra chorum saltanti, parcant egregii Patres, si Landulpho, qui seculo Christi undecimo florebat, quique sub Datii nomine in Ambrosiana MS. asservatur, ita de S. Augustino scribenti assentiar: *In Fontibus, qui B. Joanni adscribuntur, Deo opitulante, a B. Ambrosio, cunctis fidelibus astantibus, & videntibus, in nomine Sanctæ, & individuæ Trinitatis baptizatus & confirmatus est.* Sita erat hæc olim ædes S. Joannis ad Fontes *inter Ecclesiam Majorem, & S. Theclæ*, ut ostendit Puricellius vir summæ eruditionis in Differt. Nazar. cap. 39. n. 21. & in Monum. Basil. Ambr. n. 300. qui etiam in præfata S. Augustini æde Baptismum Augustinianum contigisse negat. Petrus Paulus Bosca vir disertissimus in Martyrol. Ambros. ad diem 5. Maii veteri Traditioni standum putat. Sed quidnam, rogo, ponderis hujusmodi tradi-

C Mediolani Baptisteria constitueret. Cur enim *Basilica Baptisterii* nude nuncuparetur, si non una tum Mediolani fuisset? Alio nomine distinguenda erat ædes illa, ut inter reliquas Baptisterii Basilicas nosceretur. Unum ergo Mediolani Baptisterium positum erat, quod *ædem S. Joannis ad Fontes* minores appellarunt; ibique S. Augustinum Baptismali gratia donatum merito opinamur. Neque ex Ennodio, Landulpho, aliisque bina antiquitus in hac Urbe sita fuisse Baptisteria reponas, itidemque aliud apud Portianam Basilicam, quæ Metropolitana olim fuit, ut Carolus a Basilica Petri in Hist. Mediol. ad Vit. S. Castritiani docet;

D quippe Ennodii tempore jam plura in Urbibus usurpari Baptisteria cœpta sunt: quod Ambrosii ævo insuetum plane fuit, & alius Baptisterii apud Basilicam Portianam nulla fit apud antiquos, recentesque memoria. Quin & illam Basilicam Metropolitanam nequaquam fuisse, solide suspicatur Mediolanensium rerum accuratissimus perscrutator Camillus Sitonus I. V. Doctor, quum *Intramurana Basilica*, quæ *Major* a S. Ambrosio in Ep. 13. ad Marcellinam dicitur, hoc potius muneris quondam præstitisse censenda sit. Alia mitto, ne morosior æquo extra semitam deprehendar. Statuto igitur Au-

E gustini Baptismo Anno videlicet 387. superest ut in Annum superiorem 386. SS. Protasii, & Gervasii inventionem conjiciamus, quam Puricellius una cum aliis ipsi Anno 387. assignavit. Id necessario, ut diximus supra, ex S. Augustini verbis admittatur oportet. Sed & S. Ambrosium a nobis stantem habeo, & ex ejus libris hoc Anno 386. peractum eliciam. Eodem ipso Anno, quo a S. Doctore recitata est oratio de Basil. non tradend. inventi sunt memorati Martyres; Anno enim superiore Justina Augusta animi sui impotentiam in Catholicos exercere cœperat. In ea autem Oratione sic ait magnus Episcopus: *Si quis*

F *confidit, huc veniat; incinatum jam Imperatoris judicium, quod lata lege patefecit, quo impugnat Fidem, vel sperata ambientium quorumdam studia non requirat.* Quamdam Imperatoris Legem nuper promulgatam memorat Ambrosius, qua Fides impugnatur. Sed quænam hæc? Ea est l. ult. C. Th. de Fide Catholica *data X.*

subsequitur, & Cottiis Juliisque Alpibus occupatis, Aquilejam usque contendit. Hæc ubi ad Valentinianum delata, sibi timens Augustus Thessalonicam versus fugam arripit. Mense Septembri Occidentem deseruisse Imperator videtur, siquidem VII. Id. ejusdem mensis *Mediolani* edidit Legem 4. *de Princip. agent. in reb.* C. Th. Si An. 387. sacræ Gervasii ac Protasii exuviæ die XIX. Junii translatæ fuissent; quo pacto Ambrosium virum illuc usque sibi infensissimum tam cito Legati munere Justina exornasset? Quove etiam modo intra spatium trimestre ejusdem Ambrosii, iterumque Domnini legationes, & Maximi in Italiam irruptio contingere potuissent? Certe locorum distantiam perpendenti aliud affirmandum videbitur, nempe A. superiore 386. inventa Sanctorum corpora fuisse; alteroque Anno reliqua ad Maximum spectantia accidisse. Paulinus in Vita S. Ambrosii hoc rursus suadet; enarrata enim hac inventione subdit: *Sanctus vero Ambrosius Episcopus majoris humilitatis vir factus, donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie Fide & amore coram Deo & hominibus*. Ambrosium post hæc legationem ad Maximum suscepisse affirmat. Igitur quum *quotidie Fide, & amore coram Deo*, antequam Legatus Treviros peteret, Ambrosius creverit, non modicum tempus inter Martyrum inventionem, legationemque susceptam intercessit, atque idcirco non uno A. 387. hæc omnia fuere peracta. Quæ autem hucusque retulimus, summum ex Prosperi Chronico robur mutuantur. Ita apud illum in edit. Labbæi Tom. 1. Novæ Biblioth. ista digeruntur.

Num. II. Justina mater Valentiniani Arianis favens, in Ambrosium & in Mediolanensem Ecclesiam diversa injuriarum genera congerit. Reliquiæ Gervasii & Protasii Martyrum ab Ambrosio primum Mediolani repertæ. Hymni Ambrosii compositi, qui numquam ante in Ecclesiis Latinis modulis cantabantur.

Num. III. Maximus irrumpit. Valentinianus ad Theodosium confugit. Augustinus Mediolani Rhetoricam adprime docens, emissis sibolis ad Fidem rectam convertitur, cum ante Manichæus fuisset.

Num. 4. Theodosius cum exercitu ad Italiam transgrediens Maximum interfecit.

ditis ingenii tui felicitatem probas, tunc enim eruditissimum tantæ Urbis illustratorem litteraria Respublica suspiciet, certe graviorem deinceps desiderare nequibit. Vale:

Ad Sancti ***PAULINI*** *versum* 402.

Multa etenim suberant alia &c.

Nat. XI.

DISSERTATIO XVI.

De templorum apud veteres Christianos ornatu, ac de diurno in eis cereorum usu, ad Cl. & Eruditissimum virum ANTONIUM MAGLIABECHIUM Ser. Etruriæ Ducis Bibliothecarium.

Si te judicem, Clarissime Magliabechi, in aliqua eruditionis causa sisterem, utique electioni meæ vel ipsi adversarii succensere non possent, quum virum eruditissimum, & Reipub. Litterariæ columen in illud tribunal advocarem, ex quo solida continuo foret expectanda sententia. Et revera nunc tibi hujusmodi munus injunctum velim, dum de sacris Ecclesiarum ornamentis loqui in animum induxi, non ut Paulinum meum tantummodo illustrem, sed ut consuetis etiam Novatorum calumniis ex parte occurram. Cardinalis Baronius vir æternum laudandus in Annal. ad A. C. 57. & 58. Ecclesias pluribus, iisque ditissimis ornamentis antiquitus fuisse refertas, magno eruditionis robore statuerat. Non multos vero ante annos tanti viri sententiam arrodere ausus est Johannes Henricus Ottius Calvinista in libro, cui titulum fecit: *Examen perpetuum Historico Theologicum in Card. Baronii Annales*. Dicam neque malevolentia ductus, neque

ferre vult. Tum ostendere pergit, cereos olim in Ecclesia accensos non diurnis exercitiis, sed nocturnis adhibitos. Rem paucis expediam. Et quidem quum Paulini nostri carmina evolvo, tam ad unguem expressa intueri mihi videor Ecclesiarum nostrarum & usum, & ornamenta, ut nullam majorem concordiam reperiri posse arbitrer. Pretiosa olim in sacris ædibus ornamenta fuisse, & quidem auro, & argento decorata, en tibi Paulinus Nat. VI. testatur:

Cedo, alii pretiosa ferant donaria, meque
Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
Sive coloratis textum fucata figuris.
Hi læves titulos lento poliant argento,
Sanctaque præfixis obducant limina lamnis. &c.

In Natali vero XI. præter alia non minori pretio insignia Crux aurea his versibus exprimitur:

Multa etenim suberant alia, ut novistis, in ipso
Ornamenta loco, quæ sumeret, ut Crucis auro
Parceret; Intus enim latitabant mystica vasa
Sumendis mandata Sacris.

Quo ultimo versu non aliud intelligendum censeo, quam Calices, e queis Dominicus Sanguis hauriebatur a Fidelibus, aliaque hujusmodi vasa sacra. Aderant & lucernæ argenteæ.

——————— *Minus esset*
Criminis, & pretii suspensam altaris ab ora
Longius, argentoque levem emendare lucernam.

Et infra:

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum.

Crux ipsa, quam adeo venuste Paulinus exprimit, non auro tantum gravis erat, sed & gemmis concinne exornatam gerens Coronam sui pretium augebat. Ait de aureis, hoc est de Cruce, coronaque aurea, in qua dextram latro porrexerat:

Quæ simul & variis scite distincta lapillis
Viderat. ———————

Iterum S. Poeta Coronam gemmis gravem asserit:

Parva corona subest variis circumdata gemmis.

Multis præterea verbis Lampades describit:

At medio in spatio fixi laquearibus altis
Pendebant per ahena cavi retinacula lychni &c.

Idem Natal. 9.

——————— *Tectoque superne*
Pendentes lychni spiris retinentur ahenis,

exhibeam. Theodoretus Lib. 1. Cap. 31. Hist.

C

διακεκόσμητο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς τε παραπετάσμασι, καὶ κειμηλίοις λιθοκολλήτοις χρυσοῖς. Ornabatur autem & divinum Altare regiis velis, donariisque aureis gemmatis. Euseb. in Vita Constantini Lib. 4. Cap. 59. Apostolorum Templum ab eodem Imperatore Constantinopoli describens, interius tectum asserit universum auro fuisse contectum. Aur. Prudentius item Paulino coævus Peristeph. in Hymno S. Laurentii Tyrannum sic adloquentem inducit:

Hunc esse vestris Orgiis
Moremque & artem proditum est,
Hanc disciplinam fœderis,
Libent ut auro Antistites.

D

Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis Sacris
Adstare fixos cereos.

Ferventibus igitur in Christianam Religionem Ethnicorum minis etiam pretiosis vasis utebatur Ecclesia. Occulte id quidem propter timorem factum, sed tamen factum. S. Aug. Lib. 3. contra Cresconium Cap. 29. hæc profert ex Gestis Proconsularibus habitis *Constantino Maximo Augusto, & Constantino jun. Nob. Cæs. Coss.* hoc est A. C. 320. ut recte statuit Valesius, non vero, ut putavit Baronius,

E

306. *Posteaquam apertum est, in Bibliotheca inventa sunt ibi armaria inania. Ibi protulit Sylvanus capitulatam argenteam, & lucernam argenteam.* Sed & ante scriptum erat *Calices duos aureos, itemque calices sex argenteos* ab eodem Sylvano traditos. Hæc Augustinus, ut Sylvanum evincat, persequutionis tempore fuisse *traditorem*. Anastasius Bibl. (seu antiquior Libri Pontificalis Auctor) *in Sylvestro* præter alia vasa aurea ac argentea hæc memorat: *Donavit patenam argenteam pensantem libras viginti, scyphos argenteos duos, qui pensaverunt singuli libras denas. Amas argenteas duas &c. Obtulit can-*

F

delabra auricalcha septem ante altaria, quæ sunt in pedibus decem &c. Candelabra quoque exprimit Athanasius in Ep. ad Orthodoxos. Celebris autem S. Ambrosii sententia evasit in Lib. 2. Offic. Cap. 28. quam etiam Gratianus refert in c. aurum. 12. q. 2. Ait ibi: *Aurum Ecclesia habet, non ut servet, sed ut eroget &c. Quid enim dices: Timui, ne Templo Dei ornatus deesset? Respondebit:*

Nihil clarius occurrit. Sed & Nat. XI. sic ait:

——— *His scyphulis incerta relucent*
Lumina, cum fert festa dies,

Et infra scyphuli meminit ad continuum luminis usum destinati:

Continuum scyphus est argenteus aptus ad usum,

qui & nocta diuque lucebat, quemque importuno sibi lumine micantem fur extinxit. Distinguendum itaque reor inter sacras antiquorum lucernas eo pacto, quo inter ævi nostri Lampades, ac lumina distinguitur. Alia enim lumina nocturno tempori, alia diurno inserviebant; omnia tamen in templi cultum excogitata. Quæ Lampas modo dicebatur relucere, quum ferebat festa dies, noctu hoc munere carebat. Audi subsequentes versus:

——— *Tunc vero sine usu*
Luminis ad speciem tantum suspensa manebat.

Superius vero alias descripserat Lucernas nocti illustrandæ destinatas. At Ottius Lucernas hasce nocturnas necessitati sacra facientium adscribit, non Ecclesiæ cultui. Hallucinatur Calvinista, quandoquidem quum latro hic ad furta accessit, Lampas illa nullis tum Sacris peragendis lumen præbebat; quin expresse illam quavis nocte, imo per totam noctem, lucere consuevisse dignoscimus; ait enim de scypho loquens:

Hunc importuno sibi lumine prædo micantem
Protinus extinguit, namque id quoque noverat idem
Sæpe solere mori, cum stuppa perarida longam
Conderet in noctem consumto lumen olivo &c.

Igitur in pium Religionis, sacræque Ædis cultum noctu non minus, quam interdiu Lampades adhiberi solebant. Quo sane expressius nihil reperiri potest. Addam etiam Venantii Fortunati, qui uno post Paulinum Seculo floruit, testimonium. Describit ille Lib. V. carm. V. diem festum Ascensionis, populorumque ad Ecclesiam concursum, & ait:

Undique rapta manu lux cerea provocat astra,
Credas ut stellis ire trahendo comas.
Lacteus hinc vesti color est, hinc lampade fulgor
Ducitur, & vario lumine picta dies.
Inter candelabros radiabat & ipse Sacerdos &c.

Nunc armis Baronii rem agam. Laudat ille Epiphanii Epistolam ad Johannem Hierosol. habet: *Per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium, accenduntur luminaria jam Sole*

C *rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum.* Ipse quoque Vigilantius omnino mentis expers fuisset, si quum nusquam id moris comperiisset, adhuc inflatis buccis hæc protulisset: *Videmus moles cereorum sole fulgente accendi.* S. Cyrillus Hierosol. Hieronymo antiquior in Præf. ad Catecheses, & alibi; S. Greg. Nazianz. Hieronymo coævus in Orat. 40., aliique testantur in Baptismate conficiendo luminaria incendi solita. Igitur diurnus cereorum usus negari non poterat. Causa itaque, cur incenderentur, Vi-

D gilantium ad calumniam Catholicis infligendam moverat; arbitrabatur enim id a religiosis populis fieri, quasi Martyres aliqua illustratione, & lumine crederentur egere, ut beati essent. Non vendo conjecturam meam, sed ipsam Vigilantii calumniam. Sunt ejusdem hæretici verba: *Magnum honorem præbent hujusmodi homines beatissimis Martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos Agnus, qui est in medio throni cum omni fulgore majestatis suæ illustrat.* Respondet ergo Hieronymus, non clara luce accendi Cereos ab hominibus hac ratione adductis, sed ad lætitiæ signum, ut infra Evangelicis exemplis probat; neque sub

E hac prava opinione nocturno tempore solere luminaria incendi, sed ut noctis tenebræ hoc solatio temperentur, ne cæci cum Vigilantio in tenebris dormiant. Tum subsequitur: ac si qui forent inter seculares homines, feminæque religiosas, qui hoc facerent sub ea ratione, quæ Vigilantio in mentem venerat, eos excusat, & zelo Dei, ac sine crimine id peractum evincit. *Si faciunt,* ait, *quid inde perdis? Causabantur quondam & Apostoli, quod periret unguentum, sed Domini voce correpti sunt; neque enim Christus indigebat unguento, nec Martyres lumi-*

F *ne cereorum.* En iterum Vigilantii mens expressa. Credebat ille, cereos ideo incendi a Fidelibus, quia lumine illo Martyres indigerent, & hinc illum Hieronymus prolato exemplo increpat. Si Christus, cui unguenti nulla erat necessitas, feminam ungentem laudavit: cur & nos Christianum non commendemus, qui Martyribus lumine haud quaquam egen-

caligine sito, luminibusque indigenti cereorum lumen offerebant. En aperta Lactantii verba: *Mactant igitur opimas ac pingues hostias Deo quasi esurienti; profundunt vina tamquam sitienti; accendunt lumina velut in tenebris agenti*. Id etiam aliis inculcat, quæ apud eumdem videre licet. Si a quibusdam e nostris hic Firmianus carpitur, hic ipsi censura se exhibent dignos, ut in aliis non paucis se exhibuere testimonio Possevini. Non diffiteor tamen, hinc alicui hæretico ansam præberi posse Catholicum cereorum usum impetendi. Sed videant illi, an D eisdem in nos mucronibus pugnent, quibus in Gentiles ferebatur Lactantius. Nos Deo, luminum patri, lumina offerimus honoris gratia, non ut ab ejus oculis caliginem depellamus. Hoc in Lactantio potius excusandum, quam arguendum, qui nondum solidis Fidei rudimentis imbutus, in arenam contra Ethnicos descendit; cui nil pensi fuit Religioni sacræ patrocinium parare, dum ejus adversarios profligaret. *Utinam*, de illo ait ad Paulinum nostrum Hieronymus scribens Ep. 13. *tam nostra confirmare potuisset, quam facile aliena destruxit*. Perverse igitur asserit Ottius, nos E contra Doctorem Christianum causam Gentilium suscepisse. Neque minus sobrie litem nobis intentat, quia de Idololatris, ac Hebræis in Catholicam Ecclesiam cereorum usum derivemus. Plura sunt, quæ ex Ethnicis, Judæisque ad nos fuere translata, neque tamen ipsis Acatholicis stomachum movent, sed venerationem quam maximam incutiunt. Cur ergo nos hic arguendos arripiunt? Nimirum illis ego Hieronymum objiciam de proposito Cereorum usu ita loquentem: *Non diffiteor, omnes nos, qui in Christo credimus, de errore Idololatriæ venisse; non enim nascimur, sed renascimur Christiani. Et quia,* F *quondam colebamus Idola, num colere Deum non debemus, ne simili eum videamur cum Idolis honore venerari? Illud fiebat Idolis, & idcirco detestandum est; hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est*. Augustinus quoque Lib. 21. contra Faust. Cap. 10. hujusmodi verbis Hæreticorum oppositionem occupat, de Paganorum, Judæorumque Sacri-

Cellula de multis &c.

Nat. X I.

DISSERTATIO XVII.

Ubi de veterum Christianorum sepulchris. Ad Clarissimum, doctissimumque virum JOANNEM CIAMPINUM Romanum, Magistrum Brevium Gratiæ, Litterarum Apostolicarum Majorem Abbreviatorem, & in utraque Signatura Referendarium.

EMersit apud nonullos opinio, Ciampine vir eruditissime, scilicet priscis temporibus haud quaquam licuisse in sacris ædibus Fidelium Christianorum corpora tumulare, quia quibusdam Imperatorum edictis id interdictum deprehenditur. Hinc egregius Scriptor Cabassutius ad Can. VI. Concilii Namnetensis: *Serius*, ait, *in usum Ecclesiarum receptum fuit, ut Fidelium cadavera intra templorum ambitum sepelirentur*. Tum Gregorii Magni temporibus hanc invaluisse consuetudinem concedit, quippe quæ ex ejus Dialogis evidenter eruitur. Laudantur in hanc rem Can. 36. Concilii Bracarensis Primi, ubi *intra Basilicas sepeliri Fidelium cadavera prohibentur*, & Can. 17. Concilii Triburiensis Anno 895. coacti illud idem interdicens. Pro his etiam militant lex 2. C. de Sacrosan. Eccles. in qua sic legitur: *Nemo Apostolorum, vel Martyrum sedem humanis corporibus ex stimet concessam*, & lex ult. C. Theod. de sepulcr. viol. his expressa verbis: [illegible], *nemo in Ecclesia sepeliat mortuum*. Kepperus heterodoxus homo in Polit. Eccles. Lib. 1. Cap. 15. postquam similes protulit auctoritates, in hanc mirabilem sententiam descendit: *Postquam vero, crescente superstitione, sacra pro defunctis sub Gregorio Magno fieri cœperunt, tunc etiam cœmeteria templis vicina fecerunt Monachi, & sacrifi-*

lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula (en tibi Cappellæ præfatæ) *intra porticus quaterna longis Basilicæ inserta secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, præterea memoriis Religiosorum, ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent*. Rursus ecce vides in hisce Cubiculis tumulos Christianæ gentis fuisse sitos. Lateribus autem Basilicæ Cellulæ istæ, seu Cubicula insita erant, eodemque procul dubio ordine, quo præsentium temporum Cappellæ dispositæ conspiciuntur. Nam porticus ibi memoratæ, intra quas cellæ collocabantur, ecquid aliud sunt, quam quæ nobis *laterales Basilicæ naves* nuncupantur? Geminas porro hujusmodi naves extra majorem Ecclesiæ concham utrimque sitas alto ac magnifico opere, suisque columnis destinctas, videre est in immani mirabilique Ecclesia Metropolitana Mediolani, tibique in Urbe æterna degenti plura circumquaque exempla suppetunt. Sed ut Cubiculorum, quæ Paulinus memorat, significationem evidentius attingamus, en tibi Anastasii Bibliothecarii in Sergio Papa hac de re testimonium: *Hic tectum*, ait, *& Cubicula universa in circuitu Basilicæ B. Apostoli Pauli studiosius renovavit, ac reparavit*. Defunctos autem vita hisce in Cubiculis tumulatos ex eodem Auctore discimus in Marcellino: *Hic sepultus in Cœmeterio Priscillæ in Cubiculo claro*. Fuit & apud Græcos usurpatum eodem sensu Cubiculi nomen. Anonymus de Locis Sanctis Cap. 1. apud Clariss. Du Fresnium in Gloss. med. & inf. Latin. Καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς τρύλλας εἰς τὸ ἔδαφος κουβούκλιον πέτρινον ὡραιότατον: *& in medio Trulli super solum jacet Cubiculum ex marmore formosissimum*. Idem Anonymus cap. 15. refert τὸ μνημεῖον τῆς Ραχὴλ κουβούκλιον πέτρινον: *monumentum Rachelis in Cubiculo marmoreo*. Eadem Cubicula quoque οἰκίσκοι appellabantur a Græcis. S. Nilus in descriptione Templi ab Olympiodoro Præfecto exstructi sic ait: ἐν δὲ τῷ κοινῷ οἴκῳ πολλοῖς, καὶ διαφόροις οἰκίσκοις διειλημμένῳ ἀρκεῖσθαι ἕκαστον οἰκίσκον πεπηγμένῳ τιμίῳ σταυρῷ &c. *In communi vero æde multis variisque distincta Cubiculis attolli Cubiculum unumquodque, composita intus venerabili Cruce*. Itaque istis in Cellulis quum piorum memoriæ, seu tumuli statuerentur, evidenter elucet, in Basilicis Fi-

vero ait: Hoc nos te vicina memoria petiveras pro
C *defuncto in eis partibus filio suo, & rescripseras consolans eam, idque etiam nuntians de cadavere fidelis juvenis Cynegii, quod materno & pio affectu desideravit esse complectum, ut scilicet in Beatissimi Felicis Confessoris Basilica poneretur*. Probat ibidem hanc piam consuetudinem Augustinus, neque ab hoc fideli juvene tantum, sed ab universis Fidelibus usurpatam affirmat. In calce libri hæc satis expresse subjicit Doctor magnus: *Quod vero quisque apud memoriam Martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam Martyrum patrocinio, affectus pro illo supplicationis augeatur*. Unusquisque igi-
D tur apud Martyrum tumulos sepeliebatur, atque idcirco intra Templorum ambitum. S. Maximus Taurinensis Episcopus Serm. 55. hujusce rei fidem facit: *Ideo hoc*, inquit, *a majoribus provisum est, ut Sanctorum ossibus nostra corpora sociemus, ut dum illos Tartarus metuit, nos pœna non tangat, dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo diffugiat. Cum Sanctis ergo Martyribus quiescentes evadimus Inferni tenebras eorum propriis meritis, attamen consocii sanctitate*. Florebat Maximus quincto Epochæ nostræ Seculo, & cuum is *a majoribus provisum* asserat, ut ossa nostra Sanctorum ossibus copulentur, continuo
E patet, prioribus Ecclesiæ Seculis Christianorum cadavera in templis componere consuetum fuisse. Nonnulla vero, ut multis parcam, istius rei exempla dabo non longe nimis adscita, sed Mediolani nata. Quietis locum in Ambrosiana Basilica sub altari sibi vivens destinarat S. Ambrosius, ubi dein SS. Gervasii, ac Protasii corpora locavit. At ille in Orat. ad populum de iisdem Martyribus habita: *Hunc ego locum prædestinaveram mihi; dignum est enim, ut ibi requiescat Sacerdos, ubi offerre consuevit. Sed cedo sacris victimis dexteram portionem. Locus iste Martyribus debebatur*. S. Saty-
F rus ejusdem Ambrosii frater, vir inter laicos dumtaxat connumeratus, parem sortitus est quietis sedem; ab amantissimo enim fratre in S. Victoris tumulo depositus est, additique sepulcro versiculi, a Dungalo quoque relati:

Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad lævam detulit Ambrosius.

Hac

res sub templorum altaribus quiescerent, quis non videt Christianos quoque Fideles, nedum C Episcopos, in interioribus sacrarum ædium penetralibus suam invenisse sepulturam? Quam autem improvide ad contrarium firmandum Canon Concilii Moguntiaci inducatur, quem refert etiam Gratianus in c. nullus. 13. quæst. 2. nemo non videt. Est ille his conceptus verbis: *Nullus mortuus intra Ecclesiam sepeliatur, nisi Episcopi, aut Abbates, aut digni Presbyteri, aut Fideles laici.* Etiam laicos Fideles præter Episcopos, & Presbyteros templis inferri post mortem solitos hinc discimus: tantum abest, ut contrarium inde suadeatur. Itaque solos Infideles, Hæreticosve, aut etiam laicos parum D pios, puta sine pœnitentia defunctos, usuris addictos, occisores, aut hujusmodi morbis tactos respicit laudatus Canon, quos a sacris in Ecclesia sepulturis arcendos omnino constituit. Quod si quidam Canones, & Imperatorum leges adversus pium hunc morem emanarunt, non alia ratio in causa fuit, nisi quia nimis in ædibus sacris tumulorum cadaverumque moles augebantur, ut propterea coercendi ex parte fuerint Christiani, quibus extra Ecclesiam sacer locus alium aperiebat sepulcri campum. Hincmarus Rhemensis Episcopus in S. Remigii Vita apud Sur. tom. 1. E quamdam *Ecclesiolam* memorat, *in qua eique circumjacentibus atriis ex antiquo erat Cœmeterium Rhemensis Ecclesiæ.* Vides igitur *ex antiquo*, videlicet ante S. Remigii tempora, qui seculo Christi Quincto degebat, tum in ipsis Templis, tum etiam circa illa Christianorum tumulos fuisse constitutos. Gothofredus ad l. 9. C. Theod. Tit. 17. de sepulcr. viol. *Observandum*, ait, *etsi Christiana Religione invalescente contra legem obtinuerit Sanctorum Reliquias in Civitatibus condi, atque ad ejusmodi sepulcra plerumque ædiculæ, seu Martyria exstructa fuerint, in quibus Imperatores Constantinopoli, mox & Sacerdotes singulari privilegio* F *fuerint sepulti, privatis tamen idem non licuisse.* Hæc apposite ad legis sensum, quibus & ego lubens subscribo. At hinc illud discimus, in urbanis quidem Templis per aliquod tempus interdictam Fidelium sepulturam, quia & antiquis Ethnicorum placitis, & Christianorum pariter Principum edictis cautum erat, ne in vicina Templis loca sibi in tumulum usurpare cœperunt Fideles, ut illi nobis invidiam conflaturi ineptiunt, sed ipsis prioribus Ecclesiæ Seculis id apud non paucos receptum fuit, ut intra ipsas tumularentur Basilicas. Quibus hucusque enarratis si calculum tuum pro summa, qua polles, eruditione addideris, ego non tam quod hæreticorum calumniam everterim, quam quod tibi placuerim, mihi summopere gaudebo. Vale.

Ad Sancti PAULINI Natalem XII.

DISSERTATIO XVIII.

De votis votivisque Christianorum oblationibus in Sanctorum venerationem factis. Ad Cl. Virum P. GUILLELMUM BONJOUR Ord. Eremitarum S. AUGUSTINI.

OBlationes, quas alicui Sancto voti cultusque causa Catholicus populus dicat, irridebat olim Erasmus vir multa eruditione petulans, & de Religione parum quandoque bene meritus. In Colloquio, quod *Naufragium* inscribitur, hunc pium Ecclesiæ morem carpere instituit, apud subsequutos hæreticos non parum gratiæ idcirco nactus. Verum tantam maledicendi libidinem allatis veterum Patrum testimoniis, ac uno potissimum Sancti Paulini oraculo fretus, neque brevitatis, neque modestiæ oblitus, retundere statui, tum ut calumnia, quam Novatoribus hodiernis placere video, uno ictu confodiatur, tum etiam ut Sanctorum cultus veterum Patrum autoritate fortius confirmetur. Tibi vero Clarissime Bonjour, brevem hanc Disquisitionem offerendam censui, ut apud Litterariæ Reipub.

opere & eleem., Augustinus, seu alius Autor Serm. 215. de Temp. Eligius Noviom. Tract. de Rectitud. Cathol. convers. tom. 1. Augustin. Bona Rer. Liturg. Lib. I. Cap. 23. aliique non pauci istiusmodi morem commemorarunt. Aliæ erant oblationes olei, aut ceræ ad luminaria, de quibus præter laudatum Autorem Serm. 215. de temp. loquitur Canon. 4. Apostolorum in hæc verba: *Μὴ ἐξὸν δὲ ἔστω προσάγεσθαί τι ἕτερον πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ἢ ἔλαιον εἰς τὴν λυχνίαν, καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς. Offerre autem non liceat aliud ad altare quam oleum ad luminare, & incensum tempore sacræ oblationis.* Aliæ sacrorum vasorum, vestium, ac ornamentorum fuere oblationes, quas Græci *ἀναθήματα* vocant, & de quibus omnium uberrime Anastasius Biblioth. Coccius Tom. 2. lib. 6. art. 15. & Raynaudus Heterocl. Spirit. sect. 2. puncto 3. verba faciunt. Aliud postremo oblationum genus nos docet Paulinus, quæ Sanctis ex voto, aut veneratione offerebantur. Hæ autem ex rebus quibuscumque constabant, ut omnium pietati se accommodaret Sancta Religio. Divites opulenta dona; pauperes quod sibi, pusillum licet, suppetebat, Beatorum in obsequium conferebant. Neque hæc donaria Voto carebant; ut enim quisque Sanctorum opem ad effugienda pericula implorabat, Voto etiam sese obstringere Sancto patrocinanti solebat. Hujusmodi Votorum (quæ tamen minus proprie sic appellantur) quam sit rectus usus, Theologis nostris ostendendum relinquo; non enim tantam messem mihi proposui. Factum igitur, non jus hoc loco quærimus; & confestim hujusce rei luculentus adsertor Paulinus accedit in Nat. XII. ita loquens:

Venerat huc quidam placitum sibi solvere Votum
Urbis Abellinæ de finibus advena nostris
Sedibus. Hic porcum studio curante paratum
Dilatumque diu, ut simul annis, atque sagina
Cresceret, huc illuc perduxerat; atque ubi venit,
Pingue pecus voti iugulat de more voventum.

Ecce quam apertis verbis antiquum eorum morem, qui Deo in honorem Sanctorum Vota nuncupabant, hic indicat Scriptor noster. Repetit infra:

Et Votum complesse putat ——— ———

hinc Paulinus:

C *Quod devota fides obstricti debita Voti*
Maturare parans tali ratione putavit,
Pluribus ut modicis unum pensaret opimum.
Ergo Sacrum huc venere locum, votisque patratis &c.

Tertium Paulinus memorat prodigium hisce versibus:

Nam genere abiunctam, pecus armentale juvencam
Quidam homines æque longinqua huc sede profecti
Secretam primo lactantis ab ubere matris
Nutrierant nostris Votivo munere pactam
Pauperibus ———

Sed & in Nat. VIII. hæc ait:

Omni namque die testes sumus, undique crebris
D *Cœtibus aut sanos gratantia reddere Vota*
Aut ægros varias petere, & sentire medelas.

Et hæc quidem erga Sanctum Vota oblationibus etiam additis conspicua erant. Omnes autem in pauperum alimenta cedebant, nempe *ut saturo gauderet paupere Martyr*: quod nos hisce tribus exemplis Poeta sacer edocuit, qui etiam dilucide addit, Vota hæc Martyribus nuncupata. Audiamus.

——— *Sed qui mos esse videtur*
Persolvenda piis longe sua Vota ferentum
Martyribus ———

E Alia præter hæc Vota Sanctis voveri consuevere, quæ hujusmodi oblationibus carebant. Quidam se Beatorum Basilicas visitaturos, alii se Festos eorum dies celebraturos vovebant, quorum votorum exempla nobis idem Paulinus præbebit. Morabatur ille in Hispaniis, quum Natalem primum cecinit, voveratque suum ad Nolanam Urbem iter invisendi S. Felicis causa. Itaque ait:

——— *& qua requiescis in aula*
Hunc liceat celebrare diem, pia reddere coram
Vota, & gaudentes inter gaudere tumultus.

In Natali vero II. illud idem scribit quum se Nolæ reddidisset:

F ——— *tria tempore longo*
Lustra cucurrerunt, ex quo solemnibus istis
Coram Vota tibi, coram mea corda dicavi.

In Nat. IV. hæc habet:

Annua vota mihi remeant.

In Nat. V. itidem:

Exoptata dies anno, quæ dulcia Festa
Et mea Vota novas, &c.

Quod

Te duce servatus mortis quod vincula rupi

Versibus his Damasus supplex tibi Vota rependo.

Prudentius in Hymno de SS. Hemeterio, & Chelidonio similia profert:

Illitas cruore sancto nunc arenas incola

Confrequentant observantes voce, Votis, Munere.

Hic, ni fallor, cum Vota pura, tum Oblationes memorari videmus. Gregorius vero Turonensis Lib. 2. Hist. Franc. cap. 37. *Domino*, ait, *gratias agentes, & Vota B. Confessori* (Martino) *promittentes læti nuntiaverunt Regi &c.* S. Augustinus Lib. 2. contra Faustum eumdem Hæreticum hæc nobis objicientem inducit: *Idola vertistis in Martyres, quos Votis similibus colitis.* Egregium autem est in hanc rem Eusebii Cæsariensis testimonium. Postquam hic Lib. 13. Præpar. Evang. Cap. 7. a nobis coli Sanctos affirmavit, ut veræ pietatis milites, Denique amicos, addit: ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῖν παριέναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταύταις ποιεῖσθαι. *Unde tumulos eorum frequentare, & circum eosdem Vota illis nuncupare solemus.* Verum quia vocabulum τὰς εὐχὰς pro *precibus* positum quibusdam videri posset, sine quæso me verbi hujus rationem explicare, ut palam fiat, apud Græcos Patres proprie εὐχὴν pro *Voto*, προσευχὴν vero pro *Oratione*, aut *prece* usurpari. Henricus Stephanus in Thes. Græcæ linguæ id pluribus exemplis probat, & ego duobus clarissimis roborabo testimoniis. Gregorius Nyss. Orat. 2. de Orat. Domin. ad illud Matthæi 6. *Cum Oratis &c.* inquit: *Non dixit,* ὅταν εὔχησθε, *idest cum vota facitis, sed* ὅταν προσεύχησθε, *idest cum oratis &c. Sed quænam est horum nominum differentia?* εὐχὴ, *idest Votum, quidem promissio est alicujus rei, quæ pietatis nomine dedicetur, & sacris destinetur;* προσευχὴ *autem, idest Oratio, est petitio bonorum, quæ Deo cum supplicatione offertur &c.* tum subdit: *Multis in locis Scripturæ ejusmodi* τῆς εὐχῆς, *idest Voti significationem, videre licet &c.* Non minus aperte loquitur S. Augustinus in Epist. 59. ad Paulinum nostrum scripta, ubi hæc habet. *Nam eam, quam dicunt* εὐχὴν, *raro ita Scriptura ponit, ut intelligatur Oratio; sed plerumque & multo usitatius Votum appellat* εὐχὴν; προσευχὴν *vero*

τὴν ἰατρείας ἀξιοῦσι. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν, οἱ δὲ ποδῶν, ἄλλοι δὲ χειρῶν προσφέρουσιν ἐκτυπώματα, καὶ οἱ μὲν ἐκ χρυσοῦ, οἱ δὲ ἐξ ὕλης ἀργύρου πεποιημένα. Quæ ita vertit Zenobius Acciajolus: *Pie vero fideliterque precatos ea maxime consequi, quæ desiderant, testantur illa, quæ Votorum rei dona persolvunt, manifesta nimirum adeptæ sanitatis indicia. Nam alii quidem oculorum, alii vero pedum, alii porro manuum simulacra suspendunt ex argento aurove confecta.* Plura addit laudatus Theodoretus, quæ brevitatis ergo nunc sileo. Sed & videre est illustrem hujusmodi Votorum memoriam apud Paulinum in Natali III. inter illos versus, quos ex Codice nostro vetustissimo prætcritæ nunc restituimus, aut addimus editioni. Sunt autem hi:

Alma dies magnis celebratur cœtibus, omnes

Vota dicant sacris rata postibus, omnia gaudent &c.

Hic profecto votivæ memorantur tabellæ, quæ sacris suspendebantur Basilicarum postibus; *dicare* enim *Vota* idem est ac *suspendere Vota*. Vota autem appellantur *rata*, hoc est *exaudita* ad instar Ovidiani versus Lib. 1. Fast.

Efficiatque ratas utraque Diva preces.

In memoriam igitur munerum intercessione Sancti Felicis a Deo receptorum, atque ad testandum exauditi Voti pignus tabulæ ad sacras templorum fores deferebantur. Ad hæc utique si respexisset Erasmus, fortasse dicacitati pepercisset, neque votivarum erga Sanctos oblationum, aut tabellarum usum hactenus Catholica ab Ecclesia probatum tam mordacibus sarcasmis invasisset. Ceterum si mos hujusmodi nuperis Novatoribus non bene accommodatur, litem etiam vetustissimis Patribus ii intentent oportet, a quibus quum sanctitate vincantur, & eruditione, ita & pietatis rationibus facile superabuntur. Vale.

J[illegible] Eminentissimo Annalium parente Baronio, aliisque multis credideram, quotquot in Ecclesiasticis Fastis Sanctorum Natales proponuntur, eosdem si non perpetuo, at sæpissime diem eorumdem emortualem designare. In hanc autem sententiam eo facilius ibam, quo accuratius animadverteram, ab ipsa nos nonnumquam moneri Ecclesia, quum in alium, quam in obitus diem, Sanctorum solemnia caderent. Tunc enim Hymnis, precibusve paulum mutatis sibi ab antiqua consuetudine declinatum omnium Ecclesiarum magistra prodebat. Verum celeberrimi Scriptores P. Papebrochius primum, deinde P. Pagius me diutius in errore versatum præteritis annis commonuere; ille enim in Conatu Chronico-Hist. ad Catalogum Roman. Pontif. pag. 25. ait: *Itaque in hodiernum tempus, exceptis paucis, veteres fere omnes Romani Episcopi alio coluntur die, quam dicendi sunt obiisse*: Pagius vero in Critica Baroniana ad Ann. Ch. 67. num. 18. hæc habet Papebrochii vestigiis inhærens: *Dies, quibus Sancti Pontifices coluntur, aut quos eorum morti, vel sepulturæ Martyrologii, aliique attribuunt, nihil plerumque cum die obitus, aut sepulturæ commune habent*. Immo longius procedit num. sequ. dum reliquos Sanctos eidem regulæ subesse pronuntiat; inquit enim: *Sancti itaque plerumque aliis diebus, quam quibus ad cælestem patriam migrarint culti*. Et infra: *Hinc pauci Sancti, quibus obierunt diebus coluntur*. Vix vero novam hanc & ego opinionem indueram, tantosque viros omnino sequebar, quum antiquam a Paulino magis firmari animadverti, reque ad examen revocata, infirmis nuperam hanc niti fundamentis intellexi. Quæ igitur super hisce per otium differere licuit, en oculis tuis subjecta prodeunt, obsequii potius meritum, quam eruditionis laudem mihi allatura. Primum vero de Sanctorum Festis diebus quædam adnotabo, ut eorum institutionem continuo nobis favere perspicuum fiat. Quæcumque enim antiquitus in Ecclesiam Dei inducebantur solemnia, eum ipsum diem respiciebant, quo SS. Martyres vitæ suæ consummarant cursum, cœloque redditi toleratæ mortis fructum pri-

ρᾶ, παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον &c. ubi sane nobis in unum aliquando coactis Dominus præstabit, ut cum exsultatione, & gaudio eius Martyrii diem instar Natalis festi celebremus. Igitur Apostolicis etiam temporibus Natalis appellabatur hic dies Martyrum commemorationi dicatus, illudque vocabulum apud veteres diem tantummodo Sanctornm emortualem designabat. Primum audiamus Paulinum Nat. XIII. ita loquentem:

Et merito Sanctis iste Natalis dies
Notatur, in quo lege functi carnea
Mortalitatis exuuntur vinculis,
Et in superna Regna nascuntur Deo.

Quia tum Cœlo SS. Martyres nascebantur, Natalis nomen eorum obitus diei inditum. S. Petrus Chrysol. Serm. 129. *Natalem*, ait, *Sanctorum cum auditis carissimi, nolite putare illum dici, quo nascuntur in terram de carne, sed de terra in Cœlum, de labore ad requiem &c.* Euseb. Gallicanus, sive Cæsarius Homil. 50. de S. Genesio; *Beatorum Martyrum passiones Natales vocamus dies, quando eos Martyrii vita, & gloriæ fides dum ingerit morti, genuit æternitati*. Eadem in sententia sunt S. August. Serm. 1. de Sanct. Nicolaus PP. in Resp. ad consulta Bulgar. Cap. 5. Rhaban. Lib. 2. de Instit. Cler. Cap. 43. Radulphus Flavi. Lib. 7. Cap. 2. in Levit. Amalar. Lib. 4. de Eccles. Offic. Cap. 35. Belet. de Divin. Off. Cap. 4. & alii. Ex horum autem Autorum consensu patet, eos tantum antiquis temporibus dies solemni honore fuisse insignitos, Sanctorumque memoriis sacratos, quibus iidem toleratæ mortis beneficio supernæ redditi fuerant quieti. In hanc rem testis luculentissimus accedit Paulinus, siquidem Nat. XIII. inquit:

Hinc ergo Sanctis, sive Confessoribus
Dies sacratos, in quibus functi diem
Mortalis ævi morte vitali suum
De labe mundi transierunt ad Deum,
Populi fideles gaudiis solemnibus
Honore Christi gratulantes excolunt.

Quoties

vitatem. Si liberum olim fuisset, quoto magis placeret dieSanctorum commemorationem celebrare, utique non adeo segnes in S. Juliani solemniis instituendis ii fuissent populi, neque tanto studio tempus, quo recolenda *ejus passionis gloria* foret, investigassent. Quamobrem animadvertas, quotquot scriptores Martyrologia publicis consignavere tabulis, id potissimum præ oculis habuisse, ut emortuales Sanctorum dies quanto certius posset exprimerentur. S. Gregor. M. ad Eulogium Alexandr. Epist. 29. lib. 7. *Nos autem*, inquit, *pene omnium Martyrum distinctis per dies singulos passionibus collecta in uno Codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum solennia agimus. Non tamen in eodem volumine quis qualiter sit passus indicatur, sed tantummodo nomen, locus, & dies passionis ponitur*. In hanc rem Ado Vienn. Archiep. scribit in Præf. ad suum Martyrologium: *Huic operi ut dies Martyrum verissime notaretur, qui confusi in Kalendis inveniri solent, adjuvit Martyrologium ab Urbe Roma Aquilejam transmissum*. Beda quoque Adone antiquior in suorum operum Catalogo: *Martyrologium*, ait, *de Natalitiis SS. Martyrum diebus, in quo quos invenire potui non solum qua die, verum etiam quo genere certaminis, vel sub quo Judice mundum vicerint, diligenter annotare studui*. Eo autem hæc omnia spectant, ut unum Pagii fundamentum dejiciamus; inquit enim: *Sanctos plerumque aliis diebus, quam quibus ad cœlestem patriam migrarint, cultos, sive quia persecutionis tempore minus exquisite notatio haberi potuerit dierum, quibus passi sunt &c*. Quantopere vero in hisce diebus notandis seduli Christicolæ forent, ex relatis scriptorum suffragiis jam patuit. Audiatur præterea Chrysost. Hom. 26. in Epist. 2. ad Corinth. *At vero*, ait, *servorum Christi vel monumenta ipsa sunt illustria, quæ regiam, & dominam omnium Civitatem obtinuerunt; tum mortis illorum dies noti sunt omnibus, qui festi per totum orbem aguntur*. Quapropter hoc pro certo habeamus, nullos fere olim festos dies in Ecclesia Dei fuisse institutos, nisi eos, quibus Sancto-

Martii in 18. Decemb. a Concilio Toletano X. Can. 1. rejectum est; neque alia intercessit caussa. Synodus Laodicena Can. 51. statuit: *Quod non oporteat in Quadragesima Martyrum Natales peragere, sed eorum in Sabbato, & Dominica tantum memoriam fieri*. Idem habetur in Capitulis Martini Bracarens. Cap. 48. *Non liceat in Quadragesima Natalis Martyrum celebrare, sed tantum Sabbato, & Dominico die pro commemoratione eorum oblationes offerri*. Si igitur in Sabbatum, Dominicumve diem Sanctorum Natales Quadragesimali tempore

D incidebant, eorum commemoratio utique permittebatur, aliis vero diebus id interdictum. Hinc diversis diebus, quam quibus e vivis excessere, quidam coluntur Beati, quod nempe annus illorum obitus Quadragesimæ caussa celebrari non posset. Sane ubique locorum hujusmodi consuetudinem invaluisse minime crediderim; in Ecclesia tamen Ambrosiana adeo constans fuit, ut nullius Sancti Festum durante Quadragesimæ jejunio, etiam nunc celebretur, & in alios referantur dies, quæ alioqui iisdem temporibus celebranda forent. De hoc

E legendus Carolus Guyet. e Soc. Ies. in Heortolog. lib. 2. cap. 2. 3. Secundo, quia Sancti alicujus Natalis dies a digniore Festo occupabatur. Sic S. Basilii Festum e die prima Janu. in 14. Jun. & S. Remigii e die 15. ejusdem mensis in primum Octobr. conjecta fuere. Sanctorum deinde Translatio efficere potuit, ut diversus ab emortuali dies ipsorum commemorationi fuerit dicatus. Nonnulla quæso quæ ad id, quo adeo agimus, pertinent, consideremus. Sacras Martyrum Reliquias sub Constantino tantum transferri cœpisse Paulinus Auctor est disertissimus. Natali XI. inquit ille:

F *Ut Constantino primum sub Cæsare factum est*
Tunc famulis retegente suis, ut sede priori
Martyres accitos transferrent in nova terræ
Hospitia &c. ————————

Quod tam sero pretiosæ Sanctorũ exuviæ in varias

ros doctissimos in hanc opinionem concessisse. Unus legatur Gregorius Turonensis, & res palam fiet. *Translationis* vero nomen non ad quamcumque Reliquiarum transvectionem refertur, sed eam dumtaxat respicit, quando ab aliquo justæ sepulturæ loco ad alium sacra pignora asportantur. Nam quod S. Ignatii Martyris statim post ejus cædem corpus Antiochiam Syrorum hominum studio delatum fuerit Anno Ch. ut Baronius arbitratur 110. ejus Reliquiæ translatæ minus apte dici potuere. Tam celebres dein hujusmodi translationes sunt factæ, ut earum quotannis memoria solemniter recoli in Ecclesia cœperit, earumque mentio nonnumquam in Martyrologiis fit obvia. Quocirca post Florentinium doctissimus Pagius suspicatus est, pro diebus Sanctorum emortualibus substitutos quandoque Translationum dies fuisse. Mihi hujusmodi rem examini subjicere non vacat; ea tamen non prætereo, quæ Guyetus in eamdem quæstionem Lib. 2. Cap. 2. quæst. 3. Heortolog. ait; *Verum quantum fas est conjicere, ideo fortasse celebritas major præstitis diebus indicta est, quod Natalis Sanctorum illorum Quadragesimæ tempore eveniat, quo tempore a celebratione Festorum fuisse olim abstentum observavimus*. Sed jam ad controversiæ caput aggrediamur, & in ejus arcem invadamus. Et quæso, Marsili sapientissime, consestimne Pagium veritatem attigisse arbitraberis, quum in severam illam absolutamque sententiam discessit, qua nullorum pene Sanctorum Natales, seu obitus dies, nunc observari pronuntiavit? Ego nequaquam reor. Hanc ideo opinionem sequutus est ille, ut in Romanorum Pontificum Chronologia calculis suis robur pararetur. Quam bene tamen illi res cesserit, ex quibusdam cognoscamus exemplis, & in eosdem Romanos Antistites tantummodo inquiramus. Neque enim mihi suadere umquam potui, tam incaute Romanum Martyrologium falli, aut fallere posse, ut quos nobis tamquam dies mortis in Sanctorum Festis plerumque proponit, ii sint a nobis diversi omnino censendi. Quandoquidem quænam adeo graves crebræque causæ intercedere potuerunt, ob quas priorum seculorum usus in Sanctorum Natalitiis opinioni fidem habendam esse aperte pronuntiamus. Enim vero cuinam magis, dum emortualem summorum Pontificum diem perquirimus, quam Ecclesiæ Romanæ auscultandum est, quæ præsens olim eorum agones inspexit, adnotavit, atque ad posteros in Martyrologiis relatos transmisit? Placet sane Philosophis, pluris esse unius, non modo multorum, assertionem, quam unius tantum, & quidem sine aliquo argumento inficiantis opinionem. Ecquid enim ille vincet, qui id ipsum quod in quæstione versatur, pro ratione argumentoque profert? Reliqua videamus. SS. Petrus, ac Paulus die 29. Iunii, S. Clemens die 23. Novembr. S. Alexander die 3. Maij, S. Hyginus die 11. Januar. S. Pius die 11. Jul. S. Anicetus die 17. April. S. Callistus die 14. Octobr. S. Urbanus die 25. Maij, S. Fabianus 20. Januar. S. Lucius 4. Martii, S. Stephanus die 2. Augusti, S. Sixtus II. die 6. ejusdem mensis, S. Dionysius 26. Decembr. S. Eutychianus .. ejusdem mensis, & S. Cajus die 22. April. in publicis tabulis coluntur; istisque diebus eorum Martyrium, sepulturamve contigisse non Romanum modo Martyrologium, sed Hieronymianum, ut vocant, Ado, Beda, Notkerus, Vvandelbertus, Chronicon veterum Pontificum, Anastasius, & alii explorate testantur. Quare tot antiquorum consensui in horum Pontificum Natali die assignando victas manus dare coactus est Pagius. Qua igitur ratione fretus in illam sententiam ire vir doctissimus potuit, ut adeo paucos Beatos ipso obitus die solemniter coli assereret, si ex ipsis tantum Romanis Pontificibus tot eodem die recoluntur? immo & hisce ille moveri exemplis debuit, ut si de aliquibus diebus Festis non temere dubitari posse sibi videbatur, eos potius ex comperto Martyrologii more, non levi ductus opinione explicaret. Sed & attingere non pigebit, quæ ipsi plane difficultatem peperere. S. Sixti obitus in Martyrologiis Romano, Hieronymiano, Usuardi, Adonis, Rosvveidi, Vvandelberti, aliorumque multorum ad diem 6. Aprilis refertur; ab Anastasio tamen, a Floro, aliisque paucis infimæ notæ Scriptoribus die 3. ejusdem mensis memoratur. Pagius vero neutrum diem ad Sixti mortem spectare ait,

quippe

Id. Apr. En ut ii etiam in assignando emortuali die S. Sixti cum Romano Martyrologio consentiunt. Deinde an inter S. Alexandri mortem, Sixtique electionem nullum (ut vocant) Interpontificium fuit? Sane Anastasio aliisque testibus 27. dies intercessere. Et cur hos quoque in censum Pagius non refert? Si demum A. Ch. 116. ipso die 3. Maij, quo S. Alexander ad Superos evolavit, Sixtus Pontificatu est auctus, cur in Damasi Chronico non ab A. 316. sed a Consulatu Nigri, & Aproniani, qui in Annum Ch. 117. cadit, ejus numerantur Anni? Dicam confidenter quæ sentio: Chronicon Damasi omnium consensu Auctorem incertum habet, pluribusque erroribus scatet, quos ipse Pagius aliique identidem emendent oportet, ut inde quid referant emolumenti. Quænam igitur toties peccanti fides habenda? Oleum facile operamque perdere arbitror, quoscumque huic uni fidere Scriptori in Pontificia Chronologia conspicio. Ipsius etiam Pagii confessione ad A. Ch. 130. num. 3. patet, Interpontificiorum tempus omnino nobis ignotum. *Annotatur quidem*, ut ait idem, *illud tam in Libro Pontificali, quam in Chronico auctiori veterum Pontificum: sed præterquam quod inter horum librorum Auctores non convenit, vacatio Sedis non ex certis monumentis, sed ex proprio calculo ab illis descripta.* Cur ergo tantum Pagio laboratur, ut electionum obitusque dies ex iis ipsis Autoribus hauriantur? Cur tam promte adversus Romani Martyrologii fidem fertur? Itaque S. Sixtum die 6. Apr. aut obiisse, aut sepulturæ traditum mihi suadeo, & ab hujusmodi die S. Pontificis tempora sunt retro numeranda. Ad Eleutherum Papam transeo. Hunc Pagius die 26. Maji, quo a Romana Ecclesia colitur, sepultum non negat, licet quorumdam testimonia in aliam sententiam vergant. Quod est ad S. Victorem, Pagius eum obiisse diem non diffitetur die 28. Jul. quo eodem die Martyrologium Romanum, Chronicon auctius veterum Pontificum, antiqui Catalogi, Anastasius, alia Martyrologia, & Henschenius eum coli testantur. Non audiatur ergo Hieronymus affirmat. Quum nihilominus inter se Chronica, & Catalogi longe in assignanda Pontificatus continuatione dissideant, nescio quam multum fidei sibi queat conciliare. Hucusque igitur, Marsili doctissime, per tria Epochæ nostræ priora secula complures vidimus SS. Pontifices ex Pagii consensu ipsis diebus, queis coluntur, Martyrii corona donatos. Dum vero paucorum admodum, qui supersunt, mortem aliis contigisse diebus, quam quibus colantur, nullis probare solidis argumentis queat, proximum est, ut nos omnem Romano potius
D Martyrologio, quam levissimis aliorum rationibus fidem habeamus. Quamobrem castam ante querelam nunc repeto; cur Papebrochius, & Pagius adeo paucos Beatos die eorum emortuali nunc in Ecclesia Dei honorari pronuntiarunt, si tot ex ipsis dumtaxat Pontificibus contra horum opinionem ita recoluntur? Quamquam & hanc nuperam sententiam exemplis pluribus profligare arduum non foret, si per otium liceret. Nunc unum animadvertisse sufficiat, nempe Eusebium in Lib. de Martyr. Palæstinæ, qui libro 8. Hist. subjici solet, plurium Martyria, diemque etiam Martyrii me-
E moriæ tradidisse. Hi autem dies prorsus cum Romani Martyrologii fide consentiunt. Coluntur die 17. Nov. SS. Alphæus, & Zachæus; Eusebius vero hæc de illis habet: *Δίῳ μηνὸς ἑπτά, καὶ δεκάτῃ αὐτὴ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Δεκεμβρίων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνονται. 17. die Mensis, qui vocatur Dius, hoc est apud Romanos ad 15. Kal. Decemb. capite privantur.* S. Procopii memoria in die 8. Julii cadit, quo sepulturam B. Martyr est nactus, apposite videlicet ad ea, quæ tradit Eusebius, dum *Δαισίου μηνὸς ὀγδόῃ πρὸ ἑπτὰ εἰδῶν Ἰουλίων Desii mensis octava die, quæ est apud Romanos VII. Id. Julii* illum asserit e vivis
F excessisse. Sic Sanctorum Dionysii, Timolai, Agapii, Apphiani, Theodosiæ, Sylvani, Hadriani, Euboli, aliorumque plurium emortuales dies ab Eusebio traditi, cum hodiernis eorum Festis concordant, uti Romanum docet Martyrologium. Quod si germana etiamnum exstarent Martyrum Acta, eamque fidem, quam Eusebius Scriptor celeberrimus, mere-

diu quæso eruditorum desideria mora tua patiere torqueri? Modestiæ tuæ consiliis ut tamdem renunties, votis poscimus iteratis; atque ego interim, ut humanitate, qua soles, hanc dissertationem excipias, te sedulo rogare non desinam.

Ad S. PAULINI Poema postremum.

DISSERTATIO XX.

Ubi ejus de Elementis sententia perpenditur. Ad præclarissimum, doctissimumque virum JOSEPHUM FERRARIUM Em. Cardinalis FEDERICI CACCIÆ Archiepiscopi Mediolanensis Generalem Vicarium.

MAle de Paulino, Ferrari Musarum omnium decus, meritus mihi viderer, si singularem ejusdem de Elementis opinionem insalutatam præterirem, eoque gravius in præsentiarum mei me silentii pœniteret, si tempus omnino accommodatum ad meum erga te tuasque virtutes prodendum obsequium, pateretur tam facile mihi elabi. Nimirum ad S. Antistitis gloriam, meamque in te observantiam plurimum conducere sentio, si illum & in Philosophicis disciplinis non ultimas tulisse demonstrem: & viro, tum Philosophiæ, tum aliarum artium, quæ animum nostrum informare queunt, laude præstanti, hanc quoque Paulini virtutem proponam. Et quidem, ut ajebat Boyle in Dub. & Paradox. Chymico-Phys. part. 1. Dial. *Opiniones de Elementis tanti sunt inter Physiologiæ dogmata momenti, quanti elementa ipsa sunt inter corpora universi.* Cur igitur Paulinum, quem in reliquis sequutus sum, nunc de Elementis proloquentum in contione destituam? Pulcherrimam

Hæc profecto, & non alia Paulini sententia.
C Cœlum is, non vero ignem inter Elementa recenset. Immo & imaginariam illam Ignis sphæram, quam Aristoteles supra aeris regionem commentus est, quamque omnes discimus, nemo ex eruditis nunc credit, sibi nequaquam arrisisse tum Paulinus palam facit, quum de illa ne verbum quidem. Sed quibus calculis fretus in hujusmodi opinionem Paulinus concessit? Ego subinde pro virili investigabo, & in primis, dum de Elementis disceptationem instituo, me nolle adversus aliorum sententias, multoque minus adversus Peripateticos in arenam descendere lubens fateor, quum & brevitatis
D sit mihi ratio habenda, eorumque dogmata satis erudite in examen adduxerint disertissimi temporum nostrorum Philosophi, ac inter illos potissimum emineant Helmontius, Gassendus, & Boyle, eximia procul dubio ingenia. Unam idcirco Paulini sententiam prosequemur; & illam, ni mea me fallit opinio, sacrarum Scripturarum autoritate niti plane affirmo; earum enim testimonio Ignis in Elementorum censum haudquaquam refertur. S. Petrus in Epist. 2. Cap. 3. *Expectantes*, inquit, *& properantes in adventum diei Domini, per quem Cœli ardentes solventur, & Elementa Ignis ardore ta-*
E *bescent.* Ecce ab Igne Elementa distinguit Apostolus, quum per illum hæc aut consumenda, aut in melius reformanda nos docet. Sed & Cœlum, urgebis, ab Elementis inibi diversum dignoscitur. Ego non video. Supra namque ita loquebatur Petrus: *Adveniet autem dies Domini, ut fur, in quo Cœli magno impetu transient, Elementa vero calore solventur, Terra autem, & quæ in ipsa sunt, exuretur.* Vidistin & hic ab Elementorum serie distinctam Terram? Quum vero hinc Terram Elementum non esse argui nequeat, idem quoque de Cœlis affirmare absurdum non erit. Cœli enim, Terræque vices,
F quæ supremum Judicii diem instare docebunt, ita S. Petrus memorat, ut non ab Elementis distinguere, sed singillatim clarioris explicationis ergo describere videatur. Quid quod & alios Christianæ Fidei sectatores a Paulini sententia minime abhorruisse compertum habeo? Gennadius Massiliensis Presbyter in libello de Eccles. dogmat. Cap. 69. hæc habet: *Elementa, idest*

ipsis Elementis [illegible] *custodiret*. Multa in probationem congerit, & hæc in primis concludendo profert: Διά τοι τοῦτο, καὶ ἡ γῆ μεμένηκεν οἵαπερ ἐξ ἀρχῆς ἐγεγόνει. Καὶ ὁ ἀὴρ, ἣν ἐξ ἀρχῆς ἔλαχε φύσιν, ἄσυλον διατήρει. Καὶ ἡ θάλαττα οὔτε σμικρύνεται, οὔτε αὔξεται. Καὶ ὁ ἥλιος τήκειν οὐ δύναται, καὶ διαλύειν ὃ διατρέχει στερέωμα &c. *Ex quo factum est, ut Tellus hodieque ita permaneat, sicut ab initio fuit constituta, & Aer, quam ab initio naturam sortitus est, inviolatam conservet; neque item Mare augescat, neque decrescat; neque Sol firmissimum illud Cœlum, per quod currit, eliquare, aut dissolvere non possit.* Cœlum igitur Theodoretus in Elementis numeravit, quodque etiam animadvertendum est, nullam de iisdem agens Ignis mentionem injecit. Sane apud veteres quidam exstitere, qui ita Cœlum Elementi nomine appellandum putarunt, ut Ignem non excluderent, atque idcirco quinctum Elementum excogitarunt. Audi L. Apulejum Lib. de Mundo. *Elementorum inter se mutui nexus arctis affinitatibus implicantur, & quinque conjuges copulæ bis ordinatæ vicibus attinentur, ut adhæreant etiam gravioribus leviora. Aquam in se habet Tellus, & Aqua (ut alii putant) vehit Terram. Aer ex Aqua gignitur; Ignis ex aerea densitate conflatur; Aether vicissim, Ignesque illi immortales Dei vivacitate flammantur.*

V. Nic. Cor. in Thes. [illegible]

E Quinque Elementa aperte facit Apulejus quinque nexibus inter se colligata. Istis autem maximam afferunt lucem, quæ supra disseruerat; *Cœlum ipsum, stellæque cœligeræ, omnisque siderea compago Æther vocatur, non (ut quidam putant) quod igneus sit, & incensus, sed quod cursibus rapidis semper rotetur. Elementum vero non unum ex quatuor, quæ nota sunt cunctis, sed longe aliud numero quintum, ordine primum, genere divinum, & inviolabile.* Nil evidentius utique proferri poterat, ex quo præstantissimum Elementorum Æthera fuisse disceremus. Hinc est, quod Jovi Æthera assignarunt nonnulli, quos arguit

F S. Augustinus Lib. 4. Cap. 10. de Civ. Dei, hisce verbis: *Jovem, inquiunt, in Æthere accipimus, in Aere Junonem. Et hæc duo Elementa conjuncta sunt. Mare Neptuno tribuitur, Terra Pluto-*

> Νῆστίς θ' ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον.
> *Radices primum rerum tibi quatuor edam.*
> *Jupiter æthereus, Juno vitalis, ad hos Dis,*
> *Et Nestis lacrymis humanos quæ rigat alveos.*

Gassendus Lib. 3. sect. 1. Cap. 2. Phys. hic *non obscure Jovis nomine intelligi Ignem* inquit, Plutarchum fortasse sequutus hæc ad eos versus dicentem: Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν, καὶ τὸν αἰθέρα; *Jovis enim nomine Calorem intelligit, atque Aetherem.* Sed una cum Plutarcho minus recte sentit vir doctissimus. *Æther* ab Empe-

D docle *Jovis* nomine insignitus longe ab Ignis Elemento differt; idem enim ipsum est Cœlum, de quo Apulejum disserentem nuper audivimus, & alios insuper differentes inducemus. Orpheus (seu Onomacritus ille sit) in Hymno ad Rheam Elementa quatuor recenset:

> Ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
> Καὶ πόντος, πνοιαί τε ——————
> *Ex te nam Tellus, Cœlumque, & Pontus, & Aura*
> *Emersere* ——————

Vides hic οὐρανὸν, hoc est *Cœlum* esse Orpheo, atque Empedocli *Æthera*. Quid igitur Cœlum pro Igne capi, rursus Æthera pro Igne sum-

E mendum Gassendus censet? Et quidem lib. eod. ad hoc versus ait: *Nimirum Cœli nomine ob Ignes in eo apparentes Ignem intellexit.* Sed ingenio suis jam præoccupato opinionibus omnia, diversa licet, favere videntur, quemadmodum oculorum vitio nonnumquam fit, ut quæ nusquam apparent intueamur; quæ vero exstant, falsa imaginis colorumve varietate aciei intentæ obversentur. Etenim an adeo verborum inopia veteres laboravere, ut quum Elementum Ignis describere vellent, Cœli vocabulo abuti cogerentur? Euripides apud Empiricum lib. 2. advers. Phys. universa ex Æ-

F there, & Terra gigni arbitratus est:

> Αἰθέρα, καὶ γαῖαν πάντων γενέτειραν ἀείδω.
> *Ætheraque, & Terram rerum decanto parentem.*

Gassendus ibidem addit: *Nomine Ætheris intelligendum esse Ignem vel ex ipsa Aristotelis interpretatione intelligi potest 1. de Cœlo. 3. & 4. Phys. 5.*

Sed

nam hac de re sit ejusdem sententia, ut ipsum Gassendum a memorata opinione validius dejiciamus. Audi perspicua verba in Lib. de Mund. Cap. 2. Οὐρανοῦ δὲ, καὶ ἄστρων οὐσίαν μὲν αἰθέρα καλοῦμεν, οὐχ ὥς τινες διὰ τὸ πυρώδη οὖσαν αἴθεσθαι, πλημμελοῦντες περὶ τὴν πλεῖστον πυρὸς ἀπηλλαγμένην δύναμιν: ἀλλὰ διὰ τὸ ἀεὶ θεῖν κυκλοφορουμένην στοιχεῖον οὖσαν ἕτερον τῶν τεττάρων, ἀκήρατόν τε, καὶ θεῖον. *Cœli porro siderumque substantiam appellamus Æthera, non quidem ideo quod ignita flagret ipsa, ut aliqui censuerunt, valde errantes circa potentiam illam maxime ab ignea natura abhorrentem, origine vero hujus vocabuli inde ducta, quod semper Æther currat motu circumductili, quum sit illud Elementum a quatuor illis diversum, tum interitus expers, tum divinum*. Præterea idem Aristoteles Lib. 2. de Gen. Anim. Cap. 3. animalium semini calidam quamdam substantiam inesse inquit, quæ respondeat τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ, *ipsi siderum Elemento*. Hine igitur, Ferrari eloquentissime, satis mirari nequeo, cur tanta Philosophorum turba, quæ unum Aristotelem præceptorem sequitur, Elementum hoc ita contempserit, ut ne illius quidem mentionem in suos inferre libros sint dignati. Quæ enim clarior Aristotelis opinio proferri quam ista potest? Plutarchus ipse Lib. 1. de Placit. Philosoph. ab Aristotele asserit fuisse tradita στοιχεῖα τέτταρα, πέμπτον δέ τι σῶμα αἰθέριον ἀμετάβλητον, *quatuor, Elementa, & quintum quoddam corpus immutabile*. Itaque si in posterum quis quærat, quomodo Cœlum, seu Æther Elementi nomine designetur, quidve Paulinus noster hac sententia significaverit, parata responsio erit, nempe Ætherem substantiam quamdam subtilissimam esse, motuque perpetuo præditam, quæ ad rerum generationem, corporumque constitutionem confluit, quemadmodum terra & aqua. Hinc, ut arbitror, Lucretius lib. 5. *Ætherem liquidissimum, ac diffusilem* vocat. Item Orpheus, seu Onomacritus, ab Æthere omnia nutriri sensit, dum universum mundum constitutum ait:

Ἐκ πυρὸς, ἐξ ὕδατος, καὶ γῆς, καὶ παντοτρόφ' αἴθρης.

Ex igne, ex aqua, & terra, & omnia nutriente Æthere. Idem Autor in hymno ad Amorem quatuor Elementa recensuit:

Αἰθέρος οὐρανίου, πόντου, χθονὸς, ἠδ' ὅσα θνητοῖς

Sepelit, recipitque in se omnia, omniumque idem est Pater.

Vides ergo, apud veteres Cœlum, sive Ætherem, seu substantiam illam, quam Empiricus Lib. 2. adversus Phys. & alibi κυκλοφορητικὸν σῶμα *mobile in orbem corpus* appellat, pro Elemento habitam, atque ideirco quum ab illis Æthera una cum terra, aqua, & aere recenseri audies, non Ignem continuo, ut Gassendus censuit, sed Elementum ab Igne diversum inibi designatum intelliges. Plura vero ad hanc spectantia quæstionem brevitatis memor omitto, unumque pro dictorum coronide animadverto. Materia illa subtilis, quam Cartesius vir summi ingenii primus omnium excogitasse est visus, ita Peripateticos novitate perculit, ut tamquam audacissimum figmentum e scholis eliminandum exclament. At nonne mutato paululum nomine idem est ac antiquorum Æther, eademque *diffusilis* substantia, unde omnia formantur, atque nutriuntur? Miretur quidem ætas nostra, aut damnet Cartesium; communem ille cum antiquis sortem subeat oportet, quando ingeniosam ab illis audacemve sententiam mutuatus, ex imitatione potius, quam ex inventione sibi nomen quæsivit. Sed & substantia illa ætherea, quam Robertus Fluddus Medicus inter prima rerum principia statuit, nonne ab Autoribus per me laudatis tradita primum fuit, & inde in acutissimi viri libros transfusa? Ita verum est, quod Ecclesiastes Cap. 1. ait: *Nil sub Sole novum*, & in Scientiarum cultura nil fere excogitari posse, quod in veterum scholis procusum aliquando non fuerit. Hæc sunt, Ferrari eruditissime, quæ ad Paulini versus adjungenda censui, quæque tamdem ab eruditione tua suffragium præstolantur. Enimvero non postremum est decus tuum Philosophiæ exquisitiori nomen dedisse, interque seriem reliquarum scientiarum, quibus ornaris, hanc quoque tuam ita fuisse factam, ut non Physiologus minus quam divini humanique juris peritissimus videare. Hujusmodi igitur ornamentis disceptationi meæ, ut ad te accederet, animum addidisti; nunc humanitate præstabis, ut accedentis obsequium sua non careat felicitate. Vale.

De Cru-

Christianorum monumentis. Utri Christus affixus fuerit, incertum; quamquam eruditissimi viri Lipsius Cap. 10. Lib. 1. de Cruce, & Gretserus Lib. 1. Cap. 3. de S. Cruce, decus hoc *immissæ* Cruci contigisse firmis nixi argumentis contendant. Ego omni quæstione dimissa, Crucis a Paulino memoratæ figuram prosequar, & cujusnam generis fuerit, brevibus inquirere pergam. Generatim Crucis effigiem describit ille Nat. XI. atque.

Forma Crucis gemina specie componitur, & nunc
Antemnæ speciem navalis imagine mali,
Sive notam Græcis solitam signare trecentos
Explicat existens, cum stipite figitur uno,
Quaque cacumen habet, transverso vecte jugatur.

En utriusque Crucis distinctam imaginem. *Immissa* ex antemnæ, seu mali navalis specie intelligitur, de qua Gretserus luculentum dignumque cedro Opus promulgavit, Bosius Lib. 1. Cap. 5. de Cruce Triumph. & Lipsius Lib. 1. Cap. 9. de Cruce, aliique non pauci egere. *Commissa* vero Crux per *notam Græcis solitam signare trecentos*, videlicet per Tau delineatur. Hoc exemplo non semel Paulinus est usus, quippe qui in Ep. 2. ad Sulpic. Sever. ita loquitur: *Christus non multitudine, nec virtute legionum, sed jam tunc in Sacramento Crucis, cujus figuram per litteram Græcam Tau numero trecentorum exprimitur, adversarios Principes debellavit.* S. quoque Augustinus Serm. 1. de Tem. Fer. 2. post Dominicam Passionis; *Trevidit ergo*, ait, *mysterium Sanctus Gedeon: denique elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet, non in numero multitudinis, sed in Sacramento Crucis mundum ab incursu gravium hostium liberandum; trecenti enim in Græca Tau similitudinem Crucis ostendit.* Tertull. Lib. 1. adversus Marcionem: *Ipsa enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species Crucis.* Dirutum Serapidis templum fuit, F Theodosio M. imperante, ibique, ut Ruffinus Lib. 11. Cap. 29. Hist. Sozomenus Lib. 7. Cap. 13. Socrates, ac Svidas testantur, litteræ Ægyptiorum Hieroglyphicæ inventæ fuerunt, quæ Crucis imaginem præ se ferebant. Earumdem typum profert Kircherus in In-

spiciamus. Si stipitem erigas, ejusque cacumini trutinam æquis hinc inde lancibus pendentem imponas, utique Crucis memoratæ formam fieris nactus; nam stipes rectus, trutinæque brachia litteram T. intuentibus exhibent. Rursus si rectum currus alicujus temonem jugo vertici imposito consideres, eamdem itidem Crucis effigiem litteræ T. simillimam ab illo designari videbis. Denique si vultus humanos inspicias, & supercilia, nasique & oris dispositionem contemplemur, nonne ejusdem Crucis figura nostris occurrit D oculis? Fateor nihilominus, non ita pro certo statui posse, quænam sit Paulini mens hocce in loco, quandoquidem temonum cum jugo superaddito forma Crucem potius *immissam*, quam *commissam* nostra hac tempestate repræsentat. Contra facies humana hujus potius quam illius figuram præfert, etenim supra oculorum supercilia nullum attollitur in fronte lævi, ac plana signum, quo tertium Crucis cornu eminere videatur. Sit hac de re aliorum judicium, mea nunc est sententia Nolanam Crucem *commissæ* consimilem fuisse efformatam, & fortassis ad Labari si- E militudinem, cujus effigiem exhibet præter Baronium Bosius lib. 7. cap. 13. de Cruce Triumph. Sed accuratiorem aliorum sententiam opperiri præstat.

quam armis victis. Est hic ille Panegyricus, de quo Hieronymus ad Paulinum ipsum scribens Ep. 13. incredibilia in laudem ejus protulit, nobisque propterea intolerabile illius desiderium injecit. Sequitur Gennadius: *Fecit & Sacramentarium, & Hymnarium, Ad Sororem quoque Epistolas multas de contemtu mundi dedit, & de diversis causis disputatione diversa Tractatus edidit. Præcipuum tamen opusculorum ejus est Liber de Pænitentia, & de laude generali omnium Martyrum*. O jacturam non satis deplorandam! Postrema hæc amisimus, & nescio an umquam reparare licebit. Exstat in Ambrosiana Bibliotheca vetustissimus Codex, quem Seculo Octavo, atque etiam Septimo exaratum crediderim, Characteres ad Seculi Merovingici Scripturam accedunt, & non nihil Saxonicæ præferunt, cujusmodi exempla nobis exhibuit Mabillonius V. C. in laudatissimo Opere *de Re Diplomatica*. Continentur autem isto in Codice veterum Patrum sententiæ, & explicationes in quædam Scripturæ loca. Augustinus, Hieronymus, & Gregorius majorem implent partem, ac omnium recentissimus Autor inter eos venit Isidorus Hispalensis Episcopus. Quædam S. Paulini fragmenta ibi mihi occurrerunt, quæ nunc publici juris facere congruum videtur. Inter ea potissimum, quæ inibi animadversione digna sum ratus, illa sunt verba: *Christus post Passionem, & Ascensionem ad Cælos, sicut Heliseus ascendit in Bethel, idest in domum Dei, conversus maledixit Judæis post XLII. annos Ascensionis suæ, & immisit duos ursos, idest duos Reges horrendos Vespasianum, & Titum, qui de Sylvis Gentium prodeuntes crudeli eos strage tabefecerunt*. Petavius Chronologorum Princeps Lib. 11. Cap. 17. de Doctr. Temp. & alibi eversam a Tito Hierosolymam evincit Anno Epochæ nostræ 70. cui consentiunt Scriptores reliqui. Si igitur ab hoc anno retro numeres 42. annos, quos Paulinus inter Hierosolymæ excidium, & Ascensionem Dominicam intercessisse affirmat, venies ad annum Epochæ ejusdem 28. aut 29. si utrumque terminum simul numeres. Unde anno 29. Dionysiano secundum Paulinum Christus Dominus Passione consummata in Cœlum ascendit. Eusebius Cœsariensis in Chronico nulli. Singulariter vero 42. annos a Passione Christi ad Hierosolymæ excidium effluxisse docuit Clemens Alex. Lib. 1. Stromat. ubi sic habet: *A passione Christi ad eversionem Hierosolymorum anni sunt 42. menses 3*. Sanctus quoque Hieronymus in Cap. 1. Sophon. vers. 17. hæc ait: *Post annos 42. Dominicæ passionis circumdata est ab exercitu Hierusalem, & consummatio illius facta est cum festinatione*. Quod repetit in Ep. 150. ad Hedibiam quæst. 8. Hæc quidem opinio de Christi Passione anno 15. Tiberii, & 29. Epochæ nostræ peracta, paucos nunc habet sectatores, celebris tamen ita olim fuit, ut illi Paulinum subscripsisse mirum non sit. Illud quidem mirum videbitur, nempe Scriptorem quemdam Gallicum, cui criticum in S. Augustini opera examen debemus, hanc opinionem ita dissimulasse, aut ignorasse, ut eam Augustino in mentem numquam obvenire potuisse pronuntiarit. Est inter opera hujus magni Doctoris Sermo 204. ita inscriptus: *De eo quod scriptum est de S. Heliseo Ascende calve &c.* Ibi præter alia dicitur: *Quid est: Ascende calve, ascende calve, nisi ascende Crucem in loco Calvariæ? Et hoc attendite, Fratres quia sicut sub Heliseo 42. pueri lacerati sunt, ita & post 42. annos Passionis Dominicæ venerunt duo ursi Vespasianus, & Titus*. Tum subjicit Hierosolymæ vastationem per Romanos factam, additque *Post 42. annos a duobus ursis Vespasiano, & Tito gens illa sacrilega quod merebatur excepit*. Hinc memoratus Autor occasionem arripit hunc Sermonem exsibilandi, eumque Augustino abjudicandi. Inquit ille insulsum plane videri hoc effatum, quum non 42. sed 36. aut 37. annos post Christi Passionem subversa fuerit Hierosolyma; esse hoc enorme in Chronologiam peccatum, ac propterea Augustino Sermonem indignum. Errat ille, ac in veterum Patrum lectione hospes videri posset, quandoquidem, uti superius animadversum est, plerique ex illis Christum passum duobus Geminis Coss. hoc est anno Tiberii 15. censuere, ac inter eos potissimum S. Augustinus. Ab eo autem anno ad Urbis Sanctæ eversionem 42. annos colligere necessarium fuit. Quod si Chronologorum recentium doctissimis placitis sententia hæc adversatur, neque Augustino, neque Paulino id vitio vertendum, qui communi celebri-

pheta figuram [illegible] vocabulum istud *Salus Dei* interpretatur. Salus autem Dei quid aliud est, nisi Filius ejus, qui & Salvator est mundi? Parvuli vero inludentes saluti Dei in Heliseo Judæorum habuere personam, qui clamabant dicentes: *Ascende calve, ascende*. Quod in Calvariæ loco Christus ascensurus erat in Crucem. *Et conversus*, ait Scriptura, *maledixit eis in nomine Domini*. Et exierunt duo ursi de sylva, & interfecerunt XLII. infantes. Et Christus post Passionem, & Ascensionem ad Cœlos, sicut Heliseus ascendit in Bethel, idest in domum Dei, conversus maledixit Judæis post XLII. annos Ascensionis suæ, & immisit duos ursos, idest duos Reges horrendos Vespasianum, & Titum, qui de sylvis gentium prodeuntes crudeli eos strage jactaverunt.

Justus septies cadit in die, & resurgit. Qui semel cadit & iterum, quomodo justus vocari possit? Ideo justus dicitur, quia cadens erigitur. Septimus autem numerus requiem docet. Qui in septimo ceciderit, cavere debet, ne ulterius cadat. Iam oportuerat post unum lapsum cavere de reliquo; sed quia misericors Deus est, patienter suffert hujusmodi lapsus, ut quis vel in septimo resipiscat. Si autem negligentior quis effectus resurrectionis transierit numerum, non potest dici justus, sed propter multitudinem delictorum in peccatorum numero deputatur. Duobus modis homo delinquit; proposito, & casu, ut alius peccare velit, & alius præveniatur peccato. Sed casus duplici dividitur modo, ignorantia, & infirmitate. Iudas proposito

æqualis pœnitentia, quia ille volens, hic
C vero nolens in certamine victus succubuit. Vides, quæ sit peccati distantia? Ecce quomodo cadit justus, & Domino manum supponente salvatur &c.

DEI voluntati nostra potestate adjuvemus, ut ipse sua virtute nostræ faveat voluntati, quia scriptum est: *Neque volentis, neque currentis, sed Dei miserantis est*. Velle enim, & currere nostrum est; Dei autem misereri, ipsa etiam Veritate Apostolis adtestante; *Sine me nihil potestis facere*. Et Paulus: *Quid*
D *habes*, inquit, *quod non accepisti? Si accepisti, cur gloriaris, quasi non acceperis?* &c.

Itaque si quis exacerbaverit Deum, Moysi imitetur exemplum, qui dubitationis culpam pœnitentiæ, & humilitatis satisfactione delevit. Si sacrilegii quis crimen incurrit, imitetur Aaron, qui confessionis, & humilitatis per medelam transgressionis expiatus crimine Sacerdotii meruit principatum. Si quis adulterium, & homicidium fecerit, consideret David, & agat pœnitentiam, at-
E que medicamine sanus effectus in timore Dei permaneat. Si quis in confessione fuerit victus, & tormentis cedens Fidei exstiterit proditor, Petri, qui negavit imitator existat. Egressus foras, idest egressus a perfidia, fleat amariter, & recurrat ad Fidem. In magnis peccatis magnorum virorum delicta monstrantur, ut simili modo si infirmus quis, aut humilis erraverit, respiciens ad exemplum magnorum virorum facilis vitæ aditum inveniat, & ad Fidem, pœnitentiamque
F convertatur &c.

NOTÆ

S. PAULINI EPISCOPI NOLANI OPERA.

IN EPISTOLAM I.

Nota I. SEVERO.) *Severus* hic cognomento *Sulpicius* dicitur Gennadio lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis cap. 19. nec aliter eum indigitat Gregorius Turonensis lib. 1. de Miraculis S. Martini cap. 2. & libro 2. Histor. Francor. cap. 31. Alii malunt *Sulpicium Severum* dictum; atque ita præfert vulgata inscriptio epistulæ ejus ad Aurelium diaconum, itemque ad Bassulam socrum. Etsi Paulino simpliciter semper *Severus* nominetur, quod & apud Turonensem fere obtinet; seipsum tamen in Dialogis singulariter *Sulpitii* nomine inducit. Quare cum eadem ætate nunc *Severus* nunc *Sulpicius* ἀπλῶς nominetur, apparet non semper autores, cum solitarium aliquod cujusquam nomen ponerent, proprium posuisse, postea quam unum cuique tantum proprium nomen fuerit. Videsis Francisci Sylvii Progymnasmatum centuriam secundam cap. 41. ubi docet sæpe cognomen nomini præpositum.

Fuit domo Aquitanus, ut ipse fatetur Dialogo 1. cap. 20. & Gennadius. Et quidem a Nitiobrigibus, cum libro 2. sacræ historiæ Phœbadium, (qui Agenni Galliarum episcopus fuit, teste Hieronymo de Script. Eccles. cap. 108.) suum vocet episcopum. Notum autem, Agennum esse in Nitiobrigibus:

Vixit maxime *Elusone*, ut habet Paulinus epist. 6. vel *Primuliaci*, ut idem habet epistola 11. & 12 quæ quo loco sita sint, ibidem vide. *Tolosæ* quoque eum habitasse, colligere est ex epistola Severi, ad socrum Bassulam.

Non fuit Biturricensis episcopus, quod multis viris doctis visum; sed presbyter tantum, uti testatur Gennadius, nunc primuliaci nunc Elusone degens, ut præferunt Paulini epistolæ jam citatæ. *Rosweydus.*

N. II. *Insultante* ZABULO] Id est, *diabolo*. Ita fere semper Paulinus, antiquiores se Patres secutus, qui ita extulere. Cyprianus ad Demetrianum cap. 6. *Quid in ruinam zabuli per ipsum & cum ipso cadis*? Ita ibi vetustissimi libri: quæ scriptio & aliis locis apud Cyprianum in veteribus editionibus fuit, ubi nunc *diabolus* obtinet. Apud eumdem, autor libri de aleatoribus cap. 3. *Deorbati Zabuli caligine invicem sibi manus inferunt*; & aliquoties eodem libro. Hilarius in Matthæi caput 24 canone 26. *Furem enim esse ostendit zabulum, ad detrahenda ex nobis spolia pervigilem*. Idem in cap. 12. Matth. can. 12 *Confusam a se in tentatione prima omnem zabuli indicat potestatem*. Ambrosius lib. 5 cap. 1. de Fide ad Gratianum: *Feralem illum cetum, zabulum scilicet, ultimis temporibus venerabi i sui corporis passione prostratum perculit*. Hymnus Ecclesiasticus de S. Michaele:

Michaelem in virtute conterentem zabulum

Glossæ Claromarescanæ MSS *Zabulus diabolus*, Glossæ Aquicinctinæ MSS *Zabulus, satanas, contrarius*, Item, *Zabulum habitaculum pulcritudinis*: ubi prius Græcum, alterum Hebraicum est vocabulum *Zabulon*, quod apud D. Hieronymum de Nominibus Hebraicis dicitur *habitaculum fortitudinis*, vel *fluxus noctis*. Verissima est *zabuli* originatio, quam viri docti jam suggessere, a διάβολος, Æolice ζάβολος; & ut inde *diabolus*, ita hinc *zabulus*. *Rosweyd.* N. III.

IN SACERDOTIUM *tantum Domini* NON *etiam* IN LOCUM ECCLESIÆ DEDICATUS.) Qui non ad certum titulum hujus vel illius ecclesiæ presbyter ordinabatur, ἀπολελυμένως vel ἀπολύτως χειροτονεῖσθαι, absolute ordinari dicebatur; idque vetitum est postea canone 6. conc. Calchedonensis, Μηδένα ἀπολελυμένως χειροτονεῖσθαι μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, εἰ μὴ ἰδικῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως ἢ κώμης, τοὺς δὲ ἀπολύτως χειροτονουμένους ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος ἄκυρον ἔχειν τὴν τοιαύτην χειροθεσίαν. *Neminem absolute ordinari, nec presbyterum, nec diaconum, nisi specialiter in ecclesia civitatis vel pagi: eos autem qui absolute ordinantur, decrevit sancta Synodus irritam habere ejusmodi manuum impositionem*. In quem locum scribens Zonaras, ait, olim cum presbyteri ordinarentur, expressum fuisse nomen tituli vel ecclesiæ ad quam ordinabantur. Καὶ αὐτὸς νῦν ἐπ' ἀγρῷ τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς πόλεως ἐπιλέγεται ἡ λῆξις.

pocem scribit, *Ensfenem* oppidum esse cum arce veteri in finibus Nitiobrigum, qua amne Draguto a Petrogoriis dividuntur, vulgo *Lanfun. Roso.*

IN EPIST. II.

N. V. D*Eservimus altaria Dei, & mense salutaribus ministramur, jam nomine officioque* SENIORES.) *Senior*, *presbyter* Vis græca vocis πρεσβύτης. S. Cyprianus epist. 75. *Quæ ex causa necessario apud nos fit, ut per singulos annos seniores & præpositi in unum conveniamus ad disponenda ea quæ curæ nostræ commissa sunt*. Prudentius in passione S. Hippolythi: *Offertur senior nexibus implicitus*. Hippolythum presbyterum antea vocaverat. *Carolus Cangius* in Glossario lat. to. 3. p. 809.

IN EPIST. III.

N. VI. A*D venerabilem socium* CORONÆ *tuæ patrem nostrum Aurelium.*] *Corona*, Dignitas clericalis, sacerdotalis, episcopalis, pontificalia: quia corona est insigne præcipuum clericatus & sacerdatii. S. Augustinus epist. 147. ad Proculianum: *Per coronam nostram nos adjurant vestri, per coronam vestram vos adjurant nostri*. Hac etiam voce, ut illustri honoris titulo compellabantur summi pontifices & episcopi. Ennodius lib. 4. epist. 22. ad Symmachum papam: *Erigat parvulos implorata corona vestra miseratio*. Tarraconenses episcopi epist. 2. ad Hilarium papam: *Provinciali litteraria sermone debita corona vestra obsequia deferentes*. Anastasius in S. Cornelio PP. *Cornelius respondit: Ego de corona domini* (Cypriani episcopi) *litteras accepi, non contra Rempublicam* Marculfus lib. 1. Form. 26. quæ inscribitur, *Indiculus commonitorius ad episcopum: Præsentem Indiculum ad coronam beatitudinis vestræ direximus*. Ita passim utuntur S Hieronymus epist. 81. Paschasinus Lilybet. in epist. ad Leon. Florianus in epist. ad Nicetium. Quodvultdeus diaconus in epist ad S. Augustinum to. 6. operum ejusdem Augustini. Sidonius lib. 6. epist. 4. Paulinus Nolanus epist. 18. ad Delphinum, Braulio Cæsaraugust. in epistola ad Isidorum Hispalensem, Fortunatus in epistola præfixa libris de vita S. Martini, & lib 5 in epist ad Martinum Gallic. episcopum. S. Bernardus epist. 205. ad episc. Roffens. &c. *Cangius* to. 1. Glossar. Lat. p. 1225.

N. VII. PANEM UNUM ..... *in quo etiam* TRINITATIS SOLIDITAS *continetur*.) An panis hic trifidus fuit, ut Trinitatem repræsentaret? In tribus panibus Trinitatem agnoscit Augustinus de Tempore serm. 71. in illud Lucæ 11. *Quis vestrum habebit amicum*, &c. & ita commentatur: *Non sine sacramento tres petit panes, quia unus hospes erat gratia pietatis, sed substantia Trinitatis. Nonne unus hospes erat in tribus, qui venit ad patrem Abraham? Hospes & amicus, transfer & manser; & omnia illi in Tri-*

lam dicetur. *Roso.*

IN EPIST V.

SOCRUM SANCTAM.) Bassulam intelligit, Severi socrum, de qua infra & hac eadem epistola: *Sanctam parentem nostram, matrem in Christo, cohæredem tuam, veneratione qua digna est, salutari peto*; & epistola 11. ad Severum loquens de segmento S. Crucis, quod Therasia Paulini uxor Bassulæ miserat: *Hoc specialiter soror nostra venerabili Bassula misit conservo communis*. Inter Severi epistolas tertia est ad Bassulam socrum. *Roso.* N. IX.

O vere ISRAELITA.) Sic epist. 36. (nunc 49.) *ut Christum videret ficus Israel*. Alludit nimirum ad etymologiam nominis Israel, quam tradunt Eusebius apud Hieronymum de nominibus Hebraicis: Nazianzenus Orat. 2. de Theologia, Hilarius in Psalm. 13. Philo in lib. de Profugis & de Abraham, Basilius in 1. Isaiæ: Ἰσραὴλ, ὃς ἑρμηνεύεται, Ὁρῶν Θεόν. *Israel, qui vertitur, Videns Deum*; & rursus Hieronymus in Amos 4. in Osea 8 & in 31. Jeremiæ. Sed idem tamen in Quæstionibus in genesim hanc etymologiam, non tam veram, quam violentam existimat, licet omnium sermone detritam, seque Angeli potius autoritate duci profitetur, qui rationem hanc affert: *Contra Deum fortis fuisti*. Quare interpretatur Aquila, Ὅτι ἦρξας μετὰ Θεοῦ. *Quoniam dominatus es cum Deo* LXX. & Theodotio. Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ. *Quoniam invaluisti cum Deo. Sarith enim, vel Sar, a quo vocabulo Israel derivatur, principem sonat*. Ita locum hunc corrigit doctissimus Delrius noster, qui & Hieronymum censet non tam ex sua quam ex aliorum sententia hic locutum: cui tamen non assentior, cum constet eum potius Commentarios suos in Prophetas e Græcorum Patrum voluminibus expressisse, non discussis eorum sententiis; in Quæstionibus autem Hebraicis doctiores Hebræos secutum esse, quibus & recentiores in hac Israelis etymologia potius assentiuntur, ut Pagninus & alii, qui admonent, si dicamus ex veterum sententia, Israel, quasi sit, ישראהאל, *Is roeh el, Vir videns Deum*, tum necesse esse scribi ישראל per Schim, hoc est ש cum puncto in cornu dextro, cum contra in omnibus libris per Sim scribatur, hoc est ש cum puncto in cornu sinistro. Melius igitur deducitur a verbo שרה, quod sonat *dominari & invalescere*. Duc. N. X.

PER SEPTENA *Domini candelabra.*) Apocalypsis 1. 12. *Et conversus vidi septem candelabra aurea, & in medio similem Filio hominis*. Recte autem ex Badii & Gravii editionibus scriptum est *septena* pro *septem* Duc. N. XI.

Fumigante LINO) Ita recte scriptum pro *ligno*, quod habuit editio Parisiensis. Sic enim Isai. 42. 3. Λίνον καπνιζόμενον οὐ σβέσει. *Linum fumigans non extinguet*. Duc. N. XII.

Impie qui valebat.) Ante erat, *impari æquivalebat*; e quo Romanus amicus faciebat, *ire par ei qui valebat*, plausibili omnino conjectura, quod & sensum habeat commodissimum, nec a Paulini discrepet stilo, & ex vulgara lectio. N. XIII.

in Ambrosio & aliis, qui non ad presbyteratum tantem, verum etiam ad episcopatum ex laicis catechumenis invi ti provecti sunt.

Verum cum hæc omnia quæ passus est Romæ Paulinus, idem ipse livori tantum adscribat & invidiæ; illed opinandi haud levem affert occasionem: nimirum, quod advenienre ipso Paulino Romam post tam longum spatium temporis, omnium oculi in ipsum conversi fuerint, obstupescentium præ miraculo, cum viderent Consularem virum presbyterum factum, mox in monachum transformandum, celebri concursu tum civium, tum etiam exterorum frequentatum officiis. Etenim ejus fama illis veluti quodam classico excitatis, factus est ad eum invisendum frequens undique concursus, non Romanorum dumtaxat civium, sed & peregrinorum antistitum, ex partibus etiam transmarinis properantium; nec privato tantum munere, sed etiam publicarum functione legationum. Hæc, inquam, tot tantaque nonnullorum moverunt invidiam, ut eis, livorem induxerunt, excitarunt & iram: cum ille pacis filius sic male affectis animis nullo opportuniori remedio, ut ipse addit, occurrendum putavit, quam maturata ab urbe discessione. Quod & faciendum Severo proposuit, qui tunc in patria iisdem invidiæ stimulis vexabatur. *Rosveydus*.

N. XV. APRI *quoque ad nos* EPISCOPI.) Paulinus infra epistola 46. ad Romanianum meminit Africanorum episcoporum, a quibus litteras acceperat: *Inde epistolas receperamus, id est, Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum*, Rosveyd.

N. XVI. PATRONI *Dominædii mei Felicis*.) Idem epist. 13. Panegyrico 3. in Felicem,

Et celebrare diem datur, & spectare Patroni
Præmia, &c. Et Natal. 7. sæpe. Item Nat. 8.

Patroni dicti veteribus Christianis *Sancti* præcipue *tutelares*, S. Augustino lib. de cura pro mortuis cap. 4. 18. S. Ambrosio lib. 10. in Lucam c. 21. Prudentio hymn. 1. & 2. peristeph. S. Eulogio in Apologet. &c. *Cangius* in Glossar. lat. to. 3. pag. 205.

N. XVII. DOMINÆDII *mei Felicis*.) Felicem Nolanum vocat *Dominædium*, quasi Dominum ædis seu basilicæ Nolanæ. Sic epist. 9. *Natalitium de mea solemni ad Dominædium meum cantilena*, & epistola 10. *In quo personis puerorum ac virginum choris vicini Dominædii nostri Felicis culmina resultabant*, & epist. 12. *Basilica igitur illa, quæ ad Dominædium nostrum communem Patronum, in nomine Domini Christi jam dedicata celebratur*; & epist. 28. quæ est ad Victricium: *Quem Dominus exteriri voluit potentiam apud se sancti sui Confessoris, dilectissimi Felicis Dominædii nostri*. Item Natali 7.

—— quam quod mihi testis
Ipse meis quibus est, idem Dominædius extat.

Quod non monerem, nisi viderem Ambrosium Leonem lib. 2. de Nola cap. 11. hic lapsum, qui existimavit

tis synodalibus Petri de Collemedio archiepisc. Rotomag. (quod etiamnum observatur die Paschæ in illa diœcesi) Distribuebatur (inquam) post Missam per sacerdotem cunctis præsentibus paulo ante dimissionem. Leo IV. PP. de cura pastorali: *Eulogias post Missas in diebus festis plebi distribuite*. Et summa cum animi submissione & cultu ex manu sacerdotis oris osculo prius salutata recipiebatur, ut testatur Cabasilas. Quippe, ait S. Augustinus lib. 2. de peccatorum remissione cap. 26. *Hic panis, quamvis non sit corpus Christi, sanctus est tamen, & sanctior cibis quibus alimur*. Unde θεῖος ἄρτος, *divinus panis*, dicitur Pachymeri lib. 5. hist. cap. 8. Atque inde, quemadmodum sacra Eucharistia, e jejenis manducabatur; & si quis jejunus non esset, & si acciperet, vicino porrigebat ad manducandum: quod etiamnum observari in Ecclesia Græca tradunt Allatius lib. 3. de Eccles. Occid. & Orient. consensu cap. 9. §. 2. & Goarus ad Euchologium. De eulogiis post Missam distributis agit etiam Pius Papa & martyr lib. 2. quinque librorum c. 117. & ex eo Hincmarus in Capitulis presbyteris suæ parochiæ datis anno 752. cap. 7. *Ut de oblatis quæ offeruntur a populo, & consecrationi supersunt, vel de panibus quos deferunt fideles ad Ecclesiam, vel certe de suis, presbyter convenientes partes incisas habeat in vase nitido & convenienti, ut post Missarum solemnia, qui communicare non fuerunt parati, eulogias omni die Dominico & in diebus festis exinde accipiant; & illa unde eulogias presbyter daturus est ante in hæc verba benedicat, & sic accepturis distribuat*, &c. Eadem habent concilium Nannetense an. 895. c. 9. & Regino de vita & conversatione presbyterorum c. 61.

Eulogiarum primam institutionem Synodo Antiochenæ sub Constantio celebratæ videtur adscribere Balsamon ad can. 2. sed illas antea in usu fuisse ex scriptoribus constat. Vide S. Augustinum lib. 3. contra Petilianum cap. 16. Atque hæc quidem *eulogias* publicas spectant, quæ scilicet populo post perfectam factam liturgiam distribuebantur. *Cangius* in Glossar. lat. pag. 290. & 291. to. 2. n. 2. Qui de variis eulogiis plura scire voluerit consulat idem Glossarium pagg. iisdem & seqq.

N. XIX. APOPHORETUM.) Ita olim scriptum *apophoretum*, ἀποφόρητον. Nota, apophoreta pro muneribus a convivio referri solitis Suetonio in Caligula cap. 55. in Vespasiano cap. 29. Martiali inscriptione libri ultimi, Lampridio in Heliogabalo, veteri Scholiaste Juvenalis ad *mustacea* Sat. 6 Item pro donis datis in munerum editione & dignitatem varia, Symmacho lib. 10. epist. 81. libro 5. epist. 56 libro 9. epist. 50. Quam vocem veteres Patres in spiritalibus suis conviviis & sacris muneribus usurparunt.

De conviviis Ambrosius Exhortatione ad Virgines: *Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt. Ergo ad Bononiense invitatus convivium*,

ferendo poma vel aliquid nominata : est enim plana. Rosweydus.

N. XX. NIGELLATUM.) Petrus Danesius (monente Frontone nostro) Professor olim Parisiensis, ad oram sui libri ita annotatat : (Significari nigellatum arbitror ab eo dici ea vasa fictilia, quæ ab Italis Porcellana vulgo vocantur. Fiunt autem ex testis contusis addita calce : quæ cum sint foris candida, aeri claro apposita figuras intus nigellas quasi transparentia intuenti ostendunt.) Ita ille. Qua interpretatio si admittatur, & *nigellatum* & *ea vascula* de eodem capi debent, per quæ alia quædam, quæ pueris suis demandaverat, mitti optarit. At vero alteri videatur Paulinum expetere ad se mitti *nigellatum per ea vascula, quæ pueris demandaverat*, id est, *per vasa fictilia*, ut mox explicat. Quare si quis per *nigellatum* vel vinum nigellum, vel oleum, vel liquamen aliquod intelligat, non ille forte a mente Paulini aberrabit. Certe hæc talia vasis quoque fictilibus condi solita, nimisquam notum. Nec insrequens sibi mutuo nunc oleum nunc muriam mittere, ut patet Ausonii epistola 21. ad Paulinum. Olei frequens apud monachos usus. Paulinus epist. 3. ad Severum : *Parsimonia curam gerere, fasciculum nos eternum cibo simplici cogere, exiliis in gutta olei & aquæ sopita pultibus, docuit.* Nonnemo forte per *nigellatum* intellexerit olusatrum, quod condi & condiri solet in ollis fictilibus. Columella lib. 12. cap. 56. Propius vero, *nigellatum* esse oleum ex nigella, quæ *melanthion*, unde oleum melanthinum, Actuario lib. 6. cap. 10. de Methodo medendi. Paulinus autem variis subditus infirmitatibus oleo medico opus habuit ; unde epistola 3. ad Severum laudat *obsequium* Victuris, quod *membris ejus unctor* fuerit. Rosweydus.

IN EPIST. VI.

N. XXI. UNO PANE *ornamus*.) De Eucharistia intelligit, quam Christus in pane & vino in unitatis symbolum instituit. Cyprianus epistola 63 ad Cæcilium cap. 6. *Quemadmodum grana multa in unum collecta, & commolita, & commixta, panem unum faciunt ; sic in Christo, qui est panis cœlestis, unum sciamus esse corpus, cui conjunctus sit noster numerus & adunatus.* Idem epistola 76. ad Magnum cap. 2. *Quando Dominus corpus suum panem vocat de multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem portabat, indicat adunatum : & quando sanguinem suum vinum appellat, de botris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem item nostrum significat, commixtione adunatæ multitudinis copulatum.*

Præclare S. Chrysostomus Homilia 24. in caput 10. ad Corinthios 1. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν, φησὶ, αὐτὸ ἐσμὲν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος; σῶμα Χριστοῦ, οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἕν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κόκκων ἥνωται, ὡς μηδαμοῦ φαίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἄδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώματος σὺ, ἐξ ἑτέρου δὲ

C *autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio ; quo sacramento prædicatur nostrum aliud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus.* Idem in Psalmum 147. *Unus panis, unum corpus multi sumus. Ipse dicit. Ergo si unus panis totum corpus Christi, membra Christi frusta panis sunt.* Hinc olim sibi invicem panem in unitatis & unanimitatis symbolum mittebant, ut ad epistolam (quartam) docui. Rosweydus.

IN EPIST. VII.

PROFUTURI.) Ad hunc exstat epistola Augustini 149. quem *fratrem* vocat, indicans episcopum esse. Narrat defunctum Megalium, cujus primatus successorem disponebat Profuturum. Rosweyd. N. XXII.

D SEVERI.) Paulinus & Therasia Romaniano epist. 46. *Sanctorum & carissimorum virorum inde* (ex Africa) *epistolas recepimus, id est, Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter episcoporum.* Severus hic est episcopus Milevitanus, cujus meminit Augustinus epist. 34. scribens ad Paulinum & Therasiam : *Beatissimus frater Severus de condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes ecclesiæ, bene apud eamdem civitatem cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat.* Ipse Severus epistola 37. se Augustini discipulum fuisse profitetur : *Deo gratias, frater Augustine, cujus donum est, quidquid in nobis bonorum gaudiorum est.* Cui respondet Augustinus epist. 135. Meminit ejusdem Severi tamquam Milevitani episcopi epist. 129. ad Olympium, & epistola 110. (quæ potius Acta sunt designando sibi Eradio successore) meminit Severi jam mortui, cui successorem, quem ipse Severus designaverat, dedit. Rosweyd. N. XXIII.

E COEPISCOPUS *Augustinus est.*) Vox Coepiscopus accipitur pro eo episcopo quem *Coadjutorem* vocamus, ut & apud S. Augustinum epist. 34. Vide quid de chorepiscopis scribat Carolus Cangius in Glossario lat. to. 2. p. 960. N. XXIV.

Æschino enim dicitur, quod audis Mitio.) Proverbiali forma dictum ex Adelphis Terentii, ubi Æschinus adoptatus est a Mitione patruo. Rosweyd. N. XXV.

IN EPIST. IX.

F UT ATTINGAS CHRISTUM.) Scriptum est Ephes. v. 14. Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Quidam ex veteribus, ut Ambrosius in Commentario in hanc epist. & Augustinus in Psalmum 3. vertunt, *Exsurge a mortuis, & continget te Christus*, id est, ἐπιψαύσει, inquit Beza, non autem ἐπιφαύσει, ut putavit Erasmus. Sed potuit tamen Erasmus adversus Bezam se tueri testimonio S. Hieronymi, cujus verba in Commentario N. XXVI.

signi-

Rhamnus spinosus frutex, & arbuscula sentibus uncinisque contexta, quæ teneat quidquid attigerit, & recentum vulneret, & vulneratorum sanguine delectetur. Rosveyd.

IN EPIST. XI.

LXXVIII. VEI ΔΙΩΡΥΞ. Annotarat in edit. Parisiensi nescio quis post finem epist. Διωρυχὲ, *forte melius διωρυγὴ, cum dictio hæc fossam & fossatum significet, διωρυχὴ vero parietum perfossionem. Hoc enim loco, ni fallor, imitatur S. Paulinus locum illum ex Gen. 2. cap. de fluvio illo, qui de paradiso egressus dividebatur in quatuor capita.* Et negandum quidem non est, διώρυγα significare fossam, id quod inter alios docet Plutarchus initio vitæ Fabii Maximi: Οὕτω δ' ἔχει νῦν αἱ διώρυγες νομοῦ : sed in veteribus Plutarchi codicibus διώρυχες scribitur : *Sic enim ad hoc usque tempus διώρυχες fossæ dicuntur :* quæ verba omissa sunt ab utroque Latino interprete, Guarino & Cruserio, non a Gallico Amyoto. Sed & διώρυξ dicitur fossa ducta a flumine, quam lectionem hic exhibet MS. P. in quo erat, *Israel dioryx*. Ecclesiastici 24. 41. Κἀγὼ ὡς διώρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον. *Et ego sicut fossa de flumine, & sicut aquaductus exivi in paradisum.* Vulgata Lat. *Ego quasi fluvii dioryx, & sicut aquaductus exivi de paradiso.* Ubi notandum, licet cum Græcis quæ nunc extant, ἐξῆλθον εἰς παράδεισον minus conveniant quæ profert Paulinus *a paradiso fluit*, convenire tamen cum Vulgata, *exivi de paradiso*, fortasse quod ejus autor legerit ἐξῆλθον ἐκ παραδείσου. *Duc.*

N. XXIX. HUMERIS SUIS.] Parabola hæc pastoria, ovem humeris suis ad ovile reportantis, erat olim expressa in sacris calicibus. Tertullianus libro de Pudicitia cap. 6 *Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an Ethnico peccatori de restitutione colliniet.* Ibidem cap. 10 *Cui ille, si forte, patrocinabitur pastor, quem in calice depingis, &c. de quo nihil libentius bibas quam ovem pœnitentiæ secundæ.* Hac specie Christus in Hieroglyphicis Romanis sæpius occurrit. Expressit alias Philippus Winghius, curiosus omnis antiquitatis indagator, cujus ectypon per fratrem antiquitatum Ecclesiasticarum æque admirantium & amantium, Antonius & Hieronymus Winghii, ille Abbas Lætiensis, hic Canonicus Tornacensis, ad me misere.

Ad exemplum Christi humeris ovem deferentis, jam olim hodieque quidam episcopi, quibus id Pontifex indulget, pallium ex ovis lana contextum humeris deferunt. Cujus mysterium egregie explicat Isidorus Pelusiota lib. 1. epistola 136. ad Herminum Comitem : Τὸ δὲ τῶ Ἐπισκόπου ὠμοφόριον ἐξ ἐρέας ὄν, οὐκ ἐκ λίνου, τὴν

D

E

F

ῥ... ... ἐπὶ τῶν ὤμων αἴρειν τὸ σταυρὸν αὐτοῦ, ὃ ἐστιν ... σύμβολον γὰρ κακοπαθείας ὁ σταυρός. *Habet autem & cruces, quia Christus super humero ipse quoque gestavit crucem suam. Præterea etiam qui volunt secundum Christum vivere, super humeris tollunt crucem suam, id est, afflictionem : symbolum enim afflictionis crux est.* Plura de pallio archiepiscopali videsis apud sacrorum Rituum Scriptores. *Rosveyd.*

N. XXX. EBROMAGUM.] Meminit hujus Ebromagi Ausonius civis noster epist. 22 ad Paulinum : *Et nunc adusque vectus Ebromagum tuam* ; hanc quippe lectionem ceteris præferendam censeo, quarum mentionem facit doctiss. Elias Vinetus, sive *Ebromagum*, sive *Hebromagum*, sive *Ebromagus* legas, quod multa ejusmodi oppida ubisque occurrant in Aquitania & tota Gallia, quæ in vocem *magus* desinunt, ut Argantomagus, Cassinomagus, Carantomagus, ut constat ex Antonini Itinerario & Tabula Peutingeriana, in qua putat Ortelius, Thesaurum suum Geographicum conscribens, hanc urbem *Ebromagum* vocari *Eburomagum* : sed cum inter Lactoram & Carcassionem collocet Eburomagum illa Tabula, & Iter Jerosolymitanum cum Antonino editum inter Elusionem & Carcassonem, plane diversa videtur esse civitas ab hac Ebromago. Jos. Scaliger lib. 2. cap 9. Ausonianarum lect. oppidum fuisse vult ad confluentes Duranii & Garumnæ, quod quia in modum castrorum horreis publicis & turribus amplificatum fuit ab uno ex posteris Paulini, Pontio Leontio, Burgus vocatum fuit. Sed cum nullo sibi etiam conjecturam suam fulciat, assentiendum potius videtur Eliæ Vineto, qui veteris appellationis vestigiis insistens, infra Burgum & supra Blaviam in ripa Garumnæ situm vicum nomine *Embrau*, veterem Ebromagum esse suspicatur.

Neuter tamen Lucaniaci villæ Ausonianæ verum situm inquirens, admonuit nomen etiamnum retinere pagum ad sinistram Duranii in Oceanum delabentis ripam collocatum, vulgo *Lugagnac*, quem scimus in ditione esse illustrissimi domini Baraldii, qui vice Amiralii Aquitaniæ dum θαλασσοκρατεῖ, nuper insignem de piratis, qui totum illum tractum Aquitanicum infestum habebant, victoriam reportavit.

Lucaniacum Ausonii male collocat in finibus Medulorum Jos. Scaliger popularis noster, quasi Boiis finitimum, cum advertitur ejus epistola 6. in qua non longe a porto Condate constituitur, ac proinde in ripa Duranii, vicinus urbi quam nunc Liburniam vocant : idem colligitur ex epist. 22. ad Theonem. Atqui nec Meduli nec Boii ultra Garumnam aut ad Duranium extenduntur, nec satis sibi constat idem Scaliger, cum cap. 9. lib. 2. Ausonian. lectionum Lucaniacum ad ripam Duranii, cap. 14. situm fuisse vult non procul a ripa Garumnæ. *Duc.*

bis utentibus pereunt. Autor incertus de Limitibus ex libro Frontini secundo : *Plurimis deinde locis terminos sacrificales non in fine ponunt, sed ubi illos sacrificii potius opportunitas suadet poni, hoc est loci commoditas, in quo sacrificium abuti commode possit*. Ubi amicissimus Rigaltius in Glossis suis Agrimensoriis *abuti* interpretatur, igne consumere. *Rosv.*

IN EPIST. XIII.

N.XXXII. PAMMACHIO.) Palladius cap. 122. *Ad eum* (Pinianum scilicet agentem in Campaniæ & Siciliæ agris) *accessit vir proconsularis, nomine Pammachius: qui cum mundo renuntiasset, vitam egit optimam, & suas opes partim quidem vivus dispersit, partim autem moriens reliquit pauperibus*. Hieronymus Præfatione in Danielem: *Obsecro vos, Pammachi φιλομαθέστατε, & Marcella, unicum Romanæ sanctitatis exemplum*. Augustinus lib. 2. contra Pelagium cap. 3. *Sanctus presbyter Ruffinus, Romæ qui mansit cum S. Pammachio*. Baronius tomo 5. anno Christi 410. Innocentii papæ 9 Honorii 16. Theodosii 3. Impp. cum ab Alarico Gothorum Rege urbs capta est, ponit Pammachii obitum ex Hieron. Præfatione in librum 1. Comment. in Ezechielem : *Ecce subito mors mihi Pammachii atque Marcellæ, Romanæ urbis obsidio, multorumque fratrum & sororum dormitio nuntiata est*. Memoria ejus exstat in Martyrologio 3. Kal. Septembris. *Rosveyd.*

N.XXXIII AMARITUDINEM LUCTUS.) Quod est in Vulgata Latina Ecclesiastici 38. 17 *Propter delaturam autem amare fer luctum illius uno die*. LXX. dixerunt, Πίκρανον κλαυθμόν, καὶ θέρμανον τὸ πένθος κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἡμέραν μίαν. *Amarum fac ploratum, & fac luctum secundum dignitatem ejus uno die*, & vers. 19. Ἀπὸ λύπης γὰρ ἐκβαίνει θάνατος, καὶ λύπη καρδίας κάμψει ἰσχύν. *A tristitia enim provenit mors, & tristitia cordis flectet virtutem*. Vulgata Latina : *A tristitia enim festinat mors, & cooperit virtutem*. Convenit cum textu Paulini, quasi esset καλύψει, non κάμψει : quod argumento est, eum in Græco textu Ecclesiastici ita plane legisse, ut autor Vulgatæ legit : Ideoque non continuo Latinas versiones Scripturæ emendandas, vel mutandas ex edito Græco textu, cum alio antiquiori forte Græco libro usi fuerint versionum illarum autores. *Duc.*

N.XXXIV *Per illam venerabilem* REGIAM.) Intelligit portam primariam basilicæ apostolicæ D. Petri. Est *regia* olim absolute usurpata pro regia seu primaria porta templi, monasterii, triclinii, uti in Onomastico ad Vitas Patrum docui ex Vita Mariæ Ægyptiacæ, Ennodio, Gregorio Turonensi, Anastasio Bibliothecario. Quibus nunc hæc addo. Eusebius lib. 8. Hist. Eccles. cap. 4. mediam portam βασιλίδα vocat. Fors huc quoque respicit Isidorus in Glossis : *Tullia, media, regia*, ut portam mediam, seu regiam designes. Regula Magistri MS. cap. 30 *Mox clausis ab ostiariis regiis in suis & ipsi jacentes stratis, per horarum silentium & noctis opportune somnum*. cap. 47. *Ne* [...] Anastasio Bibliothecario, ubi que [...] dus in hunc locum, & in Onomastico ad Vitas Patrum.

C At præcipuam portam basilicæ Vaticanæ, *reginam* aliquando nuncupatam fuisse affirmare non ausim sine alio exemplo ; quamvis eam lectionem antiquiores editiones præferant, & Puteanus codex bonæ notæ ac pervetustus (nunc Regius.) Alioqui, uti fit de usu vulgi, potuit Paulinus jure eodem portam illam primariam aut *reginam* absque adjuncto nuncupare, aut *reginam portarum*, quo Appiam dixit Statius, *reginam viarum*, in Surrentino Pollii. *Chifflctius* in Paulino illustrato pag. 42. & 43.

Per ACCUBITUS.) Colligimus vocabulo hoc intelligi mensas. Notum autem *accubita* & *accubitus* Latinis esse quod Græcis ἀνακλιντήρια seu *reclinatoria*, uti vocantur a Vvilramo abbate in Cantica Cantic. cap. 2. Ab accumbendo ut hic satis innuitur nota vox. Hinc *accubitus* & *accubita* dicta ipsa prandia apud Isidorum lib. 20. Origin. cap. 1. & Papiam pag. 135. Antiquus est istorum accubitorum usus. Nam cum veteres Christiani communes epulas ut mutuæ caritatis indices se illicea, quas ideo ἀγάπας vocabant, in præcipuis anni solemnitatibus invicem, atque ideo in ipsis ecclesiis celebrare solerent, id postea quoad epularum locum improbatum est. Vetitum enim fuit crebris conciliorum canonibus in ipsis sacris ædibus [...] ἀγάπας [...], uti observare est ex synodo Laodic. can. 28 & Trull. can. 74. concilio Autisiodor. cap 9. Aquisgranensi cap. 80 S. Bonifacio archiep. Mogunt. in capit. cap 21. Aetone episc. Basil. in capit. cap. 22. quod hoc paganismum quodammodo saperent, cum paganis solenne esset in festivitatibus suis in templis ipsis publica agere convivia, ut docent Ammianus lib. 22. & Tertullianus lib. de Conviviis. Epulæ porro istæ solennes non jam amplius in ecclesiis, sed in adjunctis ad hunc usum ædibus, quas accubitorum nomine donarunt, celebrari cœpere. Cujus quidem moris postmodum inducti meminit præ ceteris Anastasius Bibliothecarius in Leone IV. papa pag. 178. ubi potissimum ejusmodi epulas in Christi natalitiis celebratas perinde ubi erat. Ejusmodi accubitorum ecclesiis adjunctorum meminit idem Anastasius in Gregorio III. pag. 74. & in Leone III. pag. 129. & ibid. pag. 178 *Cangius* Constantinop. sacr. pag 130.

AQUÆ VIVÆ PISCIS CHRISTUS.) Tertullianus lib. de Baptismo cap. 1. *Sed nos pisciculi secundum ἰχθὺν nostrum Jesum Christum in aqua nascimur*. Optatus lib. 3. adversus Parmenianum de Christo : *Hic est piscis, qui in Baptismate per invocationem fontalibus undis inseritur, ut quæ aqua fuerat, a pisce etiam piscina vocitetur. Cujus piscis nomen, secundum appellationem Græcam, in uno nomine per singulas litteras turbam sanctorum nominum continet, ἰχθὺς enim Latine est, Jesus Christus, Dei Filius, Salvator*. Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 23. refert hoc ad Sibyllæ Erythrææ vel Cumanæ vaticinium : *Horum Græcorum quinque verborum, quæ sunt Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ, quod est Latine, Jesus Christus Dei filius Salvator, si primas litteras jungas, erit ἰχθὺς, id est, piscis : in quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abysso, velut in aquarum profunditate vivus, *

... ἐκ τῶν πόλεων πεμπόμενοι ἐς τὰς ἑορτάς. *Theori, qui ad sacrificia & festa mittebantur*. Idem: Θεωροὶ μὲν νῦν λέγονται οὐ μόνον οἱ θεαταί, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς Θεὸν πεμπόμενοι: καὶ ὅλως, οἱ θεῖα φυλάττοντες, ἢ φροντίζοντες ὧν ἐπεμέλοντο, ὤρα γὰρ ἔλεγον τὴν φροντίδα. *Theori tamen vocantur non solum ipsi spectatores, sed etiam qui ad Deum mittebantur*, (sive ad ludos edendos, sive ad consulenda oracula. *Denique sic vocabant rerum divinarum custodes. aut curatores ὤρα enim ipsam curam dicebant*. Pollux lib. 1. cap. 1. §. 18. Ἴδιος δὲ τῶν ἐκ Δελφῶν, καλεῖται Πυθόχρηστος, καὶ οἱ χρώμενοι, θεωροί. *Proprie autem Delphicum oraculum, Pythium, & hoc consulentes, θεωροὶ nominantur*. Idem lib. 2. cap. 4 §. 7. Οἱ δὲ Πυθῶδε, θεωροὶ καὶ θεωρικὴ ὁδὸς, καὶ θεωρίς ναῦς, ἀπὸ τοῦ πρὸς Θεὸν ἰέναι ἢ ὁρμᾶν, ἢ ὁδεύειν λέλεκται. *Nam qui ad Pythium Apollinem eunt, θεωροὶ, id est, spectatores*, seu potius *consultores oraculorum, spectatrix via, & navis theoris dicta est, quod ad Deum impellatur, festinet, aut proficiscatur*.

Atque hanc conjecturam meam cum Serario nostro olim proposuissem, statim damnavit suam, qua *precatores* legendum suggesserat. Sed morte præventus emendare non potuit. *Rosweyd.*

N. XXXVIII. *De hac tua, ut dici solet, pera.* Proverbii species dictum, cum suo sumtu quis quidpiam facit. *Rosweyd.*

Et Apostolica eminens SOLIO *coruscant*) Cave intelligas hic per *solium*, sedem seu cathedram apostolicam.
N. XXXIX. Intelligit locum, quo conduntur Apostolorum corpora. Ita Paulinus Natali 9. pag. 609.

Qui sua fulgentis solii pro limine Felix.

E Et in fragmento Nat. 9. de Felicis Nolani humiliore tumulo:

Et magni solium breve Confessoris adorat
Jugiter e variis congesta frequentia terris.

Et in carmine, quod ex suburbana S. Felicis ecclesia exscripsit P. Sirmondus ad Sidonii lib. 4. epist. 18.

Sic & delecti solium Felicis honorant.

Quod *sublime solium* est Ambrosio, in Monumentis Christianis apud Gruterum de Nazario suo:

Et sublime solium martyris exuvias.

Qui locus & *Confessio* dictus. Martyrologium Romanum prid. non. Julii: *Cum ad confessionem B. Pauli die octavarum Apostolorum oraret*. Cassiodorus Variarum lib. 10. epist. 2. *Tenemus aliquid Apostolorum precarium, si peccatis accidentibus non redderetur alienum: quando confessionis illas, quas videre universitas appetit, Roma feliciter in suis finibus habere promeruit*. Ejus vocis frequens usus in Anastasio Bibliothecario, uti in Hilaro papa, Sixto, &c.

F In absida erat hic locus. Evodius lib. 1. cap. 3. de Miraculis B. Stephani: *Cum in loco absidæ supra cathedram velatam essent reliquiæ constitutæ*. Gregorius Turonensis de gloria Confessorum cap. 96. *Ante sacratam absidam, qua sancta (Albini) continentur membra, sedebat*. Idem in libro de vitis Patrum in Gregorio Lingonensi episco... ecclesiæ atrium seu paradisum referendum epigramma, quod habes in Inscriptionibus Gruteri pagina 1173. hoc titulo: *In parad. beati Petri*; quod *paradisum* explicate lege:

Quamvis clara fides multum de luminis aula
Plusque loci meritis nobilitetur opus,
Est tamen his pulcris specialis gratia rebus,
Spectantumque oculos ars pretiosa capit:
Johannes hoc compsit opus, quem rite coronat
Urbis Romanæ pontificalis apex.

Sic in ecclesia Laterana ibidem titulo. *In paradis.* habes quatuor diversa epigrammata, in quibus porticuum & fontium mentio.

Ad Romanam consuetudinem etiam alibi extra Romam, atrium ante ecclesiam ita vocabatur. Leo Marsicanus lib. 3. cap. 26. Chronici Cassinensis de ecclesia Cassinensi a Desiderio Abbate refecta vel potius exstructa: *Fecit & atrium ante ecclesiam, quod nos Romana consuetudine paradisum dicimus*. Idem lib. 4. cap. 8. agens de Elgaita Roberti Ducis uxore, quæ hic sepeliri optavit: *In ecclesia*, inquit, *paradiso ante basilicam Petri apostoli tumulari oravit*. Sic area illa ampla (ut ad Aimoinum notatur a Jacobo *de Breul*) quæ est Lutetiæ ante primariam ædem B. Mariæ, & vulgo *le parvis* dicitur, in antiquis dicti loci chartis *paradisus* appellatur. *Rosweyd.*

CANTHARUM MINISTRA MANIBUS & ORIBUS,) Josephus Vicecomes lib. 1. de antiquis Baptismi ritibus cap. 6. locum hunc pro baptisterio ecclesiæ Vaticanæ adducit, quod a Paulino dicatur in *atrio* seu *vestibulo* esse, quo loco olim baptisteria erigebantur, sed cum usum aquæ hujus ipse Paulinus exprimat, manibus videlicet oribusque lavandis, apparet alium fontem a baptisterio fuisse. Quare Baronius tomo 4. Annalium, anno Christi 384 Damasi Papæ 18 Valentiniani 9 & Theodosii 6. Impp. quod baptismalem Vaticanæ ecclesiæ fontem ad sepulcrum D. Petri existimarit se ex Prudentio eliciuisse, (de quo ad eum autorem proxime, Deo dante, inquiremus) alium quoque hic fontem divisum a baptismali agnoscit, quem ipse quoque Damasi operi tribuit. Pari modo labitur Josephus, dum Sidonii hunc locum lib. 2. ep. 2. ad Domitium, *Huic basilicæ appendix piscina foriasecus, seu, si græcari mavis baptisterium ab Oriente complectitur*, ad sacrum baptisterium trahit. Profana hæc fonticulæ continentia. Imposuit illi nomen *baptista*, quod hic non ecclesiam, sed profanam augustam domum signat.

Frequens usus apud veteres Christianos fontium seu cantharorum ante ecclesiam, manibus, oribusque lavandis. Eusebius lib 10 cap. 4. Ἱερῶν δ' ἐντεῦθεν καθαρσίων τιθεὶς σύμβολα, κρήνας ἀντικρυς ἐπισκευάζει τῷ νεῷ, πολλῷ τῷ χεύματι τοῦ νάματος, τοῖς περιβόλων ἱερῶν εἴσω προϊοῦσι, τὴν ἀπόρρυψιν παρεχούσας. *Fontes ex adversa fronte templi profluentes aqua redundantes posuit, quibus omnes, qui in sacros templi ambitus introeunt, sordes corpo-*

N. XLI.

Delubrum dictum propter locum, in quo manus abluuntur. De hoc Ethnicorum situ pleni Poetarum libri.

Fontibus ante templum positis successit apud Christianos vas aquæ lustralis, levium peccatorum expiatricis, ad vestibulum templi poni solitum, qua fideles faciem aspergebant. Tale labrum videtur, quod Constantinopoli nuper erutum exhibetur in Inscriptionibus Gruteri pag. 1046. n. 9. cum hac inscriptione: ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ. *Lava peccata, non solum faciem*: quod desumtum ex libro 6. cap. 13. Anthologiæ veterum epigrammatum, uti monuit doctissimus Rigaltius. Habetur ibi inter cancrinos versus metricos mira dexteritate compositos per repedationem, quos retrograde eosdem relegere est non mutata litteris, quos Sidonius lib. 9. epistola 14. recurrentes vocat. Scriptum erat hoc carmen ad Diomedis sepulcrum, quem ego S. Diomedem medicum, quia ægritudinis ibi fit mentio, existimo, qui Niceæ tempore Diocletiani martyrium subiit, cujus celebris exstat memoria in Menologio Græcorum 16. Augusti, & ex eo in Martyrologio Romano. Cedrenus in Basilio meminit templi, quod Constantinopoli Diomedi martyri erectum erat, quod ille splendidissimis donariis ornavit. *Rosveyd.* Vide Not. cccv.

C

N. XLII. QUATUOR COLUMNIS.) Ita quidem cantharus hic Paulini tempore quatuor columnis ambiebatur: sed post Symmachus octo porphyreticis columnis ornavit, uti nunc conspicitur. Ita Attilius Serranus loco citato. Anastasius in Symmacho tantum hæc habet: *Cantharum B. Petri cum quadriportico marmoribus ornavit.* Anastasius MS. Bertinianus in Stephano, ubi & liber ille desinit, in fine post *consummans*, hæc addit nondum edita: *Interea renovavit in atrio ante fores Beati Petri apostoli, qui quadriporticus dicitur, columnas marmoreas octo mira pulcritudine sculptas, quæ desuper quadros composuit, & arcum desuper collocavit tegumen.* Rosveyd.

D

N. XLIII. *Superans sanctitate pietatem.*) In editionibus Badii & Gravii, *civitate pietatem*: sed in Parisiensi emendatum fuit, typographico forte correctore, *pietate civitatem*. Doctissimus Gauchius conjiciebat legendum, *ipsam superans pietate pietatem.* Vera lectio manuscripti P. *sanctitate pietatem*, ut nimirum paulo ante dixit, *quod pietati domesticæ prætulerit justitiam caritatis.* Maluit scilicet pudicitiæ suorum hospitum, quam filiarum suarum consulere, ut pietas paterna suadebat. *Duc.*

N. XLIV. *Laborest* FRUCTUUM.) Vertit, ut est apud Hilarium, Augustinum, Prosperum, Cassiodorum, & vetus Psalterium. Oritur diversitas ex æquivoco nomine καρπῶν, quod juncturam manus cum cubito significat, & simul fructum. Hieronymus epist. 142. *Cum Latini interpretes Græci verbi ambiguitate decepti, καρπούς fructus magis quam manus interpretati sint*; at in Gallico Psalterio & Vulgata Latina: Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι, vertitur, *Labores manuum tuarum manducabis*; nec aliter Hieronymus ex Hebræo. *Duc.*

N. XLV. CONSIGNATUS EST.) Sapientiæ 2. 5. Σκιᾶς γὰρ πάροδος ὁ καιρὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν, ὅτι κατεσφραγίσθη, καὶ οὐδεὶς ἀναστρέφει. *Umbræ enim transitus est tempus nostrum, & non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, & nemo revertitur.* Ita Vulgat.

..., ...
——— *quid quoque index sub imagine pingat.*

Quid si totum locum ita legamus? *Quibus egregia clarorum in ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores & pericula emicuisse memorantur.* Nempe philosophi per labores, duces per pericula emicuere. *Rosveyd.*

EXTREMAS, *veritatis* LINEAS.) *Rosveyd. Extrema.* An *extremas*? Terentius Eunucho Act. 4. Sc. 2. N. XLIX.

——— *Certe extrema linea*
Amare haud nihil est.

Nannius lib. 1. Miscellan. cap. 10. Id est, extremo gradu, seu ordine. Est autem, inquit, ea pars theatri, ubi spectatores sedent, primum divisa in cuneos, postea in lineas, quasi in quandam intersepta, ne compressio alicubi orta in totum theatrum inundet, & universos spectatores affligat. Unde illud quoque Ovidii ad puellam vitabundam alterius concessus, ait:

——— *Cogit nos linea jungi.*

Hinc ultima linea, pro ultimo ordine; unde & illud,

——— *Mors ultima linea rerum.*

Aliter Erasmus aliique qui de Circo scribunt; qui consulendi, si quos hæc noscendi lubentia tenet. *Rosveyd.*

Quasi TRUNCIS *sensibus.*) Edit Rosveyd. *careat sensibus.* Ita MS. Vat. & Fabricii editio. Ante vulgatum, *quasi truncis sensibus*: quod etiam rectum. Claudianus de bello Getico: N. L.

Scilicet Arctois concessa gentibus urbe
Concidet regnum Rhodano, capitisque superstes
Truncus erit.

Curtius lib. 7. *Capite deciso truncum humari jussit.*

Potior EX COPIA.) Græca ἐκ περιουσίας, exabundanti: Nec opus Claverii lectione, *Potior esse copiam.* Sic Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædagogi cap. 6. Ἔξεστι δ' ἡμῖν ἐκ περιουσίας πρὸς τοὺς φιλεγκλήμονας ἐπαποδύεσθαι. *Licet autem nobis velut ex quadam redundante copia eos aggredi, qui in reprehendendo aliis delectantur.* Rosveyd. N. LI.

E

IN EPIST. XVII.

IN *sede ac sinu* DOMNI...., *Felicis.*) Apud Scriptores ævi medii venerationem præcipuam habere appellationem *domni*, apice uno ex *Domini* voce rejecto, observarunt pridem viri docti, & tribus vulgo ecclesiastica dignitate fungentibus ac vitæ sanctitate insignibus. Ita passim episcopis hanc tribuunt Gregorius M. Paulinus Nolanus, Evodius, Fortunatus, Nicetius Trevir. Avitus Viennensis, Gregorius Turon. Ennodius, Ivo Carnotensis, & alii. *Cangius* in Glossar. to. 2. p. 161. n. 1. N. LII.

F

IN OMNI LOCO DUM.) Apud Isaiam Prophetam 58. 9. hæc tantum legimus apud LXX. Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ, ἰδοὺ πάρειμι. *Adhuc loquente te dicet, Ecce adsum.* Chrysostom. Hom. de diversis novi Testamenti locis 28. *Quales ducendæ sint uxores*, paulo aliter citat, quasi esset, λαλοῦντός σου ἐρῶ, *loquente te dicam.* Homiliæ item in Psalm. 4. & Hom. 79 inter eas quæ sequuntur Homilias ad Antiochenos, in eamdem sententiam hunc Prophetæ locum profert, ut ostendat in omni loco Deum preces exaudire; N. LIII.

licet

trem quoque vocat. *Rosweyd.*

N. LVI. TYCHICUS *tuus*,) ita MSS. Vat. & Vien. *Duc.* MS. P. *Tyticus tuus*: quo fit ut legendum suspicer *Tychicus*, ut apud Apostolum Ephes. 6. v. 21. *Omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater, & fidelis minister in Domino*. Duc.

N. LVII. IN TERRA MORINORUM.) Huc videtur respicere Augustinus epistola 80. ad Hesychium: *Ad Oceani etiam littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus.* Rosweyd.

N. LVIII. NERVICI LITTORIS.) Retinenda ea lectio conspirantibus libris. Sic *Nervicanus tractus & limes* Notitiæ Imperii: qui non mutandus in *Ebruicanus*, quod Scaligero visum fuit Ausonianarum Lectionum lib. 2. cap. 6. & 14. & ex eo Brouwero nostro ad Fortunatum lib. 3. carm. 8. Ut Paulini vulgata lectio Notitiæ, ita Paulino Notitia lucem profert. Citat quoque Brouwerus noster ex Actis SS. Quintini, Crispiniani, & Macro, Rictium Varum *Nervici limitis* præfectum. Ortelius quoque in Thesauro Geographico *Nervicum* littus *Ebruicano* prætulit, uti & Velserus explicatione primus schedæ Peutingerianæ cap. 5. Video quoque Scaligerum posteriore Ausonianarum Lectionum editione totum illud de *Ebruicano* littore omisisse cap. 6. etsi retinuerit cap. 14. *Rosweyd.*

N. LIX. *Et illico* ANTIQUI SERPENTIS *invidia concitata in furias Tribuno.*) ¶ Sic Apoc. c. 20. 2. *serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas*. Hæ voces *antiquus* & *vetustus* sæpe occurrunt in libris veterum Theologorum Christianorum cum de diabolo est sermo. Idem Paulinus Nolanus de eodem loquens ea voce utitur epist. 1. n. 8. *caput draconis antiqui*; epist. 13. ad Pammachium n. 15. *draconis antiqui cruenta fauitia*. Natal. 4. S. Felicis v. 157. *serpens antiquus*; & Nat. 7. v. 83. *vetustior bestis*. Paulinus alter Petricordius lib. 3. de Vita & miraculis sancti Martini:

Ille ait antiquo, serpens distente, &c. & lib. 6.
Anguis ut antiqui dirum rapuere venenum.

Eadem voce utuntur SS. Patres, S. Leo M. serm. 3. de quadrag. *Non desinit nobis bestia antiquus laqueos peccati ubique tendere*, & in epist. ad Demetriadem, (alias S. Prosper,) *antiquus bestiæ malignitas fremit*. Hieronymus epist. ad Theophilum, *Nequaquam amplius antiquus serpens sibilat*. Augustinus in Psalm. 30 *Alium habemus inimicum, diabolum, serpentem antiquum*. Gregorius M. homil. 27. in Evang. *Nec curat antiquus bestis hoc faciens, ut terrena tollat, sed ut caritatem in nobis feriat*; ita & paulo ante. Item homil. 34. in Evang. ante med. *Ille antiquus bestis qui Deo esse per superbiam similis concupivit*; Et sic in Moralibus sæpissime. Bernardus serm. 1. in die sancto Paschæ sub initio: *Non meministi serpens antique quam confusus abscesseris olim cum decernere præsumpsisses, Mitte te deorsum.*

N. LX. *Floridas* CONFESSORUM *purpuras*.) ¶ Vox *Confessor* vario significatu solet accipi; sæpe eos denotat,

A[*n*]*fra*.) Baronius tom. 5. anno Christi 398. Anastasii papæ 1. Arcadii & Honorii Impp. 4. Inter hæc autem, ait, Anastasius papa, hoc ipso suo sedis exordio, quæ tempore prædecessoris perperam facta fuissent, magna sollicitudine emendare quamprimum curavit. Quod enim (ut suo loco dictum est) non ignoraret, paulo illiberaliter cum S. Paulino viro clarissimo, qui una cum Therasia conjuge monasticam amplexus vitam in Nolanum agrum secessit, Siricium, cui successit, egisse: ipse, simul ac in thronum Pontificium evectus est, officiosissimas litteras ad episcopos pro ipso Paulino dedit; quem & omni officiorum genere postea frequentandi nullam penitus occasionem prætermisit. *Rosweyd.*

AD NATALEM *suum*.) Uti olim Imperatores imperii sui ortum seu natalem celebrabant, ita Romani pontifices cathedræ seu episcopatus sui natalem celebrare sunt soliti. Sixtus Pontifex ad Cyrillum episc. Alexandrinum anno Christi 430. *Ad beatum apostolum Petrum fraternitas universa convenit: ecce auditorium congruens, auditoribus conveniens audiendis. Habuerunt corporisque nostri diem gratulationis testem, quem habemus honoris exordium. Sancta namque & venerabilis synodus, quam natalis mihi dies favente Domino congregarat, quia sic credendum est, ipse præcedit.* Idem epistola ad Johannem episcopum Antiochenum: *Audivit universa fraternitas, quæ ad natalis mei convenerat diem, qualiter bono humani generis apostolicæ sedis me præsise gratulentur.* Hilarius papa in epistola ad episcopos Tarraconensis provinciæ: *Lectis ergo in conventu fratrum, quos natalis mei festivitas congregarat, litteris vestris.* N. LXIII.

Ea festivitas inter solemnia connumerabatur, veluti illa indicant, quæ profert Anastasius Bibliothecarius in vita Hadriani I. *Denique ejus beatitudo fecit & pharum majorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis, qui pendet ante presbyterium, habentem candelas mille trecentas & septuaginta. Et constituit ut quatuor vicibus in anno ipsum pharum accenderent, id est, in Nativitate Domini, in Pascha, in natali Apostolorum, & in natali Pontificis.*

Primo natalis cathedræ die sermones ab episcopis ipsis habiti. Ita Gregorius Nazianzenus Orat. 7. item Nyssenus tomo 2 Operum. Chrysostomus tomo 9. Operum. Ennodius 5. Sacra dictione. Aliquando aliorum panegyricis laudati: ita Petrus episcopus a Chrysologo sermone 107. Laurentius Mediolanensis episcopus ab Ennodio 1. Sacra dictione. Quin & anniversario cathedræ die concionem habebant episcopi. Augustinus Homilia 24. & 25. ex libro 1. Homiliarum. Leo Sermone 1. 2. & 3. Sic 30. anno natali sacerdotii seu episcopatus Epiphanii Dictio 9. dicta apud Ennodium lib. 1. Carminum. Vide Ferrarium lib. 2. de Ritu sacrarum Concionum, cap. 35.

Utut Natales privatorum episcoporum apud suos celebrati fuerint, unius tantum Petri natalis seu cathedra apud omnes in cultu fuit. Augustinus Serm. 15. de

Sanctis

nenſi us dignamini mittere : dicitur enim portus Alingonis, de quo Sidonius Apollinaris epiſt. 12. lib. 8. ad Trigetium : *Poſt hac portum Alingonis tam piger coltas, ac ſi tibi nunc eſſes ad limitem Danubinum contra incurſaces Maſſagetas proficiſcendum*. C Hodie Lengonem vocant urbem, ad ſiniſtram ripam properantis in Oceanum Garumnæ ſitam, quæ ſeptem leucis a Burdigala diſtat, & nunc ad diœceſim pertinet epiſcopi Vaſatenſis, non archiepiſcopi Burdigalenſis; ad ditionem autem Comitis Benaugii & Candalæ, poſtquam hereditario jure ſucceſſionis vel emtionis ad illum, ab Arnaldo Gartis milite tranſlatum eſt. Scribit enim Gabriel Lurbæus in Chronico Burdigalenſi, jam ab anno Chriſti 1170. Lengonem oppidum jure beneficiario ceſſiſſe collegium canonicorum, ad fanum S. Severini in ſuburbio Burdigalæ ædificatum, eidem Gartiæ & ejus poſteris, ea conditione, ut duodecim lampetras die deſignato quotannis eidem collegio pendant. Sic oppidum illud licet S. Amandi ſucceſſoribus archiepiſcopis ſit ereptum, & eccleſiaſticæ ipſorum juriſdictioni ſubtractum, rediit tamen ad S. Paulini D ſucceſſores, quorum politicæ ditioni ſubjectum eſt, quando iidem Comites Candalæ domini ſunt illius feudi ac domicilii, quod fuit olim Paulinorum, quodque Podium Paulini etiamnum vocatur Burdigalæ, atque eo nomine primum inter cives Burdegalenſes locum obtinent. Nihil ad hunc locum pertinet Alinganienſis ille vicus, quem ex Gregorio Turonenſi profert Ortelius; ille enim in territorio urbis Turonicæ, non circa Garumnam collocatur cap. 16. Miracul. *Duc.*

IN EPIST. XXII.

N. LXVI. SIBI *ergo* HABEAT *armilauſam* SUAM.) Illud genus locutionis, *ſibi ergo habeat armilauſam*, uſurpavit etiam alibi Paulinus, ut epiſt. 4. *Sibi ergo habeant arrogantiam, ſibi divitias, ſibi nobilitatem & juſtitiam ſuam ſola carne Judæi: nobis ad ſalutem factus eſt Chriſtus*; & epiſt. 6. *Sibi habeant ſapientiam, ſibi felicitatem ſuam: nobis inopiam noſtram, ut putant, & ſtultitiam noſtram relinquant*; & epiſt. 29. *Sibi habeant litteras ſuas Oratores, ſibi ſapientiam ſuam Philoſophi, ſibi divitias ſuas divites, ſibi regna ſua Reges: nobis gloria & poſſeſſio & regnum Chriſtus eſt*. Imitator Plautum, apud quem in Curculione Phædromus adoleſcens ait: *Sibi ſua habeant regna Reges, ſibi divitias divites: ſibi honores, ſibi virtutes, ſibi pugnas, ſibi prælia, dum mihi abſtineant invidere*. Apud eumdem Prologum agit in Aulularia Lar familiaris, cujus hic mentio fit in fine epiſtolæ; E at ex Virgilio 3. Æneidos illa ſunt Æneæ Heleno vale dicentis. F

Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua. Duc.

N. LXVII. ARMILAUSAM *ſuam*.) Uſus eſt hac eadem voce epiſt. 13. *Cum præterea facie non minus quam armilauſa coberet*. Numerat inter genera veſtium Iſidorus lib. 19. Originum cap. 22. *Armelauſa vulgo vocata, quod ante & retro diviſa atque aperta eſt, in armos tantum clauſa quaſi* propriam eſſe militum veſtem, docet Nonius, cum paludamentum eam vocari ſcribit; & Herodianus, cum lib. 7. Πορφυρᾶν χλαμύδα περιβαλεῖν, *purpureo paludamento induiſſe*. C Imperatorem militrea dixit. Plautus quoque in Pſeudolo chlamydatum militem introducit. Ergo cortalinos iſtos militiam obiiſſe colligimus, ut indicant etiam Juriſconſulti, dum citant Legem 14. de privilegiis eorum qui in ſacro Palatio, ubi mentio fit militiæ cohortalinorum, & Leg 26 de cohortalibus Principum, & Leg. 3. de officialibus Rectorum provinciarum. Nam cohortalini dicebantur apparitores & officiales Magiſtratuum qui provinciis præerant. Citat & vetus Gloſſarium Briſſonius: *Cohortalinus* ἀπλῶς θυρωρὸς τοῦ πραιτωρίου, hoc eſt, *vilis janitor Prætorii*. Cujacius etiam præſtantiſſimus J C. ſcribens in lib. 10. Codicis tit. 23. cohortales ait eſſe perpetuos Præſidum apparitores, tum profert locum ex libro 45. Baſilicorum tit. 1. ubi Thalelæus ex Patricio definit cohortalinos, beneficiarios habentes curam manſionum equorum. Ὁ δὲ μακαρίτης Πατρίκιος τοὺς κορτάλινους καλεῖ μὲν beneficiarios, λέγει δὲ D φροντίζειν αὐτοὺς τῶν ἀπληκτῶν τῶν ἵππων, Cortalini ſunt igitur iidem qui in Codice cohortalini dicuntur, quandoquidem quam antiquiores Latini autores cohortem dicebant vel chortem, locum nimirum in villa tectis circumdatum, quod circa eum pecus coerceatur, id poſterioris ævi Scriptores curtem vocarunt, hoc eſt villæ partem, vel ipſam villam. Sic in libris Feudorum curtem vel alodem dicuntur vendere, qui villam vendunt; ſic Godefridus monachus in Annalibus loquitur: *In quadam curte monachorum de Evera latens*. In legibus Bajuariorum cap. 14. *Si quis in curtem alicujus intraverit*; & in legib. Aleman. tit. 10. Helmodus citatus a Fr. Hotomano in librum de Feudis, in hiſtoria Slavorum lib. 2. c. 14. *Habuit præter alia curtes duas nobiles*, & cap. 32. *Rex conſiſtebat in curte regia Helgeleſtein*. Abbas item E Urſpergenſis in Frederico I. Et ut annotat idem Hotomanus, curtis pro villa ſumitur, ut ſæpe res ex potiore parte appellantur; deinde magnificæ domus ruſticæ, curtes etiam dictæ; & regiæ curtes, palatia Principum in villis & in urbibus; unde factum ut apud Græcos etiam Hiſtoricos poſterioris ævi, & apud Juriſconſultos κόρτη & κούρτη dicerentur ſuis Principis. Codinus de officiis Conſtantinop. Τὸ περίπατον δὲ οἱ κορτινάριοι εἰς τὴν τοῦ βασιλέως αὐλὴν, ἥτις κόρτη ὀνομάζεται. *Mittebant vero Cortinarii ad Imperatoris tabernaculum, quæ appellatur Corte*. Ut igitur cohortem & curtem confundunt autores, ita hic eoſdem cohortalinos, & curtalinos, Principum vel Præſidum officiales & apparitores Paulinum appellaſſe probabile eſt. *Duc.*

IN EPIST. XXIII.

EX ABUNDANTIA.) Prior locus eſt Matth 12. 34. poſterior Eccleſiaſtici 13. 19. ex duobus Scripturæ verſiculis conflatus ab Autore: Πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ καὶ πᾶς ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ. *Omne animal diligit ſimile ſibi, & ſimile ſibi conglutinatur vir*. Proverbium hoc apud Gentiles invaluit. N. LXIX.

Ariſto-

tia, aviditas, ex Graeco ἀγολις. Johannes Sarisberiensis lib. 8. Policrat. c. 6. *Et quos magis onerare voluerint majoribus oneratos minoribus poculis ingurgitant, & distendunt; & donec * rapidam orexin excutiant, aliquid amicitiae aut festivitati credunt esse subtractum.* Congius in Glossar. Lat. to. 3. p. 63.

* f. leg. rabidam, ut apud Juvenal.

Miscuisset in CRUMILUM.) In veteri codice scrip-
N. LXXIV. tum offendit doctiss. Cauchius *in crumilum*, in altero etiam Put. legebatur *in crubilum*: quam ob causam suspicatur idem corrigendum *in cumerum*, allatis Festi & Horatii locis: cui tamen nequaquam assentior, sed receptam lectionem sic intelligo, ut velit Paulinus spiritualem hunc coquum facile addidurum fuisse fabae ac milio reliquas frugum vel seminum species, quarum fit mentio apud Ezechielem, nimirum lentem, & hordeum, & viciam in cumulum, hoc est, ut pultes illa ex faba & milio augerentur hoc cumulo, & ita panes Ezechielis aequarent. Ita locutus est Cicero 2. in Rullum: *Accesserint in cumulum manubia nostrorum Imperatorum.* Porro Ezechielis locus est cap. 4. 9. Λάβε σεαυτῷ πυροὺς, καὶ κριθὰς, καὶ κύαμον, καὶ φακὸν, καὶ κέγχρον, καὶ ὄλυραν, καὶ ἐμβαλεῖς αὐτὰ εἰς ἄγγος ἓν ὀστράκινον, καὶ ποιήσεις αὐτὰ σεαυτῷ εἰς ἄρτους. *Sume tibi triticum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & siliginem, & immittes ea in vas unum fictile, & facies tibi ex eis panes.* Viciam hic vertit Paulinus ὄλυραν de qua Hieronymus: *Quam nos viciam interpretati sumus, LXX. Theodotioque posuerunt ὄλυραν, quam alii avenam, alii sigalam putant.* Vide etiam Isaiae 28. 25. correxit idem Cauchius in illis verbis, *sed farina confecit aut milio*, quod aptius judicavit, *sed panico confecit aut milio*. & mox: *Fabam intrivit panico*. Ego vero receptam lectionem in voce *panicio* nequaquam rejicio, quod eam tueatur Isidorus lib. 17. Originum cap 3. *Panicium dictum, quod in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panis victum.* Veriorem tamen etymologiam profert Plinius lib. 18. cap. 7. *Panicum a paniculis dictum.* Duc.

CRUMILUM.) § Sic reposuimus ex duobus MSS.
N.LXXV. codicibus Belgic & Vien Eadem voce usus est Gregorius Turon de glor. Confess. cap 98. *Adserebat*, inquit, *cum intra Augustidunensem terminum commoratum fuisse, & saepius in hoc vasculo vel olos, vel crumicium coctum cum illo sumsisse.* Quid sit autem *crumilus* seu *crumulus*, non satis perspectum haben. Forte legendum, *grumulum* A voce enim *grumus* factum diminutivum *grumulus* pro qualibet acervatione & strue. *A grumus* facta gallica vox, *grumeau*. Vide Daceteum ad Festum in v ce *grumus*. p. 170. Antea erat in editione Rosv. *in cumulum*.

N.LXXVI. FRUMENTATIONEM. Desumtum hoc ex Psalmo 77. v 25. ubi Vulgatus habet *cibaria*: sed Psalter. Rom. & Gallic. & Cassiodorus cum Paulino *frumentationem*. Graece est ἐπισιτισμός. Hesychius, ἐπισιτισμὸν, ἐνδεδομένον. Rosweyd.

N. LXXVII. *In misericordia* PINGUI DONEC, &c. Scriptum ergo

corum, apud quos proverbialiter dicitur, τρέχειν τὸν ἐσχάτην, *qui extremum periculum incurrit*, & τρέχειν περὶ ψυχῆς, scilicet κίνδυνον, vel δρόμον, vel ἀγῶνα. Profert Budaeus ex Gregorio Nazianz. contra Julianum: Ἠδὴ πολλοὶ τὸν περὶ ψυχῆς τρέχοντες. *Animadverteret multos animae periculum incurrere.* Dionysius Halicarnass. lib 3. Antiquit. Ὁ δὲ ἐπερὶ νῦν ὁ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχω *Nunc non aliam ob causam curris pro capite*, hoc est, in capitis discrimen adduceris. *Duc.*

Et homo est, & quis cognoscet eum?) Locus est Jere- N.LXXXI.
miae 17. 9. Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; *Profundum est cor super omnia, & homo est, & quis cognoscet eum?* Hieronymus ex Symma-
D cho, *Inscrutabile cor omnium: vir autem quis est qui inveniat illud?* Theodoretus in Commentario: Ἀνθρώποις μὲν φύσει ἀκατάληπτον τὸ τῆς καρδίας βάθος ἐστὶ, ἀγνοοῦντες δὲ τὰ τῆς καρδίας κινήματα. *Ab hominibus quidem comprehendi nequeunt consilia proximi: quia sunt occulti motus cordis:* Licet autem de quovis homine plerique intelligant, de Christo tamen exponunt (qui cum homo sit, propter occultam Divinitatem non cognoscatur) Una cum Paulino Tertullianus adversus Judaeos cap. 14. & 3. in Marcion. cap 7 Cyprianus lib 2. cap. 10 advers. Judaeos, Epiphanius haeresi 30. Ambrosius de Institutione Virgin. cap. 26. Augustinus 3. contra Faustum cap. 11. Lactantius lib. 4. cap. 13. *Duc.*

Quia non HABITABAT.) Sapient. 1. 4. Εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίας. *In* N. LXXXII.
malevolam animam non introibit sapientia, neque habitabit
E *in corpore subdito peccatis.* Reposuerant hoc loco typographici correctores, *non habitabit*, quod in Scriptura sit κατοικήσει: restituimus ex Bad. & Grav. *habitabat*. Duc.

INDICATA *testatur*) Veteres editiones mendose ha- N.
bebant, *judicata testatur* pro *indicata*; sic enim scriptum LXXXIII.
est, quod narrat Paulinus, licet fallente memoria paululum ab eo discedat, quod de pondere capillorum additur 2. Reg. 14 26. Ὡς ἂν ἐκείρετο, ὅτι κατεβαρύνετο ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἔστησε τὴν τρίχα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διακοσίους σίκλους, ἐν τῷ σίκλῳ τῷ βασιλικῷ. *Quando tondebatur, quoniam aggravabat eum, & ponderavit capillum capitis sui ducentos siclos in siclo regis.* Vulgata latina nihil discrepat, *ducentis siclis pondere publico.* Ut via regia dicitur, δημόσιος. *Duc.*

Superposuerunt iniquitates MEAE *caput meum.*) In illo N.
versu 5 Psalmi 37. Ὅτι αἱ ἀνομίαι ὑπερῇραν τὴν κεφα- LXXXIV.
F λήν μου. Vertit etiam Ambrosius. *Iniquitates meae superposuerunt super caput meum*; & explicat: *Supertransiere me caput meum, & jure eminent mihi, ut sensus meos deprimant*; & S. Augustinus, *Sustulerunt caput meum.* Vulgata, *Supergressae sunt caput meum*: quamobrem corrigendae sunt omnes editiones priores quae hic apud Paulinum habent, *iniquitates meae*. Duc.

Ros enim.) Locus est Isaiae cap 26. v. 19. Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστι. *Ros qui a te, sanitas* N. LXXXV.

ipsis

[top line cut off] minica cap. 10 *Quando in tentationibus nostris nihil Malo liceat, nisi potestas inde tribuatur*; atque ita aliquoties ibidem usurpat. *Rosweyd.*

N. LXXXVII. *Ut aurum* CEPHAS.) Sic reposuimus ex MS. P. & editione Badii, cum in Paris. & Graviana esset *aurum paz*, fortasse quod Hebraice legatur Canticor. 5. 11. פז ראשו כתם *rosco ketem paz. Caput ejus aurum obrizum*, ut vertit Pagninus; vel ut Montanus, *massa auri obrizi*: nam & ita Aquila Græce extulit, λίθιον χρυσίον, *lapideum vel massa auri*, Theodotio vero, ἐπίσημον ἐν χρυσίῳ, *insignis in auro*. Male Kircherus in suo Indice Hebraico, χρυσίον κεφαλὴ, *aurum caput*: nam LXX. scripserunt χρυσίον κεφάζ, *aurum cephaz*, ut constat ex Gregorio Nysseno in Canticum Homil. 13. qui κεφὰζ exponit [illegible] *purum & quod omni mixtura careat, & sincerum*. Ambrosius in Psalmum 118. Octonario 15. *Caput ejus aurum cephaz. Unde & Aquila petram aurum dixit: Symmachus, lapidem aureum, quod significat stabilem eminentemque sapientiam*. Deceptus est fortasse vir sanctissimus, existimans Hebraico in textu fuisse vocem *Cephas*, quæ petram significat, unde nomen S. Petro apostolo: sed sola vox כתם *Kethem* grumum seu massam significat auri, vel fructum auri puri, quale est Indicum, ideoque conjungitur cum voce פז *paz*, quæ aurum item obrizum sonat. Sunt ergo qui putent ex duabus dictionibus *ketem* & *paz*, sive *phaz* ut veteres Hebræi legebant, conflatam fuisse vocem κεφάζ. Alii vero, inter quos Delrius noster, existimant LXX. scripsisse χρυσίον ἐκ φάζ, *aurum ex Phaz*, id est, ex illa regione advectum, & degenerasse illam dictionem in κεφάζ, sicut Danielis 10. 5. אופז *Ophaz* nomen loci esse putat Pagninus, quod scriptum sit Jerem. 10. 9. *Argentum de Tharsis & aurum de Ophaz*. LXX. dixerunt: Ἀπὸ Θαρσεῖς ἥξει χρυσίον Μωφάζ. *Ex Tharsis veniet aurum Mophaz*. Symmachus Proverb. 8. Κρείττων καρπός μου χρυσίου Ὠφάζ. *Melior fructus meus auro Ophaz*. Alii deducunt a radice פזז, quod est, *roborare & confirmare*; nam aurum purius redditum est solidius. Vera igitur lectio est *Cephas*, cum Latinam Scripturæ editionem sequatur Paulinus e Græco textu LXX expressam. *Duc.*

Aurum CEPHAS.) ¶ Ms. codex Vict. *aurum ophaz*. Sic Danielis cap. 10. v. 5. apud LXX. *Et lumbi ejus præcincti auro ophaz*. Sed hic codex Vaticanus LXX & MS. Reg. cum editis tribus habent *cephaz*. Ambrosius de obitu Valent. & serm. 15 in psalm. 118. v. 1. *cephaz* habet ab Aquila *petram*, a Symmacho *lapidem aureum* interpretatum; & lib. 2 de Spiritu sancto in prologo. Vera igitur & optima lectio, *aurum cephas*.

N. LXXXVIII *Sed hoc ut in MAGIS INTELLIGAS; EMENDETUR.*) Ita MSS. Vaticanus & Belgicus: ante erat, uti & MS. habet Puteanus, *sed hoc, ut in matrix intelligo, semen datur*. Frontoni nostro ὀπὸς videbatur locus, & Paulinum forte de semine humano tanquam coagulo verba facere: certe Columella ubi de caseo agit, semen quoddam pro coagulo usurpari scribit. Ita ille. Quia Paulinus hic mentionem facit *lactis* & *vini*, item *prima nascentium mulctra*, constatque ex antiquis auctoribus, olim

C *antequam illum panem comedat & calicem bibat, de hoc saeculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat*. Si hic ritus Paulini ætate etiam in Gallia viguit, & eum emendari voluit, aliqua fortasse lux loco huic obscuro affulgebit. & reperitur de Consecr. dist. 2. c. 36. & dist. 3. cap. 131.

Quod in Gallia olim obtinuit, ut vinum recens baptizatis traderetur, etiam hac nostra ætate duravit in Ecclesia Dordracensi, uti refert Vvilhelmus Lindanus lib. 4. Panop. cap. 25.

Quod si jam data interpretatio minus satisfaciat, quod in ea vini tantum mentio fiat, non etiam lactis; quodque hic apud Paulinum duarum specierum videatur fieri commixtio; (petit enim hoc emendari, *quo prima nascentium mulctra coalescit*: fecit autem lactis & vini mentionem; & vinum veteri Testamento, lac novo deputat) quod si, inquam, prædicta interpretatio minus satisfaciat, videri posset Paulinus allusisse ad eam consuetudinem,

D qua olim post Baptismum *vinum lacte mixtum* baptizatis præbebatur. Ejus meminit S. Hieronymus in caput 55. Isaiæ, illud commata, quo incitamur *emere vinum & lac*, explicans. *Quod vinum miscuit & Sapientia in cratere suo, omnes stultos seculi omnemque sapientiam non habentes provocans ad bibendum: & ut non solum vinum emamus, sed & lac, quod significat innocentiam parvulorum: qui mos ac typus in Occidentis ecclesiis hodie usque servatur, ut renatis in Christo, vinum lacque tribuatur. De quo lacte dicebat & Paulus*: Lac vobis potum dedi, non solidum cibum. 1. Cor. 3.
Et Petrus: Quasi modo nati parvuli, rationale lac desiderate. 1. Pet. 2.
Unde & Moyses vinum & lac in Christi intelligens passione, mystico sermone testatur: Gratiosi oculi ejus a vino, & candidi dentes ejus a lacte. Quia igitur hac epistola Paulinus lac impense commendat, & gratiæ in ecclesia ubera bona super vinum Legis deprædicat, miratus forte fuit lac vino mixtum baptizatis præberi, cumque ritum optaverit ex mente quoque Severi emendari. Gen. 49. Cant. 1.

E Nec temere dictum videtur ab Hieronymo, eum morem in Occidentis Ecclesiis observatum. Nam in Orientis Ecclesiis usurpatum non facile legas. Quod enim Josephus Vicecomes lib. 5. de Baptismo cap. 44. asserit, eum morem Clementi Alexandrino lib. 1 Pædagogi cap. 6. notum notatumque, vereor ut labatur. Varia quidem de lacte variat ad explicationem loci Paulini 1 Cor. 3. contra Gnosticos quosdam, qui per *lac* imperfectum quid designari prætendebant; non tamen ea quæ variat, aut usurpata in Ecclesia. Ibidem ait lac cum aqua misceri: quia autem dixerit eum apud Græcos Baptismi ritum fuisse.

F Quia Clementis locus illustris est, & servire possit ad mysterium ritus, qui olim in Occidentis ecclesiis fuit observatus, cujus hic Paulinus videtur meminisse, eum subjiciam. Ναὶ μὴν ἐπιμιγνύμενον τὸ γάλα τῷ οἴνῳ τῷ γλυκεῖ ἐπωφελὲς· ἡ δὲ μῖξις καθάπερ [illegible] τὸ πάθος εἰς ἀφθαρσίαν [illegible] ἐπεὶ τὸ οἶνο τὸ γάλα [illegible] χεῖται [illegible] πίστεως [illegible] πρὸς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, [illegible] ἄνθρωπον, [illegible]. *Porro autem miscetur* Clem. Alex. lib. 1. Pædag. cap. 6.
quoque

Illi non assentior, sed utrumque ab errore vindicandum censeo, cum optimorum autorum testimonio constet Græcam vocem ἐλάτων duo significare, & abietem, & palmæ fructum, sed non arborem ipsam palmam, ut Plinius videtur existimasse. Genes. 21 15. Ἔῤῥιψε τὸ παιδίον ὑποκάτω ἐλάτης: *Projecit puerum sub abiete*. Ezechielis 31. 8. Καὶ ἐλάται οὐχ ὅμοιαι ταῖς παραφυάσιν αὐτοῦ. *Et abietes non fuerunt similes ramis ejus*. Isaiæ 41. 19 Στήσω ἐν ἐρήμῳ ἐλάτην. *Statuam in deserto abietem*. Pagninus ex Hebræo vertit, *Cincinni ejus crispi, nigri tamquam corvus*. cum autem e Græco LXX vertit, *Comæ ejus ductiles*, meo judicio errat, tum quod omnes libri habeant ἐλάται, non ἐλατοί: ut Numeror. 16. 38 Ποίησον λεπίδας ἐλατάς, *Fac laminas ductiles*: tum quod dictio βόστρυχοι, *crines*, cum ista ἐλατοί jungi non possit, cum alterius sit generis; quo etiam vitio laborat Latina versio, qua Paulinus est usus. *Crines abietes nigra*, cum Græce sit, Βόστρυχοι ἐλάται μέλανες ὡς κόραξ. Ergo crines nigri dici possunt, non abietes: sed receptam versionem examinandam non censuit, ut neque Ambrosius. *Duc.*

N. LXXXIX. *Dispositi a seculis*.) Ita codex P. Suffragatur huic lectioni locus Apostoli non absimilis Eph. 3. 9 Οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ. *Dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo*. Duc.

N. XC. FORMAM PECCATRICIS.) Videtur ex Ambrosio expressum lib. 6. in Lucam cap. 7. *Quæ (Ecclesia) merito speciem accipit peccatricis, quia Christus quoque formam peccatoris accepit*. Quæ deinde in Paulino sequuntur de multimodis florum odorumque suavitatibus, pari iis habet idem Ambrosius loco citato. *Ros.*

N. XCI. *Fidelium* OPERATIO.) Id est, *misericordia*. Verbo enim *operari* & inde derivatis proprie sancti Patres utebantur de operibus misericordiæ. Mox Paulinus: *Operibus enim pietatis & misericordiæ*. Epist. 10. de Melania pascente in Ægypto quinque monachorum millia: *Nec volens gloria operationis agnosci, tamen operis magnitudine prodebatur*. Epistola 12. *Operando præcepta ipsius, videbis eum in omni paupere*. Tertullianus lib. de Idololatria cap. 23. agens de eo qui juratus per ethnicos deos scripto cavit mutuanti: *Dominum timemus, ut quo nos ejusmodi contractus necessitas circumsistat. Et si ita evenerit, dei fratribus operandi copiam, vel nobis omnem assumendæ necessitatis constantiam*. Vult peccatum hac operatione seu eleemosyna redimendum. Idem lib. 4. contra Marcionem cap. 16. *Nam etsi major est bonitas quæ operatur in extraneos*. Cyprianus magistri insistens vestigiis libro de Lapsis c. 13. *Incunctanter & largiter fiat operatio; census omnis in medelam vulneris erogetur; opibus & facultatibus nostris, qui de nobis judicaturus est, Dominus fœneretur*: & mox: *Pœnitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere*. Idem libro de Unitate Ecclesiæ cap. 1. *In nobis vero fit unanimitas diminuta est, ut & largitas operationis infracta est*. Idem epist. 52. cap. 9. *Pie abluendo & ju-*

... apud probos Latinitatis autores. Martialis lib. 1. epigram 77. *Hoc sapit, hoc omnes fœnerat usque deos*.

In quem locum Chalderinus: *Hoc adeo dives est, ut possit dare nummos in fœnus omnibus diis*. Sed non semper tamen fœnerari est dare in fœnus vel ad usuram, licet Festo fœnus sit nummorum fœtus; ut neque Græcis δανείζεσθαι aliud sonat sæpe quam simpliciter mutuum accipere, δανείζειν mutuum dare. Sic apud Plutarchum Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, liber de vitando ære alieno, sive in fœnus sumatur, sive simplex mutuum. Deuteron. 28. 12. Καὶ δανιεῖς ἔθνεσι πολλοῖς: σὺ δὲ οὐ δανιῇ. *Fœnerabis gentibus multis, & ipse a nullo mutuum accipies*, ut

D habet editio Lat. Sixti V. quasi dicat; nulla premeris necessitate, cum omnibus rebus sis abundaturus: neque verbum לוה *Lavah*, ad usuram dare, sed mutuum dare significat: ne causentur Judæi permissas sibi fuisse usuras. Sic Psal. 111. 5. idem verbum Græce vertitur οἰκτείρω, Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν. *Jucundus homo, qui miseretur & commodat*. Paulinus epistola 12. *Commodemus in pauperibus suis Christo*: sed ibidem præferenda videtur lectio manuscripti, *quanto amplius est Dominum quam hominem fœnerari*, illi Vulgatæ, & *Domino quam homini*: alioqui etiam fœnerare est quovis modo largiri, ut Plinius ait lib. 2. cap. 6 Solem *ceteris sideribus lumen suum fœnerare*. Duc.

FIDEI MISERICORDIAM PRÆTULISSET.) Ambrosius lib. 6. in Lucam cap. 7. *Misericordia fidem prætulit, quæ suum habet meritum, si fide præcedente conferatur*. Rosv. N. XCIII.

QUI MAGNO EMIT, NON VENDIT.) Ambrosius ibidem: *Tam vili auctione vult æstimari Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur, &c. Ipse ma pre-* N. XCIV.

E *tioso sanguine emit, non vendidit*. Vide eumdem lib. 3 de Spiritu sancto cap. 18. non longe a fine. *Rosv.*

NON AMANTI DIVITIAS.) Ambrosius super: *Non amanti divitias, non amanti honores seculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ JESU Christi; non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur; non cupido vitæ, sed ei qui festinat dissolvi, & cum Christo crucifixus esse mundo*. Rosv. N. XCV.

Sapientis LIMINA, *ut jussum est, exterentes*.) Jubet hoc Sapiens Ecclesiastici 6 36. Ἐὰν ἴδῃς συνετόν, ὄρθριζε πρὸς αὐτόν, καὶ βαθμοὺς θυρῶν αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ πούς σου. *Si videris prudentem, mane surge ad eum, & gradus ostiorum ejus exterat pes tuus*. Augustinus quoque Tractatu 7. in Johannem βαθμοὺς θυρῶν vertit, *limen ostiorum illius*. Duc. N. XCVI.

F IN LEGE.) Conjiciebamus legisse Paulinum διὰ τοῦ νόμου, 1. Corinth. 14. 19. pro διὰ τοῦ νοός μου, nisi forte receptam Græcam lectionem ut exprimeret, scripsit *ex intelligentia mea*, non *in lege*, quasi esset ἐν νόμῳ. Duc. N. XCVII.

QUOCUMQUE VEL IN DOMUM INDIGNI.) Locus est expressus ex Ambrosio lib. 6. in Lucam cap 7. *Quocumque vel in domum immundi, vel in domum Pharisæi audieris justum venisse, contende prærípere hospitii gratiam, præripere regnum cælorum*. Unde & reliqua, N XCVIII

surrexit nota facta solo attrita est plurimorum. Cicero Tuscul 3. *Mihi calceamentum solorum callum, cubile terra*. Lucretius lib. 4.

Avia Pieridum peragro loca nullius ante
Trita solo, Duc.

N. CIII. *Si* UNGUENTUM *meum* VILE *sit*.) Ambrosius supra : *Misit in Domini corpus unguentum? Spirare incipit, quod mortuum putabatur. Ideo unusquisque adortatur emere labore suo utsunque virtutum alabastrum unguenti ; non vile aliquod atque commune, sed pretiosum unguentum alabastri, & unguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores, & predicet* JESUM *Christum crucifixum, in omnem Ecclesiam, quæ Christi corpus est, mundo mortua, requiescens Deo, fidei suæ transfundit unguentum : olere incipit tota domus Domini passionem* Rosv.

N. CIV. NOMINA SUA.) Ambrosius libro 6. in Lucam cap. 9. *Magna Christi gratia, qui omnia prope vocabula discipulis ipsis donavit*. Rosv.

N. CV. OMNEM VERAM.) Vaticanus codex : *Omnem veram* : atque ita Jeremiæ 2. v. 21. apud LXX. est, Ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν : *vitem fructuosam, omnem veram*. Ita quoque Ambrosius lib. 6. in Lucam cap 9. legit, ex quo hic pleraque Paulinus expressit. Et quod de *petra* mox dicitur, *etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit*, ad verbum desumtum est ex Ambrosii loco jam citato. *Rosv.*

N. CVI. QUID PRO SUSCEPTA CARNE?) Adumbratum ex Ambrosio lib 6. in Lucam cap. 7. *Quid enim referamus pro suscepta carnis injuria, quid pro verberibus, quid pro cruce, obitu, sepultura?* & quæ sequuntur reliqua hac pagina in Paulino, ad verbum pene ex Ambrosio sunt. *Rosv.*

IN EPIST. XXIV.

N. CVII. S*I recte diligat, non recte dividat, peccasti*.) Utitur illo Genes loco 4. 7. per accommodationem quam vocant Sic enim LXX. Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες; ἡσύχασον. *Nonne si recte obtuleris, recte autem non diviseris, peccasti? quiesce*. Vulgata : *Nonne si bene egeris, recipies?* Hæc Caino dicuntur, quod in recta divisione prima secundis, cœlestia terrenis, præferenda sint. Ambrosius lib. 2 de Cain & Abel cap. 6 *Ut prima secundis, non primis secunda præcurrant ; & cœlestia terrenis, non terrena cœlestibus præferantur*, S Johan. Chrysostomus Homil. 18. in Genes. Προσήνεγκας μὲν τυχόντα, οὐδεμίαν σπουδὴν οὐδὲ ἀκρίβειαν ἐνδειξάμενος, ἔχρην δὲ τὰ τιμιώτερα προσάγειν. *Obtulisti qualiacunque obveniebant, nulla ad delectum adhibita diligentia, cum debuisses pretiosissima offerre*. Duc.

N. CVIII. *Ecclesiæ servitute possidebat*.) Quod hic de Severo scribit Paulinus, quomodo non sibi, sed Ecclesiæ possessiones servarit, idem de Paulino & Hilario Arelatensi episcopo scribit * Prosper lib. 2. de Vita contemplat. c. 9. *S. Paulinus ingentia prædia, quæ fuerunt sua, vendita pauperibus erogavit : sed cum postea factus esset episcopus ;*

* leg. *Jul. Pomerius*.

μάστιξι ἐρριμμένοι καθεύδοντες ἐν τάφῳ. Ambrosius item
C agnoscit illud *projecti*, & Apollinaris : Οἵτινες ὡς τετρωμένοι ἀπέδειξαν περὶ τύμβους εὗδον. *Quemadmodum vulnerati projecti & inturati circa sepulcra dormiunt*. Duc.

N. CX. *Carnales* ATHLETÆ.) De continentia athletarum Clemens Alexand. 3. Stromatum. Φασὶ δὲ καὶ ἀθλητὰς οὐκ ὀλίγους ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι δι' ἄσκησιν σωματικὴν ἐγκρατευομένους. *Ajunt quoque athletas non paucos abstinere a venere, propter exercitationem corporis continentes*. Tertullianus ad martyres cap 3. *Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent : continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore ; coguntur, cruciantur, fatigantur*. Vide etiam Basilium Homil. *Non adhærendum rebus secularibus* ; Johan. Chrysostomum Homil. 23. in 1. Corinth. & in epist. ad Timoth. 1. Homil. 8. *Duc.*

N. CXI. *In Adam solam abisse* IMAGINEM *remansisse*.) Pauli-
D nus more multorum Patrum distinguit *imaginem a similitudine* ; hanc peccato Adami vult perditam, illam remansisse. Hoc epistula 2. ad Severum : *Ut vere ad primordialem dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur*. Rosv.

N. CXII. LIVIDUM *faciens corpus suum*.) Exprimuntur his verbia illa Pauli 1. Cor. 9. 27. Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ ; quasi diceret : *Lividum facio corpus meum, & in servitutem redigo* : quo pacto etiam in codice Claromontano Latine editum fuisse testatur Beza, *Lividum reddo* : & Interpres Irenæi lib. 4. cap. 72 *Lividum facio corpus* : atque ipse Paulinus rursum epist. 43 ad Augustinum, quæ inter Augustinianas est 58. Hesychius & Suidas : Ὑπώπια, τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς οἰδήματα. *Tumores dicuntur tumores, qui sub oculis oriuntur*. Jul. Pollux : Τὸ ὑπὸ τοὺς ὦπας τὸ πληγῶν ἴχνη *Quæ sub oculis*
E *apparent plagarum vestigia*. In veteri Glossario, Ὑπώπια, *Suggillata*, id est, partes circa oculos percussionibus contusæ & lividæ. Inde ὑπωπιάζειν proprium athletarum verbum, quod est suggillare eam partem quæ est sub oculis, vel aliam quamvis corporis partem, ut solebant pugiles pugnis & cæstibus. Atque ita scribitur apud Chrysost. Homil. 22 in 1. Corinth qui exponit : Κατατείνω καὶ ὑποπιέζω μετὰ πολλῶν ἱδρώτων : *Contero & cum sudoribus multis subjicio* : itemque apud Theophylactum & Oecumenium. Apud alios legitur ὑποπιάζω, hoc est deprimo, elido, veto, dejectum opprimo, quod luctatorum est : & hanc lectionem exhibent Clemens Alexand. 3. Stromat. Gregorius Nazianz. adversus Eunomianos, Basilius, & Commentarius Theodoreti. In regiis MSS. ὑποτιάζω, quod Doricum est. Utraque similitudine pugilum & luctatorum usus est Apostolus, & utrumque
F verbum exprimunt Cyprianus de singularit. Cleric. cum vertit ; *Affligo* ; & Autor Latinæ Vulgatæ, *Castigo*. Duc.

N. CXIII. UT APPREHENDATIS.) Apud Paulum, hoc tantum est Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. *Sic currite, ut comprehendatis* ; nec addunt πάντες, *omnes*. 1. Cor. 9. 24. Eamdem tamen sententiam ex hoc loco eruunt quidam Tractatores, ut Theodoretus : Εἰ γὰρ πολλῶν ἀγωνιζομένων, εἷς στεφανοῦται μόνος, ἐπὶ δὲ ἡμῶν τὸ καλῶς ἀγωνιζομένων ἕκαστος ἀξιοῦται τῶν στεφάνων. *Hic cum multi certant, unus*

solus

… arripuit. Psalmus autem hic erat :

Psal. 8. 3. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & defensorem. *Quo lecto, clamor populi tollitur, pars diversa confunditur.*

Gregor. Tur. lib. 2. cap. 37. hist. franc. Psalm. 17. Quæ quidem divinam voluntatem investigandi ratio e pluribus olim usurpata. Ita Clodoveus, primus Gallorum Rex Christianus, cum expeditionem contra Arianos pararet, nuntios misit ad B. Martini basilicam, ut inde aliquod victoriæ auspicium acciperet. Accepit; nam intrantibus nuntiis hi versus decantati sunt : *Præcinxisti me Domine virtute ad bellum : supplantasti insurgentes in me subtus me, & inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti.*

Idem lib. 5. cap. 14. Psalm. 72. 2. Paral. 7. Matth. 26. Ita ad D. Martini sepulcrum Meroveus Rex Francorum curavit tres codices poni, Psalterii, Regum, & Evangeliorum. Ex Psalterio versus exiit : *Verumtamen propter dolositatem posuisti eis mala*, &c. Ex libris Regum : *Pro eo quod dereliquistis Dominum Deum vestrum*, &c. Ex Evangeliis : *Scitis quia post biduum Pascha fiet : & Filius hominis tradetur*, &c.

Ita Gregorius ipse Turonensis, cum videret Platonem archidiaconum & Gallienum per vim abripi a Leudaste, Psalterium petiit, legitque : *Eduxit eos in spe, & non timuerunt : & inimicos eorum operuit mare* : & Leudastis navis demersa est, altera superstite.

Idem lib. 5. cap. 49. Psalm. 77. Heraclius triduo exercitum lustret, apertisque postea inviolatis Dei Evangeliis invenit sibi mandari, ut in Albania hiemet. Cedrenus anno 13. Heraclii, & ex eo Baronius tom. 8. anno DCXXII. An occurrit illud. 1. Cor. 16. *Vel etiam hiemabo?* an ad Tit. 3. *Ibi enim statui hiemare?*

Quomodo autem diabolus inimicus & defensor sit, explicat ipse Paulinus epistola 4. *Ut destruat inimicum boni, & defensorem mali.* Rosv.

N. CXVI. *Sicut Abraham dedit.*) Videsis hæc expressa ex Paulino apud Eucherium (quisquis ille Eucherius sit; certe famoso illo Lugdunensi episcopo posterior est, cum Gregorium Magnum citet) lib. 2 Commentariorum in Genesim cap. 13. *Sed quid hæc victoria Abrahæ de quinque Regibus indicabat, quos ille fidei pater mysterio superavit, nisi quod fides nostra ... confirmata sit in spiritu principali, totidem corporis nostri sensus Dei verbo subjugat.* Quæ totidem verba & Isidorus repræsentat Commentariorum in Genesim cap. 11. qui pro *mysterio*, legit *in prælio*. Rectius Paulinus, & magis ad sensum ... Litterarum hic victoriam Abrahami de quatuor Regibus habes, & ad quatuor corporis elementa refers. Vere enim Abraham quatuor Reges, qui Lot captivum ceperant, expugnavit. Rosv.

N. CXVII. *Et sicut ille* PRO FRATRE QUINQUE *in regibus* VICTO *victor.*) Lectio hæc est ab amico Romano ingeniose ad rem præsentem & ex vestigiis veteris lectionis excogitata. Ante tantum erat : *Pro propinquo in Regibus victor*; quæ tolerari poterat, ut apparet ex Eu-

Pau. III.

ι η (id est, JESUS) *exprimit nomen. Fidei ergo merito*, &c. Ita legendus iste locus. Faustus quoque Rhegiensis de Spiritu sancto : *Sacer numerus, diximus, quia trecenti in ære sive supputatione signum crucis* (T scilicet) *decem & octo vero* JESU (scilicet ι η) *adorandum nomen ostendunt.*

Simili ratione Tertullianus lib. 3 adversus Marcionem cap. 4. trecentos Gedeonis socios ad crucis mysterium refert,

Hoc etenim signo prædamnum fecerat ante
Congressus populo Christi sine milite multo,
Trecentenos equites (numerus Tau littera Græca.)

Sic & Augustinus Sermone 108. de tempore : *Gedeon elegit trecentos viros ad prælium, ut ostenderet non in numero multitudinis, sed in sacramento crucis mundum ab incursu*

D

gravium hostium liberandum. Trecenti enim in Græca T similitudinem crucis ostendunt. Et paulo post : *Gedeon typum gessit Domini Salvatoris. Et quia trecenti secundum Græcum computum* (T litteram innuit) *crucem faciunt, ita tunc Gedeon in trecentis viris Judæorum populum de crudelissimis gentibus eripuit, quomodo postea Christus per mysterium crucis totum genus humanum de potestate diaboli liberavit.* Item Gregorius Magnus lib. 30 Moral. cap. 17. *Tricenarius numerus in Tau littera continetur, quæ crucis speciem tenet. Cui si super transversam lineam id quod in cruce eminet adderetur, non crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo iste trecenarius numerus in Tau littera continetur, & per Tau litteram, sicut diximus, species crucis ostenditur, non immerito in his trecentis Gedeonem sequentibus illi designati sunt, quibus dictum est : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me* : quæ totidem verbis repetit Isidorus in caput 7. Judicum. Luc. 9.

E

Eodem mysterio Ambrosius in Lucam lib. 6. cap. 7. explicat illud Johannis 12. *Potuit enim venundari trecentis denariis.* Ait : *Trecenta autem æra crucis insigne docet arcani.* Rosv.

N. CXIX. *Cujus* MYSTERII *virtute* TRECENTIS .... CUBITIS.) Idem mysterium in trecentis cubitis Arcæ recognoscit Isidorus cap. 7. in Genesim. *Potest quidem & in his trecentis cubitis signum ligni passionis ostendi. Ipsius enim littera T numerus crucis demonstrat signum, per quod facti Christi passionis effecti per baptismum, longitudinem vitæ æternæ percipimus.* Quæ totidem verbis Beda repetit QQ. super Genesim, ubi loco *per quod*, rectius *quo* habet. Supplenda tamen apud eum littera T, quæ textui ejus deest. Rosv.

F

IN EPIST. XXV.

N. CXX. EXTERMINATI SUNT.) Locus est apud Sophoniam Proph. c. 2. Καὶ ἐξωλοθρεύθησαν πάντες οἱ ἐπηρμένοι ἀργυρίῳ. *Et exterminati sunt omnes, qui erecti sunt argento.* Vulgata Latine. *Disperierunt omnes involuti argento.* Similis sententia est Ecclesiastici 31. 5.

signatur Gordianus junior ... tribus, qui primus in-stituit Candidatum & Protectores. Frequens *Protectorum* mentio apud Ammianum, *domestici* lib. 14. 15. 18. 21. 26 *Ducis Mesopotamiæ* lib. 18. *Ros*.

PROTECTORES.) Corporis Imperatoris custodes, qui *principis latus protegebant*, ut est in lib 9. Cod. Theod. de Protectoribus. Horum scholam instituisse Gordianum auctor est Cedrenus, quæ longe dignioris ordinis ceteris Palatinis scholis habita est; adeo ut Constantius, Constantini M. pater, Protector, deinde Tribunus fuerit, ad idque muneris militantes fere omnes adspirarent. Jul. Firmicus lib. 3. Math. cap. 14. *Faciet scutarios, vel Imperatorum Protectores, vel qui proprie excubiis salutem principibus servent*. *Cang.* in Glossar. Lat. to. 3. pag. 448.

IN EPIST. XXVI.

N.CXXIII. SEBASTIANO.) *Sebastianus* hic fortassis est, cujus meminit Severus Dialogo 3. cap 1. *Hæc me loquente, Gallo jam ad narrandum parato, irruit turba monachorum, Evagrius presbyter, Aper, Sebastianus, Agricola*. Rosv.

IN EPIST. XXVII.

N.CXXIV. FLorere CLARUM.) Clari hujus aliquoties fit mentio apud Paulinum. Epitaphium ei scripsit Paulinus, quod habes epistola 12. Sepultus fuit in domestica Severi Ecclesia, uti ibidem habetur. Meminit ejus Severus epistola 2. ad Aurelianum diaconum de obitu S. Martini, & in Vita S Martini cap. 23. Solemnis ejus memoria adscribitur in Martyrologio Romano 8. Novembris, & Turonis ponitur. *Rosv*.

IN EPIST. XXVIII.

N.CXXV. ENDELECHIUM.) Notat Sirmondus noster ad Sidonium epistula 8. libri 4. Endelechii hujus, qui Romæ rhetor cathedram tenuit, mentio exstat in veteri annotatione codicis Apuleiani in Bibliotheca Vaticana: *Ego Salustius legi & emendavi Romæ feliciter, Olybrio & Probino Coss. in foro Martis controversiam declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Cæsario & Attico Coss.* Fuit hic Severus sanctus Endelechius, Orator & Poeta Christianus, cujus exstat breve carmen de mortibus boum. *Rosv*.

N.CXXVI. THEODOSIO.) Meminit Hieronymus epistola 13. ad Paulinum libri pro Theodosio ab eodem compositi, quem ait *prudenter ornateque compositum*. Meminit ejusdem Cassiodorus lib 1. sacrar. Lection. cap 21. item Gennadius in Catalogo virorum illustrium, cap. 48. qui *Panegyricum super victoria tyrannorum* vocat. *Rosv*.

ritorum.) In codice P. (nunc Regio) legebatur, *narationem sanctis dictionem*, quemadmodum & in eo MS. cujus meminit Cauchius, ideoque conjicit emendandum, *sanctis adjectionem fecisse meritorum*: sed minori immutatione libens substituerem, *sanctis auctionem fecisse meritorum*. Favet huic suspicioni nostræ quod sequitur: *Auxit meritum sacerdotis commemorata nobilitate conjugii*. Duc. N. CXXVIII.

Sed & Paulinus hic non minus lectioni Cauchii favet. Nam præcedit: *adjiciens nomen ex infulis*. Retineo tamen vulgatam lectionem, capioque *dictionem* uti apud Ennodium; quam dictionem præclare Sirmondus noster Sidonio restituit lib. 8 epistula 11 *Hic ut arreptum semel opus, rubricam dictionem pro persona, temporis, & loci qualitate variabat*: ubi male ante, & *hic additionem*: certe digna correctio. *Rosv*.

MARCELLINO CONSULE AVO.) Edit. *Grin.* in marg. Marcellinus & Probinus Coss. anno Christi 342. temporibus Constantini & Constantii. *Schot.* edit. in marg. Hieronymus hanc putat filiam Marcellini: veteri Rufinus in secunda invectivarum ad Hieronymum; neptem ipsius dicit. N. CXXIX. Melania.

Vestire asellos BURICO.) Non fuit causa, cur in margine adderent quidam, *Alii, burdico*. Vox est non illius solum ævi Scriptoribus, sed etiam antiquioribus nota, quæ non burrhum, aut pyrrichum, vel aliquod indumenti genus rufum significat, ut quidam in suis in S. Hieronymi epistulas Notis scripserunt; neque a Buris Achaiæ urbe deductum est nomen, ut putat Erasmus, unde mitterentur burici: sed veteres interpretes Horatii in Odeo 27. lib. 1. docent *mannos dici, equos parvos burdos, seu buricos*: & in Epod. 4. *Mannos equos sunt, quos vulgo burdones sive buricos nominamus*: & epist. 7. lib. 1. *Mannis, parvis equis buricis*. Glossarium vetus, *Mannis, βουρίχοις*. Id in causa fuit, ut duobus in locis apud S. Hieronymum, ubi de mannis fit mentio, quidam addiderint in margine, *buricis*, quæ vox postea in textum irrepsit, ut in Commentario in cap. 10. Ecclesiastici: *Sublata a diabolo dignitate perflata vias publicas mannis terunt, quos vulgo lubricos vocant*. Ita vetus editio Frobeniana; sed recentiores, *quos vulgo buricos vocant*: et in editione Mariani Victorii illud glossema sublatum est, & epistola 26. idem Hieronymus: *Ubi videris fumare patinas, ubi argenti pondus, ubi ferventes buricos mannos, comatulos pueros, pretiosas vestes*. Sed abesse a quibusdam libris MSS. vocem *buricos*, testatur Erasmus, quæ in optimo libro V. C. Nicolai Fabri & μακαρίτου nusquam comparet, & videtur assuta, ut indicetur quid vocet mannos, hoc est, parvos & admodum viles equos conductitios. Retinuit hanc vocem Aquitanica nostra & Gallica dialectus, sed ad asellos tantum indicandos, quos *bourriques & bourquets* appellant. *Duc*. N. CXXX.

FILIA BABYLONIS.) Baronius tomo 4. anno Christi 397. Quam, inquit, urbem eam sic nominet filiam Babylonis, ut tamen in pluribus dicat eam præ se ferre filiam Sion, facile potes intelligis, ea nominis ejus urbis varietate discriminatos esse Gentiles a Christianis; nimirum ut ex ea parte Roma Babylon dicatur, ubi adhuc in ea Gentilitia vigeret impietas; Sion autem in pluribus, utpote quæ Christianis abundaret, N. CXXXI.

Domini annum illud pallimmum incideris, hoc exquirendum est.

Numeranda quidem esse Natalitia illa Paulini ab ultimo anno, quo adhuc detentus in Hispania Romam parabat adventum, ex ipso satis intelligi potest. Fuit ille annus Domini 391. Sequenti autem, cum jam ad Natalem diem sancti Felicis Nolam se contulisset, secundum ordine edidit Natalitium. Cum vero, ut ejus testificatione liquet, jam annum apud eumdem Felicem egisset in ipso agro Nolano, quando & legationem ab episcopis Africanis suscepit, qui fuit annus Domini 395. tertium ab eo scriptum est Natalitium; sequenti vero anno, nempe superiori, quartum. Unde hoc ipso anno 397. ipsum quintum elucubratum fuisse Natalitium, necessario dicendum est: quo tempore & Nicetæ adventum contigisse, atque opus est affirmare; cum a quinto Natalitio usque ad nonum numeros ille perficiatur annorum quatuor, quo Nicetas reditum in Italiam prorogavit. *Roso.*

D

IN EPIST. XXX.

N. CXXXIV. SEd pauper ego) Hinc usque ad, *ut qui naturali*, citat Augustinus epistola 106. ad Paulinum, quæ in quibusdam libris male inscripta est *Bonifacio*; ejus enim tamquam ad Paulinum missæ meminit ipse Augu-

Epist. 106. stinus libro de dono Perseverantiæ, cap. 21. *Ipsam epistolam, quam jam contra Pelagianos ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum feci, cui epistolæ contradicere modo cæperunt, nonne ante annos plurimos edidi? Eam quoque in-*

E

Epist. 105. *spiciant, quam dedi ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum, quando adversus Pelagianos acerrima conflictatione certavimus, & talem reperient, qualis est illa ad Paulinum.* Meminit ejusdem & Prosper c. 43. contra Collatorem: *Ut itaque omittamus ea volumina, in quibus ab exordio episcopatus sui multo prius quam impugnatores gratiæ exsurgerent, pro*

Ep. st. 106. *gratia disputavit, leguntur tres ad Marcellinum ipsius libri, ad sanctum Paulinum Nolanum episcopum epistola retractetur.* Rosv.

N. CXXXV. AD NIHILUM REDIGAT. Verba sunt Psalmi 72. 20 Ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐγειρομένου Κύριε ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. *Velut somnium exsurgentis. Domine in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges.* Illud autem, *in civitate circuminstantiæ*, ex Psalmo desumtum est 30. 22. Ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. *Mirificavit misericordiam suam in civitate munita.* Ad

F

verbum, *in civitate munitionis*, & ita Felix Pratensis ex Hebræo vertit in Psalm. 59. 2. Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς? *Quis deducet me in civitatem munitam?* 4. Reg. 24. 10. Ἦλθεν ἡ πόλις ἐν περιοχῇ. *Civitas circumdata est munitionibus*: vox Hebræa vertitur ὀχύρωμα, *propugnaculum, munitio*, Zachariæ 9. 3. Hoc loco Psalmi 30. Theodoretus profert ex Symmacho. Ὡς ἐν πόλει περιορ-

degebat.

Apud Gregorium Turonensem de gloria Confessorum, cap. 50. & 51. mentio est Severi cujusdam, qui in territorio Burdegalensi intra terminum Benarnensis urbis in vico Sexciacensi presbyter fuit, nobili stirpe progenitus, ubi duas ecclesias ædificavit in possessione ruris sui. Severus quoque noster Paulini duas basilicas diversis locis ædificavit; unam, cujus meminit Paulinus epist. 12. ad Severum, sed locum non exprimit; alteram priore majorem apud Primuliacum, cujus ibidem meminit. Si loca quadrare possent, omnino unus idemque Severus statuendus esset. *Roso.*

N. CXXXVIII. *Benedicta* MELANIUS.) ¶ Sic MS Viennensis codex, & sic legendum. Ob præclaras enim animi dotes & eximias virtutes illustris hæc mulier masculino nomine fuit a Paulino donata, ita ut eam nec feminam dici vellet: *Ad quam tandem* (inquit epist. 29. n. 6) *feminam? si feminam dici licet tam virilem Christianam.* Hac igitur de causa idem Paulinus in epist. 28. ad eumdem Severum n. 5. dicit, *sancta Melani*, juxta lectionem MS. codicis Regii. Item in epistola 29. quidam ad eumdem n. 5. editio Schotti habet *Melani*; in epistola 32. ad eumdem n. 11. v. 5. ex MSS. codicibus Reg. & Vien. & edit. Schot legimus, *Melani sancta*; & in epistola 45. ad Augustinum n. 3. legitur, *de beata hujus filii matre... Melanio.* Non ingratum erit, ut opinor, lectori, si ad correctionem nostram stabiliendam hic aliquis inseratur ex Henrici Norisii Augustiniani Adventoria P. Francisco Macedo. *Cum* (inquit pag. 4. & 5.) lib. 1 Histor. Pelagianæ cap. 15 expenderem inscriptionem librorum S. Augustini *de Gratia Christi, & de peccato originali*, nempe: *Sincerissimis fratribus, dilectis a Deo Albinæ, Piniano & Melanio*, non admisi correctionem Baronii qui A. 409. pro *Albinæ*, putavit *Albino* reponendum; nisi, addit ibidem, *præter Albinam matrem fuerit illic Albinus filius.* Erebant ea ætate feminarum nomina non semper feminina terminatione efferebantur. Paulæ filia neutræ terminationis cognomen habuit, nempe *Eustochium*. Immo mulierum nomina a SS. Patribus cum terminatione masculina id temporis expressa fuisse affirmavi. Ita Albinam junioris Melaniæ matrem passim *Albinum* in sexto casu vocatam indicavi. Augustinus præter inscriptionem libri *de Gratia Christi*, hunc titulum epistolæ 227. dedit: *Albino, Piniano & Melanio*, ubi certum est legendum esse, *Melanio*. Hieronymus epist. 79. ait: *Albinum, Pinianum, Melanium salutant vos.* Possidius Calamensis in indice Librorum S. Doctoris Hipponensis scribit Libros *de Gratia Christi, & peccato originali* missos *ad Pinianum, Albinum, & Melaniam*. Ita Patres qui anno 400. florebant, Albinæ nobilissimæ feminæ nomen scripsere. Qui plura volet consulat eumdem doctissimum Henricum *Noris* Augustinianum in Adventoria P. Francisco Macedo, in qua fuse disputat de inscriptione Libri S. Augustini de Gratia Christi, *Albino, Piniano & Melanio*. De Melania autem vide

Palla-

Νεκρὸν εἴδωλον ζώσαν Ἀφροδίτης ἀνελάσῃ δαίμονι τῷ μαχῶν ἀνῳκοδομήσαντο. *Bustum animarum construxere, ac mortuum idoli simulacrum lascivo dæmoni Veneris, & recessum ædificarunt.* Atque ita conveniunt hæc cum illis Paulini quæ sequuntur, *stabat simulacrum dæmonis, & ara simulacri secundum busto fumabat*, (sic enim potius emendandum videtur, quam cum Cauchio, *busta fumabant*) & *Dei nomen deficiebatur flatus mortuorum.* Vide etiam Nicephorum lib. 8 cap. 28. Conveniunt & cum Veneris simulacro illi planctus quibus ait postea Paulinus *Veneris amasium mixtas feminiris planxisse meretrices*; nam & horum mentio fit apud Ezechielem cap. 8. v. 14. *Et ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.* LXX. dixerunt, Καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες καθήμεναι θρηνοῦσαι τὸν Θαμμούζ. *Et ecce illic mulieres plangentes Thammuz.* Theodoretus: Ὁ Θαμμοὺζ ὁ Ἄδωνις ἐστὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν *Thammuz secundum linguam Græcam, Adonis est.* Hieronymus in Commentario: *Quia juxta Gentilem fabulam in mense Junio amasius Veneris, & pulcherrimus juvenis occisus eundem Junium mensem eodem appellant nomine, & anniversariam ei celebrant solemnitatem, in qua plangitur a mulieribus quasi mortuus, & postea revivescens canitur atque laudatur.* Plutarchus in Alcibiade: Ἀδωνίων δὲ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας καθηκόντων εἴδωλα πολλαχοῦ νεκροῖς ἐκκομιζομένοις ὅμοια προὔκειντο ταῖς γυναιξί, καὶ ταφὰς ἐμιμοῦντο κοπτόμεναι, καὶ θρήνους ᾖδον. *Incurrentibus enim in dies illos Adoniis, simulacra passim mortuis qui efferuntur similia exponebant feminæ, & exsequias planctibus repræsentabant canticisque lugubribus.* Duc.

Videtur μονομερικὸν ἀφιέρωμα Paulini, nisi *passionis locum* late capias, ut comprehendat etiam locum resurrectionis. In eo enim statua Jovis posita fuit, in loco vero passionis statua Veneris. Hieronymus epistola 13. ad Paulinum de Institutione Monachi: *Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis simulacrum Jovis, in Crucis rupe statua ex marmore Veneris a Gentibus posita colebatur; existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem resurrectionis & crucis, si loca sancta per idola polluissent. Bethleem nunc nostram, & augustissimum orbis locum, de quo Psalmista canit,* Veritas de terra orta est, *lucus inumbrabat Thamuz, id est, Adonidis; & in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur.* Veneris statuam in loco passionis collocatam testatur etiam Alexander Monachus Homilia de Inventione S. Crucis, & Georgius Hamartolus in Chronico. Unde ab hac Veneris statua Calvariæ mons appellatus videtur *Venerarium*. Ambrosius in Psalmum 47. *Dominus secundum cæli tractum in Venerario passus est, qui erat locus in latere Aquilonis.* Mons autem Calvariæ ad latus est Aquilonis. Vide Gretzerum nostrum de Cruce lib. 1. cap. 62. *Rosweyd.*

Psal. 48 Vide Hier. in cap. 8. Ezech.

N. CXLI. CONREGNABAT.) Doctissimus Cauchius corrigebat, *filium regebat*, *et sibi*: nos suspicabamur minori immutatione scribendum, *Dominum regebat*; sed facessant oportet conjecturæ, cum manifestum sit Sulpicii Severi vestigia insistere Paulinum, cujus Annalium vel historiæ fecit ante mentionem, *Ut qua de Anastasi non unius generis, sed generis humani fugerint*: nisi forte ex alterius cujuspiam Historiæ monumentis narrationem uterque hausit. Hic ergo Sulpicius lib. 2. Histor. sacræ: *Nam Helena mater Principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat,*

C

figia Domini uno impressa vestigio conspiciuntur, & cum terra eadem quotidie a credentibus hauriatur, nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuo recipiunt. Severus lib. 2. sacræ Historiæ: *Illud mirum quod locus ille, in quo postremum institerant divina vestigia, cum in cælum Dominus nube sublatus est, continuari pavimento cum reliqua stratorum parte non potuit.* Paulinus lib. 5. de Vita S. Martini:

Aut hinc jam reducis gavisa ad sidera Christi,
Postrema excepit felix vestigia tellus,
Quæ tam sanctifici conservant munera tactus,
Quidquid ad ornatum commentum dextra paravit
Dedignata suæ longe discussit arenis.

Beda lib. de locis Sanctis, cap. 7. *Ultima Domini vestigia, cælo desuper patente, ubi ascendit, visuntur: quæ cum quotidie a credentibus terra tollatur, nihilominus manent, & eamdem adhuc speciem sui, velut impressis signata vestigiis, servant.* Quod equidem eo mirabilius censeri debet, cum in obsidione Hierosolymæ mons hic ab exercitu Romano insessus sit, quis dubitet multa tunc ibi subversa & effossa? Locus tamen hic tanto post tempore illæsus mansit. *Ros.*

D

UT DETRIMENTA NON SENTIAT. Cyrillus Cathec. 10. ex hac crucis multiplicatione & dispersione, quæ tamen semper integra manet, colligit Christi Divinitatem. Τὸ ξύλον τὸ ἅγιον τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖ, μέχρι σήμερον παρ' ἡμῖν φαινόμενον, καὶ διὰ τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων, ἐντεῦθεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν ἤδη πληρώσαντος. *Lignum crucis Christum testatur, ad hodiernam diem apud nos apparens, & apud eos qui secundum fidem ex illo hinc capientes, universum orbem fere jam repleverunt.* Rosv. N CXLIII.

IN EPIST. XXXII.

E

INFANTES NIVEOS.... HABITU. Idem Paulinus in epistola 49. ad Macarium n. 14 de recens baptizato Valgio, *quem ad unanimitatem tuam, de rudi materia Ecclesiæ suam immaculatum candente lanitie, pastor exigui gregis; sed magni pignoris munerator, ut xenium spiritale transmisi.* Hic denotatur alba, seu vestis candida quam induebant recens baptizati in puritatis, & innocentiæ quam profitebantur, symbolum. Statim enim atque de fonte nudi egrediebantur, stola alba induebantur. Albis autem vestibus ideo post baptismum indutos Christianos opinantur passim viri doctiores, quod (ut ait S. Paulus ad Ephesios c. 5.) *eratis tenebræ aliquando, nunc autem lux in Domino*; quæ est sententia Clementis Alexandrini lib. 1. Pædag. cap. 6. Unde *nova baptismatis lux* baptismus dicitur in Cod. Theod. Græcis φωτισμός. Vide Theodulfum Aurelianensem de ordine baptismi cap. 14 S. Zeno Veron. Ep. invit. 2. ad fontem: *In fontem quidem nudi demergitis, sed æthereo veste vestiti mox inde surgetis.* Lactantius carm. de Resurrectione: N.CXLIV.

F

Candidus egreditur nitidis exercitus undis.

Ordo Romanus: *Et deportantur ipsi infantes* (baptizati) *ante eum* (episcopum,) *& dat singulis stolam, casulam, & chrismale, & decem siliquas, dicens: Accipe vestem candidam & immaculatam, quam perferas ante tribunal D. N. Jesu Christi in vitam æternam.* Concilium Rotomagense anno 1050. can. 19. *Ut baptizati, in eadem ecclesia*

in qua

1618. Cangius in Glossar. lat. to. 1. pag. 121.

N. CXLV. UT SACROS CINERES.) Dedicatio templorum fieri non poterat sine reliquiis Sanctorum. Synodus VII. canone 7. Εἴ τις ἄνευ λειψάνων [illegible] [illegible]. *Episcopus absque lipsanis consecrans templum deponatur, ut ille qui ecclesiasticas traditiones transgreditur.* C

Balsamon lib. 1. Respons. 38. Διαφορὰ μεγάλη ἐστὶν [illegible]. *Magna differentia est inter Ecclesias consecratas per encaenia, aperitionem, embroniasmum, sacri unguenti unctionem, & collocationem sanctarum reliquiarum martyrum, & eas quae sic sanctificatae non sunt.*

Ambrosius epist. 85. ad sororem suam Marcellinam de reliquiis Gervasii & Protasii: *Cum basilicam dedicassem, multi tamquam uno ore interpellare coeperunt, dicentes: Sicut in Romana basilicam dedices. Respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero.* D

Metaphrastes 19. Junii apud Surium de Theodosio, qui assumtis partibus Gervasii & Protasii Constantinopolim profectus erat: *Ante hanc magnam itaque civitatem extruxit pulcrum & elegans templum, & in eo sacras martyrum reliquias deposuit, tamquam thesaurum super millia* Psalm. 118. *(divinus dicit David) auri & argenti.*

Paulus Diaconus in Justiniano: *Facta sunt encaenia sanctorum apud Constantinopolim, & recondita sunt* λείψανα *Andreae & Lucae apostolorum, & transiit Menas episcopus cum sanctis* λειψάνοις, *sedens in carruca aurea Imperatoria lapidibus insignita, tenens tres thecas sanctorum apostolorum in genibus suis, & ita encaenia celebravit.* Rosa

N. CXLVI. *Crux, corpus, sanguis, martyris ipse Deus.*) Brouverus noster ad librum 3 Fortunati carmine 25 capit hoc de corpore Christi in altari olim sub cruce composito, cujus situs meminit Synodus Turonensis 2. anno Christi DLXX. celebrata tempore Johannis Papae III. & 6. Chariberti Regis, canone 3. cum decernit, *Ut Corpus Domini in altari non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.* Hinc idem Fortunatus loco jam adsignato laudat Felicem episcopum Bituricensem, qui corporis Domini hierothecam seu turrim sacram fecerat: E

Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens aurea dona ferant.
Cedant chrysolithis Salomonia vasa metallis,
Ista placere magis ars facit atque fides.
Quae data, Christe, tibi Felicis munera sic sunt,
Qualia tunc tribuit de grege pastor Abel.
Et cujus in corda vides, pietate coaequat
Sarapta merita, quae dedit aera duo. F

Similis turris, *in qua ministerium Dominici corporis habebatur*, meminit Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria martyrum, cap. 86. ubi narrat miraculum, quomodo turris ex impuri diaconi manibus elapsa, se sponte per aera ad altare receperit. *Rosa.*

N. CXLVII. *Cum apostolis & martyribus, quorum venerandus cinis subjiciatur altaribus.*) ¶ Non super altaria olim, sed sub

Paulinus splendori novarum & recens incrustatorum parietum, nigrorem, seu obscuritatem veterum suorum opponit, & Zeno lacteum colorem caccabacio seu nigro. *Rosa.*

Intra APSIDEM.) Majorem altaris concham, quae Graecis scriptoribus inde Κόγχη dicitur, Latini inferioris aetatis passim *absidam*, seu *absidem* appellavere. Discrete enim Paullinus epist. 12. (nunc 32.) absidam cum concha confundit. Nec abludit Walafridus Strabo lib. de rebus eccles. cap. 6 dum ait, *absidam* esse exedram separatam a templo, & Graece [illegible] vocari. Verum si res stricte accipiatur, aliud fuit *concha*, aliud *absida*. Nam *absida* proprie est semicirculus [illegible], qui ab inferiori [illegible] parte in altum assurgit, & in *apsidem*, seu arcum, aut semicirculum sinuatur: concha vero ipsius apsidis pars interior in conchae speciem superne camerata, curvata, & sinuata. Unde recte Paulinus *apsidem* a camera, interiori scilicet, distinguit: *Apsidem solo & parietibus marmoratam camera musivo illusa clarificat.* *Apsidem* porro & *absidem* dici vulgo idem annotat Paulinus. Si quando autem plura essent altaria in templo aut aede sacra, unumquodque *absidam* suam habebat. Leo Ostiensis lib. 3. cap. 28. *Unicuique altari sua absida.* N. CXLIX

Notandum quoque plerumque *absidam* dici a Scriptoribus ipsam concham, vel ipsam sacram mensam, seu altare: verbi gratia cum in absidis repositas Sanctorum reliquias scribunt, quas sub altaribus & intra altaria recondi solitas notum est. Cangius in Constantinop. Christ. lib 3. p. 45. & 46.

TRICHORA *sub altaria.*) Rarius verbum *trichorum*, nec unius certae constitutaeque significationis. Spartianus in Pescennio Nigro: *Domus ejus hodie Romae visitur in campo Jovis, quae appellatur Pescenniana: in qua simulacrum ejus in trichoro constitit.* Ad quem locum ita Isaacus Casaubonus: *In trichoro*, id est, in uno e trichoris. Magnatum aedes & palatia tribus distinctis partibus constare solent: quarum una ingredienti adversa occurrit, duae sunt ad latera: has tripartitas domos architecti vocabant trichora, τρίχωρα Statius Papinius in Tiburtino Manlii Vopisci. N. CL.

——— *quid nunc ingentia mirer,*
Aut quid partitis distantia tecta trichoris?

Architecti nostri vocant hodie papiliones: quia harum partium (aedificii corpora vulgo dicimus) diversa tecta sic consurgunt, ut in metatura castrorum separata totidem papilionum fastigia. Ita Casaubonus, non omnino male.

Aliter Claudius Salmasius ad eundem locum: *In trichoro domus*, inquit *id est in fastigio.* Nam in fastigio domorum angularum statuas collocare solitum, ut & in fastigiis templorum. Vopiscus in Vita Floriani: *Imago Apollinis, quae ab his colebatur, ex summo fastigio in lectulo posita sine cujusquam manu deprehensa est.* Fastigium autem *trichorum* dictum a forma triangulari: nam [illegible] & [illegible] idem. Galenus in Lexico Hippocratis: [illegible]. Omnia enim aedificiorum tecta apud veteres aut erant plana, aut fastigata. Sed minus recte Claudius.

Quid *trichorum* sit, non aliunde melius disces, quam ex hoc

pictura splendentes. Idem in eodem: *Cum absida de musivo; sed & alias absidas dictum dextra laevaque diversis historiis depictas*. Absidas has videtur & conchas vocare Paulinus hac eadem epistola n. 13 *Cum duabus dextra laevaque conchulis intra spatiosum sui ambitum absis sinuata laxetur*: & jam ante n. 12. *concham* agnovit, quae ipsa absis est. Facit forte huc & locus Paulini Natale 10.

Est etiam interiore sinu majoris in aula
Insita cella procul, quasi filia culminis ejus,
Stellato speciosa tholo, trinoque recessu
Dispositis sinuata sinus.

Lucem quoque dabit *tricboro* nostro Dioscorides libro 1. cap. 133 de Acacia: Τὸ δὲ φθινοπώρῳ σπέρμα φέρει ἐν θυλακίοις συνεζευγμένοις, τριχώροις ἢ τετραχώροις. *Autumno semen profert lenticula minus, in folliculis annexis, ternum quaternumve capacibus*. Idem lib. 4. cap. 167. de Lathyride: Καρπὸν δὲ ἔχει ἐπ' ἄκρων τῶν κλάδων τρίχωρον, στρογγύλον, ὥσπερ κάππαριν, ἐν ᾧ τρία σπέρματα διεζευγμένα ἀλλήλων, στρογγύλα, μείζονα ὀρόβων. *In summis autem surculis fructum gerit triplici loculamento distinctum, rotundum ceu capparim, in quo tria sunt minuta semina intercursantibus tuniculis inter se discreta, ervis majora*. Vides hic conceptacula triloca vocari τρίχωρα. Veteres quoque Glossographi, etsi alias saepe barbari, hunc Paulini locum videntur prae oculis habuisse, & rite explicasse. Glossarium Camberonense MS. *Tricora, tres camerae dicuntur, vel absidae* Glossae Aquicinctinae MSS *Tricora, tres camerae, vel tres absidas*. Glossarium Ultrajectense monasterii S. Jerusalem MS. *Tricorium locus juxta ignem causa prandii concameratus*. Papias Vocabularista: *Tricora, tres camerae sive absidae*. Idem: *Tricorum est locus, ubi prandetur juxta ignem, ruris alta*. Catholicon Johannis a Janua: *Trichorum, tris componitur cum chorus; & dicitur hoc trichorum ri, & hoc trichorium rii, id est locus juxta ignem causa prandii, habens tres cameras vel absidas; & corripit etiam syllabam cho*. Vocabularium Gerardi e Schueren: *Trichorum ri, & Trichorium rii; Een eetstede by den viere, dette verlaet helbende*. Τρίχωρον scribendum, non τρίχορον ut vult Januensis. Nam τρίχορον corrupto cho eltud est, unde τρίχωρον? Cossatus vocabularium Typographiae ortu impressus, *trichorium* in *tricerium* vertit. *Tricorium dicitur locus juxta ignem causa prandii, habens cameras tres vel absidas, teste Hugucione. Potius tamen tricorium videtur dici triclinium vel camera, in qua sunt tres lecti: & componitur a tris & torus, hoc rium, rii*. Vides ut barbari Vocabularistae divinent, rem tamen aliquo modo attingant.

Uti dixere *trichorum* de loco, ubi tres camerae erant seu recessus, ita & *octochorum* templum, quod octo recessus seu diversa loca habet. Inter monumenta Christiana in Thesauro Inscriptionum apud Gruterum pag. 1166. n. 8. habes carmen Ambrosii Mediolani in templo S. Theclae ad Fontem:

Octachorum sanctos templum surrexit in usus,
Octagonus fons est munere dignus eo.

cujus figuram vide apud Chifflerium pag. 208. Item agnus sub cruce rupi insistens exstat apud Jacobum Bosium lib. 6. de Cruce Triumphante cap. 12. ubi quinque fontes emittit, unum ex pectore, & singulos ex singulis pedibus, quibus quinque Christi vulnera designantur.

Duo agni sub cruce se e regione aspicientes sunt Narnie in templo S. Juvenalis, ubi & S. Cassius sepultus est: citat Baronius ad Martyrologium 29. Junii. Quamquam per duos agnos credam potius fideles designatos, vel recens baptizatos. Sic Paulinus hac eadem epistola:

Circumdantque rudes festis altaribus agnos.

Nisi forte Cassius ipse, qui sibi sepulcrum & epitaphium existimatur condidisse, se suamque conjugem per duos agnos signat. Nam epitaphium apud Baronium ad Martyrologium Romanum 29. Junii, quod exstat Narniae in ecclesia Cathedrali supra januam cryptae sancti Juvenalis, ubi & corpus S. Cassii requiescere creditur, meminit Faustae conjugis ejus ibidem sepultae. Roso.

VOX *Patris caelo tonat*.] Mox idem Paulinus:

Deum revelat vox paterna. N. CLIII.

Josephus Scaliger explicatione ad Numisma Constantini Imp. Byzantini existimavit Deum Patrem in picturis his designatum per haec verba e rutila nube erumpentia: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS. Sed Johannes Macarius ὁ μακαρίτης, qui Romae varia sacrae antiquitatis monumenta lustravit, auctor mihi est Deum Patrem expressum per manum e nube prodeuntem, & Filium velut designantem. Sane manus e nube saepius veterum monumentis non absimili occasione reperitur. Mox n. 17 ubi Pater filium Agni specie expressum coronat e nube, puto tantum manum e nube protensam cum corona fuisse.

Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agno quem placida sanctus perfundit biamem
Spiritus, & Genitor rutila de nube coronat.

Huc facit crux in abside ecclesiae S. Clementis, ubi supra crucem manus cum corona. Locum Agni Christus crucifixus est, quem existimo Agni loco positum, quod Synodus Constantinopolitana quinisexta [qualisque illa sit] decrevisset Agni loco Christum posthac statuendum; si quidem ea ebsis a Nicolao I. ornata est, uti nominis indicia prae se ferunt, qui non diu post Synodum illam vixit.

Saepius manus extensa e caelo in nummis & monumentis veterum occurrit. Nummus Constantini Magni apud Eusebium lib. 4. de vita Constantini cap. 73. Ἤδη δὲ καὶ νομίσμασιν ἐνεχαράττοντο τύποι, πρόσθεν μὲν ἐκτυποῦντες τὸν μακάριον ἐγκεκαλυμμένου τὴν κεφαλὴν σχήματι, θατέρου δὲ μέρους ἐφ' ἅρματι τεθρίππῳ ἡνιόχου τρόπον, ὑπὸ δεξιᾶς ἄνωθεν ἐκτεινομένης αὐτῷ χειρὸς ἀναλαμβανόμενον. *Jam vero in ipsis nummis exculpta forma, quae una parte beatum hunc nostrum obvoluto capite repraesentabant, altera parte quadrigis instar aurigae insidentem, demissa illi caelitus manu dextra exceptum*. Cujus ectyposma habes apud Baronium tomo 3. anno Annalium Christi 337. n. 468. Manus e caelo cum corona supra caput Arcadii repraesentatur in nummo ejusdem apud

Baronium

eum, qui Eucharistiam columbæ aureæ inclusit, & super altare suspendit, uti habetur cap. 6. Vitæ ejus per Amphilochium, qui mos in pluribus ecclesiis etiamnum in templis nostris durat.

Et quia hic *crux* sequitur, suspicor Spiritum sanctum columbæ specie cruci insedisse. Plane ex antiquo ecclesiæ ritu columbæ crucibus insidebant, vel eas supervolabant. Columba crucem supervolat in abside Lateranensis ecclesiæ, quam exhibet Jacobus Bosius lib. 6. de Cruce Triumphante cap. 12. Columba super crucem apparet in lapide altaris apud Chiffletium in Vesontione pag. 2:8. Vetustissima columbæ effigies in fastigio crucis inventa Malipore sive civitate S. Thomæ, uti memoriæ prodidit Hieronymus Osorius de rebus gestis Emmanuelis lib. 3. Maffæus histor. Indicæ lib. 1 & 12. Gretser. lib. de signis crucis cap. 35. Baronius tomo 1. anno 57.

Inter crucis hujus adorationem D. Thomas fuit occisus: ne quis suspicetur crucem hanc, quam columba superstat, D. Thomæ sepulcro impositam, sicut Longobardi perticas cum columbis sepulcris eorum, qui peregre obierant, imponebant, uti memorat Paulus diaconus lib. 5. Histor. Longob. cap. 34. *Ad perticas autem locus ipse dicitur, quia ibi olim perticæ, id est trabes erectæ steterant, quæ ob hanc causam juxta morem Longobardorum poni solebant. Si quis enim in aliquam partem, aut in bello aut quomodocumque extinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulcra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi eorum dilectus obiisset, scilicet ut sciri posset, in quam partem is qui defunctus fuerat, quiesceret.* Refert quoque Nicetas lib. 5. Juris Græcolatini Responsor lib. 1. gentiles quosdam columbas ad sepulcra mortuorum immolasse.

Cave hic mendacissimum Josephi Scaligeri commentum, qui in commentatione ad numisma argenteum Constantini Imp. Byzantini, a Marquardo Frehero illi propositum, hæc habet post explicatam vetustissimam Trinitatis picturam per verba, *agnum columbam*, quod ex Paulino hausit, etsi eum non nominet. *Hæc erant*, inquit, *symbola simplicissima illorum temporum, cum formas rerum aut animalium, non autem humanas auderent pingere. Nam anchoram, navem, piscem, columbam sculpebant aut pingebant, hominem non item.* [illegible], *inquit Clemens*, [illegible]. Fallitur & fallit Scaliger. Clemens ibi non de imaginibus sacris agit, sed de palæ in annulo sculptura, quam non vult esse inter Christianos alicujus idoli, (v. g. Neptuni, &c.) sed potius rei alicujus aut animalis, quæ rem aliquam bonam insinuare possit. Locus est lib. 3. Pædagog. cap. 11. [illegible]

minus Jesus, cum pateretur pro nobis. Columba est, in cujus specie descendit Spiritus sanctus, sicut didicisti in novo Testamento, qui tibi pacem animæ, tranquillitatemque mentis inspirat. Cyrillus Catechesi Illuminatorum 17. [illegible] Matth. 3.

Hujus aliqua ex parte ferebat typum secundum quosdam columba illa Noe. Nam sicut per istius lignum & aquam facta est ipsis quidem salus, nobis au- D *tem initium novæ generationis, & columba reversa est ad eum sub vesperam, habens virgam olivæ: sic, inquiunt, & Spiritus sanctus descendit super verum Noe, alterius generationis factorem.*

Polycratis annulus etiam piscationis memoriam refricat, quem constat in mare projectum, rursum a piscatoribus in pisce extractum. In eo autem lyram sculptam fuisse, ex hoc Clementis loco discimus. Fors & lyra in memoriam revocat lyram Davidis, qua Deum laudavit.

Per navem in memoriam revocari potest Ecclesia, cujus Arca typum gessit, testante Prospero de Vocatione Gentium cap. 4. Sed & navicula piscatoris Matth. 5. & crucis Ecclesiæ figuram gessit. Augustinus Serm. 22. de diversis: *Opus est ergo ut in navi simus, hoc est, ut ligno portemur, ut mare hoc transire valeamus. Hoc autem lignum, quo infirmitas nostra portatur, Crux est Domini in qua signamur, ut ab hujus mundi submersionibus vindicemur.* E Idem ibidem inferius: *Fecerunt Judæi Domino quanta voluerunt, quia factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Postea vero surrexit a mortuis, ut pro discipulis in Ecclesia tamquam in navi consisteret, & fide crucis suæ tamquam in ligno portaret, & tentationibus hujus seculi tamquam fluctibus maris periclitantibus, sedare curaret.* Memini me in gemmis veterum navem expressam vidisse. Clementis hunc locum Hervetus vertebat, *navis quæ vento per aera fertur*, & in Græca Florentina erat, [illegible]: unde Sylburgius legendum putat [illegible], id est, *quæ vento secundo fertur*; sed [illegible] est in MS. Palatino, & in MS. exemplari unde Florentina editio emanavit, scriptum fuit fuerit, [illegible], quod valet [illegible]. Et sic de argo navi per cœlum lata quis forte capit.

F Quam vero inepte dicat Scaliger, tempore Paulini, cujus versus de cruce, agno & columba affert, non fuisse ausos Christianos pingere humanas formas, vel ipse Paulinus prodit, & eum redarguit, qui hac ipsa epistola 12. ex qua sua Scaliger depromsit, meminit S. Martini a Severo in templo picti una cum Paulini imagine.

Adstat Martinus perfectæ regula vitæ,
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati,
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

 Idem

lerat. Columbas altaribus impendisse ex Latinis Scriptoribus potissimum colligitur, ex Paulino, loco supra citato ubi totum altaris apparatum describit, praeterea ex testamento Perpetui episcopi Turon. tom 5. Spicilegii Acheriani. Hunc praeterea morem adstruit Udalricus lib. 2. Consuetud. Cluniac. cap. 30. *Praedictam autem pyxidem diaconus cum columba jugiter pendente super altare . . . . abstrahit* Et lib. 1. cap. 9. *Ipsa autem hostia cum fuerint consecrata, mutantur quatuor cum illis quae in pyxide & aurea columba super altare pendente jugiter servantur, maxime propter infirmos, ut quidquid de eis contigerit, viaticum sit in promptu*. Meminit denique Anastasius in Historia, & S. Innocentio PP. ejusmodi columbarum altaribus impendentium. Ex quibus eum invaluisse in Ecclesia Orientali & Occidentali morem abunde colligitur. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pagg. 55 56.

N. CLV. *Crucem* CORONA.) Duplex apud Paulinum crucis coronatae species. Primam hic exhibet, cum lucidus circulus crucem ambit:

Crucem corona lucido cingit globo.

C

Talis crux lucido velut iride circumscripta globo, anno Christi 363 Judaeis apparuit, cum auctore Juliano Apostata templum Hierosolymis restituere aggrederentur: de qua ita Gregorius Nazianzenus Oratione 2 in Julianum: Ο῾ δὲ ἔτι παραδοξότερον καὶ περιφανέστερον, ἔστη τις ἐν τῷ ἀέρι φωτεινὸς ὁ τοῦ σταυροῦ χαρακτὴρ, καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ γῆς ἀτιμαζόμενον τοῖς ἀθέοις καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα, νῦν ἐν οὐρανῷ δείκνυται πᾶσιν ἐξ ἴσης, καὶ γίνεται τρόπαιον τῷ Θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν νίκης, τρόπαιον παντὸς ὑψηλότερον. *Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in caelo stetit, crucem in orbem describens: ac nomen illud & figura, quae in terra prius impiis contemtui fuerat, in caelo nunc omnibus ex aequo ostenditur, Deoque victoriae adversus impios obtentae trophaeum efficitur, trophaeo omni sublimius & praestantius*. Quo referas cruces, quae circulo decuntur inclusae. Talis crux coronata, teste Maffeio nostro, fuit Thomae apostoli, *Insculpta quadrato lapidi, sanguineis & in speciem recentibus conspersa guttis, lapideo item circulo incisa*. Talis Juliano Apostatae nefariis sacris operanti apparuit, asserente Gregorio Nazianzeno; quod infaustum aruspicibus omen visum, licet ipse eludere conatus sit. Τὸ δ' ἂν λεγόμενον, ὅτι θυομένῳ τῷ ἀλιτηρίῳ τὸν σταυρὸν ἀναδεικνύουσι στεφανούμενον. ὃ τοῖς μὲν ἄλλοις φρίκην παρεῖχε καὶ ἀγωνίαν, καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος συνωμολόγουν, τῷ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσεβείας καὶ θάρσος ἐνῆγεν, ὡς περιγεγραμμένον ἡμῶν καὶ συνεσφιγμένον, ἐπειδὴ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον περιέχοντα. *Ferunt cum Julianus sacrificaret, victimarum exta coronatam crucem ostendisse. Quae res alios quidem horrore atque anxietate perfudit; effecitque, ut potentiam nostram agnoscerent: at impietatis magistro animum iddidit, tamquam circumscripti atque undique constricti essemus. Sic enim crucem & circulum ex tempore interpretatus est*. Tales quoque cruces spectantur in nummis Impp. Christianorum, corona plerumque quercea vel flusca circumdatae. Talis in nummo Zenonis & Valentiniani Impp. apud Lipsium l. 3. de cruce cap. 16. Eudoxiae & Valentiniani III. apud Gretzerum nostrum tom 3. de cruce lib. cap 16. Pulcheriae & Majoriani cap. 17. Julii nepotis & Zenonis cap. 18. Tales cruces miniatae corona seu circulo circumdatae pingi solent in parietibus ecclesiarum con-

D

Maff. l. 12. Hist. Ind.

E

Gr. Nazianz. Orat 2. in Julian.

F

in Paulini cruce crucis columbas coronam ipsam quasi coronabant: eamque numero 12 ut apostolorum numerum exprimerent. Contra in cruce, quae C exstat in curvitate absidis ecclesiae S. Clementis, 12. columbae cruci insistunt, & corona eas circumdat: cujus ectypon habes apud Jacobum Bosium de cruce triumphante lib. 6. cap. 11. quae eadem videtur fuisse, quam ad Gretzerum nostrum illustrissimus Cardinalis Borromaeus misit: certe columbae ita alternatim apud Bosium stant, uti Gretzerus describit tomo 3. de cruce lib. 1. cap. 33 *Ros.*

Petram super stat.) Quae hic habes de Christo, petra, quatuor fontibus, item de palma prorsus visu habes expressa in sarcophago marmoreo Romae, qui erutus fuit ex solo basilicae S. Petri anno MDXC. itemque alio ibidem, quae manu sua delineavit Philippus Vinghius, quorum delineatio penes me est. Similem historiam Paulinus in camera absidis in templo S. Felicis musivo pingi curaverat *Ros.* N. CLVII.

De qua fonte QUATUOR FONTES *meant*.) Apud D Bosium lib. 6 cap 12 de cruce triumphante habes ectypon ex abside ecclesiae Lateranensis, ubi crux rupi insistit, ex qua oriuntur quatuor flumina paradisi. Item eodem capite Christus cum cruce gemmata insistit petrae, unde quatuor fluvii profluunt: quod monumentorum olim fuit beati Petronii Probi post antiquae D. Petri basilicae tribunam situm, nunc in navim novae basilicae translatum. Vide Baronium tomo 4 Annalium, anno Christi 395. ubi & aliud monumentum habes simile, etsi neutrubi fluvii bene expressi sint: bene expressit Bosius. *Ros.* N. CLVIII.

Totum vero extra CONCHAM *basilicae spatium*.) Idem mox: *Cum duabus dextra laevaque conchulis intra spatiosum sui ambitum ossis finuata laxetur*. Vides utrobique concham ad apsidem pertinuisse. Inter monumenta Christiana in Thesauro Inscriptionum pag. 1168 n. 4 carmen hoc de simili conchae capitu: N. CLIX.

E *Perdiderat proprium, sacra qua praeminet ara,*
Tecta vetustatis schemate, concha decus.

Erat pars templi ubi sacrificium offerebatur. Evagrius lib. 4. Histor. Eccles. cap 30 de templo S. Sophiae Constantinopoli: Ἔστι μὲν οὖν τὸ μῆκος ἐκ τῆς καταντικρὺ θύρας τῆς ἱερᾶς κόγχης, ἔνθα ἡ τῆς ἀναιμάκτου καθιερουργίας θυσίας, μέχρις αὐτῆς, ποδῶν ρϞ'. *Longitudo a porta, quae e regione sacrae conchae, in qua incruentum offertur sacrificium, sita est, ad ipsam concham usque, pedes continet 190*. Hinc in Glossario MS. Bertiniano: *Absida, sacrarium*. Mysterium conchae seu absidis in templis veterum explicat Germanus Constantinopolitanus archiepiscopus in Historia sua Ecclesiastica & mystica Theoria: Η' κόγχη ἐστὶ, κατὰ τὸ ἐν Βηθλεὲμ σπήλαιον, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ σπήλαιον ὅπου ἐτάφη. Quae ita olim vertit Anastasius Bibliothecarius inceditur: *Concha est in similitudinem speluncae, quae fuit in Bethlehem, in qua natus est Christus, & in similitudinem speluncae, in qua sepultus est*. Ruiz F

Vide Not CCCXX. in Natal. 10 S. Felic. v. 181 & 182.

CUBICULA *intra porticus quaterna longis basilicae lateribus inserta, secretis orantium, vel in lege Domini meditantium, praeterea memoriis religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis aeternae requiem locos praebent*.) Ejusmodi cubicula erant oratoria in quae secedebant privatim orantes, a quibus cubicula seu oratoria capellarum nostra- N. CLX.

oico Alexandrino anno 39. Theodosii, cum ob terræ motum solemnis memoria agitur *ἡ λιτανεία ἐν τῷ τρικόγχῳ πρὸ ἡ Ἰδῶν Νοεμβρίων. Litaniarum in trichoncho 8. idus Novembris*. Sic (τρικόγχον triclinium, septem fornicibus concharem speciei suffultum, in Palatio Justiniani Imp quod Hormisdæ dicebatur, uti habet collatio Constantinopoli habita cum Severianis tempore Johannis II. Papæ. Conchulas in absida agnoscit etiam Glossarium MS. Bertinianum: *Absidas, latiores conchulas*. Rosv.

N.CLXIII. UNA *earum immolanti bestias jubilationis patet.*) Hæc Paulinus de binis conchis minoribus verba faciens. Ubi pro *patet*, legendum *parat* censuerim; quippe in hac concha *bestias non immolat antistes*, sed in media & majori concha: prothesia vero *bestias jubilationis immolanti*, seu potius immolaturo antistiti paret, vel præparat. Cum enim in utraque concha quæ ad sacram Liturgiam peragendam necessaria sunt, atque adeo in prothesi hostia & vinum, in diaconico vestes & libri, & vasa ac ministeria ecclesiastica pateant; inde binæ *paratoria* nuncupantur in Ordine Romano: *Calicem autem subdiaconus accipit sequens, & dat acolytho, & ille revocat in paratorium*, nempe in *prothesim*, ubi calices & cetera vasa ad sacrificii usum reponebantur, quod ex sacris Liturgiis abunde probari potest. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 59. & 60.

N. CLXIV. ALTERA *post sacrificium capaci sinu receptat orantes.*) Peracto enim sacrificio eo secedebant sacerdotes & diaconi, & sacrorum librorum lectioni operam dabant. Certe in ea concha factas ejusmodi lectiones docet satis superque Codinus lib. de Offic. c. 15. n. 4. dum ait Imperatorem in ædem Sophianam secedere, ibique magni Basilii precationes a patriarcha prælectas exaudire πλησίον ἡ διακονικῷ, hoc est, juxta concham, quæ *diaconicum* vocabatur, nam haud procul e stabat sedes Imperatoris cum sacrorum librorum lectionem auditu exciperet. Diaconicum igitur hæc concha appellata est quod esset quodammodo appendix majoris diaconici seu secretarii, in quo & ecclesiasticæ vestes & sacra (uti appellantur passim) ministeria asservabantur, ex quo quæ ad sacram Liturgiam peragendam necessaria erant promebantur, & in hanc concham deferebantur, quæ inde diaconicum appellata est; nam in ea vestes sacras induebant, & sacerdos sacra facturus, & diaconi ei ministraturi. Unde cum sceuophylacii appellatione donaretur, perinde majus diaconicum, inde etiam diaconicum minus, seu concha diaconici, sceuophylacium interdum vocatur: adeo ut quæ in Liturgia S. Marci & S. Jacobi, *ἐν διακονικῷ* peragi preces caecto sacrificio dicuntur, ea in Liturgia Chrysostomi ἐν σκευοφυλακίῳ fieri scribantur.

Metatorii denique appellationem habuit eadem concha, quemadmodum majus diaconicum. Sed & non desunt qui totum bematis, extra altaris vela atque adeo extra majorem concham, spatium, diaconicum appellatum

secretario, vel vestiario, in quo sacerdotes, vel antistites, de rebus ecclesiasticis deliberaturi secedebant; & ut verbis utar Sulpicii Severi, cum vel *salutationibus vacantes, vel audiendis* * *negotiationibus occupati* in eo considebant; vel potius de minori diaconico, id est, concha quam *διακονικὸν* vocant. In hoc enim diaconico, quando sacerdotes sacra facturi in eo sacras vestes induunt, aut alia quæ ad sacram liturgiam spectant exsequuntur, cum iis, ob reverentiam quam sacerdotali characteri debent, sedere prohibentur. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 62. & 63. Vide Glossarium Latinum ejusdem tom. 3. pag 770.

* *for. negotiationibus.*

Perlucente TRANSENNA.) Transennæ in basilicis mentio quoque apud Anastasium Bibliothecarium in Sixto III. *Fecit Confessionem B. Laurentii martyris cum columnis porphyreticis, & ornavit transennam & altare & Confessionem S. martyris Laurentii de argento purissimo*. Bulengerus noster lib. 3. de Templis cap. 14. per *transennam* intelligit pergulam extra templum porrectam, qua transitur superposito tecto. Est, inquit, quasi quædam superne ambulatio inter utramque basilicam interjecta. Ita quoque Nicolaus Perottus episcopus Sipontinus in Cornucopia sua ad epigramma 41. Martialis de Regno *transennam* capit. Hoc loco Paulini videtur mihi *transenna* cancellatum aliquod opus fuisse. Quid autem transenna sit, non aliunde melius disces, quam ex eo, quod habet Eusebius lib. 10. cap. 4. de Templo Tyri ædificato a Paulino ibidem episcopo, dum de atrio loquitur: Εἰς τετράγωνόν τι σχῆμα [illegible] (ἁγίων) [illegible] *Locus autem atrii seu vestibuli* (inter Christophorsonus *sanctuarii*) *in speciem quadrati columnis sublimibus est undique circumseptus: quarum media intervalla sunt intersitiis ligno, impar retis aut transenna cancellatis, in mediocrem & æquabilem longitudinem porrectis circumclusa*. Et post de loco Sanctuarii: Αὖθις δὲ τοῦτο, ὡς ἂν εἴη τοῖς πολλοῖς ἄβατα, τοῖς ἀπὸ ξύλου περιέφραττε δικτύοις, εἰς ἄκρον ἐντέχνου λεπτουργίας ἐξησκημένοις, ὡς θαυμάσιον τοῖς ὁρῶσι παρέχειν τὴν θέαν. *Ita ut esset ut a plebe & multitudine ea non possent accedi, cancellis ex ligno fabricatis circumdedit: qui adeo artificiosa solertia ad summum elaborati sunt, ut mirabile spectaculum intuenti exhibeant*. Idem lib. 4. de Vita Constantini cap. 59. agens de templo Apostolorum Constantinopoli a Constantino Magno condito: [illegible] *Intertorem ædis partem undique in ambitum circumductam reticulato opere ex ære & auro affabre facto convestivit*. Ut hic tria accet habes cum transenna, sic Natali 10. tria ostia cum cancellis:

Trinaque cancellis currentibus ostia pandunt.

Onomasticon Latinograecum Argentorati olim editum anno M. D. XXXVI. *Transenna*, κιγκλίς, quod significat portam cancellatam, seu velitas cancellatas. Sic Pollux

lorum ecclesiarum præcipuum est ornamentum. Eadem porro αὐλῆς appellatione donantur ejusmodi areæ ante ædes sacras a nonnullis. *Impluvia* Paulinus noster Natali X v. 8. ea atria appellat:

Istic porticibus late circumdata longis
Vestibula impluvio tollit reserantur aperto,
Et simul astra oculis, ingressibus atria pandunt.

Semitæ vero multiplices erant, quæ portis elegantibus claudebantur, quod videre est etiamnum in ecclesiis cathedralibus, de quibus Paulinus Natal. X. v. 37. & seqq.

Basilicis hæc juncta tribus, patet area cunctis,
Diversisque aditus ex uno pandit ad omnes
Atque itidem gremio diversos excipit uno
A tribus egressos, medio spatiosa patito.

In arcu ecclesiæ (ut vocat Paulinus) minus iis imponebantur quorum crimina publica erant, ibique consistebant pœnitentes publici, ut videre est apud divinorum Officiorum expositores; quam consuetudinem plures etiamnum tenent feria quinta in Cœna Domini ecclesiæ cathedrales in reconciliatione publicæ pœnitentium, inter quas Metropolitana & Primatialis ecclesia Rotomagensis, cathedrales ecclesiæ Ebroicensis, Carnotensis, Uticensis, & S. Pontii Thomeriarum. Partim ex Cangio in Constantinop. Christ. pag. 20.

N. CLXVIII. SIMPLICIBUS *producas*.) Tertullianus lib. adversus Valentinianos cap. 3. *Nostra columba domus simplex, etiam in editis semper & apertis & ad lucem.* Cyprianus lib. de Unitate Ecclesiæ cap. 6. *Simplex animal & lætum est columba, non felle amarum, non morsibus sævum, non unguium laceratione violentum; hospitia humana diligere, unius domus consortia nosse; cum generant, simul filios edere; cum commeant, volantibus simul cohærere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere. Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc caritas obtinenda, ut columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetud. & lenitas agnis & ovibus adæquetur.*

Cyrillus Catechesi Illuminat. 17. Κατῆλθε δὲ ὥσπερ ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὥς φασί τινες, τὴν καθαρότητα, τὴν ἀκεραιότητα, καὶ τὰς ὑπὲρ γεννωμένων τέκνων, καὶ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν ἀρχὰς συνεργαζόμενος. *Descendit autem forte in specie columbæ mundæ, ut aliqui dicunt tamquam simplicis, propter puros & innocentes & pueros parvulos, qui nascuntur ex Spiritu sancto, & propter remissionem peccatorum orare nobis consequendam.* Quod in ænigmate prædictum vult idem Canticorum 5. 12. *Oculi tui sicut columbæ super plenitudines aquarum.* Idem Catechesi Illuminatoria 18. in illud Isaiæ cap. 66. v. 8. *Qui sunt isti?* Νεφέλαι διὰ τὸ πνευματικὸν, καὶ περιστεραὶ διὰ τὸ ἀκέραιον. *Nubes propter spiritum &, columbæ propter simplicitatem.*

Augustinus libro 2. adversum Faustum Manichæum cap. 45. *Disciplina Catholica propterea simplici fide prius nutriri oportere docet mentem Christianam, ut eam capacem faciat ad intelligenda superna & æterna.* Idem con-

apud [illegible] aquam [illegible] lavaretur: quia inquit Eusebius lib. 10. Histor. Ecclesiast. cap. 4. non licebat ἀνίπτοις καὶ ἀκαθάρτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνειν ἁγίων. In hac Sophiana phiala erant fontes alii, seu putei, qui aquam populis ædem ingressuris ad lavationem suppeditabant. Porro ante ædium sacrarum vestibula balnea & lavacra publica collocata docet imprimis Eusebius loco citato, in descriptione ædis Tyrensis, & Paulinus epist. 12. & 32. ut & Natali 9 & 10. apud quem *cantharus* appellatur, & *fastigiatoque* interdum *solido ære tholo* tectus describitur. Sunt enim canthari, aquarum receptacula, unde aquæ erumpunt. Idem Paulinus Natali X.

Interior variis ornatibus area ridet, &c.

D Vide seqq. Quippe fideles prius quam ædem ingrederentur, aquis illis, quæ a sacerdote benedicebantur, facies & manus lavabant. Hinc Paulinus ad Severum:

Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amne ministro.

Atque hæ fontium aquæ quotannis in pervigilio sacrorum Theophaniorum, interdum in ipso festo die, consecrabantur & benedicebantur, quarum benedictionis ordo habetur in Euchologio Græcorum. Harum loco successere apud Latinos, quæ in templorum valvis exponi solent, lustrales undæ, uti qui de Ritibus Ecclesiasticis scripsere, pridem docuerunt. *Cangius* in Constantinopoli Christiana lib. 3 cap. 22 pag. 21. & 22.

¶ Hanc ut opinor lotionem intellexit Johannes Abrincensis, deinde Rotomagensis archiepiscopus in lib. de divinis Officiis, in nocte Natalis Domini pag. 34. ubi

E peractis nocturnis, antequam agat de officio Missæ ad galli cantum, dicit: *Clerus & populus lavatum exeant.* Hinc, opinor, fontes juxta cathedrales & præcipuas ecclesias. Vide Not. XLI.

PAULUS APOSTOLICO.) Videtur hic Paulus episcopatui præfuisse Nolano, cum Paulinus hæc scriberet; quem ut hic *sacerdotem*, mox vocat *antistitem*: quod ætate Paulini idem erat. Amicus Romanus suggerebat, per *Paulum* hic forte intelligi *Paulinum*. Sed hoc tempore videtur Paulinus nondum fuisse episcopus, quod colligere est ex epistola 16. ubi Anastasius vocaverat ad natalem suum consacerdotes, id est, episcopos Campaniæ: & notat se præter morem fuisse invitatum, cum ea invitatio consacerdotibus tantum deferri soleret. Jam vero epistola hac 12. describit Nolanam ecclesiam a se ædificatam, cujus ædificationis meminit etiam Natali 9. N.CLXX.

F in secundo adventu Nicetæ: atqui primus adventus Nicetæ contigit antequam Anastasius esset pontifex, siquidem Baronius recte calculum subducit tomo 5. Annalium 397. secundus vero quadriennio post, & basilica illa jam ante secundum Nicetæ adventum perfecta erat, ad quam illum Paulinus Natali 9. lustrandam duxit, nisi forte secundo vel tertio Anastasii anno Paulinus creatus fuerit episcopus: quod plane non liquet. *Ros.*

Hic locus est veneranda penus qua conditur, & qua

Promi-

CLXXIV. ... *quem Nisidas.*) Hæc pars sacræ picturæ, qua hiantem agnum S. Spiritus specie columbæ perfundit, extabat etiamnum Romæ in sarcophago in ædibus Bernardi Bricii prope Sapientiam, anno MDXCI. cum eam Philippus Vvinghius expressit, cujus ectypon Vvinghii fratres supra nominati servant. *Rosw.*

N. CLXXV. *Et magno nomine* LUCAS MARTYR.) Baronius ad Martyrologium Romanum 18 Octobris, conjunctim legit *Lucas Martyr*, existimatque Paulinum in ea fuisse sententia, ut Lucam martyrio affectum crediderit; quod & Serrarius noster in Apparatu suo Evangelico sequitur, qui addit Paulinum etiam Natali 9. Lucam Martyrem vocare. Sed neuter locus plane evincit Lucam martyrio functum fuisse. Nam priore loco *Martyr* referri potest ad *Nazarium*, uti impressimus ex veteribus editionibus: posteriore nulla mentio martyrii in carminibus quæ Lucam spectant. Nisi Martyrem velis, quia ibi Martyribus interjungitur. Sed & Martyr dici potuit, *quia multa passus est pro Christi nomine*, uti habet Martyrologium Romanum; quo modo Paulinus Felicem quoque Nolanum Martyrem vocat Natali 9.

Hoc etiam mirare domus quo Martyris alta, &c.

Lucam tamen vere martyrem fuisse aliqui veteres prodiderunt, quod tempore & loco sibi opportunius discutiendum. Videri possit Paulinus, dum *Lucam magno nomine* vocat, respexisse ad id, quod *Luca* seu *Lucanus* in Italia pro magno olim usurpabatur, eo quod in Lucania erant armenta maxima, uti testatur Lucilius:

Quem neque Lucanis oriundi in montibu' tauri
Ducere protelo validis cervicibu' possent.

Unde apud Ennium, citante Varrone lib. 6. de lingua Latina, *Luca bos*, id est, magnus bos, seu elephas. Eodem modo usurpavit Lucretius lib 5. & Silius lib. 6 Vide eumdem Varronem dicto loco, ubi triplicem rationem adfert cur elephas dictus sit *bos Luca*. Præ ceteris placet illa Virginii, quod maxime quadrupes in Italia esset bos, & quia in Lucania Pyrrhi bello primum visi elephanti, inde vocarunt *Lucam* seu *Lucanum bovem*. Aberravit a mente Varronis Baronius tomo 1. Anno Christi 58 n. 34. dum ratione S. Lucæ, cui bos tribuitur, adducit Varronem quasi asserentem *bovem* in Italia vocari *Lucam*. Nec enim *bos* vocatur *Luca*, sed elephas vocatur *Luca bos*. Rosw.

IN EPIST. XXXIII.

N. CLXXVI. ALETHIO.) Nescio an hic ille sit, qui tempore Paulini fuit episcopus Cadurcensis, cujus Paulinus (si tamen noster sit) meminit in epistola, cujus fragmentum tantum extat apud Gregorium Turon. lib. 2. Histor. Franc. cap. 13 *Qualis autem*, inquit, *fuerit hic* (Venerandus) *pontifex, testatur presbyter Paulinus*,

gustinus in Psalmum 63. *Quid est gazophylacium? Arca Dei, ubi colligebantur ea qua ad indigentiam servorum Dei mittebantur.* Possidius in Vita S. Augustini cap. 24. *De neglectu a fidelibus gazophylacio & secretario, unde altari necessaria inferuntur, aliquando in ecclesia loquens admonebat: quod etiam beatissimum Ambrosium se præsente in Ecclesia tractavisse, nobis aliquando retulerit.* Concilium Carthaginense IV. canone 93. *Oblationes dissidentium fratrum, neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur.*

Gazophylacium hoc Paulinus hic *mensam* quoque vocat. Tertulliano *arca* dicitur Apologet. cap. 39. *Etiam si quod arcæ genus est, non de ordinaria summa, quasi redemptæ religionis congregatur*, uti & Augustino loco citato; Cypriano *corbona* lib. de Opere & Eleem. c. 5. *Dominicum*

D

celebrare te credis, quæ corbonam non respicis? ubi etiam *gazophylacium* vocat. *Rosw.*

Suspense tibi, IMMO MUNITO *calcanda vestigio.*) Ita correxi ex conjectura. Ante erat, *suspenso tibi in monumento calcanda vestigio*, nullo sensu. Romanus amicus corrigebat *in momento*. Veram conjecturam meam esse vel ipse Paulinus docet, qui epistola 2. pag. 29. lin. 22. habet: *munito pede tutus ingrediar.* Rosw. N. CLXXVIII

IN EPIST. XXXVI.

EUM SPIRITUUM *trium consensus incitet.*) Sensus est. Christus, quo præsente dicebant euntes in Emmaus duo discipuli, *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* etiam nobiscum manebit, si duo quæ sunt in nobis, vel potius tria, id est caro, anima, & spiritus, ad eum inveniendum consenserint. Ipse enim dixit: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Vide in epist. 3. ad Aprum (nunc 44.) *Habentes autem cor ardens*, &c. Tria autem ista in homine Petrus ex S. Paulo 1. Thessalon. 5. distinguere solitos clerum est. Vide ipsum Paulinum epist. 2. ad Amandum (nunc 12.) *Cum spiritus Deo serviens*, &c. *Sacchin.* N. CLXXXI.

E

IN EPIST. XXXVIII.

SECRETUM TACITI RURIS.) Hæc erant religiosæ vitæ præludia, quibus simile quid narrat de S. Gregorio Nazianzeno præceptore suo Hieronymus in Cathalogo Script. Ecclesiast. cap. 117. *Episcopum in loco suo ordinans, ruri monachi vitam exercuit.* Sophronius dixit: Ἐν ἀγρῷ μοναδικὸν βίον διήνυσεν. Gregorius in ejus Vita: Ἔρχεται εἰς Ἀριανζὸν χωρίον Καππαδοκίας, ὅπερ ἐκέκτητο τὰ πατρῷα κλῆρα. *Arianzum pervenit Cappadociæ pagum, quem ex paterna hereditate ad se devolutum possidebat.* Possidius cap. 3. Vitæ S. Augustini: *Placuit* N. CLXXX.

F

ei,

nitur, pro qua LXX. Syra lingua epinati sunt thoreth, qua dicitur beta. Qui inter vitia & virtutes medius fluctuat, & duplici corde accedit ad servitutem Dei, hic vocatur beta semicocta. Cyrillos: Οἱ παρειμένοι τὰς φρένας, καὶ ἐκλελυμένοι ... *Qui remissi animis sunt, & mente soluti, sunt similes beta semicocta.* Porro insipidæ sunt betæ, nisi pipere condiantur: Martialis lib. 13. 13.

Ut sapiant fatua fabrorum prandia beta,
O quam sæpe petet vina piperque coquus!

Suetonius in Augusto cap. 87. *Octavius Augustus ponit assidue betissare pro languere, quod vulgo lachanissare dicitur.* Λάχανον Atticis beta est, λαχανίζειν, *languere*. Glossar. λαχανίζουσι, *vacillant*, Duc.

IN EPIST. XL.

N. CLXXXIII POTIONATI.... *a vino unguentorum de calice salutaris Domini.*] ¶ *Potionatus* vulgo idem est ac veneno sublatus; hic vero vox est contrariæ significationis a verb potionare desumta, quod est medicinam accipere. Hac postrema significatione accipiendum est quoque illud chartæ Octaviani cardinalis apud Ughellum tom. 3. Ital sacr. pag. 6:5. *Excivimus ... infirmos, & quasi graviter debiles, potionatos, & sanguine minutos,* &c.

IN EPIST. XLII.

N. CLXXXIV. FLORENTIO.) ¶ Hic *Florentius* fuit Cadurcensis episcopus, ut colligitur ex omnibus titulis codicum MSS. & editorum ad hanc epistolam. MS Reg. *Incipit ad Florentium episcopum de civitate Cadurcensium.* MS. Vien. *Ad Florentium episcopum Cadurcensem.* Ed Bad. ut MS. Reg sed addit, *epistola.* Grav. item, *Divi Paulini... epistola.* sicut & Schot. *Sancti*, &c. In omnibus, legitur, *de civitate* CADURCENSIUM; Sed in editione Gryn. *Patri Florentio Cadurcensium episcopo; Paulinus.*

Pamelius tom. 1. Liturg. pagg. 367. seculo 5. citat hanc Paulini epistolam cum inscriptione, *ad Florentium Tiburtinensem episcopum*, pro *Cadurcensem*; quod unde habeat nescio. Sed cum ibidem ponat Innocentium papam ad hunc Florentium Tiburtinensem episcopum scripsisse epistolam suam octavam, facile apparet Pamelium ex ea vulgatam Paulini inscriptionem mutasse; quo accedit, quod Innocentius etiam litteras dederit ad Victricium Rotomagensem episcopum, cujus quoque meminit Paulinus. Hæc occasio fuerit Pamelio inscriptionem mutandi. *Rosv.*

[illegible] *dedisti, ne extendas manum tuam prior.* Ex his fortasse locis conflatam sententiam istam protulit Autor noster, quantum ex indicio nobis librorum constituit. *Duc.*

CONJUX.) Hic de Apri presbyteri conjuge Amanda presbyterissa agit Paulinus, *Presbytera, presbyterissa,* erant presbyterorum uxores, eorum nempe qui abdicato ex consensu mutuo matrimonii usu, divino cultui se mancipabant, sacerdotes effecti vel episcopi. N. CLXXXVIII. Otto Vercellensis episcopus epist. 8. *Possumus quoque presbyteras vel diaconas illas existimare, quæ presbyteris vel diaconis ante ordinationem conjugio copulatæ sunt, quas postea caste regere debent,* &c. Gregorius M. lib 4. Dialog. cap. 11. *Iste presbyter quidam commissam sibi cum magno timore Domini regebat ecclesiam: qui ex tempore ordinationis accepta presbyteram suam ut sororem diligens, sed quasi hostem cavens, ad se propius accedere numquam sinebat.* Ubi observandum ejusmodi presbyteras in eadem æde, qua mariti, vivere solle exegisse; idque Ecclesiæ canonibus sancitum tradit idem Gregorius lib. 7. indict. 2. epist. 39. ubi cum episcopos una cum mulieribus habitare vetasset, hæc subdit: *Hoc tantummodo adjecto, ut hi, sicut canonica decrevit auctoritas, uxores, quas caste debent regere, non derelinquant.* Quibus consonat Lex 43. Cod. Th. de Catholic. & Concil. Turon. II. c. 19. sed periculosam fuisse interdum ejusmodi conhabitationem docet exemplum a Flodoardo allatum lib. 1. Histor. Remensis cap. 14. unde in concilio Toletano III. c. 5. tutius esse dicitur ut in alia domo presbyteræ habitent. In hanc sententiam autor libri de singularitate clericorum inter opera S. Cypriani: *Cum videam de Christianis plerosque maritos pariter & uxores continentiam destinantes, domicilia singularia magis eligere, ut consensu communium votorum sine irritatione præscripta, & concordantiæ secessu valeant obtinere.* Vide Gregorium Turon. lib. 1. histor. cap. 39. In concilio Arelatensi II. cap. 3. ejusmodi *presbiteræ, conversæ uxores,* dicuntur, quibus concessum erat in domibus clericorum habitare, quemadmodum matribus, aviis, & sororibus: ita tamen ut a conjugibus suis ii abstinerent, ut est in concilio Turonensi I. cap. 2. Arvernensi c. 13. Aurelianensi IV. c. 17. & Autissiodorensi c. 21. sed & nec communem lectum & cellam haberent, ut est in iisdem conciliis Aurelian. & Autissiodor. locis citatis, & in Turon. II. c. 19. Jubebantur præterea vivere ut sorores, in concilio Arvernensi c. 19. & Matisconensi I. c. 11. Ita tamen in eadem domo cum uxore habitare licebat presbyteris, dummodo alterius clerici testimonio uterentur, quo eorum vita clarior appareret. Vide concilium Gerundense sub Hormisda PP. c. 7. Bracarense III. c. 1. 4 & concil. Turon. II. c. 12. 19. Sed hunc cohabitationis usum & morem exagitant S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus, & S. Basilius.

Denique si maritis presbyteris vita excedere contigeret, altera nubere vetabantur. Ita concilium Aurelianense I. c. 13. Epaonense c. 2. fragmentum concilii Ilerdensis allatum a Surio post concilium Ilerdense, concilium Roma-

nobis compleëtitur, cap. 31. 28. Ἐλεημοσύναι δὲ αὐτοῦ ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησαν. *Eleemosyna autem ejus, suscitabis filios ejus, & ditati sunt*: ita Romana editio, cum qua Paulinus consentit: non Complutensis, ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτοῦ, sed cum Vulgata Latina, *Surrexerunt filii ejus*. Paolo post, ubi de filiis Prophetarum agit, historiam attingit, quam leges 4. Reg. 4 38. & cap. 6. 4. *Cumque venissent ad Jordanem, cadebant ligna. Accidit autem ut cum unus materiam succidisset*, &c. Sed apud Paulinum corrigendum fortasse, *ad componendam pace silentii animum*, non *pacem silentii*. Sic enim dixit epist. 1. ad Aprum: *Ecclesiarum tumultus, & concilia inquieta declinas*. Duc.

N. CXCI. *Ros enim qui ab illo est, sanitas.*) Locus est Isaje 26. 19. Ἡ δὲ δρόσος παρὰ σοῦ, ἴαμα ψυχῆς. *Ros enim qui a te, sanitas anima*. Vulgata Latina: *Quia ros lucis, ros tuus*. Sic Prov. 16 24. Γλυκασμα δὲ αὐτῶν, ἴασις ψυχῆς. *Dulcedo vero eorum, sanitas animæ*. Citavit eumdem Isaiæ locum antea epist 17. ad Delphinum, ubi eodem modo legit: *Ros enim qui ab illo est*. Duc. D

N. CXCII. *Pinguescent FINES deserti.*) Psalmo 64. 13. profertur illud, *Pinguescent fines deserti*, ubi videtur Interpres, quem sequitur Paulinus, legisse Πιανθήσονται ὅρια τῆς ἐρήμου, quemadmodum & apud Hilarium, Augustinum, Cassiodorum, & Arnobium, Ambrosium item de institutione Virginis cap. 15. & in Romano Psalterio editum est, at in Gallico Psalterio, quod est in Vulgata, τὰ ὡραῖα τῆς ἐρήμου, *speciosa deserti*. Romana ex Vaticano codice LXX. τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου, *montes deserti*, quemadmodum & Apollinaris, οὔρεα πίονʼ ἐρήμου. *Montes pingues deserti*. S. Hieronymus ex Hebræo *pascua deserti*, Aquila & Symmachus νομαί, *pascua*. Duc. E

IN EPIST. XLV.

N. CXCIII. QUINTUS *diaconus*.) Meminit hujus Augustinus epistola 59. ad Paulinum: *Quod de perventione tam prospera fratris & compresbyteri nostri Quinti, & qui cum eo navigaverunt, circo nos Dominus exhilaravit*. Fuerat hic portitor litterarum Augustini ad Paulinum, qui & responsum a Paulino ad Augustinum retulit. *Rosweyd.*

MELANIO.) Intelligit ipsam Melaniam, quæ nunc *Melania*, nunc *Melanius*, nunc *Melanium* dicta. Sic & supra epist. 12. MSS. præferebant. F

Hæc Melani sancta oriatom munere Nolam.

Vide Prolodia mea ad 8. librum de Vitis Patrum num. 6. Ita videtur capiendus Augustinus epistola 227. *Carissimis fratribus Albina, Piniano, & Melania*: ita lego pro *Melano*. Intelligit Albinam & Melaniam, cum apud Alypium episcopum Thagastæ in Africa versaren-

Paradiso cap 42. & Paulino epist. 21. ad Severum *Silvia* dicitur. Gennadius quoque in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum fatetur Clementem a Ruffino Latinitate donatum. Ipse Ruffinus epistola ad Macarium de adulteratione librorum Origenis, meminit librorum qui appellantur Ἀναγνωρισμός, id est, *Recognitio*, quos Clemens Romanus scripsit, licet ab hæreticis depravatos fateatur. Ἀναγνώστων libros vocat in Præfatione ad eos. *Rosu.*

Sensu potius apprehensa.) Fatetur Paulinus, cum verba plene intelligere vel exprimere non posset, se sensum conatum opinione sua adumbrare. Ruffinus vero etiam verba conatus est exprimere, uti fatetur epistola dedicatoria ad Gaudentium. *In ceteris autem, quantum potuimus, operam dedimus, non solum a sententiis, sed ne a sermonibus quidem satis eloquentibusque discedere*. Unde forte colligas novam a Ruffino interpretationem susceptam. *Rosu.* N.CXCVI.

IN EPIST. XLIX.

MACARIO.) Existimo hunc Macarium esse, cujus meminit Palladius cap. 123 enumerans eos, qui ad Pinianum, nunc in Campaniæ nunc in Siciliæ agris agentem, adoriendi causa accesserunt: *Similiter etiam quidam nomine Macarius ex vicario*. Intelligit eum vicaria præfectura Romæ functum fuisse. Unde merito sollicitat eum Paulinus, ut Secundiniano naufragam navem cum mercibus repostulanti a procuratore Posthumiani Senatoris, qui eam in Bruttiorum littore, ad heri sui possessionem adlapsam occupaverat, auxilio sit. Procurator ille conventus a Judice provinciali primo vi rebellarat, inde Romam confugerat. Huic Macario Ruffinus inscribit Apologiam suam pro Origene, quem virum *desideriorum & piissimum* vocat. De ejus scriptis Gennadius Catalogo illustrium Ecclesiæ Scriptorum cap. 28. *Macarius scripsit in urbe Romana adversus Mathematicos librum, in quo labore Orientalium quæsivit solatia litterarum*. Quo alludit Hieronymus Apologia 2. contra Ruffinum: *Ergo nisi de Oriente venisset, eruditissimus vir hæreret adhuc inter Mathematicos*; intelligens nimirum Macarium Romanum, quem Ruffinus sibi perfamiliarem habuit, quemque a Mathematicis abstraxit. Diversus hic est Macarius a Macario Romano, cujus Vita exstat in Vitis Patrum, quos Baronius ad Martyrologium Romanum 2. die Januarii confuderat, uti docui ad librum 1 Vitarum Patrum. *Rosw.* N CXCVII

Sedi i COMMEATUS.) Sardiniensis hic commeatus navium frugibus in Italiam importantia. Sic *commeatus Alexandrinus*. Suetonio Nerone cap 20. *Captus modulatis Alexandrinorum laudationibus qui de novo commeatu* N. CXCVIII.

Neapo-

ambulare. Rosv.

N. CC. SUPPARUM *flabat, vela navis faciebat. Aqua*, &c.) Ita ἀδιστάκτως Romanus amicus legebat, cum ante esset: *Si parum flabat, vel navis vela faciebat, aqua*. Ita in Isidori Regula 20. ubi de custode sacrarii agitur, fœda labes ex simili inhæret. Nam ubi habea, *vel vestes fuere*, scribendum ex MS Coloniensi, qui variorum Patrum Regulas continet, *vela vestesque sacra*. Rosv.

N. CCI. HAUSTUM HUMORE *destricte*) Ita idem amicus suggerebat, cum ante *ore* tantum esset loco *humore*. Nempe *omore* olim scribebant pro *humore*; cujus duæ initiales litteræ omissæ a librariis, ob similem terminationem vocis præcedentis, uti iidem alias geminare eamdem erant soliti, terminationem vocis præcedentis repetendo & adjungendo initio sequentis vocis. Centies notata hæc antiquaria. Ut hic in Paulino omissa syllaba initialis ratione similis terminationis in præcedenti voce; ita apud Sidonium videntur duæ syllabæ omissæ lib. 9. Epist. 15.

D

Limant fuce a quaque sic poemata.
Venetam lacessat ut favore Mantuam;
Homericaque paret ipsa gloria.

Quid hic *paret*? Silet Savaro. Sirmondus noster impedit, *par* &. Sed ita *que* in *Homericaque* redundabit. Legerim:

Homericaque æquiparet ipse gloria.

Æquiparet, id est par sit, ut Plauto Trin. act. v 2. Vides manifeste *æqui* omissum in *æquiparet*, quod *aque* præcederet in *Homericaque*. Simile mendum omissione unius litteræ contigit Lampridio in Alexandro Severo, ubi Casaubonus & Salmasius frustra laborant: *Rerum memoria singularis, quam nemo nisi Acholius ferebat adjutam* MS. Palatinus, item vetus editio Mediolanensis, nec non Veneta: *quam nemo nisi a hoc ius ferebat adjutam*. Initiale *m* vocis *mnemonici* omissum ob finale simile præcedentis vocis *quam*. Rosv.

E

N. CCII. *Quod quotidie nobis* IN MANU ET *apostolorum & martyrum*.) Ita prima editio & MSS. Gravius: *Nobis Immanuel Apostolorum* Romanus amicus suggerebat: *bonus Emmanuel Apostolorum*, &c. Sed vulgata lectio certissima & verissima. *Manus*, id est, potestas. Ita sæpissime usurpat Paulinus. Carmine 24. Natali 9.

Felicisque manu nobis operata revelat.

Eadem Natali:

Sed quacumque pii est pars corporis, & manus exstat:

Idem fragmento Natalis 11.

Quam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias.

F

Ita Actorum cap. 19. v. 2. *Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli*, videlicet tamquam per instrumentalem causam. Recte *manus* pro potentia ponitur, quia manus est *organum organorum*, ut ait Aristoteles de partibus animalium lib. 4. cap. 10. Ἔστι γὰρ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων. Rosv.

N. CCIII. *Sicut* NYCTICORAX.) Locus est ex Psalmo 101. 7. Ἐγενήθην ὡς νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ. *Factus sum sicut* ... lib. 6. 14. *Fugitivum Dei tempestas invenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit; & quia Autori suo obedire renititur, ad locum quo missus fuerat a suo reus carcere portatur*. Sacchin.

In TABERNACULIS *viri*.) Psalmo 146. 10. Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ. *Non in potentia equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum est ei*. Ita quoque ex Hebræo Hieronymus: *Non in fortitudine equi voluntas ejus, neque in tibiis viri placetur ei*. At Romanum & vetus Psalterium, Hilarius & Augustinus cum Paulino vertunt, *in tabernaculis viri*, quasi legerint apud LXX non ἐν κνήμαις sed ἐν σκηναῖς ἀνδρός. Ambrosius in Psalterio habet: *in tibialibus viri beneplacebit ei*: unde etiam Hieronymus in Commentario: *Videtur mea vocare tibias, sed περικνημῖδας, quia bellatorem virum descripserat, & quodcumque tibias tegeret*. Sed fallitur tamen Hieronymus hic ὁ πολυΐστωρ, neque Chrysostomus aut Euthymius aliter legerunt; ac nunc est apud LXX. κνήμαις, non περικνημῖσι, sive ocreas quibus tibiæ crurave armantur. Nam nec in textu Græco apud Chrysostomum aliud occurrit quam ἐν κνήμαις; & Euthymius tibiarum ipsarum haberi rationem ait: Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς βραχίοσι τῶν χειρῶν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κνήμαις τῶν ποδῶν ἡ περιττὴ δυνάμεως. *Sicut enim in brachiis vires manuum potissimum consistunt, ita in tibiis vires pedum*. Duc.

D

Tabernaculis viri, pro *tibiis viri*, irrepsit. Facilis enim librariis fuit error ex n earum ambiguitate, quibus plurimum utebantur, existimantibus compendia quæ non erant. *Sacchin.* ¶ Minus bene, varietas enim orta videtur ex varia lectione Græca κνήμαις & σκηναῖς.

E

N. CCVI. ELIÆ MELOTEN.) Ita 3 Reg. cap. 9. v. 13 & 4. Regum cap. 2. v. 8 13. 14. *pallium Eliæ* Septuaginta μηλωτὴν vocant. Eucherius lib. 2. cap 10. Instructionum ad Salonium: *Melote in Regum libro pellis simplex, qua monachi Ægyptii etiam nunc utuntur, ex uno latere dependens*. Hieronymus epistola 28 *Elias igneo curru rapitur ad cœlum, meloten relinquit in terris*. Athanasius in Vita Antonii interprete Evagrio cap. 58. *Meloten & pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date*. Glossarium Claromarescanum MS. *Meletes, pellis ovina simplex, qua monachi utuntur, ex uno latere dependens*. Eadem dicta & *pera*. Cassianus lib. 1. cap. 8. de Institutis Cœnobiorum: *Ultimus est habitus eorum pellis caprina, quæ melotis vel pera appellatur, & baculus*. Ubi Fronto noster Ducæus tomo 1. in Chrysostomum pag. 12. suspicatur scribendum *diphthera* pro *pera*; quia Sozomenus de Ægypti monachis habet: Διφθέραν δὲ ἐπενδύονται κατὰ μίμησιν Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου. *Ipsi ad exemplum Eliæ Thesbitæ pellibus se induebant*. Alardus vero Gazæus accuratus Cassiani commentator pro *pera* substituendum censet *penula*. Verum cum rursus Cassianus Collatione 11 cap. 3. peram & baculum jungat, *Sumpto itaque baculo & pera*; & Isidorus lib. 19. Originum cap. 24. di-

F

serte

littera, qua destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem. Sic supra ad epistolam xx. monui felicissime Sidonio a Sirmondo nostro restitutum *etbice* pro *& hic*. Rosv.

N. CCIX. *De ipsis locis* EXIGUUM PULVEREM.) Theodorus Studites in Dogmatico de honorandis Imaginibus tomo xiv. Bibliothecæ SS. Patrum: *Loca in quibus natus est Christus, sancta sunt, & habenda venerationi: & si quis illinc acceperit sive pulvisculum seu lapidem, eum adornat atque complectitur, quasi peculiarem thesaurum aut sacras quasdam Reliquias*. Rosv.

N. CCX. *De ipso* CRUCIS LIGNO *sumere & habere benedictio est*.) Benedictionis & magnificentiæ loco æstimabant olim viri ac mulieres, vel minimam ligni Crucis particulam e collo gestasse. Chrysostomus Demonstratione contra Gentiles; *Quod Christus sit Deus*. Α'ὐτὸ δὲ τὸ ξύλον ἐκεῖνο, ἔνθα τὸ ἅγιον ἐτέθη σῶμα καὶ ἀνεσταυρώθη, πῶς ἐστι περιμάχητον ἅπασι; καὶ μικρόν τι λαμβάνοντες ἐξ αὐτοῦ πολλοὶ, ἐν χρυσῷ καταδήσαντες, καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες τῶν τραχήλων ἐξαρτῶσι τῶν ἑαυτῶν κατακοσμούμενοι. *Ipsum ergo lignum, in quo positum sanctum corpus Domini, & crucifixum, quarenam habere totus orbis ita contendit, ut qui parvum quiddam ex illo habent, hoc auro includant tam viri quam mulieres, & cervicibus suis aptant, hinc valde honestati & magnifici, muniti & protecti*. Sic Macrina virgo Gregorii Nysseni soror, ferreum Crucis signum, & annulum particula S. Crucis munitum e collo gestabat, referente ipso Gregorio in encomio Macrinæ. Sic & Magnus confessor cruciculam S. Cruce insignitam de collo suspendebat, uti habetur lib. ii. cap. ix. Vitæ ejus per Theodorum eremitam. *Rosv.*

N. CCXI. *Et* SINE MYOPARONE. Ante erat: *& sine myoparone*. Jacobus Billius V. C. lib. 2. cap. vi. Observationum sacrarum, affuturam huic loco lucem arbitratur, si sic legimus, *& sine myoparone piraticam in terra agunt*, &c. additque, in insulis Rupellæ vicinis, omnibusque aliis oris maritimis vigere crudelem consuetudinem, ut si gravior tempestas navem aliquam in littus ejecerit, naufragos hostium loco habeant ii ad quos illa delata est, & omnia confestim diripiant, quæ fluctuum rabies illic dereliquerit. Et hoc jus melioribus seculis usurpatum fuisse colligit ex hoc loco procuratoris Posthumiani Severi oris. In editione Appendicis Bibliothecæ Patrum annotatum erat sub finem hujus epistolæ Paulini: Melius, *pro myoparone*. Est autem myoparo, navigii genus. Gellius lib. x. cap. 25. a piratis sic dictum. Isidor. Orig. lib. xix. cap. 1. vel a Paro insula. Turnebus lib. iii. cap. 1 Adversf. qui ait, myoparones piraticos esse lembos, & Nonius Marcellus: *Myoparo est navicula piratarum*. Ita Gallica nostra dialectus expeditum navigii quoddam genus *Brigantinum*, quasi piraticum lembum vocat.

Illi vero qui res naufragorum diripiunt, piraticam exercent, licet in mari lembo vecti non vagentur. Cu-

turati sunt porcina, vel (ut alia Psalteria habent) *saturati sunt filiis*, ejus varietatis originem aperit Augustinus Enarratione in eum Psalmum: *Ex ambiguo*, inquit, *Græca interpretatio duplex venit*. Vere enim apud Græcos olim duplex scriptio fuit. Alii enim legebant υἱῶν, id est *filiis*, alii ὑῶν vel ὑείων, id est *porcis* vel *porcinis*, uti etiam testatur Euthymius.

Utrumque explicat Augustinus supra: *Saturati sunt porcina, id est, immunditia, conculcantes margaritas sermonum Dei*. Scholium Græcum LXX Interpretibus hoc loco ad vocem ὑῶν *porcorum*, appositum explicat ἀντὶ τῆς ἀκαθαρσίας, *pro immunditia*, aliud habet παρανομίας id est, *iniquitatis*. Psalterium quoque Romanum *porcinam*

D habet, uti & Arnobius & Cassiodorus, qui etiam de *immunditia* interpretantur. Hieronymus, vel quisquis eo posterior concinnator Commentariorum in Psalmos est, utrumque Græcum illud scholium videtur olim legisse: Nam ait: *Dimiserunt reliquias, immunditiam & iniquitatem, conculcantes margaritas sermonum suorum*: quo postrema verba vides Augustinum quoque usurpasse, vel ab alio ex eo usurpata.

Quod si *filiis* legas, idem Augustinus supra per *filios* intelligit *opera mala*, quod fusius idem deducit epistola xix. qua Paulini quæstionibus respondet.

Nec desunt qui *porcinam* ad litteram de porcina carne intelligant, ut dicat Judæos a vetitis cibis non abstinuisse. Ita Apollinarius in Metaphrasi

Πλήσθησαν ὑείων λίπτον ὑσίοις λείψανα δαιτός.

Impleti porcis liquere superflua natis.

E Nam cum δαιτὸς convivii superflua dicat, de cibis videtur intellexisse, quem sequitur Mariana noster. *Rosv.*

Porcina. ὑῶν *suibus*, vel ὑείων *suillo*. Hieronymus ex Hebræo vertit, *filiis*. *Nobilius* in hunc locum: ὑείων, habet Vaticanus. Quod autem in antiquioribus libris scriptum esset, sine accentu, & librariis usitatum esset ad υ, litteram adjungere ι, vicissimque ad ι adjungere υ, inde videtur duplex scriptura fluxisse (quod etiam innuit S. Augustinus) ut in Græcis codicibus partim sit υἱῶν quod significat, *filiis*, partim ὑείων & ὑῶν, quæ significant, *porcinis* & *porcis*. In scholio quidem ad marginem Vaticani codicis apposito hæc ad verbum ὑῶν leguntur, *pro* ἀκαθαρσίας, *immunditia: non solum enim ipsi immundi fuerunt, sed etiam filiis suis immunditiam communicaverunt*. In aliis etiam commentariis est ὑῶν, atque ad eum locum sic legitur ἐχορτάσθησαν τῆς παρανομίας, *impleti sunt iniquitate*. *Et alter*, Omni, *inquit*,

F *transgressione repleti sunt & ad filios suos transmiserunt*. Apollinarius in Metaphrasi, *impleti porcellis, reliquerunt filiis reliquias convivii*. In Psalteriis Romano, & Arabico, & apud Arnobium & Eucherium est, *Porcina*. Paulinus in epistola ultima ad Sanctum Augustinum utramque lectionem agnoscit, *Saturati sunt porcina, vel sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audis, saturati sunt filiis*. Eandem varietatem notat Sanctus Augustinus

id tempori aptum non erat, neque decorum, ut tam acerbos ultro subeunte cruciatus filio, ipsa refugeret societatem doloris; Ea potius considerabat quæ dolorem exacerbare possent, ut esse filium suum tam observantem ac pium, tam graviter tamque inique cruciatum. Atque eo pacto in *oculis posita passionis pœna secabat fidem justificatæ admirationis*; id est neculesbat admirationem & gaudium ex resurrectionis gloria & majestate. Ubi eleganter dicitur, *nihil sibi præsument de ipsius resurrectione*; tamquam iniquum posset præsumere, pergustare, & quodammodo prælibare lætitiam triumphi, dum ille cruentus totus ac mortuus adhuc pugnat. *Sacchinus.*

C

IN PASS. S. GENESII ARELAT.

N. CCXV. GENESIUM.) Celebris hujus memoria exstat in Tabulis Ecclesiasticis 25 Augusti, apud Prudentium Hymno iv. περὶ στεφ. Fortunatum lib viii. carmine iv Functus hic est Exceptoris officio. Paulino Nolano vulgo hæc Homilia in Genesium tribuitur. Dubito sane. Fors Paulini Biterrensis episcopi est, qui Paulino nostro aliquanto antetior. Video Papyrium Massonum in descriptione fluminum Galliæ eam tribuere Patienti Lugdunensi episcopo. Exstat Hilarii Arelatensis episcopi relatio de miraculo per merita S. Genesii præstito suo tempore, cum pons super Rhodanum concideret. Item sermo Fausti Rhegiensis episcopi vel Eusebii Gallicani, qui male tribuitur Eusebio Emisseno. Meminit & miraculorum quorumdam Gregorius Turonens. lib. i. de Gloria Martyrum cap. lxviii. & lxix. Alius est Genesius mimus, Thymelicæ artis magister, cujus eodem quoque die Martyrologia meminere, quem non sine Savaro lib. i. de Eccles. Claremont. cap. xvii. cum priore confundit. Nam Thymelicus Romæ fuit, Exceptor ille Arelate. Alius item Genesius Martyr, qui notus Martyrologio Romano xi. Octobris, cum Anastasio presbytero, & Placido, aliisque sociis. Sunt & alii duo Genesii extra Romanas Tabulas, in sua tamen ecclesia in Arverni celebres. Prior est Genesius martyr juxta castellum Tigernum, qui in albis positus per martyrium ad cœlum migravit, de quo Gregor. Turon lib. i. de Gloria Martyrum cap. lxvii. cujus festum, teste Savarone supra, v. Kal. Novembris celebratur. Posterior fuit episcopus Claremontensis xxv. & celebris ejus memoria 3 Junii. De quo videtur eruditissimum Savaronem in Originibus Claromontanis. *Rosv.*

D

E

F

βάνων κρέας τρίτον, καὶ κοχλίας, καὶ σφόνδυλοι θαλάττιοι. Tardius & paulatim alit caro bubula, & cochlea, & sphondyli marini. Ita mavult Cl. Nonius in aureolo suo de Ichthyophagia lib. retineri vocem Græcam, quam quod priore loco vertit Martinus Gregarius *vertebras*, posteriore Nicolaus Leonicenus *verticillos*. Columella lib. viii. cap. xvi. *Limosa regio maxime idonea est conchyliis, muricibus, & ostreis, purpurarumque tum concharum pelorides, balanis, vel sphondylis.*

Qui aliis *sphondyli*, eos Athenæo volunt *trachelos* esse Posidippus apud eum in Locris:

Πίννας, τραχήλους, μύας.
Pinnas, tra helos, musculos.

Ita capit Dalechampius, Rondeletius libro xi. de Testaceis cap. xxxiv. & Robertus Constantinus in Lexico. Hesychio *trachelos* sunt *purpuræ* Τραχήλους, τὰς πορφύρας, ἔστι τὰς σπονδύλους τῶν κοχλίων. *Tracheli, purpura, quidam interpretantur de vertebris conchyliorum*: Vertebræ hic sunt cervices sive callus & caro interior ostreorum. Vide Hesychium in Ταραντῖνοι, ubi ait eas partes ad cibum expetitas Petronius: *Mea cibis validioribus pastus, id est, bubulis vertebrarumque pro juve cervicinus baud partibus merum.* Sic *spondylus* apud Plinium lib. xxxii cap. xi. ubi de *perna* agit, capiendus; *Imus pro spondylo grandis caro est.* Idem ibidem cap. vi. *Ostrea crassitudine potius spectando quam latitudine. Neque in luto capta neque in arenosis, sed solido vado, spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris laciniosa, ac tota in alvo.* Rosv.

IN POEMA III.

LIBYAM.) Id est, *Africam* Sallustius in Jugurthino: *In divisione orbis terræ, plerique in parte tertia Africam posuere; pauci tantummodo Asiam & Europam esse, sed Africam in Europa.* Rosv. N.CCXVII

IN POEMA. V.

O*Mnipotens quem mente colo.*) Precatio hæc matutina edita est Ausonii nomine in principe ejus editione Mediolanensi M. CCCC. XC. ubi versus novem sequentes post septem primos videlicet ab *Ipse opifex* deerant: quos Mariangelus Accursius in Diatribis suis in Ausonium, Solinum, & Ovidii Metamorphosim, monet inter codos ex vetustis Hieronymi Aleandri membranis, in quibus & Paulino hæc precatio inscribitur, & primus versus ita concipitur: N. CCXVIII.

Omnipotens solo mentis mihi cognite cultu.

Quæ precatio post & Ausonii & Paulini editiones paries occupavit. *Rosv.*

DE-

IN POEMA VI.

N.CCXXI. IN *opprobrio* MATRUM.) Notandum etiam *matrem* matronam signare non tantum quæ pepererit, sed etiam improlem, ut pro nutrice accipi notat Nonius. *Barthius* Adversar. Commentar lib. 32. c. 3.

N. CCXXII. PRÆSTET ET *hunc genitus*.) Ante erat, *Præstitit hunc genitus*. Voca Elisabethæ in adventu τῆς Θεοτόκου sic nuncupat Paulinus. At etiam cum necdum non erat adorandus ille fœtus; nedum ut esset, quod jam præstitisse genitum sancta matrona diceret. Neque ob natales ab æterno & ante retum principia vocat genitum, quia beneficium ab eo tum maxime datum, licet antequam genitus fuerit, agnoscit. Res est voci & futuri, non facti. Scribe, *Præstet & hunc genitus*. Sic sit propitius, postquam natus erit, ne fuit antequam nasceretur, dignatus has adire sedes in matre *Jo. Fed. Gronovius* in Observat Ecclesiast. Scriptor. c. 10.

IN POEMA IX.

N. CCXXIII. HIERUSALEN *habitabis*.) ¶ Ibidem ter quaterve *Hierusalem* occurrit duabus prioribus syllabis correptis, productis tribus posterioribus, ut & alibi apud eundem, idque ad exemplum Græcorum. Certe in Metaphrasis Psalmorum Apollinaris passim pari modo Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλῆς, Ἱερουσαλήμ', & in vocativo casu, Ἱερουσαλήμ. Vide illum Psalmis 136 & 147.

IN POEMA X.

N. CCXXIV. AB HOMINE.] Docent Grammatici corroborari syllabam adspiratione: inde S. Paulinus videtur ea pro consonante uti; Sic infra ad Cytherium,

Exsul soli & hospes sali.

Et alibi, *Sacrabit*.

¶ Aldhelmus similiter adspiratione pro consonante utitur, de Sylvestro:

N.CCXXV *Plurima virtutum hic fecit signa sacerdos*. De Agnete:
Inclita hæc fuerat flagrans virtute pudoris.

MORTIS PABULA VIVENS.) ¶ Sic mortem vivere dixit Tertullianus de Pallio: *Habent & Sodoma, & nulla Gomorrha, & cinis omnia, & propinquitas maris juxta cum sola mortem vivit*. Apud Prudentium hymn. 13. v.

N. CCXXVI. 38 *Vivere justitiam Christi*; quod est, legem divinam vita moribusque exprimere.

NINGUIDA *Pyrenæi*.) ¶ Id est, montes Pyrenæos nivibus obsitos. *Ninguidus*, idem quod *niveus*; veteres enim *ningvis* pro *nix* dicere. *Ninguidis solibus* apud Ennodium *Par. III*.

vestis grossa. Rosv.

Paulinus hic *Bigerros* pellibus seu villosis vestibus amicti consuevisse annotat. Unde *Bigerra*, apud Papiam, *vestis russa*, *id est*, *villosa*, *quæ & bilos dicitur*. *Bilis* dicitur pro *pilis*. Uguton: *Bigerra est vestis villosa*, &c. Cangius in Glossar. Lat. tom. 1. p. 554.

ARENOSOS VASATAS.) Unde Sidonius lib. 8 epist. N. CCXXIX.
12. ad Trigetium: *Tantumne te Vasatum civitas, non cespiti imposita, sed pulveri; tantum Syrticus ager, ac vagum solum, & volubiles ventis altercantibus arenæ sibi possident?* Rosv.

RAURANUM.) MSS. codices Reg. Voss. & vetus Lugdunensis codex a Vineto collatus, ac tres editi in N. CCXXX.
D margg. *Rauranum*. (*Vinet*. Certe *Rauranum* esse potuit: & Rauranum, translata in primam syllabam diphthongo, legitur in Itinerario illo Antonini, inter Mediolanum, Santonum, & Biturigum Cuborum Argantomagum, cum iter ex Aquitania in Gallias describitur. *Vinet*.

Curules. MS. Voss. SECURES.) ¶ Non male. *Secu-* N. CCXXXI.
res enim inter insignia dignitatum Senatorum seu Consulum apud Prudentium reperiuntur hymn. 10. de Passione S. Romani martyris v. 143. *Nonne curam transiunt*

Fasces, secures, sella, prætexta & toga,
Lictor, tribunal, &c.

IN POEMA XI.

E PARRÆ.) Videtur respexisse, dum hæc scriberet Paulinus, Theocriti carmen ex Eidyllio v. quo Comatas captatus Laconis pastoris disparem provocationem deridet, simillimamque ostendit, si vel philomelam pica, vel epops cygnum provocet. N. CCXXXII.

Οὐ θεμιτόν, Λάκων, ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδεν,
Οὐδ' ἔποπας κύκνοισι.

Paulinus quidem antitheta usus dictionibus, non minus apte fulicas, utpote nigras, cygnis opponit, philomelæ parram, dissimilitudinem ejusque alitem. est enim feralis & inauspicatæ garrulitatis Ita Mariangelus Diatriba in Ausonium. *Rosv*.

IN POEMA XIV.

F

PECTORA LIMINIBUS STERNI.) Magna olim veneratione fideles, dum templo appropinquarent, sternebant se ante templorum limina. Paulinus in-N. CCXXXIII
sto Natali 6

Sternitur ante fores, & postibus oscula figit,
Et lacrimis rigat omne solum, pro limine sancto
Fusus humi.

Sidonius lib. 2. ep 5. ad Hermonium: *Triumphalibus Apostolorum*

mine 15.

Tunc & discussa nudata altaria velo
Amisere sacri relligionem aditi.

C Clemens, si forte, epist. 2. ad Jacobum: *Cura sit ostiariis, ne quis negligens aut ignarus ad velum januæ domus Domini manus immunditas tergat, quia velum atrii domus Domini sanctum est*. Hieronymus epist. 3. ad Heliodorum: *Nepotianus erat sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimentum terse, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si vasa luculenta*. De velis ante sacrarium capiendus Chrysostomus Homilia 3. in epistolam ad Ephesios: Ὅταν ἴδῃς ἀνελκόμενα τὰ ἀμφίθυρα, τότε νόμιζον διαστέλλεσθαι τὸν οὐρανὸν ἄνωθεν, καὶ κατιέναι τοὺς Ἀγγέλους. *Quando videris trahi, quæ in ostiis sunt vela, tunc existima cœlum superne diduci, & descendere Angelos*. Ita hic capiendum ἀμφίθυρον, pro velo ostii, seu vela thyro: quæ postrema vox sæpe usurpatur in Vitis Pontificum per Anastasium & Guillelmum Bibliothecarios, & βηλόθυρα noto Codino lib. de Officiis aulæ Constantinopolitanæ, & Scholiastæ Aristophanis ad Ranas. Ita forte explicandum quoque ἀμφίθυρον apud Evagrium lib. 6 cap. 20 de dono Chosroe S. Sergio martyri misso: Ἀμφίθυρον Οὐννικὸν κατεσκευασμένον χρυσίῳ. *Et velum*
D *Hunnicum tegendis ostiis auro collustratum*. Christophersonus vertit: *Unnicum utrimque apertum auro collustratum*. qui videtur referre ad θυρεαμφίθυρον, *tunicalum*, quod præcedit. Musculus vertit: *Et unnica utrimque apertum, auro ornatum*; & in margine notat: Οὐννικὸν *genus vestis est. Vide Suidam*. Dum Suidam adeo, nihil de genere vestis invenio. Ipse in οὐννικὸν remittit ad vocem οὐννικά; ubi verba citat Procopii, quæ referunt genus tonsuræ Massagetis usitatum, item Venetis, quod οὐννικὸν (an οὐννικὸν?) dicebant: credo quod Hunnis ea tonsura usitata esset. Paria cum Evagrio verba habet Theophylactus Simocatta Historiæ Mauricianæ lib. 5. cap. 14 ubi Pontanus noster vertit: *Hunnicum, quod utrimque aperiretur, auro*
E *ornatum*. Gretserus noster tomo 2. de Cruce, ubi historiam de Cruce a Chosroe missa ex Simocatta expressit, legit, ἀμφίθυρον οὐρανικὸν, quæ eadem verba in versione Latina servat. Sane non semel existimavi οὐννικὸν abbreviate Græcis scriptum pro οὐρανικόν. Et color huic lectioni esse possit ex Chrysostomi loco ante citato, ubi cum ἀμφίθυρα velum seu cortina trahitur, dicitur *aperiri cœlum superne diduci*. Apud Nicephorum lib 18. cap. 22 ubi eadem de Chosroe historia habetur, Johannes Langus interpres vertit: *Et amphithyrum Hunnicum, auro ornatam*. & scholion hoc apponit: *Amphithyrum Hunnicum, judicio meo, sacrarii sive cancelli sunt, sacrariarum aram mensam vel circumdantes, vel populum ab ea arcentes, in quorum parte utraque janua sit, & aditus ad eam fereat, operis Hunnici*. De opere Hunnico seu Unnico assentior Lango; sic enim a genere artificii varia dicta; & ut non abeam a re
F sacra, apud Gregorium Turonensem in Vitis Patrum cap. 17. in Nicetio, *coopertorium sancti Sarmaticum*, id est a Sarmatis artificiose factum; & apud Gregorium M. lib. 11. Registri, epistola 7. ad Aeduvvaldum: *Evangelium theca Persica inclusum*. Recte quoque videatur ἀμφίθυρον οὐρανὸν appellari posse diptychum sacrum in altaribus tempore sacrificii poni solitum, uti alias monui in Onomastico ad Vitas Patrum. Non recte Johannes Meursius in

tis, & diaconum pede calcantis, quod ad memoriam S. Stephani suspensum est. Venantius paulo ante profert pallas seu vela Crucibus distincta. *Rosp*.

C *Lumina ceratis adolentur odora* PAPYRIS) Idem Natal. 7 N. CCXXXV.

Quam fumosa dabat ceratis cella papyris,

Papyrum in lucernis & cereis adhibitam non semel observare est vice ellychnii: Johannes de Janua: *Dicitur papyrus, quasi parans pyr, id est ignem, eo quod in cereis & lampadibus ponitur ad ardendum*. Idem: *Dicuntur funalia lumina a funibus, inter ceram quos ante usum papyri cera circumdatos habuere majores*. Gregorius Turon. de Vitis Patrum c. 8. *In qua (cicindeli) nec papyrus addita, nec olei gutta stillantis adjecta*, &c. Drepanius de cereo Paschali:

Æquatam cohibet formatrix cera papyrum.

Gregorius M. lib 1. Dialog. c 5. *Omnes lampades Ecclesiæ implevit aqua, atque ex more in medio papyrum posuit*.
D Fortunatus lib. 2. Vitæ S. Hilarii sub finem. *Quantum fuit cerei longitudo, cera jacens inventa est papyro consumta*. &c. Papyrus autem est planta nascens in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ex cujus * libro texebantur, vela, vestes, ac lumina, ut docent * f. leg. fibro
Theophrastus lib. 4 hist. plant. c 9 & Plin. lib 13. c. 11. Hinc non semel storeas monachorum, & mattas ex papyro confectas legimus. Cangius in Glossar. Lat. tom. 3. pag. 132. & 133.

NOCTE DIEQUE MICANT.) Religionis causa luminaria accensa constat ex sacris Litteris de candelabro N CCXXXVI
aureo. Josephus quoque libro 18. Antiq. cap. 6. testatur quotidie lucernam accensam ante stolam pontificiam, cum in turri Antonia servaretur. Luminaria etiam de die accensa, uti hic habet Paulinus. Hieronymus adversus Vigilantium cap 3. *Et absque Martyrum reliquiis, per totas*
E *Orientis ecclesias, quando legendum est Evangelium, accenduntur luminaria jam Sole rutilante; non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Ipse Vigilantius ibidem apud Hieronymum cap. 2. de usu ecclesiarum variarum: *Prope ritum Gentilium videmus sub prætextu religionis introductum in ecclesias, Sole adhuc fulgente, moles cereorum accendi*. Epiphanius epistola ad Johannem Hierosolymitanum: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha, vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam*. Confule Baronium tomo 1. anno Christi 58. *Rosp*.

Spargite FLORE *solum, prætexite limina sertis*.) Solemne fuit tumulos Sanctorum liminaque ecclesiarum floribus adornare. D. Augustinus lib. 22. de Civitate Dei N. CCXXXVII
cap. 8. narrat duo miracula per flores edita, qui reliquiis S. Stephani oblati & admoti fuerant. Hieronymus Epitaphio Nepotiani: *Martyrum conciliabula diversis floribus & arborum comis, vitiumque pampinis obumbravit*. Gregorius Turonensis de Gloria Confessorum,
F capite 50. de S. Severo: *Solitus erat flores liliorum tempore quo nascuntur colligere, ac per parietes hujus ædis appendere*. Fortunatus lib. 8. epigramma 9.

Texistis variis altaria festa coronis,
Pingitur et floribus ara notis.

Etiam

nec ullam habent rationem Græcæ orthographiæ poeta facere in ejusmodi vocibus. Fortunatus ad Felicem lib. 3.

Nupsisti Ecclesia, felicia vota jugasti.

Idem rursus de Vita S. Martini:

At supra hoc petra fundata Ecclesia regnat.

Nec religioni ducunt in ejusmodi nominibus Græcis vel Hebræis variam usurpare syllabarum quantitatem, unde & Tertullianus in Genesi dixit:

Hic positum cupiens Adamum cum conjuge fida.

Et rursus idem:

Ergo sui conjugio sese jam fidus Adamus. Duc.

Quaterent Ecclesia bella.) ¶ Ita legendum; sic enim in duobus MSS. codicibus Germ. reperitur scriptum. Quidam non intelligentes locum depravarunt, & contra fidem MSS. codicum substituerunt, *quaterent regula belli*. Sed & Paulinus noster elisa altera e sæpe primam syllabam in voce *Ecclesia* corripit, epist. 32. ad Severum n. 5. v. 13. & 14.

Aula duplex tectis ut Ecclesia Testamentis.

Læta nepotum geminis ut mater Ecclesia partus.

Et carm. ad Cytherium v. 766.

Et Ecclesiæ navem reget.

In Epithalamio Juliani & Iæ v. 167. & v. 196.

Grande sacramentum quo nubit Ecclesia Christo.

Et Natal. 9. cum omnibus MSS. codicibus legendum:

Hic vos nectat amor qui stringit Ecclesia Christum.

Conceptusque Deo notat intus Ecclesia fœtus.

Utitur eadem licentia Tertullianus lib. 3. adversus Marcionem,

Esse caput Christum, sunt cujus Ecclesia membra.

Licuit igitur veteribus poetis Christianis primam syllabam facere brevem in *Ecclesia*. Ac ego non dubito quin hæc vox a malis criticis immutata fuerit in aliis veterum versibus, quod ex collatione MSS. codicum deprehendi potest. His autem locis *Ecclesia* cum simplici c scribi debet.

N. CCXL. FOVEBAT *heredem*.) Vir doctissimus Cauchius pro *vovebat*; sed retineri potest vulgata lectio, cum usurpari soleat, ubi de heredibus agitur. Ut: *Ad bona parentum liberos admittit natura simul & parentum communiumque votum*. L. Scripto. D. Unde liberi. *Vovebat* igitur, hoc est, votis dari optabat heredem. *Duc.*

N. CCXLI. NERVOQUE RIGESCUNT.) Ordinem quemdam similem in suppliciis Christianorum capuit Eusebius lib. 5. cap. 1. Histor. Eccles. Sigonius lib. 3. cap. 15. de Judiciis, eum cruciatum equulei fuisse vult, quo fidiculis membra distendebantur. Beda quoque in Vita S. Felicis hunc locum sic expressit: *Mittitur in carcerem tenebrarum, manus simul & collum ferreo vincula stringunt, nervo pedes adstringuntur, fragmenta quoque testarum subter eum sternebantur*. Hinc ergo corrigendum est Usuardi Martyrologium 14. Januarii, scribendumque, *post tormenta in carcerem mitteretur, & cochleis ac testulis suppositis vinctus jaceret*; nam & ita res narratur apud Auc-

[illegible]

MERRA.) ¶ Sic emendatum ex MS. codice Germ. Ante erat, *myrrha*.

Emendandum est, *Merrha liquaret*, alludit enim ad historiam Exodi 15. 23. Καὶ οὐκ ἠδύναντο πιεῖν ὕδωρ ἐκ Μερρᾶς. *Et non poterant bibere aquam de Merrha.* Origenis Interpres Homil. 7. in Exodum: *Non poterant aquam bibere de Merrha*. Sic ergo scribendum & apud Augustinum quæst. 56. in Exodum. Vulgata Latina edidit *Mara*. Hieronymus ep. 127. *Marah ex amaritudine nomen accepit. Marah, intellige aquas occidentis litteræ, quibus si immittatur confessio Crucis, & passionis Dominicæ sacramenta jungantur, omne quod importabile & triste videbatur ac rigidum, vertitur in dulcedinem*. Ambrosius D de Institutione virginis: *Fuit Mara per lignum dulcoratus*. Tertullianus adv. Judæos 13. *Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indulcavit, & nos ligno passionis Christi aquam baptismatis potamus, fide quæ est in Christum, revivescimus*. Simili dictione usus est Paulinus ipse Nat. 8.

N CCXLIV.

Divisi pelagi, & dulcatæ fontis amari.

& eamdem figuram passionis agnoscit Theodoretus quæstione 26. in Exodum.

Hanc ipsam historiam attigit & epist. 27. Autor noster. *Quasi Merrham aquam* (sic enim legendum, non *myrrham*) *in manu Moysi per lignum mysterii, ita gratitudinis tuæ sanctitate & dulcis affatur, in dulcedinem lætitiæ spiritali suavitate mutasti*. Duc.

Et cute armata TITULO SALUTIS.) Gretserus noster de Cruce lib. 2. cap. 26. & ex eo Jacobus Bosius lib. N. CCXLV.
E 6. de Cruce triomphante cap. 9. interpretatur de Cruce loco tutelæ in navi posita, quod existimant innuere Chrysostomum Demonstr. advers. Gentil. *Quod Christus sit Deus*: Σταυρὸν πανταχοῦ χορεύοντα ἴδοι τις ἐν θαλάττῃ, καὶ πλοίοις καὶ νήσοις. *Crucem ubique celebrari videre licet in mari, in navigiis, in insulis*; Item Ephræm Serm. de Cruce: *Crux navigantium gubernatio*; Item Ambrosium in Psalm. 47. *Bene navigant qui in navalium Christi Crucem suam arborem præferunt. Atque inde explorant flabra ventorum, ut corpora sua dirigant ad sancti Spiritus gratiam, in ligno Domini tuti atque securi*.

Quamquam Ephræm potius de gubernaculo navis videtur capiendus, ut mox sequetur, & Chrysostomus cum Ambrosio de malo & antenna, ut hic de antenna Paulinus habet, & alii Patres. Justinus Apologia 2. pro F Christianis: Θάλαττα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται, ἢν μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἱστίον, ἐν τῇ νηῒ σῶον μείνῃ. *Mare non scinditur, nisi tropæum hoc, quod malum vocamus, salvum in navi maneat*. Origenes Homilia 8. de diversis, vel quis alius apud Hieronymum tomo 9. *Antenna navium, velorum cornua, sub figura nostræ Crucis subsistunt*. M. Minucius Felix in Octavio: *Signum sane Crucis naturaliter visimus in nave, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, & cum erigitur jugum. Crucis signum est*. Ambrosius, seu Maximus Taurinensis Serm. 56. tom.

9. Cum

epistola 10.

Curricrum hinc chorus helciariorum
Responsantibus Alleluja ripis
Ad Christum levat amnicum celeuma.

C

Maxime id insonabant nautæ, cum portui jam proximi essent. Hieronymus epistola 1. ad Heliodorum: *Letantium more nautarum epilogi celeuma cantandum est.* Fortunatus lib. 4. de Vita Martini: *Atque pereat portum, vada complet nauta celeuma*, ubi *celeuma*, *a*, habes. Etiam calcantes in torculari celeumate usi. Hieronymus in cap. 25. Jeremiæ: *Instar calcantium in torculari celeuma cantabitur.* Rosv.

N. CCXLVIII GUBERNACLO CRUCIS.) Gubernaculum navis, Crucis formam refert. Hinc Chrysostomo Sermone de Cruce: Σταυρὸς πλεόντων κυβερνήτης. *Crux navigantium gubernatio*; quod & apud Ephræmum habes Sermone de Cruce. Exstant varia numismata Fortunæ cum gubernaculo, ubi Crucis speciem videre est. Videsis Jacobum Bosium de Cruce Triumphante lib. 5. cap. 12. ubi ectypon habes ex nummo Trajani & corneola quadam. *Roso.*

D

N. CCXLIX. *Ibis & SCUPOS.*) Apud Ptolemæum lib. 3. Geographiæ cap. 9. habes in Mysia superiore inter Dardania civitates Σκοῦποι. item apud Trebellium Pollionem in Regilliano *Scupi*, & in Codice lib. 8. Titulo 45. *Scuppi*. Alii, ut puto, sunt Σκύποι Stephano, quam ait Thraciæ esse urbem, cujus meminit Lepidus in octavo libro historiæ epitomes, quæ Zonaræ tomo 3. dicitur in Basilio Porphyrogenito πόλις Σκοπίων, item Nicetæ Choniatæ, Nicephoro Gregoræ πολίχνιον Σκοπίων, *oppidulum Scopiorum*, quod ibidem Triballorum esse dicit. *Roso.*

N. CCL. PILLEATUS.) ¶ Sic emendatum ex MS. codice Germanensi. Ante erat in editis, *pelleatus*.) *Rosv.* Hieronymus mox citandus Bessa *pellitos populos jungit*. Vetustissimus is habitus primorum patrum. Prudentius Psychomachia:

E

Pelliceosque habitus sumpsit venerabilis Adam.

Propertius lib. 4. Elegia 1.

Curia, prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit rustica corda patres;

Prudentius lib. 2. contra Symmachum:

——— *aut pelle Lybistrai. versa*
Compositam chlamydem villoso tergore gestent.

Cicero pro M. Scauro, citante Asconio: *Sordidissima levissimaque genti, ac prope dicam pellitis testibus condonetur.* Ovidius lib. 4 de Ponto Eleg 8.

Littora pellitis nimium subjecta Corallis. Rosv.

N. CCLI. PILLEATUS.) *Pilleati*, seu *pileati*, apud Gothos dicti potissimum *qui inter eos generosi exstabant, ex quibus eis & Reges & sacerdotes ordinabantur*, ut ait Jornandes de rebus Geticis c. 5. & 11. Atque eo quidem verbo usus hic videtur Paulinus noster ad designandos præcipuos ex Getis aut Dacis. Cangius in Glossar. Latin. tom. 3 pag. 278.

F

N. CCLII. *Et BESSOS.*) ¶ Sic emendatum ex duobus MSS. codicibus Germ. & Reg. Ante erat, *versos*. (*Dur.* Corrigendum ex MS. P. & *Bessos imitare in ipsis*. Bessos enim legulos auri conversos dicit in aurum: de quibus antea dixit:

C

N. CCLIII VELA *ferant* FORIBUS.) Portæ sanctæ cum cancellatæ essent, velis ut plurimum obducebantur, ne quæ peragebantur sacra in altaribus a quibusvis conspicerentur. Epiphanius epist. ad Joannem Hierosol. *Inveni ibi velum pendens in foribus ecclesiæ.* Denique in concilio Narbonensi 589. can. 13. *Juniores clerici jubentur senioribus vela ad ostia sublevare.* Ejusmodi ad ædium sacrarum introitus, ac regias portas, velorum non semel mentio occurrit apud scriptores, quorum locos aliquot collegit Rosweydus ad Paulinum (Not. 234.) Cangius in Constantinop Christ. lib 3. pag 63.

N. CCLIV. CERIS.) Bedæ tempore lectum fuit *cereis*, ut patet ex ejus libro de Metris, cap de Episynalepha sive Diæresi, ubi ait in hoc carmine apud Paulinum *e* & *i* juncta esse. *Roso.*

D

N. CCLV. *Animam* SPONSANTES *dotibus.*) *Desponsare*, est certa sponsione conjungere; *sponsare* non est sane usitatum, quod hic usurpat Paulinus. Idem tamen reperitur in bono illo Onomastico Argentoratensi, *sponso*, *sponsas*, *μνηστεύω*. Et apud Tertullianum de velandis virginibus cap. 11. *Quanto magis tempus illud aelabit sine quo sponsari non possunt, & quo nigrore sine sponsatione virgines desinunt esse.* Barthius Adversar. Commentar. lib. 42. c. 21.

N. CCLVI. PERVILIBUS.) Male hactenus in editis, *servilibus.* Viduæ minuta vocat pervilia. Vox nota Livio lib. 1. belli Macedon. *Annona quoque eo anno pervilis fuit.* Rosveyd.

N. CCLVII. POSTIBUS OSCULA FIGIT.) Religiose olim templorum limina salutabantur & osculis adorabantur. Prudentius in S Laurentium Hymno 2. Περὶ στεφ.

E

Ipsa & Senatus lumina
Quondam Luperci & Flamines,
Apostolorum & Martyrum
Exosculantur limina.

Idem Hymno 11. Περὶ στεφ. de S. Hippolyto.

Oscula perspicuos figunt impressa metallo.

vel quod portæ æreæ essent, vel laminis æreis aut argenteis obductæ. Aratus lib. 2. Histor. Apostolicæ:

——— *Tota concurritur Urbe,*
Qui prumus nova tecta petat, quis oscula figat
Postibus, & tacta sacretur parte cylindri.

F

Chrysostomus Homil. 30. in Epistolam 2. ad Corinth. Ναὸς ἐσμὲν τοῦ Χριστοῦ· καὶ τοῦ ναοῦ πρόθυρα φιλοῦμεν [illegible] *Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula & aditum osculamur, cum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam hujusce templi vestibula osculum figunt, partim inclinato capite, partim manu tenentes atque ori manum admoventes? At per has januas & januas ingressi.*

nas, cujus meminit Procopius Belli Gothicis libro 1. circa finem. Anastasius in Honorio: *Fecit ecclesiam B. Hadriano martyri in* TRIBUS FATIS, *quam & dedicavit, & dona multa obtulit*. Idem in Hadriano: *In ecclesia vero B. B. Cosmæ & Damiani in* TRIBUS FATIS *vestem de fiauratin fecit*. Item: *Basilicam SS. Cosmæ & Damiani sitam in* TRIBUS FATIS *restauravit*. Unde Fridericus Lindebrochius humanissimis ad me litteris suggerebat, in Cypriano epist 21. pro *usque ad Tria facta*, legendum *usque ad* TRIA FATA. Probabilis conjectura, si modo constaret epistolam illam Romæ scriptam esse. Non desunt rationes, quibus ex Africa Romam missa videatur, & sic vulgata lectio retineri posset. Barbara ibi multa locorum nomina *Ros*.

TRIA FATA.) ¶ Ita Romani Parcas nominare consueverant: iisque locus erat Romæ consecratus. Vide Procop. loco supra cit.

IN POEMA XX.

N. CCLX. CLAMOSOS *verberat hostes*.) ¶ Sic emendatum ex MS. codice Germ. & ed. Schot. in marg Edd. quinque, *cum nosset*, mendose. Edit. Rusveyd. *commune*.

Suspicatur legendum doctissimus Cauchius *damnosos*, vel certe *clamosos arceret*: sed receptæ lectionis vestigiis insistendo scribere posset quis, *cum clamosos verberet hostes*, pro *cum nosset*. Indicat nimirum dæmones urgeri pœnis, cum eatre diffesunt & cunctantur. Ita Johan. Chrysostomus Homil 26. in 2. ad Corinth. [illegible] *Cum nemo cernatur, nemo dæmonis latera verberat, voces & dilacerationes, verbera & cruciatus, linguæ conflagrantes audiuntur, dæmone videlicet eximiam & admirabilem illam potentiam non ferente*. Duc.

N. CCLXI. SACRUM EST, NEC IN ORA RELAPSIS.) Ita veterem lectionem repræsentavit ex MS. doctissimus Cauchius, cum ante esset, *n' recta ignorare*; quam confirmat Severus Sulpicius Dialogo 3. de Vita S. Martini: *Si quando exorcizandorum dæmonum causa S. Martinus reperetat, ipsi tum accidere, ut plures juxta se sub ipsis pedibus penderent, nec defluerent tamen vestes super faciem, ne verecundiam facerent audata pars corporum*. Paulo post idem Cauchius corrigit, *cum tegmina membris*, pro *tegmine*: recte sane, cum vestes corporis sint tegmina, sicque vocentur a Theodulpho in versibus, quos antiquiora Missalia exhibebant Dominica in Ramis palmarum, sed ex codice MS. sic emendanda:

Tegmina sic animæ sternamus corpora nostra,
Quæ per nos semper sit via tuta tibi.

tunica plumbea secundum statum ejus, quod ipsa pensaverit, auri tantum donet qui eum occidat. Cangius in Glossar. Lat tom. 3. p. 953

¶ *Statum*, pro *staturæ*. Sic *jactus* pro *jactura*; *jactum ferre*, pro *jacturam ferre* apud Paulinum carm. 21. ad Cytherium de naufragio Martiniani v 339 Sic *statum* pro *statura* dixisse S. Cyprianum lib. de mortalitate, *statu teliqui*, ex membranis adnotat J. F. Gronovius in Observat Ecclesiast. c. 3 Sic apud Statium, *brevis status* pumilionum. Apud Columellam de Gallis: *status altior quæritur*. Ambrosius serm 10. in Psalm. 118. *Est enim homo statu celsior, vultu decorus*.

D CONTIGERO *similis juveni*.) Perbelle observavit P. Scriverius v. 150 veterum [illegible] fuisse genus ludicri, adeo ut in extremo ligno statera pueri luctarentur: quod *mirantia pondera fronte perrecata ferre* dixit Martialis; fronte quippe, non humeris ut bajulorum genus palangarii, memorati Nonio, qui fustibus onera portabant, ut hodieque faciunt. Sed istos [illegible] *contigeros* dixisse Paulinum eruditæ illius observationi addimus, Natali 7. Felicis. *J. F. Gronovius* in Observat Ecclesiast. c. 10 N. CCLXIV.

TACTIS *hoc* SOSPITE *fratre medullis*.) Correctio hæc ab amico Romano. Ante erat, *Tectis hoc sospite fratre medullis* Ita & MS. Consideratione sane dignum, an sit legendum, *Tectis Medullis*, ut hic, qui a Felice curatus est, hospes fuerit Paulini, e Medullis Galliæ populo? quos cur *Tectos* vocet, non video, nisi alludat ad Tectosages illis vicinos. *Ros*. N.CCLXV

E

IN POEMA XXI.

DEXTRAS DAMUS.) *Dextras dare, est fœdus inire*. Claudianus in Ruf. lib. 1. N. CCLXVI.

—— sociat perituro fœdere dextras.

Et lib. 2.

—— Trajicit tuas, Dux optime, dextras.

Veteres manum (ut Germani hodie solemus) dedisse invicem salutantes clarum ex hoc loco Paulini. Abeuntes nos solemus; faciebant itidem antiqui. V. Xenophon Cyri Pæd. lib 5.

Cum summa amicitia.

F Idem priscorum mos. Valerius Flaccus lib. 2.

Ut videt, ipse ultro primus procurrit ad undas,
Miraturque virus, dextraque amplexus & hærens
Incipit.

Barthius Adversar. Commentar. lib. 25. c. 8. & lib. 48. c 18

LABENTE *blandis classe securus vadis*.) Sic MS. Regius codex cum ed. Rosv. Ita emendavimus olim ex conjectura. Ante erat, *Lamonte*. Sumtum ex Virgilio 8. Æneid. N. CCLXVII.

Labi-

Et ejusdem ...

Nunc fletum tepidum calor exhalatus anhelat.

Statio Theb. 11.

Juppiter

Phlegra lassatus anhelat prælia.

Et Catilina Ciceroni dictus *anhelare scelus*. Idem Cicero in Arateis de Capricorno: C

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans.

Intra mare, & EXTER *maris*.) § Paulinus noster

N. CCLXXI. Jonam *exterum maris intra mare* eleganter dicit, eamdemque vocem usurpat in eodem carmine ad Cytherium v. 507.

Nunc ipse vobis exter, & vester manet,

Ibidem v. 816

Fuit exter Ægypti solo.

Et Natal. 8 S. Fel

—— *sed moribus exter.*

Item epist. 11. ad Severum n. 3.

exter fraternæ meis.

Eadem plane vox reperitur apud Tertullianum carmine de Jona & Ninive; sic enim de Jona loquitur: D

—— *Neque simplex aquis, maris intimus exter.*

Vel, ut placet Philippo Robetto,

—— *maris inter & exter.*

N. CCLXXII. FRATERNITAS) Fraternitatem hic intellige non unius, ut epist. 35 *Obsecro fraternitatem tuam*; sed plurium, hoc est fratrum cœtum, ut epist. 3. *Fraternitatemque monachum jeiunie facere dispendas.* Hieronymus ad Theophylum epist. 31. *Te universa fraternitas supplicitus salutat.* Idem est quod in calce epistolæ 32. *Fratres qui nobiscum in monasterio sunt, te salutant.* Duc.

N. CCLXXIII *Exigua* LARGUS.) Hic quoque locus emendationem ex conjectura admisit, cum ante esset *larges*, ut & sententia sit concinnior, & lex carminis sanctius observetur. Sensus est, si forte munus sit exiguum, affectus largitate compensatur ejus exilitas. Simile illud de vidua, Natali 6. E

Quam Deus e pretio mentis non munere cernens Duc.

N. CCLXXIV AVARA MENDICABULA.) Gyrovagos monachos egregie hic depingit Paulinus, qui monasteriis suis relictis, per diversas cellas, nescio qua pietatis vana specie, vagabantur, de quibus ita Regula S. Benedicti cap. 1. *Quartum genus est monachorum, quod nominatur gyrovagum: qui tota vita sua per diversorum cellas hospitantur, semper vagi, & numquam stabiles*, &c. Agunt de ejusmodi gyrovagis præterea Regula Magistri, c. 1. Petrus Damian lib. 5. epist. 9. S. Bernardus ep. 68. Odo Cluniac. lib. 1. Collat. c. 23. Statuta Hugonis Cluniac. pag. 1465. &c. *Carolus Cangius* in Glossar. Lat. tom. 2. pag. 683. n. 1.

N. CCLXXV. CENTUMCELLAS.) Ita MS. codex P. cum ante esset, *Centumcelas*.) Correctores fortasse typographici casum mutarunt, quod ignorarent usitatam auctoribus illius ævi locutionem, qui nonnumquam per quartum, nonnumquam per sextum casum nomina urbium indeclinabilia enuntiabant, ut viri docti nuper observarunt. Sic apud Frontinum *Colonia Veros, Colonia Gravisceas, Cassinas & Agonias*; & apud Vopiscum in Vita Probi: F *Copto præterea & Ptolemaide urbes, ereptas barbarico servitio*; & apud Frontinum rursus: *Puteolis colonia, Fundis oppidum*. Duc.

11. 14. *Per si comam nutriat*, ... Horatius simili locutione dixit lib. 2. Sat. 3.

—— *sapientem pascere barbam*. Duc.

Vide Not. CCXC.

POSTEA *fiat bustum*.) Emendandum videtur, *præda fiat bustum*; captus enim est Dalilæ dolis irretitus, unde idem Paulinus epist. 4. de Samsone: *Utinam tam prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem! Sed carnali victus illecebra, cum prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est*. Et paulo post: *Optemus hujus leonis præda fieri, ut simus præda leonis inimici*. Duc. N. CCLXXVIII.

Sis fortis anima mortificans ASINUM *suum*.) Asinum vocat suum corpus ad libidines suopte impetu pronum, ut apud S. Hieronymum Hilarion in ejus Vita: *Ego, inquit, aselle, faciam ut non calcitres, nec te hordeo alam, sed paleis; fame te conficiam & siti; gravi onere gravabo, per æstus indagabo & frigora, ut cibum potius quam lasciviam cogites*. Gregorius Nazianzenus Κατὰ σαρκὸς: N. CCLXXIX

Θὴρ αἰθόμεθ' ὕλης ἄγρους μαργαίνεις.

Bellua pugnaci prodita materia. Duc.

Consumat IGNES *criminum*.) Ita legit codex P. non *igne criminum*: quam lectionem ut vulgatæ præferamus, suadet idem Gregorius simili locutione utens, ubi de castigatione carnis agit: N. CCLXXX.

Ὄφρα κατασβέσσαιμι ἐμὴν φλόγα, ἠδὲ καθαίρω

Ῥύψαις παθέων ...

Ut sedare meum ardorem, atque abstergere possis

Sordes, affectus quos vobis iste ferax.

Idem hic noster Natali 7.

—— *Bellorum semper ignes*. Duc.

Ferrumque damni.) Ni fallor, antea textus metalepsi legetur, *Ferrique damnum nescias*. Haud aliter epistola 4. de Samsone ipse verba faciens, dixit: *Ne illa inimica novacula in caput nostrum ascendat, neque gratia spirituali tamquam illo Nazaræo crine dispoliet, qui quanto servantibus bene maneat, & exitio decerpatur incantis*. Duc. N. CCLXXXI

COSTA *fortis hæc tibi*.) Costam appellat uxorem Cytherii μετωνυμικῶς, eo quod primi hominis uxor ex ipsius costa procreata sit. Ita pro uxore costam dixit Gregorius Nazianz. Poemate 1. N CCLXXXII.

Περὶ τοῦ καθ' ἑαυτόν.

Καὶ μοναχὸ βιότοιο βίῳ μέλλοντος ...

Πλευρῆς ὁ χατέοντος ...

Cœlestis vitaque hujus, quæ conjuge expers

Ducitur, æterni referens præludia secli.

Nec costam quæris. —— Duc.

AGITATOR ISRAEL.) Deum vocat Israelis agitatorem, ut loquitur Eliseus, in cœlum rapto Elia 4. Regum 2. 12. *Pater, mi, currus Israel & auriga ejus*. & 4. Regum 13. 14. Joas Rex Israel moriente Eliseo. Græce est, Ἅρμα Ἰσραὴλ καὶ ἱππεὺς αὐτοῦ *Currus Israel & eques ejus*. Ambrosius tamen lib. de Nabuthe. cap. 15. sic extulit: *Pater agitator Israel, & eques ejus, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebat*. Agitatores enim dicebantur aurigæ qui in Ludis Circensibus cursus regebant, & quadrigas agitabant, L. ult. Cod. De Maleficis: *Si quisquam ex agitatoribus, id est, aurigis, contra* N. CCLXXXIII.

hoc

hoc ipso poemate paulo ante:

Ut corde puro cælitis prudentia
Potum pudicus hauriat.

Et infra Natali. 9.

Qui cœlitis fontes paradisi cælitis horto.

Item.

Namque & Apostolici cineres sub cælite mensa.

Tale illud Ovidii 1. Fastos.

Cælitibus regnis a Jove pulsus erat.

Cælestes vice versa pro *cælitibus* dixit Q. Catulus apud Ciceronem. 1. de Natura Deorum,

Pace mihi liceat cælestes dicere vestra. Duc.

N. CCLXXXVI. EXPLICANT INSTAR CRUCIS] Quod hic ait Paulinus, alites instar Crucis explicare suspensa pennis corpora, expressit etiam Auctor Commentar. in Marcum apud Hieronymum cap. 11. *Aves quando volant ad æthera, formam Crucis assumunt.* Minutius Felix in Octavio: *Signum Crucis visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur.* Idem de Cruce Tertullianus Apologet. cap. 16. Justinus in Dialogo cum Tryphone. *Duc.*

N. CCLXXXVII. *Sic iste* PULLUS.) Proverbior. v. 18. *Cerva carissima, & gratissimus hinnulus.* Græcus textus, quem expressit Paulinus, sic habet: Ἔλαφος φιλίας, καὶ πῶλος τῶν χαρίτων, ὁμιλείτω σοι, *Cerva amicitiæ, & pullus gratiarum tuarum conversetur tecum.* Ambrosius 3. Officior. cap. 1. & Hieronymus Homil. 3. in Cantic. apud Origenem: *Cervus amicitiæ, & pullus gratiarum confabuletur tecum.* illud σοὶ omittitur, ut hoc loco, in editione Romana. Vatablus: *Cerva amorum, & caprea gratiæ, hoc est, uxor, quæ est velut cerva gratissima.* Ambrosius rursus lib. 1. de Jacob & Vita beata, c. 7. *Præstantissimo autem inhæreat, sicut scriptum est: Cervus amicitiæ, & pullus equi gratiarum conversetur tecum.* Glossarium: Πῶλος, *equuleus, pullus.* At dictio quidem Græca πῶλος, asini, equi, vel elephantis pullum significat, & aliorum quadrupedum; sed si Hebrææ linguæ sequamur proprietatem, & istius loci sententiam, pullus capræ designari videtur, non equi. Dictio quoque Latina *pullus*, quamvis & de aquilis & aliis avibus usurpetur, hoc tamen in Proverbiorum loco de pullis avium non potest intelligi, cum Græca vox πῶλος, quam exprimunt Latini interpretes, avibus non conveniat, ut Latina quadrupedibus & avibus. *Duc.*

teremia. Martyrologium Romanum 4. Augusti: *in Perside sanctorum Martyrum Iæ & sociarum, quæ cum novem millibus Christianis captivis sub Sapore diversis pœnis afflictæ martyrium subierunt.* Hujus nomine templum vetustate pene collapsum restituit Justinianus. Procop. lib. 1. ædif. Justiniani. Remansit hoc nomen apud nostrates, *Ida, Iye, Iyken.* Fridericus Lindabrochius varia doctus ad Adelphos Terentii pro *Iam* citat *Titiam*, nescio an ex MS. Schottus noster *Æliam* divinabat. *Rosv.* N.CCXC.

PASTIS *cumulatum crinibus.*) Sic editio Schot. ex MS. codice. Ed. Rosv. *passis*, mendose. Non accumulant caput *passi*, hoc est soluti & passim diti, crines. Scribendum autem *pastis* ex Virgilio, ut annotavit Ducæus ad illud 13. (nunc 21. v. 536.)

Sanctumque Christo Nazaræus verticem
Pastis adornet crinibus.

Ubi pariter inoleverat *passis*. Ambrosius de Jejunio cap. 7. *Ita ut eorum nullus capillus capitis exureretur, quia illam quoque comam paverant.* Et in Hegesippo lib. 4. *Finem corporis sexum dissolvere, pascere comam, vultum dealbare.* Prudentius Peristeph. 1. *Jugibus longum catenis an capillum paverint.* I. F. *Gronovius* in Observat. Ecclesiast. Scriptor. c. 10.

Vide N. CCLXXVII.

MEMOR.) Nunc *Memor*, nunc *Memorius*, dicitur. Ad Memorium episcopum exstat epistola 131. Augustini, ubi & Juliani meminit. Ejusdem etiam mentionem facit lib. 1. contra Julianum cap. 4. *Ego certe beatæ memoriæ Memoris patris tui non immemor, qui mecum non parvam inierat amicitiam colloquio litterarum, teque ipsum mihi carissimum fecerat.* Rosv. N.CCXCI.

ÆMILIUS.) Meminit hisce temporibus Æmilii episcopi Palladius in Dialogo, agens de legatione ex Romano Concilio Constantinopolim: *Acceptis sancti viri Æmilius & Gaudentius episcopi, una cum Valentiniano Bonifacioque presbyteris, Imperatoris Honorii, & Papæ Innocentii, & Italiæ episcoporum Chromatii Aquileiensis, & Venerii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, una & Commonitorio Concilii totius Occidentis, conditionibus publicis Constantinopolim contendere.* Metaphrastes *Æmilium* hunc vocat Beneventanum episcopum. Vide Baronium tomo 5. anno Christi 405. *Rosv.* N.CCXCII

Suni sceleraci hominis vita certissima testis. Duc.

IN POEMA XXIV.

N. CCXCV *SIc aque* DIVINA.) Baronius tomo 1. anno Christi 58. num. 42. postquam egisset de tribus Festis Christi, Nativitatis, Epiphaniorum, & Ascensionis, quæ creduntur ab apostolis instituta, quod ejus institutionis nulla reperiatur memoria, sicut aliorum festorum, citat Paulini carmina, quibus videtur insinuare hæc divinitus instituta; quod in hunc sensum accipiendum docet Baronius: Deus qui in Decalogo Legem præscriptam dedit, qua festos dies juberet coli, eosque illos esse postea declaravit, quibus maxima quædam ipse contulisset in Hebræum populum beneficia; quæ ne memoria exciderent, multis aliis monumentis in mentibus voluit esse fixa: cum vero postea longe majora per Filium suum in hunc mundum missum, universo humano generi elargitus est dona, & immensa addidit beneficia; cur non videretur ab eo pariter esse statutum, ut eorum memoria æque solemniter celebritate anniversaria coleretur? Neminem enim hæc adeo perspicua negaturum putamus, nisi qui omnia penitus a Deo inditæ humanæ rationis est expers: cum præsertim, ut pluribus dictum est, illa priora, horum quæ postea contigerunt, typum gererent; sicque ea etiam ratione, illa fore legitima sempiterna, prædicta essent; quod licet typice aliquando & ad tempus illa, postea vero secundum veritatem forent ab omnibus perpetuo celebranda. *Rosv.*

N. CCXCVI. *Grande* SACRAMENTUM.) *Sacramentum dupliciter dicitur;* (inquit Hugo a S. Victore lib. 2. Speculi Eccl. c. 12.) *aliquando enim sacramentum dicitur sacræ rei signum, sicut in baptismo exterior ablutio, quæ interiorem significat emundationem. Aliquando dicitur sacramentum, quasi sacrum secretum, sed sacramentum Incarnationis, & hujusmodi.* Postremo sensu collatio I. Carthagin. c. 5. *Incarnationis Dominicæ sacramentum.* Concilium Carthaginense an. 525. *Intimamus Resurrectionis Dominicæ sacramentum 7. Iduum Aprilium adfuturum fore.* Sic *Crucis; Resurrectionis, & Ascensionis sacramenta* dixit S. Hieronymus epist. 48. ad Sabinianum diaconum. *Sacramentum symboli, sacramentum resurrectionis ex mortuis,* Ruffinus lib. 1. in eumdem Hieronymum, & in præfatione ad Origenem περὶ ἀρχῶν. *Sacramentum Natalis Domini.* S. Gregorius M. in Sacramentario p. 6. Vide S. Augustinum epist. 118. ad Januarium. *Cangius* in Glossar. Lat. tom. 3. p. 659. & 603.

N. CCXCVII. *Verba suis* ALIENA LOQUENS.) Insinuat unum eumdemque loquentem uno idiomate, a diversis intellectum, atque si singulorum idiomate loqueretur; de qua re varia Patrum sententia. Vide Baronium tomo 1. anno Christi 34. num. 242. *Rosv.*

tantus Propheta, Sacerdotes, ac Reges. Duc. N. CCCI.

O mihi fulminea CHERUBIM.) Isaiæ 6. v. 6. habetur *Seraphim.* Quare videtur μνημονικὸν ἁμάρτημα. *Rosv.* N. CCCII.

Conceptosque Deo NOTAT INTUS *Ecclesia fetus.*) Intelligit sacramentum confirmationis, cum exterius frons signatur, & intus anima notatur. Quod cape de charactere Confirmationis; jam enim præcesserat de Baptismate, cum ait:

Sic animat steriles in nomine gratia trino
Inacuat.

Sic & Prudentius Hymno ante somnum:

Cultor Dei, memento,
Te fontis & lavacri
Rorem subisse sanctum,
Te Chrismate innotatum.

Theodoretus in cap. 1. Cant. *Qui initiantur Baptismo, post satanæ abnegationem & confessionem fidei, veluti signo et nota regia, spiritualis unguenti chrismate inuncti, sub eo velut specie unguenti, invisibilem sanctissimi Spiritus gratiam percipiunt.* Rosv.

N. CCCIII. *Hinc sterilis peperit* SEPTEM.) Desumtum ex 1 Reg. 2. v. 5. ubi Vulgatus *plurimos* habet, Hebræi & LXX. *septem.* Rosv.

N. CCCIV. *Fulgentis* SOLII *pro limine.*) *Solium*, limen: maxime *limen confessionis*, ad quod subsistebant qui pietatis ergo Sanctorum sepulcra visitabant, quod eodem Græcia nuperis: nam ipsa sacraria sola presbyteris patebant. Sidonius lib. 4. epist. 18.

Sit & directis solium Felicis honorans.
Cangius Glossar. Lat. to. 3. pag. 895.

Vide Not. XXXIX.

N. CCCV. *Ecce videt* QUANTUS SPLENDOR.) Luminarium & cereorum usus in Ecclesia fat antiquus est; Lampades quoque ac lychnuchi orbiculares, & in modum coronæ effecti circuli complures a laquearibus pendebant, gradatimque sibimet impositi, ita ut infimus major esset medio, & medius supremo, singulique lampadibus vitreis adornati, cujusmodi eleganter describuntur a Paulino Natal. 7. *Cangius* in Constantinop. Christ. pag. 39.

N. CCCVI. CAMERA CRISPANTE LACUNARI.) Sidonius lib. 2. epist. 10. de Ecclesia Lugduni ædificata a Patiente episcopo:

Intus lux micat, atque bracteatum
Sol sic sollicitatur ad lacunar,
Fulvo ut concolor erret in metallo:
Distinctum vario nitore marmor
Percurrit cameram, solum, fenestras,
Ac sub versicoloribus figuris
Vernans herbida crusta sapphiratos
Flectit per prasinum vitrum lapillos.
Huic est porticus. Rosv.

N. CCCVII. METALLO.) Id est, columnis marmoreis. Metallum dicitur quævis materia, quæ effoditur ex terræ visceribus. Sic lapis aliatus metallum dicitur. Pontificale MS. Bertinianum in Ordine consecrandi templa, ubi de ta-

... Thomas vocet cum dicitur, Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος. *Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus*. *Ut enim Cephas interpretatur Petrum, sic & Thomas dicitur, hoc est, si interpreteris, sonat Didymus*. Leontius observat Evangelistam nullius nomen Apostoli interpretatum esse nisi Thomæ; Euthymius appellatum eum fuisse Thomam, quod cum fratre altero natus esset. Id tamen necesse non esse recte admonet Maldonatus noster, cum potuerit esse usitatum in ejus familia, ut cognomen Gemini in gentibus Romanis Rubellia & Fusia; quo pacto etiam Spurii & Fusci apud eosdem Romanos dicebantur, licet nec colore fusci, neque natalibus spurii essent. Ita demum Johan. 5. 2. *Piscina quæ cognominatur Bethesda*. Κολυμβήθρα ἡ ἐπιλεγομένη ἑβραϊστί. hoc est, *quæ vocatur Bethesda*; & Roman. 11. 17. Σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ. *Tu Judæus cognominaris*. Vertit interpres Vulgatus, *Judæus appellaris*. Duc.

D

N. CCCIX. CHALCIDICIS.) *Chalcidicum* hic est, *Chalcedonium*, ne quid erres. Chalcedone enim in Bithynia passa Euphemia, non Chalcide in Eubœa. Testatur quidem Stephanus, a Chalcide apud Græcos formari Chalcidicum, uti a Chalcedone Chalcedonium; Paulinus tamen a Chalcide fluvio, qui Chalcedoni nomen fecit, teste eodem Stephano, formavit Chalcidicum. Ita & Sidonius carmine 2. in Panegyrico Anthemii, agens de Byzantio, cui Eurus a proxima Chalcedone spirat:

Proxima Chalcidici sensim tuba temperat Euri.

Ita & alii Latini Scriptores, uti Hieronymus interpres Eusebii in Chronico, & Cassiodorus in Fastis Apollonium Stoicum vocat *Chalcedicum*, quem Capitolinus in Marco & Eutropius lib. 8. vocant *Chalcedonium*.

E

Sirmondus noster ad Sidonii Panegyricum monet scribendum *Calchidicum*, non *Chalcidicum*; idque firmari vult ex vetustissimis exemplaribus synodi œcumenicæ, in quibus non *Chalcedonensis*, sed *Calchedonensis* nuncupatur; item ex veteribus nummis, qui numquam aliter repræsentent. Sed receptam hactenus scriptionem tuentur omnes Scriptores antiqui, & diserte Stephanus in Καρχηδών. Nec movere multum debent vetusta exemplaria, cum certo constat, plerasque nomina, quæ *h* adjunctum habent, diversimode scribi, & *h* sæpe transponi. Sic invenias etiam in vetustissimis exemplaribus *Chartaga* pro *Carthaga*, item *Phyton* pro *Python*, sic & *Cherintus* pro *Cerinthus*, itidem *cheruci* pro *cerruchi*. A nummis quoque nullum certum argumentum hic sumi potest, cum & in iis variatum sit. In Thesauro rei antiquariæ Huberti Goltzii, in nummo Sabinæ Tranquillinæ habes ΧΑΛΚΗΔΟΝΙΩΝ; in alio nummo, ΧΑΛΚΕΔΟΝΩΝ; in nummo Anniæ Faustinæ, ΚΑΛΚΗΔΟΝΩΝ. In Græcis ejusdem Goltzii exstat in duobus numismatibus, ΧΑΛΚΗΔΟΝΩΝ. *Rosweyd.*

F

N. CCCX. *Corpora transfixos* TRABALIBUS *inclita clavis*.] *Par. III.*

pro ipsa prima ædis portico, atque adeo ipsis foribus, intelligi debere contendunt, in quibus subsistebant peregrinantes, cum eo prosequerentur cultu ipsos Martyres, ut & ipsam ædem sacram subire vererentur, & se indignos censerent. Paulinus Natal. 6. v. 462. & 444.

——— *mediis in liminibus stans*
Vota refert.

Sed & interdum ipsos postes osculabantur: unde apud Crysostomum homil. in epist. ad Corinth. πρόθυρα τῶν ναῶν φιλεῖν, Atarorem lib. 2. Histor. sacr. & Paulinum Nat. 6. *oscula figere postibus*, Prudentium hymn. 2. & 11 *Apostolorum & Martyrum exosculari limina*; denique apud Gregorium Turon. lib. 4. de Mirac. S. Martini cap. 14 *limina S. Martini osculari*. Paulinus loco laudato:

D

Sternitur ante fores ———
Fusus humi. Cangius in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 64. & 65.

MENSA *Petri recipit, quod Petri dogma refutat?*) Ita conjiciebat legendum Cauchius. Ante erat, *Mensque Petri*. Intelligit per *mensam* altare, ut & sequenti versu: N. CCCXIII.

Unus ubique calix Domini, & cibus unus, & una
Mensa, domusque Dei.

Dionysius Areopagita Hierarch. Eccl. cap. 2. Τὴν ἱερὰν ἀσπασάμενος τράπεζαν, *Post deosculationem sacræ mensæ*, id est, altaris. Solebant enim olim altaria martyrum corporibus imponi vel apponi. Prudentius hymno 11. περὶ στεφάνων, de sepulcro & altari S. Hippolyti:

Talibus Hyppoliti corpus mandatur opertis,
Propter ubi apposita est ara dicata Deo.
E
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris apposita.

Hieronymus adversus Vigilantium cap. 3. *Male facit ergo Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri & Pauli, secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria?* Quamquam *Mensque Petri* retineri poterat, ut intelligat mentem seu animam Petri non recipere seu admittere has comessationes, quas doctrina sua damnavit. *Ros.*

De eodem abusu Augustinus presbyter Alypio Thagastensi episcopo scripsit anno 395 epistulam quæ in nova S. Augustini editione primum prodiit n. XXIX. narrans quibus adhortationibus demum obtinuerit ut Hipponenses catholici abhorrerent a luxuriosis conviviis, quæ in Sanctorum natalitiis apud Africanas ecclesias celebrare mos erat. Exstat Hipponensis concilii anno 393 celebrati canon concilio III. Carthaginensi insertus, *Ut nulli*

F

episcopi vel clerici in ecclesia conviventur .... Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur: qui canon, procurante haud dubie Augustino tunc presbytero, editus fuit. Quippe Aurelium Carthaginensem paulo ante contestatus erat in epistola 22 ut viis omnibus occurreret huic malo per totam Africam dudum

syrum . . . religiosi convivium solemnitatem celebrent . . . *ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant.* Sed Augustinus S. Ambrosium laudat in lib. 6. Confessionum c. 2. quod Mediolani cibos ad Sanctorum memorias afferri vetuerit, *ut ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa quasi parentalia superstitioni Gentilium essent simillima.* RR PP. Benedictini.

Vide Ambrosium de Elia & Jejunio c. 17. & Augustinum serm. de diversis 5. & 101.

N. CCCXIV. AQUÆ CÆCATOR AMALEC.) Attingit historiam, quæ narratur Genes. 26. 14. *Invidentes Palæstini, omnes puteos, quos foderant servi patris illius Abraham illo tempore, obstruxerunt, implentes humo.* LXX. dixerunt, ἐνέφραξαν αὐτούς. Excæcandi verbo usus est Paulinus, ut apud Græcos dicitur τυφλὴ πίδαξ, fons non apparens; τυφλώττοντα ὕδατα, quæ fiunt τυφλά, & obscurantur, seu inarescunt, vel alios sub terra meatus quærunt. Ovidius 4. de Pont. eleg. 2.

Scilicet ut limus venas excæcat in undis.

Sed ejusmodi puteum esse injuriam Isaac, dicit Scriptura, cum diversaretur apud Abimelech Regem Palæstinorum in Geraris, non ab Amalecitis vexatum, qui procul a Philisthæorum finibus habitabant. Nam ut auctor est Josephus lib. 3. Antiq. cap. 2. Οἱ τὴν Γοβολίτιν καὶ τὴν Πέτραν κατοικοῦντες καλοῦνται Ἀμαληκῖται. *Qui Gobolitidem regionem & urbem Petram incolunt, vocantur Amalecitæ.* Itaque Arabiæ Petrææ sive Idumææ inferioris incolæ erant Amalecitæ. Unde Hieron. in Tradit. Hebraic. 2. Reg. *Amalecites & Idumæus unum est.* Duc.

IN POEMA XXV.

N. CCCXV. ISTIC PORTICIBUS *late circumdata longis.*) Harum porticuum intercolumnia ut plurimum cancellis ac pluteis munita erant, quibus incumbere licebat, & in atrium prospicere. Paulinus:

Sed circumjectis in porticibus spatiari, &c.

Romani vero ejusmodi atria *paradisos* vocabant, Galli, *parvis*. Ita passim Scriptores vocem hanc usurpant a Græco παράδεισος desumtam, estque locus septus porticibus in quibus deambulationes fiunt. *Cangius* in Constantinop. Christ. pag. 20.

N. CCCXVI. IMILUVIO.) Ita reposuerat Canclius in margine sui libri, nescio an ex conjectura, an ex libro impresso. Ante erat, *in cliae*, quod malim retinere, donec quid certius constet fide MSS. *Rosa.*

Vide Not. CLXVII.

N. CCCXVII. TRINAQUE *tunc illis currentibus* OSTIA *pandunt.*) A navi in bema aditus patebat per tres portas quæ in cancellis aperiebantur, mediam ingentem vel majorem, alias minores magnitudinis ad utrumque latus. Ejusmodi bematis portas ἁγίας θύρας Scriptores Græci pas-

sim . . . . Hispani hodie *astillas* vocant, quæ Græci κάρφη. Aliis Auctoribus dicitur *assula*, forte ab absiliendo, dum materia ceditur. Plinius lib. 16. cap. 11. *Flos eradus resina, cum multa assula tenui brevique avulsus, conciditur ad cribri minuta.* Idem lib. 20. cap. 2. *Alii succidam, assulis tæda subjectis, & subinde interstratis, olea aspersam accendunt.* Vitruvius lib. 7. cap. 6. *Cæmenta marmorea sive assulæ dicuntur, quæ marmorarii ex operibus dejiciunt.* Festus: *Fomites sunt assulæ, ex arboribus, dum cæduntur, excussæ:* quæ pene exscribit Isidorus supra: unde apparet olim apud Festum *astulæ* lectum pro *assulæ*. Ab *assula* Plinio lib. 22. cap. 22. *assulose* formatur: *Calamus melior, qui minus fragilis, & qui assulose potius quam raphani modo frangitur.* Plautus Captivis & Menæchmis *assulatim*, item Nævio. Vide Nonium. *Rosw.*

Infra CELLA *procul*, &c.) Quid fuerit *concha* inter eruditos omnino non constat. Concha bematis, seu partis illius templi in qua sacra peraguntur pars præcipua fuit. Ex ichnographiis aliquot a Goaro exhibitis pag. 13. 26. 27. videre est in ea parte in qua stat, vel statuitur altare, recessus aliquot in modum hemicylindri superne (ut par est credere) in conchæ speciem clausi. Concha autem pleraque in ecclesiis ita porro effecta erat, ut etsi unica superne appareret, trinos tamen recessus operiret, ac proinde triplicem concham efficeret, ut observat Silentiarius part. 2. versu 272. ubi satis ostendit inferne, seu sub conchæ volutatione tres conchas contineri quæ unica sphæræ quarta parte continentur ac conteguntur. Trinos istos recessus belle descripsit Paulinus Natal. 10. N. CCCXX.

Est etiam, &c.

& epist. 32. ad Severum:

Prospectus vero basilicæ . . . receptat orantes.

Triplicem igitur recessum habet concha sub eadem concameratione, majorem & medium, in quo erat sacra mensa, & sacerdotum sedes, seu synthronus: Duos præterea alios minores, alterum ad dexteram seu septentrionem, quem prothesin vocabant; alterum ad sinistram seu meridiem, diaconicum appellatum. Enimvero ab hac triplici concha *trichoram apsidem* apud Paulinum dictam vult Salmasius. *Cangius* in Constantinop. Christ. lib. 3. pag. 44.

Vide Not. CL. & CLIX.

Stellato fixus THOLO.) *Tholus* est testudo orbicularis, in sphæræ modum compacta. Hanc vulgo θόλον vocant Græci Scriptores. Est autem θόλος apud Isidorum & Papiam, *eminens rotunditas & fastigium templi*. Ugutioni autem proprie *tholus*, *est velut scutum breve, quod in medio tecti est, in quo trabes coeunt.* A quibusdam etiam vocatur *trullus*. *Cangius* in Constantinop. Christ. pag. 29. N. CCCXXI.

Tunc quoque cum datur, &c.) Egregie Paulinus materialem templi structuram incipit transferre ad spiritalia templi structuram & ornatum; quo illi prævenerat Panegyristes quidam oratione sua, quam habuit in dedicatione templi Tyri, a Paulino ejus urbis episcopo N. CCCXXII.

non

cissim ab eo pascuntur. Duc.

IN POEMA XXVI.

N. CCCXXIV ANTIOCHIA & OSTIA LUCAM.) Mirum a Paulino asseri Lucae reliquias servari Antiochiae & Ostiae, cum Martyrologium Romanum 9. Maii dicat ejus reliquias translatas ex Achaia Constantinopolim, quod & aliunde sequenti notatione docetur: & 18. Octobris in eodem Martyrologio ossa S. Lucae dicantur Constantinopoli translata Patavium. Nisi tantum velit Antiochiam & Ostiam, Lucam Evangelii proseminatorem habuisse egregium: fors & reliquias aliquas ejus aliunde expetierint. Gregorius quoque papa, cum diaconus Constantinopoli legatum ageret, impetravit a Tiberio Imp. brachium S. Lucae. Baron. an. 586. *Rosweyd.*

N. CCCXXV. *Nam* CONSTANTINUS, &c.) Quod hic Paulinus habet de reliquiis Andreae & Timothei Constantinopolim translatis a Constantino, habes etiam apud Hieronymum adversus Vigilantium, ubi & Lucam jungit: *Sacrilegus fuit Constantinus Imperator, qui sanctas reliquias Andreae & Lucae & Timothei transtulit Constantinopolim?* Mirum tamen & Hieronymum ipsum & alios omnes auctores translationem harum reliquiarum Constantio assignare. Hieronymus additione ad Chronicon Eusebii anno 19. Constantii: *Reliquiae apostoli Timothei Constantinopolim invectae*. Idem anno 20 ejusdem Imp. *Constantio Romam ingresso, ossa Andreae apostoli, & Lucae evangelistae a Constantinopolitanis miro favore suscepta*. Eo anno ponunt hanc translationem vetustissimi MSS. etiam Amandinus, litteris capitalibus scriptus, non 21. uti expressit Scaliger. Ita idem Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis in Luca: *Sepultus est Constantinopoli, ad quam urbem vigesimo Constantini anno ossa ejus cum reliquiis Andreae apostoli translata sunt de Achaia*. Ado in libello Festivitatum Apostolorum, 24. Januarii, postquam de Timothei Natali egit: *Cujus corpus cum reliquiis B. Andreae & Lucae, 20. Constantii anno Constantinopolim translatum est*. Ad Constantium quoque harum translationem referunt Menaea 30. Novembris in Andrea, & 18. Octobris in Luca. An Constantinus animo destinarat facere, quod postea filius ejus Constantius perfecit? Certe in eum finem Apostolorum ecclesiam aedificaret. Socrates lib. 1. cap. 26. Ἀποτίθεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπωνύμῳ τῶν Ἀποστόλων, ἐφ᾽ ᾧ δὲ αὐτὴν πεποίηκεν, ὅπως ἂν οἱ βασιλεῖς τε καὶ ἱερεῖς, τῶν Ἀποστόλων λειψάνων μὴ ἀπολιμπάνωνται. *In ecclesia Apostolorum reponitur Constantinus: quam quidem ecclesiam ob eam ipsam causam Constantinus aedificaverat, ne Imperatores & sacerdotes Apostolorum reliquiis aliquando destituerentur*. Vide Baronium ad Martyrologium Romanum 9. Maii. *Ros.*

C *Marcus quidem & Colarbasus, novam haeresim ex Graecorum Alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri; immo totam plenitudinem & perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam; propter hanc enim causam Christum dixisse, Ego sum α & ω.* Hinc in nummo Basilidianorum apud Ducem Arschotanum, *Alpharto*, quod est α & ω. Nam ω olim Ionice etiam per ο scriptum, ut patet apud Scal. p. 103. Animadv. in Graeca Eusebiani Chronici. *Ros.*

Vexillumque crucis SUPER *omnia* SIDERA *fixit*.) Mirum quomodo vexillum Crucis super omnia sidera fixum sit. Appariturum in caelo signum Crucis in die judicii, asserunt plerique Patres ex Matth. 24. *Tunc parebit signum filii hominis in caelo*. Sed hoc signum an ex aere formandum sit, an vero sit ipsa Crux futura in qua Christus pependit, dubium est. Pro posteriore sententia D videtur S. Paulinus facere; cui consonat Chrysostomus homilia de Cruce & Latrone. Βούλει μαθεῖν πῶς καὶ βασιλείας σύμβολον ὁ σταυρός, καὶ πῶς σεμνὸν τὸ πρᾶγμά ἐστιν; οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ᾽ ἀνήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανόν. πόθεν δῆλον τοῦτο; μετ᾽ αὐτοῦ μέλλει ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ καὶ ἐνδόξῳ παρουσίᾳ. *Vis discere quomodo Crux sit regni nota & symbolum, & quam inclita res sit? Non reliquit solam in terra, sed duxit eam in caelum. Unde hoc liquet? Cum ipsa ventura est in secundo ejus & glorioso adventu*. Gretzerus noster libro 2. de Cruce cap. 92. censet Chrysostomum, quod aliquando futurum est, tamquam ad jam factum respexisse. Sane cum Chrysostomus & Paulinus aliis locis Crucis in terra existentis meminerint, omnino dicendum, ex ejus Paulinique sententia factum dici, quod jam ab aeterno destinatum erat; vel certe novo miraculo E replicatio Crucis admittenda esset. Apparituram in caelo, ut dixi, in die judicii, Crucem ipsam Christi testantur multi. Sibylla l. 6. Oraculorum.

> Ὦ ξύλον, ὦ μακαριστὸν, ἐφ᾽ ᾧ Θεὸς ἐξετανύσθη,
> Οὐχ ἕξει σε χθὼν, ἀλλ᾽ οὐρανὸν οἶκον ἐπόψει,
> Ἡνίκα ἀστράψῃ τὸ νέον Θεοῦ ἔμπυρον ὄμμα.
> *O lignum felix, in quo Deus ipse pependit,*
> *Nec te terra capit, sed caeli tecta videbis,*
> *Cum renovata Dei facies ignita micabit.*

Ephraem serm. de Cruce: Αὐτὸς (σταυρὸς) πάλιν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ πρῶτος μέλλει ἀναφαίνεσθαι, ὡς τίμιον καὶ σεβάσμιον, καὶ ἅγιον σκῆπτρον τοῦ βασιλέως Χριστοῦ κατὰ τὸν λόγον τοῦ Δεσπότου εἰπόντος, Ὅτι φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. *Haec Crux rursus in secundo adventu Domini prima in caelo apparebit, tamquam pretiosum, & venerabile, &* F *sanctum Regis Christi sceptrum, secundum verbum Domini dicentis: Et apparebit signum Filii hominis in caelo*. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 13 videtur ejusdem sententiae. Nam cum Hierosolymis catechesim suam haberet in praesentia Crucis seu trophaei Jesu salutaris, ait: Τοῦτο μετὰ τοῦ Ἰησοῦ φανήσεται πάλιν ἐξ οὐρανοῦ. προηγήσεται γὰρ τοῦ βασιλέως τὸ τρόπαιον. *Hoc cum Jesu apparebit rursus in caelo; praecedet enim Regis trophaeum*. Cujus sententiae ob locum Chryso-

stomi

nis S. Crucis, præclara Crucis elogia, ubi Crux ...tatur, adoratur: Χαῖρε ὁ ζωηφόρος σταυρὸς, τῆς εὐσεβείας τὸ ἀήττητον τρόπαιον, ἡ θύρα τοῦ παραδείσου, ὁ τῶν πιστῶν στηριγμός. *Salve Crux vitam ferens, pietatis insuperabile trophæum, janua paradisi, fidelium fulcrum* Quomodo autem hæ locutiones accipiendæ sint, docet Augustinus Tract. 2. in Johan. *Dicimus quidem lignum vitam, sed secundum intellectum lignum Crucis unde accepimus vitam.* Tropice nimirum vel relative hæc intelligenda monent Scholastici. *Rosv.*

IN POEMA XXVIII.

N. CCC-XXIX. DE GOTHORUM, &c.) Dungalus hunc Natalem cum ea inscriptione citat. Contigit hæc cœlitus immissa victoria anno Christi 406. Innocentii Papæ 5. Arcadii & Honorii Impp. 12. cum Rhadagaisus Gothorum Rex cum ducentis millibus suorum totam Italiam inundavit, uti habet Marcellinus in Chronico. Sed divinitus territus, sine prælio victus vinctusque est, ita ut vilissimarum pecudum modo captivi Gothi venderentur, uti refert Orosius lib. 7. cap. 37. Meminit ejusdem victoriæ Augustinus de Civit. Dei, lib. 5. c. 23. & Serm. 29. in Lucam. *Rosv.*

IN POEMA XXXII.

N. CCC-XXX. UT *rudis ille annis, & novus* IRET *aquis.*) Ire ex eruditione seculari *mori* significat. Papinius Silvarum lib. 2. 2. Epiced. Glauciæ, & Statius,

—— Ibimus omnes.

Ibimus; immensis urnam quatit Æacus umbris.

Barthius Adversar. Commentar. lib. 13. c. 14. & lib. 43. c. 3.

N. CCC-XXXI. *Later obisse* .... SECLO.) *Seclum* Christianis non certum semper annorum numerum, sed vitæ alicujus etiam spatium, designat. Omnia vero eximia sunt, & poterat locus sic distingui: *Later obisse, brevi functum mortalia, seclo.*

Seclo obisse later, quia vivat jam in cœlo. *Barthius* Adversar. Commentar lib. 13. cap 14.

N. CCC-XXXII. *Fungi mortalia, & Perfrui*) cum casu non vulgari. Prius Lucretianum est, *mala fungi* lib 3.

Et mala multa animus contagine fungitur ejus.

Alterum in Lucani fragmento a Lutacio citato:

Thebais Alcmena quam cum frueretur olympi.

Rector.

Barthius Adversar. Commentar. lib. 13. c. 14.

N. CCC-XXXIII. CUNCTA *gerens hominem.*) Est Græcismus, & Virgilio debitus, *cuncta*, *quo ad cuncta*. Ipse Paulinus noster v. 83. hujus panegyrici:

Paruit ille libens, Deus OMNIA cum Patre consors.

In eodem Panegyrico v. 351. pro

Præscribens veteri finem legemque fidei,

reposuerunt,

Præscribens veteri fidei legemque modumque.

C Familiare est Paulino & vetustissimis Christianis poetis *fidei* mediam producere. Id quidam non intelligentes sæpe locos immutarunt temere, & corruperunt contra fidem MSS codicum: quod inter opera Paulini nostri quamplurimis in locis factum est; nam in ode ad Nicetam ubi in optimis exemplaribus MSS. Reg. & Germ. est v. 50.

Orbe cum sancta pia pars fidei;

in quibusdam editis repositum:

Orbe cum felix fidei pia pars

Natal. 4. S. Felicis v. 67. in MSS. duobus codicibus Germ. & in edit. Rosv. legitur,

Prodidit, ut nobis esset pia vena fidei:

pro quo Badius, Gravius, Grinæus & Poelmannus reposuerunt,

Prodidit, ut fidei nobis esset pia vena;

D Et versu 127.

fidei quoque solus,

pro *solusque fidei*, ut præferunt MSS. duo codices Germ. & ed. Rosv.

Item v. 129. pro,

tantum quia causa fidei,

reposuerunt,

fidei tantum quia causa.

Natal. 5. v. 45.

firmabat amore fidei,

in MSS. 2. Germ. & ed. Rosv. pro quo Badius & Gravius substituerunt,

fidei firmabat amore.

Simile exemplum citat Beda ex eodem Paulino:

Discutiebat ovans galea scutoque fidei. v. 125.

E Qui versus sic legitur Natal. 5. S. Felicis in MSS. duobus codd. Germ. & in edd. Rosv. & Schot. in marg. In aliis corruptus est, ubi sic habetur:

Discutiebat ovans galea fidei quoque scuto.

Item Natal. 8. S. Fel. v. 166.

—— virtute fidei

Fortior Ezechias.

Sic enim legitur in MS. Germ. codice & editis Grin. Rosv. & Schot. in marg. Alii immutarunt,

—— fideique vigore

Fortior Ezechias,

Et versu 285. pro

—— simul atque fidei,

Badius, Gravius, & Schottus reposuere,

—— fideique probata.

F Sed & in carmine 6. de laudibus S. Johannis Baptistæ v. 143. mediam syllabam producit Paulinus in voce *fidei*:

Auscultat nato genitrix, vir tanta fidei.

Certe tot exempla ostendunt ipsis poetis hoc fuisse peculiare; quod etiam obiter attigit Fabricius in Commentario suo ad poetas Christianos.

Cernite nulla suis emergere semina campis N. CCC-XXXV.
Ni prius intereant sabe soluta putri.) Restau-

N. CCC-XXXVII. *Semper in* ABRAHAM.) Ita veram lectionem repræsentat vetus liber; cum ante esset, *Abrahamo*. Haud aliter Natali 12.

Quos pius Abraham, sator Isac, lenis Jacob.

& Natali 10.

Sit pater Abraham Domini præcepta secutus.

Sidonius Apollin. lib. 7. epistol. 7.

Abraham, sanctis merito sociande patronis.

& rursus:

Abraham jam te comperegrinus habet. Duc.

N. CCC-XXXVIII. *Et erit* VERMIBUS ESCA *fuit.*) Vermium in inferno futurorum mentio Isaiæ 66. v. 24. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Ecclesiastici 7. v. 19. *Vindicta carnis impii, ignis & vermis.* Judith cap. 16. v. 21. *Dabit enim ignem & vermes in carnes eorum, ut urantur, & sentiant usque in sempiternum.* Marci 9. v. 43. *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Quibus locis ignem proprie, vermem tropice pro conscientiæ excarnificatione accipiunt plerique Interpretes. Sed quid vetat utrumque proprie sumi, & veros vermes in inferno esse? Basilius in Psalmum 33. v. 11. agens de pœnis in barathro futuris: Εἶτα σκώληκα τι γένος ἰοβόλον καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἐσθίον καὶ μηδέποτε κορεννύμενον. *Inde vermium innumerabilium genus venenosum ac carnivorum, edens quidem semper, nec tamen se exsatians.* Augustinus lib. 21. de Civitate Dei cap. 9. *Legitur in veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Potuit brevius dici, Vindicta impii. Cur ergo dictum est, carnis impii, nisi quia utrumque, id est, & ignis & vermis, pœna erit carnis?* Prosper lib. 3. de Vita Contemplativa cap. 12. pro hac sententia citatur a P. Cornelio in Isajam, quia apud eum est; *edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finiri*; sed de conscientiæ verme intelligendus ille videtur, quia præmisit: *& consumentis conscientiæ vermis immortaliter rodit.* Ribera in Apocalypsin cap. 19. cum sæpius mentio sulphuris fiat in Scriptura, & æterno igni jungatur, existimat æque sulphur proprie ac ignem intelligendum. Ros.

N. CCC-XXXIX. *Propinquus Conjunctum* TUMULI *fœdere* MARTYRIBUS.) Intelligit Justum & Pastorem Martyres, quorum memoria Compluti, ubi filiolum suum terræ mandaverat, celebris est; de quibus Prudentius hymno 4. Περὶ στεφάνων:

Sanguinem Justi, cui Pastor hæret,
Ferculum duplex, geminumque donum,
Ferre Complutum gremio juvabit
Membra duorum.

Etiam duobus milliaribus infra Tarraconem Lusitaniæ il-

... καὶ διαδήματα περικείμενοι καὶ σώματα αὐτῶν κατορύττεσθαι, καὶ γεγόνασι θυρωροὶ λοιπὸν τῶν ἁλιέων οἱ βασιλεῖς. *Et Constantinopoli Reges nostri magnam gratiam putant, non si prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliantur, fiantque piscatorum ostiarii Reges.* Jacobus Maronis discipulus apud Theodoretum in Philotheo cap. 21. collegit varias sanctorum Martyrum reliquias, ut apud eas sepeliretur, *tamquam in extrema paupertate peregrinus apud divites mercatores.* Apud Gruterum in Inscriptionibus inter Christiana Epigrammata, maxime urbis Romæ, pag. 1167. num 2. est epitaphium Satyri in ecclesia S. Nazarii ad martyris latus sepulti, ab Ambrosio fratre compositum:

D

Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad lævam detulit Ambrosius.
Hæc meriti merces, ut sacri sanguinis humor
Finitimas penetrans adluat exuvias.

Apud eumdem in Monumentis Christianis pag. 1055. n. 6. exhibetur epitaphium Marcellinæ, quod habetur Mediolani in templo D. Ambrosii:

Marcellina, tuos cum vita resolveret artus,
Sprevisti patriis corpus sociare sepulcris,
Dum pia fraterni speras consortia somni;
Sanctorumque super cara requiescere terra.

E

Et pag. 1170. num. 2. inter Epigrammata sacra, maxime urbis Romæ, epitaphium Silvii presbyteri in civitate Juteiæ:

Martyribus Domini animam corpusque tuendo
Gratia commendans tumulo requiescit in isto
Silvius.

Item pag. 1167. num. 4. epitaphium Marinæ:
Sanctorum exuviis penitus confine sepulcrum
Promeruit sacro digna Marina solo.

Pag. 1169. num. 7. epitaphium Sarmatæ presbyteri in civitate Vercellensi:

F

Discite qui legitis, divino munere reddi
Mercedem meritis, sedes cui proxima sanctis
Martyribus concessa Deo est, gratumque cubile;
Sarmata quod meruit venerande presbyter aulæ
Septies hic quinos transegit corpore annos,
In Christo vivens augitante lege.
Nazarius namque pariter Victorque beati
Lateribus tatum reddunt, meritisque coronant.
O felix, gemino meruit qui martyre duci
Ad Dominum meliore via, requiemque mereri.

Qua

IN S. PAU-

COl. 1. B *scilicet*, *& fidem*. Ita MS. Vien. Abest hæc particula eb aliis codicibus: eam requirunt sequentia.

Col. 2. A *in Domino*. Sic MS. Vatic. codex. Certe in sequentibus est ea particula, *in Domino*, *in Christo*; ideo hic eam reposuimus.

Ibidem B *omnium hominum*, *maxime*. MS. codex Vien. *omnium*, *& maxime*.

Ib. C *suo*, MS. Regius codex, *sui*. Edd. Bad. & Grav. *suis*.

Ib. C *Va iis* MS. Reg. *Va his*.

Ibid. E *perverteris*. MS. codex Regius cum editis Bad. Grin. & Schot. *subverteris*.

Ibid. E *converteris*, *& incident*, MS. Vatic. *convertatur & incidant*.

Col. 4. A *meimi gradu*. MS. Vien. *meo gradu*.

Ibid. E *bonum*. MS. Vien. *eorum*.

Ibid. E *Dominum & Deum*. Particulam *&*, quæ deerat in editis quatuor, addidimus ex MSS. Reg. & Vien. & ed. Grin.

Col. 5. B *Domini nostri Jesu*. Abest vox *nostri* a MS. codice Regio

Ibid. D *sint in hac sua*. Ita MS Vien. Edd. tres: *sint sua*. MS Reg. *sint una*. Ceteri edd. *sint in sua*.

Col. 6. C *sobrius esto*, *in omnibus labora*, *certamen bonum certa*, *cursum consumma*. MS. codex Regius cum editis quatuor: *sobrius esto in omnibus*, *labora certamen bonum certare*.

Ibid. C *Tu autem devita*. Abest verbum, *devita*, a MS. codice Regio & editis quatuor. *Latinius*, forte addendum; *fuge*. *Sacchinus* S. J. Non inusitata est in longis hujusmodi periodis magnis etiam viris inconsequentia aliqua, & fortasse Paulinus prudens vel imprudens admisit. Quia tamen vero simile videbatur verbum librariis excidisse, hoc nobis commodissimum visum est ex secunda ad Timotheum unde totus hic locus desumtus est. Simile abruptum infra epist. 10. *Scire nunc istam*; &c. *Hanc ergo*, &c.

¶ Videat Lector an vox illa omnino sit necessaria; sexta enim linea inferius posita est, & sic utrique phrasi forsan conveniet.

Ibid. D *in laqueum*. MS. Vien. *& in laqueum*.

Ibid. E *quæstiones aniles*, *& vanas*, *aut impias*. MS. Vien. *quæstiones*, *& aniles fabulas*, *aut impias*.

Ibid. E *& omnes*. MS. Reg. *sed omnes*.

Col. 7. A *ad operis istius molem*. Edd. quatuor. *ob*.

Ibid. A *ut Abraham fideli imitatus excessu*. MS. Vien. *ut Abraham fidelis imitatus excessum*.

Ibid. D *lactentium*. MS. Reg. & ed. Schot. *lactantium*. ¶ *Lactans*, Papiæ, *quæ lac præbet*; *lactens*, *cui lac præbetur*. Sed sæpe veteres scriptores utrumque confundunt, ut pluribus in locis Operum S. Paulini, quod etiam ad hymnum Prudentii de passione B. Romani v. 667. adnotat N. Heinsius, ubi legitur in plerisque vetustissimis codicibus *lactantis*, pro *lactentis*.

Ibid. D *Barcinonensi*. mss. Reg. & edd. Bad. & Grav. *Barchinonensi*.

Ibid. E *agger*. mss. Reg. *aggere*. mss. Vien. *aggeri*.

Ibid. F *agimus*. mss. Reg. cum editis tribus, *agam*.

IN EPIST. II.

Col. 8. D *accepimus*. MS. Reg. *accipimus*.

Ib. E *salutare*. mss. Vien. *salutari*.

Col. 9. A *altario*. mss. codex Vatic. *altari*.

Ib. A *lactentes*. mss. Reg. *lactantes*.

Ib. B *sollicitudine & insuper*. Deest particula *&* in mss. Vien.

Ib. C *simus*. mss. Vien *sumus*.

Ib. C *unius spiritus*. Edd. tres, *unus spiritus*.

Ibidem, *& in uno qui est unus*. Dicitur etiam a S. Augustino serm. de Innocentibus, *Et ad unum qui unus est*. Simile quid epist. 1. (nunc 17.) ad Victricium, *Ex veritate qua veritas est*. Sacchin.

Ib. C *sociata invicem membra*. mss. Vien. *sociatio invicem membra*.

Ib. D *fundamente*. mss. Vien. *fundamentis*.

Ib. E *verba*. Edd. tres, *verbis*.

Col. 10. A *quia vestrum*. Ed. Rosw. *quia aut vestrum*.

IN EPIST. III.

Col. 10. E *muneribus provocati*. MS. codex unus Bigotianus, *muneribus ita sumus provocati*.

Col. 11. A *Itaque fiducia*. mss. duo Big. *Itaque sit fiducia*.

Col. 11. A *Barcilonem*. Ita mss. duo Vaticani cum edit. Bened. Operum S. Augustini; Alii duo mss. Vat. & duo Big. *Bercillonem*. Ante erat, *Barcinonem*.

Ib. A *vendicare*. Ed. Bened. *vindicare*: sicut & supra n. 1. in fine, *vindicemus*.

Ib. C *colluces*. mss. duo Vatic. *colluceat*.

Ib. D *Thagaste*. mss. Big. duo, *Tagaste*.

IN EPIST. IV.

Col. 13 B *Ecclesia*. MS. 1. Big. *Ecclesiarum*.

Col. 14. E *constitisti*. mss. 1. Big. & edd. 2. *constituntur et*.

Ibid. *toto excipe sinu*. mss. codices Bigotiani tres & Vaticani duo, *toto*. male, V. carm. 21. v. 263. & epist. 16. n. 2.

in gremio sancto communis patroni .

Ib. B *impetrari rogo* . mſ. Vatic. *impetrare conor* .

Ib. D *existimari* . Ed. Schot. *existimare* , mſ. Reg. cum edd. Bad. & Grin. *æstimari* .

Ib. *depleturi* , V, epiſt. 49. n. 2. *sentinam depleri necesse erat* .

Col. 28 B *nexut* . mſ. Reg. & ed. Bad. *nexus* .

Ib. C *suscepit* . Ed. Schot. *suscipis* .

Ib. C *ne impedire* . mſ. Reg. *nec impedire* .

Col. 29. A *liceat* . mſ Reg. *licet* .

Ib *vestigio* , id eſt , *pede* .

Ib. B *mandavit* . Edd. Grav. & Rosv. addunt *de te* .

Ib. B *circumibit* , mſ. Vien, *circuibit* , Ed. Grin, *circumdabit* .

Ib. B *Ubique Ieci* . Sic Prudentius Apotheoſ. v. 118. Deeſt *ieci* in mſ. Reg.

Ib. C *cum exsultatione* . mſ. Reg. cum edd. Bad. & Schot. *in exultatione* .

Ib. C *Domini Jesu* . mſ. Vien. *Domini nostri Jesu* .

Col. 30. B *longo intervallo loquar* . Latinius legendum putat , *locorum* .

Ib B *de cellula nostra* . mſ. Vien. *de cella nostra* .

Ib. C *testimonialem* . Ed. Schot. *testem* .

Ib. C *accipiet* . mſ Vien. *accipiat* .

Ib. D *impendat , & ordinare digneris* . mſſ. codices Reg. & Vien. cum edd. Bad. Grav. & Schot. *impende ordinare digneris* .

IN EPIST. VI. & VII.

Col. 32. B *amicitiam* . mſſ. duo Big. *amici* , non male.

Col. 37. D *quo* , mſſ. duo Big. *quod* .

IN EPIST. VIII.

Col. 38 C *jam a pueris ad studia* . Expunximus vocem , *semper* , quam addebat editio Rosv. contra fidem aliorum codicum.

Ib. F *super* . Ita mſſ. duo Big. Alias , *supra* .

Col. 4. v. 42. *dominentur* . Oſtendit ſummam miſeriam ambitioſorum qui emunt ancillas , id eſt , dum ambiunt gratiam feminarum vilium , quæ ipſis dominentur. *Sacchin.* S. J.

v. 45. *decoris* . Sacchin. fortaſſe , *decori* .

v 50. *si simulacra* . Ita mſſ. Bigotiani codices duo , Vaticani 4 & ed Bened. Ante erat , *ac simulacra* .

Col. 42. v. 81. *effundam* . Sic edd. Bened. & Grav. Alias, *offundam* .

solum .

Ib. E *sat habet* . Sic repoſitum ex mſ. codice Viennenſi . Alii , *sat habeat* . Et mox ex eodem mſ. codice , *eligit* ; alias , *eligat* .

Col. 50 B *spiritalium* . Ita mſſ. Reg. & Vien. cum ed. Grin. Ceteri , *spiritualium* .

Ib. D *assumpsit* . mſ. Vien. & ed. Schot. *adsumpsit* .

Ib. D *sigillatim* . mſ Reg. *singulatim* .

Col. 51. D *quia unum* . mſ. Reg. cum editis quatuor , *quia unus* .

Col. 52. C *imaginem* . Abeſt a mſ. Vaticano hoc nomen , nec ſane eſt neceſſarium. *Sacchin.*

Ib. D *etiam* . mſ Vien *viventem* .

Ib E *hircum peremptione* . mſ. codex Regius cum editis Bad. Grav. & Schot. *hircum cum peremptione* .

Col. 55. D *ista brevi* . mſ Vien. *ista tam brevi* .

Col. 56 D *aut te tam* . Abeſt *te* a mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav.

Col. 57. B *habeat , qui se* . mſ. Vien. *habeat si se* . Et mox idem mſ. *si totum se Deo credat* . Alii , *si totum de se* , &c.

Ib. C *plena perfectio sit* . Ita mſſ. Reg. & Vien. Editi codices , *plena est perfectio* .

Ib. C *habeamus* . mſ Vatic. *habemus* .

Ib. D *nil* mſ. Vien. *nihil* .

Ib. E *Dominum* . Ed. Grin. *Deum* .

IN EPIST. XII.

Col. 58. D *Sed metuo* , mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *Sed & metuo* .

Ib. E *opere* . Ed. Schot. *ope* .

Col. 60. B *exclusit* . Ita mſſ. codices Vat. Vien. & edd. Grin. & Rosv. Alii , *exhausit* . Sacchin. Forte ſic ſcripſit autor *exclusit* , alludens ad Apoſtolum ; *Ubi est gloriatio tua? exclusa est* .

Ib. E *Deum* . mſ. Reg *Dominum* .

Col. 63. D *in directione qua* . Sic mſ. codex Vien. Alii codd. *in qua* .

Ib. E *ad Dominum* . mſ. Vien. *ad Deum* .

Col. 64. A *altipeta* . mſ. Vien. & ed. Grin. in marg. *altipetax* .

Ib. D *Domino* . mſ. Vien. *Deo* .

Ib. E *prorogare* . mſ. codex Vien *prolongare* .

Col. 65. A *Exsuperium* . Ita mſſ. Reg. & Vien. & ed Grin. Alii , *Exuperium* .

Ib. B *dignemini* . Sic repoſitum ex mſ. codice Viennenſi. Alias , *dignamini* .

IN EPIST. XIII.

Col. 65. E *Olympii* . mſ. codex Regius cum editis Bad. & Grav. *Olimpii* .

Col. 66. B *nisi caret* . mſ. Reg. *ni caret* .

Ib. E *sensu* Sacchin. An addendum *animo* , *quam sensu* ? Cum

enim

Ib. C *tricesimos*, Ita omnes codices præter Rosv. in quo *trigesimos*.
Ib. E *exciperent*. Ita emendatum ex mſ. codice Vien. & ed. Chiffl. Veriſſima lectio quam confirmant sequentia. In aliis codicibus *exceperant*.
Col. 75. C *& exterioribus*. Sic mſ. Vien. & ed Chiffl. Ante erat, *vel exterioribus*, mſ. Reg. *de exterioribus*.
Ib. E *& æterna egeſtate*. Particula *&* addit ex mſſ. codicibus Reg. Vien. & ed. Chiffl.
Col 76. A *cum totus*. mſ Reg *cum motus*.
Ib B *Solomonem*. Ita mſ. Reg. cum edd. tribus. Ed. Rosv. *Salomonem*. Et ſic ubique.
Ib. D *numeraberis*. mſ. Reg *muneraberis*.
Col. 77. A *gloriatus* mſ Reg. *gloriatur*.
Ib D *& quia accepiſti*. Sic mſſ. Reg. Vien. & edd. Bad. Grav. Grin. & Chiffl. Alii duo, *& qui accepiſti*.
Ib. E *quia ſpecialiter*. mſ. Reg. cum edd. Bad. Grav. & Grin. *qui ſpecialiter*.
Col. 78. A *in salvum*. mſ. Vatic. *vitalium*.
Ib. D *centupinum*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *centuplo*, ut infra *duplo*, vel *triplo*.
Ib. E *sanctitate pietatem*. Edd. Bad. & Grav. *civitate pietatem*. Latinius legendum docet, *pietate civitatem*. Vulgata lectio, quam retinemus, optima & MSS. ac tribus editis codicibus consentanea & Floro Lugdunensi in Catena in epiſt. Pauli lib. 21. Vide præterea N. 43.
Col. 79. A *prolo*, Addendum videtur *carnis* ex more auctoris, quamvis etiam in Vaticano abſit. Eodem modo periodo præcedenti deeſſe videtur aliquid tale, *sauciatus corpore*, ut opponatur, *ſed invulnerabilis corde*. Sacchin.
Ib. B *verum neque*, Ita mſ. Reg. Florus in Catena, & ed. Chiffl. Alias, *verum nec*.
Ib. C *quin eumdem*. Ed. Schot. & Chiffl. *qui eumdem*.
Ib. E *fixis*. Latinius. *fiſſis*.
Col. 80 A *reddes*. mſ. Reg. *reddas*.
Ib. B *cujuſquam*. Ita mſſ. Reg. Vien. & Chiffl. Ceteri codices, *cujuſque*.
Ib. C *promittis*. Sic mſ. Vien. & ed. Chiffl. Alii codd. *promiſit*.
Col. 81. A *& mortuis oſtendit*. Expunximus particulam *&*, quæ aberat a mſ. Vien. & edd. Schot. & Chiffl.
Ib. C *conjux*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *conjunx*.

IN EPIST. XIV.

Col. 83. A *mundi*. Ed. Grin. *vitæ*.
Ib. E *aliud*. Sic. mſſ. Vien. & Reg. Editi codices, *aliorum*.
Col. 84. A *recipientur*. Ed. Schot. *recipiantur*.

Ib. C *quo mundus* mſ. Reg. *quia mundus*. Ed. Grin. & Bignæus, *quo mundus*.
Ib. D *id eſt opifex*. Ed. Schot. *idem opifex*.
Ib. D *molem infuſa atque permixta*. mſ. Regius codex, *molem infuſam atque permixtam*.
Col. 88. B *qui condidit*. Ed. Schot. *& condidit*.
Ib. C *poſtam*, ex Virgilio. mſ. Vatic. & ed Grin *ſepiatam*, mendose.
Ib. D *Nomina quoque ſint*. mſ. Reg. cum edd. 4. *nomina quaque ſint*.
Col. 90. E *curis prudentia, &*. Ita mſſ. Vatic. & Vien. Alias, *curis prudentia, &c.*
Col. 91. A *operetur, patientia*. Sic mſ. Vien. Abeſt quoque particula *&* in mſ. Regio codice, ſed habet, *operatur*. Alii codices, *operetur & patientia*.
Ib. C *ſentire*. mſ. Reg. *ſentiſſe*.
Ib. D *in factis*. Latinius, forte demendum, *in*.
Ib. E *ut philoſophus*, Sic mſ. Vien. Alii codices, *ut & philoſophus ſit*.
Col 92. B *Sirena*. mſ. Reg. & ed Grin. *Sirenes*.
Col. 93. C *dæmonas*. mſ. Vien. *dæmones*.
Ib. D *ſin vero corporea*. mſ. Vien. *ſi corporea*.
Ib. E *ac per*. mſ. Vien. *aut per*.
Col. 94. A *Patior ex copia*. Ed. Schot. *Pater etiam ex copia*. Latinius, f. *Patior & copiam*. Sacchin. lege. *Facio & copiam*. Nec diſpliceat: *Patior eſt copia*. mendose. *Patior ex copia*, vera lectio quam tuentur mſſ. codices & tres editi. Vide Not. 51. 61.
Ib. B *Melius eſt enim*. Addidimus *eſt* ex mſ. codice Viennenſi.
Ib. B *Mitte*. mſ. codex Vien. *Omitte*.
Ib. B *abſumitur*. mſ. Reg. *adſumitur*. Edd. Bad. & Grav. *aſſumptus*.
Ibid. *phantaſmatis*. mſ. Vien. *phantaſmatibus*.
Ib. C *decipis*. mſ. Reg. *decepit*.

IN EPIST. XVII.

Col. 94. E PAULINUS SEVERO. Ita mſ. codex Regius, Editi, SEVERO *fratri unanimo*. PAULINUS.
Col. 95. F *domni*, Edd. tres, *domini*. Vide not. LII.
Ib. F *toties.... quoties*. mſ. Reg cum editis quatuor, *totiens... quotiens*. Et ſic ubique.
Col. 96. A *opimor*. mſ. Reg. *opinor*.
Ib. A *reum, qui*. mſ. Reg. *reum verum, qui*.

IN EPIST. XVIII.

Col. 97. B *quo illum*. mſ. codex Vien. *quia illum*
Ib. D 9. *tamen in me*. mſ Vien. *tamen ut in me*.
Col. 98. A *in uno Deo*. Ed. Grin. *in Domino*.

Ib. D [illegible]. MSS. codices [illegible]. Eccl. Rotoma-gensis, & Eccl. Collegiatæ S Mariæ de Rotunda Rotomag. cum Breviario Rotomag. an. 1491. *Christus adduxit*.
Ib. E *munite*; tres iidem codices, *initiis*.
Ib. *initio*. MS. MRotund. & Breviar. Rotom. 1491. *in initio*.
Ib. E *antistitem* MS. Reg *antestitem*.
Ib. E *robur*. MSS. CRot. MRotund. & BRot. *vires*.
Ib. E *roboraret*. MS. Reg. *roboraris*. Edd. tres, *roborari*.
Col. 101. B *immanibus*. MSS. codices CRot. MRotund. & BRot. 1491. *immanissimis*.
Ib. B *accensa*. Ita MSS codices quinque. Ed. Schot. *accensio* Tres edd. *incenso*.
Ib. C *cavaabs*. Vox illa abest a MS. codice Vaticano.
Ib. D *violaverat*. MS. MRotund. & BRot. *violavit*.
Ib. E *arctius*. MSS. tres cum BRot. *artius*.
Ib. E *ad Deum Christum*. Abest vox *Christum* a MSS. CRot MRot. & BRot.
Col. 102 A *testimonio*. Ed. Schot. *testimoniis*, favente MS Regio codice.
Ib. A *implexerat*. MSS. CRot. MRotund. & BRot. *reflexerat*.
Ib. B. *Propheta effectus est*. Deest *Propheta* in MS. codice Regio & tribus editis. Sed & quatuor edd. *effectus est*.
Ib C *de perfectione*. Ed. Schot. *a perfectione*.
Ib. D *Christum Deum*. MS. Reg. *Christum Dominum*.
Col. 103 B *antistitum*. MS. Reg. *antestitum*.
Ib. D *centesimum*. MS. Reg *centenum*.

IN EPIST. XIX.

Col. 104. B *Urani*. Edit. Schot. *Uranii*.
Col 105. B *ita ut*. Abest, *ita*, a MS codice Vaticano.
Ib B *qui & hanc*. MS Vien. *quia & hanc*.
Ib. B *etiam nunc*. Ed. Grin *etiamnum*.
Ib. B *jamdudum*. Deest *dudum* in MS. Vien.
Ib. F *respiciat de cœlo*. MS. Reg. & ed. Grin. *respiciat e cœlo*.
Col. 106. C *qui dicit*. MS. Vien. *qui ait*.
Ib. C *tingentibus*. MS. Reg. cum editis quatuor, *tinguentibus*.
Ib. D *pueri quos*. MS. Vien. *pueri mei quos*.

IN EPIST. XX.

Col. 107. C *Loquimur*. MS. codex Vaticanus, *Loquamur*.
Ib E *Si*. MS. Vien. *cum*.
Col. 108 A *conserti manemus*. Reg. cum edd. Grav. & Schot. *confertim manemus*.

[illegible] *tingueres*.

IN EPIST. XXII.

Col. 115. B *ne vel iterum*. Addidimus *ne* ex MS. Regio codice & editis tribus.
Ibid. B *inspirata*. MS. Reg. *inspiratum*.
Ib. C *compallidi*. MS. Reg. *pallidi*. Ed. Grin. *compallidali*.
Ib. E *illis facit*. MS. Vien. *illis faciat*.
Ib. E *quod sanctum est*. Ex omnibus MSS. & editis codicibus addidimus verbum *est*; quod deerat in editione Rosv.
Ib. E *nostra*, melius quam, *noster*, in MS. Reg.
Col. 116. C *Virgilio*, Ita MS. Vien. Alias, *Vergilio*.

IN EPIST. XXIII.

Col. 118. A *una lingua es*, *totus*. Abest verbum *es* a mss. codice Viennensi.
Ib. B *ager nobis est*. Ed. Rosv. *nobis ager est*.
Ibi. B. *petrosis*. Sic emendatum in textu ex mss. codicibus Reg. & Vien. Ante erat in editis, *petrosus*.
Ib. C *Sic bis Deus*. Abest *Sic* a ms. Viennensi codice.
Ib. D *& omne enim*. Ed. Grin. *& omnigenum*.
Ib. E *in ipso illo*. Deest vox *ipso* in ms. Vatic.
Col. 119. A *& infirmus*. ms. Vatic. *aut infirmus*.
Col. 120. B *vendicavi*. mss. Reg. & Vien. *vindicavi*.
Ib. B. *quo*. ms. Reg. & edd. Bad. & Grin. *quod*.
Ib. *acquisisset*. mss. codices, *adquisisset*.
Ib. E *de pedibus*. Particula *de* abest a ms. Vaticano codice.
Col. 121. A *irritus*. ms. codex Regius cum tribus editis, *invitus*. Ed. Grav. in marg. *Invitus* pro *irritus* veteres dixere.
Ib C *sensibus*. Ed. Schot. in marg. *censibus*.
Col. 122. C *cellula*. ms. Vien. *cella*.
Ib. D *mitis*. ms. Vien. *mistra*.
Col. 123. B *gramina*. Ed. Schot. in marg. *germina*.
Ib. B *inter*. Sic mss. Reg. & Vien. cum edd. Bad. & Grin. Alias, *intra*.
Ib. C *& viridi*. ms. Reg. codex cum editis quatuor, *aut viridi*.
Ib D *Recreamus*. ms. Vatic. *Recreamur*.
Ib. E *cui*. Ed. Grin. *cujus*.
Col. 124. A *monachim*. ms. Vat. *monachorum*.
Ib. B *necessarius*. Sacchin. fortasse, *necessario*.
Ib. D *Vinio nunc*, Sacchin. in Vaticano ms. continuatur epistolæ superiori, & apparet unam eamdemque esse epistolam, quamquam separato fortasse volumine scripta fuit.
Col. 125. D *acquiescunt*. ms. Reg. & Vien. *adquiescunt*; & sic ubique.

Ib. D

Ib. C *intellecto tamen tantum*, Abest *tamen* a mſ. codice Viennensi.

Ib C *Samson*. In mſ. Regio codice semper *Sampso*, inde. clinabile nomen.

Ib D *iudicata*. Sic mſ. Reg. ed. Rosv. & Latinius. Vide Not. LXXXII. Alias *judicata*, mendose.

Col. 132. A *signaverit*. Ita mſſ. Reg. Vien. & edd. Bad. & Grin. Alii, *signarit*.

Ib. B *zabuli*. mſ. Reg & edd. Bad Grav. Grin. & Schot. *zaboli*. Semper in his *zabolus*, & *zabolicus*.

Col. 133. D *affixe*. mſ. Reg. *adfixo*.

Ib. E & *ecce nunc omnia nova*, mſ. codex Vatic. & *ecce nova sunt omnia*.

Col. 134 A *illuxit*. mſ. Reg. & ed. Grav. & Schot. *inluxit*. Et sic ubique.

Ib B *Disrumpamus*. Ita mſ. Reg. cum edd. quatuor. Ed. Rosv. *Dirumpamus*.

Ib. D *participem* &. Sic omnes codices præter Vat. & Rosv. in quibus, *participem etiam*.

Ib E *lapidis*. mſ. Reg cum edd. 4. *lapides*.

Col. 135 A *ne exaltato*. mſ. Vatic. codex, *ne ex alto*.

Ib. A *valet*. Sic repositum ex mſ. codice Vien. Ante erat, *valeat*.

Ib. E *Evilath*. mſ. Reg. *Evilat*.

Col. 136. D *mulcta*. mſſ. codices Reg & Vien. cum editis Bad. & Grav. *multra*.

Ib E *adolescemus*. mſ. Reg. *adulescimus*. Edd. tres, *adulescemus*.

Col. 137. A *unde nunc*. Abest *nunc* a mſ. Vatic. & ed. Grin.

Ib. B *irriserit*. mſ. Reg cum edd. Bad. & Grav. *inriserit*.

Ib. B *dicitur*. mſ. Reg. *ducitur*.

Ib. B *e contrario*. mſ. Reg. *contra*.

Ib. F *amcunam*. mſ. Reg. cum edd. tribus, *antemnam*. Et sic ubique.

Col. 138. A *illecebras*. mſ. codex Reg. & editi tres, *inlecebras*.

Ib. B *Solomoni*. Ita mſ. cod. Regius cum editis quatuor. Et sic fere ubique iidem codices.

Ib. B *afferebat*. mſ. Reg *adferebat*. Vien. *efferebant*.

Ib. E *attributione*. mſſ. Reg & Vien. *adtributione*. Vatic. *retributione*.

Col. 139. D *a seculis*. Ita ed. Grin. & S. Ambrosius in Lucam lib. 6 7. unde pleraque hæc delumsit Paulinus. Edd. 3. *dispositio seculi*, mendose. Male reposuit Duczus ex mſ. codice Puteano, nunc Regio, *dispositi a seculis*; legitur enim *a seculi*, ex qua voce finalis littera *s* facile exciderit librarii incuria ob sequentis litteræ concursum. Itaque cum apud Paulum Ephes 3 9. apud Ambrosium loco citato, & in edit. Grin. habeatur *a seculis*, faventibus quatuor codd. sic restituimus. V. N. 89.

Ib. D *temporum avo*. mſ. codex Reg. *temporum avi*. mſ. Vien. *tempore avi*.

Col. 140. A *irrigaverat*. mſ. Reg. cum edd. 3. *inrigaverat*.

Ib. D *illigari*. mſſ. duo & edd. tres, *inligari*.

Ib. *sine Christo*, abest a mſ codice Vien.

Col. 146. A *ita* &. mſ. Vien. & *idem*.

Ib B *ait*, hoc verbum ex mſ. codice Vien. insertum.

Ib. C *sequente eos*. mſ. Vat. *consequente eos*. mſ. Reg. & editi codices 4. *sequenti eos*.

Ib. E *lenius*. mſ Reg. *lenius*.

Ib. E *assensor*. mſſ Reg Vien. & edd. Bad. Grav. & Schot. *adsensor*.

Ib. E *quia numquam desinit*. Ed. Schot. *quia peccare numquam desinit*.

Col. 147. A *ut est*. mſ. Vien & *est*.

Ib. E *quid pro approbitis?* Additum *quid* ex mſ. codice Viennensi.

Ib. E *opibus*. mſ. Vien. *oper*.

Ib. E *animo*. Ed. Grin. *animi*.

IN EPIST. XXIV.

Col. 148. D *facimus*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grin. *fecimus*.

Ib. D *de nimis*. Ed. Grin. *pro nimio*.

Col. 149. A *possimus*. mſ. Vat. *possumus*.

Ib. A *conveniat*. mſ. Vien. *convenit*.

Ibid *audeas*. Ed. Schot. *audes*.

Ib B *quod omnium*. Sic repositum ex mſ. codice Vien. Vide seqq. Alii, *quoniam omnium*.

Ib. C *quia & quæ reservasti* Addita particula & ex mſ Vien. codice.

Ib. C *operatur Deus*. Ita mſſ. codices Reg. & Vien. cum editis quatuor. Alias, *iteratur Deus*.

Ib. D *Deus*. mſ. Reg *Dominus*.

Ib. D *perfecti vixerunt*. mſ. Vien *perfecte vixerunt*.

Ib. E *sed & eorum*. Sic mſ. Vien. codex. mſ Reg cum editis quatuor, *sed eorum*. Deest *sed* in editione Rosv.

Col. 150. A *Dominico verbo*. mſ. Reg & edd. quatuor, *Dominicum verbum*.

Ib A *reservatis* mſ. Vien. *reservandis*.

Ib B *sed peregrinis*. mſ. Reg cum editis quatuor, *sed de peregrinis*

Ib. C *quia*. mſ. Reg. *qua*.

Col. 151. A *terminasset*, *te falso arguerem*. mſ. Vien *terminasses*, *nec te falso arguerem*.

Ib B *non intoleramus*. mſ Vien *non toleramus*.

Ib D *anime nostre viribus*. mſ Reg. *anima nostra visceribus*; nec male: in epistola enim 23 ad Severum n. 38 *tunc anima nostra tota*... *visceribus accensa*.

Ib. D *inessit*. mſ. Vien. *accessit*.

Ib. D *quatenus*. mſ. Vat. & ed. Schot. *quo*.

Ib. E *nostra Dominus*. Ita mſſ. codices. At editi, *nostro Deus*.

Ib. E *ut meta*. mſ. Vien. *ut aër*, *meta*.

Ibid. *tum vincit*. mſ. Vien. *tunc vincit*.

Ib. F *transnatabit*. mſ. codex Vaticanus, *transnatavit*.

Col. 152. B *jactatum*. mſ. Reg *jactamentum*.

Ib. B.

Ib. A *currebat* mſ. codex Regius cum editis quatuor, *currendo*.

Ib. B *amicitiæ* . . . . *inimicitiæ*. mſ. Reg. *amicitiæ* . . . . *inimicitiæ*.

Ib. B *trahat in legem peccati*. mſ. Vien. *detrahat in lege peccati*.

Ib. D *zabulus*. mſſ. codices Reg. Vatic. & editi Grin. & Schot. *zabolus*. Sacchinus: Deſunt quædam in hanc, opinor, ſententiam: *In promptu eſt ergo dignoſcere unde victoria ſit, ubi Chriſtus cum ſpiritu, zabulus cum carne contendunt*.

Ib. D *et contra*. Ita mſ. Reg. & edd. Bad. & Grin. Alii codd. *ut contra*. Vide præcedentia.

Col. 159. A *reviviſcere*. mſ. Vien. & ed. Schot. *reviviſcere*.

Ib. B *Excitor*. mſ. Vat. *Excitabar*.

Ib. B *Quinam tu*. mſ. Vien. *Quoniam tu*.

Ib. B *terribilia*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *& terribilia*.

Ib. C *enarrent*. Sic omnes codices præter Roſv. in quo, *enarrant*. Vide ſeqq.

Ib. D *inſignibus*. mſ. Vien. *ſignis*.

Ib. D *quod*. mſ. Vien. *quia*.

Col. 160. D *vidimus* mſ. Vien. *videmus*.

Col. 161. A *etiam docet*. Abeſt *etiam* a mſ. codice Regio & editis quatuor.

Ib. B *at ipſe*. mſ. Reg. *at iſte*.

Ib. C *ſed &*. Ita mſ. Reg. & edd. 4. Alias, *ſed etiam*.

Ib. C *Unde &*. Addita particula *&* ex mſ. Vien.

Ib. C *Chriſto victum*. mſ. Vien. *Chriſtum victum*.

Ib. D *actio, ſed in*. Sic mſ. codex Vien. Alii, *actio ſit ſed in*.

Col. 162. A *carnem, & ſanguinem*. Addidimus particulam *&* ex mſſ. Reg. & Vien.

Ib. A *ſi confirmata ſit ſpiritu principali*, &c. Totus locus in mſ. codice Vaticano ſic habet: *quod fides noſtra, ſi confirmati ſumus ſpiritu principali, totidem noſtri corporis elementa verbo Dei ſubiget: & ſicut ille non multitudine, nec virtute*, &c.

Ib. B *pro fratre quinque in regibus victo victor*. mſ. codex Regius, *propinquos in regibus victor*. mſ. Vien. *pro quinque regibus victor*. Edd. quatuor, *pro propinquis in regibus victor*. Vide Not. 217.

IN EPIST. XXV.

Col. 162. *Etenim & te*. Ita mſ. codex Victo. & edit. Mogunt. an. 1470. Alii, *etenim te*.

Col. 163. A *Cui enim*. Abeſt *enim* a mſ. Vict. & edit. Mogunt. mſ. Vatic. *Aut cui* . . . *impendamus*.

Ib. A *ipſi*. Sic mſ. Vict. & editi tres. Alias, *illi*.

Ib. *eam*, addidimus ex mſ. codice Vict.

Ib. *in finem debemus*. mſ. Vatic. *in finem ſervare debemus*.

Ib. B *ſeculi*. mſ. Vatic. *mundi*.

Ib. B *conteſtatur*. Ed. Mog. *proteſtatur*.

Ib. C *etiamque*. Ita mſ. Vict. & ed. Mog. Alias, *atque*.

Ib. E *eſſe diſcerni*. Edd. Rom. Eraſm. & ponc. *poſſe diſcerni*.

Col. 169. B *qua*. mſ. Reg. & ed. 4. *quia*.

Ib. D *inopinato*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *inopinatos*.

Ib. D *allapſos*. mſ. Reg. & edd. tres, *adlapſos*.

Col. 170. A *acquiſitionis*. mſ. Reg. *adquiſitionis*.

Ib. D *novella*. mſ. Reg. *novellæ*.

IN EPIST. XXVIII.

Col. 172. D *nutris epulis*. mſ. Vien. codex, *nutrices epulis*.

Ib. *præparavit*. mſ. Reg. cum edd. quatuor, *præparabit*.

Ib. D *cujus famee*. mſ. Reg. *cujus famis*.

Col. 173. B *attactu*. mſ. Reg. *adtractu*, male; in epiſt. enim. 29. n. 5. *blandiſque attactibus*.

Ib. B *excuſationem debeo*. mſ. Vien. *excuſationem noſtram deleo*.

Ib. C *appoſui de diebus*. mſ. Vien. codex, *appoſui diebus*. Et mox, *occupaverat diebus*.

Col. 174. D *ſpirituali in via*. Ex mſ. codice Viennenſi & Latin. addidimus particulam *in*, quæ ab aliis codicibus aberat.

Ib. E *documenta*. mſ. Reg. cum edd. Bad. & Grav. *docimenta*.

Ib. E *meo pectori*. mſ. Vien. *tuo pectori*.

Col. 175. A *digno*. mſſ. codices Reg. & Vien. *dignior*.

Ib. A *Habes*. Ed. Schot. *Habe*.

IN EPIST. XXIX.

Col. 175. E lin. 13. *neceſſarie*. Ed. Grin. *neceſſaria*.

Col. 176 D *arcto*. mſ. Reg. *arto*; & infra, *arta*.

Ib. D *quo contra*. mſ. Reg. cum editis tribus, *quo contra*.

Ib. E *diſciſſam*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *deſciſſam*.

Col. 177. C *ſed habet*. mſ. Reg. cum editis tribus, *& habet*.

Ib. E *apud bonum Dominum*. Abeſt *bonum* a mſ. codice Regio.

Col. 178. A *tamen*. Ed. Grin. *tantum*.

Ib A *vilitate*, mſ. Reg. *utilitate*, non male. Viden. 3.

Ib. A *vel hos*. mſ. Vien. *& hæc*.

Ib. D *ſed pauliſper*. mſ. Reg. cum 3. edd. *& pauliſper*.

Col. 179. A *addit*. mſ. Reg. cum editis quatuor, *addidit*.

Ib. A *Sancti*. mſſ. codices Belg. & Reg. *Sanctis*. Vide Not. C.

Ib. B *veritatis*. Ed. Grin. *virtutis*.

Col. 180. *irrito*. mſ. Reg. & edd. Bad. Grav. *inrito*.

Ib. A

IN EPIST. XXX.

Col. 185. E *arctior* mſ. Reg. *artior*.
Col. 186 B *Ipſe*. mſ. Reg. & editi tres, *Ipſa*.
Ib. B *adverſus*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *adverſum*.
Ib. E *ſuppetit*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *ſuppetet*.
Ib. E *ignorantia excuſatio*. mſ. Regius codex, *ignorantia excuſatio*.
Ib. E *qua id*. mſ. Reg. *quia id*. Utraque lectio bona.
Col. A 187. *quoa bona* Ita mſſ. codices. Editi, *quod bona*.
Ib. A *certe eſt*. Ed. Schot. *certe eſſe*. non male.
Ib. B *reluminare*. Edd. Grav. & Grin. *illuminare*.
Ib. C *Atqui*. mſ Vat. *Atque*.
Ib. D *traduxit*. mſ Reg. & Bad. *transduxit*.
Ib. E *refloreſcat*. mſ. Vatic. *reflorcat*.
Col. 188. B *& in reſurrectionem*. Particula *in* addit ex mſ. codice Viennenſi. Vide n. 4.
Ib. C *Domino*. mſ. Vien. *Deo*.

IN EPIST. XXXI.

Col. 190. C *revelata*. mſ. codex Regius & tres editi, *reverſata*: legendum forte, *reſervata*, quod videtur poſtulare ſenſus. Narrat enim (inquit Sacchinus) hiſtoriam, quomodo poſt tempora paſſionis relervata ſit crux, & demum inventa.
Ib. C *qua difficultate*. mſ Vien. *quia difficulter*.
Ib. D *abolenda*. mſ Reg *omittenda*.
Ib. D *abdita*. mſ. Reg. *obdita*.
Ib. D *Facile*. mſ. codex Vien. *Facili*, non male.
Col. 192. C *poſſet*. mſ. Vien. *potuiſſet*. mſ Reg. *poſſit*.
Ib. C *Domino*. Sic mſſ. codices. Editi, *Deo*.
Ib. D *requiſiſſet*. Ita mſſ. codd. Edd. vero, *requiſiviſſet*.
Ib. E *teſtificationis*. mſ. Vien. *teſtificatio*. mſ. codex Regius cum editis quatuor, *teſtificationem*.
Col. 193. C *revelata*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *revelata eſt*.
Ib. D *poſitam*. mſ. Reg & ed. Grin. *repoſitam*.
Col. 194. B *Dei* mſ. Vien. *Domini*.
Ib. B *in gloriam*. Particula *in*, quæ ab editis aberat, inſerta ex mſſ. codicibus Reg. & Vien.
Ib. C *quia videlicet qui*. Abeſt *qui* a mſ. codice Regio & editis quatuor.

IN EPIST. XXXII.

Col. 194. E mſ. Vien. codex huic epiſtolæ hunc adſcribit titulum: SEVERO *fratri unanimo* PAULINUS *in*

rum, legendum cenſet.
Ib. C *cum*. mſ. Reg. & edd. Bad. Grav. Grin. *& cum*. Edd. Schot. *ſed cum*.
Ib. D *quo*. mſ. Vien *quod*.
Col. 202. B *fabricati ſunt*. Alias, *fabricaverunt*.
Ib. B *in tot epiſtolas*. Ita mſſ. codices Reg. & Vatic. cum edit. Roſv. recte quidem. mſ. Vien. cum editis quatuor, *in tot epiſtolis*.
Ib. D *contignata*. Sic ed. Roſv. Tres mſſ. codices cum editis quatuor *conſignata*. (*Sacchinus*: Et intelligi poſſit, *quaſi ſigna eodem epiſtola conjuncta*. Malim tamen omnino *contignata*, quod Natal 10. deſcribit, cum ait:
Æmula conſertis jungunt faſtigia tignis. Et paulo poſt:
Per contextorum coeuntia tigna domorum.
Col. 203. v. 12. *ipſe petra*. mſ. Vatic. & edit Puelm. *ipſa petra*. Sacchinus: Porro ex ſententia videbantur intervallo aliquo disjungendi verſus; nam & in apſide aliis atque aliis locis veriſimile eſt inſcriptos fuiſſe.
Ib. B *parietis*. mſ. Reg. & edd. quatuor, *parietes*.
Ib. B v. 6. *Hieroſolyma*. mſ. Vien. *Hieruſalem*.
Ib. D *alteri*. mſ. Reg & editi quatuor, *altera*.
Ib. E *oſtium*. Sola Roſv. editio, *oſtiolum*.
Ib. *ab interiore ſui fronte*. mſ. codex Vien. *ad interiorem ſui frontem*.
Col. 204 C *patet*. Cangius legendum cenſet, *parat*.
Ib. *altera poſt*. mſ. Reg. *alia poſt*.
Ib. D *munimenti*. mſ. Vien. *munimenti*.
Ib. D *quot*. mſ. Reg & edd. Bad. & Grav. *quod*.
Ib. E *diaritam*. Latinius legendum putat, *diaeta*.
Ib. *utramque*. mſ. Reg & edd. tres, *utrumque*.
Ib. E v. 2. *animam*. mſ. Vien. favente mſ. codice Regio, *animae*.
Col. 205. A *prius*. Sic cum Sacchino emendavimus. Ante erat, *potius*.
Ib. A *diſcidium*. Ita mſſ. codices. Edit. *diſſidium*.
Ib. B *in altero hoc*. mſ. Reg *in alio*.
Ib. B *cultus*. mſ. Vat. *vultus*.
Ib. C *circa apſidem*. mſ. Reg. *circa abſidam*. Utraque lectio bona.
Ib. C *apſidis*. mſ. Reg. *abſida*.
Ib. C *meditanda in lege*. Sic omnes tum mſſ. tum editi codices. Ed. Puelm in marg. *meditandi in lege*; & ita in quibuſdam Bibliothecarum Inſcriptionibus legitur.
Col. 206. C *paravimus*. mſ. Reg. *paramus*.
Ib. C *apſide*. mſ. Reg. *abſida*.
Ib. C *ſi forte & eam*. mſ. Reg. *ſi forte & jam*. mſ. Vien. *ſi forte eam*.
Ib. D *rite*. mſ. Reg. *recte*.
Col. 207. *De reliquiis*. Abeſt titulus ille a mſ. codice Regio & editis quatuor.
Ib. v. 9 *Hic ſimul*. mſ. Vatic. *Hac ſimul*.
Ib. A *ſepulta*. mſ. Vien. *ſiſtitis*.
Ib. A *favet*. Ita emendatum ex mſ. codice Vien. & ſic le-

Ib. *paupere, tanges*. Expunximus particulam & quæ aberat a mss. codicibus.
Col. 209. B *nunc egens* Sacchinus: Sensus videtur postulare, & *nunc egens*
Ib. D *illis carnalia*. mss. Reg. & edd. tres, *illic carnalia*.
Ib. D *rem futuram*. ms. Vien. *rem futurorum*.
Ib. E *tuorem*. Sic mss. codices Reg. Vien. & edd. quatuor. Bene. Vide infra.
Ib. E *frustra*. ms. codex Vaticanus, *frustrata*.
Ib. F *Summus*. Edd. 4. *Spiritus*. male.
Col. 210. B *ut obumbret*. ms. Reg. *ut umbret*.
Ib. C *nam & petra*. Addidimus & ex mss. Reg. & Vien.
Ib. D *ut ab ipso*. Deest *ab* in ms. Reg.
Ib. D *mon. a imaginis sua dignum*. ms. codex Vien. *monetam imaginis sua dignam*.
Col. 211. A *mali cura, aut bene amore*. ms. codex Regius cum editis quatuor, *mali cura, aut bene amore*. ms. Vatic. *mali cura, aut boni amore*.
Ib. *anima tunditur, mens compeditur* Sacchinus: Fortasse legendum, *anima tunditur, mens conciditur*, nam de securis & malleo agitur. Veruntamen & amori compedes conveniunt: nec unsitatum est allegoriæ verbum intermittere, præsertim si quasi proprium sit.
Ib. D *sapientia, virtus Dei*. ms. Vien. *sapientia & virtus Dei*.
Ib. E *sanitatis nostra genere*. ms. Reg. *sanitatis nostro genere*.
Ib. F *interiore, sani*. Ed. Schot. *interiore homine, sanati*.
Col. 212 A *colimus* ms. Reg. cum edd. Bad. & Grav. *colimus*, male. Vide præcedentia.
Ib. B *in secula*. Expunximus *Amen* in fine huiusce epistolæ: quæ vox a mss. codicibus abest, & in editis inserta videbatur ex Scriptura.

IN EPIST. XXXIII.

Col. 212. C *Beata & merito venerabili*, &c. Hic titulus abest a ms. codice Regio. & editis Bad. & Grav. Ed. Grin. ALETHIO *episcopo fratri Florentio, Paulinus*.
Ib. C *eloquia*. ms. Reg. *eloquium*.
Ib. F *quo nobis* ms. Reg. & edd. Bad. & Grav. *qui nobis*.
Col. 213. A *unde tale*. Ed. Grin. *aut tale*, favente ms. codice Regio.

IN EPIST. XXXIV.

Col. 213. B *Sermo de Gazophylacio*. Edit. Grin. *Homelia*, &c. ms. codex Vien. & Florus Lugd. in epistolas Pauli lib. 11 Coten. cum Chifll. edit. *Sermo sancti Paulini episcopi de Gazophylacio*. Editi tres codices, *Epistola*, &c. Ed. Rosv. *Epistola XXXIV. sive declamatio de Gazophylacio*.

Col. 218. C *parere ...*, ... *omittere*.
Col. 219 B *exosculantur*. Sic ms. Vien. cum edd. Grin. & Chiffl. Alias, *osculantur*.
Ib. B & *impressus*. ms. Reg. *impressus*.

IN EPIST. XXXV.

Ib. D *nunc ut*. ms. Reg. & edd. quatuor, *nunc &*.
Col. 220. B *deducamur*. Edd. Grin. & Rosv. addunt, *Vale*: quam vocem, cum a mss. codicibus nostris & editis tribus abesset, expunximus.

IN EPIST. XXXVI.

Col. 220 D *appetatur*. ms. Reg. & Bad. *adpetitur*. Edd. Grav. & Grin. *appetitur*.
Ib. E *parsimoniam*. Ita mss. Reg. & Vien. cum ed. Schot. Et sic omnes codices ad epist. 22. n. 2. Ante erat, *parcimoniam*.
Ib. E *assumtum*. In ms. Reg. & editis, *adsumptum* In ms. Vatic. *absumptum*.
Col. 221. C *ut simus*. Sic mss. Reg. Vien. & ed. Grin. Ante erat, & *simus*.
Ib. D *ponet*. ms. Reg. & editi quatuor, *ponit*.
Ib. D *vacuo*. ms. Reg. cum edd. Bad. & Grav. *vacuum*, male.
Col. 222. A *conferit*. Edd. Grin. & Schot. *consentit*.
Ib. A *si adhæreat*. Ed. Schot. *se adhæreat*.
Ib. A *quia fecit*. Latinius, forte, *qui fecit*.

IN EPIST. XXXVII.

Col. 222. D *epistolam*. ms. Reg. *epistulam*; & infra, *epistulas*.
Ib. E *afferens*. mss. Reg. & Vien. *adferens*.
Ib. E *super mel*. Ita emendatum ex mss. Reg. & Vien. Ante erat, *supra mel*.
Col. 223. A *numquam enim*. Alias, *numquid*.
Ib. B *jussimus*. Edit. Schot. *adjuissemus*.
Ib. E *Dimum*. ms. Reg. *Demisum*.
Col. 224. A *non concertemur*. ms. codex Vaticanus, *ne concertemur*.
Ib. B *infirmi*. ms. Reg. & edd. tres, *infirmi*, male.
Col. 225. B *distinguens*. ms. Reg. *distinguis*.
Ib. B *persona trium*. Sic mss. codices. Editi, *personarum trium*.
Ib. D *factum est*. ms. Reg. & ed. Schot. *factus est*.
Ib. D *alioquin*. Ita mss. Reg. & Vien. Edd. *alioqui*.
Col. 226. A *ore dicitur*. ms. Vien. *ore dicatur*.

IN

ed. Grin. *aurantibus*.

Ib. C *iniqua*. Tres edd. *iniqua*.

Ib. D *etsi illi miserrimi*, recte. mſ. Vien. *& sic illi miserrimi*. mſ. Vatic. ed Grin. & Bign. *& similiter miserrimi*. Editi tres codd. *& si illi miserrimi*.

Ib. E *Nebroth*. Sic mſ. codex Regius & tres editi. Vide epist. 9. n. 4. Ante erat, *Nembroth*.

Col. 233. C *vacat & intentus*. Ita mſſ. Reg. Vien. & edd. 4. Deest, *&* in edit. Rosv.

Ib. C *quibus solitudo amica est*. Hæc desunt in mſ. Viennensi codice.

Ib. C *actor & doctor*, optime. mſ. Reg. & Vien. *auctor, & doctor*.

Ib. D *quoties*. mſ. Reg. & tres edd. *quotiens*.

Ib. D *profectu* .... *& intellectu*. mſ codex Vatic. *profectum* .... *& intellectum*. mſ. Regius, ... *intellectum*.

Col. 234. A *diabolo*, mſ. Reg. *diabulo*, fere semper.

IN EPIST. XXXIX.

Col. 234. F *tricesimum*. Ita mſſ. codices Reg. Vien. & editi quatuor Ed. Rosv. *trigesimum*.

Col. 235. C *exemplis, de ficu*. mſ Vien. *exemplis, & de ficu*.

Ib. C *zizaniam*. mſ. Vien. & ed. Schot. *zizania*. Bona utraque lectio.

Col. 236. C *nec ipse* Ed. Schot. *ne ipse quidem*.

Ib. C *nostrum*. Ed. Schot. addit, *bonum*.

Col. 237. A *incurramus contrarium*. Ed. Scot. *incurramus in contrarium*.

IN EPIST XL.

Col. 338. C *in cælo*. Ed. Chifſl. *in cælis*.

Ib. D *si nunc*. Ita mſ. Clun. & ed. Chifſl. Alias, *& nunc*.

Ib. D *enim nos litteris*. Sic iidem duo codices. In aliis deest, *nos*.

Ib. D *fide non ficta*. mſſ. codices Nol. & Vatic. *fides non ficta*.

Ib. E *illa epistola*. Ita cum mſſ. ed. Chifſl. Aliae, *ista epistola*.

Ib. E *& dilexi jugiter*. Expunximus vocem *te*, quæ aberat a mſſ. codicibus Cluniac. Vien & ed. Chifſl.

Col. 239. A *exuens*. Sic mſ. Cluniac. & ed. Chifſl. Ceteri codices, *nexi*.

Ib. A *fortis ut mors*. Expunximus verbum *est*, quod aberat a mſſ. codicibus Clun. Vien. & ed. Chifſl.

Ib. B *Propheta dicit*. Ita tres iidem codices. Alii, *dixit*.

Ib. C *ad excitandum*. Sic ex mſ. codice Clun. & edit. Chifſl. cum Sacchino emendatum. Alii codices, *ad exercitandum*.

in mſ. Clun. & ed. Chifſl.

Ib. D *ipse est qui*. mſſ. Clun. Vien. & ed. Chifſl. *ipse est & qui*.

Col. 245 A *sic insidiantes* mſ. Vat. *sicut insidiantes*.

Ib. B *Deum & qui*. mſſ. Clun. Vien. & ed. Chifſl. *Deum vel qui*.

Ib. B *curramus*. Sic tres iidem codices. Ante erat, *percurramus*.

Ib. D *innumerabilibus*. Sacch n. forte, *inenarrabilibus*.

Ib. E *Nec in virtute*. Tres supradicti codices. *Et non in virtute*.

Col. 246. A *triumphantem Jesum, &*. Sic tres codices iidem. Aliae, *Christum*.

Ib. A *non nostra, sed virtute Christi*. Tres iidem codices, *non nostra virtute, sed Christi*.

Col. 247. C *videre*. Iidem codices tres, *videri*.

Ib. E *opportune nunc*. Tres supradicti codices, *opportune, quod est nunc*.

Ib. E *confitebitur tibi*. Tres iidem codd. *confitebitur ei*.

Col. 248. A *manente*. Iidem codices. *permanente*.

IN EPIST. XLI.

Col. 248. C *non recognoscerem*. Sic mſſ. codices Clun. Vien. & edit. Chifſl. Alii, *non cognoscerem*.

Ib. D *maledictus est qui*. Additum verbum *est* ex mſ. codice Clun. & ed. Chifſl.

Ib. E *videntur animæ*. mſſ. codices Clun. & Vien. cum ed. Chifſl. *videntur esse animæ*.

Col. 249. D *prudentes habeat*. Iidem codices tres *prudentes virgines habeat*.

Ib. E *luminatur*. Sic Paulinus epist. 40. ad eosdem, n. 7. & epist. 43. n. 3. Tres supradicti codices, *illuminatur*.

Col. 250. A *nec unquam*. Tres iidem codices, *ne unquam*, male.

IN EPIST. XLII.

Col. 250 D *gesseramus*. Ed. Schot. *gestaverimus*.

Ib. D *ipsum*. mſſ. Reg. & Vien. *eum*, mendose.

Ib. D *superavit*. mſ. Reg *exsuperavit*.

Col. 251. D *regit*. mſ. codex Regius cum editis quatuor *reges*, minus bene.

Ib. E *adimpletur*. Ita mſſ. codices; & sic alibi Paulinus. Editi, *adimplet*. Vide epist. 40. n. 9. & epist. 43. n. 3.

Col. 252. A *assumsit*. mſ. Reg. *adsumsit*.

Ib. B *minorem*. mſ. Vien. *minorem*.

Ib. *qua glor*. mſ. Reg. *qui*.

Ib. E *qui idem est*. mſ. codex Vien. *qua idem est*.

Col. 253 *quoniam*. mſ. Vien. *quoniam*.

Ib. B *vendico*. mſ. Reg *vindico*.

Ib. E *fenditum*, mſ. Reg. & edd. quatuor, *fructu*.
Ib E *falutaris*. Ed. Schot. *jam falutaris*. mſ. Reg. cum edd. Bad. & Grav. *insalutaris*, male.
Ib. E *quod*. Ed. Grin. *sed quod*.
Col. 261. A *duplicat*. mſ. Reg. & edd. 4 *duplicet*, male. Vide ſeqq.
Ib. B *superinductis*, mſ. Reg. & edd. tres, *superinductis*.
Ib. B *fundamentum*. mſ. Vatic. *in fundamentum*.
Ib. C *elaboras*, mſ codex Regius, *laboras*.
Ib. C *operibus*. mſ. codex Vien. *opibus*; male. Vide ſeqq.
Ib. D *documento*, mſ. Reg. & edd. Bad. Grav. & Scavt. *docimento*.
Ib. D *judicium*. Ed Schot. *iudicium*.
Col. 262. A *bona*. Ed Grin. *& bona*.
Ib. D *inter sibilantes impetu flammas vorabimur*. mſ. Reg. *intersibilante impetu flammis vorabimur*, mendoſe.
Ib. E *ut in oper*. mſ. Reg. *ut in opere*.
Ib. E *quia*, mſ. Vien. *qui*.
Col. 263 A *Sed & si*. Ita mſ. Vien. Alias, *Sed si*.
Ib. B *accipimus qua qui*. mſ. Vien. *accipimus & qui*.
Ib. B *jejunatur*. mſ. Vien. *jejunetur*.

IN EPIST. XLV.

Col. 264. C *licet*. Ita edit. Bened. Alias, *scilicet*. Utraque lectio bona.
Ib. D *& quam*. Sic edit. Bened. Ante erat, & *qua*.
Ib. D *salubre*. Ita mſ. codex Phimarconensis & ed. Bened. Alias, *salutare*.
Col 266. A *reputem*. Sic edit. Bened. Alias *repetam*.
Ib. B *de pedibus*. Ita edit. Bened. Ante erat, *a pedibus*.
Ib. C *capur*, deeſt in mſ. codice Phimarconenſi.
Col 267. D *omnium omnia officia*. Sic edit. Bened. In edit. Roſv. deeſt vox, *omnia*.
Col. 268. A *gratia gloriaque*. Ita edit. Bened. Alias, *gloria gratiaque*.
Ib. A *immutatione*. Sic edit. Bened. Alias, *mutatione*.
Ib. B *idco*, edit. Bened. Alias *inde*
Ib. B *seculi adhuc utor*. Vox *adhuc* addita ex edit. Bened.
Ib B *in abundantia pacis*. Alii codd. *in multitudine pacis*.
Ib. C *aſtimet*. Ante erat, *quid aſtimes*. Expunximus *quid*, quod aberat a mſ. codice Phimarc. & edit Bened.
Col 269. B *& hac*. Sic edit. Bened. In edit. Roſv. *etiam hac*.

IN EPIST. XLIX.

Col. 277. C *fratris nostri qui*. Ita mſ. Reg. Alias, *fraterit qui*
Ib D *scaphulam*. mſ Reg. *scapham*.
Ib. E *lembus*. mſ. Reg. & edd. tres, *limbuli*; & infra, *simbulis*.

Lego, *epistola*, [illegible]
abdita proximum erat, ut quæ carcer fuerat Apoſtoli mergeretur & abderetur profundo; ſed videbatur ingenioſior quam verior lectio. Affine erat *perdita*, ut ad Cytherium: *Navarchus ipse perdita principi ratis*. Succurrebat *olere*, id eſt naufragio, ut ep ad Jovium: *Naufragium salutis obramus*. Item *nuvita*, poſtremo *salus & nudi*, quod, ſecundum id quod poſuimus, minime diſplicebat.
Ib. E *Deum*. Ed. Schot. *Dominum*.
Ib. E *ut in isto*. mſ. Reg. *ut in justo*.
Col. 284. B *mastruca*, mſ. Reg. & ed. Bad. *mastruga*.
Ib. C *idque*. mſ. Reg. *atque*.
Ib D *praestaret*, mſ. Reg & editi tres codd. *praeoptaret*.
Col. 285. A *credenti*. Ed. Grin. *credente*.
Ib. D *alter* Ed Grin. *aliter*.
Col. 286. C *qua diligis*. mſ. Reg. & edd. Bad. & Grav. *quæ diligat*.
Ib. C *effectu*. Edit. Schot *affectu*.

IN EPIST. L.

Col. 287. B *noſtris*. mſ. 1. Bigot. *vestrit*.
Ib. C *sint*. mſſ. duo Big. *sunt*.
Ib. E *qui*. mſſ. duo Big. *quia*.
Col. 288 D *ex hominibus est*. Ex edit. Bened. additum verbum, *est*.
Col. 290. A *littera*. mſ. Bigot. 1 *memoria*.
Ib. A *qui &*. Ed. Roſv. *& qui*.
Ib. B *designantur*. Ed. Roſv. *signabuntur*.
Ib. B *Sequuntur*. mſſ. duo codices Bigotiani, *Sequentur*.
Col 291. A *& quæ*. mſſ. duo Big. *& quia*.
Ib. C *quomodo & iidem*. Addita particula *&* ex edit. Bened.
Ib. D *fuerit*. Ed. Roſv *fuit*.
Ib. D *Deinde cariſſimi*, &c. Hic locus ex editione Bened. reſtitutus. Ante erat, *Deinde si ca iſſimi*, &c.
Col. 292. A *intelligere*. Sic edit. Bened Ed. Roſv *colligere*.
Ib. A *quis magiſter*. Ita edd. Bened. & Grav. At ed. Roſv. *qui sit magiſter*.
Ib. D *Anne forte*. Sic edit. Bened. Alias, *ne forte*.
Ib D *Habentes quidem,... versutiam autem*. Edd. Grav & Bened. *Habentes autem*. In his infra deeſt, *autem*.
Ib. D *Colossensium*, mſſ duo Big *Colossens*.
Ib. D *Quid est enim*. Sic edd. Grav. & Bened. Ante erat, *Quia enim*.
Ib. E *dicuer*. mſſ. duo Big. *dicatur*.
Col. 293 D *agunt*. Iidem codices mſſ. *agant*.
Ib. D *vocabit*. Ita cum duobus mſſ. Big. edit. Bened. Alias, *vocabat*.
Col 294 B *quem*. mſ. Vatic. *quæ*
Ib D *resurrectionem*. mſſ. codices duo Big *in resurrectionem*, ut in Vulgata: quæ tamen particula abeſt a Græco textu.
Ib E *credendus est*. Sic mſſ. 4. Vaticani & edit. Bened. Alias, *credendum est*.

Ib. E

Eraſ. Ponc.
Ib. D *in vanitate ſua*. Edd. Rom. & Ponc. *in vanitates ſuas*.
Col. 725. B *divitum*. mſ. Jol. *divite*.
Ib. *ut canum*. mſſ. duo Vict. *ut cinis*.
Ib. B *beatorum*. Alias *beatam*.
Ib. C *ornata*. Edd. Rom. & Ponc. *honorata*.
Ib. C *juſtificationes suas*. Edd. tres, *mandata tua*
Ib. D *congratulantes*. Mſ. Jol. *gratulantes*.
Col. 726. A *ſuper infirmam arenam ædificium*. Edd. Rom. & Ponc. *infirmum ſuper arenam ædificium*. Utraque lectio bona.
Ib. B *quos etiam*. Edd. Rom. & Ponc. *quos jam*.
Ib. *uret*. mſ. Jolianus codex cum edit. Mog. *exuret*.
Ib. C *inter*. mſſ. Jol. Vict. 1. & ed. Mogunt. *in*.
Ib. D *Deo*. mſ Jol. *Domino*.
Col. 727. A *& umbra*. Edd. Rom. & Ponc. *& in umbra*.
Ib. B *nocte ac die*. mſ. Jol. & edit. Mog. *die ac nocte*.

IN EPIST. II. APPEND.

Col. 727. D *inveniatur*. Edd. Rom. & Ponc. *invenitur*.
Ib. D *ſoleat*. Iidem codices, *ſolet*.
Ib. E *quadam fidei*. mſ. Jol. *quodammodo*.
Ib. *ſic*. mſ. Jol. *ſa.e*.
Col. 728. A *me crederem*. Edd. Rom & Ponc. *me omnino crederem*.
Ib. A *violenter*. Iidem codices, *vigilanter*.
Ib. B *implendam*. Codices iidem, *implendum*.
Ib. B *opime*. mſ. Jol. *jam pie*.
Ib. C *& docet*. Edd. tres, *etiam docet*.
Ib. D *Deo credit*. Edd. Rom. & Ponc. *Deum credit*.
Ib. D *imperium*. Iidem codices, *imperia*.
Col. 729. B *pretioſum multum*. Edd. tres, *pretioſum nimis*.
Ib. B *illa immenſa Dei bonitas*. Edd. Rom. & Ponc. *illa immenſitas, illa immenſa Dei bonitas effunditur*.
Ib. B *eam*. mſſ. Jol. & Vict. 1. *eum*.
Ib. C *ducimus*. mſ. Jol. *ducentes*.

Ib. C *compendioſum quoddam*. Edd. Rom. Eraſm. & Ponc. *compendioſum locum, quoddam*.
Ib. C *quæ ad totius*. mſ. codex Jol. *quæ ſuperant totius*.
Ib. D *perſequi*. Edd. Rom & Ponc. *proſequi*.
Ib. E *Ad amorem igitur*. Hæc deſunt in mſ. codice Jol uſque ad, *En totum*.
Col. 735. C *irreprehenſibilem*. mſ. Jol. *inreprehenſibilem*.
Ib. D *de conſenſu tribuas*. Edd. Rom. & Ponc. *de conſenſu tuo tribuas*.
Ib. E *dinumerant*. mſſ. Jol. & Vict. 1. cum edd. 2. *denuntiant*.
Ib. E *proximo ſuo*. mſ. Jol. *proximum ſuum*.
Ib. E *excludi*. mſ. Jol. *excludarur*.
Col. 736. A *maliloquæ linguæ*. Ed. Rom. *maliloqui linguæ*.
Ib E *magis loquendi*. Edit. Eraſm. *magis loqui*. Sacchin. Non improbanda lectio quæ *neceſſitatem loqui magis indicet, quam voluntatem*. Hoc eſt, ſermo ita ſit parcus, ut neceſſitas potius loqui videatur, quam voluntas.
Col. 737. C *animus, ac*. Edd. Rom. & Ponc. *animus tuus, ac*.
Ib. D *nihilque*. Ita tres mſſ. codices. Alias, *nihil*.
Ib. E *faciat*. mſ. Jol. *facit*.
Col. 738 A *cum virtutum*. Eraſm. *quæ virtutum*.
Ib. A *obſcuriores*. mſ. Jol. *pauperiores*.
Ib. D *adjuvare*. Edd. Rom. & Ponc. *juvare*.
Col. 739. A *ne*. mſ. Jol *ne forte*.
Ib. A *facis*. mſſ Jol & Vict. 1. *efficis*.
Ib. D *unde & ipſe*. Particula & addita ex edd. Ponc. & Rom.
Col. 740. D *Apoſtolus*. Hæc vox abeſt a mſſ. Jol. & Vict. ac edit. Rom.
Ib. E *decorari debeant*. Edd. Rom. & Ponc. *decorare ſe debeant*.
Col. 741. B *miræ fidei ardore*. Edd. Rom. & Ponc. *mira fidei ardore*.
Ib. C *quoque ſimul didici*. Addidimus *ſimul* ex mſſ. Jol. & Vict. & edd. 4.
Ib. E *objicis*. Edd. Rom. & Ponc. *objecit*.
Col. 742. A *Loquitur* Edd. tres addunt, *enim*.
Col. 744. C *uno die*. Edd. Rom. & Ponc. *una die*.

* * * * * * * * * * * * * * * *

Col. 346 v. 22. *imminentem*, Ed. Schot. in marg. *eminentem*.

v. 38. *vitam tenebis*. Hi Psalmi, itemque carmen de S. Johanne Baptista, ex hymnis, opinor, sunt quos condidit etiamnum rudis theologicorum arcanorum. Itaque non mirum si videatur hic error significari eorum qui prave intelligentes locum 1. Cor. 3. putabant Christianos quamvis malos, modo incolumem servassent fidem, salutem quamdam consecuturos. *Sacchin.*

v. 48. *per arctum*, ms. Reg. *per artum*.

IN POEMATA VIII. IX.

Col. 347. v. 9. *almum* .... *Sion*, & carmine sequenti, v. 3. *patrium* .. *Sion*, virili genere propter montem. Vel legendum *almam*, *patriam*. Sacchin.

Col 350. v. 49. *elidet*, Edit. Schot. in marg. *allidet*, ex Vulgata.

v. 60 *pracipe*. ms. codex Regius cum editis quinque, *pracipe*, mendose.

IN POEMA X.

Col. 361. tit. Ed. Rosv. PAULINUS AUSONIO S.

v. 5. *felix cum*, Edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. *felix quam*.

v. 9. *multimodis*. Sacchin. Malim, *multa modis*, hoc est, multa suavitate modorum ac versuum *dulcia quadam & subamara querelis pietas anxia miscuerat censura*.

v. 13. *referenda*, Edd. Lugd. Vinet. & Grav. Poelm. Schot. in margg. *retegenda*. Sacchin. forte, *regerenda*.

v. 18. *aliis*, Sacchin. Sic legendum docet sententia. Edd. quinque *alios*, male.

Ib. *pietas*. Edd. quatuor, *fetent*.

Ib. Expunximus post versum 18. *Vale Domine illustris*, quod abest a ms. codice Lugd. & editis Poelm. & Vinet. quod & ex illo Paulini versiculo; *An tibi me, domine illustris*, &c. sumtum suspicor ab iis qui scripta hæc confuderunt omnia, fœdaruntque novis ac falsis titulis.

v. 38. *nubilant*. Edd. Poelm. Schot. Vinet. *nubilent*, male.

v. 41. *Nihil adferentes*. ms. Reg. & edd. 4 *Nihil ferentes*.

v. 42. *Quod veritatem detegas*. ms. Reg. & edd. Grav. & Schot. in margg. *Aut veritatem non tegens*.

v. 43. *queant*. ms. Reg. *queunt*.

v. 52. *virtutium*. Ita mss. codices Lugd. Reg. & edit. Vinet. At Grav. Lugd. Poelm. & Schot. substituere, *virtutis est*.

v. 69. *Aveiet*, Ed. Lugd. *Horret*.

v. 70. *videmur*, Ed. Schot. in marg. *jubemur*.

v. 73. *Calis*. ms. Reg. *Cola*.

v. 75 *prasens*. Ed. Schot. in marg. *prastans*.

v. 106. *mota pietate*, Edd. tres in margg. *nota pietate*.

v. 113. *reducet*, ms. Reg. & edit. Bad. *reducit*.

v. 235. *sua*. Edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. *ovita* ms. Reg. *potens*.

v. 254. *in arctita longum*, Edd. Vinet. Grav. Poelm. & Schot. in margg. *nativo longe*.

v. 273. *mutatur*. ms. Reg. & edit. Bad. *mutatus*.

v. 278. *At si*, ms. Reg. & ed. Bad. *Aut si*.

v. 305. *id jam*. Ita repositum ex mss. codicibus Lugd. Voss. & ed. Vinet. Alii, *hac jam*.

v. 308. *possis*, ms. Reg. & edd. quatuor, *posset*.

v. 323. *illata*. ms. Reg. & edd. quatuor, *inlata*.

v. 326. *Curarumve*. ms. Reg. *Curarumque*.

v. 328. *Commissisque Deo*. ms. Reg. cum edd. Schot. & Vinet. *Communique Deo*.

IN POEMA XI.

Col. 376. v. 16. *suspicio*, Edd. quinque in margg. *suspectio*.

v. 17. *coliisque*. Edd. Lugd. & Vinet. *colesque*.

v. 22. *Irrupit*. ms. Reg. cum editis quinque, *Inrupit*.

v. 28. *vero*. Edd. quinque in margg. *merito*.

v. 29. *Vulnere tam tenero*, ms. Lugd. & ed. Poelm. in marg. *Vulnere tam tetro*.

v. 31. *Hoc nec*. Ita ms. Reg. & edd Bad. & Lugd. Alii, *Hoc ac*.

v. 39. *Sustineans*. ms. Reg. *Sustineat*, male.

IN POEMATA XII. XIII.

Col. 378. v. 10. *annue*. ms. Germ. & edd. Bad. Grav. *adnue*.

v. 13. *reddere coram*. Edd. tres, *nostra*.

v. 19. *Consule jam vel sero*. Hi duo versus desiderantur in editis quinque in quibus legitur, *Consule & obrepter*; Exstant autem in ms. Germanensi codice.

Col. 380. v. 2. *Qui*. Edd. Grin & Poelm. *Cui*.

v. 10 *Ex illo qui me*. Edd. quinque, *Ex illo qua me*.

v. 12 *nam te mihi* .... *vocavi*. Edd. quinque, *nam me tibi* .... *vocasti*.

IN POEMA XIV.

Col. 382. v. 4. *nanctus*. Sic Ms. Germ.

v. 8. *Æquiparat*. Edd. tres, *Æquiperat*.

v. 9 *remittit*. ms. Germ. *remittat*.

v. 15 *Nam post*. ms. Germ. & edd. quinque, *Quam post*, mendose.

v. 19. *vicesima*. Sic ms. Germ. cum editis quinque. Ed. Rosv. *vigesima*.

v. 37. *munere*. ms. Germ. *numine*.

v. 58. *Et qua bis ternas*. ms Germ. *Et bis ter denas*.

v. 88. *est prima*. Edd. Bad. & Grav. *et prima*.

v. 135. *laudatisque*. Ita ms. Germ. codex. Edd. *laudatis*.

IN

manu scriptum, *aorre*.

v. 208. *Illustrata*. mss. duo Germ. & ed. Grav. *Inlustrata*.

v. 276. *tentat*. mss. duo Germ *temptat*. Et sic alibi.

v. 285. *comminus*. Sic semper iidem codices mss. At editi, *cominus*.

v. 294. *Decerpsumque*. Edd. Grav. Poelm. & Schot. in margg. cum mss. duobus Germ. *Demersumque*.

v. 296. *victus*, ms. 1. Germ. *gustat*.

v. 318. *atqui*. mss. duo Germ. *atquin*.

v. 320. *cara*. Sic ms. codex unus Germ. Ceteri, *carum*.

v. 341. *excitat*. ms. 1. Germ. *suscitat*.

v. 343. *assumit*. mss. duo Germ. *adsumit*, ubique.

v. 352 *e mi nate*. ms. 1. Germ. codex cum editis quinque, *o mihi nate*.

IN POEMA XVI.

Col. 401. v. 10. *rata debeo*. ms. 1. Germ. *debeo satra*.

v. 23. *errare viat*. ms. 1. Germ. *servare viat*.

v. 48. *aut gladiis*. Ita mss. duo Germ. cum editis Grin. & Poelm. Alii, *& gladiis*.

v. 49. *verbis*. In ms. uno codice Germanensi post hunc versum habetur illud glossema: *Tuo manu hoc subvexisti proprio corpore?*

v. 70 *persensit*. Edd. 3 *praesensit*.

v. 74. *Illudente*. mss duo, *Inludente*. Et infra, *Invidebat*.

v. 79. *loquelis*. mss. duo Germ. *loquellis*, semper; & sic infra, *querellis*.

v. 93. *Nam*. ms. 1. Germ. *Jam*.

Ib. *rostra*. Ed. Schot. in marg. *strata*.

v. 99. *sordidus*. mss. duo Germ. *sordibus*.

v. 103. *cistipuerunt*. ms. 1. Germ. cum editis quatuor, *obstipuerunt*.

v. 117. *Scrutatum*. ms. 1. Germ. *Scrutari*.

v. 153. *gigas*. mss. duo Germ. *gigans*.

v. 162 *Ista*. ms. 1. Germ. *Ille*.

v. 176. *illo*. Sic alibi Paulinus epist. 24. n. 9. & ep. 31. n. 6. ms. 1. Germ. *illuc*.

v. 185. *hoc*. ms. 1. Germ. *hac*.

v. 183. *stricta*. ms. 1. Germ. cum edd. Grin. & Poelm. *structa*.

v. 202. *totos perbibent*. Ita mss. duo Germ. At edd. *perbibent totos*.

v. 216. *afflicti*. mss. duo Germ. *adflicti*.

v. 248. *prior*. ms. 1. Germ. *prius*.

v. 251. *qui* ms. 1. Germ. *quia*.

v. 267. *patriis*. ms. 1. Germ. *patris*.

v. 274. *prisce*. ms. 1 Germ. *claro*.

v. 275. *flammate*. ms 1. Germanensis codex, *nomine*.

v. 283. *posset*. ms. 1. Germ. *possit*.

aliis, *Qua quis*. Non *cui*. *Non gaudere*. *Calicolas*.

Ib. *Christus*. ms. 1. Germ. *Sanctus*.

v. 12. *vacuum*. ms. 1. Germ. *vacuus*.

v. 15. *Ipsa*. ms. 1. Germ. *Ipso*.

v. 33. *foecans*. ms 1. Germ. *adificans*.

v. 34. *praefixus*. ms. codex 1 Germ *perfixit*.

v. 39. *Et medicata*. ms. 1. Germ. & edd. 4. in margg. *Ut medicata*.

v. 42. *laxans*. ms. 1. Germ. *lexens*.

v. 45. *tertus aulaa ferisque*. mss. codd. Germ *teras aulaa lucernas*. Ed. Schot. in marg. *teris aulaa lucernis*.

v. 57. *nil*. ms. 1. Germ. *nihil*.

v. 81. *metet*. ms. codex Germ. 2. *metat*.

v. 83. *O si dicere*. Ita ed. Schot. in marg. Edd. quinque cum ms. uno Germ. codice, *hoc quod dicere*. ms. alter Germ. *hoc qui dicere*.

v. 86. *operum*. ms. 2. Germ *operis*.

v. 141. *aethereas*. mss. duo Germ. *aetherias*.

v. 149. *Nam*. ms. 1. Germ. *Jam*.

v. 150. *leto*. ms. 1. Germ. cum edd. 5. *letty*.

v. 155. *justa*. ms 1. Germ. *busta*.

v. 169. *hec etiam*. Edd. 4. *hac etiam*.

v. 196. *Sufficiens*. ms. 1. Germ. *Sufficiunt*.

v. 198 *accommoda*. ms. 1. Germ. *adcommoda*.

v. 208. *nomine*. ms. 1. Germ *numine*.

v. 234. *exsaturabat*. Ita mss. duo Germ Alias, *exsaturabat*.

v. 238. *medelam*. mss. duo Germ. *medellam*; & sic alibi.

v. 260. *pauperies ... inclinata*. ms 1. Germ. *paupertas ... adclinata*.

v. 272. *claustra*. ms. 1. Germ *clausa*.

v. 282. *quando vel usquam*. ms. duo Germ. *aut ubi quando*.

v. 306. *vendicet*. mss. duo Germ. *vindicet*.

v. 310. *nusquam*. mss. 2. Germ. *numquam*.

v. 313. *reductos*. Edd. quatuor, *juvencos*.

v. 322. *affixi*. mss. duo Germ. & ed Grin. & Poelm. *adfixi*.

v. 329. *revellit*. ms. 1. Germ. *repellit*.

v. 340. *escas*. ms. 1. Germ. *herbas*.

v. 350. *Aspicit*. ms. 1. Germ. *Respicit*. Hi 28. versus desiderantur in altero ms. Germanensi codice.

v. 353. *& refricat*. ms. 1. Germ. & edd. quatuor, *& fricat*. Sed legendum, *refricat*, ut monet Barthius. Hanc lectionem tuentur ms. Gandav. a Barthio collatus, & edd. 4. in margg cum ed. Rotw.

v. 358 *solum*. ms. 1. Germ *sola*.

v. 359. *pro postibus*. ms. 1. Germ. *de postibus*.

v. 366. *sed*. ms. 1. Germ. *&*.

v. 387. *culmen tecti Culmina*. ms. 1. Germ. codex, *culmine tecto culmina*.

v. 404. *speraverit*. ms. 1. Germ. *speraverat*.

v. 409. *reserare*. Edd. 2. *servare*.

v. 437.

Col 558. v. 24. *Et minimam*. mſ. codex Germ. *Tu minimam*.
v. 36. *Attonitas*. Barthius legendum cenſet, *Attentas*.
v. 39. *Et jam mihi pollis*. mſ. Germ. *Et pollo quotannis*.
v. 40. *Camoenis*. mſ. Germ *loquellis*.
v. 53. *ut meritum*. mſ. Germ. *ob meritum*.
v. 56. *quo*. Sic emendatum ex mſ. codice Germ. & ed. Schot in marg. Ante erat, *quod*.
v. 95. *tegmine*. Ita mſſ. codices Belg. Germ. & edd. 3. in marg. At editi quinque, *tegmine*.
v. 148. *Hoc*. mſ. Germ. *Hac*, forte, *Hac*.
v. 161. *ſubmiſſior*. Sic mſ. Germ. Alias, *ſummiſſior*.
v. 214 *Patronus*. Edd. Bad. & Schot. in marg. *Patrones* non male.
v. 232. *moriendo*. mſ. Germ. *veniendo*.
v. 257. *operta*, mſ. Germ. cum edd. quinque, *operti*.
v. 289 *hoc poenis*. Ita mſ. Germ. cum edit. Schot. Ceteri codd. *hac penas*.
v. 303. *reddas*. mſ. Germ & edd. quinque, *reddis*.
v. 308. *formaverat*. mſ. Germ. *formaveris*.

IN POEMA XXI.

Col. 570. v. 18. *Intrarat*. mſ. codex Regius, *Intraret*. Ed. Bad. *Intrabat*.
v. 29. *piger*. Ita mſ. Reg. & edd. 4. in margg. Edd. quinque, *pio*.
v. 32. *Jamque*. Edd. quinque *Namque*.
Ib. *litorum*. Edd. Grin. & Poelm. *littore*.
v. 37. *temporis longo*. (Vera lectio. Sic carm. 32. *exiguo temporis*.) Edd. tres, *tempore ob longo*.
v. 103. *robora*. mſ. Reg. *robura*. Et ſic alibi.
v. 123. *permixtim*. mſ. Reg. *permixte*.
v. 165. *excitat*. Edd. tres, *eripit*.
v. 249. *cymba*. mſ. codex Regius, *cumba*, ubique. Sic Prudentius non ſemel *cumbam* dixit, Periſteph. hymn. 5. de S. Vincentio martyre, v. 450. & in Diptycho n. 35. &c
v. 254. *Dimiſſe*. mſ. Reg. *Dormire*.
v. 315. *largos*. Sacchin. An *largo... effectu*?
v. 321. *excalceus*. mſ. Reg. & edd. quinque, *excalcius*; & infra, *calceari*, ſemper.
v. 353 *fagenatam*. Barthius, pro *compaginatam*.
v. 364. *Contumellas*. Vera lectio Edd. 5. *Contumcellis*. Vide Not. CCLXXV.
v. 497. *Hieruſales*, Sic apud Prudentium Pſychomach. v. 813 *Tunc Hieruſales templo inluſtrata*. V. ep. 18. n. 5.
v. 530. *Ephod*. mſ. Reg. & edd. tres. *Ephot*.
v. 535. *Nazaraeus*. mſ. Reg. cum ed. 4. *Nazarenus*.
v. 577. *qui*. mſ. Reg. & edd. 5. *quia*.
v. 719. *irretiens...ilicem*. mſ. Reg. & edd. 5. *irretientis...inlicem*.

v. 193. *Eſaias*. Ed. Bad *Eſaas*. Ed. Schot. *Eſaias* ... modis illud nomen exſcribitur, *Eſaias* in verſione LXX. Interpretum, & apud Tertullianum lib. 3. & 4. contra Marcionem, Apud Prudentium Periſteph. hymn. 5. Iſidorum lib. 2. Sententiarum c. 16. & alibi, & *Ezias* Apud Prudentium Apotheoſ. v. 591. & Alcimum Avitum carm de laude virginitatis.
v. 197. *ipſum*. Edd. tres in margg. *iſtum*.
v. 335. *Lazarumque*. Ed. Bad *Leſſarumque*.
v. 386. *aram*. Edd. Grin. & Poelm. *aulam*.

IN POEMA XXIV.

Col. 613. v. 8. *poſſet*. mſ. Germ. *poſſit*.
v. 32. *in alta*. mſ. Germ *ad alta*.
v. 33. *ſacriſque*. mſ. Germ. *ſacraſque*.
v. 48. *trepidans*. mſ. Germ. *trepidus*.
v. 79. *Aetio*. mſ. Germ. *aetio*.
v. 84. *Fons opere, & finis, faciens*. mſ. Germ. *Fons ope, finiſque opere; & faciens*.
v. 91. *ſeditque*. mſ. Germ. *ſedetque*.
v. 92. *profudit* mſ. Germ. *profundit*.
v. 96. *Pubis apoſtolica conſors*. mſ. codex Germ. *Plebis apoſtolicae conſors*.
v. 100. *pectine*. mſ. Germ. *plectine*.
v. 108. *ipſe* mſ. Germ. *ipſa*.
v. 110 *ſaltem* mſ. Germ *ſaltim*, ſemper.
v. 134. *nec*. Ita mſ Germ. Ante erat, *ne*.
v. 151. *Nicetam*. Edd. quinque, *Nicetan*. & ſic infra.
v. 175. *paſſim*. mſ Germ. *pſſim*.
v. 176. *enarrare*. mſ. Germ. *narrare*.
v. 190. *Nicetam*. Edd. tres, *Nicetan*; duo, *Niceten*.
Ib. *surſus*. mſ. Germ. *rurſum*
v. 194 *aſſideo*. mſ. Germ. *adſedeo*.
v. 204. *dignetis*. mſ. Germ *dignaris*.
v. 215. *capis*. mſ. Germ. *ſiſtis*.
v. 218. *lenis*. Edd. quinque, *levis*.
v. 253. *cortex*. mſ. Germ. *cortex*.
v. 292. *te mea*. mſ. codex Germ. & edd. Grav. & Schot. in margg. *me tua*.
v. 295. *nec*. mſ. Germ. *neque*.
v. 346. *Nodemus*. Edd. 4. *Nos demus*.
v. 387. *quantus*. mſ. Germ. *quantum*.
v. 389. *ſuperne*. mſ. Germ. *ſuperna*.
v. 399 *Duxerit*. mſ. Germ. *Duxerat*.
v. 414. *Parte ſui*. Sic mſ. Germ. ed. Roſv. & Latinius. Edd. *Parta ſua*, & *Parte ſua*, male.
v. 422. *Et*. mſ. Germ. *Ut*.
v. 442. *debita*. mſ. Germ *reddita*.
v. 445. *quacumque*. Edd. quinque, *quocumque*. Sacchin. Vel intelligitur, *loco*; vel potius legendum, *quacumque*, id eſt, *hora*.
v. 450. *ager*. mſ. Germ. *agis*.
v. 452. *volet*. mſ. Germ. & edd. quinque, *velit*.
v. 460. *Sint*. mſ. Germ. *Sunt*.

v. 489.

v. 115. *saluti*. mſ. Germ. *salutis*.
v. 146. *flagraſſe*. mſ. Germ *flagrare*.
v. 150. *Utilibus*. Edd. Bad & Grav. *Utilius*.
v. 157. *mulctatur*. mſ. codex Germ. *mulcatur*.
v. 167. *dimoto*. mſ. Germ. *demoto*.
v. 176. *Ut*. mſ. Germ. *Et*.
v. 245. *dicens*. mſ. Germ. *dicitque*.
v. 251. *Æthiopas*. mſ. codex Germ. *Æthiopes*.
v. 264. *operis*. mſ. Germ. *operum*.
v. 275. *priores*. mſ. Germ. *prioris*.
v. 283. *naſcuntur*. Ita mſ. Germ. & edd. quinque. Ed. Roſv. *naſcantur*.
v. 294. *ſervata*. mſ. Germ. codex, *reſerata*.
v. 300. *Illa*. mſ. Germ. *Juſta*.

v. 13. *verum eſt*. Additum ex mſſ. codicibus 4 verbum, *eſt*.
v. 19. *magnificis*. mſſ. 4 *magnificat*, male.
v. 33. *Aut*. Sic repoſuimus ex mſ. codice Germ Alii, *Ut*.
v. 40. *Exigui*. mſſ tres, *Exiguam*, male.
Ib. *temporis*. mſ. 1. Vict. *corporis*.
v. 50. *ſecunda*. mſſ. tres, *ſecundi*.
v. 54. *libeat*. mſſ. quatuor, *ſoleat*, male.
v. 64. *excelſi*. mſſ. 4. *celſi*.
v. 75. *vincis*. mſſ. codices Jol. & Germ. *vicis*.
v. 100. *tribuit*. mſſ. Germ. & Jol. *tribuet*.
v. 117. *Sollicita*. mſſ. codices Germ. & Vict. 1. *Sollicite*.

F I N I S.

S Y L.

in quo habetur Epistola 4. S. Paulini ad Augustinum, & responsum S. Augustini ad Paulinum; estque 700. annorum.

Clun. Cluniacensis, in quo exstant Epistolæ 40. 41. & 51.

CRot. Cathedralis Ecclesiæ Rotomagensis Lectionarius codex, in quo habetur Epistolæ 18. ad Victricium Rotomagensem episcopum pars media.

Germ. S. Germani a pratis Paris. duo 900. annorum pervetusti codices, litteris Saxonicis exarati, qui decem de S. Felice Natalitia Carmina continent, & Oden ad Nicetam, ex quibus multa depravata & mutila emendantur & restituuntur. Alter ejusdem Abbatiæ codex 800. annorum, in quo habetur Poema exhortatorium ad Conjugem.

Jol. Domini Claudii *Joly* Præcentoris Ecclesiæ Parisiensis codex 500. Annorum, in quo Poema exhortatorium ad Conjugem. Alter 300. annorum, in quo sunt Epistolæ ad Marcellam & ad Celanciam.

Lugd. Lugdunensis codex a Vineto collatus, in quo extant Ausonii ad S. Paulinum, & S. Paulini ad Ausonium Carmina.

Mariang. Mariangeli Accursii, in quo Carmen 25. Ausonii ad S. Paulinum.

MRotund. Collegiatæ Ecclesiæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. Lectionarius codex, in quo habetur Epistolæ 18. ad Victricium Rotomagensem episcopum pars media.

Nol. Nolanus, in quo sunt Epistolæ 40. & 41.

Poelm. Poelmanni, in quo exstant ad S. Paulinum Ausonii Carmina.

Reg. Regiæ bibliothecæ 800. annorum codex Epistolarum & Poematum S. Paulini, & Carminum Ausonii ad S. Paulinum.

Vat. Vaticanus codex Epistolarum S.

Vien. Viennensis codex Epistolarum S. Paulini optimæ notæ.

Voss. Vossianus in Anglia, in quo exstant Carmen 24. Ausonii ad S. Paulinum, & S. Paulini Poema 10 ad Ausonium.

EDITI CODICES.

Bad. Badii Ascensii, typis Parisiis anno 1516. Operum S. Paulini Nolani Editio prima.

Barth. Barthii Emendationes & illustrationes ex libris LX. Adversariorum Commentariorum, Francofurti, anno 1648.

Bened. RR. PP. Benedictinorum cura, Liber Epistolarum S. Augustini, in quo exstant S. Paulini ad S. Augustinum Epistolæ 3. 4. 6. 7. 8. 45. 50 & S. Augustini ad S. Paulinum 27. 31. 95. & 149. Parisiis, anno 1679.

B.Rot. Breviarium Rotomagense in fol. An. 1491. in quo habetur Epistolæ 18. ad Victricium pars media.

Chiffl. Chiffletii cura, Paulinus illustratus, Divione, anno 1652. in quo Epistolæ 13. 33. 34. 40. 42. & 51.

Erasm. Erasmi cura recensitus Liber Epistolarum S. Hieronymi, in quo sunt Epistolæ S. Paulini 25. & 26. & duæ ad Marcellam & ad Celanciam; Lugduni, apud Gryphium, anno 1530.

Grav. Gravii cura, Operum S. Paulini Nolani, Coloniæ, apud Maternum Cholinum, anno 1560.

Grin. Grinæi, Operum S. Paulini Nolani, Tomo 1. Orthodoxographorum, Basileæ anno 1569.

Latin. Latinii Viterbiensis in S. Paulini Nolani episcopi Opera Observationes & Correctiones, Romæ.

Lugd. Lugdunensis Editio Carminum S. Paulini ad Ausonium, & Ausonii

EPISTOLARUM S. PAULINI

prout collatæ ſunt ad Mſſ. & editos codices.

EPISTOLA I. *ad Severum.*

RECenſita eſt ad MSS. codices Reg. Vat. Vien. & ad Edit. Bad. Grav. Grin. Roſv. & Schot.

II. *ad Amandum.*

Emendata eſt ad eoſdem Mſſ. & editos codices.

III. *ad Alypium.*

Collata eſt cum Mſſ. codicibus Epiſtolarum S. Auguſtini Bigotianis duobus, Vatic. 4. & edit. S. Auguſtini Benedict. Grav. & Roſv.

IV. *ad Auguſtinum.*

Emendata eſt juxta Mſſ. tres Big. Vat. 4. Epiſtolarum S. Auguſtini, & edit. Bened. ad Mſſ. & editos codices quamplures collatam, & Grav.

* *Auguſtini ad Paulinum*, 27. (*al.* 32.)

Recognita eſt ad Mſſ. tres Big. & ad edit. Bened. Huc primum adſcita.

V. *ad Severum.*

Caſtigata eſt ad Mſſ. codices. Belg. Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Roſv. Schot. & Latin.

VI. *ad Auguſtinum.*

Collata eſt ad Mſſ. Big. 2. Vat. 3. & ad edit. Bened. Grav. & Roſv.

* *Auguſtini ad Paulinum & Theraſiam*, 31. (*al.* 34.)

Recenſita eſt ad Mſſ. 2. Big. & ad edit. Bened.

VII. *ad Romanianum.*

Mendis purgata eſt ad fidem Mſſ. codicum 2. Big. Vat. 4. & edit. Bened. Grav. & Roſv.

VIII. *ad Licentium.*

Ad eoſdem Mſſ. & editos codices collata.

IX. *Ad Amandum.*

Recenſita eſt ad Mſſ. codices Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Roſv. & Schot.

X. *Ad Delphinum.*

Emendata eſt ad eoſdem Mſſ. & editos codices.

XI. *Ad Severum.*

Cum iiſdem Mſſ. & editis codicibus collata.

XII. *Ad Amandum.*

Caſtigata eſt ad eoſdem Mſſ. & editos codices

XIII. *Ad Pammachium.*

Mendis multis purgata eſt ad fidem Mſſ. codicum Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Chiffl. Grav. Grin. Roſv. & Schot. Tandem nitori ſuo ad integrum reſtituta eſt.

XIV. *Ad Delphinum.*

Recenſita eſt ad Mſſ. codices Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Roſv. & Schot.

XV. *Ad Amandum.*

Ad eoſdem Mſſ. & editos codices emendata.

XVI. *Ad Jovium.*

Correcta eſt ad Mſſ. codices Belg. Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Roſv. & Schot.

XVII. *Ad Severum.*

Collata eſt cum Mſſ. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Roſv. & Schot.

XVIII. *Ad Victricium.*

Emendata eſt juxta Mſſ. codices Reg. Vat. Vien. ac juxta Lectionaria Mſſ. Cathedralis Eccleſiæ Rotomagenſis & S. Mariæ de Rotunda Rotomag. Breviarium Rotomag. 1491. & juxta edit. Bad. Grav. Grin. Roſv. & Schot.

XIX. *Ad Delphinum.*

Collata eſt ad Mſſ. Reg. Vat. & Vien. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Roſv & Schot.

XX. *Ad Delphinum.*

Caſtigata eſt ad eoſdem Mſſ. & editos codices.

XXI. *Ad Amandum.*

Cum iiſdem Mſſ. & editis codicibus collata.

XXVIII. *ad eumdem.*
Collata est cum MSS. codicibus Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.
XXIX. *ad eumdem.*
Castigata est ad eosdem codices, & præterea ad MS. Belg.
XXX. *ad eumdem.*
Recognita est ad codices supra notatos in epistola xxix.
XXXI. *ad eumdem.*
Collata est ad eosdem codices.
XXXII. *ad eumdem.*
Correcta est juxta MSS. & editos codices supra designatos in epist. xxix.
XXXIII. *ad Alethium.*
Recensita est ad MSS. codices Reg. Vat. Vien. & ad edit. Bad. Chiffl. Grav. Grin. Rosv. & Schot.
XXXIV. *de Gazophylacio Homilia.*
Castigata est ad eosdem MSS. & editos codices.
XXXV. *ad Delphinum.*
Collata est cum MSS. Reg. & Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.
XXXVI. *ad Amandum.*
Recognita est ad eosdem MSS. & editos codices, & præterea ad MS. Vat.
XXXVII. *ad Victricium.*
Emendata est ad MSS. codices Reg. Vat. Vien. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.
XXXVIII. *ad Aprum.*
Recensita est ad eosdem MSS. & editos codices.

Ex edit. Rosv. ... MSS. codicibus.
XLVIII. Fragmentum.
Ex Gregor. Turon. lib. 2. Histor. Francorum huc primum adscita.
XLIX. *ad Macarium.*
Castigata est ad MS. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Rosv. & Schot.
L. *ad Augustinum.*
Emendata est ad MSS. codices Big. 2. Germ. 1. Vat. 4. & ad edit. Bened. Grav. & Rosv.
* *Augustini ad Paulinum*, 149. (*al.* 59.)
Huc adscita ex edit. Bened. & collata ad MS. 1. Big.
LI. *ad Eucherium & Gallum.*
Huc adscita ex edit. Chiffl. ubi primum edita fuit ex duobus MSS. Clun. & Vien.
LII. *Passio S. Genesii Arelat.*
Ex Surio, & editione Rosv.

IN APPENDICE.

EPISTOLA I. *ad Marcellam.*
Correcta est ad MSS. codices Jol. 1. Vict. 2. & ad edit. Er. Mog. Ponc. Rom. & Rosv.
II. *ad Celantiam.*
Mendis quamplurimis purgata est ad fidem MSS. codicum Jol. 1. Vict. 2. & edit. Er. MVict. Ponc. Rom. & Rosv.

INDEX

Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

VIII. *Psalmus* II.

Collatum est ad eosdem Mss. & editos codices.

IX. *Psalmus* CCXXXVI.

Recensitum est ad codices supra notatos.

* *Ausonii ad Paulinum*, 23.

Collatum est cum Mss. Lugd. Poelm. Reg. & cum edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Schot. Toll. & Vinet.

* *Ausonii ad Paulinum*, 24.

Castigatum est ad eosdem Mss. & editos codices, & præterea ad Mss. Voss.

* *Ausonii ad Paulinum*, 25.

Emendatum est ad Mss. codices Lugd. Mariang. Reg. & ad edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Schot. Toll. & Vinet.

X. *ad Ausonium*.

Mendis quamplurimis purgatum est ad fidem Mss. codicum Lugd. Reg. Voss. & edit. Bad. Grav. Lugd. Poelm. Rosv. Schot. & Vinet.

XI. *ad Ausonium*.

Castigatum est ad Mss. Lugd. Reg. & ad editos Bad. Grav. Lugd. Poelm. Rosv. Schot. & Vinet.

XII. *Natal.* I. *S. Felicis*.

Recensitum est ad Ms. Germ. notatum 540. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XIII. *Natal.* II. *S. Felicis*.

Emendatum est ad eosdem codices, & auctum ope Ms. Germ.

XIV. *Natal.* III. *S. Felicis*.

Ad eosdem codices castigatum, & auctum ope ejusdem Ms. Germ.

XV. *Natal.* IV. *S. Felicis*.

Mendis purgatum est ad fidem 2. Mss. codicum Germ. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Germ.

XXI. *ad Cytherium*.

Collatum ad Ms. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XXII. *ad Julianum & Iam*..

Editum olim ex veteri Ms. codice Belgic. in edit. Schot.

XXIII. *Natal* VIII. *S. Felicis*.

Recognitum est ad Ms. Germ. n. 540. & ad edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

XXIV. *Natal.* IX. *S. Felicis, ad Nicetam.*

Castigatum est ad Ms. Germ. n. 481. & ad eosdem codices editos.

XXV. *Natal.* X. *S. Felicis*.

Ad eosdem Ms. & editos codices collatum.

XXVI. *de Nolana basilica S. Felicis aucta*.

Exscriptum ex eadem basilica, & editum a Sirmondo ad Sidonium lib. 4. epist. 18. Huc primum adscitum.

XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. & XXXI. *Natal. S. Felicis*.

Ex Dungalo in Auctario Bibliothecæ Patrum ed. Paris. 1610. tom. 2. & edit. Rosv.

XXXII. *de Obitu Celsi, ad Pneumatium & Fidelem*.

Correctum est juxta Mss. Belg. Reg. & edit. Bad. Grav. Grin. Poelm. Rosv. & Schot.

IN APPENDICE.

POEMA I. *ad Conjugem exhortatio*.

Castigatum est ad Mss. codices Germ. 1. Jol. 1. Vict. 2.

II. *de Nomine Jesu*.

Ex Ms. codice Cartusiæ prope Argentoratum in Germania editum est a Barthio Adversar. Commentar. lib. 54. cap. 1. Huc primum adscitum.

XXV.

INDEX VOCUM

quarum insolita significatio.

E. *Epistolas designat*, P, *Poemata*, A. *Appendicem*.

Cris-

E

F

G

H

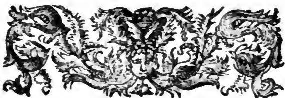
I

M

N

O

Omni-

Alin

Cæci

CELSUS

Con

D

nomina

E

G

Hœdi

I

cæ

N

nissa

Podium

Q

 Pauli-

Sab-

Seculum

T

Viæ

FINIS.

… , & Disquiſitionibus auget Ludovicus Antonius Muratori Stampato in Milano 1697. non v' eſſer cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica , e parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro ; niente contro Prencipi, e buoni Coſtumi, concedemo Licenza a *Dioniſio Ramanzini Stampatore in Verona*, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. 29. Nov. 1734.

Andrea Soranzo Pr. Rif.

Lorenzo Tiepolo Kav. Pr. Rif.

Agoſtino Gadaldini Segr.